

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

Balás Károly: Szociálpolitikai realitás ... <i>II. u. a</i> ...	1
Goldziher Károly: A tűzbiztosítási statisztika alapelvei ... <i>II. 6. f</i> ...	15
Varga István: A magyarországi birtokmegosztás egyenetlensége és a föld- birtokreform ... <i>II. f. e</i> ...	25
Gazda Károly: A mérlegfelértékelés gazdasági hatásai ... <i>IV. t</i> ...	36

Közlemények

Georg Friedrich Knapp (H. F.) ... <i>II. 1</i> ...	49
A megélhetési költségek alakulása az 1925. évben (Dálnoki-Kováts Jenő) ... <i>II. f. i</i> ...	50

Könyvismertetések

<i>Gesztelyi Nagy László: Az Alföld (H. F.). — Sebess Dénes: Az új- agrár-lemo- kráciák (R-s). — Weis István: Egészségügyi politikánk alapelvei. (Varga I.). — Kerschagl, R.: Einführung in die Methodenlehre der Nationalökonomie (Ovári Papp Z.). — Hantos, Elemér: Die Handelspolitik in Mitteleuropa (Lányi R.). — Lewinsohn, R.: Die Umschichtung der euro- päischen Vermögen (Nagy D.). — Martin, G.: Les finances publiques de la France et la fortune privée (ifj. Rácz Z.). — Gottl-Ottlilienfeld, F.: Fordismus? (H. F.). — Isaac, A.: Betriebswirtschaftliche Statistik (Varga I.). — Annuaire International du Travail. Partie I. Organisation Inter- nationale du Travail. Partie II. Organisations Ouvrières (D. Á.). — Külföldi folyóiratok szemléje. — Könyvszemle</i> ...	55
--	----

Közgazdasági krónika ... <i>II. 2</i> ...	84
Magyar Közgazdasági Társaság ...	115

1926.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKŐ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 60.000 K

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ivnyi terjedelemben hirdetési függelékekkel.

Előfizetési ára egész évre 300.000 kor.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemé-
nyek HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::

Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság titkára (I., Budafoki-út 5). Telefon:
József 31—64.

Meghívó.

A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG folyó évi
március 23-án, kedden délután 6 órakor a Közgazdasági Egyetem
(IV., Szerb-utca 21—23.) I. em. 6. sz. termében tartja

1926. évi rendes közgyűlését.

NAPIREND:

1. Az igazgató-választmány jelentése a Társaság 1925. évi működéséről.
2. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1925. évi zárszámadásokról.
3. Az igazgató-választmány indítványa az alapszabályok 7. §-nak módó-
sítása tárgyában.
4. Az 1926. évi költségvetés megállapítása.
5. *Éber Antal alelnök emlékebeszéde Matlekovits Sándorról.*
6. Az elnökség és igazgató-választmány megválasztása az 1926—28.
három évi tartamra.
7. Indítványok. (Az alapszabályok értelmében indítványok a közgyűlést
megelőzőleg legalább 8 nappal írásban adandók be az elnökséghez).

Budapest, 1926 március 8-án.

Az elnökség.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások,
tagdíjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle”
szétküldésére vonatkozó felszólamlások ki-
zárólag GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos,
főpénztáros címére küldendők (V., Mérleg-u. 2.)**

M. KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
S. HELLER. 5/a 42733/72

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI :

HELLER FARKAS

I. ÉVFOLYAM — 69. KÖTET

1926.

BUDAPEST

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

1927.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
S. HELLER. 5/a 42733/72

Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest, V., Honvéd-u. 10.
Felelős vezető: Tiringér Károly műszaki igazgató.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

1926.

THE AMERICAN PEOPLE

1918

TARTALOM.

I. Tanulmányok.

	Oldal
<i>Andor Endre</i> : A pályaválasztási tanács. szervezése — — — — —	589
<i>Balás Károly</i> : Szociálpolitikai realitás — — — — —	1
<i>Balás Károly</i> : A munkanélküli biztosítás javasolt módja — — — — —	418
<i>Domány Gyula</i> : Bankpolitika, különös tekintettel a hitelpolitikára — — — — —	432
<i>Dréhr Imre</i> : A munkahiány esetére szóló biztosítás — — — — —	265
<i>Éber Antal</i> : Matlekovits Sándor — — — — —	121
<i>Gazda Károly</i> : A mérlegfelértékelés gazdasági hatásai — — — — —	36
<i>Goldziher Károly</i> : A tüzbiztosítási statisztika alapelvei — — — — —	15
<i>Hantos Elemér</i> : A világgazdasági konferencia — — — — —	713
<i>Havas Jenő</i> : Az angol szakszervezetek és az általános sztrájk követ- kezményei — — — — —	785
<i>Heller Farkas</i> : Támadások a közgazdaságtan néhány alaptétele ellen — — — — —	253
<i>Kovrig Béla</i> : Racionalizmus a gazdaságpolitikában — — — — —	758
<i>Körmendy József</i> : A m. kir. postatakarékpénztár szerepe a közpénzek kezelésében — — — — —	771
<i>Kuncz Ödön</i> : Az ötven esztendő kereskedelmi törvény és annak reformja — — — — —	143
<i>Nagy Dénes</i> : Filozófia a közgazdaságtanban — — — — —	459
<i>Navratil Akos</i> : Az ipari bizottságok és a munkaközösségek — — — — —	553
<i>Neumann Károly</i> : A nagykereskedelmi árúk és a vasúti fuvardíjak változásainak összefüggése — — — — —	133
<i>Pap Dezső</i> : Jegyzetek a munkanélküliség elleni biztosítás kérdéséhez — — — — —	277
<i>Surányi-Unger Tivadar</i> : Az újabb közgazdasági elméletek bölcséleti alapjairól — — — — —	736
<i>Szigeti Gyula</i> : Magyarország nemzetközi gazdasági kapcsolatai az 1924. évi fizetési mérleg alapján — — — — —	405
<i>Tonelli Sándor</i> : Az európai gazdasági hegemonia válsága — — — — —	602
<i>Urbanovich G. Zoltán</i> : Budapest városi vasúti problémái és a Beszkárt — — — — —	291
<i>Varga István</i> : A magyarországi birtokmegosztás egyenetlensége és a földbirtokreform — — — — —	25
<i>Varga István</i> : Tőke és infláció — — — — —	562

II. Közlemények.

<i>Georg Friedrich Knapp (H. F.)</i> — — — — —	49
A megélhetési költségek alakulása az 1925. évben (<i>Dálnoki Kovács Jenő</i>) — — — — —	50
A részvényjog reformja (<i>Doroghi Ervin, Baumgartner Nándor, Rapoch Jenő, Tihanyi Lajos</i>) — — — — —	161
Ingó-jelzálog külföldön (<i>Tunyogi Szűcs Kálmán</i>) — — — — —	174
Az építőipari törvénytervezet (<i>Mattyasovszky László</i>) — — — — —	177
<i>Knut Wicksell (H. F.)</i> — — — — —	309
<i>Robert Zuckerkandl (H. F.)</i> — — — — —	310
<i>Richard van der Borgh (H. F.)</i> — — — — —	310

	Oldal
A fizetéseképtelenségi válság (György Ernő) — — — — —	311
A szegedi kereskedelmi és iparkamara pályázata — — — — —	317
Báró Wieser Frigyes (H. F.) — — — — —	473
Edgeworth Francis Isidor (H. F.) — — — — —	477
Társadalompolitikai szakértekezlet — — — — —	478
Az angol szénsztrájk (Havas Jenő) — — — — —	607
Országos társadalompolitikai értekezlet (K. B.) — — — — —	613
Verein für Sozialpolitik — — — — —	616
A pénzintézetek valuta- és értékpapírtárcája az infláció idején (Hajdrik S.) — — — — —	796
A magyar gazdasági statisztika kiépítése (Hajdrik S.) — — — — —	802

III. Könyvismertetések.

A m. kir. kormány jelentése 1913—1918. évi működéséről (H.) — —	329
Amonn A.: Grundzüge der Volkswohlslandslehre (Heller F.) — — —	620
Annuaire International du Travail, Part. I—II. (D. A.) — — — —	71
Barcza J.: Valuta- és ártáblázatok (Laky D.) — — — — —	811
Baudhuin, F.: La structure économique de la Belgique (Viener A.)	637
Berger, E.: Arbeitsmarktpolitik (Br. V.) — — — — —	332
Bergmann, C.: Der Weg zur Reparation (Csikay P.) — — — — —	486
Caillaux, J.: Ma Doctrine (Csikay P.) — — — — —	629
Cassel, G.: Grundgedanken der theoretischen Ökonomie (Kováts F.)	623
Chaddock, R. E.: Principles and Methods of statistics (Viener A.) —	827
Cohen, A.: Besteuerung und Geldentwertung (Lányi R.) — — — —	330
Czeisel R.: A banküzem mechanizálása (Szádeczky-Kardoss T.) — —	203
Dalberg, R.: Deutsche Währungs- und Kreditpolitik 1923—26. (Balogh T.)	824
Die deutschen Banken im Jahre 1924 (Szádeczky-Kardoss T.) — — —	634
Diehl, K.: Die Diktatur des Proletariats und das Räte-system (gr. Mai- láth J.) — — — — —	190
Epstein, E.: Les banques de commerce russes (Lányi R.) — — — —	496
Gesztelyi Nagy László: Az Alföld (H. F.) — — — — —	55
Gide, Ch.: Anfangsgründe der Volkswirtschaftslehre (H. F.) — — —	480
Gottl-Ottlilienfeld, F.: Fordismus? (H. F.) — — — — —	68
Hantos, E.: Die Handelspolitik in Mitteleuropa (Lányi R.) — — —	60
Hantos, E.: Das Kulturproblem in Mitteleuropa (Lányi R.) — — —	323
Hastings Lyon: Investment (Buday Gy.) — — — — —	821
Heller, W.: Nationalökonomie (Kováts F.) — — — — —	322
Hennyey, V.: A magyar posta története (Laky D.) — — — — —	814
Hermann Fr. B. W.: Staatswirtschaftliche Untersuchungen 3. A. (Hel- ler F.) — — — — —	183
Honegger, H.: Volkswirtschaftliche Gedankenströmungen (Heller F.)	185
Illyefalvi J. L.: Budapest szfv. stat. és közig. évkönyve XIV. (Laky D.)	807
Illyefalvi Vitéz G.: Államháztartástan (Laky D.) — — — — —	812
Ingold, W.: Zur Grundlegung der Geldwerttheorie (Andreich J.) —	491
Isaac, A.: Betriebswirtschaftliche Statistik (Varga J.) — — — — —	70
Jelentés a Takarékpénztárak és Bankok Orsz. Egy. 1925. évi működéséről (Szádeczky-Kardoss T.) — — — — —	628
Kereskedelmünk és iparunk az 1925. évben (Bpesti ker. és iparkamara jelentése) (Nagy D.) — — — — —	625
Kerschagl, R.: Einführung in die Methodenlehre der Nationalöko- nomie (Óvári Papp Z.) — — — — —	58
Kovrig B.: Az új Oroszország 1917—1926. (Trócsányi Gy.) — — —	327
Krolopp H.: A szeszadótörvények befolyása a szeszipar fejlődésére (Varga I.) — — — — —	329
Laum, B.: Heiliges Geld (Nagy D.) — — — — —	179
Leroy, O.: Essai d'introduction critique à l'étude d'économie primi- tive (Nagy, D.) — — — — —	482

	Oldal
<i>Lewinsohn R.</i> : Die Umschichtung der europäischen Vermögen (<i>Nagy D.</i>)	61
<i>Liefmann R.</i> : Vom Reichtum der Nationen (<i>Lányi R.</i>) — — — —	484
<i>Lüddecke Th.</i> : Das amerikanische Wirtschaftstempo als Bedrohung Europas (<i>Nagy D.</i>) — — — — — — — — — —	202
<i>Martin, G.</i> : Les finances publiques de la France et la fortune privée (<i>ifj. Rácz L.</i>) — — — — — — — — — —	66
<i>Mauss, M.</i> : Essai sur le Don, Forme archaïque de l'Echange (<i>Nagy D.</i>)	318
<i>Mitzakis, M.</i> : Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations (<i>Szádeczky-Kardoss T.</i>) — — — — — — — — — —	324
— <i>Ottlik L.</i> : A társadalomtudomány filozófiája (<i>ifj. Rácz L.</i>) — — — —	629
<i>Pásztor M.</i> : Budapest zsebe (<i>Domány Gy.</i>) — — — — — — — — — —	636
<i>Popovics S.</i> : A pénz sorsa a háborúban (<i>Éber A.</i>) — — — — — — — —	805
<i>Reibnitz, K.</i> : Amerikas internationale Kapitalwanderungen (<i>Varga I.</i>)	331
<i>Robertson</i> : Das Geld (<i>Balogh T.</i>) — — — — — — — — — —	828
<i>Schneller K.</i> : Magyarország városi és vidéki népessége (<i>Szádeczky-Kardoss T.</i>) — — — — — — — — — —	196
<i>Sebess D.</i> : Az új agrárdemokráciák (<i>R-s</i>) — — — — — — — — — —	57
<i>Simons, A. N.</i> : Social forces in American history (<i>Viener A.</i>) — — — —	637
<i>Sommer, L.</i> : Die oesterreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung (<i>Varga I.</i>) — — — — — — — — — —	188
<i>Steiner, F.</i> : Notenbankpolitik und staatliche Anleihepolitik in den oest.-ung. Nachfolgestaaten (<i>Lányi R.</i>) — — — — — — — — — —	494
<i>Br. v. Tornyay, G. H.</i> : Die Bodenreform und ihre Wirkung auf die Entwicklung der ung. Landwirtschaft (<i>Mattyasovszky M.</i>) — — — —	818
<i>Truchy, H.</i> : Les finances de guerre de la France (<i>Csikay P.</i>) — — — —	631
— <i>Tschajanoff, A. W.</i> : Die Landwirtschaft des Sowjetbundes (<i>Mattyasovszky M.</i>) — — — — — — — — — —	820
Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1926 (<i>Lányi R.</i>) — — — — — — — —	497
<i>v. Ungern-Sternberg, R.</i> : Die Industriegemeinschaft (<i>Scheibler H.</i>) — — — —	490
<i>Weinberger, O.</i> : Die Grenznutzenschule (<i>H. F.</i>) — — — — — — — — — —	481
<i>Weis J.</i> : Egészségügyi politikánk alapelvei (<i>Varga I.</i>) — — — — — — — —	58
<i>Zdziechowsky, G.</i> : Les finances de la Pologne en 1924 et 1925 (<i>Bla-sovszky M.</i>) — — — — — — — — — —	199
Beküldött könyvek jegyzéke — — — — — — — — — —	498, 638
IV. Külföldi folyóiratok szemléje — — — — — 72, 205, 333, 499, 639, 830	
V. Könyvszemle — — — — — — — — — — — 75, 213, 341, 505, 836	
VI Magyar Közgazdasági Társaság — — — — — 115, 216, 344, 645, 839	
Tanácskozmány a munkahiány esetére szóló biztosításról (<i>Andor E., Fenyő M., Gál B., Balogh A., Kovács N., Pap D., Bakonyi P., Kovrig B., Knob S., Györki J., Latinák J., Dréhr I., Éber A.</i>)	345
VII. Világ gazdasági visszapillantás az 1925. évre (<i>Zelovich L.</i>)	360, 508, 648
VIII. Közgazdasági Krónika (<i>Varga J., ifj. Rácz L.</i>)	84, 221, 380, 529, 665, 841
IX. Adalékok a magyar szociálpolitikai bibliográfiához — — — — —	685

Szociálpolitikai realitás.

1. A társadalmi politikának, ha széles néprétegeknek, így köztük a munkásosztálynak helyzetét igazán előre akarja vinni, mindenekelőtt *reálisnak* kell lennie: le kell vetkeznie minden utópizmust, minden könnyelmű, mert taktikai szempontokból könnyen megtett, de nehezen, vagy kevés valószínűséggel megvalósítható ígéretést. Minden szenvedélytől és vérmességtől mentesen kell mérlegelnie az elérhetőt és elérhetetlent és nemcsak befelé, mintegy a vezetők titkaként megállapítani azt, hogy mi az elérhető és mi az elérhetetlen, illetőleg megvalósíthatatlan, vagy valószínűtlen a tömegek jólétének, anyagi és kulturális helyzetjavulása dolgában. Tehát puritán becsületességgel meg kell mindezt mondani a tömegnek, a „népnek“ is és népcsalók azok, akik akár taktikából, akár más ok miatt nem így cselekednek. Az azután más kérdés természetesen, hogy lehet-e ilyen becsületes eszközökkel pl. forradalmat csinálni. Lenin azt mondja, hogy aki forradalmat akar csinálni, annak mindenekelőtt ígérnie kell tudnia a tömegnek. Ennek a felfogásnak az értelmében tehát a hazug ígéret is jó és megengedett eszköz lehet a forradalom, mint cél érdekében. Hogy pedig a forradalom jó és szükséges: olyan dogma az igazi kommunista és marxi szocialista szemében, mely kétségen felül áll. Ilyen elfogultsággal és morállal szemben nincs mit vitatkoznunk, de a magunk részéről nem is tartjuk kultürembereknek az ilyen politikai vagy szociálpolitikai morál képviselőit, hanem a társadalmi osztályharcnak nevezett polgárháború veszedelmes felszítóinak és a civilizált európai társadalmat felrobbantó barbár anarchistáknak, mely európai társadalom csak számtalan generációnak nehezen megvalósult összeműködése és hozzánevelődése árán ruházódott fel az eddig is elért tömegszükségletkielégítéssel és kulturjavakkal.

A társadalmi politikának tehát úgy kell megjelölnie a cselekvés irányát a mi morálunk és lelkiismeretességünk szerint, hogy minden javaslata ne csak a lehetőség és megvalósíthatóság, hanem az általa és segítségével elérni remélt és ígért népjóléltbeli s más beígért állapotjavulás bekövetkezésének valószínűségei tekintetében is kiállja a legszigorúbb

és leglelkiismeretesebb kritikát. Igaz, hogy aki csak ilyen becsületesen és lelkiismeretesen tud a tömegnek ígérni, az nem alkalmas a forradalomcsinálásra, de viszont az is igaz, hogy aki akár forradalmi, akár más taktikából dobálódzik a tömeg előtt könnyelmű ígéretekkel, nem más, mint népesaló, mert az a kirajzolt nagyobb jövődöbeli jólét és boldogság, melyet ő elérhető és elérendő célként vetett oda a tömeg elé, csak szemfényvesztő eszköz a saját kezében.

A társadalmi politika művelőjének, ha némileg is józan ítéllete, társadalom- és emberismerete van, nem szabad abban a hitben élnie, hogy a társadalmi, illetőleg a közgazdasági politika rendelkezésre álló eszközeivel vagy valami szociálpolitikai vagy filozófiai tanulmánnyal földi paradicsomot lehessen megvalósítani, sem pedig azt nem szabad naív módon hinnie, hogy valamely ideális eszméjét az igazságnak vagy bármely relativ fogalomnak tökéletes emberi intézményben lehessen megtestesíteni. Azt sem szabad hinnie továbbá, hogy a társadalomban ugrorni lehet egy igen tökéletlen társadalmi állapotból egy igen tökéletes társadalmi állapotba, mert a társadalmat és társadalmi fejlődést mindig *emberek* alkotják, illetve emberek képviselik, kiknek maguknak kell tehát javulniok, fejlődniök és tökéletesedniök, hogy jobb, tökéletesebb, termelésben efficiensebb és így nagyobb jólétben élő társadalomról beszélhessünk.

Figyelembe kell vennünk ellenben azt, hogy a fejlődés a viszonyok javulása a társadalomban *időt*, hosszabb-rövidebb processust igényel s hogy a fejlődés irányát hosszabb időre szociális vagy forradalmi találmányokkal csak úgy előírni nem lehet. Figyelembe kell vennünk, hogy épen a vagyon- és jövedelemeloszlási rendszerek, meg a társadalomgazdasági szervezetek és szerkezetek azok, amelyeket a priori úgy helyesre megtervezni a legkevésbé lehet, hogy ne a jelenleginek a megjavítására és tökéletesítésére, hanem egy egészen újnak és eddig ismeretlennek, tehát még gyökérnélküli jobbnak, nemcsak kitervezésére, hanem valósággátételére is gondoljunk. A társadalmi, jövedelemeloszlási berendezkedés intézményei helyesen csak fokozatosan és mindenekfölött csak gyakorlati tapasztalatokkal javíthatók és tökéletesíthetők, már csak azért is, mert ezeknek az intézményeknek az emberekhez kell hozzáilleszkedniök, hiszen az emberek kedvéért vannak az intézmények, nem pedig az emberek azért, hogy önző vagy fanatikus egyének vagy csoportok új, mondvacsinált társadalmi berendezés találmányait próbálják ki rajtuk és ezen a címen esetleg megcsalják, megszenvedtessék, megszokott életköreikből kizaklassák őket.

Figyelembe kell vennünk mindezeket a szempontokat akkor is tehát, amikor a munkáskérdéssel foglalkozunk, mely

ezernyi szállal van beleszőve a modern társadalom gazdasági, kulturális, etikai és politikai problémái közé. Figyelembe kell vennünk ennél fogva, hogy nem javíthatók és nem fejleszthetők többé azok az intézmények és berendezések, melyeket megsemmisítünk és hogy sokak haszontalan és igazságtalan szenvedését okozzuk *már akkor is*, amikor a meglévő, bár gyarló intézményeket más, de hasonlóan gyarló intézményekkel cseréljük ki. Azok pedig a legártalmasabb gonosztevői a társadalomnak, akik társadalmi rendszerváltozással szenvedtetik meg az embereket, hogy saját politikai sémáikat és érdekeiket megvalósíthassák, de csak fogyatékosabb, nélkülözőbb, meg elvadultabb új állapotokat hoznak a régiek helyébe. Ezért a munkáskérdés tere különösen olyan tér, ahol különösen nagyon veszedelmesek a könnyelmű és nem őszinte, hanem taktikai, izgatási, forradalmasítási célzattal tett ígéretek, célkitűzések, mozgalomindítások: egyrészt, mert vészes társadalmi megrázkódtatások előidézői és előmozdítói, másrészt, mert nagy csalódások és elkésett kiábrándulások szülői a tömegnél előbb-utóbb.

2. Minden társadalmi politikának célja és ideálja a minél nagyobb és minél általánosabb emberi boldogság az illető társadalom keretei között. Ezt az általános emberi boldogságot pedig úgy értelmezzük, hogy annak állapotát a társadalom tagjai között minél több embernél meglevő és minél tartósabb jóérzés és elégedettség jellemezze. A társadalmi politikának célja azokat az utakat egyengetni, melyek e jóérzés és elégedettség felkeltésére szükséges állapotok megteremtéséhez vezetnek el. Ennek az ideális célnak az elérését és az ahhoz való közeledést pedig két nagyon fontos körülmény mutatja és biztosítja a legjobban. Az egyik pozitív, a másik negatív természetű. Pozitív: a minél jobb, megfelelőbb, tökéletesebb és általánosabb szükségletkielégítés úgy az anyagiakban, mint a szellemi, illetőleg kulturárákban, minél több téren és minél több tekintetben. A negatív: hogy a társadalom nagy többsége ne legyen pszichikailag sem alkalmatlan vagy alkalmatlanná tett arra, hogy az adott körülmények között és a rendelkezésre álló eszközökkel elérhető állapotoptimum mellett vagy a kétségtelenül ahoz vezető úton a nagy tömeg és nagy többség által elérhetővel a nagy többség meg is tudjon elégedni, legalább annyira, hogy a megelégedésre mindig több és több okot nyújtó állapotok megteremtésére továbbra is elegendő munkaakaratot és energiát váltson ki magából.

A társadalom szükségletkielégítése annál jobb és tökéletesebb, hogyha minél több és jobb szükségletkielégítési jószág, mód és alkalom áll abszolút és relatív eloszlásban is mindenkinek a rendelkezésére.

A szükségletkielégítési módoknak és eszközöknek ekként úgy mennyisége, mint minősége figyelembe jön a szükségletkielégítés szempontjából. A kultúra haladásával a szükségleteknek száma lényegesen szaporodik. Nagyon fontos azonban az is, hogy a szükségletek számbeli megszorodása a kulturális szükségletek és igények általános és viszonylagos arányának megnövekedését is jelentse egyúttal. Enélkül esetleg csak a társadalom jobb értelemben vett haladás hiján való elkényesedéséről vagy nagyobb fizikai jószágkészleteket felélő hajlandóságáról lehet szó. A gazdasági és művelődésbeli haladás ugyanis nemcsak az ú. n. szellemi szükségletek számát szaporítja, hanem a szorosabb értelemben vett fizikai és fiziológiai szükségletek és igények számát és változatait is. A művelődött ember táplálkozási szükségletei és igényei is többoldalúak pl., mint a primitív embernél. De éppen szociálpolitikai szempontból kell ismételten hangsúlyoznunk, hogy bármennyire is egyik kísérő jelensége a haladásnak az igény- és szükségletszaporodás, bizonyos igények pusztán megnövekedése vagy felcsigázása magában véve még semmiféle haladást sem bizonyít, sőt meglehet, hogy olykor kedvezőtlen és veszedelmes társadalmi tünet. Így ha pl. az igények megnövekedése, különösen a fizikai szükségletkielégítés terén, túlnő a gazdasági erőforrások szolgáltatóképességén, pazarláshoz vagy az okszerű takarékoság követelményeinek megsemmisítéséhez vezet, káros társadalmi tünettől állunk szemben. Szociálpolitikai szempontból tehát (bármennyire is kísérője magában véve az igényszaporodás az emberi haladásnak) különbséget kell tennünk igény és igény között. Vannak előrevivő és hátramozdító (káros) igények az emberi társadalomban. Csak az előrevivő, a serkentő, a termelő és kultur-energiákat előhívó igények hasznos társadalmi jelenségek. A pazarlást, készletfelélést, parazitizmust tenyésztő igények káros tünetek.

A szociálpolitika szempontjából azonban éppen ebben a megkülönböztetésben találjuk meg azt a mindennél fontosabb pszichológiai követelményt, melynek megléte vagy meg nem léte a társadalom tagjainak többségénél vagy legalább is a szélesebb néprétegeknél beteg vagy egészséges állapotokat takar. Éppen szociálpolitikai tekintetben döntő jelentőségű dolog tehát, hogy az emberek társadalmi szempontból *hasznosaknak nevezhető és ne haszontalan, illetve káros igényekkel legyenek telítve*. Ebben a tekintetben a biztosítékot az emberek etikai tartalma és minősége nyújthatja főleg. A tömeg jóindulatának, mondhatni jólneveltségének jelentősége e részben döntően elhatározó jellegű a társadalmi béke szempontjából. Ugyancsak nagyjelentőségűek itt a társadalomban cirkuláló helyes vagy helytelen, békét vagy békétlenséget

vető különböző szuggeszciók is. Nincsen olyan földi paradicsom, melyet kellő ügyességgel nyomornak ne lehetne feltüntetni s amellyel szemben az izgatás kellő technikájával a legnagyobb elégedetlenség társadalmi érzését is ne lehetne elterjeszteni. Földünk gazdasági erőforrásai nagyon viszonylagosak, gazdasági ellátóerőink nagyon is kevésbé paradicsomiak ahhoz, hogy az emberi társadalomban olyan fiziológiai jólétben fürödhessenek az emberek, hogy idegeik szinte ne reagáljanak már többé az elégedetlenséget terjesztő szuggeszciókra. Ezért csak az emberek közérdekű etikával való megfelelő telítettsége az, mely a hasznos és káros társadalmi igények kérdésénél is biztosítékot adhat. Hogy ez így és ne ellenkező módon legyen, ahhoz épen a modern társadalomnak, ennek a robbanó anyagokat kelleténél bővebben tartalmazó emberközösségnek fűződik a legnagyobb érdeke. Ebben a jelenlegi társadalomban érezzük a legnagyobb szükségét annak a *társadalomfentartó* etikai kultúrának, amely az embereket megfelelő jóindulattal telítse avégett, hogy ez a modern emberközösség bizonyos társadalmi és állami rendet és figyelmet tartani alkalmas legyen és hogy legalább az emberekkel való érintkezés tereinek túlnyomó részén a használni, szerződést, ígéretet betartani akarás legyen az érvényesülő indulat, ne pedig az ártani, megcsalni, szabotálni, megrövidíteni akarás. Ezekből láthatólag lehet közérdekű és lehet közérdekellenes az emberek magatartása és lelki hajlandósága. Nagy szociálpolitikai érdekek fűződnek hozzá, hogy közérdekű legyen vagy közérdekűvé váljon újra a modern társadalom többségének ez a lelki hajlandósága, magatartása stb. Enélkül a pszichológiai talaj nélkül ugyanis sohasem érvényesülhetnek semmiféle realitásnak s így a szociálpolitikai realitásnak az irányai sem. Épen ezért a reális szociálpolitikának, ha valóságos és tartós eredményekre törekszik, mindig nagy súlyt kell helyeznie ennek a pszichológiai talajnak a megmunkálására és megjavítására, valamint annak a megmentésére, ami belőle a multból még megmaradt és el nem romlott. Reális szociálpolitikai eredményeket csakis olyan társadalomban lehet elérni, melyben az emberek többsége közérdekű magatartásra alkalmas, arra hajlandó vagy legrosszabb esetben a rendelkezésre álló eszközök segítségével arra kényszeríthető (megjegyezvén itt, hogy e kényszeríthetőség mérve tekintetében nem szabad túlzott illúziókban élnünk).

Minél inkább közérdekű az egyes ember magatartása az emberi cselekvések milliói és milliói között, a társadalomnak annál kevesebb tagja szorul rá, hogy érdekeinek és javainak védelméért az államhoz forduljon vagy pedig a támadást maga is a támadóéhoz hasonlóan közérdekellenes módon verje vissza. Ahol az emberek túlnyomó többsége ilyen közérdekű maga-

tartású vagy mint mondani szoktuk, erkölcsös, becsületes. ott nincs rá szükségük az embereknek, hogy érdekeik védelmében az erőszak és ököljog eszközeihez süllyedjenek vissza, de arra sem, hogy a csalásba és uzsorába átmenő élelmességgel lehessen csak igazán boldogulniok. Az az állapot, amikor a „szegény, de becsületes ember“ a jövedelemeloszlás alsóosztályú jutalékait sem tudja biztosan megszerezni a maga számára bizonyos élelmességi fogások nélkül, beteges tünet, mert azt mutatja, hogy az illető társadalom az igazi realitást nem honorálja s így saját mélyebb — a pillanatnyi előnyben nem jelentkező — érdekeivel nincsen tisztában. A társadalomban a legfontosabb és legnagyobb mértékben szükséges erő kifejtéséig ugyanis a kisemberek egyszerű, de becsületes lelkiismeretességgel végzett alacsonyrendű munkája. Ennek a munkának nagy és eredményesen véghezvitt tömegén alapul leginkább minden további termelés és alkotás. Az „élelmesség“ ezt a munkakategóriát tartja hálátlan, magát ki nem fizető erő kifejtésnek és igyekszik is kibujni alóla. Az egyik kikerüli azokat a fizikai foglalkozásokat, amelyek ilyen természetű munkával járnak, a másik megszabotálja stb. Annál nagyobb értékű tagja azonban a társadalomnak az, aki ezeket a dús haszonrészesedéssel nem járó foglalkozásokat is hivatásos becsületességgel látja el. A közérdek azt kívánja meg, hogy a minden mást megalapozó egyszerű tömegmunkák teljesítőiben is meg legyen a hivatásérzet és lelkiismeretesség. Az ezt meg hiúsító lelki tulajdonságok (akár túlságosan széles körökre kiterjedt társadalmi emelkedési ambíciók, akár cinikus rosszindulat, akár utilitarisztikus élelmesség alakjában burjánzanak el) közérdekellenesek s ezért tartozik a szociálpolitika közérdekű feladataihoz a munkahivatásnak minél magasabb és biztosabb piedesztálra helyezése és a küzdelem az utilitarisztikus világnézetnek széleskörű elterjedése és elterjesztői ellen. Az egyénre nézve talán hálátlan, de társadalmilag szükséges munkanemeket kikerülő élelmes elemek elszaporodása veszedelmes és közérdekellenes, dekadenciát és robbantást jósoló tünet. Jelentős társadalmi érdek fűződik tehát hozzá, hogy akadjanak koronként kellő kaliberű emberek, kik meg tudják látni ezt a veszedelmet és meg tudják indítani azokat a társadalmi mozgalmakat és eseményeket, melyek a nagy tömegekben újra visszaállítják a hivatásérzetet előbbi magaslatára és elsöprik a vele szembehelyezkedő cinizmus és utilitarizmus érvényesülési erejét. Bármiképen is ítéljük meg Mussolinit, az ő egyéniségét és szereplését, a fascizmus fellépése korszakalkotó jelenség, még pedig leginkább abban a tekintetben, hogy a kötelességteljesítés morálját állította vissza és oltotta bele a zászlait követő tömeg lelkébe, vagyis újra efficiens ideált és világnézetet állított széles néprétegek-

nél az alacsonyabb ösztönökből táplálkozó utilitarisztikus és szocialisztikus gondolkozásmód helyébe.

Az efficiens morállal t. i. minden, még a legegyszerűbb fizikai foglalkozások terén végzett munkák körében is megnyilvánuló hivatásszeretettel és kötelességérzettel telített nemzetek széles néprétegeinek kellő szükségletkielégítése vezethet csak némileg is boldog és elégedett társadalomhoz. A derült és elégedett világnézet ugyanis nemcsak a szükségletkielégítéssel, hanem *a munkakörrel és hivatással való megbékültségnek is az eredménye*. A reális szociálpolitikának tehát meg kell látnia és ha módjában áll, arra kell törekednie, hogy minél szélesebbkörűen terjesztődjenek el mindazok a pszichológiai és etikai hajlandóságok, melyek együttvéve az általunk efficiensnek nevezett társadalmi morált alkotják.

3. A kellő szükségletkielégítés követelményeit akként állapítottuk meg, hogy minél több embernek minél több és jobb szükségletkielégítési jószág álljon rendelkezésére úgy fizikai, mint kulturális értelemben, még pedig minél biztosabban és minél állandóbban nemzedékeken keresztül. A kellő szükségletkielégítésnek hosszabb korszakokon keresztül való egyedüli biztosítója azonban a minél efficiensebb, vagyis a minél nagyobb és minél megfelelőbb jószágmennyiséget biztosítani tudó termelés lehet csupán. A kellő szükségletkielégítés hosszabb korszakokon keresztül csak akkor válhatik szerencsés konjunkturájává valamely nemzetnek vagy társadalomnak, ha úgy gazdasági, mint technikai és kulturális tekintetben olyan nemzeti termeléseredmények fedezik a szükségleteket ugyancsak hosszú korszakokon keresztül, amelyek elegendők arra, hogy mindenkinek megfelelő átlagmennyiség jusson belőlük. Egy-egy emberre nemzeti vagy társadalmi átlagban elegendő mennyiség csak akkor *juthat* ugyanis, ha van *miből* mindenkinek a számára elegendőnek jutni. Az alapfeltétel ekként nem az elosztás helyes vagy nem helytelen volta, hanem az elosztandó mennyiség elegendő volta. Ha ugyanis van annyi, amennyi elég mindenkinek a számára, akkor lehet csupán arról beszélni, hogy alkalmazzunk olyan elosztási arányt, mely mellett mindenkinek kellő mennyiségű szükségletkielégítési jószágot juttatunk. Ha ellenben a társadalmi termelés ki nem elégítő eredményei miatt a társadalom rendelkezésére nem áll *elegendő* jószágmennyiség, akkor ugyancsak hiába próbálgatjuk feltalálni azt az igazságos vagy ideális részese-dési kulcsot, amelynek alkalmazásba vételével mindenki ki-elégítésre talál. A tömegjólétet csak megfelelő tömegtermelés alapozhatja meg. Hogyha pedig hosszú korszakokon keresztül akarjuk azt elérni, hogy nagy tömegek jólétéről beszélhessünk, akkor hosszú korszakokon keresztül kell a termelésnek olyan eredményességről tanuskodnia, hogy elegendő mennyiséget

biztosítson mindig: hogy biztosítson annyit, amennyiből mindenkinek kijuthat a kellő mennyiség. Amíg azonban az elosztás ideális vagy igazságos kulcsát feltalálni, meghatározni vagy kiszámítani pusztán papirosmunka, mely legfeljebb egy kis számolgatási ügyességet, statisztikai jártasságot vagy szociálpolitikai elfogultságot tételez fel, addig a kellő mennyiségű szükségkielégítési javakat hosszú korszakokon keresztül a kellő időben megtermelni, nemzedékek odaadók, állandó és nehéz munkáját, fáradság, tudás és áldozatbefektetését igényli. Az előbbi csupán a társadalmi berendezésen való változtatásnak kisebb vagy nagyobb szellemességű reformjavaslatait tételezi fel, az utóbbi azonban a reális és kötelességteljesítő emberek millióit generációkon keresztül, kötelességteljesítést, önfeláldozó munkát a tudomány és technika terén, becsületes és eredményes fizikai munkát a nagy tömegek részéről és társadalomfentartó örökösét a rombolókkal és parazitákkal szemben. A társadalmi rendnek megváltoztatására irányuló és a tömegek előtt tetszetős javaslatokat ezért minden korban igen könnyen készíthetnek és egyedül boldogító voltak fanatikus hitét is kelthetik azok, akik a tömegvezetés és gondolatterjesztés mesterségében járatosak. Könnyen ígérhetnek e tervek elfogadása esetére bekövekezendő jólétet és elégedettséget, ha eléggé felületesek és lelkiismeretlenek, de a társadalom túlnyomó tömegeire kiterjedő általános jólétet csak a becsületesen és eredményesen dolgozók milliói valósíthatnak meg azáltal, ha annyi anyagi és kulturális jószág-mennyiséget termelnek meg huzamos időn keresztül, amennyiből a milliók számára elegendő juthat.

Elosztani és elfogyasztani könnyű, de nehéz az *eleget* megtermelni a sokak kielégítése számára, mert a nagy tömegek jólétének csupán csekélyfokú megjavulását, szükségletkielégítési kvótájuknak csupán csekély növelését is csak millióknak munkatöbblete és eredményesebb fáradozása hozhatja meg.

Ez a száraz valóság, mellyel az értelmes és lelkiismeretes szociálpolitikusnak mindig szembe kell néznie: annak a szociálpolitikusnak, aki így fogalmilag is ellentéte a politikai „stréber”-nek. Ez a valóság korántsem jelenti azt, hogy a kapitalisztikus rendszer visszasságait szorgalmasan visszafejlesztetni vagy lenyesni ne igyekezzünk. Ellenkezőleg: ez is fontos szociálpolitikai feladat. De jelenti azt, hogy ne tegyük kockára, hanem becsüljük meg azokat a kulturális, gazdasági, társadalmi, és technikai javakat, állapotokat és intézményeket, melyekhez a modern emberiség csak nemzedékek verejtékes életszorgalma, kulturális és tömegmunkája árán jutott el.

4. A felületes gondolkodás és a nem kellően lelkiismeretes szociálpolitikai irányok eddig a legtöbbször azt a meggyőződést

igyekeztek elterjeszteni és a közéleti törekvések kiinduló mozgatójául állítani oda, mely szerint a nagy tömegeknek jobb és megfelelőbb szükségletkielégítése és életmódja, vagyis a társadalom tulnyomó részének anyagi boldogsága a társadalmi jószágforrások és használati javak *tulajdonjogának* kérdésén fordul meg elsősorban, nem pedig a *termelés* és termelési szervezet *eredményességének*: efficiens voltának kérdésén.

A modern szociálistikus doktrinák igen sok szellemes-séget és argumentálásbeli energiát fektetnek be a köztulajdon javára és a magántulajdon antiszociális és igazságtalan szerepének kimutatására, ellenben (akár jóhiszemű felületességgel, akár rosszhiszemű elhallgatással) nem domborítják ki annak a kérdésnek a tisztábazozatalát, hogy a társadalmi termelvényeknek az egyesekre jutó quótája szempontjából úgy a magán-, mint a *köztulajdon rendjének dacára* milyen szerepe van a termelésbe fektetett energiák eredményességének (efficienciájának): óvakodnak kimélyíteni azt a kérdést, hogy a társadalmi javakban való osztozkodás egy emberre eső kvótájának nagysága szempontjából a termelés efficienciája a fontosabb és sorrendben előbbvaló és nagyobbhatású tényező-e, avagy a tulajdonjognak egyenlősített, kollektív, illetőleg magán formája? Az uralkodó szocialisztikus tanítások és agitációk egyszerűen, mondhatjuk együgyű és elégedetlen tömegek számára való logikával úgy állítják oda a dolgot, mintha a kollektív tulajdon, illetőleg a kommunisztikus osztozkodási mód egyszerűen maga után vonná az átlagos jövedelem-eloszlási kvótának szükségszerűen nagyobb voltát, tehát a társadalom tulnyomó többségének jobb életmódját és szükségletkielégítését is. Ezek a doktrinák igen szellemesek és argumentumaikban szinte kifogyhatatlanok ott, ahol a kapitalisztikus tulajdon akkumuláló s a maga számára megsokszorozó sajátosságait kell kiemelni és népszerű agitációs eszközül kivetíteni, de nem veszik észre s valószínűen nem is akarják észrevenni, hogy a legfontosabb tömegszükségletek kielégítésének alakulása és a tulajdon magán vagy kollektív formája között közvetlen összefüggés nincsen és ha valamely közvetett összefüggést meg is lehet állapítani, abból semmiesetre sem lehet a jelzett szempontból a kommunisztikus közös tulajdonnak előnyt adó következtetést vonni.

Korunk uralkodó, illetőleg nagy elterjedettségű nézetei között nincsen ugyanis hamisabb és felületesebb annál a modern szociálizmus által terjesztett és a tömegekbe szinte kényszerképzetként beleszuggerált felfogásnál, mely szerint a termelő eszközök kollektív tulajdonának szükségszerű következménye lesz az élvezeti javaknak egy-egy emberre jutó nagyobb mennyisége is. Ez a gondolkodás, illetőleg argu-

mentálás abból indul ki és azzal a számtani tétellel akar hatni, hogy a legnagyobb hányadost akkor kapjuk, ha egyenlő részekre osztunk fel valamely mennyiséget. Ha tehát a jogrend a termelés eredményén való egyenlő osztozkodásra jogosít, legnagyobb lesz az osztályrészüln jutó hányad is. Az egyszerű és kritika nélküli emberek előtt, valamint azok szemében, akik mindenáron hinni akarnak az új társadalmi rend jobb és boldogítóbb természetében, meggyőző lehet ez az okoskodás. Ha kritikával vesszük azonban szemügyre ugyanezt az okoskodást, annak gondolatmenetbeli láncában csak egyetlenegy olyan tényezőt találunk, mely az osztályrészüln juttatható javak mennyiségének abszolút és relatív alapkoefficiensét megadja, ez pedig a termelés eredménye. A szocialisztikus tanítások egyszerűen magától értetődnek állítják oda, hogy a kollektív termelés rendszerében a termelés mennyiségbeli eredménye nagyobb és kielégítőbb, de mindenestre legalább is akkora lesz a tömegszükségleti javakban, mint a magántulajdon rendjében. A modern szocialisztikus eszmemenetnek ennél alig van gyöngébb oldala és olyan könnyen agyonsebezhető pontja, mert itt világlik ki a legkönnyebben, hogy következtetéseiben teljesen számításán kívül hagyja a legfontosabbat: azt a kérdést t. i. hogy a különböző társadalmi és jogrendszerbeli formák között az emberek *mennyit* fognak dolgozni és milyen efficiens termelési eredményt fognak felmutatni. Másszóval: a szocializmus nem akarja vagy nem meri objektíve megállapítani és semmiestre sem tisztázza azt a kérdést, hogy a különböző társadalmi és jogi rendszerek a termelés eredménye szempontjából *milyen efficiens módon tudják dologra bírni az embereket*, hogy melyik berendezés az, amelyikben akár a szervezet célszerű volta, akár a hatalmi kényszer, akár az emberi természet pszichológiájában bennerejlő ösztönző és energiakifejtő tényezők következtében a legeredményesebb termelés kilátásai mutatkoznak. Az a társadalmi rend tudott és fog tudni a tömegszükségleti javakból is a legtöbbet elosztani, amelyik a legtöbbet termel meg belőlük. Ha több munkát, több szorgalmat, több hozzáértést, tudást, lelkiismeretességet, hivatásérzést fektetünk bele a termelésbe, akkor nagyobb lesz annak az eredménye és több fog jutni ebből a nagyobb eredményből egy embernek is. Ez a legfontosabb irányadó körülmény. Ezzel az alapvető körülménnyel szemben *eltörpülnek* a többiek, t. i. azok az ellenvetések, amelyek a tulajdon egyenlőtlenségének következtében előálló és jövedelemeloszlásbeli egyenlőtlenségre és így a vagyontalan társadalmi osztályok tagjainak jutó szükségleti javak mennyiségére vonatkoznak a magántulajdon, illetve a kommunizmus társadalmi rendjében. Jól jegyezzük meg ugyanis, miről van szó? Arról, hogy a legfontosabb

szükségletkielégítési javakból milyen társadalmi és gazdasági előfeltételek között részesedik a legtöbb ember a legkielégítőbb mennyiségben. Nem arról van tehát szó csupán, hogy a legtöbb emberre mily előfeltételek mellett *jut* a legtöbb ezekből a javakból, hanem, hogy mikor *kapja is meg* ezeket a javakat a legtöbb ember a legkielégítőbb mennyiségben. A szocializmusnak egyik fő ellenvetése a modern termelés rendjével szemben ugyanis az, hogy a kapitalisztikus rendszer sokat termel ugyan, de ebből a sokból kevés jut csak aránylag és általában is a legszélesebb társadalmi rétegeknek, a magántulajdon intézménye mellett ugyanis a termelés eredményének tulnyomó része a vagyonos osztályok birtokába jut, épen a tulajdon természete következtében. Jól jegyezzük meg tehát, hogy a szocializmus a mai *magántulajdon rendjét* teszi felelőssé abban a tekintetben, hogy a legfontosabb szükségleti javakból is kevés jut a legszélesebb néprétegeknek és azt állítja, hogy a kommunisztikus berendezés állapotában nagyobb mennyiségben fognak részesedni ezekből a legfontosabb szükségletkielégítési javakból.

Ennek az eszmemenetnek a felületessége és e kérdés szempontjából a termelés effeciencitálásának előjáró fontossága különösen akkor lép előtérbe, ha a *tulajdonjog intenzitásbeli különbségeit vesszük* szemügyre közelebbről, amit a tudomány ebben a vonatkozásban megtenni bizony eddig elmulasztott.

4. A vagyontalan proletárral szemben a tulajdon szinte határtalan akkumulációjának kimutatása a kapitalizmus rendjében az, amely a legszínesebbre festhető argumentumként szerepelt, s amely az intelligens ember előtt is a legtöbbször megteszi a maga erős hatását. Csodálatos dolog, hogy a szocializmusnak, nevezetesen a marxizmusnak kritikája mindenféle szempontból bírálta ezt az akkumulációs elméletet, anélkül azonban, hogy a magántulajdon intézményének és alakulásának szociális hatását közelebbről valóban tisztázta volna. Nem látta meg — mondhatjuk — öntudatos világossággal sem a jobb-, sem a balfelé tendáló gazdasági és szociálpolitikai elmélet eddig, hogy a tulajdon fogalma csak a jogi fikció tekintetében egységes, de a valóságban más és más társadalmi, életmódbeli, fizikai és technikai következmények folynak a tulajdoni állapotokból aszerint, amint nagyobb, vagy kisebb mennyiségű az a jószág, amely „tulajdonban” van. A marxi elmélet, mely a kapitalisztikus akkumuláció folyamatát olyan alapvetően fontos argumentumként állítja oda, nem veszi észre, hogy az az akkumulált tulajdon a maga érvényesülhetőségének természetében és szociális hatásában *nem olyan tulajdon többé, mint a javak kisebb mennyiségére vonatkozó tulajdon*. Nem vette azonban ezt észre öntudatos módon a magántulajdon alapján álló szociálpolitikai gondolatmenet sem,

csupán mintegy ösztönszerűleg érezte ott, ahol tagadásba vette a kapitalisztikus akkumulációnak marxi értelmezésű „szociális” hatását, anélkül, hogy világosan meg tudta volna magyarázni, hogy *miért nem is lehet a javak tulajdoni akkumulációjának* (akár termelési, akár fogyasztási javakra vonatkozik ez az akkumuláció) *olyan „társadalmi”* (t. i. fogyasztás-életmód és a jövedelemelosztás ki nem elégítő volta szempontjából való) *hatása, aminőt ez a szocialisztikus eszmemenet tulajdonít neki.* A dolognak a szóbanforgó szempontból észre nem vett lényege a tulajdon joghatalmi kategóriájának csupán fiktív azonosságában rejlik. A jogászvilág, de nemkülönben a gazdasági életüket jogi korlátok és formák között élő gyakorlati emberek is általában megszokták a „tulajdont” olyan mindenütt azonos, legerősebb jognak tekinteni, mely az alájaeső javakra nézve mindig és mindenütt ugyanazt a legteljesebb használatot engedi meg a jogosítottnak. Így ment át a tulajdon fogalma a szociálpolitikába, sőt a szocialisztikus eszmemenetbe is. Sehol sem vették észre, hogy a tulajdon intézményének az emberekre való hatása az élet valóságában azon a körülményen fordul meg és válik el, hogy a javak használhatóságának (t. i. az egy ember egy jogosított tulajdonos által való használhatóságuknak) intenzitása fordított arányban áll a javak mennyiségével. Végeredményben tehát a tulajdon (t. i. a benne foglalt jogok gyakorolhatóságának) intenzitása is fordított arányban áll az alája tartozó javak mennyiségével.

Egészen más természetű tulajdon pl. fiziologiai tekintetben az a tulajdon, mely egy-egy embernek a szükséges élelmiszereire vonatkozik, mint az, melynek tárgya egy százezer holdas birtok vagy pedig egy több ezer embert foglalkoztató gyári vállalat. Az egy ember táplálására szükséges tulajdonomban levő élelmiszermennyiséget ugyanis tökéletesen és fiziologiai értelemben véve is elfogyasztom, azt a legsajátabb értelemben vett fizikai módon használom fel: megemészttem, életnedveim, vérem, izmaim és idegeim táplálására és reprodukciójára alkalmazom. Egy százezer holdas birtokon termelt tápláléknak azonban csak elenyészően csekély hányadát bírom megenni, annak túlnyomó hányadrészét mások, még pedig igen sokan eszik meg s használják fel életnedveik, izmaik, idegeik stb. fizikai fentartására. Hasonlóképen egy több ezer munkást foglalkoztató posztó- vagy cipőgyár tulajdonosa sem hordhatja el maga az ott termelt posztóból készült ruhákat vagy az ott készített cipőket. A százezer hold tulajdonosának is csak egy gyomra, az említett nagy gyárosoknak is csak egy testük, illetőleg csak két lábuk lévén, csak egy emberre való táplálékot s aránylag csak nem sokkal több emberre való egyéb közvetlen használati jószágot használhatnak el közvetlen fizikai módon a maguk számára. A tulajdonukban levő termelési javak

segítségével termelt jószágok tehát egy elenyészően kis hányad kivételével mások által használódnak el. Minél nagyobb és több jószágra terjed ki a tulajdonjog, annál inkább van ez így. Minél nagyobb jószágforrások és (akár termelési, akár használati) javak vannak a birtokunkban vagy tulajdonunkban, annál kisebb részüket tudjuk magunk vagy családunk által felhasználni, s annál nagyobb részüket mások, sokan, tehát a társadalom használják és fogyasztják el. A tulajdon intenzitása, vagyis a tulajdonban foglalt használati jogok, használati lehetőségek és valószínűségek tényleges gyakorlása tehát fordított arányban áll a tulajdon nagyságával, (t. i. a kinek-kinek tulajdonában levő javak mennyiségével).

Az emberi társadalom és annak valóságos és fizikai léttel is bíró életviszonyai, az emberek fizikai létének, táplálkozásának és legelsőrendű szükségletkielégítésének, szaporodásának körülményei, de a legtöbb szellemi és magasabbrendű életnyilvánulásai is nem azon fordulnak meg és nem attól függenek, hogy a termelési javaknak és a forgalom számára megtermelt jószágoknak eredetileg, vagy végsősorban a jog szerint kik a tulajdonosai, hanem főleg attól, *hogy végeredményben kik elfogyasztóik és elhasználóik*, hogy a társadalom minden tagja végeredményben milyen mértékű szellemi és fizikai jószágok használatához jut el. Ezt a szempontot pedig végeredményben nem a tulajdonmegoszlás, hanem a *termelés* mindenkor állapota fogja eldönteni. A használati és fogyasztási javakból csak ott juthat mindenkinek elegendő, ahol *eleget* termelnek. A termelési javak tulajdoni megoszlása kérdésénél elsőbrendű szempont tehát a termelés eredményességének a kérdése, vagyis az a kérdés, hogy a legfontosabb szükségletkielégítési jószágokból eleget termelnek-e vagy sem? *Ahol elegendő tömegfogyasztási jószágot termelnek meg, ott eleget is fog a tömeg elfogyasztani, mert a tömegtermelés csak tömegfogyasztásra alapítható.* A termelési javak akkumulációja és kiterjesztése együtt kell, hogy járjon ezeknek a javaknak az elfogyasztásával is. A termelt javakat tehát el is fogyasztják minden termelési rendben, akár magántulajdonban, akár közös tulajdonban vannak is a termelési javak. A *meg nem termelt* javakat azonban semmiféle társadalmi rendben s így a közös tulajdon rendjében sem lehet használni, sem elfogyasztani, hanem csak nélkülözni.

A társadalomnak legnagyobb érdeke ékként a termelést illetőleg mint láttuk az, hogy a fontos szükségletkielégítési javakból elegendő termelődjék meg az összesség és mindenki számára: vagyis a termelés efficiens volta. Ha a termelés eredményes és elegendő, akkor a legfontosabb szükségleti javak megfelelő szétosztódása és fogyasztása szükségszerűen következménye már csupán az efficiens és elegendő termelésnek.

A termelési javak egyéni, vagy közös tulajdonából magából ellenben a termelés eredményes és elegendő volta, illetőleg eredménytelensége, vagy elégtelensége még nem következik. Ha tehát a termelési javaknak nem egyenlő eloszlása mellett a legfontosabb szükségleti javaknak jelentékenyen eredményesebb és elegendőbb termelését érhetjük el, mint a termelési javak egyenlő arányban való eloszlása, vagy közössé tétele esetében, akkor az előbbi és nem az utóbbi állapot van a Köz érdekében. *A jól megítélt közérdek ekként e részben csakis az lehet, hogy egyrészt a termelési javak felett azok rendelkezzenek, kiknek a kezei között és szervező tevékenysége mellett a leefficiensebb termelés érhető el, másrészt pedig, hogy emellett minél többen, minél jobb szükségletkielégítésben részesedjenek.* Ez az érdeksynthesis az az ideális cél, mely a társadalom legfontosabb anyagi érdekeit hozza kifejezésre, de amelynek megvalósulási eszközeit nem lehet egy egyszerű csodaszerrel társadalmi reformjavaslattal, a tulajdonjogi formák egyszerű megváltoztatásával elérni. Az eredményes termelés a szellemi és fizikai energiák eredményes kifejtését és másokkal való kifejtetését, szervezést, fegyelmet és tudást, emellett azonban még megfelelő terület és jószágforrások birtokát, kulturális és technikai megalapozó, életterületet és békét biztosító honvédelmi és katonai részletmunkát és áldozatbefektetést igényel.

Tökéletes megvalósítása a fentebb körülírt érdeksynthesist gyarló emberi viszonyok között lehetetlen bár, a célnak mindazonáltal a hozzá minél jobban való közeledésnek kell lennie. Technikai, kulturális, szervező, védelmi, fegyelmező, szellemi és fizikai energiákat életrekeltő állandó és kitartó munka, mely folyton és fokozatosan tökélesíti a meglevőt, szükséges ehhez. A célhoz tehát csak sokaknak sokféle és egymással kedvező kölcsönhatásban levő megbízható munkája és magatartása vihet közelebb, vagyis nemzedékeknek következetes és becsületes szorgalma. Társadalmi reformok, jelzavak, ideológiák mind tartalmatlan üres keretek enélkül és legfeljebb a modern társadalomra nehezedő egyes tág lelkiismeretű politikai paraziták és érdekesatlósáik húznak belőlük hasznót a reális hivatásteljesítők rovására.

A szociálpolitikai realitás elengedhetetlen követelménye ezeket a szempontokat meg mérni mondani a tömegek szemébe és rendületlenül szerintük cselekedni és irányítani. Akik nem így tesznek, azok nem igazi szociálpolitikusok a szó nemesebb értelmében, hanem csak aféle kis taktikusok vagy nagy demagógok a társadalmi áramlatok sodrában, de a megvalósítandó szociálpolitikai feladat: a népjólét és kultura valóságos megnövelése szemszögéből mérve őket, minden mások inkább, mint hasznos emberek.

Balás Károly.

A tűzbiztosítási statisztika alapelvei.*

A Magyar Statisztikai Társaságnak kitüntető bizalmát, mellyel rendes tagjainak sorába emelt, azzal óhajtom meghálálni, hogy a székfoglaló értekezésem tárgyául legutóbbi statisztikai tanulmányaim összefoglalását választom. A biztosítási statisztika fontos és korszerű kérdéseinek egyikével: *a tűzbiztosítási statisztika megalapozásával* fogok a következőkben foglalkozni.

Erre a választásra az is késztet, hogy kérdésünk első tudományos művelője hazánk hírneves statisztikusa: *Kőrösy József* volt, ki 57 évvel ezelőtt legelső dolgozatát erről a tárgyról írta.¹ Ha végig olvassuk gyakorlati téren sarjadzott fejtegetéseit, melyek szerint a tűzbiztosítás technikája az üzleti szilárdság érdekében beható statisztikai vizsgálódásokra építendő és ha mérlegeljük azt a kívánalmát, hogy a tűzbiztosítási intézményeknek külön e célra szervezett hivatal útján kellene adataikat összegyűjteniök és az üzlet szempontjából feldolgoztatniok — meg kell állapítanunk, hogy ezek a fejtegetések a mai viszonyokra, a mai díjakban szereplő kockázati részekre ép úgy alkalmazhatók, mint 1868-ban. Ilyen módon jogosultnak látszik, hogy e, hazánkban azóta kevésbé művelt, gazdaságilag annyira jelentőséges statisztikai problémával ma is foglalkozzunk. A Magyar Statisztikai Társaságnak különös gondja van arra, hogy nagy magyar statisztikusainkról megemlékezzék és ez buzdít, hogy értekezésemet *Kőrösy József*, az úttörő kutató és annyiunk tanítómestere kegyeltes emlékének felajánljam!

*

1. *Bevezetés.* Követvén a tűzbiztosítás feladatait, a tűzbiztosítási statisztika így taglalható:

I. csoport: *Üzleti statisztika.*

II. csoport: *Műszaki statisztika:*

1. *tűztechnikai statisztika:* a kockázatmegállapítás, a prophylaxis és a tűzbiztonsági felügyelet tekintetében;

2. *tulajdonképeni tűzbiztosítástechnikai statisztika:* a kártalanítás kockázati mértékszámait tekintetében.

* Székfoglaló értekezés a Magyar Statisztikai Társaság 1925 márc. 31-iki ülésén.

¹ „Feuerversicherung und Statistik“, Ungarischer Actonär 1868.

A főszeimpontok természetesen egymással szorosan kapcsolatosak, hiszen ugyanazoknak a céloknak szolgálatában vannak: a tarifapolitika, a biztonsági tartalékozás és a viszontbiztosítás racionális megépítésének szolgálatában. Így a tűzbiztosítástechnikai statisztika általános eredményeit, melyek az ú. n. *nettokártétel* meghatározását, ellenőrzését szilárdítják meg, az üzleti statisztika útmutatásai szerint alkalmazzuk és fejlesztjük időszerűen a tényleges gyakorlatban, a *tarifális tétel* alakjában; ennél a munkánál továbbá a tűztechnikai vizsgálódások támasztják alá a finomabb megjavításokra szoruló üzletviteli ellenőrzést, a modern értelemben meghatározott *elégseges díjtétel* szempontjainak kidomborításával. A szoros kapcsolatot a tűzbiztosítási üzletnek és a mai nap magas színvonalú műszaki tűztechnikának kölcsönhatásaival, melyeknek rendkívül fontos gazdasági hivatásuk van, lehetne legjobban igazolni.

A statisztikai munkálatoknak minden egyes csoportban elaprózott részletekben kell történniök; különösen a tűzbiztosítástechnikai csoportban van arra szükség, hogy a műszakilag helyesen megválasztott kockázati alcsoportok külön-külön dolgoztassanak fel. Az alapul szolgáló műszaki ismeretek feltárásával ez ideig ezt a kockázati széttagolást tárgyalták legbősebben; a nagyszámú speciális értekezésen kívül elsősorban *Henne* műveit és a wieni VI-ik biztosítástudományi kongresszus idevonatkozó referatumnait említjük. Statisztikai alkalmazást nyertek ezek a vizsgálatok Amerikában, Németországban és Schweizban. Reá kell mutatnunk azonban, hogy e statisztikai eredményeknek alkalmazása a biztosítási üzletre mindaddig fogyatékos marad, míg a különböző helyeken végzett és különböző terjedelmű feldolgozásokból a rendszeresség és az egyöntetűség hiányzik. Az általános eredmények összevetése és adott speciális esetben történő felhasználása ebből az okból napjainkban még állandó nehézséggel jár; e tekintetben a nemzetközi összefogásra nagy szükség volna. Példákként említjük a következőket:

A németországi nagyobb üzleti statisztikák két helyről erednek: egyik részről a magántűzbiztosító intézetek régi kötelekétől, másik részről az erősebb szervezettségük folytán rendszeresebben adminisztrált és így nagyobb statisztikai felvételekre alkalmasabb nyilvános jogú intézetektől. Ezeknek egybefoglalása vagy közös elemzése megnehezíttetik a szempontoknak és a beosztásoknak eltérései folytán. De még nagyobbak az elágazások a műszaki statisztika adatgyűjtéseinek terén és ezek erősen éreztetik hatásukat, ha valamely részlekkérdésnek teljes elemzését kíséreljük meg. A tűztechnikai statisztikát az amerikai „Fire Protection Association“ dolgozza fel legrendszeresebben, de alosztásait nem követik a hasonló német, schweizi

vagy egyéb gyűjtések. A tűzbiztosítástechnikai statisztikák közül legkimerítőbbek a kantonális tűzbiztosítóintézetek kötelezően évenként megjelenő „Brandstatistik“ című közleményei; ezekkel azonban — nagy részletességük dacára — nem felelhetünk meg az összes felvethető kérdésre, míg az objektumok statisztikája külön nem lesz rendelkezésre. E körben eddig leginkább csak egyes, szűkebbkörű vizsgálatokat (pl. épületekre vonatkozóan) végeztek és szükség van arra, hogy az általánosan érvényesítendő szempontok jobban kidomboríttassanak.

Az elmondottakból a következő két kívánalmat kell megállapítanunk:

1. A tűzbiztosítási statisztika terén az egyes országokban külön hivatalos tevékenységre van szükség; az ezek útján gyűjtendő elegendő bőséges anyagok feldolgozásának szempontjait nemzetközi megállapodással kell egységesíteni. Az állami biztosítási felügyelő hatóság feladata volna ennek az ügynek intézése; a hivatalos vezetés azért is szükséges, mivel egyéni magánvállalkozásokból nem nyerhető elegendő nagy anyag.

2. A rendszeres feldolgozás alapvetése napjainkban még tudományos elmélyítésre szorúl, hogy a statisztikai munkát a gyakorlatban tényleges alkalmazást nyerhessen és hogy az összes szükséges irányokba bevilágíthasson.

A második kíváncsom vezet reá, hogy mindenekelőtt azokat az *alapelveket* tisztázzuk, melyekkel az üzleti alkalmazhatóság követelményeit jó előre biztosítva láthatjuk. A következőkben erre a feladatra vállalkozunk, még pedig külön-külön az egyes csoportok szerint.

2. *Üzleti statisztika.* Az üzleti statisztikával egyik részről elemezzük a tényleges üzleti alakulást, másik részről finomítjuk a nettokártétel továbbképzését. Ilyen kettős oldalról tekintve a kérdést, a statisztikai adatgyűjtésnek nemcsak a fontosabb üzletviteli mozzanatokra, hanem a tarifális díjban kifejezésre jutó minden összetevőre kell kiterjednie, folyamatosan több esztendőre. A vonatkozó kérdéssorozat az egységes zárszámadásminta problémájával kapcsolatos, melyhez az állami felügyelő hatóságok intézkedései alapján — újabban nálunk is — egyre közelebb jutunk. A mérleg- és az eredménykimutatásoknak, valamint mellékleteiknek tartalmazniok kell külön a direkt és külön a viszontbiztosításba adott üzletekre vonatkozó és lehetőleg a főfajok szerint részletezett adatokat, hogy a szükséges statisztikai mértékszámok levezethetők legyenek. Vázlatosan a következőket:

Biztosított összeg;

Díjbevétele (az első biztosítási év külön). — Díjátvitel;

Storno;

Kárösszeg — Kárösszegátvitel;

Viszontbiztosítás: a) összeg, b) díj, c) költség, d) részesedés;

Költség: a) egyszeri szervezési, szerzési, még törlesztendő, b) folyó üzleti és adminisztrációs, c) becslési, d) kárfelvételi, e) nyilvános, f) egyéb;

Járulékos kiadások, különösen tűzoltási hozzájárulás;

Mérlegstatisztikai adatok: a) vagyon, forgótőke, tartalékok; b) tőkeelhelyezés, kamatozás, árfolyamalakulás; c) eredmény: forgalmi, mérlegszerű; nyereségfelosztás.

Az üzleti statisztikákkal nyerünk képet a mindenkori fejlődésről, a tarifális és a viszontbiztosítási szükségletek alakulásáról és az üzleti organizáció követelményeiről. A közelebbi vizsgálat akként történik, hogy az említett csoportok szerint megalkotjuk a fontosabb viszony- és vonatkozási számokat s ezeket tovább feldolgozzuk. Egyik dolgozatomban ² a németországi tűzbiztosítási üzlet 1920-as alakulását 32 ilyen százalékos szám megszerkesztésével elemeztem és reámutattam, hogy ezekből a rendkívüli viszonyok tekintetében milyen következtetések vonhatók le.

E pontnál szükségét látjuk egy mai nap a tudományos érdeklődés előterében levő elvi kérdés közelebbi megvilágításának. A multakon okulva a külföld tűzbiztosítási irodalmában az az irány kezd érvényesülni, hogy a tűzbiztosítási üzleti technikát a legszilárdabb statisztikai vizsgálódásokra építsék fel, vagyis hogy az eddigi, inkább becsléseken és üzleti tapasztalatokon nyugvó számvetéseket matematikailag megalapozzák. Az idetartozó legújabb irodalomból, mely a tűzbiztosítás jövő fejlődésére bizonyára hatással lesz, említjük *Sergowszky* orosz munkáját a tűzbiztosítás elméletéről (Ljubljana, 1924.) és különösen *Burrau* nemrégiben német nyelven is megjelent kiváló könyvét a biztosítási statisztika alapjairól.³ Ezek a munkálatok oda igyekeznek, hogy a magas szintűre emelkedett életbiztosítási matematika mintájára a kárbiztosításban is teljes érvényre juttassák a matematikai statisztika pontos módszereit. Így elsősorban az üzletviteli statisztikák exakt eszközökkel történő feldolgozását sürgetik; nevezetesen: a díjban szükséges biztonsági résznek, a biztonsági tartalékozásnak, a viszontbiztosítási maximumok ki-tűzésének, általában az üzlet kockázatosságának s stabilitásának, továbbá a társaságok tőkeerősségének racionális meg-

² „A tűzbiztosítás üzleti statisztikája“, Biztosítási és Közgazdasági Lapok, 1923. 1. sz.

³ „Die Grundlagen der Versicherungs-Statistik“ (Berlin, 1924.). Meg kell jegyeznünk, hogy ilyen vizsgálatok már *Wittstein*: Das mathematische Risiko der Versich. Gesellschaften (Hannover, 1885) c. művében találhatók. A régebbi irodalomban l. továbbá *Westergaard*: „Die Grundzüge der Statistik“ (Jena, 1890) c. munka II. fejj. 5. pontját.

határozását tűzik ki célnak. Mind e tanulmányokhoz rendelkezésre van már ugyan az elméleti apparátus, de az alkalmazásukhoz hiányoznak még a szükséges, kellőképen finomított tapasztalati anyagok, a megfelelő üzleti statisztikák. A formulákban ugyanis matematikai valószínűségek szerepelnek és a ma még fogyatékos empirikus adatok ezek helyébe — bírálat nélkül — alig tehetők. A matematikai statisztika exakt módszereit csak tökéletesen felépített és kiegyenlített tapasztalati anyagra lehet alkalmazni, melynél a tapasztalati számosságok a matematikai valószínűségek jellegét elegendő mértékben megközelítik. Ezeknek az új elméleti kutatásoknak ez idő szerint abban látjuk jelentőségét, hogy erélyes lépéssel kijelölik a tűzbiztosítási statisztika alaposabb művelésének szükségét és utat nyitnak a jövő fejlődés lényeges feladatainak megoldására.

A jó statisztikák azonban nemcsak ennek a magasabb célnak eléréséhez, hanem a mai becslésszerű gyakorlat megerősítéséhez is szükségesek. A lassú menetű és hosszabb lejáratú biztosítási üzletben régen előny volt a nagy konzervatizmus, ma azonban — midőn teljesen változott viszonyokhoz kell alkalmazkodni — gyorsan változó és mély átalakításokra van szükség. De az ilyen munka sikeres elvégzése alaposabb üzleti statisztikák nélkül nem lehetséges, ha az aleatorikus elemet a minimumra óhajtjuk leszorítani és ha a társaságok érdekét a biztosítottakéval összhangzásba akarjuk hozni. A pénzelértéktelenedés korszakának számos mentő kísérletével — különösen Németországban — azért vallottak kudarcot, mivel a szanálási lépésekhez szükséges precíz kockázati alapépítmények: a pontos statisztikai igazodások hiányoztak. Számos példán mutathatók be, hogyan akad meg a nehéz viszonyokból való kijutás a statisztikai háttér fogyatékoságán vagy legtöbbször teljes hiányán. Csak néhány fontosabb ilyen mozzanatot említünk: A nagy versengés és a konjunkturális új alakulások nyomán érvényesülő „díjfecserlés“ (Prämienschleuderei) veszedelmét leggyökeresebben a jó statisztikák segítségével gyöngíthetjük le. Ugyane megvilágítás alá tartoznak a mai nap annyira jelentőséges következő problémák: a díjkartellek létesülésének mindenféle fellépő nehézségei, a minimális tarifálás kérdései, a kötvényfeltételek reformálása, új alakzatok bevezetésének bizonytalanságai (pl. első kockázatra való tűzbiztosítás, kollektív tűzbiztosítás, tárgyélet biztosítás, univerzális kötvény stb.), a pénzelértéktelenedés hatásainak következményei,⁴ a biztosítási üzletben, a különféle szervezkedési alakulatok (résztvénytársaság, kölcsönös társaság, nyilvános jogú alakulás) alkalmazkodása a változott viszonyokhoz, a kockázatok topografikus

⁴ L. „A pénzelértéktelenedés hatása a biztosítási üzletre“ c. dolgozatot a Magyar Nemzetgazda 1923. 8. számában.

eloszlása s fejlődése stb. Csak emlékezzünk a közelmúlt aggályaira a legerősebben latba jutó ipari-tűzbiztosítás terén, midőn a biztosítottak önálló tömörülése és az „önbiztosítás“ veszélyes kísérletei onnan eredtek, hogy a társaságok készületlenek voltak jól alapozott új formák, kedvező díjtételek és feltételek megalkotására. (Hasonló volt a helyzet, midőn 1862-ben a cukorgyárak prágai egyesülete keletkezett). A statisztikai háttér hiányosságának üzleti hatását legjobban valamely szakszerűen kiragadott nagyobb példán lehetne közelebbről megvilágítani; ez alkalommal be kell érnem azzal, hogy reáutaljak az első kockázatra kötött biztosítás vagy a kárexcendens biztosítás példáira, amelyekről támadt széleskörű üzleti vitatkozások e formák alapjainak statisztikai megszilárdításával intézhetők el.⁵

3. *Tűztechnikai statisztika.* A tűztechnikai statisztika gerincét a *tűzokok statisztikája* alkotja, kiegészítve a speciális kockázatok statisztikáival. E körben bőséges — különféle országból eredő — táblázati anyaggal rendelkezünk; az üzleti feldolgozásnak sokszor útjában van, hogy ezek a táblázatok nem csoportosítják azonosan objektumaikat és különböző típusokra vonatkoznak. Különösen az ipari tűzbiztosítás céljait szolgálják például a nagyon részletes és felaprózott amerikai táblázások, melyeket az „Insurance Engineering“ és a „Quarterly of National Fire Protection Association“ folyóiratokban találhatunk. Az egyes országok szerinti hivatalos felvételeknek — lehetőleg nemzetközi megállapodással — e tekintetben nagy jelentőségük volna. A megállapodásoknak elsősorban vonatkozniuk kell az általános és a speciális tűzokok sorozatának megtervezésére (mint ez a halálokok esetében történt), azután a kockázati alcsoportok megválasztására, végül az objektumok csoportosítására (városi, vidéki, ipari, mezőgazdasági, épületnemek szerint stb.). Nemcsak a számszerinti, hanem a károsult biztosított összegek, illetőleg a kárfizetések szerinti tagozásokra is szükség van, hogy a tűzterjedelmet is figyelemmel kísérhessük. Egyes különleges okok (pl. villamos telepek által okozott tűz, villámcsapás által okozott tűz stb.) továbbá különösen a kumulált károk megkülönböztetett feldolgozást igényelnek. Amerikában nagyon figyelemre méltó speciális tűztechnikai-statisztikai vizsgálatokat is eszközölnek, említjük például a nagyon tanulságos sprinkler-statisztikákat.⁶

⁵ L. erről *Richesell* értekezését a *Mitteilungen für die öffentlichen Feuerversicherungsanstalten* 1924. évf. 4. számában és *Sergowsky* füzetét: *Die Versicherung auf erstes Risiko* (Zagreb, 1924).

⁶ A felsorolt problémákat ismertettük „Tűzbiztosítási-statisztikai vizsgálatok“ c. dolgozatunkban (*Biztos. és Közgazd. Lapok*, 1923. évf. 6. sz.); a sprinkler-statisztikáról l. cikkeinket a *Biztos. és Közgazd. Lapok* 1924. 7. és 1925. 1. számában.

A tűztechnikai statisztikára az üzleti és a felügyeleti gyakorlat nagy mértékben reászorul. A sokféle műszaki elágazásokat és erős szekuláris eltolódásokat mutató kockázati csoportok tűztechnikai tanulmányozása a becslési és a kárfelvételi praxist, a tűzrendészeti és épületrendészeti ellenőrzést, a tűzbiztosítás hivatalos materiális felügyeletét, továbbá a tarifadifferenciálást a mainál szilárdabb alapokra helyezheti és ebben a műszaki elemzés mellett a statisztikai vizsgálódásnak is fontos szerepe van. Szorosan összefüggnek ezek a vizsgálatok a napjainkban gazdaságilag annyira jelentőséges és a tűzbiztosítás fogalmi jegyeihez tartozó prophylaktikus intézkedések műszaki mélyítésével, melynek a kockázatok megjavítása érdekében az ú. n. előbecslésekben kellene biztosítástechnikailag érvényesülnie. Több dolgozatunkban⁷ fejtegettük, hogy a kártalanítás üzleti elvei mellett egyenrangú helyre juttatandók a tűzbiztosítás technikájában azok a műszaki tűztechnikai szempontok, melyekkel a nemzeti vagyon megőrzésének és megtartásának követeléseit szolgáljuk. A kártalanítással ugyanis nincsen elintézve az a sokkal nagyobb generális veszteség, melyet a tüzeset az annyira legyengült és nehezen pótolható nemzeti vagyonban előidézett. A kárbiztosítás állami materiális felügyeletének a műszaki előbecslések és a tűzrendészeti ellenőrzések prophylaktikus részének szigorú szemmeltartásában kell kifejezésre jutnia és ebben a munkában a tűztechnikai statisztikák is határozott útmutatásokat nyújthatnak. (Ez alkalommal⁸ csak röviden utalhatunk reá a tűztechnika elhanyagoltságára hazánkban; külföldön külön intézmények, iskolák, kísérleti állomások segítik elő a „biztosítási mérnökök” képzését s tevékenységét, továbbá tekintélyes szakirodalom fejlődött).

4. *Tűzbiztosítástechnikai statisztika.* Legtöbb a tennivaló és legfontosabbak a problémák a tulajdonképeni tűzbiztosítástechnikai statisztika körében. Mai nap csak előtanulmányokról van még szó; az elméleti szempontok tisztázása vezet reá azokra a mennyiségekre, melyeknek statisztikai felkutatása után a szükséges mértékszámok megszerkeszthetők. Egy német dolgozatomban⁹ igyekeztem az elméleti alapvetésnek kidolgozására, a következőkben ennek eredményeit foglalom össze. Céлом volt, hogy az idetartozó irodalomban észlelhető különféleség helyébe egységes nézőpontból végzett vizsgálat jusson. Ez idő szerint az ilyen elméleti tanulmányok a nyilvános jogú tűzbiztosításnak

⁷ Összefoglalóan l. „Biztosítási ügyünk jövője” (Közgazdasági Szemle, 1919. 61. k.) és „Die Grundlagen der prophylaktischen Versicherung” (Mitt. für die öff. Feuerversich.-Anstalten, 1922. 11.) című értekezéseinkben.

⁸ E kérdésről — a szakképzéssel kapcsolatosan — l. a Biztos. és Közgazd. Lapok 1923. 1. és 1924. 2. számában, továbbá a Nemzetgazdaság 1920. 1. és a Magyar Nemzetgazda 1921. 31. számában található cikkeimet.

⁹ „Beiträge zur Statistik der Feuerversicherung” (Mitteil. für die öff. Feuerversicherungs-Anstalten 1923. 6. szám).

már említett német és schweizi statisztikáin próbálhatók ki legjobban, mivel ezeknél a homogén kockázati csoportok elhatárolása biztosabban hajtható végre;¹⁰ ez a szervezeti forma különben is fokozottabb gazdasági érdeklődésre számíthat a jövőben.

A tűzbiztosítástechnikai statisztika fő feladata, hogy a *nettokártétel* (vagyis a biztosított összeg egységére jutó kárfizetés) megítélését szolgáló mértékszámokat meghatározza. Ha azt akarjuk, hogy a kárbiztosítás díjtétele — mint az életbiztosításé — a kockázatossággal helyes arányban legyen és ne csak a konkurrencia és az érzésszerű becslések szabad játéka, úgy feltétlenül szükséges a pontosabb statisztikai alapozás. Rövidebb lejáratú kockázatokról lévén szó, ez a statisztikai alap kevésbé szorul ugyan a matematikai továbbképzésre, de nélküle helyes utakon alig járhatunk majd a jövőben.

A nettokártételt vagy *átlagosan* vagy műszakilag elhatárolt kockázati csoportokban *differenciáltan* állapíthatjuk meg. Az átlagos tétel vagy az egész állományra vagy egyes összevont csoportokra tűzhető ki; utóbbit kell alkalmaznunk, ha a differenciálással az anyag túlságosan elapróztatnánk. A mai gyakorlatban — és általában a viszontbiztosítás tekintetében — a csoportokban individualizált átlagos tétel a könnyebben megszerkeszthető, elméletileg azonban a megfelelően differenciált eljárás a tulajdonképeni végcél. Sokszor beérhetjük — illetőleg ma be kell érniünk — azzal, hogy a kétféle módszer kombinálásával az átlagos tételt bizonyos műszakilag vagy prophylaktikusan elválasztott csoportok szerint veszélyességi pótlékokkal megjavítjuk. Az ismeretes idetartozó statisztikák közül a kantonális tűzstatisztika a legtökéletesebb, noha az ipari épületek csoportjában még további feldarabolásokra szorulna.

A statisztikai felvétel egyes részletkérdéseivel még keveset foglalkoztak, az életbiztosítási halandósági vizsgálatok tapasztalásait lehetne e téren felhasználni. Említjük például a megfigyelési időegység kitűzését, ebben a vándorlások figyelembe vételével levezetendő totális számosságok (a következőkben szereplő nevezők) pontosabb meghatározását, továbbá a biztosított összegeknek változásait a megfigyelési időtartamban. Külön tanulmányozható a mértékszámok függése a biztosított összeg nagyságától, a közvetve károsult objektumok kockázatossága, a naptár szerinti tagozódás stb.

Elméleti alapvetésünk kiindulása, hogy a kártételt az összetett valószínűség módjára: szorzat alakban vesszük számításba.¹¹ amennyiben a kárbiztosítás pro-rata jellegét is tekintjük. Ilyen módon a következő mértékszámokat értelmezzük:

¹⁰ L. idetartozó példákat „Tűzbiztosítási statisztikai vizsgálatok“ c. dolgozatomban (Biztos. és Közgazd. Lapok 1923. 6. szám).

¹¹ Ujabban hasonlóan indul meg *Sergowsky*: „Zur Theorie der Sachversicherung“ (Versicherung und Geldwirtschaft 1925. 1.) c. dolgozatában.

a) *A számosság szerint differenciált nettokártétel a kárfizetési számosság és a kárfizetési arány szorzata.* Itt mindegyik kockázati csoportban:

$$\text{Kárfizetési számosság} = \frac{\text{kiválasztott káresetek száma}}{\text{összes káresetek száma}}$$

$$\text{Kárfizetési arány} = \frac{\text{kárfizetés}}{\text{károsult biztosított összegek}}$$

E megállapítás lényege, hogy nem szorul önkényesen kitűzött veszélyességi fokszámok bevezetésére. (A kárfizetési arány jellemző tulajdonsága, hogy a biztosított összegek csoportjaiban a biztosított összeggel erősen fogyó sort alkot).

b) *A biztosított összeg szerint differenciált nettokártétel a kárnagyság és a kárfizetési arány szorzata.* A kárnagyság a kárterjedelem jellemző adata. Lévén a

$$\text{kárnagyság} = \frac{\text{károsult biztosítási összegek,}}{\text{teljes biztosított összegek}}$$

a szorzatból végeredményben az egyszerű valószínűség jellegű kárarány lesz, ugyanis

$$\text{kárarány} = \frac{\text{kárfizetés}}{\text{teljes biztosított összegek}}$$

Ez a mértékszám kevésbé alkalmas a műszaki tagolásra; az összegbiztosítási alakoknál tapasztalat szerint b) nagyobb mint a).

c) *Az átlagos nettokártétel az átlagos kárszámosság és az átlagos kárarány szorzata.* Ebben

$$\text{átlagos kárszámosság} = \frac{\text{káresetek száma}}{\text{megfigyelt kockázatok száma}}$$

$$\text{átlagos kárarány} = \frac{\text{kárfizetések összege (ill. átlagos kifizetés)}}{\text{teljes (ill. átlagos) biztosított összegek}}$$

(Henne átlagos káraránynak egyes csoportok maximális kárarányainak átlagát veszi).

d) Amíg nem térhetünk át differenciált kártételekre, a gyakorlatban akként segítünk, hogy az átlagos kártételt egyes csoportok szerinti *veszélyességi fokszámokkal* szorozzuk meg. Az ilyen skálaszerű megállapítás mögött mindig bizonyos önkényesség marad. A műszaki előbecslés feladatainak egyike a megfelelő veszélyességi fokszám helyes megjelölése, tekintettel a tűztechnikai statisztikára és a prophylaktikus kívánalmakra. Említett német értekezésünkben kidolgoztunk egy eljárást, mely az önkényességet azzal enyhíti, hogy bizonyos tájékoztató csoportokban szembeállítjuk a kétféleképpen meghatározott kártételt, számítással meghatározzuk ezekben a veszélyességi fok-

számot (a két tétel hányadosa) és azután a praxis tényleges csoportjait a tájékoztató csoportok között arányosan helyezzük el. [Képletekkel követve ezt a gondolatot azt nyerjük, hogy a veszélyességi fokszám legegyszerűbb meghatározásaként a következő választható:

$$\text{veszélyességi fokszám} = \frac{\text{kárfizetési számosság}}{\text{átlagos kárszámosság}}$$

Alapvetésünkhöz a következő megjegyzéseket fűzzük: Ha a tűzbiztosítástechnikai statisztikának teljes adatgyűjtését irányítani óhajtjuk, a felsorolt összes számláló és nevező meghatározására kell törekednünk, műszakilag elhatárolt csoportokban. Úgy ahogy például a schweizi „Brandstatistik“ végzi, de ez az összeállítás csak a kárfizetési mértékszámok tekintetében teljes. Ki kell emelnünk, hogy a fentiek csak az elméleti kártételhez vezetnek el, mely további üzleti- és tűztechnikai statisztikák alapján finomítva lesz csak alkalmas a tarifális bevezetésre. A nettokártétel csak magja a kockázatosági számvetésnek, ebből indulunk ki a díjszámításnál és ez az alapja a mai becslések ellenőrzésének. A modern életbiztosítási díjszámítás mintájára oda kell törekedni, hogy a nettodíjat kiegészítő pótlékok is ne csak rideg becslések legyenek, hanem üzletstatisztikai vizsgálatok (biztonsági tartalékrész, költségrész, kamatrész, nyereségi quota) és kockázatstatisztikai műszaki tapasztalatok alapján bedolgoztassanak a díjtételbe. A tűzbiztosítási üzlet jövő tarifagyakorlatának ebben az irányban, az *elégséges díjtétel* irányában, látjuk fejlődését. A tűzbiztosítás számvetéseinek jövő megszilárdulása nem annyira a már jól kipróbált üzletpolitikai szempontok továbbfejlesztésétől, mint inkább a szükséges statisztikák rendszerének megépítésétől függ. És ebből a tekintetből véltük időszerűnek, hogy a tűzbiztosítási statisztika problémáival összefüggően foglalkozzunk.

Értekezésem célja volt, hogy bevilágítsak a tűzbiztosítással kapcsolatos statisztikai tevékenység gazdasági jelentőségébe és megjelöljem az utakat, melyeken a behatóbb tanulmányozásnak haladnia kell. Az ilyen vizsgálatok nálunk is megindítandók és az állami felügyelő hatóság rendszeres adatgyűjtése bizonyára nagy mértékben támogatni is fogja ezeket. Örvendnék, ha előadásommal ehhez a munkához lelkes társakat szereztem volna!

Goldziher Károly.

A magyarországi birtokmegoszlás egyenetlensége és a földbirtokreform.

Statisztikai tanulmány.

A magyarországi birtokmegoszlásnak az utolsó 10 év alatt történt és elsősorban a földbirtokreform végrehajtása által okozott változásairól már több adat került nyilvánosságra. Ez a kérdés mindenesetre megérdemli, hogy a közérdeklődés előterében álljon, miután gazdasági viszonyainknak egyik jellemzője az, hogy elsősorban a mezőgazdasági termelés eredményessége határozza meg általános alakulását.¹ A közelmúltban azután három tanulmány, ill. adatgyűjtemény jelent meg, amelyek alapján a földbirtokreform eddigi hatása a birtokmegoszlásra és a termelésre megbízhatóan megállapítható. *Buday Barna* az OMGE-ben számolt be múlt év december 6-án a földbirtokreform hatásairól,² *Konkoly-Thege Gyula* pedig előbb a Magyar Statisztikai Szemlében³ érzékeltette a földbirtokreformnak hatását a földbirtokviszonyokra és a mezőgazdasági termelés eredményességére, utóbb pedig a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal által összeállított és kiadott Gazdacímtárhoz⁴ írt bevezető tanulmányában vázolta Magyarország földbirtokviszonyainak módosulását az 1913. év óta, az 1925. év elejére vonatkozóan megállapított adatok alapján. Mindhárom tanulmány sok érdekes adatot tartalmaz s a földbirtokviszonyaink iránt érdeklődőknek nem lehet jobbat ajánlani annál, hogy ezen tanulmányokba mélyedjenek el. Különösen utóbbi kettő alkal-

¹ Mi ennek nem is jutunk eléggé tudatára. Ezzel szemben a hazánkat felkereső külföldieknek annál jobban feltűnik ez. Így *Wilhelm Offergeld* (*Grundlagen und Ursachen der industriellen Entwicklung Ungarns*, Jena 1914. 3. l.) írja, mennyire meglepő az, hogy még iparosainknak minden gondolata is mindig az aratás, búzatermés stb. körül forog.

² L. „Köztelek“, 1925. december 25.-i szám.

³ 1925 októberi szám.

⁴ „Magyarország Földbirtokosai és Földbérlői (Gazdacímtár). A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és a földbérletek 1925. év eleji adatai alapján“. Összeállította és kiadta a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest 1925. VIII. 54* és 629 l.

mas arra, hogy a valóságot *szemléltetővé* tegyék, *számokat* tartalmaznak s a valóság felismerése és megértése *számszerű* adatok nélkül alig lehetséges.⁵

Ez alkalommal kizárólag a „Gazdacímtár” adataival kívánok foglalkozni s azokkal is csupán egyetlen, úgy a hozzája készült bevezető tanulmányban, mint egyébként is elhanyagolt, noha igen fontos szempontból és azokat, kik egyéb adatok és más szempontok iránt érdeklődnek, forrásomnak melegen ajánlható tanulmányozására utalom. Csak azt kívánom megemlíteni, hogy a „Gazdacímtár” gyakorlati szükségletnek kíván megfelelni. A magyarországi közép- és nagybirtokosok személye és birtokaik felől tájékoztat s főleg csak elsődleges statisztikai lajstromokat tartalmaz. Az egyik ilyen lajstrom községenként és név szerint felsorolja a 100 katasztrális holdnál nagyobb földbirtokok tulajdonosait és bérlőit, valamint közli a birtokok nagyságát és művelési ágak szerint való megoszlását. Egy második lajstrom a birtoknagyság szerint degresszive tevődik össze mindazon földbirtokosoknak adataiból, akiknek összes földtulajdona az 500 katasztrális holdat meghaladja, ha az legalább 100 katasztrális holdas birtokokból áll. A bérbeadott birtokrészek ugyancsak ki vannak mutatva. Egy harmadik lajstrom azon földbérlők adatait öleli fel, akik legalább 100 katasztrális holdas birtokokat összesen legalább 500 katasztrális hold terjedelemben bérelnek.

Célom most már az, hogy a „Gazdacímtár” bevezető tanulmányához készült, Magyarország földbirtokviszonyait feldolgozó statisztikai táblázatok alapján megállapítsam azt, hogy mekkora és 1913—1925 között miként változott meg az analitikus viszonyszámok⁶ szokásosan kiszámított átlagaiban kifejezésre jutó birtokmegoszlás országrészek szerinti *egyenetlensége*, mely elvész az átlagokban. Bármilyen becses is tudniillik azon adat, hogy a kisbirtokok (a 100 katasztrális holdnál kisebb birtokok) az egész ország, az egyes országrészek vagy az egyes törvényhatóságok területének mely hányadát foglalják el, tisztában kell azzal lenni, hogy ezek az átlagok nem tipikusak az illető terület minden részének viszonyait illetően,

⁵ Ezt hangoztatja W. Gelesnoff „Über das Naturale und das Wertmässige in den wirtschaftlichen Erscheinungen” című dolgozatában, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1925, 54. kötet, 577. és köv. l., valamint a pénzügytanra vonatkozóan Bruno Moll, „Probleme der Finanzwissenschaft”, Leipzig 1920, 10. és köv. l. és Franz Meisel „Britische und deutsche Einkommensteuer”, Tübingen, 1925, passim.

⁶ Az elnevezés Lexis-től ered. W. Lexis: „Abhandlungen zur Theorie der Bevölkerungs- und Moralsstatistik”, Jena 1903, 84. l. Az analitikai viszonyszámok egy statisztikai tömegnek különböző tulajdonságok szerint való megoszlását tünteti fel V. ö. Al. Kaufmann, „Theorie und Methoden der Statistik”, Tübingen 1913. 454. l. és Buday László „A statisztika elmélete és története”, Budapest 1923, 107. l.

úgy hogy „számtani absztrakciók“-nál⁷ alig tekinthetők egyebeknek.

Az utolsó évek magyar belpolitikájának egyik főtürekvése a kisbirtokok szaporítása volt. Ha ezen törekvés elért eredményeiről képet akarunk nyerni, nem elégséges azt tudni, hogy

	a 100 kat. holdnál kisebb birtokok	a 100 kat. holdnál nagyobb területe
1913-ban	44.1%-át	55.9%-át
1916-ban	45.5%-át	54.5%-át
1921-ben	46.5%-át	53.5%-át
1925-ben	50.2%-át	49.8%-át

tette ki az egész ország területének, azt is ismerni kell, hogy milyen ez a viszony az egyes országrészekben, törvényhatóságokban, járásokban stb. A „Gazdacímtár“ bevezető tanulmánya közli a vonatkozó adatokat törvényhatóságok és országrészek szerint s a vonatkozó részletadatok beható tanulmányozása rendkívül tanulságos. Mindamellett nehéz ezen adatokból azzal tisztába jönni, hogy a birtokmegoszlás miként alakul országszerte. A három országrészben, a 36 törvényhatóságban a birtokmegoszlás más és más, miután pedig területük is különböző, az egyes területi egységek birtokmegoszlására vonatkozó adatoknak a jelentősége is különböző. Ezért többet kell tudni annál, hogy

	a 100 kat. holdnál kisebb birtokok területe 1913-ban	1925-ben
a dunántúli dombosvidék területének . .	43.0%-át	49.2%-át
az északi dombosvidék területének . .	39.3%-át	44.4%-át
az Alföld területének	46.9%-át	53.1%-át
és a mai Magyarország területének	44.1%-át	50.2%-át

foglalta el. Ezen adatokból legfeljebb az állapítható meg, hogy a föld felszínének földrajzi alakulása és a kisbirtokok elterjedése között határozott korreláció áll fenn, amennyiben a kisbirtokoknak elterjedése annál kisebb, mennél dombosabb a vidék. Ennek oka abban található meg, hogy a kisbirtokok számára hozzáférhető művelési ágú területek, a szántóföld, kert és szőlő közül a szántóföld és a szőlő területe az Alföld területének nagyobb részét fedi, mint a dombvidékekének. Ugyanis a

	szántóföld terület az egész terület %-ában	kert	szőlő
a dunántúli dombosvidéken	56.6	1.2	2.3
az északi dombosvidéken	50.4	1.5	1.7
az Alföldön	66.7	0.8	2.7
a mai Magyarországon	60.2	1.1	2.4

míg az erdő, melynek 1,898.418 katasztrális holdnyi egész területéből 1913-ban 93.6%, 1925-ben pedig még mindig 88.7% közép- és nagybirtokosok kezén volt.

⁷ Franz Zizek „Grundriss der Statistik“, Leipzig und Berlin 1921, 145. 1.

a dunántúli dombosvidéknek	16.1%-át
az északi dombosvidéknek	22.7%-át
az Alföldnek	4.3%-át
a mai Magyarországnak	11.8%-át

fedi.

Ha azonban a birtokmegoszlás viszonyainak világosabb képét akarjuk nyerni, akkor tudnunk kell azt, hogy a megadott, egymástól nem is nagyon különböző viszonzszámok mely mögöttük lappangó különbözőségeket takarnak el. Rendkívül érdekes azt tudni, hogy a nagy- és kisbirtoknak megoszlása az egyes országrészek különböző vidékein, törvényhatóságaiiban nagyjából hasonló-e vagy pedig hogy e tekintetben nagy különbségek állanak-e fenn. Ennek megállapítására a *diszperzió* kiszámításának statisztikai módszere nyújt módot és amellet azzal az előnnyel is jár, hogy a különbözőségek jelentőségének érzékeltetését tömör felvilágosítással szolgálja.

A *diszperzió*⁸ megállapításának a célja az, hogy az átlagra vonatkozó adat kiegészítést nyerjen az átlagot összetevő egyes számadatok az átlag körül való elhelyezkedésének megjelölése által.⁹ A diszperzió alatt az átlagtól való eltérések négyzetei számtani középárayosából vont négyzetgyök értendő. Ha tehát σ a diszperzió, x a statisztikai sor adatainak a számtani átlaguktól való eltérését és N az adatok számát jelöli meg. úgy

$$\sigma^2 = \frac{\sum x^2}{N}$$

és $\sigma = \sqrt{\frac{\sum x^2}{N}}$

A tényezők négyzetre emelése azért történik meg, miután nyilvánvaló, hogy az átlagtól való eltérések első hatványának összege szükségszerűen nullával egyenlő.¹⁰ A diszperzió az a tulajdonsága van, hogy (a számtani átlagot M -mel jelölve) a statisztikai sor elemeinek kétharmada $M-\sigma$ és $M+\sigma$ határok között helyezkedik el.¹¹ *Niceforo*,¹² *T. Brewster* nyomán a diszperzió megállapításán kívül egy *szétszóródási koefficiens* megállapítását is szükségesnek tartja. Utóbbi képlete $\frac{100 \sigma}{M}$, mikor

⁸ *Buday László*: i. m. 110. l. *szétszóródásnak* fordítja. Az angol-amerikai irodalom *standard deviation*-ről beszél.

⁹ *Zizek* i. m. 144. l.

¹⁰ *G. Udny Yule*: *An Introduction to the Theory of Statistics*. London 1911, 134. l.

¹¹ *C. V. L. Charlier*, „Vorlesungen über die Grundzüge der mathematischen Statistik“, Lund 1920, 19. l.

¹² *Alfredo Niceforo*: „La méthode statistique et ses applications aux sciences naturelles, aux sciences sociales et à l'art“, traduit par R. Jacquemin, Paris 1925, 196. és köv. l.

σ a diszperziót, M pedig a hozzátartozó számtani átlagot jelöli meg. Ennek a szétszóródási koefficiensnek előnye az hogy általa a százalékos átlag abszolút nagysága is tekintetbe vétetik. Igaz ugyan, hogy a diszperziót többnyire olyan arányszámokkal kapcsolatban szokták megállapítani, amelyek formailag *valószínűségi számoknak* tekinthetők.¹³ A valószínűségyszámítás elmélete ugyanis a valószínűségi számoknak tekinthető viszonzyszámokat úgyyszólván az elméleti valószínűségek tapasztalati megközelítésének veszi.¹⁴ Ha pedig a hasonló viszonzyszámoknak egész sora áll rendelkezésre, úgy a diszperzió annak megállapítását szolgálja, vajjon a sor egyes tagjait ugyanazon vagy egy csak véletlen változásoknak alávetett elméleti valószínűség tapasztalati meghatározásának lehet-e tekinteni vagy sem.¹⁵ A gazdasági statisztikában azonban természetesen aligha lehetséges az engedélyezhető diszperzió számára valamely elméleti szabályt találni, de itt is lehetséges hasonló jellegű adatokból összetett statisztikai sorok diszperzióinak összehasonlítása révén bizonyos következtetéseket levonni.

Nem szabad túlbecsülni azt, amit a statisztikai módszerek nyújthatnak. Céljuk vagy az, hogy egy tömegben (esetleg azonban csak kis számban) fellépő vagy jelen levő állapotokat, viszonyokat, jelenségeket, tényeket számszerűleg megrögzítsenek és hogy azok jelentőségét megfelelő módon (arány-, átlagszámítások útján) szemléltetendővé tegyék, vagy pedig az, hogy az ilyen, egymással egyidőben létező vagy egymást követő tömegjelenségek között okozati összefüggéseket állapítsanak meg. Előbbi esetben más tudományoknak állanak a szolgálatában és ilyenkor a leírt viszonyoknak és vázolt fejlődéssoroknak okadatolása azoknak képezi a feladatát. Utóbbi esetben azonban úgyyszólván önálló tudomány rangjára emelkednek a statisztikai módszerek, miután, bár ismerettárgyuk szükségszerűen valamely más, önálló tudomány körébe esik, sajátos öntörvényű módon törekednek törvényszerűségeknek a megállapítására.¹⁶ A statisztikai módszereknek a közgazdasági kérdések vizsgálata terén való alkalmazása, sajnos még csak kivételesen történik meg, így nincsenek megfelelően hozzáidomítva az ezen a téren felmerülő különleges célokhoz. Pedig alkalmazásukra ezen a téren is mód nyílik: ennek igazolása képezi ezen kis tanulmány-

¹³ Emanuel Czuber: „Die statistischen Forschungsmethoden“, Wien 1921, 178. l. — Kaufmann, i. m. 68. és köv. l., továbbá e tekintetben alapvetően Lexis, i. m. 172. l.

¹⁴ Zizek, i. m. 131. l.

¹⁵ Zizek, i. m. 132. l.

¹⁶ Hugo Forcher: „Die statistische Methode als selbständige Wissenschaft“, Leipzig 1913, 357. l.

nak legfontosabb célját.¹⁷ Ha a statisztikai módszerek segítségével közgazdasági téren a jelenségek elterjedése és nagysága tekintetében nem is lehet valamely a priori szükségszerű törvényszerűséget megállapítani, azok abszolút és viszonylagos jelentőségének megállapítása csupán számok és statisztikai módszerek alkalmazásával lehetséges s azok csak utóbbiak segítségével válhatnak szemléletessé. A statisztikai módszerek szemléltetővé tevő alkalmazásának jelentőségét pedig nem lehet eléggé magasra értékelni. Amellett kétségtelen, hogy bizonyos okozati összefüggések felderítésére is mód nyílik a korreláció-tan megfelelő alkalmazásával.¹⁸ Ezúttal kizárólag gazdaságstatisztikai sorok diszperziójának a megállapításáról lesz szó.

Ami már most a gazdasági statisztika tárgyát illeti, kétségtelen, hogy azok úgyszólván kivétel nélkül *heterograd* természetűek, ami azt akarja kifejezésre juttatni, hogy a statisztikai megfigyelés vagy mérés tárgyává tett egyedek attribútumai különböző intenzitásfokkal vannak jelen.¹⁹ A matematikai statisztika azonban már régóta él azzal a módszerrel, hogy bizonyos célok érdekében a megfigyelések vagy mérések eredményeinek heterograd osztályozását alternatívárává változtatja át, midőn már csak „vagy-vagy”-ról lehet szó. Ehhez csak az szükséges, hogy a vizsgálódás tárgyát képező attribútumnak folytatélagos intenzitási sora többé-kevésbé önkényes módon két részre bontassék és a megfigyelt vagy megmért egyedek az egyik vagy másik osztályba besoroztassanak. Az adott esetben a 100 katasztrális holdas elhatárolás révén jutunk a birtokkategóriáknak csupán két csoportjához, a kis- meg a nagybirtok csoportjához. Ezt kell alkalmazni, miután a „Gazdacím-tár” adatfeldolgozása ennek alapján készült, bár heterograd (tehát több 100 holdnál nagyobb birtoknagyságkategóriát megkülönböztető statisztikai összeállításokat is tartalmaz.²⁰

Ha tehát kiszámítjuk a kisbirtokoknak az egyes törvényhatóságok területéből való részesedését feltüntető adatokból összeállított statisztikai sor diszperzióját, a tényleges birtokmegoszlás a megállapított átlagtól való eltéréseinek analitikus képét kapjuk meg. A kiszámításnál csupán arra kell ügyelnünk, hogy a területi részegységek, az egyes vármegyék és törvény-

¹⁷ Arra, hogy ez lehetséges, tudomásom szerint eddig csak *Niceforo* i. m. 203. l. utal egy odavetett bekezdésben. *Leris*, i. m. 174. l. viszont azt hiszi, hogy nem tipikus statisztikai soroknál meddő dolog a szétszóródás megállapítása.

¹⁸ L. erről *A. A. Tschuprow*, „Grundbegriffe und Grundprobleme der Korrelationstheorie“, Leipzig und Berlin 1925, passim, különösen 1–20. l. és 112–122. l.

¹⁹ *Charlier*, i. m. 11. l. — *Czuber*, i. m. 1. l.

²⁰ A 100 holdas elhatárolása a kisbirtokoknak alighanem túl magas. A 100 holdnál kisebb birtokokra eső területet számításaim céljából a *Gazdacím-tár* adatainak alapján törvényhatóságokként én állapítottam meg.

hatóságú jogú városok kiterjedése különböző s hogy ezért a kisbirtokoknak területükből való részesedését feltüntető viszonzyszámokból összetevődő statisztikai sor diszperzióját nem lehet az egyes adatoknak megfelelő terület kiterjedése szerinti súlyllyal való mérlegelése nélkül megállapítani. A területi egységek kiterjedésének számbavétele mellett a következő eredményhez jutottam:²¹

	A kisbirtok részesedése az ország-rész egész területéből	A diszperzió	A szétszóródási koefficiens
1913-ban:			
a dunántúli dombosvidéken	43.0%	9.3	21.6
az északi dombosvidéken	39.3%	5.1	13.0
az Alföldön	46.9%	7.4	15.8
a mai Magyarországon	44.1%	7.8	17.7
1925-ben:			
a dunántúli dombosvidéken	49.2%	9.7	19.7
az északi dombosvidéken	44.4%	5.3	11.9
az Alföldön	53.1%	5.2	9.8
a mai Magyarországon	50.2%	7.0	13.9

A kisbirtokok területi részesedésének növekedése valamennyi országrészben nagyjából egyenlő méretű volt. Mégis, miután ez a növekedés nem csupán a háború és a békeszerződés által befolyásolt automatikus gazdasági fejlődés hatása alatt ment végbe, hanem a „földbirtok helyesebb megoszlásában“ megjelölt és a kisbirtokok szaporítása által elérni vélt határozott célnak a földreform által való erőszakos megvalósítására irányuló törekvések eredményeit tünteti fel, érdemes megemlíteni, hogy a kisbirtokok területi részesedésének növekedése 1913—25 között

a dunántúli dombosvidéken	14.42%
az északi dombosvidéken	12.97%
az Alföldön	13.22%
a mai Magyarországon	13.83%

volt, vagyis az északi dombvidéken a legkisebb, bár a kisbirtok területi részesedése ugyancsak ott a legesekélyebb.

A diszperziók fent közölt adatai által válik csak igazán szemléletessé az, hogy a megadott viszonzyszámok mely különbözőségeket takarnak el. A Dunántúlon pl. a kisbirtok részesedése az országrész területéből úgy 1913-ban, mint 1925-ben nagyjából megfelel az országos átlagnak. Mindamellett ott a leg-egyenlőtlenebb, az átlag csupán az által jön létre, hogy nagy területek, melyeket részben a nagybirtok elterjedése jellemez, egy földrajzi egységgé vannak összefoglalva. A „megfigyelt, redu-

²¹ A számítás gyakorlati módjának részletezése túl hosszadalmas volna, l. *Charlier* i. m. 52. l., kinek módszere kiküszöböli *Kaufmann* i. m. 70. l. aggályát, aki a diszperzió kiszámítását túl komplikáltnak tartja s ezért más módszerrel kívánja a statisztikai sorok szétszóródását kifejezésre juttatni.

kált és mérlegelt“ statisztikai sor diszperziója ezen tényt szépen domborítja ki. A földreform hatása alatt a diszperzió országos átlagban csökkent, a birtokmegoszlás törvényhatóságok szerinti viszonylagos egyenletlensége kisebbedett. Az országrészek közül azonban csupán az Alföld dicsekedhetik ezzel a földbirtokpolitikailag kívánatos eredménnyel, míg a Dunántúlon és Északon a diszperzió nagyobb lett, *a viszonylagos egyenletlenség megnőtt*. Nyilvánvaló pedig, hogy a földbirtokreform céljához nem csupán a kisbirtok területének növelése tartozik, hanem az is, hogy a megoszlás egyenletesebbé váljék. Ha a kisbirtokok területi részesedése valamennyi törvényhatóságban egyenlő arányban növekedett volna, a diszperzió az 1913. évvel szemben változatlan marad, míg ha a szaporításuk a nagybirtok nagyobb elterjedésének vidékein lett volna a legerősebb, úgy csökkennie kellett volna. Így tehát azt kell megállapítanunk, hogy *a birtokmegoszlás viszonylagos egyenletlenségének a csökkentése — a földbirtokreform egyik célja*²² — *nem valósult meg az ország minden részében, noha a kisbirtokok területe mindenütt szaporodott*. Igaz azonban, hogy a *szétszóródási koefficiens*, melyben a kisbirtokoknak az ország területéből való részesedésének emelkedése is kifejezésre jut, minden országrészben csökkent, ami támogatja az előbbi megállapítás jelentőségét.

Ha ezen, pillanatnyilag meglepő eredmény okait kívánjuk tisztázni, arra kell tekintettel lennünk, — amire egyébként már fentebb is figyelmeztettem — hogy a különböző országrészeknek más és más a földrajzi sajátossága s ennek következtében gazdasági strukturája. A gazdasági művelési ágaknak az elterjedése ennek megfelelően ugyancsak más és más. Már pedig nyilvánvaló az, hogy a kisbirtokok által való művelésre inkább csak a szántóföld, kert és szőlő jöhetnek tekintetbe, míg rét, legelő, erdő, nádas nagybirtokok által is hasznosíthatók. Amellett tekintetbe veendő, hogy a földbirtokreform nem minden művelési ágú terület felosztását tette lehetővé. Ennek megfelelően 1925-ben a kisbirtokosok tulajdonában volt földnek 73.9%-a volt a szántóföld, 1.7%-a a kert, 4.1%-a a szőlő, a középbirtokosoknál a megfelelő számok 52.0%, 0.5%, ill. 0.9%, míg a nagybirtokosoknál 43.8%, 0.4% és 0.4% voltak. Így azután annak van döntő jelentősége, hogy a szántóföld, kert és szőlő az illető törvényhatóság vagy országrész területének mely hányadát fedi. A vonatkozó adatokat fentebb már közöltem. Most megemlítem, hogy az említett három művelési ágú területből 100 holdnál kisebb birtok területére esett

²² Szükségtelen talán hangsúlyoznom, hogy a földbirtokreform célja és kívánatossága, valamint elért társadalmi, gazdasági, termelési eredményeiről, végrehajtása egész módja felől ezúttal nem kívánok értékelő ítéletet kockáztatni.

	1913-ban	1925-ben
a dunántúli dombosvidéken	58.1%	63.7%
az északi dombosvidéken	56.8%	61.4%
az Alföldön	56.5%	62.6%
a mai Magyarországon	57.1%	62.9%

Ezen adatokból kitűnik, hogy 1913-ban a három országrészen a kisbirtok részesedése megközelítően egyenlő nagy volt. 1925-ben az eltérések már jelentékenyebbek voltak, annak következtében, hogy a kisbirtoknak az említett három művelési ágú területben való részesedésének növekedése 1913—25 között

a dunántúli dombosvidéken	9.6%
az északi dombosvidéken	8.1%
az Alföldön	10.8%
a mai Magyarországon	10.1%

volt. A kisbirtoknak a szántóföld, kert és szőlő területében való részesedésének sorrendje megváltozott tehát, s most Északon a legrosszabb. Ez megemlítésre érdemes, miután hegyvidéken a szántóföld tulajdona többnyire igen elaprózott. Ha pedig azt nézzük, hogy az átlagokat adó statisztikai soroknak diszperziója, ismét a vonatkozó területek kiterjedésének megfelelő súllyal való mérlegelés mellett, miként alakult, azt látjuk, hogy

	a kisbirtok részesedése a szántóföld, kert meg szőlő területéből	a diszperzió	a szétszóródási koefficiens
<i>1913-ban:</i>			
a dunántúli dombosvidéken	58.1%	11.9	20.5
az északi dombosvidéken	56.8%	8.5	15.0
az Alföldön	56.5%	9.3	16.5
a mai Magyarországon	57.1%	10.0	17.2
<i>1925-ben:</i>			
a dunántúli dombosvidéken	63.7%	10.7	17.0
az északi dombosvidéken	61.4%	7.5	12.2
az Alföldön	62.6%	8.0	12.8
a mai Magyarországon	62.9%	9.0	14.3

volt. Ilyen mód már kedvezőbb képet nyerünk a kisbirtokrészesedés területi egyenetlenségének fejlődése tekintetében, mint mikor az ország egész területére voltunk tekintettel. Igaz ugyan, hogy úgy a diszperzió, mint a szétszóródási koefficiens még nagyobb, mint az ország egész területének vizsgálata esetében, azonban 1913 óta mindkettő az egész vonalon csökkent. Különösen a Dunántúlon azonban a szóródás még mindig rendkívül magas. Ez részben arra is vezethető vissza, hogy a régebbi nagybirtokos vidékeken a népesség ép a nagybirtokok elterjedése és hatása következtében viszonylag már korábban annyira megcsökkent, hogy arra felé a földreform folyamán kevesebb igénylő akadt, mint a kisbirtokos vidékeken.²³

²³ Ezen útmutató felvilágosítást *Navratil Ákos* egyetemi ny. r. tanár úr szíveségének köszönöm.

Arra kell figyelmeztetni még, hogy a mérlegelt arányszámokból álló statisztikai sor általam kiszámított diszperziója mást fejez ki, mint hogy ha a birtokoknak a különböző nagyságkategóriákba való tartozását kifejezésre juttató statisztikai soroknak diszperzióját számítanók ki. Mindenesetre erre is mód nyílna, miután a „Gazdacímtár“ statisztikai része közöl megfelelő feldolgozásokat, törvényhatóságokként kimutatva a 100—200, a 200—300, a 300—500 holdas stb. birtokok számát. Igaz, hogy az egyes nagyságkategóriákba tartozó birtokok átlagos kiterjedését is ismerni kellene ehhez, miután ez az adat interpoláció útján csak hiányosan volna kipótolható. Ebben az esetben azonban becses tájékoztatást nyújtana minden törvényhatóságra vonatkozóan az átlagos birtoknagyság és a vonatkozó diszperzió kiszámítása, csupán meg kellene az egyes statisztikai sorok „ferdeségét“ is állapítani. Ekkor természetesen már nem a homograd statisztika legegyszerűbb dichotomiás felosztásával állanánk szemben, melynél csak egy ismérv előfordulásáról vagy hiányáról van szó, nálunk arról, vajjon a birtok 100 holdnál nagyobb-e avagy kisebb. Ezért a különböző törvényhatóságok heterograd statisztikailag feldolgozott adatainak nagyobb egységekbe foglalt összehasonlító taglalása már nagyobb nehézséggel járna. Azonban pl. érdekes volna a minden egyes törvényhatóság birtokmegoszlási átlaga kiegészítőjeként megállapított diszperziókból, azokat statisztikai sorba fűzve, újból mérlegelt átlagot és diszperziót számítani. A hosszadalmas számítások végrehajtása rendelkezésre álló segéderők nélkül azonban alig lehetséges.

Még érdekesebb lett volna az általam végrehajtott számításokat kisebb területi egységekre vonatkozó adatok alapján végrehajtani. A járások vagy községek adataira gondolok itt. Ugyanis a törvényhatóságok közül a vármegyék többnyire akkorá területet jelentenek, hogy az azoknak nagy- és kisbirtokok között való megoszlása tekintetében megállapított átlagadatok a járások és községek igen eltérő hasonló adataiból keletkezhettek, ami úgy gazdaság-, mint társadalompolitikailag nagy figyelmet érdemlő körülmény, miután ezek szempontjából a kizárólag nagybirtokok által megszállott járások vagy községek sem kívánatosak. Ha a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal, mely a „Gazdacímtár“ összeállításával már nagyon érdemes munkát végzett, adatait járásonként és községenként is összegezné, értékes betekintést nyerhetnénk ezen viszonyokba. Amellett ezáltal nemcsak az egyes vármegyék viszonyainak behatóbb tanulmányozására nyílna mód. Számonni kell ugyanis azzal is, hogy a diszperzió egész más képet nyerhet, ha a vonatkozó statisztikai sor ezen kisebb területi egységek adataiból lesz összeállítva. A diszperzió alakulására tudniillik az illető statisztikai sor tagjainak a száma.

helyesebben az, hogy a vizsgált jelenség hány és milyen összevonásokból álló heterogén tételre van szétbontva, befolyást gyakorol.²⁴ Így fentebb a 36 törvényhatóság adatai alapján megállapítottuk, hogy 1925-ben az ország területének 50.2%-a volt kisbirtokok tulajdonában s hogy a vonatkozó diszperzió 7.0. Ha ezzel szemben a diszperziót a három országrész összefoglaló átlagadatai alapján számítottam volna ki, úgy az csupán 3.2 lett volna. Fenti számításaim szempontjából figyelmet érdemel ugyan, hogy a három országrészhez tartozó törvényhatóságok száma különböző (a Dunántúlhoz 14, az északi dombvidékhez 6 és az Alföldhöz 16 törvényhatóság tartozik), ez azonban számításaink ismeretértékét azért nem befolyásolhatja, mivel — ami e tekintetben a leglényegesebb körülmény — a törvényhatóságok különböző nagyságának tekintetbe vétele a fenyegető hibát jórészt kiküszöböli. Ha azonban kisebb területi egységekre vonatkozó adatok is rendelkezésre állanak, a statisztikai érzéknek és józan ítélőképességnek kell eldöntenie, hogy a vizsgálat mely legkisebb területi egységek adatai alapján hajtassék végre. Magyarország tekintetében alighanem helyesebb volna a községek adatai helyett csupán a járások adataival operálni. Ebben az esetben azután azon kíváncsi cél is meg volna valósítható, hogy az országrészek gazdaságföldrajzi sajátosságok alapján megfelelő gazdaságföldrajzi egységekre bontassanak szét. Utóbbiak viszonyainak külön-külön való megvizsgálása és a nyert adatoknak egymással való összehasonlítása érdekes eredményekhez vezetne, az összehasonlítások pedig pótolnák azt a hiányt, hogy, miután hasonló vizsgálatot eddig még sehol sem folytattak, a nyert eredményeknek külföldi adatokkal való összemérése nem lehetséges.

Eszerint tehát mód nyílna arra, hogy a vázolt számítások további részletadatok elnyerése céljából folytattassanak. Törekvésem ezúttal azonban csak oda irányult, hogy bebizonyítsam, hogy a gazdaságstatisztikai módszer sok tekintetben mostohán kezelt területe úgy elméletileg, mint gyakorlatilag, megérdemelné a részletekben való elmélyítésének a megkísérlését, hogy rendszere utolérhesse a demográfia, biológia, természettudományok számára kidolgozott statisztikai módszerek tökéletesebb eredmények leszűrésére való alkalmatossága által biztosított értékét.

Varga István.

²⁴ Hogy a területi felosztás különböző módja mely változásokat idézhet elő a kialakuló átlagokban, azt egyébként a választókerületek beosztása körüli harcokból mindnyájan tudhatjuk.

A mérlegfelértékelés gazdasági hatásai.

I.

A mérlegvalódiság helyreállításáról szóló m. é. május 15-i 4200/925. sz. pénzügyminiszteri rendelet teljes hatályon kívülhelyezésével, m. é. december 12-én új rendelet jelent meg. 7000/925. P. M. szám alatt, mely immár végleges rendelkezéseket tartalmaz úgy a mérlegfelértékelés, mint a társulati részvények és szövetkezeti részjegyek felértékelése, illetőleg összevonása tekintetében. Az új rendelet kibocsájtását a valuta-reform meghozatala tette lehetővé és új rendelkezései majdnem kizárólag az említett részvény, illetve részjegy-politikai intézkedéseket tartalmazzák. E tanulmány kizárólag az új rendelet részvényjogi rendelkezéseivel foglalkozik.

A felértékelés gazdasági jelentőségének kutatásakor elsősorban avval kell tisztába jönnünk, hogy a mérlegvalódiság helyreállítása minő gazdasági szükséglet kielégítését jelenti. Az inflációs periódusban a magyar gazdasági élet lényegileg a tiszta pénzgazdálkodás periódusába süllyedt vissza. A hitelélet, mondhatjuk, teljesen megszűnt, minthogy az értéket folyton vesztő koronában kölcsönöket, hiteleket nyújtani egyértelmű lett volna a gazdasági tönkrejutással. Az államszanálás véget vetett finánciális politikánk alapbetegségének, az inflációnak és helyreállította az állambudget egyensúlyát. Ezzel kapcsolatban természetes, hogy gazdasági életünk is a normális viszonyoknak megfelelő hiteligazdálkodásra tér át. A mérlegvalódiság helyreállítása elsősorban a termelési hitelélet lehetővételét van hivatva előmozdítani. Akár arról van szó, hogy ipari és merkantil vállalatok beruházások létesítéséhez a szükséges anyagi eszközöket megszerezzék, akár arról, hogy forgótőke-szükségeik fedezésére hiteleket vegyenek igénybe: gazdasági erejük tényleges felfedése oly conditio sine qua non, mely nélkül a hitelélet erőteljes megindulása még csak el sem képzelhető.

A 4200/925. sz. P. M. rendelet, véleményem szerint, merőben hibás és céltalan rendelkezéseivel a mérlegvalódiság tényleges helyreállítását lehetetlenné tette.* Annál

* L. „A Társulati adó a felértékelés szempontjából“ c., a Pénzügyi jog 1925 augusztusi, szeptemberi és októberi 5., 6. és 7. számaiban megjelent tanulmányomat.

nagyobb örömmel kell üdvözlünk a 7000/925. P. M. számú rendeletet, mely egyes korrekturáival lehetővé tette, hogy gazdasági szempontból — adóügyi szempontból nem, aminek gazdasági oldalával még foglalkozni fogok — a vállalatok tényleges vagyona kimutattassék. Jelzett tanulmányom III. fejezetét az értécsökkenési tartalékolás kérdésének szentelvén, kimutattam, hogy egészen mást mond az a mérleg, melyben az állótőkék, a maguk egész összegében szerepelnek a vagyontételek közt. de a felújításra tartalékolt összegek a teher oldalon szerepelnek és az a mérleg, amelyben az értécsökkenés a vagyon oldalán íratott le: „az első képet nyújt az effektíve beruházott vagyon nagyságáról, amelyből a vállalat kapacitására, nagyságára, kiterjedésére lehet következtetni és amelyből egyszersmind ki lehet olvasni azt is, hogy mily összegek fordítottak eddigelé értécsökkenési tartalékolásokra; a második elhomályosítja e képet, nem tájékoztat sem vagyonról, sem kapacitásról és lehetetlenné teszi, hogy a vállalat vezetőségének tartalékolási politikájába betekintés nyerhető legyen, hogy megállapítható legyen az, vajjon az amortizációs tartalékolások kellő mérvben foganatosítottak-e vagy sem? A mérlegvalódiság helyreállítása elképzelhetetlen anélkül, hogy az állótőkék ilyennemű megállapítására mód ne nyújtasék. Gazdasági életünk konszolidációjának nagy szükségessége megköveteli, hogy vagyontételek, investíciók, a maguk teljes egészében kifejezésre jussanak, hogy hitelezés esetén a hitelezők világosan láthassák a vállalatok valódi anyagi helyzetét és vezetőségének előrelátható politikáját, hogy a közönség végre tisztába jöjjön, mely vállalatok részvényeibe fektetheti be pénzét és hogy mely vállalat vezetőségére bízhatja nyugodtan tőkéit.“ A 7000/925. sz. rendelet a gazdasági szükségességnek fentiekben összefoglalt követelményeit tekintetbe vevő új rendelkezést iktatott a 2. §-ába: „A cselekvő vagyon értékelése értécsökkenési tartalékalap beállítása mellett is foganatosítható.“ Ezzel a rendelkezéssel a társulatoknak módjukban álland teljes cselekvő vagyonukat mérlegeik tartozik oldalán kimutatni, anélkül hogy ezzel teljes tiszta vagyonukat, illetve annak felét részvénytőke formájában állítanak be felértékelt mérlegükbe.

A 4200/925. sz. rendelet 3. §-a és az új 7000/925. sz. rendelet ugyancsak 3. §-a a tiszta vagyonnak a mérleg követel oldalán való beállítására nézve oly rendelkezéseket tartalmaz, mely szerint ez felerészben alaptőke gyanánt állítandó be a mérlegbe, míg a másik felerészben tőketartalék címen számolható el. Ezen merőben elhibázott rendelkezés, azon fő ok, mely maga után vonja a felértékelési mérleg meghamisítását. A felértékelés mérvét ugyanis a rendelet 1. §-a magukra a társulatokra bízta. A társulati vagyon kimutatásánál azonban a

tényleges belső értéken kívül a társulatok vezetőségei a jövedelmezési lehetőséget is kétségtelenül kellő módon számba fogják venni, és azért fognak tartózkodni a tényleges vagyon kimutatásától, mert a jelen gazdasági viszonyok közt annak teljes egészének kamatoztatása lehetetlen. Ha tehát a 3. §. nem szabná meg azt, hogy a kimutatott tiszta vagyon fele alaptőke-számlára viendő, a társulatok a teljes vagyont kimutatnák oly módon, hogy belőle alaptőke gyanánt kihasítanának oly összeget, melynek 6—8%-os rentabilitása biztosítottnak látszik, a további részt pedig tartalékalapba helyeznék. De ezt a 3. §. lehetlenné teszi, s így e §. rendelkezései nem azt érték el, hogy a társulatok becsületesen felértékelte tiszta vagyonuk felét alaptőke felértékelésre fordítják, hanem azt, hogy nem mutathatnak ki nagyobb tiszta vagyont, mint az alaptőkére szándékolt összeg kétszeresét: evvel pedig a felértékelés illúzióriussá válik, s csak a vagyon parciális részét fogja jelezni.

A rendeletnek fentebb idézett 2. §-a ennél fogva azért fontos, mert lehetővé teszi a társulatok mérlege vagyon oldalának olymértvű felállítását, mely a tényleges felértékelést érvényre juttatja. A teheroldalon viszont azon összeg, mely a 3. §. ominosus rendelkezései folytán a kimutatandó alaptőke kétszerese felett vagyon-többletként mutatkozik, értékesökkenési tartalékalapba helyezhető. A felértékelte mérlegek ennél fogva általában következő képet fogják nyújtani: az investált vagyonok teljes kimutatása a vagyon-oldalon, igen nagymértvű értékesökkenési leírással a teher-tételek közt, az egyenlegileg mutatkozó tiszta vagyon felerészben alaptőke, felerészben pedig tőketartalék-számlán.

Mondanom sem kell, hogy a mérlegek ily módon történő felállítása nem nagyon ideális, és sokkal szebb, praktikusabb és a jövő nyereségkimutatási politikája szempontjából célirányosabb lett volna, ha a vagyon többlet nem az értékesökkenési tartalék-számlán, hanem tőketartalék gyanánt lett volna kimutatható. Ez nagyobb mértékben szolgálta volna a részvényesek, és főleg a kisérszvényesek érdekeit. De a jelzett 3. §. ennek útját állja.

Az új rendelet 3. §-a különben némiképpen enyhíteni akarta a régebbi rendelet 3. §-ának túl merev rendelkezéseit. Kimondja, hogy az esetben, ha a társulat részvényösszevonást nem visz végbe, a fél összegnél nagyobb mértékben is dotálhatja a tőketartalékot. Ám e korrekcionális rendelkezésnek gyakorlati értéke nem igen van, minthogy az elmúlt években végbe ment nagy részvényinfláció következtében aligha lesz társulat, mely részvény összevonást ne vinne végbe. Így a rendelkezés gyakorlati lehetősége a lehető legszűkebb keretek közt fog mozogni, s méltvebben vele foglalkozni teljesen felesleges fáradozás volna.

II.

A megnyitó mérlegek felállításával kapcsolatban, az alap-
tőke felértékelése mérvében az egyes részvények névértéke is
felemelendő. E felemelt névértéket megkapjuk, ha az újonnan
megállapított alaptőkét a részvények számával elosztjuk.
(Rend. 6. §-a.) E névértéknek legalább is 10 pengőt kell
kitennie. Ha az új részvényeknek fentiek értelmében kiszámí-
tott névértéke nem éri el ezt a minimális névértéket, részvény-
összevonásnak van helye, de csak addig a mértékig, hogy a
10 pengős névérték eléérassék. A tőzsdén jegyzett társulatok
azonban 100 pengő névértékig is összevonhatják részvényeiket,
azon részvénytársaságok pedig, amelyeknél a felértékelés
folytán a régi részvények névértéke 40 pengőt elér: 200 pengő
névértékre is összevonhatják részvényeiket. (Rend. 7. §-a.)

A legelső kérdés tehát az, hogy előreláthatólag minő
mérvben fog a felértékelés foganatosíttatni és ezt követi az a
probléma, hogy micsoda részvényösszevonások várhatók.
Alább indokolni fogom azon föltevésemet, hogy a névérték-
felértékelések a tőzsdén jegyzett részvényeknél hozzávetőleg
a jelenlegi tőzsdei árfolyamok szintjére fognak történni. Ez
nem csupán impressióm, hanem támogatja számos társulat
vezetőségével folytatott megbeszélésem is. A jelenlegi ár-
folyamok szintjéről felállítást készítettem, melynek tanúsága
szerint a budapesti értéktőzsdén kottirozott 235 vállalatbeli
részvényből

a) 62 társ. részvényének árf.	1 pengő alatt marad
b) 45 „ „ „	1—3 pengő közt van
c) 25 „ „ „	3—5 „ „ „
d) 37 „ „ „	5—10 „ „ „
e) 28 „ „ „	10—20 „ „ „
f) 16 „ „ „	20—40 „ „ „
g) 4 „ „ „	40—50 „ „ „
h) 18 „ „ „	50 pengőt meghalad.

Ha a felértékelés általában ezen árfolyamok közt törté-
nik, nyilvánvaló, hogy az a), b), c) és d) csoportokban feltün-
tetett összesen 169 társulatbeli részvélynél feltétlenül részvény-
összevonás foganatosítandó és pedig az a) csoportnál 10—15,
a b) csoportnál 3—10, a c) csoportnál 2—3 és a d) csoportnál
2 részvény összevonásával. Az összevonás azonban feltétlenül
nagyobb mérvű lesz, mert ezen összevonások csak a minimális
részvény-névértéket adják és számos társulat részvényei
névértékét úgy fogja megállapítani, hogy azok 10 és 100 pengő
közt lesznek.

Ha a felértékelés körülbelül a jelenlegi árfolyamérték
körül lesz megállapítva, mindössze 22 társulat lesz képes

200 pengő névértékű részvényre felértékelni. Az *e)* és *f)* csoportokban szerenlő 44 társulatbeli részvénytől összevonás ugyancsak várható. miáltal 10—100 pengőig terjedő részvény-értékek fognak kreáltatni.

A részvény defláció így igen nagy mérvűnek ígérkezik, főleg az alsóbb árfolyamú, könnyebb papirokban, s egyáltalában nem tartom kizártnak, hogy itt egész kötések fognak egyetlen részvényre összevonni. 1926 május 1-e után a tőzsde tele lesz töredékkötésekkel és töredékrészvényekkel, melyek kiegészítése s így tőzsdei forgalomképessé tétele három esztendőn át tartó csereberével, vétellel, eladásokkal járó munka lesz. A töredék-részvények jogállására nézve ugyanis a 7000/925. P. M. sz. rendelet 11—13. §§. rendelkeznek, melyek kötelezik a társulatokat, hogy, amennyiben részvényösszevonásnál kevesebb részvényt mutatnak be annál, mint amennyi részvény szükséges ahhoz, hogy helyükbe 1 új részvény kiadható legyen, vagy pedig a régi részvényeknek új részvényekre való kicserélése alkalmával töredékrészvények maradnak fenn: minden egyes régi részvényért egy be mutatasra szóló hányadrészvény adandó ki. Az új részvények névértékének megfelelő össznévértékű hányadrészvények együttvéve biztosítják a részvennyel kapcsolatos jogokat, amelyeket a hányadrészvennytulajdonosok csakis közös képviselő útján gyakorolhatnak. A hányadrészvény önmagában csupán a nyereségrészesedésre és a társulati vagyon arányos részére való jogosultságot jelenti. (11. §.) A felértékelt mérleget megállapító közgyűlés üzletét követő harmadik üzletét elteltével a hányadrészvényeknek, továbbá az eddig be nem mutatott összevonás alá eső régi részvényeknek új részvényekre való kicserélése, a társulat közgyűlése által elrendelhető. Ez esetben ezek tulajdonosai felhívhatók, hogy záros határidőn belül — mely egy hónapnál rövidebb nem lehet — a hányadrészvényeket, illetve régi részvényeket, a szükséges számban, új részvényekre való kicserélés végett nyújtsák be. (12. §.) Ezen idő elteltével a hányadrészvények, valamint a régi részvények hatályukat veszítik, tulajdonosaik azonban jogosultak értéküket, úgy amint azt a társulat a hirdetményi idő letelte után értékesítette (13. §.) követelni, mely jogosultság nyilván a magyar magánjog megszabta 32 év letelte után enyészik el.

Igy a hiányzó hányadrészek kiegészítésére a Rendelet háromévet ad, amit e cél elérésére elég hosszú időnek vélünk. A rendelet ezen intézkedése igen célirányos és helyesen átgondolt. Viszont — véleményem szerint — a be nem mutatott hányadrészvények illetve régi részvények elévülésére, a 32 évnél rövidebb terminust kellett volna szabni. A három év alatt, a rendes tőzsdei üzleten kívül a hányadrészvényekben és a tört-

kötésekben igen élénk üzlet fog kifejlődni, melynek sima lebonyolítására gazdasági életünk szerveinek össze kell majd fogniok. Minthogy kétségtelenül a jelenlegi válságos időben a törstkötések kínálói túlsúlyban lesznek a kereslettel fellépőkkel szemben, a kisrészvényesek nagy tömege, hányadrészvényeik és törstkötéseik árfolyamesése folytán újabb veszteségnek lehet kitéve. Ezt meg kell akadályozni. Elsősorban a tőzsdei kötések darab számát alacsonyan kell megszabni; ez átmeneti intézkedés csupán, mely három év elteltével hatályon kívül helyezendő. de föltétlenül szükséges. Másodsorban magán a tőzsdén és a társulatok részvényeinek beváltó helyén a hányadrészvényekre és törstkötésekre nézve kiegyenlítő hivatalokat kellene berendezni, ahol bejelentendők lennének mindazon törtrészvény vagy hányadrészvény darabok, melyeket tulajdonosaik eladni vagy felvásárolni óhajtanának, s melyek ezen hivatalok által egymással kompenzáltatnának. E hivataloknak tényleg kiadott költségeiken kívül mitse szabadna felszámítaniok és működésük megkönnyítésére az értékpapir-forgalmi adó alól mentességet kellene részükre biztosítani. E követelmény indokolására szolgáljon, hogy az értékpapir forgalmi adó kifejezett célja a tőzsdeügyletekből származó jövedelem megadóztatása. *Földes Béla* szerint azonban „ennek kifürkészése alig lehetséges és így csakis a forgalomba jött értékek nagysága szerint történhetik az adóztatás.”* Nyilvánvaló tehát, hogy ezúttal szó sem lehet ily nyereszkesedési célról, és az értékpapir forgalmi adó intenciója nem lehet, hogy adóval sújtson oly kényszerű részvény ügyleteket, melyeket maga állami rendelkezés készítet a részvénytulajdonosokra, s melyek egyedüli célja, hogy a tőzsdei forgalom normális helyreállítását tegyék lehetővé.

III.

Következő kérdés, hogy a felértékelte mérlegek közzététele mily hatást fog gyakorolni a tőzsdei árfolyamokra. Emelni, vagy csökkenteni fogja-e a jelenlegi igen aláértékelte kurzusokat? És a momentán várható árfolyam hullámlásokon túl minő további gazdasági hatásai lesznek?

A felértékelés csak tökéletlenül vihető keresztül. Ennek folytán bátran kimondhatjuk, hogy mindazon várakozások, melyeket a részvények felértékeléséhez fűztek, ahhoz, hogy a vállalatok tényleges vagyona kimutattatik és ezt a tőzsdei árfolyamok emelkedése fog követni: nem fognak teljesülésbe menni. Fentebb már jeleztem, hogy a jelenlegi gazdasági konstelláció annyira kedvezőtlen, a jelenlegi helyzet annyira nyomott, és a javulás iránti bizalmatlanság oly nagy mérvű.

* Az államháztartástan. Budapest, 1912. 337. lap.

hogy a várható rentabilitás megítélésében mindenki pessimista; a szolid üzlet-politikai elvek ennél fogva kényszerítőleg adatnak, hogy a részvénytőke kimutatásánál a társulatok azon a mértéken ne menjenek túl, melynek kamatoztatását a jelenlegi viszonyok közt biztosítotttnak látják. A társulatok szempontjából ez az egyetlen helyes álláspont. Minthogy pedig tiszta vagyonként, a rendelet 3. §-a értelmében, az alaptőkeként szerepeltetni szándékolt összegeknek csupán kétszeresét lehet kimutatni, a felértékelés, amely mint a fentiekből kitűnik: szigorú mérsékléssel fog csak végrehajtatni, aligha fog a jelenlegi tőzsdei kurzusokat meghaladó részvény névértékeket produkálni. A társulatok úgy érzik, hogy a tőzsdei közvélemény eme értékelésén túlmenniök nem kell, alája pedig nem fognak prestige-okokból menni. Ezért hiszem azt, hogy a felértékelés folytán felülbélyegzendő részvélynévértékek, nagy általánosságban a jelenlegi tőzsdei kurzusok szintjein fognak mozogni. Ez esetben pedig százezrek reménye, hogy a felértékelés alapján a magasabb névértékek az árfolyamok emelkedésére vezetnek, füstbe fog menni. A felértékelési mérlegek így lényegileg nagy kijózanodást fognak magukkal hozni, amennyiben az eddigi reményteljes bizonytalanságot, a nagy vagyonok kimutatásának *lehetőségét*, most már a kimutatott vagyonok relative alacsony értékelésének szomorú *bizonyossága* fogja felváltani. Ezek pedig inkább baisset, mint hausset előmozdító lelki indítékok.

Végül miként fentebb jeleztem, úgy a tőzsde, mint a közönség tele lesz törtkötésekkel és hányadrészvényekkel. Mindazok, akik az infláció alatt százsámra birtak részvényekkel és gazdag embereknek hitték magukat, most látni fogják, hogy részvényeik még teljes kötést se tesznek ki; a részvényt piac iránt amúgy is megrendült bizalom csak még gyöngülni fog és azt hiszem, hogy többen lesznek azok, akik papirjaiktól szabadulni akarnak majd, ha törtkötéseik lesznek, mint azok, akik részvényállományukat új részvényeik felvásárlásával fokozni akarnák. Így maga a részvény összevonás is nézetem szerint, inkább jelent baisse-tendenciát mint hausse-momentumot.

Maga a felértékelés nem hoz sem magasabb osztalékokat, sem több pénzt a tőzsdei forgalomba, tehát nem hozhat árfolyamemelkedést sem. Nem hozhat már azért sem, mert hiszen miként fentebb kifejtettem, a felértékelés nagyjában az ezidőszerinti tőzsdei árfolyamok színvonalára fog eszközöltetni. A társulati vagyonok e fölé nem is értékelhetők. Mert a tőzsde lényege az, hogy accumulatora a szabad, árúprodukcióna nem használt tőkének. De mint ilyen, első sorban arra szolgál, hogy anyagi ereje onnan visszafordítható legyen a közgazdaság céljaira. Békében a tőzsde a leglényegesebb váltó escompteur

és az a tesor, ahonnan az arra érdemes társulatok, tőkeemelések formájában, a fejlődésükhöz szükséges anyagi erőt nyerik. A felértékelésnél ennek tekintetbevétele igen lényeges szempont. Mert hiszen a részvények névértékének olymértvű felemelése, mely meghaladná a jelenlegi tőzsdei árfolyamokat, az esetben, ha az új névértékre való felülbélyegzést nem követné az árfolyamok emelkedése: a részvények pari alatti jegyzését jelenti. A parin alul maradó árfolyamjegyzés pedig jogilag tesz lehetetlenné minden esetleges tőkeemelést. Hiszen az emittálandó új részvények minimálisan a névértéken bocsájt-hatók csak ki, ha pedig a tőzsde a régi részvények névértékét sem jegyzi, az új részvények névértéke fejében senki se fog részvényt jegyezni! Így tehát a felértékelés se eszközölhető az árfolyamnívó fölé, mert ez quasi egyértelmű azzal, hogy a társulat tőkeemelése hosszú időre ki van zárva.

A következmény világos. A felértékelés és az árfolyam alakulások közt nincs meg az a kapcsolat, melyet egyesek e tényezőknek tulajdonítanak. A felértékelés elrendelése nem is volt időszerű: mint a „Felértékelés a társulati adó szempontjából“ c. cikkem IV. fejezetében is előadtam: „1925 január 1-e helyett csak 1926 január 1-ével, *de még helyesebben 1927 január 1-i érvénnyel kellett volna a felértékelést elrendelni*, akkorra, amidőn egyrésről a magyar valuta stabilizációja már befejezett tényként mutatkozik, az új magyar valutára való áttérés már megtörténik és a jelen gazdasági krízis lezárásával többé-kevésbbé tiszta képet teremt gazdasági életünk normális értékelési folyamata.“ Az elsietett mérleg hűség behozatala a Német birodalomban oda vezetett, hogy a részvényeknek cca 60%-a parin alul jegyeztetik. Ezt a mementot szem előtt kellett volna tartania pénzügyi kormányzatunknak, mert a felértékelésnek sok oly következménye van, melyet több tudással és célirányosabb rendelkezésekkel valóban elkerülhettünk volna.

A felértékelés szentesítése a jelenlegi tőzsdei aláértékelésnek; nem azt vonja majd maga után, hogy a felértékelés az árfolyamokat javítsa, hanem ellenkezőleg: a jelenlegi tőzsdei helyzet hozza magával, hogy a felértékelés lényegileg leértékelés legyen. Hogy pedig ez hitelügyi és adózási szempontból mit jelent: arra már rámutattam.

IV.

A fentkifejtettek érthetővé teszik, hogy szigorúan a felértékelés gazdasági problémájának keretén belül maradok, ha azon kérdéssel foglalkozom ezután, melyek lennének azon eszközök, amelyekkel a tőzsdei kurzusok emelkedését elérhet-nők, hogy a magasabb névértékre való felértékelés fogyanatosít-

ható legyen. A válasz egyszerű: pénzbőség. És pedig lehetőség szerint azon pénzmennyiség szaporítása, mely par excellence a tőzsdei forgalom lebonyolítására szolgál. Hogy is volna ez elérhető?

A szanálási krízis lényegileg hitelkrízis. Az infláció, mely folyton tartó sorozatos támadást jelentett az ország forgótőke értéke ellen, végül is roppant pénzhiányra vezetett, melyet a pénzügyi kormányzat elsietett, és időszerűtlen rendelkezései csak fokoztak. Az 1924. évi kényszerkölesön az amúgy is elégtelen és nagyon deprecíált pénzmennyiség jelentékeny részét elvonta és a gazdasági élet, mely az inflációs periódus pénzgazdálkodása után hirtelen a hiteligazdálkodásra volt kénytelen áttérni, nagy hiteltőkét igényelt, mely szükséglet fedezésére nem volt pénz. Közvetlenül az infláció megakasztása előtt a magyar korona kb. $\frac{1}{3}$ -ára leszaladt, az országban cirkuláló elértéktelenedett pénz tehát nem volt elégséges sem a produkció pénzszükségletére sem a tőkeértékek forgalmának lebonyolítására. Utóbbi maga után vonta a tőkeértékek (Sachwerte) deprecíálását, vagyis az ország összes mobil tőkének elértéktelenedését.

Evvel a még az inflációban gyökerező és a szanálás által felszínre hozott pénzszűke kritikus állapotba hozta közgazdasági életünket. A pénzszűkén csak pénzbőséggel és olcsó kamatlábbal lehetett volna segíteni, aminek kreálására az egyedüli arra hivatott szerv a Magyar Nemzeti Bank lett volna. Ám ennek vezetősége úgy érezte, hogy gazdasági konszolidációnk előfeltétele mindenekelőtt a magyar korona külföldi jegyzésének stabilizálása; ez pedig, a Nemzeti Bank vezetőségének véleménye szerint kizárt minden további, még egészen mérsékelt bankjegyinflációt is. Az infláció destruáló mivolta annyira köztudatban volt akkor, hogy pregnánsan véget kellett szakítani minden további pénzszaporításnak, amit a bank avval vélt elérhetni, hogy az infláció végén érvényben volt $10\frac{0}{10}$ -os kamatlábat, 1924 szeptember közepén $12\frac{1}{2}\frac{0}{10}$ -ra felemelte. A pénzhiány ekkor oly hihetetlenül nagy volt, hogy $30\text{--}40\frac{0}{10}$ -os kamattételt is fizettek a termelők, csak hogy forgótőkéhez jussanak, ami természetesen insolventiákat, kényszer-egyezségeket és csődöket vont maga után, megrázkódtatva az egész gazdasági életet. A Nemzeti Bank vezetőségének kb. egy teljes évre volt szüksége, míg a magyar korona teljes stabilizációjának nyugodt tudatában a $12\frac{1}{2}\frac{0}{10}$ -os kamattételt fokozatosan lecsökkenthette $7\frac{0}{10}$ -ra; de pusztán a kamatlábnak csökkenése már nem tudta helyreállítani a gazdasági élet egészségét és nem tudta ellentendenciába vinni a depresszió irányait. Közben, idegen tőkék felvételével, milliárdos értékek vándoroltak ki kamatok formájában a külföldre, javuló kereskedelmi mérlegünk minden eredményének ellensúlyozása gyanánt, fize-

tési mérlegünket módfelett rosszabbítván. A jegybank vezetősége kamatlábcsökkentésével egyidejűleg girószámla tulajdonosai sorában nagy revíziót tartott, és igen megszorította azok számát. De alacsonyabb kamattétel nem jelenti még pénzbőség előidézését, ha hozzá hitelmegszorító politika járul. *A hitelkeretek kibővítésével, a váltó escomptálási lehetőség kiterjesztésével lehet csak kellő pénzmennyiséget a gazdasági életbe bevinni.*

A Nemzeti Banknak újra fel kell venni *lombardtevékenységét* szabályzata 64. cikke értelmében. Sőt véleményem szerint már rég bekövetkezett annak az ideje, hogy a pénzrontás minden veszélye nélkül azt felvehette volna, amivel milliárdos értékű nemzeti vagyon megsemmisülése lett volna megakadályozható. Olcsó kamattétel mellett értékpapír lombard esetén nem következett volna be a mobil tőkék olymértvű leértékelése, mint amilyent a jelenlegi tőzsdei árfolyamok mutatnak, s evvel kapcsolatban nem következett volna be az immobil tőkék értékesítésének quasi lehetetlensége, melynek következménye, hogy legjobban fundált és roppant értéket reprezentáló investiciós tőkék értékesíthetetlenekké váltak, minthogy a mobil pénzmennyiség oly szűken áll csak a gazdasági élet rendelkezésére, hogy még a legszükségesebb termelő folyamat vitelére sem elég. Ez a válság karakterisztikus szimptomája.* De jegybanki értékpapírlombard új pénzmennyiséget juttat a gazdasági életbe, elsősorban pedig a tőzsdei körökbe, ahonnan az árfolyamok felértékelésével kapcsolatban a közgazdasági életbe is átömölve általános javulást hoz gazdaságunk kritikus helyzetébe. Ezért nem szabad a holnapra várnunk, mikor már a ma is késő, mert nézetem szerint már a tegnaphan kellett volna a Nemzeti Banknak lombard üzletágát felvennie.

V.

Nem lesz ezekután érdektelen, ha végül a tőke két formájának adóterheivel foglalkozunk. Hiszen a helyes adózás alapelvei abban állanak, hogy az adórendszer hozzásimuljon a gazdasági élethez és számbavegye a gazdasági evolúciót. Az állami pénzügy szempontjából tartós eredmény csak így érhető el, és csak így fokozható le a minimumra az a vérveszteség,

* *Lexis* mondja: „Kommt aber die Krisis zum Ausbruch, so handelt es sich nicht mehr um Nachfrage nach neuem Kapital, sondern um einem plötzlichen ausserordentlichen Bedarf an baren oder dem baren gleich geachteten Zahlungsmitteln. Es kann dann vorkommen, dass Geschäftshäuser, die ein Aktivvermögen von Millionen besitzen, dennoch nicht die Mittel zur Hand haben, um ihre fällig werdenden Wechsel einzulösen.“ (Allgemeine Volkswirtschaftslehre, Berlin, 1913. p. 203.)

mely az adózás kényszerűségével a gazdasági életet szükségkép éri.*

Hasonlítsuk csak össze a forgótőkék és állótőkék adózásának mérvét. A forgótőkék jövedelmének megadóztatásával a tőkekamataadóról szóló 1875. évi XXII. t.-c. rendelkezik. E törvény nem vonja adó alá generálisan az összes cirkuláló forgótőkék jövedelmét, hanem csak egy részét, főleg a pénzintézeteknél elhelyezett takarékbetétek kamatait. Az egyéb forgótőkék törvényeink szerint adózatlanul maradnak, generálisan csak vagyonadóval sújtandók, ez azonban csakúgy éri az állótökéket is, minélfogva jelen vizsgálat körén belül a vagyonadó negligálható. Hasonló módon negligálható a kereseti és jövedelmi adó is, minthogy ezek nem esnek a hozadéki adók kategoriájába és ugyancsak azonosan sújtják az adó alanyt, akár álló, akár forgó tőke jövedelme van. A tőkekamataadónak takarékbetétekre eső kulcsa 10%.

A merkantil állótőkék megadóztatásánál bennünket e tanulmány keretében elsősorban a társulati adó révén történő adózás érdekel. Az 1922. évi XXIV. t.-c. szerint a társulatok jövedelmének megadóztatása progresszive skála alapján történik, melynek minimális adólába 16%, maximális adólába 30%. A tőkekamataadót semminemű pótagó nem terheli, míg a társulati adó után cca 60%-os községi pótagó, továbbá betegápolási, út, stb. pótagók fejében további cca 15% pótkivételek járnak, ami által a társulati adó kulcsa minimális 28% és maximális 52,5% közt mozog.

Itt tehát szemben állanak egymással: 10% a forgótőkék kamat adójánál, ellentétben 28%-tól 52½%-ig, mondjuk átlagosan 40% a társulatok vagyontömegének hozama jövedelmi adójánál. Emellett meg kell jegyezni, hogy a forgótőkék kamatjövedelme legnagyobb részénél, mindenütt, ahol ily tőkék nem pénzintézeteknél helyeződnek el, hanem közvetlenül adatnak kölcsön termelőknél, vagy saját üzemből használnak: a tőkekamataadó nem éri el őket, míg a társulati adó kivétel nélkül megfog minden nyereséget, mely a társulati állótökének hasznából fakad.

Az adóztatás mérvének eme anomáliáit legegyszerűbben gyakorlati példákkal világíthatom meg:

1. tegyük fel valaki 100 millió koronányi vagyonát takarékbetétben elhelyezi valamelyik pénzintézetnél, évi 5% kamatra. Ez esetben kamatjövedelme 5 millió korona, melyet 500.000 K tőkekamataadó terhel;

2. ha ezt kölcsön adja valamely iparvállalatnak 5%-ra.

* Lásd e kérdésben az újabb német irodalomban főleg Oswald Spengler: Wiederaufbau des Deutschen Reiches c. munkájának „Über den Steuerholzscheismus“ c. fejezetét.

kamatjövedelme 5 millió, mely után semminemű adót nem fizet;

3. ha 100 millió koronáját részvényekbe fekteti, mely társulat e tőkét (egyéb tőkével aránylagosan) úgy gyümölcsözteti, hogy a reá eső tiszta haszon 5 millió koronának felel meg, ezután 2,000.000 K társulati adót fizet, aminek folytán a 100 millióra eső osztalék fejében nem folyósíthat többet 3,000.000 K-nál.

Ha a fenti példákat szembevetjük, világossá válik azon disparitás, mely az álló és forgótőkék tőkeértékelése közt a gazdasági életben az adózásbeli eltérés folytán mutatkozni fog. Mert hiszen nyilvánvaló, hogy a rentabilitásból vissza-számítva a tőkeértékre, 5%-os kamatozás mellett, a befektetett 100 milliónyi tőke

az 1. esetben 90 milliós tőkeértéknek

a 2. „ 100 „ „

a 3. „ 60 „ „ felel meg.

De talán az 1. és 2. példa közti eltérést negligálni is lehet, ha számba vesszük, hogy a pénzügyintézeteknél való betételhelyezés legfőbb oka a nagyobb biztonság, melyet e jól fundált intézetek nyújtanak, ami folytán a 10%-os adóteher egy coefficiens ellenértékének tekinthető. A betétüzlet nagy visszafejlődését számbavéve, melynek folytán bátran állíthatjuk, hogy a forgótőkék más, adóval nem sújtott módon cirkulálnak ezidőszerint főleg a gazdasági életben: a társulati adó túl magas kulcsa előidézte tőkedestrukciót cca 70%-ra tehetjük; ennyivel nagyobb tőkét kell részvényekbe befektetni, hogy a forgótőkék hozadékával azonos osztalékjövedelem eléérassék, az esetben, ha a befektetett társulati tőke hozama azonos volt a forgótőkék kamatozásával.

És itt talán helyénvaló lesz, ha rámutatok azon megállapításaimra, melveket az „Aranymérlegek a társulati adó szempontjából“ c. tanulmányom* III. fejezetében feltártam: „Amidőn az adó a hozamnak egy részét magának absorbeálja, közvetve magának a tőkének egy részét is destruálja... A kamatok csak egy hányadát képezik a tőkének, a magas adókulcsok destruáló hatásának lényege tehát az, hogy tízhúszszor akkora értékpusztítást végeznek, mint amennyi jövedelmet az államnak hoznak. A magas adókulcsok tőkegyilkoló jelensége maga után vonhatja az egész polgári gazdálkodás teljes összeomlását...“ Ehhez most hozzátehetem, hogy a fentiek alapján nyilvánvaló, miszerint abszolút számokban kifejezve a társulati adótörvényünk előidézte tőkedestrukció cca 70%-ot tesz ki, mely megállapítás talán kulcsul fog

* Az Adó, Adó és Illetékügyi Szemle, 1924. évi évfolyam, 325. lap.

szolgálni a roppant mérvű tőzsdei értékrombolás okainak megértéséhez.

A felértékelési mérlegek behozatala a társulati adózás mérvét emeli. Minthogy a tiszta vagyon nem mutatható ki a maga egészében, egyező nyereség magasabb adókulcs alá esik a felértékelés után, mint esett volna annakelőtte. Kétségtelen tehát, hogy a társulati adó eddigi rendelkezései nem tarthatók fenn és az 1922. évi XXIV. t.-c. reformja előtt állunk. Társulati adózásunk reformja égetően sürgős szükségesség, melynek fontossága, egyetemes gazdasági életünkre, a fent kifejtettek alapján, úgy vélem, kétségtelen. Amíg a forgó- és alaptőkék jövedelmének megadóztatása közt a fentebb kimutatott disparitás fennáll, tőzsdei viszonyaink jobbulását alig lehet remélnünk. A felértékelés leglényegesebb adóügyi eredménye tehát az, hogy eddigi társulati adózásunk tarthatatlanságát feltárta. Evvel pedig közvetve is hozzájárult ahhoz, hogy az 1922. évi XXIV. t.-c. rendelkezéseinek megmásítása útján a gazdasági konszolidáció egyik lényeges akadálya leromboltassék.

Gazda Károly.

Közlemények.

Georg Friedrich Knapp. (1842—1926.)

A német közgazdasági tudomány egyik kimagasló alakját vesztette el Knapp f. évi február havában bekövetkezett elhunytával. Knapp a csak tudományának élő német tudós és lelkes tanár típusa volt. A tudományos hajlamot már atyjától örökölte, ki kiváló chemikus volt. Knapp 1842-ben született Giessenben és kezdettől fogva a tudományos pálya felé vonzódott. Nagy hatással volt reá Engel seminariuma és először mint statisztikus helyezkedett el, midőn 1867-ben a lipcei városi statisztikai hivatal igazgatója lett. A közgazdaságtan történeti iskolájához akkor kezdett közeledni, midőn 1874-ben Strassburgba került rendes tanárnak, mely egyetem együtt működött ez irány főképviselőjével, Schmollerrel. Előbbi statisztikai irányú irodalmi tevékenysége most gazdaságtörténeti irányba terelődik és megírja „Die Bauernbefreiung und der Ursprung der Landarbeiter in den älteren Teilen Preussens“ c. kétkötetes szép munkáját, mely 1887-ben jelent meg. Sokáig a mezőgazdasági munkaviszony fejlődése maradt kedvence területe kutatásainak. Egyszerre 63 éves korában (1905-ben) egy nagy elméleti munkával, a „Staatliche Theorie des Geldes“ c. híres könyvével lepte meg a tudományos világot, mely bár történeti háttérrel, de az elmélet szemszögéből vizsgálja a pénz lényegét és felállítja az állami pénzelméletet, melyet Knapp ebbe a mondatba foglal: „Das Geld ist ein Geschöpf der Rechtsordnung“.

Az állami pénzelmélet eleinte szinte tanácstalanul találta a tudományt. *Lexis*, *Lotz* és mások bírálatain meglátszik, hogy a nagynevű valutapolitikusok nehezen tudtak határozott álláspontra jutni Knapp fejtegetéseivel szemben. Hiszen nyilvánvaló volt, hogy az a sok új műszó, melyet Knapp az elméletbe bevezetett, — bár közülök egyik-másik, mint a rekurrens csatlakozás, az exodromia, az accessorius pénz, a girális pénz stb. fontos fogalmak találó elnevezése és azóta erősen el is terjedt — mégis gyakran mesterkéltséget és hogy Knapp túlságosan előtérbe tolja az állam szerepét a pénz fogalmában, de a német tudomány annyira a valutapolitika szemszögéből nézte a valutakérdést és annyira elhanyagolta utóbb magát a pénzelméletet, hogy nehéz volt egy ily elméleti megalapozással felépített magyarázatot megdöntenie. *Lotz* és *Diehl* főleg valutapolitikai érvekkel próbálták Knappot cáfolni, rámutatva arra, hogy a fémpénzről a papírpénzre való áttérés valutapolitikai szempontból veszélyes. Mintha Knapp ezt az áttérést tanácsolta volna, holott határozottan kiemelte, hogy egyelőre ezt célszerűtlennek vélné. Később helyesen mutatott rá *Altmann*, hogy Knapp elméletét ezen az alapon nem lehet megdönteni. Sokkal igazságosabb volt *Lexis* bírálata, mely azt hiányolta az állami pénzelméletben, hogy az inkább jogász, mint közgazdasági magyarázata a pénznek.

Azt Knapp bírálói nem igen vették észre, hogy állami pénzelmélete lényegében nem is olyan új, mert hiszen az első tudományos képzetek a pénz lényegéről az állam pénzalkotó tevékenységével voltak kapcsolatban. Ezért persze nem lehet Knapptól az eredetiséget elvitatni, mert nem az alapgondolat, hanem annak éles logikával való keresztülvitele elméletének erőssége. E tekintetben sokat tanult tőle a pénzelmélet. Mindenekelőtt fel kellett ébredni abból a tévhitből, mint hogyha érmetektechnikai és valutapolitikai fejtegetések már pénzelméletet jelentenének. Knapp megmutatta, hogy éppen ellenkezőleg csak akkor lehet e kérdésekben tisztán látni, ha a pénz lényegéről megfelelő alapos képzeink vannak. Persze az ő magyarázata túlságosan a pénz jogi fogalmához tapad, de a pénz lényegét keresi és erre ösztönzi olvasóit és bírálóit is. Egész irodalom keletkezett munkájának megjelenése után, mely 1923-ban érte 5. kiadását. A pénz fogalmának az érme fogalmától való elválasztása, melyre már *Steuart* és *Hufeland* törekedtek, ismét előtérbe lép a német irodalomban, mely persze a háború alatti és utáni viszonyoktól is befolyásolva, nem kis mértékben hajlik a metallizmussal szemben a nominalisztikus pénzelmélet felé. E két műszó is Knapp alkotása. Persze a maga teljességében csak *Bendixen* és *Dalberg* fogadták el az állami pénzelméletet, de *K. Elster*, *Schumpeter*, *Liefmann*, *Amonn* és mások felfogása is nominalisztikus, bár inkább gazdasági alapon épül fel elméletük. Csodálatosan visszhang nélkül maradt Knapp elmélete az angol-amerikai és a francia irodalomban, mely róla alig vett tudomást.

Ha Knapp „*Staatliche Theorie*“-ja nem is kifogástalan pénzelmélet, mégis egyik leginkább gondolatgerjesztő munka e téren. Bírálói alig méltatták kellő figyelemre az „exodromiáról“, vagyis a külföldi váltóárfolyamról szóló fejtegetéseit, holott ezek klasszikusoknak mondhatók, mert eddig alig megközelített világossággal tárják fel a váltóárfolyam befolyásolásának lényegét és módjait.

Knapp munkája elméleti mélységével maradandó alkotása a német közgazdasági irodalomnak, amint gazdaságtörténeti munkái is nagyjelentőségűek. Mint igazi tudós dolgozott élte végéig és még a múlt évben is szép munkával gazdagította az irodalmat.

H. F.

A megélhetési költségek alakulása az 1925. évben.

Az árak és így a megélhetési költségek mérése is ma már mindenütt az indexszámok segítségével történik. Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy amíg az indexszámokat csupán egyes árak változásának mérésére használjuk, addig ugyan teljesen pontos mértékül szolgál, amint azonban több áru árának átlagos változásáról van szó, akár nyers átlagot vonunk, akár a figyelembe vett árúkat jelentőségük szerint mérlegeljük, mindenképpen bizonyos önkénnyel járunk el. Teljesen az indexszámításokat végző megfontolásától függ ugyanis, hogy nyers átlag készítése esetén mily árucikkeket vesz figyelembe, mérlegelt átlag készítésénél pedig melyik figyelembe vett cikknek milyen jelentőséget tulajdonít. Ezért szükséges hangsúlyoznunk azt, hogy ily esetekben az indexszámok a változások képét csak nagy vonásokban tükröztetik vissza és így az indexszámok változásából levonható következtetéseknek is csak azok között a határok között szabad mozogni, amelyek mérlegelik az indexszámoknak, mint mérőeszköznek pontossági mértékét.

A megélhetési költségek mérésére készült indexszámaim, miként annak idején a Közgazdasági Szemlében ismertettem, kispolgári háztartások tényleges költségelszámolásai alapján készülnek és kiinduló pontul a háború előtti, vagyis az 1913—14. évi árak szolgálnak. Az indexszámok kiszámításánál figyelembe vett és súlyuk szerint mérlegelt háztartási kiadások a következő csoportokba vannak osztva: élelmiszerek, ruházati cikkek, fűtés és világítás, lakbér, vegyes kiadások. Az egyes cikkek mérlegelése után elkészült csoportátlagok megfelelően mérlegelve, szolgálnak a mérlegelt átlag alapjául, amely a háztartási kiadások összességének változásáról van hivatva beszámolni.

Az elmúlt 1925. év a megélhetési költségek tekintetében általában a stabilitás jegyében folyt le. A megélhetési költségek *mérlegelt átlaga* a háború előtti állapotot 1 egységnek véve, az elmúlt év folyamán a következőképen alakult:

Január 1.	16.758-szoros	Augusztus 1.	16.037-szeres
Február 1.	16.691-szeres	Szeptember 1.	16.202-szeres
Március 1.	16.586-szoros	Október 1.	16.008-szoros
Április 1.	16.227-szeres	November 1.	15.843-szoros
Május 1.	16.100-szoros	December 1.	15.527-szeres
Junius 1.	16.811-szeres	December 31.	15.673-szoros
Julius 1.	16.644-szeres		

Miként e számok igazolják, az elmúlt év elején a megélhetési költségek a háború előtti költségek 16.758-szorosán állottak, míg az év végére a drágulás a háború előttiének 15.673-szorosa.

Amennyiben a háború előtti állapotot teljesen figyelmen kívül hagyva, csupán az elmúlt év árváltozásait vizsgáljuk és a megélhetési költségek mérlegelt átlagát az elmúlt év elején 100%-kal értékeljük, az elmúlt év folyamán a megélhetési költségek mérlegelt átlaga a következő változásokat mutatja:

Január 1.	100.0%	Augusztus 1.	95.7%
Február 1.	99.6%	Szeptember 1.	96.7%
Március 1.	99.0%	Október 1.	95.5%
Április 1.	96.8%	November 1.	94.5%
Május 1.	96.1%	December 1.	92.6%
Junius 1.	100.3%	December 31.	93.5%
Julius 1.	99.3%		

E számok azt mutatják, hogy az elmúlt év folyamán a megélhetési költségek átlagban 6.5%-kal olcsóbbodtak. Már január után némi olcsóbbodás mutatkozik és csupán júniusban látunk az év elejéhez viszonyítva, 0.3% drágulást. Egyébként egyre fokozódó lemorzsolódást tapasztalunk, amely mélypontját december 1-én éri el, amikor az év elejéhez viszonyítva, 7.4% olcsóbbodás mutatkozik. Ez olcsóbbodás egy részét a karácsonyi ünnepek alkalmával szokásosan visszatérő kisebb drágulás felemésztette.

A megélhetés átlagos költségeinek indexszámánál tapasztalt csekély hullámlás azonban korántsem azt bizonyítja, hogy általában az összes közszükségleti kiadások körülbelül változatlanok voltak, mert a tényállás az, hogy a lakbér kivételével majdnem minden csoportnál áresökkenést látunk, amelyet azonban a lakberek törvényben előírt negyedévenként visszatérő emelése ellensúlyozott.

Az egyes csoportokról szólva, a háború előtti állapotokhoz viszonyítva, az *élelmiszerek* árának átlagos alakulása az elmúlt év folyamán a következő volt:

Január 1.	21.800-szoros	Augusztus 1.	19.026-szoros
Február 1.	20.934-szeres	Szeptember 1.	19.347-szeres
Március 1.	19.896-szoros	Október 1.	19.347-szeres
Április 1.	18.965-szörös	November 1.	18.113-szoros
Május 1.	18.176-szoros	December 1.	16.898-szoros
Junius 1.	20.421-szeres	December 31.	17.304-szeres
Julius 1.	19.940-szeres		

Az élelmiszerek drágulása a háború előtti állapothoz viszonyítva, az év elején tehát 21.800-szoros, az év végén 17.304-szeres volt.

Az elmúlt év elején feljegyzett élelmiszerárakat 100%-nak véve, az árak alakulása következő képet mutat:

Január 1.	100.0%	Augusztus 1.	87.3%
Február 1.	96.0%	Szeptember 1.	88.9%
Március 1.	91.3%	Október 1.	88.9%
Április 1.	87.0%	November 1.	83.1%
Május 1.	85.9%	December 1.	77.5%
Junius 1.	93.6%	December 31.	79.4%
Julius 1.	91.5%		

A leglényegesebb olcsóbbodás tehát az elmúlt év folyamán az élelmiszerekben következett be, amelyek olcsóbbodása az év végéig 10.6%. A legmélyebb pont december 1-én volt, amikor 12.1% olcsóbbodás volt az év elejéhez mérten tapasztalható.

A *ruházati cikkek* áralakulása 1913—14. évhez viszonyítva, 1925. év folyamán a következő:

Január 1.	21.520-szoros	Augusztus 1.	19.956-szoros
Február 1.	21.303-szoros	Szeptember 1.	19.954-szeres
Március 1.	21.174-szeres	Október 1.	19.941-szeres
Április 1.	20.900-szeres	November 1.	19.826-szoros
Május 1.	20.900-szeres	December 1.	19.826-szoros
Junius 1.	20.435-szörös	December 31.	19.826-szoros
Julius 1.	20.435-szörös		

Az elmúlt év elejéhez viszonyítva, a ruházati cikkek ár-változása a következő:

Január 1.	100.0%	Augusztus 1.	92.7%
Február 1.	99.1%	Szeptember 1.	92.7%
Március 1.	98.5%	Október 1.	92.6%
Április 1.	97.2%	November 1.	92.2%
Május 1.	97.2%	December 1.	92.2%
Junius 1.	95.0%	December 31.	92.2%
Julius 1.	95.0%		

A ruházati cikkek olcsóbbodása tehát az elmúlt év folyamán átlag 7.8% volt.

A *fűtés és világítás* költségeinek átlagos alakulása a háború előtti árszínvonalhoz viszonyítva:

Január 1.	18.020-szoros	Augusztus 1.	17.000-szeres
Február 1.	20.100-szoros	Szeptember 1.	17.000-szeres
Március 1.	20.100-szoros	Október 1.	17.000-szeres
Április 1.	20.100-szoros	November 1.	17.982-szeres
Május 1.	20.100-szoros	December 1.	17.600-szoros
Junius 1.	19.000-szeres	December 31.	17.900-szoros
Julius 1.	19.000-szeres		

Az év elejéhez viszonyítva, a fűtés és világítás költségeinek változása következő:

Január 1.	100.0%	Augusztus 1.	94.4%
Február 1.	111.4%	Szeptember 1.	94.4%
Március 1.	111.4%	Október 1.	94.4%
Április 1.	111.4%	November 1.	99.8%
Május 1.	111.4%	December 1.	97.7%
Junius 1.	105.5%	December 31.	99.4%
Julius 1.	105.5%		

A fűtési anyagok és világítás tehát az év elején 11.4%-kal emelkedett, később csekély mértékben lemorzsolódott és az év végén 0.6% olcsóbbodás mutatkozik.

A lakbér alakulását törvényes rendelkezések szabályozzák. A lakberek alakulása a mellékköltségekkel (házmasterpénz, közüzemi pótlék, kincstári részesedés stb.) együtt a háború előtti állapotokhoz viszonyítva, 1925. évben következő:

Január 1.	4100-szoros	Augusztus 1.	7240-szeres
Február 1.	5543-szoros	November 1.	7593-szoros
Május 1.	6964-szeres	December 31.	7593-szoros

Figyelemmel arra, hogy egy aranykorona értéke ma kb. 14.500 papirkorona, láthatjuk, hogy a lakbér színvonala még mindig messze van a békeparitástól. A felszabadulás után tehát még lényeges emelkedés várható, amely messze túl fogja haladni a békeparitást, ha csak Budapest elnéptelenedése nem következik be, mert hiszen a lakások előállításának költségei külföldön mintegy 80%-kal meghaladják a békeparitást.

Az elmúlt év folyamán, az év elejéhez viszonyítva, a lakbér változásának mértéke a következő:

Január 1.	100%	Augusztus 1.	176.5%
Február 1.	135.1%	November 1.	185.1%
Május 1.	169.8%	December 31.	185.1%

A lakbér költségei tehát az elmúlt év folyamán 85.1%-kal emelkedtek.

A vegyes kiadások árszínvonala a békéhez viszonyítva, a következőképen alakult:

Január 1.	17.820-szoros	Augusztus 1.	17.375-szörös
Február 1.	18.153-szoros	Szeptember 1.	17.222-szeres
Március 1.	18.153-szoros	Október 1.	17.236-szoros
Április 1.	18.153-szoros	November 1.	17.236-szoros
Május 1.	17.880-szoros	December 1.	17.236-szoros
Junius 1.	17.880-szoros	December 31.	17.264-szeres
Julius 1.	17.880-szoros		

Az elmúlt év elejéhez viszonyítva, a vegyes kiadások alakulása a következő:

Január 1.	100.0%	Augusztus 1.	97.0%
Február 1.	101.8%	Szeptember 1.	96.5%
Március 1.	101.8%	Október 1.	96.7%
Április 1.	101.8%	November 1.	96.7%
Május 1.	100.3%	December 1.	96.7%
Junius 1.	100.3%	December 31.	96.8%
Julius 1.	100.3%		

A vegyes kiadások csökkenése tehát az elmúlt és folyamán mindössze 5.2%.

Az előbbiekben ismertettük az átlagos megélhetési költségek szempontjából figyelembe vett egyes költségcsoportok árhullámzását. A közölt indexszámok azt bizonyítják, hogy a lakbér kivételével minden csoport igen csekély lemorzsolódást mutat, amiben az élelmiszerek és a ruházati cikkek vezetnek. Ezzel szemben a lakberek állandóan emelkednek. Ha az indexszámokból és az előre látható gazdasági eseményekből a jövő megélhetési költségekre következtetni óhajtunk, azt kell mondanunk, hogy pénzünk stabilitása esetén a lakbér kivételével, a megélhetési költségek további enyhe lemorzsolódása várható, amely elsősorban a megkötött külkereskedelmi szerződésekben, illetve az annak nyomán bekövetkező vámcsökkenésben, másodsorban a kereskedelmi szerződések megkötése folytán várható élénkebb kereskedelmi forgalomban fog magyarázatot találni. Hogy ezt az egészséges árcsökkenést a lakberek további emelkedése teljes mértékben ellensúlyozni fogja, sőt a lakberek nagyobbarányú emelkedése folytán az átlagos megélhetési költségek végeredményben emelkedni fognak, arra el lehetünk készülve. A jövő évben ezek szerint néhány százalékot kitevő átlagos drágulásra számíthatunk, amelynek előidézője kizárólag a lakbér emelkedése lesz, mert a lakbér emelkedését figyelmen kívül hagyva, egyébként az árak némi csökkenése fog bekövetkezni.

Dálnoki-Kovács Jenő.

Könyvismertetések.

Gesztelyi Nagy László: Az Alföld. A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara kiadványai. 1. szám. Budapest, 1925—30 p.

A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara első kiadványa fekszik előttünk, mely tény már magábanvéve jelentősnek látszik, ha tisztában vagyunk azzal, hogy a hivatalos érdekképviselőkre gazdasági kérdéseink megoldása körül mily nagy feladat vár. A kereskedelem és az ipar hosszas érdekképviselői működésre tekintet vissza és kamarái nem egy kiadvánnyal járultak hozzá fontos közgazdasági kérdések megoldásához. A mezőgazdasági kamarák hivatása is óriási e téren és ugyancsak nagy mértékben meg kívánja a közvéleménynek megfelelő kiadványokkal való tájékoztatását és megfelelő közvélemény kialakítását.

A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara első kiadványa bizonyítéka annak, hogy a mezőgazdasági kamarák is teljes tudatában vannak e hivatáskörüknek. Ezt bizonyítja a választott tárgy is, mely mondhatni mezőgazdaságunk legfontosabb problémáját, az Alföld nagy problémakörét ragadta ki elsőnek a tárgyalandó feladatok közül. Az Alföld nemcsak mezőgazdaságunknak, hanem általában a magyarságnak egyik legégetőbb kérdése. A mai Magyarország területének legnagyobb része, a legmagyarabb lakosságunk sorsának kérdése van e problémába zárva.

Gesztelyi Nagy László az Alföld egyik legalaposabb ismerője, ki évek óta járja az Alföldet, hogy népével és gazdálkodásával közvetlen szemléletből megismerkedjék. És talán e tanulmányok okozták azt, hogy a szerző egyúttal az Alföld problémái megoldásának valóságos rajongója is lett. A szó legnemesebb értelmében mondhatjuk ezt, mert munkájának minden sorából a probléma fontosságának átértése és a megoldás keresésének törekvése hangzik.

Helyesen indul ki a szerző abból, hogy az Alföldet először is meg kell ismertetni a magyar közönséggel, mert hiszen intelligenciánk nagyrésze az Alföld viszonyait nem ismeri és így nem is igen lehet fogalma arról, hogy milyenek a viszonyok az Alföldön és hogy mit jelentene az Alföld viszonyainak megjavítása. Hiszen azt mindenki többé-kevésbé tudja, hogy sok az elmaradottság az Alföldön, részint a dolog természetéből, részint pedig az alföldi probléma elhanyagolásából kifolyólag. De ez az általános képzet még nem elegendő ahhoz, hogy a viszonyokat meg is javíthassuk, mert ehhez az Alföld részletes ismerete szükséges. E téren van az előttünk fekvő munka nagy jelentősége, mely őszintén és minden szépítés nélkül igyekszik lelkiismeretes munka és közvetlen tapasztalatok alapján az Alföld viszonyairól és a viszonyok orvoslásának módjairól felvilágosítást nyújtani.

Sűrgeti mindenekelőtt a szikes talajck javítását. Javaslatok vannak a vadvizek lecsapolását illetőleg. A javaslatok újszerűek és annál értékesebbek, mert egyben szolgálni kívánják a mező-

gazdasági munkáskérdés fogas problémájának megoldását is. A vadvizek lecsapolásában közreműködő munkás választhasson, járandóságát pénzben vagy munkájával használhatóvá tett földben kívánja-e kivenni? Nem kerülnek el figyelmét a homokos területek sem, melyek fásítása által az olyan értékes, jelenleg tüzelőül használt trágyát reméli földjavítóul megmenteni. Ismerteti az Alföld speciális növényeinek termelését és megemlékezik — mint a viszonyok ismerője, sokban rosszalólag — állattenyésztéséről is.

Kellő nyomatékkal foglalkozik a szerző az Alföld legnagyobb problémájával, a tanyarendszerrel. Felfedi a tanyarendszer hibáit, de orvoslásukra is van proposíciója: „Az Alföld gazdasági reformjáról a tanyarendszer reformja nélkül nem lehet beszélni. Itt két út van csak: vagy a várcsok, vagy községek engedélyezik a tanya csoportok önálló községekbe való alakulását, vagy pedig a tanyai központi rendszer, mely különösen Szeged határában igen tökéletes.”

Intenzívebb és célszerűbb gazdálkodás céljából meg akarja tanítani az alföldi gazdát a mezőgazdálkodás négy alaplátására, melyek gyanánt a tarlóhántást, őszi mély szántást, trágyakezelést és a jó vetőmagot jelöli meg a szerző. Kiterjed figyelme az Alföld iparára is, s ennek jövőjét a háziiparok továbbfejlesztésében és a termeléséből táplálkozni tudó mezőgazdasági iparban látja.

Az alföldi nép gazdasági helyzetének javítása erősen szíven fekszik. E tekintetben talán a földkérdést, melyről csak a rövid lejáratú uzsorás kisbérletekkel kapcsolatban emlékezik meg, valamint a mezőgazdasági munkáskérdést, melynek az Alföldön különösen nagy a jelentősége, lehetett volna bővebben tárgyalnia. Viszont a nép kulturális emelésének szüksége már erősen előtérbe lép munkájában.

Égető probléma és kultúrszegénység gyanánt tárja elénk a közlekedés, az utak kérdését. Ez is egyike műve azon fejezeteinek, melyből kitűnik, hogy nemcsak mezőgazdasági kérdések hivatott ismerője, hanem a maguk teljességében átérti a kultúrproblémákat is. Hiszen az Alföld problémája nemcsak mezőgazdasági kérdés, hanem a magyar kultúra egyik központi kérdése. A tuberkulózis és a gyermekhalandóság elleni küzdelem nélkül a magyarság fejlődése nehezen haladhat előre. Igaza van abban, hogy az idevágó viszonyok, főképp az Alföld közegészségügyének megjavítása oly feladat, melyre mindenkinek össze kellene fognia. Használóképp áll a dolog az iskoláztatás kérdésével is, melynek nagy nehézségeit az Alföldön a szerző őszintén feltárja és ijesztő számokkal illusztrálja.

A megoldás nehézségeit a szerző teljesen átérti, de át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy ha csak fokozatosan is, de meg kell javítani a viszonyokat. Egyet-mást már fel is említhet, amit ez irányban a vezetése alatt álló kamara kezdeményezett. Életrevaló eszme az általa felvetett „Alföldért dolgozó Szövetség”, melybe az érdekeltek, az Alföld községei, gazdakörei, mezőgazdasági kamarái stb. tömörülnének, az Alföld problémáinak állandó felszínén tartására.

Szívesen aláírjuk a szerző következő szavait: „Be kell dobni a kérdést a közvéleménybe, hogy a kormányok, a parlament, a városok, az alföldi gazdasági egyesületek, országos gazdasági társasági szervek, a mezőgazdasági kamarák állandóan felszínén tartásuk, hogy annak egyes részei az illetékes minisztériumok, hatóságok, egyesületek, társaságok és szervezetek asztaláról soha le ne kerüljenek; hogy beleidegződjenek az Alföldön megoldásra váró problémák hosszú sorozata a közvélemény lelkébe, vérébe, hogy

kiemelhessük az Alföldet, az alföldi magyarságot, az itteni gazdálkodást azokból a keretekből, amelyekbe a mostohagyermnekként kezelés évszázados és évtizedes bűne beletaszította."

Ha a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara abban a szelvényben fog működni, mely e füzetből kiáramlik, remélhetjük, hogy jelentősen javulni fog a helyzet az Alföldön. *H. F.*

Sebess Dénes: Az új agrárdemokráciák. Budapest. 1926. Légrádynyomda és könyvkiadó r.-t. kiadása. 146 oldal.

Szerző az agrárkérdés régi, alapos ismerője. Új könyvét is a történeti és elméleti anyag legkisebb részletéig terjedő, széleskörű ismereten alapuló biztos látás és éles ítélet jellemzi. Az agrárprobléma kifejlődését röviden vázolja, ismerteti az agrárrevolúciókat és azok eredményét, majd az utódállamok agrárreformjainak szakszerű és minden szempontot figyelembevevő vizsgálata után a jövő agrárreformpolitikájának és agrárdemokráciájának kérdésével foglalkozik, vizsgálva, vajjon az eddigi agrárreformok, főleg a háború utániak, elősegítették-e a többtermelést és előmozdították-e egy agrárdemokrácia kialakítását. Végül a lehetőségeket és feltételeket körvonalozza, amelyek mellett az agrárreformok e kettős célt szolgálhatják.

Régebben az agrárprobléma fordulópontja a birtokmegoszlás volt, ma azonban maga az agrártulajdon formája is a világáramlatok ütközőpontjába került. A francia forradalom az egyéni tulajdonjogot egész Közép-Európában érvényre juttatta, ma azonban Oroszország felől a köztulajdon megteremtésére irányuló forradalom szellői fújnak. A józan konzervatizmus hazája, Anglia, mely éppen ezért a szükséges reformok megvalósítására idejében szokott gondolni, máris keresi az utat, hogy, bár feltétlenül a magántulajdon elvénél megmaradva, a két irányzat követelményeit rázkodtatás nélkül összhangba hozza s a kiegyenlítő erőt a járadék- és vagyonadó előkészítésében látva, átszervezni készül birtokrendjét.

Komplikálja a helyzetet, hogy míg minden földreformmozgalom a nagybirtok ellen fordul, addig a szocializmus marxi doktrínája szerint a kapitalizmus fejlődése mezőgazdasági üzemenél is a nagyüzem győelmét biztosítja a kisüzem felett. Holott azt már az objektív vizsgálódás kimutatta, hogy a nagyüzem és kisüzem jelentősége egyforma, s helyes megoszlásuk arányát nem abszolút mérték, hanem az ország gazdasági, népességi viszonyai, tőkeerőssége, hitelszervezete és egyéb tényezők egybevetése mutatja meg. Bizonyos irányban (állattenyésztés, konyhakertészet) feltétlenül vezet a kisüzem. A kisüzem versenyképessége szabad verseny mellett azon alapul, hogy a kisbirtokos és családtagjainak munkaereje, önállóság és állandóság biztosítása mellett megadja számára a versenyképességhez szükséges terméstebbletet a kevesebb fogyasztás által biztosított olcsóbb termelési költség révén. Ez a termelési többlet és a kevesebb fogyasztás eredményezi a mezőgazdaságban a marxi dogmatika csődjét, amint ezt az osztrák, cseh, német agrárreformok eredményei sorra tanúsítják.

Külön elbírálást igényel az erdő- és legelőkérdés, melynél a kollektív tulajdon formája az egész középkoron át máig fennmaradt, bizonyosságául annak, hogy létét gazdasági szükségesszerűség indokolja. (Az orosz mir, a szláv zadruga, a német Genossenschaft, a svájci Almond, a magyar közbirtokosság.) Anglia példája mutatja, hogy a köztulajdon eme formájának megszüntetése a demokrácia, a kisexisztenciák léte szempontjából mennyire veszélyes volt.

Az eddigi, főleg a háború utáni reformok nem gazdasági és szociális szükségleteket elégítettek ki, hanem politikai célokat szolgáltak és ezzel a fejlődésben levő agrárdemokrácia egészséges kialakulása elé újabb akadályt emeltek. Ha nem követik őket újabb reformok, melyek a magántulajdon elvére épített kisbirtokok kialakulását fokozatosan az ország viszonyai által engedett mennyiségben, kellő hiteltámogatás mellett, az erdő- és legelőbirtokok kollektív tulajdon gyanánt való szervezésével elősegítik, ami a többtermelést nem akadályozza, akkor az agrárdemokrácia szép fejlődésnek indult mozgalma, amely pedig hit- és érzésbeli igazi demokrácia, elkerülhetetlen lejtőre jut.

R—s.

Dr. Weis István: Egészségügyi politikánk alapelvei. Az Egészségügyi Reformiroda közleménye. I. Budapest, 1926. 47 l.

A népjóléti minisztérium keretében működő Egészségügyi Reformiroda, melynek megalapítását a Rockefeller-alapítvány támogatása tette lehetővé, e füzet tanúsága szerint a magyar közegészségügy fejlődését kiadványokkal is szolgálni kívánja. *Weis* az egészségügyi közigazgatás egyszerűsítéséért száll síkra, miután az ma túlzottan tagozott és miután a bürokratizmus túlteng benne. Hibáztatja azt is, hogy az orvos-tisztviselők hatásköre korlátozott, miután többnyire csupán szakértői vagy előadói a hatóságok jogi képzettségű főnökeinek s így kezdeményezéseik nem vezetnek mindig sikerre. A közegészségügyi igazgatási ágazatban dolgozó jogászok, a tisztiorvosok, védőnők, bábák stb. kiképzése sem megfelelő s reformra szorul. Mert ha el is kerüli szerző figyelmét, hogy a budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi karán előadják a közegészségtant, kétségtelen, hogy e tárgynak túl csekély jelentőséget tulajdonítanak. Szerző vázolja közegészségügyünk fő fogyatékecségeit s a bajok megelőzését jelöli meg azon célnak, melyre az egészségügyi közigazgatásnak elsősorban törekednie kell. Az egészséges életre *nevelni kell* a közönséget, iskolákban, egyetemeken, de a nagyközönséget az iskolákon kívül is, bár nyilvánvaló, hogy utóbbi nehéz feladat. A közegészségügyi viszonyok megjavításának legfontosabb eszköze a változatos propaganda, melyre érdemes jelentékeny költséget fordítani. E füzet is — remélhetőleg sikerrel — ezen propaganda szolgálatában áll, midőn annak nagy fontosságára hívja fel a figyelmet.

Varga István

Dr. Kerschagl, Richard: Einführung in die Methodenlehre der Nationalökonomie. Hölder-Pichler-Tempsky A.-G. Wien-Leipzig. 1925.

A közgazdasági irodalomban Kerschagl könyve érezhető hiányt pótol, mert a legfontosabb közgazdasági irányok és szerzők módszertanainak tömör összefoglalását nyújtja világos, áttekinthető formában. Munkája első részében az egyes szerzők módszertani nézeteinek ismertetésére szorítkozik. Mindenekelőtt — mintegy iránytű gyanánt — felállítja a tételt, hogy a módszer fejlődéstörténetében is az egyik irány túlzásai szükségszerűen vezetnek a másik irány ujjaéledésére: a reális világszemlélethez való merev ragaszkodás után a valóságtól való elszakadás következik, hogy azután a fantázia merész szárnyalását ismét a tények világához való visszatérés váltsa fel. A fiziokraták és a klassziku-

sok úgy vélik, hogy az egoizmus és gazdasági szabadság tételeiből az összes folyamatokat le lehet vezetni. Sőt Smith oly messze megy, hogy pl. az emberi szellem kimagasló képességeit is csupán a munkamegosztás gazdasági tényének következményeképpen tekinti, mint amely kedvezőbb anyagi előfeltételek teremtménye útján e képességek kifejlődését lehetővé teszi. A reakció a német történelmi iskola formájában nem sokáig késik. Roscher szerint a gazdasági folyamatok csak saját fejlődési fázisaik gondos tanulmányozása után érthetők meg; Knies pedig megengedi ugyan, hogy a tények és folyamatok megfigyelése alapján törvényszerűségeket állíthatunk fel, de ezeknek helyességét a tényekkel való egybevetés útján újból meg kell vizsgálnunk s e szerint kell őket megjavítanunk. Az osztrák iskola megalapítója, Menger, viszont hibáztatja, hogy a történelmi iskola legteljebbszabályszerűségeket állapít meg a jelenségek egymásutánjában, holott az elméleti közgazdaságtan feladata, hogy kifejezze a szigorú okozati összefüggést, amely tisztán megállapítható minden oly gazdasági folyamatra nézve, mely az emberi akarattól független. Ezt az álláspontot védi Menger a módszer kérdésére vonatkozó nagy harcában, amelyet Schmollerrel kellett megvívnia, aki Menger állításait cáfolva, igyekezett kimutatni, hogy csak hosszú és részletes anyaggyűjtés után egy bizonytalan későbbi időpontban lehet majd szó törvényszerűségek megállapításáról, amelyek azonban semmiesetre sem foglalhatják magukban a kauzalitás és szükségesség fogalmait. Szerző élénk színekkel vázolja, mint vezeti be Wieser az osztrák iskola módszertanába az önmegfigyelést, mint mélyíti el Böhm-Bawerk a pszichológiai módszert, és végül miképpen igyekszik Schumpeter az osztrák iskola helyzetét erősíteni azáltal, hogy nem szigorú okozati viszonyokat állapít meg, hanem a jelenségeket csak egymás funkciói gyanánt tekinti, azaz csupán függőségi viszonyba hozza őket. Ezután a kauzális és teleologikus szempontok megvilágítására ismerteti elsősorban Gruntzel felfogását, mely szerint az emberi akarattól független folyamatokban kauzalitás állapítható meg, azaz minden jelenség oka egy másik jelenségnek, de az ember ténykedéseiben teleologikus szempont nyilvánul, azaz minden jelenség eszköz valamely cél elérésére. Majd főképp e két szempontra vonatkozó különböző felfogások ismertetése céljából az államtudomány és filozófia köréből vonultat fel szerzőket s rövid tájékoztatást kapunk Stämmeler, Rickert, Oppenheimer és Spann módszertani nézeteiről. A munka második részében most már szerző maga foglal állást az egyes problémákat illetőleg. Valóság csak az, ami érzékszerveink számára felismerhető. A közgazdaságtannak a valóságot kell ábrázolnia, de ezt minden apró részletében feltüntetni lehetetlen és nem is szükséges a megértéshez, ki kell tehát választani azt, ami az ábrázolás célja szempontjából lényeges. Felállítja ezután valamely tudomány exaktságának kritériumait és miután ezeket a közgazdaságtan szempontjából egyenként megvizsgálta, úgy találja, hogy a közgazdaságtan — eltekintve a számszerű matematikai formulák alkalmazásának célszerűtlenségétől — az exakt tudományok közé sorozható. A szükségesség fogalmát tárgyalva, arra a következtetésre jut, hogy a merev szükségszerűség megállapítása és alkalmazása megbízhatatlan eredményekre vezet; ha nem is oly messzemenő, de megbízhatóbb eredményeket kapunk, ha csupán a szabályszerűség és valószínűség fogalmaival dolgozunk, amelyek nemcsak az emberi akarattól független jelenségeknek, hanem a tapasztalat és megfigyelések szerint az emberi ténykedéseknek alakulására nézve is irányadókul szolgálhatnak. Áttérve az individualizmus és uni-

verzálizmus problémáira, megállapítja, hogy bizonyos mértékben minden módszernek universalistikus alapfelfogásból kell kiindulnia, ha e felfogás alatt a jelenségek egymástól való feltételezettségét és függőségét értjük. Ezután azt igyekszik kimutatni, hogy az empirikus és logikai módszerek egymással nincsenek ellentétben, sőt ellenkezőleg, egymás kiegészítői gyanánt jelentkeznek, mert a csak empirikus úton megismerhető anyagból csak logikai folyamat útján alkothatunk fogalmakat, már pedig fogalmak alkotása minden tudomány lényegéhez tartozik. Végül a befejező részben a kauzális és teleologikus módszerek kölcsönös, benső összefüggésére mutat rá. Kerschagl könyvét minden közgazda érdeklődéssel olvashatja. A munka első részéből azonban különösen a módszertani kérdésekkel megismerkedni óhajtók meríthetnek haszonnal, míg a második rész a tudomány művelői számára is új és értékes anyagot nyújt.

Óvári Papp Zoltán.

Dr. Hantos Elemér: Die Handelspolitik in Mitteleuropa. Verlag von Gustav Fischer. Jena, 1925. VIII. 111 old.

Legutóbb beszámoltunk Hantosnak a középeurópai valutunió tervét célzó munkájáról s máris a szerzőnek egy újabb műve van kezünkben, mely a középeurópai államok gazdasági közeledésének, együttműködésének gondolatát tovább fűzi s a kereskedelmi kapcsolatokra kiterjeszti. Szerző gondolatmenete zárt egész: a fizetőeszköz egysége, külkereskedelmi könnyítés s közlekedési egységesítés az a három szempont, amelynek érvényre juttatása lehetővé teszi annak a „geoökonómiai” egységnek érvényesülését, amit a monarchia feldarabolása megbontott.

Tagadhatatlan, hogy az elmúlt hét esztendő a rideg merkantilizmus bélyegét nyomta Középeurópára; a háború előtti mérsékelt védvámokat a túlzott protekcionizmus vámtételei váltják fel. Az indokok különbözők: az infláció előmozdítja az egészséges kereteket meghaladó iparosítást, a valutadumping elleni védekezés szükségessé tesz magas vámtételeket, általában azonban a vámok pénzügyi jelentősége az, amely az egyes államok elzárkózásához vezetett. Nagyon helyes, hogy szerző ezen a ponton a Népszövetség következetlenségére mutat rá, amidőn egyrésről a szabadkereskedelem hangoztatásával akarja egymáshoz közelebb hozni a középeurópai államokat, másrésről pedig a vámbevételeknek zálogkénti lekötése mellett hajlandó csak a gazdasági ujjáépítéshez szükséges kölcsönöket nyújtani. Szerző feladatát a multkor ismertetett munkájával szemben megkönnyítette s hálásabbá tette a rendelkezésre álló kimerítő statisztikai anyag, melynek gondos és szakszerű felhasználásával ügyesen mutatja be azt, hogy a középeurópai államok *gazdasági egymásrautaltsága* a legmerevebb külforgalmi korlátozások ellenére is érvényesült. Világosan bizonyítja ez azt a tényt, hogy az egyes államok nem szabadulhatnak annak a belföldi s tegyük hozzá, természetes piacnak jelentőségétől, amelyet a monarchia képezett. Szerző bizonyítása e tekintetben valósággal meglepő s igen kíváncsú, hogy gazdasági életünk vezetői minél jobban ismerkedjenek meg külforgalmi statisztikánk *részletes* tételeivel is, amelyek nem egy irányban hasznos intézkedések megtételére vezethetnek. Halljuk azonban magát a szerzőt, amit az új középeurópai államok egymásrautaltságára nézve mond. Ausztria 63.7, a Cseh-szlovák köztársaság 58.8, Jugoszlavia 57.8, Lengyelország 53.3, Magyarországnak 78.2, Németországnak 11.3 százalékát meríti összes behozatalának Középeurópából; míg a kivétel tekintetében Ausztria 59.8, a Cseh-szlovák köztársaság 59.7, Jugo-

slavia 49.2, Lengyelország 68.5, Magyarország 82.1, Németország 17.2, Románia pedig 45.3 százalékát helyezi el összes exportjának ugyanott. A középeurópai piacon a legnagyobb hányad erejéig hazánk van érdekelve, a környező államokkal kötendő kereskedelmi szerződések tekintetében hazánk van legjobban elmaradva. Hantos értékes szolgálatot tett nemzetének ezen munkájával, rámutatván, hogy létérdekünk jelenlegi szomorú helyzetünkben az elzárkózottsággal mielőbb felhagyni s országunk természetes piacát minél könnyebben hozzáférhetővé tenni.

Javaslatára lényegileg az 1918. évi „Mitteleuropa”-javaslatra támaszkodik, amelynek egyik főnehézsége az volt, hogy a német Birodalom érdekeltségének mérve a monarchiával szemben aránylag csekély. Ez a helyzet ma is fennáll s egy közös vámterület megteremtése az újonnan alakult államok nemzeti szuverenitásába is ütköznék. Szerző tisztán látja a nehézségeket s addig is, amíg az egész vonalon megindult állampénzügyi szanálás a gazdasági megerősödés további gyümölcseit érleli, úgy véli, hogy megfelelő kartellszervek létesítésével a magángazdaságnak kellene a kezdeményezést magához ragadnia, aminek folyamányaképen a kereskedelmi szerződések rendszere felváltaná a jelenlegi autonóm vámtarifa-rendszert. Hantos munkája a gazdasági élet megfigyelőit bizonyára ösztökélni fogja, hogy a megjelölt úton a kutatást a jelenlegi középeurópai vámok pénzügyi jelentőségének statisztikájára, nemkülönben a komparatív költségekre is kiterjesszék.

Szerző jelzi, hogy a középeurópai közlekedési politikának ismertetése legközelebb jelenik meg. Nemcsak mi, hanem bizonyára a külföld is nagy érdeklődéssel néz ezen munka elé, amely, akár csak a jelenlegi, kétségtelenül nélkülözhetetlen lesz.

Lányi Rezső.

Lewinsohn, Richard: Die Umschichtung der europäischen Vermögen. Berlin, s. Fischer, 1925—VIII + 356 p.

A háború s a vele járó gazdasági átalakulások, a békeszerződések intézkedései s a politikai hatalomnak új kezekbe kerülése az európai vagyonok megoszlásában rendkívül mélyreható változásokat okoztak. Nálunk is tapasztaltuk a hadimilliomosok előretörését vagy velük szemben a városi középosztály elszegényedését s a megszállott területek magyar birtokosságának földjétől való megfosztását. Lewinsohn kitűnően megírt könyvében ezekről a vagyoni változásokról ad összefoglaló s nagyon tanulságos képet. Bővebben tárgyalja Németországot, de ott történtek a legérdekesebb változások is. Kiindulásként feltárja a német háború finanszírozásának hibáit, a bankjegynyomdának túlzott igénybevételét, mely az inflációhoz vezetett. A német közönség teljesen tájékozatlan volt az infláció mibenléte felől és sokáig nem tudott megszabadulni a márka=márka képzetétől. A papírmárkában való rendelkezés volt az oka, hogy a készpénzben fekvő vagy elhelyezett vagyonok teljesen elpusztultak, viszont a papírmárkában élvezett hitelek óriási nyereségekné lettek alapjaivá. A német infláció szédítő mértéke a vagyonok megoszlásában olyan nagy eltolódásokat okozott, melyeknél nagyobbakat nem ismer az európai történelem, kivéve talán Oroszországot, ahol a szovjeturalom még mélyebben belevágott a magángazdaságok sorsába. A vagyonváltozások okai között szerepel a hadikölcsönök és állampapírok elértéktelenedése, a jelzáloghitelek visszafizetése, ami által a város hátrányára a falu jutott előnyhöz. Nagy értékcsökkenést mutat fel a városi házbirtok a kényszerbérek következtében, aminek

folyománya volt, hogy sok ingatlan potomáron külföldi kézbe került. A kisebb tőkések sokat vesztek a takarékbetéteken és zálogleveleken. Mindezek a veszteségek vitték azután a közönséget a tőzsde felé, itt akarva kárpótlást és új vagyont találni. A papírok vásárlásánál a legtöbben nem vagyonkonzerválásra, hanem differenciális nyereségre gondoltak. Természetes, hogy a középosztály itt is inkább veszített, hátrányban lévén a nagy hitellel dolgozni tudó nagyspekulációval szemben. Hogy végeredményben ezt az osztályt illetőleg milyen vagyoneltolódások történtek, azt majd csak későbbi adóstatistikák alapján lehet pontosabban megragadni, kétségtelen, hogy a vidéken a középosztály inkább erősödött s a városokban is leszegényedett rétegek helyébe újabb más rétegek léptek. De a nagy vagyonok sorsát már ma is eléggé át lehet tekinteni s ezek példáján szemlélni a változásokat. Mindjárt a háború kitörésekor óriási konjunktura állott be a német ipar részére, amit a vállalatok mérlegében a tiszta nyereségek megnövekedése s a hatalmas osztalékok mutatnak. Még nagyszerű konjunkturát jelentett a Hindenburg-programm, az ország egész gazdasági erejének a hadvezetés szolgálatába állítása. Ekkor a pénz már egyáltalán nem játszott szerepet, a vállalatok egymástól csalták el a munkabérek emelésével a munkásokat s a régi meggyökeresedett iparágak helyére új, háborús iparokat teremtettek. Egyébként igaza van Schiffer pénzügyminiszternek, mikor a Hindenburg-programmot gazdaságilag tekintve a kétségbeesés programjának nevezi, mely rengeteg kárt okozott. A nagyiparosok a tomboló konjunkturából óriási hasznokat könyvelhettek el. Az utolsó háborús években adóvallomások alapján a nagyipar nyeresége tízmilliárd aranymárkára tehető. E nagy nyereségek egy része később az infláció során ismét elveszett. De voltak, akik a veszélyt előrelátva a nyereséget új befektetésekben konzerválták. Ezek példaként mutatja be *L. Otto Wolffot*, aki egy kölni vaskereskedésből kiindulva hadszállítások és egyéb állami üzletek útján tekintélyes vagyont szerzett s azzal ipari vállalatokba nyomult be. Hollandi tőke segítségével hívásával megszerzi a legnagyobb rajnawestfáliai bányavállalatnak, a Phoenixnek majoritását, nagy érdekeltségeket szerez vas- és egyéb vállalatokban, a Norddeutscher Lloydnál, kitűnő export-üzleteket csinál, nevezetesen Oroszországgal is, hatalmát kiterjeszti a sajtóra s ma Németország egyik leggazdagabb nagyiparos.

Az inflációs vagyonszerzés típusaként *Stinnes* szokták tekinteni, jóllehet ő nagyobb családi vagyonnak is tulajdonosa volt s hadi nyeresége sem volt csekély. De bizonyos, hogy óriási vagyonának alapját mégis a német pénz elértéktelenedése vetette meg és szervező képességei a valutacmálás nélkül nem érhetek volna el hasonló eredményt. *L.* kitűnően írja meg *Stinnes* vagyonának történetét; módszerének lényege, hogy előre látva az infláció következményeit, hitelének teljes kihasználásával minden reális értéket megvesz. Egy rövid idővel halála előtt készült kimutatás szerint 1535 jogilag önálló, 2888 üzemmél bíró legkülönbözőbb fajú vállalatban volt részes. Kevésbé jól jártak azok a nagyiparosok, akiknek telepei a franciáknak átadott vidékeken feküdtek. A versaillesi szerződés módott adott ezek liquidációjára, a kártalanítást pedig a német birodalom tartozott kifizetni. Így megesett, hogy mire egy-egy vállalat értéke német pénzben kifizetésre került, a régi tulajdonosnak egy villamosjegyre való jutott. De e téren is voltak, akik menteni tudták vagyonukat. Így a *Stumm*-konzern, mely egy 100 millió márkás előleggel elvett telepeitől hasonló vagy még nagyobb értékű telepet szerzett Düsseldorf és Duisburg környékén. A *finánc*tőke az

infláció korában visszamarad az ipari tőkével szemben, sőt az ipari vállalatok függetlenítik magukat a banktőkétől. A pénzinfláció következménye a tőzsdére tódulás és a bankinfláció; a tőzsdei spekulációs nyereségek típusaként L. Hugo S. Herzfeldet mutatja be, aki nagyszerű előrelátással vett fel paketteket s hatalmas vagyont szerzett.

Az *agrártőke* szempontjából a háború szintén jó konjunkturát jelentett, de a nyereségi lehetőségeket megszorították a kényszergazdasági rendszabályok. ezért a földbirtok ezekkel szemben mindig bizonyos ellenállást tanúsít. Monopolium helyzetbe kerül az éhség-blokád idején és a csempészforgalomban óriási árakat ér el. Viszont a pénz nehezebb mozgatása folytán veszteségek érik az infláció korában, ezek kivédésére aztán valóságos hajsza indul meg a reális értékek, föld, felszerelés stb. után. A pénzromlás a jelzáloghitel-élvezőknek rendkívüli nyereséget jelent. Németországban a háború előtt mintegy 15 milliárd aranymárka volt a földbirtok adóssága, melyért 4 millió métermázsza rozst fizetett kiévi kamatként, ugyanézen teher után az infláció tetőpontján csak 200.000 mm. rozst kellett fizetnie. Még nagyobb a nyereség, mely a jelzálogterhek visszafizetéséből ered, még ha sokszor tán kissé túlhamar, nem egészen rossz pénzzel történt is a törlesztés. Ha így általában a földbirtok inkább haszonnal került ki a nagy válságból, természetes, hogy az egyes magánvagyonokban itt is történtek nagy változások. Így Felső-Sziléziában nagy német mágnásbirtokok kerültek a lengyelekhez. Magában a birodalomban sem a fölreform, sem a hitbizományok megszüntetése nem érintették lényegesebben a birtokmegosztást.

Érdekes külön fejezetet szentel L. a *német fejedelmi vagyonok* sorsának. Kerek 400.000 ha. volt az uralkodó családok kezén, amihez óriási egyéb kincsek, kastélyok, ipari vállalatok stb. járultak. A birodalom igen tekintélyes összegeket fizetett már ki a császárnak s a hercegeknek kártalanításul s e részt a kincstár ellen perek is vannak folyamatban.

Ujabb válság állott be a vagyonokat illetőleg a defláció és a stabilizáció megindultával, 1924. év végén, mikor is óriási munkanélküliség, a csődök és kényszeregyezségek halmaza jelzik a krízist; a bankok és a tőzsde kiürülnek, tőke- és pénzhány útját állják az értékpapírok felértékelésének. Egyébként L. szerint a válság főoka a bizalom hiánya, a régi hitelszervezetek összeomlottak s a meglévő tőke sem mer elhelyezést keresni. L. kiemeli, hogy míg a háború előtt divat volt Németország gazdaságát magasztalni, most a gazdasági helyzetnek mind feketébb színekben való festése szokásos. Holott nem szabad összetéveszteni a magánvagyonok veszteségeit a nemzeti vagyonéival. Az utóbbi szempontjából például a záloglevelek elértéktelenedése közömbös mert hisz az a tőke, amit ezek képviseltek, továbbra s ott van a földön, de a földbirtokos vagyonaként. A nemzeti vagyon szempontjából a felértékelésnek és valorizációnak sincs nagyobb fontossága, itt legfeljebb morális szempontokról lehet szó. L. a német nemzeti vagyon tényleges veszteségét a háború elvesztése következtében 10%-ra becsüli az elvesztett területek miatt, 5%-ra a békeszerződések egyéb terhei és még 3 %-ra a jóvátételi fizetések miatt. Dollárban a német nemzeti vagyont a háború előtt 70—80 milliárdra becsülték, a háború utáni válságban volt oly időpont, amikor a márka külföldi és belföldi vásárló erejének különbsége alapján ez az összeg 5 milliárdra zsugorodott össze. Valóságban az infláció maga a nemzeti vagyonban nem okozott számottevő

változásokat, sőt a kereskedelmi flotta ujjaépítése folytán még inkább erősödött.

Egyébként a pénz stabilizációja óta a középosztály újra az erősödes útjára lépett, úgy a szabad foglalkozások, mint a tisztviselők jövedelme erős mértékben szaporodik. De a tőkének felámasztása az ipar, a kereskedelem és föld feladata és itt kell még a jövőben egy felértékelődésnek bekövetkeznie. A részvények nincsenek annyira aláértékelve, mint általában hiszik, az alacsony árfolyamokhoz hozzájárul egyébként az is, hogy a várható összevonások a kistőkésnek kedvét szegik a vásárlástól. Ehhez járul az ipar helyzetének bizonytalausága a gyarmati piacok hiánya miatt. Végeredményben a részvénytőke felértékelése attól fog függni, hogy milyen hozadékokat fognak fizetni tudni a vállalatok, amint a házbérek alakulásától függ a házak felértékelése. Amíg a mostanihoz hasonló magas kamatok lesznek érvényben, addig a tőkések inkább kamatozásra fogják elhelyezni pénzüket. A kamatlábtól függ a földbirtok értékelése is, 5%-nál nagyobb kamatterhet a föld nem bír el, már ilyennél is csak nagyon szerény tiszta hozadéka marad. A nemzeti vagyon szempontjából különben a felértékelés csak annyiban játszik szerepet, hogy a külföldi tőke kisajátító térhódítását akadályozza meg. Persze magángazdaságilag annál jelentékenyebb vagyon eltolódásoknak lehet ismét alapjává. Hogy az, aki tőkéjét kellő időben a helyes piacon koncentrálja, milyen óriási nyereségekre tehet szert, arra jó példa a Michael-koncerné, illetve *Michael Jakabé*, aki harmincéves korában Németország egyik leggazdagabb emberévé és legnagyobb pénzdó bankárjává küzdötte fel magát. Michael mindjárt a stabilizáció kezdetén szilárd a márkára, eladja koncernje összes devizáit s óriási részvény-paketteket vetve piacra, nagy tömeg papírmárkát gyűjt össze. Mikor aztán a defláció beálltakor pénzszüke mutatkozik, ő nagy tőkék felett rendelkezik s jó kamatra adni tud. Így nyomul be a nagybankokba e legnagyobb deflációs nyerő.

L. könyvének második része a külföldet tárgyalja s mindenekelőtt megállapítja, hogy *Ausztria*, „a valutabajok klasszikus hazája“ volt most is az, ahol Németországot egy évvel megelőzve először állott be a katasztrófa s vált szükségessé a Zimmermann által szimbolizált segítség. Leírja, mint vetette magát Bécsre a nemzetközi spekuláció, mint virult és sorvadott el Castiglioni, „az osztrák Stinnes“ s mint nyomult be az Union Bankba Bosel. Ausztriában a stabilizáció, eltérőleg Németországtól, az értékpapírpiacon hatalmas hausszt váltott ki, de nagy válságot s hatalmas bukásokat is, amelyeket főleg az inflációs tapasztalatok birtokosainak a francia frankon megpróbált balsikerű kísérletei okoztak s melyek, mint Bronner esetében, fegyházban is végződhettek. Nagy elismeréssel nyilatkozik L. *Cseh-Szlovákia* valutapolitikájáról s különösen Rasinról. Az aránylag gyorsan bekövetkezett stabilizáció ellenére itt is voltak nagy vagyoneltolódások, egyrészt a cseh birtokreform miatt, mely különösen a politikai hatalom régi birtokosai, a magyar, osztrák és német mágnások ellen fordult, másrészt nagy ipari tranzakciók s bizonyos vesztégetési panamák okából is. Nagy vagyoni veszteséget szenvedett báró Skoda a Skoda-művek nacionalizálása következtében: 65000 részvényéért, melyek tőzsdei értéke a háború előtt 50 millió aranymárka volt, alig egy millió a. márka értékű cseh koronát és néhány százezer svájci frankot kapott. Viszont hatalmasan kihasználta a lehetőséget a Petschek és Weinmann nagyipari családok, amelyek már a háború előtt nagy német érdekeltségekkel bírtak s most meghódítják a felső-sziléziai szénbányákat.

Magyarországon, mely legkésőbb jutott stabil valutához, a vagyon-eltolódások nagyon hasonlóak a németországiakhoz. A válságban itt is legjobban a földbirtok járt, a börzespekulációk nagy nyereséget nem, a középosztálynak ellenben veszteségeket okoztak, az infláció hasznát leginkább a bankok s azok vezeterei látták; L. Krausz Simon, Klein Gyula és Miklós Andor vagyontörténetét írja le. A *balkán államokban* a tőkét leginkább külföldi, francia pénz képviselte, középosztály alig van s így azt nem értékék a németek és magyarokéhoz hasonló csapások. Itt a nagy vagyon-eltolódások alapjai a különböző agrárreformok, melyekhez a románoknál még a kőolaj-vállalatok nacionalizálása járul. Nagy nehézségekkel kellett megküzdenie *Lengyelországnak*, melynek területén három különböző valuta keveredett össze s mely szintén óriási infláción ment keresztül, míg végül Grabskinek sikerült egy alapos vagyonadó útján az ország saját erejéből megteremtenie a zlotyt. Nagy vagyonszerzési lehetőségeket nyújtott a felső-sziléziai iparok nacionalizálása, melyekből Korfanty is alaposan kivette a részét. A lettek és esztek viszont a német balti bárók birtokait vették el.

Természetesen mindennél mélyrerúgóbb eltolódások játszódtak le *Oroszországban*; a szovjet-uralmat egyébként jellemzi, hogy a városi magántulajdon megszüntetésével, a kereskedelmi és ipari vagyonok kisajátításával párhuzamosan szaporítja és erősíti a föld magánbirtokát. Ha jogilag az államé is, valóságban a föld az orosz paraszté lett s ennek javára történt a nagybirtokok felosztása. Ellenben tényleg kipusztította a szovjet a városi polgárságot, teljesen kiforgatva azt mindennemű vagyonából. A vagyon-tárgyak közvetlen elvételéhez járult a rubelnek mesterségesen is erőszakolt elértéktelenedése, ami a középosztályt pénztőkéjétől is megfosztotta. Az Európa minden részébe szétszórt emigránsok között vannak, akik még mindig külföldi követeléseik s megmentett ékszereik révén elég jó helyzetben élnek, az orosz fináncarisztokrácia nagyrészt Párisban folytat üzleti tevékenységet, így Kokov-zow s ott van Putilov is. Arra nézve, hogy a szovjet-uralom alatt keletkezhetnek-e újabb tőkék és vagyonok Oroszországban, nem tudunk még kellő alapossággal válaszolni, de nem nagyon látszik lehetségesnek.

Ami már most a győzteseket illeti, valutáját csupán *Anglia* volt képes megmenteni, bár a semleges államokkal szemben a font is mutatott fel mintegy 30%-os diszázsziót. Anglia ügyesen megragadta a hadinyereségeket s nem lévén infláció, a vagyoni eltolódások sokkal kisebb méretűek. A változások főoka az óriási adók, melyek nyomása alatt egyes előkelő nagybirtokosok kénytelenek voltak birtokaik egy részétől megválni s így a régi feudális birtok itt-ott iparos úrgazdagok kezébe jut. Így Lord Leverhulme esetében, aki egyébként az angol iparban lejátszódo nagy koncentrációban főszerepet játszott. Ezt a koncentrációs folyamatot a háború utáni nagy munkanélküliség megakasztotta s annak válságán Anglia még mindig nem jutott túl. *Franciaországnak* meg kellett küzdenie a frank esésével; a kormány ugyan erélyes intézkedéseket tett, de az aranyszámításra áttérni nem mert. Egyébként sem a háború, sem a frankinfláció Franciaországban nagy vagyoni változásokat nem okozott; ha mint világbankár. Amerika vissza is szorította a franciákat, még mindig igen tekintélyes, nagyjövedelmű tőkés rétegük van. Tizenötezer-nél több franciának van 250.000 franknál (55.000 aranymárka) nagyobb évi jövedelme. Szép nyereségi lehetőségek voltak az elpusztított

területek újjáépítésénél, amelyekből a Cambonok is kivették részüket. A háborús vagyonszaporodást leginkább természetesen Schneider képviseli. *Belgium* helyzete könnyebb volt, mert a belgák $2\frac{1}{2}$ milliárd aranyfrankot kaptak a szövetségesektől; ezért a belga frank rövidesen békeparitásig emelkedett, de ekkor a belga kormány azt a hibát követte el, hogy az országban forgó 6 milliárd nemet márkát békeparitáson váltotta be, nem törődve a nemet pénz nagy diszázsiójával s ezzel a belga frankot ismét lerontotta. Óriási háborús konjunktúrája volt *Olaszországnak*, mely alatt az olasz tőke megpróbált önálló nehéz ipart teremteni. A háború után azonban e vállalkozások, melyek előfeltételei hiányoztak, nem voltak fenntarthatók. Az első nagy összeomlás volt az Ilva acéltröszté, amelyet követett az Ansaldo-konzerné. Mindkettőnek az állam ment a segítségére. A nagy válságot csak azok az iparágak éltek túl, melyek már a háború előtt is virágoztak.

A semleges államokra nézve a háború óriási üzletet, az aranykészletek megdagadását, nagy nyereségeket jelentett, aminek ellenhatásaként a háború után nagy depresszióval kellett megküzdeniök. Legkevésbé érezte ezt meg *Hollandia*, melyben a háború alatt a milliomosok száma nagyon megszaporodott. A leggazdagabb emberek egyike A. G. Kröller, aki William Müller & Comp.-nál kezdte pályáját s vagyonának alapját egy magyar sorsjegy nyeresége vetette meg. Mint Müller veje s a cég főnöke a háború alatt rengeteg nyereséget halmoz össze s a rotterdami bankkegyesülés hatalmas vezérévé lesz. Megérezték a háború utáni válságot a *svédek* s még inkább a *dánok*, ahol a Landsmann bank s vezérének Glückstadtnak óriási bukása úgyszólván az egész ország lakosságát érzékenyen sújtotta. A legnagyobb válságot azonban *Szárjénak* kellett megúsznia, melynek nincs tengere s nem vehette ki részét a semlegesek tengeri fuvarozásának hatalmas nyereségeiből. Nemes valutája később az exportnak nagy akadálya, aminek következménye, hogy a háború alatt felvirágzott vállalatok nagy veszteségekkel dolgoznak. Így például a Brown, Boveri & Comp., Baden gyár, mely a háború alatt alaptőkéjét 32 millióról 56 millióra emelte fel, az utolsó években alaptőkéje felét elvesztette. Alig érintették viszont a háborús krízisek *Spanyolországot*, ahol számottevő eltolódásokat nem látunk.

Legnagyobb arányú persze a vagyonok eltolódása *Amerika* és *Európa* között. Amerika nemzeti vagyonának emelkedését az 1912. évi 188 milliárd dollárról 1920-ig 375 milliárd dollárra becsülik, míg az európai államok nemzeti vagyona többé-kevésbé mind csökkent. A háborús anyagi veszteséget nem túlzottan 50 milliárd aranymárkára lehet becsülni. Mégis L. szerint az óriási pusztítás nem rendítette meg alapjaiban az európai gazdaságot s nem minden veszteség, ami magángazdaságilag annak látszik. A háború utáni évtized jellegét nem annyira a gazdasági romlás, mint inkább a vagyonok eltolódása adja meg. Nagy Dénes.

Germain Martin: Les finances publiques de la France et la fortune privée. (1914—1925.) Payot, Paris. 1925. 436 p.

A világháborúban legyőzött államok, ha roppant gazdasági erőfeszítés árán is, már rendezték államháztartásuk egyensúlyát és stabilizálták pénzegységüket, de a győztes Franciaország csak most jutott el ahhoz a dilemmához, hogy a háborús terhekből vagy megfelelő adórendszer segítségével bontakozzék ki és államháztartásának egyensúlyát belső bevételeinek emelésével és a leg-

szigorúbb takarékoság keresztülvitelével biztosítsa vagy a már ismert példák szerint a fedezetlen infláció igénybevételének a gazdasági élet normális menetét felette veszélyeztető és előre alig látható kimenetelű módját válassza.

Germain Martin, párisi egyetemi tanár, a francia pénzügyi irodalom kiváló elméleti szakembere, ebből az alkalomból bocsátotta közbe terjedelmes tanulmányát, mely nem annyira az állami pénzügyek komplexumának didaktikus fejtegetése, mint inkább a francia pénzügyi helyzet szociális és gazdasági kölcsönhatásának tanulmányozása s a francia állam köz- és magánpénzügyének története 1914-től 1925-ig. Ennek gondos és részletes előadása után megkísérli azon eszközök meghatározását, amelyek segítségével a jelenlegi súlyos állapotok orvosolhatók lennének. Tanulmánya nemcsak a szakembereknek, de az egész francia közönségnek van szánva, annak a bebizonyítására, hogy a fennálló súlyos helyzetből csupán áldozatkészséggel és hosszú, gondos és kitartó munkával lehet szabadulni, mert minden kísérlet, amely a helyzet nehézségét nem alapos, az ügyek egész komplexumára kiterjedő módszer segítségével óhajtaná elhárítani, az esetleges pillanatnyi sikerek után csak romlásra vezethetne.

Ebből a célból írja meg a háború előtti időszaktól máig terjedő időre Franciaország pénzügyi történetét. Rövid időszak ez, de hatalmas pénzügyi változások ideje. 1914-ben Franciaország úgyszólván az egész kontinens hitelezője és bankárja, pénzügyei teljesen rendben vannak, államháztartásának egyensúlya biztosítva van, új adórendszerének bevezetését, mely főleg a tárgyi adókról a személyi adókra való áttérésen alapul, befejezte, népének takarékosági szelleme a kiválóan megszervezett és jól működő intézmények segítségével a nemzeti vagyont egyre jobban növeli, aranyfrankjának pozíciója feltétlenül szilárd.

A második korszak, mely a háború kitörésével kezdődik, a belső és külső eladósódás korszaka. Ismerteti itt az 1914 augusztusi tőzsdepanikot és az annak folytán keletkezett nehézségek megoldását, a moratóriumrendeleteket és azok hatásait, a belső és külső kölcsönök felvételének módozatait, az államháztartás helyzetét a háború alatt, a bankok pénzügyi politikáját, az időközi deflációt és inflációt és a gazdasági helyzet alakulását.

A harmadik korszak a háború befejezése után a jóvátétel mindent rendbehozó hatásának reményében indul. Talán egyetlen szempont, ahol szerző eddigi objektivitását nem teljes mértékben őrizte meg, de ez a kérdés annyira politikai vonatkozású, hogy itt maga az objektivitás mibenléte is vitássá tehető. Ismerteti a fennálló hatalmas terhek tömegét, a kiadások csökkentésére irányuló eredménytelen kísérleteket, az új adórendszert és annak hátrányos szociális következményeit, a jóvátételi kérdés és a külső kölcsönök végleges megoldására irányuló sikertelen törekvéseket, végül rátér a jelenlegi helyzetre, melynek összes fiscális, adóügyi, államháztartási, gazdasági és szociális problémáit feltárja. A helyzet kulcsát a német jóvátétel és az angol, amerikai hitelezőkkel való, egymást kiegészítő megoldás sikerében látja, amelyet az adórendszer oly megreformálásának kell követni, amely a gazdasági és szociális követelmények figyelembevételével megfelelő takarékoság mellett a budget egyensúlyát biztosítaná. Ez azonban még mindig hosszú és nehéz út; azt akarja megrövidíteni és megkönnyíteni szerző a javasolt megoldás helyességére, mint szükségszerű conclusióra vezető alapos és a téma bonyolult volta mellett is világos és értékes tanulmányával.

Ifj. Rácz Lajos.

Gottl-Ottlilienfeld, Friedrich c.: **Fordismus?** Von Frederick Taylor zu Henry Ford. 2. verbesserte Aufl. Jena. G. Fischer. 1926. IV. 35.

Korunk a nagyipar jegyében áll. Nemcsak a gazdasági élet viseli magán jellegét, de ennek révén az emberi együttélés is mind nagyobb mérvben a nagyipar keretei között zajlik le. Érdeklődésre tarthat tehát számot mindaz, ami ennek nagyobb szabású reformját célozza és Taylornak s még inkább Fordnak mondanivalói méltán keltettek feltűnést. „Magas munkabér, csekély önköltségek” — Taylor jelmondata. „Jelentékenyen felemelt munkabér, csökkenő árak” — Fordé. E célt a lehető legegyszerűbbnek tetsző úton, a technikai észszerűség megszívlelésével kívánják elérni.

Taylor reformja a már adott üzemet veszi szemügyre s annak is csak egy oldalát, a munkateljesítményt, annak nemesítése céljából. Taylor eszménye a legnagyobb teljesítményt nyújtó üzem, s ezt a végrehajtó munkának kényszer módon legjobbá szervezésével kívánja elérni. Maga az eszmény követésre méltó, a módszer azonban, mellyel él, a „Taylorkodás” (Taylorei), szemben a taylorismussal, a technikai észszerűség csődjéhez vezet.

Taylor nem elégszik meg azzal, hogy gépekre ruház minden oly funkciót, melyben az ember közreműködése nélkülözhető, de gépiesíti magának az embernek a munkáját is. Az iroda, a Taylor-üzem gondolkodó és mozgó szerve, bonckés alá veszi a legjobb munkás legjobb munkateljesítményét és analizálva, variálva, leegyszerűsíti a legrövidebb idő alatt elérhető legelőnyösebb munkára. Magának a munkásnak nincs más hivatása, mint a kijelölt mozdulatnak előírászerű végrehajtása, ez azonban, hogy a megkívánt eszményi munkateljesítményt megközelítse, erejének teljes és állandó megfeszítését kívánja.

Sarkalásul erre a magas munkabérek szolgálnak, melyektől Taylor hívei azt remélik, hogy egyúttal a strike-oknak is elejét veszik. Bár a tapasztalat szerint a Taylor módszerével dolgozó üzemekben kevesebb a strike, mint másutt, ezt mégsem könyvelhetjük el a munkabérek javára. Hiszen magasabb voltuk tulajdonképpen a megfeszített erővel dolgozó munkás túlmunkájának keservesen megszolgált bére és nem kedvezmény. Inkább az irodától való közvetlen függésnek tulajdonítható, ami egyrészt kiküszöböli a meg nem felelő bánásmódból eredő súrlódásokat, másrészt izolálja a munkásokat s így az ellenállásra alkalmatlanabbá teszi.

Taylor módszerének a munkások számára nyújtott előnyei tehát kétségesek, annál is inkább, mert a tanult munka számára nincs tere. Belőle a közre háramló áldásról meg éppenséggel nem beszélhetünk, mert árcsökkenés nem jár nyomában. Mert ha — átlag öt évi keserves és költséges kínlódás után — egy munkás négynek a dolgát is végzi el, az ilykép megtakarított összeg legnagyobb részét felemésztik a munkamesterek költségei. A megmaradt hányad szolgáltatja a munkás túlmunkájának a bérét és az üzem járadékát.

Fordnak a Taylor törekvéseivel úgyszólván csak egy pontja közös: a legnagyobb munkateljesítmény szorgalmazása, melynek útját Ford is a legmesszebbmenő munkamegosztással egyengeti. Egy munkásra ő sem bíz egynél több mozdulatot. Ez a mozdulat azonban munkásai számára nem a normának beléjük vert szolgálai utánzását jelenti, hanem egy részletfeladatnak a megoldását. Ki-ki alkalmazhat más megoldást is: sőt Ford egyenesen elvárja, hogy még a legegyszerűbb végrehajtó munka teljesítői se éljenek

más fogással, mint amelyikről meggyőződtek, hogy a legcélszerűbb. Ez a munkásban a személyes közreműködés örömét kelti s a felelősség tudatát tartja ébren, az üzem számára pedig a lelkes munka lendítő erejét biztosítja.

Nála tág tér nyílik a lelkes munka érvényesülésére. Nemcsak a munkakör változtatása megengedett és kategóriánként 3 munkáosztály szolgál a derék munkás előhaladására. Mi több, Fordnál nincsenek sem körülhatárolt hatáskörök, sem állások. Előképzettségére való tekintet nélkül, kizárólag képességei alapján elvileg mindenki a legmagasabb polcra emelkedhetik.

A Taylor-módszer lélekölő merevségével szemben az egyéniség szelleme hatja át a munkát, a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig. S emellett anyagi tekintetben sem húzza a munkás a rövidebbet Ford üzemében. Napi 8 órai munkaidő mellett legalább heti 6 dollár alapbért keres minden munkás. Ehhez járul még a nyereségben való részesedés egy egész sajátos alakjaként a túlmunka bére.

Persze, hogy e költségeket vállalatából kicsiholhassa s hozzá még az árak csökkentését is keresztülvigye, a technikai észszerűségnek kell üzemében uralkodnia. Az általános munkamegosztásnak üzemek közti munkamegosztásává való kiépítése és valamennyi munkafolyamatnak egyesítése azután a szerelői munkában, melynél elmés siklószerszemet szolgál a továbbítás céljaira, valóban a technikai észszerűség diadala. E technikai észszerűség nála zseniális gondolkodással párosul. Az évről-évre piacra hozott standard-termék végül önmagának dugaszolja el elhelyezési lehetőségeit, — vállalja Ford. És hogy ennek elejét vegye, megfordítja az általánosan elfogadott gazdasági elvet, mely szerint a fokozott kereslet felhajtja az árakat és önként, számítás alapján leszállítja az árakat, hogy fokozza és állandóan ébren tartsa a keresletet.

Fordnál egyaránt jól jár tehát a munkás, a köz s a technikai haladás. Etikái vívmánya pedig, hogy megdől a rideg elv, miszerint a munkabért, mint költségelemet minél jobban le kell szorítani, a közönséget pedig, mint a költségek viselőjét, minél jobban meg kell sarcolni, hogy egy üzem virágozzék.

Miért nem követi mindenki Ford példáját? Mert módszere nem kedvez a tőke mai értelemben vett értékesítésének; kamata nem jelent hozadékot, mely a tőkés fogyasztására rendelkezésre áll. Ford és fia maguk sem mint egyedüli főreszvényesek, hanem mint vezetők húznak a vállalatától jövedelmet. A tiszta nyereség termelői célokat szolgál: mint bankbetét biztosítja az üzem függetlenségét a pénzpiactól vagy az üzembe fektetve, közvetlenül a termelés céljait szolgálja. A termelés itt tehát haszonalap. (Profitbásis) helyett szolgáltatási alapon nyugszik (Dienstbásis).

A fordismus tehát a köz szolgálatába állított termelés gondolata, párosulva a tőkejövedelem autonom eltűnésével, mely a tömegek ellátását üzleti alapon, de a teljesítményhez és nem a nyereséghez kötve műveli. Ennek a „fehér szocialismusnak“ mérhetetlen előnye volna, hogy nem bolygatja meg a fennálló gazdasági rendet s így megrázkódtatás nem jár vele. Az új szellem a fontos, mely a régi formákat megtölti. *Gottl* szerint ez új szellem ideológiája állja a kritikát; megvalósítása lehetséges, de nem szükségképpen.

Mindezek szerint *Gottl*, bár óvatos igyekszik lenni a fordismus eszmevilágának megítélésénél éppen úgy, mint keresztülvihetősége elbírálásánál, mégis nemcsak lelkesedve, hanem majdnem bizakodva fogadja Ford kezdeményezését. Egy új gazdasági

együttműködés lehetőségének derengését látja benne, mely jobban állja a bírálathoz nemcsak a „vörös szocializmus-nál“, hanem annál a látszatnál is, melyet a rendszer első pillanatra mint tiszta ideológia kelt.

A fordizmus kétségtelenül lényegesen különbözik az utopistikus szocializmustól, mert a kereseti szellemet nem kiküszöbölteni kívánja, mint ez, hanem csak átgyúrni és mintegy a kapitalizmus salakjától megtisztítani. De végeredményben nem utopizmus-e azt remélni, hogy egy ily magas erkölcsi és ítéletbeli követelményeket támasztó rendszer általánosuljon? Olyan nagyon távol fekszik-e e gondolatvilág egy *Saint Simon* gondolatvilágától, mely ha nem is használja a „technikai észszerűség“ jelzót, mégis csak az ész uralmától várta az új rendszer megalapozását? Úgy látszik, hogy itt *Gottl*, ki „*Die Herrschaft des Wortes*“ című munkájában annyira a szavak kultusza ellen fordult, melyek mögött nincs igazi értelem, maga is a „technikai észszerűség“ nem igen világos képzetének áldozata lett.

Fordnak akadhatnak követői; sőt bár akadna minél több, ki a kereseti szellemet az emelkedett gondolkozással és a józan üzleti érzéssel párosítja, mely a közönség széleskörű kiszolgálásából, az árak súlyosztásából és amellet jó bérek fizetéséből dolgozza ki nyereségét. Ilyen színvonalat azonban csak a legkiválóbbak legkiválóbbjaitól lehet remélni. Nem is szólva arról, hogy gazdaságilag is legalább két igen nagy akadálya van a fordizmus általánosulásának. Az egyik a tőkétől való függetlenülés kérdésével függ össze. Könnyű Fordnak hitel igénybevétele nélkül dolgozni óriási pénzbetétei mellett. De vajjon, ha mindenki ezen az alapon állna, lehetséges volna-e az ily tőkefelhalmozás? Mit csinálnának a pénzintézetek az ily betétekkel, elfogadnák általában azokat, ha nincsenek kihelyezési lehetőségek és fennállhatnának-e ilyen körülmények között pénzintézetek? A másik nem kevésbé súlyos ellenvetés: lehet-e abban hinnünk, hogy az egész gazdasági rend egy alapra fog valaha helyezkedni?

Mindezek a fordizmusnak egész más megítéléséhez vezetnek, mint amilyenben azt *Gottl* részesíti, legalább is, ha azt mint rendszert általános megvalósíthatása szempontjából vizsgáljuk.

H. F.

Isaac, Alfred: Betriebswirtschaftliche Statistik. Betriebs- und Finanzwirtschaftliche Forschungen. II. Serie. Heft 18. Industrieverlag Spaeth & Linde, Berlin u. Wien, 1925. 327. l.

Az üzemgazdaságtan fejlődésének és az elmélyítése céljából beléje vitt új szempontoknak bizonyítéka ez az összefoglaló munka. Mégis, talán helytelenül kelti azt a benyomást, hogy az üzemgazdasági statisztika nagyrészt nem egyéb, mint merőben célszerűség, az áttekinthetőséget fokozó szempontok alkalmazásával eszközölt, régtől fogva alkalmazott könyvelési összeállítások rendszere. Szerző módszertani tudása hiányosságának tulajdonítandó, hogy amíg sikeresen és nagy szorgalommal állítja össze, hogy az üzemgazdasági statisztika mely területeken alkalmazandó, mely kérdések elmélyült szemléletét teszi lehetővé, az okozati kapcsolatok és lehetőségek kiaknázásának, továbbá a konjunktúra leendő alakulása előrelátásának és az arra való felkészülésnek kérdéseit nem tudja megfelelően megvilágítani. Inkább csak a leíró, mint a kutató, a messzebbmenő összefüggések kiderítésén fáradozó üzemgazdasági statisztika módszerét nyújtja.

Hiszen már a statisztikáról adott — elég primitív — definíciójában is az összefüggések vizsgálatának csak másodlagos, majdnem azt lehetne mondani, hogy csak esetleges jelentőséget tulajdonít: „Statisztika alatt egyenlő nemű, számszerűleg kifejezett jelenségek folytatólagos feljegyzését értjük. Ezen feljegyzések magyarázata és ezzel összefüggésben különböző nemű jelenségsorozatoknak összefüggések felderítését célzó viszonybahelyezése ugyan- csak a „statisztika“ fogalmához tartozik“ (14. l.). A munkának mindamellett érdeme az általa felsorakoztatott lehetséges szempontok sokfélesége, valamint az, hogy az üzemgazdasági statisztika és a rokonkérdések könyv- és folyóiratirodalmának teljesnek látszó bibliográfiáját nyújtja s összeállítást közöl arról, hogy az üzemgazdasági statisztikában alkalmazható használható feldolgozási minták az egyes kérdésekre vonatkozóan hol találhatók.

Varga István.

Annuaire International du Travail. Partie I.: Organisation Internationale du Travail. Société des Nations; Service Gouvernementaux. 181 p. *Partie III. Organisation Ouvrières.* 184 p. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kiadása, Genf, 1925.

A múlt év tapasztalatain okulva, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal elhatározta, hogy 1925-re szóló évkönyvét részletekben adja ki. Ezzel akarja elérni azt, hogy ha az egyes részletek összeállításánál, egyes adatok gyűjtésénél nehézségek merülnek fel, ez még ne késleltesse az egész anyag publikációját.

Az Évkönyv 7 füzetből fog állani, melyek sorban a munkaügy nemzetközi szervezetével, népszövetséggel és az egyes államok munkaügyi kormányzati szerveivel, a munkaadók szervezeteivel, a munkásszervezetekkel, a szellemi munkások szervezeteivel, a hadirokkantak és hadviseltek szervezeteivel, a szövetkezetekkel, végül a különféle egyéb nemzetközi szervezetekkel fognak foglalkozni. Ezek közül a füzetek közül a már régebben megjelent VI. füzet után, most az I. és a III. készültek el.

Az első rész a góthai almanach modorában ismerteti a békeszerződések XIII. fejezeteiben lefektetett nemzetközi munkaügyi szervezetet, célját, konferenciáinak összetételét és történetét, a munkaügyi hivatal szervezetét és ügybeosztását az ezidőszerinti vezető tisztviselők nevével, bizottságait és publikációit, és foglal- kozik pár oldalon a Népszövetséggel. A füzet tulajdonképpen tartalmaz azonban az egyes államok munkaügyi kormányzati szerveinek ismertetése képezi, az összes idevágó ügyekkel foglalkozó minisztériumok és egyéb kormányhatóságok felsorolásával, ügyrendi beosztásával és tisztviselői karával. Az előző évkönyvben foglalt 36 államhoz az idén 8 újabb állam adatai sorakoznak, többek között Írlandéi, a Saar-vidékéi, Szovjet-Oroszországi és Törökországi.

A másik füzet a munkásszervezeteket tárgyalja, megadva a szervezet nevét, esetleges sajtóorgánumát, taglétszámát és azt, hogy a szervezet mely nemzetközi szervezethez csatlakozott. A bevezetést itt is a nemzetközi alakulatok képezik: a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség és a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége, annak feltüntetésével, hogy mely országos központi szervek és mely szakmák nemzetközi titkárságai csatlakoztak hozzájuk. Ezt követi 52 állam (melyek között szintén van egy pár e helyen először szereplő, mint Írország, Szovjet-Oroszország) alakulatainak a felsorolása, mindig az egyes központi szervezetek szerint csoportosítva.

Mindkét füzet megérdemli a behatóbb tanulmányozást, mert nemzetközi összehasonlító áttekintést tesz lehetővé egyrészt a szakszervezeti mozgalmat, másrészt a szociálpolitika hivatalos szervezetét illetőleg. Az utóbbi szempontból megragadja figyelmünket, hogy a szociálpolitika adminisztrációjának nálunk annyit emlegetett és kárhoztatott szétforgácsoltsága abszolúte nem speciális magyar jelenség, hanem az államok legtöbbszörében meg van. Igaz ugyan, hogy az Évkönyv adatai egyes helyeken, például Magyarországnál nem látszanak a legújabbaknak és legalább Magyarországot illetőleg némileg hiányosak is, mert a pénzügyminisztériumról nem tétetik említés, holott ennek több osztálya foglalkozik szociálpolitikai kérdésekkel is. D. Á.

Külföldi folyóiratok szemléje.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

1926. Band 55.

Heft. 1. *Weber, A.*: Kultursoziologische Skizzen: Das alte Aegypten und Babylonien. — *Altschul, E.*: Konjunkturtheorie und Konjunkturstatistik. — *Sultan, H.*: Zur Soziologie des modernen Parteiensystems. — *Heyer, F.*: Die Bekämpfung der Wohnungsnot in Grossbritannien. — *Klunker, J. Chr.*: Der Unehelichenschutz im Deutschen Reich. — *Kaysenbrecht, R.*: Das russische Genossenschaftswesen. — *Flatow, G.*: Neues Schrifttum zum Arbeitsrecht.

Weltwirtschaftliches Archiv.

1926. Band 23.

Heft. 1. *Gottl-Ottlilienfeld, F.*: Wirtschaft als Leistung. — *Liefmann, R.*: „Universalismus“ und Wirtschaftstheorie. — *Ziegler, L.*: Amerikanismus. — *Salz, A.*: Das Land ohne Mittelalter. — *Hanrath, J.*: Zum Problem der hypothetischen und konkreten Standortbedingungen.

Bank-Archiv.

1926. Jhg. 25.

Heft. 1. Die Ergebnisse des VI. Allgemeinen Deutschen Bankiertags zu Berlin. — *Mohrus, O.*: Wirtschaftskonjunktur und Zollpolitik. — *Hachenburg, M.*: Das Genussrecht der Industrieobligationen und die Dividendenverteilung. — *Zeiler, A.*: Nochmals die rechtliche Bedeutung der „Risikoprämie“.

Heft. 2. *Beseler, D. M.*: Die technische Ausführung des stückelosen Effekten-Verkehrs und des interurbanen Giro-Effekten-Verkehrs im Deutschen Reiche. — *Sulzbach, W.*: Der Begriff des Betriebskapitals und die Illiquidität der deutschen Volkswirtschaft. — *Krüger, J.*: Aus der Devisen-Position sich ergebende Rechtsfolgen. — *Herbert v. Breska*: Die „Bindung“ an den Grundbuchlichen Eintragungsantrag.

Hefts. 3. *Lutze, A.*: Zinsermässigung und allgemeine Preissenkung. — *Flechthelm*: Das Aufwertungs-Ausgleichs-Konto. — *Krämer, C.*: Die Diskontopolitik des Bundes-Reserve-Systems. — *Doetsch, E.*: Die Arbeitsbelastung des Bankgewerbes durch die Börsenumsatzsteuer und Vorschläge zu einer Reform der gesetzlichen Bestimmungen.

Heft. 4. *Dalberg*: Diskontpolitik und Kreditkontingentierung, zugleich eine Untersuchung zur Höhe des Reichsbankdiskontsatzes. — *Meyer, A.*: Wirken Auslandskredite wirklich inflatorisch? — *Kuhr, T.*: Auslandskredit und Wirtschaftslage. — *Hammel, A.*: Kreditsicherung. — *Jacobsen, E.*: Börsenrecht und Unrecht.

Heft. 5. *Prion, W.*: Auslandskredite und Inflation. — *Koch, A.*: Reichsbankdiskontsatz und Zollzinsen. — *Wolff, F.*: Bankzinsen. Arbeitslose, Lebenshaltungsindex. — *Dickerhoff, R.*: Steuerfrist ausländischer Schecks.

Heft. 6. *Hahn, A.*: „Kapitalmangel“. — *Herrmann, K. A.*: Der amerikanische Geldmarkt. — *Simon, H. A.*: Das Deutsche Eigentum in den U. S. A. — *Koeppel, W.*: Die Bewertung von Aktien bei der neuen Vermögenssteuerveranlagung. — *Malss, R.*: Unterliegen Union-Zertifikate der Vermögens- und Einkommensteuer? — *Brink*: Die Pfandbriefaufwertung. I. — *Opitz, G.*: Das Sammeldepot und die Aktionärsrechte.

Heft. 7. *Frisch*: Zum fünfzigjährigen Bestehen der Reichsbank. — *Merzbach, L.*: Zur Wirtschaftslage. — *Koeppel, W.*: Die Besteuerung der Schachtelgesellschaften. — *Brink*: Die Pfandbriefaufwertung. II.

Heft. 8. *Hammel, A.*: Kredit-Versicherung. — *Stamm, J.*: Abbau der öffentlichen Lasten. Kritik der öffentlichen Finanzwirtschaft. — Vorschläge zur Verwaltungs- und Finanzreform. — *Herzfeld, K.*: Sammeldepot und Privatbankier. — *Kulschewski, E.*: Der erste Abschluss der Bank von Polen.

Heft. 9. *Meyer*: Kreditversorgung des Mittelstandes. — *Friedenthal, E.*: Der Waldenburger Stadtbank-Prozess. — *Boehme, G.*: Sammeldepot. — *Koch, A.*: Bankwissenschaft und Universitäten.

Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik.

1925. Neue Folge. Band 5.

Heft 1—3. *Weiss, F. X.*: Neuere Ricardo-Kritik. — *Hayek, F. A.*: Die Währungspolitik der Vereinigten Staaten seit der Überwindung der Krise von 1920. — *Korányi, K.*: Die Erfolge der zentralen Devisenbewirtschaftung. — *Karner, F.*: Die Wohlfahrtspflege der Stadt Wien. — *Oppenheimer, F.*: Zur Neubegründung der objektiven Wertlehre. — *Amonn, A.*: Zu Oppenheimers Neubegründung der objektiven Wertlehre.

Heft 4—6. *Lukas, E.*: Wirtschaftspolitik und natürliche Reaktion zwischen Innen- und Aussenwert des Geldes. — *Hayek, F. A.*: Die Währungspolitik der Vereinigten Staaten seit der Überwindung der Krise von 1920. — *Sommer, L.*: Abbé Galiani und das physiokratische System. — *Bousquet, G. H.*: Vilfredo Pareto, seine Bedeutung für die österreichische Schule. — *Münster, H. A.*: Görre's Ansichten über die öffentliche Meinung. — *Breysky, W.*: Der statistische Hochschulunterricht bei uns und auswärts.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

79. Jahrgang 1925.

Heft 2. *Kraus, H.*: Zur Frage des Eintritts Deutschlands in den Völkerbund. — *Lautenbach, W.*: Reparation und Volkswirtschaft. — *Haenel, H. G.*: Geld und Kredit. — *Brinkmann, C.*: Der Rhein als Verkehrsader. — *Brunner, K. H.*: Technik, Bauwesen und Staatswissenschaften. — *Engländer, O.*: Zur Theorie und Praxis der Personenfahrpreise.

Heft 3. *Stier-Somló, K.*: Substitutionsprinzip und Substitutionsgesetz in der Nationalökonomie. — *Weinberger, O.*: Friedrich Benedict Wilhelm Hermann.

Heft 4. *Wilbrandt, R.*: Max Weber als Erkenntniskritiker der Sozialwissenschaften. — *Atzler, E.*: Praktische Arbeitsphysiologie. — *Stier-Somló, F.*: Zur Frage des Unitarismus und Föderalismus im Deutschen Reiche. — *Streller, R.*: Grenznutzen und Wirtschaftsrechnung.

80. Jahrgang. 1926.

Heft 1. *Tarnheyden, E. T.*: Bolschewismus und Fascismus in ihrer staatsrechtlichen Bedeutung. — *Liefmann, R.*: Subjektivismus und Objektivismus in der neueren Wirtschaftstheorie. I. — *Mugel, O.*: Aufwertungsfragen. — *Heyer, F.*: Die britischen Staatsausgaben. — *Dissinger, A.*: Auswanderungsbewegung und Auswanderungsstatistik Deutschlands in der Nachkriegszeit.

The Economic Journal.

Vol. XXXV. 1925.

No. 137. *Taussig, F. W.*: Great Britain's foreign trade. — *Boyle, J. E.*: The farmers and the grain trade in the United States. — *Fay, C. R.*: The Canadian wheat pools. — *Edgeworth, F. Y.*: The revised doctrine of marginal social product. — *Lewis, G. N.*: A plan for stabilising prices. — *Sinha, J. C.*: Economic theorists among the servants of John Company (1766—1806.). — *Brunner, C. T.*: Local variations in the birth rate. — *Allen, G. C.*: Recent currency and exchange policy of Japan.

No. 138. *Pigou, A. C.*: Professor Edgeworth's collected papers. — *Lavington, F.*: An approach to the theory of business risks. — *Fay, C. R.*: North Carolina and the new industrial revolution. — *Mitchell, A. A.*: A retrospect of free trade doctrine. — *Keilhau, W.*: The valuation theory of exchange. — *Gerbino, G.*: New means for the more rapid extinction of the British national debt.

No. 139. Discussion on the national debt. — *Bickerdike, C. F.*: Saving and the monetary system. — *Edgeworth, F. Y.*: The plurality of index numbers. — *Macgregor, D. H.*: The agricultural argument. — *Dickinson, Z. C.*: Bureaux for business research in American universities. — *Dunlop, W. R.*: A study of London's retail meat trade.

Könyvszemle.***Szociografia.**

- Aubin*, Gustav, Die wirtschaftliche Bedeutung d. Rheingebietes. Halle. Buchh. d. Waisenhauses 1926 VI. S. gr. 8° M 2.
- Australia*, Report on economic and commercial situation. June 1925. H. M. S. 6. 2 s.
- Bang*, Deutsche Wirtschaftsziele. Hermann Beyer und Söhne. M 480.
- Blond*, Henri, Le problème cotonnier et l'Afrique occidentale française. Paris Emil Larose. 8° 25 fr.
- Carver*, Thomas, The present economic revolution in the United States. Boston Little Brown. 8°. 2 \$ 50 c.
- Dawson*, Philip, Germany's industrial revival. 8vo pp. 288. Williams and N. 10 s. 6 d.
- Deutschland unter dem Dawes-Plan*, Die Reparationsleistung im 1. Planjahre. Reimar Hofbling 1926. 100, 216 S. 4 Taf. gr. 8°. M 640.
- Dominican Republic*, Report on economic conditions. Sept. 1925 and in Republic of Hayti. 1925—26. H. M. S. 6. 1 s 6 d.
- Forscher*, Hugo, Die österreichische Volkswirtschaft. Wien Volksbundverlag. 1926 80 S. 8°. Öst. Sch. M 320.
- France*, Report on economic and industrial conditions to July, 1925 H. M. S. 6. 5 s.
- Gravel*, A., L' Indo-Chine, ses richesses marines et fluviales. Paris Soc. d'édit. géogr. 8°. 40 fr.
- Hongrie*, (La) d'aujourd'hui. Das Ungarn v. Heute. A mai Magyarország. Apponyi A. gróf közreműködésével szerk. *Hal-may* Elemér. Budapest 1925. Kelet Népe. 8° (4) 260 (4) 224 (4) 180 l. k. 200,000.
- Jamaica*, Colonial report 1924. H. M. S. 6. 1 s 3 d.
- Jebb*, Richard, The Empire in Eclipse Treating of the conscious economic interest of its peoples Demy 8vo. Chapman and Hall. 15 sh.
- Karamisheff*, W., Mongolia and Western China, Social and economic study. Ill. (Tientsin) London. Luzac. 8°. 25 sh.
- Kovrig* Béla, Az új Oroszország 1917—26. Franklin 1926. 8°, 400 l. K 150,000.

- Paraguay*, Report on economic and financial conditions. Sept. 1925. H. M. S. 6. 1 .-
- Taylor*, Griffith, Australia in its physiographic and economic aspects. 4 th Ed. Cr. 8vo. pp. 268 Milford. 4 s.

Statisztika.

- Annuaire International de Statistique Agricole*. 1924—25. Paul Parey Berlin L. M 8.
- Annuaire statistique Hongrois*. Nouveau cours. Années XXIV—XXVI. 1916—1918. Rédigé et publié par l'Office Central roy. hongr. de Statistique. Budapest 1925 Athenaeum ny. 4° 1924. XII (2) 299 l. K 80,000.
- Blaa* Sándor, Közigazgatási évkönyv, szaknaptár 1926. évi évfolyama. Várm. és községfejl. P. T. Budapest 1925. K 420,000.
- Friendly*, societies, building societies: statistical summary 1915—1924. H. M. S. 6. 2 d.
- Meisner*, Andreas, Agrarische Handelsstatistik 1921. bis 1924. Ein u. Ausfuhr d. Tschechoslowak. Republik in freien Verkehre. Selbstverlag 1925. 4°. KČ 200.
- Pribram*, Karl, Probleme d. internationalen Arbeitsstatistik. Jena G. Fischer 1925. gr. 8°. M —80.
- Publications statistiques hongroises*, Nouvelle série 64 vol. Budapest 1925 Athenaeum ny. (Toldi biz.) 4° 64 vol. Recensement général de la population des pays de la sainte couronne hongroise en 1910. VI. partie. Avec 15 cart. graph. X, (2) 228, 337 l. K 160,000.
- Statistik*, der im Betriebe befindlichen Eisenbahnen Deutschlands. bearb. nach d. Angaben d. Eisenbahnverwaltung Bd 44 Berlin. E. S. Mittler und Sohn 1925. 228 S. 2°.
- Statistisches Handbuch*, d. Kohlenindustrie in der Čsl. Republik. Zsgest. v. Ingen. J. Peters. Yg. 3. 1926. VIII, 245 S. kl. 8° Hl. KČ 38.

Szociálpolitika.

- Allinger*, Mathias, Vom Sinn und Wesen der Gewerkschaft. Wien Volksbundverlag 1926. 8° S. Öst. Sch. 320.

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben. Dorottya-u. 2.

- Arndt*, Paul, Lohngesetz und Lohn tarif. Frankfurt a/M. Blazek und Bergmann 1926. 201 S. gr. 8. M 5:50.
- Batten*, Edward, National economics for Britain's day of need: the solution of the unemployment problem. Pitman 8vo. p. 229. 5 s.
- Berger*, Ernst, Arbeitsmarktpolitik. Berlin W. de Gruyter und Co. 1926. 150 S. kl. 8°. L. M 1:50.
- Blum*, Solomon Labor economics Pitman pp. 589. 12 s 6 d.
- Brebner*, Alan, Material and economic organisation of social happiness. pp. 37. swd. Putney 1 sh.
- Bureau International du Travail*, Informations sociales. Vol. 16. 1925—26. Genf. 100 fr. fr.
- Bureau International du Travail*, Revue internationale du travail. 1925. Genf. 90 fr. fr.
- Erwerbsarbeit*, Schwangerschaft, Frauenleid. Die Aktion d. Deutschen Textilarbeiter-Verbandes betr. Besserung d. Loses erwerbstät. schwangerer Frauen. Berlin 1925. Textilpraxis. 118 S. M 2.
- Feldmann*, H., The regularisation of employment. New-York Harper 8°. 3 \$ 50 c.
- Gide*, Charles, Les associations coopératives agricoles. Ass. par l'ens. 6 fr. 50.
- Hegedüs Vilmos*, A szövetkezeti eszme a közgazdaságban. 212 l. (Magy. Szövetk. Kvtár I. köt.)
- Die Heimarbeit*, in der deutschen Textilindustrie Hg. v. Deutschen Textilarbeiter Verband. Mit 65 Abb. 1925. 176 S. gr. 8. M 3.
- Henseleit*, Gertrud, Das weibliche Arbeitsinspektorat in Deutschland und in England. Berlin J. Springer. 1926. VI. 154 S. gr. 8°. M 7:50.
- Hubert Emil*, A magántisztviselő önorganizációja. A függetlenség útja. Budapest 1925. Organisatio r.-t. 8°, 29 (1) l.
- La réparation des accidents du travail*, Genf 1925. 709 S. gr. 8. fr. 12.
- La réparation des maladies professionnelles*, Analyse comparative des législations nationales. Genève, Berlin H. Preiss 1925. 75 S. gr. 8°. s 1.
- Macadam*, Elizabeth, The equipment of the social worker. London Allen and U. 8°. 6 sh.
- Mess*, H. A., Factory legislation and its administration 1891—1924. 8vo pp 240 P. S. King. 12 sh 6 d.
- Németh Jenő*, A tisztviselő osztály legelőnyösebb hitelforrásai s kedvezményes bevásárlási helyei. A magyarorsz. kereskedők, iparosok, vállalatok, üdülőtelepek hitel és kedv. árajánlatai. 1925. év. Bp., 1925. 8° 32 l.
- Odum*, H. W., Systems of public welfare. 8vo pp. 310. Oxf. P. Gsh.
- Paon*, Marcel, L'immigration en France. Bibliothèque politique et économique. 224 p. Payot 16 fr.
- Pilkington*, Time standardisation of workshop operations. A means for securing equitable payment and lower production New York Pitman. 8°. 4 \$ 50 c.
- Schmeitz*, Hans, Der Kollektivvertrag in Oesterreich. Wien. Volksbundverlag 1925. 15 S. gr. 8°. Öst. Sch. 75.
- Société des Nations*, Conférence Internationale du Travail. 7 session. Genève 1925. Vol 1—2. 1925. 4°. Hl. M. 24.
- Stoddard*, Lothrop, Social classes in post-war Europe. New York Scribner 8°. 2 \$.
- Taschenbuch für die Wohlfahrtspflege*. Berlin 1926. F. A. Herbig. 1925. 64, 188 S. kl. 8°. M 2.
- Treffehn*, Max, Auslegungem zum Reichsversorgungsgesetz, Altrentnergesetz u. Kriegspersonenschädengesetz. 1925. VII, 204 S. 8°. M 4:50.
- Toussaint*, Ad. Comment l'agriculteur peut aider ses ouvriers. 48 p. Libr. Agricole de la Maison rustique 3 fr. fr.
- Weber*, Das Notstandsproblem u. seine Lösung in den deutschen Strafgesetzesentwürfen von 1919 und 1925. Th. Weicher Lpzg. M 7.
- Wittels*, F., An end to poverty. Trans. from the German by Eden and Cedar Paul Cr. 8vo pp. 224. G. Allen and U. 5 sh.

Jogtudomány.

- Blan* György, Valorizációs joggyakorlatunk 1926-ig. Bpest, 1926. Neuwald I. 8°. 48 l. K 30,000.
- Boitel et Foignet*, Manuel élémentaire de droit commercial—maritime. in 16. 465 p. Rousseau et Cie. 12 fr.
- Dove*, H., Handels-Gesetzbuch mit Einführungsgesetz. Ohne See-Recht. 2. Aufl. C. Heymanns Verlag. Berlin 1925. VIII. 360 S. M 10.
- Jacobi*, Ernst, Grundriss d. Wechsel u. Scheekrechts. Mit e. Anh. über die wirtschaftl. Bedeutg. v. Wechsel u. Scheek, Hanns Linhardt. Lpzg. Reissland 1926. 167 S. 8°. M 4:50.
- Koppe*, Das gesetz z. Aufbringung d. Industriebelastung. Aufbringungsgesetz mit sämtlichen Durchführungsbestimmungen u. Erlassen. M 4.

- Kuncz Ödön és Karch Kristóf*, Arany-
mérleg. A mérlegvalódiság helyreállítasáról szóló 7000/1925. sz. rend. és magy. Budapest, Athenaeum, 1926. 8°
144 l. K 100,000.
- Katona Lajos*, A kereskedői mérleg valódisága. Rendelet magyarázat és gyakorlati útmutató. Bpest, Tébe, 1926. I. 8°
206 l. K 60,000.
- Mangold József*, A szállítmányozási és beraktározási ügylet. Magyar és osztrák jogszab. és joggyak. Tébe. Bpest, 1926. 8° 134 l. K 60,000.
- Mothes-Günther*, Paula, Das Recht der Tarifschiedsgerichte Lpzg. A. Deihert 1925. 28 S. 8°. M 3.
- Schwartz Tibor*, Az alkalmazottak szolgálati jogviszonyairól szóló anyagi jogszabályok tana; kül. tek. a bírói gyak.-ra. 5 kiad. Bpest, 1926. Franklin-Társ. 8° 102. (2) l. P 3.
- Staub*, Kommentar zum Handelsgesetzbuch, 1 u. 2 Bd. W. de Gruyter. Berlin, 1926. M 60.
- Szende Péter Pál*, A pengő mérleg. (7000/1925. P. M. sz. rendelet a kereskedői mérleg valódiságának helyreállításáról). Bpest, Grill K. 1926. k. 8° 110 l. K 25,000.
- Timon Aurél*, A felértékelési rendelet cégjogi vonatkozásai. Bpest, 1926. Stephaneum, 8° 74 l. K 40,000.
- Zielinsky, G.*, Grundtypvermischung und Handelsgesellschaftsrecht. Elwert'sche Verlagsbuch. Marburg 1925. 139 S. M 5.
- Elméleti közgazdaságtan.**
- Amonn, Alfred*, Grundzüge d. Volkswohlfstandslehre. Tl. 1. Jena. G. Fischer 1926 gr. 8°. M 16.
- Bernhard*, Volkswirtschaftliche Aufsätze. Ein Lehr u. Lesebuch. f. d. volkswirtschaftl. Unterricht. Steup u. Bernhard. M 3-75.
- Bodni, C.*, Principes de science économique, cours élémentaire d'économie simple. Soc. au. du Recenil Sirey 30 fr.
- Boehm-Bawerk*, Kleinere Abhandlungen über Kapitalu. Zins. Hg. v. F. Weiss. M 16.
- Baermann, Leona*, Problems in home economics teaching. Chicago Univ. of Chicago Press. 8°. 1 \$ 50 c.
- Bucher, J.*, Der Marxismus. Utopie oder Wissenschaft. «Nationale Revolution» Rostrek 1926. 63 S. gr. 8. M 1-50.
- Die Wirtschaftskurve* mit Indexzahlen der Frankfurter Zeitung. Unter Mitw. v. E. Kahn. 1925. Frankfurter Societäts-Druckerei. 1925. 8°. M 7.
- Findeisen*, Die Idee der Betriebswirtschaft. C. E. Poeschel. M —40
- Georg, Henry*, Progrés et Pauverté 583 p. F. Alcan. 20 fr.
- Goodeve's*, Modern law of personal property. 6 th. ed rev. by David T. Oliver 8vo, pp. 608 Sweet. 22 s. 6 d.
- Hawtrey*, The economic problem. Svo. Longmans pp. 429. 10 s. 6 d.
- Heller, Wolfgang*, Nationalökonomie. (Theorie u. Geschichte). Ein Nachschlagebüch f. Theorie und Praxis. Halberstadt. H. Meyer. 1926. XXVII, 193 S. kl. 8°. M 3-75.
- Jones, J. Harry*, The economics of private enterprise. 8vo, pp. 454 Pitman. 7 s. 6 d.
- Lacombe, Edouard*, La prévision en matière de crises économiques. 170 p. M. Riviére. 15 fr.
- de Man*, Zur Psychologie des Socialismus. E. Diederichs Verlag Jena. M 14.
- Martin, Henry-Germain*, De la prétendue faillite des lois économiques. 376 p. Sagot. 30 fr.
- Pesch Henrich*, Lehrbuch d. Nationalökonomie Bd. 3. Allgemeine Volkswirtschaftslehre. Freiburg, Herder und Co. 1926. XXXVI, 560 S. gr. 8°. M 13.
- Suhr, Ottó*, Die Welt der Wirtschaft vom Standort d. Arbeiters. Eine Einf. in d. Verständnis d. kapitalist. Wirtschaftslebens. Jena, Gewerkschafts-Archiv. 1926. 191 S. 8°. M 5-50.
- Suhr*, Die Welt der Wirtschaft. Gewerkschafts-Archiv. Jena 1926. M 5-50
- Tobler, Theodor*, Wirtschaftsphilosophie, Leipzig. Verlag E. Bircher. 1926. 81 S. Leipzig kl. 8°. M 2.
- Waffenschmidt, Walter*, Das Wirtschaftssystem Fords. Eine theoret. Untersuchung. Mit 20 Abb. Berlin, J. Springer. 1926. III., 46 S. 8°. 1-80.
- Gazdaságtörténet.**
- Acworth, A. W.*, Financial reconstruction in England 1815—1822. London, P. S. King 8°. 8 sh. 6 d.
- Cole, G. D. H.*, A short history of the British working class movement, 1789—1925. Vol. I., 1789—1848. 8vo pp. 192 Allen and U. 6 s.
- Cunnington, Susan*, The Grip — fast history books. Vol. 5. United Britain: political and economic history from James I. to the present day. With questions and exercises, list of historical stories, etc. With frontis. in col. and 33 illus. Cr. 8vo pp. 229. Longman.

- Dietz*, Frankfurter Handelsgeschichte. 4 Bd. 2 Tl. Dietz, Frankfurt. M 25.
- Fleming*, A. P. M., A history of engineering, London, Black, 8°, 12 sh. 6 d.
- Gaunt*, W., English rural life in the 18th century. Ill. London «Connoisseur» 2°. 15 sh. (Conn. ser. of books).
- Gras*, N. S. B., A history of agriculture in Europe and America. 8vo pp. 472. Pitman. 15 sh.
- Horrocks*, J. W., A short history of mercantilism. New York. Brentano's. 8°. 3 \$.
- Jendwine*, J. W., The foundations of society and the land: a review of the social systems of the Middle Ages in Britain, their growth and their decay. 8vo pp. 5, 333, Williams. 7 s. 6 d.
- Kiss* Lajos, A miskolci mészáros éh négyszáz éves multja. Miskolc. 1925. 8° 64 l. P. 250.
- Lenvin*, Henry Grote, Early British railways. A short history of their origin and development. 1801—1844. Ill. London. Locomotive Pubg. Co. 8° 12 sh. 6 d.
- Lochner*, Louis Paul, Henry Ford, Amerca's Don Quixote. Ill. New York: Internat. Publishers. 8°. 3 \$ 50. c.
- Pinner*, Felix, Deutsche Wirtschaftsführer. Weltbühne Verlag, Charlottenburg 15 Aufl. M 5.
- Pleidell* Ambrus, A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Budapest, Budavári Tud. Társ. 8° 85 (2), 1 térkép. P. 4.
- Waters*, Charlotte, A short economic history of England 1066—1874. Ill. London, Milford 8°. 7 sh. 6 d.
- Gates*, Philip, Mass production equipment. 168 ill. and diag. and 22 tables. Cr. 8vo pp. 227. 7 s. 6 d. C. Lockwood.
- Hirsch*, Julius, Das amerikanische Wirtschaftswunder. S. Fischer. Verlag Berlin. M 450.
- Laperque*, Jacques, Les syndicats de producteurs de France. Les presses Universitaires de France. XII, 244 p. 25 fr.
- Lustenberger*, Die Genossenschaftschweizerischen Käse-exportfirmen und die Schweizer. M 6.
- Luddecke*, Theodor, Das amerikanische Wirtschaftstempo als Bedroh. Europas. P. List, Leipzig. 1925. 221 S. gr. 8°. Hl. M 4.
- Surányi* Unger Tivadar, A célkitűzés problémája a gazdaság politikában különös tekintettel a kereskedelmi politikára, Budapest. Külön leny. a Közg. Szemléből 8°.
- Wrochem*, Alfred, Das Dawes Abkommen. Berlin. Esche Verlag. 1925. M —80.

Mezőgazdaság.

Közgazdasági politika.

- Bergmann*, Carl, Der Weg der Reparation. Von Versailles über d. Dawisplan zum Ziel. Frankfurt a. M. Frankfurter Societats-Druckerei. 1926. 409 S. gr. 8°. M 1250.
- Bozi*, Alfred und *Sartorius* Otto, Ein Handbuch d. Aufbaues aus d. Praxis für die Praxis. gr. 8° 550 S. Mit 80 Bildnissen. M 30.
- Bureau International du Travail*. Enquêtes sur la production. Rapport général. 5 Bde in 8 Teilen. Paris, Berger-Levrault. 1927. 4°. M 80.
- Friedländer*, Kurt, Fabrikation u. Verkauf. Neue Wege zur Fördrg. d. Produktion u. Hebg. d. Absatzes. 2 Aufl. Berlin. Organisation 1925. 140 S. 8°. M 250.
- Agriculture and fisheries*, Ministry of Fishery investigations 1925. Series 2. Vol. 8vo 4°. H. M. S. 6. 1921—24. 5 s.
- Alsó-dunántúli* Mezőgazd. Kamara kiadványai. 1925. 1 sz. Kaposvár. 8°. Magyar mezőgazdasági törvényes érdekképviselőtről szóló 1920. évi XVIII. t.-c. az azt megelőző törvényjavaslat indokolása, az alsó dunántúli mezőgazd. kamara alapszabályai. 140 (2) l.
- Brutskas*, Boris, Agrarentwicklung u. Agrarrevolution in Kussland. Mit e. Vorw. v. M. Sering. Berlin. H Sack. 1925. M 12.
- Canet*, A., La culture du coton dans les colonies francaises, G. Triker. 3 fr.
- Detektor*, Die tschechoslowakische Bodenreform, eine Mitteleuropäische Gefahr. Wien. Verlag. «Die neue Wirtschaft» 1925. 63 S. 8°.
- Duna—Tiszaközi* Mezőgazd. Kamara kiadv. 2 sz. Kecskemét. 1924. A kamara. 8°. 2 sz. Magyar (A.) mezőgazd. törv. érdekképviselőtről szóló 1920. évi XVIII. t.-c., az azt megelőző törv. javaslat indokolása, a duna—tiszaközi mezőgazd. kamara alapszabályai. 140 (2) l.
- Duna—Tiszaközi* Mezőgazd. Kamara kiadványai. 1 sz. Budapest. 1925. Pallas ny. 8 r. Nagy László (Gesztelyi) Az Alföld 30 l.
- Fensch*, Hans, Der Wert d. landwirtschaftlichen Inventars. Berlin. Deut-

- scher Schriftenverlag. 1926. 103 S. M 3:50.
- Gorski*, Louis, Les limites économiques de l'intensification des petites et des grandes exploitations agricoles. Presses Universitaires 62 p. 4 fr.
- Hackert*, Theodor, Industrialsicherung der Landwirtschaft. Berlin. P. Parey 1926. VII, 123 S. 4°. M 6:50.
- Hizott sertés és hentesipari kiállítás*. A budapesti takaré- és vásárpénztár, az Orsz. sertéskeresk. egyesülete és az Orsz. m. gazd. egyesület által 1925 okt. 2—4. napján rendezett katalógusa. Budapest 1925. Goldmann és Gondos. 8° 381.
- Hódmezővásárhelyi mezőgazd. ipari, kertészeti és kulturális kiállítás katalógusa*. Budapest 1925 aug. 20—26. Hódmezővásárhely 1925. Dura L. 8° 32 l. 5000.
- Jacobsen*, A. P., Die Landwirtschaft in Dänemark. 2 Aufl. gr. 8° 63 S. Paul Parey. Berlin. M 3:50.
- Kallbrunner*. Hermann, Der Wiederaufbau d. Landwirtschafts Österreich. Wien, J. Springer 1926. VI, 150 S. 8°. M 6:60.
- Kern*, Felix, Die Hebung d. landwirtschaftlichen Produktion in Österreich. Wien. Volksbundverlag. 1925. 15 S. gr. 8°. Öst. Sch. — 75.
- Konkoly-Thege* Gyula, Magyarország földbirtokviszonyai és a földbirtokreform. Bernát J. előszavával. Kiadja a Magy. Gazd. Szövetség. Magyar-franc. kiadás. Budapest 1925. Hornyánszky-ny. Studium. 168, 38 l. 7 tábla. P. 1.
- Kuhn*, Josef, Die herrschenden Preisbildungstendenzen auf dem deutschen landwirtschaftlichen Produktenmarkt. Berlin. Deutscher Schriftenverlag. 1926. 34 S. gr. 8°. M 50.
- Land Registry—Land, Registration Act*, 1925. Notes on the principal Manges H. M. S. 1 d.
- Lindenhayn—Otzdorf*. Landwirtschaftliches aus den Vereinigten Staaten v. Nord-Amerika Reichenbachsche Verlagsbuchhandlung. M 2:50.
- Ponsard*, Jean, Les professions agricoles. 372 p. Libr. agricole 12 fr.
- Ritter*, Kurt, Agrarpolitische Aufsätze u. Vorträge H. 5. Berlin P. Parey 1926. 4°. (Die Überwindung d. Kapitalnot in d. Landwirtschaft) 94 S. M 4:80.
- Ritter*, Kurt, Die Überwindung der kapitalnot in der Landwirtschaft. Paul Parey, Berlin. 94 S. M 4:80.
- Schliephacke*, Konrad, Die Beseitigung der landwirtschaftlichen Kreditnot. Ein wichtiges Mittel zur Sicherung unserer Volksernährung. 26 S. Paul Parey, Berlin. M 1:50.
- Sebess Dénes*. Az új agrárdemokrácia. Budapest, Légrády. K. 8° 148 l. K 75.000.
- Vermorel*, Agenda agricole et viticole. 1926. 336 p. Cart. Ch. Béranger 4 fr. fr.

Ipar.

- Atkin*, Harry, The erection of engineering structures and plant. London. Chapman et Hall. 8°. 9 sh 6 d.
- Bergmeier*, Hans, Der organische Aufbau d. industriellen Rechnungswesen. inbes. d. Zwei u. Dreiteilig. d. Abrechng. Berlin. J. Springer 1926. gr 8. M. 3:90.
- Calvin*, H. C. and *Stuart* E. G., The merchant shipping industry. Illus. 8vo pp. 37·9 Chapman and Hall. 20 sh.
- Hammond*, J. L., The rise of modern industry. 8vo pp 292. Methuen. 10 sh 6 d.
- Jahrbuch für die gesamte Holz u. holzverarbeitende Industrie*. 1926. Leipzig. H. Braig. 1926. 240 S. kl. 8 M 2.
- Jones*, E. D., The administration of industrial enterprises. With special reference to factory practice. New edn. reirised and en larged. 8vo pp. 623. Longmans.
- Meyenberger*, Friedrich. Einführung in die Organisation von Maschinenfabriken unter besonderer Berücksichtigung d. Selbstkostenberechnung. Berlin. J. Springer. 1926. XIV., 370 S. 8°. M 18.
- Mundley*, A. H., Tin and the tin industry. The metal history character and application. Illus. Pitman's common commodities and industries cr 8vo pp. 144. Pitman. 3 sh.
- Musold*. Die Organisation d. Kaliwirtschaft. Reimar Hobbing, Berlin. M 4:60.
- Országos kézművesipari tárlat kiállítóinak betürendes, és szaknévsora*. Budapest. 1925. Propago. 8° 108 l.
- Perl*, Hans Walter. Die sächsische Blumenindustrie. Dresden. Verband sächs. Industrieller 1925. 48 S. gr 8°.
- Popp*, Gustav, Die kulmbacher Malzindustrie. Ein volkswirt. Studie. Leipzig. A. Deichert. 1925. VIII., 153 S. gr 8°. M 6.
- Rüger*, Literatur-Verzeichnis der gesamten Kakao. u. Schokoladen-Industrie. A. Dresse. Dresden. M — 50.
- Rosenstock*, Egon, Lebensarbeit in der Industrie und Aufgaben einer europäischen Arbeitsfront. Berlin. J. Sringer 1926. VI., 88 S. gr 8°. M 4:80.

Szárny Gyula, A magyar kézműves ipar problémája, Emlékirat az ipartestületek reformjáról és a kézműipar orsz. közp. szervéről. Budapest. 1925. Keresk. és Iparkamara. 8°. 84 l.

Szilágyi Ernő, Mezőgazdasági szesziparunk korszerű kérdései. Budapest. 1925. 8° különleny. A M. Szesztermelőkből.

Tomhave, W. H. M. Meats and meat products. Illus. in the text. Lippincott's Farm Manuals. Edited by K. C. Davis 8vo pp. 428 Lippincott. 12 sh 6 d.

Tromel, Werner. Kartell und Preisbildung in der deutschen Geschir- und Luxusporzellanindustrie. Mit 3 schemat. Darst. u. 2 Kurven. Jena, G. Fischer 1926. XII., 143 S. gr 8°, M 7.

Tudsbury, Economics of highway engineering. 8vo Spon pp 56, 4 s 6 d.

Közlekedés.

Dalloz, Manuel des transports Chemins de fer, Routes, voies fluviales. 308 p. Dalloz, 10 fr.

Frey, Jean, Die Schweiz und die Rheinschiffahrt. Basel: Blumenrain 1925. 19 S. 8° fr 1.20.

Józsa Adolf, Vasuti fuvardíjtelek gabonára, hüvelyesekre, őrleményekre és az exportra. Budapest. 1925. Nagy B. kiad. 8° IX., 153 l. K 350.000.

Köstler, Rudolf, Österreichisches Post- und Telegraphenrecht. 1925. XII., 172 S. kl 8 III. M 3.

M. A. V. menetrend. A magyar magánközlekedések menetrendjével, külföldi menetrendekkel, díjtételekkel és nemzetközi csatlakozásokkal. Budapest. 1925. Franklin 8° 26 l. 1 térkép K 30.000.

Mitton, G. E., The London and North Easter Railway. 2nd ed. Containing 8 illus. in col. and 24 sketches in the text. Cr 8vo pp 96 Black. 2 s 6 d.

Mitton, G. E., The Southern Railway. 2nd ed. containing 8 illus. in col. and 27 sketches in the text. Cr 8vo pp. 696 Black. 2 s 6 d.

Reichs-Branchen-Verzeichnis mit Fernsprechanschlüssen. Standard Adressbuch d. deutschen Wirtschaft. Zwölfsprach. Index. 1925. XVI., 2009 S. 40. III. M 40.

Robertson, W. A., Reports of cases decided by the Railway and Canal Commissioners and the Railway Rates Tribunal. Roy 8vo pp. 210 Sweet. 32 s 6 d.

Stieler. Der Internationale Eisenbahnverband u. die Entwicklung älterer internationaler Eisenbahnorganisationen seit Kriegs ende. Dümmler Verlag M 2.

Transport, Ministry of Railway returus: capital, traffic, receipts and working expenditure of railways situated in Northern Ireland. 1924. 14 s. H. M. S. 6.

Vivent, Jacques, Notre aviation marchande. Edit Sansot. 7 fr 50.

Kereskedelem és vámügy.

Asien-Export Organ f. d. Warenaustausch zwischen Europa und Asien. Jg. 2. 1925. Berlin. 6. Schlüchterer 4° M 12.

Barralet, A. G. The machinery of business New Era Library. Edited by E. Young. 8vo pp. 238 G. Philip. 3 sh 6 d.

Behrmann, Reklame. Mit 98 Abbild. u. 10 Beilagen. 283 S. Spaeth u. Linde. M 10.

Bolling, C. L., Commercial management. A handbook of modern bussiness practice. 8vo pp. 436. Pitman. 10 sh 6 d.

Bodroghy József. Részvénytársaságok és szövetkezetek felértékelése. Budapest, Légrády 1926. 8° 100 l.

Casson, Herbert, Business. Sechzehn Lehrsätze vom Geschäftserfolg. Auf. Übers. aus dem Englischen v. W. Briggs. M 4.

Cleinow, Georg, Die deutsch-russischen Rechts- u. Wirtschaftsverträge nebst Konsularvertrag vom 12 Okt. 1925. R. Hobbing 1926. XII., 358 S. M 14.

Committee on industry and trade: Survey of overseas markets. New York: Brit lib. of information. 44 Whitehall St.

Copper-Royer, Traité théorique et pratique des sociétés anonymes. 3 vol. G. Godde. 100 fr.

Coutre, Walter le. Praxis der Bilanzkritik. I. Bd.: Ziele und Grundlagen d. Bilanzkritik. II. Kritik d. Vermögenslage. Spaeth u. Linde Berlin. 1925. M 12.

Crisolli, Carl-August, Der Aktionär und die Goldbilanz nach der Goldbilanzverordnung. Marburg.: Elwertsche Verh. 1926. XVI., 132 S. gr 8°. M 5.

Crump, N. E., Copper. A survey of the sources, methods and manufacture, nature of its uses and conditions of the trade. London. W. Rider 8°. 10 sh 6 d.

Dresky-Düffe, Die Ordnungen u. sonstigen Ausführungsbestimmungen zu den Zollgesetzen. 1 Tl. Aufl. Krumbhaar. Liegnitz. M 6.

Fairford, F., Fruit and the fruit trade. Illus. 8vo pp. 166 Pitman. 6 sh.

Farrar, Gilbert, How advertisements are built, pp. 306. Appleton. 15 sh.

Foreign commerce and navigation of the U. S. A. 1924. med. 4 to. pp. 807. Govt. printing office. Wash. \$ 2.

- Friedlaender*, Kurt, Th. Fabrikation und Verkauf. Neue Wege zur Förderung d. Produktion u. Hebg. Absatzes 2. unveränd. Aufl. Berlin Organisation 1925. 140 S. 8°. M. 2.50.
- Friedrich*, Otto, Die Berufsberatung für kaufmännische Berufe. Berlin. Carl Heymann. 1926. 8°. M. 2.
- Godvet*, Pierre, Le contrat de vente, coût, assurance, frêt, 1925. 139 p. Libr. de arvit. 15 fr.
- Gratz*, Gusztav u. *Schüller*, R., Die äussere Wirtschaftspolitik Oesterreich-Ungarns. Mitteleuropäische Plane. Wien: Hölder-Pichler-Tempsky 1925. XV. 334, 17 S. M. 9.75.
- Hesse*, William, Handelskunde in Verbindung mit Handelskorrespondenz. Tl. 1. Der Warenverkehr d. Kaufmanns. 156 S. 1 Taf. M. Sehlen Leipzig. M. 2.80.
- Hodge*, A. E., Retail accounting and control. 8vo pp. 565. Camb. P. 20 sh.
- Hölken*, Martin, Die Kunstseide auf d. Weltmarkt. Mit 1 Diagr. im Text. Berlin. J. Springer. 1926. IV, 82 S. 8°. M. 3.90.
- Jahn*, Louis, Memel als Hafen und Handelsstadt. (1913—1922) Mit 3 Kt. Jena. G. Fischer 1926. 141 S. M. 6.
- Klockhaus*, kaufmännisches Handels- und Gewerbe-Adressbuch das Deutschen Reichs. Berlin H. Klockhaus. 1926. 4°. Ill. M. 15.
- Knights*, C. C. Training for more sales. A textbook of retail salesmanship With a foreword by Frank Henley. 8vo pp. 239. Pitman. 5 sh.
- Kuncz* Ödön és *Karch* Kristóf. Aranymerleg. A mérlegvalódiság helyreállításáról szóló 7000/325 P. M. sz. rendelet és magyarázata. Bp. 1926. Athenaeum, 8°. VII. (1) 144 l. P. 8.
- Lagneau*, J., La législation relative à l'exportation des capitaux, Dalloz 20 fr.
- Lustenberger*, Maurice. Die Organisation d. schweizerischen Käsehandels seit 1914. Weinfelden. Neuenschwandersche Verlagsbuch. 1926. VII., 209 S. 2 fart. Taf. M. 6.
- Lysinski*, E., Die Organisation d. Reklame. Spaeth u. Linde. Berlin. M. 4.50
- Lysinski*, E., Psychologie d. Betriebes. Beiträge zur Betriebsorganisation 303 S. 81 Abbild. M. 7.20.
- Malnouy*, Louis, La propriété commerciale. 86 p. G. Fichel. 6 fr.
- Matheis*, Die Geschäftsbedingungen d. Vereins zur Förderung d. Hamburgischen Handels mit kolonialwaren und getrockneten Früchten. L. Friederichsen. M. 10.
- Mügel*, Kommentar zum Aufwertungsgesetze. Otto Liebmann, Berlin. M. 15.
- Nguyen-Ai-Guêc*, Le procès de la colonisation française Libr. du Travail 128 p. 5 fr.
- Pic*, Paul, Des sociétés commerciales. 3 vol. in 8 2700 p. Rousseau et Cie 100 fr.
- Sabatié*, J., La représentation commerciale. 290 p. Dunod. 17 fr. 60 c.
- Schütt*, Alfred, Die Finanzierungen d. Hamburger Aussenhandels. Hamburg. Nautische Rundschau. C. Meyer. 1926. XIII., 202 S. 8°.
- Skimmers*, cotton trady directory of the world 1925/26. London T. Skinner 8°. 25 sh.
- Strakosch*. Siegfried, Europa als Teuerungsgrund. Eine Studie über d. eigentl. Ursachen d. Teuerung. Wien—Hölder Pichler-Tempsky. 1926. 63 S. 8°. M. 1.90.
- Streeruwitz*, Ernst, Weltwirtschaft und Handelspolitik. Wien. Volksbundverlag. 1926. 34 S. 8°. Öst.-Sch. 1.40.
- Tacquet*, A., La réserve légale dans les Sociétés, anonymes. 175 p. Chauny et Quinsai 15 fr.
- Traité pratique*, des sociétés par actions. 6e édit. 984 p. Soc. du. R. Sirey. 60 fr.
- Wasserman*, Max J., L'oeuvre de la Federal Trade Commission 62 M. Giard. 50 fr.
- Zollhandbuch*, für Frankreich und das deutsche Saargebiet. Bearb. v. F. Eichorn Berlin. R. Hobbing. 1925. M. 12.
- Zollhandbuch*, für die Tschechoslowakei. Allg. u. vertragsmässiger Zolltarif nebst d. hierzu gebürigen Zollgesetz u. Verordng. Berlin. R. Hobbing. 1926. XXXIV., 239, 35 S. M. 28.
- Die Zölle d. Auslandes*. Metallindustrie. Nach amtl. Quellen bearb. u. hg. v. Verlag d. Deutschen Handels-Archivs. Lfg. 3. 1925. 4°. 63 S. M. 10.

Pénz- és hitelpolitika.

- Ancey*, César, Les risques du crédit. L'assurance des crédits commerciaux. 1926. Libr. générale 203 p. 20 fr.
- Aufwertungsarchiv*. Hg. Dr. Heilfrom, Koppe, Warneyer. I. Teil Aufwertungskartothek, II. Teil Aufwertungspraxis. Spaeth u. Linde Berlin. M. 6.40.
- Baldwin*, William, New-York banking law annotated. New-York: Banks Law Public. Co., 8°. 7 \$. 50 c.
- Bankruptcy*, 42 nd general annual report, 1924. H. M. S. 6. 3 s.

- Bataille, Maurice.* Des moyens de réduire la circulation des billets de banque. Soc. R. Sirey. 93 p. 10 fr.
- Bodin, E.,* L'Encaisse métallique de la Banque de France, son rôle en temps de guerre, en temps normal et au cours des périodes de désorganisation monétaire. J. Larcher. 196 p. 15 fr.
- Bonnet, Georges* Comment avoir un franc stable. Cond. essentielle de la restauration financière. in 16. 5 fr.
- Budapester Waren u. Effekten börse:* Usancen für den Warenhandel. I. Allg. Bestimmungen. II. Spezialbest. für Getreide, Ölsaaten, Hülsenfrüchte, Mehl u. Mehlprodukte. Budapest, 1925. P. Lloyd. 8°. 79 l. T. 30,000.
- Darling, J. F.,* Economic unity of the Empire: gold and credit. Cr. 8vo. pp. 41. P. S. King. 1 sh.
- Das schweizerische Bankwesen,* im Jahre 1924. Zürich. Art. Inst. Orell-Füssli. 1925. 100 S. gr. 8°. M 4.
- Debatisse, Armand,* Le problème de la dévaluation du franc. M. Giard. 610 p. 50 fr.
- Dietzel, Hans,* Konjunkturbewegungen d. letzten Jahrzehnts in deutschen privaten Kreditbank-Gewerbe. 1914–1924. Stuttgart, C. E. Poeschel. 1925. VI., 94 S. 8°. M 5-50.
- Ehrensperger, Friedrich,* Die Pariser Börse und die französischen Bankinstitute seit Ausbruch d. Weltkrieges. 1914–1925. Zürich: Schultheis et Co. 1925. X., 382 S. 22 Bl. gr. 8°. M 12.
- Fischer, Irving,* Le pouvoir d'achat de la monnaie. 610 p. M. Giard. 50 fr.
- Jaquet et Vetillard,* Traité de la mainlevée d'hypothèque et des radiations d'inscriptions, in 8, 4. E. B. Soubiron. 40 fr.
- Kaán Károly,* Az erdőbirtokhitel. Budapest, 1925. Pátria-ny. 8°. Különleny. a Köztelekből. 10 l.
- Kaferlein, Hans,* Der Bankkredit und seine Sicherungen. Nürnberg. C. Koch. Verl. 1925. XXII., 588 S. gr. 8°. M 16.
- Karlmann,* Deutschlands Kreditschwierigkeiten nach d. Kriege u. d. deutsch-Niederländische Kreditvertrag. 6. Müller, Köln. M 1-80.
- Kresz Károly,* A német valorizációs törvény hatásai. Budapest, 1926. Tébe. K. 20,000.
- Kurs-Tabellen,* der Berliner Fonds-Börse Jg. 33. 1925. Berlin: Verlag f. Börsen u. Finanzliteratur. 1926. 271 S. 40 L. M. 12.
- Leantey, E., et Leseurre, A.,* Comptabilité de banque et bourse. 572 p. Ch. Béranger. 70 fr.
- Lewinsohn, Richard,* L'inflation en Europe et le déplacement de la richesse. Payot 448 p. 30 fr.
- Major, F. Lee,* The duties, responsibilities and liabilities of bank directors. New-York. Macmillan 8°. 2 \$ 50 c.
- Martin, Pierre-Georges.* La stabilisation et le retour à la monnaie or (Pologne, Allemagne, Territoire de Dantzig) 220 p. R. Guillon. 20 fr.
- Meus, Digest of cases on bankruptcy to the end of 1924.* Repr. from the 2nd ed. of ed. of New's «Digest of English case law» Roy 8vo. 767 p. Sweet. 42 s.
- Mitchel, Waldo,* The uses of bank funds. Chicago. Univ. of Chicago Press. 8°. 2 \$.
- Morini-Comby (Jean),* Les assignats. Coll. Les monnaies et les finances, in 8°. Nouv. Libr. Nationale. 9 fr. fr.
- Nagy Károly,* Korona-pengő. Pengő-korona. Átszámítási könyvecske. 1926 évi naptárral. Debrecen, 1925. Hegedüs és Sándor. 32 r. 76 l. K 10,000.
- Neugröschel Endre,* A kínai valuta problémája. Budapest, 1925. Pallas. 8°. Külön leny. a Közg. Szléből, 11 l.
- Nonaka, Tetsuya,* Vom Wesen und Wert d. Geldes. Die psych. Natur d. Geldes u. d. Einfluss d. Spekulation auf s. Wert. Berlin. E. Fering, 1925, 119 S. gr. 8°. M. 4-80.
- Reibnitz, Kurt,* Amerikas internationale Kapitalwanderungen. Berlin. W. de Gruyter, 1926. VIII., 123 S. gr. 8°. M 5.
- Sautai, L'usufruit des valeurs mobilières.* 126. p. Dalloz. 10 fr.
- Schkaff, La dépréciation monétaire, ses effets en droit privé.* 1 édit. Dalloz. 30 fr.
- Schmandt, Heinrich.* Technik der Kontrolle im Bankbetrieb. Spaeth u. Lindo. Berlin, 1925. M 4.
- Schuster Rudolf,* Valorizáció és a joggyakorlat. Budapest, 1925. Pallas, 8° 14 l. (Különleny. a Magy. Jogi Szemléből).
- Spalding, W. F.,* Tate's modern cambist. A manual of the worlds monetary systems. Demy 8vo. pp. 447. Effingham Wilson. 30 sh.
- Steele, F. E.* The banker as a Lender. 8vo. pp. 149. Pitman. 5 sh.
- Strausz István és Staud Lajos.* Miért

kell valorizálni? M. Könyvtul. Orsz. Szöv. k. 8° 95 l. K 15.000.

Sykes, Ernest, Banking and currency. 6 th edn. Cr. 8vo. pp. 304. Butterworth, Bell Yd. 5 sh.

Biztosításügy.

Bauer, Die Ausdehnung d. Unfall-Versicherung auf gewerbliche Berufskrankheiten. R. Hobbing, Berlin. M 1'50.

Chauveau, C., Les assurances sociales. Payot. in 16. 9 fr.

Cohen, Joseph. Family income insurance: a scheme of family endowment by the method of insurance. 12 mo. pp. 63. P. S. King. 1 sh.

Dowling, L. W., Mathematics of life insurance. New-York. Mc Graw Hill. 8°. 1 \$ 75 c.

Gombert, Fernand. L'assurance sociale sur la vie. 430 p. F. Alcan. 30 fr.

Grundprobleme d. Sozialversicherung, Genf. Berlin. Preis. M 2'40.

Hood, Frazer. Everyman's insurance a necessity for home protection. Cr. 8 ov. pp. 274. Appleton. 5 sh.

Die Krankenversicherung, Eine rechtsvergleichend Darst. Genf. Berlin. 1925. 171. S. sv. fr. 2'50.

Krohn, Johannes, Die Reichsversicherungsordnung nebst ergänzenden Gesetzen u. Verordnungen. 100 S. M 10.

Schrafer, Die Landwirtschaftliche Unfallversicherung. P. Parey. Berlin. L. M 12.

Unemployment Insurance. Decisions by the Umpire on claims to benefit. H. M. S. 6. 4 d.

Pénzügytan.

Allix, Edgard et Lecerclé, M. Les impôts français. Traité théor. et prat. 2 vol. Paris. Rousseau et Cie 8°. 60 fr.

Arday p. nzügyi évkönyve a m. kir. pénzügyórség és az összes pénzügyi közegek számára. 1926. 42. évf. Szerk. Kleszky Gy. és Kerékffy Gilbert. Bpest. 1925. Stephaneum 16° 356 l. K 60.000.

Bauer, John. Effective regulation of public utilities. Cr. 8vo Macmillan. 10 sh 6 d.

Bayart, P. Les effets de l'inflation sur le bilan au point de vue fiscal. 2e ed. 384 p. Soc. R. Sirey. 40 fr.

Billecoq, Georges. Le régime fiscal de l'industrie cinématographique en France. 198 p. Occitania. 10 fr.

Copin, Louis. Traité théorique et pratique de l'impôt sur le revenu. 1926. 304 p. Libr. gen. de droit. 20 fr. fr.

Decondu, Jean. Le partage des dettes publiques autrichiennes et hongroises. 1918—1926. Sagot. 15 fr.

Foignet. Manuel élémentaire de législation financière. In 16—540 p. Rousseau et Cie. 12 fr.

Francts—Bernard. Les finances de l'Angleterre, de l'Allemagne et de la Roumanie de 1914. à 1925. Etude spéciale du bon de la Défense nationale. 190 p. Chauny et Guinsac. 20 fr.

Girault, Arthur. Manuel de législation financière. T. 2. Les ressources publiques à l'impôt. 8°. 12 fr 50 c.

Hog, Hermann. Die preussische Gewerbesteuer. Übergangsregel. Berlin: C. Heymann. 1926. VII. 137 S. 8°. M 5.

Illés Nándor. A malmok forgalmi adója. K. Csanár F. Bp. 1925. Thalia különlenyomat a Molnárók Lapjából, 72 l.

Moulton, H. G. and Lewis, C. The French debt. problem. The institute of economics. Cr. 8vo pp. 473. G. Allen and U. 8 sh 6 d.

Lescure, Jean. La banqueroute allemande sur la dette publique. Paris, Sirey. 8°. 2 fr 50 c.

Lescure, Jean. Le redressement économique et financier de la France. Soc. R. Sirey. 5 fr.

Mitzakis, Michel. Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations. Presse Universitaires. 30 fr.

Nash, L. R. Economics of public utilities. New-York. Mac Graw. Hill. 8°. 4 \$.

Peel, George. The financial crisis of France. London. Macmillan. 8°. 10 sh 6 d.

Rosier, C. Tous nos impôts. In 8 raisin. Les annales commerce. 52 fr.

Seligman, Edwin, R. A. Studies in public finance. 8vo pp. 314. Macmillan, 14 sh.

Shirras, G. Findlay (Bombay). Volkseinkommen und Besteuerung. Mitgl. d. Dawes komittes. Jena. G. Fischer. 1926. IX, 71 S. gr. 8°. M 3'60.

Shirras, G. Findlay. The science of public finance. 2nd. ed. 8vo. Macmillan. 21 s

Takács György. Az illetékrendszer jelentősége az áll. gazdálkodásban. Pénzügypol. tan. Bp. 1925. Pallas. Különlenyomat a Közgazdasági Szemléből. 46 l. K. 30.000.

Taylor, R. E. Municipal budgetmaking. Cr. 8vo pp. 247. Camb P. 12 sh 6 d.

Wulff, Hans. Buchführung und Bilanz als Grundlage für die Steuer. Berlin. Spaeth u. Linde. 1926. 256. S. gr. 8°. M 4'80.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1925. évi november—december hónapokban.

A termelés eredményességén múlik elsősorban a társadalom jóléte. Az individuális cseregazdasági szervezet mellett ez az eredményesség nem csupán természeti és technikai körülményektől függ, hanem a természet és a technikai ismeretek szabta határokon belül gazdasági viszonyok befolyásolják döntően mértékét. A világ gazdasági válság, közelebbről pedig a volt monarchia gazdasági szervezetének felbomlása, végül a romló pénzre beidegzett magyar közgazdaság válsággal járó áttérése az állandó értékű pénzzel való számolásra, a magyar termelési szervezet technikai kihasználásának a fokát szűkre szabta, emellett a decembervégi árvíz, melynek megelőzése az Alföld és Erdély összefüggő vízrendszérében a román hatóságok könnyelműsége által vált lehetetlenné, súlyos természeti csapással sújtotta a sýnlódó országot. A december 20-án hirtelen beállott nagy hóolvadás több helyen okozott árvizet, a legsúlyosabbat a három Körös kiöntése Békés vármegyében, ahol a Sebes-Körös és Holt-Sebes-Körös között mintegy 32.600 katasztrális hold, a Fekete-Körös és a Fehér-Körös deltájában pedig 16.000 katasztrális hold került víz alá. Ezenkívül számottevő kiöntések voltak még a Borsodmegyei nyílt ártérben, továbbá Tokaj vidékén és Szatmár megyében mintegy 15.000 katasztrális hold öszi vetés került víz alá, melynek mintegy felerésze a víz igen lassú apadása, illetve újabb olvadás és esőzés folytán oly soká állt víz alatt, hogy a nagymértékű beiszapolódás és a nagytömegű víz erős nyomása következtében elpusztult. Az árral borított területnek a jelzett 15.000 katasztrális hold őszi vetésen felüli része nagyobbára nyílt árterekből, vagyis olyan területekből áll, amelyeken az évenként megismétlődő, koratavaszi kiöntések lefolyása után tavaszi terményeket szoktak termelni. A decemberi árvíz több községben épületkárt is okozott (több mint ötszáz ház ujjáépítése válik szükségessé) és a felhalmozott takarmányt elpusztította. A kárt szenvedett népesség felsegítésére jótékonyági és kormányakeiő indult. Remélnünk kell, hogy a jövőben hasonló veszedelmek megelőzése válik majd lehetővé azáltal, hogy a Kárpátok medencéjén jelenleg osztozó országok valamennyije felismeri az ebben a kérdésben fennálló érdekszolidaritást.

Közületi pénzügyek.

Decemberben ismét ülése volt Genfben a *Nemzetek Szövetségének*, valamint annak pénzügyi és magyar bizottságának. Ez alkalommal a magyar kormány felhatalmazást nyert arra, hogy az 1926 június 30-ával végződő folyó költségvetési év második felében az ujjáépítési kölcsönből rendelkezésre álló összeg terhére további 20 millió aranykoronát fordítson a Nemzetek Szövetsége magyarországi főbiztosa által jóváhagyandó beruházásokra. Egyúttal — annak jeléül, hogy decemberben valóban azzal számoltak, hogy a Nemzetek Szövetsége főbiztosának magyarországi működése az eredeti terv szerint 1926 június 30-ával befejeződik, — elvben azt is elhatározták már, hogy az ujjáépítési kölcsön hozadékának marad-

ványát a magyar kormány mely feltételek mellett fogja az azontúli időben beruházási célokra felhasználni. A vonatkozó határozat szerint az 1926/27. évi költségvetési év folyamán az újjáépítési költségen hozadéka terhére 50 millió aranykoronát szabad majd beruházásokra fordítani, azonban csak abban az esetben, ha a magyar nemzetgyűlés a költségvetést kellő időben elfogadja s ha a főbiztos a programhoz hozzájárul. További — némileg homályos indokú — megkötése a felhasználásnak az, hogy a szóbanforgó összegeket csak oly célok megvalósítására szabad fordítani, amelyek az 50 millió aranykoronányi összeg keretén belül az illető célra szánt kiadáson felül nem tesznek további kiadásokat is szükségessé. Az újjáépítési időszak lejártá után az újjáépítési költségen hozadékanak maradványa terhére történendő folyósítások még megállapítandó módozatok szerint fognak megtörténni.

Az állami igazgatás további alakulására befolyást fog gyakorolni a Nemzetek Szövetsége Tanácsának határozata, mellyel azon reménynek adott kifejezést, hogy az *állami alkalmazottak létszáma* a novemberi státuszrendezés megszabta kereteken túlmenőleg fog csökkentetni.

Ebben a tekintetben megemlítendő, hogy az állami alkalmazottak létszáma az 1925/26. évi magyar, illetőleg az 1926. évi osztrák költségvetés szerint a következő:¹

	Tényleges		Nyugdíjas	
	Magyarország	Ausztria	Magyarország	Ausztria
Állami közigazgatás (beleértve egyedáruságokat) --- --- ---	85.821	83.511	49.347	61.678
Vasutak --- --- --- --- ---	57.310	84.700	42.091	54.773
Egyéb üzemek --- --- --- --- ---	28.477	36.358	9.158	23.054
Összesen --- ---	171.608	204.569	100.596	139.505

Megjegyzendő, hogy a nagy különbség a vasúti alkalmazottaknál arra vezethető vissza, hogy Magyarországon csupán a MÁV. tisztviselői szerepelnek, míg Ausztriában már a Duna-Száva-Adria-(Déli)-vasút is államosítva van. A külfölddel való összehasonlítás egyébként azért is nehéz, mivel az állami igazgatás ügyköre más és más az egyes országokban.

Az *Országos Takarékosági Bizottság* működését és a közigazgatás egyszerűsítésére irányuló javaslataival szemben az érdekeltek részéről tanúsított csendes, természetyszerű ellenállás leküzdését az fogja előmozdítani, hogy a Nemzetek Szövetsége ráirányította érdeklődését és utasította magyarországi főbiztosát, hogy a Takarékosági Bizottság működéséről tegyen majd jelentést.

A Nemzetek Szövetsége végül azon nézetének is kifejezést adott, hogy a vámtarifa mérséklésével járó kereskedelmi szerződések kötése úgy Magyarországnak, mint a vele összeköttetésben álló országoknak érdekében áll, amivel kétségtelenül elsősorban az osztrák-magyar kereskedelmi szerződés sok nehézséggel járó megkötését kívánta siettetni.

Az állampénzügyek november-decemberi havi helyzetéről a következő, részben ideiglenes adatok tájékoztatnak.²

¹ Közgazdasági Figyelő, V. évf. 1926, 1. szám. 7. l.

² A Smith-jelentések alapján.

Aranykorona (= 14.500 papirkoronával).

1925. évi	A költségvetési előirányzat szerint		Az újjáépítési tervvel kapcsolatban készült költségvetés szerint		Különbözet	
	(tisztá) kiadás	(tisztá) bevétel	(tisztá) kiadás	(tisztá) bevétel	1 és 3 között	2 és 4 között
	1	2	3	4	5	6
november... ..	42,470.054	45,806.707	34.204.166	30,037.500	+ 8.265.888	+ 15,769.207
december... ..	39,658.495	41.784.137	34,204.166	30,037.500	+ 5,454.329	+ 11,746.637

Aranykorona (= 14.500 papirkoronával).

1925. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A hozzávetőlegesen tényleg elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbszet	
	(nyers) kiadás	(nyers) bevétel*		3 és 1 között	3 és 2 között
november...	53,404.590	56,741.043	78,900.000	+ 25,500.000	+ 22,200.000
december...	51,338.955	53,464.597	68,200.000	+ 16,900.000	+ 14,700.000

* Kiszámítása tekintetében l. Közgazdasági Szemle 1925. 658. l. 2. jegyzet.

A közölt adatok tekintetében elsősorban az jegyzendő meg, hogy a kiadás novemberi magas összegét egyrészt az állami alkalmazottak novemberben esedékes negyedévi lakáspénze s a középületek téli fűtőanyagszükségletének beszerzése, másrészt pedig az idézte elő, hogy a dohányjővedék külföldi nyersdohány beszerzésére 6 millió svájci frank hitelt kapott. Utóbbi célra 8 millió aranykorona szerepel a decemberi költségvetésben, vagyis mintegy kétszer akkora összeg, mint amennyire a dohányjővedék átlagos havi üzemi kiadásai rúgni szoktak. Decemberben továbbá körülbelül 2½ millió aranykorona szolgál a státuszrendezéssel kapcsolatban a költségvetési év elejétől fogva felemelt illetmények fedezésére, miután az illetménykülönbözet decemberben került egy összegben kifizetésre. Viszont már a költségvetés is jelentékeny, a megduzzadt kiadási összegeket is meghaladó bevételekkel számolt, miután a tapasztalat szerint novemberben és decemberben az üzleti forgalom élénk és az egyenesadó-esedékeségek is nagyok.

Az elért bevételek az előirányzottakat mindkét hónapban valóban meglepő mértékben haladták meg. Az emelkedés az előző év megfelelő hónapjai bevételével szemben is nagymértékű és feltűnő, e tekintetben figyelemreméltó, hogy ez az emelkedés nem az újjáépítési kölcsön biztosítékeképpen lekötött bevételekre esik, sőt azok decemberben egy millió aranykoronánál valamivel többel alacsonyabbak voltak az előző évben elért eredménynél. Mindamelllett az 1925/26-i költségvetési év első felében a lekötött bevételek mintegy 17%-kal nagyobb eredményt szolgáltattak, mint az 1924/25-i költségvetési év megfelelő időszakában, vagyis átlagban havi 324 milliárd papirkoronát, szemben az előző évi átlagos havi 276 milliárddal. Az emelkedés azonban a költségvetési év első negyedére esik s valószínűnek látszik, hogy a lekötött bevételek hozadéka mintegy havi 350 milliárd papirkoronával állandósultnak tekinthető. Ha a pénzügyi és gazdasági helyzet javulásával a dohányjővedék, a cukoradó és a sójővedék bevétele esetleg továbbra is fokozódik, ezt ellen-

súlyozni fogja a vámbevételeknek a kereskedelmi szerződések megkötésével várható esökkenése.

A lekötött bevételek hozama, millió papírkoronában, egyébként a következő volt:

	november	december
Vám	147.113*	139.462**
Dohányjövedék	119.576	134.893
Cukoradó	55.150	59.315
Sójövedék	28.501	28.992

* plusz 56.962 aranykorona aranypénzben

** „ 47.390 „ „

Az 1925/26-i költségvetési év első hat hónapjára vonatkozó ideiglenes számadás szerint volt

a nyers bevétel	357.6 millió aranykorona
a nyers kiadás	300.2 „
a bevételi többlet	57.4 millió aranykorona.

A nagy bevételi többlet arra vezethető vissza, hogy a tényleges bevételek a költségvetési előirányzat szerintieket mintegy 17%-kal meghaladták, moha augusztusban többféle adómérséklés lépett életbe. Ez a kedvező eredmény további adómérsékléseket, továbbá azt teszi lehetővé, hogy a költségvetési év második felében bizonyos rendkívüli jellegű kiadások fedeztessenek, amelyek a költségvetésben nem szerepelnek, így pl. a brit clearing-hivatalnak 400.000 fontot kell majd fizetni, főleg egy 1923. évi decemberben létrejött megállapodás alapján, amely szerint a brit kormány az újjáépítési terv sikere érdekében hozzájárult ahhoz, hogy a magyar kormány oly időre halaszthassa a brit clearing-hivatal részére beígért évi fizetések nagyrészét, amikor a magyar államháztartás felesleggel fog zárulni.

Az őszi folyamán beterjesztett költségvetés nemzetgyűlési tárgyalása oly soká húzódott, hogy szükségessé vált az 1925: XLVII. t.-c. megalkotása, mely 1926 február végéig új indemnítást adott. A vonatkozó törvényjavaslat nemzetgyűlési tárgyalása folyamán 1925 december 16-án Bud János pénzügyminiszter ismertette az eddigi és a következő évek beruházási programját. A már ismeretes beruházásokon kívül 3.6 millió aranykoronát a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő további építkezésére, 2.1 millió aranykoronát állami kislakásépítésre, 8 millió aranykoronát ármentesítési célokra, 1 millió aranykoronát utak építésére és 6 millió aranykoronát a földreform révén házhelyekhez jutottak támogatására és egyéb beruházásokra fognak még a folyó költségvetési év folyamán fordítani. A kormány a beruházási programot három évre dolgozta ki s a népszövetségi kölcsön maradvékösszegét akarja erre a célra felhasználni. Ebben a kapcsolatban megemlíthető, hogy a kölcsönből 1925 december 31-én még 152.4 millió aranykorona állt rendelkezésre.

A legfontosabb állampénzügyi, az állami igazgatás egész menetére kiható intézkedés a hosszas tárgyalások után kiadott 7000/1925. M. E. rendelet (45. számú szanálási rendelet) volt, mely a létszámviszonyoknak rendezése és az állami és vármegyei tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, valamint a honvédség, csendőrség, folyamőrség és államrendőrség tagjait megillető illetményeknek, továbbá az említetteket, valamint mindezeknek özvegyeit és árváit megillető ellátási díjaknak újabb szabályozása tárgyában adatott ki. A státuszrendezés célja egyrészt a további létszám-
apasztás előkészítése, másrészt a magasabb fizetési osztályú államtisztviselők számának fokozatos csökkentésével a tisztviselői rangosztályok egészségesebb rétegződését helyreállítani. A fontosabb rendelkezések a következők: A kormány minden egyes státusra nézve egyrészt megállapította azt, hogy az illető státusz ezidőszent összeen hány tisztviselőből állhat,

vagyis hogy mennyi lehet az illető státusnak az összlétszáma, másrészt megállapította azt, hogy ez az összlétszám milyen arányban oszlik meg az egyes fizetési osztályok között. Minden egyes státusnál a megállapított összlétszámra való apasztást legkésőbb 1927 június 30-ig végre kell hajtani. A jelenlegi állapot szerint mutakozó létszámnak az egyes fizetési osztályok között leendő megosztását a következőképpen kell az új létszámra és arányokra való tekintettel megállapítani: Az illető státusra nézve ezidőszerint legmagasabb fizetési osztálynak *A.* fizetési csoportjába annyi állást kell felvenni, ahány állás a megállapított létszám és arányszámok szerint ebbe a legmagasabb fizetési osztályba tartozhatik. Amennyiben ebben a fizetési osztályban jelenleg több állás van, mint amennyi oda véglegesen tartozhatik, a többletet az illető fizetési osztály *B.* fizetési csoportjába kell felvenni. A legmagasabb fizetési osztálynak *B.* fizetési csoportjába felvett állásokat a létszám megállapítása szempontjából úgy kell tekinteni, mintha azok tulajdonképpen a legközelebbi alacsonyabb fizetési osztályba tartoznának, tehát ennek a legközelebbi alacsonyabb fizetési osztálynak *A.* fizetési csoportjába már csak annyi állást lehet felvenni, ahány ahhoz szükséges, hogy a legközelebbi magasabb fizetési osztály *B.* fizetési csoportjába felvett állások száma kiegészítessék arra a számra, amely a megállapított létszám és arányszámok szerint ebbe a legközelebbi alacsonyabb fizetési osztályba felvehető. Mielőtt a tisztviselőknek *A.* és *B.* fizetési csoportokba való besorozása megtörténne, mindazokat a tisztviselőket, akiknek állása már ezidőszerint is felesleges, azonnal rendelkezési állományba kell helyezni. Ha a tisztviselőknek a megállapított *A.* és *B.* fizetési csoportokba való besorozása után valamely fizetési osztálynak *A.* fizetési csoportjában bármely oknál (nyugdíjazás, elbocsátás, elhalálozás stb.) fogva egy állás megüresedik, erre az állásra ugyanannak a fizetési osztálynak *B.* fizetési csoportjába sorozott tisztviselői közül kell egy tisztviselőt ebbe az *A.* fizetési csoportba besorozni, illetve előléptetni. Mindaddig, amíg valamely fizetési osztályban *B.* fizetési csoportba tartozó tisztviselő van, az illető fizetési osztálynak *A.* fizetési csoportjában megüresedett állásra rendszerint csak ennek a fizetési osztálynak *B.* fizetési csoportjába tartozó tisztviselőt lehet előléptetni.

A rendelet melléklete kimutatást közöl arról, hogy milyen lesz az állami rendszerű fizetési osztályokba tartozó tisztviselői osztályoknak a megosztása a fizetési osztályok és csoportok között az egyes státusok keretén belül. (L. a hibaigazítást is a Bpesti Közl. 253. számában). A minisztériumok és az alájuk tartozó külső szolgálatban alkalmazott fizetési osztályba besorozott állami tisztviselők (díjnokok, kezelők, altisztek stb. nélkül tehát) létszáma (a MÁV sem szerepel) 24.262, ebből egy éven belül 922 tisztviselőt bocsátanak el s azután fokozatosan 17.030-ra csökkentik a létszámot, (ennyi van *A.* csoportba besorozva). A megállapított illetmények szerint a miniszterelnök havifizetése 30.000.000 korona (a korábbi 20.400.000 koronával szemben), *A.* csoportú miniszteri tanácsosé maximum 8.400.000, *B.* csoportúé 6.700.000 korona (azelőtt 5.780.000 korona), *A.* csoportú segédtitkáré 3.250.000, *B.* csoportúé 2.960.000 korona (azelőtt 2.550.000 korona), az *A.* csoportú segédfogalmazóé 2.050.000, a *B.* csoportúé 1.870.000 korona (azelőtt 1.615.000 korona). Igaz, hogy a korábbi fizetésekhez már régebben megállapított havi 15% pótlék járult, úgy hogy az emelkedés csak az *A.* csoportban számottevőbb. A fizetésrendezés a különböző külön státusokban az idézett rendelettel lett végrehajtva.

Az idézett, az állami tisztviselők helyzetét szabályozó fontos rendeletet kiegészíti két, hasonló irányelveket megvalósító rendelet. Az egyik a 7100/1925. M. E. (46. számú szanálási) rendelet, mely a magyar kir. állami vas-, acél- és gépgyári alkalmazottak, a másik a 7200/1925. M. E. (47. számú szanálási) rendelet, mely a magyar királyi államvasutak létszámviszonyainak és előléptetési rendszerének rendezéséről, valamint az említett alkalmazottakat megillető illetményeknek, továbbá az említetteket és

ezek özvegyeit és árváit megillető ellátási díjaknak újabb szabályozásáról szól.

Meg kell jegyezni, hogy a Nemzetek Szövetségét a státuszrendezés nem elégítette ki teljesen: ennek következtében hozta meg decemberben a már idézett határozatát a további létszámapasztás fokozatos keresztülvitele érdekében.

A 6950/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 270.) megállapítja a *m. kir. központi illetményhivatal* szervezetét, úgy hogy ezen intézmény, egyelőre korlátolt körben, megkezdhetette működését.

Adóügyre vonatkozó rendelkezés kevés volt. A 147.000. VIII. b/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 256.) több tárgynak a *fényüzési forgalmi adó* alá eső értékhatárát állapítja meg újonnan s az ékszerek kivitelét mentesíti ezen adó alól. A 167.200/1925. P. M., a 167.300/1925. P. M. és a 167.400/1925. P. M. rendelet (mindhárom a Bpesti Közl. 292. számában) a közjegyzők, orvosok, ill. ügyvédek általános forgalmi adójának átalányozása tárgyában adatott ki. Az ügyvédek forgalmi adójára vonatkozó rendelkezések némileg megváltoztak. Az ügyvédi kamarák kötelékébe tartozó ügyvédek forgalmiadóját továbbra is egy összegben állapítják meg a pénzügyigazgatóságok, illetőleg Budapesten az Adóügyi Utmutató Hivatal. Amint a kamara az átalányösszeget elfogadja, az adót a kamara tagjai között felosztja. Ha az ügyvédi kamara valamelyik tagja a rá kivetett adót magára nézve nem kívánná elfogadni, akkor ezt január 31-ig tartozik bejelenteni. Ebben az esetben az illető ügyvéd kilépett az adóközösségből és forgalmi adóját a pénzügyigazgatóság, ill. az Adóügyi Utmutató Hivatal egyénileg állapítja meg.

A 147.637. VII a/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 277.) a házak tatarozása fejében járó adómérséklések tárgyában, miről már az 1925: XVIII. t.-c., különösen annak 12. §-a intézkedett, átmeneti intézkedéseket tartalmaz.

A 135.884/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 255.) a cukorrépa forgalmiadójának kulcsát leszállította 3%-ról 2%-ra és egyben a cukorrépa forgalmi adó alapjául szolgáló répaárat az 1925/26. évi termelési időszakra 38.000 koronában állapította meg.

Az 1925: XLVIII. t.-c., mely a *rokkantellátási adóról* szól, a magyar pénzügyi törvényhozásban ebben a formában szokatlan céladót valósítván meg, a rokkantellátás kérdését kívánta ideiglenes nyugvópontra juttatni. Rokkantellátási adót tartoznak fizetni a földadó, házadó, társulati adó, tantiemeadó, kereseti adó, jövedelem- és vagyonadó fizetésére kötelezett személyek. Mentések a rokkantellátási adó alól a pénzbeli ellátásban részesülő vagy végkielégített hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik. Károly-csapatkeresztesek a féltételt fizetik. Az ideiglenes házadómentesség nem mentesít a rokkantellátási adó alól. A rokkantadó az alapadó progresszív pótléka, maximális tétele 5%. A törvény 16. §-a kimondja, hogy a rokkantellátási adóból származó bevételt a hadirokkantakra és egyéb hadigondozottakra, valamint a vitézségi éremdíjak megváltására kell (másra tehát nem szabad) fordítani.

A többszöri adózás elhárítását célozza az 1925: XXXIX. t.-c., mely az *Osztrák Köztársasággal* kötött és az 1925: XL. t.-c., mely a *Német Birodalommal* kötött több adóügyi szerződés becikkelyezéséről szól. Az egyezmények életbelépéséről a 169.350/1925. P. M., illetőleg a 103.703/1925. P. M. intézkedett. Mindkét szerződés az egyenesadók tekintetében a belföldi és külföldi adóztatás kiegyenlítése, különösen a kétszeres adóztatás elhárítására, valamint a halálesetre szóló illetékek tekintetében a kétszeres adóztatás elhárítására vonatkozik, Ausztriával azonban az adóügyi jogsegély tárgyában is megállapodásra jutottunk.

A vállalatok és hasznóhajtó foglalkozások, valamint az ezekből eredő jövedelem csakis abban az országban fizet egyenesadót, amelyben a vállalat üzleti telepe van. Ha a vállalatnak mindegyik állam területén

vannak üzleti telepei, akkor csakis az üzlettelepek forgalmához képest kell adót fizetni. Abban az államban, ahol a vállalat székhelye van, az adót az összes jövedelem legkisebb hányada után köteles leróni. A szerződő államok pénzügyminiszterei külön megállapodással fogják szabályozni, hogy az ilyen vállalatok jövedelmeit miként osszák fel. A tantiem-adót abban az államban kell beszedni, amelyben a vállalat székhelye van.

Novemberben az utódállamok képviselői Prágában konferenciára gyűltek össze, melynek két feladata volt: 1. a régi osztrák és magyar államadósságra nézve, amelyek elvileg az úgynevezett innsbrucki egyezményben már rendezettek, megállapítani azt, hogy az adóssági szolgálat céljaira szervezett Caisse Commune által ellátandó szolgálathoz mely államok és milyen adóssági tőke után tartoznak hozzájárulni és az innsbrucki egyezmény életbelépésének elválasztása folytán a kamatfizetés és a törlesztés részletkérdéseit újból szabályozni; 2. az Államvasúttársaság kölcsöneire nézve megállapítani a kamatfizetésre és tőketörlesztésre nézve irányadó valutát és egyben az annuitási szolgálat módozatait. A prágai konferencia nagyrészt megfelelt feladatának. Ami a régi osztrák és magyar államadósságok terhének megoszlását illeti, az egyes utódállamok által lebélyegzett mennyiségnek az illető állam quótáiból való levonása után a magyar adósságból a következő tőkeösszegek jutottak az egyes utódállamok terhére:³

	4 ⁰ / ₀ -os aranyjáradék	1913. évi 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -os négy valutára szóló járadék	1914. évi 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -os négy valutára szóló törlesztéses járadék
	forint	korona	korona
Lengyel köztársaság	—	—	277.615
Magyar királyság	242,856.272	16,013.820	98,344.781
Román királyság	136,970.703	31,862.390	103,505.087
S. H. S. királyság	84,788.129	18,522.960	67,314.632

Bonyodalmat okozott azonban, hogy a Jóvátételi Bizottság a prágai egyezményt nem hagyta jóvá, miután — nézete szerint — részben ellentmond az 1923. évi innsbrucki egyezménynek.

A magyar vállalatok és cégek békebeli külföldi tartozásainak likvidálása befejezés előtt áll. A franciákkal és angolokkal már régebben megegyeztünk, Angliával szemben a törlesztést is megkezdtük már. Decemberben Belgiummal is megegyeztünk a *klíringegyezmény* alapvonásaiban. A megállapodás azonban még a kormányok által nem lett ratifikálva. Belgiummal szemben egyébként jóval kisebbek a Magyarországot terhelő tartozások, mint Angliával vagy Franciaországgal szemben. A belső elszámolás az 1926. év folyamán Magyarországon ugyancsak meg fog kezdődni.

Érdeemes még a „Közgazdasági Figyelő”-nek a magyar államadósságok állagára vonatkozó összeállításának adatait idézni.⁴ Eszerint az állandósított (konszolidált) adósság tőkeértékéből

belföldi adósság 47,136.761 aranykorona
külföldi „ 1.170,705.907 „

míg a függő adósság tőkeértékéből

belföldi adósság 116,767.646 aranykorona
külföldi „ 264,682.323 „

³ L. az egész kérdésre vonatkozóan Közgazdasági Figyelő IV. évf. 1925. 185. és köv. l.

⁴ Közgazdasági Figyelő, 1925. évi IV. évf. 131. és köv. l.

ha az államnak különböző magánosokért vállalt garanciális kötelezettségeit is tekintetbe vesszük. Az összes adósság tehát

1.599,292.637 aranykoronát

tesz ki. Az évi kamatszolgálat az 1925/26. évi költségvetés szerint

70,786.475 aranykoronát

vesz igénybe.

A december 31-ig ki nem fizetett kényszerkölcsönhátralékok végrehajtására szigorú intézkedés történt.

A városok pénzügyei tekintetében a legfontosabb tény, hogy a székesfőváros december végén jóváhagyta a háború előtti tartozásainak törlesztésére vonatkozó ostendei megállapodást.

Az állam háborús pénzügyei likvidálása tekintetében pedig megemlítsésemre érdemes, hogy a december végéig ki nem fizetett hadikölcsön-lombardtartozások tekintetében a Pénzügyi Központ, amely ezen tételeket a Magyar Nemzeti Bank felállításakor átvette, elhatározta, hogy a fedezet megfelelő hányadát ekszekutálja.⁵

A decemberi genfi tárgyalások, habár szerény, magyar sikereként könyvelhető az is el, hogy Románia kötelezettséget vállalt arra, hogy az erdélyi magyar telepések kártalanítására, kiknek birtokát kisajátították a román földreform folyamán, 700.000 aranyfrankot fizet.

Az általános gazdasági helyzet.

A gazdasági válság az 1925. év két utolsó hónapjában újabb lendülettel pusztította a gazdálkodó alanyok gazdasági erejét. A fizetéseképtelenségek száma a következő volt:⁶

1925. évi	Csődeset	Csődön kívüli kényszerregezés	A bíróság által tárgyalat fizetéseképtelenségi eset összesen
november... ..	36	144	180
december	41	179	220

Az 1925. év folyamán 2009 kényszerregezési kérelem és 385 új csőd-ügy került a bíróságok elé, ezzel szemben a bíróságok folyamatba tettek

	Csődön kívüli kényszerregezést	Csődöt
1922-ben... ..	110	26
1923-ban	38	17
1924-ben... ..	196	66

A válságstatisztika adatgyűjteményét az 1925. év folyamán május gyarapította a legtöbb (311) áldozattal. A legkedvezőbb hónap január volt, 106 esettel. A májusi kulminációt követőleg pedig a csökkenés augusztusig tartott, akkor 132 eljárást rendeltek el a bíróságok.

Ezen adatok kiegészítéseül szolgál, hogy Budapesten volt:

1925. évi	Üzletnyitás	Üzlet-beszűntetés	Cég-bejegyzés	Cégtörlés
novemberben... ..	1112	573	92	75
decemberben... ..	906	466	66	30

⁵ L. a Budapesti Közl. 288. számában megjelent hirdetményt.

⁶ A Magyar Tudakozódó Egylet adatai. L. Hajdú Miklós cikkét az «Ujság» 1926 január 12-iki számában.

A sivár gazdasági helyzetre mutat az is, hogy a zálogházak forgalma tovább növekedett. Míg októberben a zálogfelvételek száma 91.494 volt 15.032,720.000 korona értékben, novemberben e szám 84.677 és az érték 15.616,140.000 korona, decemberben pedig 86.471, illetőleg 16.787,420.000 korona volt. A kiváltások számánál tekintetbe kell venni, hogy azok emelkedése a nagyobb forgalmat bizonyos időbeli távolságban követik csupán, valamint, hogy sokszor a kiváltás csak formai, miután az illető tárgy elzálogosítva marad, csupán a kamatok lesznek kifizetve. A vonatkozó adatokból arra kell következtetnünk, hogy még a kiváltások hányada is csökken s mind gyakrabban válik árverés szükségessé. Kiváltottak novemberben 66.305 tételt 12.219,726.000 korona és decemberben 71.436 tételt 13.012,114.000 korona értékben. Árverés volt novemberben 767, 81,250.000 korona, decemberben pedig 352, 25,440.000 korona értékben.

Az öngyilkosok száma is kapcsolatban a gazdasági viszonyokkal. Budapesten novemberben 43, decemberben 34 öngyilkosság fordult elő.

Ezen gazdasági viszonyok mellett érthető, ha közgazdaságilag nehezen is indokolható, hogy a minisztérium az *uzsorabíróságok* intézményét és az *árdrágító visszaélések* elleni küzdelmet még mindig szükségesnek tartja. A 6770/1925. M. E. rendelete (Budapesti Közlöny 272.) bizonyítja ezt, bár csupán eljárási intézkedésekkel egészíti ki az uzsorabíróságokról és az árdrágító visszaélések esetében követendő eljárásról szóló 5950/1920. M. E. rendelet tartalmát.

A *sorsolási láz* lelohasztása céljából a minisztérium megtiltotta a napilapoknak, hogy december 31-én túl naponta sorsolásokat rendezzenek olvasóik között. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara is szükségesnek tartotta, hogy december 16-iki ülésén a reklámsorsjegyek túltengésének megakadályozását sürgesse.

Az általános gazdasági élet forgalmi-biztonságát szolgálja az 50739/1925. K. M. rendelet (Bpesti Közl. 292.) a gabonaneműek minőségi súlyának mérésére szolgáló készülékek (gabonaminósági mérlegek) hitelesítése, a 93905/1925. K. M. XIV. rendelet (Bpesti Közl. 292.) a nyitott felsőserpenyős mérlegek hitelesítése, illetve a mértekeken és mérőeszközökön alkalmazott ú. n. átmeneti bélyegek további hatályának korlátozása, végül az 50739/1925. K. M. rendelettel kapcsolatban az 50059/1925. K. M. rendelet (Bpesti Közl. 294.) a gabonaneműek minőségi súlyának egysége és a minőségi mérésére szolgáló mérőeszközök tárgyában.

A *kereskedői mérleg valódiságának helyreállításának* ügye újabb rendeletet tett szükségessé. A 7000/1925. P. M. (48. számú szanalási) rendelet már a megállapított új pénzegységre, a pengőre is tekintettel van. Az 1925. évi január hó 1. napjának, ha pedig az üzletév a naptári évvel nem esik egybe, az 1925. év folyamán megkezdett üzletév első napjának vagyonállagát már pengőértékben kell a leltárban és mérlegben teljesen új értékelés alapján kimutatni. A koronaértékelés csupán a pengőértékeléssel párhuzamosan használható ideiglenesen. Az ekkép elkészített mérleget legkésőbb 1926 április 30-án kell a részvényesek közgyűlése elé terjeszteni. A követeléseket nem szabad ebbe a mérlegbe magasabb értékkel felvenni, mint amilyen 1925 január 1-én, illetőleg a vállalat üzleti évének kezdő napján bírtak, a tartozásokat viszont legkésőbb akkora értékkel kell felvenni, mint amekkora értékük a jelzett időpontban volt.

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatoknál a tiszta vagyon — eltekintve a tartalékba helyezhető résztől — alkotja a vállalat alaptőkéjét. Ha az alaptőke részvényekre van felosztva, a tiszta vagyonból nem szabad többet tartalékba helyezni, mint a tiszta vagyon felét és ezt a tartalékot nem szabad másra felhasználni, mint veszteségek fedezésére, a társasági alkalmazottak jóléti céljait szolgáló alapok táplálására, a részvények névértékének felemelésére és, a részvények névértékének legfeljebb 30 százaléka erejéig, új részvények névértékének részbeni fedezésére, feltéve, hogy az új részvények 1930 december 31-e előtt kerülnek kibocsátásra.

A részvények névértékének legalább 10 pengőt kell tennie, az összevonás nagyobb névértékre viszont csak kivételesen történhetik meg (7. §.). Pénzintézet részvénye szólhat 10 pengőnél kisebb összegről is.

Ha valamely részvénytársaságnak az új mérleg szerinti tiszta vagyona 50.000 pengőnél kisebb és a vállalat nem képes ezt a vagyont a megnyitó mérleget megállapító közgyűléstől számított egy év alatt — akár más részvénytársasággal való egyesülés útján, akár más módon — erre az összegre kiegészíteni, akkor a részvénytársaság feloszlását kell kimondani. Helyi jellegű részvénytársaságnál a tiszta vagyon megkövetelt minimuma 10.000 pengő. Az egy évi határidőt a pénzügyminiszter meghosszabbíthatja.

Ujonnán alakuló részvénytársaságnak legalább 150.000, ha pedig csak helyi jellegű, legalább 100.000 pengő alaptőkével kell bírnia.

A rendelet nem vonatkozik a Nemzeti Bankra és a vasúti vállalatokra.

A megnyitó mérleg semmiféle adatát sem szabad visszamenő adóztatás céljaira felhasználni.

Az aranymérlegek közzététele december vége felé lassacskán megkezdődött, egyelőre azonban nem lehet arról képet nyerni, mely tőkét tudtak vállalataink átmenteni. Kétségtelen, hogy vállalataink bizonyos féltékenységgel tekintenek egymásra, miután vagyonuk kimutatásánál más vállalatok vagyonkimutatására tekintettel óhajtanak lenni.

A *valorizációs joggyakorlat* további fejlődését a nemzetgyűléshez benyújtott törvényjavaslat elintézésére való várakozás hátráltatta.⁷ Talán a *nyugdíjak* valorizációja tette meg a legnagyobb lépést előre. Itt újabban „a gyakorlat abból indul ki, hogy a nyugdíjtartozást nem tekinti tiszta pénztartozásnak, hanem egy sui generis jellegű kötelelemnek, annak dacára, hogy tartalmát egy pénzkövetelés, ill. tartozás képezi; célját tekintve viszont arra szolgál, hogy a nyugdíjas alkalmazott megélhetéséhez, létfenntartásához hozzájáruljon”.⁸ Ennek megfelelően a Kuria P. II. 3262/1925. sz. új határozata kimondja, hogy „nincsen szó eltartási kötelezettségről, hanem a szolgálati viszonyból eredő, megszerzett igénynek a gazdasági viszonyok és a pénz értékének változása miatt átértékelt mértékben való érvényesítéséről, mely quasi tartási jellegű ugyan, de a családi jogon alapuló törvényes tartási kötelezettséggel kapcsolatba nem hozható... A nyugdíjszerződés nem tekinthető biztosítási szerződésnek, mert a nyugdíj szolgálati szerződésből folyik, a munkaviszony bizonyos ideig tartó fennállását feltételezi, a munkaadó által megállapított szolgálati illetményekkel áll kapcsolatban és a munkaviszony megszűnésével válik esedékessé, míg az üzleti vállalkozási természetű biztosítás mértéke és tartama a biztosított elhatározásától függ.” Öröndetes, hogy a valorizáció szükségessége ezen a téren elismerésre talált, a tárgyalás alatt álló valorizációs törvényjavaslat is ebben az értelemben intézkedik, bár kisebb mértékben valorizál, mint az utolsó idők bírói joggyakorlata. Nem meggyőző azonban a mód, mellyel a Kúria a nyugdíjigényeket a biztosítási szerződésekkel szembe helyezte. Nézetének megváltoztatása esetén az életbiztosítások valorizációjának kérdése is megfelelően előrehaladhatna.

Az általánosabb gazdasági jelentőségű joggyakorlat köréből meg kell továbbá emlékezni a Kúria 1925 november 19-én hozott P. VII. 3408/1925. sz. ítéletéről⁹, mely — a banküzletek terén — kimondja, hogy „az átutalás lehetetlenülése esetében az átutalással megbízott bank felszabadul az ügylet teljesítése alól s csak az előbbi állapot helyreállítására köteles”. Az indokolás szerint nem vitás a peres felek közt, hogy a fel-

⁷ L. elsősorban Dr. Blau György: «Valorizációs joggyakorlatunk 1926-ig». Budapest 1926 tanulmányát és a kapcsolatos perjogi kérdések tekintetében Kovács Marcel cikkét «Az 1924—1925. évek perjogi gyakorlata», Jogállam, XXIV. évf. 1925. 387. és köv. l.

⁸ Dr. Schwarcz Tibor: «A nyugdíjak valorizálásáról», Jogállam, 1925. okt. — nov.-i szám 374. l.

⁹ Hiteljogi Döntvénytár 1926., 4. l.

peres egy magyar korona összeg lefizetése ellenében azt a megbízást adta az alperesnek, hogy 25.000 cseh koronát Marienbadba átutaljon. Az alperes ezt az összeget megvásárolta s átutalta, a kedvezményezett azonban nem vette fel. A felperes most már a csehkrona-összeg kiutalását követelte, az alperes azonban erre nem tartotta magát kötelezettnek. A bíróság az alperesnek adott igazat, bár a felperes követelését részben valorizálta. A Kúria szerint téves felperesnek az az érvelése, hogy a peres felek között a 25.000 csehkoronára nézve vételi ügylet jött létre. A felperesi jogelődnek semmi szüksége sem volt arra, hogy azt az összeget megvásárolja, mert ezt a célt a közismert nemzetközi bankforgalom igénybevételével, külön vételi ügylet nélkül is, egyszerű átutalás útján megvalósíthatta s így a fennforgó esetben nem is vételi ügyletről, hanem egyszerű bankátutalásról lehet csak szó. Így tehát „vételiügylet hiányában semmi jogszerű alapja nincs annak, hogy a 25.000 csehkrona a felperesi jogelőd tulajdonaként ismertessék el“. Ez az indokolás nem fedi a banküzleti gyakorlatban kialakult szokást. A bank, ha magyar koronákat fogad el s azért idegen értékű átutalás teljesítését vállalja, a megfelelő devizaösszeget eladottnak tekinti, állományából leírja. Ebből a szempontból nem lényeges, vajjon befedezi-e magát, megvásárolja-e, most már maga számára az illető devizát. Így, ha az átutalás nem jön létre, az ezzel járó árfolyamrizikót a megbízónak kell viselnie. A Kúria határozata nem alkalmazkodik a szokásos üzleti gyakorlathoz. Miután igen fontos kérdésről van szó, szükségesnek tartottam itt erről megemlékezni.

Kereskedelmet és ipart egyaránt érdekelte, hogy Walko Lajos kereskedelemügyi miniszter december 11-én kijelentette a költségvetési vitában, hogy a jövőben — az érdekeltség fontos sérelmét orvosolva — közszállításoknál ismét minden esetben pályázatot fognak kiírni.

A pénzügyi helyzet.

Az új pénzegység meghatározása kérdésének Magyarországon indokolatlanul nagy jelentőséget tulajdonítottak s a külföldtől való függés lehetőségének szempontját, valamint értéknagyságának az áralakulásra gyakorlandó állítólagos hatását vitatták. Az utóbbi állítás közgazdaságilag alig helytálló, az előbbinek pedig ugyancsak inkább a külfölddel való forgalom kényelme tekintetében van jelentősége.¹⁰ Talán indokolt a gyanú, hogy az érdekeltségek a pénzegység eldöntésének sürgetésével inkább a mérlegvalódiság helyreállításának keresztülvitelét akarták addig elodáztatni, amíg a valorizációs ügy rendezése terheik alakulását tisztázza, ami valamennyire sikerült is nekik. Akárhogy is legyen, hosszas megelőző tárgyalások után a törvényhozás megalkotta a „pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről“ szóló, november 21-én kihirdetett 1925:XXXV. törvénycikket, amely megállapítja az új magyar valutát és szabályozza az arra való átmenet kérdését. A pengő, amely 100 fillérre oszlik meg, 1927 január 1-től kezdve lesz kötelező számítási egység. A papirkoronához való csatlakozást a papirkoronára szóló kötelmek megállapított átszámítási kulcsa teszi lehetővé, amellyel természetesen azonos a papirkorona értékű pénzjegyek pengőpénzre való beváltási aránya. E szerint 12.500 mai papirkoronának fog egy pengő megfelelni. A pengőtörvény megszavazásával a magyar valuta külföldi értékének megállapítása az arany értékével együtt került ismét szoros kapcsolatba és — formailag legalább — megszűnt az angol font értékétől való függése. A törvény kimondja ugyanis, hogy egy kilogramm ⁹/₁₀ finomságú aranyötvözetből 3420 pengőt kell kiverni vagyis hogy egy kilogramm szinarany értéke 3800 pengővel egyenlő. A pengő-aranypénzre vonatkozóan egyébként nagyjából változatlanok maradnak az arany-

¹⁰ L. Varga István: Valutaközösségre vonatkozó tervek. Közgazdasági Szemle 1925., 329-és köv. l.

koronára vonatkozóan érvényes rendelkezések. Ki kell emelni mégis a Magyar Nemzeti Bank kötelezettségét, mely szerint aranyrudakat bárki kívánságára a megállapított pénzlábnak megfelelően beváltani tartozik. A pengő értéke tehát az arany egyenértéke fölé nem emelkedhetik. A törvény megállapítja továbbá azt, hogy 45 millió pengőnél több ezüst és 30 millió pengőnél több nem nemesfém-ből készült váltópénzt nem szabad kiveni. Figyelemreméltó intézkedés még, hogy a pengőszámítás kötelező volta a határvámilleték megszabására és fizetésére fennálló szabályokat nem érinti, ott tehát továbbra is az aranykoronaszámítás marad érvényben, a vámjövedék számadásai azonban pengőértékben fognak vezetettetni. A pengőszámításra egyébként a kötelező bevezetésére mérve megállapított időpont előtt rá szabad térni. A pengő néhány aranyparitása a következő:

1 pengő = 0.0359 £-val, 1 £ = 27.8250 pengővel

1 „ = 0.1749 \$-ral, 1 \$ = 5,7176 „

1 pengő = 1.2429 osztrák sillinggel, 1 osztrák silling = 0.8045 pengővel

1 „ = 0.8632 magy. ar.-koronával, 1 magy. ar.-korona = 1.1585 „

A pengőszámításra egyébként a Magyar Nemzeti Bank tért át elsőnek, részben legalább, amennyiben heti kimutatásait november 23-a óta pengőben teszi közzé.

A pengőtörvény 7. §-a az aranyérmék kiveretéséről szól. A vonatkozó végrehajtási utasítást a 6832/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 264.) tartalmazza, amely a veretési költségeket megállapítja. A Nemzeti Bank által adandó megbízatások kedvezményes veredője 6 pengő minden kilogramm színarany után.

Az 1925:XXXII. t.-c. törvénybeiktatta a *Magyar Nemzeti Bank alapszabálymódosítását*; a főtanács keretében végrehajtóbizottság szerveztetik, továbbá lehetővé tétetik az, hogy a közgyűlés az alkalmazottak nyugdíjalapját az eredetileg tervbe vett összegnél többel is dotálhassa. A Magyar Nemzeti Bank egyébként átvette és magába olvasztotta a Magyar Pénzjegynyomda Részvénytársaságot s az idézett 1925:XXXII. t.-c. 2. §-a kimondja, hogy a kapcsolatos jogügyletek illetékmentesek. A Nemzeti Bank ennek következtében a jövőben maga fogja bankjegyeit előállítani.

A valutareform törvénybeiktatásával egyidejűen a 6550/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közlöny 264.) a külföldi fizetőeszközökkel való kereskedést és forgalmat, valamint a külfölddel való forgalmat felszabadította. A *devizaforgalom felszabadítása* óta a külföldi fizetőeszközök forgalma ismét a tőzsdén bonyolódik le, a Magyar Nemzeti Bank az árfolyamalakulásra csupán a kereslet és kínálat megfelelő befolyásolása révén tud ellenőrzést gyakorolni, befolyását azonban természetesen csupán mint a piacnak a többiekkel egyenrangú, bár sokkal hatalmasabb fele tudja érvényesíteni. Ennek módja az, hogy a tőzsdén megállapított hivatalos devizaárfolyamokon a Magyar Nemzeti Bank korlátlan összegben vásárol, ill. elad. A devizaforgalom felszabadítása után a pénzintézetek között éles verseny fejlődött ki, amelynek megszüntetésére a megalakulás alatt álló devizaüzleti kondíciókartell hivatott véget vetni. A tőzsdei forgalom újraengedélyezése a devizaüzleti szokványok újraszövegezését is szükségessé tette, lényeges változás nem történt.

Az értékgorgalom a külfölddel szemben majdnem teljesen szabad. Csupán a jugoszláviai, cseh és román feleknek 1921 július 26-a előtti betétei vannak még zárolva, úgy hogy azokból csupán a Magyar Nemzeti Bank engedélyével vehetők ki értékek s a nosztrifikált magyar állam-papírok kivételéhez szükséges a pénzügyminisztérium engedélye.

A Nemzeti Bank státusát szemlélve, nem tapasztalhatunk jelentősebb változásokat csupán a jegyforgalom és a girókövetelések mutattak számbaölvőbb ingadozást. A bankjegyforgalom összege október 31-én 5440 milliárd papirkorona, november 23-án 4604, november 30-án 5080, december 23-án 4727, december 31-én 5194 milliárd papirkorona volt, a

gírókövetelések, letétek és azonnal lejáráó más tartozások összege pedig október 31-én 2329, november 23-án 3160, november 30-án 2682, december 23-án 3053, december 31-én végül 2680 milliárd papírkorona volt. A gírókövetelések továbbra is jórészt az állam pénzeiből álltak, olyannyira, hogy az állam követelése még a hóvégekkor is meghaladta tartozásának összegét. Az ércfedezet fokozatosan 57 százalékgig növekedett. A váltótárca 1677 milliárd papírkoronát tett ki december 31-én, valamivel kevesebbet, mint október 31-én.

A jegybank leszámítolási kamatlába változatlan maradt, az október 23-iki leszállítás kezdetben azonban éreztette hatását. A budapesti nagyobb pénzüintézetek november-decemberben körülbelül 10—15 százalékos kamattal ellenében számítottak le váltókat, csupán november elején volt a kamattal átmenetileg ennél valamivel alacsonyabb. (8½—9% a legnagyobb vállalatok által leszámított váltókra nézve.) A leszámítolási üzlet terjedelme azonban számottevően csökkent, részben az általános bizalmatlanság következtében, mely odáig vezetett, hogy, noha a bankok időnként igen sok készpénzzel rendelkeztek, a hozzájuk régi üzletfeleik által bonyújtott váltóanyag jórésztét visszautasították, új feleknek pedig egyáltalában nem álltak rendelkezésre ezen a téren. Ennek következtében a gyárak és kereskedők sem fogadtak el szívesen váltókat fizetés gyanánt, viszont a vásárlók sem akartak elfogadványt adni, hanem inkább, bár rövidebb lejáratú, nyílt hitel alapján vásároltak. A váltóleszámítolási üzlet mindinkább közvetlenül bonyolódik le a kibocsátó és a bank között (rendelvényes csak kivételesen van külön megnevezve) és a közvetítő ügynökök ezzel az üzletággal felhagyni kénytelenek. December vége felé, az akkor kipattant frankhamisítási botrány és jelentősebb vámhitelviszsaélések nehezítették a pénzüi piac helyzetét. Utóbbiak kipattanásakor a kincstár kinyilatkoztatta, hogy január elsején nem fogja valamennyi vámhitelt meghosszabbítani.

A hetipénzüzet először úgyszólván magától megszűnt fokozatosan, azután a budapesti pénzüintézetek a hetipénzüszámlákat folyószámlákká változtatták át, végül pedig december 31-én a tőzsdei jegyzését is megszüntették. Csupán vidéken maradt néhol jelentősége a hetipénzüzetnek. A tőzsdén egyébként az utóbbi időben általában 2—4 hétre kötöttek kölcsönpénzüben üzletet, 13—17 százalék évi kamattal ellenében. A bankok folyószámlafeltételei szerint a debetkamat 12—14 százalék, amihez a szokásos jutalék járul. A betétkamat a nagybankoknál 5½%, három óra lekötött pénzünél 7½%, azonban leszállítható, ha a jegyintézet leszámítolási kamatlábát mérsékelné. A devizakamatozás tétele nagyvállalatok számára 8½—10½%, másodrendű vállalatok számára 10—14%, a bankok egymásközi üzletében 7½—9%. Nagybankjaink külföldről 6¼—7½%-kal tudtak kölcsönöket igénybevenni. Ezen kölcsönök 1—3 óra szólnak, a hat-havi kölcsönök kamatlába már magasabb. A devizahittel a belföldi üzlet terén visszafejlődik, magyar koronahitelre változik át.

A vidéki hitellelet tekintetében felemlítésre méltó a körzeti hitel-szövetkezetek működése. Ezek üzletrésztökéje 25 milliárdot tesz ki s a Nemzeti Banktól üzletrésztökéjük egyszeresét hitelként kapják. Egyéb pénzüszükségletüket csupán más forrásból, drágábban, tudják kielégíteni.

Nagy vállalataink, elsősorban a cukorgyárak és a malmok külföldön, főleg Londonban, campagnehiteket vettek igénybe. Ezeknek technikája szerint a hitelt igénybevevő vállalat bocsátja ki a váltót, valamely budapesti pénzüintézet forgatja s a hitelt nyújtó bankár elfogadja azt s tárcájában tartja, vagy gondoskodik leszámítolásáról. Ez az intézvényesi hitel-forma az utolsó időben nagyon fellendült. Költsége, a budapesti bank jutalékával együtt, körülbelül évi 8½—10%.

A nemzetközi váltóleszámítolási üzletbe is belekapcsolódtunk bizonyos mértékig, amit a pénzünk stabilitása tett lehetővé. Pénzüintézeteink most már hajlandóak külföldi kibocsátók magyar elfogadványait leszámítolni, akár magyar, akár külföldi értékben is legyenek azok kiállítva.

Viszont magyar exportőrök osztrák elfogadványait szívesen leszámítolják a bécsi bankok.

A külkereskedelmi forgalom fellendülésével pénzügyintézetünk belekapcsolódtak az export- és importüzletek finanszírozásába is. E tekintetben említésre méltó, hogy importőrjeink jelentősebb összegű elfogadványai jórészt külföldön vannak telepítve. Exportőreink viszont ritkábban nyújtanak hitelt s rendszerint okmányok ellenében akkreditáltatják magukat. A rembours üzlet is fellendült s a pénzügyintézetek abba is belekapcsolódnak. A vinkulációs üzlettől sem riadnak vissza, melynél az áru az ő rendelkezésükre érkezik s ők a vonatkozó okmányokat csak a vételár kifizetése, esetleg az elfogadvány átadása ellenében szolgáltatják ki az importőröknek. Ezekbe az üzletekbe mint hitelt nyújtók is mind nagyobb mértékben belekapcsolódtak. A pénzügyintézetek ezen üzletekkel kapcsolatos jutalékigényei fokozatosan mérséklődtek, okmánykezeléssel járó ilyen üzletek lebonyolításáért $1\frac{1}{2}$ —5⁰/₀₀-et számítanak.

A 89.575/1925. K. M. XIV. rendelet (Budapesti Közlöny 251.) a postatakarékpénztár által a takarékpénz-, csekk-, értékpapír- és zálogüzlet-ágakban szedett díjakat, illetékeket, jutalékokat és kamatlábat mérsékelte. A 93.791/1925. K. M. XIV. rendelet (Budapesti Közlöny 292.) a postatakarékpénztár betéti kamatlábat nyílt betétek tekintetében 7 százalékkal, zárt betétek tekintetében 8 százalékkal állapította meg.

Az 1925:XXXVII. t.-c. a pénztartozás késedelmes teljesítése esetében a hitelezőt megillető kártérítésről szóló 1923:XXXIX. t.-c. hatályát, mely lejárában volt, a törvényhozás további rendelkezéséig meghosszabbította. Ezáltal időszerű a törvényeken és rendeleteken alapuló, különböző esetekben számítható kamatokról áttekintést nyújtani. A törvényes kamat még mindig évi öt százalék, váltóból eredő késedelmeknél évi hat százalék, a gyámság terhelő elszámolásból kifolyó esetekben évi nyolc százalék. Az 1923:XXXIX. t.-c. szerint minősített késedelem esetén a nagyobb kártérítés jellegű kamat évi 18 százalék, a kisebb évi 9 százalék. A kiköthető kamat maximuma az 1877:VIII. t.-c. szerint általában még mindig évi nyolc százalék. „Amra nézve, hogy ezen az utolsó évek viszonyainak nyilván meg nem felelő korlátozásokon az 1923:XXXIX. t.-c. által milyen változás tekinthető eszközöltnek, három nézet van. Az első: hogy a nyolc százalék változatlanul érvényben van s tehát ezidőszámt — természetesen nem kereskedőkkel szemben — a kiköthető kamat kisebb, mint a késedelmi... Második: hogy nyolc százalék helyett többet is érvényesen ki lehet kötni, de csak az 1923:XXXIX. t.-c. határáig... Van ilyen telekkönyvi gyakorlat is... Harmadik: hogy az 1877:VIII. t.-c. egyáltalában nincs hatályban, legfeljebb a mindenkor gazdasági viszonyokból nyerhető felső korlát”,¹¹ A kamatkérdéssel kapcsolatos joggyakorlat más tekintetben is egészen bizonytalan.¹² Így megtörténik, hogy család- és örökjogi követeléseknek a megítélt tőkefelértékelés ellenében a kamat a jogerős ítélethezatal napjáig egészen elengedtetik. Ez alapján véve a valorizáció mérséklését jelenti s egyenértékű azzal, mintha a bíróság alacsonyabb kulcs mellett valorizálna, a kamatfizetési kötelezettséget azonban mindamellett megállapítaná. Valorizációs perekben az is előfordul, hogy a tőkekövetelést valorizálják ugyan, a kamatot azonban csupán az eredeti, névleges összeg után ítélik meg — ez a gyakorlat mindamellett nem nagyon elterjedt. Az 1923:XXXIX. t.-c. szerint tőkevalorizáció esetén elvileg a kisebb kárkamattal (ma kilenc százalék) járna. A túlnyomó bírói gyakorlat mindamellett az, hogy csupán öt százalékot ítélnék meg ilyenkor. A heti kosztkamattal megítélés, ha ki volt kötve, most már általános gyakorlat. A kosztkamattal kizárja azonban a valorizációt. Megtörtént azonban, bár más alapról látszik kiindulni, hogy a dollár után (1923 október 31-én) kikötött heti egy százalékos kamatot (azaz teljesen valorizált oly tőke után, melynél az elértéktelenedés veszélye fenn sem forgott, nyilvánvaló koszt-

¹¹ Dr. Blau György: Valorizációs joggyakorlatunk 1926-ig. Budapest 1926. 36. l.

¹² U. o. 33. és köv. l.

kamatot) megítéltek azzal az indokolással, hogy ez a kamat az akkori gazdasági viszonyoknak megfelelt!

A postatakarékpénztár betéti kamatlábát előbb említettem. A zálogházi üzletében szedett kamat december 31-ig évi 14 százalék volt, amihez a zálogházi közvetítők maximális havi 1¼ százalék jutaléka járult.

Az adó- és illetékkésedelmeknél általában évi 12 százalék kamat fizetendő. A betegségélyzői járulék késedelmes fizetése esetén havi két százalék a késedelmi kamat, a forgalmi adó késedelmes fizetésekor havi három százalék adópótlék kerül felszámításra, mely azonban rövidebb tartamú késedelem esetén mérsékelhető. A fogyasztási adóhitelért évi 12 százalék, a vámhitelért évi 10 százalék fizetendő.

Az említett 1925:XXXVII. t.-c. módosította továbbá a polgári perrendtartást életbeléptető 1912:LIV. t.-c. 41. §-át olyan értelemben, hogy a jövőben a végrehajtás elrendeléséhez nem kell az előterjesztés jogerős elintézését bevárni, miután ez már az elsőfokú elintézés alapján is foganatosítható.

A *hitelfeltételek*, általában a *banküzlet feltételeinek* egységesítését szolgálja az új bankkondíciókartell, mely december 15-én, illetőleg január elsején lépett életbe. A kartellben résztvesznek a budapesti nagyobb pénzintézetek, a Nemzeti Hitelintézet r.-t. kivételével és azok magyarországi fiókjai (az affiliált vidéki pénzintézetek nem). A kartell a legtöbb rendes banküzletre nézve tartalmaz megállapodásokat, azonban általában csak belföldi felekkel szemben kötelező, a külföldiekkel kötött üzletekre nézve nem, illetőleg csupán meghatározott kivételes esetekben.

Megemlítésre érdemes, hogy a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületébe a korábban onnét kilépett nagy intézetek, a Magyar-Olasz Bank, az Angol-Magyar Bank és a Magyar Országos Központi Takarékpénztár, ismét beléptek. A TÉBE egyébként, az egységes irányítása érdekében, december 14-én ismét elnököt választott, miután ezen tisztség évek óta nem volt betöltve. A bankok bizalma Weiss Fülöp személyében összpontosult. Egyébként érdekesek azon tervezetek is, mely szerint a TÉBE-be vidéki bankok is belépjenek.

A postatakarékpénztárnál és 13 nagyobb budapesti pénzintézetnél kezelt betétek állománya volt:

	1924	1925		
	December	Október	November	December
	millió aranykorona			
<i>Takarékbetétek:</i>				
a) papirkoronában	23·8	105·7	117·1	119·2
b) idegen valutában	2·5	2·5	3·2	4·2
<i>Folyószámla betétek:</i>				
a) papirkoronában	160·6	248·1	247·9	243·9
b) idegen valutában	44·3	67·8	64·8	82·6
<i>A betétek főösszege:</i>	231·3	424·1	433·0	449·9

Ezek szerint a betétek összege tovább nőtt tehát, decemberben azonban az idegen valuta-betétek azok, amelyeknek emelkedése számottevő. Könnyen lehetséges, hogy ez a frankhamisítási botrány következménye. A közölt statisztikának különben komoly hiánya az, hogy nem állapítható meg a betétek mely hányada lett külföldről s mely belföldről a hazai pénzintézeteknél elhelyezve. Pedig nyilvánvaló, hogy a megfelelő megoszlás ismerete sokkal világosabbá tenné a gazdasági helyzet ezen adatok által megvilágított szektorát. Igen örömdetes volna, ha a Központi Statisztikai Hivatal adatközlését ilyen értelemben módosítaná.

Az értékpapírtőzsde forgalma, amennyiben az a leszámolóirodában tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értékéből megállapítható, a következőleg alakult:

millió papírkoronában.

1925. évi	Fizetési napok száma	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi össz-forgalom	1924. év vonatkozó hónapjának összes forgalma
november	4	64.224	256.896	356.519
december	5	64.099	320.493	564 636

A tőzsdei forgalom általános csökkenését egyik-másik üzleti nap nagyobb lendülete nem tudta tehát ellensúlyozni.

Az értékpapírtőzsdén jegyzett részvények árfolyama novemberben általában csökkent. Az összes tőkeváltozások számbavételével megállapított tőzsdei indexszám

október végén	15.6%
november végén	14.3%
december végén	14.0%

volt. Igen jelentékeny volt a novemberi áresés a cukorgyáraknál, 20½%, igaz, hogy decemberben a cukorgyári részvények emelkedtek ismét valamennyire. A gáz- és villamossági vállalatok részvényeinek árfolyama a november–decemberi két hónap folyamán pláne 27%-kal csökkent. 1925 december végén az egyes részvénycsoportokba tartozó vállalatok 1913. évi értéküknek következő százalékszámaira értékeltettek, az összes tőkeváltozások számbavételével:

I. Bankok	8.9%
II. Takarékpénztárak	6.9%
III. Biztosító társaságok	3.6%
IV. Gőzmalmok	37.7%
V. Bányák és téglagyárak	29.0%
VI. Könyvnyomdák	21.8%
VII. Vasművek és gépgyárak	20.1%
VIII. Közlekedési vállalatok	7.1%
IX. Cukorgyárak	53.6%
X. Gáz- és villamossági vállalatok	44.9%
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	70.1%
XII. Szállodák és gyógyfürdők	37.5%
XIII. Textilipari vállalatok	25.5%
XIV. Vegyészeti vállalatok	15.2%
XV. Különféle vállalatok	30.1%
Átlagban	14.0%

A nagy eltérések igen tanulságosak. Megjegyzendő, hogy a részvényesek, ha valamennyi elővételi jogot gyakorolták is, vagyonuknak még ezen hányadát sem tudták megmenteni, miután december végén a megfelelő index mindössze 10.2% volt.

A budapesti értéktőzsdén jegyzett 10 fontosabb értékpapír részvényei árfolyamának indexe (1914: 100).

1925 októberben	18.6%
novemberben	17.0%
decemberben	16.5%

volt.

Megjegyzendő, hogy a tőzsdei intervenciós bizottság egész idő alatt folytatta működését, sőt azt 1926 június 30-ig meg is hosszabbította.

Működését igen óvatos formában fejtí ki. Minduntalan felmerül ugyan az a terv, hogy a tőzsdéi árfolyamokat állami pénzek segítségével kellene magasabb szintre emelni, a pénzügyminiszter azonban, igen helyesen, kitért mindig az ilyen kalandos tervek megvalósítása elől. Az interven-
ciós bizottság is helyesen ismeri fel a feladatát akkor, mikor nem az általános tőzsdéi tendenciával való szembehelyezkedést, hanem esetleges ú. n. betörések kivédését, tehát csupán a kilengések csökkentését tekinti hivatásának.

A Budapesti Közlöny 268. száma közli azon magyar-görög megállapodás szövegét, mely szerint a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank görög hitelezőivel szemben fennálló háború előtti tartozásait közvetlenül fogja kiegyenlíteni. 100 koronáért 0.60 drachmát fizet (a drachma mai aranyértéke a háborúelőttinek csupán 7%-a). A megállapodás 5. cikke szerint azonban ez „nem kötelezi azokat a hellén hitelezőket, akiknek érdekére ez, véleményük szerint, sérelmes lenne, ezek a hitelezők hozzájárulásukat megtagadhatják és követeléseik kifizetését a trianoni békeszerződés határozmányai szerint követelhetik“.

A Budapesti Közlöny 252. száma szerint az Economic Insurance Co. Ltd. londoni biztosító vállalat működési engedélyt nyert. Eddig összesen 8 angol biztosító társaság kapott működési engedélyt, azonban csupán 3 működik. Decemberben megegyezés jött létre a magyar és cseh biztosítási felügyelő hatóságok között a magyar biztosító társaságok cseh életbiztosítási tárcájának cseh-szlovák biztosító vállalatokra való átruházása tárgyában.¹³

Az ékszerszövetkezet, melynek felállítása az érdekeltség régi kedves terve volt, november elején megkezdte működését.

Érdemes megemlékezni arról is, hogy a budapesti bérházakra az 1925. év folyamán mely terheket kebeleztek be. A vonatkozó adatok szerint¹⁴ ez az összeg 1586 milliárd korona, mely összeg fedezetéül 4767 budapesti ingatlant kötöttek le. A legkésőbbi visszafizetési terminus 6 év. A legnagyobb összeg svájci frankban lett folyósítva, második helyt a dollárbekebelezések állanak. Itt megemlíthető, hogy 1925-ben 1099 ház eszerelt gazdát a fővárosban, összesen 268 milliárd korona vételárért.

A mezőgazdaság részére külföldről felveendő kölcsöntárgyalások közül decemberben csupán a Földhitelintézetnek a Hambro-csoporttal folytatott tárgyalásai haladtak előre jelentősebben, úgy hogy a kölcsönt január első napjaiban Londonban nyilvános aláírásra lehetett bocsátani. A tárgyalások menetét mindenesetre megkönnyítette az, hogy a magyar népszövetségi kölcsön külföldi jegyzései szépen emelkedtek. December 2-án a londoni tőzsdén 100½—101½ volt az árfolyama.

A tőkemozgalom 1925 október 1. és december 15. között a következő volt:¹⁵

Tőkeemelések:

Bankok	21.360	millió	korona	
Ipari vállalatok	34.767	„	„	
Kereskedelmi vállalatok	5.655	„	„	
Közlekedési	60	„	„	
Biztosítási	3.035	„	„	64.877 millió korona

Felértékelések:

Bankok	3.089	millió	korona	
Ipari vállalatok	248.352	„	„	
Kereskedelmi vállalatok	1.725	„	„	253.166 millió korona

Új vállalatok:

17.214 millió korona

Összesen: 335.257 millió korona.

¹³ A megegyezés részleteit l. Pester Lloyd december 6.

¹⁴ „Az Est” 1926 január 16-i száma.

¹⁵ „A Hírl.” 1925 december 19.

A svájci vállalatát átalakult Nasici tanningyár és gőzfűrészt r. t. genfi közgyűlésén igazgatósági taggá választották Arthur A. Guinness angol bankárt, aki a vállalatnak 7 esztendőre 200.000 angol font kölcsönt adott többek között azzal a feltétellel, hogy jogában áll a kölcsönéért meghatározott árfolyamon részvényeket követelni. A megállapodás a *convertible-bond* jogintézmény jellegéhez hasonlít, ami által ezen utóbbi, újabban sokat vitatott tőkeszerzési mód szerephez jutott egy magyar érdekkörbe tartozó vállalat életében.

A felértékelésekkel kapcsolatban részvényösszevonások, részben részvénymegsemmisítések történnek. A Magyar Agrár- és Járadékbank decemberben beolvadt a Magyar-Olasz Bank részvénytársaságba.

Magyarország 1923. és 1924. évi nemzetközi fizetési mérlegére vonatkozóan a Magyar Statisztikai Szemle 1925. évi november-decemberi száma közöl dr. Szigeti Gyula tollából összeállításokat.

A mezőgazdaság helyzete.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései a következők voltak:

	November végén	December végén
	k o r o n a	n a
76 kg.-os tiszamelléki búza	372.500	400.000
Rozs	240.000	242.500
Sörárpa	305.000	315.000
Zab	250.000	260.000
Kukorica	185.000	190.000

A buzaár tehát elég jelentékenyen emelkedett, a világpiaci áralakulásnak megfelelően, amelynek előidézője elsősorban a várákozás ellenére kedvezőtlen s rendkívül rossz minőségű argentinai termés volt. A chicagói gabonatőzsde jegyzése, métermázsára és koronára átszámítva, volt

november 28-án	324.000
december 30-án	372.000

A budapesti piacon, noha a gabonahatáridőüzlet hivatalosan nincs engedélyezve, márciusi szállításra és átvételre mégis igen sok üzletet kötöttek. Az ellenüzletet részben az amerikai tőzsdéken kötötték meg.

A budapesti árutőzsdén a hivatalos forgalomban és azonnali átvételre eladott buzamennyiség volt

1925 novemberben	186.800 q
1925 decemberben	130.100 «

ezzel szemben

1913 novemberben	436.000 q
1913 decemberben	326.000 «

volt a forgalom.

Az 1925. évi bortermés szőlőművelő gazdáinknak sok gondot okozott. Magyarország szőlőterülete 386.000 kat. hold terjedelmű. A musttermés 3.600.000 hektoliter, ami az 1924. évi 1.400.000 hektoliterrel szemben kedvező. Általában, az 1925. évi szüreti eredmény, mind mennyiség, mint minőség tekintetében, a várázásokat felülmúlta. Mert amibár a szőlők — kevés kivétellel — jól teleltek, a tavaszi és nyári, a normálisnál sokkal hűvösebb időjárás, a heves viharok, zivatarok és a gyakori jégverés (mely több vármegyében 50%-ig menő kárt okozott), de legfőképpen az állandó esőzés következtében fellépett szőlőbetegségek csak gyenge minőségű és

alig közepes termésre nyújtottak kilátást. Különösen gyengültek a terméskilátások, mikor a sok csapadék következtében a fakórothadás annyira elhatalmasodott, hogy egyes vidékeken a gazdáknak kényszer-szüretet kellett tartaniok. Azonban a szeptember hó második felében bekövetkezett nyárias időjárás a rothadás terjedését megakadályozta és lehetővé tette a szőlőbogyók teljes beérésének a kivárását. Az októberi szokatlanul meleg és száraz időjárás pedig még kedvezőbben hatott a szőlőtermés, különösen annak minőségére. Mert még azoknál a szőlősgazdáknál, kik kénytelenek voltak korábban szüretelni, a must cukortartalma alig 14—15 klosterneuburgi fok volt és ezért csak besűrítési eljárással tudták azt elfogadhatóvá tenni, addig a később, alkalmas időben szüretelt must cukortartalma általában 18—24 fokot, sőt Keskemét környékén, egyes fajtáknál 30 fokot is elért.

Tehát nem a termés elégtelensége vagy rossz minősége következtében küzdöttek nehézségekkel szőlőtermő gazdáink, hanem azért, mert az exportlehetőségek híján a must ára rendkívül alacsony. Ezért sürgették az Ausztriával való megegyezést és azt, hogy a magyar bor külföldi értékesítését a kormány mozdítsa elő, illetőleg szervezze meg.

A mezőgazdasági termelés elégtelensége országos veszedelem. A földreformtörvény azt még növelte. A földreformtörvény végrehajtásának következményeivel az OMGE közgazdasági szakosztálya foglalkozott december 6-i ülésén.¹⁶ Buday Barna vázolta az új tulajdonosok helyzetét. Ezek, felszerelés híján, részben akként hasznosítják birtokukat, hogy azt más kisgazdának részbe vagy bérbe adják. Esetleg pedig más gazdával szántatják föl földjüket és napszámmal fizetnek. Trágyázni nem tudnak, instrukciót alig egyik-másik tudott csak szerezni, a kiosztott földeken rablógazdálkodás folyik. Miután pedig fizetőképességük mindig, fizetőképességük pedig többnyire csekély, s a nekik juttatott birtok ideiglenesen megállapított bérösszegét sem fizetik, a perek lavínja várható. A régi tulajdonosoknak sok sérelme van, a legnagyobb, hogy nem kapták meg a törvényben biztosított teljes kártérítést, sőt sok esetben még az ideiglenesen megállapított haszonbérhez sem tudnak hozzájutni. A földbirtok-reform végrehajtásának teljes befejezése is sürgős volna, nem elégséges az, hogy 1925 december 8-án lejárt azon öt éves határidő, melyen belül földbirtokmegváltási eljárás megindítható volt, miután attól kell tartani, hogy a Földbirtokrendező Biróság működése csak évek múlva fog megszűnni. Helyes volna az is, ha az eljárás befejezettnek nyilvánítása a bírói ítéletekben mindig megtörténne. A mentesítéseket is haladéktalanul ítéletileg ki kellene mondani, a bizonytalanság megszüntetése érdekében. A földbirtokreformnak valóban csupán a házhelyjuttatási akciója járt kielégítő eredménnyel, mit a sokfelé újonnan épült számos vertfalú ház is igazol. Az új földbirtokokkal részesítetteket azonban a termelés eredményességének általános és egyben az érdekelték sajátos egyéni érdekéből szigorú ellenőrzés és felügyelet alá kellene helyezni, őket a megfelelő utasításokkal és útmutatásokkal el kellene látni.

A mezőgazdasági termelés eredményességének fokozására a Falu Országos Földműves Szövetség bérszántó- és gépfelszerelő mozgalmat indított, amelynek célja a földreform során keletkezett új törpebirtokok megművelésének és gazdasági felszerelésének az előmozdítása. Az akció lehetővé kívánja tenni, hogy elsősorban a Falu-Szövetség fiókszövetségei, más gazdatársadalmi intézmények, gazdakörök, községek, nemkülönben a fiókszövetségek kebelében alakult alkalmi érdekesoportok, sőt kivételes esetekben magánemberek is előnyös feltételek (árkedvezmény, hitelnyújtás) mellett gépeket szerezhessenek be, azzal a céllal, hogy ezek a gépek közös használatban a kiosztott földek megmunkálására legyenek használhatók. Az akció során alkalmi csoportok és magánemberek csak szántó-

¹⁶ Köztelek, 1925 december 25-iki szám.

gépeket (traktorokat) szerezhettek be, szövetkezetek és a Falu-Szövetség fiókszövetkezetei másféle mezőgazdasági gépeket is. A fizetési feltételek lehetővé teszik, hogy a gépek vételára a gépek használati díjából legyen törleszthető. A földművelésügyi kormány a Falu-Szövetség vállalkozásának a támogatására egymillió aranykorona kölcsönt engedélyezett. Eredetileg szóba került, hogy az akció céljaira vásárolt gépek vámmentességet fognak élvezni, az ipari és kereskedelmi érdekeltség állásfoglalása és tiltakozása következtében ettől eltekintettek. Utóbbiak az akciót egyébként kifogásolták, annak állami támogatásban részesülő monopolisztikus tendenciája miatt. Az elterjedt hírek szerint egyébként a Falu-Szövetség kizárólag Ford-traktorokat kíván behozni.

A mezőgazdasági termelés eredményessége biztosításának kérdését szolgálja az 1925:XXX. t.-c., mellyel a sáska elleni védekezés szervezése végett 1920. évi október 31-én Rómában kötött nemzetközi egyezmény végre becikkelyeztetett. Hasonló célzata van, bár nem nemzetközi megegyezésen alapszik az 1925:XLIV. t.-c., mely a burgonyarák és a kolorádó bogár, valamint a burgonyatermesztést veszélyeztető egyéb betegségek behurcolásának és elterjedésének megakadályozásáról szól.

Nevezetes magyar terménynek, a paprikának külföldi értékesítésének a minőség garantálásával való előmozdítását szolgálja az 51194/1925. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny 265.), mely a minősített fűszerpaprika zárolására vonatkozó szabályokat kiegészíti.

Az alföldi erdők telepítéséről és fásításáról szóló 1923:XIX. t.-c. életbeléptetését a 7444/1925. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny 247.) rendeli el és egyben a törvény végrehajtási utasítását is tartalmazza. A 7360/1925. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny 293.) pedig az Országos Erdei Alapról szóló 1923:XX. t.-c. életbeléptetését határozza el és szolgál a szükséges végrehajtási utasításokkal.

Az 1925:XLIII. t.-c., melynek életbeléptetése felől még nem történt intézkedés, a halászatról szóló 1888:XIX. t.-c.-t módosítja és egészíti ki.

Mintán az adózás ügye a mezőgazdasági üzletvitellel szorosan összefügg s elégtelen ismerete és helytelen kezelése a gazdáknak tetemes veszteségeket okozhat, az Országos Mezőgazdasági Üzemi Intézet elhatározta a mezőgazdasági adóügyi útmutató szolgálat megszervezését. Ez az adóügyi útmutató szolgálat 1926 január elsején kezdte meg működését. Az említett intézet, mely ismeretesen a földművelésügyi minisztérium hatáskörébe tartozik, a Köztelek című lap hasábjain figyelmezteti a gazdákat arra, hogy mi a teendőjük. A vonatkozó törvényeket, rendeleteket és tervezeteket ismerteti, magyarázza és — ami talán visszás egy intézménynél, melynek hivatása ugyan a gazdatársadalom érdekeinek megóvása és előmozdítása, de amely mégis a minisztériumnak alá van rendelve — illetékes helyen javaslatokat, előterjesztéseket, lépéseket tesz minden adandó alkalommal, midőn a mezőgazdaság igazságos érdekei azt megkívánják. Rá akarja szorítani továbbá a magyar gazdát a szakszerű számtartás vezetésére és évi zárlatkészítésre. Ezek alapján ugyanis adózási jogszabályainknak megfelelő, szabályszerű adóvallomások készíthetők, amelyek a törvény keretén belül megvédik az adózók érdekeit és amelyek az adókövető hatóságok által elfogadhatók. Az Intézet, magángazdaságok óhajtatására, szabályszerű adóvallomások összeállítását, adótárgyalásokon való képviselést, felebbezések, kérvények elkészítését, zavaros adóhátralékok, mindenféle állami és helyhatósági adók, illetékek, háztartozások ügyének rendezését mérsékelt díjazás mellett elvállalja és kívánatra szakközvegeket küld ki. Az Országos Mezőgazdasági Üzemi Intézet tevékenységi körének illetékválói kibővítése mindenestre érdekes kísérlet jellegű. A külföldön, főként az Észak-Amerikai Egyesült Államokban, az érdekeltségek tartanak fenn hasonló célzatú, tudományos intézményeket.

Az 1925. évi magyarországi állatszámlelési eredmények is ismeretesebbek már, mely szerint az állatállomány az előző évhez képest az egész

vonalon emelkedett, bár nem éri még el a háború előtti létszámot. Volt ugyanis ¹⁷

	1911-ben a mai területen	1924-ben	1925-ben
	d	a	r a b
Szarvasmarha	2,149.756	1,896.041	1,920.026
Ló	896.498	849.771	875.768
Sertés	3,322.407	2,458.006	2,632.966
Juh	2,406.041	1,814.155	1,890.511
Kecske	20.647	55.400	59.831
Szamár	7.994	4.907	5.039
Öszvér	424	1.963	1.787

Az élőállatkvitelünk továbbra is emelkedő tendenciát mutat, e tekintetben felemlítésre érdemes, hogy az orosz Szovjet decemberben állítólag ismét 2000 lovat vásárolt. ¹⁸

A budapesti marhavásár

	novemberben	decemberben
	d	a r a b
<i>felhajtottak</i>		
Vágómarhát	4.693	3.891
Aprómarhát	6.641	3.912
<i>elszállítottak</i>		
Ausztriába a) vágómarhát	174	69
b) aprómarhát	—	—
Cseh-Szlovákiába a) vágómarhát	35	66
b) aprómarhát	—	—
Egyéb külföldre a) vágómarhát	763	540
b) aprómarhát	637	251

A marhavágóhídon levágtak

	novemberben	decemberben
	d	a r a b
nagymarhát	5.442	4.822
aprómarhát	11.335	6.420

Az I-rendű vágómarha ára decemberben élősúlykilogrammonként 11.720—13.200 korona volt.

A községi sertésvásáron a felhajtás volt

novemberben ...	54.432 drb,	ebből a sertések átlag súlya 144 kg.
decemberben ...	54.788 « « « « « «	119 «

A sertésközvágóhídon

novemberben	56.856 drb
decemberben	62.983 «

állatot szúrtak le és külföldre szállítottak

novemberben	25.499 q
decemberben	26.070 «

árút.

Decemberben az öreg I-rendű zsírsertéseknek az ára 15.000—18.500 korona, a fiatal nehéz zsírsertéseké 17.000—19.500 korona volt kilogrammonként.

¹⁷ Magyar Statisztikai Szemle IV. évf. 21. l.

¹⁸ Pesti Napló. 1925. december 8.

A budapesti lóvásáron volt

	a felhajtott lovak	az eladott darabszáma
novemberben (országos vásár is volt)	4.365	1.230
decemberben	2.275	1.076

Az ipari helyzet.

Az ipart érintő jogszabályok közül a legnagyobb érdeklődéssel a 32250/1925. K. M. rendeletet (Bpesti Közl. 255.) fogadták. Ez hivatalosan „a fémvezeték nélkül vagy fémvezetéken nagy váltakozásszámú áramok segítségével működő táviró, távbeszélő- és villamosjelzőberendezésekről, valamint az ilyen berendezésekhez szükséges készülékek és alkotórészek előállításának, forgalombahozatalának szabályozása tárgyában” adatott ki, köznap nyelven a rádió-ügyet szabályozza végre, hosszas huza-vona után.

Egyéb rendelet a 6292/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 256.), amely a magyar filmgyártás fejlesztéséről szóló 4963/1925. M. E. rendelet végrehajtásáról intézkedik, továbbá megemlítendő a 148600/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 266.), amely az Országos szeszértékesítő r.-t. felett gyakorolt állami ellenőrzés kiegészítéséről szól.

Az idézett rendeleteknél természetesen fontosabb, hogy az állami és községi beruházások lassacskán megindultak.

1925-ben az 1907. évi törvény alapján iparfejlesztési kedvezményben részesült

33 textilipari vállalat
 5 vasipari „
 3 papíripari „
 3 gummi-gyár
 3 vegyészeti gyár
 1 üveg-gyár

összesen ... 48 vállalat, amelynek

befektetett állótőkéje legkevesebb... 31,621.039 aranykorona
 és forgótőkéje „ ... 5,410.000 „

lesz.

A széntermelés¹⁹ következőleg alakult:

Hónap	Fekete kőszén		Barna kőszén		Lignit szén		Összesen	
	a)	b)	a)	b)	a)	b)	a)	b)
	m é t e r m á z s a							
november	660.215	598.105	5.349.687	4.980.306	194.720	170.605	6.204.622	5.749.016
december	592.673	524.269	5.669.353	5.339.890	217.427	186.463	6.479.453	6.050.622

A szénbehozatal volt:

novemberben ... 1,464.000 q.
 decemberben ... 1,485.666 „

A szénfogyasztás a téli hónapokban természetesen nő. Az ipari konjunkturák alakulását jobban mutatja a fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége, mely kitétt

novemberben ... 5,144.949 kilowattórát,
 decemberben ... 5,102.980 „

¹⁹ Bányászati és kohászati lapok, 1926. 1. szám.

Megemlítésre érdemes Csonka-Magyarország talán legnagyobb bányavállalata, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű R.-T. termelési eredménye, mely szerint termeltek az

	1923/24. üzleti évben	1924/25. m é t e r m á z s a
köszén	3,170.726	3,491.681
nyersvasérc	1,786.559	683.547
pörkölt érc	1,170.993	675.291
nyersvas	1,491.651	637.443
nyersacél	1,854.494	1,135.641

Látható, hogy csupán a széntermelés fejlődött, míg a vastermelés megdöbbentő mértékben csökkent.

*Szénkiviteli*nk is figyelmet érdemel már. Az 1925 év folyamán exportáltunk

2,911.824 q köszén, ebből 2,756.775 q-át jóvátételi célokra,
2,126.048 « barnaszén
49.380 « brikettet
24.101 « pirszenet

összesen 5,111.353 métermázsza szén.

A *munkanélküliség* ismét fokozódott. A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint munka nélkül volt

novemberben 26.246, ebből Budapesten 14.983
decemberben 26.711, « « 15.780

A keresztényszocialista szakszervezeti tagok közül valamivel kevesebb volt munka nélkül, mint korábban, t. i.

novemberben 1242,
decemberben 1273.

Ezekkel az adatokkal meglepően egyezik, hogy a karácsonykor tartott budapesti népösszeírás megállapítása szerint 17.749 ember jelentette magát munkanélkülnek.

Az *iparban foglalkoztatottak* számáról egyrészt az tájékoztat, hogy a budapesti kerületi munkásbiztosító pénztár taglétszáma volt

	Férfi	Nő	Együtt
október 31-én	189.906	141.281	331.187
november 30-án	193.751	144.913	338.664
december 31-én	166.795	138.104	304.899

másrészt pedig az, hogy a magyar munkaadók központjában egyesült vállalatok munkáslétszáma volt:²⁰

október 31-én 154.225
november 30-án 154.008
december 31-én 155.276.

Az utóbb említett vállalatokban foglalkoztatott munkások létszámában az 1925. év folyamán bekövetkezett eltolódás alkalmas az egyes iparágak speciális helyzetéről tájékoztatni. A létszám volt ugyanis:

²⁰ Közgazdasági Figyelő V. évf. 11. l.

	1924 december 31-én	1925 december 31-én	növekedés (+) ill. fogyás (—)
bányaiparban	45.000	37.210	— 17·3%
gépiparban	38.024	35.390	— 9·5%
kis vasiparban	1.600	1.600	0·0%
faiparban	7.100	5.500	— 22·5%
textiliparban	32.000	35.000	+ 9·4%
vegyészetű iparban	14.000	14.550	+ 3·9%
bőriparban	4.570	3.990	— 12·7%
cipőiparban	7.550	9.300	+ 23·2%
nyomdaiparban	5.315	5.450	+ 2·3%
könyvkötőiparban	1.880	1.500	— 20·2%
litográfiaiparban	648	586	— 9·6%
tégla- és építőiparban	3.042	2.080	— 31·6%
üvegiparban	1.250	840	— 32·8%
fővárosi malomiparban	2.300	2.270	— 1·3%
összesen	164.279	155.276	— 5·5%

Az általános felfogás szerint az építkezések megindulásától várható a gazdasági konjunktura megjavulása, miután az építkezések foglalkoztatják a legtöbb iparágat. Anélkül, hogy vizsgálónok, mely mértékben helytálló ez az állítás, megállapítható, hogy Budapesten

1925-ben	1924-ben	
341	370	új lakóházra (ebből 1925-ben 6, 1924-ben 26 volt legalább háromemeletes)
120	186	egyéb új építkezésre
1.195	1.261	átalakításra (ebből emeletráépítés 1925-ben 25, 1924-ben 100 volt)
1.656	1.817	

adtak építési engedélyt, továbbá hogy

1925-ben	1924-ben	
208	245	új lakóházat (ebből 1925-ben 9, 1924-ben 13 volt legalább háromemeletes)
53	60	egyéb új építkezést,
567	600	átalakítást (ebből emeletráépítés 1924-ben 43, 1924-ben 64 volt)
828	905	

fejeztek be, miáltal

1925-ben	1924-ben	
1.142	1.313	lakás és
3.295	3.116	szoba keletkezett ujonnan.

A közönséges tömör falitéglaakat árusító r.-t. (téglaakartell) közlése szerint a székesfővárosban és annak környékén működő téglagyárak 1925-ben 41½ millió darab téglát szállítottak le tényleg, az 1924. évi 46½ millió darabbal szemben. Ezeknek a téglagyáraknak 1919 volt a leggyengébb évük, amikor csupán 6 millió darab téglát tudtak elhelyezni. Tájékoztatásul szolgáljon, hogy 1913-ban pl. 98 millió téglát adtak el, 1910-ben pedig, mikor az építkezések átmenetileg rendkívüli méreteket folytattak, 301 millió darabot.

Meg kell azt is említeni, hogy Gánton, Fehérmegyében, új gazdag bauxittelépet találtak.

Közlekedésügy.

A vasúti forgalomról a következő adatok tájékoztatnak. A Duna-Száva-Adria vasútnál volt:

	a szállított utasok	a személy kilométerek
	s z á m a	
októberben	360.000	9,435.600
novemberben	336.000	8,497.440
decemberben	369.000	8,383.680

a magyar királyi államvasutaknál pedig

novemberben	5,760.300
decemberben	5,201.900

volt a fizető utasok száma.

A Duna-Száva-Adria vasút teherárú forgalma volt viszont

	tonna	tonnakilométer
novemberben	208.728	13,978.322
decemberben	168.725	12,557.740

a MÁV.-nál pedig

	a feladott gyors és teherárú súly	az idegen vasutak- ról belépett gyors- és teherárú súly	összesen
	t o n n a		
novemberben	1,667.341	581.832	2,249.173
decemberben	1,304.956	475.006	1,779.962

A MÁV.-nak az 1925. évi június 30-án zárult 1924/25.-i üzleti évre vonatkozó *mérlege* is nyilvánosságra került. Ez a következő adatokat tünteti fel:

Bevétel:

Személy- és podgyászforgalom	91.513·57	millió papirkorona
Gyors- és teherárúforgalom	191.485·81	„ „
Egyéb bevétel	53.334·01	„ „
Összesen:	336.333·39	millió papirkorona

Kiadás:

Személyzet illetménye	97.329·98	millió papirkorona
Dologi kiadás	3.851·04	„ „
Egyéb üzemi kiadások	142.031·11	„ „
Hozzájárulás nyugdíj- és betegpénztárakhoz	59.086·87	„ „
Kamatszolgálat	15·323·99	„ „
Egyéb kiadások	5.508·05	„ „
Összesen:	323.134·04	millió papirkorona.

A felesleg tehát 13.200.000.000 korona, közel egy millió aranykorona volna, miután azonban *beruházásokra* 27,778·85 millió papirkoronát költöttek, 14.595.000.000 korona, egy millió aranykorona hiány mutatkozik. A mérleg utóbbi adatának megítéléséhez természetesen tudni kellene, hogy mi az, ami a beruházások tétele alatt került elszámolásra.

A magyar vasúti hálózat egyébként növekedett, január elsején megnyílt a forgalom a Mátészalka—Fehérgyarmat—Zajta 40 kilométer hosszúságú helyiérdekű vasúti vonalon.

Az 1925: XLII. t.-c. a Déldunavidéki helyiérdekű vasutak Magyarországon területén maradt vonalának üzemben tartására felhatalmazza a

Baja-Gara-Országhatárszéli helyiérdekű vasút részvénytársaságot, mely kifejezetten erre a célra alakult.

A tavasszal a jóvátételi bizottságtól német tulajdonból megvásárolt magyar helyiérdekű vasúti részvények számára két *holding* társulat alakult, az egyik Hollandiában, a másik Brüsszelben, az utóbbi Cie Financière et industrielle Belgo-Hongroise céggel. Mindkettőben a magyar érdekeltség is résztvesz.

Az 1925 : XXXVI. t.-c. becikkelyezte a Stockholmban 1924. évi augusztus hó 28-án kelt „Egyetemes Postaszerződést“. Ezt a szerződést talán Oroszország kivételével, valamennyi számbajövő állam aláírta. A szerződést megkötő államok az egyetemes postaegyesület tagjaivá válnak.

Budapest forgalmára vonatkozóan a következő adatok állanak rendelkezésre :

Hónap	Behozatal Budapestre		Kivitel Budapestről	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
november	4,352.558	932.405	1,101.695	152.383
december	3,989.411	159.822	1,056.286	43.929

Az érkezett hajók száma volt : -

novemberben	—	1272
decemberben		409

Utóbbi hónapban a nagy hideg már megakadályozta a hajóforgalom lebonyolítását.

Az érkezett idegenek száma volt :

novemberben	20.417, ezek közül külföldi	5377
decemberben	18.050, „ „ „	4614

Az 1925. év folyamán Budapesten megfordult külföldiek közül volt 24.580 a megszállott területekről, 16.787 Németausztriából, 2745 Csehszlovákiából, 8426 Németországból, 1182 Svájból, 1812 Olaszországból, 1910 Angliából, 3766 az Amerikai Egyesült Államokból.

A budapesti szállodások több ízben kérték a szállodaadó elengedését, nem sok sikerrel. Az ebben az ügyben kifejtett propagandával kapcsolatban az Idegenforgalmi Szövetség kimutatta, hogy Budapesten 4966 szállodaszoba áll rendelkezésre, összesen 6500 ággyal, 1925-ben havonta átlag 20.000 idegen érkezett, pedig, ha vendégenként átlag 2½ napi tartózkodást veszünk számításba, 80.000 jöhetett volna.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal tovább csökkent. A Központi Statisztikai Hivatal nagykereskedelmi árindexe volt :

	november 30-án	december 31-én
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek ...	16.687	17.447
Ipari anyagok és termékek	20.136	19.929
Az összes árúk átlaga	18.611	18.832
Változás az előző hónal szemben	— 1.6 ⁰ / ₁₀	+ 1.2 ⁰ / ₁₀

Szétbontva az indexet.

		a belföldi árúknak	a külföldi árúknak
november 30-án	-----	16.960	22.009
december 31-én	-----	17.410	21.759

volt az indexe, míg

		a nyersanyagok indexét	a gyártmányok indexét
november 30-án	-----	18.140	19.082
december 31-én	-----	18.552	19.112

jelezte.

Az indexnek decemberi emelkedését elsősorban a gabonadrágulás idézte elő, azonban más élelmicikkek ára (vaj, tojás) is emelkedett, míg az ipari anyagok ára csökkent. Ez az ú. n. „ollós“ áralakulásnak tipikus példája. Az élelmiszerek ára október 31-től az év végéig 2,7%-kal emelkedett, az ipari cikkeké pedig ugyanakkor 26%-kal olcsóbb lett. A kedvezőtlen konjunkturát utóbbi adat fejezi ki hűebben.

A megélhetési index változásairól a következő adatok tájékoztatnak:

1925. évi	A Pester Lloyd szerint		A Szakszervezeti Értesítő szerint		A Közgazdasági Figyelő szerint		A Statisztikai Szemle szerint	
	lak- bérrel	lakbér nélkül	lak- bérrel	lakbér nélkül	lak- bérrel	lakbér nélkül	lak- bérrel	lakbér nélkül
november 30.	15.612	17.765	18.678	—	15.527	17.897	14.274	16.690
december 31.	—	17.750	18.822	22.771	15.673	18.087	14.743	17.306

A decemberi emelkedés úgy a fűtési költségek, mint, még pedig elsősorban, az ételmezési költségek növekedésére vezethető vissza.

A budapesti közraktárak forgalma a következőleg alakult:

1925. évi	Készlet a hónap elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hónap végén
a) összes forgalom métermázsákban				
november	201.896	111.861	108.963	204.794
december	204.794	125.688	133.483	196.999
b) biztosítási érték millió koronákban				
november	69.644	32.263	28.564	73.343
december	73.343	32.902	29.146	77.099

A külkereskedelmi forgalom teréről több fontos eseményről kell beszámolni.

Az 1925 : XXXVIII. t.-c. törvénybe iktatta az Olaszországgal 1925 július 20-án kötött ideiglenes kereskedelmi szerződést. A szerződés egy évre szól. Tarifamegállapodásokat és azon kikötést tartalmazza, hogy bizonyos felsorolt cikkek vám tekintetében a legnagyobb kedvezménynek megfelelő elbánásban fognak részesedni. Tehát nincs általános legnagyobb kedvezményi kikötése ezen szerződésnek. A Magyarországnak nyújtott tarifamegkötés legfontosabbika a magyar ásványvizek legtöbbikének biztosít kedvezményes elbánást. Magyarország ezzel szemben vámmentességet biz-

tosított a nyers rizsnek és vánkedvezményt adott a déli gyümölcsökre, szardiniára, viaszgyufára, műselymekre, szálmakalapokra, automobilocra. A zárójegyzőkönyv valószínűvé teszi, hogy a borbehozatalra nézve rövidesen kölcsönös kedvezmények fognak életbelépni. Végül Olaszország felsorolt árucikkekre vonatkozóan, amelyeknek behozatala vagy kivitele korlátozásoknak van alávetve, havi kontingenseket engedélyezett Magyarország részére. — Ez a Magyarországra nézve kedvező szerződés a 7240/1925. M. E. rendeletnek (Budapesti Közlöny 291.) megfelelően, december 27-én lépett életbe.

A magyar kormány 6860/1925. M. E. rendeletével (Budapesti Közlöny 277.) az Amerikai Egyesült Államokból érkező áruk számára 1925 november 23-tól kezdődően a legnagyobb kedvezménynek megfelelő elbánást *biztosította*.

Az 1925. év végén kereskedelmi szerződésünk volt Angliával, Ausztriával, Belgiummal, Bulgáriával, Dániával, az Amerikai Egyesült Államokkal, Esztországgal, Görögországgal, Lengyelországgal, Lettországgal, Németországgal, Norvégiával, Olaszországgal, Perzsiával, Romániával, Jugoszláviával, Svájccal, Svédországgal és Törökországgal.

A legnagyobb kedvezményes külföldi megállapodások közül bennünket *Németországnak Svájccal és Olaszországgal kötött* kereskedelmi szerződése érdekel. Mindkettő december 15-én lépett életbe. Olaszország sörre és mezőgazdasági gépek számára nyújtott kedvezményt, Svájc cukor és mezőgazdasági gépek részére, Németország pedig almára, körtére, állatokra, burgonyára, gyümölcsre, szőlőre, főzelékekre, tojásra, a paprika vámmentes lett.

Magyarországon a 145.597/1925. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 256.), a 148.234/1925. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 268.) és a 160.608/1925. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 284.) tesz közzé újabb vámtarifadöntvényeket. A 6480/1925. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 259.) különböző áruk behozatalát mentesíti a vámtól, mások tekintetében pedig kedvezményes vámelbánást biztosít. A 7050/1925. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 282.) a kedvezményes benzinvám hatályát 1926 július 1-ig meghosszabbítja. Megjegyzendő, hogy a Lengyelországgal kötött kereskedelmi szerződés a gázolaj vámját már messzebbmenően mérsékelte s ez az engedmény a legnagyobb kedvezmény alapján Romániára is kiterjed.

December elején nagyobbarányú *vámhitelevisszaélés* derült ki, melyet azáltal követtek el, hogy a biztosítékul lekötött ingatlanokat túlértékelték. Az állam ebből kifolyólag, de azért is, mert sok jóhírű cég nem tudta vámtartozását idejében kifizetni s mert számos jelentéktelen pénzintézet garanciáját túlnagy összeg erejéig fogadták el, tetemes kárt szenvedett s sok halasztást volt kénytelen adni. Ekkor az a hír terjedt el, hogy a vámhiteleket szűkíteni fogják, ami azonban nem következett be. Az viszont csak természetes, hogy a miniszterium a jövőben, főleg az újonnan engedélyezendő hitelek tekintetében, óvatosabban kíván majd eljárni. A Budapesti Közlöny 288. számában megjelent hirdetmény szerint az 1925. évben élvezett vámhitelt az 1926. évre a pénzügyminiszterium meghosszabbítja mindazon cégeknek, amelyek 1. vámhitelükkel kapcsolatos kötelezettségüknek a múltban pontosan eleget tettek, 2. vámhitelüket kizárólag saját céljukra használták fel (szállítmányozással foglalkozó cégeknél pedig, ha vámhitelüket oly áruknak elvámolására használták, amelyeknek szállítmányozását és vámközvetítését ők maguk eszközölték), 3. jövedéki szempontból kifogásra alkalmat nem szolgáltattak, 4. amelyeknek vámhitele kellő fedezettel (bankkezeség vagy ingatlanfedezet) van biztosítva.

A külkereskedelmi statisztikánk szempontjából jelentőséggel bír az 1925. :XLI. t.-c., amellyel a *nemzetközi kereskedelmi statisztika* létesítése tárgyában 1913. évi december hó 31. napján Brüsszelben kelt egyezmény cikkelyeztetett be. A szerződő államok elhatározzák, hogy azon kereske-

delmi statisztikán kívül, amelyet minden állam közzétesz, közös áru-lajstromon alapuló külön statisztikát is létesítenek, amely néhány korlátozott számú csoportban magában foglalja a behozott és kivitt árúkat, értékük és amennyire lehetséges, súlyuk feltüntetésével. A külön statisztika közzétételére Brüsszelben Nemzetközi Kereskedelmi Statisztikai Hivatal létesül.

A külkereskedelmünk értéke a következőleg alakult :

	november millió aranykorona	december
Behozatal 1924-ben	70·2	81·1
" 1925-ben	71·9	66·1
Kivitel 1924-ben	58·5	65·4
" 1925-ben	79·8	69·3

A külkereskedelmünk az 1925. évben 40,800.000 aranykoronával passzív volt, augusztus—decemberben azonban állandóan aktívul zárult. Az utolsó öt hónap kiviteli többlete 21,800.000 aranykoronát tett ki.

Szociálpolitika.

A munkások órabére általában csökkent, a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következő mértékben :

(Az órabérek koronában vannak kimutatva.)

	Október	November	December
Bádogos	8.769	9.218	9.636
Asztalos	8.696	8.318	7.965
Szabó	9.440	9.136	8.690
Kőműves	9.992	10.333	8.750
Napszámos	6.356	6.074	6.563
Gyári munkásnő	4.274	3.721	3.840
Napszámosnő	5.477	4.889	6.163

Jelentékenyebb sztrájk csupán kettő volt, decemberben a fuvarosok sztrájkoltak néhány napig s a Magyar Fonál- és Pamutipar r.-t.-nál volt kisebb sztrájk, utóbbi nem bér-, hanem hatalmi kérdés miatt.

A munkanélküliség nagy volt, karácsonykor a főváros 6 milliárd megszavazott összegből 4800 millió koronát osztott szét közöttük.

Nyugdíjkérdésben több törvény hozatott és rendelet adatott ki. Az 1925 : XXXIV. t.-c. felhatalmazza a népjóléti és munkaügyi minisztert, hogy a bányatörvény alá eső üzemekben és az ezekkel kapcsolatos ipari üzemekben foglalkozó munkásoknak és altiszteknek, valamint ezek családtagjainak nyugdírbiztosítását rendelettel, egységesen országos jellegű biztosítás keretében szabályozza. A biztosítást, a feladatkörébe tartozó egyéb biztosítási ágaktól elkülönítve, a biztosítottaknak és munkaadóiknak külön önkormányzatban gyakorolt egyenlő jogú részvételével az Országos Munkásbiztosító Pénztár teljesíti.

A 6300/1925. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 248.) a betegségi és balesetbiztosítás ideiglenes szabályozásáról szóló 5400/1919. M. E. számú rendelet kiegészítése és módosítása tárgyában azt rendeli, hogy a színházaknál alkalmazott művészszerződés tagjai a balesetbiztosítási kötelezettség alól kivételssenek. A 2675/1925. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 281.) az 1907 : XIX. törvényekkel szabályozott betegségi és baleseti biztosítás körében nem pénztári (intézeti) szülésznőnek vagy orvosnak igénybevétele esetében a biztosítottak megtérítendő költségeket állapítja meg.

A 3504/1925. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 287.) a Mohács-Pécsi Vasút, a 3502/1925. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 290.) a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút, a 3503/1925. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 293.), az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak betegségi biztosító intézetének alapszabályait állapítja meg.

A 43.700/1925. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny 252.) kimondja, hogy az 1921:XXXI. t.-c. 15. §-ának 2. és 3. pontjában meghatározott időszakos szolgáltatás megállapított mennyiségének vagy tartamának megváltoztatására irányuló perek akkor is a munkásbiztosítási bíróság hatáskörébe tartoznak, ha a szolgáltatás mennyiségét vagy tartamát előbbi perben más bíróság állapította meg.

Az 51.000/1925. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny 248.) a munkaügyi bíraskodásról szóló 9180/1920. M. E. számú rendeletet azzal egészíti ki, hogy a munkaügyi bíraskodás kiterjed azokra a perekre is, amelyek egyfelől a munkaadó, másfelől a munkavállalónak házastársa vagy ellátásra jogosult más hozzátartozója közt a szolgálati szerződés alapján merülnek fel.

A rokkantellátási adóról szóló 1925:XLVIII. t.-c.-ről a közületi pénzügyek tárgyalásánál esett szó. A törvény szerint a rokkantellátási adóból származó bevételt a hadirokkantakra és egyéb hadigondozottakra, valamint a vitézségi érempótdíjak megváltására kell fordítani. Ennek megfelelően a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak ellátásáról szóló 2700/1922. M. E. számú rendelet és az azt kiegészítő és módosító rendeletek további kiegészítése és módosítása tárgyában kiadott 7197/1925. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 291.) az ellátási díjakat felemeli. 100%-os rokkant, ha tiszt, havi 3 millió korona, ha altiszt, havi 1.500.000 korona, ha közlegény, havi 1.000.000 korona járadékot kap. Hadiözvegyi járadékban és ezzel kapcsolatos nevelési pótlékban csak az a hadiözvegy részesülhet, akinek igényjogosult gyermekeivel együtt társadalmi helyzetükhöz mért megélhetése egyébként biztosítva nincs. Az utóbbi rendelkezés tekintetében szükséges végrehajtási utasítást a 126.500/1925. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 291.) tartalmazza.

A törvényhozási intézkedések közül felemlítendő még az 1925:XXXI. t.-c., mely a Rockefeller-Alap áldozatkészségének köszönhető m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról szól. Az intézet feladata a közegészségi tudomány gyakorlati alkalmazásának előmozdítása, főleg a fertőző betegségek elleni védekezés irányítása, a közegészségügyi hatóságok támogatása és közreműködés a közegészségügyi személyzet, különösen a tisztiorvosi kar megfelelő kiképzésében. A m. kir. Központi Bakteriologiai és Közegészségügyi Vizsgáló Állomás beolvad az új intézménybe. Az új intézet fentartásával járó költségek a népjóléti tárca keretében lesznek elszámolva.

Az 1925:XLIX. törvénycikkkel Magyarország csatlakozik a fehér (sárga) foszforral való gyújtógyártás eltiltása iránt Bernben 1906. évi szeptember hó 26-án kötött nemzetközi egyezményhez.

A 7196/1925. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 292.) a Magyarországra való beköltözés ideiglenes betiltásáról szóló rendeletek hatályát 1926 december 31-ig meghosszabbította.

A Magyarországon működő külföldi zenészeknek december 31-én el kellett volna hagyniuk az országot. Miután a külföld magyar zenészekkel szemben alkalmazandó ellenintézkedéseitől kellett félni, a külföldi zenészek tartózkodási és működési engedélyét meghosszabbították.

Meg kell emlékezni az Ausztriában hozott munkavédelmi törvényről. A törvény szerint a hatóságok engedélye nélkül a munkaadók nem alkalmazhatnak vagy nem foglalkoztathatnak olyan munkást, aki nem osztrák állampolgár vagy nem tartózkodik állandóan legalább 1923 január 1. óta az országban. Olyan államok polgárai, amelyekkel a külföldi munkások foglalkoztatására vonatkozóan államközi megegyezések létesültek vagy

létesülnek, a törvény rendelkezéseit csupán annyiban alkalmazzák, amennyiben ezekben az egyezményekben erre vonatkozóan nincs más rendelkezés. A törvényben megfelelő intézkedés a politikai menekültek menedékjogát biztosítja.

A munkanélküliséggel járó nyomor enyhítésére a szakszervezetek sokat tettek. Így 1925-ben a bányamunkások szakszervezete segélyek fejében 275,000.000 koronát fizetett ki (bevétele 660,000.000 korona volt). A fasmunkásoknál, akik közül 2712, a szakszervezeti tagok 33-9%-a volt munkanélküli, a kifizetett segélyösszeg 2.116,000.000 korona volt. Az építőmunkások 60.1%-a, összesen 8282 volt munkanélkül, szakszervezetük munkanélküli segély címén 500,000.000 koronát, özvegyi segély fejében 500,000.000 koronát és rokkantsegélyként 270,000.000 koronát fizetett ki. A leghatalmasabb összegű bevétele, közel 6 milliárd korona, a vasumunkások szakszervezetének volt; ez a szakszervezet járulékbevételének több mint 77%-át fizette vissza a tagoknak különbözőféle segélyek címén.²¹

A politikai tevékenység bélyegét öt békéscsabai szakszervezetre sütötték rá s ezeket a belügyminiszter decemberben feloszlatta. Körülbelül egy esztendővel előbb a békéscsabai rendőrség szabályellenes viselkedés miatt felfüggesztette a békéscsabai építőipari munkások, a szabómunkások és munkásnők, a csizmadia és cipész munkások, az élelmezési munkások, végül a borbély- és fodrázmunkások szakszervezeteit és ellenük vizsgálatot indított. A belügyminiszter a szakszervezeteket feloszlató rendeletének indokolása szerint azok alapszabályellenesen politikai tevékenységet fejtettek ki és tagjaiktól pártadót szedtek, melyet a szociáldemokratapártnak szolgáltatottak be.

Varga István.

²¹ A Szakszervezeti Értesítő 1926. évi 1. és 2. számának adatai.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Január 19-én Éber Antal elnöklésével *Szigeti Gyula* miniszteri osztálytanácsos tartott felolvasást „*Magyarország fizetési mérlegéről*“. Az előadáshoz, mely a Közgazdasági Szemlében egész terjedelmében meg fog jelenni, Dr. Molnár Béla, Kepes Ernő, Radványi László és Kovács János szóltak hozzá.

Január 26-án Éber Antal elnökletével *Kresz Károly*, a Takarékpénztárak és Bankok Országos Egyesületének igazgatója adta elő tanulmányát „*A német valorizációs törvény kihatásairól*“. Előadásában, mely azóta megjelent a „Tébe“-könyvtárban, kifejtette, hogy az érdekeltségek nagy harcai után végre megvalósított német valorizációs törvényről annak félévvel ezelőtti történeti életbe léptetése óta, még nem lehet végleges összefoglaló ítéletet alkotni, de a valorizációnak egyes területeken történeti kihatásait már meg lehet állapítani. Előadó először ismertette a hadikölcsön-tulajdonosok részére juttatott, eléggé problematikus értékű valorizációt, azután bővebben szólt a jelzáloghitelekre vonatkozó intézkedésekről. Ezek szerint az 1924 február 14-e előtt felvett kölcsönöknél 25%-os aranyérték fizetendő vissza, mely csak az adós gazdasági helyzetének rendkívül súlyos esetében csökkenthető le 15%-ra. Igen merész lépést tett a német törvényhozás, midőn visszamenőleg kimondta a valorizációt olyan jelzálog-hitelekre is, amelyeknek visszafizetése fentartással vagy 1922 június 15-től 1924 február 14-ig fentartás nélkül is történt. Ez sok igazságtalanságnak volt forrása, bizonytalanná tette magát a tulajdont is s különösen nagy zavarokat okozott a telekkönyvben. Megnehezítette újabb jelzálog-hitelek felvételét és sok vállalat csődjére vezetett, úgy hogy német gazdasági körök véleménye szerint több bajt, mint hasznot eredményezett. Ez a jelzáloglevelek árfolyamában kifejezésre is jut, mert a 25%-os valorizáció dacára a jelzálogleveleknek a berlini tőzsdén csak 6%-os felértékelt árfolyamuk van. Nem estek valorizáció alá a folyószámla és bankkövetelések, míg az életbiztosítások valorizációjának megoldása általán eléggé sikerültnek mondható. Általán szólva Németországban az a felfogás, hogy az ország jelenlegi súlyos gazdasági helyzetében nem csekély része

van a felértékelési törvénynek, általa a német vállalatok sok egyéb bajához újabb terhek járultak s mindez kifejezésre jut a részvények alacsony árfolyamában is.

Február 9-én Éber Antal elnöklésével Kuncz Ödön egyetemi tanár tartott előadást „Az ötvenéves kereskedelmi törvény és annak reformja” címen. Tanulmánya a Közgazdasági Szemlében meg fog jelenni. Hozzászólott Bernáth István.

Február 16-án Éber Antal elnöklésével Tonelli Sándor, a szegedi keresk.- és iparkamara főtitkára adta elő tanulmányát „Az európai gazdasági hegemonia válságáról”. A Közgazdasági Szemle ezt az előadást is egész terjedelmében közölni fogja.

Február 23-án Éber Antal elnöklete mellett Kuncz Odön február 9-i előadásához fűződően tanácskozó ülés volt, melyen a részvény-jog reformjának kérdését világították meg Doroghi Ervin ügyvéd, Baumgarten Nándor egy. tanár és Rapoch Jenő, a Hazai Bank igazgatója. Felszólalásaik Kuncz Ödön tanulmányával együtt fognak közzététetni.

Igazgató-választmányi ülés.

Február 16-án Éber Antal elnöklésével igazgató-választmányi ülést tartottunk, melyen elhatároztatott, hogy az 1926. évi rendes közgyűlés március 23-ára tüzessék ki és megállapítottatott a közgyűlés elé terjesztendő jelentések s a napirend. Az igazgató-választmány hálás köszönettel vette tudomásul, hogy a Közgazdasági Szemle céljaira a Magyar Tudományos Akadémia első fél-évi dotációként 30 millió, a Takarékpénztárok és Bankok Országos Egyesülete 10 milliót, a Pénzügyi Központ és a Nemzeti Bank ugyancsak 10—10 milliót adományozott. Az igazgató-választmány kifejezést adott azon reményének, hogy ezen és egyéb kilátásba helyezett adományok, valamint a taglétszám szaporítása útján a Társaság rövidesen olyan helyzetbe fog kerülni, hogy a Közgazdasági Szemle, mint az a háború előtt történt, havonként fog megjelenhetni. Végül kisebb folyó ügyek kerültek tárgyalásra.

Titkári jelentés a Magyar Közgazdasági Társaság

1925. évi működéséről.

Az 1925 év folyamán társaságunk működése által még tovább fejlődött abban a törekvésében, hogy az országot érdeklő nagy gazdasági kérdéseket tudományosan feldolgozva s azok tárgyilagoss birálatát nyújtva, hazánk közgazdaságának központi tudományos szervévé váljék. Úgy előadásaink száma és színvonala, mint az azokon megjelent nagyszámú közönség, a Közgazdasági Szemle tartalma s tagjaink öröndetes szaporodása mind amellet tanuskodnak, hogy ebben az évben is sikerült Társaságunkat munkásságában, annak értékében s a magyar közönség iránta való érdeklődésében tovább erősítenünk. Ebben az éremben mindenekfölött nagynevű elhunyt elnökünké, Matlekovits Sándoré, aki az év első

felében még minden ülésünket vezette s halála napjáig valóságos atyai szeretettel s törhetetlen ambícióval szervezte és irányította működésünket. November 30-án bekövetkezett halálát Társaságunk minden tagja egész lelkével meggyászolta s emlékét mindenkor kegyelettel fogja ápolni. Halála után *Eber Antal* alelnökünk vette át a Társaság ügyeinek vezetését.

Az év folyamán összesen 23 felolvasó ülést tartottunk s ezenfelül egyet a Magyar Jogászegylettel együtt. Ez utóbbin, január 24-én, *dr. Richard Rosendorff* berlini jogtanácsos és közjegyző tartott németnyelvű előadást a német aranymérlegtörvényről s annak kihatásairól a gyakorlatban. Üléseink közül tizenhétén önálló felolvasás, ötön tanácskozmány szerepelt napirenden. Május 28-i közgyűlésünkön hagyományos szokás szerint szintén volt egy tudományos előadás: *Vágó József*: „A munkanélküliség Magyarországon” címmel. Felolvasó üléseink tárgyai időrendben: Január 8-án: *Br. Petrichevich-Horváth Emil* államtitkár: A közeljövő gazdasági problémái. Január 27-én: *Dr. Csupor József* szék. főt. tanácsnok: A főváros külföldi adósságairól. Február 3-án: *Dr. Takács György* pénzügyi fogalmazó: Az illetérendszer jelentősége az állami gazdálkodásban. Február 10-én: *Dr. Czettler Jenő* egyetemi tanár: Mezőgazdaságunk mai helyzetének bajai s azoknak orvoslása. Február 17-én: *Papp Géza* államtitkár: A munkás-betegség-biztosító-ügy 25 éve. Március 3-án: *Gratz Gusztáv* ny. külügyminiszter: Preferenciális vámrendszer tekintetében folytatott tárgyalások Németországgal. Március 10-én: *Tabakovits Dusan* a Nemzeti Bank igazgatója: A devizaközpont működése. Március 17-én: *Kelety Dénes*, a Máv. elnöke: A magyar államvasutak utolsó éveit és legújabb szervezete. Március 24-én: *Auer László*: A deviza-üzlet jelentősége a gazdasági életben. Március 31-én: *Dr. Máté Imre* min. fogalmazó: A földbirtokreform eddigi eredménye és hatása. Április 21-én: *Szende Gyula*, a külforgalmi iroda vezérigazgatója: A gazdasági válság. Április 28-án: *Dr. Mahler Sándor* pénzügymin. titkár: Erkölcs és pénzügyek. Május 12-én: *Ifj. Leopold Lajos*: Agrárpolitika optimisták számára. Május 19-én: *Mailáth József gróf*: Hogyan és mikor jöttem én arra a gondolatra, hogy a szocializmus tanával közelebbről megismerkedjem? Május 26-án: *Gesztelyi Nagy László*, a Duna-Tiszaközi mezőgazdasági kamara igazgatója: Az Alföld közigazdasági jelentősége. November 17-én: *Tunyogi Szűcs Kálmán*, igazságügymin. titkár: Az ingó jelzálogjogról. December 17-én: *Frey Kálmán*, a tőzsde alelnöke: A gabonakereskedelem aktuális kérdései és a gabonahatáridőüzlet.

Tanácskozmányainkon két fontos közgazdasági problémát vitattunk meg: január 13., 15. és 23-i ülésének tárgya *Az arany-mérleg valódiságának közgazdasági jelentősége* volt. *Kuncz Ödön* egy. tanár előadásához *Baumgarten Nándor*, *Egry Aurél*, *Doroghi Ervin*, *Sichermann Bernát*, *Pósch Gyula*, *Eber Antal*, *Bun József* és *Erdélyi Sándor* szólottak hozzá. Másik tanácskozmányunkon november 24. és december 15-én *a kartellügy közgazdasági jelentőségéről* volt szó. A kérdést nagyobb előadás keretében *Nádas László* ny. min. tanácsos ismertette, hozzászólottak *Krolopp Hugó*, aki a Szeszértékesítő r.-t. szervezetét és működését ismertette, *Mátyás Jenő*, aki a vasipar, *Bacher Emil*, aki a malomipar szempontjából, végül *Vágó József*, aki általános közgazdasági szempontokból világították meg a kérdést. Előadásainkat a Közgazdasági Egyetem nagy előadótermében tartottuk, a terem átengedéséért s általán a Társaságunkkal szemben mindenkor tanúsított előzékenyséért ezúttal is leghálásabb köszönetünket fejezzük ki a Közgazdasági Egyetem vezetőségének.

Társaságunk kiadványa a *Közgazdasági Szemle* Heller Farkas szerkesztésében 44 ívnyi terjedelemben négy füzetben jelent meg. Az önálló, nagyobb tanulmányok mellett az idén már nagyobb súlyt tudtunk helyezni a kisebb terjedelmű közleményekre és a könyvismertetési rovatra, melyben a külföldi irodalom nem egy fontosabb művének elemzését tudtuk nyújtani. Állandósítottuk és új alapokra fektettük a „Közgazdasági Krónika” rovatot, melyben a hazai gazdasági élet minden fontosabb ágáról rendszeresen ismétlődő összefoglalást adunk. A Szemle előállításának költségei ebben az esztendőben is meghaladták a tagdíjaink által megengedett keretet s a vázolt keretben való megjelenésének folytonosságát csakis nagylelkű adományoknak köszönhetjük. Különösen hálával kell megemlékeznünk a Takarékpénztárak és Bankok Országos Egyesületének húszmilliós és a Pénzügyi Központ tízmilliós adományáról, melyekért a Társaság legőszintébb köszönetét ezúttal is kifejezzük.

Taglétszámunk gyarapodásáról a főpénztárnok jelentése ad számot. Eszerint Társaságunk jelenleg összesen 939 rendes tagot számlál.

Pénzügyi helyzetünket a főpénztárnok jelentése ismerteti. A számvizsgáló bizottság jelentése és a vagyonkimutatás az előírt módon felülvizsgáltatván, kérjük az elnökség részére a felmentvény megadását, ugyancsak kérjük az 1926-iki költségvetési előirányzat elfogadását.

Az igazgató-választmány 1926 febr. 16-i üléséből.

Magyar Közgazdasági Társaság „Rendes számla” 1925.

BEVÉTEL.

KIADÁS.

1. Egyenleg mult évről	12.800,000	1. Szerkesztői díjak, irodai költség, felolvasások költségei ...	28.530,430
2. Adományok:		2. Nyomdaköltség...	111.156,418
P. Közp. 10.000,000		3. Kamat, jutalék ...	722,242
Tébe. 20.000,000	30.000,000	4. Egyenleg, mint maradvány ...	22.400,000
3. Kamatjövedelem ...	4.511,000		
4. Tagdíj, előfizetés, hirdetés ...	80.408,090		
5. Átmenő tételek ...	28.100,000		
6. Különféle bevétel ...	6.990,000		
	162.809,090		162.809,090

Budapest, 1925. december 31.

Vagyonkimutatás:

Készpénz Magyar-Olasz Banknál 22.400.000 K.
10,000 K n. é. 4½ Magyar. tkptárak közp. jelzálogbkja zlglev.
15,000 K n. é. májusi nostr. hadikölcsön kötv. 6½%-os.
10,000 K n. é. februári nostr. hadikölcsön kötv. 6½%-os.

Felülvizsgáltatott és helyesnek találtatott:

Gerlőczy Béla s. k.
pénztáros.

Zsengeri Manó s. k.
számvizsgáló.

Magyar Közgazdasági Társaság Matlekovits-alapítványszla 1925.

BEVÉTEL.

KIADÁS.

1. Egyenleg --- --- ---	64.300,000	1. Az alapítólevél értelmében Matlekovits Sándorutalványára kifizetett összegek	18.664,560
2. Kamatok, szelvények	6.560,000	2. Különféle költségek	75,400
		3. Egyenleg --- --- ---	52.120,000
	70.860,000		70.860,000

Budapest, 1925 december 31.

Vagyonkimutatás 1925 december 31-én:
1.2000 drb Magyar-Olasz Bank részvény.
Készpénz Magyar-Olasz Banknál 52.120.000 korona.

Felülvizsgáltatott és rendben találtatott:

Gerlőczy Béla s. k.
pénztáros.

Zsengeri Manó s. k.
számvizsgáló.

A főpénztárnok jelentése az 1925. évről.

Csatoltan van szerencsém a Magyar Közgazdasági Társaság 1925. évre vonatkozó kimutatásait betérjeszteni, amely kimutatások szerint a Magyar Közgazdasági Társaság

bevétele az előző évről áthozott egyen-

leggel együtt az év folyamán ... 162.809,090 K volt,
a kiadások pedig ... 140.409,090 K-t tettek ki,

úgy hogy ... 22.400,000 K
pénzmaradvánnyal zártuk le az 1925. évet.

A Magyar Közgazdasági Társaság vagyona pedig az év végén a következő volt:

A fenti 22.400,000 K készpénz,
10,000 K n. é. 4½%-os Magyar Takptárak közp. jelzbankja zlglev.
15,000 K n. é. 6%-os májusi nostr. hadikölcsön kötvény,
10,000 K n. é. 6%-os februári " " "

A Matlekovits-alapítványra vonatkozó elszámolás szerint pedig a bevétele az év folyamán a múlt év-

ről áthozott egyenleggel együtt ... 70.860,000 K-t tett ki,
amivel szemben a kiadás ... 18.740,000 K volt

úgy hogy a Matlekovits-alapítvány
ezidőszertinti vagyona ... 52.120,000 K készpénz

és 1200 drb. Magyar Olasz Bank részvény.

A folyó évben a taglétszám a következőképen alakult: Az 1924. év végi kimutatás szerint a Magyar Közgazdasági Társaságnak

összesen ... 796 tagja volt
az 1925. év folyamán belépett ... 175 új tag,

összesen ... 971
kilépett, vagy elhalt ... 32

így a taglétszám ... 939,

vagyis a Magyar Közgazdasági Társaság taglétszáma az 1925. év folyamán vég-eredményben 143 új taggal gyarapodott.

Tekintettel arra, hogy a Magyar Közgazdasági Társaság iránti érdeklődés állandóan nagyobb mérvet ölt és közóhajként nyilvánul meg a kívánság, hogy a hivatalos közlöny, a «Közgazdasági Szemle» lehetőleg több alkalommal jelenjék meg a folyó évben, a legfőbb gondunkat fogja képezni az év folyamán is újabb bevételi források előteremtése és a tömörülésben rejlő nagy erők tudatában, lehetőleg a közgazdasági élet összes tényezőinek zászlónk alá való gyűjtése.

Ezen terv tudatában, kérjük a költségelőirányzatot a folyó évre a következőképpen megállapítani :

Bevételek :

Egyenleg mult évről	22.400,000 K
Adományok	60.000,000 «
Kamat és egyéb jövedelmek	14.000,000 «
Tagdíj bevétel	130.000,000 «
összesen	226.400,000 K

Kiadások :

Szerkesztői díjak és irodai költségek	40.000,000 K
Nyomdai költségek	160.000,000 «
Kamatok, jutalékok és egyéb kiadások	26.400,000 «
összesen	226.400,000 K

Végül még betérjesztem a tisztelt Közgyűlésnek a számvizsgáló bizottság jelentését is az elszámolásokra vonatkozólag.

Budapest, 1926 február 15.

Közgyűlés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1926 március 23-án d. u. 6 órakor a Közgazdasági Egyetem (IV., Szerb-utca 23.) I. em. 6. számú előadótermében tartja

1926. évi rendes közgyűlését,

melynek napirendje a következő:

- I. Az igazgató-választmány jelentése a társaság 1925. évi működéséről.
- II. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1925-i számadásokról.
- III. Az igazgató-választmány indítványa az alapszabályok 7. §-ának módosítása tárgyában.
- IV. Az 1926. évi költségvetés megállapítása.
- V. *Éber Antal* alelnök emlékbeszéde *Matlekovits Sándorról*.
- VI. Az elnökség és az igazgató-választmány megválasztása a 1926—1928 háromévi tartamra.
- VII. Indítványok. (Az alapszabályok értelmében indítványok a közgyűlést megelőzőleg legalább nyolc nappal írásban adandók be az elnökséghez.)

Matlekovits Sándor.*

Nagy megtiszteltetés lett osztályrészem, amikor a Magyar Közgazdasági Társaság választmánya megbízott azzal, hogy mai közgyűlésünkön társaságunk megboldogult nagy elnökéről, Matlekovits Sándorról emlékbeszédet mondjak. Átérzem a reám háruló feladat nagy súlyát, mert méltatlannak érzem magam arra, hogy a tisztelt hallgatóság elé tárjam azokat a megbecsülhetetlen értékű kincseket, amelyeket ez a kivételes elme, „a nemzetgazdasági tudománynak és a nemzetgazdasági politikának legjelentékenyebb klasszikusa“, — mint Apponyi Albert gróf őt jubileuma alkalmával jellemezte — hatvanéves közpályáján nemzetünk rendelkezésére bocsátott. Viszont megkönnyíti feladatomat, hogy egész közéleti szereplése a felfogás egységének, egyöntetűségének és következetességének oly ritka példáját nyújtja, amely lehetővé teszi, hogy ennek a változatos és értékes tevékenységnek vezető irányát néhány ecsetvonással plasztikusan kidomboríthassam.

Hosszú közéleti működésének nagy értékét az adja meg, hogy mint gazdasági politikus a közgazdasági tudomány alapján állott és viszont mint közgazdasági tudós gyakorlati közgazdasági életünk mélységes ismeretével rendelkezett. Így közgazdaság-politikai működését állandóan a közgazdasági tudomány törvényei irányították, míg közgazdasági életünk egész szövevényének teljes ismerete és bámulatosan gyakorlatias közgazdasági érzéke adott fényt és meleget tudományos munkáinak. Elméjének átütő ereje és utolsó pillanatáig változatlan frissesége eredményezte, hogy bámulatos szorgalmával és csodálatos memoriájával mindvégig lépést tartott a közgazdasági tudomány fejlődésével, viszont egész gazdasági életünknek, termelésünk minden ágának, közgazdasági adminisztrációnk és hitelszervezetünk minden részletének oly gyakorlati ismerője volt, mint talán senki kortársai között.

Közgazdaság-politikai és tudományos működésének orosz-lánrészét a vámpolitika foglalja el. Ha szabad összehasonlító értékelés tárgyává tenni közéleti munkásságának nagybecsű eredményeit, úgy elmondhatjuk, hogy a vámpolitika volt az

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1926 március 23-i közgyűlésén tartott emlékbeszéd.

a működési tér, amelyen akár mint gyakorlati politikus, akár mint közgazdasági tudományos író a legnagyobb s legmaradandóbb értékeket produkálta. 1867-ben lett az akkori földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium fogalmazója és miniszteriális működésének legelső éveitől kezdve egészen 1889-ben történt nyugalomba vonulásáig vezető szelleme és legfőbb irányítója volt Magyarország vámpolitikájának. Mint tudományos írónak első nagyobb vámpolitikai munkája 1877-ben jelent meg „Az osztrák-magyar monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig” cím alatt, ettől kezdve a tudományos munkáknak, közgazdasági folyóiratokban megjelent tanulmányoknak és hirlapi cikkeknek megszámlálhatatlan és megbecsülhetetlen sorozatát nyújtja a vámpolitika kérdéséről, mindaddig a nagyértékű munkálatáig, amely „Vámpolitika és vámtarifa” cím alatt 1923-ban az akkor közzétett új tarifatervezet kritikája gyanánt oly nagy és méltó feltűnést keltett. Ezt az egész hosszú, több mint fél-századot átölelő vámpolitikai tevékenységet egységes vezető gondolat irányította: a tudomány és a gyakorlati ismeretek teljes fegyverzetével lefolytatott küzdelem a szabad kereskedelem mellett.

Matlekovits közéleti működésének kezdete a szabadkereskedelmi irányzat érvényesülésének idejére esik. Az 1851. évi vámtarifa az addigi prohibicionális vámrendszer helyébe a védővámokat léptette, majd pedig — bár az 1865. évi ideiglenes általános vámtarifa igen magas vámokkal operált — a Németországgal 1868-ban megkötött vám- és kereskedelmi szerződés, majd az 1869. évi angol pótszerződés és az Ausztria által az irányadó országokkal a hatvanas évek végén megkötött egyéb szerződések gyakorlatilag az 1865. évi tarifa magas vámjait hatálytalanokká tették, illetve azokat felére, sőt egyes cikkeknel még a felénél is kevesebbre redukálták.

Érthető tehát, hogy amikor Matlekovits a monarchia ezen szabadkereskedelmi vámpolitikai irányzata idején lépett a kereskedelmi minisztérium szolgálatába és annak kedvező eredményeit az elért gazdasági fejlődésen tapasztalhatta, maga ez a tény is fogékony elméjét a szabadkereskedelem irányában befolyásolhatta. Ehhez járult, hogy nagy szorgalommal folytatott tanulmányai is azt a meggyőződést érlelték meg benne, hogy a túlzott vámvédelem csak melegágyi fejlődést idézhet fel, tartósan egészséges ipar alapítására vagy a mezőgazdasági jólét állandósítására nem vezethet, ellenben kárára van a kereskedelemnek, megdrágítja a fogyasztást, felemeli a munkabéreket és így ártalmára van a közgazdasági fejlődésnek. „Az osztrák-magyar monarchia és a német birodalom vámpolitikájáról” írt mesterművében vámpolitikai meggyőződését a következő tételben foglalja egybe: „Mi a

magunk részéről határozottan a védvámok hasznossága ellen foglalunk állást; azon a szilárd véleményen vagyunk, hogy védvámok által semmit sem lehet megvédeni, de nagyon sok kár okozható és nevezetesen, ha az újabban annyira elterjedt jelszó a hazai termelésnek minden ágában való megvédéséről érvényesülne, akkor a rendszer eredménytelensége és a közgazdaság egyetemére való károssága legvilágosabban ki derülne. Hogyan találhatna a belföld minden munkájára gondosan megállapított vámvédelem másban kifejezést, mint az árak általános emelkedésében? A megvédett gabona drágítja a kenyeret, a megvédett szén az ipar fűtőanyagát, a megvédett vas-, fém és gépek a termelés főeszközeit, a megvédett szövöttárúk, bőr, stb. a ruházat legfőbb tárgyait... mindennek az ára emelkedik, mily boldog jelenség, de hát ki fizesse meg a magasabb árakat? Hát van a termelőnek abból haszna, ha termelvényét drágán adhatja el, de igényeit csak egyaránt drága árúkkal kell fedeznie?"

A speciális magyar érdek is a szabadkereskedelmi irány felé terelte. Az osztrák-magyar monarchia az 1870-től 1880-ig terjedő évtizedben gabona-export terület volt, ebben az évtizedben — az 1872—73. évi inséges időt beszámítva is — évente átlag 2 millió q gabonaneműt exportált, 1877-től kezdve már az állatforgalom is állandó és egyre emelkedő aktív egyenleggel zárult, ily körülmények között az agrár Magyarországnak csak egy vámpolitikai érdeke lehetett, hogy azok a külföldi országok, ahová feleslegeit kiviszi, ezek elől védővámokkal el ne zárkozzanak. Viszont az ipari vámok emeléséből Magyarországnak csak kára lehetett, mert minden ipari védővám csak a fejlett osztrák ipar előnyére szolgálhatott, az az aránylag csekély magyar ipar pedig, amely a közös vámterület mellett is az osztrák iparral szemben helyt tudott állni, nyilván még kevésbé szorult vámvédelemre a távolabbi országok ipari versenyével szemben. Magyarországnak tehát prohibíciós vámok semmikép sem képezhatték érdekét. Mezőgazdasági kivitelének csak árthattak, ipara fejlődéséhez alig járulhattak hozzá, megdrágíthatták a fogyasztást és nagy ártalmára válhattak a kereskedelemnek.

Ezek a specifikusan magyar szempontok tehát lényegesen hozzájárultak ahhoz, hogy Matlekovits — egyébként az alkotmányos élet felújulása után szerepelt legtöbb magyar államférfi is — teljes meggyőződéssel és hévvel állította tevékenységét a szabadkereskedelmi irányzat szolgálatába.

Sajnos, Ausztria magatartása és a világpolitikai események meggyőzték ennek az irányzatnak az érvényesülését. Az 1867-ben alkotmányhoz jutott Ausztria parlamentjében az osztrák városok és a kereskedelmi- és ipar-kamarák mintegy érdekképviselői helyeket nyertek el. Az osztrák

ipar visszavágyódott az 1851. előtti prohibicionális vámpolitika melegágyi levegőjéhez és az új parlamentben képviselői útján kezdettől szembeszegült a szabadkereskedelmi irányzattal. Lényegesen hozzájárult ehhez az 1873-iki világkiállítást megelőző túlprodukció és a kiállítás kapcsán előállott krach, a gazdasági helyzet megromlása fölötti elkeseredés bőséges táplálékot adott annak a tendenciának, amely a vámpolitika megváltoztatására irányult. Ebbe az időbe esik az olasz és francia vámpolitika irányának elhajlása a védvámrendszer felé. Olaszország a protekcionista agitáció, a nemzeti ipar megerősítésére irányuló törekvések hatása alatt 1875 június 30-án felmondja a monarchiának az 1876-ig érvényes vám-szerződést. Franciaországban III. Napoleon bukása véget vet a szabadkereskedelmi vámpolitikának, nyilvánvalóvá válik, hogy a francia köztársaság a monarchiával fennálló kereskedelmi szerződést nem fogja megújítani, megindul a nagy agrárius védővámmozgalom, amely végül is az 1885. évi protekciós francia vámtarifához vezet.

Azonban a monarchia vámpolitikájának átformálására döntő Németország irányváltoztatása volt. Már a hetvenes évek derekán erős mozgalom indult meg a német birodalomban is a vámvédelem irányában és amikor Delbrück, a szabadkereskedelmi politika híve, 1876-ban visszalép és Bismarck mindinkább személyesen irányítja a birodalom vámpolitikáját, már nyilvánvalóvá válik az elkanyarodás a vámpolitika eddigi elveitől. Az a trónbeszéd, amellyel a Reichstag 1879-ben megnyitott, félreismerhetetlen nyíltsággal áll a védővamos politika mellé, úgy, hogy az ugyanezen évben a parlament elé terjesztett javaslat már agrár-védővamos színezéssel bír. Megszünteti a gabona-behozatal vámmentesességét, védővám alá veti az addig vámmentes állat- és fa-behozataalt, újból védővám oltalma alá helyezi az 1877 óta vámmentesen behozható vasat, vasárúkat, gépeket, stb., szóval amikor ennek az új vámtarifának általános életbehelyezése 1880 január 1-ével megtörténik, akkor a német birodalom megtette a döntő lépést, elhagyta a szabad kereskedelem politikáját és felcserélte azt a nemzeti munka védelmének jelszava alatt inaugurált védővamos politikával.

Ebben az atmoszférában kellett Matlekovits Sándornak, a magyar vámpolitika irányítójának és vezető szellemének szabadkereskedelmi meggyőződése mellett síkra szállania. Természetes, hogy legnagyobb erőfeszítése sem vezethetett több eredményre, mint arra, hogy a védővamos irányzatnak csak hosszú és szívós küzdelmek során lépésről-lépésre engedte át a teret. Még a monarchia 1878. évi autonóm vámtarifája sikerrel vette fel a harcot az új irányzattal. A nyersanyagokra és félgyártmányokra lehetőleg a vámmentesesség vagy legalább

az eddigi vámok mérséklése mondatott ki. Gabona és liszt még vámmentes, mert — mint a Matlekovits által mesteri tollal szövegezett indokolás mondja — „Magyarország főérdeke, hogy gabonája vámmentesen mehessen be a nyugati országokba, ezt a célt pedig sokkal könnyebben érjük el, ha vámtarifánk oly cikknél, amelyben Magyarország nem termelő, a vámmentességet engedi meg.“ Mindent összevéve — bár már a védővamos irányzat előrenyomulása látszik a gyapotfonalak, gyapotárúk és gyapjúárúk vámtételeinél, úgyszintén a pénzügyi vámok emelésénél — az 1878. évi tarifa még nem adta fel a szabadkereskedelem álláspontját.

Amikor azonban a külföldi államok vámpolitikája — mint előzőleg jeleztük — határozottan a prohibíció irányában haladt, amikor a német birodalommal 1881-ben tarifa-szerződés megkötése iránti tárgyalások hajótörést szenvedtek, már Magyarországon is lábrakapott az a meggyőződés, hogy a szabadkereskedelmi irányzat már csak a védővamos rendszer ad absurdum vezetésétől várhatja feltámadását. Így azután már Matlekovits is kénytelen volt az idők szellemével számolni és részt venni az 1882. évi tarifarevizióban, amely az agrár-vámok bevezetésével és határozott ipari védővámok behozatalával már teljes elhagyását jelenti a szabadkereskedelmi irányzatnak. Időközben Franciaország 1884-ben a búza és búzaliszt vámját annak ötszörösére és hatszorosára emeli, közbejön a német 1885. évi tarifareform, úgy, hogy a monarchia két állama tovább nem állhat ellen és az 1887. évi osztrák-magyar vámtarifa — az utolsó, amelynek létrejöttében Matlekovits még aktív részt vett — már a retorzióknak, a magas védővámoknak, agrár-vámoknak teljes harci fegyverzetét tárja elénk.

A Matlekovits miniszteriális működésének ideje alatti vámpolitikai események eme vázlatos ismertetése tisztán mutatja a belső meggyőződésnek átható erejét, amellyel a szabadkereskedelmi irányzat mellett küzdött, de mutatja azt is, hogy a szabad kereskedelem nála nem volt doktrinär jelszó, hanem amikor látta, hogy minden törekvése hajótörést szenved a monarchiára nézve irányadó országok politikájának megfordulásán és az osztrák irányváltozáson, akkor mindennek fölé helyezte a magyar érdekeket, igyekezett azokat a meggyőződése szerint mindenkire egyaránt káros vámpolitikai irányzattal szemben is megvédeni és nem riadt vissza attól, hogy a hazai közgazdasági élet védelmében részt vegyen oly vámpolitikai alkotásoknál is, amelyek irányzata tudományos és gyakorlati meggyőződéseivel homlokegyenest ellenkezett. Ebben a működésében látszik épen legjobban elméleti tudásának és gyakorlati érzékének teljes egyensúlya. Mindent elkövetett abban az irányban, hogy a tudományos igazság

jusson érvényre, de amikor ez a többi országok merev ellentállásán meghiusult, nem ragaszkodott tovább doktrinár álláspontokhoz, hanem az ország gyakorlati érdekeit helyezte előtérbe. Hogy mennyi lelki küzdelmébe került ezt az álláspontot tudományos meggyőződése ellenére érvényesítenie, ez kiderül abból a — majdnem mentegetődő — írásából, amellyel állásfoglalását megokolja: „A magyar molnáripar — írja — semmikép sem szorult rá a védelemre, nem is kérte volna azt soha, amikor azonban Németország a lisztet megvámolta és ezáltal korlátozta a magyar liszt behozatalát, a német molnáripar az osztrák-magyar monarchiában létező liszt-vámmentesség mellett abba a kedvező helyzetbe került, hogy nagy mennyiségeket exportálhatott a szomszéd Csehországba és ezáltal a magyar és cseh malmoknak elhelyezési területét a saját vámterületén kisebbitette. Ekkor a szabadkereskedelmi politikusnak is be kellett látnia a liszt-vám szükségét és a védővámok mellé kellett állnia. Ha Franciaország az osztrák-magyar monarchia minden export-cikkét magas vámokkal sújtja, akkor miért kezelje kíméletesen a borban gazdag monarchia Franciaország drága borait? Ha Németország Magyarország legfontosabb cikkeit magas vámokkal terheli, megakadályozza az állat-forgalmat, miért uralkodjék akkor rokonszenv a német cikkekkel szemben, miért kelljen akkor német árukat vámmentesen beengedni?”

Vámpolitikai meggyőződése hivatalos működésének megszűnésével nem változott meg, irodalmi munkálataiban, érdeklépviseleti felszólalásaiban, önállóan megjelent műveiben továbbra is törhetetlen erejű harcosa marad a szabad vámkereskedelmi irányzatnak. Utolsó küzdelme ezen a téren az volt, amelyet az 1923. évi magyar autonóm vámtarifa ellen folytatott. Ennek a tarifának túlzott védővamos irányzatát ostorozva, a következő konklúzióban foglalta össze véleményét: „A tervezet hibája, hogy túlsokat akar és nem veszi figyelembe, hogy egy, az utolsó nyolc év alatt nagyon is leértört országban a vámokban újabb óriási terhet rak le, amely alatt fizetési képessége sülyedni fog és nem lesz képes a mesterséges ipart táplálni.” Alig lesz valaki is, aki az azóta szerzett tapasztalatok megvilágításában ne igazolhatná, hogy súlyos kritikája legalább is nem volt alap nélkül való.

Vannak, akik Matlekovits vámpolitikai meggyőződését, a védővámok elleni félévszázados küzdelmét egy elavult iskolai tan elveihez való tiszteletreméltó, de konzervatív ragaszkodásnak minősítették, amely nem számol a gyakorlati élet követelményeivel. Legyen szabad ezzel a felfogással szemben idéznünk azt a megrázó erejű memento-t, amelyet 1891-ben megjelent nagy művében a védővamos politikai irányzat előretöréséhez fűzött: „Autonom vámtarifák, harci vámok és vám-

háborúk — írja itt Matlekovits — a legújabb kereskedelmi politika találmányai, amelyeket sikerrel vagy siker nélkül kellett alkalmazni, mert a gazdasági területen való izolálás iránti törekvés következményei, holott ezen a téren izolálás nem lehetséges és nem képzelhető. A vámtarifák kölcsönös fellicitálása, a kölcsönös keresgélés árúcikkek után, amelyeket még meg lehetne vámolni, hogy ezzel a szomszédnak ártsunk, a szorgosság, amely arra irányul, hogy a nemzeti gazdaság a szomszédos gazdaságok tönkrehajtása árán emelkedjék, ez jellemzi a legújabb gazdasági politikát. Ezt a politikát azonban sem népjogilag, sem gazdaságilag, sem erkölcsileg nem lehet igazolni.“ Ha szigorú objektivitással vesszük fontolóra, vajjon nem volt-e része az 1914-ben bekövetkezett világháborúban az azt megelőző évtizedek vámpolitikai kielégzett ellenségeskedéseinek, ha objektíve megfontoljuk, hogy például az orosz-német, az osztrák-magyar-szerb politikai relációkra mily hatást gyakorolt az ezen államok között lefolytatott vámháborúskodás, ha mérlegre tesszük, hogy az úgynevezett békekötés óta mennyire nem engedték a lelkek békéjét helyreállítani azok a kölcsönös vámpolitikai rendszabályok, amelyek behozatali- és kiviteli tilalmakkal, prohibíciókkal, retorziókkal és harci vámokkal dolgoztak: akkor talán más véleményre jutunk abban a tekintetben, vajjon valóban csak elavult elméletekhez való konzervatív ragaszkodás volt-e a Matlekovits vámpolitikai meggyőződése?

Amikor lezárjuk a Matlekovits vámpolitikai működésének rövid, vázlatos és ezért nagyon hézagos ismertetését, még csak egyre kívánunk ráutalni. A sok igazságtalan kritika között, amely gazdaság-politikai működését kísérte, gyakran találkoztunk azzal, hogy az ország agrár jellege iránt nem viseltetett kellő érzékkel, hogy túlságosan merkantilista álláspontot foglalt el. Legyen szabad ezzel szemben ráutalnunk arra, amit már az előzőkben is jeleztünk, hogy a védővámok ellen irányuló megfontolt tudományos meggyőződéseitől a gyakorlati politikában épen a magyar mezőgazdasági érdekekre való tekintet térítette el, hogy a védővámok alkalmazására hazánkban elsősorban az a helyzet indította, hogy Németország a magyar mezőgazdasági produktumok, a liszt és állat vámentes behozatalától elzárkózott. És amikor 1923-ban a vámtarifa-tervezet ellen hadat üzent, akkor is főleg arra utalt, hogy az agrár vámok fel vannak függesztve, tehát hatástalanok, de ha nem is volnának felfüggesztve, ezeknek a vámoknak a hatása hiányzó világforgalom nélkül nem jelentkezik, viszont — írja kritikájában — „a vámtarifában épen országos szempontból, óvakodni kell kiadós védelmet az iparfejlesztés érdekében meghonosítani és ezáltal a mezőgazdaság beszerzéseit drágítani, avagy lehetetlenné tenni, hanem ellen-

kezőleg, amennyire lehet, igyekezni kell a vámokat a mezőgazdaság számára leszállítani.“ Ugyanebben a művében felveti a kérdést, vajjon a kasza és sarló váma nem ellenkezik-e az ország mezőgazdáinak érdekeivel, vajjon hogy egyeztethető össze a rézgálic váma a szőlőtermelés óriási jelentőségével? És ezen kérdések kapcsán odakonkludál, hogy a tervezet „a mezőgazdaságot és a feldolgozó-ipart működésében a szükséges anyag, szerszámok, felszerelési tárgyak megdrágításával fejlődésében gátolja.“ A valóságban így festett Matlekovits agrár-ellenes politikája.

Közgazdasági tevékenységének úgy a gyakorlati téren, mint tudományos írásaiban vezető motivuma a gazdasági liberalizmus volt. Amikor ez a társaság jubileumát ünnepelte, büszkén mondta el: „Első tollvonásomtól kezdve, a mai napig következetesen és melléktekintetek nélkül a liberalizmus zászlójának dicsősége mellett küzdöttem és ezt a zászlót magasan lebegtettem nemesak itthon, hanem a külföldön megjelent munkáimban is.“

Valóban első tollvonásától kezdve. A tudományos akadémian 1873-ban a részvénytársulati ügyről előadott székfoglaló értekezésében nyíltan és határozottan szállt síkra azok ellen a reakcionárius törekvések ellen, amelyek a részvénytársulati jog szabályozása tárgyában abban az időben a sajtóban és a parlamentben jelentkeztek. Kifejti, hogy visszaélések, mint minden téren, úgy ezen a téren is mindig voltak és lesznek, de a visszaéléseket semmiféle törvény nem képes kiküszöbölni, ellenben erőszakos beavatkozás a dolgok egészséges fejlődésének állja útját. Álláspontja a reformtörekvésekkel szemben az, hogy „a szabadság és az igazság elveit egész következetességükben“ kell alkalmazni, tehát engedjék teljes szabadság a társulási ügynek, de az anyagilag érdekeltek folytonos ellenőrzése kényszerítse a társaság kezelőit arra, hogy működésük igazságos legyen, ezt pedig a lehető legnagyobb nyilvánosság biztosíthatja. Konklúzióit abban vonja le, hogy a részvénytársasági ügy rendezésénél a törvényhozás jelszava legyen: „szabadság, nyilvánosság és felelősség“.

Ezek az elvek irányítják működését, amikor röviddel ezután, mint a kereskedelmi miniszterium tisztviselője résztvesz a kereskedelmi törvény előkészítésére irányuló munkálatokban. Nagy része van abban, hogy a kereskedelmi törvény idevonatkozó része az engedélyezési rendszer mellőzésének, a szabad alakulás, a normatív szabályok megalkotásának alapjára helyezkedik. És ma, amikor ez a törvény immár fél-százados jubileumát ünnepli, megállapíthatjuk, hogy az elmúlt 50 év Matlekovits liberalizmusát igazolta, a mi részvénytársaságaink félszázados története nem mutat fel semmivel sem több visszaélést, mint azoké az államoké, amelyek

törvényhozásai az engedélyezés és állami ellenőrzés rendszere mellett foglaltak állást. De megállapíthatjuk azt is, hogy amikor napjainkban a sanyarú gazdasági viszonyok hatásaként a részvénytársulati jog újabb szabályozása az érdeklődés előterébe lépett, alig merül fel oly reformgondolat, amely a kereskedelmi törvény elavultnak mondott liberális rendszerével szemben jobbat vagy eredményesebbet tudna biztosítani.

Ugyanígy a gazdasági liberalizmus irányította működését az 1884. évi ipartörvény megalkotása körül. Ennek a törvénynek az indokolásában, amely egyik legértékesebb munkája, fentartás nélkül az iparszabadság elvi alapjára helyezkedik. „A vállalkozó tőkével szemben — mondja — a kézműves iparost jobb helyzetbe hozni akarni lázas törekvés, amelyet az életben keresztülvinni sikerrel lehetetlen“ és feladatul csak azt tűzte ki, hogyan lehet az iparszabadság elvének teljes fentartása mellett az iparosok közt a rendet biztosítani. A javaslat parlamenti tárgyalása közben a kormány kénytelen volt a közhangulatnak koncessziókat tenni, egyes esetekben a törvény megköveteli a képesítés kimutatását, végeredményben azonban, amikor megengedi az egyik mesterségről a másikra való áttérést, több mesterség folytatását és a nem képesített iparosok részére is a képesített üzletvezető által való iparüzést: akkor mégis csak a Matlekovits gazdasági liberalizmusát juttatja diadalra.

Az 1884. évi ipartörvény 38 évig maradt érvényben. Amikor azután 1922-ben a kormány a nemzetgyűlés elé oly reformjavaslattal lépett, amely a liberalizmus elveit feladta, Matlekovits volt az, aki gazdag tapasztalatainak és nagy tudásának egész fegyverzetével fiatalos lendülettel szállt harcba az új irányzattal, amely a képesítést teszi szabállyá, az egyik iparról a másikra való áttérést megakadályozza, a kapitalista vállalatoknak elhelyezkedését a kézműiparban megnehezíti és a közel 40 szakaszban adott felhatalmazásokkal a törvényes jogszabályok helyett a miniszteri omnipotenciát helyezi uralomba. Ez volt az utolsó hadjárat, amelyet a gazdasági liberalizmus zászlójának védelmében vezetett.

Ha Matlekovits Sándor gazdasági liberalizmusáról beszélünk, nem elég az ő politikai irányát röviden ezzel a műkifejezéssel körülírni, amely annyi félreértésre és félremagyarázásra adott és adhat okot, hanem mélyére keli néznünk annak, mit értett ő az alatt a gazdasági liberalizmus alatt, amelyet egész hosszú és ragyogó közpályáján működése legfőbb iránytűjéül tekintett. Az ő liberalizmusa nem jelentette a szabadosságot, nem jelentette azt, hogy a gazdasági életben mindenki tehessen azt, amit akar, visszaélhessen gazdasági hatalmával, hanem jelentette annak a meg-

fontolását, hogy semmiféle törvény és semmiféle kormányhatalom az élő gazdasági szervezetből a felburjánzó visszaéléseket kiirtani amúgy sem tudja, tehát engedjük azokat a szerveket, amelyek egészségesen és tisztességesen dolgoznak szabad erő kifejtésben felvirágozni, viszont igyekezzünk oly törvényes rendszabályokat alkotni, amelyek a megfelelő ellenőrzés és nyilvánosság útján biztosítsák, hogy azok, akik érdekeltek, meg tudják különböztetni az egészségeset a betegtől, a józan üzleti vállalkozást a szédelgéstől, a becsületes üzleti törekvéseket a visszaélésektől.

Külön ki kell emelnünk azt, hogy az ő liberalizmusa nem kívánta a „laissez faire laissez passer” jelszót minden fentartás és korlátozás nélkül érvényesíteni. Megfontolásának kiindulópontja az volt, hogy csak az egyéni érdek fejlesztése adja meg a nemzetnek és a nemzet dolgozó tényezőinek munkakedvét és munkaerejét, nem lehet és nem helyes tehát oly feladatok ellátását, amelyeket az egyéni gazdaság jól és tökéletesen tud megoldani, az államhatalomra bízni, amely ugyanezt csak rosszul és tökéletlenül tudja kivinni. Ezért volt a részvénytársulatoknál az engedélyezési rendszer ellen, ezért foglalt állást már kora ifjúságában az állami biztosítóintézetekkel szemben, amelyek sohasem tudják a kitűzött célt gazdaságosan megoldani, ezért foglalt állást a kézműipari képesítés általánosítása ellen, ezért tette maró szatira tárgyává azokat a rendszabályokat, amelyekkel a korona romlása kapcsán előállott úgynevezett drágaságot le- törni akarták: szóval az ő liberalizmusa abban állott, hogy engedjünk szabad teret a nemzetben szunnyadó gazdasági erők akadálytalan érvényesítésének és ne engedjük uralomra a gazdasági életben az állami onnipotenciát, amely a hibáknak és visszaéléseknek csak kis részét tudja megelőzni, de elpusztítja nagyrészt annak a munkaképességnek és munkaerőnek, amely a gazdasági egyének szabad érvényesülésében rejlik. Hogy mily kevésbé jelentette gazdasági liberalizmusa azt a törekvést, mintha az államot a közgazdasági élet fejlesztése és támogatása iránt megillető kötelességeinek teljesítése alól mentesíteni kívánta volna, legjobban bizonyítja, hogy ő volt az első, aki az állami iparfejlesztés programját felállította, az ő elnöklése és irányítása mellett folytak 1880-ban az első tárgyalások az iparfejlesztés eszközeinek megvitatása körül, ő terjesztette emlékiratban ezen tanácskozás eredményeit a kormány elé és ennek a működésének volt nagyrésztben eredménye az 1881. évi 44. t.-c., amely alapja és kiinduló pontja iparfejlesztő törvényeinknek. A gyakorlatban pedig a nyolcvanas évek kezdetén épen az ő javaslatára támogatott a kereskedelemügyi miniszter két nehéz helyzetbe került gyárat részvények átvétele által, világosan megjelölve azt a

felfogást, hogy az állam ne legyen versenytársa a szabad gazdasági tevékenységnek, ne legyen kerékkötője ennek, viszont bocsássa erejét rendelkezésére a magángazdaságnak ott, ahol ez a köz érdekében segítségére és támogatására szorul.

A Matlekovits gazdasági liberalizmusa tehát nem jelent sem állami abstinenciát, sem állami indolenciát, hanem igenis jelenti az individualizmus előtérbe helyezését, azét az irányzatát, amely mellett — itt ismét szóról-szóra idézzük — „nemcsak az egyéni érdek, sőt nem is elsősorban az egyéni érdek, hanem igenis a társadalom és az állam gazdasági érdeke, szóval a közgazdaság legjobban nyer kielégítést, leginkább fejlődik.“

A nemzet gazdasági erőinek szabad érvényesülése mellett foglalván állást, ebből a nézőpontjából okszerűen következett, hogy közéleti működése alatt állandó gondoskodásának tárgya volt ennek a gazdasági erőnek minél tökéletesebb oktatás útján való képzése és továbbfejlesztése. Mint a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium államtitkára, ő volt az, aki először kezdeményezte egy mezőgazdasági főiskola létesítését. Az 1884. évi ipartörvényben behozta a tanonciskolák alapításának kényszerét és ezzel az intézkedéssel úttörő irányt mutatott a nyugati államok törvényhozásával szemben is. 1892-től 1922-ig elnöke volt az országos iparoktatási tanácsnak, amelynek működését ez alatt a 30 esztendő alatt ő vezette és irányította. Mindenre kiterjedő figyelme felölelte a kereskedelmi szakoktatást is. Mint a Budapesti Kereskedelmi Akadémia — amelyen ifjúságában két éven át maga is tanította a nemzetgazdaságtant — tanulmányi bizottságának elnöke, tevékeny részt vett ki abban, hogy ez az intézmény úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból nyugateurópai fogalmak szerint is mintaszerű tanintézeté válhatott. Láthatjuk, hogy nem volt a nemzetgazdasági termelésnek olyan ága, amelynek oktatási kérdései iránt a legnagyobb szeretetet és érdeklődést ne tanúsította volna.

Végezetül meg kell emlékeznünk arról a tevékenységről, amelyet Matlekovits Sándor, mint társaságunk elnöke kifejtett. Az alatt a hosszú idő alatt, amíg társaságunk részese volt annak a dísznek, hogy benne elnökét tisztelhetette, nemcsak elnöke, nemcsak vezére és irányítója volt a társaság működésének, hanem elmondhatjuk, hogy ő maga volt a Magyar Közgazdasági Társaság. Figyelme kiterjedt a társaság életének minden mozzanatára, a legnagyobbra és a legkisebbre egyaránt. Ő állította össze az előadások programját, ő tárgyalta le az előadókkal azok irányát és célkitűzéseit, nem mulasztott el egyetlen felolvasó ülést sem. Mindnyájunk szemei előtt feltűnik még felejthetetlen alakja, amint a legmelegebb érdeklődéssel hallgatja végig az előadó fejtegetéseit,

majd az előadások bevégeztével reassumálja azok tartalmát, elmondja hozzá véleményét és ezzel díszes keretet nyújt az elhangzott előadásnak. Minuciózus gondossággal figyel a társaság által kiadott Közgazdasági Szemle belső értékének fentartására. Megbeszéli a Szemle szerkesztőivel a folyóirat tartalmát és irányát, állandóan serkentőleg és buzdítólag hat a színvonal emelésére és ehhez megbecsülhetetlen értékű dolgozataival járul hozzá. Amikor pedig a háború és az azt követő szomorú időszak során ellankad a közgazdasági kérdések iránti érdeklődés, ifjakat megszegyenítő szorgalommal, szívós-sággal és buzgalommal igyekezik a lelkeken úrrá vált közönyt megtörni és valósággal alapjaiból építi fel újonnan társaságunkat. A Magyar Közgazdasági Társaság Matlekovits Sándor elmúlásával helyrehozhatatlan és kipótolhatatlan veszteséget szenvedett. Amíg Társaságunk fenn fog állani, kegyelettel, tisztelettel és hálával fogja körülövezni nagy emlékét.

Éber Antal.

A nagykereskedelmi árak és a vasúti fuvardíjak változásának összefüggése.

A m. kir. központi statisztikai hivatal szerkesztette Magyar Statisztikai Szemle havonként közli 52 fontos cikk nagykereskedelmi árainak alakulását: szembeállítva az előző hónap utolsó napjának áralakulását az 1913. évi átlagárral. A Szemle f. évi első füzeté kimutatja az 1925. december 31-iki árakat. Ezek az adatok szembeállítva az illető cikkek 1913. évben és 1925. év végén érvényes államvasúti fuvardíjaival, alkalmasak lehetnek annak a sokat vitatott kérdésnek a megvilágítására, vajjon az árak változásában milyen szerepe van a fuvardíjak változásának és különösen, hogy az utóbbiak emelkedése mennyiben hat közre a nagykereskedelmi árak emelkedésében? Az alábbiakban megkíséreljük ennek az összefüggésnek a megvilágítását.

E feladat megoldásánál mindenekelőtt az eljárásnál követendő módszert kell megállapítanunk. Ennél ismét több részletkérdést kell tisztáznunk.

Mivel a Szemlében közölt árak a budapesti nagykereskedelmi áralakulást világítják meg, a fuvardíjak pedig a távolság szerint változnak, az első kérdés az, hogy minő távolság az, amelynek fuvardíját a budapesti árakkal szembe kell állítani. Ez csak olyan távolság lehet, amelyről az illető árú Budapestre szokott szállíttatni. E megfontolás alapján például vizsgálattunk köréből ki kell zárni a Szemlében felsorolt cikkek közül a *helybeli* marhahúst és a vizsgálatot a Budapestre szállított ökörré nézve lehet csupán elvégezni.

A többi árúnál olyan távolság fuvardíjat kell alapul venni, amelyről az illető árút Budapestre szállítják. Ezt azonban többnyire nem lehet pontosan megállapítani, mert a legtöbb árú különféle helyekről kerül Budapestre. Nem marad tehát hátra más, mint az az eljárás, hogy ott, ahol a legfontosabb vidéki beszerzési hely ismeretes, annak távolságát Budapestig vegyük alapul; egyébként pedig a m. kir. államvasutak által az árúk szállítását illetőleg megállapított átlagos szállítási távolság díjtételeivel számoljunk. Ámde itt újabb nehézség elé állít bennünket határaink megcsonkítása és az átlagos szállítási távolságnak megrövidülése. Ezeknek következményeképpen ugyanis az a kérdés merül fel, — hiszen az 1913. évi árakat és fuvardíjakat kell az 1925. éviékkal összevetni —,

vajjon az 1913. évi vagy a mostani vasútföldrajzi helyzet szerint, a magyar államvasutakon megtett utat vegyük-e alapul? Nézetünk szerint úgy az 1913. évi, mint az 1925. évi fuvardíjakat csak olyan távolság alapján számíthatjuk, amilyent az árú 1913-ban a magyar államvasutak még ma is meglevő vonalán megtett, mert csak így kapunk a fuvardíjak összehasonlítása szempontjából legalább némileg megközelítő alapot.

Ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével az alábbiakban az egyes árúknál a fuvardíjakat a következő távolságok alapján számítottuk: Alföldi búza és rozsnál a távolság 218 km. (Hódmezővásárhely), burgonyánál 271 km. (Nyíregyháza), kristálycukornál 68 km. (Hatvan), vajnál 186 km. (Moson), tojásnál 100 km. (átlagos gyorsárútáv), rizsnél 283 km. (a flumei vonalból megmaradt gyékényes—budapesti távolság), a túlnyomólag 1913-ban Bécsen át jött elektrolytréz, ólom, ón, horgany, nyers pamut, pamutfonál, pamut- és gyapjuszövetnél, valamint a külföldről jövő rotációspapirosnál 197 km. (Hegyeshalom), rúdvasnál és vaslemeznel 128 km. (rimamurányi gyár állomása), petróleumnál és kénsavnál 269 km. (a régi vonalból megmaradt sátoraljaujhely—budapesti vonal), téglánál 60 km. (maximális távolság a háború előtt e cikknél), égetett mésznél 78 km. (Tatabánya), hazai szénnél 125 km. (Salgótarján), porosz szénnél 72 km. (megmaradt szob—budapesti vonal); összehasonlításul azonban itt a 125 km.-re eső díjtételeket is figyelembe vettük. A többi árúnál az 1913. évi átlagos belföldi 130 km. szállítási távolság számításunk alapja.

Mivel a fuvardíjak kiszámításának alapja a métermázsa, a Szemle nem q-ra szóló áradatait erre a súlyegységre kellett átszámítani. Az 1440 drb. tojástartalmazó láda súlya 95—96 kg.; de mivel ezt a díjszámításnál 100 kg.-ra kerekíti fel a vasút, ez utóbbi súlyt kellett alapul venni. Szakkörökből vett információ alapján a gyapjuszövetnél 100 méter = 100 kg.; a pamutszövetnél 400 méter = q; a felsőbőrnél 1428 □-láb = q; az épületfánál 0.2 m³ = q és a téglánál 40 drb. = q, volt az átszámítás alapja. A szuperfoszfátnál nem sikerült helyes átszámítási kulcsot találni és így a kg. %-ot egy kg.-nak vettük; jöllehet ennek következtében e cikkekre vonatkozó számításaink nem abszolút, hanem csak relatív helyes arányt állapítanak meg az árváltozás és a fuvardíjváltozás közt. Ami a díjszámítást illeti — nagykereskedelmi árakról lévén szó — a vajnál és tojásnál gyorsárúképen —, a többi árúnál a teherárúképen való szállítás esetében alkalmazandó helyi díjszabási, legolcsóbb osztály tételeit vettük alapul; ellenben a díjkedvezményeket figyelmen kívül hagytuk, mert a fuvardíjváltozás általános áralkító hatása az, aminek a megállapítására törekednünk kellett.

Meg kell még jegyezni, hogy az élőállatoknál az élő-

súly kg.-ra vagy annak sokszorosára eső díjtételt az árral közvetlenül összehasonlítani — díjszabástechnikai okokból — eredményesen nem igen lehet. A Szemle táblázatában felsorolt élő állatok, ú. m. : ökör, borjú, fiatal sertés, juhra nézve kétféle díjszámítás lehetséges, a szabvány-, illetőleg minimális súly és a rendelkezésre bocsátott kocsi rakterülete alapján történő díjszámítás. A kettő közül gyakorlatilag az kerül alkalmazásra, amely a konkrét esetben olcsóbb. Ezt azonban előre tudni nem lehet, mert ez függ egyfelől attól, hogy a vasút kisebb vagy nagyobb rakterületű kocsit bocsát-e a feladó rendelkezésére és másfelől attól, hogy az állatok súlya minő, mert e két tényező együttes hatása az, hogy hány állatot lehet a konkrét esetben berakni és, hogy következésképen melyik a helyes díjszámítás? Ennélfogva ezeknél az élőállatoknál csak arra szorítkoztunk, hogy az árváltozás arányát állapítsuk meg és ezzel szembeállítsuk egyfelől, hogy egy □-m. rakterület fuvardíja és másfelől a minimális számítási súlyra eső díjtétel minő módon változott. Ebből is megállapíthattuk úgy az ár-, mint a fuvardíj változásának irányzatát és mind-egyiknek aránylagos mértékét. úgy, hogy e kétféle adat — ha hiányosan is, de mégis megközelítően — képét adja a bennünket érdeklő kérdés alakulásának.

Adataink ismertetése előtt végezetül még azt is meg kell jegyezni, hogy mivel úgy az árra, mint a fuvardíjra vonatkozó adatok 1913. évre aranykoronákra ; 1925. évre ellenben papirkoronákra szólnak, a kétféle adatot egy nevezőre kellett hoznunk. Mivel az aranykoronaszámítás kisebb és könnyebben áttekinthető számokat ad, az összehasonlítást aranykoronákban végeztük, 14.500 papirkoronát számítva egy aranykoronának.

Az ismertetett eljárásnak kétségtelenül az a következménye, hogy az a kép, amelyet adataink mutatnak, nem felel meg teljes pontossággal a való életnek, mert hiszen többféle feltételezésből kellett kiindulnunk. Mégis azt hisszük, hogy mivel az ismertetett praemisszák megállapításánál eléggé óvatosan jártunk el, annyira megközelítjük a való élet képet, amennyire ez az adott körülmények közt egyáltalában lehetséges volt.

Vizsgálódásunk eredményét a következő csoportosításban mutatjuk be.

Az első csoportban azokat az árúkat tárgyaljuk, amelyeknél úgy az ár, mint a fuvardíj emelkedett. A második csoport azokról az árúkról szól, amelyeknek ára emelkedett; fuvardíja ellenben csökkent. A harmadik csoport árúinak ára csökkent, ellenben fuvardíja emelkedett. Ezek után tárgyaljuk azt a cikket, amelynek ára is, fuvardíja is csökkent és végre, a fentebb már említetteknél fogva, külön tárgyalandó élő állatokat.

I. táblázat.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
A r ú	Ártöbbllet arany- korona	Fuvardíjtöbbllet aranykorona	A 2. és 3. rovat kü- lönözete arany- korona	Ártöbbllet 0/0-ban	Fuvardíjtöbbllet 0/0-ban	Tiszta ártöbbllet 0/0-ban	Az 5. és 7. rovat kü- lönözete 0/0	A fuvardíjtöbbllet az egész áremel- kedésnek hány százaléka?	A fuvardíjtöbbllet a magasabb ár- nak hány 0/0-a?
Buza 76 kg.-os ...	5.46	0.41	5.0:	19.45	23.69	18.32	1.13	7.49	1.49
Takarmányárpa ...	0.62	0.32	0.30	3.91	26.89	1.81	2.10	51.66	1.91
Fehér bab ...	0.13	0.32	0.19	0.58	26.89	-0.79	-0.21	246.00	1.12
0-ás húzaliszt ...	14.69	0.64	14.05	30.34	42.38	28.83	1.54	4.35	1.31
2-es „ ...	11.48	0.61	10.84	25.81	42.38	24.38	1.43	5.57	1.43
6-os „ ...	7.93	0.64	7.29	20.99	42.38	19.21	1.78	8.04	1.68
Maláta ...	6.24	0.42	5.82	16.56	32.56	15.66	0.10	6.68	1.12
Kristálycukor ...	17.62	0.16	17.42	17.89	19.28	17.67	0.22	0.91	0.16
Zsír ...	12.06	1.08	10.98	7.43	59.07	6.77	0.66	8.79	0.67
Vaj ...	1.2.89	0.92	141.97	35.69	69.56	34.88	0.81	0.64	0.14
Tojás ...	170.60	0.32	170.28	63.63	15.04	63.50	0.13	0.18	0.12
Korpa ...	0.83	0.50	0.33	6.41	52.64	2.75	3.66	60.96	4.17
Rúdvas ...	6.62	0.54	6.08	25.94	41.85	23.82	2.12	8.15	2.11
Vaslemez ...	4.79	0.54	4.25	14.14	41.85	12.60	1.50	11.27	1.50
Ólom ...	37.—	1.—	36.—	41.57	48.30	40.45	1.12	2.72	1.12
Őn ...	94.—	1.28	92.72	13.63	49.50	13.45	0.18	1.36	0.18
Horgany ...	36.69	0.57	36.12	33.43	25.53	35.87	0.56	1.56	0.56
Hazai szén ...	1.25	0.63	0.62	51.88	58.88	49.60	1.28	50.40	26.14
Porosz szén ...	2.01	0.56	1.45	36.51	59.71	72.13	—	27.88	10.15
U. a. 125 km.-re ...	2.01	0.8-	1.18	36.51	59.71	58.60	—	41.39	15.06
Benzin ...	11.27	0.24	11.03	27.24	17.26	26.22	1.02	2.12	0.58
Nyers pamut ...	15.—	1.05	13.95	5.76	38.74	5.75	0.01	7.00	0.40
Pamutfonal ...	189.—	1.28	187.42	45.10	43.53	44.72	0.38	0.61	0.30
Egysz. pamutszövet ...	24.24	1.44	22.80	50.24	46.35	47.26	2.98	5.94	2.98
Nyers gyapjú ...	108.—	0.67	107.33	42.36	36.81	42.09	0.27	0.62	0.25
Kender ...	64.82	0.11	64.71	44.75	16.41	44.67	0.08	0.08	0.07
Len ...	40.—	0.39	39.61	25.00	41.05	24.75	0.25	9.16	0.24
Rotációs papír ...	18.90	0.67	18.23	43.20	44.83	41.52	1.68	3.59	1.52
Kénsav ...	1.03	0.20	0.83	9.33	8.65	7.52	0.81	1.94	1.81
Tűzifa ...	0.60	0.04	0.56	20.86	8.17	19.51	1.35	6.66	1.39

Az első csoport adatai a legtanulságosabbak. E csoporton belül ugyanis meg lehet állapítani, hogy az ártöbblletből abszolút számokban kifejezve, mennyi esik a fuvardíjemelkedésre. Ezt az I. táblázat 1—3. rovatai világítják meg. Másodszor a táblázat 5. és 6. rovatából megtudjuk úgy az áremelkedésnek, mint a fuvardíjemelkedésnek arányát. Ha a fuvardíjemelkedés levonása után megmaradó tiszta ártöbblletet az 1925 december végére a Szemlében kimutatott árakkal hasonlítjuk össze, megkapjuk a tiszta áremelkedés arányát, amely megmutatja az áralakulást arra az esetre, ha a fuvardíjat figyelmen kívül hagyjuk (7. rovat). A valódi és a most említett tiszta áremelkedés arányszámai közti különbség kitűnik a 8. rovatból. A 9. rovat — a 2. és 3. rovat összehasonlítása

alapján kimutatja, hogy a fuvardíjemelkedés hány százaléka az áremelkedésnek, — a 10. végre, hogy a fuvardíjtöbbslet hány százaléka a magasabb árnak.

A táblázatból a következő fontosabb tanulságokat meríthetjük :

1. A fuvardíjemelkedés — a fehér bab kivételével — minden cikknél *kisebb abszolút számokat mutat* az áremelkedésnek abszolút számokban kifejezett értékénél (2—4. rovat). Az említett kivétel azért nevezetes, mert amint alább látni fogjuk, éppen ez az eset bizonyítja legerősebben, hogy a fuvardíj nagymértékű emelkedése nem mindig oka az áremelkedésnek.

2. A fuvardíjak általában *nagyobb arányban* emelkedtek az áraknál (5. és 6. rovat). Kivétel mutatkozik a tojásnál, horganynál, benzinnél, pamutfonálnál és szövetnél, nyers gyapjunál, kendernél, lennél.

3. Ezt a képet még jobban megvilágítják a 9. rovat adatai, amelyekből kitűnik, hogy a fuvardíjemelkedés folytán előállott fuvardíjtöbbslet igen kevés cikknél teszi *jelentékeny* részét az ártöbbsletnek. Nevezetesen az ártöbbsletnek

1% alatt marad a következő cikkeknel: kristálycukor, vaj, tojás, pamutfonál, nyers gyapju, kender, utóbbinál legkisebb t. i. 0.08%.

2% alatt marad: ón, horgany és kénsavnál.

3% alatt marad: ólom és benzinnél.

4% alatt van: rotációspapírnál.

5% alatt: a 0-ás lisztnél.

6% alatt marad: a 2-es lisztnél és pamutszövetnél.

7% alatt: a malátánál és tűzifánál; míg a 7%-ot a nyers pamutnál éri el.

8-nál kisebb % mutatkozik: a búzánál; a 8%-ot csak 0.4-el haladja meg a 6-os lisztnél, 0.15%-kal a rúdvasnál.

A 9%-ot csak 0.16-al haladja meg a lennél.

A 11%-ot 0.27-el a vaslemeznél.

Jelentékenyen nagyobb százaléka az ártöbbsletnek a fuvardíjtöbbslet csak a porosz szénnél (27.88—41.39%), a hazai szénnél (50.40%), a takarmányárpnál (51.66), a korpánál (60.96) és a már említett fehér babnál.

4. Ezeknek az adatoknak a kiegészítésére alkalmasnak látszik a valóságos és tiszta ártöbbslet adatainak összehasonlítása. A kettő közt észlelhető különbség ugyanis talán legvilágosabban mutatja meg azt, hogy a fuvardíjemelés miképen hatott az árképzésre, mert feltűnteti azt, hogy a fuvardíjtöbbslet beszámításával és anélkül mutatkozó, százalékokban kifejezett áremelkedésből hány százalék esett tisztán a fuvardíjak emelkedésére. Az erre vonatkozó adatokat a 8. rovat mutatja meg. Ebből pld. kitűnik, hogy a fuvardíjemelés elmaradása esetén az áremelkedés százalékszám *túlnyomólag* egy

százaléknál kisebb mértékben csökkent volna; 1.5%-nál kisebb mértékben a búzánál, 2-es lisztnél, ólomnál, benzinnél és tüzi-fánál következett volna be; 1.5%-ot tett volna a vaslemeznél; 1.5 és 2% közt maradt volna a 0-ás és 6-os lisztnél, ujságpapírnál; a 2%-ot csupán csekély mértékben meghaladó százalékot mutatott volna a takarmányárpnál és rúdvasnál és maximumot a korpnál érte volna el, ahol a szóbanlevő különbség 3.66%-ra rúg.

Amíg az I. táblázatban összefoglalt árúknál az áremelkedés és a fuvardíjemelkedés viszonyából még némi következtetések szöknek szemünkbe, van az árúknak két olyan csoportja, amelyeknél az első benyomás az, hogy az odatartozó cikkeknel az a vizsgálat, hogy a fuvardíjak változása mennyiben befolyásolta az árak változását, tárgytalan. Az egyikbe azok a cikkek tartoznak, amelyeknek fuvardíja csökkent, jöllehet áruk emelkedett. A másik csoportba azok az áruk tartoznak, amelyeknek ára csökkent, jöllehet fuvardíjuk emelkedett. A két csoport közt mégis az a különbség, hogy míg az első csoport feladatunk szempontjából egyáltalában nem jöhet szóba; addig a másíknál megállapítható, hogy a fuvardíjemelkedés elmaradása minő további árcsökkenést okozhatott volna. A vonatkozó adatokat az alábbiakban állítjuk össze:

II. Áremelkedés fuvardíjcsökkenés mellett.

Á r ú	Áremelkedés aranykorona	Fuvar- csökkenés aranykorona	Áremelke- dés %	Fuvarcsök- kenés %
Rizs --- --- --- ---	21.16	0.09	38.36	5.49
Kávé --- --- --- ---	155.58	1.16	132.30	34.01
Tea --- --- --- ---	55.11	1.16	84.12	34.01
Égetett mész --- ---	3.20	0.14	28.13	23.33
Szuperfoszfát --- ---	1.03	0.09	2.19	0.20
Gyapjúszövet --- ---	559.00	0.29	48.23	8.55

III. Árcsökkenés fuvardíjemelkedés mellett.

Á r ú	Árcsökkenés aranykorona	Fuvar- többlet aranykorona	Árcsökkenés %	Fuvar + %	A fuvartöbblet a magasabb árnak hány %-a
Rozs --- --- --- ---	1.10	0.41	6.17	23.69	2.29
Zab --- --- --- ---	1.56	0.32	8.18	26.89	1.68
Tengeri --- --- --- ---	2.10	0.32	13.23	26.89	2.11
Fehér burgonya --- ---	0.48	0.03	8.54	3.52	0.53
Elektrolyt réz --- ---	17.00	0.83	9.80	33.86	0.48
Petroleum --- --- ---	4.00	0.06	11.76	2.11	0.17
Marhabőr --- --- ---	12.22	0.47	9.40	29.01	0.36
Borjúbőr --- --- ---	74.97	0.47	36.57	29.01	0.23
Felsőbőr --- --- ---	71.05	0.11	3.43	4.60	0.53
Ácsolt puhafa --- ---	0.04	0.11	0.44	16.32	1.22

Ebből a táblázatból mindenekelőtt kitűnik, hogy *jelentékeny*, egészen 33·86%-ig terjedő *fuvardíjemelkedés sem volt képes az árcsökkenést megakadályozni ott*, ahol az árak más, — a vasúti szállítástól független — gazdasági okokból csökkenő irányban mozogtak. Jellemző erre a borjúbőr példája, amelynél 29%-ot meghaladó fuvardíjemelkedés ellenére, 36½%-ot meghaladó árcsökkenés következett be.

Ezenkívül a táblázat utolsó oszlopából kitűnik, hogy a fuvardíjtöbblet az 1913. évi magasabb áraknak *többnyire egy %-át sem teszi ki*; 1%-nál többre csak a puhafánál, zabnál, tengerinél és rozsnál rúg. Utóbbinál éri el a maximális 2·29%-ot. Ebből látszik, hogy a fuvardíjemelkedés elmaradásának hatása nem lehetett volna jelentékeny. Megerősíti ezt az is, hogy az árcsökkenés abszolút számokban kifejezve, — az ácsolt, puha épületfa kivételével — sokkal nagyobb összegekre rúg, mint a fuvardíjemelkedés.

Külön csoportba tartozik a talpbőr, melynél úgy az ár, mint a fuvardíj csökkent. Egy q-nál az árcsökkenés 123 aranykorona, vagy 21·02%, a fuvardíjcsökkenés 0·16 aranykorona, vagy 7·01%. A fuvardíjcsökkenés az árcsökkenésnek 0·13%-a; nyilvánvaló tehát, hogy a fuvardíjcsökkenésnek nem volt döntő szerepe az áralakulásban.

Ami végre az élő állatokat illeti, a kép a következő:

IV.

Árú és súly kg.	Árkülönb-ség aranykorona	Árkülönb-ség ‰	Fuvar-különb-ség □ m. rak-területre ‰	1200 kg.-ért való díj- számításnál ‰	100 kg. után ‰
Ökör, jobb --- --- ---	— 0·13	— 12·73	+ 57·47	+ 30·84	+ 30·35
Borjú --- --- ---	+ 0·05	+ 4·30	+ 57·47	+ 30·84	+ 30·35
Sertés, fiatal, nehéz ---	— 0·21	— 15·44	+ 57·47	+ 41·04	+ 42·72
Juh --- --- ---	— 0·10	— 15·62	+ 57·47	+ 41·04	+ 42·72

Az élő állatoknál általában nagy díjemelkedéssel csekély árváltozás áll szemben, amely a borjúnál 4·30% áremelkedést; a többinél 15·62%-ot meg nem haladó árcsökkenést mutat. A két tényező változásának mértéke — az árnál — 15·62% és + 4·38% közt, a fuvarnál 30·35% + és 57·47% közt — annyira eltérő, hogy a kétféle változás közt az okozati összefüggést bízvást kizártnak tekinthetjük.

Talán érdekes ezzel kapcsolatban a Szemle adataiból ki-világló az az eredmény, hogy egy kg. I. minőségű marhahús helybeli ára 6 aranyfillérrel vagy 3·35%-kal emelkedett; jól-lehet az ökör fuvardíjának emelkedése összehasonlíthatatlanul nagyobb volt. Ez megerősíti báró Weichs-Glon (Das fin. und soc. Wesen der Verkehrsmittel, 1894) ama régi megállapítását, hogy a fuvardíjak jelentékeny emelkedésének a fogyasztásra kerülő hús áralakulására nincs számottevő hatása.

Ezek után vizsgálódásunk eredményét a következőkben foglalhatjuk össze :

A fuvardíjak változásának *iránya* nem esik mindig össze az árak változásának irányával. Az esetek többségében ugyan ezek az irányok összeesnek, mert hiszen az 51 cikk közül csak 6-nál állt be fuvardíjcsökkenés ellenére is áremelkedés és 11-nél a fuvardíjemelkedés ellenére is áresés, míg 33 cikknél *ár- és fuvardíjemelkedést*, 1 cikknél pedig ár- és fuvardíjcsökkenést állapíthattunk meg. Már abból a tényből, hogy ezek szerint a változások iránya nem minden esetben párhuzamos, azt lehet következtetni, hogy — ha egyáltalán volt hatása a fuvardíj változásának az árak változására — ezt a hatást nem lehet általában *döntőnek* tekinteni, mert az irányok eltérésének eseteiben más hatásoknak kellett érvényesülniök, még pedig olyan erővel, hogy képesek voltak a fuvardíjváltozás hatását ellensúlyozni, sőt annál nagyobb hatást elérni.

Az eltérések olyan eseteiben, amikor a fuvardíj csökkent, de az árak emelkedtek, ez nem meglepő, mert a köztudat a fuvardíjcsökkenéstől nem vár olyan biztonsággal ármérséklő hatást, mint amilyen határozottsággal szokta vitatni, hogy a fuvardíjszaporulat áremelkedést okoz. Épen ezért azokban az esetekben, amikor a fuvardíjemelkedés mellett áresökkenés következett be (III. táblázat), vagy amikor — mint a fehérbab esetében (I. táblázat) — az áremelkedés kisebb a fuvardíjemelkedésnél — sokan azzal az érvel állhatnak elő, hogy abban az esetben, ha a fuvardíjemelkedés egyáltalán nem, vagy nem olyan mértékben következett volna be, az árak *még tovább* csökkentek volna. A III. táblázat 6. rovatából kitűnik, hogy a fuvardíjemelkedés elmaradása — ha annak további ár-csökkentő hatása lehetett volna — *nem befolyásolta volna döntőleg* az áralakulást, mert az 1913. árak csak 0.23-tól 2.29%-ig terjedő részét tette, túlnyomólag $\frac{1}{2}\%$ alatt maradt, az 1%-ot ezek a zabnál és épületfánál, a 2%-ot csak a rozsnál és tengerinél haladta meg. Hasonlóképen az I. táblázatban tárgyalt fehér babnál, ahol a fuvardíjemelkedés az áremelkedést meghaladta, a fuvardíjemelkedés teljes elmaradása csak 1.12%-kal csökkentette volna a magasabb árt.

Azoknál a cikkeknél, amelyeknél az árak és a fuvardíjak változása párhuzamosan haladt emelkedő irányban, az I. táblázat 10. rovatának adatai szerint 29 cikk közül 12-nél a fuvardíjtöbblet a magasabb árak 1%-át sem teszi; 12-nél a 2%-ot nem éri el; 2 cikknél a 3% alatt marad; a korpánál meghaladja a 4%-ot, a porosz szénnél a 10%-ot és a hazai szénnél a 26%-ot. Az ártöbblet abszolút számokban kifejezve — a fehér bab kivételével — sokszorosa a fuvardíjtöbbletnek. *Alig valószínű*, hogy annál a 24 cikknél, amelynél ezek szerint a fuvardíjtöbblet nem éri el a magasabb árak 2%-át sem, a

fuvardíjemelést lehetne az ugyanezeknél a cikkeknel a 0.58%-tól 63.63%-ig terjedő áremelkedés okozójának tekinteni még akkor sem, ha abból a gyakran hallott felfogásból indulunk is ki, hogy a díjemelés gyakran ürügyül szolgál arra, hogy a termelő vagy kereskedő annak sokszorosát hárítsa tovább a fogyasztóra. Ez eléggé világosan kitűnik az 5. és a 10. rovat összehasonlításából. Ugyanis, ha e 24 cikknél összehasonlítjuk azt a két adatot, hogy egyfelől a fuvardíjtöbblet hány százaléka a magasabb árnak és másfelől az áremelkedés százalékat: azt találjuk, hogy *az utóbbi* az előbbinek csupán három cikknél: a takarmányárpnál, a kénsavnál és vaslemeznél kevesebb mint tízszerese és csak a babnál $\frac{4}{10}$ -szerese; ellenben a többi cikk közül a 10 és 20-szoros közt mozog 7 cikknél; a 20 és 100-szoros közt 7 cikknél; a 100 és 200-szoros közt 4 cikknél és 1—1 árúnál eléri a 169-szerest, a 254-szerest, az 530-szorost és a 638-szorost. *A cikkek messze túlnyomó részénél tehát a fuvardíjemelkedésnek a magasabb árhoz viszonyított aránya az árdrágulás arányához képest olyan csekély, hogy az árdrágulás és a fuvardíjemelkedés közt az okozott összefüggést már eleve is kizártnak kell tekintenünk.*

Ha már most a 24 közül azt a 4. cikket vizsgáljuk, amelynél az arányszámok közt e diszparitás aránylag kisebb, azt látjuk, hogy a takarmányárpnál a fuvardíjtöbblet noha magában véve csekély, tényleg 51.66%-a az áremelkedésnek. Itt tehát az árdrágító hatás nincs elvileg kizárva; de mivel más hasonló természetű cikkeknel ilyen hatás nem volt megállapítható, valószínű, hogy az arányszámokban az eltolódást nem a fuvardíj nagymértékű emelkedése, mint inkább az árnak — a kínálat és keresleti viszonyok alakulása folytán — kisebb mértéket öltött emelkedése okozta. A fuvardíjemelkedés és az áremelkedés aránya ilyen esetben nem bizonyítja az előbbinek áremelő hatását. Ez igen tanulságos példa abból a szempontból, hogy megmutatja mennyire óvatosnak kell lenni az okozati viszony megállapításánál és hogy azt csakis olyan esetekben lehet határozottan konstatálni, amikor az *összes adatok egy irányba* mutatnak.

Ugyanilyen okokból a fehérbabnál, amelynél az áremelkedés csak egy része a fuvardíjemelkedésnek, szintén nem állapíthatjuk meg a kutatott okozati összefüggést.

A kénsavnál a fuvardíjtöbblet az ártöbbletnek 1.94%-a és így az okozati összefüggés áremelkedés és fuvardíjemelkedés közt nem valószínű.

Ellenben a negyedik idetartozó cikknél, a vaslemeznél 11.27%-a a fuvardíjtöbblet az ártöbbletnek és az ártöbblet százalékos emelkedése 9-szerese annak az aránynak, amelyben a fuvardíjtöbblet a magasabb árhoz áll. Itt már nagyobb valószínűséggel lehet az okozati összefüggésre következtetni, mert hasonló jelenségekkel találkozunk a rúdvasnál is.

Ez a vaslemezzel rokontermészetű árú már nem tartozik ama 24 cikk közé, amelynél a fuvardíjtöbblet a magasabb árnak 2%-át sem éri el. A vaslemez és a pamutszövetnél az arány 2 és 3% közé eső.

Ami elsősorban a rúdvasat illeti, e fontos árúnál a fuvardíjtöbblet, a magasabb árak több mint 2%-át teszi és a fuvardíjtöbblet az áremelkedésnek 8.15%-a.

A pamutszövetnél a hasonló arányszámok 2.98%-ot és 5.94%-ot tesznek. Mégsem lehet valószínű a fuvardíj áremelő hatása, mert a nagy áremelkedés zömének kereskedelempolitikai okai vannak és ilyen értékes árúnál a fuvardíj alig hat az árképzésre.

Ha már most azokat a cikkeket nézzük, amelyeknél az összes adatok egyirányba mutatnak és ennél fogva az okozati összefüggés elég határozottan látszik, a korpát, a hazai szenet és porosz szenet tekinthetjük olyannak, amelynél a legnagyobb valószínűséggel megállapítható, hogy a díjemelésnek része van az árak emelkedésében. Ugyanis a korpánál a fuvardíjtöbblet a magasabb árak 4.17%-a, a fuvardíjtöbblet az áremelkedésnek 60.96%-a, a hazai szénél az első arányszám 26.14%, a második 50.4%; a porosz szénél e két arányszám 75 km. távolságnál 10.15, illetve 27.88%, 125 km.-nél 15.06 és 41.39%.

A Statisztikai Szemlében tárgyalt 52 cikk közül tehát ez a 3. cikk az, amelynél a fuvardíjemelés árdrágító hatására nagy valószínűséggel és a rúdvas és vaslemez pedig az a további 2. cikk, amelynél elég valószínűséggel lehet következtetni; a többi 47 cikknél ilyen okozati összefüggés nem volt megállapítható. Ezek után mindenestre óvakodnunk kell attól, hogy a fuvardíjemelés árdrágító hatásának olyan jelentőséget tulajdonítsunk, amint azt sokszor felteszik.

Neumann Károly.

Az ötven esztendőös Kereskedelmi Törvény és annak reformja.*

Amilyen nagy örömmel vállalkoztam ennek a mai előadásnak a megtartására, éppen olyan szomorúság vesz rajtam erőt, amikor előadásomat megkezdem. Mert másképpen terveztük ezt az előadást megboldogult, felejthetetlen elnökünkkel *Matlekovits Sándorral*, amikor mult év november havában illőnek találtuk, hogy a Kt. 50 éves évfordulójáról a Közgazdasági Társaság is méltóan megemlékezzék. Ő, aki egyedül volt életben a Kt.-t előkészítő „Értekezlet” tagjai közül, örömmel vállalkozott arra, hogy elnöki megnyitójában visszapillantást fog vetni a Kt. keletkezésére és 50 éves történetére. Méltóbb ünneplését az ötven esztendőös Kt.-nek elképzelni sem lehetett volna. Hiszen az szólott volna hozzánk, aki a törvény bölcsőjét ringatta; figyelemmel kísérte annak gyermekéveit, látta megerősödését és annak a szoros kapcsolatnak képződését, amely a törvény és a magyar gazdasági élet között azóta kialakult, és átélte azt az ötven esztendőt, amely alatt az idegen talajból átültetett törvény hazai jogunk és gazdasági életünk szerves részévé változott. Ő érezte, hogy a Kt. 50 éves évfordulóján őt illeti az első szó. De érezte azt is, hogy az Ő kivételes helyzete kötelezettséget ró rája, és nyomban hozzá fogott az 50 éves Kt. méltatásának megírásához. Ez volt az utolsó kérdés, amellyel foglalkozott. A Kt. méltatása közben hullott ki a toll munkás kezéből.

A szépen megtervezett ünneplés programjának fénypontja elhomályosodott. A Gondviselés nem engedte meg, hogy ennek a szomorú nemzetnek szomorú fiai elé egy Nagy Ember idézze fel a letűnt nagy idők magasztos emlékeit és felemelő tanulságait. És hogy én mégis megtartom előadásomat, ennek egyetlen oka és mentsége, hogy az Ő akaratát teljesítem.

I. A mai kereskedelmi jog — történeti kialakulását tekintve — védekezés a meg-nem-értéssel szemben. A középkori kereskedelmi jog u. i. — amely bámulatos éleslátással teremtette meg a mai ker. jog minden fontos intéz-

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1926 február hó 9-iki ülésén tartott előadás.

ményének alapjait — annak köszöni kialakulását, hogy az akkor érvényben volt késő római és egyházi magánjog határozottan kereskedelem-ellenes magatartást tanusítottak (kamattilalom, uzsora-tan, a le nem olvasott pénz kifogása, felén túli sérelem, a jogcím kifejezett megjelölésének követelménye, vételár- és munkabérmaximálás stb.), a germán jog pedig túl primitív volt ahhoz, hogy a nagy fellendülésnek indult középkori kereskedelem reá támaszkodhatott volna. A középkori iparosok és kereskedők ezzel a nyomással és hiányossággal szemben akként védekeztek, hogy kiküzdötték a maguk létesítette városok autonómiáját és céhekbe tömörültek. A *városok statutumai* és a *céhek bíróságai* (consules mercatorum) azután megteremtették annak a jogrendszernek a szellemét és legfontosabb intézményeit is (a ker. társaságot, a bizományt, a váltót, a hitel- és fizetési ügyleteket, a biztosítást stb.), amely nem kerékkötője, hanem szárnya lett a gazdasági élet szabad kibontakozásának. A céhek tökéletesen kiépítették az iparendészetet is, a kellő szigorúsággal torolták meg a tisztességtelen versenyt és így a kereskedőknek és iparosoknak nemcsak anyagi megerősödését biztosították, hanem egy olyan értékes ember-typust és társadalmi osztályt (a *szabad polgárságot*) is termeltek ki, amelynek az „alkotmány sáncai közé” bevonulása (angol és francia forradalom) a nemzet egyetemes érdekét tekintve csak nyereséget jelentett. A kereskedelmi jog, amely a tradíciókhoz ragaszkodó és konzervatív magánjoggal szemben mindig a haladás zászlóvivője és az alkalmazkodás művésze volt, nemcsak a szabad polgárság kialakulását mozdította elő, hanem megteremtette a XIX. század elején azokat a lehetőségeket és organizációkat is, amelyek a *nagy vállalkozást*, a „kapitalizmust” érvényesüléshez és minden képzeletet felülmúló fellendüléshez juttatták. A *forgalomképes* részvény valósággal csodát művelt; mert a kis tőke-forrásokat hatalmas folyamokká dagasztotta, amelyek segítségével a vállalkozók, a „homo oeconomicus”-ok olyan feladatokat oldottak meg játszi könnyedséggel, amelyekhez képest az egyiptomi pyramis-építés és a főnikiai quaderek jelentéktelen erőlködésekké törpülnek.* De a ker. jogtól várja megoldását a XIX. század egyik leg-súlyosabb hagyatéka, a *munkás-kérdés* is! Mert ennek a megértő és mozgékony jogrendszernek hivatása, hogy a negyedik osztályt, a munkásságot is a nemzet egyetemes érdekeit szolgáló társadalmi osztályok között az őt megillető jogokban és védelemben részesítse.

Ezt a nagy vonásokban tartott történeti perspektívát azért tartottam szükségesnek előrevetíteni, hogy érzékeltessem

* V. ö. „Briefe u. sozialpolitische Aufsätze von dr. Rodbertus-Jagetzow“. Herausgegeben von R. Meyer. Berlin. 1880. I. k. 291. 1.

a ker. jognak és egyben e jog főforrásának, az *ötven éves kereskedelmi törvénynek* jelentőségét. Nem túlzás, nem a céhbeli ker. jogász megbocsátható elfogultsága tehát, ha azt állítom, hogy aki a ker. jog problémáival behatóbban foglalkozik, akarva, nem akarva belesodródik a mai kor legfontosabb és legégetőbb problémáinak a kohójába is!

A Kt. ötven éves fennállásának jubileuma nemcsak a kereskedőknek, hanem *az egész gazdasági életnek is az ünnepe!* A Kt.-nek ezt az egyetemes jelentőségét éles szemmel látta meg már másik nagy jubilánsunk, *Széchenyi István* is, aki a „váltókereskedési törvényt“ gondolta és hitte „azon talpkőnek, melyen *földművelési* és kereskedési gyarapodásunk, egyszóval utóbbi felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat.“ A Kt. u. i. nemcsak a kereskedelem és a kereskedők jogviszonyait szabályozza, hanem szilárd alapját teremti meg *az intenzív gazdálkodás egész birodalmának*; tekintet nélkül arra, hogy az a szorosan vett „kereskedelem“, avagy az ipar és őstermelés területén érvényesül. És ez természetes is. Mert a ker. jog nyújtotta *biztonságra, egyszerűsége* és *gyorsaságra* a fejlettebb ipar és őstermelés épp úgy rászorulnak, mint a szorosan vett kereskedelmi foglalkozás, és a ker. jog sajátos intézményei: az értékpapír, a cég, a védőjegy, a cégvezetés, a bizomány, a közvetítés, a tőzsde, a ker. társaság, stb. az iparban és igen sokszor az őstermelés körében is legalább akkora jelentőséggel bírnak, mint a kereskedelemben. Nem árt, ha a Kt. ötvenéves évfordulóján elnevezésének erre a „pars ponito pro toto“ jellegére rámutatunk, és pedig éppen itt a Közgazdasági Társaságban. Mert a közgazdák már régóta néven nevezték azt az emberi tevékenységet, amelynek gazdasági jellege szembezőkö és ha igen színes változatossággal is, de mélyreható alapossággal írták körül ennek a tevékenységnek jellemző vonásait. A *vállalkozó, vállalkozás és vállalat* alapvető fogalmát a jogásznak sem ártana megszívlelni. Mert ha ezt megteszi, nem fogja a „vállalkozók“ jogát a *kereskedők* jogának és a „vállalkozás“ közrendészetét *ipartörvénynek* nevezni. Annak felismerése, hogy nemcsak a kereskedelem, hanem a *kereskedelmi szellemben vezetett* (tehát spekuláló, kalkuláló és organizáló) *minden nemű gazdasági tevékenységnek* létfel tétele és alapja a megértő, speciális jogalkotás, nemcsak a ker. jog helyesebb elnevezésére,* hanem a *gazdasági jog öntudatosabb és átgondoltabb kodifikációjára és alkalmazására is fog vezetni.*

A Kt.-nek kiválóságát nem kis részben magyarázza meg az a tény, hogy ez a codex — ha tudat alatt is — nem csupán

* Az amerikaiak igen helyesen „business-law“-nak és nem „merchant“ vagy „trade“ law-nak nevezik a ker. jogot.

a kereskedő, hanem általában a *vállalkozó* szükségleteit tartja szem előtt. A vállalkozónak u. i. szüksége van individualizációra, kalkulációra és megfelelő szervezésre. A Kt., amidőn kiépíti a cégtulajdonát, az *individualizáció* nagy jelentőségét ismeri el; amidőn kötelezővé teszi a könyvvizetést és mérleg- és leltárkészítést, a *kalkulációnak* állapítja meg a legfontosabb jogszabályait. De a legnagyobb súlyt a gazdasági vállalat *szervezésének* kiépítésére helyezi. Mert észreveszi és oltalmazza az „üzletben“ (vállalatban), mint valóra vált gazdasági gondolatban rejlő eszmei értéket; kiépíti a meghatalmazás és ker. munka jogalapjait; szabályozza a közvetítő kereskedők (bizományos, szállítmányozó és alkusz) jogviszonyait, akik szintén nagy segítséget jelentenek a vállalkozónak, és végre a ker. társaságok intézményével megteremti a társas vállalkozás legtokéletesebb szervezési formáit.

II. Az 1875-ben alkotott és 1876 január 1-én életbelépett Kt.-ről 50 éves jubileuma alkalmával minden elfogultság és kegyeletérzés nélkül is megállapíthatjuk, hogy *jó törvény volt és túlnyomó részében a mai kor gazdasági követelményeinek is megfelel.* Ennek a megállapításnak legkézzelfoghatóbb bizonyítéka az a hatalmas gazdasági fellendülés és megerősödés, amelyen az ország a törvény megalkotása után, egészen a világháború kitöréséig, keresztülment. Annaira nem vagyok elfogult jogász, hogy a fellendülés egyetlen okát a Kt.-ben lássam, mert teljesen átérzem azt az igazságot, amelyet *Deák Ferenc* így formulázott meg: „kereskedést, szorgalmat a törvény nem teremthet, a *törvény csak ezeknek akadályait háríthatja el.*“ De állítom, hogy a Kt.-nek egyik legnagyobb érdeme az, hogy nem emelt *fölösleges* akadályokat a gazdasági élet szabad kifejlődésének útjába. És a magyar vállalkozók, *Beaumarchais* egyik alakjának szavaival élve, a Kt.-t megalkotó államhatalomnak nyugodt lélekkel el is mondhatják, hogy: „Te hatalmas úr, éppen elég jót tettél nekünk azzal, hogy nem cselekedtél velünk semmi rosszat.“

A Kt. nem volt eredeti, magyar alkotás, mert javarésztben nem más, mint az 1861. évi „Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch“ átültetése, vagy amint *Goldschmidt* — a legnagyobb német kereskedelmi jogász — megállapította róla: „*eine nicht immer glückliche Modification des deutschen Gesetzbuches*“. A hatályba lépése óta eltelt 50 esztendő folyamán azonban *szerves részévé vált nemzeti jogunknak.* Ezt az eredményt főleg három tényező idézte elő: 1. bírói gyakorlatunknak a kereskedelmi jogtudománnyal vállvetve haladó jogalkalmazó művészete, 2. szolid kereskedőink szokása és gyakorlata és 3. az időközben alkotott módosító és kiegészítő jogszabályok.

1. A magyar bírói gyakorlat a Kt. világrajövetelének

pillanatától kezdve öntudatosan látta és vallotta, hogy a megszületett törvény kivált alkotóinak szubjektív légköréből és egyetlen hivatása a gazdasági élet folyton változó és minden érintésre erősen reagáló viszonyaiból fakadó szükségleteknek *megértő* kielégítése. Ez az absztrakt cél a törvény lelke. És a bíróság csak e lélek szavára hallgathat akkor is, ha a törvény betűje világosan mást mondana. Mert csak ilyen törvény-magyarázat és jogalkalmazás mellett válik a törvény *élő és fejlődő intézménnyé*, és csak így lehet a *régi életviszonyra szabott normát a megváltozott viszonyok szolgálatába is beállítani!* Hogy mit produkált az elmúlt 50 esztendő alatt a magyar bíróság jogalkalmazó művészete, minő „csendes revízióját” valósította meg a megalkotása idejében sem egészen modern Kt.-nek, annak alapos feltárása messze túlhaladja egy rövid előadás kereteit. De ahhoz, hogy a magyar bírói gyakorlat jogfejlesztő munkásságát érdeme szerint méltányoljuk, nincs is szükség egy minden részletre kiterjedő felsorolásra, mert hiszen ez a megértő gyakorlat a gazdasági köröket mint levegő veszi körül és egynehány jelentős eredmény megemlézése nyomban megérzékíti előttünk az egész teljesítmény impozáns körvonalait. Elég, ha csak felemlítem azt a körültekintő és a ker. forgalom érdekeit féltő gondnal méltányoló munkásságot, amellyel a bíróság a *cégoltalmat* kiépítette; azt a nemes szociális érzéktől áthatott judikaturát, amely a *ker. alkalmazottak szolgálati szerződéses viszonyát* a Kt. negativizmusával szemben emberséggel és igazsággal nemesítette meg, és a biztosítottakat a biztosító vállalatok önzésével szemben *contra legem* is hatékony oltalomban részesítette és emlékezetbe idézem azt a valósággal emberfeletti munkát, amellyel bíróságaink a *részvényjog* legkiáltóbb hiányain és tökéletlenségein segíteni próbáltak.*

De a bíróságnak, és pedig a büntető bíróságnak, érdeme az, hogy a kis emberek széles körét károsító és magát a szövetkezeti eszmét is diszkreditálással fenyegető szövetkezeti *uzsora*, — amely szövetkezeti jogunk tökéletlenségébe eresztette le gyökerét — egy csapásra megszűnt. Nem hagyhatom említés nélkül azt a felemelő és megnyugtató tényt sem, hogy a mi bíróságaink nemes etikája és jogalkalmazó művészete a *vételügylet* rideg és józan szabályaiba is életet, megértést

* A részvényjegyzés komolyságának biztosítása; a bírói ellenőrzés kiépítése; a közgyűlési határozatok megsemmisítése körüli szerteágazó gyakorlat útján a rt.-ok reális működésének megkövetelése; az igazgatóság és felügyelőbizottság tagjait terhelő magánjogi felelősség kiépítése; az alaptőkefelemelés előfeltételeinek megállapítása; az új részvényre biztosított elővételjoggal szemben a részvényes és a rt. érdekének megvédelmezése; a mérleg-felállítás elveinek körülírása; a Kt. előtt ismeretlen, de az életben totum factorként szereplő vezérigazgató jogi helyzetének körülírása, stb. stb.

lehelt. Utjába tudott állani annak, hogy az ellentétes érdektől fűtött felek a kezükbe adott kemény jogokkal, a formák és a látszat ügyes kihasználásával méltánytalanságot és igazságtalanságot kövessenek el. És tette ezt a bírói gyakorlat anélkül, hogy a tisztességes ker. forgalom érdekeit sértette volna; a javak vételformájában lebonyolódó hatalmas forgalmának kerékkötője lett volna. Hogy minő elszánt és idegörlő küzdelmet folytatott és folytat a magyar bíróság annak érdekében, hogy a *háború és azt követő események gazdasági* pusztításainak romhalmazából megmentse a méltányosság, az „osztó igazság” eszményét; micsoda hatalmas és igen sokszor szizifuszi agybeli és *szívbeli* munka rejtőzik a „gazdasági lehetetlenülés” és a „valorizáció” titokzatos elnevezések mögött, — erről igazán felesleges volna a Kt. félszázados ünnepén megemlékezni, mert hiszen ez a gigantikus küzdelem a szemünk láttára folyik, nemsokára a törvényhozás asszisztenciája mellett. Ki kell ez alkalommal emelnem azt a tényt is, hogy a magyar bírói gyakorlat olyan sürgős megoldást követelő kérdéseknél, amelyeknek törvényes szabályozását szükségesnek tartotta, negatív magatartásával avagy a hibás jogszabály utrirozottan betűszerinti magyarázatával több alkalommal a reform megalkotása érdekében nyomást is tudott gyakorolni a törvényhozóra. Így pl. az üzlet-átruházással kapcsolatos visszaéléseket megszüntető 1908:LVII. t.-c. és a tisztességtelen verseny elleni oltalmat biztosító 1923:V. t.-c. jórészt annak köszönhetik világra jövetelüket, hogy a bírói gyakorlat nem csak hogy nem tudott, de *nem is akart* a maga erejéből oltalmat adni. A törvényhozónak ugyanez az ösztökélése vehető ki az u. n. valorizációs gyakorlatból is. A bírói gyakorlat tehát nemcsak fejlesztette és a változott viszonyokhoz idomította a Kt.-t, hanem mint kezdeményező a kellő súllyal mutatott reá a Kt.-en keresztülviendő legsürgősebb reformokra is. A magyar bírói gyakorlat „csendes revíziója” életet, lelket adott az idegen talajból átültetett Kt.-nek; *azt izig-vérig magyar joggá idomította át*. Hogy ehhez minő önfeláldozó és mélyen szántó munkára volt szükség, erről magam is szerencsés lehettem meggyőződést szerezni, amidőn két éven át az indokolatlanul megszüntetett kereskedelmi- és váltótörvényszéknél és három éven keresztül a budapesti kir. ítélőtábla kereskedelmi tanácsában látva láttam azt az *ismeretlenség homályában* meghúzódó, tiszta idealizmustól vezérelt, törhetetlen buzgóságot és azt a végtelen nagy komolyságot, ahogyan a magyar bírák a Kt.-t alkalmazták, az élet szükségleteire formálták.

Győzők és legyőzöttek egyaránt emléket emelnek az elesett „ismeretlen katonának”. Apponyi Albert gróf a közel múltban kalapot emelt az „ismeretlen magyar adófizető” előtt.

Azt hiszem a Kt. ötvenéves évfordulóját legméltóbban azzal ünnepeljük meg, ha ebből az alkalomból meghajtjuk az elismerés és a hála zászlaját az ismeretlen magyar bíró fenkölt és nemes alakja előtt!

2. Bírói gyakorlatunkat a Kt.-t fejlesztő és tökéletesítő munkájában termékenyítően befolyásolta szolid *kereskedőink és ker. vállalataink szokása és eljárása*. A gazdasági kérdések jogi szabályozásának és elbírálásának egyik legnehezebben megvalósítható, de egyedül helyes irányelve az, hogy a visszaélések megelőzésére vagy megtorlására olyan eszköz választassék, *amely a tisztességes vállalkozásnak ne legyen ártalmára*. És minthogy a visszaélés, az erkölcstelen és ártalmas tevékenység rendszerint olyan jogszabály árnyékában húzódik meg, amely a reális tevékenység legfőbb elősegítője,* a törvényhozás és a bírói gyakorlat a visszaélésekkel szemben legbölcsebben akként veheti fel a küzdelmet, *ha a tisztességes kereskedelem eljárását és szokását teszi általánosan kötelezővé*. Ennek az egyedül helyes és ártalmatlan beavatkozásnak azonban nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy *eleven tényezőként alakuljon ki a szolid kereskedők szokása és eljárása*. Mert csak így tud a bírói gyakorlat reális tartalmat adni a *rendes kereskedő gondosságának, az üzleti tisztességnek*; csak így tudja megállapítani, hogy egy vállalat üzletvitele, könyvvezetése és gyakorlata megfelel-e a szolid üzletvezetés követelményeinek. A magyar bírói gyakorlatot és jogalkotást hathatósan támogatták és támogatják: a szolid magyar kereskedő, aki mint pozitív életelvet termelte ki az üzleti tisztességet és a reális vállalatok, amelyek törvényes kényszer nélkül is olyan elvekre építik üzleti politikájukat, amelyeket a külföld fejlettebb törvényei már régóta általánosan kötelezőkké tettek.

3. És ha azt a kérdést vizsgáljuk, hogy a Kt. tökéletesítése körül milyen szerepet töltött be a lefolyt félszázad alatt a *jogalkotás*, akkor igen hamar rájövünk arra, hogy nemcsak a jogalkalmazás, a törvényt magyarázat töltötte meg új tartalommal a kodexet, hanem a jogalkotás is olyan mélyreható reformokat valósított meg, amelyek nemcsak kiegészítették vagy pótolták a Kt. egyes részeit, hanem *magukat a Kt.-t inspiráló gazdasági irányeszméket is alapos revízió alá vették*. Ez alkalommal csak ezek felett a Kt. irányeszméivel szembe-helyezkedő jogalkotások felett akarok rövid szemlét tartani. Az ipartörvény (1884:XVII. t.-c.), de különösen annak

* A részvénytársaság szárnya a *forgalomképes részvény*, a váltó gazdasági szerepének lételeme a *kifogáskorlátozás*. De a forgalomképes részvény szüli az ártalmas játékot és a kifogáskorlátozás a váltóvisszaéléseket. Ha megtiltjuk a forgalomképes részvény kibocsátását és elejtjük a váltójogban a jóhiszemű váltószerző védelmét, nyomban kiirtjuk a visszaélést, de — egyben megöljük magát a részvénytársaságot és a váltót is.

novellája (1922:XII. t.-c.) és az ezekkel kapcsolatos rendeletek lényegesen megszorították a *kereskedés szabadságát*. Igen erőlyesen lép fel a *szabad verseny* kinövésével szemben a tisztességtelen versenyről szóló törvény (1923:V. t.-c.), amely messzemenő oltalomban részesíti a vállalkozó személyiségi jogait is. A Kt.-nek a *nagy vállalatokkal* (részvénytársaság és szövetkezettel) szemben tanusított negativizmusát és optimizmusát messzemenő *állami beavatkozás* váltja fel, mert a *hitel- és szakipari szövetkezetekkel* szemben valóra vált a „központkényszer“ gondolata (1898:XXIII., 1920:XXX. és 1924:XVIII. t.-c.), a *pénzintézetek* a Pénzügyi Központ irányítása és ellenőrzése alá kerültek (1916:XIV. és 1920:XXXVII. t.-c.), a *biztosító magánvállalatok* tekintetében kiépítést nyert a legmesszebbmenő *materiális állami felügyelet* (1923:VIII t.-c. és a vele kapcsolatos rendeletek); szabályozásban részesültek a záloglevél- és kötvénykibocsátás feltételei, valamint ez érték-papírok tulajdonosainak érdekvédelme (1876:XXXVI. és 1897. XXXII. t.-c., valamint a 60 300/1922. I. M. rendelet); intenzívebbé vált a *cégbíróság ellenőrzése* is (68.300/1914. I. M. rendelet) és legújabban megállapították a részvénytársaság alap-őke és részvényminimuma (7000/1925. P. M. rendelet). A Kt. a *szerződési szabadság* varázssvesszejével vélte megoldhatni a ker. munka problémáit. A jogalkotás — tisztán látva ennek a rendszernek meghaladottságát — a gazdaságilag gyengébb munkavállaló védelmére sietett (1910/1920. és 9180/1920. M. E. sz. rendeletek és az 1922:XII. t.-c.-nek a tanoncokra vonatkozó rendelkezései), minekfolytán a Kt.-nek a „segédszemélyizetre“ felállított rendelkezései úgyszólván teljesen papiroson maradtak. De lényeges korrekciót valósítottak meg a szerződési szabadság alapelvén a kamat és uzsoratórvények, az érték-papír- és árúrészletügylet jogszabályai (1883:XXXI. t.-c. és 4172/916. és 4838/917. M. E. sz. rendeletek), valamint az üzlet-átruházásról szóló 1908:LVII. t.-c. is.

III. A fenti rövid összefoglalás, amelyből szándékosan kihagytam az ú. n. háborús bírói gyakorlatnak és jogalkotásnak efemer újításait, egymagában is reávilágít arra a tényre, hogy a formailag még mindig hatályban levő Kt. a lefolyt 50 esztendő alatt lényeges átalakuláson ment keresztül és az a körülmény, hogy ez a keletkezése idejében sem modern jogalkotás fontos hivatásának a mai gazdasági viszonyok között is képes megfelelni, annak a szakadatlanul tartó *pallérozásnak* tudható be, amelyet a törvényen a bírói gyakorlat, a kereskedelmi szokás és a jogalkotás vittek végbe. Nem ünneprontás és kegyeletsértés tehát, ha az 50 éves évfordulón az eddig is alaposan megreformált Kt. további reformjáról is megemlékezünk.

A közel-múltban u. i. igen éles körvonalakban domboro-

dott ki az a beállítás,* hogy a Kt. „reformja“ egyet jelent ennek az 50 éves jogalkotásnak koporsóba tételével. De általánosan is tapasztalható az az idegesség, mondhatnám animóztítás, amellyel gazdasági köreink egy része minden reformeszmét már eleve fogad. Ez a beállítás és mentalitás nem akarja észrevenni azt a tényt, hogy a reform már régóta folyamatban van, hogy a Kt. hatalmas épületének egész szárnyai már régóta újakkal cseréltettek ki és hogy általában: *a folytonosan változó és mind újabb és újabb szükségleteket kiforró gazdasági élet jogszabályainak reformja a lehető legtermészetesebb jelenség és folyamat.* A teljes negáció, a sértetetlen és megváltoztathatatlan Kt. ideáljának felállítása tehát nemcsak a gazdasági élet lesúlyesztése az elavult jog alacsonyabb szintjére, nemcsak szemethunyás egy mindenkinek a szemeláttára érvényesülő természetes és meg nem akadályozható folyamat felett, hanem a *reform valóságos értelmének és jelentőségének elhomályosítása is!* Mert komoly tényező, komoly helyen sohasem fogta fel a Kt. reformját másként, mint ahogy az részben már eddig is megvalósult. Nagy komolysággal és a súlyos felelősség teljes tudatában kell megvizsgálni, hogy a gazdasági élet parancsoló szükséglete minő kiegészítését követeli a kodexnek, melyek azok az új *problémák*, amelyekkel a bírói gyakorlat a törvényhozó segítsége nélkül nem tud avagy csak a gazdasági élet jogos érdekeinek veszélyeztetésével tud megbírkózni és végre, hogy az 50 éves Kt.-nek milyen intézkedései mutatkoznak elavultaknak. Röviden és *Dante* szavaival élve: ki kell rostálni a törvényből azt, ami benne *sok* vagy *rossz* (*Paradicsom*: VI. ének), és ki kell *egészíteni* a törvényt mind azzal, amit az új gazdasági szükségletek parancsolóan követelnek. Ennek a *lépésről-lépésre, óvatosan előrehaladó* reformnak legfőbb alapelve, hogy „a meglevő alaposan építsen tovább“ (*Nagy Ferenc*); számoljon azokkal az irányító elvekkel, amelyek az 50 év óta keletkezett bírói döntésekből, módosító és kiegészítő jogszabályokból kiütköznek és tartsa szem előtt állandóan a szolid és reális vállalatok szokásait és szükségleteit.

Azok tehát, akik megengedhetőknek, sőt szükségesnek tartják azt, hogy a Kt. 50 éves jubileumán a ker. jog reformjáról is megemlékezzenek, nem a halál-harangot húzzák meg e felett a túlnyomó részében még mindig modern és áldásos jogalkotás felett, hanem a Kt. centennáriumát készítik elő.

És ezzel a néhány szóval meg is jelöltem a reform általános irányát és elveit.

Arra, hogy a Kt. reformjának *részleteivel* is foglalkozzam, itten nincsen időm és terem. Ennek az előadásnak befeje-

* *Reitzer Béla*: Ker. Jog. 1925. 10. szám.

zéséül csupán a részvényjog reformjára szeretnék bizonyos szemszögből röviden kitérni.

IV. Hogy részvényjogunkat a változatlan törvény dacára bírói gyakorlatunk a lefolyt 50 év alatt alaposan megreformálta, arra már rámutattam. De éppen a közelmúltban valósult meg egy néhány olyan radikális részvényjogi reform, amelyek szöges ellentétben állanak a Kt. liberális részvényjogának alapelveivel. A rt.-i formában működő pénzüzetek tőkeemeléséhez a Pénzüzeti Központ engedélye szükséges; ezek a pénzüzetek a P. K. ellenőrzése alatt állanak, támogatásában részesülnek, felszámolásuk és csődjük esetében a P. K. intenzív közreműködése érvényesül. Valamennyi rt. jogi helyzetére kihatnak az aranymérleg rendeletnek azok az intézkedései is, amelyek a jogunkban eddig ismeretlen *alaptőke- és részvényminimumot* írják elő; lehetségesnek tartják a rt. *hivatalból történő felosztatását*, ha nincsen megfelelő vagyona vagy az átértékelést nem viszi végbe; korlátozzák a *részvényes megtámadójogát*; megszabják fontosabb közgyűlés határozatánál a *minősített többséget*.

Mind megannyi novum; előre vetítése egy új rendszernek, amely a Kt. negativizmusa, nemtörődömsége helyébe az *aktív állami beavatkozás gondolatát* lépteti.

Őszintén megvallva, egyáltalában nem vagyok híve annak a rjogi reformnak, amely pénzügyi, szanalási és egyéb kérdések hátsó ajtaján keresztül a véletlenül éppen útban álló jogszabályokat izoláltan változtatja meg.

Az én szerény nézetem szerint a részvénytársaságok végtelenül nagy fontossága, az ő egészséges működésükhöz fűződő közgazdasági érdek feltétlenül szükségessé teszi a reform körébe vonható valamennyi problémának *rendszeres* megfontolását és megoldását. Hogy a Kt.-nek milyen átdolgozását tartom én megfelelő reformnak, arról tanuságot tettem az 1917-ben publikált törvénytervezetemmel és az egész Kt. novelláris reformját felölelő és az 1921. év folyamán az igazságügyi miniszter elé terjesztett javaslatommal.

A rjog reformjánál követett elvi szempontjaimat talán a következőkben sűrítethetem össze. A törvényhozónak itt a feladata két cél elérése: egyrésztől lehetetlenné kell tenni a szédelgő, irreális vállalat keletkezését és működését, másrésztől szárnyakat kell adni a reális vállalatnak.

Az első cél leghathatósabb eszköze: mindazt megkövetelni minden egyes r.-t.-tól, amit a szolid vállalatok saját jól felfogott érdekükben önként megtesznek. A második cél érdekében el kell hagyni a Kt. teljes passzivitását és józan beavatkozással szaporítani kell a *részvénytársaság védelmét és megerősödését biztosító jogszabályokat*. Ez alkalommal csupán a

rt., a vállalat védelmét célzó egynehány újabb reformgondolat felett szeretnék rövid szemlét tartani.

A világháborút követő gazdasági összeomlás a rt.-gal szemben követendő jogpolitikai elvekben is bizonyos fokú változást idézett elő. Az 1870-es évek szédelgéseinek szuggesziója alatt álló háború előtti törvényalkotás a részvényes és a hitelezők *védelmében* látta a legfőbb, mondhatnám egyetlen célt. Elejét kell venni mindannak, ami a részvényt vagy a társasági hitelezőt károsíthatja. Ennekfolytán egyáltalában nem szabad bízni a vezetőségben; minden fontosabb társasági funkciót olyan mederbe kell szorítani, amelyben a visszaélésnek még a lehetősége se érvényesülhessen; szigorítani kell a vezetők felelősségét és ellenőrzését; nyilvánosságra kell hozni minden fontosabb műveletet; ki kell építeni és erősíteni az egyes részvényeseknek és a kisebbségnek jogait stb. stb. Egy szóval a normatív rendszer alapján állva: szaporítani kell a visszaélések megelőzésére vagy megtorlására alkalmasnak látszó normákat! Ez az irányzat, védve a részvényt és a hitelezőt, megfelejtkezett — a gyerekekről, a vállalatról. Ezt az irányzatot és mentalitást lényegesen megváltoztatták a világháborút követő gazdasági összeomlás tapasztalatai.

A nagy gazdasági összeomlást követő kijózanodásnak ú. i. első dolga volt körülnézni és szemlét tartani a felett, hogy mi maradt meg. Ez a kijózanodás előtérbe állította a vállalatot, magát a rt.-ot és annak felismerésére vezetett, hogy nem a részvényes, nem a hitelező védelme az első feladat, hanem a vállalat védelme. Mert mit ér a legtökéletesebben kiépített részvényes-védelem, ha a vállalat nem képes a változott gazdasági viszonyok között megmaradni és prosperálni!? A részvényjognak tehát az a legfontosabb feladata, hogy azokat a jogi lehetőségeket teremtsen meg, amelyek a rt. megmaradását és megerősödését a mai nehéz viszonyok között is biztosítják!

A legnagyobb nehézség, amelyet a rt.-oknak a mai viszonyok között le kell küzdeni, a *tőkefelszívó képesség megbénulása*. A forgalomképes részvény utáni keresletet megszüntette az extázisig fokozott tőzsdei játék természetes következménye: a krach, a kijózanodás. A játék megszűnt; nem ostromolják már a tömegek az új emissziót hirdető syndikátusok kapuit; nem elég a tőkeemelés zsilipjét egyszerűen felhúzni ahhoz, hogy tetszésszerűen mennyiségben ömöljön a vállalatba az új tőke. Mert a játékosok nagy része mindenét elvesztette és abban, akinek még maradt felesleges tőkéje, nem lehet a vásárlókedvet a régi módszerekkel ismét felébreszteni. Új „csalogató“ módszerekre van tehát szükség és a törvényhozó legsürgősebb feladata, hogy ezeknek az új módszereknek alkalmazását lehetővé tegye.

Mik volnának ezek az új módszerek? A részvénnyé átváltoztatható kötvények (convertible bonds); a hányadról és nem névértékről szóló részvények (Quota-részvények); a fix kamatozású elsőbbségi részvények; az új részvények parin alóli kibocsátásának megengedése; lehetővé tétele az osztalék rövidebb időközökben fizetésének; a nagy nyereségkilátással kecsegtető élvezeti jegyek; a szavazójoggal való visszaéléseknek és általában a részvényesek tervszerű kifosztásának és a vállalatból kiszorításának intézményes kizárása, különösen pedig az új részvényekre irányuló elővétel jog megfelelő szabályozása, amik nélkül a tőkepénzesek megrendült bizalmát helyreállítani lehetetlen. A mai viszonyok között kétszeresen igaz Hofmannsthal bécsi ügyvéd mottója: „Gutes Aktienrecht erhöht den Wert der Aktie.“ A vállalat, a rt. védelméhez azonban nem elég a tőkefelszívó képesség helyreállítása. Szükség van egyéb védelmi eszközökre is! Az évi nyereség kimutatásánál és felosztásánál nem szabad csupán a részvényes pillanatnyi érdekét szem előtt tartani, hanem elsősorban a vállalat ellenállóképességének megszilárdítására kell törekedni. El kell ismerni a titkos tartalék megengedett voltát; le kell kötni a nyereség tekintélyes részét nyílt törvényes tartalékalapként, amelynek hivatása a veszteségek viselése. De az eddigieknél messzebbmenő segítségben kell részesíteni az anyagilag megrendült vállalatokat is. Nem szabad mindjárt csődbe kergetni őket, hanem módot kell adni arra, hogy a szanálásnak minden lehető útját kipróbálhassa. Ezek azok a problémák és törekvések, amelyek a mai súlyos gazdasági helyzet nyomása alatt a részvényjogi reform új irányait cövekezik ki és amelyekkel nekünk is igen alaposan kell a közel jövőben foglalkoznunk.

Ez alkalommal csupán a convertible bonds, a quótarészvény, a parin alóli részvénykibocsátás és a titkos tartalék kérdésére szeretném röviden a figyelmet felhívni.

a) A convertible bond (c. b.) egy olyan fix-kamatozású kötvény, amelynek részvénnyé átalakítását a papírtulajdonos követelheti, vagy esetleg egyoldalú nyilatkozattal viszi végbe. Az átalakításra a tulajdonosnak vagy csak egy bizonyos idő elteltével, vagy bizonyos időn belül bármikor, vagy minden korlát nélkül van joga. A rt. az ellenértékül adandó új részvényekről akként gondoskodhatik, hogy az átváltoztatható kötvények kibocsátásával egyidejűleg feltételes tőkeemelés határoz el, megállapítva egyben a kötvényre jutó részvények arányát (az átalakítás árfolyamát). A c. b. átváltoztatását kombinálni lehet a beváltásával olyan módon, hogy a rt. fentartja a maga részére a jogot, hogy egy bizonyos idő elteltével a kötvényest a jog gyakorlására felszólítja. Tehát hogy vagy kérje a részvénnyé átalakítást vagy pedig elégedjék meg a kötvény tőkeértékének visszafizetésével.

Különösen a német közzgazdák látják a c. b.-ban a rt. tőkefelszívó képességének lényeges fokozóját. Hivatkoznak arra, hogy ennek a hybrid értékpapirosnak kézzel fogható előnyei vannak mind a tőkepenzes mind pedig a rt. szempontjából. A tőkepenzes előnyei: a fix kamatozás, a kellő fedezet (a részvényest megelőző kielégítés a tsági vagyonból) és a páholyban ülés kedvező helyzete. Mert ha a kötvényes azt látja, hogy a rt. vállalata jól megy, a részvények árfolyama emelkedik, akkor átalakíttatja kötvényét részvénnnyé és olcsó árfolyamon jut nagy osztalékot biztosító értékpapirhoz. Ha ellenben a vállalat gyengén megy, megmarad fix kamatot és előnyös kielégítést élvező hitelezőnek. De a c. b. kibocsátásával a rt. is jól jár, mert olcsó pénzhez jut (a fix kamat lényegesen kisebb mint a kölesönkammat), amit nem is kell visszafizetni, ha a kötvényes részvényes lesz.

Az 1924. évi német Juristentag a c. b. („umwandelbare Schuldverschreibung“, „Wandel—Obligation“) behozatala mellett foglalt állást és részletesen szabályozza ezt az értékpapírt a Hofmannsthal által kidolgozott legújabb osztrák rjogi törvénytervezet is. A svájci kötelmi jog reformját előkészítő Exportenkommission 1925-ben tartott ülésein nem nagy szimpátiával kezelte ezt a papírtypust. Különösen azt diffikultálta, hogy a kötvényes, a részvényesek kárára olcsó árfolyamon jut a kedvező üzletmenet folytán magas értéket képviselő részvényhez; az átváltoztatás lehetősége meglepetést tartogat a fennálló hatalmi viszonyok tekintetében is, igen nehézkes e papír megfelelő jogi szabályozása és általában sok veszedelmet jelent egy ilyen aleatorikus természetű papír bevezetése.

Anélkül, hogy a kérdés érdemével foglalkozni kívánnék, csak azt akarom kiemelni, hogy a mi gazdasági helyzetünk — sajnos — sokkal közelebb áll a német és osztrák helyzethez, mint a svájci gazdasági helyzet. Nálunk a részvényekkel folytatott elkeseredett játékot követő csalódás sokkal erősebben rendítette meg a részvényekben való bizalmat, mint Svájcban. És a mi tőkepenzeseinknek valóban szükségük van arra, hogy a convertible bonds páholyában ülve nyugodtan döntsek el a dilámmát: vajjon jól akarnak-e aludni avagy inkább jól akarnak enni; tehát megelégedjenek a kicsiny de biztos jövedelmet hozó kötvénnyel, avagy a nagy nyereség reményében vállallják a részvény kockázatát.

b) *Quóta-részvény.* A mai részvényjog alapja a pénzösszegben előre meghatározott és *pénzösszegekről kiállított részvényekre oszló* alaptőke. Ha a részvények névértékét összeadjuk, megkapjuk az alaptőke összegét.

Ujabb időkben Ausztriában Hofmannsthal és nálunk Oppler Emil a részvényesek kellő tájékoztatása, de egyben a részvény iránti vételkedv fokozása érdekében is erős propa-

gandát indítottak annak érdekében, hogy a részvény ne pénzösszegekről szóljon, hanem a tsági vagyonnak azt a hányadát tüntesse fel, amelyre a részvényes jogot szerez. A részvény nem quantum, hanem quóta. A névérték sohasem fedi a részvény értékét és mindig megtéveszti a laikus részvényest. A névérték okozta csalódások (a laikus részvényes azt hiszi, hogy ő is épp úgy követelheti felszámolás esetében a névértéket, mint a kötvényes) nem kis mértékben fokozzák a kis tőkés bizalmatlanságát. A quóta-részvény kötelező behozatalára — tehát az évszázados és rendszert alkotó névérték teljes kiirtására — azonban Hofmannsthal sem gondol, mert legújabb ellentervezetében megelégszik egy olyan részvény-formulare kötelezővé tételével, amely állandóan feltünteti, hogy a rt.-nak összesen hány részvénye van. A részvénytörvény változása (alaptőkeemelés vagy leszállítás esetében) minden egyes részvényre rábélyegzendő. *Ilyen módon a részvényes magából a részvényokiratból megállapíthatja, hogy a társasági vagyonnak mekkora része illeti őt.*

A quóta-részvény gondolatának a névértékkel való ez az összeegyeztetése egyáltalában nem lekicsinylendő gondolat. Gondoljunk csak arra, hogy minő szörnyű csalódást okozott a kis tőkepénzeseknek az a valóságos kategorikus imperativusként beléjük gyökeredzett meggyőződés, hogy az ő békében vásárolt prima részvényeik — a változatlan külső megmaradván — még mindig a régi értéket képviselik és hogy sohasem értik meg az értékleromlást, ha nem veszik észre, hogy nem csak a vállalat vagyonának értéke csökkent, hanem a benne participáló részvények száma is rendkívül megszaporodott. Az ilyen optikai csalódások, ha pillanatnyilag a tőkeszerzést elő is mozdítják, annál súlyosabb és rt.-ot érzékenyen károsító bizalmatlanságot váltanak ki a tőkepénzesek körében.

c) *Az új részvények parin alóli kibocsátásának megengedése.* Az aranymérleg, feltárván a rideg valóságot, eloszlatja a névérték és árfolyamérték szédületes disparitását is, sőt az olyan rt.-nál, amely bizonyos fokú optimizmussal avagy csupán őszinteséggel állapítja meg értékálló valutában tiszta vagyonát és a részvények új névértékét, igen könnyen arra is vezethet, hogy *az árfolyamérték a névérték alá süllyed.* Ez a körülmény az új tőkeszerzés legtermészetesebb módját, az alaptőkeemelést, szerfelett megnehezíti. Mert jelenlegi részvényjogunkban — habár erről a Kt. kifejezetten nem is intézkedik — kétségtelen jogszabályként érvényesül, hogy a részvényeket a névértéken alól sem alapításkor, sem pedig alaptőke-felemelés esetében kibocsátani nem lehet. Ha tehát a régi részvények árfolyama pari alatt áll, az új részvényt al pari csak akkor lehet elhelyezni, ha a rt. különböző előnyökkel bírja rá az új részvényeseket legalább a névérték beszolgáltatására. Az ilyen

előnyöket biztosító *elsőbbségi részvények* kibocsátása azonban sokszor leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik, aminek a gyakorlati eredménye az lesz, hogy a rt. a *parin alóli kibocsátás tilalma folytán*, meg van fosztva a legegyszerűbb és legtermészetesebb tőkeszerzési lehetőségtől: az új részvények kibocsátásától.

Hogy ez a mai gazdasági viszonyok között igen könnyen megadhatja az egyéb nehézségek nyomása alatt amúgy is nehezen tántorgó rt.-oknak a kegyelemdőfest, azt bővebben magyarázni teljesen felesleges volna.

Az aranymérlegrendelet 5. §-a e bajnak csupán átmeneti és szűk körre szorított orvosságát adja, amidőn megengedi, hogy 1930-ig az új részvényeknek legfeljebb 30%-a a tőketartalékból fedeztessék, amikor is természetesen a régi részvényeseket elvonhatatlan elővételt jog illeti. Ez az orvosság lehet rögtöni segély, de nem végleges megoldás.

Nézetem szerint a ma és a közel jövő szomorú gazdasági kilátásait is figyelembevevő jogi reformnak feltétlenül komoly megfontolás tárgyává kell tenni, vajjon nem lehetne-e és kellene-e kellő garanciák mellett legalább alaptőkefelemelés esetében a parin alóli kibocsátás tilalmát bizonyos fokig enyhíteni!?

Anélkül, hogy e nézetem szerint igen fontos kérdés részleteivel foglalkoznék, csupán egy néhány vezető szempontra kívánom felhívni a figyelmet.

Elméletünk és a bírói gyakorlat egyértelműen azon az állásponton van, hogy a tilalom — habár azt kifejezett jogszabály nem is állítja fel — benne rejlik részvényjogunk egész rendszerében. Az alaptőke és a részvény között szigorú számtai viszony van (névérték \times részvények száma = alaptőke). mondja Nagy Ferenc, és ebből önként következik a parin alóli kibocsátás tilalma. De az alaptőke kellő biztosításának megkövetelése (Kt. 149. §. 1. p.; 154. §. II. 1. p.), a részvényes felelősségének a részvények *névértékének* beszolgáltatásában való megállapítása (Kt. 168. §.), a *névérték* teljes lefizetése előtt csupán ideiglenes részvény kibocsátásának megengedése (164. §. II.) és új részvények kibocsátásának a megtiltása (162. §.) mind olyan alapvető jogszabályok, amelyekben a parin alóli kibocsátás tilalma nyilvánvalóan benfoglaltatik. És minthogy mindezek a jogszabályok az alaptőke praedomináns jelentőségnek és *minimális garanciakénti beállításának* egyenes következményei, kétségtelen, hogy a tilalom de lege lata az alaptőkeemelésre is épp úgy kiterjed, mint az alapításra. Mert ha alapvető jogi követelmény az *alaptőke teljes összegű biztosítása*, akkor ez épp úgy kell érvényesülnön az új mint az eredeti alaptőke biztosításánál.

Ezek szerint az új részvények parin alóli kibocsátásához

feltétlenül szükség van a törvényhozás kifejezett beleegyezésére, amit bizonyít az a körülmény is, hogy a parin alóli kibocsátást az engedélyhez kötött vasutaknál a törvények különös privilégiumként szokták megengedni, amidőn az elsőbbségi és törzsrészcvények kibocsátási árának megállapítására a *kormányt* hatalmazzák fel (V. ö. az 1881:XLVIII. t.-c. 19. §-ával).

Ami a parin alóli kibocsátás tilalmának de *lege ferenda* szempontjait illeti, e tekintetben mindenekelőtt annak hangsúlyozását tartom szükségesnek, hogy e tilalom enyhítéséről csupán az alaptőkeemelés esetében lehet szó. De alaptőkeemelés esetében is a tilalom enyhítésének két fokozatát kell megfontolás tárgyává tenni. Az egyik fokozat abban az eszmekörben mozog, amely az aranymérlegrendelet hivatkozott rendelkezésének alapjául szolgált. Tehát a parin alóli kibocsátást csak akkor lehet megengedni, ha a disagiót a társaság a tartalékalapból fedezi. Amikor is a dolog természete szerint a régi részvényesek javára elvonhatatlan elővételi jogot kell biztosítani. Lényegileg ezt a megoldást javasolta az 1924. évi német Juristentag is.

Nézetem szerint ennek a megoldásnak egyrészről nincsen nagy gyakorlati jelentősége, de másrészről nincsen törvényes akadálya sem, mert a rt. — amint azt több helyen is részletesen kifejtettem — a kimutatott tisztanyereséggel és az ú. n. szabad tartalékalappal — a *részvényesek beleegyezése esetében* — külön törvényes felhatalmazás nélkül is fedezheti akár egészben, akár részben az új alaptőkét.

Törvényes beavatkozás csakis annak a megengedése érdekében volna szükséges, hogy a rt. *minden előzetes fedezet nélkül idegen személyeknek is átadhassa parin alól új részvényeit!* Ezt tartotta lehetségesnek az 1884. előtti német bírói gyakorlat és ezt akarta megengedni az 1884-es német novella tervezete azzal a korlátozással, hogy amíg a disagio el nem tűnik, osztalékot fizetni nem szabad és a tilalom alóli mentesség csakis az alakulást követő 2 esztendő eltelte után keresztiúlvitt tőkeemelésre vonatkozik. A német tervezet indokolása rámutat arra, hogy a tilalomnak ez az enyhítése egyáltalában nem sérti a hitelezők érdekét, de nem is töri át az alaptőke sértetlenségének alapelvét, mert a mérlegbe az új alaptőkét ilyenkor is *teljes összegében* kell a tartozások közé beállítani, amiből az következik, hogy a későbbi nyereség mindaddig lekötve marad, amíg a társaság vagyona az új alaptőke nagyságát el nem éri. A Reichstagskommission ragaszkodott a parin alóli kibocsátás tilalmához tőkeemelés esetében is, főleg amiatt, mert a tilalom enyhítése veszedelmes tőzsdei játékra vezethetne, amely mesterségesen a jó részvények árfolyamát is a névérték alá süllyeszthetné, másrészről mert a disagio eltüntetése fokozná a kísértést a hamis mérleg készítésére.

En ezeket az aggodalmakat őszintén szólva első tekintetre nem tudom megérteni. Egyrészt, mert a hitelezők szempontjából sokkal kevesebb veszedelemet látok a jó részvények árfolyamának mesterséges lenyomásában, mint a rossz részvények árfolyamértékének mesterséges emelésében, másrészt, mert a hamis mérleg készítésére sokkal inkább készíti a rt.-ot a parin alóli kibocsátás tilalma, amely mellett az új részvénykibocsátás csakis úgy lehetséges, ha a rt. — a pari alá süllyedés megakadályozása érdekében — többek között az optimisztikus értékelés segítségével is a valóságnál kedvezőbb vagyoni helyzetet tüntet fel.

A legújabb svájci tervezetet előkészítő Expertenkommission ragaszkodik a tilalom fentartásához; Hofmannsthal tervezete *egyelőre* szintén fentartandónak véli a tilalmat. Ezek ellenére is azonban az az érzésem, hogy az új részvények parin alóli kibocsátása az aranymérlegek publikálása után sürgősen megoldandó problémaként fog feltűnni gazdasági életünk borongós égboltján.

d) A *titkos tartalék* kérdésével igen röviden végezhetek. Nincs szükség különleges közgazdasági ítélőképességre annak felismeréséhez, hogy az a csodaszer, amely reális vállalatainkat a világháború, az összeomlás, az infláció és talán a valorizáció veszedelemén is átmentette a pesszimiztikus értékelés, a titkos tartalék volt. Ha emelkedtek is a multban erős hangok a nagy vállalatok teauráló politikája ellen, ezeknek a szerzett tapasztalatok után el kell némulniok; mert ha vállalatunk reájuk hallgattak volna, akkor ma, — különösen ha a társulati adó régi rendszerét is figyelembe vesszük — Magyarországon egyetlen egy rt.-hoz sem lehetne szerencsénk. A svájci „Expertenkommission“ felismerve a titkos tartaléknak ezt az eminens konzerváló erejét — a titkos tartalékot „nélkülözhetetlennek és minden támogatást megérdemlőnek“ nyilvánította és a tervezet 679. cikke nemcsak megengedi a Verwaltungnak a titkos tartalék gyűjtését, hanem azt egyenesen ajánlja a rt.-nak. Ugyanilyen kifejezett engedélyt tartalmaz az osztrák javaslat is, feltéve, hogy a pesszimiztikus értékelés célja a vállalat állandó megszilárdítása és az osztalék stabilizálása. Nálunk az aranymérleg rendelet 2. §-a kétséget kizáró világossággal áll a titkos tartalékolás mellé és így a titkos tartalékolás érdekében újabb jogszabály felállítására nincsen szükség.

* * *

És ezzel végére is értem előadásomnak. Azt hiszem nem méltóztattak tőlem rossz néven venni, hogy az egész Kt. reformjának csupán általánosságban tartható fejtegetése helyett egynehány konkrét probléma érintésével vettem igénybe szíves türelmüket.

A rt.-ok nagy válságban vannak, igen sok átmeneti nehézséggel küzdenek és mint a gazdasági élet jelentős tényezői joggal elvárhatják, hogy a létért folytatott nehéz küzdelmükben a törvényhozás is feléjük nyújtsa segítő kezét. Az általam csoportosított reformtörekvések mind olyanok, amelyek a válságba jutott rt.-i forma szanálásának megkönnyítésére látszanak alkalmasaknak. Úgy érzem, hogy a Közg. Társaság hivatásának tesz eleget, ha e kérdések közgazdasági szempontjainak és kihatásainak alapos megvizsgálásával lehetővé teszi a *megfelelő* jogi szabályozás megvalósítását is.

Kuncz Ödön.

Közlemények.

A részvényjog reformja.

A Magyar Közgazdasági Társaság f. é. február 9-i ülésén *Kuncz Ödön* egy. tanár „Az ötvenéves kereskedelmi törvény és annak reformja” címén tartott előadásában különösen részletebben foglalkozott a részvényjog reformjának kérdésével. Fejtegetéseihez s *Bernát Istvánnak* ahhoz fűzött megjegyzéseihez kapcsolódott a február 23-án rendezett tanácskozmány, melyen *Doroghi Ervin* ügyvéd, *Baumgarten Nándor* egy. tanár és *Rapoch Jenő*, a Hazai Bank igazgatója mondták el a részvényjog reformjára vonatkozó felfogásukat. Felszólalásaikat az alábbiakban kivonatossan közöljük. *Tihanyi Lajos* ügyvéd a Szemle szerkesztőségéhez írásban küldte be a megjegyzéseit.

Doroghi Ervin mindenekelőtt azzal a kérdéssel foglalkozik, vajjon van-e szükség egyáltalában részvényjogi reformra. Társaságaink működése a kereskedelmi törvény életbelépésétől 1918-ig eltelt négy évtized alatt a liberális részvényjogi szabályozás mellett is kielégítő volt, akár a külföldi részvénytársaságokkal, akár a belföld egyéb alakulataival is hasonlítjuk azokat össze. A törvény hézagait a gazdasági élet vezetőinek belátása megfelelően pótolta, a vállalatokban részvényesi és hitelezői minőségben érdekelt nagy pénzintézetek pedig az esetek többségében megteremtették azt az ellenőrzést, amelyről a törvény nem gondoskodott. E megfontolás dacára nem hallgathatók el azok az aggályok, amelyeket az utóbbi évek jelenségei váltottak ki. Egyfelől törperészvénytársaságok túltengése, chaotikus állapotok a mérlegkészítés terén, a tájékozódás megnehezítése „nacionalizálások” címén, nyílt és burkolt összeomlások, másfelől pedig új és nem mindig hivatott elemek bekapcsolódása egyes társaságok vezetésébe, a részvényesek körének számszerű szaporodása és ezzel a védelemre szoruló érdekelttség körének jelentékeny táguulása aktuálissá teszik a részvényjogi kérdésekkel való foglalkozást. Összehasonlító statisztikai adatok arránézve, hogy az utóbbi években a részvénytársasági forma mennyivel vált be jobban, vagy rosszabbul, mint más vállalati forma, nem állanak rendelkezésre kellő mértékben. Felszólaló a Magyar Tudakozódó Egylettől kapott adatok alapján önmaga igyekezett megállapítani az arányszámot arránézve, hogy az 1925. év kényszeregyezségi és csődeseteiből mily hányad esik a részvénytársaságokra. Megállapította, hogy az 1925-ben megindult 2017 csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásból 91 indult meg részvénytársaságok kérelmére, tehát az összes eljárások 4.5%-a. Az ugyanazon évben megnyitott 408 csődből 55 esik részvénytársaságokra, vagyis 13.48%. Ebből az látható, hogy a fizetéseképtelenségbe jutott részvénytársaságoknál a szanálás lehetősége sokkal kisebb, a csődnyitás veszélye és ezzel az összes érdekelték legnagyobb

mérvü károsodása aránytalanul nagyobb, mint más vállalati formánál.

A részvényjogi reform, ha meglesz, előreláthatólag a jelenlegi szabályozással szemben szigorítást, korlátozásokat, költsége-sebb apparátust jelent. Ennek meghonosítása előtt meg kell adni a módot a kis vállalatoknak korlátolt felelősségű társaságokká való átalakulására és adó- és illetékkönnyítésekkel elő kell segíteni az átváltozásnak e folyamatát. Csak ezt követőleg és nagy óvatossággal lehet a részvényjogi reformhoz fogni. Mert, ha a legjobb részvényjogi szabályozás sem biztosítéka annak, hogy visszaélés ne történhessék, kétségtelen, hogy elhamarkodott, vagy túlzott korlátozásokat tartalmazó intézkedések súlyosan megbéníthatják a gazdasági fejlődést. E megfontolásból folyik, hogy a részvényjogi reform célkitűzésénél bizonyos önmérséklést, szerénységet kell tanusítani. A konzervatív álláspont szerint a részvényjog tulajdonképpeni célja a részvényes és a hitelező védelme, lényegileg tehát visszaélések meggátlása. Kuncz Ödön ezen túl-megy és a részvényjog céljai közé kívánja sorozni azoknak a pozitív intézményeknek megvalósítását is, amelyek a társaságok megerősítését, hitelszerzését, idegen tőkének itteni elhelyezését volnának képesek előmozdítani.

Felszólaló ama nézetének ad kifejezést, hogy az idegen tőke elhelyezését befolyásoló tényezők közül maga a részvényjog a legkevesebbé döntő. E tekintetben utal arra, hogy a magyar birodalomban 1912-ben létező 965 ipari részvénytársaságnál a befizetett részvénytőkének és kötvényeknek kereken 1010 millió koronát tevő összegéből el volt helyezve a magyar birodalomban 721.1 millió, Ausztriában, melynek az engedélyezésen alapuló részvényjoga a legnagyobb rendszeri különbséget mutatja fel a mi jogunkkal szemben: 183.3 millió, a Németbirodalomban mindössze 27.5 millió, Franciaországban 4.7 millió, Nagybritanniában 19.2 millió, Belgiumban 9 millió és az Északamerikai Egyesült Államokban 20.5 millió, vagyis az angol, amerikai és a francia-belga részvényjogvidék területén kétszerese annak az összegnek, mint a német jog területén. Ez az arány körülbelül ugyanaz 1913-ban és 1914-ben is. Látnivaló, hogy az idegen tőkét elhelyezésénél nem az a szempont vezette, hogy hasonló részvényjogi szabályokat talál-e itt, mint saját hazájában. Ha pedig ez így áll, akkor óvakodnunk kell attól, hogy pusztán az idegen tőke elhelyezkedésének reménye kedvéért olyan részvényjogi intézkedéseket idegen jogrendszerekből hozzánk átvegyünk, amelyek a mi viszonyaink között aggályosak, sőt, mint a convertible bond és a parin alul kibocsájtható részvények intézménye, alkalmasak arra, hogy a már is divó visszaéléseket még általánosabbakká tegyék. Felszólaló meggyőződése szerint a convertible bond kibocsájtsa a kereskedelmi törvény helyes értelmezése mellett mai jogunk szerint is lehetséges, de törvényhozási kifejezett szabályozás azzal a veszéllyel jár, hogy még nagyobb mértékű kísérletek fognak folyni a kisebbségi részvényesek fokozatos kiszorítására, új kibocsájtásokra vonatkozó elővételi joguknak oly módon való kijátszásával, hogy a részvényekké átváltoztatható kötvényeket nem külföldi csoportok, hanem a többségi csoport fogja megtartani, hogy ezzel különböző spekulatív jellegű manőverekre, valamint pozíciójának tetszés szerinti megerősítésére újabb eszközöket nyerjen. Ami pedig a névértéken alul kibocsájtható részvényt illeti, utal felszólaló arra, hogy ott, ahol alapításukat közvetlenül, vagy néhány évvel követőleg történt nálunk részvénytársaságok összeomlása, az rendszert arra volt visszavezethető, hogy a valóságos alaptőke nem

volt befizetve, vagy tőkefelemeléseknél nem fizettetett be, vagy pedig a befizetések egyrésze különböző címeken a befizetőknek visszaadatott, és hogy e visszaélés fokozására, valamint a kellő jártassággal nem bíró közönség megtévesztésére alkalmas annak megengedése, hogy a részvényen kitüntetett névérték magasabb legyen, mint a tényleges befizetés. Azok az amerikai jogok, amelyek a névérték *nélküli* részvénynek felszólaló által is helyeselt intézményét ismerik, kifejezetten tiltják a névértékkel bíró részvényeknek parin alul való kibocsájtását.

Ami a részvényjogi reformot illeti, a kereskedelmi törvény normatív rendszere fenntartandó és kiépítendő olyan szabályokkal, amelyek megfelelő tőkeerő, szakszerű revízió és a részvényesi pozíciót, valamint a jóhiszemű hitelezőt védő biztosítékok megkívánása mellett az államhatalom szerepét nem terjesztik túl a független bíróságnak ellenőrzésén, amely a társaság jogszerű keletkezésének és a törvényekkel és alapszabályokkal egyező működésének vizsgálatára szorítkozik. Az így megadott részvényjogi kereten belül a társaságok megerősítése, tőkeszükségletük fedezéséről való gondoskodás már az általános gazdasági és pénzügyi politika feladata.

A részvénytársaság alapítására vonatkozó szabályozásnak, mint a német példa is mutatja, nincs gyakorlati jelentősége, ha túlnehézkessé válik. E tekintetben arra lehetne szorítkozni, hogy az alapítási tervezet és a részvényjegyzési felhívás tartalmáért szigorított felelősség állapíttassék meg, továbbá kötelezővé tétessék a természetbeni betét értékének szakszerű felülvizsgálata, amely kiterjedne a társaság működésének első két évében az alaptőke bizonyos hányadát, péld. 20%-át meghaladó, állandó jellegű, nem a társaság rendes kereskedelmi forgalma körébe tartozó beruházásokra is. Ezzel a betét értékének felülvizsgálatára vonatkozó szabályok megkerülése nehezítené meg. A készpénzbeli befizetés helyessége is a részvényesek egy részének, péld. egyötödének kívánságára, vagy ha a bíróság aggályosnak tartja az előterjesztett adatokat, felülvizsgálandó lenne. Ajánlatos lenne amerikai mintára a névérték nélküli részvények behozatala, főleg a társaságba behozott üzleti értékek ellenértékének megállapításánál. A névérték nélküli részvény tulajdonképpen tőkereszesedéssel és szavazati joggal felruházott élvezeti jegyhez hasonlítható. Előnye, hogy elkerülhetővé teszi kétes, vagy meg nem becsülhető apportértékeknek, (cégnek, üzletkörnek, találmányoknak stb.) meghatározott összeggel vagyontételként való szerepeltetését és az ezek amortizációjára szükséges összegek tartalékolását és e címen az osztalék szükségképpen csökkentését. Megfontolandó lenne továbbá, hogy a pengőmérleg-rendelettel meghatározott alaptőke-minimumok felemelése nem-e kívánatos. A társaság igazgatására nézve a fejlődés eltért a törvény rendszerétől. A törvény szerint az igazgatóság intézi a társaság ügyeit, a valóságban azonban a legjobb esetben is csak ellenőriz, vagy tanácsot ad, a társaság vezetése pedig a vezérigazgató, vagy az ügyvezető igazgatók kezében van, akikről, ha véletlenül nem igazgatósági tagok, a K. T. egyáltalában nem intézkedik, önálló felelősségüket meg sem állapítja.

A reformnak a mai tényleges állapotból kellene kiindulnia. Az igazgatóság ellenőrző és tanácsadó testület legyen, az üzletvezetés pedig az önálló felelősséggel bíró ügyvezető igazgatókra bízassék, akik az igazgatótanács tagjai nem lehetnek. Szabályozni kell az inkompatibilitást az igazgatók és a társaság között kötött ügyletek tekintetében, melyekre angol minta szerint a közgyűlés-

nek való bejelentés kötelezettségét kellene előírni. Az igazgatótanácsban a kisebbségi képviselőt elől sem kellene elzárkózni és ennek megoldására az amerikai jogok kumulatív szavazati rendszere látszik legcélszerűbbnek. A jelenlegi felügyelőbizottság, amely ma merő felesleges formalitás, töröltessék és helyébe az angol audit mintájára a szakszerű revízió hozassék be. Az e tekintetben a budapesti Kereskedelmi Kamara által történt kezdeményezés mindenfelé osztatlan helyesléssel találkozott és csak az volna kívánatos, hogy a revisorok megválasztásánál a legszigorúbb kritika és rostálás érvényesüljön.

A mérlegkészítés terén jelenleg uralkodó chaotikus állapotok a mérlegvalódiságról szóló rendelet után remélhetőleg tisztulnak. A rendelet helyes elveken alapul, kívánatos lett volna azonban a jövőre is kiterjedő részletes mérlegezési elvek felvétele, különösen a szavatossági kötelezettségek, valamint a társaság vagyonán engedélyezett dologi jogok feltüntetésére, a mérlegtételek kontinuitására és az osztalékjogot csorbító, túlzott belső tartalékolások korlátozására vonatkozó szabályok felállítása. Utóbbiak csak abban a keretben volnának megengedhetők, melyet a társaság szolid vezetése és jövőbeli fenyegető veszélyekkel, vagy veszteségekkel szemben való megvédése okvetlenül megkíván. A védekezést az ellen, hogy túl magas osztalékok fizetésével a vállalat ne gyengítettessék, inkább ott kell keresni, hogy az osztalék egy része ne készpénzben, hanem — amerikai mintára — fix kamatozású kötvényekben, esetleg névérték nélküli részvényekben fizettessék ki. A részvényt azonban hozzá kell juttatni valamely formában az őt megillető nyereséghez.

A vállalat öncéluságát hirdető és túlzó elméletekkel szembe kell helyezni a részvényjog Monroe doctrináját: „a részvénytársaság a részvényeseké”. A legjobban vezetett vállalatok azok, amelyeknél a részvényes érdeke is állandóan megóvatik.

A közgyűlés reaktiválása a részvényjog mai állapotában alig megoldható probléma. A részvényjog fejlődésének útja nem a demokrácia, hanem az autokrácia felé vezet. Talán oda, hogy a jövőben nagyobb részvényes csoportok alakuljanak, akik a maguk érdekképviselőtől gondoskodnak. Így nemcsak a vezetés volna állandóan biztosítható az amerikai voting-trustok mintájára, hanem a kisebbségi ellenőrzés állandósága is. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a részvénytársaság kapitalisztikus alakulás, melynél végeredményben a töketöbbség kell, hogy a döntőszerepet vigye. Ha a részvénytőke bizonyos hányadát képviselő kisebbség az igazgatótanácsban helyet kap és ha szakszerű hivatásos revízió, őszinte igazgatósági jelentések és részletes mérlegek megadják a kellő tájékozást, akkor a kisebbségnek nem kell más védelem, mint biztosíték arra, hogy a többség működése a törvény és alapszabály kereteit betartsa és hogy a kisebbséget ne lehessen fokozatosan a társaságból kiszorítani. Utóbbi kérdés az új részvénykibocsátásokra vonatkozó elővételi joggal függ össze. Ez a jog, amelynek megadását csak legutóbb kísérelte meg a bírói gyakorlat, törvényileg volna megadandó és csak igen kivételesen, a törvényben taxative felsorolandó és pontosan ellenőrzendő esetekben lehetne eltérést engedni. Sajnos, e kérdés az, ahol az 1918. évet megelőzőleg is a legtöbbet vétkeztek a különböző társaságok és sajnálatos, hogy a legutóbbi években még néhány vezető pénzintézetünk sem tudott ellentállni annak a kísértésnek, hogy a kereskedelmi törvény túlliberális szabályozásának hézagait ezen a ponton kihasználja.

A részvényjogi szabályozás azonban végeredményben csak

negativumot biztosíthat, ezt sem tökéletesen: t. i., hogy súlyos visszaélések lehetőleg ne követtessenek el. A részvénytársaság életében a tulajdonképpeni pozitívum az üzleti lehetőségek helyes felismerése, a célszerű és gazdaságos üzletvezetés, a tisztességes kereskedelmi elvek követése, a magángazdaság érdekeinek a közérdekkel való összhangba hozatala. Mindezek oly feladatok, amelyeket nem a törvényhozó valósíthat meg, hanem csak az alkotó munka, a vállalatok vezetőinek szaktudása, ügyessége, megbízhatósága és lelkiismeretessége.

Baumgarten Nándor szerint a részvényjog újabb iránya különösen a részvénytársaságnak, mint a közgazdaság fontos anyának jogi helyzetét tartja szem előtt s ebből a szempontból bizonyos könnyítések és új formák bevezetését is propagálja, hogy ezáltal a részvénytársaság mentől szabadabb működést fejthessen ki. Vannak viszont olyan irányzatok is, melyek irreális vállalatok alapítását és működését kívánják megakadályozni, tehát egyrészt *könnyítésről*, másrészt *rendszabályozásról* van szó. Az előbbi irányzatot újabb törvények és az 1917. évi magyar tervezet képviselik, az utóbbihoz bizonyos reformtörekvések és javaslatok tartoznak, melyek nálunk is felmerültek.

Tulajdonképpen gazdaságilag *egészséges* vállalatokkal szemben *a legteltesebb szabadság*, gazdaságilag *káros* vállalatokkal szemben *a legnagyobb szigorúság és ellenőrzés* volna helyén. Mint-hogy azonban sohasem lehet előre tudni, hogy valamely újonnan alapított vállalat melyik osztályba fog tartozni, a törvényhozónak rendkívül óvatosan kell eljárnia, midőn oly szabályokat alkot, melyek a részvénytársaságok mindkét fajára fognak alkalmazást nyerni és melyek könnyen arra az eredményre is vezethetnek, hogy az egészséges vállalatokat akadályozzák, a károsokat pedig indokolatlanul elősegítik és mesterségesen életben tartják. Míg tehát az előbbi irányzat a részvényes érdekében kíván kényszerítő szabályokat, a most tárgyalt javaslatok a társulatok érdekében kívánják a törvényes kényszer enyhítését. Ez utóbbi irányzatnak különösen Rathenau volt híve és ennek hatását látja az előadó a Közgazdasági Társaságban tárgyalt újabb indítványokban is. Kétségtelen, hogy ennek a szempontnak megvan a maga jogosultsága, de előadó elsősorban a részvényesi jogok megóvása mellett emel szót. Ebben a tekintetben különösen két szempontot emel ki: az első a részvényes szerzett jogainak biztosítása, mely kizárja, hogy mások az ő rovására gazdaságilag indokolatlan előnyben részesüljenek. Ezért lehetetlenné kell tenni, hogy új részvények harmadik személyeknek komoly ellenérték nélkül átengedtesse és szabályként ki kell mondani azt, hogy az új részvények kibocsátásánál az elővételi jog elsősorban az új részvényt illesse meg, mely szabálytól csak kivételes esetekben (egyesülés, gyárártvétel stb.) lenne helye. Igaz, hogy ebben a tekintetben eddigi részvényjogunk a részvényt csak akkor védi meg, ha neki a társulat alapszabályai, illetőleg tervezete elővételi jogot biztosít. Ebben a tekintetben sok panasz hangzott el és be kell vallanunk, hogy a háború alatt sok visszaélés történt. Az új részvényeket szindikátusoknak engedték át, anélkül, hogy a részvényesek elővételi jogát figyelembe vették volna és így a részvényes alapvető jogát a társasági vagyon megfelelő hányadára csökkentették. A Kúria azonban egy sokat idézett ítéletével már tovább ment és a bírói gyakorlat fejlődése megakadályozni azt, hogy részvényeket értékükön alul eladják, dekozzanak és ezáltal a régi részvényeseket megkárosítsák.

A másik legfontosabb reform pedig a *részvénytársasági ügyvezetés és ellenőrzés szabályozása*. A részvénytársaság parlamentje a közgyűlés, ez választja az ügyvezetésre és a társaság képviselőit az igazgatóság, annak ellenőrzésére a felügyelőbizottságot. A gyakorlati életben, miként erre előadó már ismételten rámutatott,* sem az igazgatóság nem alkalmas testület a vezetésre, sem a felügyelőbizottság az ellenőrzésre. Az ügyvezetés átcsúszott az ezzel szakszerűen és hivatásszerűen foglalkozó társasági hivatalnokokra, majd az ezek élén álló vezérigazgatóra, az igazgatóság pedig a legjobb esetben az ellenőrző és tanácsadó szerepet teljesítette s emellett viselte a felelősséget mások cselekedeteiért. Azoknál a társaságoknál pedig, melyeknél a vezérigazgató a végrehajtó hatalom gyakorlása folytán a társulat egyeduralkodójává vált, az igazgatóság és felügyelőbizottság szerepe tiszta formáság, annak tagjai pedig valóságban a vezérigazgatótól függnének, az ő ellenőrzésére tehát már ezért is alkalmatlanok. Csak az igazgatóság és hivatalnokság közti inkompatibilitás és a vezérigazgató speciális hivatalnoki megbízásának szabályozása állítaná helyre a már jelenleg is eltolódott helyzetet. A visszaélések megakadályozására pedig megfelelő ellenőrzés és revízió létesítendő. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy minden üzleti tevékenység alapfeltétele a gyors elhatározás, melyet bürokratikus intézkedésekkel akadályozni nem szabad.

A tárgyalás során felmerült új intézményekkel (pari alatti részvények kibocsátása és részvényekké változtatható kötvények) is ebből a szempontból kell foglalkoznunk. Mindkét intézmény a részvényes szerzett jogait sérti, anélkül, hogy ezeknek szükségességét az érdekelt részvénytársaságok hangsúlyozták volna. A pari alatti kibocsátás ugyanis azt jelenti, hogy az új részvényes az eredeti jegyzőnél előnyösebb helyzetbe jut és emellett még különböző visszaélésekre adhat alkalmat, amennyiben oly névértéket tüntet ki, mely a valóságos névértéket jóval meghaladja. A mérlegrendelet különben is megadja a társulatoknak a lehetőséget, hogy vagyonuknak csak egy részét könyveljék alaptőkére, másik részét pedig tőketartalékra, úgy hogy tulajdonképpen minden társaságnak módjában áll az új névértéket oly alacsonyan megállapítani, hogy a névérték alatti kibocsátás feleslegessé válik. A convertible bondok tulajdonosa pedig a társaság vagyoni helyzetének alakulásához képest, tisztán saját előnyét tartva szem előtt, léphet fel mint hitelező, vagy mint részvényes, ami által az egyéb részvényeseket megillető vagyonrészt csökkenti.

A convertible bond tulajdonosa, mint ezt Kunz Ödön találoán jellemezte, páholyban ül és tőle függ, vajjon jól akar-e aludni vagy többet akar-e enni: megelégszik-e a kisebb, de biztos kamattal, avagy vállalja-e a rizikót, hogy több jövedelemre tehessen szert. Ezzel szemben előadó rámutat arra, hogy ezen előnyös helyzetét a convertible bond tulajdonosa a többi, régi részvényes kárára használhatja ki, már pedig a részvénytársasági színházban nemesak ezekre az újabb, páholyban ülő emberekre kell tekintettel lennünk, hanem elsősorban a karzaton szorongó régi részvényesekre, kik már sem enni, sem aludni nem tudnak.

A titkos tartalékok fentartása teljesen jogosult kívánság, ezt azonban nem a részvénytársasági reform van hivatva meg-

* L. Az 1911. Országos Jogászgűlés tárgyalásai. „A Vezérigazgató” 1913. A részvénytársasági jog reformja 1918.

valósítani, hanem az inflációs időben keletkezett társulati adó-törvénynek a mai viszonyokhoz igazodó átalakítása, mert ez jelenlegi formájában megengedi a titkos tartalékolást, annak kötelező bejelentését előírja, de aránytalan adóterhekkel sújtja.

Végül előadó a kereskedelmi társaságok nemzetközi jogi helyzetével foglalkozik és utal arra, hogy azok az újabb törekvések, melyek a részvényesek nemzetiségének ellenőrzését és kötelező névre szóló részvények kibocsátását kívánják, a tőketársulás alapelveibe ütköznek és emellett a külföldi tőke részvételét is kizárják.

Befejezésül óva int előadó az elhamarkodott reform káros következményeitől, minthogy az eddigi tapasztalatok szerint a gazdasági élet erőszakos rendszabályozásai kiszámíthatatlan következményekkel járnak.

Rapoch Jenő Kuncz professzorral ellentétben kénytelen megállapítani, hogy azok, akik a részvényjog reformját sürgetik, nem a tőkeszerzés új módjának megteremtését tartják szem előtt, hanem a hitelező és a részvényes fokozott védelmét óhajtják, teljes bizalmatlansággal viseltetvén a részvénytársaságok mai szervezésével szemben. Pedig éppen azzal a lesújtó nyilatkozattal szemben is, amely az ország legmagasabb autoritásának ajkáról hangzott el, hogy néhány komolyan és szolidan vezetett vállalatnál kívül a többiek csak az igazgatóság érdekeit szolgálják, nyugodt öntudattal állapítható meg, hogy a tételnek éppen fordítottja áll. Azt hiszi, kevés ország van, amelyben oly hosszú idő alatt, mint kereskedelmi törvényünk 50 éves uralma, oly kevés nagyobb jelentőségű részvénytársasági összeomlás fordult volna elő, mint épen Magyarországon, és pedig akár a háború előtti, akár az azutáni eseményekre gondolunk. Olyan bukások, mint a XX. század elején Németországban a Leipziger Bank, a Pommern-konzern, a Reinau-konzern összeomlása, vagy 1907-ben a nagy amerikai vállalati összeomlások, nálunk — a legutóbbi hetek egészen speciális okokra visszavezethető ily eseményeit nem tekintve — sohasem fordultak elő és az inflációs idők utóhatásai is ezen a téren hasonlíthatatlanul enyhébb formában jelentkeztek nálunk, mint Németországban, vagy Ausztriában.

Felszólaló szerint tehát igen veszedelmes volna az utóbbi évek eseményeinek hatása alatt szinte retorziós jelleggel bíró részvényjogi reformot keresztülvinni, mert az inflációs alakulatok káros működéséből általános érvényű szabályt levonni nem lehet; hasonló kaotikus gazdasági helyzetben a legszigorúbb részvényjogi szabályok sem akadályozhatják meg azt, hogy kérszéletű társaságok megtalálják a céljaik ideig-óráig való megvalósítására alkalmas praktikákat. A részvényjogi reformnak az ország gazdasági erő kifejtése szempontjából oly mélyreható kérdését csupán teljesen higgadt atmoszférában, egyetemleges szempontok szerint lehet előkészíteni. A mai, szenvedélyektől fűtött idő erre nem alkalmas, de valójában ez a reform nem is sürgős, egyfelől, mert bizonyos hiányokon a törvényhozás reformja nélkül is lehet, sőt kell — szükség esetén közvetett nyomással kiváltható autonóm intézkedések útján — segíteni, másfelől éppen azok a reformok, amelyeket leginkább sürgetnek, teljes eredménnyel meg nem valósíthatók és féltő, hogy nagyobb volna a kár, amelyet a gazdasági életnek okoznának, mint a haszon, amelyet tőlük várnak. A reformot t. i. főként kettős irányban: egyfelől az ügyvezetés kontrollja, másfelől a kisebbségi jogok kiépítése irányában sürgetik. Ám lehetetlen oly reformokat

alkotni, amelyek meghagyva a részvénytársaság vezetőségének az eredményes működés szempontjából elengedhetetlen akciószabadságot, biztosítva a többségnek, azaz az állandó és főérdekeltiségnek mindazokat a jogokat, amelyek nélkül komoly gazdasági erőtenyezők a részvénytársaságokban való érdekvállalásra soha kaphatók nem lesznek, egyúttal mégis kizárják a visszaéléseknek és hatalmi túlkapásoknak minden lehetőségét. Ezek a lehetőségek ugyanis — bármennyire sajnálatos legyen is — a részvénytársasági alakulat fogalmi világának legmélyén gyökereznek. Kifejti, hogy a részvénytársaság épügy jellemző szervezeti alakzata a gazdasági demokráciának, mint ahogy a népképviselői rendszer megtestesítője a politikai demokráciának. Mind a kettő a képviselői elv érvényesülésén nyugszik. Ennek az elvnek alapja azonban a bizalom aziránt, aki helyettünk akár közjogi, akár vagyoni vonatkozásban cselekszik. Aki részvényt vásárol, valójában a társaság vezetőségét bízta meg azzal, hogy a részvényben fekvő vagyonát helyette gyümölesztesse, és teszi ezt nyilván akként, mert bízik abban, hogy a vezetőség erre képes, sőt nálánál jobban képes. Aki azonban vagyonát üzletre, tehát fogalmilag kockázatos vállalkozás céljából való kezelésre másra bízta, nem számolhat pupilláris biztosítékokkal. A részvényvásárlás motivuma a helyes és hasznos gestió iránt való bizalom lévén, ellentétele szükségképen az eredménytelenség esetére vállalt kockázat és kétségtelen, hogy ez a bizalom az, amelynek folytán a vezérigazgató (ügyvezetőség) predomináló helyzete — épen annak következményeképen, hogy a társaság hasznóhajtó működése elsősorban az ő képességeitől és becsületességétől függ — a részvénytársaságok életében praeter et supra legem szükségképen kialakult. A vezérigazgató súlya és hatalma nem írott szabályoktól, hanem egyéniségének súlyától és erejétől függ, aminek természetesen nemcsak előnyei, de hátrányai is nyilvánvalók. Epen ezért felszólaló a maga részéről is szükségesnek és elengedhetetlennek vallja, hogy a vezérigazgatói hatalom főképen az ellenőrzés minél hatályosabb megszervezése útján igenis korlátoztassék.

Az ellenőrzés lényegét abban látja, hogy az arra hivatott orgánum mindent lásson és tudjon, ami a társaság életében történik és pedig minden szépítés, elhomályosítás és célzatos beállítás nélkül, hogy azután ezen ismereteinek birtokában azokat az intézkedéseket megtelhesse, amelyeket a vállalat érdekében szükségeseknek vél. Ennek az anyagilag hatályos, hatalmi attributumokkal bíró tevékenységnek gyakorlására az igazgatóság hivatott. Vagyis az igazgatóság tulajdonképeni hivatását nem abban látja, hogy a vállalatot igazgassa abban az értelemben, amint ez a törvényben lefektetett részvénytársasági alkotmány megalkotói előtt lebegett, mert erre ez a többnyire sok és heterogén tagból álló, nehézkes testület nem alkalmas, hanem abban, hogy a fenti értelemben gyakorolja az ügyvezetőség felett a legszélesebbkörű ellenőrzést. Magában az ügyvezetésben való részvételre a gyakorlat által megteremtett végrehajtóbizottság hivatott, amely a társaság körül anyagilag legfőképen érdekelték kevésszámú képviselőiből állván, nem alkalmas a vezérigazgatóval a vállalat tényleges irányításában való együttműködésre és egyúttal a felelősségnek is vállalására. Ámde a valóságban az igazgatóság (sőt rendszerint a végrehajtóbizottság is), ha a legbúzóbban teljesíti is feladatát, nem láthat mást, mint amit a vezérigazgató eléje terjeszt, nem foglalhat állást más kérdésben, mint amely ezen az úton eléje kerül. A gyakorlatban lehetetlen, hogy az igazgatóság, mint ilyen, a maga információit mintegy a vezérigazgató háta megett, annak alárendelt tisztviselőjétől szerezze be, mert ez már fogalmilag ellentétben

volna azzal a bizalommal, amely nélkül a vezérigazgató valamelyik vállalat élén egy percig sem működhet.

A helyes reform célja tehát, hogy az igazgatóság a kellő kontroll gyakorlására egy oly szerv tevékenysége útján képesítessék, amely úgy töle, mint a vezérigazgatótól (ügyvezetőségtől) független. Ez a szerv volna tulajdonképpen a felügyelőbizottság, amely azonban a gyakorlatban teljesen csődöt mondott és szinte iskolapéldája az alakilag ugyan élő, de valójában beszáradt jelentőségű jogi intézménynek. A felügyelőbizottság mai, értéktelen intézménye helyébe kell a szakképzett, független ellenőrző szervet iktatni, vagyis a mindnyájunk előtt példaként lebegő angol „audit”-hoz hasonló intézményt. Felszólaló úgy látja, hogy sajnos még nem érkezett el az az időpont, amikor az „audit” intézménye törvényhozásilag megvalósítható volna. Mindenki, aki a viszonyokat ezen a téren ismeri, tudja, hogy nem áll rendelkezésre egy, az angol chartered accountantshoz hasonló kar, amely az alapos, szakszerű és független revízió megvalósítására anyagi súlyánál, nagy tekintélyénél fogva alkalmas volna. A kevés rendelkezésre álló ily revízor az összes vállalatok revízióját nyilván nem végezheti. Itt tehát a megsejtesztett úton, t. i. a szakképzett, anyagi és erkölcsi szempontból egyaránt megfelelő súllyal bíró revízorok minél nagyobb számban való kiképzése útján tovább kell haladni, addig is azonban, amíg elegendő számú ügyrevízor nem áll rendelkezésre, avégből, hogy a törvényhozási reform megvalósítható legyen, a részvénytársaságok autonóm hatáskörében kell a valóságos és komoly revíziót kiépíteni. Erésben nagybankjaink és nagy vállalataink már megtették a szükséges lépéseket, amennyiben gondoskodnak arról, hogy az érdekkörükbe tartozó vállalatok ellenőrzése szakképzett és a társaság ügyvezetőjétől független közegei útján, nagy alapossággal fogantatosíttassék. Azokat a vállalatokat, amelyeknél ily revízió ma még nincs, közvetett úton a Pénzügyintézeti Központnak, a Nemzeti Banknak douce violence-al lehet, sőt kell arra kényszeríteni, hogy ügyvitelüket a nevezett intézmények által megfelelőeknek elfogadott revízorok útján időről-időre teljesen megvizsgál-tassák. Utal azonban arra, hogy amit a bizalom kérdéséről a részvénytársasági ügyvitel fogalmi alapjáról mondott, a revízió körül is teljes mértékben érvényesül. Utal arra, hogy mindenekelőtt bizalom kell a revíziót végző orgánumok iránt, akiknek működésében fogalmilag minden kautela ellenére ugyanazok a hiányok és gyarlóságok lehetők, mint magának az ügyvezetésnek a körében. De még a legmagasabb színvonalú ellenőrzés is csak megközelítő védelmet nyújt, mert egy nagy vállalat minden részletekben való ellenőrzése teljes tökéletességgel alig oldható meg. Ugyanis nemcsak számszerű ellenőrzésről, hanem üzleti események, vagyontételek értékeléséről is szó van és éppen azok, akik e revízióhoz értenek és azzal valaha foglalkoztak, fognak felszólaló szerint neki igazat adni abban, hogy mindig csak megközelítő értékű lehet az a revízió, amelynek pl. ezrekre menő személyi kontók valódiságát, bonitását kell megítélnie, vagy tőzsdén nem jegyzett tárcarészvényeket kell értékelnie. Hozzá kell ehhez venni még azt is, hogy a revízió nem lehet mindennapos, hanem csak időszakos és hogy az mindig csak az események után sántikál, de azokat megelőzni természeténél fogva nem képes. Amilyen kívánatos és szükséges tehát — mind-ezen fogyatékok dacára — az alapos és szakszerű ellenőrzés, nem szabad ahhoz vérmes reményeket fűzni és felszólaló nézete szerint a legfőbb garancia mégis csak a társaság ügyeit intéző férfiak tisztességében, komolyságában és hozzáértésében van.

A kisebbségi jogok kérdése felszólaló szerint az ellenőrzés kérdésébe kapcsolandó be. A kisebbségnek, vagyis a kisebbséget

tevő kisorészesvényeseknek a részesvénytársasági forma fogalmából kifolyólag nem lehet máshoz joguk, mint egyrészt, hogy amit a társaság helyzetéről vele közölnek, az a valóságnak megfelelően, tehát részesvényének értékére nézve hátrányos irányban meg ne tévesszék és hogy a társaságban levő vagyonérdekeltségéből önkényesen, jogtalanul ki ne forgassák. Ennél több joga az egyes részesvényesnek nincs, sem azt nem kívánhatja, hogy a társaság ügyei minden vonatkozásban feltárassanak előtte, mert ez egyértelmű volna azzal, hogy a társaságot a konkurenciának szolgáltatják ki, sem azt nem követelheti, hogy a társaság ügyeinek vitelét bármilyen irányban döntően befolyásolhassa.

Az említett két jog elsejét biztosítaná fokozottabb mértékben az a megoldás, hogy a kisebbségnek megadtnék a jog, hogy kisebbségi votummal egy képesített revizort küldhessen ki a felügyelőbizottságba, aki azonban természetesen nem mint a kisebbség képviselője, hanem a felügyelőbizottság tagjaként működne és így az a jelentés, amelyet a felügyelőbizottság a kisebbségi bizalmi személy hozzájárulásával terjeszt a közgyűlés elé, nyilván a kisebbség körében is teljes megnyugvást keltene.

A második jog tulajdonképpen az elővételi jog kérdésével függ össze. Nem kétséges, hogy a részesvényt a társasági vagyonból a részesvénye által inkorporált hányad illetve meg, elvileg új részesvények kibocsátása esetén az elővételi jog a részesvényeseket kell, hogy megillesse, mégis megszólaló, épen a részesvénytársasági élet gyakorlati vonatkozásainak ismeretében állítja, hogy igen sok olyan eset van, amikor a társaság érdeke, — amely a részesvényeitől bármikor való megváltásra jogosult részesvényesétől eltér, — ez a magasabb társasági érdek az új részesvényeknek mások kezére való adását indokolja. Csak új érdekeltségek bekapcsolására, kiadás hitelforrások megnyitására lehetősége, a társaság helyes működésének biztosítása szempontjából fontos tőkecsoportok megerősítésére utal, anélkül, hogy a gyakorlati élet által felvethető lehetőségeket ezzel kimerítené. Helytelennek tartaná annak kimondását, hogy az elővételi jog minden körülmények között a részesvényeseké, aminthogy ezt semmiféle törvényhozás sem kodifikálta még, de helytelennek tartaná a kivételek kazuisztikus megállapítását, mert a folyton fejlődő és haladó élet nem számol előre leszögezett felsorolásokkal. Minden körülmények között helytelen és tilos oly elővételi jog-elvonás, amely nem a társaság érdekeit, hanem magánérdekeket tart szem előtt; ez ellen, mint a jó erkölcsökbe ütköző tény, mai jogunk is a bíróság útján hatályos védelmet biztosít. A főreszesvényesek és a kisorészesvényesek helyzetének szembeállításánál, amidőn mindig a kisorészesvényes jogainak védelméről hallunk, nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a részesvénytársasági alkotmányban ma fundamentálisan és minden törvényhozás által a legmesszebbmenően biztosított jog, hogy a részesvényes részesvényét bármikor eladhatja, tehát a társaságból minden korlátozás és felmondás nélkül bármikor kiléphet (szemben a közkereseti társasággal, a szövetkezettel, amelyeknél ez csak formalitások betartása, bíróság útján, illetve hosszabb idő elmultával lehetséges). Ez tulajdonképpen a kisorészesvényt védő jog, mert csak ő élhet ezzel a joggal, mihielyt ítélete szerint a társaság üzleti eredményei nem megfelelőek, bizalma a vezetésben megrendült, vagy bármely más okból, míg a főreszesvényes, akinek részesvénye rendszerint hosszabb időre le van kötve, ezzel a jogával épen akkor, amikor azt szeretné és épen akkor, amikor az érdekeinek védelmére szükséges volna, rendszerint sem jogilag, sem technikailag nem élhet.

Felszólaló nem tartja szükségesnek a részvényjogi reformot a Kuncz professzor által ismertetett „convertible bond” intézménynek megvalósítása szempontjából sem. Nem akar kitérni arra, hogy ezen intézménynek hozzánk való átültetése elvileg helyes, gyakorlatilag célszerű-e, hanem csak abból indulva ki, hogy előfordulhat, azt vizsgáljuk, hogy ezen intézmény beilleszthető-e mai részvényjogunk rendszerébe. Nézete szerint igen. A „convertible bond” lényege az lévén, hogy a kötvények a hitel-szerződés feltételei szerint bizonyos időn belül bármikor automatikusan részvényekre legyemnek átcserélhetők, a kötvények kibocsátásával egyidejűleg gondoskodni kell a részvények rendelkezésre állásáról is. Az esetben, ha a kötvényeket a hitelező azzal veszi át, hogy azokat forgalomba nem hozza és a részvénycserét az egész kötvénymennyiségre nézve csak maga eszközölheti, elég a kötvény-kibocsátással egyidejűleg az alaptőke felemelésének elhatározása és a cégbíróságnál való bejelentése, a tényleges kereszttul-vitele arra az időre maradván, amidőn a hitelező cserejogával él. Ha e joggal nem él, az alaptőkeemelési határozat bármikor hatályon kívül helyezhető. Ha a kötvények forgalomba hozatnak és a kötvények birtokosai külön-külön bármikor jelentkezhetnek a részvényekért, ez a megoldás nem elégséges, sőt gyakorlatilag az ú. n. „parciális” tőkeemelés megengedése sem segít, mert ilyen esetleg sokezer aktusban megismétlődő tőkeemelés technikailag keresztül nem vihető, hanem ez esetben — felszólaló szerint — az alaptőkeemelés nemcsak elhatározandó, de tényleg keresztül is viendő és pedig a következő úton:

Az új részvényeket egy e célból létesítendő megállapodás alapján jegyezné és befizetné valamely bank, vagy pénzcsoport. A befizetés megtörténte után az alaptőkefelemelés tényleges bejegyzése és a részvények kibocsátása immár megtörténik. Ezután a részvénytársaság, amelyhez a „convertible bond”-ok kibocsátása útján a szükségelt pénz már befolyt, tehát a felemelt alaptőke befizetése folytán amaz összeg kétszeresének birtokában van, amelyre szüksége volna, az új részvényeket a befizetési árért visszavásárolja az új részvények jegyzőjétől és pedig nem saját maga részére, hanem egy bizalmi személy (Treuhänder) részére, akinek azokat azzal a rendeltetéssel adja át, hogy e részvényeket a cserélni kívánó kötvénytulajdonosoknak megállapodásszerűen adja ki. Ha a kötvények egészben, vagy részben nem cseréltetnek be, a Treuhändernél levő kötvények mint ú. n. „Vorrats-Aktiek” állanak a társaság rendelkezésére, úgy hogy azokat vagy harmadik személyeknek eladhatja, vagy alaptőkeleszállítás útján megsemmisítheti.

Tihanyi Lajos: A magyar közgazdasági élet konkrét szükségletei biztosítékokat követeltek a részvénytársasági és szövetkezeti visszaélésekkel szemben. S a közgazdasági cél tiltakozik az ellen, hogy a részvénytársasági és szövetkezeti forma olyan vállalatok részére is igénybevételessék, amelyeknél ez a forma a gazdaságosság rovására megy anélkül, hogy ezt egy nagyarányú tőkekoncentráció szüksége és másképpen el nem érhető biztosítása közgazdaságilag elfogadhatóvá tenné. Ezen a két ponton tételes jogunk hiányait a közgazdasági élet erősen érzi és ezeken segíteni igyekszik. A visszaélések lehetősége elleni küzdelmet a közhiteli érdekek leginkább a pénzügyintézeteknél követelték s ezek már akkor és ott, amikor és ahol a törvény ezt nem is tette kötelezővé, igénybevétték a Pénzügyintézeti Központ revízióját; a nagyobb vállalatok pedig saját eszközeikkel törekedtek, törvényi kötelezés nélkül is, a belső ellenőrzés célszerű módjainak

létesítésére. Minthogy pedig a közgazdasági élet érzi, hogy számos olyan vállalatot, melyre közgazdasági szempontból az egyéni vállalkozás a megfelelő forma, csupán a felelősség korlátozásának célzata, vagy némely állami kedvezményeknek ilyen alapon igénybevehető tette részvénytársasággá vagy szövetkezetté: közgazdaságunk tényezői egyre határozottabban követelik a korlátolt felelősségű társaságok speciális jogintézményének megteremtését és az olyan természetű üzletek állami kedvezményekkel való favorizálásának mellőzését, melyeknél a társasági formának az egyéni vállalkozás elébehelyezése közgazdasági szempontból nem indokolt.

Es részvényjogunk reformja immár hivatalos nyilatkozatok szerint is, az igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának aktuális munkálatai között foglal helyet. S így most *Mattekovits Sándornak* a *Közgazdasági Szemle* 1925. évi okt.—decemberi számában közölt posthumus cikke az *ötvenéves kereskedelmi törvényről* nemcsak az értelemhez szól, hanem szavainak reflexhatása megszólaltatja a magyar lélek mélyzengésű húrjait is. A magyar kereskedelmi törvény egy nagy korszak alkotása; e törvény élete a magyar közgazdaság egy csodálatos erejű föllendülésének része. A jelen nyomorúságai között vígaszunk, hogy a jelen csak átmenet, jövőnk alapja a múlt. S így aggódva figyeljük az olyan reformtörekvéseket, melyek esetleg szükség nélkül is letörhetnek egy-egy darabot abból a magyar jogrendből, melynek integritását Trianon csak csorbíthatta, de végleg meg nem ölhette. Ragaszkodnunk kell jogrendünkből mindenhez, ami az ezeréves magyar nemzetlét részévé vált, ragaszkodnunk egészen addig a határig, míg ez a természetes fejlődést nem gátolja. De mikor a múlthoz való ragaszkodásunk nem feledkezik meg *Széchenyi István* bölcs tanításáról: *Konzerválni csak reformmal lehet!* — a reformtörekvésnek is mindenkor világosan kell látnia, hogy a természetes fejlődés *szerves* fejlődést jelent. Nem véletlen tehát, hogy ahány magyar agy kereskedelmi törvényünk megalkotásának félszázados jubileuma alkalmából részvényjogunk reformjának ügyében megnyilatkozott, úgyszólván valamennyi a radikális reform ellen foglalt állást. A vélemények összege: Maradjunk meg kereskedelmi jogunknak a magyar közgazdasági élet kipróbált alkatelemeivé vált alapelvei mellett s elégedjünk meg egy olyan reformmal, mely jogi formát ad azoknak a közgazdasági jelenségeknek, melyeket az élet részvényjogunk hiányainak pótlására — de facto, vagy legalább immár valóban általános követelményként — már úgyszólván megteremtett.

Ez rezüméje annak a nagyérdékű részvényjogi tanácskozásnak is, mely Kuncz Ödönnek „Az ötvenéves kereskedelmi törvény és annak reformja” c. előadásához fűződött. A vita során azt a kérdést, mely az egész részvényjogi probléma gyökereihez nyúl, *Bernát István* vetette fel. S a probléma ebben az irányban a részletes tanácskozás során nem nyert megvilágítást. Ez adta kezembe most a tollat. *Bernát István* felvetette a kérdést: Dehát vajjon kívánatos-e törvényhozási úton is erősíteni a közgazdasági életben azokat a folyamatokat, melyek a részvénytársasági vállalati formának kedveznek s nem kívánatosabb-e inkább az egyéni tevékenység érvényesülési lehetőségeinek növelése? A kérdés felvetése a részvényjog reformjáról való tanácskozás alkalmával a legnagyobb mértékben időszerű. Mert hisz világos, hogy a részvényjog szabályozásának mikéntje befolyásolja a részvénytársasági vállalati forma életképességét, az általa nyerhető potenciális energiát s így a részvénytársasági formában

működő vállalatok versenyképességét is szemben az egyéni vállalatokkal.

A kérdés ebből a szemszögből nézve nem más, mint egyik jelentkezése korunk nagy közgazdasági és társadalmi problémájának, melynél a megoldási lehetőségek két szélső szárnyán az *államszocializmus* és az *anarchia* néz egymással farkasszemet. Az a gondolatmenet, mely a tőkekoncentrációval járó előnyökből indul ki s annak kíván kedvezni, végeredményben a nemzet összes tőkésének koncentrációjához, a leghatalmasabb, a legteljesebb tőkeegyesítéshez vezet, amely az államon belül lehetséges és ez az államszocializmus, úgy, miként ezt a bolsevizmus megvalósítani megkísérelte; s az a gondolatmenet, mely az egyéni tevékenység szabad érvényesülésében látja az emberi eszme valósulásának legfőbb biztosítóját, a racionalisták megalkuvást nem tűrő következetességének útján az anarchia tanításának abszurdumához vezet.

Hogy mit jelent az anarchisztikus gondolat a közgazdasági eszme szempontjából, az *Platon* óta semmiféle gondolkozó előtt sem lehet kétséges. És hogy a legteljesebb elméleti következetességgel kidolgozott államszocialisztikus rendszer mit jelent a gyakorlatban, azt mi, Szent István népének most élő szerencsétlen nemzedékei, nemcsak nagy *Madáchunk* fantáziájának falanszteréből ismerjük. Egy céltudatos szociálpolitika tehát a részvény-jog reformjánál sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy kívánatos-e az államszocializmus felé vezető folyamatok erősítése vagy sem?

Matlekovits Sándor immár bevonult a magyar nemzet bölcséinek Pantheonjába. Forduljunk hozzá tanácsért. A gazdasági liberalizmus bölcs mérséklete az, mely megmentheti az emberiséget az államszocializmusnak az emberi természet mélységeit semmibe vevő túlzásaitól, vagy — hiszen ma már ez senki előtt sem hangozhatik bombasztiként — szörnyűségeitől.

Az egyéniség teljes megtagadása éppenúgy ellenkezik az emberi természettel, mint a társadalminkívülség. S így a természetes fejlődés éppúgy nem vezethet az államszocializmus felé, mint ahogy annak útja nem torkolthatik az anarchiába sem. Az állam tehát akkor menti meg az emberiséget az államszocializmus pusztításaitól, ha mesterséges eszközök erőszakával nem avatkozik bele a természetes fejlődés közgazdasági folyamatába.

Az élet megteremti a szükséges közgazdasági intézményeket s az állam elégedjék meg azzal, hogy amit a közgazdasági élet a maga természetes fejlődésében esetleg csak tökéletlen formában létrehozott, a maga legfelsőbb parancsával kétségeket és visszaélési lehetőségeket is eloszlató módon tökéletesebb és az őt létrehozó közgazdasági közvetlen célnak lehető legjobban megfelelő formába öntse s ott, hol a fejlődés az ilyen már létrejött jogi szabályozáson túlhalad, gondoskodjék róla, hogy az ahhoz való merev ragaszkodás a további haladásnak útjában ne álljon. Az állam ilyen jogalkotó hivatásának a szokásjog s az olyan törvényhozás felel meg leginkább, mely annak a gazdasági testnek konkrét szükségleteiből indul ki, amelynek számára jogot alkot vagy legalább írásba foglal. Így fejleszti az *angol* nemzet a maga jogát és ez ad a radikalizmusokkal szemben a *történelmi* jogfejlődésnek a közgazdasági élet szempontjából is nemzetfentartó jelentőséget.

Ingó jelzálogjog külföldön.

Angolországban az ingó jelzálogot a Bills of Sale-törvények szabályozták. Bills of Sale elnevezéssel általában az ingó vagyon forgalmát közvetítő okiratokat jelölik. Az 1854. évi törvény az ilyen okiratok hatályosságát belajstromozáshoz kötötte; az 1866. évi törvény a lajstromfeljegyzésnek 5 évenkénti megújítását rendelte. Az 1878. évi törvény az említett két törvényt hatályon kívül helyezve a Bills of Sale fogalmát pontosabban meghatározta és alkalmazásának módját részletesen szabályozta. E törvény az 1882. évi novella módosításaival mai napig hatályban van. Az 1878. és 1882. évi törvények rendelkezései olyan Bills of Sale-re vonatkoznak, amelyeket nem fizetésül, hanem fizetés teljesítésének biztosítására adtak, tehát az említett törvények rendelkezései nem terjednek ki árúutalványokra, hanem csak zálogjegyekre. Még pedig olyan zálogjegyekre, amelyek 30 fontnál nagyobb összegről szólnak és amelyek a törvényben körülírt dolgok lekötésére vonatkoznak. Zálogul leköthető általában minden ingó dolog (felszerelés, árucikk), továbbá az ingatlan tartozéka és függő termése, amennyiben ezek az ingatlantól függetlenül zálogosíthatnak el. Mind e tárgyak elzálogosításához szükséges, hogy a zálogjegy kiállítója azokat, ha más birtokában is, de felismerhetőleg saját birtokában (apparent possession) tartsa. Nem lehetnek zálogtárgyak az államnak vagy a bejegyzett társasvállalatoknak vagyoniabani illetőségek, valamint az olyan mezőgazdasági készletek és termények sem, amelyek szerződés vagy közszokás szerint a zálogjegy kiállításakor nem mozgathatók el a gazdaságból. A gyári felszerelésből nem zálogosíthatók el a beépített hajtóerőgépek (fixed motive-powers and fixed power machinery), a gyári kémények és csővezetékek. Más dologi joggal terhelt vagyont csak a korábbi dologi jogosult javára lehet zálogjegy útján zálogjoggal terhelni. A zálogjegy csak úgy érvényes, hogy a törvényben előírt alakban állítják ki; a zálogtárgyakat a zálogjegy függelékében részletesen fel kell sorolni. A zálogjegyen legalább egy tanu aláírásával tanusítani kell a zálogjegy kiállításának idejét s kibocsátójának lakását és foglalkozását. A zálogjegyet a megmagyarázás tanúsítása mellett bírói hitelesítéssel kell ellátni s aztán keltétől számított hét napon belül semmisség terhével be kell mutatni lajstromozásra. A lajstromozás Londonban a bíróságnál vezetett központi jegyzékben történik, a bejegyzésről 3 nap alatt értesíteni kell azt a vidéki jegyzékhivatalt is, amelynek hatósági területén a zálogtárgy van, illetőleg a zálogjegy kibocsátója lakik. A zálogjegyzék nyilvános, a bejegyzést hirlapilag is hirdetik. Ha egy tárgyról több zálogjegyet lajstromoztak, a zálogjog rangsorát a bejegyzés sorrendje határozza meg. A bejegyzett zálogjegy átruházását nem kell bejegyezni. A bejegyzést 5 évenként meg kell újítani. A zálogjeggyel biztosított követelés kiegyenlítése előtt a zálogtárgyat más helyre szállítani tilos. Ha a törvény szerint a zálogból kielégítésnek van helye; a zálogtárgyat lefoglalják, de ha az adós a foglalástól számított 5 nap alatt a bíróság előtt kéri, hogy a bíróság a foglalást az ő fizetése ellenében vagy más okból szüntesse meg, a bíróság a zálogtárgy eladását felfüggesztheti vagy más megfelelő határozatot hozhat.

Az 1878. évi törvény korlátozásaival a hitelezőket kívánták védeni az adósok visszaélései ellen. Az 1882. évi törvény további korlátozásaival viszont az adósokat akarták oltalmazni a hitelezői

uzsora ellen. A túlságos korlátozás és formalizmus eredménye az lett, hogy a hitelszerzésnek ezt a módját csak végső szükségben és csak kevés foglalkozási körhöz tartozó adós veszi igénybe (leginkább földbérlők, vendégfogadósok, vendéglősök, cukrászok). A túlságos nyilvánosság sokakat elriaszt az intézménytől, mert az adósság közhírrététele akadályozza a későbbi hitelszerzést. Ehhez járul, hogy Angliában az ingó jelzálog kölcsönök szolgáltatását nem szervezték meg, úgy hogy e kölcsönöket többnyire kisebb hitelezők nyújtják, akik kamat- és költség fejében olykor a tőke 60%-át is felszámítják.

Mindazáltal az ingó jelzálogjogot Angliában bevált intézménynek tartják, amely gazdasági válság idejében megszorult adósoknak rövid lejáratú hitel szerzésére jó szolgálatot tesz. A londoni központi lajstromba 1925. év folyamán 12.000 drb., egyenként legalább 30 fontról szóló ingó zálogjegyet vezettek be.

Svájc. Egyes kantonokban már a XIX. század első felében szokás volt ingóságokat (főként állatokat) átadás nélkül elzálogosítani (Fahrnisverschreibung). Az 1881. évi Obligationsrecht néven ismert törvény 210. cikke a kantonokra bízta, hogy állatoknak nyilvánkönyvi feljegyzéssel elzálogosítását szabályozzák. A svájci polgári törvénykönyv tervezete az ingó jelzálogjogot az állatokon felül minden ingó üzemi felszerelésre, továbbá a hivatás gyakorlásához szükséges készletekre és árúraktárakra is ki akarta terjeszteni. Az 1915-ben életbelépett polgári törvénykönyv 885. §-a azonban csak állatokra engedett ingójelzálogjogot, míg a felek által ingatlantartozéknak minősített felszerelési tárgyakat, pl. gépeket és szállodai berendezést ingatlanok módjára, telekkönyvi bekezelezéssel engedte elzálogosítani. Az állatjelzálogra vonatkozó 885. cikk a kérdéses jognak részletes szabályozását országos rendeletnek tartotta fenn és az új intézmény általános meghatározásán felül csupán azt a lényeges rendelkezést tette, hogy az állatjelzálog által csak a kantonok által felhatalmazandó pénzüintézetek követeléseai biztosíthatók. Az állatjelzálog jog bevezetésével kapcsolatban a polgári törvénykönyv 715. cikke megtiltotta állatoknak tulajdon fenntartással való eladását. A törvény felhatalmazása alapján az állatjelzálogjogot (Viehverpfändung, Viehverschreibung) előbb az 1911 április 25-iki, majd az ennek helyébe lépő 1917 október 30-iki szövetségtanácsi rendeletek szabályozták.

A szabályozás lényege a következő. A kantonhatóság által kijelölt pénzüintézetek követeléseinek biztosítására zálogjogot lehet szerezni állatokra, azok átadása nélkül, a zálogjognak zálogjegyzékbe való feljegyzése által. A zálogjogot az állat állandó tartózkodási helyén (kétség esetében a tulajdonos lakhelyén) vezetett jegyzékbe kell bejegyezni. A zálogjegyzéket megtekinthetik és arról bizonylatot kaphatnak mindazok, akik érdekeltségüket valószínűsítik. A bejegyzést mintaszerinti bejelentőlap alapján teljesítik. A bejelentőlapot a zálogadós és zálogtulajdonos mellett az állatfelügyelő is aláírja. A zálogfelügyelő a bejelentőlap aláírása előtt köteles meggyőződni a zálogtárgy megléte és ismerető jelei felől, köteles a zálogtárgy becsértékét a bejelentőlapra rávezetni és a bejelentett adatok helyességét ellenőrizni. A zálogállatot pontos egyedi körülírással és a becsérték feltüntetésével kell a zálogkönyvbe bejegyezni; ha az állat biztosítva van, a biztosító nevét és lehetőleg a biztosítási összeget is be kell jegyezni. A bejegyzést minden év december 31-ig meg kell újítani, mert különben azt hivatalból törlik. Az állat tartózkodási helyének változása esetében a bejegyzést az új tartózkodási hely zálog-

jegyzékébe kell átvezetni. Ha a zálogtárgyat más állattal helyettesítik, a változást be kell jegyezni. Ha a zálogjegyzéket nem a körzeti gazdasági hivatal vagy az állatfelügyelőség vezeti, akkor a zálogkönyvet vezető hatóság a bejegyzésekről értesíti az illetékes gazdasági hivatalt és állatfelügyelőséget is, amelyek az elzálogosított állatokról és azok tulajdonosairól kimutatást vezetnek. Az állatfelügyelő az elzálogosított állatokról csak a zálogbítelező beleegyezésével adhat ki egészségi bizonylatot (járlatot), a ideiglenes legeltetésre hajtott állatok járlatára pedig feljegyzi az elzálogosítás tényét. A zálogtárgyból való kielégítés a törvény rendes útján történik.

Nagyjelentőségű újítása az 1917. évi rendeletnek, hogy az állatjelzáloggal biztosított követelést nem szabad kezességgel, szavatossággal vagy más hasonló kikötésekkel biztosítani. E tilalommal azt akarták elérni, hogy a vásárolt állatot elzálogosító gazdákat mentesítsék a kezesként fellépő állatkereskedők gyámkodása alól. Ez a tilalom azonban egyes pénzintézeteket elriasztott az állatzálogkölesönözlettől, mert ez intézetek nagyobb biztosítékot láttak a személy szerint érdekelt kezesek ellenőrzésében, mint az ennek helyébe tett körülményes és költséges hatósági felügyeletben.

A svájci földműves szövetségnek 1924. évben kiadott „Die Viehverpfändung“ című 76. számú kiadványából kitűnik, hogy az állatjelzálog intézménye Zürich, Freiburg, Thurgau, Waadt, St. Gallen-, Aargau- és Luzern-kantonokban még az 1917. évi szabályozás hibái ellenére is virágzik, tehát ügyes alkalmazás mellett életképes. Az állatzálog főként a termelés fejlesztését előmozdító üzemi és feljavítási hitelek szerzésére szolgál, emellett elemi csapások és válságok idején gyors segítség szerzésének alkalmas eszköze. Ha némely bank idegenkedik is tőle, ezt inkább a jogi szabályozás hibái okozzák, mint az intézmény lényege, amelyet még a tartózkodók is „nélkülözhetetlen rossznak“ mondanak. Az állatzálog több kantonban annyira meggyökeresedett és annyi haszonnal jár, hogy megszüntetése a földműves szövetség véleménye szerint helyenként katasztrófára vezetne. Az évenként folyósított állatzálogkölesönök összege 11—18 millió frank.

Az ingatlantartozékok telekkönyvezése tárgyában a svájci polgári törvénykönyv 805. §-ának rendelkezései folytán tovább is hatályban maradtak az 1881. évi kötelmi törvény 211. §-a alapján kibocsátott kantoni törvények, mint a berni 1904 március 13-i, a tessini 1904 május 9-i és a valaisi 1905 május 17-i törvények, amelyek értelmében a kereskedelmi vagy ipari üzem területére és épületeire szerzett jelzálogjog kiterjeszthető az üzem kihasználására szánt, ingatlantartozéknak tekintendő ingóságokra, mint gépekre és szállodai felszerelésre. Ez ingóságokról külön jegyzéket kell készíteni. A jegyzéket az ingóságok rendeltetésének megjelölésével a hitelező és az adós aláírják és két példányban a szerződési okirattal együtt a helyhatósági előljáráságoknál teszik le. A telekkönyvbe a zálogtárgyaknak csupán összesített becsértékét jegyzik be. A leltár egyes tárgyai újakkal kicserélhetők; az új tárgyak a telekkönyvi bejegyzéstől kezdve a zálog sorsát osztják. Az elzálogosított ingóságok lejegyzése csak a hitelező beleegyezésével történhetik.

Tunyogi Szücs Kálmán.

Az építőipari törvénytervezet.

Az építőipari tevékenységet a múltban az 1884:XVII. és az 1922:XII. t.-cikkek, valamint az ezen törvénycikkek alapján kiadott miniszteri rendeletek és az 1870:X. t.-c. alapján kiadott „Építésügyi szabályzat” szabályozták.

Ezen rendelkezések részben hiányosságuk, részben egymással való ellenmondásaik miatt igen sok zavart okoztak az építőipari tevékenység területén s annak fejlődését bénították.

Az 1884. törvény magasépítkezések végrehajtására jogosult szakértőknek az építőmestereket nevezi meg, míg a mérnökökről nem tesz említést. Ennek oka nyilván az, hogy a nyolcvanas évek nagy gazdasági fellendülésének korában a mérnököt annyira lefoglalta a vasutépítés, híd- és útépítés, hogy a magas építéssel intenzívebben csak az építész és építőmester foglalkozott. Elvvel szemben az 1870. évi törvény alapján kibocsátott „Építésügyi szabályzat” kimondottan elsősorban a mérnököt jelöli meg, mint építési végrehajtó szakértőt, a kir. József műegyetem szervezeti szabályzata pedig a mérnöki oklevelet építési gyakorlatra jogosító oklevélnek deklarálja.

A kedvezőtlen gazdasági viszonyok az érdekelteket arra késztették, hogy a versenyt lehetőleg megakadályozzák s az építőmesterek, nekik megfelelő törvény alapján, akadályozni iparkodtak a mérnököt az építés gyakorlásában.

A kereskedelemügyi minisztérium az építőipar szabályozásáról egy új törvénytervezetet készített, mely hivatva lenne az építőipar gyakorlásában fennálló jogbizonytalanságot megszüntetni s a részben elavult s részben hiányos törvények s rendelkezések helyett egy átfogó, minden vitás kérdést pontosan körvonalazó jogszabályozást nyújtani.

A törvénytervezet az építés minden ágában való tervezést az egyetemet végzett mérnökön kívül az ipariskolai építőmesternek is megengedi, sőt a speciális mérnöki építés (vízépítés, vasút, útépítés) jogát ezentul az építőmesternek, sőt kőművesmesternek is, egy kiegészítő vizsga letétele után, megadja. Viszont azonban a mérnököknek a magas (ház) építés jogát csak akkor adja meg, ha az egy bizonyos gyakorlat után, melyet egy építőmester mellett töltött el, egy, az ipariskolán megejtett elméleti vizsgát sikeresen kiáll.

A törvénytervezetnek e rövid kivonata is mutatja, hogy sajnos, a törvénytervezet egyelőre nem nyújt reményt arra, hogy ezen, természeténél fogva bonyolult, összetett iparág üzésének feltételeit s művelőinek érdekkomponenseit úgy rendezze, hogy annak eredőjeképpen ez az ősipar mai tespedéséből új lendületes életre kelhessen s hazai közgazdaságunknak ismét jelentős tényezője legyen. A törvénytervezet szelleme magán hordja az építőmesterség magánérdekeinek bélyegét. Az építőipar üzésének szabályozásánál a közérdek számára egyetlen álláspont lehet csak irányadó és pedig, hogy a törvény közbiztonsági szempontból a kontárság ellen védelmet nyújtson, közgazdasági szempontból pedig kellő szakértelem biztosítása mellett lehetőleg legtágabb teret nyújtson a szabad versenynek s lehetőleg ne gördítsen akadályt a tőke elhelyezkedésének ezen iparágban.

Az előbbi szempontból tekintve határozottan káros a tervezet szelleme, mely az építőmesterséget, tehát az építőipart szervező s művezető tevékenységet, kizárólag az építőmestereknek akarja fenntartani s ki akarja zárni, illetőleg megnehezíteni az

egyetemi képzettségű mérnökség tevékenységét az építőiparban. Az építőipari kontárságot igazán nehezen lehet ráfogni arra a mérnökségre, amely nem az építőiparnak, de az építés tudományának is legszakavatottabb művelője, amely egy híd, alagut, vasszerkezet stb. egyedül képesített szerkesztője s kivitelezője. Közgazdasági szempontból a mérnökség kizárása a magas (ház) építés teréről határozottan káros s a haladás ellen való intézkedés. Az építészet, amelynek esztétikai igényeit az arra hivatott s képesített okl. építészek vannak hivatva kielégíteni, szintúgy gazdasági probléma, mint bármely más ipari tevékenység. Ennek következtében az anyag s munka gazdaságos kihasználásának kérdése ezen iparnál szintúgy elsőrendű fontossággal bír, mint bármely más gazdasági tevékenységnél. A gazdasági és technikai koncepció a jelen és jövő építőiparában legalább is olyan fontossággal bír, mint a művészi és esztétikai megoldás.

Szembetűnő az az ellentét, amely az építészeti technika évezredek óta cammogó konzervatizmusa és más technikai szakmák lendületes haladása között fennáll, s amelynek oka a mérnöki s gazdasági gondolatnak előbbinél való hiányában található meg. A törvénytervezetnek ezen céhbeli szelleme mellett egy másik hibája, hogy amellet, hogy az építőipar bizonyos exkluzivitásra törekszik, ezt nem egy magasabb képzettség alapján való kiválasztódással akarja megoldani, hanem az ipar jogát egy középfokú szakismeretekkel bíró építőmesteri érdekeltség számára akarja biztosítani s a tudományos képzettség érvényesülését e téren legalább is megnehezíteni.

Mattyasovszky László.

Könyvismertetések.

Bernhard Laum: Heiliges Geld. Eine historische Untersuchung über den sacralen Ursprung des Geldes. Tübingen. Y. C. B. Mohr 1924—XII+164 p.

A modern szociológiai kutatások mindjobban kidomborították a vallások alapvető társadalmi fontosságát; különösen a francia szociológiai iskola eredményei mutattak rá, hogy a társadalmi tünemények minden faja vallásos képzetekkel és rítusokkal függ össze s csak a fejlődés folyamán vesztí el vallásos jellegét. Durkheim alapfeltevése szerint a vallás kusza állapotban magában foglalja mindazokat az elemeket, melyek szétválasztva, meghatározódva, egymás között ezer módon kombinálódva létet adtak a kollektív élet különböző megnyilvánulásainak. A mithoszokból és legendákból erednek a tudomány és a költészet; a vallásos ornamentikából és a kultusz szertartásaiból a képzőművészetek; a jog és erkölcs a rituális szokásokból születtek s nem érthetjük meg sem a világról való képzetünket, sem a lélekről vagy az életről való filozófiai fogalmainkat, ha nem ismerjük a vallásos hiedelmeket, melyek ezeknek első formái voltak. A rokonság kezdetben lényegileg vallásos kötelék; a büntetés, az ajándék, a tiszteletadás az engesztelő, a szerződéses, a tiszteletadó áldozat átváltozásai. Legfeljebb ha azt kérdezhetnők, hogy a gazdasági szervezet nem kivétel-e s nem származik-e más forrásból? Ez kérdésre a választ fenn kell tartanunk. De bizonyos, hogy a problémák egész sokasága más színezetet nyer, ha egyszer megláttuk a vallásos szociológiával való összefüggésüket.* A társadalmi s köztük a gazdasági tünemények megértésének helyes módszere nem a pusztá logikai okoskodás, hanem genezisök, keletkezésük, más társas tünemény-sorozatokkal való összefüggésük feltárása, ez világítja meg okait s magyarázza meg funkcióikat. Laum elemzésünk tárgyát képező könyve e jelzett módszertani felfogásnak érdekes alkalmazását mutatja be a pénz példáján. Munkája nem általános szociológiai, hanem történeti, meghatározott korra és tárgykörre korlátozott kutatás, csupán a mi pénzünk őseinek, a görög pénznek eredetét s kialakulását akarja elének állítani s a tiszta történeti szemlélődésről nem mond le ethnológiai példák könnyen adódó, de sokszor félrevezető analógiái kedvéért. Bizonyos is, hogy egy társadalmi tünemény történetileg pontosan körülhatárolt és részletekbe hatoló elemzése inkább vezethet általános érvényű eredményekre, mint a különböző népekből és civilizációkból sajátosságaik hangsúlyozása nélkül összehordott adatok színjátéka. Azért L. módszeres munkájának eredményei kétséget kizárólag értékesek s míg újabb bizonyosságot nyújtanak a gazdasági tüneményeknek a vallási tüneményekkel való összefüggésére, egyúttal a gazdaság-elméletet is fontos megvilágításokkal gazdagítják. Másrészt azonban azok az

* V. ö. Durkheim: De la définition des phénomènes religieux. L'année sociologique II. 1897—98. V. p.

elméleti nézőpontjai, melyek nélkül a történeti kutatás sem lehet el, nem mindig fogadhatók el fentartás nélkül. Így nézetünk szerint túlságosan leegyszerűsített a vallás egész mibenlétének, a kultusznak, az áldozatnak s általában a görög vallásos világképnek beállítása. L. a természet hatalmaitól való félelemből, egyéni lélektani okokból származtatja a vallást, holott, úgy látszik, a vallás első sorban a társas valóságot kifejező tünetmények összesége s épen ez magvarázsa meg a többi társadalmi jelenség körében érvényesülő döntő szerepét. A vallás szociológiai beállítása, úgy véljük, mélyebb tette volna L.-nek a görög vallásról adott képét, ha igaz marad is, hogy épen a görög vallásokban láthatjuk a naturizmus legkifejezőbb megnyilvánulásait. Ismételjük azonban, hogy L. munkája történeti-filológiai kutatás s értéke épen ebben rejlik; egyébként természetes, hogy megállapításai erősen hipotetikus jellegűek.

Tudjuk, hogy a közgazdasági elmélet a pénzben fizetési eszközt, csereeszközt, értékmérőt, számolási egységet lát s a pénz ezen tulajdonságait gazdasági okokból származtatja. Homerosnál a mi fejlett technikájú pénzünk helyett a marha szerepel s az elmélet ebből azt a következtetést állította fel, hogy a marha nyilván gyakori csere tárgya volt, így lett belőle általános csereeszköz és értékmérő. Azonban a történeti valóság ezt az elméleti, a priori okoskodást nem igazolja, Homeros korában a kereskedelem még igen fejletlen volt, a külkereskedelem semmi esetre se terjedt ki állatokra s a forgalomnak egy általános csereeszköze még nem is volt szüksége. A marhának értékmérő tulajdonsága nem is gazdasági, hanem más körből veszi eredetét. A régi Görögországban a marha mindig szent állat volt, áldozatoknál is, különösen az államiakban, a legnagyobb szerepet játsza. Az áldozatokban L. szerint az ember az istenséggel igyekszik összeköttetést teremteni, hatni akar a természet félelmes uraira, ajándékokat nyújt nekik: áldoz. Így jut érintkezésbe a *societas humana* a *sacralis sphérával*. Ebben, az embereknek az istenekkel való forgalmában van a jószágok tipizálásának és értékelésének eredete. Kezdetben az áldozás, mint minden más s nevezetesen a gazdasági cselekvések is, kevésbé észszerű, az áldozati tárgyak fölösleges pazarlásával, túlzott pusztítással járó. Csak később, midőn az istenek személyisége kezd kialakulni s kifejlődik a homerosi istenállam a maga hierarchiájával: ekkor kezd az egyes isteneknek saját kultusza kiválni s ekkor kezdődik a lehetséges áldozatok közül bizonyos kiválasztás (*ῥέσις*). Ily módon indul meg az áldozatul szolgáló anyagi, gazdasági javak bizonyos megítélése, értékelése, a kiválasztás által teremődik meg az áldozásra alkalmas jószág normáltípusa. Mint ahogy a határozatlan, amorph istenségek kaoszából kiválnak a határozott körvonalú, isteni személyiségek: úgy választatnak ki a jószágok nyers tömegéből meghatározott fajok és típusok. Ez a kiválasztás, az ugyanazon fajbeli állatok összehasonlítása, kor, külső, nem szerint való minőségi próbája, egy normáltípus kialakulása nagy lépés a régebbi idők szubjektív jószág-pazarlásához képest. Itt, a kultuszban és nem a kereskedelemben veszi kezdetét a jószágok értékelése. Látnivaló tehát, hogy *nemcsak a fogalmi gondolkodás, a tudomány cred a teológiai spekulációból, hanem a gazdasági gondolkodás csírája is a kultuszban gyökerezik.*

Míg a kultusz eleinte családok magánügye, később irányítása a papi rend kezébe kerül. Így Indiában a bramán nélkülözhetetlen az ember és istenség közötti érintkezés lebonyolításában. De ezt a szolgálatot nem teljesíti ingyen s mint ahogy az állat áldozati adomány, úgy ugyanilyen jószág az áldozásért a papnak

fizetett díj. A papnak más feladatai is vannak, például gyógyítani tud s ezért is díjat követel. Így megy át a kultuszban teremtetett norma a profán életbe s ott is elismertetik. A görög eposzokban a kultusz főhatósága a király, akinek a papok, boncok, szolgák segítenek. Mindenkinek működéséért bizonyos rész jár az áldozatból. Az áldozatnak úgy a hinduknál, mint a görögöknél lényegéhez tartozik, hogy az istenség mellett az áldozati étel egy részét az emberek élvezik, a feláldozott állatot bizonyos rend szerint szétosztják, e szétosztási rend neve *nomos*. Az áldozás Homerosnál mindig étkezéssel van egybekötve s viszont minden közös étkezésnek áldozati jellege van. Ez a vallásos jelleg megörököltetett a hivatalos, közös étkezésekben: ezekben, a hús szétosztásában, az egyeseknek juttatott különböző részek meghatározásában rejlik az államháztartás legkezdetlegesebb formája, a közpénzügyek csírája. Az áldozati állatot a király a sajátjából nyújtja, az áldozási étkezésben való részvétel híveinek a szolgálatokért való díjazása, az áldozati húsdarab *fizetési eszköz*. Ez az ősi forma fennmaradt a Prytaneionban való étkezés athéni hagyományában.

Ugyancsak az áldozati állat, vagy annak egy része volt a vallásos jellegű versenyek győztesének díja. De már a homeroszi eposzokban e díjak helyébe mások lépnek: diszkoszok, tripuszok, rabszolgák. Amde ezek értéke az eredeti díj tárgyán, a marhán, méretik, az utóbbinak más tárgyakkal való helyettesítéséből ered tehát, hogy a marha *értékmérővé* lesz. A benne való becslés átmegy azután a profán életbe is. Ezt az átmenetet egyébként Indiában is megtaláljuk, itt is az áldozati állatnak a kultuszban való helyettesítéséből ered értékmérő jellege. Így olvassuk valahol, hogy „egy áldozati ló ezer marhával egyenlő”. Az áldozat tárgyai között szerepel az ember is s őt is helyettesíteni lehet marhával. Ez vezet a váltságdíj, *Wergeld* kialakulásához. A legősibb felfogás mindenestre az volt, hogy a gyilkos, aki beszennyezte magát, életével fizet, feláldoztatik. Később a bűnt a emberről átviszik más tárgyra (bűnbak) s ezt az állatot, a görögöknél leginkább a bikát, tényleg feláldozzák. Athénben az ilyen áldozatokat csak Solon tiltotta el. Végül a feláldozás helyébe lép a megölt családjának adott kárpótlás, az áldozati állat ennek adatik ki, ez a *Wergeld*: ennek normáltípusa tehát összeesik a kultuszban használatos marha normáltípusával. Ugyancsak marhával történik a megváltás a nőrablásból kialakult nővásárlásnál is: ezért dícséri Homeros a szép nőt, ἀλγεσίβοια, „marhákat hozó” jelzővel.

Látjuk tehát a „marhavalutának” a kultuszból való kialakulását. Az áldozat maga is azután bizonyos fejlődésen megy át; így Indiában is az emberáldozat helyébe mind kevésbé értékes helyettesítő tárgy lép: állat, majd az állatot ábrázoló kallács, amelyből végül az állatforma is elmarad. Még későbbi stádium, midőn az eredetit képmás helyettesíti; ez, a *szimbólum* megjelenése, rendkívül fontos, mert itt lépnek értékes tárgyak helyébe képzeleti, értéktelen dolgok. Itt a „chartalis pénz” keletkezésének alapja: a szimbólumok csak funkció-értéket képviselnek, értékük nem anyagi tartalmukban rejlik, hanem a funkcióban, melyet az ember és istenség közötti forgalomban teljesítenek. Ilyen szimbólumok például a kréta-mykenei korból nagyszámban talált bikafejek. Régebben agyagból, később a keletről jövő nemesérből készítik e szimbólikus áldozati tárgyakat, melyek óriási mennyiségben maradtak ránk. Az ókori templom nemesak szent hely, hanem nagy gazdasági organizmus: itt készülnek e kis szobrok, bálványok, melyekért a hívek természeti jószágokat adnak; így válnak az áldozati szimbólumok értékegységgé a cserében. A pénznek *csereeszköz* tulajdonsága is a templomi gazdál-

kodás keretében alakult ki; eredete tehát egész általánosságban a sacralis sphérában található.

A „marhavaluta“ emléke megmaradt a római pecunia szóban, de egyes elnevezésekben a görögöknél is átesillámlik. A legáltalánosabb görög pénzegység az *obolos*, összefügg az *ὀβολός* = nyárs szóval. Különösen az argosi Hera templomában találtak nagyszámmal vékony vasrudacskákat, melyeket obelosoknak neveztek s melyek az érmék őseinek tekinthetők. Honnan ezek pénzjellege? Bizonyára nem az ércből ered, hisz egy vékony rudacska a nyersvas legüggyetlenebb formája, emellett ezen obelosok hegyesek, nyilvánvalólag szerszámok. Ezek eredetileg a hús megsütésére szolgáló nyársak voltak s a nyárs neve ment át a megsütött húsdarabra, mely, mint fentebb láttuk, fizetési eszköz volt. Innen az obolos elnevezés. Ugyanide mutat a Spartában használatos *pelanos*, mely eredetileg lisztben elkészített húst jelentett. Talán a ciprusi „ankürai“ (horgonypénz) értelme is: három nyárs. Sőt a római „as“ etymológiája is talán az assus = sült szóval függhet össze. Más pénzegységek alapja a hús főzésére, tartására szolgáló edény: tripusz, lebész, itt a realitás helyébe szimbólum lép. Éppígy az Epirusban található fejsze-pénznél (pelekusz), ahol az áldozat leölésére használt szerszám szerepel pénzként. Ezeket a praemonetarius pénzfajtákat azonban később háttérbe szorítja az érme. Már Curtius rámutatott az érmére véssett képek alapján azok vallásos jellegű eredetére. Anyaguk, az ércet használata, a keleti despota-államokból ered, ahol — mint a régi Babylonban — az értékek kialakulása szintén a kultuszhoz látszik fűződni. De ott az ércet, főként az ezüst, még alaktalan fizetési eszközök, az állami pénzformát nem ismerik. Görögországban a homeroszi idők után a templomok kincsesházáiban óriási gazdagsági halmozódott fel. Delphi, Ephezus kamrái ércekkel is tömve voltak. E készleteket a templomok kölcsön is adták s e templomi üzletekből keletkezett az érme. Az érmére véssett kép eredete talán totemisztikus, de mindenesetre magikus-vallásos jellegű. A totem-jel a totemikus közösséghez való tartozást fejezi ki, amin rajta van, az a közösségé. Így lesz azután tulajdonjellé, a tulajdonnak kezdetben meglevő magikus szankciójával. Az érméken levő kép tényleg rendesen ugyanaz, mint a tulajdonjel: Athénben a rabszolgákon ugyanaz a jelvény van, mint az érméken, Delphiben is a háromlábú tripusz tulajdonjelvény és érmeveret. A kép eredetileg tulajdont jelöl: annak biztosítása végett, hogy kölcsönadás esetén ugyanazt a mennyiséget és minőséget kapják vissza, a templomok rávésték az ércre az istenség képmását. De talán még egy oka van a veretnek: mint pecsét, zárként is szerepel, tiltja az érme belsejének kinyitását, a hamisítást. Az utóbbi sacralis bűn, melyet halállal büntetnek, így lesz a veret garanciává a hamisítás ellen, de természetesen nincs az a szerepe, mint ma, hogy az érc minőségét és súlyát garantálja. A legrégebbi érmeképek természeti jóságok (gabona, marha, hal stb.) utánzásai. Téves azonban az a régebbi magyarázat, mintha a képek a cserében eredetileg szereplő jóságok helyettesítéséből erednének. Legtöbbször az állatnak csak egy része, gyakran a feje szerepel az érmén. Például a bikafej, mely Euboeában szalaggal van díszítve. Az érme az eredeti áldozati tárgy, állat helyettesítője. Ezért van az, hogy például gyógyforrásokban, kutakban annyi érmet találtak, mert gyógyulás után azokkal áldoztak a forrás istenségének. Az érmeképek megőrzésében épen vallásos jellegüknél fogva erős konzervativizmus mutatkozik: Kyzikosban például hosszú ideig megmarad a tonhal, Metapontusban a kalász. De a görög művészi szellem itt is alkotólag lép fel s az érméken is megjelennek az istenek alakjai, például Metapontusban

az áldozó Herakles. Sokszor egyik oldalon az istenség, a másikon a régi áldozati tárgy látható. Az uralkodók is kezdetben az érméken mint istenségek képei szerepelnek. Azután az érme szekularizálódik s a képek mindinkább politikai célú tárgyakat ábrázolnak. Így lesz a pénz az állam profán eszközévé s a vallásos forma már csak homályos emlékként marad benne fenn. Rómában a *sacralis* jelleg már erősen háttérbe szorul, a római pénz jellege inkább politikai, mint vallásos; de itt az érme nem oly organikus fejlődés, mint Görögországban, Róma a hellenisztikus idők pénzét vette át, amikor a görögöknél már egy funkcionális, az állam tekintélyén alapuló pénz lép fel; a jó pénzt bevonják, külpolitikai célokra használják s helyére az állam surrogátumokat tesz, melyeket később ismét ezüsttel cserél be. E surrogátumok funkciója ugyanaz, mint a mi papírpénzünké.

Összefoglalásként megállapíthatjuk tehát, hogy a pénz a vallásos kultuszban veszi eredetét. A legrégibb jogrend az isteneké: e jogrend szülte a pénz s a *sacralis* normák mennek át a profán életbe és jogba. A pénz története végeredményben a kultusz-formák szekularizációjának története. A pénz jellegzetes tulajdonságai közül történetileg a fizetési eszköz-funkció régibb, mint a csere-eszköz-funkció. De az értékmérő-funkció is a kultuszból ered. Csak a *sacralis* sphaérából érthető meg a *chartalis* pénz: az eredetileg értékes jószágnak értéktelen szimbólummal való helyettesítése az áldozatból indul ki és ennek a profán életbe való átvétele idézi elő a pénz substantiális és funkcionális elemei megkülönböztetését. Végül a kultusz legfőbb irányítója az állam lévén, az állam a pénznek is megteremtője.

Elemzésünkben korlátozva voltunk L. fő tételeinek visszaidására s a meggyőzésre inkább alkalmas részletes érveket mellőznünk kellett. Annyi mindenképen látnivaló, hogy történeti szemlélődésének eredményei nem fedik teljesen az elmélet eddigi tételeit s mindenképen új szempontokra, új összefüggésekre hívják fel figyelmünket. Ha e fejtegetések nem is általános szociológiai jellegűek és csupán a görögöket vonták vizsgálódásuk körébe: bizonyos, hogy mai pénzformáink tőlük erednek s ezek keletkezését megvilágítják az elmondottak. Ha L. nézőpontjai szükségképen túlzottaknak is tekintendők s a *sacralis* sphaéra mellett bizonyára kezdettől fogva megvoltak s érvényesültek a sajátos gazdasági okok is: úgy véljük, nem tagadható, hogy a pénz, a közgazdaság legfontosabb eszköze, nem tisztán gazdasági okokból származott, hanem — és itt eredményeink Knapp teóriájának irányába mutatnak — a vallási-állami jogrend terméke.

Nagy Dénes.

Hermann, Friedr. Ben. Wilh.: Staatswirtschaftliche Untersuchungen über Vermögen, Wirtschaft, Productivität der Arbeiten, Kapital, Preis, Gewinn, Einkommen und Verbrauch. 3. Aufl. mit einer Einleitung von K. Diehl. Leipzig. Alfred Lorentz, 1924. XVI. + 374. old. Ára 8 márka.

Egy először 1832-ben napvilágot látott munka 1924-ben megjelent 3. kiadása fekszik előttünk, melyről a tudományunkban kevésbé járatos olvasó könnyen azt hihetné, hogy tisztos koránál fogva csupán irodalomtörténeti értéke van. Ez azonban teljesen hibás megítélés volna a szóbanforgó munkának, mert, aki csak egy fejezetet is elolvas belőle, úgy fogja érezni, hogy e munka szerzője akár napjainkban is élhetne. Csupán régies írásmódján és irodalmi hivatkozásain, amelyek főképp *Smith*, *Say* és néhány múlt század elején élt német szerző munkáival polemizál-

nak, mutatkozik a könyvnek immár majdnem százéves volta. Anyyra korszerűek, kivált a termelékenységre, az áralakulásra és a vállalkozói nyereségre vonatkozó fejtegetései, hogy egészen bátran lehet e munkát arra ajánlani, ha valaki a közgazdaságtan alapelemeibe akar elmélyedni. Nem egy újonnan megjelent munkánál világosabb képet nyújt *Hermann* könyve a közgazdaságtan alapkérdéseiről, minek természetesen nemcsak *Hermann* kiváló tehetsége, mely világos logikától vezetett fejtegetéseiben megnyilvánul, az oka, hanem az is, hogy abban a korban a közgazdasági fejtegetések általában még csak néhány alapvető kérdés köré csoportosultak és így könnyebben voltak egységes nézőpontból felöllelhetők.

A német irodalom, kivált a XIX. század elején, esodálatosan szegény a közgazdaságtan terén önálló elméleti munkákban. Szinte érthetetlen e jelenség, mert a német szellemet elmélyedő hajlama más tudományokban nagy mértékben vitte az elméleti kutatás felé. A közgazdaságtanban a XIX. század első felében a németek elméleti hajlama kevésbé nyilvánkozott meg és az akkor megjelent munkák javarészből többé-kevésbé *Smith* nagy munkájának alapelveit fejtegetik meglehetősen kevés önállósággal. Csak két igazán kimagasló alakja van Németország közgazdasági irodalmának ebben az időben; az egyik *Thünen*, a másik *Hermann*. Kettőjük közül határozottan *Hermann* az elhanyagoltabb és kevésbé ismert. Csak korára vet szomorú világot, hogy munkája életében még második kiadást sem ért el, mert nem tudták kellőleg méltányolni. Úgy jártak vele a németek, mint *Gossennal*; ők maguk nem ismerték fel jelentőségét. Míg *Gossent* egy angol, *Jevons* fedezte fel a tudomány számára, addig egy kiváló magyar író, *Kautz* Gyula volt az, aki *Hermann* jelentőségét először ismerte fel.*

Pedig *Hermannak* tudományunk sokat köszönhet. Számos kérdésben túljutott *Smith* Ádámon anélkül, hogy a ma nem egy írónál mutatkozó túltengő önérzettel lépett volna fel. Teljes szerénységgel, de majdnem kivétel nélkül sikerrel cáfolja *Smithnek* általa nem osztott tételeit. Így mindenek előtt a termelékenység kérdésében élesen szembehelyezkedett *Smith-sel*, kimutatva annak tarthatatlanságát, hogy a termelékenység kérdése azon múlték, termékekben testesül-e meg a munka eredménye, avagy tisztán szolgálatokban áll-e az. Értékelméletében kellően hangsúlyozza az értéknek a szükséglettel, az egyéni helyzettel való összefüggését, anélkül, hogy értékelméletének subjektív elnevezéssel, külön irányként feltüntetésével a másik szélsőségbe esett volna. Árelmélete igen világos. Bár kellően méltányolja a termelési költségek befolyását az árra, mégis mentes már attól az egyoldalúságtól, amely az árat egyszerűen a termelési költségekre vezeti vissza. Itt is hangsúlyozza a kereslet subjektív tényezőivel való összefüggést. Kiválóan nagy jelentősége van *Hermannak* a vállalkozói nyereség természetének elemzésében. Ő volt egyike az elsőeknek, akik a tőkekamat valódi lényegét felfogták és ezáltal képessé lett arra, hogy a klasszikusoknál a profit fogalmában elmosódottan egymás mellett álló vállalkozói nyereséget és tőkekamatot szétválassza. Már tisztán látta, hogy a kamat a kölcsöntőkéért fizetett ellenérték és a vállalkozói nyereség az eladási ár és a termelés költsége közötti különbözet. Ehhez csatlakozóan világosan felfogta azt, hogy a vállalkozó a termelési költségeket előlegezi és hogy ennél fogva egészen téves úgy beállítani a dolgot, mint hogyha a munkás a vállalkozóból élne. Felháborodottan utasítja vissza e felfogást, rámu-

* *Julius Kautz*. Die geschichtliche Entwicklung der National-Oekonomik und ihrer Literatur. Wien, 1860. v. ö. 637. old.

tatva arra, hogy a vállalkozó csak előlegezi a munkabért, amelyet végeredményben a fogyasztók fizetnek meg a termékek árában. E világos felfogása alapján visszautasította *Hermann* a munkaberalapelméletet is, oly időben, amidőn az Angliában még virágkorát élte.

Már ezekből látszik nagy önállósága és bámulatos éles ítéllete. Amiért talán leginkább érdemes munkáját ma is forgatni, az a tőke szerepének beható és világos fejtegetése. *Say* keltette fel érdeklődését e kérdés iránt, melynek azután munkája jelentékeny részét szenteli, alaposan vizsgálva az álló és a mozgó tőke szerepét. Tisztán látja *Hermann* a viszonyt is, amelyben az álló és a forgó tőke a javak árához állanak és teljes mértékben megérti az itt mutatkozó különbségeket. Nem csodálkozhatunk ezután azon, hogy a nyereség kiegyenlítődéskének törvényét, mely akkor a tudományban annyira előtérben állott, *Hermann* csak nagy korlátok között fogadja el, rámutatva arra, hogy csupán a forgó tőkénél lehet igazán a nyereség kiegyenlítődéseről szó, míg az álló tőke mozdulatlan volta nagy akadályokat gördít a nyereségkiegyenlítődésk törvénye elé.

Mindezek után azt állíthatjuk, hogy a régi munkák közül kevés oly tanulságos és a közgazdasági gondolkozásba bevezetésre alkalmas munka van, mint *Hermann* munkája, amelyet éppen ezért a magyar közönségnek is melegen ajánlhatunk. Ha a régiéket kétségteljesül egyes fontos kérdéseket még meg nem láttak, úgy másrésről határozott előnyük az, hogy sokkal egységesebben és így erősebben a lényegre irányzottan fogták meg a közgazdaságtan kérdéseit, és így különösen alkalmasak arra, hogy a közgazdaságtan alapszempontjaiba bevezessenek. *Heller Farkas.*

Honegger, Hans: Volkswirtschaftliche Gedankenströmungen. Systeme und Theorien der Gegenwart (besonders in Deutschland). Karlsruhe, Braun, 1925. IX. + 136 l.

A közgazdaságtan elmélete a lefolyt három-négy évtized alatt jelentős fejlődést mutathat fel. E fejlődés a közgazdasági problémák majd mindegyikét érintette és, bár egyenlőtlen mértékben, a legtöbb kérdésnél jelentős elmélyedést hozott magával. E fejlődés eredményei azonban eddig igazán összefoglalva sehol sincsenek és így nagyon is érezhető annak szüksége, hogy összefoglaló módon szemünk elé állíttassék az a haladás, mely elméletünkben észlelhető és összefoglaltassanak azok az eredmények, melyek felszínre kerültek. Mert ha nincsen is ma olyan egységes és egybeillő rendszere a közgazdaságtannak, mint amilyent a klasszikus iskola teremtett, mégis az újabb eredményekben sok az összhang, bár az egyes írók nem egyszer személyes hiúságból úgy igyekeznek feltüntetni a dolgot, mint hogyha az ő álláspontjuk teljesen egyéni és teljesen önálló volna. Viszont tagadhatatlanul vannak az újabb eredmények között ellentmondások is, melyek kiküszöbölése kívánatos volna vagy amennyiben ez teljesen nem lehetséges, legalább is szükséges volna kiemelni azokat a kérdéseket, melyek tekintetében egységes álláspontot még nem sikerült a tudománynak kialakítania.

Honegger munkája az utóbbi célt nem tűzi maga elé s ebben teljesen igaza is van, mert egy 136 oldalra terjedő munkában e feladat tudományos alapossággal nem volna megoldható, de legalább áttekintést akar nyújtani a legújabb fejlődésről és rendezni kívánja annak eredményeit. E törekvés mindenesetre nagyon jogosult és figyelemreméltó. E feladat megoldásához kettő szükséges. Az egyik az újabb irodalom alapos ismerete, a másik meg-

felelő rendszer követése. Az első követelménynek Honegger munkája megfelel, bár mint előszavában is jelzi, igazán alaposan csak a német nyelvű irodalmat ismeri. Bár kétségtelenül kíváncsian lett volna legalább az angol és amerikai irodalom eredményeire való kiterjeszkedés is, a munka így is nagyon értékeset nyújthat, mert, bár erősen bekapcsolódik a német fejlődésbe is az angolok és amerikaiak munkája és viszont, mégis nagy nyereség már az is, ha csak a jelentős német irodalom újabb eredményeit is sikerült áttekinteni. A másik követelménnyel, a rendszer kérdésével külön kell foglalkoznunk.

Ha a tudomány eredményeit át akarjuk tekinteni, az elmélet terén természetszerűleg elsősorban az anyag alapján való rendszerezés kínálkozik. Hiszen a közgazdaság alapjelenségeinek magyarázatáról van szó és így mindenesetre arra összpontosul az érdeklődés, hogy az egyes kérdések hogyan fejlődtek. Milyen színben látja a tudomány újabb eredményei alapján az érték, az ár, a jövedelemeloszlás, a gazdasági összeműködés stb. kérdéseit, ez az, ami elsősorban érdekel. Csodálatos, hogy ami eddig a tudomány újabb eredményeinek összefoglalására történt,* nem ebben az irányban haladt. Így *Spann*, annyira elterjedt *Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre*-je iskolák szerint csoportosítva tárja eléink tudományunk fejlődését és hasonló utat választ *Honegger* munkája is. Nem az egyes kérdések szerint rendezi el az anyagot, hanem, hogy úgy mondjuk, világnézeti alapon.

E felosztását a régebben kialakult gazdaságpolitikai irányokhoz próbálja támasztani. Bevezetésül *a tiszta ökonomiai iskolát* ismerteti, ilyennek keresztelvén el a határhaszonelméletet. Azután *a neoliberalismust*, tehát a liberális alapon álló újabb elméleteket ismerteti (ide sorolván különösen Casselt, Oswaldot, Budget Amonn-t és Schumpetert), majd rátér a *neomerkantilismusra*, különösen Liefman elméletét sorolva ide. Ezután a *neoszocialismust*, vagyis a szocialistikus színezetű elméleteket tárgyalja, kivált Oppenheimer, Stammler és Diehl nyomán, rátérve azután ennek ellentétére, a *neoromantikra*, vagyis az Adam Müller befolyása alatt álló Spann-féle rendszerre. Befejezésül közelebbi összefüggés nélkül Schumpeter és Max Weber dinamikai fejtegetéseit és a relativismusnak a közgazdasági elméletben való szerepét tárgyalja.

E felosztás felfogásom szerint kevésbé alkalmas arra, hogy igazán áttekintést nyújtson elméletünk újabb fejlődéséről. Nem is akarok arról szólni, hogy nem egy szempontból mesterkélte e felosztás és összefüggő kérdések tárgyalásának szétválasztásához, máskor pedig csak lazán összefüggő eredmények egymás szomszédságába kerüléséhez vezet. Így p. o. az előttünk fekvő munka *Knapp* állami pénzelméletét csak azért, mert Liefmann behatóbban foglalkozott a pénzelmélettel, a neomerkantilismusba szorítja bele, a gazdasági beszámítás tanát pedig, mely feltétlenül a határhaszonelmülethez tartozik, a neoszocialismus keretében tárgyalja csak azért, mert itt foglalkozik a jövedelemeloszlás kérdéseivel (persze a kamat-kérdést kénytelen a neoliberalismusnál is tárgyalni). Bár ez által is az egyes kérdések fejlődésének áttekinthetősége elvész, mégsem ebben látom *Honegger* beosztásának legnagyobb hibáját. Nézetem szerint ez abban rejlik, hogy az elméleti kérdések lényegükben nem lévén gazdaságpolitikai kérdések, fejlődésük eredményét gazdasági hölseleti rendszerek keretében nehezen lehet be-

* „Die Grundprobleme der theoretischen Volkswirtschaftslehre“ című kis munkám kivételével, mely azonban csupán az igazán legalapvetőbb kérdésekre szorítkozik

mutatni. Hiszen az nem tagadható, hogy a szerzők gazdasági világnézete erősen kihat elméleti felfogásukra is. Kétségtelen, hogy a szocialisták kamatelmélete nehezen fog egyezni a liberális vagy merkantilista szerzők kamatelméletével, de végre is az elméletnek a tiszta megismerés a célja és így alapszempontja mégsem a gazdaságpolitikai világnézet, hanem a tárgyilagos vizsgálat. Az a szempont, mely szerint *Honegger* egész munkáját felépíti, igen érdekes fejezetként lett volna a könyvbe beilleszthető annak kifejtésére, hogy a gazdasági élet lényegét az írók egyes csoportjai mily különböző nézőpontokból fogják fel. Főszempontnak választani a gazdaságpolitikai felfogást az elméleti eredmények ismertetésénél azonban nem látszik célszerűnek.

Ennek tulajdonítható azután az, hogy a könyv átolvasása után még az sem fogja az újabb eredményeket tisztán maga előtt látni, aki egyébként járatos az irodalomban. Képet nyer ugyan a szerzők általános alapnézőpontjáról, már t. i. annyiban, amennyiben azok valóban egy jellegzetes irány képviselői, de nem tudja igazán áttekinteni azt, hogy az egyes kérdések milyen irányban fejlődtek. Bizonyos fokig eltorzul az amúgy sem nagyon világos kép azáltal is, hogy sokkal többnek látszik az ellenmondás az új fejlődésben, mint ahogy az a valóságnak megfelel. Tagadhatatlanul sok a vita még alapvető kérdések fölött is, mégis az egyes kérdések alapnézőpontjai tekintetében nem csekély összhang mutatkozik az újabb fejlődésben. Nézetem szerint, ha a tudomány előbbre akar jutni, elsősorban az eredményekben való érintkezési pontokat kellene keresni.

Önkényesnek és a mű használhatóságát hátrányosan befolyásolónak kell tartani azt is, hogy *Honegger* az 1910. évet választja kiindulási pontul. Ha már az újabb fejlődést vázolja, akkor legalább is vissza kellett volna mennie addig az időpontig, amidőn a klasszikus iskola tanai meginogtak. Persze ekkor a matematikai iskola és a határhaszonelmélet kibontakozásánál kellett volna kezdeni. Ezen az alapon, valamint a történelmi iskola törekvéseinek vázolásával lehetett volna kellő kiindulási pontot nyerni a munka számára. Mai alakjában a munka kissé a levegőben lóg, mert nincs tisztázva kiindulási pontja és nem festi meg az alapot, amelynek a továbbfejlődését vázolja.

Az sem tagadható, hogy a szerző igen különböző mértékkel mér. Így p. o. a határhaszonelmélettel, mint tiszta ökonómiai iskolával 11 oldalon végez anélkül, hogy valamennyire is vázolná tanítását, inkább csak folytonos, de nagyon is általánosságban maradó bírálati megjegyzésekkel, amelyek nem nyújtják az irodalomban a határhaszonelmélettel szemben megnyilvánult bírálat összefoglalását. A határhaszonelméletet lehet elfogadni, vagy elvetni; persze mind a kettőt csak alapos megokolással. Egy irodalomtörténeti műnek azonban feltétlenül megfelelően ki kell fejtenie az oly elméletek álláspontját is, melyek a szerzőnek ellenszenvesek. Főlényes megjegyzésekkel, melyek *Honegger* bevezető fejezetében előtérben állanak, e kérdést elintézni nem lehet. A többi irányzat jellemzése sokkal behatóbb. Különösen ki kell emelni a *Spann*-féle romantikusnak jelzett irány ismertetését, amely igen szépen adja vissza képviselőinek szellemét.

Általában véve tagadhatatlan, hogy *Honegger* a lényeg embere. Jól meglátja az egyes felfogásokban a lényegét, sajnos, azonban a munkának szabott terjedelem csekély voltánál fogva, még az egyes felfogások jellemzése is legtöbbször erősen el van hagyolva, úgy, hogy csak azok értik meg az egyes szerzők álláspontját, akik azok munkáját amúgy is ismerik, vagy legalább is az

irodalomban alaposan járatosak. A munka túl sokat akar felölelni és azért a szűk terjedelem mellett fennálló lehetőségnél is kevesebbet nyújt.

Heller Farkas.

Dr. Louise Sommer: Die österreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung. I. rész Wien, 1920. VIII. és 119. l., II. rész Wien, 1925. XVI. és 494. l. Studien zur Sozial-, Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte. Hgb. v. Karl Grünberg. XII. és XIII. füzet.

A közgazdaságtan dogmatörténete iránti érdeklődés általában bizonyos szokásossá vált vágányban halad. A fiziokratákat megelőző irodalmat többnyire alig érintik. A gazdag merkantilista irodalmat néhány odavetett mondatban szokták érinténi, korábban annak Smith Ádám által a cáfolás megkönnyítése céljából adott torzító körvonalozását megismételve, utóbb a merkantilista nézetek helyes tartalmát az elferdítések ellen megvédelmezve. Csupán a nemzetközi kereskedelem taglalásánál jutottak a merkantilista irányzathoz tartozó szerzők részletesebben szóhoz. Az u. n. kameralista szerzők még mostohább elbámásban részesültek, néhány kivételtől eltekintve, a jobbik esetben felemlítették, rendszerint azonban nem is szerepeltették őket. Nem egészen jogosan. A közfelfogás azt vallja ugyan, hogy a merkantilisták és a kameralisták nem művelték tudományosan a közgazdaságtant, miután gyakorlati célok megvalósítása lebegett szemük előtt s mivel még az egész merkantilista irodalom összevonásával is nehéz a közgazdaságtan által *ma* tárgyalt kérdések egész területére vonatkozó merkantilista *rendszer*t rekonstruálni. Ezzel szemben áll az azonban, hogy merkantilisták és kameralisták magukat nem gyakorlati szakembereknek, hanem tudósoknak vélték, s hogy koruk ezen nézetüket osztva tartotta őket tiszteletben, továbbá, hogy minden tudatos gazdaságpolitikai állásfoglalás mögött a gazdasági jelenségek összefüggéséről táplált határozott vagy tudat alatti elméleti állásfoglalásnak kell rejtőznie. A döntő érv pedig, mely nagyobb-fokú figyelembevételüket és igazságosabb méltánylásukat indokolja, mindenestre az, hogyha nem is mindig zárt és következetes rendszert alkotva (a közgazdaságtannak is mily kevés képviselője dicsekedhetik ilyenrel), taglalásuk a gazdasági kérdéseknek sokkalta gazdagabb tömegeit öleli fel, mint azt általában hiszik s hogy megállapításaik, bár elvétve derűt keltenek, gyakran meglepő éleslátással tisztáznak bonyolult kérdéseket, olyanokat is, amelyeket az individualista és liberális klasszikus közgazdaságtan megoldani nem tudott. A kameralisták pedig figyelmet érdemelnek azért is, mivel a német közgazdasági iskolára tagadhatatlanul nagy befolyással voltak. A híres *Rau*, kit a *Smith* iskolája is magának követel, egyúttal az utolsó kameralista számába is mehet.

A kameralizmus a merkantilizmusnak németországi és ausztriai irányzata (I. 2. l.). Sommer csupán az utóbbival foglalkozik s munkája számunkra, magyarok számára, nem csupán azért bír fontossággal, mivel *Becher* (1635—1682), *Schröder* (?—1689), *Hornigh* (1638—1713), *Justi* (1702—1771) és *Sonnenfels* (1732—1817) jelentékeny és becses műveket alkottak, hanem elsősorban azért, miután ők voltak azok, akik a bécsi kormánynak Magyarországot bizonyos mértékben gyarmatként kezelő gazdaságpolitikáját tudományos érvekkel indokolták és buzdították. A modern gazdasági földrajz osztrák iskolája a közelmúltban s még ma is a kameralisták nyomán hangoztatta s hangoztatja, hogy az osztrák-magyar monarchia természetszerinti gazdaság-földrajzi területi egység.

miután, mint azt *Hornigh* (1685) a császárhoz intézett írásában mondta: „Dero von Gott und der Natur so hochgesegneten weiterstreckten Erb-Königreich und Länder — die gleichsam nur einen Leib formieren, sich einander schliessen — und eines des anderen Mangel und Nothdurft mit seinem Ueberfluss ersetzen kann.“ (II. 140. l. 3. jegyzet). *S Meixner* (1763) ugyanígy látja: „Eine Provinz, in denen kaiserl. königl. Staaten, kann immer der andern gleichsam die Hand bieten.“ (II. 148. l. 3. jegyzet).

Még egy ok indokolja, hogy merkantilizmus és kameralizmus felé érdeklődéssel forduljunk. *Sommer* szépen fejtegeti, hogy a smithianizmus és a merkantilizmus ellentéte a kozmopolitizmus és nacionalizmus. Smithnek a merkantilizmussal szembe kellett fordulnia, mivel Smith a világtörténés előzetesen biztosított szükségyszerű harmóniájában s abban hitt, hogy a társadalmi történés lefolyása spontán és az emberi akarat által nem befolyásolható, amellet azonban mégis az emberek *kíválmainak* megfelelően megy végbe. Ezzel szemben a merkantilista állásfoglalás azon meggyőződésre épül, hogy az emberi beavatkozás szükséges valami s hogy a társadalomgazdasági folyamatot minden vonatkozásban racionalizálni lehet (II. 476—77. l. jegyzet.).

Sommer munkájának első részében a merkantilizmus általános jellemzését nyújtja s részletesen tárgyalja eszmetörténeti előfeltételeit. A második részben az általa tárgyalt szerzők nézeteit részletesen ismerteti, még pedig filozófiai és alkotmányjogi, politikai nézeteikre is kiterjeszkedve. A nehezen hozzáférhető forrásból származó bő idézetek s az, hogy a bőbeszédű szerzők könyveit okos önmegtartózkodással kivonatolta, növelik munkája értékét és ismeretfokozó hatását. Valóban meglepő az az elmélyedés, melyet a tárgyalt kameralistáknál sok bonyolult közgazdasági kérdés iránt tapasztalni lehet. A legkülönbözőbb kérdéseket, a népesezésre, az áralakulásra, a nemzetközi kereskedelemre, az iparfejlesztésre, a termelési ágak összefüggésére vonatkozóakat nagy józansággal s koruk viszonylagos szempontjából helyes megállapításokat eredményezve taglalták. Világosan látják, hogy a magán- és közérdek összeütközésbe kerülhet. A vonatkozó nézeteik sokszor egész moderneknek tünnek, a legújabb kor gazdaságpolitikája eljárását nem tudja találóbb érvekkel indokolni azoknál, amelyek a kameralista szerzők munkáiban előfordulnak. Munkásságuk termékeinek felelevenítését ezért egyenesen aktuálisnak kell tekinteni s el kell ismerni, hogy S. bő ismeretek alapján és ügyesen felelt meg feladatának.

Csupán néhány megjegyzés az, ami kritikailag indokolt. Az egyik: hogy S. az osztrák kameralisták közgazdasági nézeteinek a külföldi közgazdasági irodalommal való dogmatörténeti kapcsolatait, *Sonnenfels* munkásságától eltekintve, nem követi. Kár az is, hogy a legnagyobb hírességek műveinek ismertetésére szorítkozik, miután csupán a másod- és harmadrangú szerzők nézetei és munkássága kerekítette volna ki a tárgyalt kor közgazdasági felfogásának képét. De különösen sajnálatos, hogy S. csak általános, igen rövidre fogott korrajzot nyújt s szerzői életrajzával nem foglalkozik (még születésük és elhalálozásuk évét sem közli), holott az közgazdasági munkásságuk megértését megkönnyítette volna. Elég e tekintetben a *Becher* által a bécsi Tabor-ban alapított s utóbb *Schröder* által vezetett „*Kunst- und Werkhaus*“ viszontagságos sorsára utalni, mely megérdemelte volna, hogy ismertessék.

S még egy utolsó megjegyzést. Meglepő, hogy S., ki a kameralisták nézeteibe szeretettel mélyedt el s a két kötet megjelenése között eltelt öt esztendő bizonyossága szerint évekig fog-

lalkozott tanításaikkal, amelyeknek lényege, hogy nem az egyének külön sorsával és cselekvésével foglalkoznak, hanem hogy az egyének tömege által alkotott nemzetek viszonyait kutatják, mennyire megőrizte individualista alapfelfogását. Ez az általa gyakorolt kritikában nyilvánul meg (például I. 102—105. l. és II. 445. és következő lapok) és aligha igazságos mindig. Mert ha igaz is az, hogy számos gazdasági jelenséget csak az egyének értékítéletei és az utóbbiak által irányított, befolyásolt cselekvései alapján lehet *megérteni*, mégis elismerni s Sommeral szemben hangoztatni kell azt, hogy a közgazdasági folyamatok *megítélésénél* a nemzeti szempontok joggal teljes figyelmet követelnek. Egyébként a nemzeti gazdaságpolitika is lehet liberális — (sőt ellenkező végletében akár kollektivistá is) — merő ténykérdés, vajjon a liberális gazdaságpolitika a nemzeti érdekek, a *nemzetgazdasági* szemlélet szempontjából megfelelőnek ítéltető-e: csupán az individualista és kozmopolita felfogással nem fér utóbbi sehogy sem össze. Dogmatörténeti szempontból pedig csupán az az álláspont jogosult, mely a szerzők és irányzatok nézeteit sajátos, általános felfogásuk alapján méltányolja.

Sommer munkájának élvezését a felsorolt apró hibák nem zavarják. Számos olvasót érdemel.

Varga István.

Diehl Karl: Die Diktatur des Proletariats und das Rätesystem.

2. Auflage, mit einem Nachtrage „Die Entwicklung des Bolschewismus von 1920—1924.“ Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1924. — 138 p.

Abban az időben, amikor a szocializmus iránt nemcsak érdeklődni, de a Sombart Werner tanárral folytatott levelezésből merített ösztönzés folytán* a szocializmus tanát behatóan tanulmányozni, vele szóban és írásban foglalkozni is kezdtem, Diehl Károly munkáit még nem ismertem. Sűrűn találkoztam ugyan nevével a különböző német köz- és nemzetgazdasági munkákban, műveit azonban csak akkor hozattam meg, amidőn a kommunisták fogságából kiszabadultam. Csakhamar meggyőződtem, hogy könyvei sokoldalúak, tanulságosak és hogy nagyon is megérdemlik a szociológiai kérdésekkel foglalkozók figyelmét; szerzőjük e téren immár elismert szaktekintély, akinek széles elméleti tudását és nagy gyakorlati felkészültségét a fenti, legutóbb megjelent munkája igazolja a legjobban. Diehl, a szociális mozgalmak és különösen Marx és Proudhon teoriáinak egyik legalaposabb ismerője, a „Proletárdiktatura és a Tanácsrendszer“ című munkájában a legjobbat nyújtja, amivel e téren jelenleg rendelkezünk. Feladatára kitűnően volt felkészülve s ezért is sikerült neki a hatalmas anyagot aránylag szűk keretek között áttekinthető részletességgel tárgyalnia. Nagy vonásokban e munkájában a proletárdiktatura politikai, gazdasági és nemzetközi jelentőségével foglalkozik, valamint azokkal az álláspontokkal, amelyeket a marxisták, a német többségi és a független német szocialisták, a kommunisták, a syndikalisták és az anarchisták vele szemben elfoglalnak.

Diehl abból a megállapításból indul ki, hogy mennyire végzetes szerepet játszottak az utolsó idők szociálpolitikai diskussziói-

* Lásd az „Erlebnisse und Erfahrungen nach dem Kriege“ című munkám III. kötetének — Budapest, 1925. Benkő Gyula udvari könyvkereskedése — 309. és 310. oldalán közölt leveleket, amelyekre a Közgazdasági Szemle 1925. X—XII. számában a szocializmusról írt cikkemben — 579. oldal — is hivatkoztam.

ban a jelszavak, a minden komoly tartalmat és tiszta értelmet nélkülöző, üres jelszavak, mint amilyen a „szocializálás“ mellett a „proletárdiktatura“ is és leszögezi, miszerint a legutóbb lezajlott hatalmas, népeket és országokat megrázó szociálforradalmi mozgalmak alapjában véve roppant szegények voltak új eszmékben és új irányelvekben s így a „proletárok diktaturája“ sem új, hanem már Marxtól használt volt, régi jelszó, mely csak abban különbözik múltjától, hogy nem csupán hirdették, de először valósították meg gyakorlatilag, még pedig az orosz bolsevisták. Az orosz bolsevisták uralomrajutásának rövid történeti ismertetése után Diehl vázolja az átmenetet az új kormányformára, a csupa bolsevikai népbiztosokból álló szovjetre, vagyis tanácsrendszerre s áttér a proletárdiktatura politikai jelentőségének a méltatására.

Mi a proletárdiktatura bolsevista felfogás szerint? Lényegében nem más, mint osztálydiktatura, a munkásosztály uralma, mely azonban semmikép sem tekinthető önkényuralomnak, hanem szigorúan szabályozott kényszer szervezkedésnek. A proletárdiktatura gyakorlati kivitele azonban rácsfol eme önmeghatározásra, mert szelleme tudatosan önkényes, antidemokratikus, minthogy az összes többi társadalmi osztályokat valamenyi politikai jogból kizárja. Az új törvények már nem az egyetemes akaratsnak, hanem csupán egyetlen egy néposztály akaratának a kifejezői s így az eddigi demokratikus ideált, a rousseaui népsouveränitást a bolsevistáknál a proletariatus osztálysouveränitása váltja fel. A forma, amelyben a proletárdiktatura hatalmát gyakorolja, az ú. n. tanácsrendszer. Nem azért választották ezt a rendszert, mintha a tanácsrendszer lenne az egyedül lehetséges politikai forma a diktatorikus hatalom gyakorlására, hanem azért, mert ezt tartották a forradalmárok az egyedül lehetséges — mondhatni: speciális — orosz formának a diktatura megvalósítására. A cári despotizmus politikai elnyomottsága alól hirtelen felszabadult orosz néplelkület megérteti velünk ennek a rendszernek azt a sajátságát, hogy minden alapos ok és indok nélkül elvetett minden eddigi kormányformát és helyette egy teljesen új állam- és kormányalakulatnak adott helyet, amelyben csupán egyetlen egy néprétegnek: a munkásosztály tagjainak van aktív és passzív választó joguk s csak ennek az egy osztálynak van a szabad egyesülési, a szabad gyülekezési és a szabad sajtójog megadva. Alkotmányának egyik további sajátságos, sarkalatos pontja a törvényhozói és a végrehajtói hatalom egyesítése azon célból, hogy ezáltal az állami adminisztrációból a bürokratizmus végleg kiküszöböltessék!

Miben áll már most ennek az új tanácsrendszernek az előnye a korábbi kormányrendszerekhez viszonyítva? A bolsevisták azt állítják, hogy az ú. n. demokratikus kormányok alatt sohasem érvényesült valójában a népösszesség akarata, hanem csak a tőkés és a földbirtokosok hatalma; hogy az egyenlő választójog csak külszínre volt egyenlő; hogy továbbá a sajtó, a bankok és a tőzsde segítségével a burzsoázia a proletariatus politikailag és gazdaságilag elnyomta — míg a tanácsrendszernél a választó olyasvalakinek adja bizalmát, akit a mindennapos érintkezésből ismer, aki tehát maga is proletárszármazású, aki ennél fogva sokkal jobban ismeri a munkásság legsajátosabb érdekeit s aki ilyképen sokkal komolyabb garanciát nyújt érdekképviselőtére, mint bármelyik politikai pártfőnök.

A proletárdiktatura egyébként csak átmeneti kormányformának van elgondolva, csupán csak arra az időre szólólag, amíg a tőkés és a nagybirtokosok egész hatalma megtörve s az új kommunista társadalmi rend begyökeredzve nincsen. Ha már egyszer a burzsoázia hatalma végleg megszűnt: megszűnne egy-

úttal a proletárdiktatura hatalma is. Ezért a bolsevisták a munkásosztály szervezett államhatalmát egyszersmind az államalakulat utolsó formájául is tekintik; mert az állam — szerintük — rögtön elhalna, mihelyst az államhatalom bárminémű működésére szükség többé nincsen s ez akkor következne be, ha a polgári osztályok meghódításával mindenki egyenlő munkássá lett. Ezért a végcéljuk: az általános munkakötelezettség, mert csak ezáltal érhető el a demokrácia legmagasabb foka: a dolgozók egységes népszövetsége; az megszüntetne minden osztálykülönbséget, feleslegessé tenné az államhatalmat, mert eltüntetné a néposztályokat, melyekkel szemben kényszereszközeit alkalmazhatná s a megszünt állam helyét egy önkormányzatú munkásközösség foglalná el.

A proletárdiktatura gazdasági jelentőségének jellemzésénél Diehl kiemeli, hogy a tanácsköztársaság kivívott politikai hatalmát — ugyancsak az osztályharc elmélete alapján — elsősorban gazdasági téren érvényesítette, hogy megteremtse a létfenntartás új alapját: a kommunista társadalmi rendet. Kimerítően szól a termelési eszközök és a munkaerők centralizálásáról, a produkció szétosztásáról, a gazdagok munkakényszeréről, a munkateljesítmény ellenőrzéséről és szabályozásáról, az ipari és gazdasági üzemek szocializálásáról, végül az ezekkel összefüggőleg kiadott különféle rendeletekről.

Az orosz proletárdiktatura nemzetközi jelentőségét Diehl néhány idézetben szemlélteti, melyekből kitetszik, hogy az orosz kísérlet magára terelte ugyan az egész világ figyelmét, azonban komoly követőkre sehol sem akadt.

Fontosabb és érdekesebb Diehl könyvének az a része, ahol az orosz proletárdiktaturát a különböző szocialista tanokkal és irányokkal állítja szembe. Elsősorban is szól a marxizmusról. A bolsevizmus vezetői sűrűn hangoztatják, hogy az ő eszméik, vagyis az orosz forradalom irányelvei nem egyebek Marx eszméinél és elveinél, hogy ők tehát csak azt valósították meg, amit Marx tanított. Ezért Diehl felteszi a kérdést: vajjon helytálló-e Lenin azon állítása, miszerint ő feladatát csak abban látja, hogy Marxnak az államról szóló tanát tényleg Marx szellemében valóra váltsa?! Azt nem lehet tagadni, hogy Marx — ép úgy, mint a bolsevisták — szintén követelte a proletárdiktaturát; azt sem, hogy ez nála hasonlóképp az osztályharcról szóló tannal függ össze. Marxszal egyetértőleg a bolsevisták is visszautasítanak minden olyan szociálpolitikát, amely az állam törvényhozása útján valósul meg: az is hamisítatlan marxista elgondolás, amidőn először a termelési eszközökben, majd a fogyasztási cikkekben fekvő magántulajdont eltörölték; az állam „elhalálozása”-ról vallott felfogás is marxi eredetű. Ennyiben tehát bizonyos közös vonásokat nem lehet letagadni, de ezeken kívül azután már semmiféle egybehangzó eszmét sem lehet közöttük felfedezni; sőt a proletárdiktatura fogalmának bolsevista értelmezése éles ellentétben áll Marx alap gondolatával. A szociális forradalom keresztülvitelének a módja, a tanácsrendszer, az üzemek azonnali teljes szocializálása, a terrorista taktika . . . ezek mind hiányoznak Marx elméletéből. Ezeket legfeljebb „eloroszosított ósdi marxizmus”-nak lehet nevezni abban az értelemben, hogy bizonyos eszméket átvettek ugyan a bolsevikik Marxtól, politikai működésének első időszakából, de ezeket ők az orosz viszonyoknak megfelelően értelmezték és gyúrták át. Ép ezért Diehl nem is tekinti ezen állítása ellenbizonyítékának azt a közismert tényt, hogy a bolsevisták könyvei és röpiratai hemzsegnék Marxtól vett citátumoktól, mert ezek leginkább Marx írói tevékenységének fiatalabb korszakából származnak, holott Marx érettebb korában igen nagy változásokon

és átalakulásokon ment keresztül; a Kommunista Kiáltvány pedig — melyre oly nagy előszeretettel hivatkoznak a bolsevisták — nem egyéb egy általánosan tartott programirratnál, melyben Marx és Engels tulajdonképpen a szocialista mozgalmak általános irányelveit fektették le a világ valamennyi országa számára.

Hogy a proletárdiktatura bolsevista értelmezése teljesen ellentétes a marxista felfogással, Diehl a következő négy pontban igazolja:

1. A szociális mozgalmak forradalmi elfajulása nem fedi Marx nézetét, mert ő már az 1847-ben Engelsszel együtt kibocsátott Kommunista Kiáltványban minden társadalmi fejlődés előfeltétele gyanánt az evolucionistikus-, nem pedig a revolucionistikus fejlődést hangoztatta. Sőt: a forradalmi taktikát határozottan elévületnek jelentvén ki, óva intett mindenféle puccstól és erőszaktól, mert sokkal több és tartósabb sikert remélt a politikai hatalom fokozatos birtokbavételétől, mint attól, ha a proletariatus a szociális diktaturát államcsinnyel ragadná magához. Az ő felfogása szerint a szociális forradalom lényegében nem más, mint egy történelmi folyamat, mely rövidebb vagy hosszabb ideig eltarthat s esetleg évtizedekig elhúzódó nehéz küzdelmek árán vívható csak meg. Az orosz bolsevisták tehát egyáltalán nem marxista, hanem annál inkább blanquiista mintára vezették a bolsevista forradalmat; mert hiszen Blanqui Ágostonnak és híveinek volt az elvük, hogy a burzsoázia hatalmát csak erőszakos expropriációval lehet végleg letörni — nem szólván arról, hogy a bolsevizmus egyéb sajátosságaiban is a blanquiista politikával és taktikával mutat fel sok rokonvonást.

2. Marx a proletariatus diktaturáját csak mint befejezett *tényt* említi, nem pedig mint *eszközt* a burzsoázia erőszakos letörésére. Marx szeme előtt mindig a demokratikus köztársaság lebegett, ahol a proletariatusnak az összessége-, nem pedig egy oligarchikus-autokratikus rémuralom, ahol annak csak elenyésző kisebbsége van képviselve.

3. Hogy a tanácsrendszer nem azonos a Marx által sokszor igen éles bíráltnak kitett francia „commune”-nel, legfőképpen ki-világlik abból, hogy míg a commune-t 1871. III. 28-án egy 200.000 főnyi tömeg, minden egységesen szervezett kormány és határozotti munkaprogram nélkül kiáltotta ki ünnepélyesen: addig az 1917-iki orosz forradalom egyes tetters férfiak — mint pl. Lenin — vezetése alatt a munkások és parasztok egy bizonyos rétegének irgalmat nem ismerő, céltudalos hatalmi politikáját juttatta diadalra. Marx a commune-t csak annyiban állította oda követendő példának, amennyiben az megszüntette az állandó hadsereget és a központosított állami hivatalnokbürokráciát; de nem mint a demokratikus népjogok megsemmisítőjét. A „tanácsrendszer” bolsevista értelmezéséből tehát semmit sem találhatni Marxnál; annál kevésbbé, mert hiszen Marx az általános választójogot — amit az orosz tanácsrendszer csak a munkásoknak adott meg, valamint a népképviselőket, amelyet a tanácsrendszer megszüntetett, mindenkor fontos kormánytényezőként hirdetett. Sokkal szembetűnőbb azonban a különbség a szovjet és a commune között gazdasági téren: mily szerények, ingadozók és mérsékeltek a commune-kormány intézkedései a termelési- és közlekedési eszközöknek a bolsevisták által foganatosított azonnali erőszakos szocializálásával szemben! Mennyire respektálta a commune a magántulajdont, holott a szovjetkormány legelső tevékenysége a pénzintézetek nacionalizálása volt! Miért nem követték itt a bolsevikik Proudhon tanítását, aki világosan mondotta, hogy a bankok zár

alá vétele döreség, mert „a bank az ország vagyona, ami nélkül nincs kereskedelem, nincs jólét“?

4. A proletárdiktatura nemzetközi jellegének hangsúlyozása is más Marxnál, más az orosz bolsevistáknál. A „világ proletárjai egyesüljetek“ marxista felívás csak annyiban gondol a proletariátus nemzetköziségére, amennyiben Marx mindenütt egyenlő okokból eredő egyenlő okozatokat tételezett fel, vagyis azt, hogy mivel a kapitalista termelés minden kulturállamban tért fog hódítani, úgy ennek természetes folyamányaképen minden országban egy bizonyos proletár osztálymozgalom is lesz észlelhető; ezek a munkásmozgalmak a proletáriátus érettségi-, valamint a kapitalizmus fejlettségi foka szerint különböző időben és tempóban fognak ugyan lezajlani, de azért valamikor mégis csak egy egységes internacionálét fognak alkotni. Ezzel a marxista felfogással merev ellentétben a bolsevikik az egész világra egy ideát akarnak ráerőszkolni; az egész világon akarják tanukat hirdetni s mindenáron meg akarják azt győzni eszméjük kétségbevonhatatlan igaz voltáról. Ennek nem lehet más magyarázata mint az az orosz népjellemben rejlő hit, mely szerint mindazok az eszmék, amelyeket saját országukra nézve helyeseknek ismertek fel, egyuttal az egész világot is boldogítani fogják, mert meg vannak győződve, hogy — dacára gazdasági hátramaradottságuknak — ideáljukat meg is fogják valósíthatni s hogy példájuk által az egész világot utánzásra fogják ösztökélni. Más szóval: a bolsevizmusban van valami a chiliasmusból, valami egy keletkező új világbirodalom megvalósulásának a reményéből.

Munkájának további részében Diehl a német szocialista pártok állásfoglalásával foglalkozik. A többségi szocialisták elvetették a proletárdiktaturát s tiltakoztak az ellen, hogy az ő tiszta szocialista gondolatvilágukat bolsevista tévtanok diszcreditálják. A független szocialisták szintén visszautasítottak minden észszerűtlen terrorisztikus taktikát, akár politikai-, akár gazdasági téren; az ő céljuk nem személyek elpusztítása, hanem a kapitalista rendszer kiküszöbölése. Csupán csak a német kommunista párt (Spartakusbund) tette teljesen magáévá a bolsevista eszméket; programjának főkövetelménye: „Minden hatalmat a munkás- és katonatanácsnak!“

Diehl a továbbiakban kiterjeszti vizsgálódását a syndikalistákra és az anarchistákra is. Minthogy az előbbieket az államnak, a parlamentarizmusnak és a demokráciának szintén ellenségei: elvileg egyetértének a bolsevistákkal; különbség közöttük csak az, hogy a syndikalisták nem politikai, hanem tisztán gazdasági hatalomra törekednek, miért is a tanácsrendszert, mint állami jelleggel bíró politikai-gazdasági szervezetet, elvetik. Ép így elvetik a proletárdiktaturát is, mert elleneznek minden terrorisztikus politikai rendszabályt. Az viszont, hogy az orosz tanácskormány az anarchistákat mindjárt a kezdet elején, 1918 áprilisában, teljesen legfegyverezte, megérthető elsősorban azért, mert az ő ideáljuk szabad emberek szabad egyesülése minden központi hatalom gyámkodása nélkül; nem kell nekik semmiféle felsőbbtség, még a munkások osztályuralma sem; nekik államnélküli társadalom kell. Másodszorban pedig: míg a bolsevisták a proletárdiktatura alkalmazásával minden üzemet központossítani akarnak, addig az anarchisták decentralizált, helyi kisüzemek alakítása érdekében harcolnak.

Diehl az 1919. III. 2—6-áig Moszkvában ülésezett III. Internacionáléről is megemlékezik, melyen az oroszországi bolsevisták és a német spartakusok voltak többségben s jellemző tünet gyanánt felemlíti róla, hogy az „a forradalmi generáció egyenes

továbbfejlesztőjének“ vallotta magát; Lenin pedig annak világtörténeti jelentőségét abban látja, hogy megkezdte Marx nagy eszményének a megvalósítását, azon eszményét, mely az eddig lezajlott évszázados szociális küzdelmek eredménye gyanánt most adódik és ami a „proletárok diktatúrája“ fogalmában nyer kifejezést.

Ezek után Diehl a proletárdiktatura és a tanácsrendszer gyakorlati keresztülvitelének kritikai bírálatát nyújtja. Diehl itt mindenekelőtt rámutat arra a hibára, melyet a bolsevista mozgalmak, de különösen az orosz bolsevikik által megvalósított proletárdiktatura és tanácsrendszer kritikussai legtöbbször elkövetnek, hogy t. i. ezek a mai orosz közgazdaság visszaességekért és súlyos válságáért tisztára a bolsevista törvényhozást okolják. Ezek a kritikussok elfelejtik, hogy Oroszországot is súlyosan megviselte a háború és hogy az is, mint a háborúskodó országok legtöbbje, romhalmazzá változott. Tehát azt a nyomorúságos helyzetet, amelyben ma az orosz ipar és mezőgazdaság van, tulajdonképpen a háborúra és a vele összefüggő eseményekre kell visszavezetni. De ha ezt a körülményt figyelembe is veszi az objektív bíráló, mégsem térhet ki annak megállapítása elől, hogy a bolsevista politika leglényegesebb pontjaiban fiaszkót szenvedett és hogy azok a nagy remények és várakozások, amelyeket a bolsevisták az orosz politika és közgazdaság ujjaalakításához fűztek, be nem teljesedtek. Ezt az objektív bírálatot nem könnyű ugyan megejtetni, mert az orosz sajtószabadság elnyomása nagyon megnehezíti a semleges hírszolgálatot. Azt azonban mindenestre meg lehet állapítani, hogy az orosz bolsevista forradalom *politikai céljait* sokkal könnyebben és tartósabbnak kívánja ki, mint a gazdaságiakat. A politikai tisztán alkotmányjogi ujjaalakulás tényleg megvalósult és mind a mai napig fentartotta magát; de a gazdasági átalakulás teljesen csődöt mondott és visszafejlődött a régebbi kapitalista gazdasági rendszerré. Ez a politikai hatalom még nem roppant össze, tehát politikai téren lehet egy bizonyos külső sikerről szó; de ez a siker semmikép sem belsőleges, mert hiszen azt, hogy a bolsevista törvényhozás a tanácsrendszer következtében tökéletesebb s a valódi népjogokhoz alkalmazkodóbb lenne — senki sem állíthatja.

Hogy mennyire helytelen volt a bolsevista rendszer az ipar és a mezőgazdaság terén kitűzött új célok elérésére, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy minden földet átengedtek haszonélvezetre annak, aki a föld megműködésére vállalkozott; tényleg: ezen a címen a parasztok majdnem mindenütt birtokba vették a földbirtokot, de azt mindenki saját tulajdonának tekintette. Az ipar pangása következtében hiányoztak azonban a föld megműködésére szolgáló eszközök s így nagy földterületek egyszerűen parlagon maradtak. A paraszt csupán annyit termelt, amennyire saját életfentartására szüksége volt; természetesen, hogy csakhamar hiány mutatkozott vetőmagban, állatokban és trágyában. Minthogy pedig a városokban már nem kapott meg semmi szükséges gazdasági eszközt, nem is látogatta már a vásárokat; s nehogy gabonáját értéktelen papirospénzért kelljen eladnia, felhagyott a termények árusításával is... Végül Leninnek kellett belátnia, hogy a paraszttal mégis csak másképp kell bánni s hogy vele az ő külön nyelven kell beszélni! Ép ily szomorúvá változott az ipar helyzete is. A nacionalizálás egyelőre ugyan csak a textilszakmára terjedt ki, de a termelés még a nem-szocializált üzemekben is oly jelentéktelenre süllyedt, hogy annak értéke a munkásoknak kifizetett bér felét sem érte el. Ennek a vizás helyzetnek a kiküszöbölésén sokféleképpen kísérleteztek: behozták az általános munkakényszert; szigorították a munkásfegyelmet; később behozták a

jutalom-, majd az akkordrendszer; pénzbirdságot is róttak ki, elbocsátásokat foganatosítottak, de mindhiába, a termelés nem fejlődött. Végül teljesen felfüggesztették a munkaellenőrzést s helyette az egyéni diktatúrának adtak helyet! Így végződött a proletárok diktatúrája gazdasági téren, amelyet eredetileg a munkástanácsnak a munkások között gyakorolt kollegiális uralmának gondoltak s amiből egyes diktátorok uralma lett, kik katonai kényszereszközökkel örködték a munkások, illetve a munkásság fölött!

Azt, vajjon bekövetkezik-e az a Lenin és Trotszki által megálmodott idő, amikor minden proletár önként és szívesen végzi majd tehetsége szerint munkáját és amikor csak munkája alapján követelheti részét az általános termelésből, ezt az ábrándot Diehl a jövő kérdésének mondja. Ehhez mindenekelőtt egyéniségek kellene; erős, vezető egyéniségek úgy a politikai, mint a gazdasági életben. De hogy ily egyéniségek kifejlődhessenek: sokkal nagyobb tisztelettel kell viseltetni a szellemi munka iránt, mint amekkorát a bolsevizmus neki juttat. A bolsevikik mindent a tömeg „teremtő erejére“ bízna s elfelejtik, hogy teremtő erő csak *egyese*nek lehet a képessége, s hogy a teremtő szellemek nem ismerik el a tömeg gyámkodását! Hogy tehát ilyen egyéniségeket a kommunista gondolkozású munkásvezérek felügyelete és ellenőrzése alatt fel lehessen nevelni: ez ép oly döreség, mint amilyen a munkások egyenjogúsítása volt. Teremtő erők, teremtő egyéniségek csak akkor fejlődhetnek ki, ha működésük szabad és független!

A „Nachtrag“-ban Diehl a bolsevizmus öt évi fejlődésének az összefoglalását nyújtja 1920—1924-ig. Megállapítja, hogy a szovjet — bár lassan, de mégis észrevehetően — visszatér a károkozott kapitalista jog és gazdasági rendhez; ha pedig újból megkísérelné az első bolsevista éra kommunista gazdálkodásának a visszaállítását, — mely szándékot bizonyos jelek elárulják — úgy ez csak a bolsevizmus politikai hatalmának az azonnali összeomlását eredményezné.

Diehl határozott nagy érdeme, hogy fejtegetéseit nemcsak szakemberek, de minden laikus is könnyen megértheti és hogy ítéleteiben nem részrehajló.

Gróf Mailáth József.

Schneller Károly: Magyarország városi és vidéki népessége.

I. kötet, 1. rész. A miskolci ev. jogakadémia tudományos értekezéseinek tára, 19. szám (Különlenyomat a jogakadémia Berzeviczy Albert emlékkönyvéből). Pécs, 1925. — 136. l.

A nyugati országok, különösen Anglia és Németország városi népességének nagyarányú fejlődése már hosszabb idő óta felhívta a demográfusok érdeklődését a városi és vidéki népesség problémájának kutatására. Magyarország városi népességének az utolsó félszázad alatti jelentős növekedése nálunk is e kérdés felé terelte a figyelmet s újabban több tudományos vizsgálat témája volt a városba tömörlés jelenségének hazai viszonyainak alapján való megvilágítása.

Figyelemreméltó e tekintetben Schneller munkája, melyet a Magyar Tud. Akadémia már az 1918. évi Kőrösy pályadíjjal jutalmazott. Mostoha viszonyainkra jellemző, hogy csak most láthatott napvilágot e tanulmány első kötete. Szerző gazdag statisztikai anyag feldolgozásával Magyarország városi és vidéki népességét tette vizsgálata tárgyává. Munkája első részében a

városi és vidéki népesség felépítését, belső szerkezetét, az álló népességet, második részében — mint a bevezetésben írja — e különböző felépítésű társadalmak életnyilvánulásait: a mozgó népesség kérdéseit tárgyalja. A megjelent első kötet csak az első rész egyik felét foglalja magában.

A munka elején a *város fogalmának* megfelelő kritériumait keresi. Ennek helyes megállapítása alapján lehet a városi és vidéki népesség szétválasztásához szükséges eszközt találni. Szerző nem fogadja el csupán az általánosan használt osztályozást, mely a lélekszám, vagy a közigazgatási jogi megkülönböztetés alapján kívánja a város fogalmát megállapítani. A pusztán lélekszám szerinti felosztásnál többre becsüli a közigazgatási jelleg alapján történő megkülönböztetést, mert míg az előbbi eljárásnál csak a lélekszám a döntő, utóbbinál meg van a lehetőség arra, hogy a városi jelleg megállapításához szükséges számos szempontot tudjuk mérlegelni és az igazi városi jellegű népességet helyesebben tudjuk elkülöníteni. Kétségtelen azonban, hogy csupán a közigazgatási felosztás alapulvétele mégis helytelen eredményekhez vezetne.

Schneller a városi jelleg megállapítására négy kritériumot említ: a foglalkozást, a népszámot, az idegen helyen szülöttek arányát és az emeletes házak nagyobb számát. E jellemző tényezők különböző fokú jelentőségét figyelembe veszi s a négy ismerv alapján a városi jelleget kifejező indexszámokat, u. n. „városi hányadosokat” állapít meg. E számításait csak a törvényhatósági jogú városoknál állott módjában eszközölni, ami mindenestre kár, különösen azért, mert egyrészt thj. városaink között lehetnek olyanok, melyek az igazi városi jelleg nélkülöznek, másrészt rendezett tanácsú városaink sorában számos valódi várost találunk. A csökkenő városi hányadosok sorrendje szerint különböző típusú városi csoportokat állapít meg.

E számítások után a városi népesség egymáshoz való arányát vizsgálja. A közigazgatási jellege szerint városi népesség az 1910. évi népszámlálás alapján Magyarország lakosságának több mint egyötödét (20.4%) alkotta. Szerző a néptömörülés okait kutatva, a nyugati államokétól eltérő, sajátos hazai viszonyainkat domborítja ki. A községképződés okai közül történeti és talajrajzi okok egyaránt nagy befolyással voltak arra, hogy az Alföld a népes — részben a fejlődés folyamán közigazgatásilag városokká alakult — községek hazája lett. Alföldünk a nagy falusi néptömörülés tipikus területe.

A *városba tömörülés mértékét* hazai viszonyainkra vonatkozólag nemzetközi összehasonlításban mutatja be. Itt nagy nehézségekkel kellett szerzőnek megküzdnie, mert az egyes államokban más és más a város fogalmánál megkívánt kellék. Ezért a közigazgatási jelleg alapján való összehasonlítás helyett kénytelen a népesség számát alapul venni. Az uralkodó német felfogás alapján a 2000 lelken felüli népesség arányából kiindulva megállapítja, hogy ily általánosító módszer segítségével nem lehet hazánk urbanizáltságára helyesen következtetni. Ausztria adataira támaszkodva találóan jegyzi meg, hogy az egy lakóházra jutó lélekszám is jellemző a városiasságra. Nemzetközi összehasonlításra legalkalmasabbnak találja a 10.000-es lélekszámot. E módszer segélyével sem jutunk kielégítő eredményekre, mert egyedül a lakószám nem lehet mindig irányadó egy község városi vagy falusi jellegének elbírálásánál: pld. ezáltal hazánk népességéből tekintélyes számú vidéki lakosság (az 1910. évi népszámlálás alapján közel egymillió lélek) kerül a városi népesség kategóriájába, míg a közigazgatásilag városinak minősített népesség egy része onnan kiszorul.

A 10.000-nél népesebb községek adataiból a kis-, főleg a közép-népességű városaink nagy száma és a nagyvárosok hiánya tűnik ki. E statisztikai adatok az 1910. évi népszámlálás eredményei alapján népességünknek a fővárosban való nagyarányú centralizációját bizonyítják s különösen figyelemreméltók ma, midőn az ország megcsonkítása következtében a Budapesten élő népesség aránya az ország népességéhez viszonyítva jelentékenyen emelkedett.

A városi tömörülés *értékének* megállapítására térve, szerző azokat a városi képződményeket tekinti értékeseknek, melyeknél a négy városi ismérv alapján kiszámított „városi hányados” magas, de legalább is az egyet meghaladja. Mivel a r. t. városoknál nem állott módjában az indexet megállapítani, városi népességünket foglalkozás szerint 3 csoportba osztja (1. elsőrendű, iparos városok, melyekben az őstermelők aránya a népesség 20%-át meg nem haladja, 2. másodrendű, foglalkozásilag vegyes városok, az őstermelők 20–50%-ával, 3. harmadrendű, őstermelő városok, az őstermelők 50%-on felüli arányával) s ily módon kívánja a város képződés értékét megállapítani. Feltétlenül városi jellegűnek tekinti azokat a 2000 léleken felüli községeket is, melyekben az őstermelők, napszámosok és bányászok arányszáma a 20%-ot meg nem haladja. Emellett enyhébb módszert is alkalmazott, amidőn azokat a 2000-nél népesebb községeket is tekintetbe vette, melyeknél az őstermelők, bányászok és napszámosok aránya 50%-on felül nem emelkedett. A kétféle módszerrel kiszámított indexek közép-értékével fejezi ki a *városi tömörülés valószínű mértékét* (országos átlag 20.87%, enyhébb módszer alapján 23.19%). Schneller városi népességünkre vonatkozó számításai alacsonyabb arányt eredményeztek, mint *Heller Farkas* és *Kováts Ferenc* ezirányú korábbi megállapításai. (Valószínű, hogy a lényeges eltérések az alkalmazott módszerek különbözőségében lelik magyarázatukat.)

A *népsűrűsége* befolyással levő tényezők ismertetése után, hazánk különböző mértékben benépesített területeiről nyújt Schneller képet. A város és vidék szerint eltérő népsűrűség magyarázata során *Kenéz Béla* korábbi megállapításai alapján hangsúlyozza hazai viszonyainknál a birtok megoszlásnak a népsűrűségere gyakorolt nagy befolyását. Schneller rámutat arra, hogy az ipari koncentráció szinte korlátlanul emeli a népesség számát, míg a mezőgazdasági koncentráció a népesség ritkulását eredményezi.

A városi és vidéki népesség a *nemek aránya* szerint is különbözik. A városok nagy nőtöbbségének okát Schneller is a természetes népmozgalmon kívül a vándormozgalmakban látja.

A társadalom életjelenségei a korviszonyokkal benső okozati összefüggésben állanak. A demográfia kutatásainak egyik legfontosabb része a *korviszonyok* vizsgálatára irányul. Szerző a városi és vidéki népesség kormegoszlását külföldi példákkal illusztrálja. A standardként elfogadott svéd korviszonyokat alapul véve megállapítja, hogy a normális kormegoszláshoz közelebb áll vidéki népességünk, mint a városi. De az, hogy városaink produktív korosztályai telítettek, gazdaságpolitikai szempontból bármily előnyt is jelent, népesedéspolitikai érdekek a korosztályok arányosabb megoszlását kívánták volna meg. Schneller a városi népesség terméketlenségének statisztikai igazolására a 12 éven aluli gyermekek számát a gyermeknemzésre kiváltképpen alkalmas 15–49 éves nők és a 20–60 éves férfiak számához viszonyítja és ez alapon a gyermekek arányát az említett felnőtt korcsoportokhoz képest 608 ezrelékben állapítja meg. A kormegoszlási statisztikával szerző szépen igazolja a városi jelleg megállapítására a thj. városoknál alkalmazott városi hányadost, amennyiben a hanyatló index-számokkal ellátott városok fokozatosan a vidéki kormegoszlás arányát tűn-

tetik fel. E fejezetben bőséges adatokat találunk az „egyke“ nemzetpusztító hatásáról. Schneller a tipikus egyke terület, a színmagyar baranyai községek gyermekkorlátozásának eredményét Franciaország adataival összehasonlítva, rámutat, hogy „íme az elijesztő példaként emlegetett Franciaország valósággal a gyermekgazdagság szimbolumaként hat a baranyai reformátussághoz képest“. A kétségtelenül kedvezőtlen baranyai viszonyok mellett szerző a hirhetté vált francia állapotokat rózsás színben tünteti fel. Az összehasonlítás bizonyára nem nyújtana hazai viszonyainkról oly sötét képet, ha megfelelően az egyke franciaországi tűzfészkére vonatkozó adatokat idézné.

A város és vidék kormegoszlásának tendenciáit Schneller abban látja, hogy a gyermeklétszám aránya — hosszabb időszakot véve figyelembe — a városokban és vidéken egyaránt alászállott, de a városokban e folyamat gyorsabb volt. A produktív korúak aránya a városi népességben egyre emelkedik, a vidéken pedig csökken, úgy hogy a különbség e tekintetben város és vidék között folyton nagyobbodik. Az öregek százaléka vidéken jobban növekszik, mint a városban. E különbségek alapján a jövő alakulásának képét megrajzolva, arra következtet, hogy városi népességünk kormegoszlás tekintetében mindinkább kivételes, elütő lesz.

Schneller tudományos készültséggel megalapozott kutatásai a demográfia e nehéz problémáját világították meg. Hazai viszonyaink statisztikai vizsgálatánál a városi és vidéki népesség kérdésének megoldásához számos becses megállapításával járult. Különös érdeme munkájának, hogy nem elégedve meg a hivatalos adatközlésekkel, sok helyütt találunk benne fásasztó, önálló számítások eredményeképpen nyert adatokat is.

Úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból egyaránt kíváncsatos lenne, hogy Schneller értékes munkájának hátralevő részei is mielőbb napvilágot lássanak és azt nyomon követné a legutóbbi népszámlálás eredményei alapján (egyelőre csak a megcsonkított) Magyarország városi és vidéki népességének újabb demográfiai vizsgálata.

Szádeczky-Kardoss Tibor.

Georges Zdziechowski: Les finances de la Pologne en 1924 et 1925.
Paris, Chambre de Commerce Franco-Polonaise. 1925. — 142 l.

Köztudomású, hogy az elmúlt évek folyamán Lengyelország pénzügyei tervszerű és gyökeres szanáláson mentek keresztül. A szanálás érdekében folytatott gazdasági küzdelemlről szól Zdziechowski fenti című munkája, amely értékes tagja a különböző országok pénzügyi talpraállításáról írt könyvek és ismertetések sorozatának. Magáról a lengyel szanálásról is már 1925 júniusában látott napvilágot a nemzetközi kereskedelmi kamarák brüsszeli közgyűlése alkalmából az egyik varsói nagybank szerkesztésében egy sikerült ismertetés, míg ugyanez év őszén jelent meg Zdziechowski György mostani pénzügyminiszter, akkor még a diéta költségvetési bizottságának elnöke tollából az eredeti bizottsági jelentések felhasználásával egy sokkal bővebb és tudományos szempontból sokkal mélyebben járó összefoglaló jelentés.

Tartalmi felosztására nézve a könyv voltaképen az 1925. évi költségvetési előirányzatról szóló általános jelentés, amelyet a pénzügyrendszer reformjának ismertetése vezet be és a ténylegesen megszavazott 1925. évi költségvetés szövege követ mint függelék. A pénzügyrendszer reformjáról szóló bevezető fejezetek elméleti szempontból különösen érdekesek és erős vonásokkal jellemzett képét nyújtják a lengyel inflációnak, amely rohamosan fokozódott a német és osztrák-magyar megszálló csapatok visszavonulásának

időpontjától kezdődően. 1918 november 12-én 880.150 lengyel márka volt forgalomban (a dollár árfolyama 8 márka volt), ez az összeg azonban hirtelen felnövekedett. Az ország nagyon nehezen tudott talpraállni a háború okozta pusztulásból s emellett keleti határaiért az oroszokkal folytatott küzdelmei is próbára tették az államkincstárt. A három állami keretből újból egyesített Lengyelország kénytelen volt közületi kiadásait a papirpénz kibocsájtásával fedezni. Már az első évben ötszörösére emelkedett a bankjegyforgalom, a dollárárfolyam pedig körülbelül tízszeresére, majd az 1921–22. évi tél erőfeszítései után az állam valutáris helyzete teljesen elvesztette egyensúlyát. 1924. évi márciusban, az infláció tetőpontján pedig 596 trillió papírmárka volt forgalomban közel 10 milliós dollárárfolyam mellett.

A Grabski-kormány ilyen körülmények között elsősorban a valuta stabilizálását és reformját tűzte ki céljául. Még 1923. nyarán elfogadta a diéta a vagyonadóról, majd decemberben az adók valorizációjáról szóló törvényt, amely utóbbi a stabilizálás leglényegesebb lépése volt, majd 1924 januárjában az általános felhatalmazási törvényt, amely az államháztartás teljes rendbehozatalára és a pénzreformra vonatkozott. Az állami bevételeket az aranyfrank árfolyama alapján rögzítették. Időközben az idegen valutákban folyó spekulációk merész letörésével stabilizálták a dollár árfolyamát 9,350.000 márkánál. A pénzsűke ekkor oly nagy volt, hogy jóformán stabil dollárárfolyam mellett az 1924. év első három hónapjában 450 trillió új papírmárkát bocsájthattak ki, vagyis a bankjegyforgalom aranyértékét 77 millió dollárról 326 millió dollárra emelheték s a nagykereskedelmi árak mégis csupán 5 százalékkal drágultak. Az állami bevételek valorizálása már az első hónapokban érezte hatását és így az államnak nem volt többé szüksége a papirpénz inflációs szaporítására. Érdekesek Zdziechowskiak azok a számításai, amelyekkel megállapítja, hogy az infláció adója, amelynek igazságtalan voltára többek között már Keynes rámutatott, öt és fél év alatt a magángazdaságnak nyújtott valorizálatlan hitelek hozzászámításával 630 millió dollárt tett ki.

A tetemes vagyonadó-előlegek behajtásának nyomása alatt a spekuláció gyors ütemben engedte át az állami jegyintézetnek külföldi devizakészleteit. Ezek birtokában most már a pénzrendszer reformjához kezdtek. Az új pénzrendszer egységéül a latin érmeunióhoz csatlakozóan a frankot választották. A *zloty*-nak nevezett aranyfrank árfolyama a stabilizált dollárárfolyamból kerekén 1,800.000 márkában adódott ki és ebben az arányban kezdte meg a likvidált állami jegyintézet helyében 1924 április 28-án alakult Lengyel Bank a márkabankjegyek becserélését zlotyra. A *Lengyel Bank* 100 millió zloty alaptőkével létesült, igen csekély állami részesedéssel. Alapszabályai, amelyek szerint a bank az államnak legfeljebb 50 millió zloty hitelt nyújthat, 30 százalékos aranyból, vagy aranyértékű valutából álló fedezetet írnak elő, egyebekben pedig lényegileg egyeznek az Osztrák Nemzeti Bank alapszabályaival.

A további fejezetekben azután beszámol Zdziechowski azokról az intézkedésekről, amelyekkel az államháztartás további egyensúlyát kívánták biztosítani. Mindenekelőtt az 1924-es költségvetést tárgyalja. Noha 29.000 fővel csökkentették a tisztviselők létszámát, a költségvetést egyelőre mégis lehetetlen volt egyensúlyba hozni. A rendes és rendkívüli költségvetés előirányzata együttesen 173.2 millió zloty deficittel zárult. A hiányt külön törvényhozási felhatalmazás alapján költségvetésen kívüli forrá-

sokból, főként váltópénz és kincstári jegyek kibocsátásából fedezték.

Külön fejezet foglalkozik Lengyelország adósságaival. Az ország belföldi adósságai 1924 elején 84.9 millió zlotyt tettek ki, a külföldiek pedig 1655 milliót. Az utóbbiak között a kamattartozásokkal együtt közel egymilliárd az Egyesült Államokra esik, amelyek 1919. és 1921. között több mint 700 millió zloty értékű természetbeni segítyt küldtek. A külföldi adósságokat Lengyelország sorjában iparkodott rendezni; így az Egyesült Államokkal sikerült 62 évi törlesztésben megállapodnia. Az adósságteher abszolút értékben nem nagy, 1925 március 1-én az 1926 millió zloty adósságból *a lakosságra fejenként 71 zloty esett mindössze*. Súlyosabb körülmény, hogy a külföldi adósságok kamatai és törlesztése állandóan terhelik az ország fizetési mérlegét. Így 1925-re erre a célra 42.4 millió zlotyt irányoztak elő.

Zdziechowski könyvének legegényibb fejezete az ország gazdasági erőiről szóló, melyben főképen a termelés kérdéseivel foglalkozik. Fejtegetéseiben rámutat az előző kormányok gazdaságellenes politikájára, amely utóvégre is gazdasági válsághoz vezetett. A kereskedelmi mérleg 1924-ben 212 millió zloty passzívummal zárult, szemben az előző évi 79 millió aktívummal. Az infláció utolsó hónapjaiban ugyanis az árak hirtelen emelkedéssel meghaladták az aranyparitást, ami a szanálás első évében is nagyon ártott az ipar külföldi versenyképességének, azóta pedig még fokozódott a drágaság. A munkanélküliség ilyen körülmények között egyre nő, 1924 februárjától 1925 márciusáig 67.000-ről 185.000-re emelkedett a munkanélküliek száma. A kereskedelmi mérleg passzivitása folytán az ország fizetési mérlege 1924-ben még az újonnan befolyt külföldi kölcsönök figyelembevételével is 30 millióval maradt passzív. Kétségtelenül megállapítható Zdziechowski fejtegetéseiből is, hogy a három évre kontemplált egymilliárdnyi vagyonadó, bár az ország igen gazdag természeti kincsekben, túlságosan sok egy annyira leromlott közgazdaságnak, amilyen a mai Lengyelországé.

Nem feledkeznek meg Zdziechowski a Lengyel Bank helyzetének vázolása után az állam vállaira nehezedő szociális terhek ismertetéséről sem, majd áttér az 1925. évi költségvetés, a könyv tulajdonképeni főtárgya terjedelmes és jól áttekinthető ismertetésére. A megelőző évi költségvetéssel szemben erre az évre bizonyos emelkedést irányoztak elő, úgy a bevételi mint a kiadási oldalon. A 2176 millió zloty előirányzott kiadás mellett 22 millió deficitre számítottak. A költségvetés részletes elemzése ehelyütt messze vezetne, bár nemcsak speciálisan a pénzügyi politika, hanem az általánosabb közgazdaságtan szempontjából is érdekes bepillantást enged Lengyelország viszonyaiba. A közelebbi tájékozódásához a dolog természeténél fogva Zdziechowski könyvén túlmenő adatok ismerete is szükséges volna, így elsősorban az 1925. év tényleges gazdálkodásának eredményeiről.

A könyvecske érdeme, hogy úgy pénzügyi, mint gazdasági fejtegetéseiben igazán tudományos tárgyilagossággal és őszintén világítja meg a való helyzetet. Szerkezeti szempontból mégis fogyatékoságának lehet tudni, hogy túlságosan ragaszkodik az előadói jelentésekhez s ezért előadása helyenkint szétfolyó. Ez azonban alig von le értékéből s így feltétlenül érdekes olvasmány mindazok számára, akik a ma annyira időszerű szanálási probléma lényegébe és nehézségeibe a lengyelországi gyakorlati keresztülvitel résein át be akarnak pillantani.

Blasovszky Miklós.

Lüddecke, Theodor: Das amerikanische Wirtschaftstempo als Bedrohung Europas. Leipzig, Paul List Verlag, 1925—121. p.

Míg Európában a kapitalizmus és szocializmus jelszavai körül folynak a viták és politikai harcok, Amerikában egy új, erőteljes gazdasági módszer alakult ki, mely nemcsak a termelés sajátos, láncorganizációként jellemezhető szervezetében, a gépkocsi közlekedés hálózatának tökéletes kiépítésében és a termelés, eladási rendszer és reklám mindjobban fejlődő tipizálásában mutatkozik meg, hanem mindenekfölött megnyilvánul bizonyos, szavakkal nehezen érzékeltethető lelki momentumokban, az élet-energiák feszültségének nagyszerű felfokozottságában, mely első percben elkábítja a bevándorlót. Az „*amerikánizmus*“ irodalma napról-napra szaporodik. Lüddecke könyve egyike a legügyesebben megírtaknak. Élénk elemzésekben állítja szembe Európa „osztályöntudatos proletárját“ a hatalmas életerejű, gépkocsis, előkelő külsejű gentleman-munkással; míg a német gyárakban a társadalmi harc hangulata található, az amerikai munkás magánkapitalisztikus beállítással, a kinek az egyéni életsiker az evangéliuma. Minél mélyebbre rúg egy országban a társadalmi mozgalom, annál inkább megérzi azt L. szerint a termelés intenzitása. Európában tagadhatatlan bizonyos fáradtság, az intellektualizmus tettköti túltengése. Odaát a tudás nem intellektuális ballaszt, hanem valóban a külső világgal szemben felhasználható eszköz, mindenkor mobilizálható ismeretek összege. Rendkívül jellemző Amerikára a tipizálódás ténye: például a vendéglők, azok külseje, ételei, árai mindenütt egyformák; de épígy normalizálva vannak a szükségletek is. Tipikus a városok külseje, utcái, házai s a távolságokat legyőző gépkocsi. Ebben, a gépkocsi tömegcikké tételében s tipizálásában rejlett Ford missziója. Ford rendszerének főelve, hogy a fogyasztás szükségleteiből kiindulva s azokat nagyszabású reklámmal nevelve termelvényét a vásárlóerőhöz szabja; gépkocsijában azután az árhoz képest a legtökéletesebbre igyekszik, a termelési költségek minden elérhető csökkentését nem nyereségének szaporítására, hanem az ár leszorítására fordítva. Az abszolút kapitalisztikus nyereség-elvnek ez az elvetése okozza, hogy Ford, a világ leggazdagabb embere, a finánc-körök gyűlöletének, ellenben a nagy tömegek szimpátiájának tárgya. Módszere véget vetett a puszta nyereség-hajhászok üzleteinek. L. a Fordkocsit a *testet öltött gazdasági elvnek* nevezi. Szembeállítja azután a Ford-féle nagyszerű személyes szervezőt a német vállalatok többnyire részvénytársasági formájával s kiemeli emennek hátrányait, a vezetésben való egységesség és állandóság hiányát s a részvényeseknek okvetlenül fizetendő osztalék szempontjának terhét. Fejtegeti azután, hogy különösen a háború óta Amerika mind nagyobb gazdasági öntudatosságra kezd emelkedni, német mérnököket, német szabadalmakat vesz át s eddig hiányzó iparai is, például az anilin festékeké, erősen fejlődik. Nagy gazdasági energia-kifejtésének következménye, hogy kivitele állandóan emelkedik, agrártermékei elhelyezése máris nagy problémát jelent, ezek exportja céljából már nem egyszer kellett külföldi hitelt nyújtania. Az agrártermelés intenzitása és az iparok rohamos fejlődése következtében 1924-ben kiviteli többlete közel egymilliárd dollár. E mellett különböző országok kilenc milliárddal tartoznak Amerikának, nem számítva a valószínűleg jelentékenyen leírandó háborús tízmilliárdnyi hiteleket. Már most a kamatszolgáltatás is csupán árúkkal történhetik, mert az egyes országok aranyfedezetei ilyen összegeknél nem jöhetnek számba. Viszont nagyobb mérvű német, angol stb. szállítások az amerikai ipart fenyegetnék. Ime egy igen komoly dilemma: az amerikai fizetési mérleg vizsgálójának arra a követ-

keztetésre kell jutnia, hogy több európai árút kell Amerikának kapnia. Viszont ezekkel szemben saját létérdeke céljából az amerikai iparnak vámvédelemre van szüksége. Amerikával ellentétben 1925-ben a német beviteli többletet öt milliárd aranymárkára becsülik. Németország ezt az összeget egyfelől amerikai hitellel, másrészt saját tőkeértékeinek amerikai kézreadásával fizeti meg. Tényleg konstatálható az amerikai tőke térhódítása a német vállalatokban s azoknak az amerikai vertikális szervezetekhez való csatolása. De ha az iparnak ilyen nemzetközi átszövődései még tovább tartanak, abból mélyrevágó változások fognak következni. A régi valutarendszerek egymást kölcsönösen ellensúlyozó állami és gazdasági komplexumokat tételeztek fel. Ma az amerikai gazdaság hatalma nagy ipari tömböket, a régi valutarendszerek oszlopait, egyszerűen annektál. A dollár háttérbe szorítja a többi valutát: íme óriási problémák első körvonalai. *Nagy Dénes.*

Czeisel Róbert: A banküzem mechanizálása. Budapest, Fővárosi könyvkiadó r. t. 1926. — 56. l.

Pénzüntézeink háború utáni mérlegeiből az egész vonalon az *üzemköltség* arányának növekedése állapítható meg. Az a körülmény, hogy az üzemköltség az össznyereséghez arányítva általában fokozatosan növekedett, a nyugati országok pénzüntézeit már korábban üzemük megfelelő átszervezésére indította. A technika bámulatos fejlődése itt is számos újítást tett lehetővé és e téren az amerikai Egyesült Államok bankjai már évtizedekkel ezelőtt nagy eredményeket értek el. A külföldi irodalomban több munka foglalkozott már ez újítások ismertetésével. A hazai könyvpiacra most megjelent munka e kérdés gyakorlati jelentőségét ismerteti. Szerzője *Czeisel Róbert* bankigazgató, e kérdés szakértője. Az eszme, amelyen a banküzem új rendszere alapszik (s melyet szerző „tudományos üzemvezetés”-nek nevez), főkövetelményének a jövedelmezőség biztosítását és fokozását tekintti. A gazdaságosság elve a kiadások jelentékeny csökkentését, a belső ügykezelés egyszerűsítését írja elő. A gyakorlatban ez az ú. n. átírással, vagy átütéssel rendszernek különféle könyvelő- és számlálógépekkel való alkalmazása útján nyer megoldást. *Czeisel* munkájában az új ügykezelést számos ábra, nyomtatvány, minta és példa kíséretében mutatja be. Az általános gazdasági depresszió, mely pénzüntézeinknél is érezteti hatását, nálunk is a banküzem mechanizálása felé tereli a figyelmet. E tekintetben *Czeisel* munkája hasznos útbaigazításokkal szolgálhat s éppen ezért bankkörök érdeklődésére tarthat számot.

Szádeczky-Kardoss Tibor.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv.

XXV. Jahrgang.

Heft 7. Generalversammlung des Centralverbands des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes. A szövetség 1925. dec. 17-én tartott közgyűlésén terjesztette elő 1925. évről szóló jelentését, melyen mindenekelőtt rámutatott arra, hogy Németországnak a stabil valutára való visszatérése óta két esztendő telt el anélkül, hogy az infláció következményei teljesen leküzdhetők lettek volna és a valutajavulással járó gazdasági válság véget ért volna. A Reichsbank a stabilitás biztosítására erélyes hitel-megszorításokat volt kénytelen keresztülvinni. Megemlékezik ezután a jelentés az 1925. őszén tartott 6. Allg. Deutsche Bankiertag-ról, amelynek tárgyalásain nagy visszhangra találtak a birodalmi, az országos és községi adópolitika ellen emelt kifogások. Utalás történt arra, hogy az adóztatás mérvének, főleg a jövedelmiadó kulcsának enyhítése feltétlenül szükséges. Attól a meggyőződéstől vezetve, hogy a magánvállalkozás, mely a világháború előtt a német közgazdaság nagyságát és erejét megalapozta, a mostani gazdasági talpraállításánál is nélkülözhetetlen hajtóerő lesz, veszélyesnek jelezte a gyűlés a magánvállalatoknak hivatalos és félhivatalos-kézre jutását.

Heft 8. Dr. Hammel, A.: Kredit-Versicherung. E biztosítási ág Németországban e század eleje óta kezd tért hódítani. A hitelbiztosítással Németországban — amennyire ismeretes — jelenleg 4 intézet foglalkozik. A hitelbiztosítás kényes és bonyolult természete magával hozza azt, hogy e biztosítási ág története nagyon viszontagságos volt. A biztosító intézetek nem tudták magukat mindig saját veszteségük ellen kellően fedezni s ezek után ma nagy súlyt helyeznek arra, hogy lehetőleg elsőrangú, főleg külföldi intézetek által nagyarányú (90%-ig terjedő) viszontbiztosítások köttessenek. Különösen a külföldi hitelek fedezik viszontbiztosítások által az illető országokban, ahol az adós bonitását jobban tudják megítélni. Szerző továbbiak során a hitelbiztosítás formája, a fedezet határa, a biztosítási díjak nagysága, a biztosítási idő, a tudakozódás megszervezése és a hitelbiztosítás egyéb gyakorlati kérdései felől nyújt tájékoztatást. — **Stamm, M. J.: Abbau der öffentlichen Lasten. Kritik der öffentlichen Finanzwirtschaft. Vorschläge zur Verwaltungs- und Finanzreform.** A közterheknek a gazdasági életre mindinkább nehezedő súlya elkerülhetetlenné teszi a közigazgatás egyszerűsítését és olcsóbbátételét. E probléma a közgazdaság szempontjából elsősorban pénzkérdést jelent, a közületek szempontjából pedig pénzügyi és közigazgatási reformot igényel. A közületek összköltségvetését (Gesamtetat der öffentlichen Finanzwirtschaft) a Németbirodalomban szerző 11–12 milliárd M-ra becsüli. Ezzel szemben a Németbirodalom nemzeti jövedelme 24–26 milliárd M, vagyis a nemzeti jövedelem csaknem 50%-át a közületek szükségletei emésztik fel. A Németbirodalom összkiadása 3,3 milliárd M-ra rúg, ebből 20,01% személyi járandóságokra, 13,18% a közigazgatás dologi kiadásaira, 42,5%

ellátási illetményekre (Versorgungsgebühren) és 24.31% általános rendkívüli célokat szolgáló kiadásokra jut. Szerző megállapítása szerint a személyi kiadások kb. 70%-kal magasabbak, mint a dologiak. A Németbirodalom közületi kiadásainak részletezése után a közgazdasági szempontból kívánatos közigazgatási és pénzügyi reformokra tesz javaslatokat. A tisztviselők létszámának apasztását különösen szükségesnek tartja a német birodalmi pénzügyminisztériumnál, ahol a jelenlegi létszám kerekben 73.000 főnyi. A létszám apasztás keresztülvitelét a közigazgatási feladatok egyszerűsítése és csökkentése által véli megoldhatónak. A kiadások csökkentése céljából a közigazgatás egyszerűsítését alulról a községeknél kell megkezdeni. Könnyíteni kell a szociális terheken is, mert ez az adóteherrel együtt Németországban ma a háború előtti megterhelés háromszorosát meghaladja. A közterhek csökkentésének kérdését nem lehet egyoldalúan csupán a közgazdaság szempontjából nézni, hanem minden tekintetben a javaslatok keresztülvihetőségét kell vizsgálni.

Heft 9. Dr. Meyer: Kreditversorgung des Mittelstandes. A vidéki középosztály hitelezésének kérdése általánosságban a mezőgazdaság hitelezésével jár karöltve. A mezőgazdaság érdekében különböző oldalról megindított hitelakciók egyformán szolgálják a nagybirtokosok, mint a közép- és kisbirtokosok érdekeit. Ezek a hitelakciók még nincsenek lezárva. Emellett előtérben áll a mezőgazdaságnak dologi hitellel való ellátása. Hasonló kívánságokkal lépnek fel az ipari középosztály képviselői is. A vidéki gazda középosztály hitelezői túlnyomólag a vidéki hitelszövetkezetek (Spar- und Darlehenskasse). A Preussische Zentralgenossenschafts-Kasse és a Schulze-Delitzsch-féle hitelszövetkezetek is jelentékeny hiteleket nyújtanak. Kisebb jelentőségű tekintetben a takarékpénztárak, vidéki bankok és magánbankok működése. A Dresdner Bank egyik jelentésében közölt statisztika szerint a szövetkezeti hitelek 75%-át az 1000 M.-án aluli, 20%-át az 1000—5000 M.-ig, 3.5%-át az 5000—10.000 M.-ig terjedő és 1.5%-át a 10.000 M.-án felüli hitelek alkották. A városi hitelszövetkezetek tagjai közül 20.88% önálló mezőgazda, 23.76% önálló kézműves, 20.76% önálló kereskedő és egyéb iparos. Úgy az iparos, mint a mezőgazda középosztály fontos érdeke fűződik ahhoz, hogy a takarékpénztárak ismét a dologi hitelek nyújtására áttérjenek.—**Dr. Koch Arwed: Bankwissenschaft und Universitäten.** Szerző már öt évvel ezelőtt a Bankarchiv hasábjain szót emelt a „banktudomány”-nak az egyetemek tanrendjébe való illesztése érdekében, azonban javaslata nagyjában eredmény nélkül járt. A banktudományt az üzemgazdaságtan körébe szorították és a német egyetemeken (egy rajnai egyetem kivételével) mindössze egy-két órás esti kollégiumokon foglalkoztak a banküzemtan, a tőzsdeüzlet technikája, a bankszámvitel kérdéseivel. Ezeket az előadásokat sem gyakorlati szakemberek, hanem a bankprakszisban járatlan elméleti férfiak tartották. Szerző körvonalazza mit ért „banktudomány” elnevezés alatt. Szerinte a „banktudomány” egyrészt a jogtudományon, másrészt a gazdasági tudományokon nyugszik; a gazdasági tudományok közül a közgazdaságtant, a magángazdaságtant, az üzemgazdaságtant és a pénzügytant öleli fel. A bank- és tőzsdeüzletek technikájára vonatkozó előadások a banktudomány egyik csekély, mondhatni legkevésbé fontos részét alkotják, mert a banküzem technikáját tökéletesebben lehet a gyakorlatban, mint az elméletben elsajátítani. Fontosabb a banktudomány jogi része; ennek feladatául tekinti a törvényhozási intézkedéseknek a banküzlet egyes ágaira (elsősorban folyószámla-, hitel-, értékpapírüzletekre) gyakorolt befolyásának szemelőtt tartását és azoknak az intézkedéseknek megállapítását, melyek a bel- és külföldi jogszabályok figyelembevétele és a bankok valamint az ügyfelek érdekeinek összhangbatartása mellett az egyes bankügyletek keresztülvitelénél szükségesek. Ebben az értelemben a banktudományt sem az egyetemeken, sem a kereskedelmi főiskolákon nem tanítják. Szerző nem elégszik meg csupán annak sürgetésével, hogy a „banktudományt” a főiskolák tanrendjébe illessék, hanem annak szüksé-

gességét is hangsúlyozza, hogy az egyetemeken és kereskedelmi főiskolákon banktudományi szemináriumok, intézetek is létesíttessenek, a wieni világkereskedelmi főiskola mintájára.

Heft 10. Dr. Wendorff: Nochmals zum „Abbau der öffentlichen Lasten“. Szerző e kérdést új szempontokkal kívánja megvilágítani. Poroszország 1926. évi költségvetése szerint az összes kiadásokból 74.3% a személyi kiadásokra (nyugdíjakkal, vámkezelési illetményekkel együtt), 12.9% a közigazgatás dologi kiadásaira és 12.8% az általános kiadásokra jut. Nagyobb megtakarításokat nem a tisztviselői létszám apasztása, vagy a fizetések és egyéb illetmények csökkentése, hanem nagyarányú közigazgatási reform keresztülvitele által, a közigazgatási feladatok csökkentésével kíván elérni. A német adórendszer átépítését és lebontását sürgeti és rámutat arra, hogy a jelenlegi adó-megterhelés huzamosabb időre semmi körülmények között nem tartható fenn. A közüzemek (gáz, vízvezeték, villanyvilágítás, kikötők, stb.) nagy részben való adómentességét indokoltnak találja. — **Merzbach Leopold: Das Registerpfand.** A lajstromjelzálog hatását nem jogi, hanem kereskedelmi szempontból vizsgálja. Mivel a kezjelzálog a gazdasági forgalom szempontjából nem alkalmas, a gyakorlatban a hitelező biztosítása céljából történő tulajdonjog átruházás (Sicherheitsübereignung) formája terjedt el, amely a fedezett hitelező szempontjából előnyösebb, mint az ingójelzálog, mert a biztosíték értékesítését és csőd esetén harmadik személlyel szemben való érvényesítését illetőleg nincs a jelzálogi szabályokhoz kötve. Az adós szempontjából kétséges, hogy egy hírnevére kényes cég egyáltalán vállalkozna-e a lajstromjelzálogi megterhelés odiumát. A lajstromozási kötelezettség az adósra nézve azzal a hátránnyal is járna, hogy egy jelzálogi megterhelés után az adós viszonyaira tekintettel jogosultnak ítéltető további hitelhez nem jutna. Közgazdasági szempontból a lajstromozási költségek az árúk megdrágítását jelentik. A kötelező lajstromozás az áruforgalom meglassítását eredményezné. Pénzügyi szempontból sem ajánlatos a lajstromjelzálog; a pénzforgalom, különösen a külföldi viszonylatban a Sicherheitsübereignung formáját honosította meg. E forma megváltoztatása főleg a külfölddel való forgalmat nehezítené meg. Közigazgatási technikai szempontból is hátrányos a lajstromjelzálog, mert új hivatal szervezését, vagy meglevő feladatainak növelését tenné szükségessé, ami pedig a közigazgatás „lebontásának” végrehajtását gátolná. Mindezek alapján szerző a lajstromjelzálogot alkalmatlan eszköznek látja.

Heft 11. Dr. Sulzbach, W.: Die grossen Warenbestände der Industrie. Németország bankvezetői részéről ismételt panasz hangzik el amiatt, hogy az ipar árúkészletei túl nagyok. Kétségtelenül a tipikus német ipar mérlegek más képet nyújtanak ma, mint a háború előtt. Hogy az ipar árúkészletei a tartozásokhoz viszonyítva túlságosan nagyok, azt jelentheti, hogy a külföldi hitelek ily formában nyilvánulnak meg. Szerző szerint a német közgazdaságnak a külfölddel szemben történt eladósodása nem járt kedvező hatással. Nem kell tehát további külföldi hiteleket felvenni, hanem a kereskedelmi mérleg nagyobb aktivitására kell törekedni.

Heft 12. Dr. Kroszewscki, P.: Die Bewegungen der wichtigeren Währungen seit Juli 1924. A német márkának a dollárhoz való viszonya tudvalevőleg 1924 júliusa óta állandóságot mutat fel (1 dollár = 4.2 RM). Kroszewscki ez időponttól kezdve az európai államok és Japán valutájának a márkához viszonyított árfolyamváltozásait statisztikai táblákon mutatja be. A berlini hivatalos jegyzést véve alapul, minden hónap legmagasabb, legalacsonyabb jegyzéseit és a havi átlagárfolyamokat közli. Az egyes valutáknak háború előtti paritásukhoz való arányát is kiszámítja. Ezekből kitűnik pl., hogy a francia frank 1924 aug.-ban még a háború előtti paritásának 28%-át mutatta fel, 1926 febr.-ban annak 19%-áig süllyedt. Ezzel szemben a dán korona 1924 júliusától kezdve paritásának

60%-áról fokozatosan 95%-áig emelkedett. Fontosabb a békebeli paritással szemben mutatkozó elértéktelenedésnél a stabilitás. Így pl. Finnország jelenlegi gazdasági viszonyaira nincs fontossággal az a körülmény, hogy a finn márka háború előtti paritásának 13.1%-án áll, ellenben jelentőség-teljes tény az, hogy a finn márka az utóbbi években stabil volt s az ország gazdasági életét nem érintették a pénzérték változásaival járó megrázkódtatások. A valutaváltozásokat grafikai táblákban is szemlélhetővé teszi. A valuták 1924 júliusi állását 100-zal véve egyenlőnek, ez időponttól kezdve történt százalékos változásokat grafikailag rögzíti meg. Látható pl. hogy a magyar korona 1924 júliusától 1925 májusig 15%-kal emelkedett s ez időponttól kezdve stabil. E statisztikai táblák jó áttekintést nyújtanak az egyes országok valutájának az utóbbi másfél év alatt történt változásairól.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

III. Folge. Band 69. Heft I., II.

F. A. v. Hayek: Bemerkungen zum Zurechnungsproblem. Úgy a termelési, mint a fogyasztási javak gazdasági értéke a felhasználási céljuknak általános kifejezése, mely minőségében felvilágosítást nyújt azon haszonról, amelyet legalább is el kell velük érni ahhoz, hogy gazdasági szempontból helyesen használjuk fel őket. Ennek következtében közvetlen összefüggés áll fenn azon okok között, amelyekre való tekintettel valamely jószág termelése folyik és kiterjesztetik és azon okok között, amelyek a termelésénél felhasznált javak értékét meghatározzák. Ezt az összefüggést az értékbeszámítási tan szétszakította akkor, amikor a termelési javak értékét a termék tőle függetlennek képzelt értékéből és ilyenmód egy adott termelési berendezés feltételezése mellett próbálta levezetni. Az értékbeszámítás problémája mindamellett valóság, csupán másként kell fogalmazni, mint ahogy rendszerint szokták. Az értékbeszámítás problémája azonos azzal a kérdéssel, hogy miként kell az adott mennyiségben rendelkezésre álló termelési javakat a fogyasztók adott szükségleti skálája mellett a különböző termelési ágak között felosztani. — *F. Heyer: Probleme der britischen Agrarpolitik.* Az angol agrárpolitika két főproblémája: egyrészt a gabonatermelés fokozása és a mezőgazdasági népesség számának a növelése (telepítés), másrészt a birtokviszonyok és a földbérlok helyzetének újraszabályozása. A munkáspárt a gabonaaárakat, a földbérletek és haszonbéreket és a munkabéreket állandósítani kívánja. Evégből azt kívánja, hogy az állam monopolizálja a gabona- és liszt-behozatait és államosítsa a malomipart. A föld szakszerű művelését külön bizottságok volnának hivatva ellenőrizni. Ezek a bizottságok a rosszul gazdálkodó tulajdonost megfoszthatják a gazdálkodás jogától s bérlet jelölhetnek ki. A munkabért ugyancsak bizottság állapítaná meg. A liberális pártprogram a földtulajdont államosítani kívánja. A régi tulajdonosok örökjádékot kapnának. A földtulajdont az állam örökbérloknak engedi át s a vonatkozó jogviszony csupán akkor szüntethető meg, ha az utóbbi nem gazdálkodik szakszerűen. Az örökbérletet családtag örökölheti, de eladni nem lehet. Ha az örökbérlet visszaszáll az államra és annak sikerül azt a korábbinál kedvezőbb feltételek mellett bérbeadni, a különbözet az államnak a haszna. Az uralmon levő konzervatív párt a másik két párt álláspontjával szemben azt hiszi, hogy a mezőgazdasági többtermelés az agrárszervezet megváltoztatása nélkül is biztosítható. — *Fritz Karl Mann: Zur Frage der steuerlichen Lastenverteilung.* A közterhek felosztására vonatkozólag nem lehet kizárólagos jogosultsággal bíró igazságossági elvet megállapítani. A pénzügygazdasági elvnek kell érvényesülni, mely azt kívánja, hogy egyfelől az adó hozadéka lehető nagy legyen, másfelől azonban az adóallanyok is lehetőleg kíméltesse. — *Albrecht Hänlein: Die Deutsche Rentenbank-Kreditanstalt.* A cikk az erede-

tileg a járadékmárka kibocsátására alakult pénzügyintézetnek a német földhitel szolgálatába állításával foglalalkozik. — *Franz X. Weiss: Gibt es ein allgemeines Ertragsgesetz für alle Gebiete des Wirtschaftslebens?* — *Johannes Müller: Die wirtschaftliche Gesetzgebung des Deutschen Reichs vom 1. X. bis 31. XII. 1925.* — *Johannes Sauter: Josef von Baader (1763—1835). Ein vergessenes Kapitel aus der Geschichte der Eisenbahnen.* — *W. Feld: Die amerikanische Landwirtschaftsenquete.* Az amerikai mezőgazdasági válság okainak megvizsgálására 1921-ben kiküldött parlamenti bizottság jelentésének az ismertetése. — *Arthur Dissinger: Die Edelmetallindustrie im Lichte der Statistik.* — *Ernst Lehmann-Bach: Die Wandlungen in der englischen Geldverfassung seit dem Kriege im Vergleich mit der Peel'schen Bank-Akte von 1844.* Anglia a háború alatt áttért a papírpénz gazdálkodásra, kezdetben a forgalom fokozott pénzszükséglete, utóbb állampénzügyi okok következtében. Mig azonban a háború alatt formailag betartották a Peel-akta merev jogi szabályait, az 1919—1825 évi időszakban az aranyfátyol utolsó foszlányai is lehullottak. A Bank of England szerepe és befolyása fokozódott az angol pénzügyi és a pénzügyi szervezet terén a currency-elnézet ismét erősebben érvényesül. — *Walter Simon: Die tschechoslowakische Deflationspolitik und die Quantitätstheorie.* A bankjegyforgalom nagysága és a váltóárfolyam, valamint az árszínvonal között matematikai-statisztikai korreláció állapítható meg. — *Richard Hennig: Die Unklarheiten im internationalen Binnenschiffrechtsrecht.* — *Hans Guradze: Die Brotpreise und Kosten des Lebensbedarfs in Berlin im Jahre 1925.* — *Könyvismertetések.* — *Német és másnyelvű folyóiratok tartalommutatója.* — 1925 október—november havi közgazdasági krónika.

Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche.

50. Jahrgang. Heft I.

Goetz Briefs: „Proletarischer Sozialismus“, Eine Auseinandersetzung mit Werner Sombart. Sombart téved, mikor a szocializmust a kapitalizmussal helyezi szembe: helyesen az individualizmus ellentétéként kell felfogni. Amellett kétségtelen, hogy a marxizmusnak hitet követelő és hitet közvetítő metafizikai tartalma is van. Sombart nem ismeri fel, hogy a marxizmus lényegének magja a tiltakozás ideológiája és a magukat elnyomottaknak érzők tipikus formában kiváltott ellenhatást mutató magatartása. — *Pfarrer Wilhelm Loew: Der soziale Mensch.* — *Othmar Spann: Ein ständisches Programm der Agrarreform.* Hainisch Mihály, az osztrák szövetséges állam elnöke „Die Landflucht, ihr Wesen und ihre Bekämpfung“ című művének az ismertetése. — *Karl Demeter: Zur Soziologie der sozialpolitischen Begriffsbildung.* — *Fritz Karl Mann: Grundsätze der Besteuerung.* Az igazságos adó postulatumnainak meghatározásánál mindig nagy nehézséggel kell megküzdenuünk: ha formalisztikusan állapítjuk meg, úgy nem nyerünk útmutatást gyakorlati magatartásunk számára, míg ha materiális körvonalozását kíséreljük meg, úgy történeti véletlenségek és az egyéni önkényességek hatása fog egész feleslegesen érvényesülni. Az igazságnak történetileg kialakult fogalma nem lehet kielégítő mértéke az adóteher felosztásának, miután annak képzete világnézetek és társadalmi osztályok szerint különböző. Az adóteher felosztására vonatkozó alapelveket tehát nem lehet az igazságosság alapelveiből levezetni. A közületi pénzügyekben a „pénzügygazdasági elvnek“ kell érvényesülnie, mely nem egyéb mint a közgazdaságtani lex minimi-nek különleges alkalmazása. Ebből a pénzügytan három alapelve következik: a) A közületi háztartásban az adónak csupán kiegészítő, segéd szerepe van. b) Az adórendszernek egyenletesen kell kikepezve lennie. Ez a postulatum az igazságos adó követelményének helyére lép. c) Az adóáthárítási folyamatokra tekintettel kell lenni. — *Otto Hintze: Max Webers Soziologie.* Max Weber „Wirtschaft

und Gesellschaft“ című posthumus főművének az ismertetése. — *Kurt Bloch*: „*Soziologie des Wissens*“. A Max Scheler által ilyen címen többeknek közreműködésével szerkesztett kötetnek ismertetése. — *Könyvismertetések*.

Weltwirtschaftliches Archiv.

1926 január.

Gottl-Ottlilienfeld: „Wirtschaft als Leistung.“ E tanulmány első fejezete a szerző megjelenés előtt álló könyvének: „Die Ewige Wirtschaft, Einführung in eine Lehre von der Wirtschaft als Leben“ (Jena, Gustav Fischer). E könyv arra keres feleletet, hogy a gazdasági folyamat folyton váltakozó jelenségei között mi az állandó. Ő az állandóságot a gazdasági élet indító erejében, az *ellátásban* (Versorgung) látja. Ehhez az ellátáshoz csak a termelésen át lehet eljutni, azután jó a szállítás, a forgalom és az elosztás. Ilyen módon a gazdasági élet teóriájának három része van. Az első rész: a gazdaság állandó, nem változó lényegének a felismerése. Ez adja meg az „örök gazdaság“ tanát (Ewige Wirtschaft). A második rész a gazdaság változó lényegének a felismerése, ez juttat el bennünket a gazdaság alakjához (Formenlehre der Wirtschaft). A harmadik rész a változó és nem változó lényeg összejátszásának, egymásra hatásának az alakulásával foglalkozik. Ez az egész teória a gazdasági életből leszűrt *tapasztalatokon* kell, hogy nyugodjék. — *Robert Liefmann*: Universalismus und Wirtschaftstheorie. A következő kérdésekkel foglalkozik: 1. Mi az universalismus? 2. Az universalismus filozófiája. 3. Universalismus contra individualismus (e fejezetben foglalkozik *Heller Farkas* felfogásával is a 41. oldalon). 4. A gazdaság céljai és eszközei. 5. A gazdaság lényge. 6. Gazdaságok mint haszon- és költségösszehasonlítások. 7. Gazdaság és technika. 8. Csere és ár az individualistikus és universalistikus felfogás szerint. Az egész tanulmány éles támadás Othmar Spann „Tote und lebendige Wissenschaft“ című munkája ellen s a következőképen végződik: „Spann az ő „universalistikus ködjét“ mint nemzetgazdaságtant adja elő s ilyen módon a hallgatók a vizsgára egy pár universalistikus frázist magolnak be, melyekhez képest még a marxismust is tudományos magaslathatnak kell tekintenünk“. — *Leopold Ziegler*: Amerikanismus. Az amerikai psychevel, amerikai optimizmussal foglalkozik s az „amerikai filozófiát“ igyekszik kifejteni. — *Arthur Salz*: Das Land ohne Mittelalter. Az Egyesült-Államok politikai és socialis életberendezkedését tárgyalja. — *Joh. Hanrath*: Zum Problem der hypothetischen und konkreten Standortsbedingungen. Dargelegt am Beispiel der Grossschlachtereien in den Niederlanden. Gazdaságföldrajzi tanulmány. — A *Chronik und Archivalien* rovat fontosabb cikkei: *Andreas Predöhl*: Zur Krisis der englischen Exportindustrie. Az 1925. év végén megjelent Balfour-féle jelentést tárgyalja. (Survey of overseas Markets. Committee on Industry and Trade. London 1925.) — *C. E. Loosli*: Brot- und Fleischpreise in Grossbritannien und der Versuch angemessene Lebensmittelpreise durchzusetzen. — *Heger*: Die wirtschaftliche Gesetzgebung Grossbritanniens im Jahre 1924/25. — *Colings*: The foreign Trade of the United States from 1914 to 1924. — *Arzet*: Der gegenwärtige Stand der internationalen Kunstseidenindustrie. — *Bente*: Die deutsche Währungspolitik von 1914 bis 1924, továbbá posta-, kereskedelempolitikai, kartell- és trustpolitikai krónikák. Egyben befejeződik a Bibliographie zum wirtschaftlichen Problem der deutschen Reparationen.

Revue Internationale du Travail.

Vol. XIII., No. 1. 1926 január.

Adler, Emanuel: La nouvelle législation autrichienne sur la propriété des inventions des salariés. Az államok nagyon sokféleképpen oldották meg azt a kérdést, vajjon a munkás, illetőleg a fizetési alkalmazott-

nak a találmánya az ő saját tulajdona-e, vagy pedig a munkaadójáé, akinek dolgozik. A jogszabályok a tulajdonjogot hol az alkalmazottnak, hol pedig a munkaadónak adják. A legtöbb ipari állam a bírói gyakorlatnak engedi át a kérdés eldöntését. Németországban a kérdés sokszor szerepel munkások és vállalkozók szervezetei között kötött szerződésekből. A munkásokra legkedvezőbb megoldást az 1897-iki osztrák törvény tartalmazta, az 1925-iki kiegészítése e törvénynek még előnyösebb az alkalmazottakra nézve. Ezeket a törvényeket ismerteti a tanulmány, miután felsorolta a többi államokban levő helyzetet is. — *Martna, M.: Les aspects sociaux de la réforme agraire en Esthonie.* A szerző az eszt szocialista párt vezetője. Szerinte néhány eredmény a földreform terén nem felel meg a reménységeknek, meg van azonban győződve arról, hogy a reform végeredményben mégis csak az eszt mezőgazdaság előmozdításához vezet. Sőtétén festi a reform előtti állapotokat, mikor szerinte csaknem az egész föld a német nemesség kezén volt s 2.5 millió hektár terület 1149 birtok között oszlott meg. Ismerteti ezután az 1919 október 10-iki földreform-törvényt s annak hatásait. — *L'orientation professionnelle aux Etats-Unis.* A pályaválasztási tanácsadás 1908-ban kezdődött az Egyesült Államokban, midőn Bostonban megnyílt Frank Parsons professzor irodája. Az azóta kifejlődött szervezetben az iskolának nagy szerepe van. Az iskolák tevékenysége és az ipar szükségletei közötti összhangot a különböző városokban a Junior Placement Division of Employment Service által felállított irodák biztosítják. A mozgalom még egyelőre kezdetleges. — *Jelentések: Un projet d'assurance nationale en Autriche. — Les résultats du service obligatoire de travail en Bulgarie de 1921 à 1925. — Les conventions collectives, les conflits du travail et l'activité des conciliateurs officiels en Suède en 1924. — Les conflits collectifs du travail en Roumanie 1925.*

Vol. XIII., No. 2. 1926 február.

Michel, Ernst: L'académie du travail de Francfort et le problème de l'éducation ouvrière. Az 1920-ban Frankfurtban alapított munkás-akadémiával és a munkásfőiskolák kérdésével foglalkozik. — *Milhaud, Edgard: Les résultats de l'établissement de la journée de huit heures. II. Action sur l'agent humain et sur le rendement propre des ouvriers.* A nyolc órai munka bevezetésének a problémája két részből áll. Először: meg kell állapítani, hogy a munkaidő megrövidítésének mi a hatása a termelés technikai berendezésére, nevezetesen, hogy mennyiben járul hozzá a felszerelés és berendezés tökéletesítéséhez és a munka megszerzésének megjavításához (Taylorismus, stb.). Másodszor: meg kell állapítani a munkaidő megrövidítésének a termelési költségekre és a munkások teljesítményére való hatását. A Revue 1925 decemberi számában tárgyalta Milhaud a probléma első részét, e helyen a második résszel foglalkozik. Cikke tulajdonképpen a termelésről tartott nagy ankét eredményeit foglalja össze. Ez ankét összes eredményei nyolc kötetben *Rapport général* címen jelentek meg 6552 oldalon, 1394 táblázattal és 868 diagrammal. — *Le mouvement syndical international. Problèmes d'organisation.* Az utóbbi években újabb munkásszervezeti formák keletkeztek, a politikai átalakulások hatása folytán. Emellett konstatálható bizonyos egyesülési tendencia is a különböző szervezetek között s azokon belül. Ezekkel a folyamatokkal foglalkozik a tanulmány. — *Jelentések: Les maladies professionnelles. — L'assurance-chômage et le problème de l'unification des assurances sociales aux Pays-Bas. — L'inspection du travail en Australie en 1924.*

Vol. XIII., No. 3. 1926 március.

Riddel, W. A.: L'influence du machinisme sur l'emploi de la main-d'oeuvre agricole dans l'Amerique du Nord. A mezőgazdaság „mechanizálásában” az Egyesült Államok járnak elől, a geográfiai viszonyok és a

munkáshiány (melyben oly sokáig szenvedett) folytán. Az állati és géperőknek nagymértékű felhasználása oly nagy emberi munkaerő megta-
karítást eredményezett, hogy az Egyesült Államokban egy mezőgazdasági
munkás teljesítménye 2—6 európai munkás teljesítményével ér fel. Ennek
következtében az amerikai munkabérek sokkal magasabbak, ott pár év
alatt a munkás annyit takaríthat meg, hogy maga is birtokossá válha-
tík. Emellett e termelési mód folytán nagy mértékben növekedett a meg-
munkált terület és a termés mennyisége. — *La nouvelle loi sur les salaires
en Afrique du Sud.* — *Le preapprentissage et l'orientation professionnelle
en France.* Franciaország újabban meg akarja könnyíteni az újabb gene-
rációknak a munkába való bekapcsolódását. A párisi kereskedelmi
kamara, a nagy ipari vállalatok érdekes újításokat hoztak be a tanonc-
képzés terén s azt összekapcsolták a pályaválasztási tanácsadással.
Ugyane célra az állam és a községek is létesítettek intézményeket. —
Le nouvelle loi britannique sur les pensions. Az 1925 augusztus 7-iki tör-
vénnyel foglalkozik, mely nagyfontosságú a szociális biztosítás fejlő-
désében. — *Jelentések: Les maladies professionnelles.* — *L'inspection du
travail en Tchécoslovaquie en 1924.* A prágai munkaügyi miniszterium
kiadványának az ismertetése. — *L'inspection du travail en Belgique en 1924.*

Könyvszemle.*

Szociográfia.

Ashley, William, L'Evolution économique de l'Angleterre. 224 p. 18 fr.

Baudhinn, La structure économique de la Belgique. 238 p. Girandon. 7 fr. 50.

Bernard, Francis, Les finances de la France, de l'Angleterre, de l'Allemagne et de la Roumanie de 1914 à 1925. Paris E. Duchemin. 8°. 20 fr.

Burger, Otto, Brasilien. Eine Landes- und Wirtschaftskunde für Handel, Industrie und Auswanderung. Mit 16 graph. Taf., 407. S. gr. 8°. 1926. M 16.

Faleh, Moustafa Khan, The economic position of Persia. 8vo pp. 106. P.S. King 6.

Führer durch die Wirtschaft der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken. Handelsvertretung d. Ud. S. S. R. in Deutschland, Informations Abt. 1926. 203. S. gr. 8°.

Greer, Guy, The Ruhr-Lorraine industrial problem. New-York. Macmillan. 8°. 2 \$ 50 c.

La situation économique de l'Union soviétique. 188 p. M. Giard. 15 fr.

Report on economic and financial conditions of Germany. London. H. M. S. 6. 8°. 5 s.

Sulzer, Oscar, Die Wirtschaft in der Schweiz. Zürich: Schulthess und Co. 1926. 103 S. 8°. M 3.

Tugwell, Rexford, American economic life and the means of its improvement. New-York. Harwourt 8°. 4 \$ 50 c.

Statisztika.

Die Seeschifffahrt im Jahre 1924. Bearb. im Statist. Reichsamt. Berlin. R. Hobbing. 1926. 4° = Statistik d. Deutschen Reichs. Bd. 323. M 28.

Die weltwirtschaftliche Lage Ende 1925. Hg. vom Statist. Reichsamt u. vom Institut f. Konjunktur forschung Berlin. R. Hobbing. 1926. 245 S. 4°. M 15.

Day, E., Statistical analysis. 8vo pp. 290. R. T. S. 3 s 6 d.

Gemahling, Paul, Statistiques choisies et annotées. Population, production, prix, salaire, monnaie, crédit. 150 p. Soc. an. du Recueil Sirey. 15 fr.

Statistik der im Betriebe befindlichen Eisenbahnen Deutschlands, bearb. nach d. Angaben d. Eisenbahnverwaltg. im Auftrage d. Reichsverkehrs-Ministeriums durch d. Deutsche Reichsbahn-Gesellschaft. Bd. 45. Berlin. E. S. Mittler und Sohn. 1926. 335 S.

Statistisches Taschenbuch der Stadt Berlin. 1926. Hg. v. Stat. Amt der Stadt Berlin. Ill. M 8.50.

Statisztikai havi közlemények. Szerk. és kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. XXVIII. évf. 1925. 10—12. füz. Bp. 1926. 4°. P 4.

Szociálpolitika.

Brebnev, Alan, Material and economic organisation of social happiness. pp. 37. Putney. 1 s.

Carls, Der Arbeitsplatz. Ein Beitrag zum Wanderarmen, Arbeitslosen- u. Obdachlosenproblem. M 1.70.

Földes Béla és Pap Dezső. A munkanélküliség elleni küzdelem. Bp. 1926. (Különleny. Munkaügyi Közlöny.) 8° 30 l.

Industrial Fatigue Research Board-Reports. 34, A contribution to the study of the human factor in the causation of accidents. H. M. S. 6. 5 s.

Magyar szövetkezeti évkönyv. 1926. Szerk. Pártos Szilárd. 1926. Pátria. 8° 376 l. kve. K 100.000.

Oliver, Thomas, The health of the workers. Faber 8vo pp. 226. 2 s 6 d.

Pálfy József. Az iparos nyugdíjak. Szeged. 1925. Szegedi Iparos Nyugdíjalap Társ. 8° 30 l.

Robens, J., Die Organisation im deutschen Genossenschaftswesen. Mannheim. J.

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben, Dorottya-utca 2.

Beusheimer Verl. 1926. IX. 92. S. gr. 8°. M 4.

Wolff, Richard, Die Lebenswelt d. Industriearbeiters. Lpzg. Quelle u. Meyer. 1926. VII., 70 S. gr. 8°. M 1.80.

Szocialismus.

Bernstein, Eduard, Die Briefe v. Friedrich Engels an Eduard Bernstein. (Zur Geschichte d. Arbeiterbewegung.) Dietz, Berlin. M 6.50.

Bousquet, G. H., Introduction aux systèmes socialistes de Pareto. 52 p. 5 fr.

Brailsford, H. N., Socialism for today I. L. P. Publication Department. London. 2 s 6 d.

Bucharin, Nikolai, Karl Kautsky und Sowjetrussland. Eine Antwort. Wien. 6. Klemm. Lpzg. 1926. 163 S. kl 8°. M 1.20.

Clayton, Joseph, The rise and decline of socialism. demy 8vo, cloth. Faber and Gwyer 12 s 6.

Die Sozialdemokratischen Parteien. Ihre Rolle in d. internationalen Arbeiterbewegung d. Gegenwart. (Hg. v. Eugen Varga Hamburg) C. Hoym Nachf. 1926. 318 S. 8°. M 4.50.

Hosking, Gordon, A summary of socialism. 8vo pp. 95. Labour. Pubg. 1 s.

Pareto, Vilfredo, Les systèmes socialistes. T. 1. 420 p. 30 fr.

Jogtudomány.

Bree, Max, Handbuch der Durchführungsbestimmungen zum Aufwertungsgesetz. Berlin, Preiss 1926. 147 S. hl 8° M 4.

Gesetz über die Aufwertung der Hypotheken und anderen Ansprüchen (Aufwertungsgesetz) mit Durchführungsverordnungen. Erl. v. Dr. Hugo Emmerich. Lpzg. C. L. Hirschfeld 1926. XVI, 411 S. gr 8° L. M 15.

Kulenkampff, Die neuen Steuergesetze und ihre Bedeutung. Bd 1. Berlin: Der Deutschenspiegel Verlags-Gesellschaft. 1926. kl 8° L. M 10.

Lagneau, J., La législation relative à l'exportation des capitaux. (loi du 3 avril 1918.) Paris. Dalloz 8°. 20 fr.

Meszlény Arthur. A csökönkívüli kényszerregezésről szóló törvény és rendeletek rendszeres magyarázata. Tébe, 1926. 8° 345 l. K 125.000.

Mirbt, Grundriss d. deutschen u. preussischen Steuerrechts. Deichert Lpzg. 1926. M 9.

Purebl Győző, Az új ipartörvény kézikönyve. 450 l. Corvin, 1926. P 16.

Szabó Sándor, Törvényjavaslat-tervezet a pénzügyi közigazgatás szervezetéről. Sárospatak, 1925. K 40.000.

Tolnay Iván, Biber D., Berényi P., A felértékelésről szóló (7000/925. P. M. sz.) új rendelet cégjogi és könyvelési útmutató magyarázataival Bp. 1926. Rónai M. P. 4.

Elméleti közgazdaságtan.

Bock, August, Das System d. Nationalökonomie und Finanzwissenschaft. Tl 2. 8°. M 3.

Cassel, Grundgedanken der theoretischen Oekonomie. M 3.30.

Kleinwächter, Fr., Der Entwicklungsgang d. nationalökonomischen Wissenschaft in Deutschland Lpzg. Hirschfeld. M 5.40.

Ligeti Sándor. A társadalmi gazdaság dinamikája. Dicsőszentmárton, 1925. (Grill-Benkő bizom.) 8° 128 l. K 70.000.

Muherjee, Radhakamal, Groundwork of economics. With 16 illus. Cr. 8vo Longmans. 6 s.

Surányi-Unger, Theo, Philosophie in der Volkswirtschaftslehre. Ein Beitr. zur Geschichte d. Volkswirtschaftslehre. Bd. 2. Jena. G. Fischer 1926. gr. 8 VIII., 547 S. M 20.

Gazdaságtörténet.

Brizon, Histoire du travail et des travailleurs. 4 c ed. L'Eglantine, Bruxelles. 12 fr.

Hamilton, Henry, The English brass and copper industries, to 1800. Intro. by Sir William Ashley. Illus. 8vo pp. 416. Longmen. 18 sh.

Heal, Ambrose, London tradesmen cards of the 18th century, an account of their origin and use. New-York Scribner. 15 \$.

Jaspers, Karl, Max Weber. Rede bei d. von d. Heidelberger Studentenschaft am 17. Juli 1920 veranstalt. Trauerfeier. Tübingen, Mohr 1926. 27 S. 8°. M 1.

Kajdacsy Endre. A veszprémmegyei gazdasági egyesület története. Veszprém. 1925. Fodor. 8° 14 l.

Péter Jenő, A vas. Száz esztendő története. Bp. 1926. Lampel. 8° 92 l. P 1.40.

Snape, R. H., English monastic finances in the later Middle Ages. 8vo pp. 202 Camb. Univ. Pr. 10 s 6 d.

Van Metre, Thurman, Economic history of the United States. London, Pitman 8° 10 s 6 d.

Waters, Charlotte, A short survey of the economic development of England and the colonies. 1874—1914. Demy 8vo 192 pp. Douglas, London 1926. 1874—1914. 7 s 6 d.

Weber, Marianne, Max Weber. Ein Lebensbild. Mit 11 Taf. u. Facs. Tübingen J. C. Mohr 1926. VIII. 719 S. gr. 8°. M 24.

Mezőgazdaság.

Agriculture and Fisheries, Ministry of Agriculture credit: report. H. M. S 6. 1 s. 6 d.

Magyarország állattenyésztése. Szerk. Konkoly-Thege S. III k. *Dorner Béla*. Sertésenyésztés. Bp. 1926. Pátria. 246 l. Kve. M 6.

Nourse, E. G. Amerikanische Landwirtschaft u. die europäischen Industrieländer. Lpzg. Reichenbachsche Verlagshandlung. 8°. X, 211 S.

Orwin, C. S. The tenure of agriculture Land. 2nd edn. 8vo pp. 91. Camb P. 3/6.

Ipar.

Bader, Louis World developments in the cotton industry with special reference to the cotton piece goods industry in the United States. New-York, New-York Unio. Press. 8°. 3 \$.

Beaumont, Roberts The Finishing of textile fabrics (woollen, worsted, union and other cloths). 2nd. enl. ed. With 188 illus. 8vo pp. 384. Scott, Greenwood, 1926. 15 s.

Gardiner, G. L. Management in the factory. pp. 225. Mc. Graw-Hill P 10.

Jome, Hiram L. Economics of the radio industry. Chicago. A. W. Shaw. 8°. 5 \$.

Meyer, Percy Die Industrie Lettlands. Riga Ostidents Verlag. 1925. 100 S. gr. 8°.

Orgies-Rutenberg, Die Mettallindustrie Finnlands. Eine standortsdynamische Studie. Greifswald: Ratsbuch h. L. Bamberg. 1926. 40 S. M 1.50.

Stocking, George Ward The oil industry and the competitive system. A study in waste. Boston: Houghton, 8°. 3 \$ 50 c.

Közlekedés.

Acworth, William Grundzüge der Eisenbahnwirtschaftslehre. Vom Verf. unter Mitw. von W. T. Stephenson. Wien. I. Springer 1926. X, 189 S. 8°. M 7.80.

Jahrbuch f. Eisenbahnwesen, 1925/1926. Hg. Wulff u. Zeiler. R. Pflaum. München. L. M 20.

Jahrbuch f. Luftverkehr, 1925. Hg. Fischer v. Poturzyn u. J. M. Jurines. R. Pflaum. München. III. M 10.

Sax, Emil Preiserscheinungen d. Verkehrswesens. Verkehrstheoretisch-krit. Untersuchgn. Berlin J. Springer 1926. 64 S. gr. 8. M 3.

Wasserstrassen Jahrbuch, Jahrgang 1925/1926. Hg. Otc u. Zeitler Richard Pflaum München. L. M 10.

Kereskedelem.

Codret, Pierre Le contrat de vente. Paris. Libr. gen. de droit. 8°. 15 fr.

Handwörterbuch des Kaufmanns. Lexikon für Handel und Industrie. Hg. v. K. Bott 5 Bde. Bd 2. Hamburg, Hanseat, Verlagsanstalt. 1926. 4°. XI, 1084. Hld. M 30.

Kemény Dezső és Vetlénny Zoltán. Kereskedők zsebkönyve. 1926. Bp. 8°. 416 l. v. K 120.000.

Proskauer, Martin Abfertigen oder Bedienen. Der gute Verkäufer. Ratschläge, Berlin. Verlagsgesellschaft Textil-Woche 1926. VIII, 143 S. gr. 8°. M 3,60.

Schulz, Die Gestaltung des Aussenhandels in Schuldnerstaaten. G. Braun, Karlsruhe. M 4.50.

Trade and commerce, of certain foreign contries overseas: accounts, 1925. H. M. S. 6. 6 s.

Pénz- és hitelpolitika.

Czeisel Róbert. A banküzem mechanizálása. Bp. Fővárosi könyvkiadó r. t. 1926. 4° 60 l. K 125.000.

Drittler, Georg, Der Goldwert der Papiermark für die Jahre 1918—1923. an Hand des Aufwertungs-Gesetzes vom 16 Juli 1925. Hg. v. B. Mootz. 235. gr. 8. M 2.

Makai Oszkár. Export- és importüzletek financirozása. (Tébe kvár 11. sz.) Bp. 1925. Tébe 8° 44 l. K 40.000.

Marhoff, Alex, Das Kreditwesen in Sowjet-russland. Berlin. Ha. Sack Verlag. 1926. 130. S. gr. 8°. Osteuropa Institut Breslau. M 4.

Maxime-Robert, Jean, Dépréciation de la monnaie et équilibre budgétaire. Étude sur les finances allemandes. 1922—1923. Presses Univ. de France. 15 fr.

Phillips, H. W., Modern foreign exchange and foreign banking. Illus. 8vo pp. 306. Macdonald. 8 s 6 d.

Robert-Milles, La grammaire de la Bourse. 516 p. 12 fr.

Schneider-Dahlheim, Usancen der Berliner Fondsbörse. Jhg 1926. Verlag Börsen u. Finanzlit. Berlin. M 18.

Biztosításügy.

Eichelsbacher, Reichsversicherungsordnung. 8. Aufl. L. Beck München. M 6.

Mc Alhone, A. E., Browns National insurance calculator. Cr. 8vo pp. 32. Brown. 1 s 6 d.

Reich, Taschenbuch der Sozialversicherung. Wirtschaft u. Verkehr. Stuttgart. M 4.80.

Vadnai Béla. Biztosító magánvállalatok ügye. Tébe 1926. k. 8° 252 l. K 125.000.

Pénzügytan.

Annuaire Général des Finances, publié d'après les documents officiels 1924–26. Libr. Berger-Levrault in 4. XXXV. 724. p. 28 fr.

Bareiller-Fouché, Louis, L'impôt sur les bénéfices de l'exploitation agricole. Coll. Les Impôts. 64 p. A. Michel. 3 fr. 50 c.

Bayart, Pierre, Les amortissements de capital au point de vue fiscal dans les sociétés par actions. Soc. An. du Recueil Sirey. 5 fr.

Dalton, Einführung in die Finanzwissenschaft. Springer, Berlin. M 4.80.

Eheberg, Grundriss, d. Finanzwissenschaft. A. Deichertsche Verlagsbuch. Lpzg. M 4.

Galbrun, H., Quelques formules relatives aux effets de l'impôt de transmission-frappant les titres au porteur. 15 p. Gauthiers-Villars. 5 fr.

Haensel, Paul, Das Steuersystem Sowjet-russlands. Hans. Preiss. 150 S. M 5.

Handbuch der Finanzwissenschaft. Hg. v. W. Gerloff u. Franz Meisel. Tübingen. Mohr 1926. 4° M 2.

Kovácsics János. Adóügyi útmutató. A most érvényes adókról kitanítás. 1925. Bp. Szabad Szó. 8° 31 l. K 10.000.

Magyarország pénzügyi ujjaépítése. A Nemzetek Szövetsége magyarországi főbiztosának XVI—XIX. jelentése. 1925 aug. 1-től nov. 30-ig a Nemzetek Szövetsége Tanácsához. Bp. 1925. Tébe. 8° 4 füz. à K 25.000.

Mitzakis, Michel, Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations. XIV. 420 p. Presses Unio. 30 fr.

Tegze-Gerber Ferenc. Az állami költségvetés. I. A költségvetés létrejötte. II. A költségvetési törvény végrehajtása. Bp. 1926. 8° 58 l. K 40.000.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Március 2-án *Éber Antal* elnöklésével *Kiss Dezső*, a Pester Lloyd munkatársa tartott előadást: „*Az orosz államkapitalizmusról*” címen. Kifejtette, hogy az orosz államkapitalizmus mai formájában lényegesen elüt attól a harcos társadalom-gazdasági szervezettől, amelyet az orosz gazdaság romjain Lenin és társai az 1917. évi forradalom után felépíteni megkíséreltek. A marxista kommunizmus rideg elveit 1921 óta a keserű szükség nyomása alatt fokozatosan áttörték, úgy, hogy ma Oroszország gazdasági szervezete külső megjelenési formájában a kapitalista gazdaságoktól miben sem üt el, csak alapvető elveiben tér el a magántulajdon elvére felépített gazdaságoktól. Az alapvető elvek tulajdonképpen csak két nagyszabású intézményben testesülnek meg, amely intézményeken keresztül az orosz állam, illetve annak a marxi világnézet alapján álló vezetői az orosz gazdasági életet irányítják. Az első ez intézmények között az állami ipar. Az orosz ipart már csak a munkáshadsereg révén is erősebb szálak fűzik a politikához, mint a nyugateurópai államok és Amerika iparát. Bár 1921 óta fokozatosan és egyre szélesebb körben adták meg a magánvállalkozóknak a lehetőséget az ipari termelésre, az orosz nagyiparnak több mint 75%-a még ma is az állami tulajdonában van. Ezek a gigantikus ipari telepek különböző, részben horizontális szervezetekbe, részben a termelés egymásutánja szerint felépített függőleges alakulatokba vannak szorítva, a kereskedelmi vezetés pedig állami kartellek kezében nyugszik. E nagyipar révén őrzi meg az orosz állam politikai vezetősége a maga kezében azt a hatalmat, amelyet a kapitalista államokban a nagytőke gyakorol a gazdasági életre. A másik ilyen hatalmi eszköze az orosz államnak a külkereskedelmi monopólium. Amibár egyes nagy gazdasági alakulatoknak, mint a *Centroszojuznak*, az orosz szövetségi központnak bizonyos mértékben megvan a joga önálló külföldi üzletek lebonyolítására, a külkereskedelem kilencven százalékát mégis a központi gazdasági hatóságok őrzik a kezükben. E két szervezet: az állami ipar és a külkereskedelmi monopólium révén igyekezett az orosz állam a birodalom gazdasági életét szabályozni és vezetni. Természetes, hogy súlyos megrázkódtatások jártak e kísérettel. E megrázkódtatások utolsója a nagy áldozatok árán felépített új valutáris pénzrendszer, a *cservonec* stabilitásának megingása, amely az aranyfedezet csökkentése és a bankjegyforgalom fokozása nélkül következett be, épen azért, mert az állam az állami nagyipar és a külkereskedelmi monopólium révén a belső orosz és a világpiac között túlnagy színvonalkülönbséget teremtett s az iparcikkek megrágásával annyira lerontotta a *cservonec* vásárló erejét, hogy infláció nélkül idézett fel inflációs jelenségeket. Az orosz pénz mai súlyos válsága pedig arra fogja a jelek szerint kényszeríteni a szovjetkormányt, hogy a magángazdaság javára újabb engedményeket tegyen.

Március 9-én Éber Antal elnöklése mellett *Ney Ákos D. S. A.* igazgató-helyettes tartott előadást „*A vasút és versenytársai a közgazdaságban*” címen. Előadásában azt vizsgálta, hogy a mai helyzetben, mikor különösen az új versenytársak (autó, repülő) föllépése folytán a vasút eddigi úgyszólván monopolisztikus helyzete megszűnt, milyen intézkedések, berendezkedések szükségesek ahhoz, hogy a vasút tovább is prosperálni tudjon s közgazdasági hivatását teljesítse. A repülők ma még nem okoznak veszedelmes versenyt, de ha az eddigi tempóban fejlődnek, úgy mint az autó, hamarosan komoly riválisai lesznek a vasútnak. Az autó ha rakomány mennyiségben sokat nem is ragad még el a vasúttól, már ma is konkurrens, mert bizonyos körleten belül olcsóbb, gyorsabb s niután a vasúti elszámolások, kocsikiállítás, értesítés stb. elmaradnak, vagy egyszerűsödnek. továbbá az autó háztól-házig szállít: közúti fuvarozás a pályaudvarról és pályaudvarra elmarad, kövezeti és egyéb vámok az autófuvarozásnál lényegesen kisebbek. Számolnia kell a vasútnak a versennyel, de természetesen nem úgy, hogy az autóforgalmat hatósági intézkedésekkel meg akarja béníttatni. Ellenkezőleg a vasútnak általános jellegű közlekedési vállalatná kell alakulnia, magához kell ragadnia a közúti autófuvarozást, sőt össze kell kapcsolódnia a vízi-utakkal, a közúti vasutakkal, ki kell egészítenie magát iparvágányokkal és iparvasutakkal. Sem az állam-, sem a magánvasút rideg üzleti vállalkozásnak nem tekinthető, hiszen a tarifa-megszabás, a hazai iparpártolás, honvédelmi szempontok, egyes vidékek (pl. Balaton) közlekedési érdekei szigorú üzleti alapon nem tárgyalhatók. Előadó hangoztatta az állami ellenőrzés szükségességét s rámutatott a vasúti és hajózási főfelügyelőség üdvös szerepére úgy a vasutak, mint a közgazdaság szempontjából. Ha az állami ellenőrzés joga biztosítva van, a vegyes állami és magánvasúti rendszer jobb, mert általa a vasutak közt a közgazdaságra nézve előnyös, egészséges verseny fejlődik ki. Kiterjeszkedett a gazdaságos üzemkezelésre, de itt igen helytelennek tartja a túlzást a személyzetcsökkentésben, aminek balesetekben, forgalmi nehézségekben káros kihatása lehet. Összefoglalásként arra mutatott rá, hogy a verseny fellevése, a versenytársaknak lehetőleg a maga érdekkörébe vonása, üzleti szellem, takarékoság. de mindig és mindenek fölött a közgazdaság érdekeinek szem előtt tartása, — ezek azok az elvek, melyek egyedül alkalmasak arra, hogy a vasút helyzetét versenytársaival szemben a változott körülmények közt a jövőben a kultúra és haladás szolgálatában biztosítani tudják.

*

Március 18-án *Urbanovits G. Zoltán*, a Fuvarhitelezet r.-t. vezérigazgatója tartott előadást *Budapest városi-vasúti problémái és a Beszkárt* címen. Előadásához, melyet a Közgazdasági Szemle legközelebbi száma fog közölni, hozzászóltak: *Biró Dezső* szfv. bizottsági tag, aki különösen a külterületi forgalom kiépítésének elhanyagolását, a Rákóczi-úti torlódást, a jegyek árának túl magas voltát s a Beszkár általános gazdálkodását tette bírálat tárgyává, továbbá *Sztrókey István* igazgató, *Balogh Emil* igazgató és *Katona Sámuel*.

*

Április 27-én *Éber Antal* elnöklése mellett *Gesztelyi Nagy László*, a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója tartott előadást *A magyar tanyarendszer kialakulása* címen. Először a magyar tanyarendszerhez hasonló külföldi tanyaformákról, a németországi, a dániai, a svédországi, izlandi, amerikai tanyarendszerekről szólt, azután tért rá a magyar tanyaviszonyokra. A tanya

szállás név alatt már a török pusztítás előtt is megvolt, mint jószág teletető hely. A török időkben a falusi lakosság a nagyobb községekbe menekült, de tulajdonjogát fenntartotta az elpusztult faluk területére. A pusztta nem fizikai-földrajzi jellemzés, hanem az elpusztult falu helyét jelezte. Ezekre a helyekre a törökök kivonulása után nem építettek újra falvakat, hanem csak tanyákat, ahova eleinte a munkaidő alatt költöztek ki, később aztán állandó lakások lettek. Levéltári és magánlevelezési adatok alapján megállapítható, hogy a mai tanyarendszer tulajdonképpen a múlt század közepén fejlődött ki a gazdálkodás intenzívitásával, a tagosítással, továbbá a városi lakások drágaságával és hiányával kapcsolatban. Sorra vette ezután az egyes nagyobb tanyákkal rendelkező városok, Kecskemét, Szeged, Debrecen, Hódmezővásárhely, Szarvas stb. tanyarendszerének kialakulását, külön figyelmet szentelve a nyíregyházai tanyatelepülésnek, amelynek csoportos tanyarendszere önállóan fejlődött és teljesen elűt az Alföld többi tanyaalakulásától. A magyar tanyarendszer kialakulása rendszertelenül, ötletszerűleg és a gazdasági viszonyok kényszerhatása következtében folyt le. Kár, hogy a városok és községek nem támogatták ez alakulást; ha az alakuláskor irányítást kaptak volna az anyaközségtől és várostól, akkor mindjárt kezdetben tanyaközpontszerűleg történtek volna az alakulások s ma tanyaprobléma nem volna. Legalább ma kellene arra törekedni, hogy a földreform során kiosztott házhelyek egyes nagyobb birtoktesten ne tanyaszerű, hanem lehetőleg faluszerű település formájában keletkezzenek.

Igazgató-választmányi ülések.

Igazgató-választmányunk 1926 március 16-án *Nagy Ferenc* v. b. t. t. elnöklésével ülést tartott. Jelen voltak: Tolnay Kornél, Bossányi Endre, Szomjas Lajos, Fellner Frigyes, Neumann Károly, Balogh Elemér, Exner Kornél, Hantos Elemér, Baumgarten Nándor, Tormay Béla, Pap Dezső, Dréhr Imre, Gerlóczy Béla, Vágó József, Gorove László, Földiák Frigyes, Halasi Fischer Ödön, Klug Emil, Metzler Jenő, Jókay Szilágyi Miklós, Kovács Gyula, K. Nagy Dénes.

Nagy Ferenc elnök előadta, hogy a jelen választmányi ülés tárgya a március 23-iki közgyűlésen megejtendő választásokra az elnökség jelölése. Az igazgató-választmány egyhangúlag az elnöki tisztségre *Éber Antal* eddigi alelnököt, alelnöknek pedig *Heller Farkas* műegyetemi tanárt jelölte s felkérte Nagy Ferenc elnököt, hogy a választmány ezen jelölését a március 23-iki közgyűlés elé terjessze.

*

Március hó 23-án a közgyűlés előtt *Nagy Ferenc* elnöklésével igazgató-választmányunk tartott ülést, melyen a közgyűlés elé terjesztendő alapszabálmódosító indítványok s a tisztségek, valamint az igazgató-választmány betöltésére vonatkozó indítványok tárgyalattak meg. Az igazgató-választmány határozatai a választmányi ülést követő közgyűlés elé terjesztettek.

Közgyűlés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1926 március 23-án d. u. 6 órakor a Közgazdasági Egyetem 6. sz. tantermében tartotta 1926. évi rendes közgyűlését *Nagy Ferenc* v. b. t. t. elnöklete alatt. Tagjaink igen nagy számban jelentek meg, köztük: Popovits Sándor, Gaál Jenő, Schober Béla, Thirring Gusztáv, Bosányi Endre, Bernát István, Fellner Frigyes, Neumann Károly, Heller Farkas, Baumgarten Nándor, Gorove László, Kovács Gyula, Szomjas

Lajos, Hantos Elemér, Exner Kornél, Klug Emil, Vágó József, Tabakovits Dusán, Kuncz Ödön, Tóth Jenő, Dékány István, Karácson Antal, Kovács Ernő, Éber Antal, Gerlőczy Béla, Nagy Dénes, Varga István, Dobrovits Sándor, Urbanovits Zoltán, Balkányi Kálmán, Balogh Elemér, Halasi Fischer Ödön, Gergely Rezső, Zsengeri Manó, Sichermann Bernát stb. stb.

Nagy Ferenc elnök megnyitó szavaiban előadta, hogy a jelenlegi közgyűlés két szempontból emelkedik ki a rendes közgyűlések sorából. Először azért, mert a társaság elhunyt nagynevű elnökéről, Matlekovits Sándorról óhajtanak ez ülésen megemlékezni, másrészt azért, mert ennek az ülésnek a feladata az új elnökség és igazgató-választmány megválasztása. Üdvözölte a megjelent vendégeket, különösen a Matlekovits-család tagjait. A jegyzőkönyv vezetésére felkéri Nagy Dénes titkárt, hitelesítésére pedig Hantos Elemért és Urbanovits Zoltánt.

K. Nagy Dénes titkár előadta az igazgató-választmánynak a társaság 1925. évi működéséről szóló jelentését és a számvizsgálóbizottságnak az 1925. évi zárszámadásokra vonatkozó jelentését, melyeket a közgyűlés egyhangúlag elfogadott és a felmentvényt megadta.

Az igazgató-választmány indítványára a közgyűlés az alapszabályok 7. §-ának a tagdíjakat megállapító szövege helyébe a következő módosított szöveget fogadta el:

„1. Az alapító tagok a társaság céljaira egyszersmindenkorra legalább 100 pengőt = 1,250.000 koronát fizetnek;

2. A rendes tagok tagsági díja 20 pengőben = 250.000 koronában állapítatik meg;

3. a társaság igazgató-választmánya jogosult kedvezményes tagdíjat engedélyezni azoknak, akik ezt az igazgató-választmánytól kérelmezik. A kedvezményes tagdíj évi 10 pengő. Egyetemi hallgatók részére, akiket a társaság igazgató-választmánya tagokul felvett, a kedvezményes tagdíj évi 3 pengő.”

Ugyancsak egyhangúlag elfogadta a közgyűlés az 1926. évre előterjesztett költségvetést.

Ezután Éber Antal alelnök mondta el emlékbeszédét Matlekovits Sándorról, mely után az elnök az egész közgyűlés nevében köszönetet mondott Éber Antalnak szép és Matlekovits emlékéhez méltó előadásáért.

Nagy Ferenc elnök előterjesztette az igazgató-választmánynak az elnökségre, a tisztségekre és az igazgató-választmány tagjaira vonatkozó indítványait. Elnöknek közfelkiáltással megválasztott az eddigi alelnök: Éber Antal. Alelnöknek ugyancsak közfelkiáltással: Heller Farkas.

A közgyűlés egyhangúlag elfogadta az igazgató-választmány részéről előterjesztett alapszabálmódosító indítványokat:

A 15. §. első kikezdése helyébe a következő szöveget:

„Az elnökség tagjai: az elnök, az alelnök, a főtitkár, az igazgató, a pénztáros, az ellenőr és az ügyész.”

A 17. §. két első kikezdése helyett a következő szöveget:

„A főtitkár az elnökség és a választmány határozatainak végrehajtója, gondoskodik a gyűlések tartásáról és a munkák kiadásáról; a tagok mindenkori létszámát a pénztárossal együtt nyilvántartja, intézi a társaság levelezéseit és vezeti a közgyűlések és igazgató-választmányi ülések jegyzőkönyvét.

Az igazgató rendezi a felolvasó és ismeretterjesztő gyűléseket, szaktanácskozmányokat és vitákat, gondoskodik a tár-

saság érdekében szükséges sajtóközleményekről és propagandáról."

A 18. §. első sorában az „50—70” szavak helyébe „50—100” szavakat.

Egyhangúlag megválasztottak: ellenőrré Baumgarten Nándor, pénztárossá Gerlóczy Béla, ügyészé Fekete Ignác, főtitkárrá K. Dénes, igazgatóvá Vágó József. Az igazgató-választmány tagjai lettek: Andor Endre, Antal Géza, Balás Károly, Balkányi Kálmán, Balogh Elemér, Balogh Tihamér, Belatiny Arthur, Bernát István, Bosányi Endre, Bud János, Chorin Ferenc, Concha Győző, Csupor József, Czettler Jenő, Dálnoki-Kovács Jenő, Dékány István, Domony Mór, Dréhr Imre, Elischer Viktor, Erney Károly, Erődy-Harrach Béla, Exner Kornél, Fellner Frigyes, Fenyő Miksa, Halasi Fischer Ödön, Földiák Frigyes, Frey Kálmán, Friedmann Ernő, Gaál Jenő, Gergely Rezső, Gonda Béla, Gorove László, György Endre, Grün János, Hadik János gr., Hantos Elemér, Hegedüs Lóránt, Heinrich Dezső, Hermann Miksa, Horváth Lipót, Jankovich Béla, Jókai Szilágyi Miklós, Kállay Tibor, Kelety Dénes, Kenéz Béla, Koós Mihály, Korányi Frigyes br., Kornfeld Mór br., Kovács Alajos, Kovács Gyula, Kovács Rezső, Kovács Ferenc, König Tivadar, Krausz Simon, Kresz Károly, Klug Emil, Kuncz Ödön, Lakó Dezső, Lukács György, Magyar Géza, Mailáth József gr., Mándy Lajos, Mattyasovszky Miklós, Metzler Jenő, Mutschenbacher Emil, Nagy Ferenc, Navratil Ákos, Neumann Károly, Ottlik Iván, Paikert Alajos, Pap Dezső, Pap Géza br., Paupera Ferenc, Popovits Sándor, Schmidt József, Schober Béla, Sebess Dénes, Somogyi Manó, Steinecker Ferenc, Szabóky Alajos, Scitovszky Tibor, Szilassy Zoltán, Szomjas Lajos, Szerényi József br., Tabakovits Dusan, Teleszky János, Tótfi Béla, Thirring Gusztáv, Tolnay Kornél, Tonelli Sándor, Tormay Béla, Ullmann György br., Urbanovits Zoltán, Valkó Lajos, Varga Gyula, Wimmersperg Frigyes br., Zelovich Kornél.

Számvizsgálóbizottság tagjai: Ámon Károly, Beck Dénes, Görög Frigyes, Székely Ferenc, Zsengeri Manó.

A választások után *Eber Antal* elnök megköszönte a Társaság megtisztelő bizalmát és programját három pontban foglalta össze: Az első, hogy a társaság anyagi erejével alapot nyújtson a közgazdasági tudomány fejlesztésére. A második, hogy a közgazdasági élet terén működő gyakorlati férfiakkal meg kell ismertetni a közgazdasági tudomány törvényeit, mert ezeknek a törvényeknek az elhanyagolása idézi elő a gyakorlati közgazdasági élet bajait, végül pedig bele kell nevelni az ifjúságba a közgazdasági tudomány és politika iránti szeretetet, mert csak a közgazdasági tudomány szeretete és közgazdasági életünk ismerete szolgálhat az ország jövőjének biztos alapjául.

Végül *Nagy Ferenc* elnök üdvözölte az új elnököt és munkatársait s működésükhöz szerencsét kívánt.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1926. évi január—február hónapokban.

1925 december vége felé kezdtek suttogni a frankhamisítási botrány részleteiről és résztvevői neveiről. 1926. évi január elején váltak nyilvánossá a vonatkozó, megdöbbentő tények fontosabbjai s utóbb gyors egymásutánban kibontakozott a frankhamisítás egész szövevényes előkészülete és a benne részes személyiségek széles köre. Átmenetileg általános volt az aggodalom, hogy a könnyelmű cselekedet veszélyeztetheti Magyarország külföldi gazdasági relációit és kellemetlen következményekkel járhat a külföldi hitelre rászorult és azt kereső országra, egyelőre úgy fest azonban, hogy az aggodalmak — szerencsére — indokolatlanok voltak és most már remélni lehet, hogy az incidens elmúlik anélkül, hogy komoly zavart keltene az ország gazdasági fejlődésének előrehaladásában.

Közületi pénzügyek.

Az állami pénzügyek valószínű alakulását feltüntető előirányzat úgy január, mint február hónapokban hiánnyal számolt, miután azonban a bevételek igen kedvezően alakultak, mindkét hónap elszámolása felesleggel zárult.

Aranykorona (= 14.500 papirkoronával.)

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		Az újjáépítési tervvel kapcsolatban készült költségvetés szerinti		K ü l ö n b ö z e t	
	(tisztá) kiadás	(tisztá) bevétel	(tisztá) kiadás	(tisztá) bevétel	1 és 3 között	2 és 4 között
	1	2	3	4	5	6
január ...	46,784.704	40,892.579	34,125.000	30,825.000	+ 12,659.704	+ 10,067.579
február ...	46,633.274	45,469.775	34,125.000	30,825.000	+ 12,508.274	+ 14,644.775

Aranykorona (= 14.500 papirkoronával.)

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen tényleg elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	(nyers) kiadás	(nyers) bevétel*		3 és 1 között	2 és 4 között
	1	2	3	4	5
január ...	55,778.243	49,886.118	56,900.000	+ 1,100.000	+ 8,000.000
február ...	58,194.524	57,031.025	60,100.000	+ 1,900.000	+ 3,100.000

* Kiszámítása tekintetében l. Közgazdasági Szemle 1925. 658. l. 2. jegyzet.

Januárban az államadóssági szolgálat tett jelentékeny összegű kiadást szükségessé: a brit „Clearing“-hivatal részére 150.000 angol fontot kellett pótlólagos félévi részletként átutalni. Továbbá a dohányjövedék bevásárlása is hatalmas összegek felhasználásával járt. Utóbbi üzem februárban is jelentékeny összeget használt fel.

A közölt adatokból kitűnik, hogy a bevételek messze meghaladták az előirányzatot s a várt hiányt felesleggé változtatták. Ez az eredmény igen kedvező s teljesen indokolja némely köztehernek a törvényhozás és kormány által keresztülvitt csökkentését. E tekintetben elsősorban az 1926:IV. t.-c. említendő fel, melynek 1. §-a a *kincstári házhasszonrészesedést* 1926. évi február 1-étől kezdődő hatállyal megszüntette. Ugyanezen törvény 3. §-a jóváhagyta a pénzügyminiszternek korábbi intézkedését, melyvel a *cukorrépa forgalmi adójának* kulcsát az 1925/26. évi temelési időszaktól kezdődőleg az adóalapnak 2 százaléka csökkentette.

A 133.431/1925. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 23.) a belföldön termelt vagy a külföldről behozott sör után a sörlé minden hektoliterje és a százfokú cukormérő minden foka után *söradó és kincstári részesedés* címén fizetendő összeget 10.000 papirkoronában állapítja meg. Ez azt jelenti, hogy egy liter 12 fokos sör adója a korábbi 924 koronáról 1320 koronára emelkedett. Ez az adóemelés a borfogyasztás növelése érdekében lett végrehajtva.

A 13.902/1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 23.) a *cukor után fizetendő kincstári részesedést* a fogyasztási cukor minden kilogrammja után 5075 koronában állapítja meg, szemben a korábbi 6500 koronával.

Az állampénzügyekre vonatkozó egyéb rendeleti intézkedések közül említésreméltóak a következők:

A 164.206/1925. P. M. VIII. b. rendelet (Budapesti Közlöny 25.) az *általános forgalmi adót* adóbevallási ív alapján készpénzben fizető adókötelesek részére az adókivetési időszakot egy naptári hónapban állapítja meg és megszünteti korábban fennállott részletfizetési kötelezettségüket. Ha azonban valamely adóköteles vállalat számára, annak jelenlegi könyvelési rendszere vagy üzletvitale mellett ez az újonnan megállapított adókivetési időszak oly megterhelést jelent, hogy emiatt könyvelési rendszerét vagy üzletvitelének módját meg kellene változtatnia, úgy az adókivetési időszaknak eltérő megállapítását kérheti. A 24.500/1926. P. M. (Budapesti Közlöny 46.) rendelet kimondja, hogy az egyezségi alapon és a kivetésszerűen megállapított *általános forgalmi adóátalányok*, ha az egyhónapi vagy ennél rövidebb időtartamú adókivetési időszakra fizetendő adóátalány összege három millió koronát meg nem halad, kizárólag bélyegekben, még pedig napontai, illetőleg ötnapi részletekben rovandók le. Az ellenőrzésnek legalább kéthetenként kell megtörténnie.

A 168.500/1925. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 2.) a *nyilvános számadásra kötelezett vállalatok alkalmazottainak 1925. évi illetményei után járó nyugtáilletékekről* szól. A rendeletnek célja megkönnyíteni a vonatkozó 1920:XXIV. t.-c. 17. §-a értelmében fizetendő összeg kiszámítását. A rendelet kizárólag erre az egy évre érvényes. Adóigazgatási jelentősége a 13.903/1926. P. M. rendeletnek is (Budapesti Közlöny 28.), mely a *városok és községek által szedhető borfogyasztási adó ellenőrzése* körül tapasztalt szabályellenességeket kívánja megszüntetni.

A 10.000/1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 20.) egyrészt a *rokkantellátási adóról* szóló 1925:XLVIII. t.-c. végrehajtási utasítását, másrészt az adó nyilvántartására vonatkozó adóigazgatási szabályokat tartalmazza.

Január 20-ától kezdve Budapesten a polgári vendéglők egész sora tekintetében elrendelték, hogy az ottani fogyasztás délből luxusedő alá esik. Ezt az intézkedést egyhamar ismét megváltoztatták olyként, hogy február elsejétől kezdve ezekben a vendéglőkben csak az este tíz óra utáni fogyasztás maradt luxusedő-köteles.

A nemzetgyűlés az 1925/26. évi költségvetést letárgyalta ugyan, az appropriációs javaslat elfogadása az ellenzék magatartása miatt nem volt lehetséges, miután a házszabályokban nincs a vonatkozó vita tartamát korlátozó intézkedés. Ezért az *1926/III. t.-c. indemnitást ad* a kormánynak, 1926 június 30-áig, vagyis a folyó költségvetési év végéig.

A letárgyalt 1925/26. évi költségvetés formai életbeléptetésétől való eltekintés hivatalosan azzal indokoltatott, hogy ennek a költségvetésnek, miután nagyjából elmúlt időszakról szól, amúgy sincs különösebb jelentősége. A kormány, hogy a Nemzetek Szövetségének júniusi ülészakának kezdetéig tető alá hozhassa, az *1926/27. évi költségvetést* különben is beterveztette a nemzetgyűlésnek február 26-án. Ezen költségvetés már pengőértékben van összeállítva. A bevételek végösszege 1144 millió pengő, a kiadások végösszege 1.143.500.000 pengő, úgy, hogy végeredményben a költségvetés 623.536 pengő felesleget tüntet fel. Ezek az összegek nagyobbak az 1925/26. évi költségvetés összegeinél, mégpedig a kiadásoknál 24,829.219 pengővel, a bevételeknél 11,911.742 pengővel.

Az egyes tárcák kiadási szükségletei a következő emelkedést mutatják az előző évi költségvetéssel szemben:

	A kiadási többlet Pengő
A miniszterelnökségnél	67.920
A külügyminiszteriumnál	659.279
A belügyminiszteriumnál	3,645.452
A pénzügyminiszteriumnál	14,977.963
A földművelésügyi tárcánál	1,845.978
A népjóléti tárcánál	6,295.597
A kultusztárcánál	14,187.054
Az igazságügyi tárcánál	2,787.366
A honvédelmi tárcánál	3,575.482

A kiadások csak egyetlenegy tárcánál csökkentek, a kereskedelemügyi tárcánál, még pedig 559.348 pengővel.

A *31.654/1926. P. M.* rendelet (Bpesti Közl. 47.) a *fogyasztási adóhitelek után járó kamatot*, a *31.506/1926. P. M.* rendelet (Bpesti Közl. 48.) pedig a *vámhitel után fizetendő kamatot* 8%-ra szállította le.

A *144.600/1925. P. M.* rendelet (Bpesti Közl. 22.) kimondja, hogy biztosítékul vagy bánatpénzül történő letétbe helyezés alkalmával a magyar népszövetségi kölcsön kötvényei névértékben, a kényszerkölcsönkötvények pedig a névérték 70%-a erejéig fogadhatók el. Megjegyzendő, hogy az utóbbi kötvények árfolyama lényegesen alatta van a névérték 70%-ának. A külföldi értékről szóló népszövetségi kölcsöncímletek belföldi értékre történő átszámítása a tőzsdei árfolyam alapján eszközözlendő.

Egy hír szerint¹ azok a háború előtti kisebb államadósságok, amelyek nem aranyértékre vagy koronajáradékra szólnak, hamarosan liquidálás alá kerülnek. Ily eljárás alatt áll a szegedi háziépítő kölcsön, a Tisza-szegedi és más apróbb kölcsön. A kifizetésre kerülő összegeket az érdekeltek legnagyobb része nem veszi azonban fel.

Nemzetközi vonatkozásban meg kell emlékezni a *143.185/1925. P. M.* rendeletről (Bpesti Közl. 7.), mely a Magyar Királyság és a Németbirodalom között az adóügyi jogvédelem és jogsegély tárgyában 1923. évi november hó 6-án megkötött és az 1925:XL. t.-cikkben foglalt szerződés végrehajtásáról szól.

Az *1926:II. t.-c.* az Amerikai Egyesült Államokkal kötött megállapodást cikkelyezte be, mely az Amerikai Egyesült Államok vagy állampolgáraik által a békeszerződések alapján Ausztriával, illetőleg Magyarországgal szemben támasztható kárigények mikénti elbírálására vonatkozólag kötött nemzetközi egyezményt iktatta törvénybe. A megállapodás

¹ Ujság. 1926 január 10.

szerint a három kormány még februárban megegyezett azon személyben, ki mint biztos hivatott lesz eljárni a szóbanforgó ügyekben és a kártérítésként fizetendő összegeket megállapítani.

Az 1926:IV. t.-c. 2. §-a felhatalmazza a kormányt, hogy a népszövetségi kölcsön hozadékaiból további 20 millió aranykoronát hasznos beruházásokra fordítson s hogy továbbá az 1924/25. költségvetési évben a vármegyéknek, városoknak és ármentesítő társulatoknak előlegképen engedélyezett és időközben visszafizetett 24 millió aranykoronát ugyancsak hasznos beruházásokra fordítsa. Ezen összegekkel együtt az 1924/25. költségvetési év második felére mintegy 73 millió aranykorona áll beruházási célokra rendelkezésre. A kormány a népszövetségi főbiztossal egyetértőleg a következő programban állapodott meg.

Az ujjaépítési kölcsön hozadékaának terhére menő kiadások :

	Millió aranykorona :
1. A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építésének folytatására	2·9
2. A kispesti állami kislakások építésének folytatására	2·1
3. Ármentesítő társulatoknak kölcsönökre	8·0
4. Állami utak építésére	1·0
5. A földbirtokreform során házhelyhez jutottak építkezésének és gazdasági felszerelések beszerzésének megkönnyítése céljából ezeknek nyújtandó kölcsönökre	6·0
	<u>20·0</u>

Az 1924 25. évi bevételi többlet terhére menő kiadások :

	Ezer arany- korona	Millió aranykorona :
6. Törvényhatósági közkórházak helyreállítására és felszerelésére (fele kölcsön, fele állandó hozzájárulás)		0·5
7. A törvényhatóságoknak, elmebetegek részére való pavilonok létesítésére a közkórházai mellett (fele kölcsön, fele állandó hozzájárulás)		0·5
8. A mezőgazdasági termelés fejlesztését célzó beruházásokra :		
a) Tangazdaságok részére, az állatállomány fejlesztésére	110	
b) Tangazdaságok részére, különféle mezőgazdasági gépek beszerzésére	100	
c) Tangazdaságok részére, a szikes területek feljavításához, mésziszapra	90	
d) Új csemetekertek létesítésére	120	
e) Sáskairtógépek beszerzésére	100	
f) Kísérleti gazdaságok felszerelésére	80	
g) Növénynemesítő akció fejlesztésére	<u>200</u>	0·8
9. A közuti hálózat fejlesztését célzó beruházások :		
a) Egyes vármegyéknek útépitési célokra kölcsön	100	
b) Állami útszakaszokon létesítendő köburokolatokra	240	
c) Állami útszakaszokon útépitésre	150	
d) Hidépítési munkálatokra kölcsön a vármegyéknek	140	
e) Állami hidak építésére	<u>370</u>	1·0
10. Rövidebb lejáratú mezőgazdasági kölcsönökre		10·0

		Millió arany- korona	
11.	{ A dohánytermelőknek dohánypajták építésére való köl- csönökre	3·0	
	{ Kölcsön a dohányjövedék részére a budapesti dohány- beváltóállomás céljára	<u>1·0</u>	4·0
12.	A Pénzügyi Központ alaptőkéjének felemelésére és tartálékaira		20·0
13.	Az Országos Központi Hitelszövetkezet (O. K. H.) tőke- emelésére		3·0
14.	Az Iparosok Országos Központi Szövetkezete (I. O. K. Sz.) tőkeemelésére		2·0
15.	Az egyetemek felszerelésének kiegészítésére		1·0
16.	Tanyai iskolák létesítésére		2·0
17.	Kölcsön az állami vasgyáraknak, felszerelésük kiegészí- tésére		1·2
18.	A komlói állami szénbányáknak, légakna létesítésére		0·2
19.	Állami kislakások létesítésére, Kispesten és egyebütt		2·4
20.	Mezőgazdasági termények szövetkezeti úton történő értékesítésének megszervezésére és az ehhez szük- séges tőkének az efajta szövetkezetek részére juttatására		3·0
21.	A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építésének folytatására	<u>0·7</u>	<u>52·3</u>
	Összesen		<u>72·3</u>

A fenti végösszezből közel 30 millió aranykorona oly kölcsön lesz, mely kamatot hoz és esetleg az államnak vissza is fog téríttetni, míg további mintegy 30 millió aranykorona oly állami tőkebefektetésekre fog fordíttatni, amelyek útján az állam oly intézmények tőkéjéhez járul hozzá, mely tőkék, megfelelő üzletvitel mellett, az állami költségvetésnek is előnyére váló jövedelmet fognak szolgáltatni. A rövidebb lejáratú mezőgazdasági kölcsönök céljaira szánt összeg mikénti felhasználására a népszövetségi főbiztosnak befolyása lesz, amennyiben neki ezen kölcsönök feltételeihez, céljaihoz, valamint a rendelkezésre álló összeg felosztási módozatainak megállapításához hozzá kell járulnia.

Mindenesetre megállapítható, hogy a beruházási célokra rendelkezésre álló összeg legnagyobb részét a kormány nem használja fel maga, hanem inkább csak a közgazdaság meghatározott céljai hitelezésének szolgálatába állítja.

Az általános gazdasági helyzet.

Az év elején a fizetéseképtelenségek száma újabb lendülettel növekedett. A fizetéseképtelenségek száma a decemberi összesen 220 esettel szemben volt:¹

1926. évi	Csödeset	Csődön kívüli kényszeregyezés	A bíróságok által el- rendelt fizetéseképtelen- ségi eljárások összesen
január	66	298	364
február	67	277	344

¹ A Magyar Tudakozódó Egylet adatai. L. Hajdú Miklós cikkét az «Újság» 1926. április hó 10-iki számában.

A fizetéseképtelenségi esetek nagy száma és az eljárás eddigi módjának nagy költsége már hosszabb ideje az eljárás reformálására vonatkozó törekvéseket váltott ki. A csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásnak célja egyrészt a hitelezők érdekének a csődeljárásnál megfelelőbb biztosítása, másrészt pedig az, hogy az önhibáján kívül válságos anyagi helyzetbe jutott jóhiszemű adós javára a hitelezők egyrészére gyakorolható kényszer útján is lehetővé tétessék eddigi gazdasági tevékenységének a lehetőséghez képest zavartalan folytatása. Ezen két cél hatályosabb megvalósítását szolgálja az 1410/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 44.), mely a *csődönkívüli kényszeregyezségi eljárás* részben gyökeresen új intézkedéseket tartalmazó kodifikálásának tekinthető. A korábbi eljárási szabálynak módosítása, hogy az adós tartozásának 40%-át legkésőbbben az eljárást befejezetté nyilvánító bírói végzésnek közzétételétől számított *nyolc hónap* alatt való megfizetésére tartozik ígéretet tenni, az eddigi 12 hónapi határidő tehát megrövidült. Kényszeregyezés nem kérhető, ha az adós üzlete két évnél rövidebb ideje áll fenn, ha az utolsó két évben már volt csődönkívüli kényszeregyezségi eljárás alatt s az abban vállalt kötelezettségének nem felelt meg stb. stb.

Az új szabályozásnak legfontosabb intézkedése, hogy abban az esetben, ha az egyezségi eljárás megindítását kérő adós kereskedő vagy iparos és az adós az egyezségi eljárás megindítása előtt nem kísérelte meg magánegyezség létrehozását, az egyezségi eljárás megindítása és az ezzel kapcsolatos tennivalók után meg kell kísérelni magánegyezségnek az újonnan felállított *Országos Hitelvédő Egylet* vagy az erre illetékes *Vidéki Hitelvédő Egylet* közvetítésével végbemenő létrehozását. Az Országos Hitelvédő Egylet (röviden OHE) székhelye Budapesten van, jogköre kiterjed az ország egész területére; kivétel e szabály alól csak annyiban van, amennyiben valamely vidéki kereskedelmi és iparkamara az OHE tagjai sorába nem lép be és a magánegyezségeknek közvetítésére önálló kamarai hitelvédő egyletet (röviden VHE) alakít. Ily esetben az illető vidéki kereskedelmi és iparkamara területén lakó, vagy székhellyel bíró adós tekintetében a magánegyezségnek a közvetítésére az illető kamara által alakított VHE hivatott akkor, ha a hitelezők tőkeösszeg alapján számított általános vagy viszonylagos többségének üzleti telepe vagy lakóhelye az illető vidéki kamara területén van. Az OHE a budapesti kereskedelmi és iparkamarán és a csatlakozni kívánó vidéki ily kamarákon felül az igazságügyi miniszter kijelölése alapján a hitelvédelem terén sikeres tevékenységet folytató egyletekből és egyéb gazdasági érdekképviselőtekből áll.

Az idézett rendelet szerint, ha a kereskedő vagy iparos adós az egyezségi eljárás megindítása iránt benyújtott kérvényben nem igazolja, hogy magánegyezség létrehozását sikertelenül már megkísérelte, a törvényszék a kérvényt átteszi az illetékes hitelvédőszervhez, magánegyezség létrehozásának megkísérlése végett. A magánegyezség létrehozására harminc nap áll rendelkezésre. A magánegyezség érvényességéhez az szükséges, hogy az adós által előterjesztett ajánlatot elfogadó hitelezők követeléseinek számszerű együttes összege legalább 75%-át tegye az adós egész tartozásának.

Bizonyos esetekben a Pénzüntézeti Központ is közreműködhetik a magánegyezség létrehozásánál. Ha ugyanis nyilvános számadásra kötelezett oly vállalat jut fizetési nehézségbe, amelynek cége a budapesti vagy a pestvidéki törvényszéken vezetett cégjegyzékbe van bejegyezve és amely vállalat nem pénzüntézet ugyan, de valamely pénzüntézet érdekkörébe tartozik, a Pénzüntézeti Központ — bizonyos esetben — jogosult arra vállalkozni, hogy magánegyezséget bíróságon kívül létrehozzon.

Az új eljárásnak fontos pontja, hogy mérsékeli a vagyonfelügyelő díját. Ennek a díjnak az összege a hitelezők követelésének kielégítésére tényleg rendelkezésre álló tiszta vagyoni fedezet 4%-át általában nem haladhatja meg, kivételesen, kis összegek esetében 6%-ig emelhető. A va-

gyonfelügyelő által a magánegyezségi eljárás során kifejtett ténykedésnek a díja a tényleges fedezetnek legfeljebb 1%-a lehet, mely az előbb említett 4, ill. 6%-ban bennfoglaltatik. Az, hogy a vagyonfelügyelő a magánegyezségi eljárás során kifejtett tevékenységeért csupán egészen alacsony díjazásban részesül, abban leli okát, hogy a magánegyezség létrehozásánál közreműködő hitelvédelmi szervnek költségeit is fedezni kell. Ezt a költséget a bíróság állapítja meg, még pedig akként, hogy az, ha a hitelezők követelésének kielégítésére tényleg rendelkezésre álló tiszta vagyoni fedezet

600 millió koronánál kevesebb, annak 4%-a,
600—2000 millió korona fedezet mellett 3%,
2000—5000 millió korona fedezet mellett 2%,
5000 millió koronánál nagyobb fedezet mellett 1%.

Ha nem jön létre magánegyezség, úgy a költség a tiszta vagyoni fedezetnek csupán 1%-a lehet.

A magánegyezségi eljárás során a vagyonfelügyelőnek nincs különösebb szerepe, nevezetesen az adós vagyoni állapotának megvizsgálását és az ezzel kapcsolatos mindazokat a tennivalókat, amelyeket a bírói egyezségi eljárásban a vagyonfelügyelőnek kell ellátnia, az eljáró hitelvédő egyesület vagy az ezáltal kirendelt szerv vagy személy teljesíti. A vagyonfelügyelő jogköre az adós által kötendő ügyletek hatályosságához szükséges hozzájáruláson felül csupán az afelett való őrökösésre terjed ki, hogy az adós vagyonából illetéktelenül semmit el ne vonjanak. A vagyonfelügyelő közvetíti továbbá a törvényszékhez a magánegyezségi eljárás ideje alatt azokat a kérelmeket, amelyek az érdekeltek részéről bizonyos hatósági cselekmények (pl. árverés felfüggesztése) tárgyában szükséges bírói intézkedés tekintetében felmerülnek.

A fizetéseképtelenné vált adósok státuszának megvizsgálását és megállapítását az újonnan felállított hitelvédő szervek könyvelési szakértőkre bízák. E tekintetben jelentősége van az Országos Hitelvédő Egyesület és a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hites revizorai között létrejött megállapodásnak, mely szerint az Országos Hitelvédő Egyesület a fontosabb és nagyobb ügyek revízióját rendszerint az említett hites revizorok egyikére fogja bízni, viszont utóbbiak vállalkoztak minden másodszori felülvizsgálat díjmentes ellátására. A budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hites revizori intézményének, melynek szabályzata 1925 november 24-én fogadtatott el, a most említetttnél még messzebbmenő a jelentősége.¹

A budapesti Kereskedelmi és Iparkamara attól a törekvéstől vezéreltetve, hogy megfelelő elméleti és gyakorlati képzettséggel rendelkező, tökéletesen megbízható és állandó ellenőrzés alatt álló revizorokat bocsásson addig is, amíg a revizorképzés és képesítés intézményes kiépítést nyer, a gazdasági élet rendelkezésére, kiválasztja a rendelkezésre álló szakemberek közül azokat, akik ezen feltételeknek megfelelnek és hajlandók magukat a kamara fegyelmi hatósága alá vetni, megesketi őket és névjegyzékbe foglalja őket. Ezeket a bejegyzett revizorokat feljogosítja a „budapesti kereskedelmi és iparkamara hites revizora” címnek, valamint a kamara által kiállítandó külön revizori pecsétnek használatára és felettük ezen minőségükben fegyelmi hatalmat gyakorol.

A kamara a revizori intézmény megteremtésénél a külföld példáit tartotta szem előtt, anélkül, hogy azokat egyszerűen lemásolta volna. A példakép az angol accountant, természetesen azzal a hatáskörrel, amelyet a magyar jogrendszer lehetővé tesz.

¹ A továbbiak Fuchs Albert, a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara segédtitkárának szíves felvilágosításai nyomán.

Eszerint a kamarai revizor a legmagasabb közgazdasági képzettséggel rendelkező szakember, aki specialista minden üzleti és üzemi organizációval és adminisztrációval kapcsolatos kérdésben és járatos az üzlet-alapítással, folytatással és megszüntetéssel kapcsolatos pénzügyi, adóügyi és jogügyi kérdésekben. Tehát sokkal több, mint a könyvszakértőnek nevezett szakember, aki a revizori képzettségi körnek csak egy részével bír. Természetes azonban, hogy a kamara a revizorok kiválogatásánál nagyon ügyel arra, hogy ne elvont elméleti tudással rendelkező férfiak viseljék ezt a címet, hanem olyanok, akik tudásukat a gyakorlatban már is évek hosszú során át alkalmazták és bővítették, úgy hogy az őket igénybevevő üzletember tényleg a gyakorlatban közvetlenül alkalmazható szaktanácsokat nyerhessen.

Ezeknek a revizoroknak a szerepe az üzleti életben kettős: egyrészt a normális üzletmenettől eltérő esetekben való közreműködés, másrészt a normális üzletmenet folyamán gyakorolt állandó ellenőrző tevékenység, aminek a célja preventív jellegű, esetleges bajoknak csírájukban való elfojtása.

Ebben a pillanatban ennek a kettős szerepkörnek az első része áll az érdeklődés homlokterében, annak dacára, hogy közgazdasági szempontból tekintve, a második résznek van mélyebbreható jelentősége. Ma főleg két kérdéskomplexum teszi leggyakrabban szükségessé revizornak az igénybevétele: az egyik a fizetési nehézségeknek a terrénuma, a másik a mérlegfelértékelés és az adó.

A fizetési nehézségeknél a revizornak a szereplése úgyszólván döntő jelentőségű. Feladata az, hogy pontos és a tényeknek minden kétségen felülállóan megfelelő státust bocsásson a hitelezők rendelkezésére és egyben véleményt mondjon arról, hogy az illető vállalkozás multjánál, tőkeerejénél, szervezeténél és végül közgazdasági pozíciójánál, illetve az általa kultivált üzletágnak vagy cikkeknek a változott gazdasági viszonyok mellett való fennmaradási lehetőségénél fogva minő elbánásra érdemes: a hitelezők számára helyesebb-e moratóriumnak a nyújtása, tartozásokat redukáló egyezségnek a létesítése, vagy gazdasági, esetleg az adós morális tulajdonságainak okából a likvidálás, esetleg a csőd helyénvalóbb-e. Azáltal, hogy a kamarai revizorok állandó ellenőrzés alatt állanak és már kiválogatásuknál fogva is a legmagasabb erkölcsi követelményeknek megfelelnek, úgy az adós, mint a hitelező teljes megnyugvással fogadhatják jelentéseiket és teljesen nyugodtak lehetnek afelől, hogy semmiféle üzleti titok sem fog megsérülni és az adósra nézve semmilyen tekintetben, semmiféle cselekményéből kifolyólag a revizor igénybevétele révén hátrány nem fog származni.

A mérlegfelértékeléssel kapcsolatban a revizornak a szerepe egyrészt arra terjed ki, hogy tanácsokat adjon ennek a felértékelésnek keresztülvitele és következményeinek a könyvelésben való átvezetése tekintetében, másrészt pedig felértékelt mérlegnek megtámadtatása esetében szakértői véleményt mondjon a helyzet teljes objektív feltárása alapján. Ez nemcsak részvénytársasági mérlegeknél bír gyakorlati jelentőséggel, ahol a részvényeseknek egytized része követelheti a bemutatott mérlegnek szakértő által való felülvizsgálását, hanem közkereseti és betéti társaságoknál is, ahol a társtagok közötti viszony rendezése és vagyonilletőség megállapítása gyakran csak elfogulatlan és feltétlenül megbízható szakember megállapításai alapján lehetséges.

Az adózás terén a revizornak egyrészt adómérlegeknek a felülvizsgálása és felállítása a feladata, másrészt kiterjed szerepköre az ellenőrző könyvszakértői tevékenységre is. Az adótörvények megengedik azt, hogy elrendelt könyvvizsgálat esetén a vizsgálatot szenvedő ellenőrző könyvszakértőt állítson, hogy ne legyen kiszolgáltatva az adóhatósági közeg esetleg egyoldalú felfogásának. Igen fontos az, hogy minden adóügyi könyvvizsgálat alkalmával ellenőrző szakértő igénybevételesek,

ami olymódon is megtörténhet, hogy az illető kereskedő vagy iparos rövid úton kéri a kamarától egy revizornak a kirendelését. Igen fontos volna és sok kellemetlenségtől szabadítaná meg kereskedőinket és iparosainkat az, ha adómérlegüket, illetve adóvallomásukat még a benyújtás előtt felülvizsgáltatnák egy kamarai revizorral. Igaz, hogy adóéltitkolásokhoz nem fognak bennük segédkézre találni, azonban a törvények és rendeletek által megengedett mindenmemű kedvezményt így biztosíthatják és teljesen tiszta lelkiismerettel vallhatják azt, hogy mérlegük, illetve vallomásuk a valóságnak megfelel és nem kell félniök semmiféle denunciaciótól vagy hivatalos könyvvizsgálattól.

Igen nagy jelentőségű és messzemenő gyakorlati következményekkel jár az a tevékenység, ami a revizorokra a közeljövőben meginduló fúziós folyamatnál vár. Akár részvénytársaságok, akár közkereseti társaságok vagy magáncégek fúziója csakis akkor járhat megfelelő eredménnyel és csak akkor eredményezhet életképes, új alakulatot, ha az alapulfekvő vagyonok, kötelezettségek és általában minden tekintetbe veendő körülmény egészen tisztán áll.

A hites revizorok vállalt munkájukat legjobb tudásuk és belátásuk szerint lelkiismeretesen, pontosan, munkaképességüknek teljes latba vetésével és a fennálló törvények, rendeletek és kereskedelmi szokások figyelembevételével, *megbízóik érdekének szem előtt tartásával* tartoznak elvégezni. Harmadik személyektől utasításokat vagy irányításokat nem kötelesek elfogadni. Tapasztalataikról, észleleteikről, a végzett revíziós munka eredményéről kizárólag csak megbízóiknak, és ha megbízásból más helyen tartottak felülvizsgálatot, csak a felülvizsgálatot szenvedő által is ismert megbízási keretben tehetnek jelentést. Mindenki mással szemben feltétlen titoktartásra vannak kötelezve, amely alól esetenként csakis megbízóik, illetve a felülvizsgálatot szenvedők adhatnak a kamara elnöksége útján általános vagy részleges felmentést.

A háború kitörése óta elmúlt idő alatt a gazdasági életben is kifejlődött az a mentalitás, amely minden intézkedést az államtól vagy a hatóságoktól vár. Ezen ütött jelentős részt a budapesti kereskedelmi és iparkamara a kamarai hites revizori intézmény megteremtése által. Már több mint egy évtizede húzódott a kereskedelmi és ipari vállalatok revíziójának kérdése és ezt vitte a kamara cselekedetével hatalmas lépéssel előbbre a megvalósulás felé. *A főszűl egyelőre a revizornak gazdasági szakértői minőségén nyugszik*, a jelenlegi szükségletnek megfelelően, míg a bizalmi személy, a Treuhänder, jellege pillanatnyilag háttérbe szorul és csak a fokozatos fejlődés folyamán fog előtérbe nyomulni. Az accountant harmadik jellemző vonása, a gazdasági közjegyzőnek nevezhető tevékenység, ha egyáltalán, úgy legkésőbbben fog kifejlődni.

A kamarai revizori intézmény az 1868. évi VI. t.-c. által létesített kereskedelmi és iparkamarák, jelen esetben természetesen a budapestinek a gazdasági életben kivívott tekintélyén és megbecsülésén nyugszik, a vonatkozó szabályzat a kereskedelmi miniszter által tudomásul vétetett. A revizorok kiválogatása, eltérően a külföldi példától, nem revizorok által történik, hanem egy részben a kamara beltagjaiból kiválogatott gyakorlati szakférfiakból, részben pedig elismert elméleti tekintélyekből összeállított bizottság útján. Ennek az eljárásnak az oka az volt, hogy kellő számú olyan szakember, akinek nemcsak a szakképzettségében, hanem az objektivitásában is senki sem kételkedik, nem állott rendelkezésre. Vegyes bizottságnak a létesítése pedig bizonyos személyi okok és már az első tapogatózó lépéseknél napvilágra került féltékenykedések miatt azzal az eredménnyel járt volna, hogy mindjárt kezdetben több frakció alakulását vonta volna maga után. Ennek a bizottságnak igen messzemenő jogköre van: az kiterjed a revizorságra jelentkezők rátermettségének megvizsgálására, a megfelelőeknek kiválasztására és a fegyelmi jogkörnek az ellátására. Egyúttal minden, a revízióval kap-

csolatos kérdésben a kamara véleményező szerve. A revizorok kreálása oly módon történik, hogy a bizottság a megfelelőeknek talált jelölteket a kamara elnökségének, a revizori névjegyzékbe való bevezetésre, javaslatba hozza; a bejegyzést a kamara elnöksége rendeli el és erről a kamara teljes ülésének tesz jelentést. A bizottság az egyes jelentkezők előterjesztése felett titkosan szavaz oly módon, hogy a bejegyzés legfeljebb egy „nem” esetében hozható javaslatba. Ezzel a rendszerrel a kamara a magyar közéletnek egyik rákfénjét, a protekciót akarta a lehetőség végső fokáig kizárni és a teljesen objektív elbírálást biztosítani.

A kamarai bizottság által a revizorok kiválogatásánál követett gyakorlat eddig azt mutatja, hogy a kamara vezetősége és a bizottság helyesen fogja fel a revizorok kreálásánál szem előtt tartandó elveket és távol áll tőle, hogy egy revizor-inflációt zúdítsa a gazdasági életre. Semmi kétség sincs a tekintetben, hogyha a kamara semmi mással sem segíti elő a revízió gondolatának a magyar gazdasági életben való érvényesülését, mint azzal, hogy az eddig követett eljáráshoz hasonló alaposítással válogatja meg azokat a szakembereket, akiket a kamarai hites revizor címével felruház, már is igen nagy szolgálatokat tesz a gazdasági élet konszolidációjának és hathatósan elősegíti a megfelelő gazdasági morálnak a megerősödését.

A vázolt új revizori intézménynek jelentősége nyilvánvalóvá válik, ha arra gondolunk, hogy az utóbbi időben mind gyakrabban kerültek fizetési nehézségekbe oly régi és nagy vállalatok és cégek, amelyeknek tekintetében a hitelezők helyesebbnek vélték a bírósági eljárás mellőzését. A jelen krónika tárgyát képező időszak ilyen elbírálás alá eső válságba jutott vállalatok közül első sorban a Viktória malomkonzern az, mely külön említést érdemel. Ez a hatalmas vállalat nagy külföldi hitellel dolgozott és ezért, közhiteli okokból, az állam is közbelépett a nyugodt és a külföldi hitelezők érdekeit megóvó lebonyolítás érdekében.

A Viktória malomkonzern ügyének rendezését a kormány és gazdasági köreink egyaránt a külföld hitelezői minőségében való jelentős érdekelttségére való tekintettel az ország hitele szempontjából igen fontosnak tartották. Miután az eredeti megállapítás szerint a rendezéshez 150 milliárd korona volna szükséges, ezt az összeget a következőként adták össze: 100 milliárdot adott a Pénzügyi Központ, 24 milliárdot a TEBE-ben tömörült bankok, 5 milliárdot a magánbankok, 21 milliárdot a gyáripár (beleértve a többi malomvállalatot). Minthogy azonban az üzem folytatásához is tőkére van szükség, további 50 milliárdot a Pénzügyi Központ és a bankok és ugyancsak további 50 milliárdot a lebonyolításnál érdekelt magáncégek rendelkezésre bocsátottak. Formailag külön részvénytársaságot létesítettek, a Molinum részvénytársaságot, 10 milliárd korona alap-tőkével, mely az említett tőkét kamatmentes kölcsönként a Viktória-malom rendelkezésére bocsátja. A részvénytársaság teljes jogot nyer a Viktória vezetésére. A Viktória elnöke, Bacher Emil, magánvagyonát átengedi a rendezés megkönnyítésére. A Viktória malom üzleteinek a lebonyolítása igen hosszú időt fog igénybe venni és soká fog tartani, amíg tisztázódik, vajjon maradt-e aktívája és a rendezés céljára kölcsönzött összegből mi fog megtérülni. Volt olyan hír is, mely szerint még a 250 milliárd korona sem volna elég a liquidálás simaságának a biztosítására.

A Viktória malom Chicagóban a búzahatáridőüzletben szenvedett jelentős, több millió aranykoronát kitevő veszteséget. Ez a határidőüzlet részben mindenestre szükségszerű fedezése volt az európai piacokon búzában és lisztben kötött határidőüzleteknek, jórészt azonban spekulációs üzlet volt. A valószínűség amellet szól azonban, hogy a malomkonzern válságának mélyebb okát nem a chicagói veszteségben kell keresni. A Viktória malom vezetősége túl soká maradt meg az inflációs korszak ideológiájában és rövidlejáratú hitelekkel operálva az abból befolyó összegeket álló

tőkebefektetésekké változtatta át. Ezek egy része talán nem is jövedelmezett megfelelően. A chicagói, azonnal készpénzben fizetendő veszteség a malomkonszernt forgótőkéjétől fosztotta meg, mely, miután a vállalat hitele amúgy is túl volt már feszítve, újabb hitellel nem volt már pótolható. A kényszerűségből gyors lebonyolítás természetesen újabb veszteségekkel jár s így érthető, hogy a Molinum részvénytársaságra a szanalás előkészítése nehéz feladatot ró.

A Viktória malom mellett a Concordia malom is nehézségekbe jutott, ennél az okok hasonlóak, bár talán a chicagói veszteségnek viszonylag nagyobb volt a jelentősége. Amellett természetesen vezérigazgatójának öngyilkossága csak fokozta a zavart. A Concordia malom szanalását az azt finanszírozó pénzesoport vállalta magára és evégből alaptőkeemelést is vitt keresztül.

A két malomvállalat válsága a magyar malomiparnak a békeszerződéssel összefüggő nehézségeit tükrözteti vissza. Több nagy gabonacég fizetési zavara ugyanazon oknak a következménye. Utóbbiak közül egy-néhány, elsősorban a Fleischl Samu és a Strauss Antal-cég ugyancsak magánegyezség létrehozásán fáradozik, míg több más gabonakereskedő kénytelen volt a bírósághoz fordulni ügyei rendezésére. Chicagóban egyébként a nem sikerült búzaspekuláción több gabonakereskedő is jelentős veszteséget szenvedett. Egyes nézetek szerint a magyar piac vesztesége 25–30 millió aranykoronára tehető. Egy némileg romantikusan hangzó, ugyan talán nem egészen indokolatlan nézet szerint a veszteséges spekuláció egyazon mentalitás folyománya, mely az értékpapirtőzsdei spekuláció tobzódása fején birt jelentőséggel. A malmok chicagói üzletei lebonyolítására megbíztak gabonakereskedők, kik megbízóik szimatja iránt határtalan bizalommal voltak, u. n. „Mitläufer“-ekként belesodródtak ugyanabba a spekulációba s ahányszor még más üzletfeleiket is animálták.

Itt kell beszámolni arról, hogy a hivatalos adatok szerint volt Budapesten:

1926. évi	Üzletnyitás	Üzletbeszüntetés	Cégbejegyzés	Cégtörlés
január --- --- ---	784	565	124	74
február --- --- ---	790	459	63	32

Ezen adatok tekintetében természetesen ügyelni kell arra, hogy különösen az üzletbeszüntetések és cégtörlések adatai aligha megbízhatóak.

Ebben a fejezetben a következő új rendeletekről kell említést tenni: A 97.109/1925. K. M. XIV. rendelet (Bpesti Közl. 5.) a postatakarékpénztár zálogüzletágában nyitott *kézi zálogkölcönök kamatlábát* 1926 január 1-étől kezdődő érvénnyel évi 10%-ra szállította le. A felszámítható kezelési díj tétele változatlan maradt. Az 52.149/1926. K. M. XIV. rendelet (Bpesti Közl. 19.) a postatakarékpénztár árverési csarnokánál *árverésre benyújtott ingótárgyakra adott előlegek után fizetendő kamatot* ugyancsak leszállította évi 10%-ra. Az 52.413/1926. K. M. XIV. rendelet (Bpesti Közl. 31.) a postatakarékpénztár Árverési csarnokának üzletviteli szabályzatát módosítva, az *Árverési csarnok közbenjöttével tartott árverések után fizetendő díjak* ügyét rendezi újonnan. Az 1050/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 40.) kimondja, hogy *kézizálogkölcönüzlet folytatására újabb engedély* további rendelkezésig általában nem adható. Kivételt a kereskedelemügyi miniszter tehet.

A 600/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 19.) az 1926. évi februári

bérnegyedre eső lakásbér tekintetében a havi *részletfizetést* engedélyezi. A 100/áll. lakép. N. M. M. számú rendelet (Bpesti Közl. 36.) fontos intézkedéseket tartalmaz az 1926/27. évi lakásépítő külön tevékenység végrehajtása tárgyában. A rendelet a kormány azon szándékára enged következtetni, hogy az állami bérházak építése helyett a jövőben inkább a magánházak építését kívánja támogatni. Vass József miniszter január 20-án valóban bejelentette a nemzetgyűlésen, hogy több állami bérházat nem fognak építeni, hanem helyette a magánépítkezést fogják támogatni. A rendelet kimondja, hogy mindazok a természetes és jogi személyek, akik a lakásinség megszüntetését célzó bérházakat óhajtanak létesíteni, 1926. évi március hó 1-ig jelentkezhetnek az 1926/27. évi lakásépítő külön tevékenységben való részvételre. Az állam $72\frac{1}{2}$ milliárd korona hitelt kíván a magánvállalkozóknak nyújtani. Utóbbiak igazolni tartoztak, hogy az építkezéshez szükséges telek telekkönyvi tulajdonában vannak és az építkezés céljára rendelkezésre áll és hogy az építkezéshez szükséges tőke legalább 50%-a rendelkezésre áll. A vállalkozóknak kötelezni kell magukat, hogy túlnyomólag 3 szobánál nem nagyobb lakásokat fognak építtetni, fényűzés nélkül, de modern kivitelben. Az építkezést huszonnénel kevesebb lakás építésénél 1926 november 1-ig, ötvennél kevesebb lakás építése esetében 1927 február 1-ig, ötvennél több lakás építése esetében 1927 május 1-ig be kell fejezni. Az új lakásokat csak helybenlakásra jogosult személyeknek szabad bérbeadni. Az új épületek földszintjén szabad üzlethelyiségeknek lenniük. A kölcsönért folyamodók anyagi helyzetét a Pénzügyi Központ hivatott elbírálni és a hitel biztosítékául kívánt fedezet megállapítani. Egy-egy jelentkező azonban csupán egy-egy bérépítkezésének állami támogatásában részesülhet. A jelentkezés bejutását megelőzőleg már megkezdett építkezések nem részesíthetők hitelben. A hitel a tényleges építkezési költségeknek legfeljebb 50%-át teheti ki. A hitel kamata évi $7\frac{1}{2}\%$, amihez évi $\frac{1}{2}\%$ jutalék jár. A hitel 16 év alatt évi $6\frac{1}{4}\%$ -os részletekben fizetendő vissza, a hitel igénybevevő jogosult azonban azt stornódíj nélkül esedékesséig is bármikor visszafizetni. Az emelt új épületek adómentességére már az 1925:XVIII. t.-c. rendelkezései irányadók.

A *valorizálási joggyakorlat* területéről a következő érdekes, újabb ítéletek említendők meg. A Kúria negyedik tanácsa kimondja, hogy a tartozás ártértékelésének az alapja nem az adós vétkes fizetési késedelme, hanem a korona értékének a gazdasági összeomlás következtében beállott nagymértvű csökkenése. (Kúria P. IV. 1677/1925. sz. ex. 1926 február 10.) * Igaz, hogy a hetedik tanács ehhez még mindig hozzáfűzi, hogy bár a valorizációnak nem az adós vétkessége az alapja, ahhoz mégis az adós *igazolatlan fizetési késedelme* szükséges. (Kúria P. VII. 3898/1925. sz. ex 1926 január 14.) ** A második tanács közbülső álláspontot foglal el. Kimondja, hogy abból, hogy az adós késedelmét a bírói gyakorlat a valorizálás egyik alapjának szokta tekinteni, nem következik még, hogy késedelem hiján a hitelező követelése ártértékelésének egyáltalában nem lehetne helye. Az ártértékelésnek késedelem fenforgása nélkül is hely adandó oly esetben, amikor a koronaromlás kára nyilván méltánytalanul hagyatnék meg a hitelező terhére. Ez pedig kétségtelenül fenforog, ha például a felek visszsterhes szerződési viszonyában az adós a pénztartozása fejében értékálló dolgot, ingatlant, stb. kapott viszonyszolgáltatásul. (Kúria P. II. 1987/1925. sz. ex 1926 január 28.)¹ Több, elvi szempontból is jelentős ítélet foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a valorizáció mely időre visszamenőleg kérhető. A régi ügyek elintézettségét tekinthetőségét szolgálja, hogy abban az esetben, ha a késedelmes teljesítés a hitelező részéről jogfentartás nélkül

* Kereskedelmi Jog, 1926. 4. szám. 75. l.

** Hiteljogi Döntvénytár, 1926. 33. szám, 48. l.

¹ Kereskedelmi Jog, 1926. 3. szám, 56—57. l.

lett elfogadva, a hitelező valorizálást nem követelhet. Egyébként azonban már jogerősen megítélt követelés valorizálása is kérhető attól az időponttól, amikortól kezdve a hitelező a korábbi perben késedelmi kamatot érvényesített. (Kúria P. VII. 4040/1925. sz. ex 1926 január 21.)¹ Azt, hogy a jogerős ítélet alapján történt fizetés valorizálása kérhető, a Kúria más esetben is elismerte s ekkor ebből azt a következtetést vonta le, hogy tehát az átértékelés a valorizációs kérelem előterjesztése előtti időre is megítélendő. (Kúria P. IV. 1491/1925. sz. ex 1926 január 27.)² Ugyanezt máskor úgy fejezte ki, hogy az átértékelésre nézve nem az ennek érvényesítése időpontjában fennállott koronaérték, hanem a követelés eredeti anyagának érvényesítési időpontja az irányadó. (Kúria P. IV. 1162/1925. sz. ex 1925 december 17.)³ Mindebből azonban természetesen nem következik a 100 százalékos valorizáció, arra csak a legkritikább esetben kerül a sor, így főleg, ha az adós rosszhiszeműsége igazolást nyert. (Kúria P. VII. 7545/1925. sz. ex 1926 február 5.)⁴

A valorizáció ügyében a budapesti kereskedelmi és iparkamara januárban két figyelemreméltó felterjesztést intézett a pénzügyminiszterhez. Az egyik a valorizáció letárgyalásának a sürgősségét hangsúlyozza. A másik felterjesztés a kormány valorizációs törvényjavaslatát bírálja, azt hangoztatja, hogy az állam adósságának szerényméretű felértékelése az államháztartás egyensúlyának veszélyeztetése nélkül keresztülvihető.

Az 1926 : IV. t.-c. 6. §-a a sorsjeggyűgyet szabályozza újonnan, most már törvényesen. A pénzügyminiszter csak olyan *tárgysorsjátékok* engedélyezésére adhat engedélyt, amelyeknél a kibocsátani szándékolt sorsjegyek száma 30.000 darabot és azok egyenkinti névértéke 12.500 koronát meg nem halad, a nyereménytárgyak pedig hazai iparcikkek és egyéb ingóságok. Ingatlanok, lakások, üzletek, vállalatok, továbbá készpénz, értékpapirok kisorsolására engedély nem adható. Engedélyt kizárólag kifejezetten közjótékonysági vagy kulturális egyesületek nyerhetnek, még pedig egy-egy egyesület évenként legfeljebb csak egy sorsjátékot rendezhet. Egyes személyeknek a pénzügyminiszter legfeljebb 20 millió korona értékű ingóságok kisorsolására adhat engedélyt az esetben, ha a kérdéses ingóságok kisorsolását nem nyerészkedési célból, hanem szorult anyagi helyzetük javítása érdekében tervezik. Az engedélyes vállalkozó a sorsjáték rendezését másra át nem ruházhatja, hanem azt feltétlenül saját kezelésben, a saját számlájára kell rendeznie oly módon, hogy e célból semmiféle idegen szervezet (pénzügyintézet, stb.) közreműködését igénybe nem veheti. Az üzleti életet és ezzel kapcsolatosan a verseny szabad kialakulását érintő sorsjátékok és tombolajátékok rendezésére engedély egyáltalában nem adható.

A pénzügyi helyzet.

A pénzügyi helyzet egyik adatából, az *átutalási forgalom* terjedelméből következtetést lehet vonni az általános gazdasági helyzet alakulására. Nyilvánvaló ugyanis, hogy — ceteris paribus — a pénzátutalási forgalom nagyobb lendülete a gazdasági élet erősebb lüktetésének szokott a következménye lenni. A következtetés tekintetében csupán az készíthet óvatosságra, hogy az évszaki változásnak alighanem hatása van a pénzforgási sebességre. A vonatkozó összefoglaló adatokat első ízben itt közöljük mostan:

A Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének kebelében működő *gyorsutalványforgalom* kimutalása a következő:

¹ Hiteljogi Döntvénytár, 1926. 28. szám, 41. l.

² Kereskedelmi Jog, 1926. 4. szám, 75. l.

³ Kereskedelmi Jog, 1926. 2. szám, 37. l.

⁴ Kereskedelmi Jog, 1926. 4. szám, 75. l.

Év	H ó	Részvett inté- zetek száma	Üzleti nap	F o r g a l o m		Napi átlagos for- galom		Egy gyorsutal- vány átlagos értéke millió korona
				millió korona	gyorsutal- ványok darabszáma	millió korona	tétel- száma	
1925	január ---	28	25	367.401	4.996	14.696	199	73·53
	február ---	28	23	317.057	4.507	13.785	195	70·34
	március ---	28	25	411.921	4.946	16.476	197	89·34
	április ---	28	24	453.106	4.815	18.876	200	94·02
	május ---	28	25	423.822	5.008	16.952	200	84·62
	június ---	28	24	397.991	4.714	16.582	196	84·42
	július ---	28	27	406.709	5.011	15.063	185	81·16
	augusztus	28	24	571.791	5.153	23.824	214	110·96
	szeptember	28	25	530.119	4.952	21.204	198	107·05
	október ---	28	27	687.377	5.853	25.458	216	117·44
	november	28	25	703.017	5.572	28.120	222	126·16
	december	28	24	842.845	5.709	35.118	237	147·63
1926	január ---	28	24	802.761	5.628	33.448	235	142·64
	február ---	28	24	788.802	4.859	32.867	202	162·34

Az adatok szemléleténél mindenesetre tekintetbe kell venni, hogy 1925 őszén felszabadult a devizaforgalom, ami a bankok közötti átutalási forgalomra növelő hatással volt.

A Budapesti Leszámitoló Egylet zsíróforgalma a következőként alakult:

1925	millió korona	1925	millió korona
január --- --- ---	472.196	szeptember --- --- ---	418.009
február --- --- ---	517.455	október --- --- ---	443.354
március --- --- ---	428.079	november --- --- ---	454.062
április --- --- ---	538.908	december --- --- ---	492.564
május --- --- ---	542.437		
június --- --- ---	382.450	1926	millió korona
július --- --- ---	540.859	január --- --- ---	477.528
augusztus --- --- ---	621.214	február --- --- ---	453.100

A gyorsutalvánforgalom, valamint a Budapesti Leszámitoló Egylet leszámolási forgalmának együttes összege volt a devizaforgalom felszabadítása óta:

1925	millió korona	1926	millió korona
november --- --- ---	1,157.079	január --- --- ---	1,280.289
december --- --- ---	1,335.409	február --- --- ---	1,241.902

a forgalom tehát csökkenő irányzatú.

A Budapesti Leszámitoló Egylet adataiból érdemes megemlíteni, hogy 1925-ben a leszámolásban 24 intézet vett részt. A beszolgáltatott csekkek, váltók és utalványok száma 207.268, a heti átlag 4.318 db. volt. A beszolgáltatás összege 5,851.549 millió korona, a heti átlag 121.907 millió

korona volt. Ez a forgalom távolról sem éri el a háború előtti utolsó évek forgalmát. Az 1911—13. évek átlagában a Leszámitoló Egylet évenként kicsérélt ugyanis 400 378 címletet 3.368,812.306 aranykorona értékben. 1925-ben a Leszámitoló Egylet forgalmának összege mindössze 403,555.100 aranykorona volt, a gyorsutalványforgalom összege pedig 421,596.900 aranykoronának, a hét tétel együtt 825,152.000 aranykoronának felelt meg. Meglepő s elszomorító hanyatlás ez.

A Budapesti Leszámitoló Egyletnél egyébként 1925-ben a kölesönös követelésekből átlag 26% beszámítás, 74% pedig zsíró-számla útján került kiegyenlítésre. A háború előtt a beszámítás útján való lebonyolítás aránya jóval kedvezőbb volt, az 1911—13. évek átlagában 49%.

Az átutalási forgalom nagymérvű csökkenése és a fizetéseknek beszámítás révén való lebonyolítása arányának megromlása nem csupán az üzleti forgalom visszafejlődésének a következménye, hanem kétségtelenül a *fizetési szokásoknak megváltozására enged következtetni. Ez az adatszerűen megállapítható tény, amelyet eddig alighanem nem méltányoltak kellően, a készpénzszükséglet növelését természetessé teszi*, habár utóbbit a háborút megelőző színvonalon törekednek csupán kielégíteni.

A piac pénzszükségletének ellátásáról a Nemzeti Bank kimutatásai-ból lehet képet nyerni. A bankjegyforgalom nem ingadozott jelentősebb mértékben, 5 billió korona körül mozgott a hó végeken, a hó folyamán pedig 4400 milliárd koronára csökkent. Ezzel szemben a zsírókövetelések, letétek és azonnal lejáró más követelések tétele fokozatos hanyatlást mutatott. Ez

december 23-án 3053 milliárd	december 31-én 2680 milliárd
január 23-án ... 3095 «	január 31-én ... 2441 «
február 23-án... 3089 «	február 29-án... 2586 «

koronát tett ki. Az érckészlet ugyanakkor a december 31-i 3341 milliárd koronával szemben február 28-ig 3124 milliárd koronára csökkent. Ugyanakkor az érckészlet összetétele is megváltozott, amennyiben a jegybank helyesnek vélte az aranykincsét, noha az kamatvesztéssel jár, 741 milliárd-ról 954 milliárd koronára szaporítani, míg a devizakészlete ugyanezen idő alatt 2588 milliárd-ról 2159 milliárd koronára csökkent.

A leszámitolt váltók, közraktári zálogjegyek és értékpapírok tétele, mely a jegybanknak a pénzpiac által való igénybevételét tünteti fel, 1677 milliárd-ról 1868 milliárd koronára növekedett, ami bizonyos mértékig azért meglepő, mert Magyarországon a mezőgazdaság hitelszükséglete, illetőleg a mezőgazdasági termékek piacra hozatalával járó hitelszükséglet rendszerint novemberben éri el tetőpontját és attól kezdődően fokozatos csökkenést szokott feltüntetni. Az idei gazdasági évben azonban ősszel sok rövid lejáratú külföldi hitel vétetett igénybe, melyek az új év elején a külfölddel szemben visszafizetésre kerültek.

A Magyar Nemzeti Bank egyébként 1926 február 15-én tartotta második rendes közgyűlését. A bank a pénznyomda megvásárlásával járó kiadást teljes összegében leírta, a nyugdíjalapot, arra való tekintettel, hogy megalakulásakor átvett oly tisztviselőket, akik megelőzőleg hosszú éveken át az Állami Jegyintézetnél és az Osztrák-Magyar Banknál szolgáltak s akiknek nyugdíjigénye tetemes kötelezettségekkel jár, közel 6 millió aranykoronával dotálta, a részvényeseknek pedig 10½% osztalékot fizetett. A jegybanknak a közgyűlésen felosztásra kerülő tiszta nyeresége, a 30 millió aranykoronás részvénytőkével szemben 12 millió aranykorona volt.

A gazdasági élet hitelszükségletének jelentékeny hányadát közvetve vagy közvetlenül az államkincstár szolgáltatja. Az ujjaépítési terv szerint azonban az összes állami pénzeket a Magyar Nemzeti Banknál kellene

elhelyezni. Ezen elhatározás végrehajtása nehézségekkel találkozott, amennyiben a gyakorlatban tekintélyes összegek, melyek tulajdonképpen állami pénzekből álltak (elsősorban a Postatakarékpénztár és az állami üzemek pénzei) nem kerültek el a Nemzeti Bankhoz, hanem a Postatakarékpénztárnál és főként a Pénzintézeti Központnál megrekedtek, illetőleg az ezen utóbbi intézmények által nyújtott hitelek formájában lettek a piac rendelkezésére bocsátva. Ez csorbította a Nemzeti Bank tekintélyét a pénzpiacra és az utóbbi felett gyakorolt irányítási hatalmát. Az illetékes tényezők elhatározták, hogy az állami pénzek teljes összpontosítása 1926 június 30-ig keresztülvitetik a vonatkozó tervezetet a Nemzetek Szövetségének Pénzügyi Bizottsága márciusban jóváhagyta. A tervezet végrehajtási előkészületeihez hozzátartozik a Pénzintézeti Központ üzleti tőkéjének tetemes felemelése avégből, hogy ez az intézmény részbeni kárpótlást kaphasson azoknak a pénzeknek az elmaradásáért, amelyek a tervezet szerint a jövőben a Nemzeti Bankhoz fognak kerülni. Ez az indoka az 1926: IV. t.-c. 4. §-ának, mely felhatalmazza a pénzügyministert arra, hogy az államkincstár részéről a Pénzintézeti Központ „B” sorozatú újabb üzletrészeinek átvétele révén hozzájáruljon a „szükséghez mérten” ezen intézet alaptőkéjének a szaporításához. Ugyanez a §. arra is felhatalmazza a pénzügyministert, hogy a Pénzintézeti Központ veszteségi tartalékalapjának kiegészítésére a szükséghez mérten megfelelő összeget bocsásson a nevezett intézet rendelkezésére. Ezzel az egész tervezettel kapcsolatban közgazdasági körökben aggodalom merült fel, hogy a hitelezés bizonyos megszorítást fog szenvedni annak következtében, hogy kevesebb pénz fog rendelkezésre állni azok részére, akiknek eddig a Pénzintézeti Központ volt a hitelforrásuk. Előre nehezen dönthető el, hogy ez az aggodalom indokolt-e.

A postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladéka a következőként alakult:

	1925	1926	
	december 31.	január 31.	február 28.
	millió aranykorona		
<i>Takarékbetétek:</i>			
a) papirkoronában	119·2	118·5	119·2
b) idegen valutában	4·2	5·8	7·6
<i>Folyószámla betétek:</i>			
a) papirkoronában	243·9	233·9	237·9
b) idegen valutában	82·6	97·3	90·6
<i>A betétek főösszege:</i>	449·9	455·5	455·3

A betétek emelkedése már január hónapban is elég csekély volt, februárban pedig hosszú idő óta az első eset, hogy a betétállomány csökkent. Érdekes, hogy januárban (frankügy!) — decemberrel szemben — a papirkoronabetétek állaga csökkent, míg az idegen pénzürtékben elhelyezett betéteké jelentősen növekedett. A betétállomány februári apadása kizárólag a postatakarékpénztár folyószámlabetéteinél mutatkozik, ahol az állami és önkormányzati betétek kivonása idézte azt elő. A budapesti 13 legnagyobb pénzintézeteknél február hónapban is emelkedett a betétállomány, még pedig 8·3 millió aranykoronával.

A hitelügyi helyzet tekintetében a legfontosabb esemény az volt, hogy hosszas előkészítés után a Hambros Bank Ltd. és az Angol-Osztrák Bank csoportja január elején a londoni piacon aláírásra bocsátotta a

Magyar Földhitelintézetnek 1.000.000 angol font névértékű 7½%-os zálogleveleit. A kölcsönnek nagy sikere volt s azt jelentősen, negyvenszeresen túljegyezték. A fontra szóló záloglevelek a kibocsátás napjától számított 35 év múlva (1961 január 1-én) kerülnek visszafizetésre, fenn lévén azonban tartva a jog azoknak bármely kamat-esedékességi időpontban parin történő visszaváltására. A Földhitelintézet adósaival szemben a leszámolás 86½ százalékos alapon történt, míg a záloglevelek kibocsátási árfolyama 93% volt. A bélyeg- és egyéb mellékköltségek a bankárokat terheli. A kölcsön feltételei a gazdákra nézve teljesen megfelelnek a 22 millió aranykoronás állami jelzálogkölcsön-akció feltételeinek. A kölcsön nehézsége az állami garanciától való eltekintés volt, nagy eredmény, hogy mégis lehetővé vált, A Magyar Földhitelintézet a kölcsön kisebb részét egyébként rövidlejáratú hitelként folyósítja mezőgazdasági birtokok tulajdonosainak, még pedig változó, aktuális kamatfeltételek mellett.

A 22 millió aranykoronás, az állam által nyújtott mezőgazdasági kölcsön február végéig nem volt még teljes összegében folyósítva. Egyidejűleg azonban nagybankjaink Amerikában tárgyaltak nagyobb összegű mezőgazdasági záloglevelek elhelyezése tárgyában.

Németországban a mezőgazdaság hosszúlejáratú hitelszükségletét jelentősen kedvezőbb feltételek mellett tudták kielégíteni, mint nálunk. A Deutsche Rentenbank Kreditanstalt, mely a Rentenmark megalkotására létesült pénzügyintézetből alakult s 1925 augusztus 5-én kezdte meg működését, 170 millió márkát kitevő alaptőkéjéből 160 millió márkát rögtön megindulásakor 1926 március elsején lejáratú személyi hitelként bocsátotta a mezőgazdaság rendelkezésére. A mezőgazdák 12%-ot fizettek ezen összegek után, a közvetítő pénzügyintézetek kamatrészesedése 3—4%-ot tett ki. A jegybank kamatleszállításakor 1926 január 12-től ezen hitelek kamatát 10½%-ra mérsékeltek. A járadékbank-hitelintézet egyelőre a National City Bank által vezetett amerikai konzorciumtól vett fel egy 25 millió dolláros záloglevélkölcsönt, a következő feltételek mellett: 7% kamat, évi 8½%-os annuitás 25 éven keresztül, lejárat előtti visszafizetés legkorábban 1935-ben, kihelyezési árfolyam 93%, az amerikai konzorcium jutaléka 5%, a járadékbank jutaléka 1%, bélyegköltség 1%. A hitelt igénybevevő tehát csupán a névleges kölcsönösszeg 86%-át kapja kézhez. Azonkívül a 8½%-os évi annuitáson felül évi 1%-ot tartozik a járadékbank költségei és valutakockázata megtérítésére fizetni. Az amerikaiak kikötötték, hogy a nyújtott hitelek csak produktív célokra szabad felhasználni s ezen kikötés ellenőrzésére nagy szervezetet építettek ki.

1926 elején a Deutsche Golddiskontbank oly megállapodást létesített a járadékbank-hitelintézettel, mely lehetővé teszi utóbbinak, hogy 3—5 éves jelzálogilag biztosított hitelek bocsásson a mezőgazdaság rendelkezésére. A megállapodás alapján egyelőre 90 millió aranymárka kerül folyósításra. A hitel összegének egy-egy harmada a harmadik, negyedik, ill. ötödik év végén fizetendő vissza. A kamatteher 7% + kezelési költség. A hitelt igénybevevőnek az egész összeget folyósítják s mivel az elkerülhetetlen egyszeri kiadások, bélyegilleték, telekkönyvi illeték stb. stb. mindössze 1½%-ot tesz ki, a magára vállalt kölcsön névleges összegének 98½%-át tényleg kézhez kapja. Ez oly kedvező feltétel, melyhez hasonlóról Magyarországon egyelőre nem hallottunk.

A tavaszi tenyészállatvásáron beszerzendő állatok számára a gazdaközönség az idén is előnyös hitelhez juthatott. A hitelt a Magyar Nemzeti Bank nyújtotta, az eladó által intézvényezett, a vevő által elfogadott, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete vagy a Budapesti takaré- és vásárpénztár által forgatott 3 havi, további 3 hónapra prolongálható váltókra, 7% kamat ellenében. A zsírló intézetek évi 4%-ot számítottak.¹

¹ Köztelek, 1926. 12. szám, február 11, 179. l.

Januárban a baromfitenyésztők egyesületének a földművelésügyi miniszter nagyobb hitelt bocsátott rendelkezésre. Ebből a hitelből az egyesület tenyészbaromfit vásárolt és ezeket a gazdáknak február végéig ingyen engedi át tenyésztésre. A gazdák a tyúk- és kacsafélékből minden darab után 2—2, a lúd- és pulykafélékből 1—1 darabot kötelesek visszaadni. Ennek megtörténte után a kiosztott tenyészanyag a tulajdonos birtokába megy át.¹

A m. kir. dohányjövedéki központ igazgatósága 1408/1926. sz. körrendeletében közölte, hogy a pénzügyminiszter hozzájárult, hogy az öt kat. holdas és ezen felüli termelőknek az 1926. termelési évre szóló dohánytermelési engedélyek kiszolgáltatása után kat. holdanként egy-millió koronás rendkívüli holdpénzelőleg utaltassék ki.²

Az újjáépítési terv végrehajtásának folyamatba vétele, vagyis 1924 május 1-e óta, magyarországi köz- és magáncélokra külföldről felvett hosszúlejáratú kölcsönök együttesen 78,400.000 dollárt tesznek és a következő tételekből alakulnak: az újjáépítési kölcsön 60,600.000 dollár, a Magyar Egyesített Városi Kölcsön 10,000.000 dollár, a Magyar Földhitelintézet jelzálogkölcsöne 4,865.000 dollár, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű r.-t. kölcsöne 3,000.000 dollár. Ezeknek a kölcsönöknek tiszta hozadéka, jutalékok és hasonlók levonása után, megközelítően 65,000.000 dollárt tesz.³

Az *ipar hosszúlejáratú hitelszükségletének* kielégítése a háború előtt a vállalatok által kibocsátott kötvények révén volt lehetséges. A háború utáni időben ez a hitelforma nem járható a magyar vállalatok számára. A hosszúlejáratú hitelszükséglet csupán külföldről elégíthető ki, ott viszont — különösen Angliában és Amerikában — ipari vállalatainkat aligha ismerik ahhoz eléggé, hogy kötvényeiket külön-külön el tudják helyezni. A kisebb összegű típusoknak tehát valóban bajos volna Amerikában piacot teremteni. Ezért érthető a kormány törekvése, amely a beruházási programmba 5 millió aranykoronát állított be avégből, hogy ipari kötvénykibocsátó pénzügyintézetet létesítsen, melynek hivatása volna a kötvénnyel egységesítése révén annak piacát kiszélesíteni. Teljesen bizonytalan, vajjon ez a pénzügyintézet meg fog-e alakulni s vannak hírek, amelyek szerint a kormány elejtette vonatkozó tervét. Kétségtelen, hogy egy ilyen pénzügyintézet sokkal több nehézséggel áll szemben, mint egy földhitelintézet. Már maga a biztosíték sem nyújt oly szekuritást, mint utóbbinál. A konjunkturaingadozás nagyon befolyásolja az iparvállalatok sorsát. Indokolt, hogy a hitelnyújtó az iparvállalatokat ellenőrizze, az azonban kielégítően csak nehezen hajtható végre. *Böttcher*, ki ezzel a kérdéssel foglalkozik,⁴ helyesen fejtegeti, hogy abban az esetben, ha az adós fizetési nehézségekbe jut és az annuitást nem tudja megfizetni, noha a bank természetesen azt pontosan megfizetni tartozik, a pénzügyintézet aligha veheti át az iparvállalat vezetését, miután ahhoz nagy tőkére és speciális szakismeretre van szükség.⁵ Amellett tekintetbe kellene azt is venni, hogy a konjunktura kedvezőtlenége miatt esetleg amúgy se volna lehetséges az iparvállalatot nyereségesen vezetni.

Az egységesítés révén forgalomképesévé tett ipari kötvénnyel előfeltétele tehát az ipari hitellel járó fokozott kockázat kiküszöbölése. Két lehetősége van ennek: a kockázat megosztása (egyetemleges kezesség révén) és a kockázat elhárítása (magánbiztosítás vagy állami kezesség révén). Nem ismeretes, hogy a magyarországi tervezetés mely lehetőség megvaló-

¹ Pesti Napló, 1926. január 26.

² Magyarországi, 1926. január 24.

³ A Nemzetek Szövetsége magyarországi főbiztosának XXI. jelentése.

⁴ Alfred Böttcher: Industrieller Hypothekarkredit, Zeitschrift für Handelswissenschaftliche Forschung, 20. évf., 1926., 133. és köv. l.

⁵ Böttcher, i. m. 138. l.

sítására törekedett. Erdemes azonban megemlékezni arról, hogy *ezidő-szerint egyetlen ipari jelzálogbank létezik*, a drezdai „*Sächsische Landespfandbriefanstalt für Industrie, Handel und Gewerbe*“, melyet egy 1925 július 20-án kihirdetett törvény létesített.¹ A kezesség formája az, hogy a hitelvevők saját hitelük összegén felül annak 10%-a erejéig egyetemlegesen felelősek a nekik nyújtott hitellel azonos kibocsátási sorozatba tartozó hitelekkel kapcsolatos kötelezettségeikért. Az esetleges további hiányért viszont az állampénztár korlátlan összeg erejéig szavatol. Kamaton és törlesztési hányadon kívül évi $\frac{1}{4}\%$ kockázati pótlék fizetendő, amely megfelelő kötvénysorozat számára külön tartalékot alkot. A veszteségek fedezete tehát a következő sorrendben megy végbe: a sorozat tartaléka, az általános tartalék, a megfelelő sorozat hitelvevői hitelük összegének 10–10%-a erejéig, az intézet alaptőkéje, és legvégül az államkincstár.

A szóbanforgó intézet szervezetében az érdekeltségek és az állam egyaránt jogokkal bír, az ellenőrzésben az intézet adóssai is résztvesznek, bizonyos mértékig ahhoz hasonlóan, mint nálunk a Földhitelintézet adóssai.

Az intézet alaptőkéje 1 millió aranymárka. Egyelőre 50 millió márka összegű ipari záloglevelek kibocsátására nyert felhatalmazást. A fedezetül lekötött vállalat becsértékerek 30%-a erejéig nyújt hitelt.

A Sächsische Landespfandbriefanstalt zálogleveleinek első sorozatát már kibocsátotta. A National City Bank of New-York több millió dolláros hitelt nyújtott. A Sächsische Landespfandbriefanstalt az 5 millió dollárról szóló első kötvénysorozatot már átadta a newyorki banknak, amely viszont elhelyezte azt már üzletfelei között. A kamatozás olyan kedvező, hogy az iparvállalatok évi 10%-nál alacsonyabb kamatot fizetnek.²

Magyarországon egyetlen *iparvállalat bocsátott ki kötvényeket* a háború után, még pedig igen sajtóságos körülmények között. A Friedrich Siemens-művek vasöntő- és kőtechnikai gyár r.-t. budapesti cég még a múlt évben immobilizálása következtében 12 milliárd korona adóssággal fizetéseképtelen lett, noha aktivitása nem szenvedett kétséget. Ez a vállalat hitlezőivel akként egyezett ki, hogy nekik követelésük összegéről 5%-kal kamatozó és 10 év alatt visszaváltandó elsőbbségi kötvényeket enged át, kötelezven magát, hogy eddigi alaptőkéje után nem fizet addig osztalékot, amíg valamennyi elsőbbségi kötvényét vissza nem váltotta.³

Ujabban olyan ingatlankölcsönökről is beszélnek, amelyeket biztosító-intézetek nyújtanak azzal a feltétellel, hogy a hitel igénybevevője (az ingatlan tulajdonosa) egyúttal biztosítja az életét is. A kölcsönöket 15 évre folyósítják, aránylag kedvező kibocsátási árfolyamon és a törlesztés az életbiztosítási díjjal egyetemben 13% körül mozog. Az ingatlantulajdonos időelőtti elhalálása esetén az örökösök az ingatlant tehermentesen vehetik át.⁴

Egy értesülés szerint a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, kifejezetten lombardkölcsönök folyósítása céljából, Amerikában félévi felmondásos, 1 millió dollár összegű hitelt vett igénybe, évi $6\frac{1}{2}\%$ kamat ellenében.⁵

A hitelügyi helyzettel kapcsolatosan említendő, hogy 1926 január elseje óta a váltóóvás terén helyreálltak a békebeli állapotok. Míg tehát a háború alatt és óta az óvás a lejárati utáni 15-ik napig volt felvehető, az mostan ismét legkésőbb a második köznapon veendő fel.

¹ L. Böttcher, i. m. 141–142. l.

² Wirtschaftliche Nachrichten für Handel, Gewerbe und Industrie, 1926. 5. szám, 110. l.

³ Pesti Tőzsde, 1926 január 7-iki szám.

⁴ Közgazdasági Figyelő, V. évf. 6. szám 47. l.

⁵ Tőzsdei Kurír, 1926. 9. szám.

A kamatlábak terén jelentősebb változás nem következett be. A sok fizetéseképtelenség azonban bizalmatlanná tette a pénzintézeteket és ezért utóbbiak csak igen óvatosan foglalkoztak a váltóleszármítással. A TÉBE állítólag azzal a tervvel is foglalkozott, hogy külföldi mintára hitelkatasztort állítson fel. A szolnoki és miskolci pénzintézetek az ottani nemzeti banki fiókok égisze alatt, egy hír szerint, meg is valósították azt.¹ Arról is szó esett, hogy a bankok a leszámolási kamatlábat kartellszerűen fogják megállapítani, ez a terv azonban meghiusult a Nemzeti Bank ellenállásán. A vidéki betéti kondíciókartellek viszont, melyeknek célja a betéti kamatláb leszorítása volt, a jegybank hozzájárulásával felbomlottak.²

A tőzsdei forgalomban március elsején léptek életbe az új *deviza-üzleti usanceok*. Ezzel körülbelül egyidőben kötötték meg a budapesti pénzintézetek a valutaüzletre vonatkozó kondíciókattell megállapodást. Utóbbinak legfontosabb szabálya, hogy a bankok a jövőben ügyfelekkel szemben csak a tőzsdén megállapított hivatalos pénz- vagy áruárfolyamon számolhatnak el devizákat és valutákat. Alkuszdíjt és jutalékot a vétellel és eladással kapcsolatban nem számítanak. A vidéki pénzintézeteknek $\frac{3}{4}\%$ engedményt tehetnek, ha kötelezik magukat, hogy ügyfeleikkel szemben a kartellfeltételeknél kedvezőbbeket nem alkalmaznak. 1000 pengőnél kisebb összegeket a bankok a váltóüzleti forgalomban az előző napi árfolyamokon is lebonyolíthatnak.

Figyelemreméltó tünet volt, hogy februárban *zöldhitelről* még nem lehetett beszélni hallani.

A nagyobb pénzintézetek közül csupán a Magyar Általános Hitelbank tartotta szükségesnek, hogy januárban külföldi tőke bevonásával még az aranymérleg elkészülte előtt tőkét emeljen.

A budapesti *értékpapírtőzsde* forgalmának a budapesti giro- és pénztáregylet leszámolóirodájában tényleges szállításra és átvételre került hányada a következőleg alakult:

millió papírkoronában:

1926. évi	Fizetési napok száma	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi össz-forgalom	1925. év vonatkozó hónapjának összes forgalma
január --- --- --- ---	4	62.795	251.180	559.782
február --- --- --- ---	4	114.939	459.736	439.030

A részvények árfolyamlemorzsolódása úgy januárban mint februárban folytatódott. Ezt a folyamatot a február havi nagyobb élénkség sem állította meg. Utóbbi egyébként elsősorban az arbitrage-papirokban történt nagyobb üzletkötéseknek volt a következménye. A legnagyobb veszteséget természetesen a malomrészvények szenvedték, a Viktória malom és a Concordia malom részvényeinek nagy hanyatlása az egyéb malomvállalatok részvényeit magával ragadta.

A magyar *biztosítók* üzleti térvészteségét jelenti, hogy a magyar malomok angol biztosítótársasággal állapodtak meg okjektumaik biztosítása tekintetében.³

¹ Pesti Napló, január 26.

² Pesti Napló, február 21.

³ Pesti Napló, február 25.

Az Angol-magyar bank r.-t. a tőkefelszívást látra és bemutatóra szóló, teljesen költségmentes pénztárjegyek forgalmába hozatalával próbálta élénkíteni. Ezek a pénztárjegyek 6—7—8%-ot kamatoznak, aszerint, hogy a kiállítás napjától a beváltás napjáig legfeljebb 8, 45 vagy 90 nap telt-e el. Ha 8 napon belül mutatják be beváltásra a pénztárjegyeket, akkor kamat nem jár.

A mezőgazdaság helyzete.

A budapesti gabonátőzsde jegyzései a következők voltak:

	Január 30-án	Február 27-én
	k o r o n a	
76 kg.-os tiszavidéki buza	393.750	383.750
Rozs	236.250	226.250
Takarmányárpa	245.000	235.000
Sörárpa	320.000	320.000
Zab	252.500	255.000
Kukorica	181.250	181.250

A búzaár január elején kulminált, kb. 430.000 koronás árfolyam mellett. A világpiacon a gabona ára jelentékenyen meghaladta a magyarországi árat, a chicagói árra vonatkozólag ezen krónikában korábban¹ közölt adat téves, amit most helyesbíték. A chicagói gabonátőzsde búza-jegyzése, métermázsára és koronára átszámítva volt, a budapesti jegyzéssel szembeállítva,

	Chicago	Budapest
1925 november 28-án	420.000	372.500
1925 december 30-án	470.000	400.000
1926 január 30-án	460.000	393.750
1926 február 27-én	435.000	383.750

A budapesti árutőzsdén a hivatalos forgalomban azonnali átvételre eladott búzamennyiség volt

	1926	1925	1913
januárban	75.100 q	66.900 q	312.000 q
februárban	109.250 «	34.600 «	326.500 «

Állattenyésztésünket közelebbről érintette, hogy Csehszlovákia a lengyelországi száj- és körömfájásra való tekintettel tilalmazta a lengyelországi hasított körmű állatok behozatalát és átvitelét.²

¹ Közgazdasági Szemle, 1926. 101. l.

² Wirtschaftliche Nachrichten für Handel, Gewerbe und Industrie, 1926. 4. szám 89. l. és u. o. 1926. 7. szám 162. l.

Február 28-án és március 1—2-án a Szabolcsvármegyei Gazdasági Egyesület a Tiszántúli Mezőgazdasági kamara támogatásával és a Burgonyatermelők Értékesítő Szövetkezetével karöltve étkezési, ipari és vetőgumó burgonyamintavásárlat rendezett Nyíregyházán.¹

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság teljes ülése február 22-én igen fontos elvi döntést hozott.²

A kérdés jelentőségének mérlegelhetése végett tudni kell, hogy múlt évi december hónap 7-én lejárt az az ötévi határ, amelyen túl az O. F. B. a földreformtörvény alapján nem adhat engedelmet megváltási eljárás megindítására. Ez azt jelentené, hogy azok a földbirtokok, amelyekre december 7-éig megváltási eljárás nem indult, vagy amelyekben a megváltási eljárást már befejezték, egyáltalán nem vehetnek többé igénybe az állam megváltási jogának alkalmazásával.

Ámde a törvénynek ilyen értelmű magyarázatát megzavarja a földreformnovella 18. szakasza, amely újabb megváltási eljárásról és folytatólágos eljárásról rendelkezik. Újabb eljárást lehet indítani a novella rendelkezése szerint befejezett megváltás után is a háborús időkben szerzett birtokokra, továbbá a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok mezőgazdasági ingatlanaira és bármely megváltható ingatlanra házhelyszükségletek kielégítésére. Folytatólágos eljárást pedig az O. F. B. elnöki tanácsának engedelmével lehet megindítani akkor, ha újabb birtokpolitikai célok merülnek fel, amelyeket a már meghozott befejező ítéletek nem oldottak meg; de folytatólágos eljárásnak csak a befejező ítélet keltétől számított egy éven belül lehet helye.

A novellának ezek a rendelkezései úgy is értelmezhetők, mintha az újabb megváltási eljárás időbeli korlát nélkül, a folytatólágos eljárás pedig az ezután hozandó ítéletek keltétől számított egy éven belül is gyakorolható volna, amely esetben a földreform végrehajtása beláthatatlan időkre kitolódna és a megváltás damoklesi kardja állandóan a birtokosok feje fölött lebegne.

Másfelől azonban a törvény rendelkezéseinek azt az értelmezést is lehet adni, hogy az ötévi határidő az állam által gyakorolható megváltási jognak általános érvényű, végleges időbeli korlátja, amiből az következik, hogy az ötévi határidőn túl semmiféle címen sem engedhető meg olyan eljárás, amelynek folyományaként a megváltási jog gyakorolható lenne.

Felmerült konkrét esetekből folyóan most az O. F. B. teljes ülése törvényt magyarázat útján végleg eldöntötte ezt a nagyjelentőségű kérdést, egyhanguan kimondván, hogy az 1924. évi VII. törvények 18. §-a első bekezdésében szabályozott újabb megváltási eljárás és az ugyanott az elnöki tanács hatáskörébe utalt folytatólágos eljárás, az 1920. évi XXXVI. törvények 35. §-ában, illetve az 1924. évi törvények 11. §-ában meghatározott öt éven túl meg nem engedhető.

¹ Köztelek, 1926 február 7, 10—11. szám 166. l.

² Budapesti Hírlap, 1926 február 23.

Nem vonatkozik ez a megállapítás olyan esetekre, amelyekben az O. F. B. ítélete feltételeket kötött ki és fentartással élt és nem vonatkozik a vagyonváltságföldre sem, amelyek igénybevétele nem esik a megváltási jog fogalma alá. Érintetlenül marad az a jog is, hogy az egyes tanácsoknak az igazi méltányossággal ellenkező határozatai ellen orvoslást az elnöki tanácsnál lehet kérni.

A teljes ülésnek ez a bírói gyakorlatra nézve döntő törvénymagyarázata a birtokosság körében megnyugvást fog kelteni és hozzájárul a vagyonjogi biztosság érzésének megszilárdításához, anélkül, hogy a kisemberek méltányos érdekein sérelmet ejtene és őket megokolt esetekben a jogorvoslattól elzárná.

Az ipari helyzet.

A széntermelés a következőleg alakult:

1926. évi	Fekete kőszén		Barna kőszén		Lignit szén		Összesen	
	a)	b)	a)	b)	a)	b)	a)	b)
	m é t e r m á z s a							
január ...	640.571	574.438	5,063.797	4,624.536	195.148	165.700	5,899.516	5,364.674
február ...	632.084	577.142	3,986.421	3,539.812	157.064	132.423	4,775.569	4,249.377

a) — összes széntermelés, b) — a kereskedelmi forgalomnak átadható széntermelés.

A szénbehozatal volt ugyanakkor

1926 januárban ... 1,308.403 q
1926 februárban ... 872.031 «

míg a szénkivitel mennyisége

1926 januárban... 449.579 q
1926 februárban ... 520.949 «

volt.

Magyarország 1925. évi érc- és nyerstermelése volt:¹

Bauxit ...	1.500 q	Rézérc ...	104 q
Mangánérc ...	62.830 «	Vasérc ...	708.822 «
Kénkovand ...	1.512 «	Nyersvas... ..	931.295 «

Az ércbányászatban és vaskohászatnál alkalmazott átlagos munkáslétszám 1301 volt.

¹ Bányászati és Kohászati Lapok, 1926. 93. l.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt

1926 januárban	--- --	4,473.934 kilowattóra
1926 februárban	--- --	4,328.488 «

A munkanélküliség ismét fokozódott. A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munka nélkül volt

1926 január végén	--- --	28.378, ebből Budapesten	--- --	16.870
1926 február végén	--- --	29.135, ebből Budapesten	--- --	17.164

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok száma volt

1926 január végén	--- --	1.678
1926 február végén	--- --	1.694

Az iparban foglalkoztatottak számáról képet nyerünk, ha tudjuk, hogy a budapesti kerületi munkásbiztosító pénztár taglétszáma volt

	Férfi	Nő	Együtt
1926 január végén	169.500	139.030	308.530
1926 február végén	176.210	142.891	319.101

A Magyar Munkaadók Központjában tömörült vállalatok munkáslétszáma volt

1926 januárban	--- --	153.333
1926 februárban	--- --	151.846

1926 január 20-án a pénzügyministerium az 1925/1926. évi termelési időszakra megállapított szesztermelési keretet felemelte 240.000 hektoliterről 282.000 hektoliterre.

A magyar gépgyárak által a törökországi export lebonyolítása érdekében 1925 nyarán félévre létesített szindikátus az új év elején felbomlott, miután eredménytelen volt.

A Spódiumgyár január elején belépett az európai enyvkartell tagjainak a sorába.

Gyümölesszeszgyáraink kartellbe léptek, amely többmilliárdos állami hitelt kapott.

Különösen a malomiparnak a konjunkturája volt igen rossz. A Viktória és a Concordia malom veszteségeiről már beszámoltunk. A malmok nehézségeinek általános oka azonban az, hogy kapacitásuknak csak igen kis töredékét tudják kihasználni. Malmaink egy része különben a Lengyelországba irányult exporton is veszteségeket szenvedett, amennyiben az oda eladott liszt vételárához nem tudtak hozzájutni. Nem meglepő tehát, hogy a budapesti Lujza-malmot, mely néhány év előtt leégett, nem fogják felépíteni, a tervek szerint közraktárt csinálnak belőle.

Közlekedésügy.

A vasúti forgalomról a következő adatok tájékoztatnak. A Duna-Száva-Adria vasútnál volt:

	a szállított utasok	a teljesített személy- kilométerek
	s z á m a	
1926 januárban	335.000	7,571.000
1926 februárban	294.000	7,364.700

a magyar királyi államvasutaknál pedig:

1926 januárban	4,593.000	utas
1926 februárban	4,231.000	«

A Duna-Száva-Adria vasút teherárúforgalma volt viszont:

	tonna	tonnakilométer
1926 január	133.868	11,069.051
1926 február	107.467	10,978.095

a MÁV.-nál pedig:

	a feladott gyors- és teherárú súly	az idegen vasutak- ról belépett gyors- és teherárú súly	összesen
	t o n n a		
1926 január	989.656	484.090	1,473.746
1926 február	946.729	461.936	1,408.665

Budapest forgalmára vonatkozóan a következő adatok állnak rendelkezésre:

1926. évi	Behozatal Budapestre		Kivitel Budapestről	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
január	3,380.406	295.352	875.444	39.285
február	2,835.445	447.179	955.571	89.122

A Budapestre érkezett hajók száma volt:

1926 januárban	362
1926 februárban	748

Az érkezett idegenek száma volt:

1926 januárban	17.713, ezek közül külföldi	4.780
1926 februárban	16.903, " " "	4.498

Tarifális tekintetben említésre méltó, hogy a MÁV. januárban a burgonya szállítására megadta a mezőgazdák által már régóta kívánt kedvezményt, olyként, hogy azt a tarifakedvezményt, melyet addig csak a keményítőgyárak igényelhettek a hozzájuk beszállított burgonya szállítási díja után, ezentúl a szeszgyárak, burgonyaszárítóüzemek és állathizlaldák is igényelhetik. Szállítási kedvezményben részesül továbbá a szabolesi állomásokról legalább 100 km. távolságban feladott étkezési burgonya is. Ugyanakkor a MÁV. a tengerentúlra szállítandó küldemények utáni 30%-os kedvezményt megadta az enyvre, olajos-magvakra és paprikára is.

A magyar és német vasutak képviselői januárban Nürnbergben tanácskoztak a magyar-német vasúti köteléki díjszabás megalkotásáról. A két állam képviselői elvileg teljes megegyezésre jutottak a köteléki díjszabás részleteinek a kidolgozása folyamatban van. Ugyanakkor szankecionálták azon korábban kötött megállapodást, mely a gyümölcsszállítmányok különleges kezelésére vonatkozik. A németek a forgalmi kérdések kielégítő rendezésén túl a magyar gyümölcsszállítás számára messzemenő tarifális kedvezményeket helyeztek kilátásba.

Bennünket közelről érint, hogy az erdélyi magánvasutak megváltási ügyében az érdekelt vállalatok és a román kormány között létrejött az egyezés. Az impériumváltozás után a román kormány, mint ismeretes, a megszállt területeken levő magánvasutakat is birtokába vette, anélkül azonban, hogy akár a használatért fizetendő bér, akár pedig a végleges megváltás ellenértéke ügyében az érdekelttel megállapodást létesített volna. A vasutársaságok természetesen a békeszerződés megfelelő szakaszára való hivatkozással sürgették a vasutak megváltásának rendezését. A helyiérdekű vasutak jórészt német kézben levő részvényeit a németek a jóvátételi bizottságnak voltak kénytelenek kiszolgáltatni, amely azokat elárverezte. A részvényekből sokat megvásárolt egy belga szindikátus, egy nagyobb pakettet pedig magyar érdekeltség váltott magához. Ezeknek a részvényeknek, illetőleg vasutaknak ügyében jött létre most februárban megállapodás. A megegyezés értelmében Románia átvesz végleges tulajdonába 1440 kilométer hosszú vasutvonalat, amely jelenleg 17 magánvasutársaság tulajdona. A vételárát 40 év alatt amortizálva törleszti olyképpen, hogy minden 100 békebeli magyar korona részvényvagyron után 14 frankot fizet és az így előálló tartozásáról 5% mellett kamatozó állami kötvényt ad. Azok között a vasutársaságok között, amelyekkel a román kormány a fenti megállapodást létesítette, van az Arad-Csanádi Helyiérdekű Vasút, valamint a Szamosvölgyi Vasút is.

Érdekes ajánlatot tett a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút kötvénytulajdonosainak: önként felajánlotta nekik az elsőbbségi kötvényeinek a

valorizálását, noha a nemzetgyűlés előtt fekvő valorizációs javaslat a vasúti kötvényeket kizárja a valorizálásból. Az ajánlat szerint az 1924-ig bezárólag kisorsolt és még be nem váltott kötvények névértékük 15%-ával, vagyis 60 német birodalmi márkával váltatnak be. Együttal a vasút megkezdi az elsőbbségi kötvények kamatszolgálatát, még pedig a felértékelési összeg 3%-ával. Állítólag a kötvénytulajdonosok kedvezőbb valorizálás reményében nem nagyon éltek a vasúttársaság ajánlatával.

A Budapesti Közlöny 1926. évi 46-ik számában közzétetett a Lilla-füred szándékolt fejlesztése következtében nagy jövőjű színvölgyi korlátolt körforgalmi erdei iparvasút engedélyokirata.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal nem változott számbajöhetően, csupán a gabonaneműek ára csökkent jelentékenyebben. A központi statisztikai hivatal nagykereskedelmi árindexe volt:

	dec. 31-én	január 31-én	február 28-án
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	17.447	16.517	16 270
Ipari anyagok és termékek...	19.929	19.747	19.428
Az összes áruk átlaga	18.832	18.319	18.031
Változás az előző hóval szemben	+ 1.2%	— 2.7%	— 1.6%

Szétbontva az indexet:

	a nyersanyagok i n d e x e	a gyártmányok i n d e x e
december 31-én	18.552	19.112
január 31-én	17.746	18.892
február 28-án	17.200	18.848

volt, míg

	a belföldi áruk i n d e x é t	a külföldi áruk i n d e x é t
december 31-én	17.410	21.759
január 31-én	16.594	21.870
február 28-án	16.324	21.546

jelezte. Az áresökkenés tehát úgyszólván kizárólag a belföldi árúknál mutatkozik.

A létfenntartási költségek alakulása némileg eltér a nagykereskedelmi index alakulásától, miután, habár számos közszükségleti cikk olcsóbbá lett, február folyamán néhány olyan cikk drágult meg, amely (pl. kenyér, tej, zsír) döntő szerepet játszik a létfenntartási költségek alakulása tekintetében. A *létfenntartási index* volt:

	A Pester Lloyd szerint		A Szakszervezeti Értesítő szerint		A Közgazdasági Figyelő szerint		A Statisztikai Szemle szerint	
	lak-bérrel	lakbér nélkül	lak-bérrel	lakbér nélkül	lak-bérrel	lakbér nélkül	lak-bérrel	lakbér nélkül
1925 december 31.	—	17.750	18.822	22.771	15.673	18.087	14.743	17.306
1926 január 31. ...	—	17.658	18.695	—	15.539	17.912	14.418	16.879
1926 február 28. ...	15.407	17.509	18.690	—	15.538	17.704	14.625	17.037

A budapesti közraktárak forgalma a következőleg alakult:

1926. évi	Készlet a hónap elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hónap végén
a) összes forgalom métermázsákban				
január --- --- ---	196.999	106.906	114.235	189.670
február --- --- ---	189.670	64.814	71.744	182.740
b) biztosítási érték millió koronákban				
január --- --- ---	77.099	27.399	28.570	75.928
február --- --- ---	75.928	19.701	22.369	73.260

A vámok még mindig nem tekinthetők kialakultaknak. Újabb vámtarifadöntvényeket és a vámtarifához készített árulajstromon eszközölt újabb módosításokat tartalmaztak a 164.539/1925. P. M. XII. (Bpesti Közl. 16.), a 8566/1926. P. M. (Bpesti Közl. 24.), a 16.684/1926. P. M. (Bpesti Közl. 32.), a 22.091/1926. P. M. (Bpesti Közl. 39.) rendeletek. Az 1370/1926. M. E. (Bpesti Közl. 44.) rendelet különböző áruk behozatalát ideiglenesen mentesíti a vám alól, más áruk számára pedig mérsékli a vámot. A 166.195/1925. P. M. (Bpesti Közl. 19.) rendelet a szeszes italok vámkezeléséről szól. A 139.168/1925. P. M. (Bpesti Közl. 20.) rendelet egyes göngysúlytétételeket módosít. A 145.800/1925. P. M. (Bpesti Közl. 23.) rendelet kimondja, hogy burgonyát a kisebb határszéli forgalomban is csak akkor szabad behozni, ha a m. kir. Növényélet és Kórtani Állomás igazolja, hogy a szóbanforgó burgonyaszállítmány behozatala ellen növényélet és kórtani szempontból nem merül fel észrevétel.

Az 1926:VI. t.-c. felhatalmazza a kormányt, hogy egyes külállamokkal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink ideiglenes szabályozása céljából a szükséghez képest ideiglenes megállapodásokat létesíthessen, átmeneti rendelkezéseket tehessen, illetőleg az ideiglenes megállapodásokat legkésőbb 1926. évi december hó 31-ig terjedő hatállyal rendeleti úton életbeléptethesse. A kormány ily tárgyú rendeleteit a Nemzetgyűlésnek bejelenteni tartozik. Habár ez a törvény nem érinti az 1924:XXI. t.-c. 3. §-ában foglaltakat, hogy t. i. a vámtarifát érintő egyezmények csak törvénybe iktatás után léphetnek életbe, mindazonáltal kiterjed azon

ideiglenes kereskedelmi egyezményekre is, amelyek vámtarifára vonatkozó határozmányokat nem tartalmaznak ugyan, azonban a másik szerződő felet az egyezményben biztosított legnagyobb kedvezményes elbánás alapján juttatják egyéb államokkal kötött egyezményekben foglalt és a vámtarifára vonatkozó határozmányok élvezetébe.

Az 1926. V. t.-c. becikkelyezte a *Franciaországgal* 1925. évi október hó 13-án kötött, gazdasági érdekeltségeink által igen gáncsolt *kereskedelmi egyezményt*. A rendkívül terjedelmes, sok kérdésre kiterjedő szerződésben Magyarország Franciaországnak, valamint a francia gyarmatoknak és protektorátusoknak biztosítja a legnagyobb kedvezményt. Ezenfelül vámtarifális engedményt nyújt többek között sajtra, fűszerekre, gyümölcsökre, szeszes italokra, csokoládéra, illatszerekre, gyógyszerekre, különböző textilárúkra, bőrárúkra, kerékpárookra, automobilocokra, optikai cikkekre, zongorákra, stb. stb. Franciaország ezzel szemben Magyarországnak nem nyújt teljes legnagyobb kedvezményt, hanem azt csupán néhány külön felsorolt cikkre korlátozza. Ilyen cikkek: ló, juh és bérány, vad, baromfi, húskonzerv, libamáj-pástétom, gyapjú, ágytoll, nyersselyem, tojás, szárított főzelék, csokoládé, sör, likőr, ásványvíz, stb. Bizonyos cikkek ismét, így a tokaji bor, villamos izzólámpák, stb. csak meghatározott kontingens erejéig részesülnek a legnagyobb kedvezményben. Többfajta Magyarországról származó és onnan érkező árú különböző, megállapított, százalékos mérséklések kedvezményében részesülnek, melyek a francia általános és minimális tarifák között mutatkozó különbség után számíttatnak. E százalékok változatlanok maradnak, bármennyire emeltessenek vagy mérsékeltesen a tarifák, vámpótlékok vagy szorzószámok, melyeket Franciaország a jövőben esetleg meg fog állapítani. Az ilyenfajta engedmények százaléktétele 80% és 11% között ingadozik. Franciaország kötelezte továbbá magát, hogy, amennyiben a felsorolt árúkra vonatkozóan Ausztriának vagy Csehszlovákiának kedvezőbb elbánást biztosítana, abban Magyarország is részesedik. Egy további jegyzék tartalmazza azon árúk felsorolását, amelyekre nézve Magyarország ellenszolgáltatás nélkül igényelheti azon vámmérsékléseket, amelyekben Franciaország Németországgal megegyezik. Ennek annál inkább jelentősége van, mert 1926 február 12-én a német-francia kereskedelmi szerződést megkötötték és ez időközben életbelépett. A francia-magyar kereskedelmi szerződés vámkedvezményeit természetesen csak származási bizonyítványokkal lehet igénybevenni. A szerződés egy évre szól, felmondás híjján azonban automatikusan meghosszabbodódik. Mindamellett a felek bármelyike kérheti 1926 július elsejétől fogva a szerződés módosítását, ami a szerződés két havi felmondásának felel meg. A francia-magyar kereskedelmi egyezményt az 1320/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 42.) 1926 február 21-én léptette életbe. A végrehajtási utasítást a 22.133/1926. P. M. (Bpesti Közl. 41.) és a 31.382/1926. P. M. (Bpesti Közl. 46.) rendelet tartalmazza. Franciaországba egyébként egyelőre nehezen lehet csak exportálni, mivel a francia frank romlása következtében nem vagyunk ott versenyképesek.

Az 1321/1926. M. E. (Bpesti Közl. 45.) rendelet életbeléptette a Németalfölddel még 1924. évi december hó 9-én kötött kereskedelmi egyezményt, mely mindkét ország részéről legnagyobb kedvezményi szerződés. Az 1390/1926. M. E. (Bpesti Közl. 46.) rendelet kiterjeszti a Lengyel köztársasággal kötött, az 1925:XXVII. t.-c.-be iktatott kereskedelmi egyezményt Danzig szabad városra.

Fontos esemény volt, hogy hosszas, többször megszakadt tárgyalás után február 28-án aláírták az osztrák-magyar kereskedelmi egyezményt.

Bennünket érintő kereskedelmi szerződést kötöttek: Németország és Svájc, Németország és Ausztria, Németország és Spanyolország, Belgium és Csehszlovákia.

Csehszország a behozatali tilalmakat enyhítette jelentékenyen főleg a kerámiai és az üvegiparban.

Az egész vámkérdéssel szorosan összefügg a vámhitel kérdése. A 31.506 1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 48.) a vámhitel után fizetendő kamatot március elsejétől kezdődően a korábbi 10%-ról 8%-ra leszállította.

Az 1926. évre a kincstár egyébként mindössze 300 milliárd korona fogyasztási adó- és vámhitelt engedélyezett. Az ingatlanbekebelezés alapján kiadott hitelengedélyek mintegy 50%-kal csökkentek az 1925. év vége óta felfedezett sok visszaélés hatásaként.¹

A külkereskedelem értéke volt

	január	február
	millió aranykorona	
Behozatal 1924-ben	63·4	58·8
" 1925-ben	53·3	62·7
Kivitel 1924-ben	35·2	39·9
" 1925-ben	53·4	50·3

A budapesti kereskedelmi és iparkamara fontos elhatározásra jutott, mikor a gazdasági hírszolgálat kiépítését célul tűzte ki magának, 1926. évi január 19-én tartott teljes ülésén exportirodának felállítását határozta el. Ez az iroda látja el majd a kikészítési eljárás és engedélyjegyes forgalomra vonatkozó kérelmek véleményezését, ajánlólevelek és származási bizonyítványok kiállítását, valamint a vám-, szállítási-, deviza- és más kérdésekre vonatkozó felvilágosításadást. Az iroda fontos feladata lesz továbbá a külföldi ügyletkötési lehetőségek kikémlelése, stb. stb. A kamara amellet külföldi levelezői kart is kíván megszervezni, hogy így a külföldnek Magyarországot érdeklő minden nagyobb városában megbízható kapcsolatokkal rendelkezessék. A külföldi gazdasági hírszolgálat kérdése ugyancsak kielégítő megoldásra fog található.

Februárban földművelésügyi kormányunk szép sikerrel hivatalosan résztvett a kairói nemzetközi kiállításon.

¹ Ujság, 1926 február 24.

A Fiume felé irányuló exportunk szempontjából érdekel, hogy egy 1925 december 24-én megjelent olasz királyi dekrétum megbízza a velencei Instituto Federale di Credito per il Risorgimento delle Tre Venezie cégű altruista pénzintézetet, hogy Fiumében autonom fiumei fiókot létesítsen, amelynek tőkéjéhez, az anyaintézeten kívül, bel- és külföldi bankintézetek, hajózási és biztosítási társaságok, takarékpénztárak és helyi jellegű pénzintézetek fognak hozzájárulni. A részesedésre a fiumei magyar bankfiókokat is felszólították. Az új intézet feladata többek között az úton levő és tároló árúkra és azokra vonatkozó kereskedelmi okmányokra való hitelnyújtás. Az intézet, amely különféle adóelengedésekben részesül, a szállítás alatt álló árúkra vonatkozó és az előlegezési művelettel összefüggő jelzálogjogát az árúnak a rendeltetési helyre való megérkezése után is gyakorolja, mindaddig, amíg a hajópolizza, vagy a fuvarlevélmásodlat a birtokában van. Ezen joga akkor is fennmarad, ha az árú a vasúti vagy hajózási vállalatától a fiumei közraktárakba, vagy az olasz vagy jugoszláv kezelés alatt álló szabadraktárakba megy át, valamint az árú ki- és berakása alatt is.¹ Ezen új árúlobbardbanktól sokat várnak Fiume forgalmának fellendítése tekintetében s azt remélik, hogy hozzá fog járulni a Magyarországgal való forgalom fellendítéséhez, különösen, miután a hitelt állítólag igen kedvező feltételek mellett fogja nyújtani: a fedezet értékének 75%-a erejéig, évi 6½% kamat mellett. Az új bank egyelőre azonban nem kezdette meg a tevékenységét.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következő volt:

(Az órabérek koronában vannak kimutatva.)

	1925 december	1926 január	1926 február
Bádogos	9.636	8.778	8.944
Asztalos	7.965	8.031	7.754
Szabó	8.690	8.374	9.263
Közműves	8.750	—	7.667
Napszámos	6.563	6.672	6.399
Gyári munkásnő	3.840	3.292	4.792
Napszámosnő	6.163	5.363	4.737

A munkapiac az állami munkaközvetítő adatai szerint rosszabbodott, nyilvántartása szerint 100 munkahelyre 1925 decemberben 286, 1926 januárban 369 és februárban 403 munkakereső esett.

A rossz gazdasági viszonyok következtében a kivándorlás ijesztő méreteket öltött, különösen a bányász népesség között. A belügyminiszter

¹ Pesti Tőzsde, 1926 január 21

a kivándorlás okainak megvizsgálására bizottságot küldött ki. Ezen nagy kivándorlásról a hivatalos statisztika nem tud képet adni, az az 1925. évről mindössze 2986 kivándorlóról tud. Amellett a kivándorlók külföldi elhelyezkedése is mind több és több nehézségbe ütközik, így újabban Csehszlovákiába csak az a külföldi kaphat beutazási engedélyt munkavállalás céljából, aki a központi munkahivatal beutazási engedélyét bírja. Ezt az engedélyt viszont csak az kaphatja meg, akinek különleges képzettsége van s így beutazása kívánatos a csehszlovák munkapiac szempontjából.¹

Az uralkodó nagy nyomorra vall, hogy a karácsonykor Budapesten kiosztott 4.800.000.000 korona segélyben való részesítés kérésével 41.000-en jelentkeztek, akik közül 24.000-en kaptak segélyt.

Varga István.

¹ Pesti Napló, 1926 január 20

Támadások a közgazdaságtan néhány alaptétele ellen.

Mióta a klasszikus iskola a közgazdaságtan vizsgálódási területét körülhatárolta, az elmélet kiindulási pontja az értékelmélet lett. Feladata azoknak az indítóokoknak tisztázása, amelyek az embert gazdálkodásra ösztönzik és gazdasági tevékenységének vezérfonalát megadják. A klasszikusok óta az értékelmélet erősen kimélyült. *Jevons*, *Walras* és *Menger* szinte egy időben eljutottak a határhaszon fogalmához és ezzel alapot teremtettek arra, hogy a tudomány megközelítthesse az értékelés legelemibb és legegységibb alakzatát, a használati értéket, mely azelőtt mindig a haszon fogalmával olvadt egybe. Nagy lépés volt ez, mert megadta a lehetőséget arra, hogy a tudomány a gazdasági cselekvés három alapfázisát, a fogyasztást, a termelést és a cserét a gazdálkodás alaprugójából, a javaknak tulajdonított jelentőségből levezethesse.

Igaz, hogy az új értékelmélet, a határhaszonelmélet, vagy mint sokszor nevezik, a szubjektív értékelmélet nem mindenhol talált egyformán kedvező fogadtatásra. A klasszikusok hatása alatt álló angol irodalom nem tudta magát oly könnyen rászánni a költségfogalmon alapuló régi értékelmélet feladására, de mégis különösen *Jevons* hatása alatt hajlott az új értékelmélet felé is, melyet különösen *Marshallnak* sikerült azután a költségelmélettel összhangba hozni. Az amerikai irodalom is a költségfogalom gyökeres átalakításának és a disutility fogalmának felállításában majdnem általánosan elfogadta a szubjektív értékelméletet. Hiszen, mint fiatal tudomány, nem állott annyira a tiszteletreméltó hagyományok hatása alatt, mint az anyaország, mely a klasszikusokban nemcsak az elmélet alapos művelőit, hanem egyenesen a közgazdaságtannak, mint igazi tudománynak megalapítóit tiszteli. A svéd, a németalföldi és kivált az olasz tudomány lelkesen szegődött a határhaszon hívei közé. Már Franciaország és Németország tartózkodóbbak voltak, bár a matematikai iskola, melyet sok szál fűz a határhaszonelmülethez, jó részben francia eredetű, a lausannei iskola pedig (*Walras*, *Pareto*) egészen a határhaszonelmélet alapján áll, a német bölcséleti szellemtől pedig azt lehetett volna várni, hogy szívesen fogadja a határhaszoniskola elméleti elmélyedését. Ámde úgy Franciaország-

ban, mint Németországban a történeti realizztikus irány kerekedett felül és ez idegenkedett a messzebbmenő általánosításoktól.

A legújabb időkig azonban nézeteltérések csupán az érték-tünemény megmagyarázása körül merültek fel és arra szorítkoztak, hogy egyesek az új értékelmélet által adott megoldást helytelenítették, vagy legalább is, mint ki nem elégitő eredményt visszautasították. Szemére vetették az új elméletnek, hogy túlságosan elvont és hogy idegen területre, a lélektan területére kalandozik át. De magát azt, hogy az érték oly alap-tüneménye a gazdasági életnek, melynek magyarázata elengedhetetlen, senki sem vonta kétségbe.

Újabban a helyzet erősen megváltozott. Már egy idő óta figyelhető, hogy egyes német tudósok *magának az értékelméletnek a jogosultságát*, vagy legalább is annak a közgazdaságtan elméletébe tartozását kezdik kétségbevonni. Első közöttük *Gottl-Ottlilienfeld* volt, aki „Die Herrschaft des Wortes“ c. munkájában (Jena 1901) már nem kevesebbet állított, mint azt, hogy az egész értékelmélet nemcsak elhibázott, hanem az érték fogalma magában véve egészen helytelen és kiküszöbölendő a közgazdaságtanból.¹ Hasonló álláspontot foglalt el már régebben *Amonn* is, midőn a közgazdaságtan területének körülhatárolásánál a kérdést úgy döntötte el, hogy a közgazdaságtan feladata tisztán a gazdasági élet társadalmi vonatkozásainak kutatása, melynek körén kívül esik véleménye szerint az érték-tünemény.² Anélkül, hogy ez álláspontját bővebben indokolta volna, megkísérelte azután *Cassel*³ egy oly közgazdasági rendszer kiépítését, amelyben az értékfogalomról nem is esik szó, hanem helyét tisztán az ár fogalma tölti be, mely — és itt *Cassel* felfogása találkozik *Amonnéval* — egyedül társadalmi fogalom és így egyedül való a társadalmi gazdaságtanba. Ez új irányzat fejére azután a koronát *Dietzel* tette fel, amidőn egyenesen kijelentette, hogy az értékelmélet felesleges, mert az semmit sem magyaráz meg a gazdasági életből és így a közgazdaságtanban egyáltalán nincs keresni valója.⁴

Fel kell vetnünk a kérdést: hogyan vélekedjünk ez irányzatról? Fel kell vetnünk azért, mert nem mellékes kérdésről, hanem tudományunk egy sarkalatos pontjáról van szó és így állást kell foglalnunk abban a kérdésben, hogy igaza van-e az új irányzatnak?

¹ Már „Der Wertgedanke ein verhülltes Dogma der Nationalökonomie“ Jena 1897. c. munkájában támadta az értékelméletet, majd „Die wirtschaftliche Dimension. Eine Abrechnung mit der sterbenden Wertlehre“ Jena 1923. c. könyvében egyenesen az értékelmélet elhalásáról beszél.

² Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomie. Wien 1911.

³ Theoretische Socialökonomie. Leipzig 1918.

⁴ Vom Lehrwert der Wertlehre. Leipzig 1921.

E kérdésre csak úgy adhatunk választ, ha tüzetesen megvizsgáljuk azokat az ellenvetéseket, amelyek az értékelmélet jogosultsága ellen elhangzottak. Ez ellenvetések négy irányban haladnak. Első sorban azt állítják, hogy a közgazdaság terén mutató jelenségeket értékelmélet nélkül is teljesen meg lehet magyarázni és így — foglalkozhatik bár az értékelmélet érdekes problémával — az még sem szerves része a közgazdaságtannak. Ennél már tovább megy az az állítás, hogy az értékelmélet nemcsak elkerülhető és így felesleges, hanem idegen területre, a lélektan területére betörésre kényszeríti a közgazdaságtant, tehát azzal a veszéllyel fenyegeti, hogy alapjaiban lélektanná válik. Rokon evvel az ellenvetéssel annak hangoztatása is, hogy az értékelmélet mintegy szubjektivizálja a közgazdaságtant és így a való tények mellőzésével tisztán alanyi alapon nyugvó tünemények színében tünteti fel a közgazdasági jelenségeket. Végül, kivált *Spann* azért ellensége az értékelméletnek, — legalább is mai formájában — mert az szerte elhomályosítja a gazdasági élet egységességének és társadalmi lényegének mivoltát és így tisztán individualisztikus alapra helyezi a közgazdaságtant, holott a közgazdaság lényege nem egyéni megfontolásokon és egyéni cselekedeteken fordul meg, hanem az egységnek az összeségbe, a nagy egészbe való beletagolódásán.

Ez ellenvetések közül igazán elvi jelentőségű voltaképpen csak az, hogy *főlösképpen az értékelmélet, vagyis, hogy elképzelhető-e a közgazdaság jelenségeinek olyan magyarázata, amely az érték fogalmát vagy egyáltalában kiküszöböli, vagy pedig az értéket oly adottságnak tekinti, amely kétségtelenül ott áll ugyan a gazdasági élet háttérében, de amely a közgazdaságtan által tovább nem elemezendő, mert, bár a gazdasági életre befolyása van, az érték lényege már nem gazdasági természetű.* Mindazok az ellenvetések ugyanis, amelyek pszichologizmussal, szubjektivizmussal és individualizmussal vádolják az értékelméletet, voltaképpen már nem a dolog lényege ellen fordulnak, hanem az értékelmélet tartalma ellen és elképzelhetővé teszik egy oly értékelmélet kiépítését, amely e vádaktól mentes.

Vizsgáljuk tehát mindenekelőtt azt a kérdést, vajjon *tényleg lehetséges-e a közgazdaság jelenségeit az értékfogalom kikapcsolásával valóban kimerítően megmagyarázni?* E felfogás hívei, kivált *Amonn* és *Cassel*, abból indulnak ki, hogy a közgazdaságtan területét tisztán a piaci gazdálkodásra kell szorítani. Hogy tehát csak a piacon kezdődik az, ami igazán közgazdasági jelenség, míg az, ami a piac háttérében van, csak egyéni gazdálkodás, amely tudományunk szempontjából közömbös. Erre a felfogásra voltaképpen maga *Amonn* is rácéfolt, amidőn *Cassel* árelméletének vizsgálatánál azt veti utóbbinak

szemére, hogy az ár és a kereslet közötti viszonyt teljesen megmagyarázatlanul hagyja.⁵ Ez valóban így is van. Cassel vizsgálja, hogy adott kínálat és kereslet mellett hogyan kell az árnak kialakulnia, de arra nézve, hogy mitől függ a kereslet intenzitása, teljesen tájékozatlanul hagy. Ennek az oka igen egyszerű és éppen az értékelmélet mellőzésében fekszik. Az ár ugyanis, ha a kereslet és kínálat tömegjelenségek is, mégis csak végeredményben az egyéni gazdaságok helyzetével, azok szükségleteivel, fizetőképességével és a termelésre vonatkozó ítéleteivel függ össze. Valahogyan az árnak mégis csak be kell kapcsolódnia az egyének gazdaságába, mert hiszen a tömeg is egyénekből áll, akik gazdasági mérlegelés alapján határozzák el, hogy meddig mennek el árajánlataikban, illetőleg mennyit hajlandók az árúért adni, avagy mennyiért hajlandók az árút odaadni. Ezt a kapcsolatot nem lehet mellőzni, ha nem akarjuk árelméletünket teljesen a levegőbe építeni, vagy ha nem akarunk arra az álláspontra helyezkedni, hogy a kereslet és kínálat olyan adottságok, amelyek alakulása bennünket nem érdekel. A piaci felek gazdasági ítéletei, viselkedésüknek egyéni helyzetük alapján való irányítása nem mellékes tényezői a piacnak és az áralakulásnak, és így magát azt a jelenséget, t. i. az árat, amelyet az új irányzat annyira a közgazdasági elmélet középpontjába helyez, nem lehet kielégítően megmagyarázni, anélkül, hogy azoknak az ítéleteknek a mivoltát és kialakulását nem kutatók, amelyek a felek piaci elhatározásait befolyásolják és irányítják. Ez irányelvek kutatásával pedig az értékelmélet foglalkozik.

De értékelméltre távolról sem csupán az árelmélet alátámasztása végett van szükségünk. Végre módszertanilag lehet ugyan a közgazdaságtan területét úgy körülhatárolni, mint Amonn és Cassel szeretnék, hogy csak az igazán társadalmi jelenségeket vonjuk vizsgálódási körünkbe és így alapjelenségek gyanánt nem az értéket, hanem az árat tekintjük. Csak az a kérdés, nyertünk-e evvel valamit? Hiszen azt, hogy közgazdaságról csak ott lehet szó, ahol a felek, helyesebben az egyének felekké válva, egymással gazdálkodásukból kifolyólag érintkezésbe kerülnek, vitatni lehetne. De nyerne-e evvel tudományunk valamit? Ez álláspont ugyanis annyit jelentene, hogy miként ezt legjobban Amonn ismeri el, *van a közgazdaság mögött valami, ami azt mozgatja* és ami annak elemeit kiteszi, ennek vizsgálatáról azonban eleve lemond tudományunk. Lemond pedig e vizsgálatról egyszerűen azért, mert az, ami a feleket gazdasági elhatározásukban vezeti, már nem társadalmi tényező, bár tagadhatatlanul jelentős társadalmi kihatása van.

⁵ V. ö. Amonn bírálatát Cassel: Theoretische Sozialökonomie c. munkájának 2. kiadásáról az Archiv für. Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 51. kötetében (1923) a 41. oldalon.

És e lemondással hívei a tudomány értékét növelni akarják és szigorúságát emelni azzal, hogy betartja azokat a határokat, amelyek a közgazdaság társadalmi természetéből folynak.

De vajjon igazán *nyer-e a tudomány akkor, ha a kutatás fonalát megszakítja, tisztán formális okokból, t. i. azért, hogy egy hajszállal se lépje túl az illető ág legszorosabban körülhatárolt kutatási területét?* Ez a kérdés azért kell, hogy érdekeljen, mert voltaképpen az az ellenvetés is e körül fordul meg, amely *psychologismussal*, a közgazdaságtannak lélektani elemekkel való áthatásával vádolja az értékelméletet. Igen sokan bizonyára hajlandók elismerni azt, hogy az értéknek mélyen fekvő egyéni gyökerei vannak, azonban az értékelmélettől visszariadnak azért, mert szerintük a közgazdaságtannak nincsen joga arra, hogy átlépje szűkebb területét és a lélektanba vágó kérdéssel foglalkozzék. De hová vezet az, ha az egyes tudományágak feladatkörét ilyen szűkkeblűen értelmezzük és visszariadunk minden olyan lépéstől, amely valamely más tudományág körébe tartozó kapcsolatot kíván? Hiszen a közgazdaságtan nem lélektani szempontból, nem az emberi ítéletek közös tulajdonságai és elemei szempontjából kívánja az értéket bírálat tárgyává tenni. Nem azért foglalkozik az értékkel, hogy annak lélektani természetét kutassa, hanem azért, hogy egy oly jelenséget kutasson fel, amely a szorosan vett gazdasági cselekvésnek alaptényezője. Ha erről lemond, akkor igaz, távoltartja magát a lélektanvaló érintkezéstől, de elveszíti annak lehetőségét, hogy a legszorosabb értelemben vett gazdasági cselekvésnek végső rúgóit felkutassa. Nehéz azt a nyereséget látni, mely ebből tudományunkra háramolnék. Tudományos eljárásnak tekinthetjük-e azt, ha valamely kérdés előtt, melyhez kutatásunk elvezet, elzárkózunk csak azért, mert illetéktelennek tartjuk magunkat érintésére, mert már egy szomszéd tudomány területére is átnyúlik?

Pedig az értékelés oly kérdés, mely, mint említettük, nemcsak az ár magyarázatánál nélkülözhetetlen, hanem az egész gazdálkodásnak alapmozzanatához fűződik. A gazdálkodás a javak beosztásában áll, mely másképp, mint azok jelentőségének alapján le nem bonyolítható. Az a jelentőség tehát, melyet szükségletkielégítésünk szempontjából a javaknak tulajdonítunk, a gazdálkodás alaptényéhez fűződik és így az, hogy mi alapon állapítjuk meg e jelentőséget, mindenesetre egyik alapkérdése a gazdasági életnek. Értékelméletre tehát távolról sem csak azért van szükség, mintha csak az árelmélet kívánná az értékelés tüneményeinek magyarázatát, hanem azért is, és első sorban azért, mert enélkül a gazdálkodás alaptényének magyarázatában az egyik legfontosabb elem hiányzik. Nincs tehát igaza *Diehlnek*, ha az értékelmélet szükségességét azzal védelmezi, hogy az árat érték nélkül nem tudjuk megmagya-

rázni.⁶ Mint látjuk, nemcsak az ár magyarázata marad tökéletlen, ha nincsen értékelméletünk, hanem magának a gazdálkodásnak a magyarázata is lehetetlen értékelmélet nélkül. Ezek után alig hiszem, hogy kétség maradhatna az iránt, mennyire nélkülözhetetlen az értékelmélet a közgazdaságtanban, mennyire téves úton járnak azok, akik a közgazdaságtan területének szigorú körülhatárolásával és ennek kapcsán az értékelmélet elejtésével gondolják a közgazdaságtant tökéletesíthetőnek. Kétségtelen, hogy a közgazdaságtan nem nyer avval, ha mindenféle olyan elemeket olvaszt magába, melyek bár a gazdasági élettel érintkeznek, lényegükben még sem gazdasági természetűek. Így igen helyes volt a szükségletek tanát attól a messzemenő leírástól megtisztítani, amely minden érdekessége mellett is csak a szükségletek változatait tárja föl, anélkül, hogy igazi lényegüket vizsgálná. Hasonlóképp igen helyes a pénzülméletből kirekeszteni azt a sok leíró részt, amely csak az érmetechnikával és annak különböző változataival foglalkozik, mert a pénz lényegéhez e műveleteknek nincs közük. Egészen más természetű azonban az értékelmélet elejtése, amely a gazdasági élet egyik alaptényét, a gazdálkodásnak egyik leglényegesebb vonatkozását és iránytűjét kívánná kirekeszteni a közgazdasági vizsgálódás köréből.

Miután ezzel az elvi kérdéssel tisztában vagyunk, nem lesz nehéz azokkal az ellenvetésekkel végezni, amelyek, mint fönt láttuk, már nem igazán elvi természetűek, hanem inkább a szubjektív értékelmélet tartalmához fűződnek, tehát voltaképpen már nem lehetnek jogos kiindulási pontjai az értékelmélet elvetésének, mert legfeljebb olyan veszélyekre mutatnak rá, amelyek egyesek véleménye szerint a szubjektív értékelméletből kifolyólag fenyegetik a közgazdaságtant.

Azok után, amiket az értékelmélet lélektani vonatkozásairól már az előbbiek során elmondottunk, nem lesz nehéz bebizonyítanunk, hogy egészen téves vágányon jár az a vád, mely az értékelmélet révén psychologizmussal vádolja a közgazdaságtant. Azért, mert a közgazdaságtan fölismeri, hogy az értékelésnek lélektani gyökerei vannak, talán csak mégsem jogosult azt állítani, hogy ezáltal lélektanná változik át a közgazdaságtan. Hiszen az értékelés csak iránytűje a gazdasági cselekvésnek, melyre természetesen a tárgyi tényezők hosszú sorozata is gyakorol befolyást. Szükséglet és a javak korlátolt mennyisége, a gazdálkodás alaprugói, tárgyi tényezők. Hatásuk a termelési-technikai és társadalmi tények egész sorozatában gyökerezik. Persze e hatás emberi ítéleteken szü-

⁶ „In der Tat kann die Werttheorie nicht sterben, weil die Probleme, um die es sich dabei handelt, immer zu den wichtigsten der theoretischen Ökonomie gehören, nämlich die Preisprobleme“. (Schmoller's Jahrbuch 49. évf. (1925) 1279—1280. old.).

rődik át, mert a gazdálkodás a szükségletkielégítés észszerű irányítása. Azzal, ha ezt elismerjük, még távolról sem kívánjuk lélektanná átformálni a közgazdaságtant, mert nem lélektani szempontból, hanem csupán e lélektani mozzanatnak figyelembevételével kívánjuk megmagyarázni az említett tárgyi tényezők hosszú sorozatának hatását a gazdasági életben. Semmiféle józan értékelméletnek nem lehet szándéka e tárgyi tényezők behatásának tagadása és ha ez irányban a határhasonelmélet a kérdések beállításánál követett is el hibákat, e hibák lényegével össze nem függenek. Ha tehát az érték tüneményét helyesen magyarázzuk, lélektani vonatkozásainak elismerése még távolról sem jelenti a közgazdaságtan pszichologizálását, vagy éppen lélektanná való átformálását.

Ugyanily jogosulatlan az értékelméletet ellenszenvvel fogadni azért, mert ez *szubjektivizálná* a közgazdaságtant. Ha egyszer tisztában vagyunk azzal, hogy a gazdasági élet milyen fokban áll tárgyi tényezők hatása alatt, és az emberek érintkezésénél fogva mily nagy fokban válik társadalmi tüneménnyé, lehetetlen attól félnünk, hogy az alanyi elemet benne túlságosan előtérbe toljuk. Ha azt állítjuk, hogy egyéni ítéletek irányítják gazdasági elhatározásainkat, evvel még távolról sem helyezkedünk arra az álláspontra, hogy a gazdasági életben minden szubjektív, mert hiszen egyéni ítéleteink és elhatározásaink tárgyi alapon mennek végbe és e tárgyi tényezők hatását a fenti állítással eszünkbe sem jut kétségbevonni. Itt is megint csak arra az eredményre juthatunk, hogy a gazdasági élet alanyi és tárgyi tényezők hatása alatt áll egyaránt, mert annak a cselekvő alany épp úgy tényezője, mint az a tárgy, amelyre a cselekvés vonatkozik s az a környezet, amelyben a cselekvés végbemegy. A közgazdasági elmélet tehát, ha a gazdálkodás igazi lényegét felismeri, nem lehet sem szubjektív, sem objektív, mert alany és tárgy egyaránt alkat-elemei a gazdaságnak.

De talán *túlságosan individualisztikus* felfogást visz az értékelmélet a közgazdaságtanba? Ezt állítja *Spann*, az univerzalizmus nagy harcosa. Szerinte elhibázott egyéni értékítéletekről beszélni, mert az egyén sohasem áll magában; ezért elhatározásában sem lehet független társadalmi helyzetétől, tehát a társadalom egészével való összefüggésétől. Ezért, bár nem veti el az értékelméletet, mégis hibáztatja azt, hogy mintegy kiindulási pontot akar az értékelmélet a gazdasági élet megmagyarázására nyújtani és pedig oly módon, hogy az egyén gazdasági elhatározásait elemzi. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk a dolgot, alighanem *Spann*-nak van legkevesebb joga ahhoz, hogy e beállítás ellen tiltakozzék, mert hiszen éppen ő volt az, aki a gazdálkodás fogalmát a legszebben elmélyítette, annak kidomborításával, hogy a gazdálkodás az em-

beri szükségletek sokaságának figyelembevételével a javaknak szükségletkiegészítésünk szempontjából való rangsorolásában és annak megállapításában áll, hogy e rangsorolás alapján mily szükségleteket elégíthetünk ki és melyeket kell kielégítenül hagyni.^{6a} Milyen alapon történhetik vajjon e rangsorolás? Alig másképpen, mint egyéni alapon, t. i. oly módon, hogy szükségleti színvonalunk és a kielégítésére rendelkezésre álló eszközök egybevetésével döntünk szükségletkielégítésünkről. Individualisztikus felfogást jelent-e ez, mint ahogy *Spann* mondja? Hiszen azzal, ha elismerjük, hogy egyéni viszonyai alapján és képességei szerint dönt minden gazdálkodó gazdasági cselekvéseiről, távolról sem állítjuk azt, hogy e döntés a társadalmi környezetre való tekintet nélkül és a társadalomba való beletagoltságunk figyelmen kívül hagyásával történne. Teljesen igaz az, hogy az egyénnek még szükségletei is, melyek pedig leginkább egyéni sajátságainak látszanak, a társadalmi környezet hatása alatt állanak, mert környezetünk, a társadalmi osztályunk szokásai és követeléseai döntően befolyásolják már szükségleteinket is, sőt bátran mondhatjuk, még a döntés módját, a gazdasági ítélekezést is befolyásolja a társadalmi környezet. Ez állítások egyike sincsen azonban ellentétben azzal, hogy az értékelés alanya végeredményben mégis csak az egyén és így valóban érthetetlen, miért kellene individualistáknak lennünk azért, mert a gazdálkodás elméletét értékelmélet nélkül elképzelni nem tudjuk.

Az értékelmélet ellen irányított hadjárat nem áll magában. Korunk túlságosan bírálkozó és erősen negativumok felé hajló szelleme még két, más irányban is döngeti az eddigi elmélet kapuit. Az egyik a Gossen-féle törvény ellenintézett támadás, a másik már nem csekélyebb állítást hoz, mint azt, hogy a *gazdálkodás fogalma egyáltalában nem tartozik a közgazdaságtan alapfogalmai közé*.

A Gossen-féle törvénnyel szemben már *Amonn* igen kétkedően nyilatkozott.⁷ Szerinte e törvény helytálló volta nemcsak kétséges, hanem még az esetben is, ha e törvény fentartható, annak semmi jelentősége a közgazdasági elmélet szempontjából nincsen. Még tovább megy *Spann*, aki szerint a Gossen-féle törvény teljesen hamis és helyt nem álló megfigyelésre támaszkodik.⁸

^{6a} *Spann*: Fundament der Volkswirtschaftslehre. 3. kiad. Jena 1923.

⁷ V. ö. *Wieser*: „Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft“ c. munkájának 2. kiadásáról írt bírálatát az „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“ 53. kötetében (1925), hol a következőket írja: „Mag also das „Gossen'sche Gesetz richtig sein oder nicht, mag es ein wirkliches psychologisches „Gesetz“ sein oder nicht, eine wesentliche Bedeutung für die Wirtschaftstheorie hat es nicht“ (297. old.).

⁸ *Spann*: Gleichwichtigkeit gegen Grenznutzen. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. III. Folge Bd. 68.

A Gossen-féle törvény a gazdálkodás legalapvetőbb jelen-ségére vonatkozik. Alapja az a megállapítás, hogy szükségleteink legnagyobb része nem oszthatatlan, hanem fokozatos kielégítést enged, s hogy ennek megfelelően a szükségletkielégítés fokozatos telítési folyamat. Megállapítja továbbá, hogy a szükségleteink nincsenek egymástól elszigetelve, hanem egymással szoros kapcsolatban állanak. Maga a Gossen-féle törvény két tételből áll, melyek elseje szerint minden hozzá-növekvő jószágmenyiség a szükségletkielégítés fokozatosságánál fogva csökkenő hasznot nyújt, míg a második tétel azt mondja, hogy a szükségletek kapcsolatos volta következtében a kielégítés oly módon történik, hogy amennyiben valamely jószágegység az egyik szükségleti ágban a telítési folyamat előhaladásánál fogva kisebb hasznot nyújtana, azt olyan szükségleti ágban fogjuk felhasználni, ahol vele nagyobb eredményt tudunk elérni. A második Gossen-féle tétel tehát az elsőre ráépítve, azt tanítja, hogy szükségleteink kielégítésében lehetőleg az egész vonalon egységes színvonal elérésére törek-szünk. Ennek megfelelően a Gossen-féle törvény a gazdálkodás észszerű mivoltának folyománya. Ha elvetjük, vagy a gazdálkodás észszerű mivoltát kell tagadnunk, vagy pedig azt kell kétségbevonnunk, hogy a szükségletkielégítés telítési folyamat, melynél a javak újabb növedékei csökkenő hasznot nyújtanak.

Spann ez utóbbit, tehát Gossen első tételét vonja kétségbe. Szerinte legfeljebb a közvetlen felhasználás, tehát a fogyasztás szempontjából állítható az, hogy a jószág-növedékek által nyújtott haszon csökken, míg a javaknak termelés szempontjából való felhasználásánál e tétel szerinte fenn nem tartható. A tőke ugyanis, melyet itten termelési javak gyanánt értelmez, nem csökkenő, hanem növekvő hasznot nyújt, mert a hozzá-növekvő tőkemennyiség új és eredményesebb termelési módokat tesz lehetővé.

Ha azonban behatóbban megvizsgáljuk *Spann* ellenvetéseit, fel kell ismernünk, hogy azok tévedésen alapulnak. Az alapvető tévedés ugyanis abban van, hogy a javak felhasználását és azok termelékenységet összekeveri. *A Gossen-féle tétel csak a javak felhasználására, illetőleg a felhasználás szempontjából való beosztására vonatkozik.* Vonatkozik tehát a termelési javak felhasználására is, *de nem vonatkozik többé magára a termelékenységre.* A termelékenységre ugyanis, mint lappangó hasznok valóra váltása, külön törvények alatt áll. Nem egyszerű szükségletkielégítés többé, hanem gazdasági és technikai folyamatok egymásrahatása. E tényezőkből kifolyólag a termelés eredményében beállhatnak előre nem látott változások és megnyilhatnak oly lehetőségek, amelyek az eredményt növelik. Ezek mégis feltételezik a sürgősebb termelési folyamatoknak már kielégített voltát, amennyiben a nagyobb

termelési eredmény nem technikai vívmányok eredménye. Ha közelebbről vizsgáljuk a dolgot, akkor kitűnik, hogy a termelés eredményesebb alakulására első sorban a technika fejlődése vezet, mely viszont már nagyobb jószágkészlet rendelkezésre állását tételezi fel. Nem arról van tehát szó, hogy a termelési javak növedékei önmagukban nagyobb hasznót nyújtanának, hanem arról, hogy a jószágmenyiség növekedésével új termelési távlatok nyílnak meg. Azt senki se vonhatja kétségbe, hogy a fennálló termelési lehetőségek közül a gazdálkodás a Gossen-féle törvénynek megfelelően a legeredményesebbeket fogja választani, és hogy csak újabb jószágmenyiség hozzá-növekedésével fog a kevésbé eredményes termelési ágak felé fordulni. Hogy a tőkénél is van telítési folyamat, azt a kamatlábnak csökkenő irányzata is bizonyítja, amely nem magyarázható meg tisztán a tőkekínálat növekedéséből, mert kétségtelen, hogyha a hozzá növekvő tőkemennyiség mindig ugyanazt, vagy éppen növekvő hasznót biztosítana, a kamatlábnak nem lehetne sülyednie. Mihelyt a technika fejlődése a Gossen-féle törvény feltevésein kívül álló okokból eredményesebb felhasználást tesz lehetővé, vagy mihelyt a tőkekínálat csökkenésénél fogva magasabb telítettségű fokon kell a termelést abba-hagyni, a kamatláb tényleg emelkedik.

Spann érvelésének főhibája az, hogy az összhasznót és a növedék hasznát összetéveszti. Az összhaszon a jószágkészlet növekedésével úgy a fogyasztásnál, mint a termelésnél természetesen növekszik, mert több jószág tökéletesebb szükséglet-kielégítést tesz kétségtelenül lehetővé, mint kevesebb jószág. *Gossen* sohasem állította, hogy a csökkenő haszon tétele a gazdálkodás összeredményét csökkenti. Ez minden tapasztalattal, de a logikával is a legnagyobb mértékben ellenkeznék. Az összhaszon növekedése azonban csökkenő haszon mellett is be-következik.

Még sajnálatosabbak *Spann*nak azok a fejtegetései, amelyek a Gossen-féle törvény állítólagos individualisztikus mivolta ellen fordulnak. *Spann* ugyanis úgy állítja be a dolgot, mint hogyha *Gossen* a szükségletek kapcsolatos voltát és így a gazdálkodás egységes mivoltát figyelmen kívül hagyta volna. Pedig ennek éppen ellenkezője áll. Hiszen a második *Gossen*-féle tétel éppen azt tanítja, hogy a gazdálkodás egysége a szükségletek kapcsolatos volta miatt, a különböző szükségletek telítettségi fokait igyekszik egymással összhangba hozni, oly módon, hogy amennyiben valamely jószág növedéke már kisebb hasznót nyújtana az egyik szükségleti ágban, mint a másikban, akkor a másik kielégítésére fogjuk használni. Itt tehát nyilvánvalóan sajnálatos félreértésről van szó.

Miként *Spann* nem veszi észre, hogy akkor, amidőn a *Gossen*-féle törvényt elveti, voltaképpen a gazdálkodási folya-

mat magyarázatának egyik alaptételét veti el, éppen úgy nem ébred *Amonn* annak tudatára, hogy a gazdasági élet magyarázatának és ezzel a közgazdaságtannak egyik alapszempontját veti el, amidőn arra az álláspontra helyezkedik, hogy a gazdálkodás fogalmának a közgazdaságtanban nincs mit keresnie. Megengedi ugyan, hogy didaktikai okokból nem helytelen a közgazdaságtanban e fogalmat is tisztázni, de szerinte ismeretelméleti szempontból teljesen hibás e fogalmat közgazdasági fogalomnak minősíteni. A közgazdaság ugyanis — felfogása szerint — tisztán társadalmi folyamat; csak az érdekli a gazdasági életből is, ami társadalmi jellegű. Tehát az ár az alapproblémája a közgazdaságtannak, mert csak a piacon kezdődnek a gazdasági élet társadalmi folyamatai. Már ez alapvető állítás is téves, mert hiszen a gazdasági élet szervezési kérdései kétségbevonhatatlanul szintén közgazdasági kérdések, pedig ezek nem árproblémák. De eltekintve ettől, mi az, ami elhatárolja, hogy a társadalmi folyamatból mi tartozik a közgazdaságtan körébe? Kétségtelenül a gazdálkodás fogalma, mert hiszen a közgazdaságtan a társadalmi tudományoknak az a része, amely a gazdasági élet kapcsolataival foglalkozik. Éppen azért a közgazdaságtan köre nem határolható körül mindaddig, amíg a körülhatárolásra alapot a gazdálkodás fogalmában nem talál. A közgazdaság a társadalom életfolyamatának egy része, de épp olyan mértékben része a gazdasági folyamatnak magának.

Ha végigtekintünk a fentiekben tárgyalt törekvéseken, melyek a közgazdaságtan feladatkörét gondosabban akarják megragadni és alaptételeit helyesbíteni, építés helyett inkább rombolást kell megállapítani. A tudományban a bírálat mindig helyén van, de könnyelműen nem szabad vele élni. Minél alapvetőbb tételről van szó, annál kevésbé szabad elhamarkodnunk a bírálatot és annál jobban meg kell fontolnunk, valóban tarthatatlan-e valamely tétel, melynek részletkidolgozásában tévedésre bukkantunk. Kellő megokoltság nélkül alapvető tételeket elvetni annál veszedelmesebb, minél kevésbé tudunk helyükbe újat állítani. Kis túlzással azt lehetne mondani, hogy a mi nemzedékünk szinte örül, ha valamit megcáfolhat, amit eddig alapigazságnak tekintettünk.

A fentiekben foglalt támadások nagy részben csak negativumokat eredményeznek. Könnyelműen és — meggyőződése szerint — kellő indok nélkül igyekszenek alaptételeket megdönteni, de mit sem tudnak azok helyébe állítani.

Kétségtelenül visszahatásról van szó, még pedig ama túlzások visszahatásáról, melyeket a szubjektív értékelmélet hívei elkövettek. A határhasonelmélet kétségtelenül túlment általánosításaiban a megengedett határokon. Azt a magában véve helyes megismerést, hogy az értéknek igen fontos alanyi ténye-

zói vannak, túlzottan próbálta az egész vonalon érvényesíteni. Csak *Böhm-Bawerk*nek arra a kijelentésére kell utalnunk, mely szerint az árnak nincsen olyan eleme, amely nem volna szubjektív tényezőkre visszavezethető.⁹ Ez kétségtelenül túlzás már magában véve is, mert hiszen minden alanyi tény tárgyi tényekre épül fel és így az áralakulásnak éppen úgy megvannak a tárgyi alapjai (a jószágmenyiség, a technikai fejlődés, a társadalmi fejlődöttség foka), mint ahogyan kétségtelen az is, hogy mind e tényezők alanyi elhatározásokon keresztül befolyásolják gazdaságunkat. Ha tehát már tárgyilag sem voltak helyesek e túlzások, akkor még érthetőbb az, hogy csak ellenhatást válthattak ki, mely már közvetlenül a határhaszonelmélet kibontakozása alkalmával mutatkozott, mely azonban lassanként határozott ellenszenvvé fokozódott az új értékelmélettel szemben, még pedig most magában annak hazájában, Ausztriában is.

Az új értékelmélet egyoldalú magyarázata azonban nem teheti indokolttá a benne foglalt helyes alapgondolatok elvetését és még kevésbé indokolhatja meg az értékelmélet és a vele összefüggő kérdések teljes kiküszöbölését tudományunkból. Ha vannak hibák és túlzások értékelméletünkben, ezeket kell kiküszöbölni, de az egész értékelméletet ezért elvetni egészen jogosulatlan. És épp oly kevésbé lehet jogosult tudományunk elmélyítését oly módon keresni, hogy annak egyes alapvető kérdéseit mintegy más tudományok hatáskörébe utaljuk. Akár a *Gossen-féle törvényről*, akár magának a gazdálkodásnak a fogalmáról van szó, mindkettő a gazdasági élet megmagyarázásának fontos alapeleme és így a közgazdasági elmélet nélkülözhetetlen része.

Heller Farkas.

⁹ V. ö. *Kapital und Kapitalzins*. 2. kiad. II. köt. 220. old.

A munkahiány esetére szóló biztosítás.*

A kommunizmus emlékeinek hatása alatt sokan összetévesztik az egyoldalú osztályérdekeket célzó munkáspolitikát azzal a szociális politikával, amelynek eszménye nem a munka jogainak egyoldalú érvényesítése az osztályharc útján, hanem az egyes társadalmi osztályok érdekközösségének megszilárdítása a nemzeti lét keretében. A szociáldemokrácia ideológiájának központja egy *osztály eszménye*, a szociálpolitikáé a *nemzeti eszmény*.

Ha pedig a nemzeti eszmény szolgálatában a magyar nemzeti társadalom belső egységének megszilárdítása, az együvé való tartozás érzetének fejlesztése érdekében *szociális* politika követését vélem szükségesnek, úgy ezzel a nagy nyugati államférfiak koncepciójának hódolok és egy Shaftesbury, egy de Mun és egy Disraeli képe áll előttem, midőn Bismarck szavaival szólok a t. hallgatósághoz: „az állam eminens kötelessége, hogy az adott társadalmi és gazdasági keretek között a szociáldemokrácia programjából megvalósítsa az igazságos és jogosult kívánságokat“.

Ha Bismarck szükségesnek tartotta, hogy a vele szemben élet-halál harcot vivó szociáldemokrácia programjából a németiség belső egységének fejlesztése érdekében eleget tegyen a szociális célkitűzéseknek, nem kell-e nekünk fokozott mértékben eleget tennünk a szociális követelményeknek akkor, amikor Magyarországon a szociális politikának aktuális nagy problémáit *nem a szociáldemokrácia vetette fel*.

Mint konzervatív, tehát a nemzettörténelmi hagyományok és a valláserkölcsi világnézet alapján álló képviselőnek reá kell mutatnom arra, hogy a konzervatív politika egyik alkatrésze az ugyancsak konstruktív szociálpolitika és hiba lenne, ha konzervatív körök a szociális politikát összetévesztenék az osztályharcos jellegű, tehát az előbbivel lényegében teljesen ellentétes törekvésekkel.

A szociális politika követelményének igazolása után vizsgáljuk, mi az a legfőbb szociális jellegű teendő, amelynek megoldása kormányzatunk legsürgősebb feladatának minősíthető?

Allásfoglalás a munkahiány jelenségével szemben.

Mivel a munkahiány oka túlnyomórésztben a világgazdasági rendszerben bekövetkezett zavar, csak bizonyos elfogult-

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1926 március 18-iki ülésén tartott előadás.

sággal lehet a kormányzatra hárítani a hazai munkahiány növekedésével járó ódiumot. A gazdasági élet legelemibb ismeretével rendelkezők is könnyen beláthatják, hogy az államhatalom mesterséges úton nem teremthet virágzó konjunkturát akkor, midőn a világpolitikai és gazdasági jelenségek ellentétes gazdasági irányzatnak nyújtanak tápot. A nagy tőkehiány és velejárója, a pénz drágasága, a munkahiány legfőbb oka arra vezethető vissza, hogy Európa fizetési mérlege Amerikával szemben — 15 milliárd hadihitelektől eltekintve is — állandóan passzív, ami évről-évre fokozza az óvilág tőkeszegénységét. Ezért Európában a gazdasági termelő munka csak akkor éri el a normális és arányos méreteket, ha az utolsó 10 esztendőben Amerikába vándorolt tőke az európai termelésbe újra visszatér.

E szempontból vizsgálva az ausztriai és magyarországi szanálás, valamint a Dawes-féle tervezet végrehajtása egy-egy láncszeme annak a nagyszabású tervnek, mely a tengeren túlra vándorolt tőkének rázkódtatások nélküli, de nagymérvű visszatérését és Európa termelésébe való bocsájtását célozza.

„Jelen munkahiány közvetve Európa fizetési mérlegének problémája.”¹

De a munkahiány ezen általános, az összes európai társadalmakat sújtó okain kívül a magyarországi munkanélküliségnek van egy speciális, egészen eredeti oka: a trianoni béke.

Az általános és speciális okok együttes közrehatása folytán az a helyzet, hogy — a *Revue Internationale du Travail* legutóbbi adatai szerint — amíg a szakszervezetekbe tömörülő munkásságnak Németországban csak 5.8%, Belgiumban 1.8%, Angliában 11%-a volt munkanélkül, addig ez az arányszám Magyarországon 15.6% volt, ami megdöbbentően magas arányszám. A munkanélküliségnek e tömeges jelenségével szemben állva a magyar kormányzatnak cselekednie kell, mert a munkanélküliség következménye úgy az államra, mint a társadalomra — hiszen a kettő egymástól nem függetleníthető — vészes következményekkel jár, amit elismerünk, ha határozott feleletet adunk arra a kérdésre, hogy kinek érdeke a munkanélküliség leküzdése? A felelet erre igen egyszerű. A munkahiány kockázat. Kockáztatja az állam gazdasági életének egészséges voltát, a munkásnak és családjának megélhetését, végül bizonytalan légkört teremt a munkaadók számára. Az állam kockázata csak az állami feladattal kapcsolatban tárgyalható. Az állam végső célja a meghatározott állami területen azonos középponti hatalom alatt élő családok kockázat nélkül való együttműködésének biztosítása. Az állami feladat

¹ L. a „Munkaügyi Közlönynek” 1925-ben tartott munkanélküliségi vitájából dr. Kovrig Béla cikkét.

lényege tehát a család létével kapcsolatos kockázat kiküszöbölése, amely elsősorban a családfő létének és megélhetésének biztosításától függ. Tehát minél kisebb a család kockázata, annál nagyobb a faj és ennek révén a nemzeti munkaerők szaporulata. A munkanélküliség ellen való hatályos küzdelem tehát részint a lakosság megelégedettségét, részint a népesség számának és erejének növelését eredményezi.

A munkásnak is érdeke a munkanélküliség leküzdése, mert ránézve a nyomor egyik okának megszűnését jelenti s bérpolitikai szempontból a munkásság megszabadul a bérszintet nyomó munkanélküliek tömegétől. A munkaadó munkáspolitikájában szerepelnie kell úgy a jövőbeni munkásnemzedékre vonatkozó gondnak, mint a munkások minőségének fokozására irányuló törekvésnek.¹

A munkanélküliség rémének kitett munkás elhárítja magától a fajfenntartás gondolatát.

A munkás minőségének fokozására irányuló szempont az előbbinél is fontosabb. A munkahiány ideje alatt az egyén ellustul, munkaereje csökken, elveszti gyakorlatát, tehát munkaképessége veszteséget szenved. A munkanélküliség ellen való küzdelem során gyakorta alacsonyabb természetű munkát végeztetnek a munkanélkülivel, vagy egyszerűbb munka végzésére képezik át őt — leminősítik. A munkásnak ezzel a leminősítéssel találkozunk úgy Angliában, mint Németországban. Ez kártékony az államra, mert csökkenti a nemzetnek munkaerejében levő vagyonállagát; a munkásra, mert őt alacsonyabb minőségű dolgozóvá fokozza le; a munkaadóra, mert nagy ipari fellendülések idejére megfosztja elsőrendű szakmunkásaitól.

A külföldi szociális törvényalkotások, méltányolva az állam, a munkás és munkaadó hármasság érdekét, mindháromra hárították a munkanélküliség leküzdésének anyagi terhet.

A munkanélküliség elleni küzdelem két fázisra osztható. Az első a *praeventio*, a baj megelőzése, a másik a *kórtünet orvoslása*. A munkanélküliségi küzdelem során a praeventiós politika úgy a termelés szakaszán, mint a tőke és a munkapiac terén egyidejűleg vihető keresztül. A termelés terén e politika két irányban halad. Az egyik a közmunkáknak időbeli arányos elosztását célozza, a másik primitívebb és költségesebb eljárás: munkaalkalomnak minden áron való teremtetése — szükségmunkák. A közmunkák arányos elosztásának politikájával különösen az északamerikai Egyesült Államokban találkozunk, ahol úgy az államok, mint a községek, középületek

¹ Dr. Kovrig Béla, „A mai munkanélküliség problémája és orvoslása“ 47. old., a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesületének kiadványa.

emelésénél, műútak, csatornák építésénél szigorúan szem előtt tartják azokat az általános irányelveket, amelyeket számukra — éppen a közmunkáknak időbelileg arányos elosztását célozva — Hoover elnökllete alatt 1922. év nyarán tárgyaló államközi szakértekezlet előírt.

Ami a munkaalkalom teremtésének primitív módját, a szükségmunkákat illeti, e szomorú jelenséggel azóta találkozunk, amióta a munkára való jog hangoztatása, kivételesen annak elismerése, a közhatalmat oly kényszerhelyzetbe hozta, amiből az egyetlen kivezető út a munkaalkalomnak minden áron való teremtése volt. E jog gyakorlati alkalmazásának csődje az 1848-as francia forradalom szomorú emléke, midőn *Louis Blanc* által szervezett munkáscsapatok Páris népének gúnykacaja közepette földelték be az előbb általuk kiásott árkokat. A szükségmunkák történetének legújabb fejezeteinél, a német „produktive Erwerbslosenfürsorge“ kapcsán szervezett szükségmunkáknál, valamint a háború után szervezett angliai szükségmunkáknál is azt tapasztaltuk, hogy azok az állami költségvetésnek veszélyes túlterhelése ellenére is csak rendkívül kis gazdasági jelentőségű eredményekre vezettek.

A munkanélküliség elleni küzdelem magyarországi egyesülete titkárának, *dr. Kovrignak* adataiból tudjuk, hogy szükségmunkákra az angol kormány 1920 és 1922 november között 67½ millió fontot fordított, amely körülbelül 24%-ot tette ki annak az összegnek, amelyet a munkahiány következményei elleni küzdelem Angliában ezidőben igénybe vett és e rendkívül magas kiadási tétel révén is a szervezett szükségmunkák során a munkanélkülieknek csak 16%-át lehetett munkához juttatni. A szükségmunkák sikerrel csak ott alkalmazhatók, ahol a közületnek nagy tőkék állanak e célra rendelkezésre, pl. az U. S. A.-ban, de teljesen alkalmazhatatlanok azokban az államokban, ahol a kormányzat csak a legnagyobb nehézségek árán és a társadalom adózó képességének túlterhelésével tudja az inflációra, a pénzérték stabilitásának megingására vezető költségvetési hiányt leküzdeni. Ily országokban, melyek közé sajnos hazánk is tartozik, nagyarányú szükségmunkák kiírása csekély gazdasági előnyök mellett a költségvetési egyensúly-helyzet megingására vezetne, ami viszont forrása lenne mindazoknak a szomorú gazdasági és szociális jelenségeknek, amelyeknek nyomait még ma sem sikerült eltüntetni. Az adott viszonyok között tehát a pénzügyi és kereskedelemügyi kormányzatnak nem az a kötelessége, hogy drága, költséges és nem a közvetlenül felmerülő gazdasági szükségleteket megvalósító szükségmunkák kiírása és megszervezése révén teremtsen munkaalkalmakat, hanem az, hogy az e célból rendelkezésre álló tőkéket közszállításoknak lebonyolítására, közmunkáknak kiírására és a termelésnek nyújtott és e célra fordí-

tott előlegekre használja fel, a gazdasági életnek nyújtott rendszeres támogatásával igyekezzék a gazdasági válságon enyhíteni. *A pénzügyi, gazdasági és szociálpolitikai feladatoknak céltudatos, az adott súlyos gazdasági helyzet leküzdését, a gazdasági alanyok exisztálásának biztosítását célzó koordinálása nevezhető annak a praeventív gazdasági politikának, amely valóban sikerrel előzheti meg, vagy legalább is enyhítheti oly súlyos gazdasági válságok kitörését, amilyen — talán elég joggal állíthatjuk, hogy részben az általam imént vázolt politika hiánya következtében — a magyar társadalom testét sorvasztja.*

Rátérek azoknak a pénzpolitikai elveknek ismertetésére, amelyeknek alkalmazása révén, az Egyesült Államok több-kevesebb sikerrel megközelítették az e politika által követett célt, a „*steady job*” elvének érvényesülését. E politika letéteményese a „Federal Reserve System”, célja a gazdasági viszonyok stabilitásának biztosítása. A gazdasági élet hullámmozgásának vizsgálói előtt nyilvánvaló volt és ma, szinte közhelyként említhető, hogy az üzleti élet állandó változása a munkaalakalmak számának is állandó változásával jár. Ha tehát a munkaalakalmak számát egy bizonyos kedvező szinten állandósítani óhajtjuk, úgy meg kell kísérelnünk biztosítani magának az üzleti életnek kiegyensúlyozottságát is. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági életnek állandó fluktuációja annak a következménye, hogy a termelés és fogyasztás között az összhang hiányzik; hol a fogyasztás múlja tetemesen felül a keresletet (konjunkturák szaka), hol a termelés múlja felül a fogyasztást (depresszió). Miután az üzleti élet lüktetésének üteme, a termelés fejlődésének gyorsasága (konjunkturák idején) elsősorban azon feltételektől függ, amelyek mellett a vállalkozó a kínálgazdasági lehetőségek kiaknázása céljából tőkét szerez a pénzpiacon, természetesen, hogy e tőkeszerzési lehetőségek megnehezítése, illetve megkönnyítése a vállalkozási kedvre, tehát a konjunkturák kiaknázásának mértékére is stimulust fog gyakorolni.

Ha tehát konjunkturák idején a jegybank a visszleszámitolási kamatlábnak emelésével gátat vet a túlspekuláció elé, illetve depressziókor a hitelfeltételeknek gyors és lényeges könnyítésével ösztönzi a vállalkozási kedvet, úgy e kamatlábpolitikának konzekvens keresztülvitele a gazdasági élet hullámmozgását a jelenlegi féktelen kilengésekkel szemben jelen-tékenyen szűkebb határok közé fogja visszazorítani.

Akiket e politika közelebbről érdekel, annak kifejtését a „Federal Reserve Board” 10. jelentésében találhatják meg. De megjegyzem, hogy a Federal Reserve System vázolt kamatlábpolitikája nem támaszkodik kizárólag a szövetségi bankokra, hanem állandó támogatásra talál a new-yorki National Bank

of Commerceben, a Continental and Commercial National Bank of Chicago és több vezető pénzintézetben is.¹

Az amerikai szövetségi bankoknak az üzleti viszonyok stabilizációját célzó kamatláb-politikája vázolásából láthatjuk, hogy céltudatos pénzpolitikával konjunkturák esetén sikerrel leküzdhető az a túlspekuláció, amely magában hordozza az utána következő gazdasági válság magvát.

A túlspekuláció mindenkor megbontja a munkapiacnak, különösen a magántisztviselők munkapiacának, normális arányait és ezért annak megszűnése a munkapiac terén chaotikus helyzeteket teremt.

A munkahiány praeventióját célzó politikának harmadik, de szerintem egyik legfontosabb színtere a munkapiac.

Mindazok előtt, akik a modern munka és általában szociális ügyekkel foglalkoznak, nyilvánvaló, hogy a munkaközvetítés a szociális biztosítás legmodernebb ágazatától, a munkahiány esetére szóló biztosítástól elválaszthatatlan, már pedig a kormányzat programjába tartozik a munkahiány esetére szóló biztosítás megvalósítása. Az ezzel eltérő álláspontot képviselőkkel szemben szabadjon utalnom a jelenlegi angol munkaközvetítés pénzügyi alapjainak megalkotójára, *Lloyd Georgra*, a munkaközvetítés megszervezőjére, a világhírű *Beveridge* és a jelenlegi angol kincstári kancellárra, *Vinston Churchilre*, akik szerint a munkaközvetítés a szociális biztosítástól teljesen elválaszthatatlan, mert a kártalanításra való igényjogosultságnak és az objektív munkátlanságnak elbírálása csak a munkakészségnek elbírálása révén lehetséges, már pedig azt, hogy a felajánlott munkát a munkakereső tényleg elfogadni hajlandó-e, csak a munkaközvetítő hivatalok tudják megállapítani.²

Az 1916. évi XVI. t.-c. a hatósági munkaközvetítésnek a városi rendszerét honosította meg hazánkban, mikor a városokat és községeket kötelezte, hogy a bányászat, ipar és kereskedelem terén a munkaközvetítést hatóságilag lássák el. A városok és községek az idézett törvény szerint kötelezhetők, s a végrehajtási rendelet (92.815/IV. 1916. keresk. min. szám) bizonyos városokat kötelezett is arra, hogy ezt a tevékenységet saját hatósági területükön túlterjedő illetékességgel folytassák. A végrehajtási rendelet által életre keltett hatósági munkaközvetítők székhelyei kereskedelmi és iparkamarai székhelyek voltak, területkörük az illető kamarai területtel azonos volt.

Amennyire a hatósági munkaközvetítés szempontjából

¹ L. J. R. *Bellerby*, „La stabilisation de l'emploi aux Etats-Unis“ c. munkájának „Le contrôle du crédit et le cycle économique“ c. fejezetét.

² Erre az álláspontra helyezkedik J. L. *Cohen* is „Insurance by industry examined“ c. munkájában. (King and Son, London, 1923.)

nézetünk szerint is helyes elv az, hogy a munkaközvetítés elsősorban *helyi*, tehát városi, illetőleg községi feladat, épp annyira helyesnek ismerem el a hatósági munkaközvetítőnk aligazgatója, *Balogh* min. o. tanácsos által hangoztatott kifogást, hogy közigazgatási jogrendszerünkben teljesen szokatlan, *példa nélkül* való esettel állunk szemben akkor, amikor a városi hatósági munkaközvetítők illetékessége a vármegyére (Szombathely), illetve több vármegyei és városi törvényhatóság területére is kiterjesztetett. A vidéki igazgatásnak ősi szerve hazánkban a vármegye. Az idegenből, német talajból, átplántált kerületi rendszerrel tehát szakítani kellene és a megyei rendszerre kellene áttérni. Minden vármegyében, lehetőleg annak székhelyén, legyen a vidék (megye) munkaközvetítési szükségleteinek kielégítésére *középfokú* intézet *állami* jelleggel. Ez a gondolat pénzügyi szempontból nem jelent újat, mert a vármegyei igazgatás költségeit már is az állam fedezi. Sokkal fontosabb azonban a szakszempon- pont. Ma az egyes hatósági munkaközvetítők, városi jellegükből kifolyólag, önmagukban zárt egységet képeznek. A személyzet a meghatározott fizetési osztályokba sorozott állásokra neveztetvén ki, a kis státus mellett (egy főnök, egy-két közvetítő tisztt) előléptetési lehetőséggel nem bír. Így hiányzik a sarkantyú, amely a tisztviselőket erőik buzgó kifejtésére készítené. Ha közülük valaki kiválik, ami a múltban gyakorta megtörtént, új embert kell helyette beállítani és a betanítást előlről kell kezdeni. Ily módon *szakképzett* munkaközvetítő gárdát nevelni nem lehet. Már pedig az egész intézmény jósága ezen fordul meg.

Ezzel szemben, ha a vidéki, vagyis a középfokú munkaközvetítés *állami* kézbe kerül és a személyzet egy *közös* státuszba soroztatik, úgy az előléptetési lehetőségek javulnak, ami kiváló munkaerőket fog az intézményhez vonzani, másrészt lehetővé válik az erőknél leggazdaságosabb és legmegfelelőbb felhasználása és oly tisztikar nevelése, mely hivatásának magaslatán állva, a reá háruló nagy horderejű feladatoknak minden tekintetben képes lesz megfelelni.

De joggal kifogásolom azt is, hogy a munkaközvetítő még mindig a kereskedelemügyi minisztérium kötelékébe tartozik.

Addig, amíg a munkaközvetítő hivatal a kereskedelemügyi tárca költségvetésében szerepel, mindaddig e tény demonstrálni fogja, hogy a magyar szociális biztosítás csak torzó. Mert hasztalan készíti elő a népjóléti minisztérium a munkanélküliségi biztosítást, ha azt megelőzőleg nem építjük ki e biztosítás alapépítményét, a munkaközvetítőt. A munkaközvetítő a pálya, amelynek hálózatán, a szociális fejlődés útján a munkanélküliségi biztosításnak haladnia kell. Előbb kell a pályát megépíteni és azután a vasutat, előbb a munkaközvetítést

kiépíteni és azután a biztosítást. Az előbbi elmulasztása egyet jelent az utóbbinak lehetetlenné való tételével. Ezért csodálkozom tehát azon, hogy az állami munkaközvetítő a munkaügyi közigazgatásból szervesen, kiszakítottan a kereskedelemügyi budgetben szerepel.

Elismerem, hogy ez okfejtéssel szemben két ellenérv hozható fel: 1. az állami munkaközvetítő hivatalt a kereskedelemügyi minisztérium kiépíti és midőn a nemzetgyűlés a munkahiány esetére szóló biztosításról készülő törvényjavaslatot elfogadja, a munkaközvetítőt a népjóléti tárca rendelkezésére bocsájta, hogy a munkaközvetítés és szociális biztosítás szerves egysége végre-valahára megvalósuljon. 2. A második ellenvetés, hogy mindaddig, amíg a jelenlegi válság tart, a kormány nem vezetheti be a szociális biztosítás ez újabb nemét, hanem kénytelen pusztán a praeventióval: a munkapiac célszerű megszervezésével megelégedni.

Mindkét ellenvetésből az következne, hogy a kereskedelemügyi kormány a munkapiac szervezésének kiépítésére gondol. Lássuk csak, vajjon ilyen törekvés nyomait felfedezzük-e a szóbanforgó tárca 1926/27. évi költségvetésében?

Mielőtt erre megfelnénk, néhány alapvető kérdést kell tisztáznunk: 1. Mint minden piac, elvben a munkapiac is egységes. Különösen áll ez agrárállamokban, ahol — főleg a napszámosokat illetőleg — mezőgazdasági és ipari napszámosok között pontos határvonal alig vonható. Az ipari és mezőgazdasági munkásréteg között a fluktuáció minden agrár jellegű államban nagy, tehát a mezőgazdasági és ipari munkapiacot egymástól elválasztani alig lehet. Ha pedig nem beszélhetünk külön munkapiacokról, akkor nem lehet indokolt a piacnak kettős szervezése sem. Kérdem tehát, mivel tudják indokolni, hogy a földművelésügyi minisztériumba tartozik a mezőgazdasági munkások biztosítása és a kereskedelemügyi-be az iparosoké? A szétválasztás csak formális, mert az 1898. II. t.-c. alapján működésre hivatott mezőgazdasági munkaközvetítés eredményeket nem tud felmutatni. Szociálpolitikus körökben több esztendő óta megdöbbenést kelt az agrárvidékek munkapiacának tökéletes szervezetlensége. A valóságban tehát a munkaközvetítés valóban egységes, de csak azért, mert a de jure fennálló egyik munkaközvetítési ágazat de facto nem létezik. De ez nem jelenti azt, hogy a másik ág hiányát pótolja az az állami munkaközvetítő, amelyről jelenleg alkalmam van szólni. Ha csak egy pillantást vetünk ugyanis a szóbanforgó költségvetés indokolásának megfelelő részébe, azt tapasztaljuk, hogy Budapesten kívül hivatásos munkaközvetítők ezidőszerint az országban csak 7 nagy városban működnek.

Ki törődik az agrárvidék munkaszervezetével? Senki! Az agrárvidékek munkapiaca teljesen szervezetlen. Sajnos, ezt

nekem, mint egy sok tekintetben agrár jellegű párt tagjának kell konstatálnom.

2. A probléma pedig nem megoldhatatlan, csak a szociális ügyet *szervezni* kell. Csak röviden utalok a Reichsarbeitsverwaltung csodálatos szervezetére, amelynek „lückenlos” hálózata kiterjed a kisebb falvakra is. Még az ipusztériális Németország is egységesen és az agrárvidékre kiterjesztve szervezi munkapiacát, sőt az U. S. A. munkapiacának is teljesen egységes szervezetet nyújt a Department of Labor. Itt is tessék egységes munkapiac szervezetet nyújtani.

Nekem, mint agrárvidék képviselőjének kötelességem reámutatni, hogy elégtelen a nagyvárosi piacnak szervezése, elégtelen, látszat organizáció, amely csak városaink kirakataiban pompázik. Tessék szervezni a magyar vidéket, a magyar agrártársadalom munkaerejét.

De vajjon tapasztaljuk-e az erre irányuló törekvést?

Az utolsó költségvetés indokolása mindössze két új hatósági munkaközvetítőnek felállítása tárgyában folyó tárgyalásokról tesz említést. Két munkaközvetítő, — bizonyára ismét két városi munkaközvetítő! De úgy látszik, az indokolás által sejtetett tárgyalások a minisztérium szerint is előreláthatólag kudarcra fognak járni, mert a vidéki hatósági munkaközvetítők segélyezése címén 5. alrovnál az 1926/27. évre szóló előirányzat — 6120 pengő értékben a tavalyival egyenlő. Kérdem: idén a két tervbevett munkaközvetítővel együtt 9 munkaközvetítő ugyanannyi segélyben fog részesülni, mint tavaly 7? Ez azt jelenti, hogy vagy nem célja a minisztériumnak 7-ről 9-re felemelni a munkaközvetítő hivatalok számát, vagy ha kettővel azt felemeli, úgy erre kevesebb segélyezés fog esni, mint tavaly, tehát a közvetítés fejlesztése helyett annak visszafejlesztése vétetett tervbe!

De nézzük csak a személyi járandóságokat. Az indokolás szerint kizárólag a státusrendezéssel kapcsolatos illetményemelkedések idézik elő a csekély többletet. Őszintén szólva, nem tudom elképzelni, hogy miként tudja a magyar munkapiac szervezését 5 főtszt, 6 tszt, 4 tszt és 2 díjnok ellátni. Aki ismeri és látta a munkaközvetítést, megfigyelhette, hogy a nagy munkahiány óta a munkaközvetítő hivatalokban milyen embertömegek fordulnak meg, az állami munkaközvetítő hivatal státusának vizsgálatánál nehezen tudja magába fojtani a kritikai hangot.

Hangsúlyozom: a munkanélküliség elleni küzdelem a központosított munkaközvetítés kiépítése s ezért csak fájlalni tudom, hogy az 1926/27. évre szóló költségvetésünkben ez igen nagyfontosságú intézményünk oly mostoha sorban szerepel.

A munkanélküliség elleni küzdelem második fázisa a jelenség áldozatainak szenvedéseinek enyhítése. Messzire vezetne, ha

egy szűk előadás keretében vázolnám mindazon szociális intézmények fejlődésének útját, amelyek hivatva a munkahiány által sujtottak nélkülözéseit orvosolni. A genti, helyesebben lyoni rendszer, a kölcsönös segélyegyletek, a svájci hímzőipari saisonmunkások segédpénztárai, a munkahiány esetére szóló önkéntes biztosítás, kényszertakarékossági intézmények a fejlődés mértföldkövei. Az a rendszer, amelynek megvalósítását Vass népjóléti és munkaügyi miniszter úrnak az érdekeltségek előtt már ismeretes törvényjavaslata tartalmazza: a munkahiány esetére szóló kötelező biztosítás.

Miután a javaslat azokat az általánosan, külföldön helyesnek talált, alkalmazott és bevált intézkedéseket tartalmazza, amelyeknek hazánkban való érvényesítését az idevonatkozó magyar szakirodalom már 4 év óta szorgalmazza, úgy vélem, hogy az egybegyűlt, szakismerettel rendelkező társulati tagok előtt ismertetnem ezeket felesleges. Most csak azokkal az ellenvetésekkel óhajtok foglalkozni, amelyek a javaslatnak törvényerőre való emelkedését törekszenek meggátolni.

1. Egyesek véleménye szerint a javaslat benyújtásának idejét a minisztérium rosszul választotta meg. Miután az adott súlyos gazdasági viszonyok mellett egy egészen új intézménynek kiépítése keresztül nem vihető.

Erre csak azt felelem, hogy midőn a munkahiány oly katasztrófális méreteket még nem öltött, mint most, egyes munkaadói érdekeltek a szükségmunkák kiírásának szükségességére utaltak és feleslegesnek minősítették a munkahiány esetére szóló biztosítás megvalósítását. Mikor pedig a munkanélküliek száma nöttön-nőtt, a munkaadói érdekeltek azt hangoztatják, hogy ilyen nagyarányú munkanélküliség mellett nyilvánvaló, hogy két nap alatt az intézmény összefog roppanni.

Úgy vélem, nem vagyok rendkívüli jóslási képességgel megáldva, ha azt állítom, hogy ha most egyeseknek sikerülne a törvényjavaslat-tervezet törvényre emelkedését elodázní és reméljük, hogy inkább rövidebb, mint hosszabb idő multán a jelenlegi válságot egy egészséges konjunktura váltja fel, bizonynyal mondom, hogy e javaslat mellett akkor kardoskodó népjóléti és munkaügyi miniszterrel szemben a munkaadói érdekeltek azt hangoztatnák: Miniszter Úr, a válságnak, a nagy munkahiánynak hála Istennek vége, a magyar ipar új konjunktura előtt áll és Ön most akarja újabb szociális teherrel handicapelni a magyar ipart, mikor az a válságból kibontakozva éppen erőit összeszedi? Miniszter Úr, ha valamikor időszerűtlen volt a munkahiány esetére szóló biztosítás megvalósítása, úgy ma nyilvánvalóan az.

Valóban, mélyen tisztelt uraim, munkaadói érdekeltsé-

geinktől igazán nem várhatjuk, hogy ők valamikor is időszerűnek fogják minősíteni e javaslat benyújtását.

2. A legkényesebb kifogás a javaslat ellen az, hogy annak gyakorlati megvalósítása tönkretenné iparunkat, mert az azal járó 4%-os teher az adott gazdasági viszonyok mellett elviselhetetlen.

Bátor vagyok hinni, hogy a magyar ipar 4%-os újabb megterhelés mellett nem fog összeroppanni, mert hiszen mi következnek be akkor, ha az ipari termékek előállítási költségei más címen több %-kal emelkednének, vagy az iparunkat védő vámok alább szállnának. Nem azért védjük magas vámmal honi iparunkat, hogy az ne feleljen meg a vele szemben támasztott szociális követelményeinknek.

3. Mindkét érdekelttség részéről felhangzik az óhaj, hogy ha már a kötelező biztosítás törvényerőre emelkedik, az állam is vegye ki a részét annak terheiből.

Elismerem, hogy e kívánság helyes, jogos és igazságos. Európaszerte érvényesül ez elv. De ki kételkedik vajjon abban, hogy az állam igenis tekintélyes terhet vállal a szociális biztosítás ez új intézményének megszervezésével? Vajjon az állam a munkapiac szervezeteinek kiépítésével nem vállal-e magára terhet? Vajjon az új intézménnyel járó közigazgatási funkciók ellátása nem jelent-e újabb személyi és dologi kiadásokat? És végül, vajjon a termelési költségeknek, a regieköltségeknek emelkedése nem jut-e a társulati adó csökkenésében érvényre? És ha a társulati adó után kivetett pótagót figyelembe vesszük, arra az eredményre jutunk, hogy ez intézménynek megvalósítása a közbevételeknek mintegy 7 millió pengős csökkenését fogja előidézni. Ha tehát figyelembe vesszük ez intézmény megvalósításával járó adminisztrációs költségeket, továbbá a közbevételek egyes kategóriáinak általa előidézett csökkenését, joggal utasíthatjuk vissza azt a vádat, hogy az állam a szociális biztosítás e nemének megvalósításával járó terhekből részt nem vállal.

4. Egyes ellenvélemények szerint a szóbanforgó intézmény működésével járó szociális teher következtében újabb munkáslétszámapasztások fognak eszközöltetni, tehát a munkanélküliek száma növekedni fog.

Ez ellenvetésre válaszolva, elsősorban kételkedésemet juttatom kifejezésre, mert gondoljunk csak arra, hogy a kártalanításban részesülő munkanélküliek fogyasztóképessége a jelenlegivel szemben lényegesen emelkedni fog és miután a kártalanított egyének túlnyomó része nagyvárosban élő munkás, növekvő fogyasztóképességük az ipari gyártmányokkal szemben fellépő keresletet is növelni fogja.

5. Egyesek véleménye szerint a szociális biztosítás e nemének megvalósítása munkakerülést, a tunyasági hajlam ki-

fejlődését fogja maga után vonni, mert hiszen alkalmat nyújt arra, hogy valaki munkanélkül keresetre tegyen szert.

Akik ezt hangoztatják, nincsenek tisztában a munkanélküliség szervezetével. Hiszen jól tudjuk, hogy csakis az részesülhet kártalanításban, aki önhibáján kívül vált munkátlanná, tehát objektív munkanélküli, továbbá, hogy abban az esetben, ha a kártalanításra igényjogosult az illetékes hatósági munkaközvetítő által felkínált munkát visszautasítja, igényjogosultságát elveszti, végül, hogy a munkátlan a népjóléti miniszter által e célra szervezett továbbképző, vagy átképző tanfolyam munkálataiban részt venni köteles, ellenkező esetben kártalanításban nem részesül és igényjogosultságát elveszti.

Indokolatlan tehát az az állítás, hogy e javaslat a munkakerülésnek egy újabb forrása. De hogy tovább menjek, a kártalanításra jogosultak munkátlansága, ami azt jelenti, hogy az illető napi bérosztályának megfelelő bér 40%-ában részesül maximálisan évi 13 héten keresztül, amely nem előbb, mint munkátlansága 2. hetének befejeztével veszi kezdetét, és munkátlanságának egész ideje alatt azt a munkát köteles elfogadni, melyet számára a hatóság közvetít, mondom, úgy vélem, ez nem tekinthető oly eszményi állapotnak, amelyért munkahelyét a továbbképző műhellyel a munkás szívesen felcserélné.

Előadásomat összefoglalva megállapítom, hogy úgy az államnak, mint a társadalom vezető tényezőinek a munkátlanság elleni küzdelem mindkét szakaszán: praeventive és orvoslásszerűleg kell küzdeni a gazdasági válság e szomorú jelenségével és áldozatainak rettenetes nyomorával szemben.

E küzdelem során az első komoly lépés a munkahiány esetére szóló kötelező biztosításra vonatkozó javaslatnak törvényerőre való emelkedése, a *lex-Vass* születése.

Dréhr Imre.

Jegyzetek a munkanélküliség elleni biztosítás kérdéséhez.*

Egy angol kereskedelemügyi miniszternek olvastam egyszer azt a kijelentését, hogy bámulatos, milyen szabotossággal szólnak hozzá a gyakorlati szakemberek a legelvontabb közgazdasági kérdésekhez is — mindaddig, míg nem saját érdekeikről van szó. Ezzel szemben engemet éppen az a körülmény bátorít a munkanélküliségi biztosítás kérdésében a hozzájárásra, hogy én a szóban levő kérdésben teljesen érdektelennek tudom magamat, hogy nem tartozom a munkanélküliségi biztosításnak, ha szabad azt mondanom, sem aktiv, sem passzív áldozatai közé és így abban az illúzióban ringathatom magam, hogy kizárólag a közérdek szempontjai sugalmazzák a kérdéshez fűzött igénytelen megjegyzéseimet. Én a munkanélküliségi biztosítást szükségesnek tartom. Meggyőződésem szerint be kellett volna azt már régen vezetnünk és ha eddig elmulasztottuk, pótolnunk kell sürgősen ezt a mulasztást, inkább ma, mint holnap. Tudom, hogy iparunk és kereskedelmünk végtelenül súlyos helyzetben van és hogy ez idézi elő a mai szokatlanul nagy munkanélküliséget is. Elismerem tehát, hogy a munkanélküliség enyhítéseért is mindenekelőtt való feladat volna iparunk és kereskedelmünk munkalehetőségeinek a kiterjesztése, hitelének kiépítése, közmunkák teremtése, a szakítás az ipar és a kereskedelem versenyképességét megnyomorító adópolitikával; a szakítás többek közt azzal az eléggé el nem ítéltelhető, de elég gyakori eljárással, mely a hazai ipart a külföldi javára megokolatlanul is oly gyakran mellőzi még a közszállításoknál is és azzal a politikával, mely még ma sem tud szabadulni az első ellenforradalmi időknek attól a végzetes rögeszméjétől, hogy ez az idő, a háború után egymásra halmozódó válságoknak éppen ez a bizonytalan korszaka alkalmas arra, hogy kereskedelmünknek az egyéni kezdeményezésre és erő kifejtésre alapított szervezetét egy olyan új kereskedelmi szervezettel helyettesítse, mely az önsegély jelszava alatt tulajdonképpen közsegélyből él. Megértem, hogy ilyen viszonyok közt az ipar és kereskedelem, legyen bármily mélyen is áthatva

* Szerző felszólalásának kivonata a Magyar Közgazdasági Társaság június 15-iki tanácskozmányából.

szociális kötelességeitől, húzódozik újabb terheknek vállalásától és pedig még olyanokétól is, amelyeknek társadalmi értékét elvileg különben nem tagadhatja. Megértem, ha előbb meg akarja teremteni saját létfeltételeit. Ha abbeli félelmében, hogy ez az újabb teher ismét új akadály lehet a vállalkozásba fektethető tőke akkumulációjának, amire pedig a mi tőkeszegény országunkban nagyon is szükség van, kibúvókat keres a vélt újabb teher alól és harcba visz az ellen olyan érveket is, amelyek csak a tények félreismeréséből származhatnak, ha szabad azt mondanom, csak a legyöngült szervezet rémlátásainak minősíthetők.

Munkaadó érdekeltségeink például szeretik úgy állítani be a kérdést, mintha a munkanélküliség éppen csak a háborút követő világválságnak volna egyik szimptomája, mintha a háború előtti termelési rendből a válságok és a munkanélküliség már teljesen kiküszöbölhetők lettek volna. A közgazdasági tudományokkal foglalkozó ebben a tisztelt társaságban bizonyára felesleges ezt a beállítást hosszasan cáfolnom. Felesleges nevezetesen sok szót vesztegetnem annak a ténynek bizonyítására, hogy a munkanélküliség a háború előtti gazdasági rendnek is állandó kísérő jelensége volt; hogy az e jelenséggel kapcsolatos szenvedéseket a gazdasági élet ciklikus hullámváltozásai, a gazdasági válságok, melyeknek rengési területe éppen abban az arányban nőtt, amelyben a nemzetgazdaságok mindinkább világgazdasággá fonódtak össze, sokszor az elviselhetetlenségig fokozták; és hogy a gazdasági élet, az elmélet úgy, mint a gyakorlat, e válságok okainak kifürkészése, különösen azonban a válságoknak megelőzése tekintetében úgyszólván teljesen tehetetlenül állott. Nem kell utalnom arra sem, hogy éppen ezért már a háború előtt világszerte nagyszabású munka folyt avégből, hogy többé-kevésbé tehetetlenül állván a munkanélküliséget előidéző okokkal szemben, enyhítsünk legalább e társadalmi betegség legfájdalmasabbán szenvedő áldozatainak, a munkanélkülieknek sorsán. Ez a munka sok értékes eredményt termelt, kitermelte már a háború előtt a munkanélküliségi biztosítás gondolatát, sőt Nagybritanniában, bár egyelőre még szűkebb körben, magának a kötelező munkanélküliségi biztosításnak megvalósítását is.

Nem fedi tehát a tényeket az a beállítás, hogy a munkanélküliség csak a háborúval járó dissolutiónak az eredménye és mihelyt megszűnnek a háborúnak egyéb súlyos következményei, megszűnik a munkanélküliség is. Az a különösen végzetes elemi csapás, mely a háborúval a világgazdaságra lesújtott, legfőljebb csak még érzékelhetőbbé tette annak a helyzetnek méltatlanságát és embertelenségét, mely alatt a válságban ártatlan munkanélküliek millióinak kell szenvedniök. Ez a méreteiben páratlan válság, az abból származó nyomor leg-

főlebb csak még inkább serkentette a világot, hogy még komolyabban foglalkozzék, mint azelőtt, a válság megelőzésének és a mégis kitört válság okozta szenvedések enyhítésének problémáival. Azzal a szkepszissel szemben, mellyel még a háború előtt széles körökben találkozott, így vált a munkanélküliségi biztosítás az inség kényszere alatt Európa majd minden államának olyan közintézményévé, amelyet sürgősen ki kellett építeni, hogy az államok ezt a válságot egyáltalán megúszhassák és melyet, mint a civilizált társadalomnak egyik legszebb, legemberibb intézményét fenn kell majd tartani azokra az időkre is, mikor a háborús válság hullámai már lezajlottak és a közgazdasági élet, remélhetőleg magasabb színvonalon, mint a háború előtt, újból rendes medrébe terelődött.

Azon az alapon, amit az emberiség az inségnek ezekben az emlékezetes esztendőiben tanult, bizonyára közelebb jutottunk *a válságoknak megelőzéséhez* is. Sokat tanultunk arészben, mit kell és mit nem szabad a válság megelőzése és a már kitört válság enyhítése érdekében tennünk. Az ebbeli tanulságok közé tartozik a bankpolitikának az az újabb célkitűzése, melyről az amerikai jegybankpolitikának példájára utalással az előadó úr is megemlékezett. Odatartozik az a céltudatos közmunkaügyi politika is, melyre egyik vonatkozásában ugyancsak az előadó úr, a másokban Fenyő igazgató úr oly nyomatékosan rámutatott. Odatartozik a helyes munkaközvetítési, vándorlási politika és miegymás is. A kérdés azonban az, *megszüntetheti-e teljességében a munkanélküliséget és így feleslegessé teszi-e a munkanélküli biztosítást* a legcéltudatosabb, legracionálisabb bankpolitika, közmunkaügyi és vándorlási politika és a gazdasági belátás bármely egyéb újabbkori vívmányainak tettekké sűrűsödése is. Az igenlő válasz erre ép oly utópisztikus volna, mint az a feltevés, hogy tökéletes egészségügyi prophylaxis mellett nem lesznek betegségek. Bizonyára a legtökéletesebb egészségügyi prophylaxis kilátása sem készítené bárkit is oly irányú állásfoglalásra, hogy már most erre való tekintettel zárjuk be a kórházakat és szüntessük be a szegény betegekről való gondoskodást.

Nem, ha megtörténik is, aminek meg kell történni a válságoknak megelőzésére és enyhítésére, a munkanélküliséget nem szüntethetjük meg akkor sem egészen. Mert eltekintve az *idények okozta*, szükségszerűen visszatérő munkanélküliségtől, továbbá attól a munkanélküliségtől, melyet *elemi csapások, háború* okoznak, magának a gazdasági életnek fejlődése, a technikának minden új vívmánya, az üzemek racionalizálása, koncentrálása stb. maga is újból és újból megtermi azt. De hol vagyunk még attól, hogy maguknak a gazdasági élet ciklikus hullámozásainak mérsékelésére, a válságoknak megelőzésére és lefolyásuknak enyhítésére is megvolnának már a teórián kívül

a gyakorlatban is eszközeink. Az előadó úr rámutatott az Egyesült Államok federal reserve bankrendszerének egyenesen a válságok megelőzésére beállított hitelpolitikájára. Valóban ezzel a bankrendszerrel sikerült már 1923-ban egy az Egyesült Államokat már közelről fenyegető hatalmas válságot megállítani. De ez a bankrendszer ma még az egész világon egyedül áll, nem tudjuk tehát, mikor jut el és egyáltalán eljut-e valaha is hozzánk. Másutt megvannak legalább azok az előfeltételek, melyekre e bankrendszer működése felépíthető. Ilyen az az alaposan átgondolt módszerekkel dolgozó, a gazdasági fluktuáció alakulásának lehetőleg minden jellemző mozzanatát feltüntető és egymással a kellő viszonylatba állító statisztika, mely az amerikai jegybankoknak rendelkezésére áll; az a gazdasági barometer, melyet az Egyesült Államok közgazdaságának rendelkezésére bocsát egyebek között a Harward-, az angolnak a londoni és cambridgei, a franciának a párizsi egyetem stb. Hiszen méltóztatik tudni, hogy egy-két év óta a mi Központi Statisztikai Hivatalunk is közöl időnként a gazdasági élet alakulására jellemző ilyen adatokat. A gazdasági barometer céljaira azonban ezek a közlemények úgy, amint ma rendelkezésünkre állanak, nemcsak azért nem használhatók, mert nem eléggé átfogók, hanem azért sem, mert nincsenek úgy koordinálva és kombinálva, hogy azokból az egész gazdasági életnek és különösen a gazdasági élet tendenciájának megítélésére alkalmas egységes kép volna alkotható. És hol van nálunk a munkapiac helyzetétől irányított közmunkapolitika, úgy, amint meg van az már pl. az Egyesült Államokban és hol van nálunk az a vándorlási politika, amely meg van pl. Olaszországban. Ha jónak látták megvalósítani a munkanélküliségi biztosítást olyan országokban is, melyeknek politikája a munkanélküliség leküzdésére és enyhítésére más vonatkozásokban is jóval haladottabb már, mint a miénk, természetes, hogy a munkanélküliségi biztosítás bevezetését annál szükségesebbnek kell tartanunk minálunk.

Legyen szabad már most röviden rátérnem azoknak a szempontoknak vázolására, melyek alapján a munkanélküliségnek meg nem előzhető és ki nem irtható bajával szemben a munkanélküliségi biztosítás bevezetése előttem helyénvalónak látszik. Nem utalok az erkölcsre, az emberségre. Nem lebben-tem fel a függönyt a dolgozni tudó és akaró és munkához még sem jutó tisztességes embereknek és családjaiknak testi és lelki gyötrelmeiről és nem utalok arra, hogy önmagának lényegét tagadja meg az a polgárosult társadalom, mely e szenvedéstől sújtott tagjait a társadalom viszonylagos jóléte közepette, ha szabad azt mondanom, a gazdátlan állatnak sorsára hagyja. Nem utalok az állambölcsészeti szempontokra sem. Arra nevezetesen, hogy az újabb korban mind hatalmasabb körvonalak-

ban bontakozik ki egy új állameszmény, azé az államé, mely nem elégszik meg immár a jogállamnak ismérveivel és feladataival, de mely a jogrendnek, a személyes szabadságnak és az ebből folyó jogoknak formális biztosításán túl pozitív szervező munkával megteremteni igyekszik azokat az intézményeket és azt a légkört, melyek a társadalmi munkában részesedni akaró minden embernek biztosítják a megélhetésnek, a kultúrában való részesedésnek lehetőségeit. Nem szólok bővebben itt erről az új állameszményről, valamint arról sem, hogy a polgarosodás követelményeitől eltekintve, magának az államnak önfentartási érdeke követeli meg a hitnek, a bizalomnak felkeltését és megerősítését ez új állameszmény iránt azzal a napjainkig immár annyi hívőre talált tannal szemben, mely szerint az állam nem más, mint csak az uralmon levő osztályok érdekének hatalmi szervezete és hogy az osztályérdek kiméletlenségeinek megtörésére az út csak magának e hatalmi szervezetnek, magának az államnak megtörésén és lerombolásán keresztül vezet. Há magában Európában 20 állam valósította már meg eddig: a munkanélküliségi biztosításnak vagy a biztosítástól élesen el sem választható munkanélküliségi segélyezésnek valamely intézményes szervezetét, az, a gazdasági tudásnak, a kultúrának, az emberségnek gyarapodásától eltekintve, éppen a jóléti állameszmény felülkerekedésének, a létében veszélyeztetett állam önfentartási ösztönének a megnyilvánulása.

Nem szólok tehát erkölcsről és állambölcsészetről, bár azt hiszem, hogy a gazdasági szempontok nem is választhatók el élesen ezektől — és arra törekszem, hogy tisztán gazdasági szempontokkal igazoljam a munkanélküliségi biztosításnak célszerűségét és szükségességét. Az első szempont ebben a vonatkozásban *a munkaerőnek megóvásához fűződő érdek*, nem mint erkölcsi, de mint gazdasági követelmény. Az elmélet szerint a munkaerő a termelésben a tőke mellett külön kategóriaként szerepel. De ne felejtjük, hogy miképen a tőke felhalmozott, sűrített munka, aképpen a munkaerő felhalmozott, sűrített tőke és pedig nemcsak az egyénnek, hanem a közgazdaságnak szempontjából is. Ha elpusztul a munkaerő, veszendőbe megy az a költség is, amelybe a munkás felnevelése, kiképzése került. Olyan országokban, amilyen a mienk, amelyekben nevezetesen viszonylag több az ember, mint a tőke, amaz olcsó, ez drága, gyakran meg szoktak feledkezni erről. A szegény ember rossz gazdálkodása ez, mely súlyosan megbosszulja magát akkor, mikor a termelésnek ismét szüksége volna nem testbenlélőkben lerongyolódott, de dolgozni örömmel kész és képes munkaerőre.

Örömmel dolgozó munkaerő! Korunk gazdasági életének egyik legsúlyosabb problémája ez. Méltóztatik tudni, mint fáradoznak ma az egész világon azon, hogy felébresszék a

munkaadó és munkás közt azt a bizalmat, melyet rövidlátó politika annyira mgingatott, talán megszületni sem engedett. Maguknak a közvetlenül érdekelt feleknek is mind szélesebb köreiben hódít immár az a belátás, hogy lehetetlen a termelés fentartása és fejlesztése a két fél olyan együttműködése mellett, melynél az egyik csak azt nézi, miként lehet a munkabér lenyomása mellett hasznát növelni, a másik meg azt, hogy a vállalat és tőke rentabilitására tekintet nélkül miképen lehet a munkabért emelni. Hatalmi szóval ezt a tülekedést elintézni nem lehet, viszont el nem intézése szükségszerűen katasztrófára vezet. Az a lelkiállapot, melyben a munkásság ma él, tette lehetetlenné valamikor a rabszolga- és jobbágygazdálkodásnak megmaradását. Ilyen körülmények közt minden oly lépés, mely a munkásság hitét és bizalmát emelni képes, a mai gazdasági rend érdekét szolgálja. Mert ne felejtjük, hogy nem a vagyontalanság az, ami demoralizál, hanem a bizonytalanság, avagy a reménytelenség bizonyossága. Más országokban a legkülönbözőbb jellegű intézmények sorozatával igyekeznek a munkaadó és munkás közötti viszonyt egészségesebb alapokra helyezni. Ezek közt az intézmények közt talán a legnagyobb jelentőségű a kellően kiépített szociális biztosítás. Ebből a szempontból kell megítélni a munkanélküli biztosítást is, ebből a szempontból kell abban többet látni a munkabér egyszerű emelésénél. A munkás biztonságerzetét növeli az a társadalomhoz való viszonyában, mert a társadalom együttérzése és marandandó segítő készsége nyilvánul meg abban, a munkást sújtó legsúlyosabb csapással, a vétlen munkanélküliséggel szemben.

Emellett azonban a munkanélküliségi biztosítás magának *a gazdasági válságnak is egyik leghatásosabb ellenszere*, amennyiben annak lényege tulajdonképpen a termelés és a fogyasztás közti aránytalanságban, diszharmóniában áll. Mindaz, ami a fogyasztás emelésére alkalmas, mindaz egyúttal a válság enyhítésének, megrövidítésének is eszköze. A munkanélküliségi biztosítás a munkás szempontjából a megélhetésnek, a vállalkozó szempontjából azonban a munkás megélhetésén kívül a fogyasztás egy bizonyos minimumának a biztosítása. Bizonyos, hogy saját termelvényei kelendőségének biztosítása érdekében tényleg minden vállalkozó hajlandó is volna a munkanélküliségi biztosítás révén tőle követelt díjat megfizetni. Felejtik azonban többnyire, hogy a fogyasztásnak megélénkülése az elsődleges fogyasztási cikkekben, az ebben rejlő ösztönzés ezeknek az elsődleges fogyasztási cikkeknek a termelésére szükségszerűen visszahat a termelésre más vonatkozásokban is, mint ahogyan a szervezetbe átömlesztett vér eljut a beömlesztés helyéről a szervezetnek legtávolabbik zugába is.

Gondolnunk kell emellett az egész Európát sújtó gazdasági *válságnak különleges magyar színezetére is*. A mi válsá-

gunk többek közt annyiban is súlyosabb az ipari államokat sújtó válságnál, hogy a mi fő kiviteli cikkeinknek, a nyers-terményeknek világpiaci ára a háború után nem emelkedett olyan arányban, mint az iparcikkeké, következményeképpen valószínűleg annak, hogy a vesztes európai államok kenyér-fogyasztása csökkent, de annak is, hogy a mezőgazdasági terményeket előállító munkások keresete sem emelkedett olyan arányban, mint az ipari cikket termelő államok ipari munkásainak keresete. Mezőgazdaságunk fogyasztóképesége tehát csökkent a multhoz képest, viszont az így vesztett fogyasztásért abban az ádáz nemzetközi versenyben, mely az iparcikkeknek elhelyezéseért folyik, a mi iparunk a külföldön alig remélhet kárpótlást. A magyar ipart létfeltételei eddig is túlnyomó részben a belső fogyasztásra utalták. 1924-ben úgy, mint 1925-ben félgyártmányokban és gyártmányokban kivitelünk mindössze 270 millió aranykorona körül mozog, vagyis mindössze csak 17.6%-át teszi 1924. évi gyáripari termelésünk mintegy 1½ milliárd aranykoronára rúgó értékének. Nem igényel közelebbi megvilágítást, hogy ilyen körülmények közt mindenképp előtérbe való feladatunk a belső fogyasztás növelése. A munkanélküliségi biztosítás azonban emeli a mezőgazdasági termények belső fogyasztását és a mezőgazdaság vásárlóképeségének emelésével emeli az iparcikkek belső fogyasztását is.

Ha azonban azt mondják erre, hogy iparunk nem lehet meg a kivitel nélkül és hogy éppen ezeket a kiviteli esélyeit rontja az a többletteleher, mely a munkanélküliségi biztosításból reá hárul, hát ezt természetesen el kell fogadni. El kell fogadni azt is, hogy iparunk a külföldi versenyben erősen terhelve van azzal, hogy *hitele* jóval drágább, mint a nagy ipari államokhoz tartozó versenytársaié. Ezzel szemben bizonyos azonban, hogy az ebbeli megterhelést bőségesen ellensúlyozza az a különbség, mely a munkabérekben, nem a mi munkásaink javára, a hazai és a külföldi ipar közt létezik. E ténnyel szemben nem áll meg az utalás arra a különbségre, melyet a mi munkásainak és a velünk versenyző államok ipari munkásainak *teljesítőképesége* közt megállapítani szoktak. A munkásság teljesítőképeségének ugyanis *két feltétele* van. Egyik annak *életszínvonala*. Ha hozzá tudnánk juttatni a magyar munkást is az amerikai, az angol, a francia, a német munkások életszínvonalához, ami viszont — megengedem — közgazdaságunk egész színvonalának, produktivitásának emelése nélkül nem lehetséges, nincs kétség az iránt, hogy a teljesítőképeségnek a munkás személyében rejlő feltételeivel épp úgy rendelkezik a mi iparunk is, mint azoknak a nagy ipari államoknak az ipara. Jellemző tanulságot meríthetünk erre hazai viszonyaink szemügyrevételéből is. Vagy nem jellemző-e az, hogy miután a háborút követő első években a reális munkabér oly hihetle-

nül lehanyatlott, ennek megfelelően hanyatlott a munkateljesítmény is és hogy viszont a reál munkabéreknek máig bekövetkezett emelkedését nyomon követte a teljesítménynek is megfelelő emelkedése és hogy ez ma egyáltalán nincs hátrább, mint maga a reál munkabér, a békebelitől. Könnyen megállapítható ez, ha egyfelől a gyárparban évenként kifizetett munkabérek összegét, másfelől a gyárpar termelvényeinek értékét elosztjuk az illető éveknek átlagos munkáslétszámával. Nem tagadható tény azonban, hogy a munkanélküliségi biztosítás, a testet-lelket emésztő szenvedésnek az az enyhülése, mely az intézmény helyes működésének nyomában jár, emeli a munkásság létszínvonalát. A *másik föltétele* azonban a munkásság teljesítőképességének maguknak az *ipari vezetőknek a teljesítőképessége*. Be kellene bizonyítani, hogy az iparnak és az üzemeknek megszervezése nálunk ugyanazon a színvonalon áll, amelyen az említett államokban. Sajnos, ez a bizonyítás legfőlebb csak kivételesen sikerülne. A gazdasági élet azonban nem engedi meg a kényelmet, a megelégedést az elérttel. Ha az a teher, melyet a munkanélküliségi biztosítás jelent, újabb ösztönzésül szolgál az iparnak arra, hogy elkövessen minden lehetőt *a termelésnek és értékesítésnek gazdaságosabbá tételére*, akkor, ha semmi másért, ezért magáért is meg kellene azt csinálni.

Az ösztönzés, mely e biztosítási ágazatnak bevezetésében állana, nem is volna különben olyan drasztikus. Azok a *számonok, melyeket az abból származó terheket illetőleg idéznek, túlzottak és ellentmondó a beállítás a tekintetben is, ki, a vállalkozó, vagy a fogyasztó viseli-e ezeket a terheket*. A kérdés könnyebb áttekinthetése érdekében legyen szabad azt egyelőre a gyárpar szempontjából megvilágítanom. Az ezidőszert rendeltetésre álló legutolsó adatok szerint a gyárparban kifizetett munkabérek összege 1924-ben a tisztviselői fizetések nélkül 160 millió aranykorona volt. Ennek 4%-a, vagyis a törvénytervezet szerint megengedett legmagasabb járulékkulcs alapján előálló költség 6.4 millió és ennek a gyári vállalkozásra eső része 3.2 millió aranykorona. Nem sokkal súlyosabb az eredmény, ha az összes tisztviselői fizetéseket is számításba vesszük, noha nyilvánvaló, hogy a tisztviselőknek különösen a fizetés szempontjából jelentékeny része nem esik biztosítás alá. A gyári tisztviselői fizetések összege ugyanis 1924-ben mintegy 40 millió aranykorona volt. Ha vesszük ennek is a 4%-át, a gyárak terhe akkor sem több évi 4 millió aranykoronánál. A terhek igazságos megoszlása, nevezetesen pedig az állam megfelelő teherrészesedése mellett azonban, amiről külön kell szólnom, nem szabad, hogy még ennyi is legyen. A magyar gyárpar 1924. évi 1 és fél milliárd aranykorona értékű termelésének még ez az összeg, ez a 4 millió korona sem éri el

0.3%-át. A hitelnek minimális olcsóbbodása, az adótehernek minimális csökkenése magában is bőven ellensúlyozhatja ezt az egész tehertöbbletet. De tekintsünk el ettől és tegyük fel, hogy minden ilyenemű könnyebbség nélkül az egész terhet, tehát a munkásságot és az államot megillető részt is, vagyis az egész 8 milliót a gyáriparnak kell megfizetni. Ki viseli akkor ezt a terhet? Egyfelől azt mondják, hogy a gyáripár. Másfelől azt, hogy a fogyasztó közönség összessége, mire azonban a gyáripár azt válaszolja, hogy igen, de ez esetben ugyanannyival csökken a közönség vásárló képessége, ami ismét csak az ipar baja. Ámde a termelési költségek áthárítása nem oly egyszerű kérdés, hogy arra feltétlen bizonyossággal így vagy úgy lehetne felelni. Hogy ki viseli azokat, az a kereslet és a kínálat alakulásától, az egymással szemben álló felek erőviszonyaitól, helyzeti energiájától függ. Miután pedig gyáros és fogyasztó az esetek legtöbbszörében nem is állnak közvetlenül egymással szemben, hanem köztük és pedig mindkettővel szemben, hol mint vevő, hol mint eladó, közvetlenül a kereskedő áll, megtörténhetik, amint gyakran meg is történik, hogy a termelési költségeknek vagy azok egy részének terhe a kereskedelemre szakad. Tekintsünk azonban el ettől a lehetőségtől és vizsgáljuk a két végletnek következményét — egyfelől azért, ha a biztosítási költség is áthárul a fogyasztóra, másfelől azért, ha a feltevés szerint nem képes azt áthárítani. Az előbbi esetben a helyzet az 1924. év alapjául vételével úgy alakul, hogy Magyarország lakóinak összes évi fogyasztása gyáripari cikkekben, melyeknek értéke a belföldön termelt cikkekben 1.230,000.000, behozott cikkekben 506,000.000, összesen tehát 1.736,000.000 aranykoronára rugott, megdrágul 8 millió koronával, vagyis az addigi fogyasztás nem egészen 0.5%-ával, fejenként mintegy 90% aranyfillérrel. Ez történik a prosperitás, a fellendülés, a gazdasági hullámvonal emelkedése korában, amikor is a gyáripár, mint a termelési költségnek többi alkatrészét, csak előlegezte azt a 8 millió koronát és ez a megnövekedett, *magukra az árakra is visszaható kereslet* révén a gyáripárhoz egész összegében visszafolyik. A másik végletre a válság, a gazdasági hullámvonal mélyreszállása idején nyílik lehetőség. A gyári vállalkozás ilyenkor a fizetőképes kereslet csökkenése folytán esetleg minden nyereség nélkül, sőt esetleg csak veszteséggel képes árúit értékesíteni és így lehetők látszik, hogy ilyenkor rajta marad a biztosításra kiadott 8 millió koronának terhe is. A gyakorlatban tényleg többnyire másképpen alakul a dolog, mert a vállalkozás a mieinkhez hasonló viszonyok közt éppen válság idején a munkabérek leszállításával, a munkaidő felemelésével stb. könnyen áthárítja azt akár egész összegében a dolgozó munkásságra. Ha bármely okból nem teszi vagy nem teheti ezt, akkor persze az a 8 millió

korona, mint veszteség, látszólag súlyosan nyomhatja a mérleget. A helyzet azonban tényleg az, hogy minden veszteségéből éppen ez a 8 millió korona az, mely a gazdasági élet csatornáin, az elsőrendű szükségleti cikkek termelőinek kereslete formájában, *az árakra is élenkítő és az egyébként előálló veszteséget így mindenesetre csökkentő hatással visszakerül* a gyáriparhoz.

A gyakorlatban azonban a biztosításnak imént vázolt előnyei még szerencsésebben érvényesülnek. A biztosítási járulékokból a prosperitás idejében nagy munkáslétszám mellett összegyűjtött és a prosperitás idejében egészségben a fogyasztásra áthárított összegek, fizetőképes keresletet előidézve, éppen a válság idején jutnak a munkanélküliek kezébe és automatikusan enyhítik így magát a válságot, amelynek ideje alatt viszont a gyári vállalkozás kisebb munkáslétszám alapján, tehát megfelelően alacsonyabb megterheléssel kénytelen csak a járulékot fizetni.

Az, ami a gyáriparra nézve így megállapítható, az — talán némi árnyalatbeli eltéréssel — megállapítható a kisiparra és a munkanélküli biztosítás által érintett minden más vállalkozásra is. Egyébként pedig a kisipari munkások biztosításának költsége alig volna több, mint a gyári munkásoké, a kereskedelmi alkalmazottaké sem több 4 millió arany koronánál és így a biztosításba bevont összes ipari és kereskedelmi alkalmazottaké — szemben a munkaadó érdekeltség által hangoztatott 25—30 millió arany koronával — mintegy 19 millió arany koronánál.

A munkanélküliségi biztosítás legnagyobb előnye azonban annak a *jövedelemeloszlásra* gyakorolt üdvös hatásában látható. Hogy minő sorsdöntő problémája ez a mai közgazdasági életnek, arra nincs módom — felesleges is bizonyára — ez alkalommal kitérnem. A mai közgazdasági gyakorlatnak legfontosabb feladata az, hogy megtalálja a synthésist egyfelől a régi közgazdasági theoria közt, mely azt állapította meg, miként osztoznak a nemzeti jövedelemben, mint személytelen, elvont kategóriák, a föld, a tőke és a munka és másfelől az újabb theoriák közt, melyek szakítanak az elvont kategóriákkal, az absztrakt gazdasági törvényekkel és az e törvényeken magukat túltevő célkitűzéssel a személytelen föld, tőke és munka helyébe odaállítják az embert. Amikor a munkanélküliségi biztosítással sikerül az absztrakt theoria szerint alakuló jövedelemeloszlásnak az igazságérzetre bántó, a társadalmi békét fenyegető és a fejlődésnek útjában álló szélsőségeit szinte automatikusan mérsékelni; sikerül pedig úgy, hogy, amint láttuk, ez a művelet magának a közgazdaságnak is javára válik: akkor ezzel a szociális biztosításnak olyan funkciója lép előtérbe, melyet a jövő biztosítása érdekében ha

semmi másért, önmagáért is érdemes a legfontosabb gazdasági és társadalmi feladatok közé beállítani.

A munkanélküliségi biztosításnak e részben teljesített nagy horderejű szolgálata mellett igazán eltörpülnek e biztosítási ágazat bevezetésének eddig még nem említett gazdasági előnyei. Mégis hadd emlitem meg ezek közt, hogy az olyan országban, amelyben mint nálunk, megvan a kötelező betegségi biztosítás, a munkanélküliségi biztosítás bevezetése révén megkönnyebbülnek az előbbinek terhei. Hiszen közismert dolog, hogy a betegségi biztosításnak mily nagy megterhelését okozza ma a végszükségből magukat betegnek jelenteni kénytelen munkanélküliek ellátása és kezelése. A munkanélküliségi biztosítás ezzel szemben, midőn lényegénél fogva lehetőleg munkához juttatni igyekszik a munkanélkülieket, a mai állapottal szemben a betegségi biztosítás terén lényeges megtakarítást eredményezhet. Hadd mutassak rá még arra is, milyen nagy akadálya ma e biztosítási ágazatnak hiánya az üzem racionális vezetésének annál fogva, hogy sok munkaadó — magam is ismerek néhányat közülük — aki leszállított munkáslétszám mellett ma is egészen jól jövedelmezővé tehetné üzemét, jobb idők bekövetkeztének reményében, ameddig csak bírja, inkább veszteséggel dolgozik, semhogy munkásait a munkanélküliséggel járó romlásba taszítsa. Bizonyára könnyebben szánnák magukat rá e tiszteletreméltó emberek üzemüknek racionálisabb vezetésére, ha meg volna a munkanélküliségi biztosítás. Lehet, hogy az agykori és rokkantsági biztosítás, amelyet a gyáripar a munkanélküliségi biztosítás helyébe felajánl, e részben talán még többet segítene. Iparunk ebbeli belátását örömmel kell üdvözölni mindenkinek, aki annak fejlődését, szociális haladásunkat kívánja. De a szóban levő két biztosítási ágazat nem cseretárgy, egyik nem teszi feleslegessé a másikat. És ha arra gondolunk, hogy az agykori biztosítás előnyei nem is egy, hanem legjobb esetben csak tíz évi várakozási idő után jelentkezhetnek, addig pedig csak terhei; ha arra gondolunk továbbá, hogy az agykori és rokkantsági biztosításnak költségei még jóval nagyobbak, mint a munkanélküliségi biztosításé; hogy munkaalkalmak teremtésére, a munkások munkábaállítására csak a munkanélküliségi biztosítás hat serkentőleg, míg a szóbanlevő másik biztosítási ágazat egyáltalán nem: akkor lehetetlen meg nem állapítanunk azt, hogy éppen a mai válságos, nehéz időkre tekintettel a sorrendi elsőség a munkanélküliségi biztosítást illeti meg.

Milyen keveset nyomnak az itt csak röviden vázolt ezekkel a megfontolásokkal szemben azok, melyeket a munkanélküliségi biztosítás gondolatával szembeállíthatunk. Azt mondják például, hogy e biztosítási ágazatnak bevezetése a munkás munkakészségét még tovább fogja csökkenteni. Érintettem már

főntebb ezt a kérdést. Nem szólva a törvénytervezetben felállított azokról a biztosítékokról, melyek a munkakerülést szinte lehetetlenné és mindenestre igen-igen rossz üzletté teszik: itt csak azt kérdezem, hogyan lehet a mi viszonyaink közt attól tartani, hogy a munkanélküliségi segély, mely különben is csak egy csekély töredéke lehet a munkával szerzett keresetnek, a munkást a munkától visszatartsa akkor, mikor a munkakereset maga is alig elegendő a legelemibb létfenntartásra. Például utalhatok betegségi biztosításunk legutóbbi történetéből arra a bizonyára nem érdektelen tényre, hogy mikor a háború folyamán és különösen a háborút követő időkben a munkabér mindinkább elégtelenné vált a megélhetési költségek fedezésére és így a táppénz, mely a munkabérnek csak egy része, még kevésbé biztosíthatta azt, mint maga a munkabér, a betegségi esetek és a betegségi napok száma is leszállt, ellenben megnőtt az egy betegségi esetre eső betegségi napok száma és megnőtt a halálozások száma — világos bizonyítékaul annak, hogy a munkás az összeroskadásig dolgozott, semhogy a táppénzben a megélhetésre még egész összegében sem elég munkabérnek csak egy részére legyen ráutalva. Sajnos, nagyon messze vagyunk ma is még a munkabérnek olyan színvonalától, amelynek a munkanélküliségi segélyben álló és még a táppénz mögött is elmaradó töredéke munkakerülésre csábíthatná az embereket. Hiszen éppen a mai időben különösen megérthető az, ha egy munkaügyi kérdés tárgyalásánál sem hagyjuk figyelmen kívül azt a szempontot, befolyásolja-e az és mennyiben a munkakészséget. Mert valóban nem lehet ezt az elszegényedett világot a munka intenzitásának fokozása nélkül talpra állítani. De bizonyos, a gazdaságtörténelem minden lapja igazolja, hogy a létszínvonalnak leszorítása arra a színvonalra, amelyet a munkanélküliséggel járó nyomor jelez, nem a munkakészség fokozására, hanem csak a munkás demoralizálására jó.

Nem nyomatékosabb az az érv sem, hogy mind azt az aránylag rengeteg pénzt, melyet a szakszervezetek eddig munkanélküliségi segélyre költöttek, most már sztrájkcélokra fogják fölhasználni. Nincs olyan munkássága a világnak, amelyet pusztán sztrájksegéllyel a szakszervezetekben együtt lehetne tartani. Ezért voltak kénytelenek a mi szakszervezeteink is a munkásjólétnek egyéb költséges feladataira is vállalkozni. És ha ezt a jövőben talán intenzívebben tehetik majd mint eddig, annál jobb — munkásaink létszínvonalának emelkedése magának az iparnak és az egész társadalomnak is érdeke.

Csak néhány szót szánhatok még a munkanélküliségi biztosítás keresztülvitelének módozataira. Igen fontos kérdés, kiterjesztessék-e az a mezőgazdasági munkásokra is. E kér-

désre a külföldön e részben tett kísérletek alapján és e kísérletek eredményeinek figyelembevételével határozottan tagadólag kell válaszolni. Jellemző, hogy még ott is, ahol bevezették, rövid idő után föl kellett azt adni. A mezőgazdasági munkások munkanélküliségi biztosítása csak távolabbi fejlődés eredménye lehet, betegségi biztosításuk hiányában ma hiányzik is az a szervezet, mely e feladatot elláthatná. A másik fontos kérdés az, osztozzék-e az állam a biztosítás terheiben. Erre a kérdésre határozott igennel kell felelni és pedig nemcsak a munkanélküliségért való felelősség szempontjából, hanem azért is, mert, mint láttuk, az ipari munkások munkanélküliségi biztosítása ép úgy javára válik a mezőgazdaságnak, mint az iparnak, méltányos tehát, hogy annak terheiből legalább az állam hozzájárulása révén az is kivegye részét. Azzal, hogy a terheket megosztjuk háromfelé, mindenik félnek terhe lényegesen megkönnyül. Különben is Olaszországon kívül nincsen olyan állam, mely a munkanélküliségi biztosítás terheiből megfelelő módon ki nem venné részét — Olaszország azonban a munkanélküliségi biztosítást meglehetősen nagy ipari konjunktura idején vezette be, ami e pillanatban Magyarországot illetőleg éppenséggel nem volna mondható.

A munkanélküliségi biztosítás lényegét, a működésének eredményességéhez fűződő legelemibb biztosítékok kérdését érinti a munkaközvetítés. Azonban nézetem szerint a mi esetünkben túlnagy feneket kerekítenek ezúttal annak. Hiszen nem új dologról van itt szó — meg van már nálunk az iparnak valamennyi valamirevaló gócpontján a hatósági munkaközvetítés. Nem az a lényeges, hogy a hatósági munkaközvetítést beillesszük a vármegyei adminisztrációba, hanem inkább, hogy a munkaadók és a munkások egyesületi munkaközvetítőit szervesen be tudjuk illeszteni a hatósági munkaközvetítésbe. Nem szolgabírói rangban levő, főiskolát végzett tisztviselők kellenek oda, hanem olyanok, akik tárgyismeretüket a műhelyben szerezték meg. És kell az ilyen tisztviselők mellé a vitás kérdések elintézésére a szakértelmet és a közérdeket biztosító paritásos autonómia és az egész fölé egy arra való közigazgatási hatóság. A lényeg pedig az, hogy a munkaközvetítés megszervezése ne szolgálhasson ürügyül magának a biztosításnak elodázására. Mikor Nagybritanniában 1920-ban behozták a rendkívüli munkanélküliségi segélyt és a segély összegének a családtagok számához igazítását, az ehhez szükséges apparátust — óriási apparátus kellett pedig ahhoz — megvalósították 10 nap alatt. Azt hiszem, nekünk is így valahogyan kellene eljárunk és a probléma nagysága fölötti csodálkozásban magáról a tettről meg nem feledkeznünk.

Befejezésül még csak egyet. Több bizalommal kell lennünk, mint eddig, a szociális haladás követelményei iránt. So-

kat voltunk e részben túlkonzervatívok, ha ugyan konzervatívizmusnak nevezhető az elzárkózás az erkölcs, a belátás, a haladás, nem: magának a helyben megállhatásnak is minden követelménye elől. És ugyan mire vittük ezzel? Ellenben gondoljunk arra, milyen szolgálatokat tettek nehéz időkben azok a szociálpolitikai intézmények, melyek a nehéz idők bekövetkeztekor már rendelkezésünkre álltak. Mi lett volna pl. belőlünk a háború alatt és a háborút követő súlyos esztendőekben betegségi biztosítás hijján. Emlékezzünk, hogy meg kellett csinálni a háború alatt és a háború után a munkanélküliségi segélyezést is: a legrosszabb népnevelés azonban az, mely úgy állítja be a dolgot, mintha a szociális haladás minden feltétele a közösségnek vagy a felsőbb osztályoknak végveszélyében volna csak kicsikarható.

Pap Dezső.

Budapest városi-vasúti problémái és a Beszkárt.*

Azok a találmányok, melyekkel a legutóbbi száz év ajándékozta meg az emberiséget, hatalmas lépésekkel vitték előre minden téren a haladást s ma még nem is láthatjuk ama távolabbi nagy lehetőségeket, melyeket e találmányok továbbfejlesztése és általánosítása fog az emberiség részére megnyitni. Bármily nagyok legyenek is azonban az egyes találmányok már eddig élvezhető hatásai s bármily nagy perspektívát rejtse-
senek is még előttünk, kétségtelen, hogy az eddig elért gazdasági és kulturális eredmények terén a vasút vezet. Ennek hatása volt eddig a legmélyrehatóbb, sőt bátran állítható, hogy a mai szövevényes gazdasági élet, a gazdasági kultúra annak mai értelmében attól az időponttól datálódik, amikor Stephenson Rocketjával az első használható gőzmozdony, a liverpool-manchesteri vonal megnyitásával pedig az első gőzüzemű vasút a gazdasági történetbe bevonult.

A vasút tette lehetővé az addig elzárt területek gazdasági feltárását, az árúk és főleg a csekély-értékű tömegárúk nagy távolságokra szállítását, addig elrejtett gazdasági értékeknek közkinccsé válását, egyes vidékek hiányának más területek bőségével való kiegyenlítését és az áralakulás ennek megfelelő szabályozását, a munkamegosztásnak a legtávolabbi területek közt való érvényesülését, a gazdasági és kulturális célú gyors és olcsó utazást, s mindezzel a gazdasági élet és a kultúra azelőtt soha nem álmódott lendületes fejlődését. Az első vonatok nyomán feltárult nagy perspektíva még a költők fantáziáját is megihlette s míg Heine egy gyönyörű episztolában, a mi lánglelkű Petőfink egyik legszebb költeményében hódolt a vasútak csodás új világának.

A vasútak szülőanyjai lettek az új nagy-városoknak, táplálói és növelői a régieknek, kétségtelen lévén, hogy a nagy-városoknak a XIX. században tapasztalt nagy szaporodása és minden várakozást felülmúlt terjeszkedése is a vasútak kiépítésének egyik következménye. Amint pedig a vasútak megteremtették a mai értelemben vett nagyvárosokat, megszületett e városok belső közlekedésének problémája, melynek megoldásában ismét a vasútnak, a közúti vasútnak jutott az úttörő és a legtöbb helyen még ma is vezető szerep.

A vasútak eddig röviden vázolt nagy jelentősége természetesen visszatükröződik a vasúti irodalom gazdagságában is, míg azonban a nagy-vasútakat tárgyaló önálló irodalmi termé-

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1926 március 18-iki ülésén tartott előadás.

keknek valóságos bőségszarujával állunk szemben, addig csodálkozással kell megállanunk a városi vasútakról megjelent önálló művek aránylag szerény számánál. A közúti vasúti kérdések inkább a napi- és szaklapokban tárgyaltnak, amit annak kell tulajdonítanunk, hogy a közúti közlekedés problémája a közönséget egészen közelről érintő mindennapi kérdésekből áll, melyeknél az elméleti fejtegetéssel szemben a gyakorlati szempontból való tárgyalás és hangulatkeltés dominál, utóbbinak pedig a napilapok a legalkalmasabb szócsovei.

A városi közlekedés óriási fejlődése közismert: A 6—10 személyt befogadó régi kis döcögő omnibuszoktól a 40—50 személyt felvevő gyors és kényelmes autóbuszokig s az ugyancsak szűk és lassú kis lóvasúti kocsiktól a mai villamos vasútakig s ezeken is túl az igazán tökéletes gyorsaságot nyújtó földalatti és magas-vasútakig hihetetlenül nagy a haladás.

A forgalom fejlődése és az annak minél tökéletesebb kiélegítésére irányuló törekvés természetesen sehol és sohasem, tehát a városi közlekedés terén sem fog megállni, *a szorosabb értelemben vett közúti vasútak tere azonban egy bizonyos értelemben le van zárva s a fejlődésnek más irányt kell vennie.*

Európa minden nagyobb kulturvárosának csaknem kivétel nélkül megvannak már közúti vasútjaik s azok korszerűvé tétele is majdnem mindenütt megtörtént a villamos üzem bevezetésével. Ami még hátra van, az a következő lehet:

1. *A meglevő vasútnak egyes új vonalakkal való kiegészítése.* E téren is azonban *új helyzetet teremtettek az autóbuszok*, melyek úgy kényelem, mint gyorsaság és teljesítőképesség tekintetében a villamos vasútnak komoly konkurrencsei lettek, sőt mozgékonyságuk révén a városok belsőbb részeiben tagadhatatlan fölényben vannak. Az autóbuszok a tükörfelületű aszfaltúton épp oly símán, sőt gummiabroncsaik révén még lágyabban futnak, mint a közúti vasúti kocsik a síneken, emellett nincsenek a sínút határozott irányához kötve s ezért az úttestnek más járművek által el nem foglalt részeit szabadon és fürgén kihasználhatják. Az autóbuszok — mint Párisban és Londonban gyakran látni — két-három sorban futhatnak egymás mellett, sőt meg is előzhetik egymást, ami a haladás gyorsaságát szintén fokozza. Egyes nagyvárosokban máris megtörtént, hogy több nagyforgalmú utcában a közúti vasútak síneinek felszedését és helyette autóbusz-forgalom bevezetését határozták el. Ennek következtében a közúti vasútak részéről új vonalak építése talán már a közeljövőben inkább csak a városok külterületein fog nagyobb létjogosultsággal bírni.

2. Egy további tér, melyen a közúti jellegű vasútak építésének létjogosultsága van, egész vidékek városainak és községeinek tramway-jellegű villamos vasúttal való behálózása (*Überlandbahnen*). E karakterű vasútak hazája Belgium, de

természetesen már a többi nyugati államokban is többé-kevésbé elterjedtek. Nálunk bizonyos tekintetben ide volnának sorozhatók a Budapesti H. É. Vasútak, bár ezek vonalainak egy része inkább a fővárosi közúti vasúti hálózat nyúlványaiként jelentkezik. A régi Nagy-Magyarországnak volt egy tipikus Überlandbahn-ja, az Arad—Hegyaljai vasút, melyet azonban Trianonnal elvesztettünk.

3. Végül a nagyvárosok belső forgalmának rohamos növekedése s e nagy forgalom akadálytalan lebonyolításának folytonosan szaporodó nehézségei a közúti közlekedés problémájának megoldását mindig több és több városban hajtják a *városi gyorsvasútak* (a földalatti vagy magasvasútak) megépítésének szüksége felé. A városi forgalom szinte hihetetlen elaszticitására jellemző, hogy 1875-től 1916-ig, mialatt fővárosunk lakossága 220%-kal szaporodott, a város személyforgalma 2500%-kal emelkedett, a forgalom növekedésének arányszáma tehát a lélekszám-szaporodás mértékének több mint tízszerese volt. Milyhelyt a nagyvárosok növekedése egy bizonyos határt elért, a közutak színvonalán haladó városi vasútak a forgalmat símán és a kellő gyorsasággal lebonyolítani többé nem képesek. Szakírók — Kemmann, Krause, nálunk Kelemen Móric — általában a városi lakosság egy millió lelken felül történt emelkedését tartják annak a határnak, melynél az utcanívón haladó közúti vasútak már elégtelenekké válnak. Részemről azt hiszem, hogy bár egy millión felüli lakosság tényleg óriási forgalmi teljesítményt igényel, ez a lélekszám egymagában még nem teszi városi gyorsvasút építését szükségessé. Sok függ ugyanis egyfelől az illető város gazdasági életének színvonalától és lüktetésétől, másfelől a lakosság településének módjától, vagyis a város konfigurációjától és területi kiterjedésétől, végül pedig a fő-útvonalak számától és irányától. Mindezen szempontokat Budapestre vonatkozólag részletesen feldolgozta Sztrókay István s arra az eredményre jutott, hogy fővárosunk is megérett már arra, hogy a gyorsvasút kérdését napirendre tűzzük.

Egy városi gyorsvasút öt-tízszer akkora forgalmat kb. három-négyszer oly gyorsan tud lebonyolítani, mint az utcaszínben vezetett közúti vasút. Hogy mit jelent ez a gyors és akadálytalan közlekedés közgazdasági és szociális szempontból, azt alig kell indokolni. A munkahelyre iparkodó vagy onnan hazatérő sok százezer testi és szellemi munkás részére naponként fél- vagy háromnegyed órányi menetidőnek megtakarítása és ennek az így nyert időnek akár munkára, akár pihenésre vagy kulturára fordítása s ezzel a munkaképesség és munkateljesítmény fokozása a közgazdaságnak oly nyeresége, melyet csak csengő aranyakkal lehet felmérni.

A városi gyorsvasútak rentabilitása a nagy befektetési költségek miatt könnyen kétséges lehet s ezért e vasútaknál a

helyes vonalvezetésre, a hálózat nagyságára és gazdaságos építésére a lehető legnagyobb súlyt kell helyezni annál is inkább, mert az e téren elkövetett hibákat — a közúti vasútaktól eltérőleg — utólag jóvátenni alig lehet. A városi gyorsvasútak tarifái vagy mindig, vagy legalább addig, amíg a forgalom teljesen ki nem fejlődik, szükségszerűen magasabbak, mint a közönséges közúti vasútaké, ez azonban természetes, mert egyrészt az aránytalanul nagyobb tőkebefektetés igen nagy kamatszükséglettel jár, másrészt a jobb és gyorsabb utazást jobban meg kell, de meg is lehet fizetni. Ha tehát akár a vonalvezetés, akár a hálózat nagysága, akár pedig az építés módja tekintetében hiba történik, akkor vagy a rentabilitás, vagy a továbbfejlesztés lehetősége eleve kétségesse válik s ez esetben a tarifák sem állapíthatók meg úgy, hogy a gyorsvasúthoz fűződő gazdasági és szociális igények kellő kielégítést nyerjenek. E tekintetben két jellemző példára hivatkozhatunk. Bécsben a Stadtbahn kiterjedt hálózatának a fő-forgalmi irányoktól eltérő vonalvezetése tette évtizedekre veszteségesse ezt a városi gyorsvasútnak indult hálózatot, nálunk Budapesten pedig a földalatti vasút vonalának túlrövid és izolált volta akadályozza, hogy e vasút a tömegforgalmat szolgálhassa, építési módja pedig olyan, hogy e ma csak luxus-vasútnak tekinthető közlekedési intézmény idővel sem igen lesz komoly gyorsvasúttá fejleszthető.

Ezzel szemben elég jól vannak megépítve a berlini földalatti és magasvasútak, a párisi „Metropolitain” pedig a helyesen épített városi gyorsvasútnak valóságos iskolapéldája. Azáltal ugyanis, hogy a párisi „Metro” hálózatát a fortifikációkon belüli városi területekre korlátozták és a legsűrűbben lakott városrészeket szelték át oly vonalakkal, melyek mindegyike a Szajna-parti metropolis szívébe vezetnek, egyrészt a közönség legfontosabb közlekedési igényeit igen jól kielégítő hálózatot teremtettek, másrészt e vasút feltűnően jó jövedelmezőségét is biztosították.

A párisi Metropolitain-vasút nagy rentabilitásának azonban még egy másik fontos tényezője is van. E vasutat Páris városa építette az általa cca 3½ %-os kamat mellett felvett községi kölcsönből, az üzemet vivő vállalat pedig a pályát csak felszerelte és járművekkel látta el. Ez annyit jelent, hogy az egész beruházási tőke több mint kétharmad részének igen mérsékelt a kamatszükséglete s ehhez képest az üzleti felesleg túlnyomó része magas nyereség és ennek megfelelő osztalék biztosítására szolgálhat. Hasonló a konstrukció a Hamburger Hochbahn-nál, a berlini városi gyorsvasúti hálózat egy részénél és néhány amerikai ily vasútnál (pl. a Boston Elevated Railwaynál), míg számos más földalatti vasútvállalatnak, melyek egyedül saját tőkéikre voltak utalva (ezek közt a londoni

Tube-vasútaknak is), szerényebb jövedelmezőséggel kell beérniök.

Visszatérve a városi gyorsvasútak nekünk még álmokképek látszó Eldorádójából a mindennapi közúti vasútak szerényebb világába, a legutóbbi néhány évtized eseményei közül két törekvéssel kell foglalkoznunk: a közúti vasútak villamosításával és azok községezésével.

A közúti vasútak elektrifikálása szoros összefüggésben van a villamossági iparnak a XIX. század utolsó évtizedeiben tapasztalt fellendülésével. Ebben az időben a legtöbb európai városban a közúti közlekedési eszközök tekintetében még a manchesterizmus szelleme volt uralkodó s ehhez képest a városi vasútak még a magánvállalkozás szabad terei voltak. Minden hely és alkalom, ahol és amikor közúti vasutat lehetett építeni vagy továbbfejleszteni, nagy lehetőségeket nyújtott az elektromos ipar részére, mely azt mindenütt, de leginkább Németországban, hol a villamossági ipar szinte szédületes fejlődést vett, alaposan ki is használta. Ebben az időben a villamos vasútak rentabilitásáról még nem álltak elegendő tapasztalatok rendelkezésre, ha tehát az elektromos ipar építéshez és szállításhoz akart jutni, magára kellett vállalnia a befektetés terhét és az üzem rizikóját is. Ily alapon ezután az elektromos cégek egész sora törtetett villamos vasútak építésére. Eleinte saját tőkéjükből és bankhitel segítségével építkeztek s mikor ez kevésnek bizonyult és a gyárak immobilizálására vezetett, akkor a legkülönbözőbb konstrukciójú (finanszírozó és üzemi) trust-öket alapították, melyek természetesen szoros összeköttetésben maradtak a villamossági gyárakkal. Hogy azután az építési üzlet elnyerése és a befektetési tőke mobilizálása érdekében a régi lóvasútak megvásárlásától a vasútak bérbevételeig vagy az osztalék garantálásáig hány különféle metódust követtek, annak felsorolása igen messze vezetne s elég, ha az eredményt vizsgáljuk, mely pedig minden várakozást kielégített. Századunk elején már majdnem minden 50.000 lakost meghaladó német városnak megvolt a maga közúti vasútja. 1907-ben Németországban 237 közúti vasútvállalat volt, melyek már abban az időben 1936 millió utast szállítottak ugyanakkor, amikor a német nagyvasútak egész utasforgalma csak 1321 millióra rúgott.* Ezek a forgalmi adatok azóta természetesen megtöbbszörözödtek, ami a közúti forgalom már említett nagy rugalmassága mellett nem is lehetett másképp.

Nagy-Magyarországban Budapesten kívül 18 vidéki városnak volt közúti vasútja, mely 3 kivételével mind villamos vasút volt. Trianon után csak 6 vidéki villamos közúti vasútunk maradt s ezek közül is a soproni beszüntette üzemét.

* Dr. Fr. Hermes: Finanzierung und Rentabilität deutscher Strassenbahnen. Jena 1909.

A villamosságnak a közúti vasútak üzemébe történt bevonulását és szinte monopolisztikus uralmát nyomon követték a *közúti vasútak városítását* célzó törekvések, melyek fellángolásához úgy látszik, csak az volt szűkséges, hogy a villamos vasúti üzem megbízhatóságát és rentabilitását elegendő számú évek tapasztalatai igazolják.

A közúti vasútak községezéséhez szinte nyílegyenesen vezetett el e vasútnak úgy jogi helyzete, mint nagy szociális és pénzügyi jelentősége.

Jogilag úgy állt a dolog, hogy ha a közúti vasútak engedélyezése kormányhatósági aktus volt is, a városi közterületek igénybevétele a városok engedélyétől függött. Utóbbinak feltételeit a városok autonómiájuk keretén belül szabadon állapíthatták meg, ami viszont a közúti vasútak gazdasági és szociális jelentőségének fokról-fokra intenzívebb mérlegelésével történt.

A közúti közlekedés annyira érinti a városok minden egyes lakójának érdekeit s e révén a közvélemény kritikájának annyira ki van téve, hogy könnyen érthető, ha a területhasználati engedélyek megadása alkalmával a városok lépésről-lépésre több kötelezettséget róttak a vasútállalatokra és mindig több és több jogot biztosítottak maguknak. Az új beruházások, különösen pedig a villamosüzemre való áttérés, mely a régi tőke sokszorosának befektetését igényelte, többnyire csak úgy volt lehetséges, ha az engedélyidő meghosszabbították, amiért viszont a városok új ellenszolgáltatásokat kívántak. Így lépett a háramlási és megváltási jog mellé a városok területhasználati díja és nyereség-részesedése, mely helyenkint alig indokolható mértékre emelkedett. Jellemző e tekintetben az a — tudtommal — külföldön is példanélküli eset, hogy a volt Budapesti Közúti Vaspályatársaság vasútjának villamosítása alkalmával bruttó-bevételeinek 16%-át elérő területhasználati díj fizetésére vállalt kötelezettséget.

A területhasználati feltételek kialakulásának ez az irányzata napról-napra jobban bővítette a városoknak a közúti vasútnak vonatkozó érdekelttségét és hatalmas lépésekben készítette elő a közúti vasútközségezésének útját, melyet a közüzemekre vonatkozó felfogásnak a manchesterizmustól az államosítás és községezés felé való általános elhajlása is egyengetett.

Döntő súllyal esett azután latba, hogy szinte Európaszerte meggyőződéssé vált az a felfogás, hogy városi kezelésbe kell venni minden oly üzemet, mely a városi lakosság fontos szükségleteinek kielégítését, tehát közérdeket szolgál s melyeknél a lakosság az illető üzemre annyira rá van utalva, hogy annak akarva-nemakarva szinte adófizetőjévé válik. (Vízvezeték, gáz, villany, közúti vasútk, stb.) Figyelembe jött természetesen az is, hogy könnyen szükségessé válhat e közüzemeket és azok ki-

bővítését a rentabilitás követelményeire való tekintet nélkül a városfejlesztés szolgálatába állítani, amit magánvállalatoktól természetesen nem lehet kívánni.

Végül várospénzügyi szempontok is sürgették a jövedelmező közüzemek átvételét, mert a nagyvárosok szükséglete annyira növekedett, hogy azokat egyedül közszolgáltatásokból (adók, illetékek, díjak, vámok, stb.) többé fedezni nem lehetett. Ez a pénzügyi ok természetesen egyenesen ellentéte az előbb említett városfejlesztési és szociális szempontoknak, az így jelentkező kontraszt viszont a városi közüzemekre vonatkozó kritikák objektivitásának rovására megy. Ha ugyanis valamely közüzem dúsán jövedelmez a városnak, akkor a közönség a szociális szempontokra hivatkozik s az illető üzem szolgáltatásának olcsóbbá tételét kívánja, ha pedig gyenge a jövedelmezőség, akkor a közönség nyomban mint adófizető jelentkezik és kész a kritika, hogy az illető üzemnél rosszul gazdálkodnak.

Végeredményben tehát *szociális, pénzügyi és várospolitikai szempontok hozták meg a közúti vasútak községecsítését*, mely éveken át diadalmasan haladt Európa különböző városain keresztül, állandóan szaporítva a városok tulajdonába került közúti vasútak számát.

Hogy a közúti vasútak e községecsítése helyes volt-e, kiélecsítette-e és a jövőben is ki fogja-e elégíteni a hozzá fűzött várakozásokat, ezt éppen olyan nehéz eldönteni, mint azt a közel száz éves problémát, hogy melyik rendszer jobb a fővasútnál: az állami vagy a magánvasúti? Rengeteg szót, tintát és nyomdafestéket fogyasztott el ez a kérdés, mely ma sem tekinthető eldöntöttnek s oly érvek is, melyek sokáig sziklaszilárdan álltak az egyik oldalon, idővel sokat veszítettek jelentőségükből. Hosszú időn át pl. úgylátszott, hogy ha más okból nem, honvédelmi illetve katonai szempontból mindenesetre az államvasúti rendszer állja meg jobban a helyét. Az 1870—71. évi német-francia háború után általános volt az a vélemény, hogy a porosz államvasútnak katonai szempontból messze fellette álltak a francia magánvasútnak. Ezzel szemben a legutóbbi világháborúból győztesen kikerült nagyhatalmaknál a magánvasúti rendszer volt praedomináló s katonai szempontból a magánvasútnak is kifogástalanul funkcionáltak.

A magánvasúti rendszer föelőnye az ökonomikus üzem, a takarékság és üzleti mozgékonyaság, melyek terén a magánüzem úgy az állami, mint a városi üzemnek feltétlenül fellette áll. Utóbbiaknak eléggé nem hangsúlyozható hátránya még a bürokratizmus és az a veszély is, hogy a legsajátosabb üzleti és üzemi kérdésekbe könnyen politikai szempontok vegyülhetnek.

Az igazság tehát az, hogy minden rendszernek megvan a maga előnye, de más-más téren, illetve más-más szem-

pontból. Éppen ezért, vagyis, mert a különböző rendszerek előnyei különböző tereken mutatkoznak és az idők változtával eltolódnak, az összehasonlítás nehéz és meddő, s a döntés nem is az előnyök és hátrányok összemérésével, hanem csak magasabb általános politikai vagy gazdaságpolitikai és szociálpolitikai szempontokból történhetik.

Anyagi szempontból nem állítható az, hogy a nagyvasútak állami, illetve a közúti vasútak városi üzeme az államnak, illetve a városnak okvetlenül nagyobb materiális előnyt jelent, mint a magánvállalati rendszer, illetve a magánüzem. Hogy a közúti vasútnál maradjunk, nem vitatható, hogy elég magas kulccsal kikötött nyereségrészesedés vagy területhasználati díj, esetleg városi közlekedési adó (amilyent Budapest nemrégén hozott be a bruttóbevételek 10%-át tevő kulccsal) ugyanannyi tiszta anyagi hasznot jelenthet valamely városnak, mint ha a közúti vasutat saját tulajdonaként építi meg, vagy megváltás útján veszi tulajdonába.

A szociális követelmények ellenben — melyek főleg a tarifákban, menetrendekben, új vonalak építésében, a közönség kényelmi és egyéb igényeinek jó kiszolgálásában jelentkeznek — bár az engedélyokiratokban és területhasználati szerződésekben részletesen körülírhatók, mégsem rögzíthetők úgy le, hogy egyrészt a közérdeket minden későbbi esetre abszolút biztonsággal megvédjék, másrészt a tőkét a vállalkozástól el ne riasszák. A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy a koncessziók hosszú évtizedeire, gyakran félévszázadra vagy még ennél is hosszabb időre képtelenség előrelátni és előre szabályozni mindazt, ami egy rohamosan fejlődő nagyváros életében gazdasági, szociális vagy várospolitikai téren idővel felmerülhet, de nem statuálható oly bíróság sem, melytől ily előre nem látott esetekben salamoni bölcseséget igénylő döntést lehetne kívánni.

Itt van a közúti vasútak városításának kulcsa és ez az a tény, mely elől még azok sem zárkozhatnak el, akik egyébként a magánüzem meggyőződéses hívei. Normális viszonyok közt le nem kicsinyelhető előnye a városi üzemnek az is, hogy a közúti vasútak tökeszükségletének fedezésénél a város hitele is rendelkezésre állhat, ami a tőkebeszerzést könnyűvé és — mint a párisi Metropol-vasútnál láttuk — igen olcsóvá teheti.

Ezekkel az elméleti lehetőségekkel szemben a tényleges eredmények számos közúti vasútnál nem igazolták a községe-sítéshez fűzött várakozásokat. Sok városban a községe-sítés éppen a legrosszabb időben történt. Olyankor, amikor a forgalom a legnagyobb evolúcióban volt s midőn rövid néhány év alatt kiderült, hogy az egyébként kellőkép karbantartott vasút felépítménye vagy más berendezései a folyton növekvő forgalom fokozott igényeihez képest idejüket multák és gyökeres átépítésre szorulnak. Ezenkívül a világháborút közvetlenül meg-

előző években is már tapasztalt gazdasági depresszió, főképpen pedig a háború által teremtett teljes gazdasági eltolódás a munkabéreket és anyagárakat folyton emelte, a forgalmat pedig a háborús és inflációs konjunkturák után lecsökkentette, minek következtében a közúti vasútak üzeme igen sok városban deficitessé lett. Végül a háborút követő politikai átalakulások több helyen a közúti vasutakat is a politikai pártok ütközőpontjává tette, ami szintén nem volt alkalmas arra, hogy a vasútak vezetése éppen a legkritikusabb gazdasági viszonyok közt a helyzet kívánta magaslaton álljon.

Ezért a városi vasutak községi üzemére vonatkozó teoriákban újabban mintha visszafejlődés mutatkoznék, mely a társasági formához való visszatérésre látszik törekedni, de nem a régi tisztán magánvállalati, hanem bizonyos vegyes rendszer alapján. E törekvés a két ellentétes rendszer előnyeit és lehetőségeit próbálja összeegyeztetni, többnyire olyképp, hogy a közúti vasút a város tulajdona legyen, az üzem azonban a város megfelelő érdekeltségével magángazdasági alapon bonyolítottassék le.

Budapest székesfőváros is a legnehezebb időkben jutott közúti vasútajainak birtokába, de véleményem szerint e nagy ügyben helyes elvi alapra helyezkedett, amikor a közúti vasutakat tulajdonába vette, azok üzemét ellenben egy külön e célra alapított részvénytársaságra bízta. Természetes, hogy akkor, amikor ennek a társaságnak egyedüli részvényese és irányítója a főváros, fokozottan kell ügyelni arra, hogy a társasági üzleti szellem minden felesleges korlátozás és beavatkozás nélkül érvényesülhessen és ne merüljenek fel azok a káros lehetőségek, melyek a már előadottak szerint a városi adminisztrációból könnyen kisarjadhatnak.

Budapesten már a háború előtt is éveken át a levegőben lógott a közúti vasutak községeztésének gondolata s a főváros akkori vezetőségének közlekedési kérdésekben hozott elhatározásain piros fonálként húzódott keresztül az a szándék, hogy a közúti közlekedési intézményeknek minél előbb a város tulajdonába kell kerülniök. Hogy ez akkor még nem történt meg, annak valószínűleg az volt az oka, hogy előbb a gázgyárak és elektromos művek megváltása kötötte le a főváros energiáját, a város pénzügyi ereje pedig — mint azt Csupor József fővárosi tanácsnoknak a Közgazdasági Társaságban tartott előadásából ismerjük — fővárosunk amerikai stílusú fejlődése által kívánt számos más beruházás következtében állandóan a végletekig igénybe volt véve. A közúti vasutak megváltása abban az időben még könnyen várathatótt magára azért, mert a város a Budapesti Városi Vasút részvényeinek majoritását már Bárczy István polgármestersége alatt megvásárolta s ezzel a B. V. V. tárcájában volt Szentlőrinci és Földalatti vasúti részvények révén az utóbbi vasutakra is közvetlen befolyást nyert. Az így

szerzett pozíció természetesen erősítette a város hatalmát a Budapesti Közúti Vaspálya Társasággal szemben is, melyre a főváros megváltási joga abban az időben még nem nyílt meg. A teljeség kedvéért meg kell említenem, hogy tudomásom szerint ebben az időben a B. K. V. T. egy nagy részvénytársaságának a főváros által való megszerzése is elő volt már készítve és csak a városi politikai atmoszféra akkor alkalmatlan volta akadályozta meg e terv kivitelét.

Ezzel az éveken át tartott és a főváros részére jól megalapozott nyugalmi pozícióval szemben a háború szerencsétlen befejeztekor hirtelen teljesen új szituáció és pedig kényszerhelyzet állt elő azáltal, hogy a forradalom kitörésekor az ú. n. népkormány nevében birtokba vették az összes budapesti közúti és helyiérdekű vasutakat. Az ezt követő események még sokkal közelebbiek, hogysem azokra nem emlékezhetnénk. Az összes közúti jellegű vasutak egyesítése a közönségre tagadhatatlanul előnyös volt, a vasútüzleti szempontok azonban az egész vonalon háttérbe szorultak. A proletárdiktatúra után, sorra kellett kerülni természetesen a közúti vasutak rendezésének is, ami azonban a legnehezebb kérdések közé tartozott. Abban az állapotban és azzal a bizonytalan státusszal, melyben az egyesített vasutak ebben az időpontban voltak, a közúti vasutak visszavételére azok régi tulajdonosaik hajlandók nem voltak — ez csak a h. é. vasutaknál sikerült — s az átvételt a főváros sem vállalta; hosszú ideig tartott tehát, míg a közúti vasutak kormánybiztosi vezetés alatt tovább is még mint „Budapesti Egyesített Városi Vasutak“ kezeltettek.

Egy dolog biztos volt, az nevezetesen, hogy a közúti vasutaknak a főváros birtokába kell jutniok. A főváros ezt elő is készítette és nézetem szerint el kell ismerni, hogy e téren, ha lassan is, de jó munkát végzett. Közben Belgiumból ajánlat érkezett, mely szerint egy belga pénzeszoport hajlandó lett volna a budapesti közúti vasutakat átvenni. Ez az u. n. Betteféle ajánlat a városházán hosszas tárgyalás anyagát képezte, míg végre a főváros arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ajánlat érdemleges elintézésének nincsenek meg előfeltételei. A főváros ezért úgy határozott, hogy előbb átveszi a közúti vasutakat, kezelésre átadja őket egy külön e célra alapítandó részvénytársaságnak és későbbi alkalmas időben lesz a külföldi tőke esetleges bekapcsolása újból tárgyalandó.

Igy jött létre 1922. év végén a *Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság* (röviden „Beszkárt“) 500 millió korona alaptőkével, melyet 300 millió korona erejéig apportrészvények gyanánt, 200 millió korona erejéig pedig effektív befizetés ellenében a főváros vett át, mely tehát a társaságnak egyedüli részvényese lett. Mondanom sem kell talán, hogy az a 200 millió korona készpénz, mellyel a Beszkártnak működését

ilykép még a pénzromlás idején kellett megkezdenie, ennél a hatalmas vállalatnál még forgótőkére sem lehetett elegendő, annál kevésbé a vállalat egyéb nagy feladatainak megoldására. A Beszkárt tehát kezdettől fogva arra volt utalva, hogy pénzeszközeit maga teremtsen meg.

A vasutak a főváros tulajdonában maradtak, mely azokat a társasággal kötött szerződések szerint „kezelésre, használatra és üzemvitelre” adta át a Beszkártnak, utóbbi pedig átvállalta mindazokat a terheket, kötelezettségeket és jogokat, melyek a fővárost a megváltás folytán bármely címen és bárkivel szemben terhelték és illették.

Messze vezetne a főváros és a Beszkárt közt kötött szerződés részletes ismertetése és elég annak megállapítása, hogy a főváros által választott üzleti konstrukció az adott viszonyok közt helyes volt s kevés kivételtől eltekintve, jól van megszerkesztve a főváros és a Beszkárt közt kötött üzemviteli szerződés is. Ezt a szerződést a hasonló szerződéseknek mindig legkényesebb pontjaiban — mint amilyenek az új vonalak építése, a területhasználati díj, a menetrendek és tarifák, felmondás és visszaváltás — józan mérséklet jellemzi. Ez a mérséklet azonban teljesen helyénvaló akkor, amikor nemcsak a vasutaknak, hanem az üzemvivő társaság részvényeinek is a főváros a tulajdonosa. A területhasználati díjról meg kell említeni, hogy az kezdetileg a bruttó-bevételek 2%-ában állapítottatott meg és 5 évenként $\frac{1}{2}\%$ -kal egészen 10%-ig fog emelkedni. Időközben azonban a főváros külföldi adósságai rendezésének kapcsán a baseli egyezményből folyólag behozta a 10%-os közlekedési adót, mely szintén a közúti vasutak bruttóbevételei után lévén fizetendő, a Beszkárt — bár kétféle címen — bruttóbevételeinek máris 12%-át adja le a városnak.

A Beszkárt a fővárostól átvállalt kötelezettségek tekintetében felette előnyös egyezségeket kötött, amennyiben a B. K. V. és a B. V. V. volt tulajdonosait, illetve részvényeseit igen mérsékelt valorizáció mellett kártalanította s ennek kapcsán megszerezte a Szentlőrinci és a Földalatti vasút összes címleteit, a B. U. R.-vasút címleteinek pedig több mint felét, valamint megszerezte a Budapest-vidéki vasút tulajdonjogát is.

Nézzük már most, — és pedig a napi események és kíváncsalmak mellőzésével *kizárólag vasútpolitikai és vasútgazdasági szempontból* és kizárólag a hivatalosan közzétett adatokra támaszkodva — hogy miként tett eleget a Beszkárt feladatainak és milyen üzleti eredményeket produkált?

A háború és a forradalmak Európaszerte minden vasutat — nagy vasutakat és közúti vasutakat egyaránt — a legteljesebb leromlás állapotába juttatták. Akkor, amikor a proletárdiktatura bukása után közlekedési intézményeink siralmas állapotára való tekintettel az „OMKE” közlekedési ankétot

rendezett, ennek keretében véleményemet abban foglaltam össze, hogy közlekedési viszonyaink orvoslása elsősorban technikai probléma, melyet a kitünő magyar vasúti mérnököknek tudásuk és erejük teljes megfeszítésével kell megoldaniok. Pár évvel később, mikor a Közgazdasági Társaság nagy államvasúti ankétját tartotta, felszólalásomban kifejtettem, hogy az államvasutak kiváló mérnökei az említett technikai problémát az adott viszonyok és lehetőségek közt jól oldották meg.

Ugyanezt kell és igazságosan nem is lehet mást mondani a közúti vasutak technikai helyreállításáról, melyet a kormánybiztos alatt működött ideiglenes regime kezdett meg és a Beszkárt folytat.

Az annyi forgalmi zavart okozott alsóvezetéknek felsővezetékre való kicserélése teljesen kész, valamint befejezést nyert az összes kocsik kijavítása is, úgy, hogy a Beszkártnak ma sokkal több teljesen üzemképes kocsija van, mint amennyi a mai forgalomhoz szükséges. (Az összes kocsiknak csak 65—70 százaléka van üzemben.) A legnagyobb rekonstrukciós teljesítményt azonban a pálya helyreállítása terén produkálták s e munkák ma oly stádiumban vannak, hogy cca 390 km. vágányhossz mellett, melynek túlnyomó része teljesen újjáépítendő volt, ma már csak 70—80 km.-nyi pálya rekonstrukciója van hátra. Ez oly kedvező eredmény, mely úgy üzemi szempontból, mint a főváros szempontjából is a legnagyobb mértékben megnyugtató.

Mellőzve a kisebb jelentőségű, de nagyszámú egyéb javítások és új létesítmények felsorolását, külön kell foglalkozni azzal a ténnyel, hogy a végzett munkák és beruházások kölcsön felvétele és anélkül hajtottak végre, hogy a pályatulajdonos fővárosra bármily anyagi megterheléssel jártak volna. A költségek a bevételekből fedeztettek, ami természetesen azt igényelte, hogy a tarifák egy bizonyos színvonalon tartassanak, holott a szorosan vett üzleti számla — ha rekonstrukciós és beruházási költségekkel nem lett volna terhelve — a menetdíjak mérséklését tette volna lehetővé. Ezek szerint a mai generáció terheltetett meg oly kiadásokkal, melyeket részben az elmúlt idők mulasztásai s a háborús és forradalmi idők okoztak, részben pedig a jövő generációk javát is szolgálni fogják. Más megoldás csak az lehetett volna, ha a rekonstrukciós és beruházási költségek hosszabb lejáratú kölcsönnel fedeztetnek. Ismerve azonban az ország tőkehiányát és azokat a feltételeket, melyek mellett eddig néhány hosszúlejáratú kölcsön külföldről szerezhető volt, a magam részéről pénzügyi szempontból helyesebbnek tartom a Beszkárt által követett azt az eljárást, hogy a fedezetet bevételeiben kereste, e célból a tarifákat azok említett nivóján tartotta s ilykép pénzügyi függetlenségét eddig teljesen megőrizte. Helyesnek kell ezt tartanunk annál is inkább, mert túlnyomólag helyreállítási mun-

kák végeztettek, melyek — bár a helyreállítás jelentékeny értékgyarapodással is járt — a konzervatív könyvelési elvek szerint nem tőkeszámlára, hanem az üzlet terhére könyvelendők.* Végül nem kifogásolható a kérdéses költségeknek a bevételekből való fedezése azért sem, mert a Beszkártnak — mint arra később még visszatérek — üzleti számlája csaknem teljesen mentes egy oly tehertételtől, mellyel minden más vasútnál számolni kell, melynek helyébe tehát indokoltan lehetett a rekonstrukciós s beruházási költségeket a folyó kiadások közé felvenni.

Hivatkoznom kell itt még a „Hamburger Hochbahn Aktiengesellschaft“ által követett hasonló eljárásra. Ez a társaság, mely Hamburgban nemcsak a magasvasutat, hanem a közúti vasutakat, az autóbust és az Alster-hajózást is üzemében tartja, 1924. évi üzleti jelentésében megindokolta menetdíjainak 5 aranypfennig-gel, vagyis cca 850 koronával való felemelését s ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „Diese erhöhten Sätze gestatten es uns, bis auf weiteres fortlaufend Mittel zum Ausbau und zur Erweiterung unserer Bahnanlagen zu erlangen, die wir auf andere Weise jetzt nicht beschaffen können, ohne allzu hohe Zinsverpflichtungen und drückende Bedingungen eingehen zu müssen“. „Abgesehen von dem Bau von Strassenbahnen, soll insbesondere auch mit der Erweiterung des Hochbahnnetzes begonnen werden, weil hiesige und auswärtige Erfahrungen zeigen, dass der grosstädtische Verkehr sich immer mehr den schnelleren Verkehrsmitteln zuwendet“. Hamburgban tehát a helyreállítási munkákon túlmenőleg még a közúti vasúti és magasvasúti új vonalak építésére is a folyó bevételekben keresik a fedezetet s e célból még jelentékeny tarifaemelésről sem riadtak vissza.

Nézzük azonban, hogy a *Beszkárt által követett pénzügyi és ennek megfelelő tarifapolitika* mily hatással volt a forgalomra és mennyiben befolyásolta annak alakulását.

E tekintetben az a helyzet, hogy az 1925. évi 68 milliós kocsikilométer-teljesítmény felülmúlja a budapesti közúti vasutak által eddig produkált legnagyobb teljesítményt is, az 1925. évi 260 milliós utasszám pedig jelentékenyen meghaladja a békeévek legnagyobb (1913. évi) utasszámát. Igaz, hogy a háborús idők egyes látszat-konjunkturákban tetszelgő éveiben nagyobb utasszámot is láttunk, de ez reális összehasonlítás bázisául annál kevésbé szolgálhat, mert abban az időben a tarifák új szabályozása mindig csak késve követte a pénzértékesökkenését.

* Gróf Bethlen István miniszterelnöknek a nemzetgyűlés 1926 március 23-iki ülésén tartott beszéde szerint a Népszövetség pénzügyi bizottsága az állami üzemekre vonatkozólag is azt kívánta, hogy azok a kiadások, melyek felújításokra és pótlásokra szükségesek, ne mint beruházási tételek szerepeltek, hanem a rendes kiadások közé vétekessenek fel.

A forgalmi teljesítmény elbírálásánál természetesen nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a közúti vasutakat azok monopolisztikus jellege folytán a közönség akkor is kénytelen igénybevenni, ha ezzel nemcsak az utazás reális ellenértékét téríti meg, hanem egyúttal többé-kevésbé súlyos adó jellegével bíró többletet is fizet. Ebből a szempontból tehát mérlegelés tárgyává kell tenünk a Beszkárt tarifáit, ami legjobban összehasonlítás útján lehetséges, utóbbira viszont részben a háború előtti menetdíjak, részben pedig a külföldi nagyvárosok közúti vasutainak tarifái szolgálhatnak támpontul. A külfölddel való összehasonlításnál viszont a mienkhez hasonló nehéz gazdasági viszonyok közt levő országokra és városokra kell szorítkoznunk, mert lényegesen más a helyzet a világháborúból győztesen kikerült államok és más a háborúban alulmaradt országok közt. Utóbbiaknál azt látjuk, hogy úgy a bécsi, mint a német nagyvárosok közúti vasutai az osztrák és a német valuta stabilizálódása óta olcsó menetdíjak alkalmazására törekedtek, egy-két évi tapasztalat azonban oda vezetett, hogy e tarifák mellett a vasútállalatok pénzügyi egyensúlya nem volt megőrizhető s ennek következtében úgy a bécsi, mint a német nagyvárosi közúti vasutak tarifáikat újabban felemelni voltak kénytelenek. Ezzel szemben a Beszkárt kezdetben az akkor még labilis valutáris és bizonytalan vasútgazdasági viszonyokhoz mért óvatosabb tarifapolitikát követett, később ellenben menetdíjait mérsékelni tudta. Ma az a helyzet, hogy aranyparitásban és a közlekedési adó figyelembevételével a Beszkárt 2000 koronás szakaszjegye kb. egyenlő, 3000 koronás átszálló- és vonaljegye pedig olcsóbb a háború előtti budapesti menetdíjaknál, nem sokkal magasabb a bécsi 2400 koronás egységes jegyárnál és alacsonyabb a német közúti vasutak mai 15—20 aranypfenniges menetdíjainál. Külföldi vasutakhoz viszonyítva azonban még túl magasak nálunk a havi bérletjegyek árai, a régi állapothoz képest pedig a közönségre nézve helyenkint hátrányosabb a vonalszakaszok beosztása.

Áttérve ezek után a Beszkárt eddigi pénzügyi eredményeire, azok is kielégítőeknek látszanak. A Beszkárt 1924-ben üzleti számlájának 48 milliárdot meghaladó rekonstrukciós költséggel történt megterhelése mellett is csak cca 76,5%-os üzemi coefficienssel dolgozott, ami a jelenlegi viszonyok közt és a külföldi nagyvárosok közúti vasutaival való összehasonlítás szerint is, igen jó eredmény. Ugyancsak 1924-ben közel 50 milliárdot fizetett területhasználati díj és közlekedési adó fejében a székesfővárosnak, több mint 32 milliárdot fordított a volt Közúti és Városi Vasutak megváltásából folyó terhek fedezésére és leírására, 6 és $\frac{1}{2}$ milliárdot térített a Földalatti, Szentlőrinci és B. U. R.-vasutaknak, 2 és $\frac{1}{2}$ milliárddal emelte tartalékait és 11 milliárddal az alkalmazottak jóléti alapjait,

végül pedig beruházásai, leltára, anyagkészlete és egyéb aktívái is közel 50 milliárddal emelkedtek. E nagy összegeken felül a Beszkárt még másfél milliárd korona mérlegszerű nyereséget is produkált ugyanakkor, amikor a hozzánk legközelebb eső Bécs városi közúti vasutai közel 21 milliárd korona hiánnyal zárták ugyanezen üzletévet.

Felmerül itt az a kérdés, hogy miként érhetette el a Beszkárt ezt a kedvező pénzügyi eredményt akkor, amikor tarifái az aranyparitás alatt állnak, a vasúti üzem költségei ellenben köztudomás szerint meghaladják az aranyparitást. E talány kulcsa a *tőkekamat* kérdésében van. A Beszkárt által kezelt vasutak építési és üzletberendezési tőkéi összesen cca 170 millió aranykoronára, vagyis kb. 2 és $\frac{1}{2}$ billió papirkoronára rúgnak. Ennek a hatalmas tőkének kamatszükséglete igen mérsékelt kamatláb mellett is 120—150 milliárd korona lenne évenként, amivel szemben a Beszkárt 1925. évi költség-előirányzatát csak kb. $3\frac{1}{2}$ milliárd terhelte a Közúti Vasút és a Városi Vasút megváltási terhe címen. Ebből három tény következik: Először, hogy a Beszkárt által a volt részvényesekkel kötött megállapodás a Beszkártra és a fővárosra rendkívül előnyös. Másodszor, hogy akkor, amikor a Beszkártnak úgyszólván alig van tőkekamatterhe, adva van nemcsak a lehetősége, hanem egyedüli jogosultsága is annak, hogy a rekonstrukciós munkák költségei az üzleti feleslegekből fedeztessenek. Harmadszor, hogy *helyes vezetés mellett a rekonsrukciós és beruházási munkák befejezése után a Beszkártnak rendkívül jól megalapozott nagy jövedelmezőségű vállalattá kell válnia, mely vagy igen nagy feleslegeket fog a fővárosnak leadhatni, vagy igen olcsó tarifákat fog alkalmazhatni, vagy végül hálózatának nagyarányú fejlesztésére és Budapest legmesszebbmenő közlekedési problémáinak megoldására — valószínűleg a gyorsvasút létesítésére is — képes lesz.*

A Beszkárt üzleteredményei természetesen nem jelentik azt, hogy már minden készen és teljesen rendben van. A gazdasági élet nem tűr megállást, az üzlet pedig folytonos javítást, reformokat és továbbfejlesztést igényel. Hosszadalmas volna, ha mindazt a sok gondolatot, melynek keresztülvitele részben az üzlet megjavítását, részben pedig a közönség igényeinek minél jobb kielégítését szolgálná, itt részletezném.

A legfontosabb teendő az áramfejlesztés modernizálása vagy az áramszükségletnek más úton való olcsóbb biztosítása, mert — bár 1923 óta sikerült a szénfogyasztást 15000-ről 12000 wagonra leszorítani — a mai áramfejlesztő-telepek nem kellő ökonomiával dolgoznak. Leghelyesebb megoldás volna e téren a székesfőváros egész áramtermelésének egyetlen korszerűen berendezett és olcsón termelő telepre való koncentrációja.

Új és jobban elhelyezett remizekre is szükség van, mert a

maiak rossz fekvése miatt rengeteg a kocsik költséges üres menete, valamint új egységes nagy műhely is kell a legtökéletesebb berendezéssel.

Jármű — mint említettem — elég van, de típusuk nem jó, mert a kocsik túlnehezek, ajtaik keskenyek, az ülőhelyek beosztása rossz, a perronok kicsinyek, pedig talán sehol másutt nem szeretnek annyian a perronokon utazni, mint éppen nálunk. Igen kíváncsi volna minden egyes kocsinak árammérővel való felszerelése is, mert egyedül ez alkalmas arra, hogy a kocsi-vezetőket az árammal való takarékosagra kényszerítse.

Alapos tanulmányra és ennek megfelelő reformra van szükség a jegykezelés terén, mert a mai rendszer túlsok kalauzt igényel s a kiszolgálás mégsem tökéletes és a társaság érdekeit nem védi eléggé.

Itt említem meg, hogy akkor, amikor Bécs város sokkal nagyobb kiterjedésű közúti vasutainak 1924-ben 15483 alkalmazottja volt, már pedig Ausztriában személyzeti téren még mindenütt pletória uralkodik, a Beszkárt mai kb. 11.200 főből álló személyzete szintén túldimenzionáltnak látszik, bár addig, míg a rekonstrukciós munkák folynak, a más vasutakkal való összehasonlítás e téren téves következtetésekre vezethet.

A viszonyok eltolódásának megfelelően szoros együttműködést kell létrehozni az autobusz-üzemmel, egyrészt hogy a verseny kikerültesse, másrészt hogy a közúti vasút és az autobusz egymást kiegészítse és táplálja. Ahogy a dolgok ma állnak, s főleg míg Budapest gazdasági jövője tekintetében tisztán nem látunk és a főváros végleges közlekedési programja — melyre még visszatérek — el nem készül, új közúti vasúti vonalakat — néhány sürgősen szükséges kiegészítő és külterületi vonal kivételével — nézetem szerint egyelőre nem kell építeni s ahol új forgalmi szükséglet merül fel, ott előbb lehetőleg autobuszokkal kell kísérletezni, feltéve természetesen, hogy utaink az autobuszok részére alkalmasakká tétetnek és hogy az autoüzem nálunk ma túl magas költségei megfelelően redukálhatók lesznek.

Meg kell azonban sürgősen oldani a fővárosra idén káramló svábhegyi fogaskerekű vasút korszerűvé tételét, a Svábhegy déli lejtőjére való átvezetését és a közúti vasúttal belsőbb helyen való jobb csatlakozását, valamint a gellérthegyi és rózsadombi közlekedés kérdését is, mert az egészséges lakásra különösen alkalmas budai hegyvidék fővárosunknak más nagy metropolisokban nem található oly természeti kincse, melynek mai közlekedésügyi elhanyagottságában való meghagyása immár valósággal szégyenfoltja közlekedési viszonyainknak.

Igen fontos s mégis mindig hiányzott és ma is hiányzik egy *átfogó nagy fővárosi közlekedési program*, melyet a

pályaudvarok végleges elhelyezésével számolva s a város-rendezési és közlekedési tervek összeegyeztetésével kell megalkotni. Bárczy István polgármester korában a pályaudvarok rekonstrukcióját tartotta a főváros egyik legégetőbb kérdésének. Ha azóta nehéz idők és súlyos események akadályozták is e kérdés tisztázását és hazánk megcsonkítása a budapesti pályaudvarok kérdésének égető voltát egyelőre — sajnos — erősen letompította, mégis itt volna az ideje, hogy kormány, város és a vasútak összefogjanak annak a nagy és egységes közlekedési programnak kidolgozására, mely — ha hosszú évek folyamán lesz is csak végrehajtható — minden ezután felmerülő közlekedési és város-rendezési kérdésnél, valamint a főváros telek- és lakáspolitikájánál is zsinórmértékül kell, hogy szolgáljon, mert hiszen helyes városfejlesztési és egészséges lakáspolitikája jó közlekedési viszonyok nélkül el sem képzelhető. E nagy közlekedési program követelményeit már többen felállították s különösen Sztrókay és Kelemen idevágó munkái fognak a végleges tervek kidolgozásánál jó szolgálatot tehetni.

Ami végül a Beszkárt körül követendő *pénzügyi politikát* illeti, e tekintetben a rekonstrukciós munkáknak a jelzett keretekben és módon való folytatására szorítkozva egyelőre semmiféle nagyobb finansiális tranzakció nem látszik szükségesnek. Ha majd a gazdasági viszonyok konszolidálódnak s Budapest ma még bizonytalan gazdasági jövője és ezzel együtt forgalmi szükségletei is teljesen kialakulnak, továbbá ha a szükségesnek jelzett nagy közlekedési program már elkészült és eldöntött lesz az a kérdés is, hogy mely területeket indokolt átengedni az autobusznak s hol és hogyan kell megépíteni a városi gyorsvasutat, — ebben az időpontban lesz időszerű a Beszkártnál egy nagyobb pénzügyi tranzakció. Ezt olyképp képzelem, hogy az addig teljesen rekonstruált és újból kialakult forgalmú mai hálózat akkor már oly jelentékeny és állandósult jövedelmet fog hajtani, mely mellett a Beszkárt részvényeinek értéke meglesz becsülhető, ez a becslés pedig nézetem szerint komoly, nagy értéket fog eredményezni. Ha ezen időpontig az értékpapirpiac felébred mai nagy letargiájából és vissza lehet állítani a közönség bizalmát az értékpapírok ama kategóriája iránt is, melyeknek értékét főképen a méltányos valorizálás elmaradása ásta alá, — akkor lehet majd a Beszkártba új tőkét bevonni olyképp, hogy a főváros a részvényeknek kb. felét megfelelő áron piacra hozná. Ezzel teljesen eléretnék a községi és magánvállalkozás középútján haladó s ma leghelyesebbnek látszó vegyes-rendszer, melynél azonban a majoritás és ezzel az irányítás is a főváros kezében maradna. A Beszkárt azután nagyarányú alaptőke-felemelést hajtana végre, melynél fele részben már a piacra, felerészben pedig a fővárosra támaszkodnék, mely utóbbinak viszont az általa eladott részvény-

menyiség vételarában fedezete lenne az alaptőke-emelésből reá eső befizetésre vagy annak jelentékeny részére.

Hozzávetőleges számításom szerint így oly tőkéhez juthatna a Beszkárt, melyből talán a gyorsvasut első vonalát is meg lehetne már építeni, míg annak továbbfejlesztését a gyorsvasut jövedelmezőségéhez képest s annak hozadékára alapítandó újabb pénzügyi tranzakciók útján kellene majd biztosítani. Gyorsítható lesz e program abban az esetben, ha a főváros ismét olcsó hitelhez juthat s ezt az olcsó hitelt a városi közlekedés fejlesztésének s ennek keretében a gyorsvasut építésének szolgálatába is állíthatja.

Mindez természetesen csak arra az esetre szól, ha a békeszerződésekkel elkövetett végzetes hibáknak és főleg hazánk megcsónkításának végül is nem lesz az a következménye, hogy fővárosunk gazdasági jelentősége s ezzel együtt forgalmi szükségletei talán még tovább is visszafejlődhetnek.

*

Összegezve az előadottakat, megállapítható, hogy

1. a közúti vasutak ügyében vasútpolitikai szempontból a fővárosnak sem előbbi, sem mai vezetői semmiféle nagyobb hibát nem követtek el, ellenkezőleg, a mindenkori lehetőségekhez képest kielégítően oldották meg a felmerült problémákat;

2. a főváros a közúti vasutak megváltásával egy ma még fel sem becsülhető rendkívül nagy érték birtokába jutott, mely nemcsak annak adta meg lehetőségét, hogy a főváros lakosságának közlekedési szükséglete és ezzel szociális igényeinek egyik legfontosabbja megfelelően kielégíttessék, hanem a városnak egyuttal hatalmas jövedelmi forrást is biztosított, melyből mint osztalék, területhasználati díj, közlekedési és egyéb adók fognak a bevételek a főváros pénztárába folyhatni;

3. folytatni kell az eddig is kielégítően haladt rekonstrukciós munkákat, mert még nagy áldozatokat igénylő sok javítás és beruházás van hátra, ezek helyes keresztülvitele pedig annyira emelheti a közúti vasutak értékét és jövedelmezőségét, hogy idővel önmaguk teremthetik meg a főváros távolabbi közlekedési problémáinak megoldásához szükséges fedezeteket;

4. a fővárosnak és a Beszkártnak a kormánnyal és a fővasutakkal egyetértőleg mielőbb meg kell csinálniok a végleges nagy közlekedési programot.

Mindezekhez mulhatatlanul szükséges a Beszkárt üzleti szabadságának biztosítása s az üzemi kérdésektől minden bürokratizmusnak és politikának távoltartása, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a Beszkárt az általános várospolitikai követelményei és az ennek megfelelő irányítás és ellenőrzés alól kivonassék, sőt e téren a kellő határok közt mozgó objektív külső kritika is csak kedvező hatású lehet.

Urbanovich G. Zoltán.

Közlemények.

Knut Wicksell (1851—1926).

Az elméleti közgazdaságtan egyik legkiválóbb művelőjének elvesztését jelenti *Wicksell* halála. Neve nem volt ugyan olyan ismert az elmélet művelőinek körén kívül is, mint a nemrég elhunyt *Knappé*, de azok, akik elméleti közgazdaságtannal foglalkoznak, *Wicksell* munkásságával állandóan találkoztak és álláspontjait mindenkor a tudományosan legerősebben megalapozott nézetek közé sorolták. *Wicksell* eleinte mint matematikus működött és közgazdaságtani iránya is erősen hajlott a matematikai módszer felé.

Német nyelven kiadott első nagyobb közgazdaságtani munkája „Über Wert, Kapital und Rente“ c. alatt 1893-ban jelent meg. *Wicksell* már itt a határhaszonelmélet feltétlen hívének vallja magát. A munka célja *Böhm-Bawerk* tőkekamatelméletének továbbfejlesztése. Oly egyenletet igyekezett nyerni, mely a termelési időszak és a munka termelékenysége közötti összefüggést határozza meg. A kamatláb összefüggése a gazdasági élet egyéb jelenségeivel később is kedvenc kérdése maradt *Wicksellnek*. Az árak és a kamatláb közötti összefüggést vizsgálta „Geldzins und Güterpreise“ cím alatt 1898-ban megjelent munkája és amidőn a háború alatt az árszínvonal emelkedése nagy mértékben megindult, *Wicksell* az „Archiv für Sozialwiss. und Sozialpolitik“ 41. kötetében „Hinauf mit den Bankraten“ című cikkében igyekezett kifejteni, hogy a bankrátának emelésével kellene elsősorban az áremelkedések ellen küzdeni. Még a háború előtt 1913-ban jelent meg „Vorlesungen über theoretische Nationalökonomie auf Grund des Marginalprinzipes“ című nagy közgazdaságtani rendszerének első kötete, melyet azután 1922-ben követett a második kötet. Mint már a munka címe is mutatja, *Wicksell* egészen a határhaszon elméletének az álláspontján állott és különösen *Böhm-Bawerknek* a termelési periodusokra vonatkozó elméletét igyekezett tovább fejleszteni. Szélesebb körökben talán kevésbé ismert az a nagy munkája, amely a pénzügytan elméletének legmélyebben szántó munkái közé számít és amely „Finanztheoretische Untersuchungen nebst Darstellung und Kritik des Steuerwesens Schwedens“ cím alatt 1896-ban jelent meg. E munkában *Wicksell* elsősorban az adóáthárítás elméletével foglalkozik, tehát egy oly kérdéssel, mely lényegében közgazdasági vonatkozású. Fejtegetései méltán sorakoznak az e téren megjelent közismerten kiváló *Seligman*-féle munka (Shifting and Incidence of taxation) mellé. *Wicksell* a továbbiak folyamán az adózás úgynevezett gazdasági elmélete hívének vallja magát és behatóan tárgyalja *Sax* és *Mazzola* elméleteit a közületi szükségletekről. Az adózás elméletét arra az alapra kívánja helyezni, hogy kapcsolatot teremtsünk az egyes közületi szükségletek és azok fedezési módja között, hogy ezáltal a gazdasági szempont, a szükséglet és a fedezet közötti

kapcsolat erősebben kidomborodjék. Keresztülvitelében a *Wicksell*-féle felfogás végeredményben a költségvetési jog oly módosítására vonatkozik, mely az adómegszavazásban a parlamentarizmus továbbfejlesztését kívánja. Szerinte ugyanis akkor, ha a megszavazandó költségekkel egyidejűleg történnek a fedezetről való gondoskodás, a vélemények nagyobb egységessége volna elérhető azért, mert a költségekhez való hozzájárulás hajlandósága növekszik, ha a teherelosztás oly módját sikerül találni, mely mellett minden csoport csak oly áldozatot kénytelen az illető állami szolgáltatás ellenszolgáltatásaképpen vállalni, mely az illető szolgáltatás értékével számára egyenlő. *Wicksell* felfogását az illetékekre és az államhitelre is igyekezett alkalmazni. Az az áttekintés, melyet a továbbiakban Svédország pénzügyi fejlődéséről adott, eltekintve magas színvonalától, már csak azért is igen értékes, mert idegen nyelven e tárgyról más hasonló széleskeretű munkával nem is rendelkezünk. Mindenesetre *Wicksell* az elmélet művelőinek legkiválóbbjai közül való volt.

H. F.

Robert Zuckerkandl (1856—1926).

A prágai német egyetem most elhunyt kiváló tanára Magyarországon, Győrött született. Iskoláit is részben Budapesten végezte, később azonban Ausztriába került, ahol eleinte mint ügyvéd működött és a 90-es évek közepétől kezdve egész haláláig a prágai egyetemen töltötte be a közgazdaságtani tanszéket. Tudományos munkásságára döntő befolyással voltak a bécsi egyetemen folytatott tanulmányai, melyek kezdettől fogva a határhasonelmélet irányában való dolgozásra indították. Ez elmélet számára nagy szolgálatot tett 1889-ben megjelent kiváló munkája, melynek címe: „Zur Theorie des Preises mit besonderer Berücksichtigung der geschichtlichen Entwicklung der Lehre.“ E munka tulajdonképpen többet nyújt, mint címe, mert egyrészt az értékelmélet fejlődésének történetéből is sokat felölel, másrészt pedig az értékelés és áralakulás kérdésének eldöntéséhez is hozzászól, mégpedig a szubjektív értékelmélet álláspontjának képviselésével. Bár *Zuckerkandl* egész életén keresztül szorgalmasan dolgozott, kivált a valutapolitika terén, nagyobb munkát az előbb említetten kívül nem írt. Nemrégiben jelent meg a Schmoller-féle Jahrbuchban egy mélyebbre menő tanulmánya, melyben a termelés elméletét igyekezett továbbfejlesztetni. (Zur Produktionslehre. A Schmoller-féle „Jahrbuch“ 49. évfolyamában. 1231—1268. old.)

H. F.

Richard van der Borcht (1861—1926).

A statisztika és a közgazdaságtan egyaránt veszteséget szenvedett *Van der Borcht* nemrég történt elhunytával. Pályafutását mint kereskedelmi kamarai titkár kezdette Aachenben, majd Kölnben folytatta. 1892-ben az aacheni műegyetem nyilvános rendes tanára lett. Számos munkájával elsősorban a statisztika terén szerzett magának hírnevet és már 1900-ban a birodalmi belügyminisztérium kötelékébe lépett. 1903-ban a kartell-kérdés megvizsgálására lefolytatott enquêtót ő vezette. 1904-ben a császári statisztikai hivatal elnöke lett és egyúttal a munkásstatisztikai tanácsnak is elnökévé neveztetett ki. Sokoldalú tudása folytán a Frankenstein-féle „Hand- és Lehrbuch der Staatswissenschaften in selbstständigen Bänden“ c. sorozatos munka számára több kötetre vonatkozólag nyert megbízást. Így ő írta e vállalat 7-ik kötetét a forgalomról (Das Verkehrswesen), annak 15. kötetét a

szociálpolitikáról (Grundzüge der Sozialpolitik), valamint a 16 kötetét a kereskedelemről és a kereskedelmi politikáról. (Handel und Handelspolitik). E kitűnő kézikönyvek révén *Van der Borgh* neve igen ismertté vált és mindhárom kötete igen átfogó módon és széles alapon tárgyalja a vonatkozó kérdéseket. A tudomány népszerűsítése körül egyébként is nagy érdemeket szerzett magának *Van der Borgh*. Így a Göschen-féle gyűjteményben ő írta a gazdaságpolitikai kötetet, hasonlóképpen a pénzügytanra vonatkozó kötetet is. A Handwörterbuch der Staatswissenschaften I—III. kiadásában is számos, kivált statisztikai és szociálpolitikai cikke foglal helyet.

H. F.

A fizetéseképtelenségi válságról.*

A fizetéseképtelenségi válság pontos leírása, különösen pedig annak gazdasági életünk egyéb válság-tüneteivel való összhangbáhozatala szinte megoldhatatlan nehézségekbe ütközik. Hiszen egymagában véve annak a kérdésnek a megállapítása is, vajjon a mai fizetéseképtelenségi válság szükségképeni velejárója-e a gazdasági konjunkturák rendszeres és ciklikusan visszatérő váltakozásainak, vagy e szinte szabályszerűen jelentkező normális depressziós tünetet meghaladó mérvű-e, oly kérdésnek felvétele, melynek megfelelő megválaszolása végett egész gazdasági életünk legfontosabb tüneteit kellene vizsgálat tárgyává tenni. Azokra az alapos és beható vizsgálatokra gondolunk itt elsősorban, melyeket az amerikai Harvard intézet kutatásai nyomán ma már a német gazdasági élet is rendszeresített és állandósított a maga számára konjunktura-vizsgáló intézetének létesítésével és e kitűnően vezetett intézmény publikációinak rendszeres közzétételével.

A fizetéseképtelenségi válság problémájával foglalkozván, mellőzhetetlennek tartom annak nyomatékos hangsúlyozását, hogy e konjunkturavizsgálatnak a külföldi példákra alapuló, itteni viszonyainkhoz szabott s a jelentőséggel bíró adatainkat megfelelően feldolgozó intézményként való rendszeresítése igen komoly értéket jelentene gazdasági életünkre a leggyakorlatiasabb vonatkozásokban is s hogy akár a kitűnő munkaerőkkel és teljes munkakészséggel rendelkező statisztikai hivatalunknak ezen célból leendő külön dotálását, akár a gazdasági érdekeltségeknek e fontos cél megvalósítására irányuló megmozdulását nagy hálával és elismeréssel kellene fogadni. A gazdasági tudomány mai állása mellett pedig ez intézmény hiánya súlyos fogyatékossgot jelent a válsággal összefüggő jelenségek helyes megítélése szempontjából.

Az *Országos Hitelvédő Egylet*, mely ez év március 5-e óta a fizetéseképtelenségi ügyek lebonyolításának központi szerveként működik, a pontos statisztikai adatfeltárást épen a kérdés közgazdasági vonatkozásaira való tekintettel alapvető fontosságúnak ítélte meg s statisztikai összeállításai, melyek a fizetéseképtelenségek mai szakmai adatainak és összecszerúségeinek feltüntetésére figyelemmel vannak, kétségkívül értékes anyagot szolgáltatnak.

Középeurópa szanáláson átment országaihoz hasonlóan, mi is a gazdasági válságnak abba a veszélyes stádiumába jutottunk, amelyet a termelés minden ága egyaránt megérez s amelynek oly súlyosan jellemző velejárói a csökkent munkalehetőségek s a mélyen leszállított fogyasztóképeség.

* Részlet szerzőnek a Magyar Közgazdasági Társaság június hó 10-iki ülésén tartott előadásából.

Ennek a gazdasági válságnak egyik tünete a fizetéseképtelenségek nagy száma. De ha e számot a gazdasági helyzetünk megítélésére jellemző adatokkal egybevetjük, úgy arra az eredményre kell jutnunk, hogy gazdasági életünk legpregnansabb adatai és a fizetéseképtelenségi statisztika között nincsen meg az a szerves és szükségképeni kapcsolat, amelynek logikailag kétségtelenül meg kell lennie abban az esetben, hogyha a fizetéseképtelenségek kizárólag csak az általános gazdasági válság természetes kísérő tünete-ként jelentkeznének.

Ha rendszeres konjunkturamérő hiányában az összes vonatkozásokat feltáró adatösszefoglalás nem is áll tökéletesen megbízható műszerként rendelkezésünkre, úgy a tapasztalati tények hosszú sora által megerősített alapvető felfogásunk az, hogy a *magyar fizetéseképtelenségi válság nem egyszerűen az általános gazdasági válságnak velejárója és függvénye, hanem jelentkezésében ugyan ezzel kapcsolatban állván, külön kóros tünete gazdaságunknak. A fizetéseképtelenségi válságnak e kórokozóját röviden (és nem szerencsés magyarsággal) a gazdasági élet leépítési krízisének (Abbaukrise) jelölhetnénk meg.* Ezzel kapcsolatban jelentkezik az árúhitelnek az a túltengése, amely hitelek természetük-nél fogva kihatásukban elsősorban a kereskedelmet sújtják. Valahogy olykép lehetne a dolgot formulázni, hogy mai gazdasági helyzetünkkel szükségképpen együttjáró inzulvenciákon kívül — amilyenekkel elvégre minden rossz gazdasági konjunktura mellett a háború előtti időkben is találkoztunk — van az inzulvenciális eseteknek egy többlete, amely nem egyszerűen a gazdasági konjunktura rosszabbrafordulásának tudható be, amelyre tehát a válasz nem is adható meg: „rosszak a viszonyok“ sztereotip szólamával, hanem egyéb vonatkozásokban, mélyebben és szerteágzóbban kell a probléma kulcsát kutatnunk.

Meg kell állapítanunk, hogy a felmerülő fizetéseképtelenségek nem vezethetők vissza egy alapvető okra. Körülbelül azt mondhatjuk, hogy *a fizetéseképtelenségi válságban külső megnyilvánulásra jutnak gazdasági szervezetünk összes rejtett kórságai.* Mint ahogy az egyes egyéneknél komoly akut megbetegedésük esetén valósággal levizsgázik az egész szervezet, kiderül, hogy jó-e a szív, a tüdő, az emésztés, a gyenge ellenálló képességű szervek és funkciók körül pedig külön súlyos bonyodalmak támadnak: ép úgy fakasztja ki a mai válság a gazdasági élet minden rejtett kórságát, lappangó baját, latens pozíció gyengeségét. A gazdasági válság száguldó ciklonja, mindent, ami nem igazán erősen fundált, magával ragad. Ami nem elég ellenállóképes, az pusztul.

A legalapvetőbb okok közismertek is. A gazdasági pályáknak, elsősorban a kereskedelmi pályáknak túlszűfolttsága, melyet a trianoni Magyarország nem bír el — ez közhelyszerűen a fizetéseképtelenségi válság legalapvetőbb oka. Nagyobbszámú kereskedőt és iparost nagyobb gazdasági kultúra bír csak el, vagyonban és fogyasztóképeségben megnövekedett ország s a baj nálunk éppen abban van, hogy *az önálló gazdasági existenciák számának emelkedése az ország elszegényedésével és a fogyasztóképeség leomlásával esik össze.* Az inflációs évek egészségtelen gazdasági jelenségeinek súlyos következményei jelentkeznek most egyéb gazdasági bajaink mellett, mint egy lappangó veszélyes fertőző betegség virulenssé váló bacillusai. Így a betegek száma erősen szaporodik, a fizetéseképtelenségi válság méretei pedig lényegesen emelkednek.

A legnagyobb baj azonban az, hogy a szerencsétlen viszonyok az ártatlant is sújtják. A vesztett háború, annak szörnyű

ember- s vagyonpusztítása, Trianon, a rettentő leromlás és elszenyvedés, mind most, az annyira érzékenyvé vált, ellenállóképességében megtört gazdasági organizmusban éreztetik szörnyű pusztításukat.

A magyar fizetéseképtelenségi válság jelentkezési formájában első sorban és túlnyomóan a kereskedelem fizetéseképtelenségi válsága. Az esetek száma az Országos Hitelvédő Egylet anyagának részletes feldolgozása alapján az ipar és kereskedelem között a következőképp oszlik meg:

Március				Április			Május		
m a g á n e g y e s s é g e k:									
	Ügyek száma	Aktiva	Passiva	Ügyek száma	Aktiva	Passiva	Ügyek száma	Aktiva	Passiva
Ipar --- --- ---	41½%	58%	36%	Ipar nincsen			7%	14%	11%
Kereskedelem...	95½%	42%	64%	100%			93%	86%	89%
k é n y s z e r e g y e s s é g e k:									
Ipar --- --- ---	7%	30%	34%	15%	17%	12%	9%	17%	14%
Kereskedelem...	93%	70%	66%	85%	83%	88%	91%	83%	86%

Sajnos, nem mondhatjuk el, hogy a fizetéseképtelenségi statisztikában elfoglalt kedvezőbb helyzete dacára iparunk a leépítési krízis gondjaitól ment volna. Sőt ezek egyes vonatkozásokban a kereskedelem hasonló természetű problémáit messze meghaladó súlyúak, amint ezt egyes iparágaink foglalkoztatási statisztikája pontosan megmutatja. Elég itt például csak malomiparunk helyzetét megjelölni, mely az ország feldarabolása s az egész külkereskedelmi helyzet alakulása következtében katasztrófális helyzetbe sodródott. S ez ipari túldimenzionáltság jelentkezése esetén a befektetett álló tőke magassága folytán a leépítés technikai keresztülvitele is sokkal nehezebb probléma, mint ennek a kereskedelem körében való megoldása.

A fizetéseképtelenség tényleges anyagi kihatásainak lemérése csak a legutóbbi időkben, éppen az OHE adatszolgáltatása folytán vált lehetségessé. Megállapítható abból, hogy az OHE elé került ügyekben a passzívumok végösszege aranykoronákban számítva március hónapban 7.432,000 aranykoronának, áprilisban 10.641,000 aranykoronának, május hónapban pedig 7.364,000 koronának felel meg s ha ehhez hozzátesszük, hogy közvetlenül a bíróság által és az OHE-n kívül magánegyességi úton is történt fizetéseképtelenségek rendezése, úgy a fent közölt szám adatok szerint még további 20—25% passzívum összeget lehet hozzávenni, tehát a három hónap alatt insolvenciába került adósok tartozásának összegét 30—32 millió aranykorona körül értékelhetjük, mely összegnek jelentős hányada, véleményünk szerint annak mintegy 50—60%-a elveszítettnek tekinthető. Ha ezt a számot a XVII. Smith jelentés szerint 3.6—4 milliárd aranykoronára értékelt évi nemzeti jövedelemmel vetjük össze, úgy e két szám összehasonlítása meglehetősen súlyos mérvűnek mutatja a fizetéseképtelenség által ténylegesen előidézett vagyoni kárt, mindenestre oly jelentőségűnek, mely közgazdasági életünk egész helyzetét lényegesen befolyásolja.

A fizetéseképtelenségbe jutott cégek eljárásának szubjektív vonatkozásait vizsgálva, megállapítható, hogy a szabályt nem érintő egyes egészen kivételes esetektől eltekintve: *a hitelezők károsítására irányuló, tudatos, előkészített adósi machinációkat a mai fizetéseképtelenségi esetek mélyén nem találunk.* Hogy az adós szárazra helyezve vagyonát, hitelezői bőrén a kvótális egyesség

megkötésével jó üzletet csináljon, vagy legalább is ily jó üzlet előkészítésére törekedjék, erről, mint a mai fizetéseképtelenségi válság számbajövő tényezőjéről beszélni nem is lehet. Ellenkezőleg: szinte valamennyi ügyben a tárgyi adatok egész sorával kimutatható az a kétségbeesett, körömszakadtáig folyó küzdelem, amellyel e baj felé sodródó adós üzleti nevét, cégének integritását, fizetőképességének épségben tartását megmenteni igyekszik. Bámulatos erőfeszítések mennek végbe ezen a ponton, amelynek során a fizetéseképtelenség hullámaiba való elmerülés ellen küzdő felek nem csupán utolsó tartalékjaikat dobják harcba, ami egyébként teljesen rendben levő is, hanem meglepő, szinte a kétségbeesés által diktált mentőeszközökhöz is folyamodnak, gyakran igen messzemenő rokoni, baráti támogatások igénybevétele, sőt néha — sajnos — egyes, főleg pénzhitelezőknek a többi hitelező rovására történő kedvezményezése, bekebelezése, árúlbombard, könyvkövetelés-leszámítolás útján történő pénzszerzés folytán. Itt egy ilyen nagy méretű, elkeseredett, néha súlyos drámai fordulatokban is bővelkedő harc folyik — küzdelem az üzlet fenntartásáért, harc a megmaradásért, a B. listára való helyezés, a leépítés ellen. Minden kereskedő teljesen tisztában van azzal, hogy a fizetéseképtelenség deklarációja erkölcsi és anyagi vonatkozásban olyan vérvesztést jelent, hogy abból ép bőrrel kikerülni szinte a lehetetlenséggel határos. Ezért igyekszik e baj elhárítására minden tőle telhetőt megtenni, hozzátehetjük, hogy a most észlelhető bajok egy jelentékeny hányada ebből a gazdasági szempontból helytelen, bár emberi és erkölcsi szempontból inkább rokonszenvesnek mondható törekvésből fakad.

Csak ez a beállítást, az élethez ragaszkodók e kétségbeesett küzdelmének megértése és méltánylása világítja meg és teszi érthetővé azokat a súlyos hiányokat, amelyek a küzdelemből a fizetéseképtelenségi válság elmélyítése folytán a közgazdasági élet egyetemessége számára állanak elő. Sajnosan állapítható meg ugyanis az, hogy a felmerült fizetéseképtelenségi esetek túlnyomó részében a fizetéseképtelenséget jelentő cég legalább egy fél, usque egy év óta leledzik a fizetéseképtelenség állapotában, amely idő alatt természetesen státusa egyre romlik s így saját és hitelezőinek pozíciója is szükségképp egyre kedvezőtlenebbé válik.

A fizetéseképtelenségi válság okait kutatván, megállapítható, hogy annak ily nagymérvű elterjedése a gazdasági alanyok túlnagy számán kívül igen gyakran a hitelezői oldalon mutakozó két aránytalanságból folyik. *A pénzhitel túlnehezen, az árúhitel túlon túl könnyen áll az adós rendelkezésére.* Mind a két irányban némi frontváltás a fizetéseképtelenségi válság további menetére jótékony hatást gyakorolna.

A pénzhitelek körül mutakozó bajok határozottan hozzájárulnak a fizetéseképtelenségi válság kiszélesítéséhez. A prima kezek nagybankképes tárcaváltó anyagán kívül könnyen és olcsón nem áll pénz a kereskedelem rendelkezésére. A bankkoncentráció következtében a kis- és középintézetek száma és gazdasági jelentősége lényegesen lehanyatlott, a magánbankár típusa majdnem teljesen hiányzik, a vidéki pénzüintézetek pengőmérlegének tanúsága szerint is a rendelkezésre álló s a vidéki kereskedők számára kihelyezhető tőkerészlet rendkívül összezsugorodott. Az állam, mely a mezőgazdaság és a kisipar részére elég számottevő hitelakciókat tett folyamathá, a kereskedelem hitelakciója tekintetében semmiféle intézkedés szükségét fennforogni nem látta, pedig tudomásunk szerint ezt az illetékes gazdasági érdekeltségek ismételt és nyomatékosan sürgették.

A pénzhitel túlnehezen szerezhető meg és aránytalanul súlyos feltételek mellett. Az áruhitel igen gyakran túlkönnyen és néha a könnyelműségig menő lehetőségek mellett áll rendelkezésre. Amennyire mellőzhetetlenül fontos közgazdasági viszonyaink javulása szempontjából a pénzhitel könnyebb és olcsóbb megszerzésének lehetősége, épp úgy kívánatos az áruhitel terén a hitelezések körül tapasztalható könnyelműségeknek bölcs önmérsékléssel történő egészséges revíziója, indokolt megszorítások folyamatba vétele. Ezen a ponton kétségtelenül nagy nehézségekkel kell a hitelezőket illetőleg megküzdenni, miután áruhitelezők igen számottevő rétegei a felmerülő súlyos veszteségek dacára mereven elzárkóznak az áruhitelkorlátozásnak minden rendszeresítése elől, mert abban a forgalmat csökkentő momentumot látnak. Amellett tagadhatatlan az is, hogy az általános gazdasági válság következtében az árukínálat igen erős s a gyáros és nagykereskedő az áruk lefelé menő tendenciájára való tekintettel igen gyakran szigorú cenzura nélkül bocsátkozik kihitelezésekbe.

Közérdekű és a gazdasági élet minden felelősség-érzéstől áthatott tényezője számára egyedül helyes megoldási lehetőségnek az mutatkozik, hogyha a gazdasági életben a fizetéseképtelenség kórságát mielőbb s a legnagyobb mértékben lokalizáljuk, ezáltal a viszonyokat lehetőleg egészségesre tesszük, ha mélyrehatóan szanalunk s a bizalmi krízist joggal előidéző momentumok kiküszöbölése révén a gazdasági élet normális rendjének helyreállításán dolgozunk. Ennek a munkának elvégzése céltudatos, szervezett összműködés által elérhető fáradságos részletmunka által lehetséges. A fizetéseképtelenségi ügyekkel való foglalkozás helyett *a preventív hitelvédelem intézményes kiépítését kell a legfontosabb és legsürgősebb programpontnak tekinteni.*

Egy csodatevő orvosszert itt senkisémm tudna megjelölni, több irányban kell haladnunk, hogy eredményeket érjünk el.

Mindennél sürgősebb egy komoly, mélyreható nevelőmunkának elvégzése a ma tapasztalható kereskedelmi üzletvitel színvonalának megjavítása érdekében. Megdöbbenéssel állapíthattuk meg a fizetéseképtelenségi ügyek elég jelentős hányadában, hogy viszonylag elég nagy számú hitelezőtől jelentős hitelt élvező kereskedők semmiféle könyvet nem vezettek. Nem egyszer fordul elő, hogy 4—500 milliós passzivum mellett nincs semmiféle könyvvezetés, hogy sokmilliárdos tartozással bíró cég könyvvitele egészen rendetlen, primitív, az utolsó évi mérleg és leltár nincs elkészítve s hogy ekép az adminisztrációnak e hátramaradottsága nagy mértékben járul ahhoz, hogy az adóscég nem lévén tisztában helyzetével, nem vonja le a szükséges konzekvenciákat s ily módon tovább halad a biztos inszolvencia felé. Lehetetlen állapot az, hogy aki messzemenő, összecszerűségben számottevő hitelügyletekbe bocsátkozik, az a hitelüzlet által megkívánt legelemibb intézkedéseket ne vegye foganatba. Igaz, hogy az inflációs idők teljesen készpénzalapra helyezkedett üzletvitele után váratlan gyorsasággal fordul át gazdasági életünk a hitelgazdaságba.

Kereskedelmi törvényünk 25. §-a, mely a kereskedőkre vonatkozólag a könyvvezetés kötelezettségét írja elő, szankció nélküli rendelkezést tartalmaz. Kereskedő a könyvvezetésre, tehát a törvény által előírt kötelezettségének teljesítésére még csak pénzbüntetéssel sem szorítható. A gazdasági közvéleményben céltudatos propaganda és szervezkedés útján kell érvényt szerezni annak a helyes gondolatnak, hogy az a kereskedő pedig, aki könyveket egyáltalában nem, vagy nem megfelelően vezet, nem méltó arra, hogy hitelt élvezhessen. Aki egy kereskedőnek hitelt

nyújt, törődjék azzal is, hogy annak cége be legyen jegyezve és hogy az rendesen vezessen könyveket.

A pénzügyi inzulencia aránylag kedvező számadatai s az itt egyébként igen könnyen előállható súlyos megrázkódtatások elmaradása az élő példa erejével illusztrálja azt is, hogy egy megfelelő revizionális rendszer, mely betekint az egyes felek üzletvitelébe, őket rendszeres üzletorganizációra s óvatos üzletpolitikára szorítja, igen üdvös gyakorlati eredményekkel jár. Erre a jól bevált analógiára figyelemmel, mely egyébként a külföldi gazdasági élet revizori tapasztalataival is összhangban áll, *kell a revízió gondolatát, mint a preventív hitelvédelem egyik leghatékonyabb eszközét a megvalósulás konkrét stádiumába eljuttatni.* Ha e részben a megszervezett hitelezők komoly és céltudatos tevékenységet fejtenek ki, úgy az eredményeknek be is kell következniök. Ma már igen megfelelő revizori kar is rendelkezésre áll e komoly feladat keresztülvitelére. S a hitelt igénybevevőknek is tisztában kell lenniök azzal, hogy a revízió révén hitelképességük növekedhet s gyakran a jó bonitású felekkel szemben is indokolatlanul megnyilatkozó bizalmatlanság eloszlathatóvá válik.

A fizetéseképtelenségi jog intézményei és szabályai annál megfelelőbbek, minél inkább teszik lehetővé a felmerült fizetéseképtelenségi eseteknek lehető olcsó, gyors, szakszerű, az általános közgazdasági érdekekkel számoló lebonyolítását. Kétségtelen, hogy már ebből a szempontból kiindulva is a legmegfelelőbbnek az adós és a hitelezők közötti magánegyesség mutatkozik. A hitelező és az adós között fennálló személyes kapcsolatnak, a helyes üzleti felfogásnak s a gyors lebonyolítás gyakorlati kívánalmainak is legjobban az felel meg, hogyha a hitelezők és adós közvetlenül tárgyalnak egymással s minden hitelező saját elhatározásából, önkéntes hozzájárulásával teszi lehetővé a felmerült esetek közös egyetértéssel való lebonyolítását. A 100%-os hitelezői hozzájárulással létrejövő magánegyesség erkölcsileg és jogilag a legrokonszenvesebb. Maga az eljárás így a legolcsóbb és leggyorsabb s ezáltal adós és hitelező számára is a legjobb eredmények biztosíthatók. Kétségtelen tény ugyanis, hogy a felmerült fizetéseképtelenségi ügyek gyors lebonyolítása a voltaképeni ugrópontja a felmerülő fizetéseképtelenségek helyes elintézésének.

Csak a védegyeletileg megszervezett hitelezőkkel lehetséges valamely felmerült egyességi ügynek gyors és megfelelő lebonyolítását biztosítani. A védegyelet a hitelezőknek érdekképviselői megszervezkedése, mely emellett egyben a megfelelő apparátust is jelenti a felmerült ügyek szakszerű, beható és gyors megvizsgálására s a határozat hozatalánál a szervezett fellépés útján történő egyöntetű eljárásra. A védegyeletbe tömörült hitelező nem foglalkozhatik, csak oly ügygel, amelyben megfelelő status megállapítás történt. A határozathozatalnál a csoporton belüli szavazás biztosítja az egyöntetűség érvényesülését. Alapelv a hitelezők egyenlő elbánásban való részesítése. Mindezek oly nyomatékos előnyök az ügyek helyes és igazságos elbírálása szempontjából, hogy a tisztességes és jószándékú adós szempontjából is kívánatosá teszik azt, hogy a hitelezők lehetőleg teljes számban védegyeleti szervezettségben legyenek. E megfontolás mindinkább tért is hódít. Ma már szinte valamennyi szakmának meg van a maga védegyeleti organizációja, amely egyre nagyobb számú hitelezőt foglal magában, egyes szakmákat szinte teljes egészükben. A védegyeleten kívüli magánegyezkedés remélhetőleg minél szűkebb térre fog szorulni.

Ebben a szellemben végzi munkáját az Országos Hitelvédő

Egylet is, melynek eddigi működésének méltánylása szempontjából ugyancsak igen fontos annak számszerű megállapítása, milyen eredményeket tud elérni az egyességek megkötése körül. Az OHE intézményének a kötelező magánegyesség során a kényszer-egyességi eljárásba való beiktatása alkalmával bizonyos hangok az ellen hangzottak el, hogy az OHE nem lesz képes a 30 napi záros határidő alatt egyességeket nagyobb számban létrehozni s ezáltal voltaképpen ennek az újszerű eljárásnak közbeiktatása igen gyakran az ügyek elhúzódására vezet.

A dolgok természetes meneténél fogva csupán május hónapról áll módunkban eredménystatisztikánkat összeállítani. Megállapítható ebből, hogy 48 esetben sikerült bírósági ügyben a magánegyességet megkötni, ez ügyekben 85 milliárdos passzívum szerepel. Magánegyesség létrejött 49 ügyben. A bírósági ügyekben a létre nem jött egyességek száma 28. Vagyis 48 sikeresen befejezett ügy áll szemben 28 egyesség nélkül végződött üggyel. A bírósághoz visszaterjesztett 28 ügyben, hol a magánegyesség létesítése nem sikerült, a passzívák összege 12 milliárdnak felel meg. Ilyképen megállapíthatjuk, hogy a bírósági ügyeknek mintegy $\frac{2}{3}$ -át a passzívumokat tekintve pedig érték szempontjából azoknak circa 85%-át sikerült az OHE előtti kötelező magánegyességi eljárás során egyességgel befejezni és ezáltal ezen ügyek élettartamát megrovidíteni, azok lebonyolítását gyorsabbá és olcsóbbá tenni. Remélhető, hogy a további fejlődés terén e tendencia még folytatódó lesz.

György Ernő.

A szegedi kereskedelmi és iparkamara pályázata.

A szegedi kereskedelmi és iparkamara négy egyenkint 2,500.000 koronás pályadíjat tűzött ki olyan munkák díjazására, melyek Szeged kivételével a kamarai kerület bármely városának vagy nagyobb községének közgazdasági monográfiáját nyújtják. A pályázat nyílt, a pályamunkák benyújtásának határideje 1926 december 31. A pályamunkák terjedelmét az elnökség körülbelül három nyomtatott nyolcadrét ívben állapítja meg. Mintául vehetők a Magyar Közgazdasági Társaság által a háború előtt kiadott törvényhatósági monográfiák. A bírálói tisztt ellátására a kamara ismét Kováts Ferenc dr. és Laky Dezső dr. egyetemi tanárokat és Tonelli Sándor dr. kamarai főtitkárt kérte fel. A jutalommal kitüntetett pályamunka kiadásának jogát a szegedi kereskedelmi és iparkamara fenntartja magának, illetőleg szükség esetén a szerzőt a munka kiadásában támogatja.

Könyvismertetések.

Mauss, Marcel: Essai sur le Don, Forme archaïque de l'Échange. L'année sociologique, nouvelle série, tome I. (1923—1924) p. 30—186. — Paris, Alcan, 1925.

A társadalmi intézmények multjának, genezisének tanulmányozásánál azzal a nehézséggel kell megküzdennünk, hogy szükségképen a jelenségek mai, megszokott, tapasztalásunk tárgyát alkotó formáját vetítjük vissza a multba s annak bizonyos elhalványult, kevésbé fejlett, de mégis lényegében azonos megnyilvánulását keressük. Ez a lélektani attitude az, amelyet egy német szociológiai író görögül formált műszóval „nünoszkopiának“ nevezett. Így keletkeznek a társadalmi eredeteknek bizonyos, inkább a saját intézményeinket, mint a valóságot tükröztető, mesterkélt elméletei s az absztrakciónak s a tényekben való elmerülésnek nem csekély erőfeszítését kívánja meg, hogy ezektől szabadulni s magát a valóságot megragadni tudjuk. Ma már például vitán kívül áll, hogy a primitív ember mentalitása, a dolgokról való felfogása, egész lelki világa lényegesen különbözik a miénktől s tévedésbe esünk, ha saját logikánk, saját cselekvéseink motivumai és formái alapján akarjuk gondolkodását és viselkedését megérteni. Ugyanez a helyzet a jogi, gazdasági és egyéb tünemények terén is: megszoktunk bizonyos kategóriákat, jelenség-formákat s nehéz elképzelnünk, hogy azok időben lettek, hogy voltak és vannak társadalmak és emberek, akik a mi legalapvetőbb gazdasági tüneményeinknek másféle, lényegesen különböző rendszerét ismerik. A mi mai gazdálkodásunk alapja, fő jelensége a *cseré*, javaknak a gazdálkodó egyének racionális mérlegelése, érdek és haszon szempontjai alapján megértékelt adása-vevése. De a cserének ez a formája nem az egyetlen s nem is a legrégebb. *Maussnak*, a nagynevű Durkheim hagyományainak jegyében újonnan megindított *Année sociologique* most megjelent első füzetében egy felfogásban és eredményeiben rendkívül érdekes, bár kétségtől sok fentartást is kívánó tanulmánya a cserének az archaikus és primitív társadalmakban található s a miénktől teljességgel különböző rendszerét teszi vizsgálat tárgyává. A cseré e rendszerében nem rideg számításokat végző egyének állnak szemben egymással és cserélnek jól megfontolt mérlegelések alapján tisztán gazdasági javakat, terményeket, jószágokat, hanem egyfelől egész társascsoporthok, klánok, családok, törzsek a cserélő felek, másrészt a cseré nem csupán gazdasági javakra terjed ki, hanem ritusokra, táncokra, szíveségekre, ünnepekre, gyerekekre is, a gazdasági cseré egy általánosabb szerződészerű összekapcsolódásnak csupán egy része. Végül rendkívül jellemző, hogy ezek a cserék, szíveségek, szolgáltatások és ellenszolgáltatások inkább önkéntes jellegűek, ajándékok formájában történnek, de az ajándékok adása, elfogadása és visszavonása kötelező. Épen ez, az ajándékozás és viszonzás kény-

szerének lelki mechanizmusa a legérdekesebb s e sajátos tüneményeket leginkább megvilágító probléma: az ajándék nem közömbös, üres tárgy, hanem össze van kötve az ajándékozó személyével. Valamit adni annyit tesz, mint saját magából adni s a mástól jövő dolgok, tárgyak, nők, rítusok stb. magikus hatalmat adnak az elfogadó felett: itt, ebben a hiedelemben rejlik a viszonzás kényszerének lélektani alapja.

A cserének ezt a vázolt, a mienktől különböző módját legkételetesebben a Vancouvertől Alaskáig lakó északamerikai indián törzsek körében látjuk kifejlődni az u. n. *potlacs* intézményével. De megnyilvánulásait a polinéziai és melanéziai szigetlakók körében is megtalálhatjuk, így a Malinowsky által oly alaposan tanulmányozott *Trobriand-szigetek* lakóinál. Itt megkülönböztetik s külön névvel is nevezik a csupán a főnökök részére fentartott, előkelő „*kulát*“ a közönséges cserétől, a „*grim-valitól*“. Legteljesebb és legünnepélyesebb forma az „*uvalaku*“: az egyik törzs teljesen üres kézzel, minden nélkül csónakokra kap s átmegy a másikhoz ajándékokért, a következő évben aztán a másik törzs látogatása alkalmával az ajándékokat uzorakamatostól viszonzza. Az ajándékok tárgya egy pénzféle, a „*vaygua*“, kagylókból készült karperecek és gyöngyházból készült nyakláncok. Ezek folyton cirkulálnak, szent, mythikus jellegük van, a haldoklók mellé teszik azokat. De e szigetlakók életét egyébként is átszövi az ajándékozások rendszere, mindenütt az adás és kapás (*give and take*) példáit látjuk: a földművelő törzs ajándékokat visz a halásztörzsnek s egy jó halászat alkalmával az viszonzza; ünnepélyek, halotti torok nagy élelmiszer-osztogatással járnak, de a mindennapi élet profán cseréi is ebből a típusból erednek. Látnivaló, hogy a mi gazdasági elveinktől és formáinktól lényegesen különbözik a gazdasági életnek ez a faja, inkább érdek nélkülinek, kevésbé egoisztikus elvűnek látszik.

A csere e rendszerének legjellegzetesebb példája azonban a Tlinkit, Haida, Kwakiutl stb. indián törzseknél található *potlacs*. E törzsek nyáron szétszóródva, télen ellenben erősen koncentrálnak, lakomák, vásárok, ünnepi ülések, házasságok, avatások, varázsló és mágikus szertartások, politikai tárgyalások kibogozhatatlan szövevényben váltakoznak és fonódnak egybe. A klánok főnökei versengenek egymással az ajándékok pazarló osztogatásában, ünnepségek rendezésében, melyek teljes vagyoni romlásukat jelenthetik: alulmaradni a legnagyobb szégyen. Az ajándékok viszonzása nem azonnal, hanem csak bizonyos idő múlva, „határidőre“ történik. Legjellemzőbb azonban, hogy ezekben az ajándékozásokban a becsület és tisztesség szempontjai mennyire előtérben vannak: a főnök és a törzs becsülete függ a költsékezés mértékétől, az adományoknak uzorakamatostól való viszonzásától: ez a nagy, elkeseredett versenyzéssel folyó „tulajdon-harc“ határozza meg a főnök politikai helyzetét, a szövetségekben és klánokban elfoglalt rangját. Nem is lehet itt szó mindig ajándékozásról, néha valóban csak pazarlásról, tüntető mutogatásról van szó, melyekben háttérbe szorul a viszonzás kívánsága: egész házakat, olajtartályokat égetnek fel, legértékesebb réztárgyaikat a vízbe dobják, csak hogy ellenfelüket leterítsék. A vagyon ilyen pazarló pusztítása útján emelkedik az ember és családja tekintélye.

A *potlacs* a társadalmi tünemények azon fajtája közé tartozik, melyeket legjellemzőbben „totalis“-oknak nevezhetnénk. E tüneményben összefolynak a társas valóság különböző nézőpontjai: vallási és mythologikus tünemény, mert a főnökök, akik

abban résztvesznek, az őseket és isteneket inkarnálják, gazdasági tünemény, óriási értékek, javak tranzakciója, morfológiai tünemény: törzsek, klánok, családok nagy, kollektív izgalmaikkal járó egyesülése, kapcsolatos esztétikai tüneményekkel s végül jogi tünemény, a szerződéses kapcsolat egyik legősibb formája.*

A *potlacs* lényege az adományozás *kötelezettsége*. A főnöknek rendeznie kell azt saját maga, fia, veje, a halottak kedvéért. Csak úgy tudja megóvni tekintélyét, bizonyítani, hogy az istenek kedvelik, ha a neki juttatott szerencsében másokat részesít, vagyonát szétosztja, másokat bőkezűségével megaláz. E társadalmakban az emberek folytonosan adni igyekeznek egymásnak, nincs oly perc, hogy meg ne kellene hívni társaikat, megosztani velük a vadászat zsákmányát, tovább adni nekik a mástól kapott adományokat. A meghívás fontos kötelesség, elfelejteni valakit súlyos sértés, sőt bűn, aminek rossz következményei lehetnek. De époly kötelező az *elfogadás* is: a megajándékozottnak nincs joga visszautasítani a *potlacs*ot, aki ezt teszi, az elismeri, hogy nem tudja viszonzni a kihívást s ezzel el is veszti „neve súlyát”. Mert a *viszonzás kötelező*, még pedig az adományt nagylelkűen, az eredeténél nagyobb értékűvel kell viszonzni. Ennek elmaradása esetén a társadalmi rangnak vége. Egyébként a *potlacs* az ajándékozás rendszerének csupán monstruozus példája, e rendszer a társadalmi és gazdasági életet itt is egészen átszövi. Az obligációk alapja magukban a dolgokban van: ezekben, a tárgyakban rejlik bizonyos erő, mely kényszeríti azok birtokosait, hogy ajándékba adják és viszonzozzák azokat. E törzsek a tulajdon kétféle fajtát különböztetik meg: egyrészt a fogyasztás, a közönséges szétosztás tárgyait, másrészt a család értékeit, talizmánokat, rézcímereket, bőrtakarókat. Ezek a családok szent dolgai, ezektől nem is válnak meg végleg, ünnepélyesen átadják azokat, de megint visszatérnek hozzájuk. Az ajándékozás tárgyai többnyire az értékes, családi tulajdont alkotó javak, talizmánok, különösen címeres réztárgyak, melyek gazdaság, bőség, magikus és vallásos hatalom jelei, spirituális eredetűek, külön egyéniségük, külön életük, de pénzjellegük is van s velük járnak a rangok. Egyébként a dolgoknak olyan határozott fogalmi szétválasztása, mint nálunk, nincs meg: „titres, talismans, cuivres et esprits des chefs sont homonymes et synonymes, de même nature et de même fonction. La circulation des biens suit celle des hommes, des femmes et des enfants, des festins, des rites, des cérémonies et des danses, même celle des plaisanteries et des injures.” (124. l.).

A mi társadalmaink határozottan megkülönböztetik egymástól a reális és személyi jogokat, e szétválasztás alapvető fontosságú: tulajdon- és csererendszerünk egyik feltétele. Emellett a mi civilizációnk a római, szemita és görög hagyományok alapján határozottan elválasztja az obligációt, a nem ingyenes, kötelező szolgáltatást egyfelől s az ajándékot másfelől. De vajjon a modern társadalmak nem mentek-e át egy régebbi fázison, amikor még nem volt e rideg és számító mentalitásuk, nem volt-e meg náluk is az ajándékozás ősi formája, melynél személyek és dolgok összevegyültek, fuzionáltak? Tényleg, az archaikus adománycsere nyomait úgy a római, mint a hindu és germán jogban megtaláljuk. Nagyon messzire vezetne, ha Mauss ezirányú elemzéseit mind visszaadni akarnánk. Felette érdekesek e részt a jogi for-

* A jog szempontjából érdekesen elemzi a *potlacs* intézményét G. Davy: *La foi jurée. Etude sociologique du problème du contrat*. Paris. Alcan, 1922.

malizmus, a nexum, a res, a familiára vonatkozó elemzések, a klasszikus hindu jogban a bramánnak adott ajándék, a germán jogban a különböző „Gabé“-k, a wadium, a Gift fejtegetései. De mai társadalmunkban is él e régi szokások emléke: ma sincs minden az adás-vétel rideg számításai szerint elintézve. A meghívást, az udvariasságot viszonzni kell, a viszonzás nélküli szeretetadománynak az elfogadóra nézve még mindig van bizonyos sértő jellege. A „revansok“-ban megnyilvánul a versengés. Különösen népszokásokban maradtak meg a régi világ nyomai: például Lotharingiában családok, melyek egyébként szerényen élnek, egy házasság vagy áldozás alkalmával tönkreteszik magukat a vendégeskedéssel. Faluhelyen régebben esküvőre szokás volt az egész falut meghívni s a meghívás elfogadása kötelező volt. Bizonyos alkalmakkor „nagyúr“-nak kell lenni. Más népszokásokban meglátszik, hogy az eladott dolgoknak még ma is van „lelkük“, a régi tulajdonostól nem oly könnyen szakadnak el; innen bizonyos különösen állatok eladásánál követett népszokások.

De egész munkásügyi, társadalmi-biztosítási törvényhozásunk, az államszocializmus megvalósított intézményei ilyenféle, a társadalmak mélyén élő elvekre emlékeztetnek: a dolgozók életüket és munkájukat adják a köznek, nem lehet őket egyszerű csere formájában a munkabérekkel elintézni, az egyént a társadalom szeretettel, támogatással veszi körül, feléledt bizonyos érdekfeletti, a kölcsönös ajándékozás szellemére emlékeztető morál, a rideg adás-vételi, üzleti szempontok és jogok mellé más, magasabbrendű jogok csatoltattak: több gond fordíttassék az egyénre, családra, több jóhiszeműség és nagylelkűség kell a szerződésekhez, meg kell akadályozni a spekuláció és uzsora korlátlanságát. Viszont az egyénnek dolgoznia kell: a generozitás és kommunizmus túlzásai épp oly károsak lennének reá nézve, mint kortársainak egoizmusa és törvényeink individualizmusa. Társadalmainknak ismét azon legrégebb gazdasági rendszer felé kell igazodniok, melyben az egyének és csoportok mindent adtak és kaptak egymástól (système des prestations totales), melyben a gazdasági individualizmus nem izolálta annyira az embert társaitól.

Azonban a vázolt archaikus csere-rendszer nemcsak morálunk és társadalmi ideálunk megvilágítása szempontjából érdekes, de a gazdálkodás tényeinek jobb megérthetése szempontjából is. Látnivaló hogy a csere-adomány gazdasága igen távol esik attól, hogy az úgynevezett „természetes gazdaság“, az utilitarizmus sémájának kereteibe illeszkedjék. Az érték fogalma ezeknél az embereknél is működik, de jószágaikat pazarló módon, óriási fényűzéssel, a merkantil jelleg teljes mellőzésével költik el. A pénz bizonyos faja már mutatkozik, de a gazdálkodás még át van szöve vallásos elemekkel, a gazdasági cselekvések ritusokkal és mithoszokkal vannak telítve, szertartásos, kötelező jellegük van. Az érdek és a rideg gazdasági számítások kizárólagos szempontjait csupán a racionalizmus és merkantilizmus győzelme hozták érvényre. De azért e szempontok ma se kizárólagosak, mint fennebb mondtuk, a kizárólagos üzletember ma sem egyetlen meghatározásunk.

Egyébként morfológiailag a csere szóbanforgó módjait gyakorló társadalmak mind *segmentumókból*, egymás mellé helyezett, össze nem forrott, apró csoportokból állanak, melyek messze vannak az unifikáció azon fokától, amelyet mai, európai társadalmainkban látunk.

Látnivaló, hogy Mauss módszeres felfogása és elemzései sok bírálatot válthatnak ki, de mindenképpen érdekesek. Bizonyos, hogy az emberi társadalmak s emberi gazdálkodás jelenségei bonyolult

szövevények s a pusztá logika nem vezethet rejtelmek megértéséhez. A társadalmi kezdetek, a genetikus fejlődés, a történelmi valóság szemlélete a legtermészetesebb és legegyszerűbbnek vélt jelenségről is egészen más képet nyújt, mint a végeredményben mégis csak módszertelen megfigyelések adataiból összetevődött fogalmi dedukció. Innen a történeti-szociológiai módszer értéke.

Nagy Dénes.

Heller, Wolfgang (Prof. Dr.). Nationalökonomie (Theorie und Geschichte). Ein Nachschlagebuch für Theorie und Praxis. (Meyers Wörterbücher für Recht und Wirtschaft.) Halbstadt, H. Meyer, 1926. XXIV+193. 1.

Fenti címen becses és érdekes német nyelvű dolgozat jelent meg *Heller Farkas* tollából: *a közgazdaságtan elméletének és tudománytörténetének szótár alakjában való összeállítás.* Szótárszerű a mű alakja annyiban, hogy szerző az általa tárgyalt anyagot összesen 789 betűrendben sorakoztatott vezérszóra (Stichwort) tagolva tárgyalja. Ezekből a közgazdaságtan elméletére 627 szó esik; míg a tudománytörténet tárgyi vonatkozásaira 75 szócím, az írókra pedig 87 jut. A vezérszavas anyag leközlését előszó (V—VI. l.), *rendszeres vezérszójegyzék* (Systematisches Stichwortverzeichnis VII—XIII. l.) és *az anyag rendszeres áttekintése* (Systematische Übersicht des Stoffes XV—XXV. l.) előzi meg. Az áttekintés az anyagot a következő részekre osztja: I. A gazdaság lényege és annak elemei. II. A piac és az árképződés. III. A pénz. IV. A jövedelemelosztás. V. A társadalmi gazdaság (Volkswirtschaft). VI. A világgazdaság. VII. A gazdasági élet dynamikája. VIII. A népességtan és IX. A közgazdaság története. — Ettől némileg eltérően és gazdagabb tagoltságban a vezérszójegyzék a következő csoportosítást tünteti fel: I. A gazdaság lényege és annak elemei: a szükséglet, a javak, a gazdaság, a termelés, a termelési költségek, a hozadék, a fogyasztás és az érték. II. A forgalmi gazdaság: a piac és az árképződés, a pénz, a jövedelemelosztás. III. A közgazdaság: 1. A közgazdaság felépítése, 2. A hitel és hitelintézetek. IV. A világgazdaság. V. A gazdaság mozgási tünetei (Bewegungserscheinungen) és VI. A közgazdaságtan története és módszere: történet, régi közgazdászok, újabb közgazdászok, módszer. Az idézett felosztások jellemzően tájékoztatnak a munka tartalmáról. A vezérszavak nagy számából következik, hogy az anyag meglehetősen felaprózva és — a betűrendes elrendezés miatt — az összefüggések megszakításával közöltetik. Ez azonban minden szótárszerű összeállítás jellege; amennyiben a felaprózás hátrányt jelentene a munka használójának, úgy a fentközlött két összeállítás rendszeres utalásai legalább is ellensúlyozzák ezt a hátrányt, amellyel szemben azonban a munka gyakorlati és didaktikus előnye gyanánt felismerhetjük azt, hogy minden képzelhető közgazdasági szakkifejezés és jelszó alatt az olvasó tömör rövidségű, rövidsége mellett azonban mindig teljesen megfelelő, tárgyilagos és világos ismertetést talál. Az egymással összefüggő vezérszavak szövegében utalások foglaltatnak; a németnyelvű műszavak mellett a közgazdaságtani szakirodalomban használatos idegennyelvű (latin, görög, angol stb.) szakkifejezések is fel vannak véve. Kizárt dolognak tartjuk, hogy a közgazdaságtan elméletével összefüggő bármely kérdésre, hogy bármely közgazdasági szakkifejezésre megfelelő választ, illetve értelmezést ne találjunk a kisméretű, de alapos és kiváló szak tudással írt munkában. Emeli a mű használhatóságát az, hogy a legfontosabb szakirodalom különösen azoknál a vezérszavaknál,

amelyek újabb keletűek, vagy pedig nem közhasználatuak, az illető cikk végén idézve van. Különösen ott, ahol nem objektív tüneményeknek általánosan elismert és elfogadott magyarázata (mint pl. az ú. n. alapterminusoké), hanem elméletek (teóriák), tanok és „törvények” közlése képezi szerzőnek feladatát, kapunk megfelelő irodalmi utalásokat. A legtöbb irodalmi utalásokat a forgalmi gazdaság (piac, pénz, jövedelem) és a tudománytörténet vazérszavainál találjuk.

Mindamellett, hogy szerző a közgazdaságtan elméletének minden problémakörét egyforma alapossággal és részletességgel, hogy úgy mondjuk valódi tudományszeretettel feldolgozta, mégis különösen három, a *pénzre* (99 vezérszó és utalás), a *hitelügyre* (141 vezérszó) és a fentemlített 162 vezérszóban tagolt *tudománytörténetre* vonatkozó, a munka kitűnő voltát legjellemzőben bemutató tudománycsoportot emelek ki s az ezekbe a csoportokba tartozó anyag feldolgozását a munka legsikerültebb részének tartom. Ebben az én ítéletemben bizonyára osztozkodik minden szakember, aki például a pénzelméletek kimerítő, gondosan összeválogatott irodalmi utalásokkal ellátott sorozatát, vagy a bankügyletek és a pénzpiacra vonatkozó vezérszócsoportokat, vagy különösen azokat a kitűnően tájékoztató cikkeket olvassa, amelyeket szerző a nagy kulturnemzetek közgazdasági irodalmáról összefoglalóan írt (amerikai, angol, francia, német és olasz közgazdaságtan a mű 6, 26, 36, 43 és 79 oldalain). A tudománytörténetet a „Geschichte der N. Ö.” c. cikk bevezeti, az egyes tudományos iskolák elméleteit a „Merkantilismus, Kameralwissenschaft, Physiokratismus, Klassische Schule, Ethische, Romantische, Historische, Mathematische és Österreichische Schule”, valamint „Sozialismus” címei alatt ismerhetjük meg, mely ismertetéseket a fentemlített nemzeti szakirodalmi tájékoztatók szerencsésen egészítenek ki. Az általános cikkeken kívül még 87 kutató életrajzi adatait és irodalmi tevékenységük rövid méltatását találjuk az illető egyének neve alatt.

A művet nemcsak a szakember forgathatja haszonnal, hanem — és talán első sorban — a gyakorlat embere is, egyszóval mindenki, aki közgazdasági kérdések iránt érdeklődik. A munkának így a németül tudó közönség körében gyors elterjedését prognosztikálhatjuk; kívánatos volna, ha a munka magyarra való fordításával a hazai szakirodalom értékes és hasznos, s ami a fő: tudományos szempontból kifogástalanul objektív és helyesbítésre nem szoruló vezérfonállal szaporodnék.

Kováts Ferenc.

Hantos, Elemér: Das Kulturproblem in Mitteleuropa. Verlag von Ferdinand Enke in Stuttgart. 1926. 42 l.

A kultura a gazdasági fejlődés és haladás egyik főtényezője. *Hantos* a kultura fogalmának az eddigiektől eltérő és alaposabb magyarázatot ad. Kultura az eddigiek szerint a lélek világát: erkölcsöt, művészetet, tudományt jelentett; civilizatio az élet külvilági, anyagi alakulását: technikát, gazdaságot, politikát. *Hantos* a kettőt összekapcsolja s szerinte: „Kultur ist jede Veredelung des Lebens durch Denken und Menschenarbeit. Kultur ist jede Erhöhung der Lebensfreude breiter Massen, arbeitender Millionen durch die Werke des menschlichen Fortschritts.” (22. old.) Ezen ponton kapcsolja bele ezt a munkáját a középeurópai egységet szolgáló eddigi műveibe. A középeurópai kultúregység nem agyszülemény, hanem viharos történelmi mult teremttette valóság, melynek különösen és sehol másutt nem tapasztalható

ismérve, hogy számos hatóerőnek: származás, faj és vallásbeli eltérésnek világra szóló eredményeket produkált közös eredője. Míg régebben a nemzetiségi kérdés volt gátlója az erők szabad kifejlődésének, addig most az új határok állják útját ugyanennek a folyamatnak. Szerző azt az álláspontot képviseli, hogy a legkisebb csoportnak is teljes szabadságot kell biztosítani képességeinek virágzására, ami helyes felismerése annak a döntő jelentőségnek, mellyel a kultúra a gazdasági haladás szempontjából bír. Ennek az erőnek gyarapítása valóban a nemzetek gyümölcsöző tőkebefektetése. Kultúrafejllesztés ma egy közületi háztartási kérdés, mely mintegy függvénye a többi kiadásnak. A kép, mit erre vonatkozólag *Hantos* bemutat, a fegyverkezési illetve honvédelmi kiadásokkal kapcsolatosan igen szomorú. A helyzet az, hogy Közép-Európa országai ma is sokszorosan többet költenek a hadügyi tárcákra, mint amennyit kulturális kiadásokra fordítanak. Jele ez annak, hogy a népek igen messze tartanak még a megértés szellemétől. Amíg Ausztriában és Csonka-Magyarországon a honvédelmi kiadások 7.5 illetve 16.1%-át teszik ki a költségvetésnek szemben a kulturális kiadások 6 illetőleg 14.6%-ával, addig Jugoszláviában, Csehszlovákiában és Romániában 18.9, 19.2 és 13.6% áll szemben 6.3 aztán 8.9 és 8.3%-al; Lengyelországban pedig úgy alakul az arány, hogy a kulturális kiadásokra 16.5%, a honvédelmiekre pedig 26.5% esik. Középeurópa ma már csak földrajzi egység, hogy az annyira kíváncsi gazdasági egység lehessen ismét, annak előkészítő útja, hogy a kulturális kapcsolatok felvétessenek. *Hantos* eddigi műveiben is gyakorlati javaslatokkal szolgált abban az irányban, miként lehetne a gazdasági közeledést létrehozni, legújabb művében pedig ismét javaslatot tesz; jelenleg egy „Mitteleuropa-Institut” felállítására, melynek feladata volna a középeurópai államok gazdasági életének figyelemmel kísérése s az ebből adódó problémák megtárgyalása. A javaslat azt célozza, hogy a földrajzi egységnek gazdasági egységgé való olvasztása állandóan napirenden tarttassék s az ezzel szemben mutatkozó idegenkedés eloszlattassék. Szerző nemes célért küzd: eltakarítani az útból Középeurópa gazdasági fejlődésének erőszakosan létesített akadályait; a szívós kitartás, alapos átgondoltság és mély érzés, amivel ezt teszi, tiszteletet keltő. A világháború okozta gazdasági romlás kulturális sülyedést is okozott; ennek az állapotnak megszüntetése ma, amidőn — szerző szavai szerint — minden eltűnt, ami a vállalkozó és bér munkás osztályok között volt, elsőrendű kérdés.

Lányi Rezső.

Mitzakis, Michel: Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations. — Paris, Les Presses Universitaires de France. 1926. XIV. + 418. l.

Hazánknak a Nemzetek Szövetsége támogatásával megkezdett gazdasági szanálása a kölföldi szakkörök figyelmét fokozottabb mértékben terelte a trianoni Magyarország felé. Ennek a nagy érdeklődésnek egyik újabb bizonyága a francia könyvpiacra megjelent fentidézett hatalmas munka. E könyv többet nyújt annál, amit címe sejtet: nem csupán Magyarország pénzügyi talpraállításával és a Nemzetek Szövetségének közreműködésével foglalkozik, hanem gazdasági életünk minden ágára kiterjedő, plasztikus képet nyújt hazánkról. A bevezetésben vázolja a régi Magyarország helyzetét a monarchiában. Úgy látszik politikai és jogi kérdésekben nem mutat oly nagy szakavatottságot, mint gazdasági kérdésekben. Erre vall például a következő megállapítása:

„Sans doute, des Andrássy, Taaffe, Badeni, Aerenthal, avaient essayé tour à tour de libérer la Monarchie de la servitude du Pacte dualiste de 1867, mais sans succès“. (7. l.) Annál nagyobb tárgyismerettel és megértéssel tárgyalja Magyarország háború alatti és utáni helyzetét. A munka első fejezetét gazdag statisztikai anyag felhasználásával Ausztria-Magyarország 1914–1920. évi pénzügyeinek szenteli. Helyesen mutat rá, hogy a világháború kitörése a monarchiát pénzügyileg készületlenül találta. Szerző részletesen ismerteti a monarchia háborús kiadásait, a legutolsó költségvetéseket, a fedezetlen bankjegykibocsátás egyre növekvő nagyságát, a forradalmaknak pénzügyeinkre gyakorolt káros hatását. Majd *Laky Dezső* munkája (*Csonka-Magyarország megállásának közgazdasági kárai*) alapján, melyre többször utal (33., 238., 406. l.), a gazdasági helyzetet, a közgazdasági kárait hangsúlyozza.¹ A trianoni békeszerződés fontosabb intézkedéseinek és azok gazdasági következményeinek beható ismertetését találjuk a második fejezetben. Mitzakis szerint a Magyarországot ért nagy sérelmek egy része abból származik, hogy a trianoni békeokmány gazdasági intézkedéseit a versaillesi békeszerződés alapján fogalmazták meg (82. l.). Már pedig hazánk gazdasági viszonyai, nemzetközi pénzügyi helyzete, gazdasági erőforrásai lényegesen különböznek Németországtól s Magyarország a külföldnek erősen adósa lévén, különösen nyomasztóan érzi a békeszerződésnek a háború előtti adósságok valorizációjára vonatkozó intézkedéseit.

Mitzakis nagy tudományos felkészültsége, a közgazdaságtan elméleti kérdéseiben való alapos ismerete, különösen munkájának harmadik fejezetéből tűnik ki, melyben a magyarországi 1920–1924. évi inflációs időszakot tárgyalja. A kérdés elméleti megvilágításánál kiváló közgazdasági írók műveire támaszkodik és fejtegetéseit irodalmi idézetekkel teszi gazdagabbá. A magyarországi infláció alakulásával kapcsolatban úgy találja „en définitive dans le développement qui suit de l'inflation hongroise nous nous croyons autorisés à considérer les variations de la circulation fiduciaire comme suffisamment représentatives des variations de la masse des moyens de paiement“ (109. l.). A Deviza Központ szerepéről Mitzakis azt a véleményét fejezi ki, hogy ez az intézmény volt az, amely leginkább hozzájárult a korona leromlásának gyorsításához, semhogy azt stabilizálta volna (128. és 181. l.), ami mégis túlszigorú ítélet. Mert kétségtelenül pénzünk értékének leromlását számos végzetes hiba elősegítette, azonban még sem lehet mindazt csupán az egykori Deviza Központ terhére írni.

A háború utáni magyar pénzügyi politikát az inflációs évek szerint részletezve megemlékezik *Hegedüs Loránt* pénzügyi programjáról, a magyar államháztartás egyensúlyának helyreállítására irányuló szívós törekvéseiről, javaslatainak sebezhető pontjairól és azokról a körülményekről is, melyek a nagyszabásúnak ígérkezett pénzügyi operáció teljes keresztülvitelét és annak eredményességét megghiúsították. *Hegedüs* pénzügyi terveinek veszélyes pontját szerző abban látja, hogy egész programját a korona jelentékeny javulására alapította. Különösen azt kifogásolja, hogy *Hegedüs* koncepciója defláción és vagyonváltságon nyugodott. Mitzakis szerint a bankjegyforgalom korlátozásával nem szokott mindig megfelelő valutajavulás karöltve járni, a vagyonváltság pedig csak a legritkább esetben vezet eredményre. Szerző e megállapítása nem állja ki minden tekintetben a bírálatot: nem lehet ugyanis a defláció feltétlen eredménytelenségéről

¹ A munka címét mindannyiszor tévesen idézi (Les dommages économiques de la Hongrie mutilée par l'occupation roumaine).

beszélni, amint azt *Rasin* pénzügyi politikájának következményei is mutatták; a vagyonváltsággal is lehet eredményt elérni, erre ugyancsak Csehszlovákia szolgál példával.

A fizetőeszközök, a bankjegykibocsátás, a kamatláb és az árak alakulását Magyarországon az 1921—1924. évi inflációs idő alatt Mitzakis grafikonokban teszi az olvasó előtt szemléletessé. A magyarországi infláció idején szerző szerint a pénz mennyiségi elmélete és a vásárló erő paritásának elmélete (*théorie paritaire des pouvoirs d'achat*) nem nyert igazolást.

Külön fejezetben méltatja Mitzakis a Nemzetek Szövetségének hazánk pénzügyi szanálása terén kifejtett közreműködését. Beszámol a magyar kormány és a külföldi illetékes tényezők között megindult hosszas tárgyalásokról és azokról az akadályokról is (jóvátételi kérdés, a „kisantant” által támasztott nehézségek), melyek eleinte a szanálási program megvalósításának útjában állottak. A Nemzetek Szövetségének pénzügyi bizottsága által kidolgozott jelentést elméleti szempontból is figyelemreméltónak tartja. A pénzügyi szakértők világosan felismerték a trianoni békeszerződés egyik — gazdasági életünkre, a magyar korona sorsára károsan kiható — hibáját: a *jóvátételi probléma* bizonytalan, függő voltát. E szakértők jelentékenyen hozzájárultak e bizonytalanság megszüntetéséhez, jelentésükben a jóvátételi összeg megállapítását sürgetve. A jóvátételi kérdés a szanálási tárgyalások folyamán szerző szerint elfogadható megoldást nyert. De hozzáfűzi, hogy a jóvátétel elvének alkalmazása oly országgal szemben, melytől területének kétharmadát, népességének pedig háromötödét elvették, egyáltalán vitatható (238. l.). A jóvátételi bizottság határozatait, az ezzel kapcsolatos genfi jegyzőkönyveket, az egész szanálási programot a legapróbb részletekig megtaláljuk e könyvben.

Mitzakis a külföldi kölcsön felvétele által megindított szanálás első évéről (1924 május—1925 június) számol be munkája 5. fejezetében. E krónika megírásánál különösen *Smith* főbiztos havi jelentései szolgáltak értékes adatokkal. A gazdasági rekonstrukció eredményeit a Magyar Nemzeti Bank első évi működése, a korona stabilizálása, az államháztartás fokozatos javulása alapján mutatja be. Érdekes összehasonlítást nyújt a német-ausztriai és a magyarországi szanálás között. A két ország helyzetének különbségéről megemlékezve kiemeli, hogy hazánk a forradalmaktól és a megszállások romboló pusztításaitól többet szenvedett, mint a szomszédos Ausztria és egyébként is Magyarországot az utódállamok (helyesebben a „kisantant”) ellenséges gyűrűje veszi körül. (323. l.) Befejezésül hangsúlyozza, hogy a magyar szanálás műve még nem jutott teljes betetőzéshez s így végső következtetéseket még nem lehet levonni. A trianoni szerződés aláírása óta két nagy etape-t lát Magyarország történetében: az első a békekötés utáni három év volt, midőn az ország *saját erejéből* kísérelte meg gazdasági regenerálását, a második a *külföldi kölcsön* felvételével megkezdett szanálási periodust foglalja magában. E pontnál újra megragadja az alkalmat arra, hogy a Nemzetek Szövetségének érdemeit kiemelve, szerinte Európa nagy hálaival tartozik a Nemzetek Szövetségének, mert nem lehet tudni, mily gazdasági zavarok és politikai bonyodalmak származtak volna Magyarország és Német-Ausztria pénzügyi összeomlása következtében. Szerző látja azokat a súlyos áldozatokat is, melyeket hazánknak a szanálási program eredményes keresztülvitele érdekében meg kellett hoznia s úgy véli, hogy Magyarország közgazdasága a mostani krízist sikerrel fogja leküzdeni. A függelékben hazánk jelenlegi gazdasági helyzetét ismerteti s itt a budapesti nagybankok, a tőzsde, a

mezőgazdasági és ipari termelés, a kereskedelem viszonyairól gazdag statisztikai anyag kíséretében nyújt képet.

Említésreméltó, hogy a munkát *Geouffre de Lapradelle* párisi professzor magasszárnyalású előszava vezeti be, melyben a magyar szanálás főbb eredményeiről megemlékezve, elismeréssel adózik különösen gróf *Bethlen* Istvánnak Magyarország gazdasági talpraállítása körül szerzett kimagasló érdemeinek.

A munka szerzőjének hazánk iránt való meleg rokonszenvéről tanúskodik. Témájára vonatkozó anyagát Mitzakis hangya-szorgalommal hordta össze és objektív bírálattal használta fel. Kisebb tévedésektől a könyv persze nem mentes. De kétségtelenül hálásak lehetünk Mitzakisnak azért, hogy a trianoni Magyarország pénzügyi talpraállításáról, a hazai irodalmat megelőzve, első monografikus feldolgozást nyújtott s ezáltal a magyar kérdés e fontos részét a külföldi szakkörök előtt kellően megvilágította. Örvendetes volna, ha minél több ily értékes munka gazdagítaná a hazánkra vonatkozó idegennyelvű irodalmat.

Szádeczky-Kardoss Tibor.

Dr. Kovrig Béla: Az új Oroszország. 1917—1926. Budapest, Franklin, 1926. 400 l.

A Szovjet-Oroszország s a bolsevizmus irányában meggyilvánuló általános érdeklődésnek megfelelőleg az orosz kérdés irodalma igen nagy. Nem számítva a kizárólag orosz nyelven megjelent munkákat: hivatalos kiadványokat, statisztikákat s a napisajtó termékeinek nagy tömegét (amelyek bármennyire megbízhatatlanok legyenek is, mégis az elsődleges forrásokat szolgáltatják), közel 750-re tehető a bolsevik Oroszországgal foglalkozó, nem orosznyelvű művek és értekezések száma. Kovrig Béla „Az új Oroszország” című munkáját német, francia és angol nyelvű források alapján írta meg. A bevezető, szellemtörténeti résztől eltekintve, igyekezett a gazdasági élet komplexumát a vele szorosan összefüggő társadalmi jelenségektől a lehetőséghez képest elvonatoztatni s így voltaképpen Oroszország utolsó pár évének csak gazdaságpolitikai kísérleteit és gazdaságtörténetét tárgyalja. Az első, nagyobbára Danilevszki ismert munkájára támaszkodó fejezetben vázolja azt az utat, mely a cári birodalom autokráciájától, orthodoxiájától s imperiálizmusától, a bolsevizmus despotizmusáig, forradalmi dogmatizmusáig s világforradalmi törekvéséig vezet. Majd annak a kérdésnek a taglalása után, hogy mikor érett egy társadalom marxi értelemben véve a forradalomra, a Lenin és Bucharin közötti küzdelmet tárja elénk. Bucharin győztes elméletének alapos ismertetése után a Szovjeteknek 1917—1921-ig terjedő gazdaságpolitikáját: a hadi kommunizmust, s annak intézményeit igyekszik feltárni s a hadi kommunizmus összeomlásával kapcsolatban a tervgazdálkodásra vonatkozó elméletek bírálatára tér ki. A továbbiakban részletesen ismerteti Lenin új gazdaságpolitikáját, a Nepet, rámutatva, hogy a termelőerők fejlesztését célzó intézkedések a kapitalizmushoz való visszatérést jelentik s végül a Szovjet-Unió strukturáját mutatja be uagy vonásokban.

Szerző, amint ez a fenti vázlatos tartalmi kivonathól is megállapítható, nagy anyagot ölel fel. Megfelelő elméleti készültséggel, törekedve az objektivitásra, derék munkát végzett és gazdaságtörténeti vonatkozásban sok érdekes adatot tett hozzáférhetővé a magyar olvasóközönség számára. Egyes megállapításaival szemben lehetne — más forrásból vett adatokat felsorakoztatni, de az abszolút megbízható adatok hiánya miatt s mert egy

nagymértékben inefficiens gazdasági rendszer, kis tudományos érdeklélő, részletkérdéseiről volna szó, ezt az eljárást mellőzzük. Ehelyett azonban a könyv különböző fogyatkozásaira kell rámutatnunk.

A munka célkitűzése nem egységes, úgy félrevezető címe, mint a bevezetésben adott program, valamint az első negyven oldal után az ember mást és többet várt. A mindenkinek: tudománynak és nagyközönségnek egyaránt szolgálni akaró szerző témájának tagolásában, stílusában bántó egyenetlenségek vannak. A nem megfelelő ökonómiával rendezett nagy anyag, egyes részletek aprólékos kidolgozása, szerzőnek az a hajlandósága, hogy elméleti gazdasági kérdéseket von a tárgyalás menetébe, azt eredményezte, hogy több fontos, a témának integráns részét képező probléma a könyvből kiszorult vagy nem részesült jelentőségének megfelelő figyelemben. A külkereskedelem például, amely pedig a legtöbb érdeklődésre tarthatna számot, mostoha elbánásban részesül. Vázolnia kellett volna itt a fejlődés hármas étapját: az Oroszországgal szemben 1917-től alkalmazott általános vagy aranyblokád (1), amelyet Svédország tört át 1920. májusában (2), míg a harmadik etap kezdetét, a de jure elismerések szakát, az 1922-ben megkötött rapallói orosz-német szerződés jelzi. Rá kellett volna mutatnia arra, hogy ma körülbelül 35 állam áll Oroszországgal kereskedelmi összeköttetésben, stb. A külföldi tartozások kérdése könyvből teljesen hiányzik. Ez a kérdéskomplexum pedig fokozott figyelmet érdemelt volna. Áll ez úgy a multra, mint a jelenre vonatkozólag. A jogrendszerben beállott újabb, fontos változások több méltánylást érdemelnek. A III. Internationale szervezetének és működésének ismertetését mellőzi, úgyszintén a szociáldemokráciának a kominternnel szemben való állásfoglalását is. Nem emlékezik meg a cséka vérengzéseiről sem, mert úgy véli, hogy az ezzel kapcsolatos adatok közismertek. Így az intelligencia s az ipari munkások ezreit pusztító terror, a jogbizonytalanság, mely egyik lényeges oka volt a külföld elzárkózásának, kimarad a gazdasági életre ható tényezők sorából. Pár szót érdemelt volna a vörös hadsereg is, amelynek kis száma egyik oka annak, hogy a „város” nem tudja akaratát a távol falvakra ráerőszakolni: így az ipari forradalom mellett egy vele ellentétes célú agrárforradalom ment végbe Oroszországban. Elkerülte a szerző figyelmét, hogy 1925 augusztusában megjelentek a Goszplan 1925—1926. évre szóló gazdasági kontrolszámai, egy gazdasági budget, amelynek feldolgozása szorosan a mű kereteibe illett volna. Dogmatikus hangja is kihívja helyenként a kritikát. Leninről azt írja többek közt: „Bizonyosak vagyunk abban, hogy ellentmondással nem találkozunk azt állítva, hogy Vladimir Iljics Uljarnovnál alaposabban és részletekbe menőleg. Kautskyn kívül, Marx tanítását és a marxizmus irodalmát alig ismerte valaki. Nincs az utolsó idők orosz történetének oly momentuma, amelyhez Lenin, az Iskra vagy Vpériod hasábjain ne fűzte volna sajátos és mindenkor a tényleges állapotokhoz igazodó megjegyzéseit”. (65. l.) Ilyet oroszul nem tudó szerzőnek csak a forrás tüzetes megjelölése mellett lenne szabad leírni. A munkavédelem című fejezetben a következő sorokat olvashatjuk: „A munkásanya gyermeke tehát hét éves koráig nappalát a napközi otthonban tölti, ahol állandó orvosi és tanítói felügyelet alatt pihen és játszadozik, az anya munkaidejének leteltével pedig anyjával együtt vizszatér otthonába”. (330. l.) Ez lira. A valóságot Lenin özvegyének, Krupszkaja asszonynak egy nyilatkozatában, amely 1923. év végén kelt, inkább véljük megtalálni: „Hét millió elhagyott gyermek van városainkban s a gyermekmenhelyek legfeljebb 50.000 befoga-

dására képesek“. Az említett kérdések feldolgozása, a mű gazdaságtörténeti részének kiegészítésére szolgált s annak terjedelmét kétségtelenül erősen megnövelte volna. El lehetett volna maradnia azonban a szellemtörténeti résznek, az ebben a könyvben nem helyénvaló elméleti gazdasági fejtegetéseknek, mert az a körülmény, hogy szellemtörténet, gazdaságtörténet, közgazdaságtani elmélet és gazdaságpolitika, valamint szociográfia egy mű keretein belül akarnak jogaikhoz jutni, a mű egységének s ezzel tudományos értékének rovására megy.

Trócsányi György.

Krolopp Hugó: A szeszadótörvények befolyása a szeszipar fejlődésére. Budapest, 1925. 196. l.

Krolopp munkájának bevezető részében ismerteti azon különböző szempontokat, amelyek a szesz megadóztatásánál figyelembe jönnek és ennek kapcsán végigvezet a különböző szeszadórendszereken, felsorakoztatva azok előnyeit és hátrányait. A könyv lényeges tartalma azonban a szesz magyarországi megadóztatásának pompásan megírt története 1849-től napjainkig. Csupán az kár, hogy a szeszipar fejlődésének története, bár az adózás történetével párhuzamosan tárgyalatik, igen vázlatos maradt.

Az 51. lapon a következő áll: „Az 1888/89—1896/97. termelési időszakokban, átlagokban évente 872.542 hl. helyett csak 810.569 hl. kontingens termeltetett ki, ebből is csak 763.997 hl. lett megadóztatva, vagyis csak ennyi fogyasztatott el. Tehát évente 69.970 hl.-el kevesebb termeltetett, mint lehetett volna és 46.572 hl.-el kevesebb fogyasztatott el, mint amennyi tényleg megadóztatott.“ A két mondat ellentmond egymásnak. A másiknak nyilván úgy kellene szólni, hogy 46.572 hl.-el kevesebb fogyasztatott el, mint amennyi tényleg *kitermeltetett*. Vajon lehetséges-e azonban, hogy kilenc év alatt összesen 420.000 hl. szesz halmozódott volna fel az évi termelés elfogyasztatlanul maradt hányadából?

Kíváncsi volna, ha egyéb adóink hasonló alapos monografikus történeti feldolgozásban részesülnének.

Varga István

A m. kir. kormány 1913—1918. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.

Éppen tíz éve annak, hogy a magyar kir. kormány működéséről és az ország közállapotairól szóló utolsó jelentés a nyilvánosság elé került. Már magában véve ezért is örömmel kell megemlékeznünk arról, hogy egy hasonló jelentés ismét a nyilvánosságra került. Hiszen a minisztériumok működéséről áttekintő képet nyerni amúgy is nehéz és ez áttekintésnek főforrását a kormány jelentéseiben kell keresnünk; az pedig, hogy az ország tájékozódást szerezhessen arról, hogy az állami élet terén milyen fontosabb mozzanatok folytak le, mindenesetre nagy jelentőségű dolog. Sajnálunk csak azt kell, hogy a most szétküldésre került jelentés csak az 1915—1918-as évekre vonatkozik, holott már 1926-ot írunk. Így inkább csak történelmi értéke van e jelentésnek.

Sajnos, ebből a szempontból is nem egy észrevételt lehet ellene tenni. Áll ez főképen az egyes minisztériumok működéséről szóló részről. Az itt közölt egyes jelentések néha majdnem egyszerűen a kiadott fontosabb rendeletek kommentár nélküli felsorolását nyújtják csak, holott igazán képet csak akkor lehetne az illető minisztérium működéséről nyerni, ha a fontosabb intézkedések és törvényalkotások szerves képét, az intézkedések indokait és eredményeit is felöleli a jelentés. Az ország közállapotai-

ról szóló rész feladatát már sokkal jobban teljesíti és inkább csak abból a szempontból lehet ellene észrevételt tenni, hogy az állami élet egyes fontosabb mozzanataira egyáltalán nem terjed ki. Így p. o. hiányzik a pénzügyi helyzet fejlődésének vázolója, holott napjainkban éppen ez tarthatna igen nagy érdeklődésre számot és ha már régebben e jelentések erre nem terjeszkedtek ki, legalább is annyira kellene a kor követelményeivel számolni, hogy ez irányban a jelentés kibővítettnek. Persze összefügg e kérdés pénzügyi statisztikánk elhanyagolt állapotával, mely kérdés megbeszélése külön tanulmányt érdemelne. Hiszen a pénzügyi statisztika, különösen az adóstatisztika folytonosan szem előtt kellene hogy legyen, amidőn pénzügyi intézkedések történnek, mert hiszen a teherelosztás kérdése csak tapogatózva és komoly alap nélkül tárgyalható addig, amíg pénzügyi statisztikai alapokra nem helyezkedhetik. Ennek pedig útját állja az, hogy nálunk adóstatisztikai adatok a nyilvánosságra alig kerülnek. Valóságos fellelegzés volt ezért azok számára, akik a pénzügyi kérdések iránt komolyan érdeklődnek, a népszövetségi főbiztos jelentése, mely havonként az adók alakulásáról is beszámol. Igen kíváncsi volna, ha a jövőben a statisztikai évkönyv is ez irányban kibővítettnek és a lehető legsoványabb állampénzügyi része, az adóstatisztika adatait is felvenné. Nagy fontosságuk volnának itt ezután olyan feldolgozások is, amelyeket a statisztikai hivatal teljesíthet legjobban. Ezáltal, valamint a fent jelzett miniszteri jelentések megfelelő átalakításával és kibővítésével valóban közállapotaink hű tükrévé válnék a kormányjelentés. H.

Cohen Arthur: Besteuerung und Geldentwertung. Dunker & Humblot. München und Leipzig. 1924. 42 l.

A *Schriften des Vereins für Sozialpolitik* sorozatában igen értékes füzetet jelent Cohen-nak kezeink között levő dolgozata. A háborús és inflációs idő adózásából három irányban vonja le a következtetéseket: adópolitikai, adóelméleti és pénzügyigazgatási irányban. Az adóelmélet szempontjából arra a lényeges megállapításra jut, hogy a pénz elértéktelenedésének jelenségét abba be kell vonni. Ennek taglalásával a pénzügytan eddig csak az államadóssági kérdés keretében foglalkozott, de a közgazdaságtól adó alakjában való erőelvonást e szempontból nem vizsgálta. Az elmúlt időszak bizonyítja, hogy az inflációnak az államháztartás rendezetlensége nemcsak előidézője, hanem elsősorban hátrányt szenvedője is. A pénz elértéktelenedése folytán a törvényhozás által megszavazott adó eredménye a bevételezés idejében már nem az az államkinestárra nézve, mint amennyit eredetileg jelentett. A pénz elértéktelenedés okozta magasabb szükségleteknek adó útján való fedezését a törvényhozás mindinkább gyorsabb ütemben való adómegszavazásokkal sem tudja elérni mindaddig, amíg az adórendszer teljes átalakítása, főleg pedig azon adófajoknak kiaknázása be nem következik, melyek leginkább érzik meg a pénz értékének változását. Innen van az, hogy a forgalmi adófajok az egész vonalon oly nagy jelentőséghez jutottak. Ezen az alapon Cohen az adókat a pénz értékének változásával szemben érzékeny és érzéketlen csoportokba osztályozza, ami számunkra nem új, mert egyezik a dinamikai és statikai adók megkülönböztetésével.* Rendezetlen államháztartás — infláció — költségvetési hiány — ez az a kör, amelyből csak egy kiút van: az adószolgáltatás azon érték szerint

* L. Heller: Pénzügytan. I. Budapest, 1920. 126. old.

kell hogy történjék, melyet az adóteher a kivetés időpontjában jelentett. Számos példa mutatja, mily hosszú volt az út, míg a törvényhozások erre rászánták magukat, jóllehet idevágó javaslatokban (Roggensteuer etc.) hiány nem volt. Érdekes azonban megfigyelni, hogy úgy a múltban, mint pedig a világháború utáni időben ez csak akkor következett be, mikor az inflációs valuta további fenntartása lehetetlenült. Cohen fejtegetéseit kiegészítve, azt mondhatnók, hogy az áttérésnek ideje akkor van adva, amikor a közgazdaság a fixértékekben való számításra tér át.

Adópolitikai szempontból sok kényes kérdést tárgyal Cohen. Az infláció új adóalapokat sejtet; jóllehet olyanok nincsenek, mert csak az inflációs áremelkedés következtében tulajdonítunk nagyobb jelentőséget valamely adóalapnak. Megkülönböztetni az igazi inflációs nyereséget az ilyen látszólagostól, a hozadéki adórendszer átdolgozása, az elértéktelenedés szorzószámának megállapítása s érvényesítése, a jövedelmi adórendszerrel pedig a bevallásnak háttérbe szorulása s annak külső ismérvek alapján való kivetése stb., igen nehéz, minek megkönnyítését csak az szolgáltathatja, — mit a tapasztalatok alapján mint tételt állíthatunk — hogy az adóteher és a pénzértéktelenedés közötti kapcsolatot meg kell találni. Németországban az adóbevételek ugrásszerű emelkedését tapasztalták, mielőtt azok aranyárka alapján vételeztettek be. Azt lehet mondani, Cohennak ebben teljesen igaza van, hogy az utóbbi évek adótörténetében az adórendszereknek helyes kiépítésén s a változott viszonyokhoz való alkalmazásán kívül, kétségtelenül ez a legfontosabb jelenség.

Jól kiképezett, hivatása s feladata magaslatán álló pénzügyigazgatási tisztikar jelentőségét — a kameralisták tanait igazolva — az utóbbi évek mindenfelé eléggé kiemelték. Elsőrendű s kiváltképpen az adóbevételei költségek csökkentését szolgáló feladat ez, mely erősen megszívlelendő. Cohen füzeté e tekintetben igen jó bizonyíték.

Lányi Rezső.

Reibnitz Kurt Freiherr von: Amerikas internationale Kapitalwanderungen. Berlin und Leipzig, 1926. VIII. + 123. l.

Az Egyesült Államok mai pénzügyi jelentősége mellett nagy érdeklődésre számot tartó könyv statisztikai szempontból nagy tömeg, tárgyára vonatkozó, különböző forrásból származó jórészt becslésen alapuló adatot tartalmaz. Szerző statisztikai forrástanulmányokat nem végzett, hanem a rendelkezésre álló adatok alapján érdekfeszítően vázolja az Egyesült Államok nemzetközi tőkemozgalmát. Ismeretes, hogy Amerika a világháború kitöréséig adósállam volt. Reibnitz részletesen leírja eladósodásának történetét 1776 óta és a tőkeszükségletét kielégítő államok szerepét, továbbá azt, hogy a tőke kik által közvetítve, mely utakon s mely vállalkozások finanszírozása céljából özönlött az Egyesült Államokba s hogy időnkénti visszafizetések révén mely változásokon ment át. A háború kitörésekor Európa birtokában 5.244 millió dollár értékű amerikai értékpapír volt, ebből 3344 millió dollár angol, 700 millió hollandiai, 700 millió francia, 350 millió német és 100 millió dollár svájci tőkések tulajdonában. Ezzel szemben az Egyesült Államok külföldi követelése ebben az időben mindössze 1000 millió dollárt jelentett, ebből 300 millió Mexikóra, 350 millió közép- és délamerikai államokra, 100 millió Kanadára, 100 millió Kinára és Japánra és 100 millió dollár Európára jutott.

A világháború Amerikára nézve kedvező konjunktúrája az Egyesült Államokat tőkeexportáló állammá tette. Amellett, hogy külföldön levő értékpapírjainak jó részét visszaváltotta, európai és

más államoknak, illetőleg azok közgazdaságának hatalmas hitelek nyújtott. A háborúban való aktív részvételét megelőzően, 1914 augusztus és 1917 április között 2400 millió dollárt hitelezett külföldre s ugyanabban az időben 1000 millió dollár értékű aranyat importált és 1800 millió dollár értékű amerikai értékpapírt váltott vissza. Azután szövetségeseinek nyújtott körülbelül 10.000 millió dollár értékben hitelt. Ezenfelül is hatalmas összegekkel vált a külföld hitelezőjévé, 1924. január 1-ig 8000 millió dollár értékben. Utóbbi összegből Kanadára 2500, Kubára 1360, Mexikóra 1022, Dél-Amerikára 1230, Európára 1300, Ázsiára 440 millió dollár jutott. Ehhez járulnak még a Dawes-tervezet elfogadása után elsősorban a német birodalomnak, német államoknak, városoknak és vállalatoknak 1924-ben és 1925-ben nyújtott hatalmas hitelek és kölcsönök, amelyek összege több, mint 500 millió dollárra tehető. Ezen hatalmas számokat, melyekkel szemben elenyészik az a néhány száz millió dollár, amit Amerika a márka-spekuláción és orosz követeléseim vesztett, csak az tudja érthetővé tenni, hogy az Egyesült Államok nemzeti vagyona 1912-ben 186, 1920-ban pedig 320 milliárd dollár volt.

Reibnitznek a fejlődés alakulására vonatkozó indokolásához egy megjegyzést kell fűzni. Egy ízben (75. l.) azt mondja, hogy a kamatozás emelkedését a növekvő drágaság tette szükségessé, minek következtében azonos névleges tőke 1913-ban 5%-os kamatozás mellett biztosította csupán azon életstandard fentartását, melyet 1905-ben még 4¼%-os kamatjövedelem tett lehetővé. Nem hiszem, hogy az okozati kapcsolat ilyen jellegű megkonstruálása a közgazdaságtan előtt megállhatna.

Varga István.

Berger, Ernst: Arbeitsmarktpolitik. Sammlung Göschel, Band 928. 1925. 150. l.

A háborút követő évek gazdasági zavarai, s az annak következményeképp a legtöbb államban mutatkozó munkanélküliség a munkapiac politikájának nagy jelentőségére irányította a közfigyelmet. A jelen könyv talán az első, mely — habár szerény keretek között — ezt a kérdést összefoglalóan tárgyalja, s a munkapiac szabályozására szolgáló rendelkezésekkel és eszközökkel foglalkozik. Részletesen tárgyalja az idevonatkozó fontosabb intézkedéseket, mint a munkaközvetítést, pályaválasztást és tanoncelhelyezést, továbbá a rendkívüli intézkedéseket, így a leszerelést követő idők kényszerrendelkezéseit, a munkamegosztás megfelelő szervezését, a munkaalkalom nyújtásának és a munkásvándorlásoknak kérdéseit. Külön fejezetben foglalkozik a keresetnélküliekről való gondoskodással és a munkanélküliség esetére való biztosítással. Ismerteti a munkapiac irányítására és szervezésére szolgáló szerveket s az azok egymáshoz való viszonyát. Egy rövid történeti áttekintés és a munkapiac legfontosabb adatainak statisztikája egészítik ki a munkát, mely a német mellett a külföldi viszonyokra, valamint a nemzetközi gazdaság- és szociálpolitikára is figyelmet fordít. A könyv jó vezérfonal a munkapiac kérdésével foglalkozóknak és irányt nyújt az ezzel összefüggő kérdések rendszeres tanulmányozására és feldolgozására.

Br. V.

Folyóiratok szemléje.

Allgemeines statistisches Archiv.

15. Band 1925. 2. Halbband.

Zahn, Fr.: Internationale Kulturstatistik. A nemzetközi Statisztikai Intézet legutóbbi római ülésén előterjesztett jelentés. — *Lorenz, P.*: Hundertjährige Sterblichkeitsbeobachtungen an der Bevölkerung einer deutschen Kolonie im Kaukasus. — *Feig, L.*: Aus der Wanderungsstatistik wichtiger Ein- und Auswanderungsstaaten: A vándorlási statisztika nemzetközi jelentősége a világháború után fokozódott. A vándorlási statisztika nemzetközi összehasonlításának előfeltétele, az adatgyűjtések és a feldolgozás módszereinek egységesítése, még nincs megvalósítva. Ennek szükségességére Ferenczi Imre, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal munkatársa, több tanulmányában rámutatott. Szerző néhány európai állam háború utáni vándormozgalmi statisztikájával foglalkozik. Megkülönböztethetők 1. országok, melyekben a kivándorlás 1920 óta erősen növekedett, majd az 1921. évi ellanyhulás után 1923-ban rendkívüli nagysárrányúvá fokozódott, és 1924. évben csökkent, (Németország, Ausztria, Norvégia, Svédország); 2. országok, melyekben a kivándorlás 1921. és 1922. évben erősen csökkent, 1923-ban emelkedést mutatott (Anglia, Olaszország, Hollandia, Svájc, Dánia) és 1924. évben Olaszország kivételével csökkenést mutatott fel. Míg a háború előtt az európai kivándorlók többsége a mezőgazdaság köréből került ki, a háború után a kivándorlók nagyobb része az ipar és bányászat köréből sorozódott. — *Schwartz, Ph.*: Der Beruf in der Statistik der Bevölkerungsbewegung. — *Achner, L.*: Die Lebenshaltung des Mittelstandes in der Vorkriegszeit und Gegenwart. — *Nothaas, J.*: Der Krankenstand bei den Krankenkassen. — *Simon, W.*: Die statistische Methode als selbständige Wissenschaft.: Tschuprownak a statisztikai módszer logikai megalapozására vonatkozó elméletével foglalkozik. A statisztikai módszer általánosan oly észleleti tényekre (Wahrnehmungstatistiken) van korlátozva, melyek megszámlálhatók, mérhetők vagy másképpen számokban kifejezhetők. A stat. módszer empirikus ismeretek elnyerését célozza. A statisztikai módszer önálló tudomány jellegét nem lehet elvitatni. — *Morgenroth, W.*: Gegenwartsfragen der Kommunalstatistik. — *Beckh, M.*: Statistik und Preisprüfung. — *Heiler*: Die Verelendung des Mittelstandes. — *Achner, L.*: Ein sozialer Wohlstandsindex? — *Szádeczky-Kardoss, T.*: Ladislaus von Buday, 1873—1925: Elhunyt kiváló statisztikusunk életének és munkásságának méltatása. — *Fehlinger, H.*: Die Bevölkerung Indiens.

Bank-Archiv.

XXV. Jahrgang.

Heft 13. *Dr. Franz Klein.* A f. év ápr. 6-án elhunyt egykori osztrák igazságügyi miniszter nekrológja. Klein különösen az osztrák esekktörvény megalkotásánál szerzett kiváló érdemeket. — *Dr. Köppel*: Ist das Bankgesetz vom. 30. August 1924 verfassungswidrig zustande gekommen? — *Sabersky, Fr.*: Scrips. A nehezen kielégíthető pénzszükséglet következté-

ben a nyereséggel dolgozó részvénytársaságok sem fizethetnek osztalékot anélkül, hogy a drága és nehezen hozzáférhető bankhitelt igénybe ne vegyék. A mérleget rendszerint úgy állítják fel, hogy tiszta nyereséget nem mutatnak ki s ezáltal a részvényeseket rövidítik meg. Így a részvénytársaságok hitele is sérelmet szenved, ha a kedvező üzleteredmény dacára sem fizetnek osztalékot. E visszas helyzetet az amerikai Egyesült Államokban scripsek bevezetésével szüntetik meg. A scrips osztalékról szóló elismervény, melyet a társaság meghatározott idő után a részvényes választása szerint vagy készpénzben vált be, vagy parin részvényre cserél be (convertible bonds). Szerző a scrips alkalmazását a német jog szerint megengedhetőnek tartja. — *Rasch, W.: Zur Steuerpflicht der Sparkassen.* — *Breska, H.: Die Einkommenbesteuerung der Effekterträge.* — *Mutwillige Prolongationseinreden gegenüber Wechselklagen.* — *Bíróági döntvények.* — *Könyvismertetések.*

Heft. 14. Prof. Liefmann, R.: *Kann der Reparationsagent einen Preisdruck in Deutschland zwecks Übertragungen erzwingen?* Főleg Prof. Eucken „Das Überweisungsproblem“ c. tanulmányával (I. Jahrb. f. Nationalök. & Stat. Bd. 123. Heft 2.) foglalkozik. Szerinte Eucken a jóvátételi hatóságok jogosultságát a német gazdasági életbe való beavatkozásra tuzozza és a beavatkozás káros hatására nem utal. A német illetékes tényezőknek az ellenféllel folytatott tárgyalások során meg kellett volna pontosabban állapítaniok a Reparationsagent és az Überweisungskomite hatáskörét. E kérdést rendezni kell. Nem ajánlatos addig várni, míg érvényre jut az a helytelen felfogás, mely Németország gazdasági életébe úgyszólván minden beavatkozást megengedhetőnek vél. — *Koch, A.: Zum Gesetzentwurf betreffend die Einführung des Registerpfandrechtes.* Azok kezdeményezésére, akik a hitelező biztosítása céljából történő tulajdonát ruházást (Sicherungsübereignung) nem tartják megfelelőnek, a Reichstagban az ingó jelzálogjogra vonatkozó törvényjavaslatot nyújtottak be. A Sicherungsübereignung-gal szemben hangoztatott kifogásokat megcáfolva, szerző rámutat arra, hogy a törvényjavaslat sem a jelzáloghitelező, sem a jelzálogadós részére nem biztosít különös jogvédelmet. csupán azoknak nyújt védelmet, akik az adóssal áruüzletbe bocsátkoznak (főleg szállítók). A javaslat tulajdonképpeni célja, az adós és hitelező közt létrejövő zálogszerződés nyilvánosságra hozatala nincs következetesen keresztülvive. A javaslat szerint a lajstromzálogjog a záloglajstromba való bevezetése által keletkezik. A lajstromozó bíró nem vizsgálhatja a zálogszerződéseket sem formai, sem anyagi szempontból. Ha a bírót e joggal felruháznák, akkor a záloglajstrom a telekkönyvhöz hasonló intézménnyé válna, mely a hosszúlejárati dologi hitel számára használható, de a rövidlejárati áruhitel szempontjából alkalmatlan. A Sicherheitsübereignung gyakorlatban a lajstromzálogjog bevezetése esetén sem fog megszűnni, mert gazdaságilag nélkülözhetetlen és azt a lajstromzálogjog csak kis mértékben pótolhatja. A lajstromzálogjog bevezetése a hitel- és áruforgalom lényeges megnehezítését eredményezné. — *Sontag: Rückwirkende Aufwertung auf Grund vermeintlich erledigter Verträge.* — *Koeppel, W.: Steuerliche Erleichterungen wirtschaftlich gebotener Betriebszusamenschlüsse.* — *Bíróági döntvények.* — *Könyvismertetések.* — Statisztikai részben *Kroszewski, P.: Geldflüssigkeit und Wirtschaftslage.*

Heft 15. Springer, E.: *Die Auslegung von Anleiheschuldverschreibungen.* — *Gestrich, H.: Haben wir eine Deflationskrise?* Albert Hahn „Kapitalmangel“ c. dolgozatát (Bankarchiv 1925 dec. 15.) bírálja. Lényeges és jellemző a deflációs krízisnél, hogy azt pénzügyi okok idézik elő és csupán az árnívóban történik változás. Németország jelenlegi gazdasági válságát nem tudatos deflációs politika idézte elő. A jelenlegi válság oka szerinte az, hogy a márka stabilizálásakor beállott krízist, melyet 1924 őszén a külföldi hitelek beözönlése egyidőre megszakított, az infláció szünetelése újra élesztette. A stabilizálás után a jövedelmi ágakban el-

tolódások történtek. A fizetések és bérek aranyban számítva emelkedtek, míg a többi jövedelmi ágak csökkentek. Ezáltal a népesség különböző rétegeinek vásárlóképestségében és a szükségletekben változás állott be. A szükségletekben mutatkozó változás a termelés irányának is megfelelő átalakítását teszi szükségessé. Az infláció idején rendkívüli, széleskörű hitelszerzési lehetőség kínálkozott. Ennek megszűnte után a stabilizálással az észszerű jövedelmezőségi számítások lehetősége és szüksége számos konjunkturális vállalat megszűnését eredményezte. A válság következménye alacsonyabb árnívó, mely csak a termelés átalakításával viselhető el tartósan. A válság tulajdonképpeni okát szerző Hahn-nal ellentétben a termelési szférában keresi. — *Koeppel, W.: Gilt § 6c des Kapitalverkehrssteuergesetzes für Darlehen an Schachtelgesellschaften?* — *Ottenfeld, M.: Der amtlich festgestellte Londoner Goldpreis und die wertbeständige Kapitalsanlage.* — *Könyvismertetések.* — *Bíróági döntvények.* A statisztikai részben *Kroszewski P.* az európai jegybankok aranykészleteiről közöl adatokat stat. táblák és grafikonok kíséretében.

Heft 16. Prof. *Eucken, W.: Reparationsagent und Transfer.* Liefmann korábbi bírálatára (Bankarchiv f. é. 14. füzet) válaszol. A Reparationsagent és az Übertragungsausschuss hatáskörét a szakértői jelentés több pontja állapítja meg s azt szerző nem túlozza. A Reparationsagent nemcsak közvetlenül a Reichsbank útján, de közvetve is gyakorolhat befolyást Németország pénzellátására. E problémával kapcsolatban, mely Németország gazdasági jövőjével szorosan összefügg, még számos kérdés vár megoldásra. — *Bernstein, Felix: Reich, Länder, Eisenbahn, Post und Anleihemarkt.* A német közületek, a birodalmi vasút és posta hitelszükségletének kérdésével foglalkozik. A birodalmi posta már kisebbmértvű belföldi kölcsönt vett igénybe. Fontos érdek fűződik ahhoz, hogy a birodalmi vasút is belföldön fedezze hitelszükségletét. A német gazdasági élet fellendítése, a belföldi hitelpiac felelevenítése szükséges. — *Cohen, A.: Einkommensteuer für Ausländer.* — *Richter, H.: „Eine Bilanzfrage“.* Erre *Koeppel, W.* válasza. — *Zulassung kommunaler Banken zum Betrieb von Depot- und Depositengeschäften.* — *Bíróági döntvények.* Sz. K. T.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

III. Folge. Band 69. Heft III., IV.

Franz Gutmann: Georg Friedrich Knapp. A nemrég elhunyt nagy német közgazda személyiségének és munkásságának a méltatása. — *Otto Weinberger: Francis Isidro Edgeworth.* A közelmúltban meghalt híres angol tudós irodalmi tevékenységének az ismertetése. — *G. v. Below: Zum Streit um das Wesen der Soziologie.* Szerző Othmar Spann szociológiai nézeteivel foglalkozik és annak alapfelfogását, noha némely részletkérdésben ellentmond, általában helyesli. A német romantikus történetbölcseleket tekinti a tudományos szociológia megalapozóinak, amellet szociológiailag kizárólag a romantikus és univerzalisztikus felfogást tartja helyesnek. Meghatározása szerint a szociológia az a módszer, mely az embernek a közösséghez való viszonyát, e tekintetben való aktív és passzív szerepét vizsgálja. A szociológia módszer, (helyesebben talán azt kellene mondani, hogy szemléleti álláspont), nem önálló tudomány, miután minden kulturtudomány szociológiát üz. Mindamellett az a körülmény, hogy a szociológia nem önálló tudományszak, nem zárja ki egy szintetikus jellegű általános társadalomtan megalkotásának a lehetőségét és szükségességét. — *Wilhelm Röpke: Kredit und Konjunktur.* Szerző szerint kétségtelen, hogy a konjunkturák igazi oka a termelési javak akkumulációjának és a fogyasztásnak időszakonkénti változása. Ez az ingadozás viszont nem a véletlentől függ, illetőleg csak részben tulajdonítható a gazdálkodó egyedek határozottan nem determinált meggyőződésének, miután a kapitalisztikus közgazdaság dinamikájával úgyszólván mechanikus kapcsolatban áll. Emellett azonban az is kétség-

telen, hogy a konjunktura periodikus ingadozására a közgazdasági hitelkeretnek a forgalmi hitelen alapuló, tehát önkényes megváltozása is nagy befolyással van. A hitel kiterjesztése és a konjunkturának velejáró megjavulása az akkumuláció és a fogyasztás egymásközötti viszonyát tolja el. A — habár csak csekély mértékben — túlzott akkumuláció azonban már magában viseli a válság csiráját. Ennek következtében a konjunktura-ingadozások csökkentésére irányuló törekvések esetleges sikere nem veszélyeztetné a közgazdaság haladását. — *Friedrich Zahn: Die innere Verflechtung der deutschen Volkswirtschaft.* Szerző Németország különböző vidékeinek fő termelési ágait vázolja, a fősúlyt annak kidomborítására fektetve, hogy az illető vidékek mely cikkekkel járulnak hozzá az egyéb országrészeknek ellátásához. A partikuláris érdekekkel szemben a Német-Birodalom ezáltal organikus egységként domborodik ki. — *Adolf Lampe: Kann die gegenwärtige Notlage der deutschen Wirtschaft als Zirkulationskrise erklärt werden?* Albert Hahn egy tanulmányával polemizál, ki azt állította, hogy a mostani német válság forgalmi válság, miután nevetséges dolog elszegényedésről és tőkehiányról akkor beszélni, mikor ellenkezőleg a gazdasági élet beléfulladás az eladhatatlan árúk tömegébe és a ki nem használható termelőberendezésekbe. Lampe szerint ez a nézet helytelen. — *Arno Aron: Der Liquiditätsbegriff in der Inflationsperiode des deutschen Bankwesens.* Az inflációs időszak alatt a liquiditás követelménye nem azt jelentette, hogy a hitelezők követeléseit idején visszafizetni lehessen, hisz azok értéküket nagyhamar elvesztették, hanem azt, hogy a bank tőkéjét a lehetőséghez képest érték(állóan s mégis olyként helyezze el, hogy az a pénzürték állandósulásának előre nem látható időpontjakor újabb tranzakciók számára rendelkezésre álljon. — *Scheffler: Die heutigen Aufgaben unserer Privatbanken.* — *Alfred Böttcher: Die deutschen Arbeitnehmerbanken.* A pénzintézetek idegen tőkéit jórészt a vállalati alkalmazottak és munkások osztályának betétei alkotják. Miután a pénzintézetek ezt a tőkét a különböző vállalkozóknak, tehát éppen azoknak hitelezik ki, akikkel a munkavevők gazdasági érdekellentétben, esetleg harcban állanak, érthető, ha utóbbiak arra törekednek, hogy tőkéjük felhasználását ellenőrizzék. Ez a megfontolás volt a szoros értelemben vett munkavevőbankok alapításának egyik alapvető indítéka, a másik pedig az, hogy a munkavevők érdekeltiségéhez tartozó szövetkezeti vállalkozások finanszírozása megkönnyítesék. Szerző egyenként ismerteti a működő német munkavevő bankokat és vázolja azokat a — többnyire szakszervezeti — érdeketlenségeket, amelyek az egyes bankok irányításában szereppel bírnak. — *Könyvismertetések.* — *Német és másnyelvű folyóiratok tartalommutatója.* — 1925. december havi és 1925. évi áttekintő közgazdasági krónika. V. I.

Revue Internationale du Travail.

Vol. XIII. No. 4., 1926 április.

Devinat Paul: Le mouvement ouvrier Américain et l'organisation scientifique du travail. 1925 decemberében jelent meg a Revue Int. d. Tr.-ban *Herbert Feis* tanulmánya: „L'évolution récente des relations industrielles aux Etats-Unis“, mely az amerikai munkaadók és munkások közötti viszony újabb alakulására is rámutatott. A „scientific management“, a munka tudományos alapon való organizálása és beosztása nagy előrehaladást tett az Egyesült-Államokban. A munkásszervezetek eleinte ellenséges magatartást tanúsítottak a scientific management-tel szemben, ma azonban — bizonyos feltételek mellett — már egyenesen pártolják. Ennek az állásfoglalásnak óriási jelentősége van az amerikai ipari fejlődésre, mert teljesen megváltoztatja a munkaadók és munkások eddigi viszonyát. *Devinat* tanulmánya kifejti, hogy miért voltak a munkásszervezetek eleinte ellenségei a scientific managementnek,

továbbá, hogy mi indította őket álláspontjuk megváltoztatására. Kétségtelen, hogy ez állapotok következtében a szociálpolitika fejlődési iránya Amerikában egészen más, jóval kedvezőbb lehet a jövőben, mint Európában. — *Ricci, Umberto*: Considérations sur les méthodes de la statistique des salaires. Ismeretes, hogy a különböző országok munkabéreinek összehasonlító statisztikája rendkívüli nehézségekkel küzd. Az 1923. és 1925-i munkaügyi statisztikai konferenciákon sokat foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel, valamint az 1925-i római üléseken is. *Ricci* az ő cikkében újabb, eddig még kevésbé tárgyalt szempontokat világít meg. — *La nouvelle loi britannique sur les pensions* (folytatás). A tanulmánynak ez a második része főleg a kérdés finansziális és közigazgatási részével foglalkozik. — *Rapports et Enquêtes*: L'inspection du travail en Allemagne en 1923 et 1924 — Les maladies professionnelles — Etat de l'industrie bulgare en 1921 et situation de la main d'oeuvre en 1922. — Le développement physique des jeunes travailleurs en Suède. — L'enseignement professionnel en Roumanie en 1923—1924. Érdekes, hogy Románia, amely kulturnívó szempontjából egy évszázaddal van mögöttünk, megtalálja az utat a Revue hasábjaira, míg ránk nézve ez csaknem lehetetlen. Hogy ennek a főoka nem a Revue szerkesztőségében keresendő, az kétségtelen. A román munkaügyi minisztérium egyszerűen csináltatott egy nagyon tetszetős kimutatást, táblázatokkal felszerelve s azt beküldötte Genfbe.

Vol. XIII. No. 5., 1926 május.

Eastman Mack: La crise charbonnière. Aperçu de la littérature récente. A legutóbbi időkben a széntermelő országokban a cikkek, brosrák, könyvek egész özöne jelent meg, melyek mind a szén világkrízisével foglalkoznak. Ezek között van néhány komolyabb munka is, mindenekelőtt az angol királyi komisszió által gyűjtött és feldolgozott anyag. *Eastman* cikke a tényleg érdemleges irodalom bemutatását célozza, válaszolja a szénkrízis jelenlegi helyzetét s azután a különböző javaslatokat és véleményeket ismerteti. — *Clee Charles R.*: Le respect du contrat d'engagement des marins. A versaillesi békét megelőző tárgyalások folyamán, mikor a „munkára“ vonatkozó paragrafusokat szerkesztették meg, 1919 január 31-én az Egyesült Államok delegátusa javasolta, hogy vegyék fel a békeszerződésbe azt az elvet is, mely szerint a kereskedelmi hajók tengerészeinek meg van a joguk arra, hogy elhagyják a hajójukat, ha ez biztos kikötőben van. Az Unió delegátusa azt is kijelentette, hogy az amerikai törvényhozás ezt az elvet már el is fogadta. A vita, mely e javaslat fölött keletkezett, felvetette azt a problémát, hogy a tengerészek számára egy nemzetközi statutumot kell kidolgozni. Az 1920 júniusi genfi nemzetközi munkaügyi konferencia elvben elfogadta a statutum felállításának a szükségességét s az 1926-ban Genfben megtartandó konferencia napirendjére tűzte. A kérdés tehát aktuális s *Clee* cikke behatóan tárgyalja. — *Vernon H. M.*: Le facteur humain et les accidents du travail. A balesetek beható vizsgálata megmutatta, hogy túlnyomó részben a munkás gondatlansága, nemtudása, vagy ügyetlensége okozza a baleseteket, nem pedig az üzemszervezés. Ezzel a kérdéssel, továbbá a lehetséges preventív eszközökkel foglalkozik a tanulmány, melynek végén értékes bibliográfia van. — *La productivité du travail en Russie des soviets*. A kommunizmustól való visszatérés, tehát 1921 óta, az akkori nagyon alacsony munkabérek állandóan emelkednek Oroszországban, noha még mindig messze alatta állnak az 1913-as, illetőleg 1916-os színvonalnak. A munkabéreknek ez az emelkedése azonban emeli a termelési költségeket az állam üzemeiben s hogy az állam a belföldi piacon mégis versenyképes maradhasson, kénytelen munkásait intenzívebb munkát követelni. A kommunista párt és a Nemzeti Gazdaság Legfőbb Tanácsa egyaránt követelik a munkások teljesítményének a növelését. A cikk vizsgálja, hogy mennyire sikerült ez. (A „kapitalista hajcsárrendszer“ tehát ismét visszatért.) — *Rapports et Enquêtes*: Le tra-

vail des enfants dans l'agriculture allemande au cours des vingt dernières années. — Enquête sur l'assurance-maladie-invalidité dans l'État libre l'Irlande. — L'activité du ministère du Travail de l'Irlande du Nord en 1923 et 1924. — L'assurance-chômage au Danemark en 1923—1924. — La formation professionnelle dans la sidérurgie et la métallurgie au Danemark.
Z. L.

Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche.

50. Jahrgang, Zweites Heft.

Rudolf Streller: Zur Lehre vom Unternehmergewinn. Szerző néhány régebbi elmélet bírálata és elvetése után kifejti saját elméletét, mely a vállalkozói nyereség reziduális elméletei közé tartozik. Szerinte ugyanis a vállalkozói nyereség a termék árának azon része, amely a termelés során befektetett tőkének és munkának beszámítható rész levomása után fennmarad. S elméletének sajátossága, hogy figyelemmel van arra, hogy a vállalkozó által felhasznált tőke és munka kamata, illetőleg bére a termék értékesítésétől függetlenül esedékes. — *Adolf Günther: Die wirtschaftliche Seite der deutsch-österreichischen Anschlussfrage.* — *Herbert von Beckerath: Schutzzoll und Freihandel.* B. a védvám és szabadkereskedelem kérdésével csupán közgazdasági vonatkozásokban foglalkozik, bár kétségtelen, hogy az általános politikai megfontolások, az esetleges háborúra való felkészültség kérdése, stb. stb. a gyakorlati gazdasági politika irányának megszabásánál ugyancsak jelentőséggel bír. A gyakorlati gazdasági politika célja a saját ország termelésének és főként ellátásának tökéletesbbitése, tehát semmiesetre sem az a kozmopolita és világgazdasági cél, mely az egész világon folytatott gazdasági munka eredményességének fokozására törekszik. A külkereskedelmi politikának van egy jelenlegi és egy jövőbeli célja. A jelenlegi az, hogy az ország rendelkezésére álló tőkejavak és munkaerők minél tökéletesebb kihasználása biztosíttassék. A jövőbeli cél viszont a tőkejavak és munkaerők mennyiségének szaporításában és a kihasználásuk technikájának a tökéletesbbitésében rejlik. A védvám bizonyos konkrét esetekben indokolt lehet, általános gazdasági és vámttechnikai okok következtében azonban szükséges, hogy a megkötött kereskedelmi szerződések rendszere a legnagyobb kedvezményi záradékon épüljön fel. — *Eduard Heimann: Die Problematik der Arbeitszeitfrage.* Szerző csupán azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a munkaidő megrövidítése miként befolyásolja a munka eredmény nagyságát. Feltevése, hogy a termelési szempontból optimális munkaidő munkaáganként különböző. — *Hans Ritschl: Zum Abschluss der Saxschen Steuerwertlehre.* — *Waldemar Mitscherlich: Persönlichkeit und Entwicklung.* Két történetfilozófiai álláspont áll egymással mereven szemben. Az egyik szerint a tömegnek, a másik szerint az egyéniségnek tulajdonítandó minden haladás. M. az utóbbi nézethez csatlakozik s álláspontját Kurt Breysig egy könyvének ismertetése kapcsán fejti ki. — Könyvismertetések. V. I.

Weltwirtschaftliches Archiv.

1926 április (23. Band, Heft 2.)

Harms Bernhard: „Der Begriff der Weltwirtschaft“. A cikk továbbfejlesztése a szerző 1912-ben megjelent munkájának: „Volkswirtschaft und Weltwirtschaft, Versuch der Begründung einer Weltwirtschaftslehre“, egyébként pedig csak egy nagyobb szabású tanulmány első része. Harms szerint a világgazdaság theoriáját csak a nemzetgazdaság theoriájának alapján lehet felépíteni. A tudomány azonban még csak a nemzetgazdaság fogalmának egyöntetű meghatározásáig sem jutott el. Még nehezebb tehát a világgazdaság fogalmának megállapítása. Harms ezzel kíván

mindenekelőtt megbirkózni. E célból mindenekelőtt egy csomó alapfogalmat akar meghatározni a következőképen: 1. A szükséglet nem más, mint hiányérzet. 2. Gazdasági szükséglet = hiányérzet javakban. Javak oly eszközök, melyek alkalmasaknak látszanak a szükségletkielégítésre, vagyis a hiányérzet megszüntetésére. 3. Javakban való hiányérzet előfeltétele: a javak korlátolt volta. A rendelkezésre álló és a szükségelt javak mennyisége közötti eltérés gazdasági tevékenységet vált ki. 4. A gazdasági tevékenység oly cselekedeteknek az összesége, amelyek a lehető legmagasabb fokú szükségletkielégítés céljából a javaknak tervszerű megszerzésére, fentartására és felhasználására irányulnak. Harms e négy megállapítását dült betűvel szedeti s láthatólag nagy fontosságot tulajdonít „eredményeinek“, holott ha egyik magyar műegyetemi tanárnaknak 1919-ben megjelent közgazdaságtanát tanulmányozhatta volna, ott mindezt készen megkaphatta volna. E megállapításokra építi fel Harms az 5. kijelentését, amely szerint: a gazdasági tevékenység a „gazdaságban“ (Wirtschaft) játszódik le; a gazdaságot magát két szempontból tekinthetjük, vagy mint kialakult egységet, vagy pedig mint különböző vonatkozások összeségét. Első esetben Harms szerint a gazdaság = „Sozialwirtschaftsgebilde“, a második esetben „Sozialwirtschaftsgefüge“. Ezután az itt szereplő három fogalomnak, a Wirtschaft-nak, a Sozialwirtschaftsgebilde-nek és a Sozialwirtschaftsgefüge-nek a definiálását kísérli meg. Kiindul *Gottl-Ottlilienfeldnek* „Wirtschaft als Leistung“ és „Wirtschaft als Leben“ meghatározásából, valamint ugyane szerzőnek „Die ewige Wirtschaft“ címen a Weltwirtschaftl. Archiv előző számában megjelent tanulmányából. Ismerteti azután a legkiválóbb politikusok és szociológusok nézeteit e kérdéstről. — *Ammon Alfred*: Emil Lederers „Grundzüge der ökonomischen Theorie“. Kritikai megjegyzések a munka-érték és a határhaszonelmélethez. Különösen a harmadik rész, mely a határhaszonelmélettel foglalkozik, érdekes, mert *Ammon* itt sorra veszi az osztrák iskola hiányosságait. — *Vogel Walther*: Wirtschaft und Geopolitik. Szerző nem közgazda, hanem geográfus; igaz, hogy az utóbbinak kiváló, különösen a politikai geográfiának, ennek az egészen új tudománynak a területén. Amellett erősen magyarellenes; jelen cikkében ez a tulajdonsága kivételesen nem mutatkozik. A „Geopolitik“ szó Kjelléntől származik, újabban a legdivatosabb és legtöbbet használt fogalmak egyikévé vált. A geopolitika lényege: miként helyezkednek el a térben az államalkotó erők? E szempontból *Vogel* is *Kjellén* megállapítását fogadja el, mely szerint az állam legegészségesebb életformája: az autark nemzeti állam. *Vogel* tehát az autarkia mellett foglal állást, geográfus részéről könnyen érthető álláspont. Megkülönböztet békés és háborús autarkiát. Utóbbi jelenti az államnak azt az állapotát, mikor hadi szükségleteit is képes saját területéről ellátni. Megállapítja, hogy az európai nagyhatalmak körül a háború előtt egy sem volt igazán autark. Vizsgálja azután az államoknak a háború utáni helyzetét, továbbá azt a kérdést, vajon a jövő fejlődés az „egyensúly politikája“, vagy pedig az „univerzális állam“ felé halad-e. Konstatál bizonyos kontinentális koncentrációs tendenciát. — *Fraenkel A.*: Die Bedeutung der überseeischen Märkte für Europa. Konstatálja, hogy Európának tengerentúli piaci csökkenetek és hogy e csökkenés okát nem lehet a háborúban keresni, mert ez az irányzat már a háború előtt kezdett jelentkezni. Európa vásárlói fogyasztókból önellátókká és konkurensekké fejlődtek. A Monroe-doktrina átment Amerikából Ázsiába is, ahol most ez a jelszó: Ázsia az ázsiaiaké. Szerinte tehát Európa számára legjobb mentség volna: a szabadkereskedelem követelése, úgy amint azt Anglia követelte Cobden idejében. — *Hantos Elemér*: Der Europäische Zollverein. Az előbbi cikkel közel rokonságban álló problémával foglalkozik. Ismerteti röviden az eddigi mozgalmakat és a jelenlegi lehetőségeket. — *A Chronik und Archivalien* cikkei: *Narain Brij*: Exchange and Prices in India 1873—1924. Valutapolitikusok számára érdekes adatokat nyújt. — *Hirai Jasutaro*: Zur

Korrektur der japanischen Aussenhandelsstatistik. — *Roechling Hermann*: Deutsche und französische Industrie. Összehasonlítás a két állam gazdasági ereje között. Resumé: A gazdagság minden eleme Franciaországban van a versaillesi béke következtében s minden nehézség a németeknél. Tanulság: Németországnak még takarékosabban kell élnie s még többet kell dolgoznia, mint eddig. „Unsere Kinder sollen auf die Dauer sehr viel schlechter leben, als wir es in unsener Jugend gewohnt waren. Es sollen alle Hemmungen, die aus der halbsozialistischen Nachkriegszeit unserm Wirtschaftsleben noch anhaften, sobald, wie möglich beseitigt“. Szociálpolitikusok talán rosszat is olvashatnak ki ebből, különösen a nyolcórás munkaidőre, tény azonban, hogy elvesztett háborúért meg kell fizetni. S a veszteséget rendszerint az az osztály érzi meg legjobban, amely legkevésbé hajlandó harcolni az összeség, az állam érdekében: a munkásság. Ez a politika igazságszolgáltatása. — *Haslinger, Franz*: Umschichtungen im Weltverkehr. Weltwirtschaftliche Aufschlüsse der Panamakanalstatistik. — *Levy, Hermann*: Die Enteuropäisierung der Welthandelsbilanz. Európa egyre veszít jelentőségéből az egész világ kereskedelmi forgalmában. Két fontos munka foglalkozik ezzel, egyiket a Nemzetek Szövetsége adta ki. (Memorandum on Balance of Payments and Foreign Trade Balances 1910—1924. Genf, 1925.) Másikat az angol parlamentnek Balfour elnöklete alatti bizottsága (Survey of Overseas Markets. London, 1925.). — *Heichen, Arthur*: Reichsbank und Währungspolitik 1924 und 1925. — *Sack, A. N.*: Die Verteilung der Schulden der österreichisch-ungarischen Monarchie. Megállapítja, hogy a felosztás igazságtalan. — *Patterson M.*: Tax Revision in the United States. — *Heyer, F.*: Die britischen Schutzzölle Anfang 1926. — *Jacobsen Hans S.*: Die französische Kulturpropagande in den skandinavischen Ländern. — *Heyking*: Das Problem der Exterritorialität in Afrika und Asien. — *Brandenburger C.*: Die Presse in Basilien. A kritikai rovatban érdekes *Oppenheimer Franz* tanulmánya: Die moderne Soziologie und Ferdinand Tönnies. — *Melléklet*: 1925. évre visszapillantás a pénzpiaci helyzetre, a váltó- és részvényárfolyamokra.

Z. L.

Könyvszemle.*

Szociográfia.

- Chand*, Gyan, The financial system of India. Foreword by the Rt. Hon. Edward Hilton Young. 8vo. pp. 464. K. Paul. 10 s 6 d.
- Haensel*, Paul, Das Steuersystem Sowjet-Russlands. Berlin. H. Preiss. 1926. 176 S. gr. 8°. M 5.75.
- Markoff*, Alex, Das Kreditwesen in Sowjetrussland. Berlin, H. Sack Verlag. 1926. 139 S. gr. 8°. M 7.
- Markoff*, Alex, Die finanziellen Probleme der sovjetrussischen Kommunalwirtschaft. Berlin, H. Sack Verl. 1926. 79 S. gr. 8°. M 4.
- Miller*, Margaret S., The economic development of Russia, 1905—1914. With special reference to trade, industry and finance 8vo. pp. 325. P. S. King. 12 s 6 d.
- Stracheffsky*, Hirsch, Die auswärtige Handelspolitik Finnlands. Helsingfors. 1926. 157 S. 8°. M 4.
- Vágó* Josef, Rückblick auf die finanziellen und wirtschaftlichen Verhältnisse Ungarns im J. 1925. Bp. Grill-Benkó, 8°. K 37.500.
- Witt*, Oscar, Vorgeschichte und Gestaltung des Haushaltplanes der Vereinigten Staaten von Amerika. Mit 3 schemat. Darstellungen im Text. Jena, G. Fischer 1926. XII. 109 S. M 5.

Bibliográfia és statisztika.

- Bibliographie der Sozialwissenschaften*. Hg. v. Statistischen Reichsamt. 22. Jahrgang. 1926. M 80.
- Crum*, William, An introduction to the methods of economic statistics. Ill. Chicago. A. W. Shaw 8vo. 6 \$.
- Gavett*, G. Irving, A first course in statistical method. New-York, Mcä Graw-Hill 8vo. 3 \$ 50 c.
- Grandin*, A., Bibliographie générale des sciences juridiques, politiques, économiques et sociales de 1800-a 1926. 3 vol. 794 p. Soc. an. du Recueil Sirey. 300 fr.
- Heisterbergk*, Ervin, Verkehrsschätzung und Verkehrszählung als Grundlagen für die Ertragsberechnung v. Schnellbahnen. 1925. 18 S. 4°. M 1.50.
- Krisztics* Sándor. Magyar kormányzati bibliográfia az 1924. évi törvények, kormányrendeletek stb. alapján. (Magy. Szociografiai Int. kiadv.) Bp. 1926. P 30.

- Magyar Statisztikai Évkönyv*. Szerk. és kiadja a Magy. Közp. Statisztikai Hivatal. Új folyam. XXVII—XXX. 1919—22. Bp., Athenaeum. 8°. 2771. P 10.
- Statistisches Handbuch der Csechoslovakischen Republik*. Prag, Bursik und Kohut. 1925. 4° XXXIV, 656, 172, XV S. KC 90.

Szociálpolitika.

- Hackett*. J. D., Health maintenance in industry. 8vo, pp. 508, A. W. Shaw. 25 sh.
- Jäkel*, Gerhard, Die gesetzliche Regelung der Arbeitszeit. Eine systematische Darstellung. Berlin. R. Hobbing. 1926. - 106 S. M 5.
- Myers*, Charles, Industrial psychology in Great Britain. 8vo. pp. 164. J. Cape. 7 sh 6 d.
- Nikisch*, Artur, Die Grundformen des Arbeitsvertrages und Anstellungsvertrages Berlin, R. Hobbing. 1926. 206 S. gr. 8°. M 8.40.
- Penner*, Kurt, Das soziale Problem der Arbeitsgemeinschaft Berlin. E. Ebering. 1926. III. 70 S. gr. 8°. M 3.
- Radetzki*, Werner, Der gegenwärtige Stand der landwirtschaftlichen Wanderarbeiterfrage in Deutschland. Berlin, P. Parey 1926. III., 34 S. M 3.50.

Jogtudomány.

- Almási* Antal. A kötelmi jog kézikönyve. Tébe Könyvtár 22. kötet. Tébe kiadó-váll. 1926. 890 l. P 24 = 300.000 K.
- A fontosabb fényüzési forgalmiadórendeletek*. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Bp. 1926. 4°, 134 l. K 25.000.
- Bányász* Jenő és *Szegő* Izso. A tisztességtelen verseny. Törvénytárgyarázattal és joggyakorlattal. A előszót írta Neuhold Ferenc. Bp. 1926. Iparjogvédelmi Egyesület. (Rónai M. biz.) 8-r. 303 l. P 10.
- Csiky* Károly és *Sommer* József. A csődönkívüli kényszeregyességi eljárásról szóló új rendelet. Bp. 1926. 8°, 279 l. P 8.
- Hiteljogi döntvénytár*. (Váltó-, csőd-, kereskedelmi és tőzsdei ügyekben). Szerk. Sebestyén Samu. Bp. 1926. Franklin Társ. 8° XVIII. köt. XXIV, 160 l. P 3.
- Jacobi*, Erwin, Einführung in das Gewerbe und Arbeitsrecht. Ein Grundriss.

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben, Dorottya-utca 2.

5. verb. Aufl. Leipzig. F. Meiner. 1926. VIII. 109 S. 8°. M 2'40.
- Jakab* László. Rokkantellátási adó s az 1925. XLVIII. t.-c. és az ennek végrehajtása tb. kiadott 10.000/926. sz. utasítás magyarázó jegyzetekkel és betűsoros tárgymutatóval. (Athenaeum ny.) 80 l. K 250.000.
- Katona* Lajos és *Nyulászi* János. A kereskedői mérleg valóságára A 7000/925. sz. p. ü. min. rend., annak magyarázata és gyakorlati útmutató. 207 l. K 60.000.
- Merk*, Wilhelm, Steuerschuldrecht. Tübingen, Mohr 1926. VIII., 178 S. gr. 8. M 7'60.
- Pinzger*, Werner, Das deutsche Warenzeichenrecht. Kommentar des Reichsgesetzes zum Schutz d. Warenbezeichnung nebst den internationalen Verträgen. erl. Berlin. O. Libmann 1926. XI. 492 S. gr. 8°. M 18.
- Szekeres* Róbert és *Kováts* Endre. Az új ipartörvény kézikönyve (1922. évi XII. t.-c. és a végrehajtása tb. kiadott min. rendeletek). Előszóval Purébl Győző. 1925. Olympiai kiad. 8°. 440 l. K 200.000.
- Elméleti közgazdaságtan.**
- Block*, Herbert, Die Marxsche Geldtheorie. Jena, G. Fischer. 1926. VIII, 145 S. gr. 8°. M 6.
- Gide*, Charles, Anfangsgründe der Volkswirtschaftslehre. H. Mayer, Halberstadt. M 2'50.
- Haber*, Franz, Untersuchungen über Irrtümer moderner Geldverbesserer. Jena, G. Fischer. 1926. VIII. 143 S. gr. 8°. M 6.
- Jentsch*, Volkswirtschaftslehre. Neu bearbeitet von H. Rose. 8. Aufl. M 6'50.
- Kramer*, Karl, Grundriss technisch-wirtschaftlicher Probleme der Gegenwart. Stoff, Energie und Arbeit, ihr Wesen und ihre Zusammenhänge in der Wirtschaft. Berlin. J. Springer. 1925. IV, 48 S. M 2'40.
- Kuczynski*, Jürgen, Zurück zu Marx! Antikritische Studien zur Theorie des Marxismus. Leipzig, C. L. Hirschfeld. 1926. VII, 217 S. gr. 8°. M 7'50.
- Matzke*, Hermann, Geschichte der Volkswirtschaftslehre insbesondere des Socialismus im Überblick. Breslau, Quader. 1926. 45 S. gr. 8°. M 2.
- Oppenheimer*, Franz, Wert und Kapitalprofit. Neubegründung der objektiven Wertlehre. J. G. Fischer. 1926. V. 79 S. gr. 8°. M 3'60.
- Salomon*, Alice, Einführung in die Volkswirtschaftslehre. 7. Aufl. Leipzig, Teubner. 1926. IV. 163 S. 8°. Hl. M 3'20.
- Seligman*, Edwin, Essays in economics. 8vo pp. 406. Macmillan. 17 s.
- Stillich*, Oskar, Einführung in d. Nationalökonomie. 4. Theorie der Verteilung. (Armut und Reichtum), XVI, 135 S. Würzburg, Kabitzch und Mönnich. 1926. 8°. M 2'50.
- Mezőgazdaság.**
- Adressen der Landwirtschaft.* Rudolf Mosse, Abt. Adressbücher und Codes. in Berlin. M 20.
- Beckmann*, Fritz, Die weltwirtschaftlichen Beziehungen der deutschen Landwirtschaft und ihre wirtschaftliche Lage. (1919—1926.) Berlin, P. Parey 1926. IV, 184 S. 4. M 10.
- Beckmann*, Die Grundstücke und Landgüterpreise in Ostfriesland in den letzten 50 Jahren und ihre Ursachen. D. Friedmann Verlagsbuchhandlung. M 2'80.
- Berndt*, Ernst, Deutsche Aufstallung. Bau und Einrichtung hygienischer Rinderställe nach dem heutigen Stande der Technik und Wissenschaft. Mit 26 Textabb. Berlin, P. Parey. 1926. 8 M 39.
- Bernátsky* Jenő, Szőlőművelés. 77 szöveggéppel. 183 l. P 2'80.
- Grohner*, Kurt, Die Bildung der Roggenpreise bei freier und gebundener Wirtschaft, Ein Beitrag zur Erkenntnis d. Wertmassfunktion des Roggens. Jena. G. Fischer, 1926. VIII, 232 S. gr. 8° M 11.
- Hitier*, Henri, Exploitations d'un domaine rural. Libr. agr. de la Maison Rustique. 152 p. 6 fr.
- Koch*, Carl, Handbuch der neuzeitlichen Milchverwertung. Für Molkerei, Milchwirte, u. d. gesamte Milchindustrie. Berlin, P. Parey 1926. XII, 564 S. 8 L. M 24.
- La problème forestier.* Travaux du congrès international de Grenoble. 1925. XVI, 588 p. Les Presses Univ. 60 fr.
- Machefel*, La production et la commerce des céréales. Libr. agr. de la Maison Rustique. 6 fr.
- Rümpler*, Alwin, Die käuflichen Düngstoffe, ihre Gewinnung, Zusammensetzung, Wirkung und Anwendung. Berlin, P. Parey 1926. VII, 199 S. L. M 4'50.

Simon Gábor, Über die Betriebswirtschaftliche Bedeutung des Maisbaues für die ungarische Landwirtschaft. Inaugural-Dissertation. Göttingen. Bp., 1925. Merkantil ny. 8° 67 l.

Tschajanoff, Die Landwirtschaft des Sowjetbundes, ihre geographische, wirtschaftliche und soziale Bedeutung. Berlin. Paul Parey. 8° 1926. M 4.

Wagner, Paul, Anwendung künstlicher Düngemittel. Berlin, P. Parey 1926. VII, 199 S. L. M 4:50.

Wellmann Oszkár, Szarvasmarhatenyésztés. Magyarország állattenyésztése. Szerk. Konkoly-Thege Sándor. 1926. Pátria. 304 l. P 6.

Közlekedés.

Bonomo, Oscar, L'aviation commerciale : étude commerciale comparée des moyens de transport modernes. F. Louis Vivien. 122 p. 12 fr.

Stationsverzeichnis der Eisenbahnen Europas. 47. Aufl. Hald. Barthol u. Co. Berlin, Schöneberg. 1926. M 28.

Stieler, Karl, Der Dawes-Plan und die Reichseisenbahn. Stuttgart, F. Enke. 1926. 20 S. 4°. M 1:30.

Kereskedelem.

Friedländer, Kurt, Der Weg zum Käufer. Eine Theorie d. prakt. Reklame. 2. verb. Auflage. Mit 144 Abb. im Text. Berlin, J. Springer, 1926. IX, 197 S. gr. 8°. Hl. M 12.

Friedländer, Kurt, Verkäufer, Firma, Kunde. Wie Amerika Verkaufskunst lehrt, Berlin, J. Springer, 1926. VII, 236 S. gr. 8°. Hl. M 15.

Horsin, E. Deon. Ce qu'il faut savoir pour exporter. Dunod. 244 p. 18 fr.

Kereskedők Zsebkönyve. 1926. Szerk. Kemény Dezső és Kelényi Zoltán. Bp., 1926. 8-r. 416 l. K 120.000.

Lechler, Paul, Geschäftserfolg und Lebenserfolg. Ein wort an unsere jüngere Generation in Handel, Industrie und Gewerbe. 37—39 Tausend. M 2:50.

Pfohl, Ernst, Bezugsquellen-Lexikon für die Cehoslowakische Republik und der angrenzenden Gebiete verf. auf Grund von amtl. u. p. priv. Erhebgn. Reichenberg. Gebr. Stiepel. 1926. 304, 687 S. M 20.

Pénz- és hitelpolitika.

Barcza Imre valuta és ártáblázatai. Bp., 1926. Szerző. Keresk. és Iparkamara könyvtára. Pesti. Har. 8-r. 45 l. P 2.

Bell Miklós, Az aranyfedezetű pénzürendszert haldoklása. Új forgótőke-rendszer. Bp., 1926. Stadium. 8-r. 29 l.

Combat, F. J. Les opérations de banque. Berger-Levrault. 10 fr.

Galbrun, H., La comptabilité des emprunts à long terme. Gauthier-Villars. 218 p. 50 fr.

König Géze, Mennyit érnek a pengő-részcvények. Bp., 1926. Tőzsdei Kurir kiadása. 8° 186 l. K 100.000.

Massebeuf, Alexandre, Comment placer son argent aujourd'hui. Nouvelle édit. Garnier frères. 268 p. 9 fr.

Rajna Zsigmond és *Lord* Pál. Tébe pengő kézikönyv. Rendszeres átszámítási táblázatokkal. Bp., 1926. Tébe. 8-r. 80 l.

Wanisch Vilmos. Életbiztosításaink valorizációjához. Bp., 1926. Szerző. (Franklin-Társ ny.) 8-r. 17 l. P —80.

Biztosításügy.

Gombert, Fernand, L'assurance sociale sur la vie. Paris, F. Alcan. 8°. 30 fr.

Patzig, Albrecht, Versicherungsbetriebslehre. Esslingen, W. Langguth. 1925. VII, 277 S. 8°. M 6:50.

Schulz, Hermann, Die deutsche Sozialversicherung. (Kranken, Unfall, Invaliden, und Angestellten Versicherung.) 2. Aufl. Berlin. F. Wahlen. 1926. VIII, 190 S. gr. 8°. M 7:50.

Pénzügytan.

Bocquet, Lucien, L'impôt sur le revenu cédulaire et général. 3e éd. 107 p. Soc. an. du Rec. Sirey. 6 fr.

Haussmann, Fritz, Kritische Betrachtungen zur neuen Steuerreform. Köln, P. Neubner. 1926. 39 S. 8°. M 1:20.

Herkner, Heinrich, Steuerwirtschaft, Steuerreform und Finanzausgleich. 1925. Jena, G. Fischer. 1926. 32 S. gr. 8°. M 1:10.

Montgomery, Robert Hiester, Financial handbook. New-York, Ronald Press. 8vo. 7 \$ 5° c.

Pongrácz Jenő. Illetékügyi útmutató. Törvénykezési, okirati, közigazgatási illetékek. Aranykoronaszámítási táblázatok. Bp., 1926. Világosság. 96 l. P 1:60.

Seligmann, Edwin, Studies in public finance. 8vo. Macmillan, pp. 314. 14 sh.

Sólyom Jenő. A «Hangya» fogyasztási és értékesítő szövetkezetek adó- és illetékügyei. 3. kiad. Bp., 1926. Hangya. 95 l.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Május 4-én *Eber Antal* elnöklése mellett *Csetényi József*, a Pesti Hírlap közgazdasági szerkesztője tartott előadást „*Vámpolitika külpolitikai célok szolgálatában*” címmel. Kifejtette, hogy a külpolitikának leghatásosabb eszköze ma a kereskedelmi politika, bár némelyek még mindig nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a katonai konvenciónak, a diplomáciai cselszövényeknek és sakkhuzásoknak. Hogy a katonai konvenciók fontosak, az nem kétséges, mégis mennyit nyert volna erőben és sikerben pl. a német és osztrák-magyar szövetség, ha az előző évtizedek német kereskedelmi politikája az orosz és amerikai mezőgazdaság helyett a magyar mezőgazdaságra támaszkodott volna és a hatalmassá megnőtt német fogyasztás a magyar mezőgazdasági termelést erősen kifejleszti. Ebben az esetben más lett volna a háborús élelmezés. Az utódállamok komoly külpolitikát nem csinálhatnak, mert kereskedelempolitikai akcióra képtelenek. Elzárkózásuk Magyarországgal szemben épen a gazdasági érdekek feláldozásával szolgál politikai célt, az ily politika soká nem tartható. Nemzetközi szempontból az utódállamoknak ez a vámpolitikai tehetetlensége azt a veszedelmet rejti magában, hogy Németország expanzív erejét a legkisebb ellenállás irányában vonzza a felosztott Habsburg-birodalmak felé és minden ellenállás nélkül felborul Közép-Európa egyensúlya. Épen a nagyantant-hatalmak érdeke, hogy a Duna medencéjét rendezzék és a készülő német túlsúly ellen életrevaló alakulást hozzanak létre. Ha ezt az érdeküket a nagyhatalmak felismerik, kezdődik a magyar probléma iránti komoly érdeklődés.

*

Május 11-én *Eber Antal* elnöklése mellett *Makai Ernő*, a Belvárosi Takarékpénztár r.-t. vezérigazgatója tartott előadást „*Az aranymérlegek tanulságai*” címen. Tanulmányát a Közgazdasági Szemle legközelebbi száma fogja közölni

*

Május 25-én *Vágó József* elnöklése mellett *Bátor Viktor*, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jogtanácsosa olvasott fel „*A belső kiegyenlítési törvény*”-ről. Rámutatott arra, hogy a békeszerződés a háború alatti nemzetközi jog elveivel szakított, igénybe veszi a magyar állampolgárok magántulajdonát is, részben a magyar állam terhére a békeszerződésben megállapított jóvátételi és egyéb kötelezettségek kiegyenlítése céljából, részben pedig a magyar állampolgárok összességének entente állampolgárokkal szemben fennálló tartozásának kiegyenlítésére. A mai jogállapotot ezen a téren az a negatívum jellemzi, hogy belső törvényhozás a fentiekben jellem-

zett rendelkezésekkel kapcsolatban majdnem egyáltalában nem intézkedik. Rámutatott a megoldásra váró problémákra, amelyek szükségessé teszik, hogy a békeszerződés rendelkezései által a magyar állam vagy más magyar állampolgárok tartozásai címén a véletlen szeszélye által egyes magyar állampolgárookra hárított terheket a magyar államkincstár és ezzel a magyar adózók összessége átvállalja. Az igazságosság és az egyenlő és arányos teherviselés egyaránt követelik, hogy ne a véletlen szeszélye ossza fel a békeszerződési terheket az ország lakosai között, hanem a felosztás rendszeresen egy belső kiegyenlítési törvénnyel történjék. Foglalkozott ezután az 1923. évi XXVIII. törvénycikkkel, amely a clearing eljárásba eső tartozások és követelések tekintetében ezt a bizonyos belső kiegyenlítést szabályozza. A törvény megalkotása óta úgy a pénzkövetelések valorizációja tekintetében irányadó jogszabályok, mint az államháztartás megváltozott helyzete szükségessé és kívánatosá teszik a törvénynek teljes átdolgozását, mielőtt a végrehajtás megkezdődik.

*

Junius 8-án *Eber Antal* elnöklése mellett *Varga István* adta elő „*Tőke és infláció*“ c. tanulmányát, mely a Közgazdasági Szemleiben egész terjedelemben meg fog jelenni.

*

Junius 10-én *König Tivadar* elnöklése mellett *György Ernő*, az Országos Hitelvédő Egylet ügyv. igazgatója „*A fizetőkép-telenségi válságról*“ értekezett. Előadásának leglényegesebb részletét jelen számunk közli.

Tanácskozmány a munkahiány esetére szóló biztosításról.

Dréhr Imre nemzetgyűlési képviselő május 18-iki ülésünkön ismertette a *munkahiány esetére szóló biztosítás kérdését*, előadásához hosszabb vita fűződött, mely még három ülésünknek (junius 1, 15 és 22) szolgáltatta tárgyát. Alábbiakban rövid kivonatokban ismertetjük a felszólalásokat, megjegyezve, hogy **Dréhr Imre** bevezető előadását és **Pap Dezső** államtitkár hozzászólását a Közgazdasági Szemle jelen száma egész terjedelemben a tanulmányok között közli. Az üléseket mindvégig igen nagyszámú érdeklődő közönség hallgatta végig. A népjóléti miniszter képviselőjében **Pap Géza** államtitkár, a kereskedelmi miniszter képviselőjében **Jezsovits János** min. tanácsos jelentek meg.

Andor Endre ny. államtitkár: Három évvel ezelőtt a társaságban „A munkaközvetítés és a munkanélküliség elleni biztosítás Angliában“ c. értekezését felolvasva, azt a kérést terjesztette elő, hogy a munkanélküliség elleni biztosítás kérdése megvitatás végett tűzessék napirendre. Az elnöklő **Matlekovits Sándor**, a liberális manchesterizmus illusztris és megcsontosodott képviselője, e kérést azzal utasította el, hogy „mindketten rég porladozni fogunk, amikor ez a kérdés Magyarországon az aktualitások sorába fog tartozni“. Nagy azért szólónak az öröme, hogy még elporladása előtt megérte, hogy a szóbanforgó biztosítási ágról törvényjavaslat készült s abban némi része lehetett s hogy egy konzervatív párt képviselője e kérdéssel előadást tartva, a kormányzat legsürgősebb feladatául jelzi a munkahiány jelenségével szemben való állásfoglalást. Szóló mindenekelőtt ki akarja emelni, hogy a konjunkturális és szezonipari munkahiány a modern ipari termelésnek természetes velejárója. Az állami munkaközvetítő hivatal 1918–25. évi munkapiac-adatai alapján a magyar iparban a munkanélküliség normális százaléka az alkalmazottak 7–9% közt mozog. 1925-ben ez az arányszám 15%-ra szökkent fel. Ott, ahol

évről-évre visszatérő tömegjelenségek okozta gazdasági kárt egyéni erővel elhárítani nem lehet (tűz, jégkár, baleset), ott a kockázatot széles rétegekre hárító biztosításra van szükség és így van ez a munkanélküliség elleni biztosításnál is. A profilaxis, vagyis a tervszerű közmunka és közszállítási politika s a pályaválasztási tanácsadásnak legtökéletesebb megszervezése mellett sem sikerülhet a baj kiirtása, mint a külföldi tapasztalatok is mutatják. Therápiára éppen úgy mindig szükség lesz, mint ahogy a ragályos betegségek orvosi kezeléséről a legtökéletesebb óvrendszabályok mellett is gondoskodni kell. Kérdés tárgya tehát csak e biztosítási ág bevezetésének időszerűsége lehet. Ha e részt elméletileg a felelet tagadó is, gyakorlatilag éppen a mi viszonyaink s a háború után észlelt külföldi példák az igenlő felelet mellett szólnak. Halogatása ugyanis könnyen államfelfordulásra vezethet; viszont behozatala a tömegek megnövekedett fogyasztóképessége révén a gazdasági válság enyhülésének egyik nem remélt tényezője lehet. Erősen munkaadóérdek is e biztosítási ág behozatala, mert nem egészen alaptalan az aggály, hogy a bíróságok arra az álláspontra helyezkedhetnek, hogy a munkanélküliség az ipari termelés természetes velejárója, a tömeges munkáselbocsátást a munkás szempontjából gazdasági balesetnek, a munkást nyomorba döntő szerencsétlenségnek minősítve, a kártalanítás kérdését éppen úgy megfontolás tárgyává fogják tenni, mint ahogy tették azt a tulajdonképeni üzemi baleseteknél. Ez annál kevésbé abszurd feltevés, mert a munkás szempontjából nincs különbség abban, hogy az üzemmel együttjáró munkaképtelenség vagy ugyancsak az üzem természetéből folyó munkahiány miatt válik keresetnélkülivé. Még közelebb áll annak a feltevésnek a valószínűsége, hogy a törvényhozás esetleg az iparban is törvényileg rendszeresíti a hosszabb (6 hetes) felmondási időt s a hosszabb ideig egy helyen szolgálókra a végkielégítést és ily módon igyekszik segíteni ama tehetetlen s állambiztonsági szempontból is türehetetlen helyzetben, melybe ma az ipari munkások ezrei kerülnek a márcól-holnapra történő tömeges elbocsátások révén.

A magyar ipari munkaadók szempontjából azonban igazságosnak kell elismerni azt a felfogást, amely szerint a szociális biztosítás terheit nem helyes csupán ő reájuk hárítani akkor, midőn a mezőgazdasági munkától szabad időben az agrármunkások tömegeit is foglalkoztatják s ezek biztosítási terhét is ők viselik. Igazságos az a követelésük, hogy úgy ezen biztosítási ág, mint a többiek körébe a mezőgazdasági alkalmazottak is vonassanak be s az állam és a község a közigazgatási apparátus költségén felül is részesedjék valamelyest a terhekben. Szólok szerint is, ha 4%-os kulcsot alkalmazunk, mintegy 21 millió aranykorona új teher nyomná a munkaadókat. Azonban, ha 50.000 munkanélkülit veszünk alapul, amit ő maximális határnak tekint, a tényleges kártalanítási összeg a fenti összegen lényegesen alul fog maradni és a 4%-ot a gyakorlatban nem kell majd alkalmazni.

Bizonyos, hogy a munkanélküliség elleni profilaxisnak a kizárólagos, minden foglalkozási ágra kiterjedő, egységes állami munkaközvetítés a döntő tényezője s egyben a munkahiány esetére szóló biztosítás sikerének mellőzhetetlen feltétele. Amit az előadó a m. kir. áll. munkaközvetítő hivatalról s az 1916. évi XVI. t.-c. alapján életbehívott szervezetről s a költségvetés idevágó, tényleg sajnálatos adatairól mondott, erre csak annyit felel, hogy a kerületi rendszernek a szintén kerületi rendszerű iparkamarák képezték az alapját s a hivatal a megyei alapra helyezés s a továbbfejlesztés iránt illetékes helyre régen előterjesztette javaslatát, melyek azonban nem intéztettek még el. Az intézmény ellen felhangzó támadásokkal szemben meg kell állapítani, hogy a mai szervezet a tűzpróbát kiállotta s egészséges alapja lehet a további fejlődésnek, ügyvitele pedig úgy a bel-, mint a külföldi szakemberek és érdeklődők elismerését vívta ki. Azonban a kizárólagos hatósági munkaközvetítés sem szervezhető meg eredményesen, ha ugyanabban a törvényben nem mondatik ki a kötelező munkahiány esetére szóló biztosításnak a munkaközvetítő szervezet kiépítése

után legkésőbb egy félév múlva történő életbeléptetése is. Csak ez teszi lehetővé, hogy komolyan vétessék az a törvényes parancs, mely a munkakeresők kötelező jelentkezését és a munkahelyek kötelező bejelentését írja elő. Ez esetben ugyanis a munkás félve egy biztosítási igény elvesztésétől saját érdekében fog a közvetítőnél jelentkezni. A munkaadó pedig, tartva a biztosítási terhek emelkedésétől, saját érdekében fogja a megüresült munkahelyet a hatósági munkaközvetítőnél bejelenteni.

Fenyő Miksa a Gyáriparosok Országos Szövetségének igazgatója: A munkaközvetítés kérdésével nem kíván részletesen foglalkozni és így abba a vitába sem bocsátkozik bele, hogy meg tudja-e szervezni az állam a munkaközvetítést, jól fog-e működni és felépíthető-e erre a munkanélküliség szabályozása. Elfogadja, hogy olyan jól, mint ahogy egyebet csinál az állam, mint ahogy a vasutat vezeti, ipari üzeméit irányítja, olyan jól ezt is meg tudja majd csinálni; a munkaadók jobban tudják, mint az állam, a munkások még jobban értenek hozzá, de elvégre nem olyan boszorkányos feladat az, amire az állam ne vállalkozhatnék. Ezt a kérdést tehát kikapcsolja fejtegetései sorából. A munkanélküliség problémája komoly problémája az Egyesült-Államoknak, Angliának, Amerikának és Ausztriának és komoly problémája Magyarországnak is. Azonban legyen szabad mindjárt hozzátenni, hogy Magyarországon a munkanélküliség mérete távolról sem oly nagy, hogy teljes desperációval kellene kezünköt az ölünkbe raknunk, megállapítván a helyzet orvoslásának teljes lehetetlenségét. Az előadó úr statisztikai adatai meglehetősen antikváltak, nem is szólván arról, hogy a szakszervezetek munkanélküli statisztikája lehet bármilyen pontos, összehasonlításra komoly tudományos jogalapot már azért sem ad, mert egyik országban a munkásság nagyobb része van beszervezve, mint a másokban, hiányzik a közös nevezőre hozás lehetősége. Az előadó így csodálkozva említi meg, hogy Németországban 5% szakszervezeti munkanélküli van, míg nálunk 15%; nos hát az igazság az, hogy ez év februárjában nálunk a szakszervezeti munkanélküliek száma 17½% volt, Németországban 22%, Svédországban 15%, Dániában 28%, vagyis az európai relációt nézve, nem egy különösen szembe tűnő jelenség a magyar munkanélküliség. Elismeri azonban, hogy komoly jelenség. Komoly jelenség volna még akkor is, ha más országokban sokkal nagyobb volna a munkanélküliség mérete mint nálunk. Látnivaló azonban, hogy nem nagyobb és ha abszolút számban nézzük (körülbelül 50.000-re tevéen a számba jövő munkanélküliek számát), akkor konstatálnunk kell, hogy ennyi ember számára, vagy legalább is tulnyomó részük számára, még a mi pénzügyi és gazdasági viszonyaink mellett is, — ha az állam és társadalom komolyan akarja — lehet munkalehetőséget teremteni. Előadó úr megállapította, hogy szükségmunkával nagyon kevésbé lehet leszorítani a munkanélküliek számát és hogy különben is a legnagyobb erőpocsékolás a szükségmunka, melynek ismert fajáról, az árkok ásásáról és betemetéséről joggal kicsinylően nyilatkozott. De hát nálunk valóban a szükségmunkáknak erről a kieszt fajtajáról volna szó? Valóban itt már minden a helyén volna és a legtulcsapongóbb kormányzati fantázia sem tudna már új és felette szükséges dolgokat kigondolni? Hát valóban utjaink annyira rendben vannak, hogy semmi szükség új utak építésére? Csatornahálózatunkat már mindenfelé megépítették? Az államvasut minden szükséges beruházást megejtett? Minden munkásnak jut már a fővárosban és környéken türhető lakás? Nincs joga az államnak semmiféle biztosítási törvény alkotására, míg mindezeknek a felvetett dolgoknak minden lehetőségét ki nem meríti. Dréhr képviselő úr azt mondja, nem lehet az adózókat a mai nehéz gazdasági viszonyok között újabb adókkal megterhelni. Hát az ipari termelést lehet, de az egész magyar társadalmat nem? Az ipari termelésre ránehezítik a 25 millió aranykorona terhet, de ha ugyanezt művelik az egész lakossággal, akkor a társadalom ösze fog omlni.

Vajjon tudja-e azt Dréhr képviselő úr, hogy az ipari termelésnek szociális terhei, ha ezt a 25 milliót hozzáadjuk, felülmulják a magyar államháztartás föld- és házadójövedelmeit? Ehhez a megterheléshez, ehhez a megadózási módhoz csak akkor nyulhatunk, ha előbb a magyar állam és a magyar társadalom mindent megtett a munkaalkalmaknak megteremtésére. A rendes budgetből, államvasuti kölcsönnel, új népszövetségi kölcsönnel, vagy bármily módon, de minden erőnket a komoly nagyarányú beruházásokra koncentrálni. Mert arról a pszichológiai hatásról nem szabad elfelejtkeznünk, amit a mi viszonyaink között feltétlenül előidézik a kormányzati mentalitásban az, hogy ha ez a törvény megvalósul. A kormányzat ezzel elvetette a szociális gondoskodás, a szociális előrelátás gondját. Miért csináljon beruházásokat, hiszen ami erre ösztökélné, a tömegek hangos követelődzése, már elintézettnak tekinthető. A munkanélküli segély már meg van és a kormányzati lelkiismeret nyugodtan lehajthatja fejét párnáira. Gondoljunk csak arra, hogy még ilyen kitűnő, igazán gondolkodó ember is, mint Dréhr Imre, kimerítettnek látja a kormányzati tevékenységet ezzel az alkotással, amikor azt mondja „az állam nem csinálhat virágzó konjunktúrát“. Hogyan, csak az ellenkezőjét csinálhatja?

S vajjon szükséges-e, hogy a gazdasági lerongyolódásnak példáiát idézzük? Szóljunk a széntermelés katasztrófális aláhanyatlásáról, a gépipar válságáról, a fafeldolgozó ipar beszünetéről, a vegyészeti ipar pangásáról, a malomipar feloszlásáról: vajjon elképzelhető az, hogy ezek az iparok, melyeknek túlnyomó része egy minimális kamatozást csak úgy tudott kimutatni, hogy minimumra becsülte a vállalati értékeket, elképzelhető-e, hogy ezekre a vállalatokra a munkanélküliség biztosítási számoszlopai ránehezíttessenek? Méltóztassék elhinni, hogy meg lehet csinálni ezt a törvényt, el lehet fogadtatni a nemzetgyűlésen, de a szociális törvényhozásnak Potemkin épülete lesz, esendő valami, ami a komoly problémát nemcsak hogy nem viszi közelebb a megoldáshoz, de ellenkezőleg a vállalatok terheinek fokozása révén kiélezi. Azt mondja Dréhr képviselő úr, már hogyné bírná el az ipar, amikor elbírja, hiszen nem azért adták az iparnak a vámvédelmet, hogy ebből ilyen költségekre ne teljen. Nos hát: a vámvédelmet nem nekünk adta a képviselő úr, hanem önmagának, ugyanilyen joggal mondhatná, hogy a vasutat adta nekünk, vagy a nemzetgyűlést, vagy bármely intézményét az országnak. Hol volnánk ma már a munkanélküliség statisztikájában, milyen számokat produkálna, ha nem volna vámvédelem és ha annak szerződéseiben és belső viszonyunkban lecsökkentett mértéke legalább annyira meg nem védené a hazai termelést, amennyire ez a mai nehéz körülmények között lehetséges volt.

A gazdasági helyzet, a gazdasági lehetőség kérdésével előadó úr bizony nem foglalkozott. Nem ment bele annak a megállapításába, hogy mi az, amit az ipari termelés eddig szociális terhet visel. Nem ment bele annak a taglalásába, hogy milyen új terhet jelent ez a biztosítás, hanem egyszerűen enciklikaszerűen kijelenti, hogy meg lehet csinálni. A munkaadói érdekeltségek véleményére nem kell sokat adni, mert azok minden szociális törvényt elleneznek, és ha egyszer jóra fordul a gazdasági helyzet, akkor majd találnak más okot a reform megellenzésére. Szólok azt felelhetné erre: tessék előbb meg próbálni, tessék előbb kormányzati tevékenységgel kedvezőbb közgazdasági viszonyokat teremteni, mondhatná ezt is és igaza volna, de sokkal inkább szívügye minden komoly, szép szociális reform, sokkal nagyobb felelősséget érez a problémákkal szemben, mintsem hogy rabulisztikával akarna ellenük érvelni. Vallja, hogy ha szociális reformokat, melyek megérettnek a megvalósításra, elodázzunk azért, mert terheket jelent megoldásuk, hogy ez a legrosszabbul értelmezett védelme a tőkének. Eppen e megfontolástól vezetve követelte már a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége 1902-ben a balesetbiztosítást és ezért foglalta el ezzel és a betegsegélye-

zéssel szemben a legmegértőbb álláspontot. De tovább menve, amikor ez a most tárgyalt javaslat jött és mi ez ellen állást foglaltunk nem jöttünk üres kézzel. Azt mondtuk a miniszter úrnak, ez az institúció nem jelenti a kérdés megoldását, ennek az institúciónak a terheit az ipari termelés nem bírja el, teremtsen a kormány munkaalkalmakat, kezdjen államvasuti beruházásokat, kezdjen egy nagyarányú kislakás-akciót, mi pedig a magunk részéről felajánljuk megvalósításra az aggkori és rokkantsági biztosítást, amely van olyan nagyfontosságú szociális probléma, s amelynek morális indokltsága sokkal nagyobb. Mellőz néhány már eléggé megvitatott szempontot, mellőzi, hogy közvetlenül ki fizeti a munkahiány esetére szóló biztosítás terheit, mellőzi a szakszervezeti hatalom öregbítésének kérdését, mely nem lehet közgazdasági szempont, nem is szólva arról, hogy ez akkor is bekövetkezik, ha a szakszervezetnek munkanélküli segélyalapja azon a réven szabadul fel, hogy egy hatalmas ipari konjunkturával megszűnne a munkanélküliség. Már pedig nincsen olyan magyar iparos, aki azt mondaná, nem kell konjunktúra, mert akkor a szakszervezeteknél megmarad a munkanélküli segélyekre szánt pénz. A munkanélküli segélyezés rontó hatására sem tér ki. Azt senki sem állította, amivel Dréhr képviselő úr sikerrel vitába szállt, hogy a munkanélküli segély kedvéért a munkás elhagyja majd rendes munkahelyét, de annyi bizonyos, hogy kevésbé jól fizetett előbbi munkáknak elvállalására, amelyeket most örömmel vállal, segélyezés idején nem lesz kapható. Ezt a külföldi tapasztalatok is igazolják s ez természetes és káros velejárója ennek a biztosítási rendszernek. A szociális megnyugvást sem szolgálja; 52 hétig kell várni, illetőleg 52 hétig kell fizetni a járulékot, míg egyszer feltámad a segélyezéshez való joga. Ha a beruházások terén nem történik semmi, ha nem valósítják meg azt a programot, amit vázolt, akkor az is meg-esik, hogy ez az ötvenezer ember, aki ma munkanélkül áll, aki tehát járulékot sem fizet, még az egy év elmúltával sem jut segélyhez; vagyis lesz egy institúció, mely felesigázza a reményeket anélkül, hogy ebből egy szemernyit is meg tudna valósítani. De ha meg is valósít valamit, hol van a magántisztviselők, a B-listások, a középosztály munkanélküliségi problémájának megoldása, akiknek egy komoly beruházási tevékenység hatalmas segítséget jelent.

A munkanélküliség esetére való biztosítás költségeit a javaslat egyedül a munkaadók és a munkás között kívánja felosztani és az államot annak terheiből teljesen kivonja. Nos hát ha ennek a kérdésnek a megoldását a kormányzat diktálja, a szociális felfordulástól való félelem parancsolja, akkor ez az egész társadalom kérdése, aminthogy minden szociális kérdés az egész társadalomé és épen ezért az állam magát ki nem vonhatja. Nem hivatkozik Bismarckra mint az előadó úr, mert ilyen távolságból, ilyen változott körülmények között épűgy mehetnének analógiákért a Mars bolygóra. Hivatkozik arra, hogy ez a biztosítás nem oldja meg a problémát, hogy ennek terheit a magyar ipari termelés nem bírja el, hivatkozik arra, hogy a magyar gyáripár ehelyett javasolja az aggkori és rokkantsági biztosítás megvalósítását és azt szívesen felajánlja.

Gál Benő a Magyarországi Szakszervezeti Tanács titkára szerint a szervezett munkásság nem szerelmes ugyan a készülő törvényjavaslathoz, de tárgyalás alapjául elfogadja azt. Fenyő igazgató úr szerint nem lehet a javaslatot elfogadni, mert a kapitalista termelés tönkrement és évtizedes újjáépítésnek kell előbb bekövetkeznie, de meg csak felfelé irányuló konjunkturában lehet az ipar ilyen megterhelésével jönni. Arról azonban nem akar tudni, hogy a tönkrement termelést minden védelem nélkül álló és ezért pusztuló munkaerővel újjáteremteni nem lehet és elhallgatja, hogy mikor a munkásság jó konjunktúra idején követelte a biztosítást, a nagytőke részéről ugyanezzel a ridegséggel találkozott. 1902-ben sem azért sürgette a nagytőke a balesetbiztosítást,

mert szociális érzülete így parancsolta, hanem mert súlyos bírságokkal sújtották a bíróságok. Az aggkori biztosítás követelése a munkanélküli biztosítás helyett csak kifogás a nagytőke részéről, hogy azonban már átmenetileg is elég tétessék a kívánságnak, javasolja, hogy a 60-ik életévüket betöltött munkanélküliek minden korlát nélkül addig kapják a segélyt, míg megfelelő munkához nem jutnak. Vannak, akik veszélyt látnak a munkanélküliség elleni biztosításban, mert a szakszervezetek a felfszabaduló összegeket politikai célokra használnák föl. Aki ilyen érveléssel akarja igazát bizonyítani, az nem ismeri a helyzetet, nem tudja, hogy a szakszervezetek állandó hatósági felügyelet alatt vannak, hogy a szakszervezeti tagokban rendkívül kifejlődött az önszegély és nemcsak munkanélküli, hanem beteg, özvegy, árva, halálozási, aggkori stb. segélyezések is vannak. Ez önszegélyezést az állami gondoskodás hiánya fejlesztette ki. Ha tehát a biztosítás mentesíti az eddig e célra kifizetett összegeket, úgy ez összegek továbbra is az alapszabályok intézkedéseinek megfelelően a különböző önszegélyezési célokra adhatók ki, amint hogy ilyen célra fordítottak akkor is, amikor nem volt a maihoz hasonló a munkanélküliség. Egy másik érve a javaslat ellenzőinek a rokirozás. Hát ki hiszi azt, hogy a munkások azért hagyják ott a munkájukat, hogy a javaslatban biztosított problematikus értékű segélyt megkapják? Hiszen a javaslat 11. §-a szerint segélyt csak az kaphat, aki munkáját önhibáján kívül veszítette el. Tudomásul veszi, hogy Fenyő úr olesó bérre, tehát a fogyasztóerők csökkentésére alapítja bérpolitikáját, amikor azért nem tartja helyesnek a biztosítást, mert ennek következtében a munkások nem vállalnak alacsony bérért munkát. Arról, vajjon a szakszervezeteknek a munkanélküliek számát illető adatszolgáltatása helyes-e vagy sem, nem kíván beszélni, mert ennek a helyességét Fenyő úr is megállapította. Csupán arra kíván rámutatni, hogy az adatokat fedik a főváros statisztikai hivatalának adatai is. A hivatal ugyanis 1925 december 24-én megszámlálta a fővárosban a munkanélkülieket és ez adatok egyeznek a szakszervezeti adatokkal, amennyiben a fővárosban 14.714 teljesen munkanélkülit találtak és az eltartottak száma 18.717. Hogy mekkora itt a nyomor, az kitűnik abból, hogy a 14.714 munkanélküli közül 8.6% már 1—1½ éve nem jut munkához és azoknak a száma, akik 1½—2 éve nem jutnak munkához, az összmunkanélküliek 3.7%-a. Hangsúlyozni kívánja, hogy a munkanélküliség elleni biztosítást nem lehet kettébontani úgy, ahogy azt a nagytőke kívánja. Nem lehet előbb megoldani a munkaközvetítés kérdését és majd azután a munkanélküliség elleni biztosítást. Ez a kettő szorosan összefügg egymással, egymást kiegészíti. Együtt kell törvényé lennie.

A biztosítási terhelés kérdését illetőleg a nagyipar azt mondja, hogy a munkaadók terhe évi 26 millió aranykorona lenne. Ennek a kérdésnek a vitatásánál a statisztikai hivatal adataiból indul ki, amely szerint 1924-ben 690.491 biztosított volt. A biztosítottak napibérosztályba vannak sorozva, az egyes osztályok átlagos napi bérét véve, összesen napi 30.8 milliárd, heti 181.8 milliárd és évi 9456.3 milliárd korona bért kapunk. Ha tehát csakugyan a javaslatban kontemplált legmagasabb járulékkulcs lenne a biztosítás alapja, akkor az 1924. évi adatokat véve figyelembe, a munkaadókat terhelő járulék évi 13 millió aranykorona lenne és nem 26 millió. Az 1924. év óta azonban a pénztári tagok száma kerekén 10%-kal csökkent és ennek következtében a munkaadók terhe csupán 11.7 millió aranykorona. Nem hihető azonban el, hogy már az elindulásnál a maximumot veszik. Még az sem biztos, hogy 3% lesz a kulcs. Szerinte 2%-nál magasabb kulcsot nem vehetnek. De ha 3%-ot vesznek is, akkor a munkaadók terhe az 1924. évi létszám figyelembevételével csupán 9.7 millió aranykorona lenne. Nézete szerint azonban sem az állam, sem a község nem térhet ki az elől, hogy a teherviselésben résztvegyen. Mindkettőnek kötelessége az. És ha a nagytőke nem gáncsolja el azt, hogy az állam és községek átvállalják a rájuk eső terhet, akkor az 1924. évi nagyobb létszámot

figyelembevételével, a munkaadók terhe már csak 6-5 millió aranykorona 26 millió helyett. Letagadhatatlan, hogy a termelőeszköz a nemzeti vagyonnak jelentős hányada. A termelőeszköz azonban csak akkor tudja a holt tőkét élő tőkévé átalakítani, ha megfelelő emberi munkaerő áll rendelkezésére. Ha tehát a termelőeszköz része a nemzeti vagyonnak, az emberi munkaerő se lehet kisebb jelentőségű része. Tehát az emberi munkaerőnek legalább is olyan védelmet kell nyújtani, amilyen védelmet nyújt az okos munkaadó a gépi munkaerőnek. Szabad-e a tőkének a gépi munkaerő kihasználásánál rablógazdálkodást űzni? Nem, mert ez esetben nemzeti értékeket pusztít és ugyancsak nemzeti értékpusztítás következik be, ha az emberi munkaerő pusztítását mozdítja elő szociális érzéketlensége következtében. Azokban az országokban, ahol a tőke szociálpolitikai feladatát nem teljesíti, az államigazgatás kötelessége a tőkét ezen feladatának teljesítésére kényszeríteni. A szociálpolitikai előrehaladás megelőzi a gazdasági rend erőszakos megváltoztatására irányuló törekvéseket. A magyar kapitalizmus ridegsége rendkívül veszedelmes. Ennek a ridegségnek rendkívüli kockázatai vannak és ridegségükkel el fogják érni azt, hogy a nyomorgó munkások nem hisznek semmiben sem és már kezdenek arra az álláspontra helyezkedni, hogy a munkaadókat rideg álláspontjukkal szemben nem lehet meggyőzni, azokat csak legyőzni lehet. Ha a nagytőke és annak képviselői így akarják a termelés újjáépítését előmozdítani, ám tegyék, de viseljék annak minden konzekvenciáját. Ismétli, hogy a munkásság képviselői nem szerelmesek a javaslatba, mert az szűkkeblű. Hiszen éppen a legjobban reászoruló rétegeket zárja ki a biztosításból. Így a tisztviselőket, a kereskedelmi alkalmazottakat is. Erre vonatkozólag illetékes helyen megtették a maguk javaslatait. Mégis azt kívánja, hogy a javaslatot mennél előbb terjesszék a nemzetgyűlés elé, hogy végre-valahára megteremtsék a biztosítás intézményét és ennek révén csökkentsék a munkaerőt pusztító nyomort.

Galanthai Balogh Andor min. oszt. tanácsos, a m. kir. állami munkaközvetítő hivatal igazgatója: Hibás az a felfogás, mely a munkanélküliséget kizáróan a tőkés termelési rendszer nyakába akarja varrni. Visszont kétségtelen, hogy e rendszer, jelesül a *koncentráció*, értve alatta nemcsak a tőkének, hanem a munkásoknak, a népességnek a koncentrációját is, másfelől a gazdasági berendezkedés szövevényessége, csökkent áttekinthetősége, a konjunkturákkal és válságokkal szemben való rugalmassága stb., egyenként és összesen alkalmasak a munkanélküliség kitenyésztésére. Ám, ha a mai, világszerte mutatkozó munkanélküliség okait kutatjuk, azokat más helyütt kell keresnünk. Az előadó úr igen helyesen mutatott rá a mai munkanélküliség főforrására: a világháborúra, közelebbről Trianonra. Valóban a világháború és az azt követő szerencsétlen békeszerződések voltak az okai annak, hogy a háború utánra várt gazdasági fellendülés sehol sem következett be, helyette válság, tömegnyomor, gazdasági és társadalmi forrongások következtek be mindenütt. A győztes államok épúgy áldozatul estek e kórnak, mint a legyőzöttek és semlegesek, jeléül annak, hogy a gazdasági élet törvényei nem tesznek kivételt. Ha a dolog így áll, akkor, amikor a munkanélküliség kérdéséről beszélünk, nekünk magyaroknak a munkanélküliség orvosszerei között elsősorban is a *békeszerződések revízióját* kell követelnünk. A háborús hatástól elvonatkoztatva, a tárgyi értelemben vett munkanélküliség elleni küzdelemnek ma már elismerten leghatásosabb preventív eszköze a *munkapiac szervezése*. A tőke és a munkaerő koncentrációjával a munkapiac koncentrációját kell szembe állítani. A vezető külföldi államok az utóbbi évek alatt nagy haladást értek el e téren, nálunk a munkapiac tekintetében nem koncentrációval, hanem teljes dezorganizáltsággal állunk szemben. Már pedig, ha e téren rendet nem teremtünk, akkor sem jó és gazdaságos munkaközvetítésről, sem a munkapiac áttekinthetőségéről, sem szociálpolitikai értelemben vett közmunkaprogramról, sem a ki- és bevándorlási mozgalomnak a nemzeti ter-

melés egyetemes érdekei szerint való irányításáról, sem a pályaválasztási tanácsadás intézményének megszervezéséről nem lehet komoly szó. Míg nem lesz középponti hely, ahová a munkaközvetítés szálai összefutnak, addig a piac valódi szükségleteit áttekinteni, a jelenségek közti különbségeket kiegyenlíteni, a piacot szabályozni és szervezni nem lehet, s nagyon természetes, addig a munkahiány esetére szóló biztosítás betézetésére sem lehet gondolni. A priusz tehát a valamennyi foglalkozásra kiterjedő, központosított, állami közvetítés megteremtése. Elsősorban a hatósági munkaközvetítők országos hálózatát kell kiépíteni. Ma a budapestivel együtt összesen 8 intézetünk van. Ha csak minden vármegyében egy intézetet létesítünk, akkor is 17 új intézet vár felállításra. A mai lakásinség közepette nem csekély dolog 17 városban megfelelő helyiségeket találni. A személyzetet is ki kell válogatni, betanítani s az egész gépezetet jól be kell állítani. Sürgősen hozzá kell tehát fogni a szervezéshez, mert különben az előkészítés nagyon hosszúra nyúlik.

Még egy gondolatot szeretne a javaslat ellenzőinek szíves figyelmébe ajánlani. Hisz a földrajzi, gazdasági és történelmi erők összetartó erejében, tehát az integer Magyarország visszaállításában is. De nem közömbös, hogy a csonkaországban milyen gazdasági és szociális viszonyok vannak. Oly helyzetet kell teremtenünk, amely az elszakított részek lakosságára vonzást gyakorol. A szociálpolitikai törekvéseket e szemszögből is mérlegelés tárgyává kell tenni.

Kovács Norbert min. tanácsos a munkanélküliség mértékének jellemzésére nem tartja alkalmasnak azt a módszert, amellyel az előadó is élt, t. i. a munkanélküliek számának a szakszervezeti tagok létszámához való viszonyítását. Minthogy Magyarországon csak a szakszervezetek nyújtanak segítyt a munkanélkülieknek, a munkahiányban szenvedők majdnem kivétel nélkül vagy a szociáldemokrata, vagy a keresztényszocialista szakszervezetekbe lépnek be, viszont a szakszervezetek összes taglétszáma más országokhoz képest alacsony és a társadalmi biztosítási statisztika adatai szerint az ipar-forgalmi népesség keresőinek (az alkalmazottaknak) legfőlebb 20–25%-ára tehető. Ezért Magyarországot a külföldi államokkal nem lehet úgy összehasonlítani, hogy a munkanélküliek számát a szakszervezeti tagok számának százalékában kifejezve állítjuk egymás mellé. Ily módon Magyarország a valóságnak meg nem felelő kedvezőtlen világításba kerül. Ezzel szemben azt ajánlja, hogy a munkanélküliek számát a népesség összes számával vessük össze. Ez az eljárás korántsem tökéletes, hiszen nem számol az agrár- és ipari jellegű országok közt mutatkozó természetes különbségekkel (iparosabb országban rendes körülmények közt is több a munkanélküli egyén), továbbá a munkaképes korban levők más-más arányával stb., de mégis megfelelő tájékoztatást nyújt. A munkanélküliek számára vonatkozó legutolsó (a külföldön az 1926 január–februári, Magyarországra vonatkozólag a májusi) adatok szerint a következő képet kapjuk:

	Munkanélküliek száma	Ezer lakosra esett munkanélküli
Ausztria	228.763	35.59
Nagybritánia	1.247.823	26.18
Dánia	76.800	22.60
Lengyelország	358.002	16.90
Németország	786.263	12.39
Hollandia	47.133	6.75
Svédország	34.601	5.81
Svájc	18.138	4.67
Cseh-Szlovákia	61.876	4.55
Magyarország	30.235	3,61
Olaszország	125.803	3.24

A fenti adatok szerint tehát a magyarországi viszonzyszámnál csak Olaszországban (s természetesen a fel nem sorolt Franciaországban) találunk kedvezőbb arányszámot. Ebből az is következik, hogy a munkanélküliségi válság világjelenség s különösen a vezető európai iparos államokban jelentkezik aggasztó mértékben. A magyarországi adatok önmagukban véve szintén abnormálisaknak tekintendők. Ami magát a munkahiány elleni biztosítást illeti, fölszólaló annak megvalósítását sür-gősnek tartja. Fölhangzottak e teremben az elméleti taglalás szavai, valamint az érdek erősen kidomborított szempontjai, fölszólaló az elő-adó úr állásfoglalásában a szív megszólalását üdvözlő s azt hiszi, hogy csak akkor lesz hazánkban kellő szociálpolitikai gondoskodás, ha több humanitással kezeljük ezeket a kérdéseket.

Pap Dezső államtitkár hozzászólását lásd a Tanulmányok között.

Bakonyi Pál min. tanácsos Dréhr előadásának csupán egy részle-tére óhajt reflektálni, arra a kategorikus állításra, hogy a mezőgazda-sági munkaközvetítés semmiféle eredményt nem tud felmutatni. Szóló a földművelésügyi minisztérium megbízásából vezeti a mezőgazdasági munkaközvetítő irodát s annak reputációja érdekében rá akar mutatni arra, hogy ez az iroda eléggé szép eredményekre hivatkozhatik. Nagy-Magyarországon mezőgazdasági munkahiányról alig lehetett szó, hisz az aratási, szántási munkálatokhoz a katonaság egy részét kellett szabad-ságolni, Trianon óta mindenesetre van mezőgazdasági munkanélküliség is. Mint a mezőgazdasági munkaközvetítő iroda 1925. évi jelentéséből kitűnik, az iroda s az alá tartozó szervek 1925-ben kerek 40.000 munkás el-helyezésével foglalkoztak, ahol természetesen tekintetbe veendő, hogy a munkaadók igen sokszor nem jelentik be a nekik ajánlott munkások fel-fogadását, úgy hogy ez a szám megközelítőleg sem fedi a tényleg közve-tített munkások számát, ezenkívül egyes közvetítők nem küldték be jelentéseiket. A központi irodánál 48 fél keresett munkásokat és nyert kielégítést, ahol ismét az veendő tekintetbe, hogy itt a munkahelyek száma — szemben a ipari munkahelyekkel — nem ugyanannyi munkás számára jelent elhelyezési lehetőséget, minthogy egy-egy munkahely nagyszámú, sokszor százakra menő munkást keres, akik mind egy munka-hely alatt vezettetnek. Ugyancsak a földművelésügyi minisztérium adta ki a munkás-toborzó engedélyeket. 68 toborzó-gazda összesen 6801 mun-kást helyezett el. A munkaközvetítő szervezet oly módon van kiépítve, hogy a központi iroda vezetése alatt a törvényhatósági s ez alatt min-den községben a községi munkaközvetítő szervezetek működnek, a funk-ciókat közigazgatási szervek minden külön díjazás nélkül látják el. Min-denestire az iroda működésének érdeme, hogy külföldi mezőgazdasági munkások behozatalát megakadályozta és a keresletet hazai munkaerők elhelyezésével tudta kielégíteni. Így többek között öt olyan munkahelyre, amely vend munkásokat kívánt behozni, 495 magyar munkást helyezett el. Kétségtelen, hogy a szervezetnek még igen sok a hiánya, de azokon segíteni igyekeznek és a jövőben jobban ki akarják építeni, a mezőgaz-dasági munkaközvetítést azonban semmiesetre sem lehet annyira egy-oldaluan teljes eredménytelenséggel megvádolni, mint azt az előadó tette

Kovrig Béla egy. magántanár: Úgy véli, hogy a vélemények meg-oszlásának legfőbb oka a *felelősségnek* kettőzöttsége. Felelősséggel visel-tetünk úgy iparunkkal, mint az objektív munkahiány által sújtott ember-társainkkal szemben. Miként a földreformnál, úgy ennél a kérdésnél is a *produkció szempontja* ellentétbe került a *szociális szemponttal*. Szerinte azonban ez csak formális dűstinkció, hiszen kétségbevonhatatlan, hogy csak egészséges termelőszervezet tudja elviselni a szociális intézményekkel járó anyagi terheket, viszont a termelés szempontjából nem lehet közömbös,

hogy egészséges-e a közszellem vagy a munkahiány kétségbeesettjeinek gyakorta forradalmi szelleme fertőzi azt meg. A munkahiány esetére szóló biztosítás megszervezése ellen a legerősebb két érv az, hogy annak törvényes megszervezése a jelenlegi súlyos gazdasági és adózási viszonyok között nem időszerű, másodsor, hogy az azzal járó terheket az ipar képtelen elviselni. Tagadhatatlan, hogy a termelésnek mesterségesen elszigetelt szempontjából a kérdésnek az adott válságban való felvetése nem időszerű, de az sem vitatható, hogy az államhatalomnak kötelessége megvédeni a közszellemet a munkanélküliek forradalmi szellemének penetrálásától. Most nincs helye rekriminációknak, hogy miért mulasztottuk el a konjunktúrának szociális intézmények fejlesztésére alkalmas időben a szociális biztosítás kiépítését, most a való élettel állunk szemben. 50.000 kereső munkás családtagjaival a legsötétebb nyomorban sínylődik; elkeseredésük megfertőzi a hasonló kockázatnak kitett szakértársaiknak szellemét. Ami a *teherviselőképeség* kérdését illeti, a gyáripari érdekeltség egy általános fogalommal operál, mondván, hogy az ipar képtelen az adott gazdasági viszonyok között újabb szociális terhet elviselni. Holott „az ipar” teherviselőképeségéről szólnunk nem lehet, hiszen nincs két üzem, amely a teherviselőképeség szempontjából egyenlőnek lenne minősíthető. Miután hazánkban, sajnos, nem működnek oly vizsgáló-bizottságok, mint az angol *royal inquiry commissions*, amelyek beható helyszíni vizsgálatok alapján pártatlan ítéletet mondanak valamely iparág viszonyai felől: nálunk mindenki csak feltevésekre van utalva. Az ipari érdekeltség feltevése, hogy általánosságban az ipar képtelen e terhet elviselni, az államhatalom képviselőié annak ellenkezője. Szerinte a kisebbik rossz, ha a súlyosabb szociális terhet következőben 1–2%-kal nő a munkanélküliség, mint a mostani helyzet, midőn kártalanítás hiányában a munkanélküliség gyakorta öngyilkosságot jelent. A gyáriparra háruló újabb szociális terhet mérséklése céljából az 1920-as országos rendszernek alkalmazását, tehát a bélyegrendszernek bevezetését javasolja, amiáltal a bér 4%-ának megfelelő terhet 2%-a a munkavállalókra lenne áthárítható. Dréhr előadására megjegyzi, hogy a *Federal Reserve Board* kamatlábpolitikájának előfeltétele egy konjunktúra-intézet működése, miként azt a legtöbb nyugateurópai államban tapasztalhatjuk. Indítványozza, hogy a Közgazdasági Társaság vezetősége hasson oda, hogy mielőbb egy magyar konjunktúra-intézet állíttassék fel, mert annak hiányában a kormányzat és a gazdasági élet irányítói a válság tüneteit csak akkor konstatálhatják, ha azok már kollektív formában jelentkeznek. Fenyővel szemben úgy véli, hogy a preventív politikát (köz munkák, szükségmunkák, hitelgarancia, munkapiac szervezése) a biztosítással parallel kell folytatni, a biztosítás megvalósítása nem jelenti a preventív ellenszerek elhanyagolását. Nézete szerint a *produktive Erwerbslosenfürsorge* tökeszegény államokban veszélyezteti a valuta szanálásának pénzügyi eredményeit. Fenyő szerint a biztosítás e nemének megszervezése sérelmes azokra a munkavállalói kategóriákra, akikre a biztosítás nem terjed ki. Ezzel szemben felszólaló reámutat arra, hogy orvosok, ügyvédek, mérnökök és egyéb szabadfoglalkozásúak állást nem töltenek be, tehát lehetetlen náluk a keresetnélküliség beálltát ellenőrizni. Ami a magánalkalmazottakat illeti, az 1920. évi angol biztosítási törvény alapján a magánbiztosító társaságok tisztviselői részére megállapított *special scheme* alkalmazását javasolja. *Zwiedineck-Südenhorst* véleményét osztva, hogy a munkanélküliség, jelesül nagyvárosi jelenség, kívánatosnak tartaná, hogy a fővárosi munkanélküliek számának csökkentése érdekében a M. Á. V. igazgatósága a vidékre kiközvetített munkanélkülieket egyszeri ingyenes utazásra szóló kedvezményben részesítené. Mint a *Munkanélküliség Ellení Küzdelem Magyarországi Egyesületének* titkára, a munkahiány esetére szóló kötelező biztosításnak legsürgősebb megszervezése mellett foglal állást.

Knob Sándor, a Gyáriparosok Országos Szövetségének titkára, örül annak, hogy a probléma abból a politikai és érdekképviselői miliőből,

amelyben eddig tárgyalták, tudományos fórum elé került s nagy elismeréssel nyilatkozik Pap Dezső államtitkár felszólalásáról, aki a kérdés társadalompolitikai és gazdasági szempontjait ragyogó dialektikával foglalta össze, aki azonban szerintem nem egy helyt tévedésbe esett, sőt nem tudta mindenütt megőrizni az ügygel szemben a tudományos állásfoglalás tárgyilagosságát sem. Kétségtelen tévedése volt a felszólalásának például az, ahol azt próbálta bizonyítani, hogy a munkateljesítmény mértéke tulajdonképpen a bérviszonyok függvénye, holott az éghajlati tényezőktől, faji sajátosságoktól, a népi temperamentum különbözőségeitől is függ, tehát bizonyos mértékig ethnikum kérdése is. Lehetetlen figyelemmel nem lenni a beidegzettség mértékére is, mert hiszen annak az angol textilmunkásnak a teljesítményét, aki hatodik generáción keresztül végzi ugyanazt a munkát, még sem lehet összehasonlítani — még azonos bérviszonyokat feltételezve sem — a magyar textilmunkás igyekvésének az eredményeivel. Speciálisan nálunk nagy szerepe van azután annak, hogy az ipari munka menetét, erkölceit és effektusát bizonyos határokig a mezőgazdasági munka ideje, adottságai és tradíciói határozzák meg. Rendkívül sajnálja, hogy Pap Dezső államtitkár olyan határozottan nemet mondott, amikor ennek az új biztosítási ágának a mezőgazdasági munkásságra való kiterjesztése tárgyában kellett állást foglalnia. Biztosra veszi, hogy ezt nem meggyőződésből tette, hanem taktikai elgondolásból, mert látja azokat a politikai és tárgyi nehézségeket, amelyekről itt szó van. Ő azonban nem lehet jó véleménnyel arról az állásponttól, amely egy olyan semleges fórum előtt, mint a Közgazdasági Társaság, a vitába ilyen taktikai szempontokat dob bele. Egyébként Pap Dezső felszólalásának társadalomelméleti fejtegetéseivel mindenben egyetért. Elismeri, hogy a tőke érdekei mindenesetre a gazdasági bajok nyomán jelentkező társadalmi veszélyek elhárítása és megelőzése mellett szólnak. Nem vitatja, hogy világszerte tényleg egy új állameszme van kialakulóban, amely a jogállam fogalmának eddigi tartalmával szemben az állami közületbe tartozók létének a biztosítását is előtérbe helyezi. Azt se tagadja, hogy a munkaerőnek válságok idején történő konzerválása tőkejavak konzerválását is jelenti, állítja azonban, hogy a dolog praktikumát nézve, *a biztosítás bevezetése nem az egyetlen és legalkalmasabb megoldás*. Maga Pap Dezső is utalt az Amerikai Egyesült Államok példájára, ahol megfelelő jegybankpolitikával, a vándorlási viszonyok szabályozásával s közmunkáknak kritikus időre való sűrítésével vették nem egyszer elejét a helyzet kiélesedésének. A legnagyobb figyelmet követelik meg azután a Harvard-egyetem kutatásai: az eddigi eredmények szerint ugyanis a válságok periodikus visszatérésében bizonyos törvényszerűség mutatkozik. A kérdés már most az, hogy ez tényleg így van-e, mert ha igen, a válság megelőzésének az eszközei bizonyos mértékig ezzel már adva vannak. Ebből is kétségtelen, hogy nem a biztosítás bevezetése az időnként mutatózó krízis elhárításának a legalkalmasabb módja. De bizonyítja ezt az a nagyarányú mozgalom is, amelyet Angliában és Ausztriában indítottak meg ennek a biztosítási ágának a sürgős reformja ügyében. Egyébként a kapitalista termelés szemszögéből nézve, a következő súlyos kifogások merülnek fel a gondolatnal szemben: *a) egy ilyen biztosításnak a bevezetése csökkenti, sőt majdnem megszünteti az állam és egyéb közhatalmi faktorok érdeklődését a válság és annak következményeivel szemben; b) kedvezőtlenül hat vissza a munkásság produktivitására; c) kikezdi a munkával való kötelességteljesítés belső morális szükségérzetét, a munka kötelessége helyébe az eltartás kötelességének a gondolatát ülteti; d) a krízis idejére csökkenti a vállalatok ellenállóképességét; e) növeli a termelési költségeket és ezzel erősen rontja a vállalatok versenyképességét*. Pap Dezső a kérdés gazdasági vonatkozásainak különösen ezzel az utóbbi részével foglalkozott s egyrészt azt állította, hogy nincsen aránytalan megterhelésről szó, másrészt, hogy ezek a terhek átháríthatók, de ha nem is háríthatók át, ellensúlyozzák az ipari termelést másoldalon, mert a fogyasztásnak egyéb rétegeknél egy bizonyos standard-en

való tartását teszik lehetővé. Az a beállítás, mintha a teher csak ezrelékekben kifejezhető jelentéktelen töredéke volna akár a munkabérnek, akár a termelt árú értékének, egészen hamis. A kérdés megítélésénél nem lehet egyedül a gyáripari termelés adataiból kiindulni. Kétségtelen ugyanis, hogy a biztosítási kötelezettség alá eső munkások és alkalmazottak számából és a részükre kifizetett s évenként több, mint 600 millió aranykoronát kitevő illetményből indulva ki, a teher mértéke legalább 24 millió aranykorona. A gyáripari termelés értéke a Statisztikai Hivatal adatai szerint tényleg 1500 millió aranykorona, ehhez azonban hozzá kell venni azt a 900 millió aranykoronát, amelyet hozzávetőleges becslés szerint a gyáriparon kívül álló ipari termelés évi produkciójának az értéke képvisel. Viszont az összes szociális terhek (betegségi biztosítás, balesetbiztosítás, nyugdíjvalorizáció) ennek az új biztosítási ágának a költségeivel együtt kerekén 72 millió aranykoronát tesznek ki, úgy, hogy az ipari produkció értékét véve alapul, a magyar ipari termelés által viselendő szociális teher ennek az új biztosításnak a bevezetésével 3%-ra, ugyanez a teher a kifizetett munkabérek évi összegéhez viszonyítva pedig 12%-ra emelkednék. Hiányzik tehát az ösztönös és a loyálisabb abból a beállításból, amely egy szűkebb körre vonatkozó adatok összehasonlításából ezt a terhet jelentéktelennek tünteti fel. A sokat emlegetett áthárítás igazi közgazdasági előnye pedig csak akkor jelentkezik, ha ezek a költségek a külföldi fogyasztókra háríthatók át teljes egészükben; amint erre mód nincs s az ipar csak a maga belföldi megrendelőit terhelheti meg a reája rótt új kiadásokkal, ez csak a belföldi fogyasztóképeség rovására történhetik. Még súlyosabb az eset akkor, ha az áthárítás a munkabérek csökkentése vagy a munkaidő emelése útján vitetik keresztül, mert hiszen ez a termelésben legjobban érdekelt ipari munkásság fogyasztásának a rovására megy. Önmagával kerül tehát szembe az a szociálpolitika, amely bizonyos társadalmi rétegek fogyasztási standard-jét más rétegek fogyasztóképeségének a csökkentésével akarja biztosítani.

Györki Imre nemzetgyűlési képviselő, Knob Sándorral szemben nemzeti szempontból kifogásolta azt, hogy a magyar munkásnak munkateljesítményét, valahányszor szociálpolitikai előnyök adásáról van szó, a munkaadói érdekeltség mindig lebecsüli és mindig hangoztatja, hogy a munkateljesítmény az éghajlati viszonyoktól, a temperamentumtól stb. függ és igyekszik úgy beállítani, mintha a magyar munkás európai viszonylatban nem állná meg a helyét. Szembeszáll Knobnak azzal a megállapításával is, mintha a munkanélküliség esetére való biztosítás csökkentené a munka produktivitását és rámutat arra, hogy a vasárnapi munkaszünet törvényes rendezése előtt a munkaadói érdekeltség részéről hangsúlyozták, hogy azért nem lehet bevezetni a vasárnapi törvényes munkaszünetet, mert akkor hétfőn a munkások, a vasárnapi alkoholfogyasztásra való tekintettel, nem lesznek munkaképes állapotban. Ezzel szemben a törvény életbeléptetése óta eltelt idő eredményei azt igazolják, hogy a korábban a munkások között divott „BlauMontag“ teljesen megszűnt. A munkahiány esetére való biztosítás megítélésében a legtöbb felszólaló magasabb társadalmi szempontokat említett, holott felszólaló megítélése szerint itt és általában a szociálpolitikai kérdések törvénybeiktatásánál rendszerint nem magasabb társadalmi-gazdasági politikai kérdéssről van szó, hanem a társadalmi osztályok erőviszonyairól. Ami szociálpolitikai vívmányunk Magyarországon van, annak jórésze már megvolt, mielőtt törvényes rendezésük megtörtént volna, megvolt azért, mert a munkások a maguk szervezettségével egyes szociálpolitikai kérdéseket a munkaadókkal kötött kollektív szerződésekben már biztosítottak. Így a legtöbb üzemben ma is fennáll a 8, 8 és $\frac{1}{2}$ órai munkaidő, holott a régi ipartörvényünk még 14–16 órás munkaidőt ismer. A munkások kivívták a vasárnapi munkaszünetet, amikor ennek törvényes szabályozása még nem volt meg, szabályozták a záróra kérdését, mielőtt még ide-

vonatkozólag a rendeleti szabályozás megtörtént volna, sőt, hogy a legújabb szociálpolitikai kérdést is érintsem, a sütőmunkások szervezettségük révén maguk kivívták az éjjeli sütőmunkának eltiltását és a törvényes szabályozás csak ezután következett be. A nyomdászok a tanonckérdést, illetve a tanoncoknak a képzett munkásokhoz való arányszámát kollektív szerződésben ugyancsak biztosították anélkül, hogy ezt a kérdést a törvény rendezte volna. Mindezek a felsorolások igazolják, hogy az erőkérdés dönti el azt, vajjon az érdekeltek milyen szociálpolitikát csinálnak és az állam milyen szociálpolitikai törvényeket hoz. Önszántából az érdekeltség sohasem alkotott még szociálpolitikát, magasabb belátásra bírni a munkaadói érdekeltséget akkor, ha áldozatról van szó, a múltban sem lehetett, illet a munkahiány esetére szóló biztosítás esetén sem várhatunk. Amikor a betegség esetére való biztosításnak törvényes szabályozásáról volt szó, a munkaadói érdekeltség akkor is hangoztatta, hogy az ipar és kereskedelem nem bírja el a terheket. A kérdést mégis rendezték, mert a munkások szervezettségének volt elég ereje ahhoz, hogy ezt kivívja. Halljuk a munkaadói érdekeltség részéről azt a kifogást, hogy különösen most nem időszerű a munkahiány esetére való biztosítás bevezetése. Felmerül önkénytelenül az a kérdés, hogy miért nem időszerű most, amikor vámvédelemmel lehet a magyar ipar termelését biztosítani és amikor így a terheket át tudja hárítani, de felmerül az a gondolat is, — különösen azok előtt, akik a méltányosságra és a belátásra szoktak hivatkozni — hogy miért nem látta időszerűnek a munkaadói érdekeltség a biztosítás bevezetését akkor, amikor a háborús konjunktúra előnyeit élvezték vagy amikor valorizálatlan hitelt vettek igénybe. A munkás ma a társadalom legkiszákmányoltabb osztálya, aránytalanul rosszabb helyzetben van, mint bármely más dolgozó réteg, rosszabb helyzetben van a magánalkalmazottak nagy rétegénél is — akiknek pedig ugyancsak nem rózsás a helyzetük — fizetés kérdésében, mert fizetését utólag, két héttel a végzett munka után kapja kézhez, rosszabb azért is, mert öreg korára kevesebb munkabért kap, mint a fiatalok munkás, holott a tisztviselőkategóriáknál ez fordítva van, rosszabb azért, mert nincsen rendezve a szabadság kérdése és a munkaviszonyt 20—30 évi szolgálat után két heti felmondással vagy azonnali hatállyal meg lehet szüntetni stb., stb. A munkanélküliség, amint ezt már külföldi szociálpolitikusok állították, nem a munkás hibájából ered, az folyik a mai gazdasági rendszer termelési anarchiájából, amelyért a munkást büntetni nem lehet. Hogy a munkanélküliség milyen romboló hatással van, arról meggyőződhetik mindenki, aki fáradtságot vesz magának arra, hogy a munkanélküli munkás életmódjáról, családi körülményeiről, táplálkozásáról tájékozást szerezzen, de meggyőződhetnek majd a munkaadók is, akik keservesen fogják tapasztalni, ha a gazdasági krízisen túlestünk, hogy a legjobb, legképzettebb munkásaink kivándoroltak oda, ahol a munkást jobban megbeicsülik, mint nálunk. Nemzetgazdasági szempontból az ipari érdekeltségnek, az államnak, a köznek, legfőbb érdeke lenne a munkások munkaerejének átmentése olyan időre, amikor a munkaerőt az ország érdekében újra fel lehet használni. Ezt várjuk a munkahiány esetére való biztosítás törvényes rendezésétől, melyről azt mondhatjuk, hogy nem jöhet oly korán, hogy máris késő nem lenne.

Latinák Jenő gyáros felszólalásában csupán arra akarja a figyelmet felhívni, hogy nem minden munkaadó ért egyet a GyOSz. munkáspolitikájával és szívesen vállalja és helyesli a munkahiány esetére szóló biztosítás bevezetését.

Dréhr Imre megköszöni a felszólalók érdekes és tanulságos adatait, nem kíván reflektálni az egyes előadók véleményére, csupán a mezőgazdasági munkaközvetítés kérdésével akar foglalkozni. Bakonyi miniszteri tanácsossal szemben meg kívánja állapítani, hogy a hivatalos adat, amely

szerint a mezőgazdasági közvetítők 1925-ben összesen 39 ezer közvetítést végeztek s a központ mindössze 48 helyközi közvetítést bonyolított le, az országos munkapiac kiegyenlítése szempontjából bizony nevetségesen csekély eredmény. Egy-két részletadattal belevilágíthatunk a mezőgazdasági munkaközvetítés mai helyzetébe. Kezünkbe került az Országos Mezőgazdasági Munkasközvetítő Központi Iroda néhány munkapiac kimutatása. Ezek szerint nevezett iroda 1925. évi december hó második felében kereken 1800 munkakeresőt tartott nyilván, munkahelyet egyet sem. A folyó évi április hó első feléről, tehát már a tavaszi munkaidőről szóló kimutatás pedig kereken mintegy 2400 munkakeresőt és 200 munkahelyet hirdetett. Ezzel szemben a m. kir. állami munkaközvetítő hivatal által a budapesti és a hét vidéki hatósági munkaközvetítő adatszolgáltatásai alapján közzétett kimutatások szerint 1925 december 30-án az említett intézetek együttvéve 619 munkahelyet és 5667 munkakeresőt, folyó évi április 14-én pedig 674 munkahelyet és 5446 munkakeresőt tartottak nyilván. Ha tudjuk, hogy a csonkaország összes kereső népességének 56.7%-a esik a mezőgazdaságra és csak 27.2%-a az iparforgalmi népességre, úgy ezek az adatok is rendkívül kedvezőtlen képet adnak a mezőgazdasági munkaközvetítésünk sivár helyzetéről. A gyöngye közvetítési eredményeken kívül még más tény is megállapítható a Központi Iroda munkapiacjelentéseiből. A munkaközvetítés kérdésében a szociálpolitikának már évtizedek óta tisztázott és ma már minden vitán felül álló elvi álláspontja, a hatósági munkaközvetítésnek pedig egyik alappillére, hogy az emberi munkaerő közvetítése kivétessék az üzerek karmai közül. Ezt az elvet, illetőleg ennek gyakorlati megvalósítását az 1919. évi washingtoni kongresszus is nyomatékosan ajánlotta a népszövetségi tagállamoknak figyelmébe. Vajjon érvényesül-e ez az alapvető elv a mezőgazdasági központi iroda munkaközvetítési politikájában? A feleletet a Bakonyi miniszteri tanácsos vezetése alatt álló központi irodának 1925. évi december hó 31-én és ez évi április 15-én kelt jelentései adják meg. E jelentések ugyanis azt mutatják, hogy az iroda túlnyomóan munkavállalkozóknak, munkástoborzóknak, sommásgazdáknak, vagyis nyereszkes vállalkozóknak az ajánlatait hirdeti s ezzel hatóságilag mozditja elő ezeknek érvényesülését, holott az általánosan elfogadott szociálpolitikai elv szerint éppen letörésére volna hivatva. A központi irodának ezt az eljárását a hagyományosan kifejtett hazai speciális viszonyokra való tetszetős és laikusok megtévesztésére alkalmas utalással védeni nem lehet, mert ha mezőgazdasági munkaközvetítésünk országosan jól kiépítve, élethivatásos személyek kezébe volna letéve, a munkástoborzó vállalkozók elvesztenék létfeltételüket. Mezőgazdasági munkaközvetítésünk elhanyagolt voltának egyik lehangosabb bizonyítéka éppen az, hogy e vállalkozók még ma is és pedig — mint említettem — hatósági segédlettel prosperálnak.

A baj gyökere magában a szervezetben van. A mezőgazdasági munkaközvetítés egész szervezete az általános közigazgatás gépezetébe van beletáplálva. A közvetítéssel megbízott egyének (községekben a községi jegyző, városokban megbízott tisztviselő) ebbeli teendőiket mellékesen, egyéb hivatali teendők mellett díjtalanul végzik. Minthogy ez utóbbiak munkájukat teljesen lekötik, a közvetítéssel még a legjobb akarat mellett sem képesek belterjesen foglalkozni. A munkaközvetítés ma már oly fejlett technikával bír, hogy annak megfelelő ellátása, hivatása magaslatán álló, ügybuzgó és élethivatásos személyzetet kíván. A sokféle közigazgatási teendővel agyonterhelt tisztviselőktől nem is lehet várni, hogy a munkaközvetítésbe eleven és pezsgő életet, gyorsaságot vigyenek és így igazán nem lehet csodálkozni azon, hogy a mezőgazdasági munkaközvetítés több, mint egy negyedszázados fennállása dacára, még ma sem tudott az érdekelt-ség körébe mélyebb medret vájni. Jellemző e részben a szombathelyi hatósági munkaközvetítő 1925. évi tevékenysége. Ezt az intézetet Vas vármegye alispánja a vármegye területére kiterjedőleg a mezőgazdasági munkaközvetítés hatósági ellátásával is megbízta s 1925-ben mégis mindössze csak 120

munkahelyet és 126 munkakeresőt tartott nyilván s 66 közvetítést végzett a mezőgazdaságban. Látható ebből is, hogy az érdekeltség a hatósági mezőgazdasági munkaközvetítéssel nem törődik. Míg a hatósági ipari munkaközvetítők és az állami munkaközvetítő hivatal heti, illetőleg havi és évi összefoglaló jelentésekkel informálja úgy az érdekelteket, mint a szociálpolitika művelőit és a hivatal vezetőtisztviselői tudományos és propaganda-előadásokkal is népszerűsítik az intézményt, addig a mezőgazdasági központi iroda részéről mindezt nem tapasztalhatjuk.

Az előadottakon kívül szociálpolitikai szempontból a magyar hatósági mezőgazdasági munkaközvetítés hibájaként kell még felróni azt is, hogy teljesen bürokratikus s hogy az érdekeltségnek semmiféle hozzászólást nem biztosít. A modern hatósági munkaközvetítés a szociális paritás intézményét nem nélkülözheti. A hatósági közvetítők külföldön mindenütt, a hatósági munkaközvetítők pedig hazánkban is honorálják ezt az elvet, csupán mezőgazdasági munkaközvetítésünk idegenkedik a modern eszméktől. A magyar mezőgazdasági munkaközvetítés átszervezése, illetőleg annak az ipari közvetítéssel való egyesítése sohasem volt olyan időszerű, mint napjainkban. Az az ellenvetés, mely a mezőgazdasági közvetítésnek az iparitól eltérő természetére hivatkozik, nem állja meg a helyét. A kétféle termelési ág sajátos természetéből kétségtelenül fennforgó ellentéteket helyes be rendezéssel ki lehet küszöbölni. Pénzügyi szempontok is az egységesítés mellett szólnak. Megcsonkított hazánk nem engedheti meg azt a fényűzést, hogy kétféle hatósági szervezetet tartson fenn a munkaközvetítésre: egyet az iparra és egyet a mezőgazdaságra. A munkahiány elleni biztosítás bevezetése esetén a munkaközvetítést valamennyi foglalkozási ágra kiterjedően egy kézbe kell venni. Ha a munkapiac koncentrációját az egész vonalon nem tudjuk biztosítani, hiányozni fog a kontrol, amely nélkül a biztosítási ág el nem képzelhető.

Éber Antal elnök befejezésül összefoglalja a tanácskozmány tanulságait, véleménye szerint a vitából leszűrhető az a végső konzekvencia, hogy a munkanélküliség elleni biztosítás megvalósítása elől elzárkózni ma már alig lehetséges. Sajnálatos, hogy a tervezett biztosítás megvalósításának pénzügyi terheit illetőleg nem alakult ki egységesebb vélemény s a költségek becslésében az egyes felszólalók között igen lényeges eltérések mutatkoznak. Kivánatos lenne, hogy épen e részt konkrétabb adatok és számítások kerüljenek elénk. Végül köszönetet mondva az előadóknak annak a reményének ad kifejezést, hogy a társaság tanácskozmányán elhangzott fejtegetéseknek a törvény megalkotása alkalmával a törvényhozás is komoly hasznát fogja látni.

Világ gazdasági visszapillantás az 1925. évre.

I.

Termelés és termelési politika.

A) Mezőgazdasági termelés.

1. Az 1925. évi világtermés.

A római nemzetközi mezőgazdasági intézet jelentése szerint az 1925. évi világtermés (beleszámítva Szovjet-Oroszországot is) így alakult:¹

A termény neve	Megmunkált felület			Termés mennyisége		
	1925-ben	1924-ben	Százalékban 1924=100	1925	1924	Százalékban 1924=100
	ezer hektárookban		%	ezer métermázsákban		0 0
Búza ---	87,342·0	85,672·1	101·9	892,929·2	820,397·0	108·8
Rozs ---	18,363·6	17,168·0	107·0	253,670·4	183,666·7	138·1
Árpa ---	21,667·1	20,398·6	106·2	271,469·5	227,106·2	119·5
Zab ---	44,057·6	42,952·5	102·6	568,041·4	524,604·5	108·3
Rizs ---	12,659·3	12,683·3	99·8	250,235·2	248,132·2	100·8
Tengeri ---	53,378·3	54,068·7	98·7	891,494·3	742,565·8	120·1
Burgonya	10,876·1	10,854·8	100·2	1,285,449·4	1,209,306·4	106·3
Cukorrépa	2,209·8	2,158·3	102·4	507,882·8	471,598·0	107·7
Gyapot ---	31,023·4	28,420·9	109·2	50,101·9	45,783·3	109·4
Len ---	7,552·2	7,507·4	100·6	40,687·0	32,662·6	124·6

Látható, hogy a termés jobb, mint az előző évben volt. A háború előtti állapotokhoz képest azonban búzában és árpában még erős visszaesést látunk. A főoka ennek Európa termelésének katasztrófális csökkenése. Ha a világtermés a háború előttihez képest mégis növekedett, az elsősorban Észak-Amerika hatalmas előretörésének tulajdonítható. Ezzel szemben összeomlott a termelés Oroszországban és az utódállamok területén. Az oroszországi csökkenés okai közismertek, az utódállamok termelésének összeroppanása viszont a trianoni békeszerződésre vezethető vissza.

2. Az utódállamok mezőgazdasági termelésének összeomlása.

Az Economist írja 1925-ben:

A háború előtt Európa legfontosabb gabonakiviteli államai Oroszország, Románia, Magyarország és Bulgária voltak. E négy állam kivitele összesen 34,250.000 quartert tett ki (1 quarter = 12·70 kg.). Ebből Romániára 5,000.000, Magyarországra 3,000.000 quarter esett. A háború után teljesen megváltozott a helyzet. Oroszországnak számbavehető exportja

¹ Bulletin de Statistique Agricole et commerciale — Janvier 1926, 13. old. és köv.

nincsen; ezt a körülményt egyébként a bolsevizmus eléggé megmagyarázza. Egész más azonban a helyzet Magyarországon és Romániában. Románia területe a békeszerződés révén megkétszereződött (Magyarország kárára) s ez az állam 1925-ben ennek ellenére exportálás helyett búza- és lisztbevételre szorult. A magyar kivitel is jelentéktelenné zsugorodott össze.

Az Economist e megállapításai nagyon könnyen megmagyarázhatók. A magyar kivitel csökkenése természetes. Hiszen legjobb termőterületeinket: a Bácskát és a Bánátot elszakították tőlünk s ennek következtében malomiparunk is teljesen összeomlott. Igaz, hogy a csonkaország megmaradt területén a mezőgazdasági termelés gabonában 1925-ben már megközelítette, kapásnövényekben pedig meg is haladta a háború előtti átlagot. A lakosság sűrűsége azonban sokkal nagyobb relative, mint háború előtt volt s ez, valamint a Bácska és Bánát elvesztése okozta a magyar kivitel csökkenését.

Egészen más a helyzet a kisentente államokban. Ezek közül Csehország mezőgazdasági termelés szempontjából jelentőséggel nem bír, annál fontosabbak viszont Románia és Jugoszlávia. Jugoszlávia egész területe most 232.643 km², a Magyarországtól hozzákapcsolt terület 22.127 km², tehát az egésznek nem egészen 10%-a. És éppen ez a 10% szolgáltatja a budapesti malomiparnak azt a gabonamennyiséget, melynek révén ez a malomipar a chicagói után a második volt az egész világon. A háború előtt évente 570 millió aranykorona értékű árút állítottak elő a budapesti malmok. Ezzel szemben 1922-ben *egész* Jugoszláviának a kivitele búzában és lisztben 226.3 millió dinárt tett ki, tehát nem egészen 13 millió aranykoronát. Ebben befoglaltatik a — most már Jugoszláviához tartozó — Bácska és Bánát gabonája is.

A trianoni szerződés tehát egyrészt tönkretette Európa leghatalmasabb malomiparát, másrészt viszont nem tudott ennek a helyébe másikat teremteni s az európai kontinensnek egy hatalmas termelő erejét egyszerűen semmivé tette. Hasonlóan összeomlott a mezőgazdasági termelés a Romániához csatolt területeken is, olyannyira, hogy 1925-ben ez az ország lisztbevételre szorult.

Ennek a szomorú állapotnak egyik oka a földreformokban kereshető. Földreform azonban Magyarországon is volt s noha tagadhatatlan, hogy ez a termelésben bizonyos zavarokat okozott, azért gabonatermésünk évről-évre jobban közelíti meg a békeszínvonalat, sőt a kapásnövényeké már túl is haladta ezt. A Romániához és Jugoszláviához csatolt területeken a termelést nem a földreform tette tönkre, hanem a *mód*, ahogyan a földreformot keresztülvitték s általában az a tény, hogy e területek olyan államszervezetekhez kerültek, melyek a termelést egyszerűen balkáni színvonalra kényszerítették alá.

Ami a Csehszlovákiához csatolt területet illeti, erre nézve érdekes adatokat találunk a prágai angol kereskedelmi tudósítónak 1925-iki jelentésében, melyet az angol kereskedelmi minisztérium adott ki. Szlovákiáról külön jelentés szól, mely szerint az ottani malmok termelési képességüknek mindössze 23%-áig vannak foglalkoztatva. A malomipar rossz kilátásai miatt 1924-ben 459 malmot szereltek le és további 637 malom szüntette be egyelőre az üzemét.

3. A földreformok.

Az agrárpolitika terén az utolsó évek legjelentősebb alkotásai a földreformok, melyekkel Közép- és Keleteurópa országai kísérleteztek. Részletes ismertetésük igen komplikált volna. Csehszlovákia — nem számítva az 'apróbb rendelkezéseket — eddig 17, Románia 21 földreform-törvényt és törvényes rendeletet alkotott meg. Romániának van olyan „törvény” 1917-ből, melyet a harctéren hoztak, vagy 1918-ból, melyet népgyűlés a mezőn hozott. Csehszlovákia alapvető „törvényt” bocsájtott ki

néptanácsa nevében. Jugoszlávia egyszerűen közigazgatásilag rendezi a földosztást.²

A földreformoknak részletes és minden tendencia nélküli ismertetését találjuk meg a Revue Internationale du Travail 1922 szeptemberi számában.³ E tanulmány a következő országok földreformjaival foglalkozik: Németország, Ausztria, Magyarország, Lettország, Litvánia, Észtország, Lengyelország, Románia és Csehszlovákia. Ez országokat három csoportba osztja.

1. Az első csoportba tartoznak Németország, Ausztria és Magyarország. Ez államok nem foglalnak *elvileg* állást a nagybirtok ellen, egyedüli céljuk az, hogy biztosítsák a kisbirtokok túlsúlyát.

2. A második csoportba tartoznak Lengyelország, Románia, Litvánia és Csehszlovákia.⁴ Ez államok elvileg ellene vannak a nagybirtok intézményének. Földreformjaik kimondott célja: minden nagybirtok végleges felosztása. Megszabják a lehető legnagyobb kiterjedést felső határul. Ez Csehszlovákiában 150—250 hektár, Lengyelországban 60—180 hektár. Egészen egyéni az eljárása Romániának. Ez az ország a felső határt másként fixirozza a Magyarországtól elszakított területeken, mint a régi királyságban. Utóbbiban a maximum 500 hektár, Erdélyben és Bánátban csakis 200 hektár.

Az első csoportban (Németország, Ausztria, Magyarország) az elvett területek teljes értékét megkapják a volt tulajdonosok.

A második csoportban (Románia, Lengyelország, Csehszlovákia és Litvánia) szó sincsen *megfelelő* megtérítésről. Csehszlovákiában csaknem kilátástalan a volt tulajdonosra az, hogy pénzéhez jusson. A földet egyszerűen elveszik tőle s ezzel szemben az állammal szemben támad neki követelése. Ezeket a követeléseket egyszerűen egy adósság-regiszterbe (régistre des dettes) vezetik s 0.5%-kal amortizálják. Emellett progresszíve csökken az egy holdért követelhető összeg, mennél nagyobb a birtok.

Maga a kisajátítás is másként folyik le a második csoport államai-ban, mint az elsőben. Az első csoportban e kisajátítás csak végső eszköz, a második csoportban nyilvánvaló a nagybirtok elleni tendencia s ez abban nyilvánul meg, hogy a felső határon felül minden tulajdont kisajátítanak. Különösen messze ment e téren Csehország.

A harmadik csoportba sorozza a szerző a két balti államot, Észt és Lettországot. Ezek a kisajátítást nem bizonyos határon felül mondják ki, hanem csak bizonyos fajta birtokokra (Rittergüter).

Ami a kártalanítást illeti, a második csoportban levő államokban — Lengyelország kivételével — (tehát Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában, Litvániában) a régi birtokos a kisajátított földért annak csak *háború előtti értékét* kapja meg papírpénzben, vagy legfeljebb azt az összeget, amennyit e föld a háború előtt ért. Súlyosan érinti emellett a régi birtokos osztályt az a körülmény is, hogy ezt az összeget általában nem készpénzben, hanem kötvényekben kapják meg. (Ezzel szemben Ausztriában, Magyar- és Németországban készpénzben.)

A második csoportbeli államok a kártalanításnak ezt a nevetségesen csekély összegét is tovább redukálják még. Csehszlovákiában a redukció 5%-kal kezdődik, ha a kisajátított föld meghaladja az 1000 hektárt s progresszíve 40%-ig emelkedik.

Az elvett földet az államok 3 féleképen használják fel: 1. a termelést e kisajátított, illetőleg megvásárolt birtokon tovább folytatják, anélkül, hogy e földet felosztanák. 2. A földeket arra használják fel, hogy a már meglevő kisbirtokok kiterjedését növeljék meg velük. 3. Az új földekből új kisbirtokokat létesítenek.

Nyilvánvaló, hogy óriási az elvi különbség egyrészt az első, másrészt a második és harmadik felhasználási mód között. Míg a Német-

² Sebess Dénes: Az új agrárdemokráciák. Budapest, 1926.

³ Nouvelles législations agraires en Europe centrale. A szerző nincsen megnevezve.

⁴ A harmadik csoport államai azok, melyeknek álláspontja még nem forrott ki 1922-ben

birodalom és Magyarország kimondottan elvetik a közös termelés (közös tulajdon) eszméjét, addig Ausztriában a törvény kifejezetten kimondja, hogy a kisajátított földet rendelkezésére lehet bocsájtani nemcsak termelő szövetkezeteknek, hanem termelő társulatoknak is (mint közöstulajdont). A csehszlovák törvényalkotás különösen pártolja e kollektív mezőgazdasági termelést. A 2. alatti szempont (a már meglevő kisbirtokok terjedelmesebbé tétele) sohasem játszott a közép-európai államokban akkora szerepet, mint kellett volna.

Igen fontos kérdés az *újonnan létesítendő birtokok nagysága*. Az új birtoknak elég nagyak kell lennie ahhoz, hogy a telepes és családja teljesen kifejthesse benne a munkaerejét, de nem szabad olyan nagyak lennie, hogy műveléséhez már fizetett munkásokra is szükség legyen. A Németbirodalom új törvényei ehhez az általános elvhez tartják magukat, hasonlóan Ausztria, Lett- és Esztország. Ezek az országok csak általános elveket állítanak fel törvényeikben; a birtok nagyságának pontos meghatározása, a helyi viszonyokhoz mérten, különböző szervek és hatóságok feladata. Hasonlít ezekhez Magyarország eljárása is. A többi utódállamban a törvényhozás sokkal messzebb ment, ezek az országok törvényeikben sokkal precízebben mondják ki a kiosztandó birtok alsó, illetőleg felső határát. Így Csehszlovákiában ez 6-tól 10 hektárig mehet, a régi oláh királyságban 5–7 hektárig, Dobrudzsában egészen 25 hektárig.

A legtöbb földreformtörvény igyekszik az új telepítéshez hozzákapcsolni a mezőgazdasági hitel, különösen a földhitel problémájának a megoldását is; a rossz pénzviszonyok miatt azonban ennek megoldása sehol sem sikerült kielégítően.

Az új állapotok biztosítása céljából a törvények legnagyobb része igen nagy mértékben megköti a telepesek kezét, azok birtokukkal szabadon csak a legritkább esetekben rendelkezhetnek. A megkötés rendszerint az elidegenítési és megterhelési tilalom.

Ezek a *Revue Internationale du Travail* adatai.

1920-tól 1924 végéig közel 12 millió katasztrális hold földet osztottak szét a földbirtokreformok révén és pedig:

Magyarországon ⁵	600.000	kat.	holdat
Csehszlovákiában	890.000	„	„
Jugoszláviában	875.000	„	„
Romániában	5,111.750	„	„
Lengyelországban	643.200	„	„
Litvániában	253.000	„	„
Lettországban	1,325.000	„	„
Esztországban	1,516.250	„	„
Összesen	11,821.000		

Mivel a kisbirtokok termelési eredményei általában gyengébbek, mint a nagybirtokoké, azért e hatalmas szétosztás nagy visszaesést jelent a termelésben. Konkoly-Thege Gyula számításai szerint e 12 millió kat. hold felosztása évente 22 millió métermázsa búzájába, vagyis 550 millió aranykoronájába kerül Keleteurópának.⁶

A *Revue Internationale du Travail* fenti adatai szerint Németország, Ausztria és Magyarország földreformjai csak gazdasági és szociálpolitikai célokat követtek.⁷ a jogrendet mindenütt fenntartották; a német és az

⁵ Magyarországon 1925 november 16-ig a parcellázott terület 846.000 kat. holdra emelkedett 124.000 kat. hold kisbérleten felül. Ezek az adatok a *Gazdasorsból* vannak véve. (Budapesti Hírlap 1926 január 15. szám.)

⁶ Budapesti Hírlap «Gazdasors», 1926 január 15. oldal.

⁷ Érdemes megemlíteni itt, hogy a «konzervatív» Magyarország földreformja sokkal radikálisabb volt, mint az *akkor* szocialista Ausztriáé.

osztrák törvény külön kimondják, hogy az új tulajdonos nem gazdagodhatik a régi rovására. Cseh-Szlovákiában, Romániában és Jugoszláviában szó sincsen ilyen etikai szempontokról. Ezek az államok oly „törvényeket” gyártottak, melyekkel egyszerűen szentesítettek egy *általános rablást*. Már ez a momentum magában balkáni jellemvonás. E földreformok egyedüli célja sem gazdaságpolitikai, sem szociálpolitikai, hanem kimondottan *nacionalisztikus*. Az elszakított területeken a föld németek, illetőleg magyarok tulajdonában volt. El kellett tőlük venni, s a rablást azután törvényileg szentesíteni.⁸

Külön említést érdemel a bánáti magyar telepesek ügye, amely 1925-ben a Nemzetek Szövetsége elé került. *Sebess Dénes* ezt a következőképen adja elő:

„Magyarország déli részében és Erdélyben az 1800-as évek második felében tisztán gazdasági okokból történtek telepítések, többnyire uradalmak által, azért, hogy kellő számú munkáskezet biztosítsanak, főleg a dohánytermelés céljaira. A telepeseket többnyire Csanádból vitték le Bácskába, Torontálba egyes nagybirtokosok; ekkor vetették meg alapját a később kifejlődött magyar községeknek. E telepítések folyamán 151.685 kat. holdat szálltak meg és a telepítések céljára 38.5 millió koronát áldoztak. A legutolsó telepítési törvény az 1904. évi V. t.-c., melynek hatása alatt 1914-ig 21 telepközség létesült; összesen 1879 gazdálkodó és 169 munkáscsaláddal. Ezek 40.773 kat. hold állami földet szállanak meg; a gazdálkodó telepek nagysága 15—37 kat. hold között váltakozik, a törpe gazdaságok 1½—5 kat. hold között. Egy évtizedes, átgondolt, demokratikus földbirtokpolitika ez, mely kisbirtokos generációkat nevel.”

„A román agrárreform különleges rendelkezéseket léptet életbe a telepesek ellen. Már magában véve az a tény is, hogy a törvény a bánáti, erdélyi, törzsvideki és máramarosi részletre szól, beleütközik az egyenlő elbánás elvébe, amely pedig a trianoni szerződés sarkalatos pontja. A 10. szakasz rendelkezése szerint u. i. „az 1885 január 1. után létesített telepek parcellái kisajátítatnak, ama parcella határáig, melyet az illető vidéken a 92. cikkben megjelölt földosztásban részesülők javára való odaitélés tekintetében megállapítottak”, az pedig legfeljebb 7 hold lehet. A törvény végrehajtási utasításában arra hivatkoztak, hogy a telepföldek telekkönyvileg állami vagyont képeznek. Noha tehát voltak telepes gazdák, akik már csak az utolsó 1—2 részlettel voltak hátralebélő, ezt figyelembe nem vették s irgalom nélkül megfosztották őket a telepeiktől, mindössze 7 hold meghagyásával.”

„Az 1925. év tavaszi és őszi ülésszakon foglalkozott a beadott panaszokkal a Nemzetek Szövetségének tanácsa. *Mello Franco*-nak, a bánáti és erdélyi magyar telepesek ügyében készített jelentése a többi között a következőket mondja: „A kérvényezők kérelmükben a román törvényhozásnak főképen két rendelkezését tartják szem előtt: az 1921 július 23-i — az erdélyi, bánáti, kőrösvidéki és máramarosi agrárreformokról szóló — törvény 10. cikkét és az 1921. október 25-i törvény 2. cikkének első szakaszát. A tényállás megvizsgálása után úgy találtam, hogy helyénvaló a kérdés, vajjon az erdélyi agrártörvény 10. cikke és az 1921. okt. 25-i törvény 2. cikkének első szakasza kikötéseinek a kérdéses telepekre történt alkalmazása megfelel-e teljes mértékben a kisebbségi szerződés kikötéseinek. Románia képviselője — *Titulescu* — közölte velem, hogy az érintett telepesek száma 2285. A kérdéses telepek összterülete 42.101 hold. Ebből a területből az agrárreformról szóló törvény 10. cikkelye szerint kisajátítottak összesen 24.015 holdat, vagyis az összterületnek kb. 60%-át. A telepek teljes vételára (kamat nélkül) a szerződések szerint 11,286.014 magyar korona. A telepesek a kisajátított vagy kisajátítandó 24.000 hold ellenében az

Érdekesen fejti ezt ki *Robert Birkhüll* «Seeds of War» című munkájában. (A political study of Austria, Hungary, Czechoslovakia Roumania and Jugo-Slavia. 1922. London. Wallace Gandy.)

agrárreformról szóló törvény értelmében bizonyos kártalanítást kaptak; ezt a kártalanítást Románia képviselője kb. 300.000 aranyfrankra becsülte. Románia képviselője azon a véleményen van, hogy a telepesek igen nagy számát jogszerűen meg lehetne fosztani telepeiktől, ha minden további nélkül alkalmaznák velük szemben saját szerződésük határozmányait. Majd hangoztatta, hogy kormányának egyáltalán nincs szándéka a visszavándorlás jogát érvényesíteni a telepesekkel szemben mindaddig, amíg nem érintik az agrártörvény 10. cikkelyét. Ilyen körülmények között felmerült az a javaslat, hogy vessenek számot ezzel a helyzettel és emberes kártalanítást ajánljanak fel a telepesek számára. Nem lesz tehát szó arról, hogy módosítják az agrárreformról szóló törvény 10. cikkelyének kikötését, amely teljes végrehajtásra kerül, csupán arról, hogy a 10. cikkely által sújtott telepeseknek anyagi elégtételt nyujtsanak. Románia képviselője közölte velünk, hogy kormánya ehhez a javaslathoz megadja hozzájárulását. Az az összeg, melyet a román kormány a kérdés szabályozására tervbe vett, 700.000 aranyfrank. "Ezt a megoldást a Nemzetek Szövetségének tanácsa elfogadta."

„Kérdés most már, — folytatja *Sebess Dénes* — hogy mekkora területért ajánlotta a román kormány a 700.000 aranyfrank kártalanítást. A telepek 40.763 kat. holdat kitevő területéből egy rész Szerbiába esik s így ezt figyelmen kívül kell hagynunk. Általában 24 kat. holdas telepeket juttatott a magyar állam a gazdálkodóknak, melyekből most 17 holdat elvettek s csak 7 maradt tulajdonukban. Megközelítően pontos számítás szerint 25.000 kat. hold kisajátított földbirtok az, amelyért a megajánlott 700.000 frank kifizetendő lenne. Holdanként tehát kereken 28—29 frank esik és ez 18.000 leinek felel meg a mai valutáris értékben. 18.00 leit kapnának az egyes telepesek a tőlük elvett 17 holdért amely összeg legfeljebb $\frac{1}{2}$ kat. hold föld árának felel meg. Nem 700.000, hanem 24 millió frank felelne meg az elkobzott föld vételárának.⁹

B) Bányászat és ipar.

1. Szén- és vastermelés.

A széntermelés alakulását mutatja a következő táblázat:¹⁰

(1000 tonnában.)

Havi átlag	K ö s z é n												Barnaszén			
	Anglia	Belgium	Cseh-Szlovákia	Franciaország	Németország	Hollandia	Lengyelország	Kanada	Dél-Afrika	India	Japán	Egyesült Államok	Ausztria	Cseh-Szlovákia	Németország	Magyarország
	<i>d</i>			<i>a</i>	<i>g</i>										<i>g</i>	
1913	24,336	1,903	1,189	3,404	15,842	156	748	1,135	665	1,311	1,776	43,088	.	1,918	7,269	.
1918	19,283	1,158	.	2,188	13,376	283	.	1,133	747	1,681	2,336	51,272	.	.	8,389	.
1921	13,822	1,813	971	c 3,213	9,491	327	632	890	862	1,558	2,185	38,283	206	1,792	10,253	474
1922	21,133	1,767	826	c 3,596	9,929	381	h 1,849	882	735	1,540	2,308	34,565	259	1,579	11,434	515
1923	23,450	1,910	969	c 3,978	5,185	440	3,009	1,014	901	1,589	2,199	49,268	222	1,351	9,854	571
1924	22,646	1,947	1,197	c 4,916	9,902	490	2,693	755	944	1,710	.	42,278	231	1,709	10,363	479
1925	20,694	1,928	1,063	c 5,085	11,061	571	2,423	.	983	1,682	.	44,240	255	1,566	k 11,649	419

Jegyzet: *a* barnaszén beleszámítva. *c* beszámítva a lotharingiai és Saarmedence termelését. *d* csak az eladásra alkalmas szén. *g* 1919-től leszámítva Elsass-Lotharingiát és 1920-tól a Saar vidéket és a Palatinatust, 1922 júniustól leszámítva Felső Sziléziát. *h* 1922 júliustól beleszámítva Felső Sziléziát. *k* leszámítva a Rajnai bányákat. *p* leszámítva a Saarmedencét.

Amint a táblázatból kitűnik, az 1925. év folyamán csökkent a termelés Angliában és Lengyelországban, növekedett viszont az Egyesült-Álla-

⁹ *Sebess Dénes*: Az új agrárdemokráciák. Budapest, 1926. 102. old.

¹⁰ The Economist. 1925 december 26. és 1926 március 27.

mokban, Németországban és Franciaországban. Csehszlovákia lényegtelen csökkenést mutat fel.

A vas- és acéltermelés alakulását mutatja a következő táblázat:¹¹

(1000 tonnákban.)

Havi átlag	Nyers vas									Acél								
	Anglia	Belgium	Francia- ország	Saarvidék	Német- ország	Luxemburg	Svédország	Kanada	Egyesült Államok	Anglia	Belgium	Francia- ország	Saarvidék	Német- ország	Luxemburg	Svédország	Kanada	Egyesült Államok
1913 ----	869	207	434	102	c 1,609	212	61	85	2,601	d 649	205	396	172	c 1,578	d 101	d 62	88	2,564
1918 ----	768	.	109	.	989	106	64	90	3,260	812	1	151	.	1,248	73	53	142	3,643
1921 ----	222	73	280	96	654	81	26	51	1,401	314	66	259	77	833	64	19	57	1,628
1922 ----	415	134	427	96	783	140	22	32	2,276	494	130	373	105	976	117	29	41	2,927
1923 ----	636	182	442	85	411	117	23	75	k 3,392	719	d 190	415	83	525	100	25	75	3,682
1924 ----	620	234	638	114	651	181	42	50	k 2,634	696	d 238	576	119	820	157	45	55	3,103
1925 ----	588	212	706	121	848	195	35	48	k 3,082	d 626	201	618	131	1,010	174	43	62	3,741

Jelmagyarázat: c kivéve Luxemburg, beleszámítva Elsass-Lotharingiát és Saart 1913-tól 1918 októberig; 1920—23-as adatok nem hivatalosak. d ingot és öntöttvas. k számítva oly vállalatok kimutatásai alapján, amelyek 1923-ban az összes termelés 95%-át szolgáltatták.

Amint a táblázatból látható, a termelés csökkent Angliában és Belgiumban, emelkedett viszont Franciaországban és az Egyesült-Államokban, valamint Németországban.

2. Hajóépítés.

A világ kereskedelmi flottájának tonnatartalma:¹²

Az év közepén	Gőzösök és mótoros hajók	Vitorlások	Az összes hajók
	brutto regisztertonnatartalma		
1914 ---	45,403.876	3,685.675	49,089.551
1919 ---	47,897.407	3,021.866	50,919.273
1920 ---	53,904.688	3,409.377	57,314.065
1921 ---	58,846.325	3,128.328	61,974.653
1922 ---	61,342.952	3,027.834	64,370.786
1923 ---	62,335.373	3,830.865	66,166.239
1924 ---	61,514.140	2,509.427	64,023.567
1925 ---	62,380.376	2,261.042	64,641.418

Ami a kereskedelmi flottának az egyes országok közötti megoszlását illeti, az egész világ tonnatartalmának közel $\frac{1}{3}$ -a Nagybritanniáé (19.2 millió tonna), azután következik az Unió (11.6 millió t.), Japán (3.7 millió t.), Franciaország (3.2 millió), Németország (2.9 millió), Olaszország (2.9 millió).

Feltűnő, hogy az Unió az utolsó évben visszaesett, míg Anglia tovább is fokozta a tonnatartalmát. A brit anyaországban az 1925. évi hajógyártás eredményei 24%-kal maradtak alatta az előző évinek, de azért mégis 1,084.633 tonna űrtartalmú hajó hagyta el a gyárakat, ami csaknem a felét — 49.4%-át — teszi a világon 1925-ben épült hajók űrtartalmának. Német-

¹¹ The Economist 1925 december 26 és 1926 március 27.

¹² Wirtschaftsdienst 1925. 29. szám. U. e. táblázat van közölve a Magyar Statisztikai Szemle 1925. 9. számában.

ország 18.5%-os arányával a második helyet foglalja el az 1925-ös hajóépítésben, a harmadik 6.5%-kal Olaszország, a negyedik az Egyesült-Államok (5.9%).

3. Kőolajtermelés.

A kőolajtermelés 87%-át Amerika (Egyesült-Államok és Mexikó) szolgáltatja. E világrész termelése azonban az utóbbi években visszaesést mutat. Emelkedik viszont a termelés Európában, Ázsiában és Afrikában kitűnik ez a következő táblázatból:¹³

Az egyes földrészek kőolajtermelése (1913 = 100):

É v	Amerika	Európa	Ázsia	Afrika
1913	100.0	100.0	100.0	100.0
1922	275.9	58.8	227.4	1330.8
1923	327.4	67.6	278.6	1176.9
1924	320.1	78.2	295.4	1238.5

1924-ben a világ kőolajtermelésének 70%-át az Egyesült-Államok szolgáltatták, 15%-át Mexikó, 43%-ot Oroszország és 3%-ot Perzsia.

A petroleum térfoglalását a szénnel szemben mutatja a következő táblázat.¹⁴

A világ kereskedelmi flottájának alakulása hajtóerő szempontjából.

H a j t ó e r ő	A tonnatartalom ‰-ában		
	1914	1924	1925
Vitorlás	8.06	3.92	3.50
Mótoros	0.45	3.09	4.20
Olajjal fűtött	2.65	26.79	27.54
Szénnel fűtött	88.84	66.20	64.76

A nemzetközi politikának egyik legfontosabb kérdése ma a petroleum. Hadihajókat ma már csak petroleummal hajtanak s a kereskedelmi hajózásban is egyre jobban kiszorítja a kőolaj a szenet. Akié a petroleum, azé a tenger. Az angol admirális egyik titkos ülésén már 1913-ban rámutattak erre az igazságra s azóta az angol politika főcélja az, hogy a világ minden részében biztosítson petroleumot hajói számára. Szénállomások helyett most már petroleumállomások kellene. A petroleumtermelésnek több mint 60%-a egyelőre az amerikaiak kezében van. Az amerikai kutak azonban a kimerüléshez közelednek, míg Angliának sikerült rátennie a kezét Ázsiában és Afrikában olyan területekre, melyeken felbecsülhetetlen, még ki nem aknázott petroleummezők vannak. Nyilvánvaló, hogy ilyen módon óriási a versengés az angolok és az amerikaiak között. A petroleum-előfordulásokért a világ minden részén elkeseredett küzdelem folyik. Az amerikaiak két vezető vállalata: a Standard Oil Co. és a Sinclair. Az utóbbiba egy időben a német tőke is bekapcsolódott, Stinnes Hugo révén. A Stinnes-vagyon összeomlásával persze ez a kapcsolat is jelentőségét veszítette. Az angolok fontosabb vállalatai: a Royal Dutch and Shell Co., az Anglo-Persian Oil Co. és a Burmah Oil Co.

¹³ L. Wirtschaft und Statistik 1925, 12. szám. Ugyanezt a táblázatot közölte a Magyar Statisztikai Szemle 1925, 9. száma.

¹⁴ L. Wirtschaft und Statistik 1925, 12. szám. Ugyanezt a táblázatot közölte a Magyar Statisztikai Szemle 1925, 9. száma.

A *Royal Dutch* az angolok leghatalmasabb petroleumvállalata és az amerikai *Standard Oil* legveszedelmesebb ellenfele. Tulajdonképpen neve: Koninklyke Neederlandsche Petroleum Maatschappij. A két hatalmas tőkecsoportnak — az angol-hollandnak és az amerikainak — a küzdelme állandó és elkeseredett s mindkettő mögött ott áll a saját kormánya is, amely kész az ő nemzeti vállalatát a végsőig támogatni.

A Koninklyke, vagyis magyarul: Királyi Németalföldi Petroleum-társaság, szoros összeköttetésben van a Londonban székelő Shell Transport and Trading Co.-val. A Koninklyke részvénytőkéje 1920-ban 370 millió holland forint volt, a *Shell*-é közel 20 millió angol font, a kettő együtt tehát több mint egy milliárd aranykorona. Mindez azonban még csak kis része a csoport egész tőkeerejének, mert számtalan alvállalatuk van, az utóbbiaknak ismét megvannak a maguk alvállalatai és minde kapcsolatok annyira bonyolódottak és sokszor annyira titkoltak, hogy teljesen csak maguk a vezetők ismerik őket. Csak egy példát kívánunk felhozni: a Koninklyke és a Shell közösen a kezükben tartják a Bataafsche Petroleum Maatschappij részvényeit (ez utóbbi alaptőkéje 210 millió holland forint). A Bataafsche a maga részéről ismét az Anglo-Saxon petroleum Co. (részvénytőkéje 16 millió font) részvényeinek a túlnyomó részével rendelkezik. Az Anglo-Saxon pedig végezetül bírja a Turkish Oil Co. részvényeinek 25%-át. Mivel pedig a Turkish Oil Co.-nak van koncessziója a mezopotámiai petroleummezőkre, ezért ilyenmódon kapcsolódik bele a Koninklyke a mosszuli versengésbe, amely a nemzetközi politikának ma egyik nagyon fontos kérdése. A Koninklykének fontosabb alvállalatai még az oroszországi társaságok, az Astra Romana, a Shell Co. California és a többi amerikai szervezet, amely saját hazájában csinál konkurenciát a Standard Oilnak. *Jessen dr.* 1924-ben 72-re becsülte a Koninklyke összes alvállalatainak a számát; az *Economist* szerint ez a szám alacsony.

Az amerikai acéltrösztön kívül talán egy vállalat sem tett a háború alatt az entente ügyének akkora szolgálatokat, mint a Koninklyke-Shell csoport az ő óriási hajóparkjával és petroleumszállításával. A Koninklyke-Shell csoport még a mostaninál is lényegesen nagyobb nyereséggel dolgozhatnék akkor, ha anyagi erejének nagy része nem pazarolódna arra a harcra, melyet a Standard Oilal folytat. A legutolsó években három ponton ütközött össze a két érdekcsoport. Az egyik: a djambii kérdés, a másik az orosz petroleummezők, a harmadik: a Mossulért folytatott versengés. Ez az utolsó 1925 őszén a Népszövetség elé is került, mint Anglia és Törökország között elintézendő vitás kérdés.¹⁵

5. Részvényhelyettesítési és kartellpolitika.

A tőke magasabbrendű szervezési folyamatai egyre jobban éreztetik hatásukat. Áll ez elsősorban Németországra, ahol különösen a nehézipar mutat fel újabb kartellalakításokat, noha egyéb iparágakban is látunk élénk organizáló tevékenységet. Az 1924-es Kartellrendelet („eine Verordnung gegen Missbrauch wirtschaftlicher Machtstellungen“) és az általa teremtett kartellbíróóság is inkább csak a visszaéléseket akadályozzák meg, az egészséges fejlődésnek útját azonban nem állják.

A tervezett nemzetközi kartellek nagyrészt még mind az előkészítés stádiumában vannak. Az első, amely tényleg létrejött, a düsseldorfi, 1925 április 1-én megalakult *Röhrensyndikat*, amelyhez cseh vállalatok tartoznak s szó van a lengyel-felsősziléziai érdekeltségek csatlakozásáról. A nehézipari nemzetközi kartellálások legfőbb akadályja az az ellentét, amely a vertikális konszernnek kiterjedt kereskedelmi érdekei és a csak horizontálisan tagolt vállalatok érdekei között áll fenn. A „Reinisch-Westfälisches Kohlensyndikat“ megalakulásának is ezek voltak a főoka-

¹⁵ A nemzetközi petroleumpolitikával részletesen foglalkozik a következő könyv: *F. H. Davenport and Sidney Russel Cook: The Oil Trusts and Anglo-American Relations. London, 1925.*

dályai. Csak azután sikerült létrehozni, hogy az állam is támogatólag lépett fel s egyes külön érdekeket a háttérbe szorítottak. E syndikatus azonban jelenleg nagyszerű támasz a német nehézipar további megszervezésére.

Hasonló beavatkozásra kényszerült az állam az Oberschlesisches Steinkohlensyndikat (1925 március 30-iki rendelet) és a Mitteldeutsches Braunkohlensyndikat (1925 márc. 31-iki rendelet) megalakulásának lehetővé tétele céljából.¹⁶ Ugyanilyen harcok folytak le a Kaliumsyndikatusnál, ahol két hatalmas párt alakult ki: egyik a Wintershallkonszern, melyet a kasseli Kali-Industrie A. S., mint Holding Company irányít, a másik az ú. n. Antiblock, melynek élén a Salzdettfurth és Aschersleben konszernnek állanak.

Míg a kaliumtermelők között a végleges szervezet nem alakulhatott ki, addig a nehéziparban — a szénszindikatusok megalakulása folytán — a szervezkedés nagy lépésekkel jutott előre. A régebbi acélművek köteléke — az ú. n. A. Produktenverband — ismét kiépült, mint elárusító-syndikatus félgyártmányok, vasúti felépítményi anyagok stb. számára. Emellett a B-termékek syndikalózódása is előrehaladt. Annál nagyobb a fejetlenség a cementiparban, mivel 1925. év végéig voltak csak érvényesek az összes cementsyndikatusok.

Hogy mennyire jó támasz a kartelláláshoz a kedvező piac, azt mutatja a német textilipar. Meg lehet azonban állapítani, az e téren különösen fontos kondíciókartelleknél, hogy ezek többnyire már annyira meglazultak, hogy inkább csak „hitelezői védszervezeteknek“ tekinthetők.¹⁷

A kartellek térfoglalása azonban nemcsak Németországban mutatkozik. Franciaországban és Belgiumban főleg a nehézipar szervezkedik, elsősorban a német konkurrencia ellen. Sőt kisebb államokban is látunk kartellálást: Csehországban (késziparok: ablaküveg, cukor- és textilipar), Lengyelországban (petroleum, cement és nehézipar), Jugoszláviában (cukor és spiritus), Romániában (üveg). E nemzeti jellegű kartellek legnagyobb része azonban túlgyenge egy nemzetközi konkurrenciára s ezért előbb-utóbb nemzetközi kartellálásra kell eljutniuk. Első példa erre a nemzetközi izzólámpakartell. Az egész világ termelői idetartoznak, így a németek: Osram, Bergmann, Julius Pintsch A. G., az amerikai izzólámpatruszt, a hollandi, francia, angol, északi, sőt a japáni gyárak is. Célja: a versenyfeltételek szabályozása, szabadalmak kölcsönös kicserélése és egyéb tapasztalatoknak kölcsönös tudomásul adása. Ez az óriási szervezet most Phoebus A. G. néven Genfben egy centrális igazgatószervert létesített.

Kérdés, hogy nem forog-e itt fenn a monopol veszélye az egész világfogyasztás számára — mondja *Tschierschky*. Szerinte monopol-veszély nincsen, mivel más világító eszközök is vannak s emellett az izzólámpa terén is nagy technikai fejlődés lehetséges még. Nemzetközi kartellek monopolisztikus veszélyeitől csak ott kell félni, ahol a kartellálás, mint a nehéziparban, a nem szaporítható ásványi anyagokon és a természetes szállítási feltételek nyújtotta védelmen nyugszik.

Ilyen internacionális kartellálás éppen ezért egyelőre csak olyan területen jöhet létre, melyek gazdaságilag egymásra vannak utalva s melyeket csak gazdasági szempontokkal nem számoló kényszer — békeszerződések szakítottak szét. Példa erre a cseh-osztrák vaskartell, melyhez magyar és jugoszláv vállalatok is csatlakoztak.

¹⁶ *Tschierschky*: Chronik der Trust- und Kartellpolitik. Weltw. Arch. 1925. július.

¹⁷ *Tschierschky*: Chronik der Trust- und Kartellpolitik. Weltw. Arch. 1926. január.

II.

Nemzetközi árucseré és kereskedelempolitika.*1. A kereskedelmi mérlegek.¹*

(Csak árúkereskedelem)

(ezrekben).

	Angolország		Franciaország		Németország	
	f o n t		f r a n c		a r a n y m á r k a	
	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel
Havi átlag 1913-ban ...	54,931	43,771	701,778	573,351	897,475	841,583
Havi átlag 1925-ben ...	97,371	64,424	3,657,542	3,784,463	1,035,679	733,202

(ezrekben).

	Egyesült Államok		Olaszország		Lengyelország	
	D o l l á r		L i r a		Z l o t y	
	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel
Havi átlag 1913-ban ...	147,932	204,024	303,802	209,303	—	—
Havi átlag 1925-ben ...	348,942	401,523	2,179,743	1,522,886	138,751	116,931

(ezrekben).

	B u l g á r i a		S v á j c z	
	L e v a		F r a n c	
	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel
Havi átlag 1913-ban	15,775	7,778	159,985	114,700
Havi átlag 1925-ben	—	—	219,513	169,895

¹ The Economist, 1925. dec. 26, Monthly Supplement. és 1926. április 1.

Jugoszlávia 1925. külkereskedelmi mérlege véglegesen így alakult:

Behozatal	8,753,000,000	dinár
Kivitel	8,904,000,090	»

Ausztria külkereskedelmi mérlege volt 1925-ben:

Bevitel	2861·6	millió schilling
Kivitel	1944·5	« «
Hiány	917·1	millió schilling

Románia kereskedelmi mérlege az esztendő első felében:²

1925 első 6 hónapja	1924 első 6 hónapja
Bevitel ... 14,543 millió lei	Bevitel ... 13,730 millió lei
Kivitel ... 12,868 « «	Kivitel ... 12,171 « «
Hiány ... 1,736 millió lei	Hiány ... 1,559 millió lei

Megjegyzendő, hogy 1924. év második fele annyira aktiv volt, hogy az első hat hónap hiányát bőségesen fedezte.

Csehszlovákia kereskedelmi mérlege az utóbbi években így alakult:³

Év	B e h o z a t a l		K i v i t e l		Kiviteli többlet	
	m i l l i ó					
	cseh koronában	arany koronában	cseh koronában	arany koronában	cseh koronában	arany koronában
1921	22,433	1,553	27,311	1,891	4,878	338
1922	12,696	1,538	18,086	2,191	5,390	653
1923	10,222	1,593	12,573	1,959	2,351	366
1924	15,862	2,451	17,022	2,631	1,160	180
1925	17,594	2,572	18,798	2,748	1.204	176

Amint látható (az aranykoronára való átszámítás révén), a kiviteli többlet állandóan csökken. Ennek főoka az, hogy Csehország elsősorban ipari állam. A háború utáni években a konjunktúra az ipari termékeknek kedvezett, a mezőgazdasági cikkek rovására. Ez a helyzet most az ellenkezőjére kezd fordulni. Éppen ez az irányzat egyik főoka annak is, hogy Csonka-Magyarország kereskedelmi mérlege viszont egyre kedvezőbben alakul.

2. A világkereskedelem új irányai.

Két lényeges irányváltozást kell megemlítenünk a nemzetközi áru-cserében az utolsó évek alatt: 1. Közép- és Kelet-Európa relatív hanyatlása a háború és a békeszerződések következtében. 2. A mezőgazdasági cikkek árának emelkedése az ipari termékekkel szemben, vagyis az úgynevezett „Scherenproblem“. Az alábbiakban részletesebben foglalkozunk e jelenségekkel.

² The Economist, 1925 november 7.

³ L. Tormay Béla: A magyar és csehszlovák kereskedelmi kapcsolatok és a kereskedelmi szerződés. Magyar Statisztikai Szemle 1926 március.

3. Közép- és Kelet-Európa hanyatlása.

A Nemzetek Szövetsége 1925-ben tanulmányt bocsájtott ki a világ-kereskedelemről, mely a következő eredményekre jut:⁴

1924-ben a nemzetközi forgalomba került árukat átlag mintegy 50%-kal magasabban értékelték, mint 1913-ban. Emellett azonban a forgalom értéke 1924-ben ugyancsak közel 50%-kal volt nagyobb, mint 1913-ban. Végeredményben az 1924. évi világkereskedelem körülbelül 5%-kal marad el az 1913. évi mögött. Hogy ezt a csökkenést elsősorban Közép- és Kelet-Európa hanyatlása idézte elő, az kitűnik a következő táblázatból:

A világrészek részesedése a világkereskedelemben.

Világrész (ország)	Bevitel		Kivitel		Összesen	
	1913	1924	1913	1924	1913	1924
	^{o/o}	^{o/o}	^{o/o}	^{o/o}	^{o/o}	^{o/o}
Nagybritannia	16·42	18·82	14·05	13·97	15·28	16·47
Közép- és Keleteurópa...	21·18	15·26	21·71	13·10	21·44	14·37
Európa egyéb országai...	31·74	27·77	26·64	24·04	29·27	25·82
1. Egész Európa... ..	69·34	61·85	62·40	51·12	65·99	56·66
2. Észak-Amerika (Egyes. Államok + Canada)	12·23	16·29	15·83	22·10	13·96	19·10
3. Caribbean (Mexicótól Panamáig és a 3 Nyugat-Indiai köztársaság)	1·54	2·04	2·10	3·62	1·82	2·79
4. Délamerika	5·59	4·95	6·60	6·78	6·07	5·84
5. Afrika... ..	1·70	1·89	2·61	2·65	2·14	2·26
6. Ázsia	7·14	9·79	7·84	10·33	7·48	10·06
7. Ausztrália	2·46	3·19	2·62	3·40	2·54	3·29
Összesen	100	100	100	100	100	100

Amint látható, Anglia részvétele az összes forgalomban emelkedett ugyan, ez az emelkedés azonban inkább hátrányos, mert exportja esett. Ez magyarázza meg az angol munkanélküliséget. A közép- és kelet-európai államokon a következők értendők: Ausztria, Bulgária, Csehszlovákia, Észtország, Németország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia, Oroszország és Jugoszlávia. Ezeknek visszaesése egyenesen katasztrofális, körülbelül $\frac{1}{3}$ -résznyi, vagy, ha Oroszországot nem számítjuk hozzájuk, akkor $\frac{1}{2}$. Németország visszaesése 13·2%-ról (1913) 7·2%-ra (1924) teljesen megfelel a versaillesi béke észszerűtlenségének. Ezen körülményeknek tulajdonítható az is, hogy egész Európa külforgalma 65·99%-ról 56·66%-ra esett, noha egyes európai államok egyenesen növelték az exportjukat. Ilyenek: Franciaország 7·3%-ról 8·6%-ra (az egész világkereskedelem %-ában), Spanyolország 1·12%-ról 1·48%-ra, Svédország 1·20-ról 1·33%-ra és Dánia 0·94%-ról 1·31%-ra. Egész csomó Európán kívüli ország megkészszerzte az exportját. Így Kanada 432 millió dollárról (1913) 1070 millióra (1924), Japán 315 millió dollárról 728 millióra, Kína 294 millió dollárról 625 millióra, az Egyesült-Államok 2448 millió dollárról 4498 millióra (1924). *Amit tehát Európa elveszített, azt az Unió és Japán szerezték meg.*

⁴ Memorandum on Balance of Payments and Foreign Trade Balances 1910—1924. Vol. I. Messers Constable and Co. Ismertette az Economist 1925 nov. 14. számában.

Az európai országok külkereskedelme 1924-ben, viszonyítva az 1913-i állapothoz.

O r s z á g		1924 1913=100
Nagybritannia --- ---	{ Bevitel --- --- --- --- --- ---	107
	{ Kivitel --- --- --- --- --- ---	83
Dánia --- --- --- --- ---	{ Bevitel --- --- --- --- --- ---	130
	{ Kivitel --- --- --- --- --- ---	134
Finnország --- --- ---	{ Bevitel --- --- --- --- --- ---	99
	{ Kivitel --- --- --- --- --- ---	113
Németország --- --- ---	{ Bevitel --- --- --- --- --- ---	63
	{ Kivitel --- --- --- --- --- ---	51
Csonka-Magyarország	{ Bevitel --- --- --- --- --- ---	59
	{ Kivitel --- --- --- --- --- ---	62
Olaszország --- --- ---	{ Bevitel --- --- --- --- --- ---	93
	{ Kivitel --- --- --- --- --- ---	90
Oroszország --- --- ---	{ Bevitel --- --- --- --- --- ---	16
	{ Kivitel --- --- --- --- --- ---	20

Ez a táblázat mindennél jobban mutatja a békeszerződések hatását. A teljesség kedvéért egészítsük ki még néhány adattal. A háború előtt a budapesti malmok 570 millió aranykorona értéket állítottak elő évente

1913-ban Magyarország exportált:

Búzát --- --- --- 4,950.000 q-át 112 millió aranykorona értékben

Lisztet --- --- --- 7,300.000 q-át 234 „ „ „

Összesen --- 346 millió aranykorona értékben

A békeszerződés 5 részre szakította az országot. Ezek közül az Ausztriához csatolt rész aránylag csekély és ezt számításon kívül hagyjuk. Hasonlóan számításon kívül hagyjuk a csehek által megszállott területet is, mert az inkább gabonabehozatalra, mint kivitelre kerül. Magyarország területének 36%-át azonban az oláhok, 21%-át pedig a szerbek szállották meg. Ezek pedig — részben — kiváló gabonatermő vidékek. Nyilvánvaló, hogy nem lehet megállapítani az ezen területekről exportált búza és liszt pontos mennyiségét. De erre nincsen is szükség. Vegyük *egész* Romániát és egész Jugoszláviát, valamint a jelenlegi csonka Magyarországot és tekintsük ezen államok liszt- és búzakivitelét

Állam	Az adat időpontja	Kiviteli árúciikk	Mennyiség méter-mázsában	Értéke arany-koronában (milliókban)	Az illető ország pénzében	Az ország kiterjedése km ²
Jugoszlávia ---	1922	{ búza } liszt	296,970 332,790	6·325 7·342	110·5 mill. 115·8 «	232,649
Románia --- ---	1923	{ búza } liszt	756 910 124,423	15·895 3·9	· ·	298,000
Csonka-Magyarország	1923	{ búza } liszt.	30,239 1,626,633	0·635 51·3	· ·	92,916
Összesen			·	85·398	·	623,565

Ezzel szemben 1913-ban az akkor 325.411 km²-ot kitevő Magyarország exportált búzát és lisztet 346 millió aranykorona értékben. Ehelyett 1922—1923-ban egy kétszerakkora terület mindössze 85 millió aranykorona értékű búzát és lisztet tudott exportálni. Ez a trianoni béke eredménye. A Magyarországról elszakított területeken a termelés egyszerűen balkáni színvonalra süllyedt. Pedig, hogy e területek a világgazdaság szempontjából milyen nagy fontossággal bírnak, azt mutatja az Economist következő összeállítása, mely az angol kereskedelmi kapcsolatoknak az utódállamokkal való folytonos kibővüléséről tanuskodik.⁵

Anglia külkereskedelmi forgalma az utódállamokkal (Az Economist a következő országokat számítja ide: Csehszlovákia, Ausztria, Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Bulgária.)

Év	Bevitel	Kivitel	Újra kivitel (Reexport)
	£	£	£
1913	9,792,336	6,937,151	1,401,633
1920	6,077,297	12,690,398	2,183,711
1921	10,776,175	11,246,253	2,039,269
1922	9,578,961	6,141,413	838,017
1923	14,158,111	7,703,227	612,072
1924	19,300,114	9,206,717	836,429
1924. az 1913. év %-ában...	197%	133%	60%

Amint látszik, a mérleg Angliára nézve jelenleg kedvezőtlenebb, mint háború előtt, az egész export azonban jelentékenyen nagyobb. Elképzelhető, hogy mekkora lehetne ez az export abban az esetben, ha a békeszerződések nem tették volna tönkre ez államok vásárló erejét. Az angol kivitel egyébként a következőképen alakult ez országokba:⁶

1000 £-ban

Hová ?	Kivitel					Újra kivitel (reexport)				
	1913	1921	1922	1923	1924	1913	1921	1922	1923	1924
Cseh-szlovákiába	—	1,318	745	994	1,376	—	1,416	304	107	156
Ausztriába.....	4,489	1,734	1,040	1,138	2,370	1,300	408	413	392	535
Magyarországba		300	205	154	380		27	27	12	34
Jugoszláviába ...	—	1,048	664	914	1,122	—	28	19	18	20
Romániába	1,947	5,799	2,603	2,772	2,856	71	130	52	71	82
Bulgáriába	472	1,047	857	1,332	1,102	30	31	22	12	10

Az angol exportnak ez a térfoglalása mutatja azt, hogy ez országok fontossága a háború óta Angliára nézve különösen növekedett. És ez természetes is. Az angol kivitel jelenleg óriási válság előtt áll, piacainak legnagyobb részét elveszítette. Az Egyesült-Államok és az angol gyarmatok egyre magasabb vámokat vezetnek be; Japánnak, Franciaországnak, Belgiumnak a valutája esik, ami szintén védővám gyanánt hat. Dél-amerikában az Unió konkurrenciája kellemetlenkedik, China bojkottálja az angol árúkat. Törökországgal a viszony feszült, Oroszország pedig nagyrészt kikapcsolódott a világforgalomból. Mindehhez járul azután az a körülmény, hogy a konjunktura jelenleg éppen az ipari termékekre kedvezőtlen. Ez a tünet már az úgynevezett „Scherenproblem“-hez tartozik.

⁵ Economist, May 30, 1925. 1069 oldal: «British Trade with South Eastern Europe».

⁶ L. u. o.

4. A „Scherenproblem“ és a Balfour-féle jelentés.

Sering titkos tanácsos az ő 1925-ben megjelent könyvében behatóan vizsgálja a közép- és keleteurópai lakosság vásárlóerejének csökkenését és külön „Unterkonsumtionstheorie“-t állít fel.⁷ Szerinte az úgynevezett „Scherenproblem“, azaz: a mezőgazdasági termékek áresése az ipari termékek egyidejű áremelkedésével és viszont, éppen a fogyasztás csökkenésével volna kapcsolatban. Németországban, majd Oroszországban is széleskörű eszmecsere fejlődött ki a kérdésről; az orosz irodalom az „ollót“ kiterjeszti a nagy- és kiskereskedelmi árak közötti eltérésre is.⁸ A részletekbe itt bele nem mélyedhetünk; tény az, hogy jelenleg erős árdiskrepancia mutatkozik az agrártermékek javára és ez súlyosan érinti az ipari államokat, elsősorban Angliát.

Az angol munkanélküliség problémájával a szociálpolitikai részben foglalkozunk, itt csak a Balfour-féle jelentést kívánjuk röviden ismertetni. Ezt egy parlamenti bizottság készítette Balfour elnöklete alatt. A bizottság feladata az volt, hogy vizsgálja meg az angol kiviteli nehézségek okait és orvoslásokat ajánljon. A jelentés e munka első fele: az exportkrízis okait tárja fel. Úgy az összegyűjtött anyag mennyisége, mint annak elrendezése szempontjából a jelentés páratlanul áll a maga nemében s az 1925. év legnevezetesebb közgazdasági publikációjának tekinthető.⁹ Emellett praktikus célokat is szolgál; az angol exporteurök igen nagy haszonnal tanulmányozhatják, mert rámutat a külföldi országokban mutatózó kiviteli lehetőségekre.

Mivel a jelentésnek kimerítő adatok csak az 1923. évig állottak rendelkezésre és akkor még a konjunktura kedvezőbb volt az ipari cikkek javára, azért a Scherenproblem a jelentésben még nem szerepel.

A jelentés szerint az angol kiviteli nehézségeknek három főoka van: 1. a külföld vásárlóerejének csökkenése, 2. helyi iparok keletkezése a külföldi országokban és 3. más országok konkurenciája a külföldi piacokon.

A jelentés szerint a világ összes államainak exportja 1913-ban 4035 millió fontot tett ki, 1923-ban (ez az utolsó év, melyre a bizottságnak adatok állottak rendelkezésére) 5299 millió fontot. Ez 31%-os növekedés. Anglia kivitele viszont ugyanezen idő alatt 41%-kal nőtt, 525 millió fontról (1913) 743 millió fontra (1923). Angliának az egész világ exportjában való részvétele tehát 13%-ról (1913) 14%-ra (1923) emelkedett. A jelentés azonban megállapítja azt is, hogy a Board of Trade nagykereskedelmi árindexe ugyanezen idő alatt 100-ról 158.9-re, tehát 59%-kal emelkedett s ennek következtében úgy véli, hogy egy általános, *világ-áremelkedést vehet alapul és pedig 55%-ot*. Ebből azonban az következik, hogy úgy az egész világ exportja, mint Angliáé, végeredményben nem növekedett, hanem csökkent. E csökkenés megállapítása céljából a bizottság az 1923-as exportárúk árát az 1913-as árakkal helyettesítette. Ilyen alapon azt az eredményt kapta, hogy a brit export 1922-ben 68.9%-a, 1923-ban 74.5%-a és 1924-ben 75.5%-a volt az 1913-as exportnak. Az a körülmény azonban, hogy az exportárúk áremelkedése átlagosan 90% volt, míg az importárúk emelkedésének egy része csak látszólagos s inkább annak tulajdonítandó, hogy a kivitel a jobb és drágább minőségű árú felé tolódott el. Ilyen módon tehát fel lehet tenni, hogy az exportárúk árai csak 80%-kal emelkedtek. Ezek szerint az angol export így alakult volna (1913 = 100): 1923: 79%, 1924: 80%. Kétségtelen tehát, hogy az export a háború előttihez képest csökkent.

⁷ M. Sering: Schutzzoll oder Freihandel? Verhandlungen des Vereins für Sozialpolitik, München u. Leipzig 1925.

⁸ L.: *Seraphim*: Das Scherenproblem in Sowjetrussland Weltw. Arch. 1925. Juli, 60 old.

⁹ Survey of Overseas Markets. Based on material, mainly derived from official sources, with regard to the conditions prevailing in various overseas markets which affect British export trade, together with statistical and other information. With an introduction by the Committee (Committee on Industry and Trade.) London 1925.

Ami a világ fogyasztókéességének csökkenését illeti, a Balfour-jelentés külön kiemeli azt, hogy a politikai határok nagymérvű eltolása Európa nagy részének a gazdasági viszonyait desorganizálta. A vásárló-erőcsökkenése ezen államokból indult ki és elterjedt a tengeren túli országokra, ahonnan ezek az európai államok a nyersanyagjaikat és élelmiszereiket importálták, valamint azokra az ipari államokra is, amelyekről iparcikkeket vásároltak. A tengerentúli országok viszont, nem tudván eladni nyersanyagjaikat, kénytelenek voltak korlátozni az ő iparcikkbevitelüket is. Európa legyőzött országainak csökkent vásárlóereje ily módon gyorsan elterjedt mindazon országokra, amelyek a világ gazdaságba bele voltak kapcsolódva. E folyamat centruma Közép- és Keleteurópában fekszik s a hatások elsősorban a közeli és távolabbi Keleten mutatkoztak. Indiában és Chinában emellett helyi politikai zavarok is léptek fel.

A jelentés szerint azonban a világ vásárlóereje — általában — már növekedőben van. (Kivételek China és Mexikó, politikai zavarok miatt.) Ebből a szempontból meglehetősen optimista. Nagyobb fontosságot tulajdonít a jelentés annak a jelenségnek, hogy a külföldi piacokon más országok erős konkurrenciát támasztanak Angliának. Megállapítja mindekelőtt, hogy ennek ellenére Anglia pozíciója általában ugyanaz, ami a háború előtt. Ami Németországot illeti, a háborút közvetlenül követő évek alatt számbajöhető konkurrenciát nem támasztott ugyan, de már az eddigi adatok is arra mutatnak, hogy a jövőben a német verseny ismét egyre erősebb lesz. Kiemeli a bizottság, hogy a Dawes-terv sikeres keresztülvitele a német ipar számára kiszámíthatatlan ösztönzést fog jelenteni s a német exportot a világpiacokon a legélesebb konkurrenciára kényszeríti.

A jelentés végső konkluziójában *Schilder* híres munkájának¹⁰ ad igazat, noha nem hivatkozik rá. (Talán nem is ismeri.) Ezek szerint: az agrár államoknak és a gyarmatoknak az industrializálódása általános.¹¹ A jelentés szerint azonban ez a jelenség éppen nem jelent végleges veszélyt az európai iparokra, csak időlegesen, amennyiben azokat finomabb, különlegesebb iparcikkek gyártására készíti. Az angol exportnál máris mutatkozik ez a tendencia. A jelentés ad is erre egy példát. Az Egyesült-Államok ipari fejlődésével csökkent azoknak a búza- és hús-kivitele, mivel a belföldi szükséglet megnövekedett és az ipari népesség nagyobb mértékben gyarapodott, mint a mezőgazdasági. Ez a processus azonban elsősorban is egy luxus-fogyasztást eredményezett és ilyen módon lehetővé tette — a magas vámtarifa ellenére is — az angol luxus-cikkek bevitelét, amellett pedig fellendítette az angol gyarmatok élelmiszerexportját. Ez a körülmény viszont a gyarmatok vásárlóerejét növelte és az angol iparcikkek számára teremtett ilyen módon új piacokat.

Az agrárállamok és gyarmatok industrializálódása tehát végeredményben csak *még tökéletesebbé fejleszti a nemzetközi munkamegosztást*, amennyiben Európa régi ipari államait arra készíti, hogy speciálisabb, drágább és finomabb árúk gyártására rendezkedjenek be. E folyamattal egyidejűleg az egész világ gazdaság termelése is nő s a nemzetközi árcsere intenzívebbé válik. Hogy az európai iparoknak újabb termelési ágakra és módzatokra való áttérése kisebb zökkenőkkel jár, az természetes. A jelenlegi nagy munkanélküliség és krízis azonban nem ennek a folyamatnak az eredménye, hanem a háborúból és a békeszerződésekből következik.

¹⁰ *Schilder*: Die Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft. Wien 1912.

¹¹ Ennek az industrializálódásnak több fázisa van. Első fokon csak mezőgazdasági ipar. Ebben a stádiumban van Argentína, mely újabban gabona helyett egyre több hús- és tejterméket exportál. A következő fok a tömegfogyasztásra berendezett iparok keletkezése (textil-, bőr-, cipő-, bútort-, stb. ipar). Ide jutottak újabban India és China. A harmadik fázisban jelentkezik a nehéz ipar nagyobbarányú kiépítése. A negyedik fázis végül a specializálódás a finomabb, különlegesebb ipari termelésre; erre kell Angliának most berendezkednie.

5. A bécsi „Mitteleuropäische Wirtschaftstagung“.

A Balfour-jelentés is kiemeli, hogy a világ gazdaság krízisének centruma — ahonnan minden baj kiárad — Közép- és Keleteurópában van. A szabadkereskedő irányzat hívei a volt központi hatalmak területén felállított vámsorompók lerombolásától vagy legalább a forgalmi akadályok csökkentésétől remélik a javulást és ezt az irányzatot szolgálta volna a Bécsben 1925 szept. 8. és 9-én összeült „Mitteleuropäische Wirtschaftstagung“ is. (Ez irányzat hívei sokszor megfélemedeznek arról, hogy a forgalom felszabadítása még nem jelenthet teljes gyógyulást akkor, ha hatalmas területek termelése olyan állami szervezetekbe kényszerült, amelyek e termelést alacsony kultúrnívójuknál fogva okvetlenül balkanizálják. Példák erre: a földreformok keresztülvitelének a módja a Magyarországtól elszakított területeken, Románia hitelképtelensége stb.)

A volt központi hatalmak közötti vámunió terve már régi. Az 1918-i salzburgi tárgyalások Németország és a monarchia között nagyon megközelítették e terv kivitelét. A békeszerződések persze mindezt tönkretették.

Az 1925-i bécsi Wirtschaftstagungon igen érdekes előadások hangzottak el.¹² A kongresszus végül a következő, *Hantos Elemér* által szerkesztett határozatot fogadta el:

„A kongresszus úgy találja, hogy a középeurópai gazdasági helyzet legfőbb baja a kis államok elszigetelési törekvése. A középeurópai gazdasági szervezet szét van szakítva, ... egy terjedelmesebb gazdasági egység teremtése révén a bajok nagy részét el lehetne háritani. E célból az egyes államok között megegyezéseket kellene létesíteni, amelyek három fontos komplexumra terjednének ki: kereskedelempolitikára, közlekedési politikára és valutapolitikára...“ A kongresszus mindenestre igen értékes eredményeket hozott, — a tudományostól eltekintve is — amennyiben minden ilyen érintkezés csak közelebb hozza a nemzeteket. Amíg azonban a „győztes“ utódállamokban a túlzó nacionalizmus politikája meg nem változik, addig sok remény nincsen ilyenfajta törekvések sikerére.

6. A kereskedelempolitika 1924/25-ben (1925 júniusáig).

Az 1924. év második valamint az 1925. év első fele bizonyos előrehaladást jelent a kereskedelempolitikai közeledésben az egyes országok között. A valuták azonban még nem szilárdultak meg mindenütt annyira, hogy egészséges kereskedelempolitika épülhetett volna fel rájuk. A valutáris zavarok nem egyszer finánciális okokból is kényszerítették az országokat vámemelésekre.¹³ Ami az egyes országok kereskedelempolitikáját illeti, azt a következőkben foglalhatjuk össze:¹⁴

Németország. A Dawes-tervnek megfelelően 1924 szept. 21-én megszüntették azt a vámvonalat, amely Nyugat-Németországban egy „jóvátételi tartományt“ (Reparationsprovinz) határolt el a többi német területtől. 1925 április 3-án egyezmény jött létre az angolokkal, amely az Angliába irányuló német kivitt megkönnyítette. Ettől fogva ugyanis az oda exportált német áruk után nem kell 26% jóvátételi illetéket fizetni, hanem a német exporteur az áruként megkapott devisák 30%-át szolgáltatja be a Reichsbanknak s az angol fiscust a német kormány elégíti ki. 1925 június végeig eredménytelenek voltak a német-francia kereskedelmi tárgyalások s a belga vámháború sem végződött még be. Az új német vámtarifa körüli küzdelmek még folyamatban voltak.

Ausztria. Az új vámtarifa 1925 január 1-én lépett érvénybe. A mezőgazdák és iparosok közötti ellentéteket mozgó gabonavámokkal igyekeztek

¹² Lásd: Weltwirtschaftliches Archiv 1926 januári száma.

¹³ Érdekes paradoxon a következő: a Nemzetek Szövetsége a magyar szanalási kölcsön egyik biztosítékául a vámbevételek lekötését követelte meg, azaz: súlyt helyezett arra, hogy ennél magasabb vámbevételek legyenek. Ugyanakkor azonban kívánta Magyarországtól, hogy a vámpolitika terén engedékenységet tanúsítson szomszédaival szemben.

¹⁴ Lásd részletesen: *Stegmund Schilder*: Chronik der Handelspolitik Weltw. Arch. 1926 január. 191* old.

áthidalni, amelyek — magasabb árak esetén — 0.25 aranykorona vámmal terhelnek 1 q gabonát. A lisztvám 3 aranykoronával magasabb a gabonavámnál.) Az új vámtarifával egyidőben lépett érvénybe a Németországgal és Csehszlovákiával kötött kereskedelmi szerződések, amelyek az általános tarifa tételeit csökkentették. A be- és kiviteli tilalmak legnagyobb részét szintén megszüntették.

Cseh-Szlovákia. 1925 júniusában hozták nyilvánosságra az új vámtarifatervezetet. Ez gabonára, lisztre és zsírra mozgó-vámokat tartalmaz, amelyeket már 1925 június 6-án életbe is léptettek. E vámok csak magasabb árak esetén lépnek érvénybe. Emellett egy csomó vámmérséklést is tartalmaz az új tarifatervezet iparcikkekre, ezzel akarják a mezőgazdákat és afogyasztókat kártalanítani. Megszüntették emellett a be- és kiviteli tilalmak nagy részét, ha nem is olyan nagy mértékben, mint azt Ausztria tette. Fontosak a be- és kiviteli engedélyekért fizetendő illetékek. Ezek védvamos és iparfejlesztő tendenciájúak. Beviteli engedélyekért a normális tétel az érték $\frac{1}{2}\%$ -a.

Románia. Az 1924 július 19-i rendelet új vámtarifát vezetett be. Ez mint legalacsonyabb tarifa szerepel s retorzióképen a háromszorosára emelhető. Már ebből magából látható a román gazdasági kormányzat „békés” szelleme. Minden árra, amelyet a román kormány nézete szerint az országban elő lehet állítani (textil, papíráruk stb.), magas védővámokat vetettek ki, a többi árúkra megmaradtak az eddigi vámok. Rendkívül komplikáltak a kiviteli illetékek, különösen mezőgazdasági és bányászati termékekre. Mezőgazdák szerint e kiviteli illetékek a főakadályai az ország regenerálódásának, ennek ellenére fenntartották őket, különösen az 1924-i rossz termés miatt.

Jugoszlávia 1925 márciusában felhatalmazta ugyan egy törvény a kormányt arra, hogy életbeléptesse az új vámtarifát, amely ipari cikkekre jelentős vámemelést jelentett, az új tarifa ennek ellenére csak 1925 június 20-án lépett életbe. Úgy a beviteli, mint a sok kiviteli vámnak (mezőgazdasági termékekre, nyersanyagokra, sőt néhány iparcikkre is) nemcsak termelésfejlesztő, hanem pénzügyi céljai is vannak. Védvamos irányzatot szolgál a papirdinárnak aranydinárba való átszámítási kulcsának a felemelése is.

Görögország. Az új vámtarifa (1923 dec. 22-ről) 1925 június 1-én lépett életbe. Legnagyobb részben erősen védvamos, eltekintve néhány vámmentesítéstől (nyersvas, ezüst, arany, sodrony, ujságpapiros stb.). Vámkötelesek még a tudományos készülékek, a textil nyersanyagok és a hajók is.

Olaszország. Az 1925. év első felében mutatkozó nagy valutáris ingadozások ellenére sem mutatott a kereskedelempolitika irányváltozásokat. A szociális okokból bevezetett vámmentesesség gabonára és lisztre érvényben maradt. Az ipart igyekezett fejleszteni több rendelet, amely biztosította a vámmentesességet több nyersanyagra és félgyártmányra. Vámmentesességet nyertek mezőgazdasági gépek, bizonyos hajógépek stb. Az 1924 szept. 25-i rendelet beviteli tilalmat állított fel egy csomó luxusárúra.

Lengyelország. Az 1924 június 26-i vámtarifa erősen védvamos, de inkább az ipar, mint a mezőgazdaság javára. Játék- és divatárúkra, valamint luxuscikkekre különösen magas vámokat vetettek ki, e vámokat a lengyel-francia szerződés erősen csökkentette Franciaországgal szemben.

Az 1925 május 19-i rendelet azután a zloty biztosítása céljából rendkívüli vámemeléseket vezetett be, különösen luxusárúkra. Ugyanekkor jelentősen leszállították a vasúti tarifákat fontos kiviteli cikkek számára, mint szén, fa, gabona. Az 1925 április 11-i rendelet megszüntette a kiviteli vámokat bőrökre és egyéb melléktermékekre.

Oroszország. Az 1924-i új tarifa nem sokat különbözik az 1922-től. A legfontosabb élelmi és élvezeti cikkek vámmentesek, Persia egyes termékei különböző előnyöket élveznek. Néhány nyersanyagot és félgyártmányt kiviteli vámok terhelnek.

Schweiz. Sok beviteli korlátozást megszüntettek ugyan, de azért még mindig maradt elég. 1925 júniusában még kiviteli tilalom állott fenn bizonyos sajtófajokra, aranyra, óeskavasra stb.

Anglia. Az 1924 őszén kormányra került konzervatívok a Labour Party szabadkereskedő szellemű vámmérséklését megszüntették. Így a Labour Party megszüntette a 33 $\frac{1}{3}$ %-os Mac-Kenna vámokat automobilonokra, zongorákra, hegedűkre és órákra. 1925 július 1-ével e vámok ismét életbeléptek. Filmeket folyóméterek szerint vámolnak el. Angol gyarmatokról származó termékeket e vámoknak $\frac{2}{3}$ része sujt csak. Vámot vetettek ki emellett selyemárúkra, a jobb minőségűekre értékvámot. Csökkentették viszont a beviteli vámokat dohányra, füge és borra.

Egyesült-Államok. Az 1922 szeptember 21-i híres védővamos törvény szerint (*Fordney-Mac Cumber tarifa*) az elnöknek jogában áll a külföldi verseny által különösen veszélyeztetett iparok védelmére vámemeléseket, sőt szükség esetén beviteli tilalmakat életbeléptetni: Különösen a kémiai iparban történt is néhány ilyen vámemelés 1924 folyamán.

Franciaország. A frank ingadozása folytán szükségesnek vélte a kormány egy csomó be- és kiviteli tilalomnak, valamint kiviteli vámnak az életbeléptetését. Viszont egyes kiviteli tilalmakat megszüntettek, így kőszénre, koksza, bizonyos sajtófajtákra, gyümölcsre és délgyümölcsre, nyersgyapjura stb.

Spanyolország. A valuta ingadozása ellenére sem történt változás a kereskedelempolitikában. Az 1924 április 30-i rendelet vámmérsékléseket mond bizonyos gépekre, nyers- és félgyártmányokra, mindezt iparfejlesztési célokból. 1925 áprilisában megszüntették a búzabeviteli tilalmat és felhatalmazták a közéletmezési központot (Junta Central de Abastos) 60.000—90.000 tonna búza vásárlására.

7. Fontosabb kereskedelmi szerződések 1925 júniusáig.

Németország 1925 január 10-én (versaillesi szerződés után 5 évvel) nyerte vissza kereskedelempolitikai szabadságát. Január 14-én hozták nyilvánosságra a listáját azon országoknak, amelyek — szerződési alapon — a legnagyobb kedvezményben részesülnek Németországban. Erről a listáról *hiányoztak*: Afganisztán, Ausztrália, Belgium, Finnország, Franciaország, Haiti, Japán, Kanada, Új-Zeeland és Lengyelország. Meghosszabbították 1925 végéig a német-portugál és a német-spanyol egyezményt.

Németország álláspontja az, hogy igényt emel a legnagyobb kedvezményre mindenütt és ahol azt nem kapja meg, ott ő sem hajlandó megadni. Ezáltal különösen a franciákkal való tárgyalásokon merültek fel nehézségek. 1925 június végéig nem is jött létre megegyezés. Különösen Lengyelországra vált katasztrófálissá az 1925 nyarán kitört német-lengyel vámháború.

Németausztria. A Németországgal való szerződés mellett fontos az 1925 január 1-én életbelépett osztrák-cseh legnagyobb kedvezés alapján álló megegyezés. A többi utódállammal nem sikerült megegyezésre jutni 1925 június végéig.

Csehszlovákia. Fontosabb szerződések: 1924 dec. 5-én az Egyesült-Államokkal és 1925 április 7-én Lengyelországgal, mely egy hosszú vámháborút fejezett be. Belgiummal tovább folyt a vámháború. Két szerződéssel egészítették ki az olasz-cseh és a francia-cseh kereskedelmi szerződéseket. 1925 április 8-án a legnagyobb kedvezmények alapján szerződést kötöttek Görögországgal.

Franciaország tovább is kitart azon álláspontja mellett, hogy megtagadja a korlátlan legnagyobb kedvezményt. Ezt azonban inkább formailag, mint a lényegben viszi keresztül. Fontos a Törökországgal kötött szerződés, mely 1924 november 26-án lépett életbe.

Anglia. Mivel Anglia — ellentétben a többi állammal — Franciaországban korlátlan legnagyobb kedvezményt élvez, azért az ő számára csak kellemes Franciaország elutasító álláspontja más államokkal szemben. 1924 július 1-én lépett életbe az angol-lengyel legnagyobb kedvezéses szerződés.

Oroszországnak 1925 június végéig csak Svédországgal, Dániával, Ausztriával és Mexikóval sikerült megegyeznie. Az angol konzervatív kormány 1924 november 21-én visszavonta a MacDonald-féle orosz egyezményt. Eredménytelenek maradtak a német és a francia tárgyalások, a magyar szerződés pedig hajótörést szenvedett 1925 áprilisában Magyarországon. Kereskedelmi szerződések hiánya mellett is nagy üzletek jöttek létre Magyarországgal, Csehszággal, Lengyelországgal és az Egyesült-Államokkal. Élénk kereskedelmi forgalom fejlődött ki Olaszországgal, a még 1924 februárjában létrejött szerződés révén.

Románia álláspontja, mint eddig is, elutasító a kimondott tarifális szerződésekkel szemben, mivel az ország kivitele mezőgazdasági cikkekben katasztrófális visszaesést mutat. Három legnagyobb kedvezéses szerződést kell felemlíteni: Jugoszláviával (1925 február 25), Magyarországgal (1924 április 16) és Görögországgal (1924 szept. 24.).

Jugoszlávia legnagyobb kedvezményes szerződési viszonyban állott 1925 június végén Romániával, Magyarországgal, Lengyelországgal és Norvégiával. 1924 július 14-én hasonló egyezmény jött létre Olaszországgal. Ezt azonban 1925 június végéig nem sikerült ratifikáltatni Belgrádban, belpolitikai zavarok miatt.

Zelovich László.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1926. évi március—április hónapokban.

Április mozgalmas hónap volt. Utolsó napján lejárt a pengőmérlegek publikálására megállapított határidő s így érthető, hogy a hónap második felében közgyűlés közgyűlést ért. A mérlegének közzétételére és közgyűlése által való elfogadására csak igen kevés vállalat kapott további halasztást s így április 30-án a mérlegfelértékelések évek óta tárgyalt kérdése végre magyarából nyugvóponthoz, elintézéséhez jutott.

Közületi pénzügyek.

Az állami pénzügyek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Aranykorona (= 14.500 papirkoronával.)

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		Az újjáépítési tervvel kapcsolatban készült költségvetés szerinti		K ü l ö n b ö z e t	
	(tisztá) kiadás	(tisztá) bevétel	(tisztá) kiadás	(tisztá) bevétel	1 és 3 között	2 és 4 között
	1	2	3	4	5	6
március	39,275.616	39,342.397	34,125.000	30,825.000	+ 5,150.616	+ 8,517.397
április... ..	42,864.605	43,241.568	34,125.000	30,825.000	+ 8,739.605	+ 12,416.568

Aranykorona (= 14.400 papirkoronával.)

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen tényleg elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	(nyers) kiadás*	(nyers) bevétel*		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
március --	48,293.160	48,359.941	50,900.000	+ 2,600.000	+ 2,540.000
április	48,230.784	48,607.747	44,300.000	— 3,900.000	— 4,300.000

* Kiszámítása tekintetében l. Közgazdasági Szemle 1925., 658. l. 2. jegyzet.

Az államadóssági szolgálat márciusban a rendes szükségleten kívül még 250.000 angol fontot vett igénybe, ebből 100.000 font az angol clearing, 150.000 font pedig a Déli Vasút adósságaiból kifolyólag teljesítendő fizetés céljaira ment. Áprilisban viszont a most már valamennyi érdekelt állam részéről ratifikált innsbrucki egyezmény alapján többfajta háború előtti államadóssági kötvény után is kellett már fizetéseket teljesíteni, még pedig összesen 770.189 dollár összegben.

Miként ugyanis ismeretes, a jóvátételi bizottság kezdeményezésére Innsbruckban tartott értekezleten Magyarország és Ausztria némely háború előtti adóssága rendezése tárgyában létrejött megállapodásokat tartalmazó „innsbrucki jegyzőkönyvet” az Osztrák Magyar Monarchia utódállamai, valamint a kötvénybirtokosok képviselői még 1923 június 29-én aláírták. Ez a jegyzőkönyv, a Prágában 1925. évi november hó 6-án létrejött megállapodásokkal együtt, egyes magyar és osztrák háborúelőtti adósságnemek szolgálatát rendezi és egy külön szervnek, a „Caisse commune des Porteurs Etrangers des Dettes Publiques autrichiennes et hongroises d'avant guerre” létesítése iránt intézkedik. A nevezett új pénztár át fogja venni és a kötvénybirtokosok számlái javára szét fogja osztani a szóbanlevő adósságok szolgálatának céljaira teljesített fizetéseket. Miután az innsbrucki és prágai egyezményt most már az összes érdekelt államok ratifikálták s végre a Jóvátételi Bizottság is jóváhagyta őket, a „Caisse commune” részére teljesítendő fizetések kezdetüket vették.

A magyar államadósságok, amelyek szolgálatára ezek a megállapodások kiterjednek, a következők: a 4 százalékos aranyjáradék-kölcsön, az 1910. évi 4 százalékos járadék-kölcsön, az 1913. évi 4½ százalékos járadék-kölcsön, az 1914. évi törlesztéses járadék-kölcsön és a „Steg”-kötvények. Az ezekre az adósságokra Magyarország részéről teljesítendő fizetés összegét az 1925—26. évi költségvetésben 12,800.000 aranykoronával irányozták elő és ugyanennek az összegnek a fedezetéről történt is gondoskodás a költségvetés útján. Az innsbrucki egyezmény késedelmes jóváhagyása következtében azonban a magyar költségvetést az 1925—26. évi költségvetési évben terhelő fizetés ezidőszertint mintegy 7,700.000 aranykoronát tesz. Az 1926—27.-i költségvetési évre szóló költségvetés az említett adósságok szolgálatának céljaira 14,590.000 aranykoronát irányoz elő; a többlet az 1925—26. évi költségvetéssel erre a célra a fentiek szerint rendelkezésre került és fel nem használt összegekben fogja fedezetét találni.¹

Az államadóssági terhünket befolyásolta, hogy az angol-magyar döntőbíróóság ítélete szerint a 4 százalékos konvertált osztrák járadékkötvényből 28-562 százalék Magyarországot és Magyarország utódállamait terheli, miután ez a kölcsön az 1867. évet megelőző időből származik.²

Hosszú idő óta április volt az első hónap, amelyben a kiadások jelentékenyen — közel 4 millió aranykoronával — meghaladták a bevételeket. Egy hónap alapján nem szabad messzemenő következtetést levonni. Az előző hónapokban elért bevételi többletből az áprilisi hiány könnyűszerrel fedezhető volt s tekintetbe jön, hogy áprilisban az állami bevételek rendszerint alacsonyok. Az sem jelent sokat, hogy az idei bevétel alacsonyabb volt az 1925. évi áprilisinél, azóta több adónem tétele leszámított. Ezen félhivatalos s sok valószínűséggel bíró magyarázat mellett csupán az kész tet némi bizalmatlanságra, hogy ezen előrelátható körülmények ellenére a költségvetési előirányzat feleslegre gondolt s hogy a tényleges bevétel 4,300.000 aranykoronával alatta járt a remélt bevételnek. Mindenesetre rövidesen tisztázódní fog, vajjon — amit remélni kell — tényleg csupán az előirányzatban volt-e a hiba.

Március elején megjelent a 20.500—1926. P. M. VII. sz. rendelet

¹ L. XXIII. Smith-jelentés.

² Pesti Napló, április 14

(Budapesti Közlöny 51.) az 1926. évre szóló általános kereseti adó, továbbá a jövedelem- és vagyoadó kivetése tárgyában. A rendelet korai megjelenése reményt nyújt arra, hogy az adókivetések idén korábban fognak megtörténni, mint az elmúlt években. Az adórendszerünk súlyos hiánya marad, hogy ezen, bevallás alapján kivetendő adónemeknél a „helyes és arányos adóztatás biztosítása érdekében az egyes foglalkozási ágaknál alapul veendő legkisebb jövedelmek” egész valószínűtlenül alacsonyan állapítatnak meg, kétségtelenül azért, hogy a magas adótételek ellensúlyoztasanak. Ez a rendszer a hamis vallomások elburjánzásához vezet s azok, akik akár kényszerűségből, jövedelmük összegének nyilvánvalóan ismert volta miatt, akár becsületességből helyes vallomást tesznek, indokolatlanul hátrányba jutnak. Megfelelőbb volna, ha a keresetek és jövedelmek valóságos összegének megállapítására minden esetben törekednének s emellett az adótételeket leszállítanák. Mert az csak még sem valószínű, hogy például egy segéd nélkül dolgozó kézműiparos 1925. évi keresete 400—800 aranykorona között lett volna, úgy, hogy ezen iparosokat kizárólag ipari foglalkozásukból eredő jövedelmük után jövedelemadóval általában nem lehet megéróni. S a rendeletnek az sem igen meggyőző állítása, hogy egy bár szerény anyagi viszonyok között élő szellemi foglalkozású személy létfenntartásához évi 1000—2000 aranykorona elégséges volna, pedig a rendelet azt mondja, hogy ebből az összegből csak rendkívüli körülmények fennforgása esetében szabad eltérni. Valóban, az adózó a végrehajtási utasításnak megfelelő adóvallomását a mai viszonyok mellett csak önmaga előtt röstelkedve készítheti el.

A 10.100—1926. P. M. VII. sz. rendelet (Budapesti Közlöny 58.) a társulati adó kivetési eljárása tekintetében a kereskedői mérleg valódiságának helyreállításával kapcsolatosan szükséges új rendelkezéseket tartalmazza.

Az 53.100—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 83.) a vámkezeléssel kapcsolatban lerovandó általános fényűzési forgalmi adó igazgatására, kezelésére és ellenőrzésére vonatkozó szabályok módosításáról intézkedik. A rendelet az ezzel járó teendők egy részét — az eljáró hatóságok és hivatalok tehermentesítésére, főleg pedig az adózók helyzetének a könnyítése érdekében — az ország egész területén a m. kir. adóügyi útmutató és ellenőrző hivatal hatáskörébe utalja. A 32.000—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 88.) ujonnan szabályozza, hogy mely vámmentes áruk után fizetendő a vámkülföldről való behozatal alkalmával a 2 százalékos általános forgalmi adó s hogy ez mely ár után számítandó. A 40.055—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 87.) a fényűzési forgalmi adó alá eső több áru értékhatárát állapította meg ujonnan. A 32.100—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 66.) a városi (községi) és körzeti forgalmi adóhivatalok ügykezelésének és könyvelésének egyszerűsítésének és egységességének érdekében adatott ki, miután ismeretesen, ezen adóhivatalok, a pénzügyigazgatóságok közvetlen irányítása és felügyelete mellett átruházott hatáskörben a következő teendőket végzik: a) ellenőrzik az általános forgalmi adót bélyeggel leróvó adózókat és külön megbízás esetén a vallomás alapján készpénzben adózókat és a malmokat; b) elkészítik az általányozás előmunkálatait és ellenőrzik az általányozott adókötelezetteket és c) nyilvántartják a kiszabott forgalmi adókat, a forgalmi adók esedékességét, lerovását, valamint a forgalmi adókötelesek ellenőrzésére szolgáló adatokat és ellátják a forgalmi adó kezelésével kapcsolatos számviteli teendőket.

A külföldi cégek forgalmi adója ügyében a 26.762—1926. P. M. VIII. bizalmas körrendelet intézkedik s e régóta vitás kérdésben kimondja, hogy az üzletet csupán közvetítő áruügynök csupán jutaléka után tartozik általános forgalmi adót fizetni és a külföldi cég forgalmi adójáért nem vonható felelősségre. Az ügynök csak akkor tartozik felelősséggel, ha az üzlet belföldön jött létre. És pedig belföldön létrejöttek kell az üzletet akkor is

tekinteni, ha az ügynök azt csak a külföldi cég jóváhagyásával vagy attól feltételezetten jogosult megkötni.³

A 45.700—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 74.) a szeszfeldolgozó ipar sürgetésére leszállította az adómentes szesz után fizetendő ellenőrzési illetéket, mégpedig literalkoholonként általában ötszáz papirkoronára, műselyemgyártásra szánt szesznél 150 papirkoronára, ecetgyártásra szánt szesznél 3400 papirkoronára.

A 42.246—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 80.) a szivarkahüvely- és szivarkapapíradóról szóló 1921. évi XIX. törvényeikk végrehajtási utasítását egész lényegtelenül módosítja.

A 2060—1926. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 76.) a lakásbéreknek a májusi negyedben történő újabb emelkedésével kapcsolatban az állami, vármegyei, államvasúti és állami vasgyári tisztviselők és egyéb alkalmazottak, valamint a honvédség, csendőrség, folyamőrség és államrendőrség tagjai, továbbá a felsorolt csoportokhoz tartozó nyugdíjasok és özvegyek lakáspénzét ujonnan szabályozta.

A tárgyalt időszakban kiadott legfontosabb rendelet mindenesetre a 25.600—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 56.) volt, mely az 1926:IV. törvényeikk 1. §-ának felhatalmazása alapján a kincstári házhasszonrészesedést 1926 február elsejével teljesen megszüntette.

Az új, 1926—27. évi állami költségvetés főadatait illetően lásd az 1926. évi Krónika (3.) lapját. Az alábbi összeállítás százalékokban feltűnteti a különféle bevételi forrásokból várt bevételeknek az állam összes bevételeihez való arányát (az állami üzemek bevételeitől azonban eltekintve):

Bevételi források:

	Százalék
Egyenes adók:	
Földadó	6.46
Házadó	4.91
Társulati adó	1.78
Jövedelem- és vagyonadó	8.62
Vegyes bevételek (késedelmi kamatok, stb.)	0.23
Dohányjövődék (nyers bevétel)	18.94
Forgalmi adók	16.73
Vám	9.33
Fogyasztási adók	9.14
Illetékek	8.72
Sójövedék (tisztá bevétel)	1.95
Fuvarozási illeték	1.66
Tárcabevételek	11.53
	100.00

A kiadások, céljuk szerint — az állami üzemektől ismét eltekintve, a következőleg oszlanak meg:

	Százalék
A polgári személyzet illetményei	32.32
A kormány általános ténykedése	27.99
Államadósságok és békeszerződési terhek	13.91
Nyugellátások	12.78
A katonai személyzet illetményei	6.96
Honvédelem	4.10
Közmunkák	1.94
	100.00

³ Kereskedelmi Jog, 1926. 5. szám, 106. l.

Végül, ha a nyugellátásokat felosztjuk az egyes igazgatási ágak között, az állami kiadások a következő százalékos arányban oszlanak meg az állami élet egyes ágazatai között:

	Százalék
Pénzügy	18·17
Közüktatás	15·55
Honvédelem	15·47
Államadósságok és békeszerződési terhek	13·91
Belügy	13·09
Népjólét	8·00
Igazságügy	6·60
Földmívelésügy	3·59
Kereskedelemügy	2·98
Külfügy	1·18
Nemzetgyűlés	0·56
Miniszterelnökség	0·35
Felső bíróságok	0·33
A kormányzó hivatala	0·22
	100·00

A korábban közölt állami *beruházási program* némileg módosult. Eredetileg ugyanis húsz millió aranykoronát a MÁV. beruházásaira akartak fordítani. Miután azonban a MÁV. helyzete időközben annyira megjavult, hogy 17·2 millió aranykorona értékű beruházást saját bevételeiből tudott fedezni, ezt az összeget másként lehetett felhasználni. Ennek következtében a következő újabb beruházások határozottak el:

	Millió aranykorona
1. Tartalék a MÁV. beruházására	1·2
2. Kölcsön a MÁV.-nak vasuti kocsik beszerzésére	4·0
3. Lakásépítési kölcsönökre	4·0
4. Közutak építésére	3·0
5. Iskolák építésére	2·0
6. Klinikák helyreállítására	1·0
7. A szegedi egyetemi klinikák építésére; Szeged városa ugyanennyivel járul hozzá az építkezéshez	1·0
8. Kisebb ármentesítő érdekeltségeknek kölcsönökre; e kölcsönöket az O. K. H. útján oly kisebb érdekeltségek kapják, melyek az ilyen célra korábban engedélyezett hitelekben nem részesedhettek	1·0
Összesen:	17·2

Az ármentesítő társulatoknak adandó kölcsönökre az 1925—26-i költségvetési év második felére eredetileg 8 millió aranykorona hitel irányoztatott elő. Miután azonban 6 millió aranykorona elégségesnek bizonyul, az itt fenmaradó 2 millió aranykoronával az útépítések céljaira engedélyezett összeg felemeltetett.

Miután továbbá a már engedélyezett beruházási hitelek az 1924—25-i költségvetési év feleslegét nem merítik ki teljesen 500.000 aranykorona egy Szolnokon létesítendő fa- és fémipari szakiskola létesítésére, további két millió aranykorona pedig az Országos Központi Hitelszövetkezet alaptőkéjének további felemelésére fog fordíttatni. A komlóí állami szénbányákban szükséges beruházások céljaira már korábban engedélyezett 200.000 aranykoronát tevő hitel is felemeltetett 255.000 aranykoronára.

A beruházások tényleges összegét mindenesetre igen nehéz megállapítani. Nemcsak a program változik meg sűrűn, hanem mindenesetre vitás az is, hogy mely kiadásokat lehet olyanoknak tekinteni, amelyek beruházási célra eszközöltettek. Ehhez járul, hogy a beruházások összegét még a legilletékesebb tényezők is minduntalan más-más összegben állapítják meg. A költségvetés nemzetgyűlési előadója 142 millió aranykoronában jelölte meg az állami beruházások összegét, ezzel szemben tény, hogy ebből az összegből kerekén 53 millió aranykorona hiteltranzakciókban lesz hasznosítva, úgy, hogy a beruházások összege 89 millió aranykoronára csökken.⁴ Ezzel szemben Bud János pénzügyminiszter az appropriációs vitában részletes beszámolót adott az investíciós programról ismét más összegről tett említést. Investíciós tételek alatt rendesen azt a két összeget értik, amelyeket a népszövetségi kölcsönből, illetőleg a rendes költségvetési tételeknél elért megtakarításokból a Nemzetek Szövetsége erre a célra felszabadított. Ez a két összeg eddig 141·8 millió aranykorona és ezek-től egészen különálló a rendes költségvetésekben évenként felvett 12 millió aranykoronás beruházási előirányzat. Utóbbi az 1925–26. évre előirányzott összegnek a terhére épült például többek között az újpesti fa- és fémipari szakiskola (7 milliárd papírkorona), egy új tüdőbetegszanatórium (14 milliárd papírkorona), stb., stb. Így tehát a beruházási összeg már 154 millió aranykorona volna. Ehhez járul továbbá 50 millió, amely az 1926–27. évi költségvetési évben kerül majd mint rendkívüli beruházás felhasználásra, valamint az 1926–27. évi rendes költségvetési 12 milliós dotáció. *Ezzel a beruházások teljes összege 216 millió aranykoronára emelkednék.* Ebből 154 millió aranykorona már el van költve, vagy pedig elköltség alatt van, a július elsejével kezdődő költségvetési évre eső 62 millió aranykorona felhasználásáról pedig még rendelkezni kell. Utóbbi összeg majd még emelkedhetik az 1925–26. évi költségvetési év várható feleslegével. Természetes azonban, hogy ebben a nagy összegben nemcsak szorosan vett beruházások, hanem az állami hitelakciók összegei is szerepelnek.

Áprilisban elkészült a főváros új beruházási programja is, melyet egy felveendő húsz millió dolláros kölcsönből akarnak finanszírozni. Ezen összeg felhasználása a következő volna:

gázművekre	--- --- --- --- ---	20·0	millió aranykorona
az elektromos művekre	--- --- --- --- ---	18·0	» »
a vízművekre	--- --- --- --- ---	12·4	» »
a BESZKÁR-ra	--- --- --- --- ---	10·1	» »
az autóbuszüzemre	--- --- --- --- ---	4·1	» »
az építkezésekre	--- --- --- --- ---	23·8	» »
összesen		88·4	millió aranykorona

Ugyanakkor a főváros hosszabb időre szóló beruházási programot is kidolgozott, melynek összege 175 millió aranykorona.⁵

Az államnak a Nemzeti Bankkal szemben fennálló adósságának rendezésére kötött egyezmény ismertetésével, valamint az állami pénzeknek a Nemzeti Banknál való összpontosításával a pénzügyi helyzet ismertetésénél fogunk foglalkozni. Az utóbbi intézkedés megtörténtét elsősorban a *Nemzetek Szövetsége* kívánta: a márciusi genfi ülésének ez volt benünket legjobban érintő határozata. A márciusi genfi tárgyalásokról Bethlen István gróf miniszterelnök március 23-án számolt be a nemzetgyűlésen. Többek között azt is bejelentette, hogy *az állami alkalmazottak létszámát további 2500 fővel csökkentenünk kell*, ami évi 15 millió aranykorona megtakarítást fog jelenteni. Ez a létszámapasztás fokozatosan,

⁴ L. Budapesti Hírlap, március 21, valamint Fenyő Miksa nyilatkozatát, Budapesti Hírlap március 14.

⁵ Világ, április 13.

B-lista nélkül fog végrehajtatni. A miniszterelnök közölte továbbá, hogy az év elején végrehajtott statisztikai adatgyűjtés szerint Csonka-Magyarország területén 43.786 menekült kap az államtól fizetést vagy nyugdíjat, még pedig 12.589 nyugdíjas, 3180 állami alkalmazott özvegye, 192 árva és 27815 tényleges szolgálatot teljesítő tisztviselő. 1913-ban Magyarországon 63.000 állami nyugdíjas volt, 1926-ban, a csonka országban, 100.596 . . .

Megemlítendő, hogy — az érdekelt gazdasági körök kívánságának megfelelően — az összes állami és katonai hatóságok utasítást kaptak, hogy állami szállításokat és állami javak értékesítését csak nyilvános pályázat, illetőleg árlejtés alapján szabad odaítélni.

Jelentősége van annak is, hogy a kormány — úgy látszik — különböző oldalról jött ellenállás következtében, lemondott arról a tervéről, hogy anyagbeszerző központot létesítsen.

Budapest pénzügyeit illetően érdemes arról megemlékezni, hogy március elején egy pártközi konferencia meghatározta azt, hogy a városi főtisztviselők a jövőben a városi üzemektől tantième, vagy egyéb címen legfeljebb mely összegeket vehetnek fel. Ez a mellékjövedelem, mely addig állítólag sokkal nagyobb volt, a jövőben a következő lesz: a polgármester számára havi 25 millió, az alpolgármestereknél havi 16 millió, a tanácsnokok számára havi 10 millió, a kerületi előljárók számára havi 5 millió korona.⁶

Az általános gazdasági helyzet.

1926. évi	Csődeset	Csődön kívüli kényszeregyezés	A bíróságok által el- rendelt fizetéseképtelen- ségi eljárások összesen
március --- --- --- ---	51	228	279
április --- --- --- ---	81	183	264

Fontos esemény, hogy — sokfelől hangoztatott kívánságnak megfelelően — a m. kir. központi statisztikai hivatal április hónappal megkezdte a hitelválságra vonatkozó adatok rendszeres és részletes feldolgozását. Teljesség most sem érhető el, a magánegyezségek egy része, továbbá a lappangó fizetéseképtelenségek, az átmeneti zavarok esetei a statisztikai megfigyelés körén kívül esnek. A vonatkozó adatokat természetesen csak akkor lehet majd a konjunktura menetének követésére felhasználni, ha azok több hónapra nézve fognak rendelkezésre állani. A statisztikai hivatal adatait különösen azért kell bizonyos óvatossággal kezelni, miután a feldolgozás nem látszik minden tekintetben hibamentesnek. A Magyar Statisztikai Szemle májusi számának jelzőtáblája szerint (338. l.) áprilisban 81 csődeset és 183 csődönkívüli kényszeregyezési eset, összesen 264 a bíróságok által tárgyalt hitelválsági eset volt. Ezek az adatok nagyjából megegyeznek a Magyar Tudakozódó Egylet adataival, bár ez márciusra csak 52 csődöt és 243 kényszeregyezséget mutat ki. A Magyar Statisztikai Szemle ugyanazon számában (305—313. l.) közölt újrendszerű részletes hitelválsági statisztika szerint a hitelválság megállapítható összes eseteinek a száma 266 volt, ebből azonban 70 az Országos Hitelvédő Egyletnél bejelentett olyan magánegyezség, mellyel a bíróságok nem foglalkoztak. Így csak 196 volna a bíróságok által ujonnan elrendelt hitelválsági esetek száma (szemben a gazdasági jelzőtábla 264 esetével). A különbség jórészt a csődesetek számára esik. Az újrendszerű adatgyűjtés szerint volt ugyanis 29 csődeset, míg a gazdasági jelzőtábla 81 csődről tud. A statisztikai adatgyűjtés bármely technikai oka indokolja ezt a különbséget, kétségtelen, hogy zavarólag hat. Emellett aztán számbajön az is, hogy a bíróságok

⁶ Az Est, március 12. 14.

által tárgyalt kényszeregyezségi esetekre vonatkozó kétféle kimutatás sem egyezik, a gazdasági jelzőtábla 183 esetével szemben az újrendszerű statisztika csak 167 esetről tud. Egyelőre tehát nem dönthető el, hogy a központi statisztikai hivatal által közölt mely adat tekintendő helyesnek.

A csődönkívüli kényszeregyezségi eljárás új szabályozásával kapcsolatosan meg kell emlékezni egyébként az 1410—1926. M. E. rendelet végrehajtási utasítását tartalmazó 10.200—1926. I. M. rendeletről és a csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásban lerovandó törvénykezési illetékről szóló 27.300—1926. P. M. rendeletről (mindkettő Budapesti Közlöny 49. szám).

A kereskedői mérleg valódiságának helyreállítására vonatkozó rendeletben az átértékelt mérlegek közzétételére megszabott határidő április 30-án lejárt, anélkül, hogy újból meghosszabbították volna, noha az érdekeltségek nagy erőfeszítéseket tettek, hogy az újbóli meghosszabbítást elérjék. Az érdekeltségek főleg arra hivatkozva kérték a határidő kitolását, hogy a nyugdíjak valorizációjára vonatkozó javaslat törvényerőre emelkedése is elhalasztódott. Miután azonban a kormány újabb generális halasztást nem adott, a legtöbb nyilvános számadásra kötelezett vállalat április 30-ika előtt publikálta új pengő-mérlegét. A vonatkozó adatok közlése és értékelése azonban csak a május-június havi krónikában lesz lehetséges. A közgyűlések által elfogadott új pengőmérlegek feldolgozása a cégbíróságoknak ad alapos munkát és kétségtelenül hónapokig fog eltarítani, amíg azok jóváhagyatnak. Addig, s az új részvénycéimletek elkészültéig, a tőzsdén továbbra is a régi típusú, nem összevont, részvények képezik a forgalom tárgyát. A sok cégbírószági beadvánnyal kapcsolatosan nagy jelentősége volt a 45.600—1926. P. M. rendeletnek is (Budapesti Közlöny 87.), mely a cégbírószági beadványi illeték legmagasabb összegét 12,500.000 koronában állapította meg.

A székesfővárosi statisztikai hivatal hivatalos adatai szerint volt Budapesten

1926. évi	Üzletnyitás	Üzletbeszüntetés	Cégbejegyzés	Cégtörlés
március hónapban ...	949	422	57	30
április „ ...	942	594	41	56

A Budapesti Közlöny 88. száma három, lakásügyekre vonatkozó rendeletet közölt. A 2821/1926. M. E. rendelet a májusi bérnegyedre is engedélyezte a részletfizetés kedvezményét. A 2830/1926. M. E. rendelet a ház tulajdoni korlátozó kivételes szabályokat 1926. évi május elsejével hatályon kívül helyezte a községekben, néhány kivétel mellett. A felmondás legkorábban 1926 november 1-ére történhetik meg. A 2840/1926. M. E. rendelet kimondja, hogy noha az 1924: IV. t.-c. annakidején az üzleti célra használt helyiségek bérletét és bérleti szerződését 1926 május 1-től kezdődően a kivételes korlátozások alól felszabadította, ezek a korlátozások egy további évre továbbra is érvényben maradnak. A bér 1927 február 1-ig fokozatosan az alapbér 75%-áig emelkedik s a szabad bérmegállapítás lehetősége 1927. évi május elsején áll helyre.

Megemlítendő, hogy az 5293/1926. K. M. X. rendelet (Budapesti Közlöny 74.) a posta-, táviró- és távbeszélő-díjszabás egyes tételeit módosította április 1-től kezdődő hatállyal. Ez a rendelet amellel a pengőérték bevezetésére is megtette a kezdő lépéseket, amennyiben új pengőértékű postabélyegek kiadásáról intézkedett s ügyelt arra, hogy az új díjtételek, pengőértékre átszámítva, kerek pengőértékű összegeket eredményezzenek.

A 2230/1926. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 72. sz.) vizsgáló és Kiegyenlítő Hivatal hatáskörét, szervezetét és eljárását szabályozó 6180/1923. M. E. számú rendeletet lényegtelenül módosította.

A Budapesti Közlöny 52. száma közli a csődönkívüli kényszeregyezségi eljárás tárgyában 1410/1926. M. E. szám alatt kiadott rendelet 25. §-a szerint magánegyezségek közvetítésére hivatott Országos Hitelvédő Egylet jóváhagyott alapszabályait és ügyrendjét.

A lakásépítkezésekkel kapcsolatosan megemlítendő, hogy a miniszterelnök kijelentette a nemzetgyűlésen az appropriációs vita során, hogy a kormányának szándékában áll a magántőkének kislakások építése céljából 4—5 éven keresztül évi 5 millió aranykorona kölcsönt az 1926/27. évre megállapított feltételekhez hasonló feltételek mellett folyósítani.

Hadik János gróf egy nyilatkozata szerint a Falusi Kislakásépítő Szövetkezet a földbirtokreform kapcsán kiosztott 137.731 házhelyről bír tudomással, melyből 30.832 vételára ki van fizetve, 14.724-nek tulajdonjoga pedig telekkönyvileg is át van írva már. Ezen házhelyek közül mindössze 31.994 van beépítve.⁷

Figyelemreméltó megmozdulás volt az április 6-án Nyiregyházán tartott értekezlet, amelyen Kelet-Magyarország, elsősorban Szabolcs vármegye minden mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi érdekeltsége résztvett, hogy közös erővel kezdjenek hozzá az égető gazdasági problémák megoldásához. Általános követelésként többek között leszögezték annak szükségességét, hogy a Magyarország keleti határán átmenő forgalom megkönnyíttessék.

A pénzügyi helyzet.

A Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének kebelében működő gyorsutalványforgalom terjedelmének a kimutatása a következő:

1926. évi	Részvett intézetek száma	Üzleti nap	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke millió korona
			millió korona	gyorsutalványok darabszáma	millió korona	tétel száma	
március ...	28	26	865.855	5.464	33.802	210	158.47
április ...	28	25	864.539	5.332	34.582	213	162.14

A Budapesti Leszámitoló Egylet zsróforgalma a következő volt:

	millió korona
1926. március hó	488.253
1926. április hó	405.499

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege

	millió korona
márciusban	1.354.108
áprilisban	1.270.038

A pénzforgalom növekedése a javuló üzleti konjunktúrára enged következtetni. Mindenesetre sajnálatos, hogy a pénzforgalom mértékére vonatkozó egyéb adat nem áll rendelkezésre, nevezetesen a postataka-

⁷ Pesti Napló, április 20.

rékpénztár forgalomkimutatásai statisztikai szempontból hasznavehetetlenek, a Nemzeti Bank zsrirószámláinak forgalma pedig sehol sem lesz kimutatva.

A postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek állaga a következőként alakult:

	1926. évi		
	február 28.	március 31.	április 30.
	millió aranykorona		
<i>Takarékbetétek:</i>			
a) papirkoronában	119·2	125·6	129·7
b) idegen valutában	7·6	8·4	9·5
<i>Folyószámla betétek:</i>			
a) papirkoronában	237·9	240·5	241·5
b) idegen valutában	90·6	88·0	99·5
<i>A betétek főösszege:</i>	455·8	462·5	480·2

Látható tehát, hogy a pénzügyintézetek idegen tőkái továbbra is szépen emelkedtek. Az a körülmény, hogy az idegen valutájú folyószámla betétek emelkedése különösen április folyamán oly számottevő volt, arra enged következtetni, hogy pénzügyintézeteink a külföldön nagyobb összegű rövidlejáratú hitelt vettek igénybe. Sajnos, ezt nem lehet teljes biztonsággal megállapítani, miután a vonatkozó hivatalos adatgyűjtés a pénzügyintézetekkel szemben fennálló külföldi követeléseket még mindig nem tartja külön nyilván.

A piac pénzszükségletét egyébként a Magyar Nemzeti Bank látja el. Ennek kimutatásai szerint azonban sem a bankjegyforgalom, sem a zsrirókövetelések összege nem ingadozott feltűnőbben. A jegybank státuszával kapcsolatosan csupán két körülményt kell különösebben kiemelni. Az egyik az, hogy a váltótárcájának összege április utolsó hetében jelentékenyen felszokott, 167·5 millió pengőre, holott pl. március 31-én csupán 139·1 millió pengő volt. A másik, megemlítenő tény az, hogy a bank nemesfémkészlete tovább gyarapodott, a devizakövetelés terhére, április utolsó hetében azonban a devizakészlet is gyarapodott megint.

Az április végei jegyforgalom a legmagasabb a Nemzeti Bank fennállása óta. A hitelezésnek ezt a kiterjesztését több ok tette szükségessé. Az egyik az, hogy az állami pénzeknek összpontosítása a Nemzeti Banknál áprilisban lett megkezdve, azzal, hogy a Postatakarékpénztár követelése a Pénzügyintézeti Központtól a Nemzeti Bankhoz átirígáltatott. Ez az összpontosítás, — amint várható volt, — azt eredményezte, hogy a Pénzügyintézeti Központ csökkentette az általa nyújtott hitelek összegét. A piac rendelkezésére álló hitelkeret mégsem csökkent, miután a Nemzeti Bank pótolta ezeket a hiányokat. Ezzel kapcsolatosan a Postatakarékpénztár beszüntette a lombard és egyéb kölcsönök nyújtását.

A pénzszükségletet április utolsó hetében az is növelte, hogy — a pengőmérlegek közzétételére megszabott határidő április végével járván le — rövid időn belül igen sok közgyűlést tartottak és a kifizetésre kerülő osztalékok folyósításához a vállalatoknak nagyszámú készpénzre volt szüksége.

Különös figyelmet érdemel az a tény is, hogy az államnak a Nemzeti Bankkal szemben fennálló adóssága április 23-a és április 30-a között több mint 28 milliárddal csökkent.

Az állam és a jegybank között új egyezmény létesült az állam adósságának törlesztése tárgyában. Ez az adósság a jegybank alapítása idején közel 2000 milliárd koronát tett ki. Az állam akkor kötelezettséget vállalt évi $2\frac{1}{2}\%$ kamat és $\frac{1}{2}\%$ törlesztési hányad fizetésére. Az adósság csökkentésére szolgál továbbá az államot a bank tiszta nyereségéből megillető rész. Amikor a Nemzeti Bank megvásárolta az új bankjegynyomdát, a vételárnak az a része, amely az államot a tulajdonát képező bankjegynyomda-részvények alapján megillette, ugyancsak az állam adósságának a törlesztésére fordított. Mindez az állam adósságát a jegybank fennállásának első 18 hónapja alatt több mint 50 milliárddal csökkentette. Az új egyezmény a törlesztést meggyorsítja, miután azt várják tőle, hogy az állam adóssága rövid néhány év alatt további 1000 milliárddal apadni fog.

Az egyezménynek bizonyos fokig úgyszólván csak kodifikáló jellege van, amennyiben alakilag is leszögezi az államot a bankkal szemben amúgy is terhelő kötelezettségeit. Az adósság törlesztésére négy forrás szolgál:

1. az államnak a pénzverésnél elért haszna,
2. az államot az Osztrák-Magyar Bank felszámolásából megillető összeg,
3. az államot az Állami Jegyintézet felszámolásából kifolyólag megillető összeg, amelyet azonban az állam ideiglenesen a 22 millió aranykoronás mezőgazdasági kölcsön céljaira használt fel,
4. azok a váltók amelyeket a Nemzeti Bank a megalapításakor nem vett át az Állami Jegyintézettől.

A felsorolt címeken rendelkezésre álló összegek a következők:

az 1. alattiból	310	milliárd	papirkorona
a 2. »	220	»	»
a 3. »	260	»	»
a 4. »	160	»	»
<hr/>			
összesen	950	milliárd	papirkorona

Miután azonban ennek az összegnek a hirtelen kivonása a gazdasági élet forgalmából zavarokat idézhetne elő, az állam adósságának a csökkentése a következőképpen fog megtörténni:

1. a pénzverési haszon útján, mintegy két esztendő folyamán,
2. az Osztrák-Magyar Bank felszámolásából kifolyólag az államot megillető részesedés útján,
3. az Állami Jegyintézet felszámolásának hozadéka útján, 1929 december 31-én végződő négy évi részletben,
4. a Nemzeti Bank által az Állami Jegyintézettől át nem vett váltókból befolyt pénzek útján, 1927 július 1-ével kezdődő tíz egyenlő évi részletben.

Az állam az adósságáért ezentúl $2\frac{1}{2}\%$ helyett évi 1% kamatot fog fizetni.

A pengő-valutára való áttérés előkészületei folytak. Március elsején üzembehelyezték a pénzverdét. Pénzverési célra Angliában jelentős mennyiségű ezüstöt vásároltunk, március 17-e és 21-e között pl. állítólag 33.000 angol fontért.⁸

A hitelügyi helyzet tekintetében több esemény említésreméltó. Az állam a március 31-én esedékes vetőmaghitelk visszafizetési határidejét szeptember 30-áig meghosszabbította, változatlanul évi 13 százalék ellenében.

⁸ Világ, április 8.

A mezőgazdasági hitel szempontjából rendkívüli horderejű esemény volt a Magyar Pénzüntézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetének megalapítása. Ebben a szövetkezetben a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Magyar Leszámlító- és Pénzváltó Bank, a Magyar-Olasz Bank és a Magyar Általános Takarékpénztár vesz részt és az alapszabályok szerint a kormánynak bizonyos ellenőrzési joga áll fenn. A szövetkezet megállapodott a European Investment and Mortgage Co.-val, mely viszont a Lee, Higginson & Co. és a Schröder & Co. newyorki bankháznak az alapítása, arra vonatkozóan, hogy az — miként már korábban az Österreichische Boden-Credit-Anstalt-tól — mezőgazdasági ingatlanokra nyújtott jelzálogi kölcsönök alapján kibocsátott zálogleveleket vesz át. A European Investment and Mortgage Co. a zálogleveleket nem hozza forgalomba, hanem azok alapján B. sorozatú bond-okat bocsát ki (az A. sorozatnak fedezete a Boden-Credit-Anstalt záloglevelei). Az első tranche öt millió dollár volt, a kihelyezés Magyarországon a korábbi az állam által nyújtott 22 millió aranykoronás kölcsön feltételei szerint történt, az amerikaiak pedig a zálogleveleket 88 százalékos árfolyamon vették át, bondjaikat pedig 96 százalékos árfolyamon helyezték el. A különbözetet tevő nyolc százalékos nyereségüket az újszerű típusú címletek elhelyezésével járó nagy költség mindenestre erősen apasztotta. Ezen, 35 év alatt törlesztendő kölcsönrel kapcsolatosan még egy körülményről kell megemlékezni. Ismeretes, hogy az állam által korábban nyújtott 22 millió aranykoronás kölcsön eredetileg is úgy volt már tervezve, hogy az állam, a neki átadandó zálogleveleket előbb-utóbb a külföldön próbálja majd elhelyezni. Most azután megállapodás jött létre, mely szerint a Magyar Pénzüntézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetében résztvevő bankok a 22 millió aranykoronából reájuk eső részt úgynevezett revolving hitelként használhatják. A dolog természete hozza magával, hogy a külföldön, különösen Angliában és Amerikában, a zálogleveles kölcsönöket csak egy nagy tételben lehet elhelyezni. Miután a kamatfizetés kötelezettsége az elhelyezés pillanatától fennáll, a zálogleveleket kibocsátó intézet számára veszteséggel járna, ha a kölcsönöket utólag akarná kihelyezni. Saját tőkéi viszont nem elégségesek arra, hogy ezen nagyszámú és immobil hitelezéseket eszközölje, anélkül, hogy a tőkefelszívást ezzel egyidőben megkezdjék. Az állam említett engedménye ezt a nehézséget szerencsésen áthidalja. A bankoknak módjukban áll a kormány által rendelkezésre bocsátott összegből a hosszúlejáratú kihitelezést eszközölni, mihelyt azonban megfelelő összegű záloglevelet tudnak a külföldön elhelyezni, az államnak visszafizetik a tőle felvett összeget, oly feltétel mellett azonban, hogy arról hasonló célból s ugyanazon feltétel mellett bármikor ismét rendelkezhetnek.

Ezen hosszúlejáratú kölcsön mellett a mezőgazdaságnak, a kormány jóvoltából egy új, rövidebb lejáratú hitel is rendelkezésre állt. A pénzügyminiszterium, a Nemzetek Szövetségének magyarországi főbiztosának hozzájárulásával az Országos Központi Hitelszövetkezet útján 10 millió aranykoronát bocsátott 5 évre a mezőgazdaság rendelkezésére. A folyósítás a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és a „Kéve“ mezőgazdasági, iparfejlesztési és hitelintézet útján történik. A kölcsön levonás nélkül folyósíttatik, a kamat félévenként előzetesen fizetendő 9 százalékos, amiből 7½ százalékos az államot illeti. A hitelakező egész összegéből öt millió aranykorona a 100 holdon aluli kisgazdáknak, 1,700.000 aranykorona a 100—1000 holdas középbirtokosoknak és 3,300.000 aranykorona az 1000 holdon felüli nagybirtokosoknak nyújtandó. Kölcsönt csak beruházási célra, műtrágya-, állatbeszerzésre, gépvásárlásra szabad folyósítani. A törlesztési idő maximálisan öt esztendő, olyként, hogy a műtrágya beszerzésére nyújtott kölcsön 1—2 év alatt, állatvásárlási kölcsön 1—3 év alatt, gépbeszerzési kölcsön pedig 2—5 év alatt törlesztendő. A kölcsön az ingatlan becsértékének legfeljebb harminc százaléka erejéig nyújtható,

a kölcsön összege nem haladhat meg 400 pengőt hatasztrális holdanként. A száz holdon aluli kisgazdáknak kivételesen lehet kölcsönt épületesmelési és talajjavítási célra, sőt régebbi kölcsön konvertálására is folyósítani. utóbbit azonban csak akkor, ha a régi adósság legfeljebb két éves, ha hasznos beruházásokra szolgált s ha kamatterhe nagy.

A dohánytermelés fejlesztésének előmozdítására újabb állami kölcsön szolgál. Ezt az Országos Központi Hitelszövetkezet kamatmentesen, csupán csekély kezelési költség ellenében folyósítja. A kölcsön időtartama tíz esztendő, holdanként 7,500.000 korona folyósíttatik.⁹

Megemlítendő, hogy Debrecen város 1700 millióért megvette az 52 éve fennálló debreceni Takaré- és Hitelintézet részvényeinek 90 százalékát és ezt a pénzügyintézetet városi takarékpénztárrá fejleszti ki.

A vidéki pénzügyintézeteknek budapesti nagybankok fiókjaivá való átalakítása tovább folyt. Így például a Tolnamegyei takarékpénztár és hitelbank, Szekszárd, beolvaszt a Magyar Általános Hitelbankba. Másrészt a magyar bankoknak megszállt területre került érdekeltségüknek likvidálása is előrehaladt. Így a Magyar Általános Hitelbank eladta a Szlovák általános hitelbanki és az Erdélyi hitelbanki érdekeltségét, míg az Angol-Oszták bank az Erdélyi leszámítolóbank birtokában levő részvényeit értékesítette.¹⁰

A bankári tevékenységet folytató vállalatok veszteségeire nézve jellemző, hogy a Schossberger-cég kénytelen volt függő ügyeinek rendezése céljából a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól 52 milliárdnyi hitelt igénybevenni.

A bankok tevékenységét illetően meg kell arról is emlékezni, hogy március 15-én életbelépett az új *valutakartell*.

Meg kell emlékezni arról is, hogy Weiss Fülöp április folyamán lemondott a TEBE elnöki tisztségéről, miután a pénzügyminiszternek nem sikerült ígéretét beváltania s a nyugdíjvalorizációs javaslatot április 30-ika előtt a nemzetgyűléssel elfogadtatnia. Weiss Fülöp ugyanis azon a nézetten volt, hogy a pengőmérlegek addig nem készíthetők el, amíg a nyugdíjvalorizáció elintézése a vagyontételek megbízható értékelését nem teszi lehetővé.

A *budapesti értékpapírtőzsde* forgalma a giró- és pénztáregylet leszámoló irodájának adatai szerint a következő volt:

millió papírkoronában:

1926. évi	Fizetési napok száma	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi össz-forgalom	1925. év vonatkozó hónapjának összes forgalma
március --- -- -- --	5	80.831·6	404.158	404.086
április --- -- -- --	4	57.973·0	231.892	387.138

A tőzsdei árfolyamok márciusban némileg hanyatlottak, április folyamán pedig ismét emelkedtek.

A mezőgazdaság helyzete.

Mindössze két, a mezőgazdaság érdekeit érintő rendeletről kell beszámolni. A 9000—1926. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny 49.) a *tagosítási költségek* viselése, kivétele, beszedése, behajtása és kezelése tárgyában

⁹ Ujság, április 28.

¹⁰ Nemzeti Ujság, április 13.

alkotott meg új előírásokat, a 26.540—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 89.) pedig arról intézkedik, mely feltételek mellett lehet a belföldi fogyasztásra szánt *bor szesztartalmának emelése* céljára adómentes borpárlatot felhasználni.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései a következők voltak:

	Március 31-én	Április 30-án
	k o r o n a	
76 kg.-os tiszavidéki buza	390.000	406.250
Rozs.	225.000	235.000
Takarmányárpa.	227.500	240.000
Sörárpa	302.500	—
Zab	247.500	260.000
Kukorica.	178.750	203.750

A chicagói és budapesti métermázsánkénti búzaár összehasonlítása a következőket mutatja:

	Chicago	Budapest
	k o r o n a	
március 31-én	414.000	390.000
április 30-án	425.000	406.250

Továbbra is fenállott tehát az a paradox helyzet, hogy a búzaár Chicagóban magasabb volt, mint Budapesten. Fel kell azonban jegyezni, hogy ez a különbség csökkenni látszik.

A budapesti árútőzsdén a hivatalos forgalomban azonnali átvételre eladott búzamennyiség volt:

	1926	1925	1913
márciusban	65.250 q	28.500 q	361.500 q
áprilisban	91.900 q	35.000 q	444.000 q

Márciusban a még nem hivatalos gazonahatáridőüzletből kifolyólag nagy esedékességek voltak, a lebonyolítást a budapesti zsiró- és pénztár-egylet ad hoc vállalta és simán elintézte.

Az új búzában március közepe táján indult meg az üzletkötés, az első árak 300.000 korona körül mozogtak.

A magyar gabonaexportot igen kellemetlenül érintette, hogy április 21-től kezdődően a Csehszlovákiába feladott gabona, liszt, maláta és hüvelyes küldeményekhez származási bizonyítványt kell mellékelni. Ezen származási bizonyítványokat a kereskedelmi és iparkamarák állítják ki, látta-mozásukért pedig a cseh követség vagononként 60.000 korona illetéket szed be.¹¹

Meg kell emlékezni arról is, hogy a borexport előmozdítása céljából a földművelésügyi kormány Bécsben állami borpincét rendezett be, mely áprilisban nyílt meg.¹²

¹¹ Világ, április 20.

¹² Nemzeti Ujság, április 20.

Az ipari helyzet.

Az utolsó évek kedvezőtlen konjunkturája a magyarországi vas- és acélművek csökkenő nyersvas- és acéltermelésében is kifejezésre jut. Ez volt ugyanis¹³

Év	Nyersvas- termelés q	Az 1913. évi nyersvas-ter- melés 0/0-a	Bessemer	Thomas	Martin	Kavárópest		Tégely- acél	Elektro- acél	Évi össz- termelés	Az 1913. évi ter- melés 0/0-a
			acél, kiöntve q			vas q	acél q	q	q	q	
1913	1,904.436	—	415.880	—	3,939.940	37.090	—	19.880	19.350	4,432.140	—
1923	1.245.946	65·5	—	—	2,749.676	—	—	626	79.853	2,830.455	64·0
1924	1,156.028	60·8	—	—	2,301.525	—	—	573	82.263	2,385.361	53·8
1925	932.828	49·2	—	—	2,229.528	—	—	—	81.874	2,311.402	52·0

Március-áprilisban a *széntermelés* a következőleg alakult:

1926. évi	Fekete kőszén		Barna kőszén		Lignitszén		Összesen	
	a)	b)	a)	b)	a)	b)	a)	b)
	m é t e r m á z s a							
március	699.571	637.323	4,323.263	3,944.690	146.733	122.992	5,169.567	4,705.005
április	639.327	587.186	3,471.463	3,188.413	108.177	88.154	4,218.967	3,863.753

a) = összes széntermelés, b) = a kereskedelmi forgalomnak átadható széntermelés.

A *szénbehozatal* volt ugyanakkor

márciusban 659.369 q
áprilisban 521.483 «,

míg a *szénkivitel* mennyisége

márciusban 420.642 q
áprilisban 378.375 «,

volt.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott *motoráram* mennyisége volt

márciusban 4,361.935 kilowattóra
áprilisban 5,025.925 »

A *munkanélküliség* terén nincs lényeges változás. A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munkanélkül volt

március végén 29.218, ebből Budapesten 18.966
április » 28.776, » » 19.013

¹³ Bányászati és Kohászati Lapok, 1926, 165. l.

A munkanélküli keresztényszociálista szakszervezeti tagok száma volt

március végén	1.700
április »	1.459

A Magyar Munkaadók Központjában tömörült vállalatok

márciusban	153.020
áprilisban	152.244

munkást tartottak nyilván.

A budapesti kerületi munkásbiztosító pénztár taglétszáma volt

	férfi	nő	összesen
március végén	168.218	133.218	301.436
április »	171.414	134.153	305.567

A kisebb *szénbányák* válsága folytatódott. A borsódi szénmedencében teleppel bíró Érseki bánya- és ipartelepek r.-t. április 1-én beszüntette az üzemét, noha a tőkeerős Borsodi Szénbányák r.-t. érdekkörébe tartozik.¹⁴ A borsódi szénbányák, a Magyar általános kőszénbánya r.-t. és a Salgótarjáni kőszénbánya r.-t. részvételével kartellbe léptek és közös eladási irodát létesítettek.

A *kartellálás* más téren is előrehaladt. Így a Hangya gyufagyára, az egyedüli kartellen kívüli gyár, áprilisban belépett a gyufagyárak kartelljébe. A budapesti csavargyárak pedig újra kartellt szerveztek s közös eladási irodát tartanak fenn.¹⁵

A gazdasági helyzet egyébként iparáganként eltérően alakult. A Ganz-féle villamossági részvénytársaság pl. Egyiptomból kapott több milliórdos rendelést.¹⁶ A diósgyőri papirgyárnak nagyszabású befektetésekre volt alkalmá. Ez a gyár állapotodott meg ugyanis a Magyar Nemzeti Bankkal a pengő-bankjegyekhez szükséges papir gyártására nézve s a szükséges technikai előkészületek megtétele céljából nagy összegű előleget kapott.

A magyarországi *filmgyártás* ügyében izgalmat okozott az amerikai filmgyárak eljárása. Ezek ugyanis meg akarták tagadni a filmgyártás fellendítését szolgáló magyar jogszabályok betartását és azzal fenyegettek, hogy inkább lemondanak filmjeiknek Magyarországon való előadásáról. Hosszas tárgyalások után sikerült végre megegyezésre jutni. Az amerikaiak nem fognak ugyan Magyarországon filmeket előállítani, ezzel szemben az általuk behozott filmek minden métere után 2500 korona pótdíjat és 1200 korona rendkívüli pótdíjat fizetnek a Filmipari Alapnak a filmgyártási kötelezettség megváltása fejében. Az 1200 korona rendkívüli pótdíjat tulajdonképpen a magyar filmszínházak fizetik, amelyek az amerikaiak helyett vállalták annak fizetését. Az amerikai filmvállalatok, a Metro Goldwyn, a Paramount és a First Notional egyébként egyesült központot létesítenek Budapesten, a „Faramot“-ot, amely a magyar-amerikai filmkölcsonzések ügyét fogja intézni.¹⁷

A magyarországi elektrifikálás jelentékenyebb előrehaladását jelenti, hogy a baranyai és bácskai vidékeken a tavasszal nagyobb méretű távhálózatok kiépítését kezdi meg. Így az állami szénbányák *komlói* villamos központjából 62 km. távvezeték épül Bajáig. Itt a csomóponton a vezeték elágazik és Baja környékét is ellátja villamos energiával. A második hálózat a *szászvármázai* villamos központi telepből indul ki, egyik irányban áthalad Bonyhád-Szekszárdon át Tolnáig az ellenkező irányban

¹⁴ Bányászati és Kohászati Lapok, 1926. 164. l.

¹⁵ Ujság, március 25.

¹⁶ Világ, március 30.

¹⁷ Nemzeti Ujság, április 23.

Dombóvár-Kaposvárig. Ennek a vonalnak a hossza 100 km. Ez a két hálózat a nyár folyamán ki fog épülni, úgy, hogy az áramszolgáltatás november-decemberben megkezdhető lesz.¹⁸

Április folyamán hosszas előzetes tárgyalások után a Phöbus villamos vállalatok r. t. beolvadt a Részvénytársaság villamos és közlekedésügyi vállalatok számára című cégbe.

Március 31-én a *Sárvári műselyemgyár* beszüntette az üzemét. A belga érdekeltség, melynek tulajdona a gyár, azt híresztelte, hogy az üzemre ráfizetett, miután a magyar szeszkartell túldrágán számlázta a gyártáshoz szükséges alkoholt. Ez alighanem csak fél igazság. A gyártás valószínűleg azért volt veszteséges, mert a gyár technikai berendezése elavult és nem megfelelő.

A *malomvállalatok* koncentrációja nagy lépéssel haladt előre. Az iparág válsága gyakorolta befolyását. Az Első Budapesti Gőzmalom magába olvasztotta a konszernjéhez tartozó malmokat, nevezetesen a Pesti Molnárok és Sütők Gőzmalmát, a Pesti Hengermalmot, a nyíregyházai Julia Gőzmalmot, a Váci Hengermalmot, a Tiszavidéki Hengermalom és Tárház részvénytársaságot, az Erzsébet Gőzmalmot, a hódmezővásárhelyi József Malmot és az Első Székesfehérvári Gőzmalmot. Ezen vállalatoknak részvénytöbbsége amúgy is az Első Budapesti Gőzmalom tárcájában volt. A fúzió akként hajtatott végre, hogy a kisebbségi részvényesek részvénytulajdona egyezségi áron megváltatott, a cserébe adandó és újonnan kibocsátott Első Budapesti Gőzmalom-részvények pedig azonnal megsemmisítettek. A fúzió célja az adminisztrációnak olcsóbbá tétele. A vidéki liszt-márkák a régi elnevezések alatt továbbra is forgalomban maradnak.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal lassú és fokozatos olcsóbbodása folytatódott. A központi statisztikai hivatal *nagykereskedelmi árindexe* volt:

	február 28-án	március 31-én	április 30-án
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	16.270	15.913	16.148
Ipari anyagok és termékek	19.428	19.275	18.901
Az összes áruk átlaga	18.031	17.788	17.683
Változás az előző hónal szemben	— 1.6%	— 1.35%	— 0.59%

Áprilisban az index alakulására a gabonaféléknél és a lisztnél mutatkozó áremelkedés volt nagy hatással, úgy, hogy az élelmészeti cikkek és mezőgazdasági termékek csoportjának átlagos indexszáma 1.5%-kal emelkedett. Az ipari cikkek ára azonban majdnem kivétel nélkül csökkent ebben a hónapban.

A *létfontartási indexek* a következő képet mutatták:

1926. évi	A Pester Lloyd szerint		A Szakszervezeti Értesítő szerint		A Közgazdasági Figyelő szerint		A Statisztikai Szemle szerint	
	lakbérrel	lakbér nélkül	lakbérrel	lakbér nélkül	lakbérrel	lakbér nélkül	lakbérrel	lakbér nélkül
február 28.	15.407	17.509	18.690	—	15.538	17.704	14.625	17.037
március 31.	—	17.237	18.460	—	15.329	17.432	14.728	17.172
április 30.	—	17.224	18.445	—	15.259	17.342	17.512	16.889

Ezek szerint tehát a létfontartási költségek is olcsóbbodtak valamennyire.

¹⁸ Bányászati és Kohászati Lapok, 1926. 167. l.

A budapesti közraktárak forgalma a következőleg alakult:

1926. évi	Készlet a hónap elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hónap végén
a) összes forgalom métermázsákban				
március --- --- ---	182.740	69.471	99.579	152.632
április --- --- ---	152.632	41.241	77.114	116.759
b) biztosítási érték millió koronákban				
március --- --- ---	73.260	18.306	32.246	59.320
április --- --- ---	59.320	9.345	23.847	44.818

A kereskedelem számára az újabb külkereskedelmi intézkedések voltak a legfontosabbak. Az 1926. évi IX. törvénycikk becikkelyezte a Spanyolországgal még 1925. évi június hó 17-én kötött kereskedelmi szerződést, mely a 33.452/1926. P. M. rendeletben (Budapesti Közlöny 87.) foglalt végrehajtási utasítás szerint április 18-án lépett életbe. A szerződés több tarifamegkötést tartalmaz, Magyarország részéről gyümölcsök, szardínia, olaj stb., Spanyolország részéről gőzmozdonyok, malomipari gépek, elektromos gépek stb. tekintetében. Ezenfelül mindkét állam a tarifaszerződésben felsorolt és egy nagy sor külön megemlített árucikk tekintetében kölcsönösen biztosítja egymásnak a legnagyobb kedvezményes elbánást. A Magyarországból származó, vagy onnan érkező nyersanyagok és iparcikkek a Kanári-szigetekre és az észak-afrikai spanyol birtokokra való bevitelük alkalmával a legnagyobb kedvezményes elbánásban részesülnek. Magyarország viszont lemond azon különbözeti elbánás igénybevételéről, amelyben Spanyolország a portugáliai termékeket, valamint a marokkói spanyol zónából és a spanyol-amerikai köztársaságok területéről származó és onnan érkező termékeket részesíti. A szerződés 3 hónapi felmondás mellett határozatlan időre szól.

A kereskedelmi szerződések rendszerének további kiépítését jelenti a Finnországgal kötött szerződés életbeléptetése, melyről a 2860—1926. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 94.) intézkedik. Vámok tekintetében legnagyobb kedvezményi szerződés ez, Magyarország azonban nem igényelheti azon előnyöket, amelyeket Finnország Esztországnak nyújtott vagy nyújtani fog.

A 33641—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 78.) a cukorral kevert vagy készített cikkek után fizetendő vámpótlék tételét módosította. A 46.237—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 86.) az éter és éterfélék vámpótlékára vonatkozó rendelkezéseket módosította.

A 155.911—1925. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 79.) arról intézkedik, hogy mely feltételek mellett és formák között lehet drágaköveket, féldrágaköveket, igazgyöngyöket és ékszerárakat vámelőjegyzési eljárásban kezelni.

Vámtarifadöntvények márciusban és áprilisban nem közöltettek. „Az Adó” című szaklap 1926. évi 4. és 5. száma hasznos összeállításban közli az 1925 január elseje és 1926 február 13-ika között megjelent 1—198. számú vámtarifadöntvényt.

A 19470—1926. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 83.) a vámhivatalok raktáraiban elhelyezett áruk után szedett raktárdíjat állapította meg ujonnan és egyidejűleg korlátozta a budapesti fővámhivatal postaosztályának raktáraiban elhelyezett áruk raktározási időtartamát.

Az 1300—1926. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 72.) újból megszüntetett egy kiviteli korlátozást, a *gömbölyű fa* kivitelét szabaddá téve.

A *külföldi államok vámpolitikája* sok tekintetben érintette a magyar exportot. Március 1-én Csehszlovákiában gabona- és lisztvámok léptek életbe. Ezeknek tétele: búza 12.60 csehszlovákia, rozs 17.40, árpa 8.40, búzaliszt 22.00, rozsliszt 24.10 és árpaliszt 24.00 csehszlovákia.¹⁹ Április elején Franciaország 30%-os általános vámemelést léptetett életbe, a frank-romlás ellensúlyozására, mely a Franciaországgal kötött szerződésünk szerint reánk is kihat.²⁰ Április 1-én a készülő új román vámtarifának vasra, fémekre, közlekedési eszközökre, műszerekre és textiliákra vonatkozó tételei életbeléptek. Ezek a tételek rendkívüli, sokszor 6—700%-os vámemelést jelentenek. Az új vámok aranyleiben vannak megállapítva, de papírban fizetendők. A papírleiben való fizetésre megállapítandó szorzószám mindig legalább 3 hónapig érvényes. Az eredeti szorzószám 30-szoros, tehát alacsonyabb, mint ahogy azt a lei árfolyama indokolná, ami enyhíti a vámemelés hatását. Az egyéb vámtételekre érvényes szorzószám egyébként is 40. Az új vámtételek mindamelllett nagy felzúdulást keltettek s a román kormány rövidesen, június 6-án mérsékelte az új tételeket.

Idegen államok bennünket is érintő kereskedelmi szerződéseik közül felemlítendő az Ausztria és Csehszlovákia közötti vámtarifaszerződés február 18-án életbelépett módosítása, továbbá a Franciaország és Németország között egyelőre 4 hónapra február 12-én kötött és március 1-én életbeléptetett, április 8-án azonban már módosított tarifaszerződés.

Magyarországon a vámkezelés rendjében próbáltak adminisztratív egyszerűsítéseket és könnyítéseket életbeléptetni, miután a vámkezelés rendkívül hosszadalmasan megy végbe.

A vámhitelek restringálásáról nehéz pontos képet nyerni, miután igen különböző adatok kerülnek nyilvánosságra. Mindenesetre felemlíthető, hogy Bud János pénzügyminiszter március 25-én azt jelentette ki a nemzetgyűlésen, hogy a vámhitelek összege korábban 600 milliódot tett ki, míg most nem haladja meg a 144 milliód papírkoronát.

A magyar *külkereskedelem* értéke volt:

		március	április
		millió aranykorona	
Behozatal	1925-ben	57.6	52.6
»	1926-ban	70.5	61.9
Kivitel	1925-ben	55.2	46.6
»	1926-ban	49.1	43.5

A külkereskedelem passzivitása tehát ismét igen tekintélyes.

Meg kell emlékezni Walkó Lajos kereskedelemügyi miniszter kijelentéséről, mely szerint a kormánynak szándékában áll a vasárnapi vásárokat fokozatosan megszüntetni, nem adván új vásári jogokat.²¹

Az áprilisban Budapesten tartott nemzetközi vásárnak a nehéz gazdasági viszonyok ellenére szép sikere volt és számos külföldi érdeklődőt vonzott.

A vásár sikere érdekében adatott ki a 63101/1926. K. M. XIX. rendelet (Bpesti Közl. 86.), mely az ott közszemlére kiállított szabadalmazható találmányoknak, mintáknak és védjegyeknek ideiglenes oltalmat biztosított.

Érdemes felemlíteni, hogy márciusban megalakult a magyar-görög kereskedelmi kamara.

¹⁹ Az Est, március 2.

²⁰ 8 Órai Ujság, április 8.

²¹ 8 Órai Ujság, április 29.

Közlekedésügy.

A Magyar királyi államvasutak személyforgalma volt az 1926. évi január—március hónapokban:

	a MÁV.-on	a MÁV. kezelésében levő helyi érdekű vasutakon és a Pécs—barcsi vasúton	Összesen
Személyek száma... ..	13,047.626	5,616.146	18,663.772
Személykilométer	448,134.870	100,738,556	548,873.426

A MÁV. vonalain feladatott, ill. teljesítettett:

1926. évi	Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány		Összesen	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
Március	16.827	2,036.067	27.810	3,448.440	848.062	100,071.316	892.699	105,555.823
Április	12.988	1,584.536	26.458	3,201.418	825.550	99,066.000	864.996	103,851.954

A MÁV. vonalain feladott gabonaneműek forgalma volt:

	Márciusban		Áprilisban	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
Árpa	2.538	322.326	2.702	343.154
Búza	20.197	2,342.852	29.122	3,378.152
Rozs	6.563	761.308	8.717	1,011.172
Tengeri	17.738	2,784.866	14.031	2,202.867
Zab	4.215	535.305	2.989	379.603
Egyéb gabonaneműek	1.152	138.240	1.003	110.360
Összesen	52.403	6,884.897	58.564	7,435.308

A MÁV. szénforgalma volt:

	Március		Április	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
Belföldi szén	198.240	18,238.080	166.518	15,319.656
Külföldi származású de a Máv. vonalain újból feladásra került szén	19.154	1,589.782	14.846	1,232.218
Összesen	217.394	19,827.862	181.364	16,551.874

A faneműek forgalma volt a MÁV-on:

	Március		Április	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
Bányafa	2.385	362.520	2.645	402.040
Gömb-rönkfa	14.244	2,036.892	12.845	1,836.835
Tüzifa	58.789	7,348.625	58.800	7,350.000
Épület és haszonfa	29.733	4,370.751	29.892	4,394.124
Vasuti talpfa	1.867	274.449	1.773	260.631
Szőlőkaró	1.469	215.943	1.207	177.429
Összesen	108.487	14,609.180	107.162	14,421.059

A Magyarország területén a MÁV. vonalain átfutó (transito) forgalom volt:

	Márciusban	Áprilisban
Tonna	52.813	36.570
Tonnakilométer	9,427.711	7,842.686

Budapest forgalmára vonatkozóan a székesfővárosi statisztikai hivatal következő adatai állnak rendelkezésre:

1926. évi	Behozatal Budapestre		Kivitel Budapestről	
	vasuton	hajón	vasuton	hajón
	m é t e r m á z s a			
március	3,242.589	676.347	1,071.236	82.485
április	2,702.553	923.460	936.939	69.680

A Budapestre érkezett hajók száma volt:

1926. márciusban	1.077
1926. áprilisban	1.638

Az érkezett idegenek száma volt:

1926. márciusban...	20.161, ezek közül külföldi	5.317
1926. áprilisban	21.485, » » »	7.289

A MÁV. ügyeit illetően megemlítendő, hogy április 30-án a költségvetési vita során a nemzetgyűlés határozati javaslatot fogadott el, mely szerint a MÁV. havonként tartozik vagyonmérleget készíteni.

Feljegyzendő az is, hogy a MÁV. az ellenőrizhető magánraktárakra is kiterjesztette a reexpediciós kedvezményt.²²

A MÁV. új, július 1-én életbeléptetendő pengőtarifájára vonatkozó tárgyalásokat márciusban folytatta le. Új menetrendje, mely sok vidéken keltett örömet, május 15-én lépett életbe. A turisztika fellendítése érdek-

²² Ujság, május 1.

ben vasárnap és ünnepnap Budapestről és néhány nagyobb vidéki városból egyes fürdő és kirándulóhelyre az idei nyári évad tartamára csupán a kiadás napján érvényes 50%-kal mérsékelt menettérti jegyek léptek életbe.

Tengerentúli kivitelünk elhódítása érdekében Hamburg és Trieszt szállt versenyre. A német vasútak Hamburgból kedvezményes tarifát állapítottak meg, az olaszokkal viszont új Adria-tarifára vonatkozóan jött megállapodás létre. A magyar vasútak számára a Trieszt felé irányuló forgalom a kedvezőbb, miután akkor veszik igénybe őket hosszabb távolságon.²³

A Magyar Légiforgalmi Társaság üzemközösségre lépett a Deutsche Luft Hansa A. G.-vel és a megállapodásnak megfelelően most már Budapestet is bevették a nemzetközi légiforgalom menetrendjébe.²⁴

Érdemes megemlékezni a Magyarországon forgalomban levő gépjárműveknek a Magyar Statisztikai Szemlében megjelent statisztikájáról.²⁵ E szerint 1926. május 1-én 5285 személykocsi, 1945 teherautó és 1929 motorkerékpár volt üzemben, túlnyomórészt természetesen Budapesten.

Szociálpolitika.

A munkások órábére volt a m. kir. központi statisztikai hivatal kiutatása szerint (koronában):

	február	március	április
Bádogos	8.944	9.222	8.321
Asztalos	7.754	7.581	7.746
Szabó... ..	9.263	8.573	8.942
Kőműves	7.667	8.750	9.091
Napszámos	6.399	5.906	6.593
Gyári munkásnő	4.792	—	4.050
Napszámosnő	4.737	5.247	5.582

A 667/1926. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 76.) a Budapesti Helyi Érdekű Vasutak Részvénytársaság betegségi biztosító intézetének alapszabályait állapította meg.

A 20.429/1926. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 73.) az Országos Munkásbiztosító Pénztár üzemi balesetet szenvedett s köz- és nyilvánossági jelleggel felruházott kórházakban ápolott tagjairól kiállítandó bizonyítvány díjazását 20.000 koronában állapította meg.

A 40.000/1926. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 56.), a 48.000/1926. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 73.) és az 53.000/1926. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 81.) az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap terhére engedélyezendő fürdősegélyekről szól.

A 2800/1926. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny 88.) megszünteti a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztárt és teendőinek ellátásával az Országos Munkásbiztosító Pénztárt bízza meg.

A 21.560/1926. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 75.) meghatá-

²³ Pesti Napló, március 4.

²⁴ Az Est, április 8.

²⁵ IV. évfolyam, 287. l.

rozza azt a jegyzőkönyvmintát, melyet a gyári üzemek félévenkénti egészségügyi felülvizsgálata alkalmával használni kell.

Az 50.000/1926. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 87.) megbízza az Egészségügyi Reformirodát azzal, hogy *Egészségügyi Propaganda Központot* létesítsen. Ez a Népegészségügyi Múzeummal is valamelyes kapcsolatban áll. Feladata az egészségügyi ismeretek népszerű terjesztésére irányuló tevékenység irányítása, a vonatkozó anyag feldolgozása, előállítása és közlése, stb.

A 32.620/1926. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny 54.) kimondja, hogy Insulint, költségessége ellenére, indokolt esetben a nyilvános betegápolási költségek terhére is szabad rendelni.

A 60.618/1926. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny 74.) újonnan szabályozza a borbély- és fodrázipar, valamint a rokonszakmák vasárnapi és Szent István napi munkaszünetét.

A népjóléti törvényhozás érdeklődésének középpontjában a *nyugdíjvalorizációs törvényjavaslatnak* áprilisban megkezdett tárgyalása állt. A kérdés súlyosságára vonatkozóan érdemes a nemzetgyűlési tárgyaláson (április 16-án) közölt adatokból megemlíteni, hogy békeidőben a budapesti pénzintézeteknek 6454 alkalmazottjuk volt és csupán 381 nyugdíjasuk volt, míg ma 7067 tisztviselőjük és 1345 nyugdíjasuk van. A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál 1914-ben 741 aktív tisztviselőre 55 nyugdíjas esett, ma 797 tisztviselője teljesít aktív szolgálatot, a nyugdíjasainak a száma pedig 233. A középintézeteknél még nagyobbak az eltolódások. A Magyar Jelzálog Hitelbanknak a háború előtt 135 aktív és 21 nyugdíjas tisztviselője volt, ma 65 aktív és 80 nyugdíjas tisztviselője van. A Központi Jelzálogbanknak 107 tisztviselővel szemben mindössze 7 nyugdíjasa volt, ma 35 tisztviselővel szemben 31 nyugdíjasa van.

Egy kimutatás szerint²⁶ a *nyugdíjasok száma* ma a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál 233, a Magyar Általános Hitelbanknál 161, a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál 144, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Banknál 111, a Magyar Olasz Banknál 105, az Angol-Magyar Banknál 85, a Magyar Országos Központi Takarékpénztárnál 35, a Hazai Banknál 33, a Magyar Általános Takarékpénztárnál 14.

Ebben a vonatkozásban érdemes megemlékezni az *ügyvédek* számának növekedéséről. A budapesti ügyvédi kamaránál bejegyezve volt:²⁷

1875-ben	708	ügyvéd
1880-ban	778	«
1890-ben	898	«
1900-ban	1233	«
1910-ben	1891	«
1913-ban	2390	«
1914-ben	2455	«
1917-ben	2434	«
1918-ban	2500	«
1920-ban	2840	«
1925-ben	3217	«

²⁶ Tőzsdei Kurir, 1926., 13—14. szám.

²⁷ Dr. Szilágyi Artúr Károly: Az ügyvédek gazdasági helyzete. Polgári jog, 1926. 3. szám, 115 és köv. l.

Március és április hónapban komolyabb sztrájkok és bérmozgalmak nem voltak. Áprilisban a Commers cipőgyárban prestige okokból kizárták a munkásokat néhány napra. Ennél súlyosabb eset volt az április 27-iki egynapos *salgótarjáni általános sztrájk*, melyre az ottani bányásznép nagy nyomora, munkanélkülisége adott okot. Szóba jött, hogy a salgótarjáni munkásság Budapestre vonul tüntetni, ezt a tervet sikerült azonban leszerelni. A kormány rögtön segélyt nyújtott és Salgótarján városnak szükségmunkák céljára nagyobb kölcsönt folyósított.

Népegészségügyi vonatkozásban megemlítendő még, hogy április 1-én a posta átvette a Vörös Kereszt Egylet Erzsébet kórházának a kezelését.

Varga István.

Magyarország nemzetközi gazdasági kapcsolatai az 1924. évi fizetési mérleg alapján.

A Nemzetek Szövetségének közgazdasági és pénzügyi természetű munkáját figyelemmel kísérve, kidomborodó szerepkörben találjuk ott a nemzetközi fizetési mérleg problémáját. A kérdés különös súlyának okát nem kell hosszú ideig keresni. A világ gazdaság egész szervezetén a háború megindítása és folytatása által ütött sebekre, melyeket a széles rétegeket érintő károk és szenvedések dacára a háború utáni viszonyok itt-ott még tovább mérgesítettek, köztudomás szerint hatásos gyógyító szert jelent a nemzetközi gazdasági kapcsolatok intenzívebb felvétele. E kapcsolatok újjáépítésének szükségét hangsúlyoztatják csaknem mindenütt a gazdasági élet számottevő tényezői és ebben az irányban halad a Nemzetek Szövetségének közgazdasági és pénzügyi tevékenysége is. Érthető tehát, ha éber vizsgálódás tárgyát képezik azok az adatok, amelyek megvilágítják ezen az úton a változások mértékét és természetét. Egyre szélesebb köröket érdekelnek a külkereskedelmi mérleg terén észlelt eltolódások. A fizetési mérleg, kiterjeszkedve az áruforgalmon kívüli gazdasági érintkezésre is, mindenesetre messzebbmenő tájékoztatást nyújt, több lehetőséget annak a kérdésnek a felderítéséhez, hogy az áruk külkereskedelmi forgalmának egy bizonyos, statisztikailag meg rögzített alakja mögött milyen gazdasági összefüggések rejtőznek.

Azokat az eredményeket, melyeket az egyes országok fizetési mérlegeit ismertető munkálatok feltárnak, egymásnak gyakran ellentmondó és nagyon gyakran téves kommentárok kísérik. Nem csoda ez, hiszen a kérdés még nincs a nyilvánosság előtt a konkrét adatokkal párhuzamban tartott elméleti alapon eléggé feltárva. Az elméletnek századokon át, egészen a legújabb időkig, folyton újabb megvilágításokkal kellett tisztáznia e bonyolult témát. Ha a merkantilisták tételeitől kiindulva, egészen Esslen göttingai professzornak most megjelent művéig követjük az idevonatkozó elméleti fejtegetéseket, azt látjuk, hogy ezek a fizetési mérleg adatainak összeállítása és magyarázata szempontjából még csak kevésbé kitaposott mesgyn haladnak előre. Innen van, hogy

azok a munkálatok, amelyek az egyes országok fizetési mérlegeinek megállapítása érdekében készültek, rendszerükben annyira eltérők. Azonban nem csupán a tényleges gazdasági forgalom és a statisztikai felvétel alapossága, hanem az összeállításnál követett rendszer szerint is változnak a fizetési mérlegek eredményei. Vannak fizetési mérlegek, amelyek netto módszert követnek, vagyis az országba be, vagy onnan kifelé irányuló forgalmat külön nem állapítják meg, hanem csak a forgalom egyenlegét. Más mérlegek a bruttó rendszeren alapulnak, ismét mások a két módszert vegyesen alkalmazzák, aszerint, hogy a pontosabb és könnyebb statisztikai eljárásra hol nyílik több lehetőség. Némely mérleg a forgalom bizonyos csoportjainak, pl. a tőkeforgalom egyes ágainak a beállítását mellőzi, míg más mérlegek ezekre is kiterjeszkednek. A mérlegek tartalma és egyenlege tehát egyébként azonos tényezők mellett is már az említett módszerbeli eltéréseknél fogva nagyon különböző lehet. Nyilvánvaló ezek után, hogy az eredmények méltatásánál nem szabad a módszert, amelyben a mérleg készült, figyelmen kívül hagyni.

A m. kir. központi statisztikai hivatalnak az a munkálata, mely az ország fizetési mérlegének 1923. és 1924. évi eredményeit tartalmazza s amelyet most itt tárgyalunk, a Nemzetek Szövetsége által kifejezett kívánságra készült és a Nemzetek Szövetsége által egységes nemzetközi alkalmazás céljából kidolgozott rendszer alapjára helyezkedett. Eszerint a forgalom bruttó eredményeit kellett megállapítani. Bármennyire kívánatos lett volna ennek az elvnek szigorú követése, némely tételnél lehetetlen volt ahhoz teljesen alkalmazkodni. A pénzintézetek külföldi hitelforgalmának bruttó adatait például nem minden vonatkozásban sikerült összeállítani. Még néhány más tételnél is be vannak állítva olyan adatok, amelyek nem fogják meg a tiszta bruttó eredményt. A dolgok lényegét tekintve, mégis azt mondhatjuk, hogy az aktív és passzív összegek megközelítőleg visszatükrözik az országba be és innen kifelé tényleg lebonyolódott forgalom értékét. Leszögezve ezt a körülményt, az adatok birálata szempontjából még egy másik fontos megállapítást kell a követett, illetőleg az alapul vett népszövetségi mérlegrendszerre vonatkozólag eszközölnünk. E mérlegrendszer a külfölddel való gazdasági forgalmat teljes egészében kívánja megrögzíteni. A fizetési forgalomban minden adósnak megfelel egy hitelező és minden teljesített fizetésnek megfelel egy bevétel. Ez alapon a mérleg minden aktív és passzív összegét szükségképen egy megfelelő ellentételnek kell egyensúlyoznia. Amennyiben a mérleg egyik oldala a másikkal szemben hiányt vagy többletet mutat, azt a még függő tartozások vagy követelések számlájára kell írni vagy a felvétel

bizonyos hézagaira visszavezetni. Magyarország 1923. évi mérlegében például meglehetősen nagy, 60 millió aranykoronás passzív egyenleget találunk. Ez a passzív egyenleg semmi támpontot nem szolgáltatathat annak a körülménynek a megállapítására, hogy a mérleg eredménye az ország gazdasági helyzetére nézve kedvező-e vagy kedvezőtlen. A passzív egyenleg egy része a függő tételek terhére tudható be, a másik, valószínűleg nagyobb része a magyar korona árfolyam-ingadozásai miatt a leggondosabb eljárás mellett is kiküszöbölhetetleneknek bizonyult értékszámítási hibákkal és némely tétel, így az értékpapirforgalom, a bankjegyek, a rövid lejáratú hitelek és a repatriáltak által hozott vagyon tételének felvételénél kitölthetővé nem vált hézagokkal magyarázható. Az 1924. évben az előbb felsorolt tényezők már kisebb szerepet játszottak. Az a kérdés, hogy a két mérleg eredményeiből nemzetközi gazdasági helyzetünkre vonatkozólag milyen következtetéseket lehet levonni, az egyes mérlegtételeknek a belső gazdasági viszonyok alapján való taglalásával dönthető el. Néha ehhez a mérlegeredmények és más tényezők nagyon beható tanulmányozása szükséges. Stabil gazdasági viszonyok között az egyes évek fizetési mérlegeinek adatainál nincsenek olyan feltűnő eltolódások, hogy a nemzeti bevétel és a nemzeti produktív erők fejlődése vagy apadása a mérlegtételek értékösszegeinek gyors egybevetésével vagy összesítésével a nemzetközi értékforgalom különféle megnyilvánulásai által gyakorolt különféle hatások részletes vizsgálata nélkül biztosan felismerhető volna. Egy egész évnek statisztikailag megrögzített fizetési mérlegében nem az aktivumokat és passzívumokat keressük és kapjuk, melyek rövid időszakonként a váltóárfolyamokat befolyásolják és önmaguktól vagy a jegybank diskont- és devizapolitikája által kiegyenlítést nyernek, hanem a nemzetközi viszonylat évi fizetési forgalmának nagyjából kiegyenlített, közvetlen eredményeit, melyeknek a nemzetgazdaság szempontjából való egész jelentőségét számszerűleg csak egy gazdasági mérleg tudná felderíteni. Azonban ma még a fizetési mérleg gondos összeállítása is igen nagy nehézségekkel jár, a gazdasági mérleg statisztikai megrögzítéséhez pedig igen lényeges elméleti és gyakorlati feltételek hiányoznak. A külfölddel való gazdasági érintkezésnek a fizetési forgalom alapján felvett adatai mégis, amennyiben a rendszert és az egyes tételek jelentőségét igyekszünk figyelembe venni, a nemzeti produktivitásra nézve több előnyös és hátrányos tényezőt igen hasznos megvilágításban mutatnak be és e tényezők kibogozása kellő körültekintés mellett nem ütközik nagy nehézségekbe.

Vegyük sorra most már a legfőképen esedékes kérdést és állapítsuk meg, hogy Magyarország 1923. és 1924. évi fize-

tési mérlegei mennyiben jelentenek kedvező vagy kedvezőtlen helyzetet.

E kérdést illetőleg célszerű lesz legelőbb is vizsgálat tárgyává tennünk azt a körülményt, hogy Magyarország nemzetközi értékforgalma 1923-ban és 1924-ben általánosságban nem mutat-e abnormis méreteket, ha igen, melyik évben és mennyiben tekinthető a szóbanlévő forgalom a maga egészében abnormisnak.

Az aktív és passzív tételek végösszege gyanánt, ugyanazon módszert követve, az 1923. évi fizetési mérleg 916.3 millió, az 1924. évi mérleg 1843.9 millió aranykoronát mutat ki. A fizetési mérlegbe beillesztett külföldi fizetési forgalom 1924. évi keretei tehát körülbelül kétszerakkorák, mint az 1923. évié, ami a gazdaságstatisztikai adatoknak a háborúutáni nagy hullámzásaihoz hozzászokott szem előtt is rendkívüli változást jelent. Nagyon kíváncsok volnánk most már ezt a képet egy háború előtti év megfelelő adatainak a tükrében látni. Megkíséreljük ezt, bár meg kell jegyeznünk, hogy egyrészt az alapul veendő munkálatok eltérő rendszere folytán, másrészt az országterület és az aranyérték erős változása miatt csak nagyon hozzávetőleges számításokat végezhetünk. Fellner Frigyes háború előtti fizetési mérlegének adatait a bruttó rendszer szerint felállítva és a mai országterületre redukálva oly módon, hogy az ottani értékeknek 38.7%-át vesszük, vagyis azt az arányt, amelyet Fellner Frigyes számításai szerint a háborúelőtti Magyarország nemzeti vagyonának és jövedelmének átlagában a mai Magyarország nemzeti vagyonának és jövedelmének átlaga képviselt, egyúttal figyelembe véve az aranyalapon kifejezett áraknak a békeévek óta történt emelkedését, ezen a módon végzett számításokkal a nemzetközi fizetési mérleg szerinti forgalom 1923-ban 55, 1924-ben 93%-a a háború előttiének. Abban az esetben, ha a trianoni békeszerződés által elszakított területekkel való forgalomra, továbbá a háború előtti és a háború utáni mérlegek eltérő rendszerére is gondolunk, ezeket az arányszámokat még le kell szállítanunk, tehát arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a külfölddel való értékcseré 1923-ban nem érte el a felét, 1924-ben pedig körülbelül a háromnegyedét haladta valamivel meg annak a mértéknek, amelyet a háború előtti mérleg adataiból eszközölt hozzávetőleges számításokkal normálisnak tekintünk. A nemzetközi gazdasági érintkezés oly erős leszorulása, amelyet eszerint az 1923. évi fizetési mérleg képvisel, a gazdasági életfunkciók zavara és bénultsága nélkül el sem képzelhető. Az 1924. évi mérleg két serpenyőjébe állított értékösszegek ugyan még nem mutatják a teljesen egészséges szervezet súlyát, azonban, különösen a közvetlen megelőző évi mérleggel szemben tapasztalt változás

alapján valószínűnek látszik, hogy a különbség rövidesen át lesz hidalható.

Fizetési mérlegünknek a külkereskedelmi mérleg a gerince. Termelésünk tudvalevőleg meglehetősen egyoldalú. Bár az ország termelésének arányaiban a területi változás által az ipari és kereskedelmi ágak javára bizonyos eltolódás történt, nemzetközi gazdasági kapcsolatainkban a külkereskedelem jelentősége nem hogy csökkent volna, hanem ellenkezőleg, emelkedett. Ez a tünet azonban bizonyára csak átmeneti természetű. A háború utáni politikai feszültség, a pénz értékének ingadozása és belső gazdasági erőink nagyfokú leromlása külföldi gazdasági kapcsolatainkat a minimumra csökkentette. A szükségletek kielégítésének elsőrendű feltételei azonban az áruforgalomnál a kapcsolatok szétszakításában bizonyos korlátokat szabtak. Abban az arányban, ahogy a háborúnak reánk nézve oly súlyos következményei enyhülést mutatnak, a fizetési mérlegben is nagyobb súllyal jelentkeznek a külföldi árucserén kívüli tényezők. Ez a változás már az 1923. és 1924. évi fizetési mérleg idevonatkozó eredményeinek összehasonlításából is kitűnik.

Az aktívum végösszegének az 1923. évi fizetési mérlegben 79·3, az 1924. évi fizetési mérlegben már ennél jóval kisebb, 63·6%-át teszi az árukivitel értéke; a passzív tételek végösszegéből az árúbehozatal összegére 1923-ban 89·4, 1924-ben 75·8% jut. Meg kell jegyeznünk, hogy emellett nemzetközi áruforgalmunk 1923-ról 1924-re elég tetemesen emelkedett; a behozatal 66·0, a kivitel 69·8%-kal. Az emelkedés egészen természetes folyamatnak tekinthető, mert statisztikai számítások alapján, a háború előtti Magyarország külkereskedelmi forgalmában a mai magyar terület részesedését felbecsülve, az 1924. évi tényleges forgalom csak 60·3%-át adja a háború előttinek. Egyébként kivitelünk értéke 1924-ben valamivel jobban megközelítette a behozatal értékét, mint az 1911/13. évek átlagában s így a háborút közvetlenül megelőző évekhez viszonyítva, a behozatal és kivitel egymásközti arányában a fizetési mérleg szempontjából kedvezőtlen eltolódás nincsen.

A külkereskedelmi forgalom 1923-ban 84, 1924-ben 128 millió aranykorona passzív egyenleggel zárult. A passzívum 1924-ben mintegy 50%-kal nagyobb tehát az 1923. évinél; a forgalom értéke azonban még nagyobb arányban: a behozatalé, mint már említettük, 66, a kivitelé 70%-kal növekedett. Kimutattuk előzőleg, hogy 1924. évi nemzetközi árucserénk a háború előttinek még csak körülbelül 60%-át jelenti, tehát a gazdasági elzárkózás még mindig működő tényezőinek fokozatos megszűnését feltételezve, a legközelebbi években a forgalom további emelkedésére kell számítanunk. Amennyiben ez a folyamat a behozatali és kiviteli értékek azonos arányú

növekedésével menne végbe, ebben az esetben a külkereskedelmi forgalom passzív egyenlege még nagyobb volna, tehát ennek a passzív külkereskedelmi egyenlegnek a fizetési mérleg egyes aktív tételeinél még tetemesen fokozódó bevételekkel vagy a fizetési mérleg más passzív tételeinél megfelelően csökkenő kiadásokkal kellene a következő években kiegyenlítődnie. Az a probléma, hogy mennyiben lehetséges ez az ország gazdasági életfunkcióit zavaró és terhelő módok elkerülésével, az előttünk álló fizetési mérleg fontosabb tételeinek rövidesen következő közelebbi vizsgálata alapján fog megfejtést nyerni. Tisztázandó azonban mindenekelőtt az a kérdés, hogy nem lehet-e a kivitelnél nagyobbarányú emelkedésre számítani, mint a behozatalnál s így nem fog-e a kiegyenlítődség magán a külkereskedelmi mérlegen belül megtörténni. Ha visszatekintünk a háború utáni évekre abból a szempontból, hogy az árúbehozatal és az árúkivitel aránya ez alatt miképpen változott, a külkereskedelmi mérlegnek a fizetési egyensúly szempontjából való fokozatos javulását nagyon lehetségesnek, sőt valószínűnek kell tartanunk. Az 1920. évi értéket a behozatalban 68, a kivitelben 250%-kal múlja felül az 1924. évi érték. Ezeknek az adatoknak az alapján a kiegyenlítődség, amelyet eddig az 1925. évi külkereskedelmi mérleg mutat, nem kivételes jelenség, hanem egy évek óta látható alakulásnak az eredménye.

Azzal az elég nagy passzív fizetési egyenleggel szemben, melyet a külfölddel való árúcsere az 1924. évi fizetési mérlegben előidézett, meglehetősen nagy aktív egyenleggel zárul az ország és a külföld közötti hitelforgalom. A külföldről igénybevett hitelek címe alatt 257 millió aranykorona összeg áll, míg a külföldnek visszafizetett hitel 158 millió aranykorona volt; a különbözet 99 millió aranykorona, mely az 1924. évi fizetési mérleget aktív egyenlegben érinti. A külföld részére általunk nyújtott hitelek s a külföld által ezekre teljesített visszafizetések összege nem volt számottevő. Az országba befolyt külföldi kölcsönök 59%-a állami kölcsön, t. i. a népszövetségi kölcsönnek a tárgyalt év végéig felszabadított 148 millió aranykoronás összege. Szemben a népszövetségi kölcsön felszabadított összegével a mérleg passzív oldalán az állam tetemes, 103 millió aranykoronát tevő külföldi kölcsönvisszafizetéssel, illetve törlesztéssel jelentkezik. Az állami hitelfelvételek és visszafizetések eredményeként az ország és a külföld közötti viszonylatban 45 millió aranykorona kölcsönfelvételi többlet állapítható meg.

A malmok és cukorgyárak campagnetermelésükre 1924-ben 89 millió aranykoronát vettek fel s ugyanilyen hitelekre 54 millió aranykoronát fizettek vissza, a kölcsönfelvételi többlet tehát 35 millió aranykorona, mely körülbelül teljes egészében

a következő év folyamán visszafizetésre esedékes. Körülbelül ugyanilyen természetű az egyéb külföldi magánhitelforgalomnak 19 millió aranykoronás külföldi tartozási egyenlege. Az aktív és passzív hitelműveletekből folyólag tehát a felsorolt adatok szerint Magyarország terhére a külfölddel szemben 45 millió aranykorona hosszabb lejáratú és 54 millió aranykorona rövid lejáratú tartozási egyenleg maradt fenn.

A magyar fizetési mérleg aktív oldalán csak egy tétel játszik nagyobb szerepet az árú kivitel és a hitelek mellett, az Amerikába kivándorolt magyarok által itteni hozzátartozóiknak küldött összegek tétele, amely az értékösszeget tekintve, a háború előtt az árú kivitelnek 12—14%-ával volt egyenlő. Az 1923. évi fizetési mérlegben csak 5·5%-os, az 1924. évi mérlegben még kisebb, 3·4%-os értékarányt jelent az amerikai pénzküldemények tétele az árú kivitel tételéhez viszonyítva. A háború előtt az amerikai kivándorlóktól az országba beáramló tőke évi átlagban meghaladta a 180 millió koronát, ugyanezen a címen 1923-ban 19·3, 1924-ben 21·2 millió aranykoronás bevételi eredmény mutatkozik. A csökkenés aránya jóval nagyobb, mint amilyen az országterület időközi változásának megfelelne. A visszaesést megmagyarázza az a körülmény, hogy újabban az Amerikai Egyesült Államok nagy mértékben korlátozzák a bevándorlást. A jövőben ennek a bevételnek nem az emelkedésével, hanem inkább némi csökkenésével kell számolnunk. Nem valószínű, hogy az Egyesült Államok a bevándorlók száma tekintetében megállapított kontingenst egyhamar lényegesen föl fogják emelni és az amerikai kereseti viszonyok olyan fokú javulására sem lehet számítani, hogy ennek alapján az itteni hozzátartozók anyagi támogatásában nagyobb lendület következne be. Az amerikai vándormozgalomból származó összegek tehát a külkereskedelmi forgalom passzívumának, vagy egyéb természetű nemzetközi fizetéseink passzívumainak a kiegyenlítésénél 1923-ban és 1924-ben nem voltak és előreláthatólag a következő években sem lehetnek olyan erős tényezők, mint amilyeneknek a háború előtti években mutatkoztak.

Ezzel már is végeztünk az előttünk álló mérlegek igazán fontos aktív tételeivel. Az alaposabb eljárás érdekében vegyünk mégis a forgalomnak ebből a csoportjából néhány tételt közelebbről szemügyre.

A külföldre eladott értékpapirokról nem készült és nem is készülhetett teljes statisztikai felvétel. Ez csupán a nagyobb pénzintézeteknek és ezek vállalatainak a tárcáját érintő forgalomra terjedt ki, melyet egyedül lehetett valamennyire megbízható megfigyelés tárgyává tenni, amely azonban egyúttal — különösen az egyenleg szempontjából — igen lényeges eleme az összes értékpapírforgalomnak. Itt a külföldi

eladások értékösszege 1923-ban 3·8, 1924-ben 6·3 millió aranykorona. Ezeknek az adatoknak a jelentőségét a külföldről történt értékpapírvásárlások adatainak figyelembevétele nélkül alig lehet helyesen megítélni. A vásárlások értékösszegét az 1923. évi mérleg 6·7, az 1924. évi mérleg 3·8 millió aranykoronában mutatja ki. Az 1923. évben tehát 2·9 millió aranykoronával nagyobb összeg ment a külföldre a vásárolt értékpapírokért, mint amennyi eladott papírokért onnan befolyt. Viszont 1924-ben 2·5 millió aranykoronával többet tett ki az eladott értékpapírokért külföldről származó bevétel, mint a vásároltakért oda kiadott összeg. Ez az alakulás egyáltalán nem mondható kedvezőnek. Az értékpapírok árfolyama 1924-ben sokkal alacsonyabb volt, mint 1923-ban, tehát magas árfolyamoknál léptük túl a vásárlások összegével az eladások összegét s alacsony áraknál történt elidegenítés fejében vettünk be nagyobb összeget, mint amennyit beszerzésre kiadtunk.

Nagyon változó alakulást mutat a megfelelő 1923. és 1924. évi mérlegtételek szembeállítása esetén a külföld részvétele a magyar vállalatok tőkeemelésében. Az adatgyűjtés itt is csak a nagyobb pénzintézetekre és azok vállalataira terjedt ki. E vállalatok tőkeszaporító akcióiban a külföld a megállapított adatok szerint 1923-ban 16·4, 1924-ben 6·3 millió aranykoronával vállalt részesedést. Azt a körülményt, hogy az elvállalt érdekeltség nagyobb volt 1923-ban, mint 1924-ben, az inflációs konjunkturák magyarázzák. Az 1923. év a magyarországi részvényinfláció tetőpontjának korszaka. A befektetési hajlamot ekkor nem csak az új tőke nagy termelőképessége iránti bizalom serkentette. A tőkeemelések módozatai a részvényállományt illető vagyonnak és jövedelemnek új és a régi részvénytulajdont sokszor anyagilag károsító elosztását jelentették. A külföld részben régi részvénybirtokával járó érdekeltségénél fogva, részben azért, mert a tőkék felaprózásánál kínálkozó elhelyezkedés hasznosnak látszott, kapcsolódott be a pénz inflációja és a pénzérték ingadozásai folytán Magyarországon új részvénytőkéket szaporító áradatba. Az érdeklődés 1923. évi foka azonban csak átmeneti volt; amint látjuk, az új kibocsájtásokból külföldről származó bevétel 1924-ben már alig haladta meg a 6 millió aranykoronát, vagyis nem sokkal egy harmadát az előző évre vonatkozólag ugyanezen a címen kimutatott összegnek. Fizetési mérlegünk mindazon aktív tételei között, ahol el lehet képzelni nagyobb fokú fejlődést, az ország gazdasági élete szempontjából a legkisebb kockázat mellett a legtöbb erőforrást az árú kivitel mellett talán ez a tétel jelenti, sajnálattal kell tehát leszögeznünk, hogy egyelőre csak átmeneti konjunkturák okozták a külföld által teljesített fizetések növekedését s amint ezek megszűntek, nagy visszaesés következett be.

A kamatok és osztalékok címén az országba a külföldről befolyó összegeket úgy az 1923., mint az 1924. évi fizetési mérleg nagyobb értékben mutatja ki, mint amilyent a háború előtti Magyarország fizetési mérlegében találunk. Kamatbevételeink nagyrészt átmeneti jellegűek voltak; a népszövetségi kölcsön fel nem használt, még külföldön fekvő tőkerészleteinek, továbbá nagyobb budapesti pénzintézetek által átmenetileg a külföldön elhelyezett tőkéknek a hozadécai. Osztalékjövedelmünk főképen az elszakított területeken lévő vállalatok részvénybirtokából származik. E vállalatok többnyire budapesti pénzintézetek és tőkecsoportok alapításai s a különleges viszonyok miatt sem 1923-ban, sem 1924-ben nem hozták meg azt az osztalékot, amely akár a befektetett tőkének, akár az ottani rendes termelési és üzleti lehetőségeknek megfelelné. Külföldi bevételeink szerény méreteihez képest az 1924. évben befolyt 47 millió aranykoronás összeg nem tekinthető jelentéktelennek, de abban az esetben, ha birtokállományunkat a jövőre biztosítani tudjuk, itt még érdemlegesen nagyobb értéket mutathat ki a következő évek fizetési mérlege.

Az ország fizetési mérlege szempontjából aktív természetű nemzetközi értékgorgalmunknak fejlődésképes eleme még a külföldi árúk tranzitószállításából származó bevétel. Az 1923 és részben még az 1924. évi forgalmi politikánkban ez a bevételi forrás még nem képezte különös figyelem tárgyát. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a m. kir. Államvasutak ennek a két évnek a tranzitóforgalmára vonatkozólag nem rendelkeztek statisztikai adatokkal s emiatt a most ismertett munkálatnál a bevétel értékösszege becslésszerűen van megállapítva. A külföldi vasutakkal és más közlekedési vállalatokkal az árúk szállításának közvetlen elszámolására vonatkozó megállapodásokat a háború után hosszú ideig nem tudtunk létesíteni, a tranzitószállításnak versenytarifákkal és más könnyítésekkel való fejlesztésére pedig csak legújabbán gondolhattunk. A külföldi árúk átmenő szállítása fejében a vasuti és hajózási vállalatoktól beszédett díjak címén 1923-ban csak 2.5, 1924-ben pedig 5.1 millió aranykorona összegű bevételt látunk. Ezzel szemben a következő évek megfelelő tarifa- és egész közlekedési politikája még további javulás feltevésére jogosít, bár kereseti tevékenységünk e téren a háború előttinél sokkal szűkebb keretek közé van szorítva amiatt, hogy az ország területének csökkenésével tranzitóvonalaink nagyon megrövidültek.

Az eddig említett tételekkel ki van merítve a hivatalosan összeállított 1923. és 1924. évi fizetési mérleg aktív természetű oldalának minden komolyabb gazdasági vonatkozású részlete. A további tételek jelenthetnek örvendetes vagy káros tünetet gazdasági életünkre nézve, nagyobb szerepre azonban nincse-

nek hivatva sem ebben a tekintetben, sem a fizetési mérleg rövid időszaki változásaiban.

A mérleg passzív oldalán közgazdasági jelentőségénél fogva mindössze egy-két tétel fog szemünkbe ötleni. Első helyen az árúbehozatal és a hitelvisszafizetés tárgyalt tételein kívül a külföldre történt kamatfizetések tételéről kell megemlékeznünk. Az 1923. évre összeállított mérleg szerint ennek a tételnek nem volna komolyabb jelentősége. Mindössze 2.1 millió aranykoronát tesz ki az az összeg, amely 1923-ban a statisztikai felvétel szerint az országból külföldre kamat címén kiment. Az 1924. évi mérlegben azonban már ennek az értéknek körülbelül a tizenegyszeresét találjuk, 22.4 millió aranykoronát. A különbség jórészen a tartozások, főként az állami adósságok időközi szaporodásából származik. Több államadóssági kötvény külföldi kamatszolgálata még 1924-ben is szünetelt, de most már rövidesen teljesítés alá kerül s már ezáltal is a legközelebbi években a 22 millió aranykoronás összeg emelkedésére számíthatunk. A háború előtt az államadóssági évi kamatfizetés körülbelül 130 millió aranykorona volt. Ezt a terhet a háború előtti államadósságnak az ország és az utódállamok között a békeszerződés szerint történő megosztása, még inkább a magyar korona érték hanyatlása lényegesen apasztja. A régi államadóssági kötvények külföldön lévő mennyiségét nem ismerjük elég pontosan, így most még nem lehet megállapítani, mekkora lesz a fizetésnek az egész vonalon való felvétele után a külföldre menő kamatösszeg.

Külföldi kezekben lévő záloglevelekért, községi kötvényekért és vasuti címletekért a háború előtt körülbelül 80 millió aranykoronát fizettünk. A különféle kötvények alapján való kamatfizetés a trianoni békeszerződés után túlnyomó részben a mai Magyarország terhe maradt, miután a címletek aránylag csekély kivétellel, budapesti pénzüzetek kibocsátványai. Az 1923. és 1924. évi kamatfizetés mindennek dacára a háború előttinek csak kis részét teszi, amit a korona árfolyamhanyatlása magyaráz. Miután a fix kamatozású kötvények kamattétele ilyen jelentéktelen, a kötvénybirtokosok, a hazaiak, még inkább a külföldiek a kifizetésre esedékessé vált összegeknek egy nagy részét fel sem veszik. Egyik nagyobb kötvénykibocsátó intézetünknek mérlegében például a folyóvá tett kamatok összege 1913-ban 65.474, 1922-ben pedig már több mint 28 millió koronával van kimutatva. Érthető ezek után, hogy a külföldre történt kötvénykamatfizetés címén úgy az 1923., mint az 1924. évi fizetési mérleg körülbelül csak 100.000 aranykoronát mutat ki.

Elégképpen lényeges és úgy látszik, állandó jellegű passzív tételét adják a magyar fizetési mérlegnek a külföldön utazó magyarok kiadásai. Az ország a békeszerződéssel elvesztette

fürdőhelyeinek nagy részét. A fürdőhelyekben bővelkedő Ausztria és Olaszország nincsenek olyan távol tőlünk, hogy az ottani fürdők felkeresése nagyobb nehézségekbe ütköznék. A kiutazók által elköltött összegek címén az 1923. évi fizetési mérleget mintegy 8, az 1924. évit körülbelül 10 millió aranykoronás passzivum terheli. Ezek az összegek természetesen részben becsléssel, de mindenesetre inkább szerényen, mint magasan vannak megállapítva.

Az 1923. és 1924. évi fizetési mérleg aktív és passzív oldalán sok olyan tételt találunk, amelyek közgazdasági életünkben csak kisebb hatást válthatnak ki s amelyekről ezért csak egész röviden fogunk megemlékezni. A diplomáciai és konzuli szolgálat a külfölddel való fizetési forgalmunkat a bevételi és kiadási oldalon körülbelül egyenlően érinti. A konzuli illetékek és annak legfőbb elemei a vizumdíjak értelmes bevételt szolgáltathatnak az állami gazdaságban, a nemzetgazdaságra nézve azonban bevételi többletet nem eredményeztek. Míg a magyar biztosítóintézetek az elszakított területen a háború előtt elég kiterjedt üzletkörükből lassanként kiszorulnak, addig, legalább is az 1924. év végi állapotot nézve, a külföldi biztosítók itteni tevékenységének jelentősége is csökkent. Szállítási tevékenységünk a külföldön szerény méretű, tengerpartunknak, valamint tengeri hajóparkunk egy jó részének elvesztése folytán a tengeri hajózásban nincs alkalmunk komoly szerepet játszani. A viszonylag kisebb tételek sorában találjuk a mérleg passzív oldalán a behozott filmek használatáért külföldre fizetett díjak értékösszegét, mely 1924-ben valamivel több 1 millió aranykoronánál. A külföldre vitt filmek használatából származó bevétel címén ennek az összegnek mintegy hatodrésze van kimutatva. Nem annyira a művészi ambíciók, mint inkább a rendelkezésre álló tőke nagysága dönti el, hogy az utóbbi tétel a jövőben emelkedő összeget mutat-e.

A tételeknek eddigi áttekintése meglehetősen tisztázza azt a kérdést, hogy külkereskedelmünk passzivumával szemben rendelkezünk-e olyan gazdasági kapcsolatokkal a külföld irányában, amelyek megfelelő aktív fizetési többletet nyújtanak. Amint látjuk, a nagyobb kiegyenlítésnek alig van más útja, mint a hitelek igénybevétele. Kivánatos, különösen ha állandóbb jellegű az árúforgalomban a passzivitás, hogy ne a rövidlejáratú hitelek legyenek túlsúlyban. Az 1924. év ebben a tekintetben még nem eléggé megnyugtató, remélhetőleg csak azért, mert a korona stabilizálása még újkeletű volt.

A trianoni békeszerződés a győztes államokban honos és ottlakó, vagy székelő külföldi hitelezőkkel szemben a háború alatt lejárt, de ki nem fizetett tartozások valorizációjára kötelez bennünket. E tartozásokat még akkor is, ha koronában

kontraháltattak, az illető győztes államok pénznemében tartoznak fizetni s a magántartozásokért is a magyar állam szavatol. A valorizációs terhek elég érzékenyen érintik 1923. és 1924. évi fizetési mérlegünket; 1923-ban 10, 1924-ben 15 millió aranykoronát fizettünk e címen ki s a legközelebbi évek még nagyobb esedékességeket hoznak. Azokban az esetekben, amidőn nem kell valorizáltan tartozást fizetnünk a korona értékromlása folytán, kétségtelenül jelentékeny terhektől szabadultunk, meg kell azonban jegyeznünk, hogy a kedvezőtlen béke miatt elszenvedett károk nem csak elérik a terheket, hanem sokszorosan meg is haladják és fizetőképességünket úgyszólván egészen kimerítették. Külföldi adósságterhünknek a korona értékromlásával járó csökkenése mellett nem szabad szem előtt téveszteni, hogy ugyancsak a pénz értékesökkenése miatt tetemesen kisebbekké váltak külföldi tőke- és kamatköveteléseink. E veszteségeinkre vonatkozólag meglehetősen hiányosak az eddig ismert számítások; a most tárgyalt munkálat ebben a tekintetben bővebb tájékoztatást nyújt.

A mai Magyarország területén lévő pénzintézetek által az elszakított területekre folyósított községi kölcsönök álladéka az 1922. év végén körülbelül 50 millió korona volt, jelzálogkölcsönkövetelésünk az elszakított területekkel szemben az 1921. év végén 619 millió koronát tettek ki, mindezek a címeken összesen tehát több mint 650 millió korona összegű, csaknem egészen a korona aranyértékében keletkezett tőkeérdekeltségünkről van szó. E tőkeérdekeltség alapján, amennyiben az elhelyezés eredeti értékében kapnánk meg, kamatjövedelemként átlagosan évi 5%-ot számítva, évenként mintegy 33 millió aranykorona jövedelemnek kellene Magyarországra a külföldről befolyjni. A tényleges kamatjövedelem ezzel szemben olyan csekély, hogy a nemzetközi fizetési forgalomnál különálló nyilvántartásra nem is alkalmas. A tőkevisszafizetés rendszerint különféle egyezségek alapján általában igen alacsony valorizációs kulccsal történik. A jelzálogos és községi kölcsönökre annuitásokban és kamatokban az 1923. év folyamán másfél millió, az 1924. év folyamán mintegy 3 millió aranykorona folyt be Magyarországra az elszakított területekről. Ezekben az összegekben több évi annuitás foglaltatik, a folyó évre esedékes annuitás az egy-egy évi összegnek legfeljebb egy negyed része.

A legújabb fizetési mérleg alapján elég megbízható és eléggé beható képet szerezhethünk egy másik kérdésről, a magyar állam külföldi tartozásainak álladékaról. E tartozások értékösszege 1612 millió aranykorona s ebből a háború előtti tartozásokra 858, a háború kezdetétől a békeszerződés életbeléptéig felvett állami adósságokra 13, a trianoni békeszerződés után keletkezett államkölcsönre 303, végül az eddig

megállapított jóvátételi tartozásra és egyéb, a békeszerződés után újonnan konszolidált adósságokra 438 millió aranykorona jut. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a mostani Ausztria külföldi tartozásai körülbelül ugyanolyan nagyok, mint Magyarországé, de ezekben a háború utáni adósságok jóval nagyobb részt képviselnek. Jugoszlávia körülbelül 170 millió aranykoronával mutat ki több külföldi államadósságot, mint Magyarország. Románia idevonatkozó adatait nem ismerjük, kétségtelen azonban, hogy ott az állam külföldi tartozása többszöröse annak az összegnek, mellyel a magyar állam a külföldnek adós.

A rendszer célszerűsége mellett főként a gazdasági élet különféle funkcióinak ismeretével, de ezenkívül nagy mértékben gondos, körültekintő és szívós munkával lehet csak a fizetési mérleg megállapításánál megfelelő eredményt elérni. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal igazgatósága tőle telhetőleg igyekezett e feltételeket biztosítani. Ennek dacára találhatók a közzétett eredményekben hézagok és hibák, melyekről most kiderült, hogy esetleg elkerülhetők lettek volna. Egyébként senki sem kívánhatja a fizetési mérlegbe tartozó adatoknak teljesen pontos statisztikai megrögzítését, ez a mai viszonyok között sok tekintetben lehetetlen. Az úgynevezett láthatatlan export és import megfelelő felvétele e munka előtt probléma volt s a munkaközben kifejtett igyekezet mellett is csak részben nyerhetett megoldást, kisebb-nagyobb részben pedig megoldatlan probléma maradt. Az értékpapírok nemzetközi mozgalmának felvétele iránt a magánbankároknál tett kísérlet nem járt sikerrel és a pénzintézetek által az ügyfelek számláiból ugyancsak a nemzetközi értékpapírforgalom, valamint a rövidlejáratú hitelek nemzetközi forgalmának megállapítása végett nagy fáradtsággal összeállított kimutatások csak itt-ott adtak megfelelő eredményt, de teljes egészükben zavaros képet nyújtottak. Bármennyire kerültük, mégis kellett olyan becsléseket alkalmazni, amelyeknek nem volt elég megbízható támpontjuk. Ha például a csempészet megállapítására kellő támpontok lennének, nem volna csempészet. Mindenesetre bőséges tapasztalatok állanak rendelkezésünkre, amelyeket egy esetleges újabb felvételnél értékesíteni lehetne. A kiváló szakértők, kik e kérdéshez nálunk hozzászólhatnak, vannak hivatva eldönteni, biztatóak-e ebben az irányban az eddigi eredmények. Ha ilyeneknek minősítenének, abban nagy részük van a közérdek iránt fogékony adatszolgáltatóknak, a hasznos tanácsokat nyújtó kiváló szakférfiaknak és a központi statisztikai hivatal azon tisztviselőinek, akik e munka szerkesztőjét a hivatalos követelmények határát messze meghaladó energiával támogatták.

Szigeti Gyula.

A munkanélküli biztosítás javasolt módja.*

1. A munkanélküliség ellen való kötelező állami biztosítás javaslata be van nyújtva. A Magyar Közgazdasági Társaság ankétet is tartott már ebben a kérdésben, melyről a Közgazdasági Szemle 1926 május—juniusi füzeté elég bőven számol be. Igen jellemző azonban az, ami úgy a tanácskozmány lefolyásáról szóló értesítésből, mint a javaslat védelmében írt két cikkből kitűnik. Jellemző t. i. ama kérdés kidomborításának a teljes hiánya, amely a jövő fejlődési irányának tekintetében a legelhatározóbb jelentőségű ennek a javaslatnak hatását illetőleg, t. i. hogy vajjon nem a marxi irányú társadalmi fejlődés útjának egyengetője-e ez a javaslat épen azoknál a módoszatoknál és eszközöknél fogva, melyekkel a munkanélküliség elleni segély problémáját megoldani akarja és épen azoknál a szerveknél, illetőleg testületeknél fogva, amelyeknek a kezeibe a hatalmat és befolyást adni akarja a munkaközvetítésben és munkanélküliség segélyezésében való közreműködés jogcímén a munkástömegek sorsának erősebb kézbentartására s a felettük való biztosítottabb rendelkezésre. Mintha nem is érdekelne minket, a magyar társadalmat ez a most említett és sorsunkra nézve mindennél elhatározóbb szempont, úgy elsiklik felette — az említett értesülésből is láthatólag — a vita. Ez az elsiklás a kiemelt érdekszpont felett, úgy látszik több okra vihető vissza. Az ipari kapitalistikus érdekeltség talán túlnyomóan csak a maga üzleti érdekeinek ideológiájában mozog és vagy nem tudja, vagy még inkább nem meri megtenni azt, hogy teljes őszinteséggel az elevenére tapintson a javaslatban rejlő nem tisztán üzleti, vagy pénzügyi természetű, de annál is sokkal súlyosabb veszedelmeknek. Ezért hallgat róluk és igyekszik pusztán egyéb argumentumokkal dolgozni. Viszont azok, akik szocialista, vagy — mondjuk — marxi beidegzésű oldalról örömmel üdvözik a javaslatot, — akár mint alkotásban részesek, akár mint támogatók — nagyon jól tudják, hogy mely, talán látszólagosan alárendelt jelentőségű s a kivitel technikáját illető részei annak azok, melyek főleg a szociáldemokrácia befolyásának döntő megerősítése szempontjából a legnevezetesebbek. De nagyon jól tudják azt is, hogy nem áll

* A Magyar Közgazdasági Társaság nyáron e tárgyban tartott és a mult számban ismertetett szakértekezletéhez utólag beküldött hozzászólás.

érdekükben ezeket az oldalakat előre kitergetni az ellenkező világnézetük előtt. Ezért hallgatnak szintén róluk. Ilymódon a vita főleg akként folyik, hogy az egyik fél szerint az ipar nem bírhatja el a tervezett biztosítás terheit, a másik fél szerint már hogyne bírhatná azt el, sőt épen még gazdaságos dolog is lesz annak költségbeli befektetése, másrészt pedig a szociális igazságosság emberi követelményei, a haladás és néphygiénia múlhatatlanul kívánják a javaslat elfogadását. Hiába ajánlja fel a nagyipari érdekeltség az aggkori biztosítást, mely jóval nagyobb jelentőségű szociális és humanitárius szempontból, szocialisztikus oldalról a nekik politikailag fontosabb olyan munkanélküliség ellen való biztosításra helyezik a nagyobb súlyt, melyben az ő döntő befolyásuk jobban érvényesül és politikailag is jobban kiaknázhatónak ígérkezik. Az a kérdés tehát, hogy kinek kezébe milyen intézményesített hatalom kerül a megoldásnak tervezett módja folytán és hogy az osztályharc forradalmi táborát mennyire erősíti épen a javasolt megoldási mód, nem is szerepel. De elsiklik ezen a kérdésen a hozzászólóknak egy harmadik kategóriája is, azoké t. i., akik nem mint érdekelt vállalkozók, vagy mint érdekelt munkásvezérek szólnak hozzá a dologhoz, hanem mint a szociálpolitikai kérdések iránt ú. n. érdeklődők, vagy ú. n. politikusok, akiknek a kérdés kapcsán való szereplés épen kapóra jön. A kérdés elintézésében való szereplés áll az előtérben annak miként való elintézésével szemben. Ez a harmadik kategória is elsiklik az említett életbevágó kérdésen gyakran már felületességénél fogva is. Jelszóként hangoztatja, hogy a munkanélküliség ellen küzdeni kell, de nem gondolja már meg, hogy a munkanélküliség ellen való biztosítás problémájának megoldhatatlansága tulajdonképpen abban van, hogy a munkanélküliséget csak a munkátadás, illetőleg munkátkapás szünteti meg s nem pedig már a munkanélküliség esetére való segélyezés is. Ha tehát a munkanélkülieket csak segítjük, de azt már nem tudjuk elérni, hogy munkát is kapjanak és hogy munkába is álljanak, akkor ugyancsak nem szüntettük még meg a munkanélküliséget. Nagy különbség van aközött, hogy munkaadáson és munkáraszorításon keresztül segítjük-e a munkanélkülieket, avagy csupán segélyezzük anélkül, hogy munkát tudnánk, vagy akarnánk adni nekik, vagy elfogadtatni velük. De még nagyobb a különbség, ha a segélynyújtás megoldási módja olyan, mely azoknak a tényezőknek engedi a döntő befolyást a segély intézésében, amelyeknek épen hatalmi vagy osztályérdekbeli érdekeik fűződnek hozzá, hogy a befolyásukon keresztül segélyezett munkanélküliek tömege állandóan, vagy minél gyakrabban rendelkezésükre álljon mint támogató hadsereg.

Az a „politikus“, aki ezeket a különbségeket nem látja meg, már vétkes mulasztást követ el, mert ezeken a kérdéseken

sokkal nagyobb érdekek fordulnak meg, mint hogy azok kellő nem ismerését, vagy figyelembe nem vételét meg lehetne bocsátani. Ma, amikor annyi forradalmat szító lappangó törekvés, sőt nyílt politikai irányzatok fenyegetik nemcsak gyöngé konszolidációnkat, hanem még csonka államunk és társadalmunk létét is, a legörkődőbb gonddal kell megvizsgálnunk az egyes szociálpolitikai javaslatokat főleg abból a szempontból is, hogy mennyiben vannak azok befolyással a társadalmi erőviszonyok eltolódására. Az igazi államférfinak kötelessége féltő gonddal mérlegelni ezt a kérdést. Kötelessége jóvátenni és kiküszöbölni a hibát, tévedést, vagy észre nem vevést, ha ilyen merült volna fel, mert az államférfi belátásához tartozik a hibák felismerése és beismerése is.

2. Az alábbiakban tehát főleg arra törekedtünk, hogy a javaslatnak társadalmi és politikai veszedelmességeire mutassunk rá. A javaslat főként a Lloyd George-féle angol munkanélküliség ellen való kötelező biztosítás intézményét igyekszik átültetni, melyet megalkotójuk politikai engedmény gyanánt adott a munkáspártnak annak idején való parlamenti támogatása fejében. Az angol fejlemények megmutatták, hogy milyen elhibázott és káros politika volt a Lloyd George-féle szociálpolitika, mely a forradalom szélére állította az angol társadalmat. Egész Anglia látja és vallja ezt ma már, természetesen azok kivételével, akik a mostani társadalmi rendet forradalmilag akarnák megdönteni.

Ha az angliai általános sztrájk sem nyitotta ki a mi szemünket, a sokkal gyöngébbek és szegényebbek szemeit, a szociálpolitikai törvényhozás terén való meggondolást és óvatosságot illetőleg, akkor mint érdekeinket megítélni nem tudók, méltók is vagyunk a bűnhődésre. Az angol általános sztrájk nem azért nem végződött a mai rend forradalmi megváltoztatásával, mintha az arra irányuló tendenciája nem lett volna meg, hanem csak azért, mert a polgárságnak jelenleg elég ereje és belátása volt annak fizikai értelemben való letöréséhez is. A veszedelem azonban korántsem múlt el és tovább tart. Főveszélyessége a Lloyd George-féle kortes-szociálpolitikának ott van, hogy olyan szociális igényekre iktatott be jogot a törvénybe, amilyeneket az angol közgazdaság sem tudott kielégíteni. Ebből származott lényegében az angol általános sztrájk is. Követni ezek után egy olyan rendszert, mely egy hatalmas világbirodalmat is majdnem végzetes veszedelembé sodort, csak olyanok akarhatnak tudatosan, akik maguk is szimpátiával viseltetnek a társadalmi forradalmak és ú. n. vívmányaik iránt.

Nem értem tehát azt a merész optimizmust, mely Csonka-magyarország jelenlegi helyzetét, gazdasági erejét és a jelenlegi időszakot alkalmasnak véli arra, hogy a munkanélküliség

elleni kötelező állami biztosítást és az erre való jogot törvénybeiktatná s ezzel megnyitná a legerősebb kapuját a nagy tömegek állandó állami eltartásra irányuló és folytonos növekedésükben paragrafusokkal többé nem fékezhető igényeinek. Azt hiszem ugyanis, hogy nem kell nagy jóslási tehetség annak meglátásához, hogy a mostani javaslat rendelkezései csak kiindulópontjai maradnának a szocialisztikus tömegigények egy növekedő megindulásának, csak eldobását jelentenék annak a bizonyos kőnek, melyről nem tudni, hol áll meg. Nagyon valószínű, hogy a javaslatnak a mérséklő és keretek közé szorító szankciói maradnának papiroson, de annál bizonyosabban vehető az általa — akarva nem akarva — kiváltott szocialisztikus tömeghatás.* Hiszen ez az oka, hogy Csonkamagyarországnál sokkal erősebb és szerencsésebb viszonyok között lévő államok sem merik törvénybe iktatni a munkanélküliség esetére való hasonló rendszerű és igényű kötelező állami biztosítást és deklarálni az erre való jogot. A megvalósításnak pedig igen csekélyszámú államnál meglevő példája, nevezetesen a Lloyd George-féle szerencsétlen szociális törvényhozás és az osztrák szociáldemokrata többség által megszavazott hasonló törvény legfeljebb szociáldemokrata felfogás szerint látszik követésre méltónak, de annál intőbb példa azelőtt, aki előtt gazdasági termelő erőink és ezt biztosító társadalmi rendünk fel nem bomlása a fontosabb a szocialisztikus irányba való haladásnál még a nagy tömegek hosszabb időszakokkal mért érdekei szempontjából is, mert *maradandó keresetet* részükre csak a munka- és megélhetési alkalmat biztosító termelési ágak szolgáltató erejének fentartása nyújthat.

Mindenekfelett veszedelmes és a társadalom gazdasági erejét előre kiszámíthatatlan és folyton fokozódó teherpróbának kitevő az a rendszer, melyre a javaslat felépül, t. i. az ott javasolt munkaközvetítési kimutatásokon és a munkahiányminősítésen alapuló állami kényszerbiztosítás. Ez a rendszer törvénybe iktatja egyrészt az állam általi eltartásra való jogot nem a munkaalkalom hiányának esetére, hanem — jól jegyezzük meg — ennél sokkal szocialisztikusabb értelemben meghatározott esetekre, t. i. olyan *megfelelő* munkaalkalmak hiányainak esetére, melyek megfelelő, vagy meg nem felelő voltának megállapítására a szakszervezetek — gyakorlatilag tehát a szocialista pártvezetőség — bírnak a döntő ingerenciával. És egy ilyen meghatározású, tehát viszonylagos és állítólagos munkahiány esetére statuálja az állammal szemben a segélyeztetés abszolút

* Így az angol munkáspárt 1926. áprilisban Whitley-Bayben tartott kongresszusán M. Jowett, a kongresszus elnöke már követelte, hogy a jövedelemelosztás szocializálásának bevezetéseken minden munkáscsalád tekintet nélkül arra, hogy van-e munkája, vagy sem, gyermekenként heti öt shilling állandó segélyt kapjon.

jogát. Ha kissé gondolkodunk, lehetetlen észre nem vennünk, hogy a szocialisztikus osztályharcnak milyen nagy jelentőségű fegyvert ad a kezébe a szakszervezetek közreműködésével szankcionált és befolyásával interpretált jog a munkanélküli segélyre. Jelent nem kevesebbet, mint a szocializmus monopoliúmat a munkástömegekkel szemben a kenyér és keresetadásra, mert a gyakorlatban tulnyomólag a szocialista szakszervezet az, mely nemcsak munkaalkalomhoz segíti és megválogatásukra képesíti a csatlakozókat, hanem a munkaalkalmakból és megválogatásukból ki is zárja a nem csatlakozókat. A szakszervezetek pedig, különösen a legfontosabbak, szocialisztikus pártszervezetek.

A mi viszonyaink között egy ily rendszeren felépülő javaslat benyújtása csak akkor volna megbocsátható, ha ellenállhatatlan politikai kényszer vagy kötelezettség diktálná azt, parlamenti elfogadása azonban megbocsáthatatlan volna akkor is.

3. A javaslatnak szocialisztikus tendenciáját már az első paragrafusból kiolvashatja az, aki a sorok mögött lakó lényegget mérlegeli. Ez a szakasz meghatározza, hogy kik azok, akik munkanélküliség esetére való biztosításra volnának kötelezve. Megállapítja, hogy ezek mindazok az ipari és kereskedelmi alkalmazottak, akik az 1907. XIX. t.-c. és azt kiegészítő egyéb rendelkezések alá eső vállalatokban, üzemekben és foglalkozásokban vannak alkalmazva. Ha meggondoljuk, hogy milyen széles kategória ez, mely sokszorosán túlterjed a gyári munkások fogalmán, mindjárt aggodalommal gondolhatjuk, hogy e felett a széles kategória felett ad hatalmat és most már törvényes alapra helyezkedő beavatkozási, ellenőrzési stb. lehetőségeket azoknak a szervezeteknek, amelyeket a munkanélküliség jogának megbírásiul és a jog érvényesítésének gyakorlati meghatározásában legfontosabb faktorként állít oda. Röviden és végeredményben a szocialisztikus pártszervezetek törvényes alapokra helyezkedő befolyását biztosítja és terjeszti ekként a javaslat erre az egész széles és a szocialisztikus osztályharc szempontjából a legalkalmasabb kategóriára. Ne gondoljuk azonban, hogy annak az első paragrafusnak a hatása a gyakorlatban erre a bár széles kategóriára fog korlátozódni. Matematikai biztonsággal mondhatjuk be, hogy az agitáció nyomában meg fog indulni a mezőgazdasági munkások, háztartási alkalmazottak stb. bevonása iránt — amint az értekezlet során történtek is már ezt előre sejtető kijelentések — is, már csak annál az oknál fogva is, hogy a szocialisztikus befolyást minél kényelmesebb intézményesítéssel biztosítsák felettük. A javaslat 4—7. szakaszai a biztosítási járulék viseléséről rendelkeznek. Rendelettel volna annak kulcsa, számítási módja megállapítva, a viselendő teher mennyisége tehát rendeleten alapulna. A járulékokat a munkaadó volna köteles befizetni s felét levonhatná a munkabérből. A gyakorlatban

azonban nem ezek a paragrafusok, hanem a biztosításra jogosítottak hatalmi szava döntené el, hogy ki és milyen összegekben viselje a biztosítás terhet. aminthogy a szocialista felszólalások ezt mint természetes dolgot már előre is emlegették. A levonhatás a munkabérből attól fog függeni ugyanis, hogy engedik-e a levonást az alkalmazottak s nem hárítják-e vissza a munkabér megfelelő, vagy nagyobb felemelésével a munkaadóra. A kiadandó rendeletek pedig közvetve vagy közvetlenül az ő politikai hatalmi súlyukat fogják visszatükrözni. Ezt a hatalmi súlyt pedig a javaslat elmaradhatatlanul szocialisztikus irányban fejleszti. Hol vannak azonban a garanciák gazdasági politikánkban arra, hogy hasonlóképen történjék gondoskodás a munka- és megélhetési alkalmakat nyújtó termelés feltételeinek megalapozásában is? A szociálpolitikának minden tömegosztózkodásfokozó intézkedését a gazdasági politika tömegtermelésnövelő intézkedésének kellene kiegyensúlyoznia, hogy a *miből* kérdésre is meg tudjunk felelni. Vajjon van-e olyan optimista közöttünk, aki a mérlegnek ezt az ellensúlyt adó realitását is fel tudja fedezni a mi gazdasági politikánk valóságában?

4. Ami a munkanélküliség esetére való biztosítási támogatásra irányuló jogokat illeti, erre nézve a javaslat — amint látszik — az angol törvényben beiktatott igényeket teszi magáévá, t. i. ugyan a szerint a rendszer szerint látszik megállapítani, hogy kinek mikor nyílnak meg az igényei az ú. n. kártalanítás követelésére (már ez a fogalommeghatározás is jellemző a javaslat szellemére, t. i., hogy valaki „kártalanítást” követelhet azért, mert nem kap igényeinek megfelelő munkaalkalmat), milyen nem megfelelő foglalkoztatást kell s mennyiben beleszámítani, mikor kell a munkahiányt vétlennek tekinteni stb. Kérdés azonban, hogyha angol stilben állapítjuk meg munkásaink igényeit a megfelelő munkaalkalmakra, hol a garancia arra, hogy ezeket az igényeket a mi szerény konjunkturánk között megfelelő mértékben ki tudjuk-e majd elégíteni, hiszen maga Anglia sem bírja a munkanélküliség problémáját megoldani. De kérdés az is, hogyha a törvénybe iktatott jog alapján majd nálunk is széles néprétegek követelik az igényeiknek megfelelő munkaalkalmak hiányában kártalanításukat s e kártalanítás folytonos kiterjesztését, meg fogjuk e bírni annyira is a teherpróbát, mint az angol társadalom és közgazdaság?

A javaslat szerint (11. §.) a munkahiányt akkor kell vétlennek tekinteni, ha valaki önhibáján kívül nem tud oly megfelelően díjazott munkát kapni (ez pedig az ipari pangás általános szimptomája), amely testi és szellemi képességeinek megfelelő, egészségét, erkölceit nem veszélyezteti és tanult mesterségéhez, vagy szakképzett foglalkozásához visszatérését nem gátolja. Ha azonban négy héten keresztül valaki már kártalanítást kapott, köteles bármely *megfelelően díjazott* munkát vál-

lalni, mely testi és szellemi képességét nem haladja meg, egészségét, erkölceit nem veszélyezteti, stb. stb. Mint láthatjuk tehát *a megfelelően díjazott* munkához való jog volna oly módon törvénybe iktatva, hogy ennek hiányában „kártalanítás“ jár. Ez más szóval a megfelelő magasságú munkabérre való jog törvénybeiktatását jelenti. Ki garantálja azonban, hogy az ország közgazdasága bírja is teljesíteni azt, hogy a nemzeti termelés *bírja* is szolgáltatni mindig a megfelelően magas munkabéreket azoknak, kik erre jogot nyernek. Mert ha nem bírja, akkor kártalanításukat sem bírhatja el hosszú ideig az ország és polgárainak vagyontartalékaihoz kell nyúlnia, deficitese állami gazdálkodást kezdenie, ami pénzinflációt is jelent. Anglia a maga hatalmas tartalékaiból egyideig szembenéz ezzel a nehézséggel, de ugyan hol vannak a mi csak aránylagosan is hasonló ilyen nemzeti tartalékaink?

De nézzük, mint felel meg a javaslat arra a kérdésre, hogy mit kell megfelelően díjazott munkának tekinteni, mert ennek a meghatározása állapítja meg széles társadalomrétegeknek azt a jogát, amelyet a néprétegek e jognak törvénybeiktatása esetén bizonyára az osztályharc legélesebb eszközeivel is fognak majd követelni a társadalom többi rétegeitől, s aligha fogják sokat mérlegelni a „honnan“ és „miből“ kérdéseit.

A javaslat 13. §. — igazán a nyugati konszolidált nagyipar kedvező időszakokban való szolgáltatóerejéhez mért szociálpolitikai igényekkel — állapítja meg, hogy megfelelően díjazottnak nem tekinthető az a munka, melynek felajánlott bére, vagy feltételei nem érik el a munkaadók és munkavállalók kormányhatóságilag jóváhagyott alapszabályok szerint működő és az *érdekeltek többségét magukban foglaló* (tehát a gyakorlatban okvetlenül a szociáldemokrata szervezetek érvényesülésének törvényes jogát jelenti ez) szervezetei által egyetértőleg megállapított munkaszerződésnek (kollektív szerződésnek) megfelelő, ott pedig, ahol ilyen nincs, a szakmában szokásos mértékét.

Ennek a rendelkezésnek az a hibája és veszedelme, hogy a normális vagy fellendülő ipar által fizetni bírt munkabéreket kötelezőleg akarja átvinni a pangó időkre is. A kollektív szerződéseket ugyanis többnyire akkor szokás kötni, amikor a munkások hatalmi helyzete kedvező feltételeket bír kiharcolni, tehát amikor a munkakereslet jelentékeny. Pangó időkben azonban a termelő és fogyasztó nem bírja el ezeket s ezért veszedelmes a garanciavállalás. Mert bármennyire nincs is kifejezetten megmondva a javaslatban az ország, illetve társadalom ilyennemű garanciavállalása, a valóságban mégis oda tendál az egész javaslat, az egésznek a szelleme, hogy igenis az ország garantálja ezeket a kollektív standardizált munkabéreket máskorra is. — anélkül, hogy a munkások standard munkaeredményeket is garantálnának ezzel szemben, — ha másként nem, a tőke és

vagyontartalékok felélése árán is, mitsem törődve azokkal a veszedelmekkel, melyek ebből folyólag a termelés rendjét fenyegetik.

5. Még veszedelmesebb és az osztályharc szempontjainak leplezetlenebb szolgálatában áll a 24. §., mely szerint a megfelelő munkakínálat visszautasításának nem lehet tekinteni azt, ha valaki oly vállalatban, vagy üzemben nem fogadja el az egyébként jogszerű feltételeknek megfelelő munkakínálatot, mely munkabeszüntetés, vagy munkáskizárás hatálya alatt áll.

E rendelkezés jelentőségének kellő értékelése végett vissza kell térnünk annak a fentebb kifejezett megállapításunknak az ismételéséhez, hogy mennyire veszedelmes szocialisztikus jellegű a munkanélküliség esetére való „kártalanítás” jogának törvénybeiktatása, mely jog maga után vonja az igényszerű munkaalkalommal való ellátásra vonatkozó jogot is. A javaslat szelleme és rendszere meg is felel ennek, habár nyíltan nem meri is bevallani, hogy voltaképen az igényeknek megfelelő munkaalkalomhoz való jogot cikkelyezi be. Ennek a szocialisztikus felfogásnak felel meg az ilyen hiányában való „kártalanítás” logikája. Az állam ugyanis a maga munkaközvetítésével felajánlja a megfelelő munkaalkalmat az igénylőnek, megtéríti még az utazási költségeket is a javaslat 11. §-a értelmében, a munkakeresőnek azonban jogában áll visszautasítani a jogszerű feltételeknek megfelelő s államilag kiutalt munkaalkalmat is, ha az munkáskizárás vagy munkabeszüntetés „hatálya” alatt áll. A szocialisztikus szellemű javaslat ezzel már az *osztályharc szempontjait törvényben kifejezetten fölébe helyezi az állami akaratnyilvánításnak*. A szocialisztikus párt és szakszervezet által elrendelt sztrájk, vagy a dolgozniakarókkal szemben elrendelt bojkott törvényessége eszerint fölötte áll annak az állami akaratnak, mely munkaközvetítése útján igényszerű munkaalkalmat merészelne kijelölni az ennek hiányáról panaszkodóknak a szocialista intézőség akaratával szemben.

A javaslat tehát nemcsak hogy a munka szabadságát nem biztosítja az ez ellen való terrorral szemben (ne legyünk oly naivak ezt feltételezni), hanem ellenkezőleg a *sztrájk és bojkott törvényességét cikkelyezi be* és e 24. szakaszban kifejezetten is biztosítja azt, hogy az állami közigazgatás meg ne sérthesse az osztályharc sztrájkjogát. *Ez tehát a sztrájkkényszer indirekt becikkelyezése*. Ez és nem kevesebb valami a gyakorlati jelentősége ennek a 24. szakasznak. Az állami munkaközvetítés ilyen szellemben nem a munkaszabadság elvén álló munkáhozjuttatását jelenti ekként a munkanélkülieknek, hanem aféle szocialisztikus munkástőzsdévé válik, ahol a szocialisztikus érdekeknek alárendelten történik az igényeknek megfelelő munkához való jog érvényesítése és kártalanítása. Mindenesetre szép haladás keresztény és nemzeti irányban és nagyrabecsülése a ke-

resztény nemzeti többségű nemzetgyűlés ítélőtehetségének, ha elfogadására számít.

6. A 39. szakasz értelmében a munkaadók és munkások szakegyesületei kötelesek az üzemekben felmerülő munkabeszüntetés és kizárás kezdetét és befejezését az állami munka közvetítő hivatalban bejelenteni. Nem azért, hogy az így munkáskezeitől megfosztott üzemeket az állami munkaközvetítő hivatal eredményesen új munkaerőkkel láthassa el, hanem inkább azért, hogy hivatalosan tudomásul vehesse a munkaviszáltyokat és azt, hogy ezekre a munkaalkalmakra nézve — ha kínálni is merésznél a munkanélküliek számára, — nincsen joga megkövetelni, hogy el is fogadják azok, akiknek felajánlja. Másszóval a munkaközvetítő hivatal olyan esetekben, ha a szocialista pártvezetőség valahol elrendelte a sztrájkot, vagy bojkottot, melyet neki hivatalos tudomásvétel végett bejelenteni tartoznak, voltaképpen csak arra jogosult, hogy megkérdezze a munkát keresőktől, hogy mit akarnak: a szocialista intézőség bojkottja alatt álló munkaalkalmakban részt venni és szembeszállani ennek következtében az existenciájukra végzetes következményekkel, vagy pedig munkanélküli segélyben részesülni? A felelet nem lehet kétséges, hogy kinek az érdekeit, kiknek a költségén szolgálnák ezek a rendelkezések.

Jellemző ekként a javaslat szelleménél az, hogy ott, ahol arról van szó, hogy a szocialisztikus munkát megakadályozó törekvéseket megvédje az állami közigazgatás ellenakciójával szemben, rendelkezései efficiensek a szocialisztikus álláspont javára, inefficiensek azonban az állami adminisztráció javára az osztályharc momentumaival szemben.

A javaslat az osztályharc jelszavát képező veszedelmes elveket iktat jogokként törvénybe, melyeket erősen szankcionál. Ezek az akár közvetlenül, akárt közvetve becikkelyezett szocialisztikus jogok (jog az igényszerű munkára, a munkanélküli segélyre, a sztrájk tiszteletben tartásának törvényszerű biztosítása stb.) olyan tömegtörekvéseket, követeléseket és a szocialisztikus vezetőség által kormányozható munkanélküliséget s ennek révén esetleg forradalmi mozgalmakat fognak adandó alkalmakkor kiváltani, amelyekkel szemben azok a rendelkezések, kivételek, gyöngye büntető szankciók, melyeket a javaslat a munkaközvetítő és munkaalkalmakat kiutaló adminisztráció számára tartalmaz, csak aféle bürokratikus szabályok összességei, amelyek csak akkor és addig juthatnak érvényre, amikor és ameddig erőteljesebb tömegmozgalmaknak nincsenek az útjában.

A javaslat tehát az osztályharc szempontjából fontos és erős szocialisztikus elveket cikkelyez be (hogy tudatos célkitűzéssel történik-e ez, vagy veszedelmes másolás következményeként, alig bír jelentőséggel). Ez a nevezetes és a lényeges a

javaslatban. Hozzájuk viszonyítva a segélyezés és munkaközvetítés adminisztratív szabályainak rendelkezései alárendelt jelentőségűek, mert hiszen az említett szempontoknak vannak alája rendelve. Bizonyos aggodalomra adhat okot az is, hogy a javaslat túlságosan sokat terel rendeleti útra. Ha azután a rendelet ugyanolyan szellemű lesz, mint a javaslat, újabb engedménysorozattá válhatik az a szocializmus javára. A javaslat a munkaközvetítést, illetőleg a munkanélküliség elleni biztosítás végrehajtását általában a munkásbiztosító pénztárak szerveire bízta.

A munkásbiztosító pénztárak jelentősége és hatalmi köre ezzel lényegesen megnő s egyúttal fokozott mértékben megnő annak a kérdésnek a jelentősége is, hogy kiknek kezei között vannak és lesznek a munkásbiztosító pénztárak, kik helyezkednek el azokban, kikből kerül ki a tisztikaruk, milyen az ottani állások betöltési módja, mely tényezők gyakorolnak befolyást azoknak az állásoknak a betöltésére. A vita során a javaslat egyik hivatalos védelmezője olyasfélét mondott, hogy ezeket a funkciókat nem lehet szolgabírákra bízni, de nem tartotta szükségesnek már hozzátenni, hogy az osztályharc alapján álló szocialisták kezeibe adni azokat talán még kevésbbé megnyugtató volna.

A munkásbiztosító pénztár tisztjeinek betöltési kérdése és szabályai ekként fokozott jelentőségű problémaként állanak előttünk úgy a szocialisztikus, mint a társadalomfentartó érdekek szemüvegén át nézve a dolgot.

7. Az eddig előadottakban arra törekedtem, hogy a javaslatnak igazi lényegét és jelentőségét mutassam be osztálypolitikai szempontból, nem pedig arra, hogy adminisztratív rendelkezéseit aprólékosan boncolgassam. Ennek megfelelően a benne látható veszedelmek feltárását tekintettem elsősorban kötelességemnek.

A munkanélküliség elleni biztosítás problémájára vonatkozólag legyen szabad még hangsúlyoznom e problémának *megoldhatatlan* természetét különösen akkor, ha a sztrájkjog és a szociálpolitikai törvények monopolhelyzetet ajándékoznak a szocialisztikus törekvéseknek és a szociálista munkásvezérek felfogása dönti majd el végeredményben ennél fogva azt a kérdést, hogy mikor követelhet valaki munkanélküli segélyt és e felfogásnak megfelelően kényszerítik a társadalom többi részét annak viselésére. Ha pl. a szociálista vezetőség egyrészt sztrájkokat inscenál, másrészt azonban a sztrájk folytán megüritült munkaalkalmakat nem szabad más munkanélkülieknek odaadni, s emellett a sztrájkot törvényes valaminek kell tekinteni stb., akkor időről-időre annyi munkanélküli segélyre kötelezettet lehet a szocialisztikus pártok intézőségének kreálnia, amennyit akar. Alkalomadtán nemcsak gazdasági, hanem

politikai okokból is annyi főiparágban szüntettetik be a munkát, amennyiben akarják, s ezek az így a törvényesített sztrájk-jog hatálya alá helyezett munkaalkalmak kiesnek a közigazgatás rendelkezése alól, mert a szervezett munkás nemcsak nem tartozik ilyen munkaalkalmakat elfogadni, hanem nem is fogadhat el, ha a ránézve mindenható szocializmus bojkottja alá nem akarja helyeztetni magát. Az állami közigazgatás tehát sysiphismusra van ítélve szándékosan a törvényjavaslatban: kénytelen a segélyeket kiutalni, de tehetetlen gyakorlatilag a szocialista pártakarattal szemben a munkaalkalmak elfogadtatásában. Ilymódon állandóan nagyszámú munkanélküli proletárt biztosíthat magának az osztályharc ébrentartására és élesítésére a szocialista vezetőség a munkanélküliség ellen való biztosítás intézményének segítségével. A javasolt rendszer ekképen állandóan magasan tartja, időről-időre pedig a pártvezetőség kívánsága szerint felduzzaszthatja a munkanélküliek számát, amint azt Anglia példája is mutatja, mely ezt a szerencsétlen rendszert törvénybe iktatta az ugyancsak Lloyd George-féle sztrájktörvénnyel együtt, politikai engedményképpen a munkáspártnak a parlamenti többség biztosításának áraként. Ha van példa, amelynek elriasztónak kell lennie a munkanélküliség ellen való biztosítás intézménye s annak valamely rendszere tekintetében, akkor ez az angol példa az, amelynek az elveit másolja le a gyöngé és koldus Csonkamagyarország számára a javaslat. Mi volna az eredmény, ha nálunk e javaslatból törvény volna: korántsem kisebb, hanem szocialista rendezéssel nagyobbra növesztett munkanélküliség, ebből nagy terhek a termelés, az adózó erő rovására, a szocializmus rendelkező hatalmának benyomulása és törvényesítése most már társadalmunk úgyszólván minden rétegével szemben érvényesíthetően, megnövekedett szocialista parlamenti pártok, még az ú. n. békés fejlődés esetében is.

Teljesen észszerűtlen dolog a mi viszonyaink között még csak gondolni is egy olyan rendszerre, mely szerint a munkaadó és munkás, no meg az állam, tehát az adózó polgárság fizeti a biztosítás terhet, a szocialisztikus intézőségnek pedig ezzel szemben a törvény adja e monopoliumot a kezébe, hogy anyagi felelősség nélkül gyakorolhasson befolyást egyrészt a munkanélküliek és segélyezendők számának növelésére, másrészt pedig megakadályozhassa, hogy komolyan csökkenhető legyen a munkanélküliség az ő akarata ellenére.

Észszerűen nem az állami kényszerbiztosítás, hanem a munkanélküliség ellen való biztosításnak csak egy olyan módja fogadható el a még gazdag és fejlett társadalomban is, amelynél nem a politikailag és számos más szempontból is érdekelt forradalmi törekvésű pártvezetőségnek adjuk a felelőtlen döntő befolyást a munkanélküliség ellen mások zsebéből

segélyezendő tömegek számának növelésére, a segélyre való jog esedékességének gyakorlati megállapítására stb., hanem amely-nél a munkanélküliség növelése, a kínálkozó munkaalkalmak visszautasításának megengedése anyagi felelősséggel is jár. A szakszervezetnek kell viselnie a felelősséget munkabeszűntető, munkaalkalmat eltöltő és igénybe nem venni eltűrő politikájáért, ha a közérdek és nem az osztályharc érdeke lebeg előttünk, vagy nem az osztályharcnak akarunk engedményt tenni a közérdek rovására parlamenti taktikából. A munkanélküliség ellen való biztosítás terhét észszerűen csakis a munkásszervezetek viselhetik saját anyagi felelősségük és természetesen állami ellenőrzés mellett. A legtöbb állam ezért csak eddig a megoldásig megy el. Ekkor érdekükben fog állani a munkanélküliség ellen való komoly küzdelem is, nem pedig annak növelése. Esetről-esetre adható állami vagy községi támogatás, leghelyesebben munkaalkalmak nyújtása, közmunkák elrendelése alakjában a munkanélküliséggel szemben, de a munkanélküli segélyre és az igényeknek megfelelő *munkaalkalomra való jog skrupulus nélküli törvénybeiktatása, a sztrájk és kizárás hatálya alatt álló munkaalkalmak törvényes kirekesztése az elfogadandó munkaalkalmak sorából* és különböző közvetett és közvetlen módon a szakszervezetek és szocialisztikus pártvezetőség kezébe adása a segélyezés körülményei tekintetében való döntő befolyásnak egy állami kényszerbiztosítás keretében, olyan szocializáló lépés, melyet csak szocialista oldalról lehetne helyeselni és javasolni. Lloyd George ezt a lépést követte, valamint a szociáldemokrata osztrák kormány is. Az angol munkanélküliség állapotai intő példának szolgálhatnak csupán, de nem arra, hogy az ott elhibázottnak bizonyult lépéseket mi szegények és gyöngék is kövessük. A mai angol közvélemény előtt tisztán áll a Lloyd George-féle politika káros volta s ezért el is söpörte őt pártjával együtt. Európa többi államai, Ausztriát kivéve, óvakodtak eddig az angol példát követni. Amerikában szóba sem jöhetne ez a rendszer.

8. Az a kérdés, mit akarunk tehát? Az osztályharc kilátásait növelni-e, haladni a marxi elgondolású társadalmi rend felé, vagy pedig lehetőleg termelési rendet biztosítani, konszolidálódni? Ne kövessük ezért a könnyemű igényfelkeltés forradalmasító szociálpolitikáját, mely egy gazdag világbirodalom szolgáltató erejét is alapjában rendítette meg és rengeti ma is. Mi reánk nézve értékes eredményeket csak olyan érdekeinkhez, viszonyainkhoz és erőnkhöz sokkal közelebb álló szociálpolitika teremthet meg, mely a munkanélküliség ellen is a tömegek munkaakaratainak lehető kiváltásán és növelésén keresztül küzd az államnak ebben az irányban való támogatásával.

A munkásbiztosítás terén az aggkor és rokkantsági biztosításnak *nemzeti alapon és szempontok szerint* való állami ki-

építése lehet nézetem szerint a betetőzés ideálja. A munkanélküliség ellen való állami kötelező biztosítás *gyökeres* megoldása lehetetlenség a munka alapján álló modern társadalomban. Fentartó, produktív és nem aláásó, forradalmi logikával az államnak a munkanélküliséget *csak a munkára kényszerítésen keresztül* lehet és szabad segíyezni, azontúl pedig csak rendkívüli támogatásoknak vagy inségakecióknak lehet helyük.

Ez a javaslat éppen az ellenkező irányú ezzel szemben. Ez a javaslat annak a szocialisztikus felfogású szociálpolitikai iránynak a szellemi terméke, mely biztos következetességgel halad a modern formákban érvényesülő marxizmus célkitűzései útján. Következétesen az *új kollektív társadalmi rend érdekei és receptjei szerint alakíttatja át az érdekismeret magaslatára emelkedni nem tudó parlamentek és kormányzatok útján a szociálpolitikai intézményeket*. Ez a szociálpolitikai irány egyre jobban ellenőrzése alá helyezi Európaszerte a szociális törvényhozást, azonkívül veszedelmes irányú oly doktrinárizmust teremt, mely vétót mond minden oly szociálpolitikai megoldásnak, amely közvetve, vagy közvetlenül nem a mondott irány felé vezet. A nemzetközi munkaügyi hivatal is ennek a veszedelmes irányzatnak a befolyása alatt áll. Veszedelmesnek mondhatjuk joggal, mert a nemzetközi szocializmus társadalombe rendezésének eszményeit szolgálja. Pedig józanabb, olcsóbb és nagyobb eredményű szociálpolitikai megoldásokat, rendelkezéseket lehetne elérni akkor, ha nem azt kérdeznők elsősorban minden nevezetesebb szociálpolitikai alkotásnál, hogy mit követelnek, vagy mit engednek meg a nemzetközi szocializmus, illetőleg annak akaratkifejező szervei, hanem belátva végre azt, hogy a szocialista internacionalizmusnak nem tehetünk meg mindvégig mindent a kedvére, ha nem akarjuk társadalmi rendünket teljesen a kezükre játszani, inkább a munka eredményességét, a munkaakaratot, a munkateljesítő kötelességtudást védő irányban próbálunk szakszervezeti és munkáspolitikát csinálni. Ma, amikor nagy a munkakereslet a munkások részéről, kedvezőbbek a kilátásai is ennek a politikának.

Amint nem helyes az, ha ez a koldus és gyöngye Csonkagyarország az angol világbirodalom társadalma által is nehezen elbírható szociálpolitikai sémát próbálja lemásolni, éppen úgy nem helyes az sem, hogy ugyanezek miatt a tényezők miatt *teljesen szemet hunyjon* azok előtt a szociálpolitikai eredmények előtt, melyeket *Olaszországban a mieinkhez az angolnál hasonlóbb viszonyok között nemzeti alapon tudtak megvalósítani*.

Végeredményben tehát a javaslat káros és veszedelmes, mert a forradalmi szocializmus osztályharcbeli pozíciójának a körülbástyázója a szociális gondoskodás köntösében és közvetve magna chartája nemcsak a sztrájkra való jognak, hanem a sztrájklehetőségek gazdasági megalapozásának is. A javaslat

elfogadása esetén sokkal könnyebben és nagyobb, következetes stilben szervezhetők meg a sztrájkok. A munkások függése pedig még sokkal tökéletesebbé válik a szociálista párt- és szakszervezetektől: *szocialisztikus diktatúrát jelent a munkástömegek felett*. Aki azt akarja, dicsérje és lelkesedjék a javaslatért.

Hogy milyen anyagi terhekkel járna a reform, vagy hogy a munkanélküliség ellen való küzdelem milyen módja és fajtája volna közgazdasági, nemzeti és társadalmi érdekeinknek megfelelő, ezekre a kérdésekre nem célozom kitérni ezúttal. Mindenesetre nem szabad azonban két alapvető érdekszemponthoz sohasem figyelmen kívül hagynunk, ha nem akarunk sem a gazdasági, sem a pénzügyi felboruláshoz, sem pedig a szociálkommunistikus forradalomhoz közeledni vagy visszatérni, ú. m.: hogy egyrészt csak *produktív* munkanélküli segély és biztosítás, vagyis az effektív munkáltatáson keresztül való biztosítás és segítézés lehet a megoldás és ez alól kivételt legfeljebb egyes ideiglenes rendkívüli inségakciók képezhetnek. Másrészt pedig minden szociális reformnál és intézménynél arra kell törekednünk, hogy a hatalmat és rendelkezést a forradalmi szocialisztikus alapon álló bármiféle tényezők kezéből kivegyük s nem pedig, hogy a kezeikbe adjuk, vagy kezeikben megerősítsük.

Balás Károly.

Bankpolitika, különös tekintettel a hitelpolitikára.

„A hitel hiját tartom azon oknak, hogy a magyar birtokos szegényebb, mint körülményei engednék, hogy mezeit a jó gazda nem viheti a legmagasabb virágzásra és végre, hogy Magyarországnak kereskedése nincsen és így a hitelt gondolom és hiszem azon talpkőnek, amelyen földművelési és kereskedési gyarapodásunk, egyszóval további felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat.“¹

Széchenyinek ezt a majdnem száz év előtti megállapítását ma, amikor a centennáriumát üljük, újra aktuálisnak találjuk, mert a hitelviszonyok — sajnos — ismét nagyon kedvezőtlenek, a tőkehiány ép úgy érezteti hatását, mint a szabadságharc előtt, amikor Széchenyi a magyar gazdasági élet letargikus mozdulatlanságát és a termelés válságát a hitel hiányában jelölte meg.

A gazdasági életnek azt a fejlődési folyamatát, amely a kiegyezés óta, különösen pedig az 1892. évi valutareform megvalósítása után nálunk tapasztalható volt, s amelyet a gazdasági fellendülés korszakának szoktak nevezni, a világháború és az azt követő inflációs idők tökéletesen megsemmisítették. Újra a hitel hiányában látjuk azokat az okokat, amelyek a gazdasági fejlődésünk útjában állanak és a hitelben, a belföldi és külföldi tőkének a termelés rendelkezésére való bocsátásában jelöljük meg a reorganisáció lehetőségét.

A hiteleszközök előteremtésére, azoknak a termelésre való átengedésére szolgálnak a bankok. Magyarországnak a háború előtt már fejlett bankhálózata volt, ami alatt nem azt értjük, hogy Magyarországon sok bank és takarékpénztár működött, hanem hogy a sok pénzintézet között több olyan bank szolgálta hiteléletünket, amelyeknek a külföldön is igen jó nevük volt és amelyek a tőke közvetítésénél tekintélyes pozíciót töltöttek be. Buday László megállapítása szerint 1914-ben, a háború kitörése előtt, Magyarországon 1788 bank és takarékpénztár működött,

¹ Széchenyi István: Válogatott munkái. (Remekírók kiadás.) I. 11.

2-2 milliárd aranykorona saját tőkével és ezek az intézetek 12 milliárd aranykorona idegen tőkét kezeltek.² Ez a számadat első pillanatra igen nagynak látszik, figyelembe kell venni azonban azt a gazdasági tényt, — amelyet ugyan én 100 százalékgig nem osztok — hogy minél kisebb egy országnak a gazdasági kultúrája, annál több a pénzintézete. Minél fejletlenebb, minél primitívebb a gazdasági élet, annál kevesebb a pénz-helyettesítő eszköz, annál lassúbb a bankjegyek körforgása, tehát a bankjegy annál nehezebben folyik a Jegybankhoz vissza, s annál kisebb a készpénzpótló csekk- és clearing-forgalom. Így például a boldog békevilágban tudott dolog volt, hogy a régi Osztrák-Magyar Monarchia egyik magas gazdasági kultúrájú részén, a cseh-német területen a bankjegyforgalom aránytalanul kisebb volt, mint a forgalomtól elzárt, a kereskedelembe sokkal kevésbé belekapcsolódott máramarosi és erdélyi részekén, ami még eklatánsabb, ha figyelembe vesszük az előbb említett terület sűrűbb népességét. Angliában, az Egyesült-Államokban a csekk- és clearing-rendszer olyan fejlett fokával találkozunk, amely a mi kisebb bankforgalmunkban elképzelhetetlen, s amely nemcsak az angol és amerikai világkereskedelem nagy méreteiben, hanem a két ország lakóinak mentalitásában és a csekkre vonatkozó törvényes rendelkezések szigorúságában leli magyarázatát.³ Nálunk például az árukereskedelemben alig képzelhető el, hogy a vevő által, bár egy nagybankra kiírt csekket is az eladó a vevő bonításának szorgos vizsgálata nélkül fizetésként elfogadjon, jóllehet a mi törvényeinkben is szigorú rendelkezések foglaltatnak a fedezet nélkül adott csekkek kiállítóira. Amely államban a belföldi tőkének nagyobb szerepe van, mint a külföldi hitelnek, ott a pénzintézetek száma is nagyobb, mint abban az országban, ahol a külföldi tőke a hiteléletben a belföldinél jelentősebb szerepet tölt be. Erre vezethető vissza, hogy Magyarországon a háború előtt a helyi pénzintézetek erősen elszaporodtak és a bankok általában reusáltak is, jelentősebb bankbukás meglehetősen szórványosan fordult elő, mert az activ és passiv banküzletek kamattételei között állandóan olyan különbség mutatkozott, amelyből fennmaradásuk biztosítva volt.

Eltekintve az 1907. évi, Amerikából kiindult, de nálunk is eléggé érezhető volt gazdasági krízist követő években lezajlott hitelszövetkezeti válságoktól, komoly pénzintézeti bukások nem fordultak elő. Ez főként a jó vezetésre, mobilitásukra vezethető vissza, amennyiben a pénzintézetek vezetői mindig meg tudták találni a saját és idegen tőke között a helyes arányt. Riesser szerint a német bankoknál a likvid-aktívák aránya az összes

² Buday László: A megcsönkített Magyarország (Budapest 1921.) 268. 1.

³ Helfferich: Das Geld (Leipzig 1919.) 479 1.

tartozásokhoz 66%⁴. Ez a likviditási kulcs a magyar pénzügyi intézetek üzleti politikájában állandóan kifejezésre jut, sőt sokszor még ennél az aránynál is nagyobb a mobilitásuk. A bankok hitelpolitikáját nálunk óvatos konservativizmus jellemzi, amely politika főként a korona stabilizálása után bizonyult különösen helyénvalónak, s elejét vette a nagyobb megrázkódtatásoknak. Ennek a következménye az, hogy — a gazdasági élet nagy szerencséjére, — dacára a megváltozott termelési rendnek, s a minden áron termelni akaró gazdasági politikának, Magyarországon az inflációs korszak lezáródása után sem voltak jelentékenynek mondható bankbukások, különösen olyanok, ahol a betevők, vagy egyéb hitelezők a bankra bízott kisebb-nagyobb vagyontokat vissza ne kapták volna. Az új rendbe beleilleszkedni nem tudó néhány bank csendesen felszámolt, de kötelezettségeinek mindegyik majdnem teljesen eleget tett.

Kétségtelen, hogy a bankok elszaporodása nem egészséges állapot, s erre a békében igen sokszor mutattak rá. Különösen kiemelendőnek tartjuk, hogy amikor a háború kitörését közvetlenül megelőző években az alapítási láz szokatlan arányokat öltött, ami a finanszírozók — amelyeket Leonhard elmésen pénzszerzési váltóknak nevez⁵ — addig nálunk soha nem tapasztalt elszaporodását vonta maga után, a hitelélet legfőbb őre, az Osztrák-Magyar Bank szavát a céltalan alapítások ellen erélyesen felemelte. Pranger József, a közös jegybank akkori vezértitkára, a Wiener Saldierungsvereinenben 1912 tavaszán tartott beszédében erre a kóros tünetre rámutatott, s erélyes hangon követelte a gombamódra elszaporodó alapítások abbahagyását. Mintha csak Gresham szarkasztikus elméletét akarták volna a gyakorlatba átültetni, mely szerint: „Ha kevésnek bizonyul a pénz, legegyszerűbb bankot alapítani”⁶ olyan gyors egymásutánban keletkeztek újabb és újabb pénzügyi intézetek. Ezek a bankok azonban tiszavirág módjára, ahogy jöttek, hamarosan el is pusztultak. Különösebb emóciót pusztulásuk nem váltott ki, mert kapcsolatuk a gazdasági élettel meglehetősen laza volt. Mindenütt azonban, ahol a gazdasági élet még nem olyan fejlett, mint a nyugati államokban, ugyanezzel a tünetével találkozunk. Így a fejlettebb hiteléletű államokban, Angliában, Franciaországban, de Németországban is, egészen más a helyzet, mint nálunk. Ezekben az államokban néhány nagybank sok száz fiókjából álló hálózatával látja el nemcsak otthon, hanem még a gyarmatokon is a bank és hitelszolgálat legnagyobb részét. Franciaországban a Comptoir National de l'Escompte de Paris, a Société Generale, a Credit Lyonnais, a Banque de Paris et des Pays Bas és Németországban a „D” bankok.

⁴ Riesser: Die deutschen Grossbanken (Jena 1910.) 417 l.

⁵ Földes Béla: Társadalmi gazdaságtan (Budapest 1913.) II. 323 l.

⁶ Földes Béla: Idézett munka II. 332.

a Darmstädter Bank, a Disconto Gesellschaft, a Dresdner Bank és a Deutsche Bank kezében futott össze hosszú időn keresztül az egész francia, illetőleg német hitélet lebonyolítása. Amint a francia, vagy német gyarmatokon kifejlődött az adminisztráció, megjelentek legott a bankok, hogy a hitelélet finom szálaival fűzzék szorosabbra a kapcsolatot a gyarmat és az anyaország között. Az a tény, hogy időnként, — mint a multban is, — sok panasz hangzott el a bankok hitelpolitikája ellen, — még nem jelenti a panaszok jogos voltát, mert ezek legnagyobb részét a ki nem elégített illegitim hiteligénylések viszszautasításából keletkeznek.

A bankoknak — belevéve az altruista és a nyerészkedésre alakult pénzüintézeteket is — egyaránt legfőbb céljuk, hogy a rájuk bízott betéteket, idegen tőkéket megfelelő módon kihelyezve gyümölcsöztessék. Viszont a kihelyezésnél sohasem szabad szem előtt téveszteni, hogy a tőke megfelelő kamatoztatása mellett a kölcsönök lehetőleg olyképen elociroztassanak, hogy a betétek felmondás esetén — minden legkisebb emóció nélkül. — rendelkezésre álljanak.

A pénzüintézetek — s ezen megjelölés alá csoportosítom mind az altruista célzattal, a takarékosági szellem előmozdítására alapított régi takarékpénztárakat, mind a később, a különféle pénz- és hitelműveletek lebonyolítására alakult bankokat, amelyek végeredményben hitelpolitikájukban alig különböznek egymástól, mert hiszen csak a kezelésükre bízott tőkék gyümölcsöztetésében, illetve kihelyezési módjában, rendszerében van közöttük különbség, a velük összeköttetésben álló közönség előtt egyforma megítélésben részesülnek, — egyaránt lehetnek szimpatikusak vagy kevésbé népszerűek. A takarékpénztárak — mint jól ismert — általában a régi üzleti recipe szerint váltóleszámitolással, jelzálogos kölcsönök nyújtásával, vízszabályozási, talajjavítási hitelek engedélyezése útján álltak a hitelkereső közönség szolgálatára, és így jobbadán inkább a vidéki agrártársadalomnak tettek nagyobb szolgálatot, míg a bank jelzővel megjelölt pénzüintézetek a városi lakossághoz, a gyáripár és kereskedelem hitelszükségletének kielégítése folytán állottak közelebb.

Ha valaha, úgy most van a termelés különösen a bankokra ráutalva, mert amint Széchenyi korában a gazdasági letargia a tőkehiány következménye volt, épen úgy ma azáltal, hogy az elpusztult tőkéket helyettesíteni nem tudjuk, indul meg nehezen a termelés menete. A mai Magyarország területén 673 pénzüintézet működik, amelyeknek saját és idegen tőkéi alig 20 százaléka aranykoronában a háború előtt kezelt tőkéknek.⁷ Amíg Csonkamagyarország mai területén a bankok

⁷ Buday László: Idézett munka 209. 1.

és takarékpénztárak a háború előtt 3300 millió aranykorona takaré- és folyószámlabetétet kezeltek, addig ma ugyanezeknek a pénzintézeteknek betétei a háború előtti összeg mintegy húsz százalékát sem érik el, amennyiben alig 430 millió aranykoronára tehető az összes betét.⁸ Különösen akkor látjuk a nagy kontrasztot a betétek mai és háború előtti állaga között, ha a betétek összegét a bankjegyforgalommal állítjuk szembe. Az Osztrák-Magyar Bank átlagos bankjegyforgalma kitett 2·4 milliárd aranykoronát. Ebből Magyarországra szokták számítani annak 40 százalékát, tehát circa egy milliárd aranykoronát. A betétek összege a bankjegyforgalom tizenkétszeresét is túlhaladta, amennyiben a 12 milliárd aranykoronán felül volt. Ma 400 millió aranykorona a betétek összege, amely megfelel öt és fél billió papirkoronának, ugyanannyinak körülbelül, mint a bankjegyforgalom hozzávetőleges összege. Hiányzik tehát az a tizenegyszeres betétösszeg, amely a háború előtti és a mai bankjegyforgalom és betétállomány között mutatkozott, ami világos jele a tőkeképződés mai lassú folyamatának. Ha figyelembe vesszük továbbá azt a körülményt, hogy a mai Magyarország területén évente 200 millió aranykorona jelzálogos kölcsönt kebeleztek be, amelyeknek ellenében kibocsátott záloglevelek háromnegyedrészen külföldi piacokon helyeztetek el, úgy láthatjuk, hogy milyen eltolódásokat okozott a háború, s az azt követő hat esztendő a stabilizálás megtörténteig, tehát 1924 június végéig, mennyi tőkét sorvasztott el és hogy a tőkék megsemmisülése folytán a hitelszervezet kiépítésénél a termeléshez szükséges tőkék megszerzésénél milyen fontos szerep jut a pénzintézeteknek. Hegedüs Loránt a háború kitörése előtt a parlamentben egyik büdzsé-beszédében kiemelte, hogy az akkori, az 1912. évi idők gazdasági válságának okozója nem kis mértékben tőkeválság volt, ami különösen a balkán háború folytán előállott értékmegsemmisüléseknek volt főként a következménye. Ma a tőkék tőkéletes elpusztulásával, tőkehiánnyal állunk szemben, mert a Széll Kálmán, Wekerle és Lukács által megindított pénzügyi konsolidáció, valamint az egyéb megszerzett külföldi összeköttetések már igazán erős szálait a háború majdnem gyökerében elvágta. Ez főleg a veszített háború következménye, mert Magyarország adós állam lévén, valutáris leromlottságunknál fogva a békéből fennmaradt külföldi adósságainkat magán- és államgazdaságunk erősebb megfeszítésével tudjuk csak rendezni. Ma a multnál még nagyobb mértékben szorulunk rá a külföld hiteltámogatására. Fellner Frigyes „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon” című munkájában részletesen vázolja a külfölddel szemben fennálló adósságunk háború előtti arányait, amikor kimutatja, hogy 1905 végén Magyarország 5·1 milliárd

⁸ Magyar Statisztikai Szemle 1925. évi 11–12. szám 504. l.

aranykoronát kitevő államadósságából csak 39·55 százalék volt a belföldön elhelyezve, míg 60·45 százalék után a külföldnek fizettük a kamatokat.⁹ Még nagyobb volt az eltolódás a magán-emissióknál, így az 1904 végén forgalomban volt 978 millió aranykorona névértékű vasúti címletből csak 25·25 százalék volt magyar kézen, s 74·75 percent után a külföld kapta a kamatokat.¹⁰ A Magyar Statisztikai Évkönyv szerint 1914 végén a magyar hitelintézetek által kibocsátott záloglevelek és községi kötvények 3953 millió aranykoronát tettek ki, amely emissiókból 34·64% a belföldön, 65·36% pedig a külföldön volt elhelyezve.¹¹ Ma azonban az a helyzet, hogy Középeurópának azok az államai, — a győztesek és legyőzöttek egyaránt — amelyek bennünket a háború előtt tőkével láttak el, kimerültek és részben maguk is támogatásra szorulnak, külföldi hitelszükségletre vannak rá kényszerülve. A helyzet náluk annyiban változott, hogy a hitelt igénylő — de azelőtt maguk is hitelező — államok a háború után az amerikai kiapadhatatlannak vélt, arannyal telített, a háborus nyereségektől megduzzasztott hitelforrások felé orientálódnak. Caillaux, Franciaország volt pénzügyminisztere említi egyik legutóbbi tanulmányában Keynes angol nemzetgazdának azt a szellemes megállapítását, hogy Európa hovatovább az adósok börtönéhez fog hasonlítani, amelynek ormán a hitelező Északamerikai Egyesült Államok csillagos lobogója fog lengeni.¹² Azok a hosszú lejáratú hitelek tehát, amelyek nálunk záloglevélhelyezés, községi, városi kötvények, állampapírok emissiója folytán keletkeztek, elmaradtak és a rövid lejáratú külföldi hiteleket leszámítva, saját erőnkre vagyunk utalva. Arról pedig, hogy a rövid lejáratú külföldi hitel nagymértékű beözönlése kívánatos-e, később részletesen megemlékszünk, egyet azonban már eleve megállapíthatunk, hogy a rövid lejáratú külföldi hitelek ellen Németország valutájának stabilizálása után rögtön védekező álláspontra helyezkedett és Magyarország hasonlóképen korlátot kívánt szabni a rövid lejáratú külföldi tőkék mértéktelen beáradásának.

Ennél a pontnál lép előtérbe a bankok hitelszerző és hitelnyújtó tevékenysége, továbbá a saját és kezelésre átvett idegen tőkéknek a termelés rendelkezésére való bocsátásának fontossága. Hogy a bankok ezirányú tevékenységét megvizsgálhassuk és a bankpolitika legfontosabb terrenumába behatolhassunk s hitelpolitikájuk fejtegetésébe belemehessünk, anyagunkat oly

⁹ Dr. Fellner Frigyes: A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon (Budapest 1908.) 74. l.

¹⁰ Ugyanaz 81 l.

¹¹ Magyar Statisztikai Évkönyv 1914. évről (Budapest 1915.) 291 l.

¹² J. Caillaux: Die Finanzen Frankreichs. (Neue Freie Presse 1926 jan. 16. sz.)

módon csoportosítjuk, hogy elsősorban vizsgálat tárgyává tesszük a bankok által nyújtott hitelek az egyes termelési ágak szerint, illetve a hitel felhasználása szempontjából. Így beszélünk elsősorban a bankok által nyújtott, illetve közvetített mezőgazdasági hitelről, kereskedelmi hitelről és ipari hitelről, továbbá a bankok szerepéről a községek és közületek részére szükséges hitel megszerzésénél és végül a hitelnyújtás formáiról és módozatairól. Ezt a felosztást jobbnak tartjuk, jóllehet csoportosíthatnók a hitelek lejáratuk, esedékességük szerint is.

Agrárállam lévén, országunkban mindig a legfontosabb volt a bankpolitika szempontjából a mezőgazdasági hitel előteremtése. A mezőgazdasági hitel nyújtásának mai értelemben vett formája másfél évszázadra nyúlik vissza, amikor Bühring tanácsára II. Frigyes által a hétéves háború folyamán kimerült német birtokosság támogatására hitelintézetek (Landschaftok) alapítottak, amelyeknek lényege abban állott, hogy az érdekelt földbirtokosok egyesületet alakítanak, mely az egyetemlegesség által nagyobb hitelre tesz szert, a tőkének nagyobb biztonságot, nagyobb fedezetet nyújt.¹³ Ezt a kezdetleges formát a földhitel részvénytársaságok váltják fel, tehát ennél a fejlődési fokozatnál a bankok az agrárhitelbe már bekapcsolódnak s ezek üzletszerűleg, nyereszkeedés céljából foglalkoznak az ingatlanokra való hitelnyújtással. Nálunk, minthogy Magyarország állandóan tőkeszegény állam volt és amellet a mezőgazdasági hitel — minthogy agrárállam vagyunk — igen nagy szerepet játszott, nagyon sok gondot okozott — maguknak az emissió bankoknak is — a mezőgazdaság részére szükséges hitelek előteremtése. Ez az oka annak, hogy a háborút megelőző utolsó három évtized alatt főként a külföldi piacokat, a külföldi tőkét, Hollandiát, Francia- és Németországot igyekeztek a bankok a záloglevelek elhelyezésénél igénybe venni, miáltal a kibocsátott záloglevelek mintegy 75 százaléka a külföldi piacokon talált elhelyezést. A magyar földhitelintézetek és bankok záloglevelei a külföldön annyira közkedveltekké váltak, hogy a záloglevél kibocsátó intézetek a kamatozást folytonosan csökkenthették és amíg kezdetben 6 százalékos típusok kerültek kibocsátásra, idővel ez a kamatozás egész 4 százalékgig csökkent és a 4—4½ százalékos magyar záloglevelek a külföldön könnyen elhelyezhetők voltak. A magyar mezőgazdasági hitel fejlődésének arányát az az adat jellemzi legjobban, hogy amíg 1891-ben csak 200 millió forint volt a magyar földbirtokra bekebelezve, addig 1910 december 31-én ez az adat már 3400 millió aranykoronát képvisel, vagyis ennyi volt a magyar föld- és házbirtokokra bekebelezett kölcsön, amelynek ellenében a emissió intézetek 3100 mil-

¹³ Somary: Bankpolitik (Tübingen 1915.) 187 l.

líó aranykorona névértékű záloglevelet hoztak forgalomba.¹⁴ Buday László adatai szerint 1915 december 31-én a magyar jelzálogos kölcsönök összege kitett 3600 millió aranykoronát, amelyhez hozzá kell számítani az Osztrák-Magyar Bank által engedélyezett és Magyarországra eső jelzálogos kölcsön összegét, 200 millió aranykoronát, úgy, hogy 1915. dec. 31-én 3800 millió aranykoronát tett ki a magyar jelzálogos teher. Ez az adat nem teljesen megbízható, mert a vidéki pénzüzetek a múltban sokszor kölcsönök, avagy jelzáloggal fedezett folyószámla kölcsönök formájában engedélyeztek jelzálogos kölcsönöket, amelyek nem szerepeltek a jelzálogos kölcsönök között, másrészt pedig figyelembe kell venni, hogy a vidéki pénzüzetek emisziós intézetekre cedálták az általuk nyújtott jelzálogos kölcsönöket, miáltal előállhatott az az eset is, hogy ugyanazt a kölcsönt szerepeltették a vidéki és budapesti intézet állományában is. A kisebb vidéki pénzüzetek ugyanis már régebb idő óta nyújtottak hosszabb lejáratú törlesztéses jelzálogos kölcsönöket, amelyeket az adós előre meghatározott törlesztési terv szerint részletekben fizethetett vissza. Ezeket a kölcsönöket később a cessione meghonosításával, záloglevél kibocsátó intézetekre engedményezték, miáltal a vidéki intézet immobil tőkéjét mobilizálta.¹⁵ Gróf Tisza István kezdeményezésére alakult a kilencvenes években ebből a célból a Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja, amely átvette a vidéki pénzüzetek jelzálogos annuitásos kölcsöneit és ezek ellenében zálogleveleket bocsátott ki.¹⁶ Rajta kívül azonban más pénzüzetek is foglalkoztak ennek az üzletágnak a kultiválásával. Ez a cessione azonban csak az annuitással törleszthető kölcsönöknél volt lehetséges, mert a vidéki pénzüzet a hozzá befolyó és törlesztéses terv szerint előre megállapított annuitást bizonyos kamat-differencia levonásával tovább adta a záloglevél kibocsátó intézeteknek. Mai szemmel nézve, szinte nem is tudjuk elképzelni, hogy a záloglevél, illetőleg az engedményezés intézményének bevezetése előtt minő nehéz, kitartó küzdelmet folytathatott egy nagyra hivatott vidéki pénzüzet mobilitása érdekében, s minő körütekintésre volt szüksége, hogy intézeti tőkéjének egy részét állandóan likviden tarthassa.

Érthető, hogy ma a közgazdasági hitel érdekében annyi szó hangzik el és ennek a kérdésnek megfelelő megoldását a bankok mellett a pénzügyi kormányzat is szívesen segítené elő. A mezőgazdasági hitel két részből áll:¹⁷ üzemi, vagyis rövid lejáratú hitelből, mely a gazdasági üzem folytatására szolgál és

¹⁴ Buday László: Idézett munka 218 l.

¹⁵ Éber Antal: Jelzálog-hitelügy, Közgazdasági Lexikon (Budapest 1900.) II. kötet 174. l.

¹⁶ Dr. Pisztóry Mór: Nemzetgazdaságtan (Budapest 1912.) 269 l.

¹⁷ Heller Farkas: Közgazdaságtan (Budapest 1923.) II. kötet 120 l.

hosszú lejáratú földhitelből, melynek rendeltetése termelési eszközök szerzése és állandó berendezések létesítése. Mindkét hitelt használhatja a birtok, mert tréfásan — mint Földes Béla megjegyzi — azt szokták mondani, hogy a földbirtok már Solon óta pénzhíányban szenved.¹⁸ Az elsőt, az üzemi hitelt a bankok a mai tőkearányokhoz képest még úgy-ahogy, képesek kielégíteni, de a meliorációs hitel még a legjobb igyekezet mellett sem kapcsolható be jelenleg programjukba. Itt rá kell mutatni — minden szépítgetés nélkül — még két momentumra, melyek a földhitel ügyének — a bankok minden igyekezete dacára — előbbrevitelét megakadályozzák. Ezek egyike tőkekérdés, mert azok a hitelforrások, melyek a háború előtt jelzáloglevelek megvételével szívesen foglalkoztak és azokat keresték, egészen kiapadtak. Így az árvapénzek, nyugdíjalapok, biztosító társaságok díjtartalékjai elfogytak, nincs befektetésre váró tőke. A másik körülmény a végtelenségbe nyúló földbirtokreform. A földbirtokforgalom megkötöttsége, árverések felfüggesztése megnehezítette, problematikussá tette a bankok részére a rövidebb lejáratú földhitellel való intenzívebb foglalkozást, míg a záloglevélelhelyezés szünetelését a hosszabb lejáratú jelzálogkölcsonök sinylették meg. Régi tapasztalat, hogy ha a bankok egyszer egy üzletágról lemondanak, konservativizmusuknál és belső technikai berendezésük átszervezésénél fogva is nehezen határozzák el magukat újra ennek az üzletágnak intenzív felvételére. Az a körülmény, hogy a fővárosi pénzintézetek nagyobb budapesti bérházakra ma is nyújtanak kölcsönöket, az nem mond ellent fenti megállapításunknak, mert az ilyen fedezet mellett lekötött kölcsönök legtöbbször kereskedelmi hitel fedezetét takarják.

Hogy ezen körülmények figyelembe vételével ma a mezőgazdasági hitel, a földhitel kérdése nem tud nyugvópontra jutni, nem a bankokon múlik, hanem annak oka főképen abban rejlik, hogy a kamatláb nem stabil és ezért a jelzálogos kölcsönök sokszor folyószámla, vagy váltóhitel formájában kerülnek folyósítás alá, amelyek természetükkel ellentétben csak rövid lejáratúak. Másrészt figyelembe kell venni, hogy a külföldi valorizációs kérdés megoldásának vajudása miatt a magyar záloglevelek előtt nem nyitja meg határait és így a kormánynak kellett felkarolnia a gazdahitel ügyét. Már a Jegybank megalakulásakor, 1924 első felében nagy vita volt azon kérdés felett, hogy a mezőgazdaság hiteligényei milyen módon volnának a Magyar Nemzeti Bank üzleti politikájával összhangzásba hozhatók. Ennek a következménye, hogy a Magyar Nemzeti Bank alapszabályainak 58. cikke a következő rendelkezést tartalmazza: „Amennyiben a bank liquiditásával összeegyeztet-

¹⁸ Földes Béla: Idézett munka II. kötet 87. 1.

hető, a bank mezőgazdasági célokra olyan váltókat is leszámítolhat, amelyek legfeljebb hat hónap alatt a belföldön fizetendők, ha a váltókötelezetteknek legalább egyike mezőgazda.” Még tovább is ment a pénzügyi kormányzat ennek a kérdésnek kedvező megoldása érdekében, amennyiben egységes típusú záloglevél kibocsátását tervezi és arra törekszik, hogy ezen záloglevelek az ő közreműködésével legyenek a külföldön elhelyezhetők.¹⁹ Épen ezen állami mezőgazdasági hitelakció érdekében a bankok egészen máig kissé tartózkodó álláspontot foglaltak el a zálogleveles kölcsönök újabb bevezetésénél, nem akarván befolyásolni az állami akció sikerét. Egész bizonyos azonban, hogy ezen akció megindulása után a bankok is részt fognak kérni a hosszú lejáratú mezőgazdasági hitelek nyújtásából, annak előnyös hatása a gazdasági életre sokáig már nem késhetik. Különösen indokoltá teszik az állam beavatkozását a mezőgazdaság hitelügyébe a szanálás nyomában támadt problematikus hitelviszonyok. Amíg a háború alatt árúhiány mutatkozott, tehát a gazdaságok árúval való ellátása okozott gondot s ezért különféle központok keletkeztek, amelyek az árú beszerzésével és elosztásával központilag foglalkoztak, addig a szanálás után nem árú, hanem hiteltőkehiány jelentkezett s ezek előteremtésére különféle hitelakciók keletkeztek. Ilyen volt az állam részéről megindított mezőgazdasági hitelszerzési akció, továbbá építési, tatarozási hitelnyújtás, a kisipari hitel felkarolása, sőt idesorolható a Pénzügyi Központ útján akcióba hozott tisztviselői kölcsönügy is.

A mezőgazdaság a múlt század utolsó éveiben a rossz terméseredmények és a nehéz gabonaértékesítési lehetőségek folytán erősen eladósodott. Elsőrangú nemzetgazdasági érdek fűződött ahhoz, hogy a földbirtok tehermentesítése fokozott arányokat öltsön. Épen ezen oknál fogva sokat gondolkoztak a nemzetgazdák és maguk a földhitellel üzleti alapon foglalkozó intézetek is azon, hogyan lehetne a földbirtok tehermentesítését előmozdítani. A német bankpolitika járt itt elől jó példával, noha számottevő eredményt épen az adós és a hitelező ellentétes érdekei miatt alig érhetett el. A kísérlet lényege abban állt, hogy a földbirtokos, aki hosszú lejáratú törlesztéses jelzálogkölcsönt vagy zálogleveles kölcsönt vesz fel, a kölcsön felvétele alkalmával egyszersmind életbiztosítást is köt. Amennyiben elhalálozásakor még fennállana tőkehátralék a felvett kölcsönből, úgy a biztosító intézet fizeti ki a hátralékos adósságot.²⁰ Az eléggé komplikált részleteket ez alkalommal mellőzve, egyik költségesebb formája ez a földtehermentesítés-

¹⁹ Bud János pénzügyminiszter beszéde a nemzetgyűlésen 1925 november 24-én. (Nemzetgyűlési Napló 1925. évfolyam 361. l.)

²⁰ Havas Miksa: Jelzálogos életbiztosítás. Közgazdasági Lexikon (Budapest 1900.) II. kötet 181 l.

nek, amelynek előnyeit Németországban Felix Hecht mutatta ki s a Bayerische Hypotheken- und Wechselbank foglalkozott vele,²¹ míg nálunk főleg Várady Zsigmond próbált az ideának híveket szerezni, azonban különösebb népszerűsége szert tenni nem tudott.

A mezőgazdasági hitel mellett a legnagyobb fontossággal a kereskedelmi hiteligények kielégítése bír a bankok hitelpolitikájában s amellet a banküzleti tevékenység tengelyét képezi. Mint kihitelezési forma is a legkellemesebb, mert rövid időre, három havi lejáratra nyújtják, miáltal a bank mobilitása is jobban biztosítva van. A bankpolitika egész iránya ugyanis függ a pénzpiac mindenkori helyzetétől és a bankok mobilitásra való törekvésétől. Ennek a rideg, de módfelett fontos elvnek szigorú szemmeltartása képezi a gerincét az egész kereskedelmi hitelpolitikának. Egy jól vezetett bank legfőbb gondját az képezi, hogy a váltótárcája a legkönnyebben mobilizálható appointekből álljon. Itt éri a mobil bankokat a legtöbb támadás, mert a bank kénytelen jó aláírásokkal ellátott, de egyébként továbbadásra alkalmatlan váltókat tárcájából kiküszöbölni. Ez a banküzleti tevékenység legjobban ismert, legközvetlenebb formája, mert a kihitelezés könnyen pénzzé tehető, a kihelyezések között leginkább és leggyorsabban mobilizálható, mert visszleszámítolás folytán az első hitelező könnyen visszajuthat kihitelezett tőkéjéhez.

A bankok — és itt distingválni sem kell kis és nagy pénzintézetek között — üzleti politikájuk tengelyénél, a kereskedelmi hiteligények kielégítésénél, a váltóleszámítolási üzletágnál ma igen nehéz helyzetbe jutottak. Ennek a megvilágítására az általános gazdasági viszonyokra — vonatkozásban a bankok hitelpolitikájával — egész röviden ki kell terjeszkednem.

Az inflációs korszak két irányban befolyásolta a magángazdaság helyzetét.²² Egyrészt a pénz romlása lehetetlenné tette azt, hogy forgótőkét, készpénzt tartsanak a magángazdaságok, ezért a bevételek azonnali befektetése volt a főcél. A forgótőke álló tőkévé alakult át és a forgótőkét hitelműveletek útján igyekeztek beszerezni. Ez a gazdálkodási rendszer immobilitáshoz vezetett és ebben a forgótőkétől mentes időben köszöntött be a szanálás, amely az áruértékesítési lehetőségek vontatottságára vezetett és még jelentékeny olcsóbbodás mellett is igen nehézvé vált a készletek megfelelő — hogy divatos műszóval éljek — leépítése. Fokozta az árukészlet apasztásának szükségességét az a körülmény is, hogy az immobilitás folytán a hitel

²¹ F. Hecht: Die Befreiung des ländlichen Grundbesitzes von Hypothekenschulden durch Annuitäten und Lebensversicherung (Mannheim 1893.) 11. és köv. l.

²² Varga István: Közgazdasági krónika, Közgazdasági Szemle, 68. kötet 4—6. szám, 358. l.

egyrészt csekély, másrészt drága volt. A Magyar Nemzeti Bank váltóleszámitolási kamatlába a szanálás után, 1924 július 1-én 12½ százalék volt, de szívesen fizettek ekkor, — különösen a vidéken — 36—40 százalék kamatot is, abban az inflációs korszakból még itt ragadt téves ideológiában élve, hogy nem számít a kamatláb magassága, a lényeg a hitel megszerzése. Ez a felfogás később erősen megbosszulta magát, s meglehetősen kritikus helyzetet idézett elő. A Magyar Nemzeti Bank első üzleti jelentésében rámutat arra a ferde helyzetre, amely a háború és az azt követő inflációs idők nyomán támadt, amikor a tőkék elpusztultak és ezen pusztuláshoz hozzájárult a fokozatosan romló pénztől minden áron való szabadulás, amely a pénzben való takarékoskodás helyett reális, vagy reálisnak vélt javak megszerzése felé irányította a gazdasági tevékenységet.²³ Míg ez egyrészt a pénztőke megszűkülését fokozta, másrészt a hitelkeresletet növelte és a jegykibocsátó hely felé terelte. Kölcsön vett romló pénzre alapított új alakulatok keletkeztek, amelyeket a korona stabilitása gyökerükben támadott meg, de amelyek a gazdasági élet törvényszerűségénél fogva fenn nem tarthatók.

Ez a procedura a szanálás megindulása óta állandóan tart és egyelőre sok remény nincs is arra, hogy befejeződhessen. Időnként megjelenik a Magyar Tudakozó Egylet kényszer-egyezségi statisztikája és ebből kitűnik, hogy 1925. év folyamán kényszeregyezségek és csődök 2394 esetben fordultak elő az 1924. évi 385 fizetéseképtelenség és csődesettel szemben.²⁴ Ezek az adatok világosan mutatják a mai gazdasági helyzet súlyos voltát.

Eltérően azoktól a felfogásoktól, amelyek az inflációval, az immobilitással, a tőkeszegénységgel és a tőkehiánnyal magyarázzák a magángazdaság nyomasztó helyzetét, arra a végső konklúzióra jutunk, hogy a magángazdaság reorganizációját fejlődésünk megakasztásában látjuk. A trianoni békeszerződés ugyanis elvitte szántóföldünk 53, erdeink 85, rétjeink 75, bányáink több mint 85%-át, úgy, hogy megélhetési, terjeszkedési lehetőségünk erősen csökkent.²⁵ Ezzel szemben az elszakadt területek intelligenciájának, képzett munkásainak egy tekintélyes része a magyar imperium alá költözött át és ez az oka annak, — amit Popovics Sándor szokott folyton hangoztatni — hogy minden foglalkozási ágban háromszor-négyszer annyi a vállalkozó, mint a háború előtt. Ez a növeke-

²³ A Magyar Nemzeti Bank közgyűlésének I. évi rendes ülése. (Budapest 1925.) XVI. l.

²⁴ Dr. Hajdu Miklós: A hitelválság 1925-ben. Az „Ujság” 1926 jan. 12. száma.

²⁵ Dr. Faluhelyi Ferenc: Magyarország békeszerződései. (Pécs 1923.) 31—33 l.

dés ebben a kis országban a nagy kulturgazdasági túltengést mutatja és amíg valami módon ez nem paralizálódik, nem talál levezető csatornákat, addig nem is lesz mód arra, hogy a magángazdaság ugyanazon a tisztító folyamaton átessen, mint amilyen retortákon ment keresztül az államháztartás és a valuta, hogy a háború előtti normális termelés és fogyasztás nivójára visszatérjen. Ilyen körülmények között a bankok kereskedelmi hitelpolitikájuknál, a kihitelezésnél rendkívül nehéz helyzetben vannak, mert a példák százai mutatják, hogy valakiről a hitelnyújtáskor az információk prima anyagi viszonyokról számoltak be és kitűnt, hogy a 3 hónapos hitel lejáratakor a váltó szűkölködővé vált, mert az adós passzívái túlhaladták aktiváit. A betevők pénze és az egyéb idegen tőkék nem kezelhetők a bankoknál Csáki szalmájaként, azok biztos kihelyezése nagy gondot, még nagyobb körültekintést és amellett erős konzervativizmust igényel, mert a banknak jól felfogott érdeke a reá bízott idegen tőkéket, betéteket állandóan lehetőleg likvid formában elhelyezni. Ez a fontos banküzleti elv 1926 január-február hónapok szomorú tapasztalatai alapján sokszorosan nyert fontosságában. Ennek a nagy óvatosságnak a következménye az, hogy a bankok, ha csak a legkisebb rizikós százalékot is látják a kihelyezésnél, attól már tartózkodnak. Ilyenformán egyre nagyobb tért hódít a bekebelezés melletti kihitelezés és jelenleg ott tartunk, hogy a normális viszonyok idején jónak tartott kereskedelmi anyag, amely valamikor a legkeresettebb váltóanyag közé tartozott, ma alig tud elhelyezkedni és ezzel szemben bekebelezés ellenében a kihitelezések egyre nagyobb méreteket öltenek. Nem ideális állapot ez, mert a mobilitás rigorozításának rovására is megy, s amellett az ország kereskedelmének és iparának fejlődési lehetősége szempontjából is módfelett hátrányos. A bankok tisztában vannak és szívesen követnék Bagehot azon megállapítását: „A bőkezű hitel gyógyítja a válságot, a hiányzó, vagy szűkmarkú hitel pedig súlyosbítja.”²⁶ Azonban a viszonyok alakították ki ezt a gyakorlatot, amely nemcsak nálunk van ma így, hanem szakasztott ez a helyzet Németországban és Ausztriában is, ahol a kereskedők, gyárosok, iparosok a legnagyobb nehézségekkel küzdenek a forgó tőke megszerzésénél.

A bankok a váltóleszámitolási hitelpolitikájuknál azt az elvet követik, hogy egy jó elfogadó és jó kibocsátó mellett a benyújtó még jobb legyen.²⁷ A bankok az első két aláíró bonitását, vagyoni helyzetét mérsékeltebben, csak másodsorban cenzurázzák, kevésbé vetik vizsgálatnak alá, náluk a benyújtó a fontos, mert az kapja a hitelt. Legekleatásabban jut ez kifeje-

²⁶ Földes Béla: Idézett munka II. kötet 316. l.

²⁷ Otto Schwarz: Diskontpolitik. (Leipzig 1911.) 116, 122 l.

zésre a Jegybank váltóleszámitolási politikájában, amennyiben a Jegybank a nagyobb pénzintézetek által benyújtott váltóanyagnál az első két aláírást csak abból a szempontból vizsgálja, hogy legitim áruhitelkezésből kifolyólag keletkezett-e a kötelezettség vállalása, nem financváltó jellegével bír-e a benyújtott forgatmány. Egyébként ezeket a váltókat minden információ bekérése nélkül, pusztán ezen bankok iránti névbecsülésből leszámítolja.

Igen nagy különbség van azonban váltóanyag és váltóanyag között. Ennek illusztrálására utalunk a Magyar Nemzeti Bank 1925 október 22-i meglepetésszerűen bekövetkezett kamatláb leszállítására, amikor Popovics Sándor, a Jegybank elnöke a váratlanul végrehajtott kamatláb leszállítását azzal indokolta meg, hogy a rövid lejáratú külföldi kölcsönök olyan nagy mértékben özönlik el a pénzpiacot, hogy a jó váltóanyag kifelé gravitál, míg a rosszabbik anyag, amelyet a Jegybank a mai kritikus viszonyok között kevésbé szívesen vesz át, keres visszleszámitolásként a banknál elhelyezést.²⁸ Ennek az anomáliának a megszüntetésére és a jó váltóanyagnak a Jegybankhoz való terelése miatt érezte magát a Magyar Nemzeti Bank vezetősége indítatva arra, hogy nem törődve a külföldi jegybankok kamatláb politikájával, egyszerre két százalékkal csökkentse leszámítolási kamatlábát.

Mikor erről a speciális bankpolitikáról beszélünk, ne tévesszük el egy pillanatra sem szem elől, hogy a bankok hitelpolitikájának tulajdonképpen két iránya van:²⁹ egy általános, amelyik abban áll, hogy a bankok a rendelkezésre álló tőkét gazdaságosan gyümölcsöztessék és ebben a vonatkozásban nincsen nagyon széles működési terepük és a kihelyezés tekintetében is csak arra kell figyelemmel lenniök, hogy az a tőke, amelyikkel dolgoznak, mibe kerül nekik s a kihelyezésért kívül szemben vállalják az anyagi és erkölcsi felelősséget, értve a részvényesekkel, a betevőkkel, esetleg az ő bonitásukat és hitelpolitikájukat megítélni tudó külföldi hitelezőkkel szemben.

A második irány a speciális, a különleges hitelpolitika, amikor természetesen a megfelelő hiteleszközök birtokában akár egyes bankok, akár pedig bankkoncentrációk, tekintet nélkül az esetleges pillanatnyi, nem a legelőnyösebb kihelyezési módra, messzebb fekvő célok érdekében — előre meghatározott irányokba — igyekeznek terelni hitelpolitikájukkal a gazdasági élet hitelviszonyainak alakulását. Így a kosztkamát és a nem stabil korona miatt a vidéken magasra szökött betéti kamatot, amely viszont a hitelek aránytalan drágaságát idézte elő, az említett okok megszűnésével sem sikerült alacsonyabb

²⁸ Budapesti Hírlap 1925 október 23. szám.

²⁹ Somary: Idézett munka 9. 19. l.

kamatnivóra leszorítani. Ennek következtében a központi pénzügyi szervek, a Jegybank, a Pénzintézeti Központ és a nagybankok olcsó hitelnnyújtással és a hitelezési és betétkamatláb szigorú ellenőrzésével elérték, hogy a drága betéteket a vidéki bankok visszautasíthatták, amelyek azután később — minthogy az előbbi magas kamat mellett úgy sem találtak elhelyezkedést — olcsóbb kamattétel mellett ugyanazon bankokhoz visszakerültek s így a helyesen alkalmazott hitelpolitika végül elérte célját, a kamatláb leszorítását. Ugyanilyen speciális hitel-, illetőleg kamatlábpolitikához folyamodott a Magyar Nemzeti Bank azon cél érdekében, hogy váltótárcáját jó anyaggal frissítse fel, s ezzel egyidejűleg a rövid lejáratú külföldi hitelek beözönlésének gátat szabjon.

Kétségtelen, hogy ezzel a viszonyokat igen helyesen mérlegelő intézkedésével elérte azt, hogy az úgynevezett prima váltók, mint a malom-, cukor- és szeszváltók, ismét a Jegybankhoz kerültek, ami a kamatlábat leszállító ülés után közvetlenül megjelent heti kimutatásokban a váltótárca fokozatos emelkedésében és egyéb pénzpiaci szimptomákban kifejezésre is jutott. Békében a magánkamatláb mindig alacsonyabb volt a hivatalos váltóleszámítolási kamatlábnál, s a jó anyag kikerülte a Jegybankot. Az őszi campagne finanszírozásakor, amikor a termés betakarítása nagyobb pénzigényekkel járt, a Jegybank a fokozódó igények visszaszorítása céljából a kamatlábsavarhoz folyamodott, miáltal a benyújtások csökkentek, s az anyag egy része a magánforgalomban talált elhelyezést.

Normális viszonyok idején is előfordul, — nemcsak ma — hogy a bankok a nemzetközi pénzpiac eseményeinek hatása alatt kénytelenek kihitelezéseiknél még a szokottnál is nagyobb óvatosságot tanusítani. Így az 1907. évi pénzügyi krízis idején, amely Amerikából indult ki, a Jegybank is összefűsorította a kereskedelmi hitelkontingens határait, ami kitűnik abból is, hogy amíg az Osztrák-Magyar Bank váltótárcája a természetes és szükséges fejlődés folytán évről-évre bizonyos százalékos emelkedést mutatott, addig 1907 december 31-én a váltótárca 23 millió aranykorona csökkenést tüntet fel a megelőző évvel szemben.³⁰

Ezzel kapcsolatban még a váltó összegének nagyságára kívánok rámutatni. Sem a bankok, sem a Jegybank nem szeretik a nagy címleteket, mert mögöttük gyakran illegitim financia-váltók elburkolása sejthető. Szívesebben veszi a Jegybank is a kis összegű címleteket s békében pl. a 100—200 koronás címletű agrárváltókat a vidéki bankoktól a Jegybank-fiókok szívesen vették át és azokat sokszor a kereskedelmi anyag felett előnyben is részesítették, ha egyébként a szükséges kellékeknek meg-

³⁰ Az Osztrák-Magyar Bank Záró-Számadásai az 1907. évről 7 l.

feleltek. Hogy ennek a mellékkörülménynek a megítélése mennyire kifejezésre jut a pénzüintézetek, de a Jegybank hitelpolitikájában is, a bank alapszabályai külön kifejezetten hangsúlyozzák, hogy „az összeg csekélyisége nem lehet ok a váltó visszautasítására”.³¹ Ezzel egyidejűleg még csak azt említjük fel, hogy a Jegybank, ha megcenzurázza a benyújtott anyagot, s a neki nem tetsző címleteket visszaadja, az alapszabályok értelmében a leszámítolás megtagadásának okát nem köteles közölni, s a leggyakrabban nem is közli. Rendszerint csak akkor közli, ha a benyújtott és visszautasított anyag mögött valami kedvezőtlen gazdasági vagy pénzpiaci tünetet sejt.

Ha elénk idézzük a mai tőkeszegény viszonyokat, amikor a váltó, mint hitelpapír ismét annyira népszerűvé vált s a hitel megszerzésének legfontosabb módjává lett, szinte nehéz megértenünk, hogy volt idő, még pedig a közelmúltban, amikor a váltó teljesen elvesztette azt a fontos szerepét, amelyet minden modern hiteléletben be kell töltenie és amely kifejezője az ország gazdasági fejlettségének. A kereskedelmi hitel a bankpolitikában akkor veszt el jelentőségét, amikor a szabadforgalom megszűnik, kötött gazdasági rendszer lép életbe, amely a vállalkozási kedv szabad megnyilvánulása elé akadályokat gördít s az állam veszi át a gazdasági élet irányítását, az államé a döntő szó a gazdasági élet alakulásában. Hogy ez mennyire nem egészséges és mennyivel jobb és kedvezőbb az a fejlődési processzus, amikor a magántőke legjobb igyekezete és belátása szerint keres elhelyezkedést, azt az inflációs háborús és azt követő öt gazdasági esztendő illusztrálja legjobban egészen 1924 július 1-ig, a stabilizálás megtörténteig, illetőleg a Magyar Nemzeti Bank működésének megkezdéséig. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1916 december 31-iki üzleti jelentésében kiemeli, hogy „a hiteléletnek minden téren és minden vonatkozásaiban való, csaknem teljes szünetelése a banküzletben 1916-ban különösen a váltóleszámitolási forgalmat befolyásolta igen hátrányos módon. Ez a visszafejlődési folyamat, amelyet a háborús állapot teremtett a váltóleszámitolási üzlet terén, az 1916. üzletévben az előző 1914. és 1915. éveknél is erősebb mértékben fokozódott a váltóhitelek visszafizetése folytán, amelyet az egyre jobban felhalmozódó és elhelyezést nem találó tőkék eredményeztek.”³² Ezen üzletág fokozatos visszafejlődésének jellemzésére felemlíti a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ugyanezen évi üzleti jelentésében, hogy az 1914. évi 413 millió és 1915. évi 305 millió koronányi váltóleszámitolással szemben az 1916-ban leszámított váltók összege alig éri el a 166 millió koronát, a váltótárca pedig lecsökkent 78 millió

³¹ Magyar Nemzeti Bank alapszabályai 58. §.

³² Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Zárszámadásai 1916. évről 7 l.

koronára. 1917 december 31-én még nagyobb a visszafejlődési arány, amennyiben ugyancsak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1917 december 31-ével közzétett évi zárszámadásában bejelenti,³³ hogy „a hiteligények a banküzletben majdnem teljesen megszűntek és így a váltóleszámitolási üzlet terén csak egészen szűk korlátok közé szorított tevékenység volt kifejezhető. A fizetési eszközök folytonos szaporodása, a kereskedelmi vállalkozás kikapcsolása az állam és a központok által befolyásolták a hitellelet alakulását, amelynek következtében a váltókölcsönök még az előző évi forgalomnál is nagyobb mértékben csökkentek.” Ugyanerre a jelenségre mutat rá minden nagy fővárosi és vidéki pénzügyintézet üzleti jelentése erről az évről és érdemesnek látszik a Magyar Általános Hitelbank 1917. évi igazgatósági jelentéséből a következő mondatot kiragadni: „A váltóleszámitolási üzlet váltóanyag hiányában egyre csökkent és a rendkívüli arányokat öltött bankjegyforgalom egyéb kihelyezési alkalmakat is fokozatosan ritkábbakká tett.”³⁴ Mindezeknél azonban beszédesebb az Osztrák-Magyar Bank főtanácsának 1918 február 8-iki jelentése, melyben megállapítja, hogy „a bank váltótárcája, mely 1913 december 31-én 926 millió aranykorona állományt mutatott, már az 1914. év végén, tehát csak öt háborús hónap után is lecsökkent 862.5 millió aranykoronára, 1915. év végén 176.7 millióra, 1916 végén 57 és 1917 végén pedig mindössze 22 millió koronát tüntetett fel. Ilyen módon tehát a bank kereskedelmi tárcájának majdnem teljes liquidálása állott be.”³⁵ Volt tehát a kiegyezés óta a magyar bankpolitika történetében egy olyan időszak is, amikor a hitel legkönnyebb és legtermészetesebb módja, a váltó mint hiteleszköz teljesen kikapcsoltatott, igaz ugyan, hogy rendkívüli körülmények közrehatása folytán. Már pedig, hogy mennyire fontos és milyen jelentőségteljes nemcsak ma, hanem egy primitívebben fejlődött gazdasági életben is a váltóhitel, annak illusztrálására a következő esetet hozzuk fel: A kiegyezés után, a hetvenes években a magyar gazdasági élet lassabban fejlődött, mint az osztrák. Nem kis mértékben járult ehhez a közös jegybanknak az osztrák gazdasági életet preferáló berendezkedése, miért is a pesti kereskedők szükségét látták annak, hogy közvetlenül I. Ferenc József intervencióját kérjék ki a magyar kereskedők részére a közös bank által nyújtandó váltóhitelnél.

A viszonyok megfordulása után, amikor a vállalkozási kedv akadályai a kötött gazdasági rendszer fokozatos megszüntetése folytán lassankint elhárulnak és egy erősebb, tartósabb gazdasági fejlődés lehetősége bontakozik ki, a váltó a kereske-

³³ Ugyanaz 1917. évről 6. l.

³⁴ Magyar Általános Hitelbank üzleti jelentése 1917. évről 9. l.

³⁵ Az Osztrák-Magyar Bank közgyűlése 1912 február 8-án XXII. oldal.

delmi hitel terén kezdi régi pozícióját ismét visszaszerezni. A háború befejezésének 3. évében, 1920-ban a kereskedelmi forgalom, ha nem is egészséges alapon, de kezd kibontakozni és a váltóhitel kezdi visszanyerni eredeti rendeltetését. Erre vall az 1920. évről megjelent nagy pénzügyi mérlegek beszámolója is. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület erről az évről igazgatósági jelentésében a következő figyelemre méltó beszámolót teszi közzé: „A váltó leszámítolási üzletágban a fel lendülés jeleit észlelhetjük, amely kapcsolatban van az élenkebb kereskedelmi forgalommal. Igaz ugyan, hogy a jelenségek nem teljesen egészségesek, amennyiben a megszokott rendes kereskedelmi anyag helyett, amely felaprózott tételekben került leszámítolásra, most nagyszámú, inkább alkalmi üzletekre valló váltóhitelek tételeiből előálló váltóanyaggal találkozunk. A váltótárca álladéka az 1919. évi 98 millió koronával szemben 210 millió koronára emelkedett.”³⁶ Még nagyobb emelkedést mutatnak egész természetesen az infláció további folyamán a váltótárca tételei, így pl. az Angol-Magyar Bank megemlíti 1922 december 31-i üzleti jelentésében, hogy váltótárcája egy év alatt több, mint a kétszeresére emelkedett. Még élénk emlékezetünkben van az az idő, amikor mindenki csak azt nézte, hol és hogyan tudhat minél több adósságra szert tenni, mert azt a magas kamatszolgáltatást, amelyet a tőke használatáért kellett fizetnie, a pénz romlása folytán előállott áremelkedés bőségesen kárpótolta. Erre kell visszavezetni a váltóleszámítolási hitelnek gyors és hirtelen való emelkedését, amely éppen olyan egészségtelen, mint amennyire kárhózas a kereskedelmi hitel e fontos megnyilatkozási formájának teljes kikapcsolódása. Erre jó példa Németország, ahol volt idő, amikor az infláció idejében a Reichsbank váltótárcája 30 billió papírmárkát tett ki, s ennek — kuriozum gyanánt említve fel — 45 százalékát a Stinnes vállalatok élvezték. Magyarország szerencsére nem követte Németországot a bankjegy-, s így a hitelinflációnak ilyen szertelen eltévelyedéseiben, s ma talán a sokszor támadott Teleszky Jánosnak az álláspontját majdnem teljes egészében igazolva látjuk, aki igen sokszor erőiesen szállt síkra a defláció mellett s megakadályozta a némethez hasonló inflációs politikát.

Dacára annak, hogy az infláció alatt — mint fentebb kifejtettük — a bankpolitikában a váltóhitel már széles arányokat öltött, a fejlődés nem volt természetes, mert a romló korona idején a 3 hónapos kihitelezés — a pénz vásárló erejének fokozatos csökkentése folytán — nagy rizikót jelentett, s a hitelező óvakodott kitenni magát annak, hogy lejáratkor ugyanannyi névértékű papirkoronát kapjon vissza, mint a kihitelezéskor. A

³⁶ Pesti Hazai Első Takarékpénztár 81. évi zárszámadása (Budapest 1921.) 7. l.

váltónak, mint hitelpapírnak renaissanceje a takarékkoronával indul meg, amely már a pénzromlási rizikót megtestesíti magában, s a hitelezőre kevesebb kockázatot jelent a 2—3 hónapos hitelnnyújtás, mint a papírkoronában való hitelezés.

A középeurópai tőkeválság, amely különösen a szanált országokban érezhető erősen, a bankokat is kényszeríti arra, hogy a tőkeviszonyoknak megfelelő hitelpolitikát folytassanak. Így a bankpolitika olyan üzleti tevékenységet termelt ki, amely a belföldi piac amúgy is szerény tőkéinek igénybevétele nélkül segíti elő a nemzetek egymásközti export- és import-forgalmát. Ennek a következménye, hogy ma erős fejlődésnek indult a remburse-hitel, amely főként Németországban nagyon népszerű. Lényege a bankok szempontjából abban áll, hogy a belföldi importőr a neki három vagy hat havi hitelre eladott árujáért oly váltóval fizet, amelyet egy belföldi nagybank közvetítésével szerzett meg, azt a váltót egy külföldi nagy pénzintézet fogadja el.³⁷ Ez a hitelforma ugyan már a háború előtt is ismeretes volt, azonban újabban jobban igénybe vett alakja a bankhitelnek. Főleg azért terjedt el nagyobb mértékben és a nagybankok hitelpolitikájának egyik fontosabb megnyilatkozási formája közé tartozik ma, mert a világpiacokon a háború után, a valutáris eltolódások következtében mindinkább meghonosodott az áruforgalomnak a stabil valutákban, főleg a fontban, dollárban, svájci frankban való számlázása, illetőleg kiegyenlítése és így az idegen származású importált árut is jobbadán ily devisákkal egyenlítik ki. Németországban a belföldi tőkének kimerülése és a külföldi pénzek lassú beszívárgása folytán a külkereskedelem ma a remburse-hitelen nyugszik. A bankok a remburse-hitelt absolut jó bonitású cégeknek nyújtják, akik a részükre szerzett külföldi hitelt az esedékességkor akadálytalanul lefedezik.

A bankpolitikában jelentősebb szerepet játszó szorosabb értelemben vett kereskedelmi hitelek ezzel ki is vannak merítve, mert a bankok hitelüzleti tevékenységében az itt ismertett hitelezési formák a leggyakoribbak, azonban a bankok, különösen a jelentősebb, az irányadó pénzintézetek hitelpolitikájában az ipari hitelnnyújtás is nagy szerepet játszik. Fontos gazdasági érdek fűződik ahhoz, hogy az ipari termeléshez, a gyártáshoz szükséges pénzeszközök az ipari termelés rendelkezésére álljanak és annak zavartalan menetét biztosítsák. A nagyipari hitelről, a gyáripari hitelről esik elsősorban szó, mivel a kisipari hitel kérdése — különösen nálunk — meglehetősen szervezetlen és a probléma még megoldásra vár.

Az ipari hitelnnyújtás immobilabb természetű, mint a kereskedelmi hitel, mert hosszabb tartamú. Amíg ugyanis normális

³⁷ Somary: Idézett munka 20. l.

viszonyok között egy kereskedelmi váltó 3 hónap alatt az áru értékesítése folytán készpénzben beváltatik, addig az ipari hitel sajátossága az, hogy az igénybe vett kölcsön nemcsak a gyártási célra szolgál, hanem addig nehezen mobilizálható, amíg a produktum elhelyezést nem nyer.³⁸ Így az ipar különböző ágai szerint igénybe vett hitelek tartama aszerint változik, amint a különböző, az egyes ipari termékek gyártási ideje és forgalombahozása azt megkívánja. Legmegszokottabb formája a 3, 6, esetleg 9 hónapos váltóhitel, amely a kereskedelmi hitellel majdnem azonos elbírálás alá esik. Vannak azonban egyes speciális iparágak, mint a malmok és cukorgyárok, amelyek a gyártmányaik, produktumaik világpiaci elhelyezési lehetőségeivel a külföldön tőkeerős országokban, így különösen Angliában igen előnyös feltételek mellett tudnak szerezni egy termelési időszakra szóló úgynevezett termelési campagne, vagy saison-hitelt. A cukorgyárok, vagy malmok azért vehetik ezeket a hiteleket igénybe, mivel gyártmányaik nagy részét a külföldi piacokon helyezik el. A nagy malmok pl., melyek őrleményei világhírűek és lisztjeik a világpiacokon márkát jelentenek, jelzálogi biztosíték, esetleg belföldi nagybank garanciája mellett viszonylag előnyös feltételek mellett jutnak nem hosszú lejáratú nagy összeget képviselő hitelhez, melyet azután, ha a liszt-export megindult, az értékesítés arányában fizetnek vissza. Koronánk stabilizálása előtt a malmoknak ilyen devisahitelei nagyon sokszor szolgáltak a Devisaközpont készleteinek megerősítésére, s a kormány maga is sokszor hathatósan közreműködött, hogy cukorgyáraink és malmaink campagne hitelekhez jussanak, mert az ebből származó devizák a korona alátámasztása szempontjából hathatós támogatást nyújtottak. Hogy milyen jelentősége van a mai tőkeszegény viszonyok között a rövid lejáratú külföldi hiteleknek, azt Magyarország 1923. és 1924. évi nemzetközi fizetési mérlegének adatai mutatják a legvilágosabban. Ennek a fizetési mérlegnek ugyanis az a sajátossága, hogy dacára az 1924. évi kereskedelmi mérleg 137 millió aranykorona passiv egyenlegének, 260.000 aranykorona activ egyenleggel zárult, minthogy a tőkeforgalom adatai — épen a rövid lejáratú hitelek folytán — activvá billentették a fizetési mérleg egyenlegét.³⁹ 1923-ban a rövid lejáratú malom és cukorgyári valuta és campagnehitelek még csak 4½ millió aranykoronát képviselnek a fizetési mérlegben és ez az adat 1924-ben már 89 millió aranykoronára szökött fel. Látható ebből, hogy a magyar pénzügyintézetek, sőt az egész ország hiteléletében, illetőleg az egész magyar hitelélet szempontjából milyen fontos szerepet töltenek be ma a rövid lejáratú külföldi hitelek.

³⁸ Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének évi jelentése (Budapest 1924.) 111. l.

³⁹ Magyar Statisztikai Szemle III. évf. 452. l.

A hosszú lejáratú ipari hitel problémája, illetve ennek rendezése nálunk még nyitott kérdés. Az ipari záloglevelek kibocsátása már sok ankéton szóba került, azonban a mai viszonyok — bármennyire is szeretnék azt a bankok dülőre vinni — nem kedveznek a megoldásnak. Az 1876. XXXVI. t.-c., amely a záloglevél-törvényünket foglalja magában, kimondja, hogy bányák és iparvállalatok záloglevelek kibocsátásának alapjául, illetve fedezetéül nem szolgálhatnak. Nagyobb iparvállalataink tehát hosszabb idő alatt törlesztendő kamatozó ipari kötvények kibocsátásával próbálták hitelszükségletüket előteremteni. Németországban különösen békében, a jól fundált ipari kötvények (Industrie Obligationen) meglehetősen elterjedtek voltak és ezek, az állampapiroknál és zálogleveleknél magasabb kamatozást nyújtva, a tőkés közönség előtt elég jó megítélésnek örvendő befektetési papirokul szolgáltak.⁴⁰

Az ipari hitellel kapcsolatban kell megemlékeznünk egy ma nagyon aktuálissá vált kérdésnek, az ingó jelzálognak intézményes szabályozásáról. Minden eszközt, ami a hitelszerzésnél segítségül szolgálhat, — ez a bankok álláspontja az ingó jelzálognál — hasznosítani kell. Az ingó jelzálog a hitelforgalomba olyan tőkéket is bekapcsolna, amelyek ép úgy idegenkedtek eddig a hosszú lejáratú ingatlan jelzálogkölcsonról, mint a tisztán személyi garanciákon nyugvó hitelezéstől.⁴¹ Külföldi hitelt is könnyebben lehet szerezni olyan tárgyakra, amelyeket a hitelező nemfizetés esetén megszerezhet és azt közvetlenül értékesítheti akár itt, akár pedig a külföldre való kiszállítással. A hitelező kockázatát csökkentő reális hitelbiztosítékok szaporodása a polgári, kis- és középtőkének a hitelforgalomba bekapcsolódása és újabb külföldi hitelforrások megnyílása a hitelezés feltételeit javítja, a hitelt olcsóbbá teszi. A kisiparosok, haszonbérlok, vállalkozók, a szabadalmak és egyéb átruházható jogok tulajdonosai képessé válnak olcsóbb, reális bankhitel igénybevételére, miáltal helyzetük a gazdasági versenyben egyenlőbbé, válságok idején pedig szilárdabbá, biztosabb alapokon nyugvóvá válik. Ami a megvalósítás kereteit illeti, a bankok a legtágabb határokat kívánják, mert ezáltal a tárgyi biztosítékok nyújtása a külföldi hitelek megszerzését feltétlenül megkönnyítené. A gyakorlatban a kölcsön biztosítékának megállapítását elsősorban a szerződő felekre kell bízni, annál is inkább, mert a hitelező óvatos lesz és a számára szükséges megfelelő garanciákról gondoskodni fog. A bankok az ingó jelzálog előnyeit a következőkben foglalják össze. Felszínre hozza a reális hitelbiztosítékok tömegeit, új tőkéket bátorít fel hitelezésre és ezáltal még a kölcsön-

⁴⁰ Somary: Idézett munka 214. l.

⁴¹ Tunyogi Szücs Kálmán: Az ingó jelzálogról. Közgazdasági Szemle 68 kötet (1925.) 515. l.

kamatok is lefelé tendáló irányzatot mutatnak. A mai nehéz hitelezési viszonyok mellett a bankok és a kisemberek sürgetéseire a pénzügyi kormányzat talán rászánja magát arra, hogy az ingó jelzálogot végre megvalósítsa.

Az ipari hitelkérdés eme viszonylagos rendezetlenségénél fogva paradoxonnak látszik, hogy Magyarországon az ipar — s ez különösen az Ausztriától való különválásunk óta fellendült gyárparunkra vonatkozik — mennyit nyert expanzivitásában, mennyire kifejlődött s ez a magántőke vállalkozási kedvén kívül nagy mértékben pénzintézeteink gyáralapítási és finanszírozási programjának folyamánya. Különösen a háború után következő merev elzárkózási gazdasági politika, továbbá a vámok versenyfutása és a pénz elértéktelenedésének gondjai fejlesztették kínálunk a szilárdabb alapokon nyugvó gyáripart, amely fejlődési folyamatnál a banktőkének tekintélyes szerep jutott. A bankok által alapított iparvállalatoknak, vagy azon ipari vállalkozásoknak, melyeknél a bankok erősebb érdekeltiséggel bírnak, tőkével való ellátása biztosítva van, mert a patronizáló banknak vitális érdeke, hogy iparvállalata a szükséges tőkével a zavartalan termelés érdekében el legyen látva. Hogy milyen fontos szerepe van a belföldi tőkének iparvállalatainknál és a magyar gyárpar tartós finanszírozásánál, arra ismételten a fizetési mérleg 1—2 adata nyújt felvilágosítást. Amíg ugyanis a rövid lejáratú hitelek 1924-ben, a fizetési mérlegben 89 millió aranykoronát képviseltek, addig a külföld a magyar részvénytársasági vállalatok tőkeemelésében és új vállalatok létesítésénél az 1924. év folyamán mindössze öt és fél millió aranykoronával részesedett. Ha ehhez hozzávesszük a külföldi tőkének a Magyar Nemzeti Bank részvényjegyzésében félmillió aranykoronával való részesedését, mindössze 6 millió aranykoronát kaptunk azon összeg gyanánt, amellyel a külföld 1924-ben tartós részesedés gyanánt hiteléletünkben szerepet kért.⁴²

Mennyivel jobb a külföld részvétele tartós részesedések formájában, mint rövid lejáratú hitel alakjában, arra tömén-telen példát láttunk már a békében is, de különösen ma, mert sok gazdasági zavart idézett elő a múltban és okoz ma is a rövid lejáratú hitelek esetleges hirtelen való kivonása. Az 1907. évi amerikai krízis, továbbá az 1911. évi algesirási konferencia után a rövid lejáratú külföldi hitelek — mint arra már egyszer rámutattunk — gyorsan kezdtek visszavonulni, ami a gazdasági életben meglehetősen nyugtalanságot idézett elő. Németországban pedig a márka stabilizálásának keresztülvitele után sok rövid lejáratú, különösen dollárkölesön szivárgott be, amelyeket abban a reményben, hogy azok úgyis prolongáltatni fognak, a

⁴² Szigeti Gyula: Magyarország nemzetközi fizetési mérlegének alakulása 1923. és 1924-ben. Magyar Statisztikai Szemle III. évf. 452. l.

kölcsönvevők nagyrészből investíciókra fordítottak. Lejáratkor azonban ezen kölcsönök tekintélyes részét Amerika visszavonta, ami Németországban a hitelviszonyok rendkívüli megromlását vonta maga után.⁴³

Ideális a zavartalan ipari termelés szempontjából az a hitel, amikor tartós részesedés formájában nyújtják, ami magyarul annyit jelent, hogy egy részvénytársaság alapításánál, vagy alaptőke felemelésénél az új részvények kibocsátása alkalmával a részvények egy nagyobb részét egy erősebb tőkecsoport veszi át, amely a részvényeket tárcájában tudja tartani, nem kell azokkal rögtön piacra jönnie s ezáltal nemcsak mint egyszerű részvényes — osztalék formájában — részesedik a társaság üzleti eredményében, hanem belefolyik annak üzletvitelébe és irányításába is. Valamely konszorciumnak, pénzeszopornak a részesedése és bekapcsolódása egy r.-t. hitelszükségletének megszerzésébe, gyakran történik syndikátusi formában is.⁴⁴ A syndikátus — különösen az infláció idején — egy-egy nagyobb iparvállalat részvénytőke felemelése alkalmával sok polémiára szolgáltatott okot. Egy-egy vállalat részvényeinek szindikalizálása a patronizáló bank részéről hitelnyújtás, még pedig a vállalkozás részére hosszabb tartamra megfelelő tőkével való ellátás. Különösen ott van erre szükség, amikor egy meglevő vállalat bizonyos üzleti program megvalósításában nagyobb tőkét igényel és ennek a tőkének a biztosítására az üzleti program lebonyolíthatása céljából a vállalathoz közelálló egyének — legtöbbször a bank vezetése alatt — szindikátust alapítanak. Ebben az esetben a szindikátus tagjai hozzájárulás alakjában nyújtják az üzleti program megvalósításához a szükséges hitelt, amelynek folytán a szindikátus tagjai az üzleti vállalkozás eredményéből megfelelő arányban, úgy, amint a szindikátusi jegyzőkönyv azt előre megállapította, részesednek. Nyomatékosan rá kell mutatnom arra, — épen az 1926 január és február hónapok pénzügyi és gazdasági eseményeinek tanulságaként — hogy milyen labilis egy nagy, jelentékeny dimenziójú iparvállalat szempontjából a direkt hitel, különösen a közvetlen külföldi hitel. Az iparvállalat által külföldön megszerzett hitelnél a tőke az előnyös kamatozáson és a kihelyezés biztonságán kívül a szokásos kontrollnál egyéb momentumokat is szem előtt tarthat, mely a vállalat existenciális érdekeit esetleg sértheti. Amíg a mai, a tőkeszegénységet oly jellegzetesen magán viselő állapotok a békeviszonyok felé nem közelednek, egy nagy iparvállalatnak, — amely a jelenlegi nehéz értékesítési viszonyok folytán kisebb-nagyobb mértékben immobilis —

⁴³ Dr. Felix Pinner: Richtige und falsche Wege der Krisenüberwindung, Berliner Tageblatt 1926 febr. 13.

⁴⁴ E. Schmalzenbach: Finanzierungen. (Leipzig 1915.) 55 l.

csak a bank, vagy syndikátusi hozzájárulás biztosíthatja a zavartalan üzemet.

A korona stabilizációjának keresztülvitele után a viszonyok konszolidálásával a bankok hitelüzleti tevékenysége kezdett a normális állapotok felé visszatérni. Ez a folyamat azonban sajnos, egyelőre nem mutatja a békebeli állapotokat, mert a tőkeképződés lassúbb, ami részben a fogyasztási válságnak következménye, illetőleg a kereseti lehetőségek csökkenésében leli magyarázatát, s végül az általam is vázolt hitelnyújtási módok közül a legegyszerűbb forma, a váltóhitelek folyósítása — az is megszorított korlátok között — képezi a hiteltevékenység tengelyét. A legutóbbi időben sajnosan elszaporodott fizetési képtelenségek, kereskedelmi válságok a bankokat üzletpolitikájukban rigorozusabb hitelpolitikára kényszerítik s az aránylag nem nagy pénzbőség mellett — mobilitásuk biztosítására — viszonylag nagyobb tőkéket kénytelenek tesaurálva tartani s gyakran indokolt hitelkereteket szűkebb mértékre szorítani. Az 1926. év első felének eseményei beigazolták, hogy ez a tartózkodás indokolt. A bankpolitikának ezidőszereint az a jellegzetes vonása, hogy kénytelen megelégedni a szerény invenciót igénylő leszámítási s reescompt üzletekkel, nagy belföldi transakciók, külföldi syndikátusi vállalkozások, alapítások, emissiók teljesen hiányzanak s így a kisebb és nagyobb pénzintézetek kénytelenek ugyanazt az üzletágat kultiválni. Nincs semmi határvonal, amely a gyakorlatban egy nagy bank üzleti tevékenységét egy kisebb bankétól elválasztaná és ez különösen a ma eléggé divatos kényszeregyezségi tárgyalásoknál mutatkozik a maga nyersségében. Kitűnik az ilyen tárgyalásokon a hitelezők listájából, hogy a fizetési zavarokba jutott cégeknél igen gyakran a legnagyobb és a legkisebb pénzintézetek egyaránt sokszor hasonló arányban vannak érdekelve, ami a hitelélet szempontjából korántsem kedvező jelenség. Másrészt a hitelező bank sokszor nem tud tiszta képet nyerni arról, hogy az adós milyen mértékben élvez más oldalról is hitelt, s ezért felvetődött annak a gondolata, hogy célszerű volna olyan hitelvédelmi szervet létesíteni, amely hitelkataszter formájában tartaná nyilván az adósokat. Csehszlovákiában már működik a Jednota kebelében egy ehhez hasonló szerv, egyelőre csak a legnagyobb hitellel dolgozó vállalatok igénybevett hiteleit tartja számon és a cseh pénzintézetek ennek a hitelvédelmi szervezetnek az adatait a kihitelezéseknél szem előtt is szokták tartani. Bankjaink hitelpolitikájának az a kóros tünete, hogy pénzintézeteink nem tudnak specializálódni, a hitelvédelmi szerv kiépülése után fokozatosan csökkenne és így a bankok kívánatos specializálódása egy lassú folyamat útján könnyebben megtörténhetik. Igaz ugyan, hogy a specializált üzletkörhöz tőkebőség, normális viszonyok szüksé-

gesek, de remélhető, hogy a tőkeképződés — ha lassú mértékben is — mégis javulni fog s akkor a bankok azon törekvése közelebb jut a megvalósulás felé, hogy a saját és idegen tőkék arányában csakis előre megállapított bizonyos üzletágak felé orientálódjanak és ott igyekezzenek tevékenységük javát kifejteni.

Habár a specializálódásnak a bank szempontjából meg van az az előnye, hogy az általa művelt hitelkategóriáknak különleges sajátosságait a legaprólékosabb részletekig kiismeri s szervezését annak különleges igényeihez alkalmazza, miáltal ebben a hitelkategóriában konszolidált állapotokat tud teremteni, hátránya azonban az, hogy egy hitelágot előnyben részesítve, az annak keretében fellépő esetleges krízis a specializált bankot is válságos helyzetbe sodorhatja. Így pl. egy könyvköveteléseket leszámítoló bank az infláció idején elveszíti egész működési terepét. Németországban az export, a tengeren túli üzleti kapcsolatok financozására és lebonyolítására alakult bankok a háború kitörésekor kénytelenek voltak új üzletágakra áttérni.

Nem volna teljes fejtegetésünk, ha végezetül nem mutatnánk rá — ha csak egész röviden is — a bankok bankjának, a Jegybanknak hivatására és hitelpolitikájára és nagy szerepére a hitelezés terén. A hitel, ha nem az elmélet, hanem praktikus élet szempontjából definiáljuk, úgy írható körül, hogy az az eszköz, amelynek segítségével a felesleges tőke onnan, ahol gazdaságosan nem tudják felhasználni, eljut oda, ahol megvan a kedvező elhelyezkedési lehetőség. A bankhitel két főforrásból táplálkozik.⁴⁵ Az egyik forrás a Jegybank, a másik pedig az a felesleges tőke, amely a pénzügyintézeteknél gyűlik össze betétek alakjában. Hol az egyik, hol a másik szerv emelkedik túlsúlyra. A régi Osztrák-Magyar Monarchiában a pénzügyintézetek összessége a gazdasági életben nagyobb súlyt képviselt, mint a Jegybank. A Monarchia feldarabolása után azonban, — különösen nálunk — az egyetlen számottevő pénzforrás a Jegyintézet volt és a pénzügyintézeteknek a jelentősége a hitelezés terén csak akkor kezdett újból kidomborodni, amikor a korona stabilizálódása után a pénzügyintézetek részint jelentékeny betétekkel, részint pedig külföldi hitelekkel rendelkeztek, miáltal a hitelezésnek számottevő tényezőjévé váltak.

A Jegybank, mint a valuta őre és mint a pénzpiac irányítója, állandóan feladata magaslatán áll, jóllehet ma a Jegybanknak sokkal nehezebb a helyzete, mint normális viszonyok idején és mint Reisch, az Osztrák Nemzeti Bank elnöke megállapítja, a mai idők jegybankjának egyik főfeladata az, hogy a válságos gazdasági viszonyok közepette a szanálási akciók kö-

⁴⁵ Dr. Makai Ernő: Az aranymérlegek, OMKE 1926 jan. 9.

zép pontjában álljon és szakítson a régi, merev szabályokkal, ha a változott gazdasági viszonyok ezt úgy kívánják. Ezt a szerepet a Jegybank jól betölti s bizonyos, hogy ha nem állott volna állandóan hivatása magaslatán s nem látta volna jóelőre a szanálás nyomában fellépő magángazdasági krízist, a viszonyok a szanálás után még súlyosabbak lehettek volna. Érti a Jegybank vezetősége is azt, amit mindenki lát és tapasztal, hogy a gazdasági viszonyok javulását csak a szabad tőkeáramlás, a hosszú lejáratú külföldi hitelek, a külföld érdeklődése a magyar emissiók iránt idézheti elő és ezért, amint kiindulásunkkor Széchenyit idéztük, úgy befejezésül Széchenyi „Hitelének” utolsó mondatát citáljuk, mely szerint „Pénzünk s valóságos tehetségünk pedig addig soha sem lesz, míg a hitel lábára nem áll hazánkban.”⁴⁶

Domány Gyula.

⁴⁶ Széchenyi István: Idézett munka I. 157. l.

Filozófia a közgazdaságban.

A közgazdasági elméletnek s jelesül a dogmatörténetnek fiatal, de máris igen szép eredményekre hivatkozni tudó kutatója, *Surányi-Unger Tivadar*, német nyelven megírt két hatalmas kötetével* nemzetközi fórum előtt újabb, komoly elismerést szerzett a magyar tudományos munkásságnak. Sajnálatos ugyan, hogy kis nemzetünknek az ilyenféle munkák iránt érdeklődő, természetszerűleg aránylag kis közönsége nem tette lehetővé művének magyar nyelven való párhuzamos kiadását, holott filozófiailag kevésbé elmélyült közéletünk és oktatásunk nagy hasznát látná, ha ilyen mély megalapozottságú, de azért bölcséletileg nem szakszerűen képzett olvasók által is egy kis erőfeszítéssel könnyen követhető, mindvégig élvezetes olvasmányok jobban elterjednének közgazdászaink, főiskolai ifjúságunk és műveltebb társadalmi rétegeink körében. Annál is inkább, mert nálunk még mindig gyakran beléütközünk a közgazdaság jelenségeinek bizonyos naiv-dogmatikus felfogásába, mely szereti szembeállítani a „gyakorlatot“, a „tényeket“ a fölösleges teherként feltüntetett elmélettel s az utóbbit bizonyos szellemi fényűzésnek tekinti. Holott minden közgazdasági cselekvés motivációja bizonyos, sokszor tudattalanná vált, leegyszerűsített elméleti tételeken alapszik, minden közgazdasági politika szükségképen valamilyen, gyakran igen messzire nyúló elméleti és világnézleti gyökerekből táplálkozik. A gyakorlati élet cselekvés-követelte, szükségképeni szimplizmusával, a jelenségek bonyolultságát nem látó „józan ész“-elvével szemben a legjobb ellensúlyozó szer a bölcséleti műveltség, mely alatt a jelenségek felfogásának bizonyos általános módját, szövevényességük, mély összefüggéseik iránti érzéket, az azok fölötti csodálkozást, az elmének nyitottságát értjük. Ez épen az, amit például a német közműveltségben megbámulhatunk s aminek nálunk még csak a kezdetei mutatkoznak. Ezért szerettük volna *Surányi-Unger Tivadar* könyvét magyarul is látni: kitűnő szintézisben adja a közgazdasági tanok legmélyebb filozófiai gyökereinek feldolgozását, koncepciójában, módszerében és eredményeiben értékes művel

* *Theo Surányi-Unger*: Philosophie in der Volkswirtschaftslehre. Ein Beitrag zur Geschichte der Volkswirtschaftslehre. Jena, G. Fischer. I. k. 1923. VIII. + 400. l., II. k. 1926. VIII. + 547. l.

gazdagítva a dogmatörténetnek egy eddig eléggé elhanyagolt területét. Mindenképen örvendetes jelenségnek látszik azonban az is, hogy egy, a magyar tudomány köréből útnak induló tudós ilyen témát választott első nagyobb szabású kutatása tárgyául: talán jeléül tekinthetjük ezt annak az egyébként más téren is konstatálható ténynek, hogy a közgazdaságtan művelése nálunk is kezd elmélyülni s filozófiai összefüggései iránt az érdeklődés kezd erősebbé válni.

Surányi-Unger Tivadar két kötete első sorban dogmatörténeti munka, egy eddig szintetikus összefoglaló szempontként még irodalmilag fel nem dolgozott vezérmotivum alapján végigvezet a közgazdaságtan döntő fontosságú elméletein, keresve az azok háttérében rejlő filozófiai elveket; másrészt azonban az egyes iskolák alkalmával előkerülve önálló elemzésekben tárgyalatnak meg a közgazdaságtant érintő bölcséleti alapkérdések, ismerettani, etikai, történet-bölcséleti, tudományelméleti problémák, úgy hogy az összefoglaló történeti kép mellett a tudományunk mélyén forrongó nagy kérdésekről mind áttekintést nyerünk.

Szerző szerint a gazdasági tüneményekről alkotott tanokban két különböző tényező-csoport, két alapvető kategória választható el egymástól: vannak egyfelől tételek, melyek a tudomány helytől és időtől független érvényű szabályszerűségeit, törvényeit tartalmazzák, ezek a per excellence gazdasági valóságot kifejező tételek a „gazdasági kategória” csoportjába tartoznak, azonban ezek az üres keretek, változatlan és szilárd, de absztrakt tételek az egyes elméletekben élőkké csak társadalmi elemeknek, a „társadalmi kategóriába” tartozó tényezőknek hozzájárulásával, színezésével válnak. A társadalmi kategória, az elméletekre ható társadalmi tényezők az örökösen forrongó, változó, fejlődő társadalmi élettől, annak vezérlő elveitől, a kor szellemétől függenek; mint ahogy más társadalmi tünemények változnak, élnek: úgy változik, alakul a közgazdasági elmélet is a társadalmi fejlődésnek, a kultúrtörténésnek függvényeként. Ennek a társadalmi, fejlődő, forrongó életnek törvényei a szerző szerint előttünk mindig rejtelmek fognak maradni. Mi csak annyit állapíthatunk meg, hogy egyes korszakokban nagy társadalmi, lelki átalakulások történnek, egyedülálló, más korokkal analógiába nem hozható események s ezeknek a kultúrtörténeti fordulatoknak, lelki átváltozásoknak, melyek a „társadalmi kategóriát” képviselik: döntő jelentőségük van a közgazdasági elméletek alakulásában. Mig a tiszta gazdasági kategória körébe tartozó tételek, tanok alig változnak, fejlődésük leginkább abban áll, hogy mindjobban tisztáztatnak, kiválasztatnak a másik kategória tényezőinek szövevényes tömegéből: addig ez utóbbiaknak érvényesülése, hatása annál

változatosabbá teszi a közgazdasági elméletek történetét, azok változásának annál inkább motorikus ereje. A közgazdasági elméletekben visszatükröződnek, kialakulásukban szerepet játszanak alkotóiknak a világról, az ember rendeltetéséről, az élet nagy problémáiról vallott felfogásaik: világnézletük. Ez pedig valóban nem individuális eredetű, hanem kisebb-nagyobb csoportok, egész korszakok jellemzője: társadalmi, kollektív tünemény. A társadalmak fejlődésének legmélyebb gyökerei szerző felfogása szerint a filozófiában rejlenek vagy legalább is abban jutnak legpozitívabb formában kifejezésre: a társadalmi kategóriát, annak hatását a közgazdasági elméletekre a filozófiai eszméken át lehet megragadnunk és tanulmányoznunk; elénk tűnik akkor a közgazdasági elméleteknek az egyes kultúrák s a kultúrák egyes stádiumainak általános, nagy világképével, korszellemével, bölcséleti tanaival való összefüggése.

Már most az egymást felváltó, fejlődő közgazdasági tanok művelői körében megkülönböztethetünk olyanokat, akik tételeikkel, fejtegetéseikkel csak már meglévő elméletek továbbfejlesztésére, tisztázására szorítkoznak s ezekkel a statikusokkal szemben olyanokat, akik a tudománynak valóban új fordulatot adnak, új iskolákat, új irányokat teremtenek: a *közgazdaságtan dinamikusa*it. Ezek műveiben kell keresnünk és felfedeznünk a társadalmi kategória tényezőinek érvényesülését, filozófiai elemek benyomulását, e dinamikusok alkotásainak bölcséleti vezéreszméit, gyökereit megtalálva meglátjuk a közgazdaságtan filozófiai összefüggéseit. Modern közgazdasági gondolkodásunk a merkantilizmussal kezdődik, de mielőtt ennek boncolását megkezdené, *Surányi-Unger* szükségesnek tartja, bevezetésképp és összehasonlítás kedvéért a görög-római civilizáció közgazdasági gondolkodását is két nagy dinamikus képviselőjén, Platonon és Aristotelesen keresztül bemutatni, hangsúlyozza azonban, hogy az ő tanaik nem tekinthetők a mi közgazdaságtanunk okozati vagy fejlődésbeli előfutárainak. Civilizációjuk teljesen különálló, sajátos, magába bezárt kultúra, gondolkodásuk, életfelfogásuk számunkra megfoghatatlan. Szerző ebben a történet-bölcséleti állásfoglalásában nyilvánvalólag *Spengler* hatása alatt áll.

Igen messzire vezetne már most, ha *Surányi-Ungernak* az egyes közgazdasági elméletekre vonatkozó, filozófiai összefüggéseiket kutató elemzéseit részletezni akarnánk; mégis úgy véljük, hasznos szolgálatot teszünk vele, ha széles vonásokban rámutatunk gondolatfűzésének menetére és fontosabb eredményeire. Ha az elméletek bölcséleti gyökereit keresi is s így beállítása szükségképen ebbe az irányba helyezi a súlypontot, azért nem hanyagolja el s tömör jellemzésekben rámutat a politikai és gazdasági fejlődés menetére is, mely a köz-

gazdasági elméletek kialakulására nyilvánvalólag magában véve is befolyást gyakorolt. Úgy Platon, mint Aristoteles állambölcseletére s az azok keretében megnyilvánuló gazdasági tanokra igen nagy hatással volt az Athenben a demokrácia elfajulásával mindinkább előrenyomuló individualizmus. A vagyonthajhászásnak és különösen a spekulációnak elítélése főképen *Platonnál*, az athéni plutokráciának s a gazdagok és proletárok erős szembenállásának folyománya. Állam-eszméjének egyik főgyökere a kívánság a társadalmi szélsőségek megszüntetésére, erős középosztály megteremtésére. Ezt éri el az egyéneket egyedül erőteljes közkötelékbe rendelő, a magántulajdont megszüntető államában, amely azonban az egyéni tehetségek különbözőségével számolva rendi tagozottságú, filozófus arisztokráciával. Ebben az államban Platon igen jól látja s először jelöli meg összefüggő egészben a gazdasági tevékenységek helyét; a vagyonszerzésnek egyéni motívumokból eredő törekvését felváltja nála a köz szolgálatába állított, társas motivációjú tevékenység, a kereskedő is közhivatalnok, a gazdasági munkának társadalmi-ethikai alap adatik. Platon univerzalizmusa, a közt mindenek fölé helyező állameszméje metafizikájából folyik. Sokrates felfedezte az igazi megismerést a fogalmi megismerésben s ebből eredt Platon dualizmusa: megkülönbözteti a fogalmi, eszmei világot az érzéki valóságtól s amannak egyedüli realitását állítja. Mint ahogy az általános, az eszmei valóság az egyedüli valóban létező: úgy a politikában is az általános, a köz szempontja az egyedül számbajövő az egyénekekkel szemben. *Aristoteles*, aki egyébként változott gazdasági és politikai helyzettel is állott szemben, mesterével ellentétben, tagadja a fogalmi világ létezését, számára a valóság az egyes lény, az egyes dolog, mely a maga eszmei formája felé törekszik. A metafizikai különbséggel párhuzamos a társadalombölcseleti különbség: *Aristoteles* nemcsak az állami köteleket látja, hanem elismeri a család fontosságát és az egyént is, az állam jólétét és boldogságát az egyes polgárok jólétében és boldogságában keresi. Ő Platon univerzalizmusával szemben a szocialfilozófiai individualizmus képviselője s ez megnyilvánul abban is, hogy a gazdaságtudományt az egyéni vagyonszerzés tudományának tekinti. Szerző mindig az egyes dinamikus fontosságú írók tanaihoz kapcsolva fejtegeti a tanok további sorsát, irodalmi és gyakorlati fejleményeiket. Így Platonnal kapcsolatban tér ki az államregényekre, ismét hangsúlyozva, hogy a különböző korokból eredő államregények saját koruk szellemét tükröztetik; *Morusnál* a germán szabadság- és egyéniség-elvnek, *Cabet-nél* a természetjognak megnyilvánulását igyekszik kimutatni. A rómaiakról adott fejezet után a középkor bölcseletét és gazdasági fejlődését s elveit jellemzi, spengleri álláspontjának meg-

felelőleg újból kiemelve, hogy a középkor is egy önmagában álló, sajátos kultúrájú világ, ha, mint az ókornak, ennek is megvannak a mi civilizációnkkal való összefüggései.

A középkor misztikus-vallásos, a túlvilágra irányzott életszemléletével szemben a reneszánsz teremti meg újra a földi létnek, az életnek bizonyos kultuszát. A keresztes háborúkban, a felfedezésekben, a tekintély uralmának megdöntésében, az anyag fölötti uralmat kereső természettudományokban nyilvánul meg először a modern civilizációt jellemző expanzív szellem, a határoeltságba belenyugodni nem tudó új világfelfogás. Az újkorra való átmenet dinamikus szelleme, *Machiavelli*, akinél a középkori világszemléletet a modern szellemi és kultúrfejlődés elemei már háttérbe szorítják. *Machiavelli* műveiben nem szabad egy rendszeres, állandóan szemmel tartott elméleti alapot keresni, ő gyakorlati államférfi, akinek ideálja az idegen hatalmaktól megszabadított egységes, központi szervezetű olasz állam. Az államcélnak mindenek fölé való helyezése, az egyes polgároknak 'egyedül' e cél szolgálatába állított katonákként való felfogása vezérli közgazdasági nézeteit is. A központi hatalom irányító, vezető szerepe a közgazdaság terén a *merkantilizmus* alapeszméje: ebben a gazdaságpolitikai momentumban rejlik *Machiavelli* dinamikus jelentősége a merkantilizmusra nézve, mely maga is nem gazdaságelmélet, hanem következetesen alkalmazott gazdaságpolitikai elvek, rendszabályok összesége. A merkantilista tanok mind a gyakorlatból eredő s azzal összefüggő maximák, a következetesen keresztülvitt központi kormányzás dinamikus elemei. Miután szerző a merkantilista tételeket s azoknak a különböző országokban jutott politikai és irodalmi szerepét vázolta, a közgazdasági elmélet tulajdonképeni megalapítóját, *Quesnayt* veszi elemzés alá. Képet adva a felvilágosodás eszmeáramlatairól s a modern filozófia megindulásáról, a *Quesnay*-féle közgazdaságtan két mély gyökerét boncolgatja: először a „természetjog“ elméletét, különösen annak *Lockenél* található s *Quesnayre* leginkább hatást gyakorló felfogását, mely szerint az emberiség természetes állapota a teljes szabadság és egyenlőség s ezek a természetjog nyújtotta egyéni szubjektív jogok a szerződésből eredő polgári társadalomban tovább élnek. Míg a természetjog teoretikusai az annak elvéből folyó vallási, politikai, egyéni szabadság hangsúlyozására helyeztek súlyt: *Quesnay* a természetjogból folyó gazdasági szabadságot követeli. De ez a szabadság nem jelent minden kötöttségtől való mentességet, ellenkezőleg — és itt van *Quesnay* tanainak másik filozófiai gyökere — jelenti a világban, a „minden létező világok legjobbjában“ uralkodó rendnek, természettörvényeknek elismerését, követését. *Quesnay* a mechanikus természetbölcselet alapján áll, mely a világnak

matematikai, mechanikus formulákkal való kifejezését tartja lehetőnek s örök, változhatatlan bizonyosságok, törvények uralmát hirdeti. A mechanikus felfogás behatolt a fizikából a szellemi tudományokba is: az észnek itt is csak megismernie kell, nem alkotója, csak felfedezője az erkölcsi világ törvényeinek is, mely törvények forrása Isten. Shaftesbury úgy elemzi a lelket, mint valami csodafinom óraszerkezetet. A teleologiai-mechanisztikus bölcséletnek az ethikai térre való átvitele nyilvánul meg Cumberlandnak a természettörvényekről írt művében is, mely szerző kimutatása szerint Quesnayra nagy hatást gyakorolt. Nem térhetünk itt ki tanainak jól megírt összefoglalására, a lényeg, hogy Quesnay volt az, aki a világ erkölcsi és fizikai rendjének megegyező elveit meglátva, először állítja, hogy a közgazdasági jelenségek terén is örök és megdönthetetlen törvények uralkodnak s ezzel a felfogással lerakja e tudomány organikus szemléletének alapköveit. A gazdasági javak meghatározott szabályok szerint forognak a közgazdaságban, miáltal ez egy nagy élő organizmusnak tekinthető: ez az alapgondolat gyökere Quesnaynak s az őt követő fiziokratáknak.

Smith Ádám fejtegetése előtt szerző elemzi angol elődjeinek, különösen Humenek tanait, azután a smithianizmus mélyén rejlő ethikai elveknek történeti kialakulásáról, az egoizmus principiumának Lockenál, Mandevillenél található megnyilvánulásáról, a metafizikai alapú morállal szemben a Shaftesburyból kiinduló érzelmi morálról ad képet. Shaftesbury és követőinek tanítása, mely szerint a morál megismerési forrása nem az észben, hanem az érzelmekben, ösztönökben rejlik, ez az ethikai intuicionizmus nagy hatással volt Smithre. Emellett nem csekély a Locke tanait materialista irányban továbbépítő Hartléynek, az asszociációs lélektan megalapítójának hatása sem. A Smith közgazdaságtanában megnyilvánuló világnézleti és ethikai elvek gyökerei az erkölcsi érzelmek elméletéről írott könyvébe nyúlnak vissza s a kettő közötti összefüggés tudvalevőleg nagy irodalmi viták tárgya. *Surányi-Unger* szépen megírt oldalakat szentel e problémának, tagadva a francia materialista filozófiának nagyobb hatását. Smith alapfelfogása a filozófiai deizmus. Kívánja természetes ösztöneink szabad követését úgy az egyének, mint a köz boldogulásának legfőbb feltételeként. Ismeretes, hogy kétféle főösztönt különböztet meg, az önzés és a szimpáthia ösztöneit, az utóbbit tanulmányozza az erkölcsi érzelmekről írott művében, míg a közgazdaság terén a legteljesebb mértékű egoizmus uralmát kívánja, melynek túlzásait csupán a szimpathikus ösztönnek a jogban megnyilvánuló érvényesülése szorítja meg. Egyébként az egoizmus és az altruizmus közötti viszony a gazdasági életben előre meg van határozva,

a gazdálkodó embernek ethikai-lélektani viselkedése minden helyzetben előre kiszámítható. A Smith tanainak eredetiségére vonatkozó vitát illetőleg szerző azt a véleményét fejezi ki, hogy ha a Smith-féle épületnek elemei már meg is voltak előtte, organikus egységbe ő foglalta azokat: „a dinamikus momentum, mely által tudományunkat továbbfejlesztette, az új motívum, melyet az elméleti közgazdaságtanba ültetett: az ethikai gondolatoknak és szempontoknak sokasága, melyeket a skót morálfilozófiából vett át s az új közgazdaságtan felüldítő, új életet adó, továbbható elemeivé tett”. (I. 370. l.)

A második kötet *Sismondival* kezdődik. Tanainak egyik legnagyobb hatású filozófiai gyökerét *Surányi-Unger* Benthamben véli megtalálni. Míg az eddigi dogmatörténet Bentham hatását főleg Ricardora és az angol nemzetgazdákra igyekezett kimutatni, szerző szép levezetéssel bizonyítja, hogy a nagy utilitarista bölcselelő államtanának és erkölcsbölcseletének következetes közgazdasági alkalmazása Sismondinál nyilvánul meg. Bentham maga Smith iránti bámulata folytán közgazdasági dolgozataiban nem tud szabadulni a klasszikus liberalizmus elveitől s nem vonja le a morálfilozófiájából következő elveket. Bentham egyébként ahistorikus szellem volt, ellenben Sismondi nagy történelmi tanulmányai révén alapos érzéket szerzett a társadalmi valóság tényei iránt s itt van közgazdasági tanításainak másik gyökere. Történeti műveltségének folyománya a nagy tömegek retrográd szelleméről vallott véleménye; a kultúra fejlődését egyes nagy szellemek művének tekinti. Ezért kívánja a vagyon-egyenlőtlenséget, hogy így egyes nagy szellemek teljesen a maguk tökéletesítésének, nagy alkotásoknak szentelhessék magukat. E társadalombölcseleti álláspontjára azonban nyilván nagy hatással volt a német romanticizmus is, melyet Mme de Staël és környezetén keresztül ismert meg s mely a naturalisztikus felvilágosodással, annak racionalista egyenlőségi elveivel szemben bizonyos genie-kultusznak hódolt. Végül kitűnő elemzésben mutatja ki a szerző Sismondiban a XVIII. és XIX. század olasz társadalombölcseletének, különösen Melchiore Giojának hatását, aki egy szenzualista lélektanra építi fel materialista ethikáját s a kiből Sismondi sokat merített a liberális individualizmus bírálatában. Smithtel szemben mindennek előtt a közgazdaságtan felfogását bírálja: szerinte ennek tárgya nem a vagyon, hanem a közösség legnagyobb boldogsága, miért is a közgazdaságtan ethikai tudomány. Egyébként Sismondi sem adott egységes elméletet, dinamikus nagysága a gazdasági politikában rejlik, ahol kitűnően megjelölte a megoldásra váró nagy problémákat, de válaszai, kora igazi gyermekeként, ingadozók. Sismondinhoz csatlakozik a közgazdaságtan ethikai iskolája.

Kitűnően megírt tanulmány a *Müller Ádám*ról szóló. A sok háború után az emberek elfordultak a praktikus és racionális törekvésektől s a lélekbe való elmélyedés, a romantika korszaka következett. Szerző részletesen elemzi Kantot, akitől Fichte keresztül vezet az út a romantika felé, azután a romantikus világnézet képviselőit, Schellinget, F. Schlegelt, Schleiermachert s magát a romantikus világfelfogást: a végtelenség utáni vágyat, a világmindenség organikus egységének gondolatát, a vallás újraéledését s a szeretet elvének erős, a katolicizmushoz közeledő hangsúlyozását, az érzelmek és hangulatok keresését, a köznapiság megvetését, a művészetnek s művészi élménynek mindenek fölé való helyezését. Ez a világnézet Müller Ádám állambölcseletének és közgazdaságtanának hátttere. Életfolyása, melankolikus, szenzibilis természete is romantikus jelenséggé tesz. Első komoly bölcseleti művében, „az ellentét tanáról” szólóban lényegesen elmélyíti az egyéniség fogalmát s hirdeti az örökös történésnek, időben való változásnak, harcnak tanait. Az ellentét tanán alapulnak politikai és közgazdasági elvei: a társadalmi-állami életben szemben állanak két főelvként a szabadság és az egyének felett álló kényszerhatalom, ezek összeütközéséből ered a társadalmi és gazdasági élet összesége és egyes jelenségei. Az államot Fichte értelmében nagy, élő organizmusnak tekinti, annak tagjai, részjelenségei: jog, erkölcs, vallás, gazdaság egymással kölcsönhatásban, de mindig az egész szolgálatában állanak. A közgazdaság is legszorosabb összefüggésben van a társadalom egészével, a közgazdaságtan az emberi kulturtudományoknak csak részterülete. Mint minden, ami az élethez tartozik, a gazdasági tünemények örökös mozgásban, időben vannak; izoláló absztrakció útján való megismerésük nem lehetséges. A liberális iskola individualizmusával Müller univerzalisztikus-organikus felfogását szegezi szembe. Az állam: az emberi dolgok totalitása. Mérsékelt beavatkozása, irányítása szükséges. A gazdálkodás Smith-féle materialisztikus felfogásával ellentétben Müller a szellemi, nem mechanizálható szükségletek fontosságát s a közgazdasági racionalizmussal szemben a romantikus-misztikus világszemléletet hangsúlyozza. Müllerhez csatolja a szerző a történeti iskolát, jóllehet annak eredetét sokan *List Frigyes*ben látják s tényleg ennek az írónak is van abban szerepe. Müllerrel való párhuzamba állítása után a francia uralom bukását követő politikai légkörről s a német vámegység mozgalmáról kapunk képet s kitűnő fejtegetését olvassuk a nemzeti eszme fogalmi és történeti kialakulásának. List dogmatörténeti, dinamikus érdeme, hogy a nemzet fogalmát, melyet Humboldt vezetett be a tudományba s Fichte dolgozott ki legmélyebb bölcseleti alapon, kiterjesztette gazdasági területre, a nemzet meghatározásának lényeges jegyei

közé felvéve a gazdasági önállóságot. Ismeretes, hogy List a nemzet valódi vagyonát produktív erőiben látja, különösen a magasabb fejlődési fokot jelentő iparban. Változhatatlan, örök érvényű természettörvénynek tartja, hogy a fejlettebb országok elnyomni igyekeznek a gyengébbeket: innen a vámvédelem szükségessége. Listtel kapcsolatban szerző a nemzeti gondolatnak közgazdasági szerepét, a váelméleteket, az ipari és agrár állam problémáját s a fascizmust tárgyalja. Listből sokat merített *Carey* is, de ennek nacionalizmusával szemben tudatosan individualista álláspontra helyezkedik, az embert a társadalom molekulájának tekinti. *Careyre* Comte pozitivizmusa volt a legnagyobb hatással, de Comte történeti módszerétől eltérőleg ő a jelenleg minket körülvevő emberek akarja megérteni s ehhez egy matematikainak vélt, valóságban azonban absztrakt-deduktívnak nevezhető módszerhez folyamodik. Fontossága nem is ebben, hanem az amerikai fellendülést, friss életerőt reprezentáló s főleg Franklinból merítő optimizmusában rejlik. Az organikus és anorganikus világot egyaránt csodálatosan harmonikusnak, szilárd természettörvényektől kormányzotttnak látja s ez az optimizmus nyilvánul meg közgazdasági tanaiban is.

Igen érdekes, de sok bírálatot fog kiváltani *Thünen* beállítása. Itt szerző mindenek előtt a matematikai módszer eredetét és alapjait keresi, bővebben ismerteti Descartes bölcselét, a mathesis universalis konstrukcióját, annak a morális és társadalomtudományokba való behatolását Hobbes, Spinoza, Leibniz, a természetjog egyes teoretikusai útján. Kapcsolatban *Thünen* módszerének különböző felfogásaival, *Surányi-Unger* könyvének egyik legszellemesebb fejezetében megállapítja, hogy *Thünen* két különböző világot s a „közgazdasági substanciá”-nak is két fajtát különbözteti meg: az egyik a változó, hely és időtől függő természet, a másik az e felett álló, változatlan érvényű világ. E gondolat emlékeztet a társadalmi és gazdasági kategória modern megkülönböztetésére. Már most *Thünen* izolált államában az induktív eljárás s a relativitás szempontja a gazdaság változó, konkrét adottságaira vonatkozik, az ő főérdeklődése azonban a gazdasági kategóriára irányul s ennek tulajdonságait keresi a matematikai módszer útján. Módszerének első elve az izolálás: megfelel annak a cartesianusi rendező elvnek, mely szerint a tudományosan vizsgálendő tárgyakat olyan gondolati formára kell visszavezetni, aminőben a valóságban nem léteznek ugyan, azonban matematikai kezelésre hozzáférhetők. *Thünen* kirekeszti mind a közgazdaság változó kategóriájára vonatkozó körülményeket, hogy végül egészen a másik, a konstans kategóriát állíthassa elének. Az izolálás után következik ugyancsak cartesianusi elvek alapján a szintézis: az izolálás útján nyert,

tiszta nagyságviszonyt jelentő elemeknek ismét algebrai módon, komplikált formulákba való összekötése s ily módon a reális valósághoz való közeledés. Szerző Thünen módszerének s ezáltal dinamikus jelentőségének fent vázolt kitűnő elemzése után kiemeli még tanainak gazdaság- s nevezetesen szociálpolitikai színezését s ismerteti az azokon alapuló Ehrenberg-féle exakt-összehasonlító módszert s a matematikai iskola tételeit és képviselőit.

Míg Thünen dinamikus hatása csak módszeréből ered, *Menger Károlynál* a módszer a dinamikus erőnek csak egy részét szolgáltatja, tanának pozitív tartalma nem kevésbé fontos. Menger tudvalévőleg igen finom, szubtilis analizisekre hajló elme volt, tanainak ismertetése a filozófia sokféle területére való kitérést tesz szükségessé. Mindenekelőtt fontosak tudományelméleti és methodologiai alkotásai, ezek bevezetése-képen szerző igen szépen elemzi az indukció és dedukció, az analízis és szintézis problémáit, valamint a tudományok felosztásának kérdését természet- és szellemi tudományokra: a szerepet, amit amazokban az általános játszik, emezekben a szellemi, a társadalmi érték momentuma veszi át. Ezután ismertetve a módszer kérdésének fejlődését Menger előtt, részletes elemzését nyújtja a Menger-féle módszernek, a történeti iskola bírálatának, a tiszta elmélet szükségessége megokolásának, Menger tudományelméletének és felosztásának. Menger-nél találjuk először a közgazdaságtannak bizonyos szisztematikai felosztását s a különböző disciplinák részére különböző módszereknek kijelölését. Megkülönbözteti az individuális és generális ismereteket s az egyes tudományok keretein belül mindkét fajta megismerésnek szerepet juttat. A gazdaságtant tudvalevőleg felosztotta gazdasági statisztika és történetre, a jelenségek monografiájára, elméletre és praktikus vagy alkalmazott gazdaságtudományra s ő maga a fősúlyt a teoria kifejtésére helyezte. Exakt módszere a legelemibb jelenségek izolálásában áll. Ismeretes s nem volna értelmé itt kitérnünk a nyomán feltámadt módszer-vitára, nemkülönben a határháson elméletének kialakulására s általán az osztrák iskola jellemzésére.

Mengerrel a szerző lezárja a tulajdonképeni nagy közgazdasági teoretikusok sorát s most még a dinamikusok egy másik csoportját elemzi, azokét, akik nem érik be a gazdasági jelenségek megértésére való törekvéssel és gazdaságpolitikai rendszabályok ajánlásával, hanem a társadalmi igazságtalanságok orvoslását az egész társadalmi rendszer mélyébe vágó reformokkal, az egész társadalmi szervezet átalakításával akarják elérni. A modern szocializmus tanainak filozófiai hátterét keresve, azt első sorban a francia felvilágosodás eszmeáramlatában találjuk. Az önszeretetet, a szenvedélyek és

ösztönök jogait elismerő ethika, melynek egy Helvetius, a kultúra vívmányainak bírálata, a szabadság, az egyén korlátlanságának tana, a nevelés nagy hatásában való hit, melynek Rousseau a legerőteljesebb hirdetője, alkotják egyik alapját az egyén jogait, az egyének boldogulását követelő szocialista elméleteknek. Az egyes írókra ható befolyások közül nyilván nehéz feladat már most kiválasztani azokat a tényezőket, amelyek legdöntőbben hatottak elméleteik kialakulására és szerző igen helyesen hangsúlyozza, hogy ha a szocializmus különböző képviselői között valamely eszmei hatásnak erősebb érvényesülését megállapítja: ez nem jelenti azt, mintha a többi szellemi tényezőnek is nem lenne e doktrinák kialakulásában számottevő szerepük. Mégis az egyes írók műveiben meg lehet állapítani bizonyos központi erejű alapeszmét, filozófiai gyökeret: így *Fourierr*a elsősorban a fent jelzett ethikai-lélektani momentumok hatottak, szerinte az emberi ösztönök, hajlamok, azok vonzásai ép úgy szabályozzák az emberi együttélést, mint a nehézkedés az anyagi világ molekuláris viszonyait. Az ember szívesen végez a hajlandóságainak megfelelő munkát s ezt a sajátosságot kell kihasználni a közgazdaságban. Itt, *Fouriern*ál merül fel először a munka lélektanának gondolata, melynek ma oly szép fejlődését látjuk. Másik dinamikus hatású meglátása, hogy az egyforma ösztönű, egyforma hajlandóságú embereket kell munkacsoportokba egyesíteni: itt a szövetkezet eszméje, melynek gyakorlati és elméleti alakulását szerző szintén bemutatja. Ellentétben *Fourier* naiv történetbölcséleti elképzeléseivel, *Proudhon* szocializmusának első sorban történetbölcséleti gyökerei vannak: *Condorcet* tanítása az emberi haladás korlátatlanságáról, melyet *Saint-Simon* fejlesztett tovább közgazdasági irányban s pozitív történetbölcséletté *Comte* foglalt össze. *Proudhon* legmélyebb alpeszméje az emberi haladásban való hit: ennek képviselője a forradalom, szemben a mozdulatlanság, az „abszolút” elvét képviselő egyházzal. Az emberiség érdeke a haladás, tehát a forradalom: tulajdon, jog, állam megtagadása az emberi egyén végtelen képességeinek kifejleszthetése érdekében. *Proudhon*hoz az anarchisták elmélete csatlakozik. Viszont *Henry George* tanainak legfőbb központi dinamikus mozgatója a társadalmi igazság eszméje. Szép fejezetben olvassuk itt a társadalmi igazság fogalmának filozófiáját és annak kialakulását. Még *Aristotel*stől ered az elosztó és kiegyenlítő igazság megkülönböztetése, az antiindividualista-organikus társadalmi elméletek az első, az individualista-mechanikus elméletek a második felfogás alapján állanak. Míg az elosztó igazság eszméje elismeri a társadalmi egyenlőtlenségeket, addig a kiegyenlítő igazság azok megszüntetésére törekszik: legerősebb történeti megnyilvánulása „az emberi jogok deklarációja”. Ez, a kiegyenlítő igazság

eszméje rejlik Henry George tanainak mélyén: az ember szubjektív, Istentől adott jogainak elismerését kívánja. A társadalmak folytonos haladásban vannak, azonban a társadalomban levő helyzeti és erőbeli egyenlőtlenségek megkötői a haladásnak s elfajuláshoz visznek. Ha meg akarjuk menteni civilizációnkat, a felburjánzó egyenlőtlenségek megszüntetésére s az igazságosság isteni természet törvényének helyreállítására kell törekednünk. Az igazságtalanságok alapja a georgeizmus szerint a földtulajdon, azt kell tehát valamilyen módon eltörölni.

Az utolsó dinamikus, akit szerző elemez, *Marx*, akinek filozófiai háttére már eddig is jól fel volt dolgozva. Szerző beállítása és összefoglalása e részt is igen ügyes s a vitás problémákat is jól megvilágító. *Marx* történetbölcselete tudvalevőleg egyrészt a német romantika idealizmusában, másrészt a francia felvilágosodás materializmusában gyökerezik. Hegel és Feuerbach elemzése után szerző ismerteti azt a vitás kérdést, hogy *Marx* metafizikai értelemben véve is materialista volt-e; végig vezet itt a materialista metafizika s az azon alapuló etika történetén, főleg de la Mettriet elemezve. *Hobbes* viszi át először társadalmi térre a materializmus tanait s homályos körvonalakban nála jelenik meg először a gondolat, hogy az emberiség kulturális fejlődését gazdasági okok határozzák meg. Ez a gondolat következetes kifejlesztésre talál *Saint-Simonnál*. *Marxot* a metafizikai materializmus problémája nem foglalkoztatja. „Azt mondhatnánk” — jegyzi meg itt kitűnően a szerző — „hogy a társadalmi materializmusnak átvétele által *Marx* szükségképen a metafizikai materializmussal is a függés viszonyába került. De ez a függőség nem vezeti őt további spekulációkra ebben az irányban és gondolatvilágának bizonyos idealista elemeit se tudja teljesen elnyomni”. (II. 502. l.) Ha *Marx* egyfelől a hegeli idealizmusból, másfelől a francia szociális materializmusból merít is, műve nem csupán e kettőnek mechanisztikus egyesítése: „az által, hogy a hegeli filozófiának új tartalmat, a társadalmi materializmusnak viszont új formát adott, a két gondolatkör között új épületet teremt, mely organikus összeállításában mindkettőtől lényegesen különböző”. (II. 508. l.) Szerző kitér még a darwinizmus hatására s nem felejt el megemlíteni a marxizmus tanának a tudományos matematikai jelleg ellenére erősen kidomborodó etikai vonásait. Jó összefoglalásban nyújtja végül *Marx* gazdasági tanait s a nyomukban fakadó szocialista elméleteket.

Végigfutva így *Surányi-Unger* könyvének eszmemenétén, látnivaló, hogy munkája óriási anyag feldolgozását tartalmazza és egyaránt feltételezi a filozófia és a közgazdaságtan irodalmának és történetének ismeretét. Az egyes iskolák beállítása, az egyes filozófiai tanok lényegének kiemelése s a köz-

gazdasági elmélettel való összefüggésük feltárása tárgyában kétségkívül lehetnek eltérő felfogások, ily széles területekre kiterjedő munka részleteiben szükségképen bő alkalma és lehetősége nyílik a bírálóknak: senki se fogja azonban tagadhatni a szerző alaposságát, a problémáknak, melyekkel foglalkozik, azok mélyéig hatoló átélését s az egyes kérdések irodalmának igen lelkiismeretes átdolgozását. *Surányi-Unger* — különösen a még érettebb technikájú és kidolgozású második kötetben — kitűnően tudja néhány szóval megértetni az egyes tanok lényegét, a dinamikus hatású írók alapmeglátásait, azoknak koruk lelki világába, bölcséletébe való beleilleszkedését és műve elolvasásának leghasznosabb leszűrődése az az erősen belénk rögződő benyomás, hogy a közgazdasági elméletek mennyire hozzá vannak növe, mennyire függvényei a társadalmi lelkiségnek, a filozófiában megnyilvánuló kultúrfejlődésnek. Ha a szerző egyes, reprezentatív írókat vesz is elő s ezek tanain át keresi a bölcséleti alapokat: ez csupán módszer-technikai szükségesség s műve a közgazdaságtan egészének a filozófiával való kapcsolatát érzékelteti. Egységes képben tárul elénk az elméletek története az emberi lét legnagyobb problémáiról, az emberi megismerés módjairól, az élet és erkölcsiség mibenlétéről és elveiről alkotott vélemények változásai szerint differenciálódva. Mint a többi tudományé, a közgazdaságtan fejlődése sem bizonyos önmagába zárt, autonóm processzus eredménye, hanem a társadalmi fejlődés egészével kapcsolatos. Kérdés marad, hogy a társadalmi fejlődést — ahol e kifejezés nem jelent értékelést, csak időben való változást, folyamatos történetést — tényleg a filozófia határozza-e meg?

Jól tudjuk, hogy szerzőnek ez a methodologia hipotézise, hogy a társadalmi fejlődés lényege a filozófiában rejlik s hogy így a „társadalmi kategória“ tényezőinek hatása egységbe foglalva azon keresztül ragadható meg: ez a vélemény nagy szociológiai viták tárgya, hiszen például még ma is sokan vallják azt a történetbölcséleti dogmát, hogy a társadalom egész lelki élete, filozófiai vélemények és közgazdasági elméletek egyaránt a társadalom gazdaság-technikai szerkezete függvényének, felépítményének tekintendők. Viszont emlékezünk, hogy például Comte határozottan az embereknek a dolgokról alkotott véleményeiben, az értelmi fejlődésben, végeredményben a filozófiában látja a történeti fejlődés determinálóját s annak menetét a theologiai abszolutizmustól a pozitív relativizmus felé való haladásban jelöli meg. *Surányi-Unger* nem kénytelen dogmatikus határozottsággal állást foglalni e történetbölcséleti problémát illetőleg, megelégszik annak a kiinduló elvnek elfogadásával, hogy a filozófia legpregnansabb kifejezője, összefoglalója az egyes korok lelkületének s hogy magát a világszemléletek változását mi okozza, azt nem teszi

vizsgálódás tárgyává, mintahogy eredményei is függetlenek maradnak a társadalmi fejlődést meghatározó tényezők történetbölcséleti kérdésének eldöntésétől. Felvethetnők azonban azt a kérdést, vajjon a filozófia útján tényleg csupán a társadalmi kategória tényezőinek reprezentáns, összesűrített hatása nyilvánul-e meg az elméletekben s nem érvényesül-e a filozófia bizonyos önmagában álló befolyással a gazdasági kategória terén is? A magunk részéről egyébként a társadalmi és gazdasági kategóriáknak azt a merev szembeállítását, melyet fennebb jellemeztünk, époly túlzottnak tartjuk, mint a filozófia hatásának egyedül a „társadalmi kategória“ hatásával való azonosítását s nem tudjuk, vajjon Thüinen vagy Menger eredményei, épen a szerző felfogása értelmében nem volnának-e nagyrészt a tiszta gazdasági kategóriába tartozó tételeknek minősíthetők, a filozófia megtermékenyítő hatása pedig nyilvánvalóan ezeken is megmutatkozik. Különben a magunk részéről azt hisszük, hogy a „gazdasági kategória“ fogalma tán nem is terjed túl magának a gazdasági tüneménynek definícióján, azoknak a sajátos jegyeknek feltárásán, melyek a „gazdálkodás“ mibenlétét meghatározzák s egyéb társadalmi jelenségektől megkülönböztetik. De e merev szembeállításra nincs is szükség a közgazdaságtannak a filozófiával való összefüggései feltárásában.

Surányi-Ungernak könyvében az emberi gondolkodás számos, örök vita tárgyát képező kérdésével is kellett foglalkoznia, melyekre nézve végleg kialakult vélemények nincsenek és nem is lehetnek. Ezért nem volna értelme, ha itt vizsgálni próbálnánk, helyes-e például a civilizációknak Spengler szellemében való felfogása, vagy a természet- és szellemi tudományok megkülönböztetésének a szerző által felvett kritériuma s más ilyen problémákban vallott nézetei. Bizonyos, hogy állásfoglalásai mindenütt értékesek, alapos érvekkel támogatottak és a kérdések mai tudományos fejlettségének megfelelőek. Ép így nem tarthatjuk itt megkísérlendőnek a közgazdaságtan történeti problémáiban előadott nézeteinek bírálatát, ez az egyes dogmatörténeti kérdések specialistáinak feladata. Csupán azt az impressziókat akarjuk még megemlíteni, hogy némileg elhanyagoltnak látszik a lélektani tudományok fejlődése, ami pedig a XIX. század egyik legfontosabb filozófiai eredménye volt s mely nem maradhatott hatás nélkül a közgazdasági elméletre sem s érvényesülését különösen az osztrák iskolánál kell valószínűnek tartanunk. *Surányi-Unger* Smithtel kapcsolatban kitér Hartleyra és az asszociációs pszichológia eredetére, de azután műve további során a lélektani tudományok későbbi fejlődéséről nem tartja szükségesnek szólani. Igaz marad ugyan, hogy Menger lélektani alapfelfogása még mindig Smithre és Ricardora nyúlik vissza, mégis aligha csa-

lódunk, ha azt hisszük, hogy a pszichológiának a XIX. század folyamán elért fontos eredményei, jelesen az exakt irányban való kutatás megindítói, Herbart, Lotze s tán leginkább Fechner bizonyos szerepet játszottak s a határhaszon elmélet filozófiai gyökereinek kutatásánál műveik hatásának vizsgálata aligha maradna komolyabb eredmény nélkül.

Surányi-Unger munkája, ismételjük, a végtelenül szövevényes valóságnak egy sajátos nézőpontból való sikerült felvételét jelenti. Beállításaiban szükségképen bizonyos túlzásoknak, egyoldalúságnak kell megnyilvánulniok. Más felvételek lehetségesek a gazdasági fejlődés, a technika, a vallások, egyes történeti események s más egyéb tényezők hatásainak, mint vezérlő motívumnak vizsgálata alapján s az így nyert képekből együtt adódik a valóságnak gondolatban való megközelítése. A közgazdasági elméleteknek a filozófiával való szoros kapcsolatait még senki se világította meg oly egységes, szép felvételben, mint *Surányi-Unger* Tivadar. Sokkal mélyebbre hatoló és organikusabb, mint James Bonar hasonló című műve,* mely egyébként nem is terjedt ki a közgazdaságtan történetének egész területére, a legérdekesebb megállapításokra alkalmat nyújtó írókkal, mint például Müller Ádámmal, Thünennel vagy Mengerrel nem is foglalkozott, megelégedett egyes írók tanainak részletező, történeti elmondásával s nem nyújtotta szerves összefüggések módszeres feltárását. *Surányi-Unger* könyve a közgazdaságtan dogmatörténetének egy új eredményekben értékes és új kutatásokra ösztönző munkával való gazdagodását jelenti.

Nagy Dénes.

* Philosophy and Political Economy. I. kiadás. London, 1893. II. k. 1909.

Közlemények.

Báró Wieser Frigyes. (1851—1926.)

Folyó évi július 23-án tudományunk pótolhatatlan veszteséget szenvedett. Elvesztette korunk egyik legnagyobb theoretikusát, báró *Wieser Frigyes*t, aki egész életét a közgazdaság elméleti kérdései tanulmányozásának és felkutatásának szentelte és kinek nevéhez elméletünk nem egy tétele fűződik. Az isteni gondviselés hosszú időt engedett neki kutatásai számára és ez időt hangyaszigalommal és vaskitartással használta fel. De nemcsak hosszú idő adatott számára, melyet tudományos munkában tölthetett el, hanem kiváló tehetség is, mely az elméleti gondolkodók között az első sorba állította őt.

1851-ben Bécsben született osztrák hivatalnoki családból és egész egyéniségére rányomta a bélyeget a bécsi magasabb hivatalnoki körök kifinomodott életfelfogása, sőt bizonyos művészi érzéke, mely alkotásaiban is megnyilvánult. Miután szülővárosában elvégezte jogi tanulmányait, az akkor Németországban vezető történeti iskola vezéregyéniségeit hallgatta német egyetemeken. Így tanítványa volt Roschermak, Kniesnek és Hildebrandtnak. Kutatásaiban azonban nem kiváló tanárai nyomán indult. Talán éppen az elmélet elhanyagolása mesterei részéről volt az, ami őt a legszorosabb értelemben vett elmélet művelésére vezette, amire egyébként nagy abstraháló képessége és elmélyedésre való hajlama mintegy predesztinálta. Bizonyára már ekkor igen nagy hatással volt rá Menger tanítása, mely az elmélet elsekeltyedését panaszolva, a tiszta elmélet művelését tűzte magának célul. Így Wieser arra törekedett, hogy az elméletnek Menger által mutatott új útján haladjon előre és részt vegyen az elmélet új alapjai lerakásában. Ekkor kezdett az osztrák iskola kibontakozni, melynek Wieser Sax-szal, Böhm-Bawerkkal és Zuckerkandl-lal egyetemben egyik főszlopa lett.

Első nagyobb munkája: „Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes“ cím alatt 1884-ben jelent meg. Már ebben hathatós továbbfejlesztését találjuk a Menger által fölkarolt szubjektív értékelméletnek, melyet Wieser e munkájában széles alapon fejteget. Mintegy folytatása és további kifejtése az első munkájában foglalt gondolatoknak az a könyv, amely 1889-ben „Der natürliche Wert“ címen hagyta el Wieser tollából a sajtót. Amíg ugyanis első munkája az érték lélektani alapjaival foglalkozik, e második könyve az értékelés szabályait igyekszik részletesen kifejteni és különösen a hozadéki érték kérdését megoldani. Az értékprobléma, mint a közgazdaság központi kérdése, foglalkoztatta a további időkben is legnagyobb mértékben Wiesert és 1909-ben a „Verein für Sozialpolitik“ számára ismét az értékről készített előadmányt, amely azonban ezúttal új irányban foglalkozik a kérdéssel, amennyiben a pénz értékalakulásának kér-

dését taglalja. („Der Geldwert und seine geschichtlichen Veränderungen“).*

Amidőn a „Grundriss der Sozialökonomik“ című gyűjteményes munkában a közgazdaságtan összes kérdéseinek az újabb kutatások alapján való feldolgozása indult meg, jellemzően Wiesert bízták meg a legfontosabb és legnehezebb feladattal, az elméleti közgazdaságtan kidolgozásával. E megbízatás nagyszabású eredménye lett a „Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft“ cím alatt 1914-ben megjelent munka, mely a közgazdaságtan elméletét a szubjektív értékelmélet alapján összefoglalja, szinte kodifikálja. Wieser azonban, miután mintegy lezárta e munkával elméleti nézeteinek összefoglalását, magas kora ellenére is tovább dolgozott. A közgazdaság jelentőségének kutatása mindinkább rávitt azoknak a nagy szociológiai összefüggéseknek a vizsgálatára, melyekbe a közgazdaság jelenségei is beletartoznak. Azt szokták mondani az osztrák iskoláról, hogy a maga elvontságában teljesen eltávolodik az élettől és a gazdasági életet csupán a maga absztrakt mivoltában vizsgálja. Semmi sem bizonyítja talán jobban ennek téves voltát, mint az, hogy Wieser, az osztrák iskola egyik oszlopa és legtipikusabb képviselője, miután az elszigetelő módszer segítségével a tisztán gazdasági összefüggéseket átkutatta, szükségét érezte annak, hogy azokat a tényezőket bővebben megvizsgálja, amelyek a közület szerkezetéből, tehát társadalmi mivoltából kifolyólag közrehatnak a gazdasági életben. És amidőn azzal vádolják a szubjektív értékelméletet, hogy csak a gazdasági szemponttal törődik és az igazán társadalmi tényezőket elhanyagolja, akkor élő cáfolatnak áll itt Wieser legutolsó nagy munkája, mely „Das Gesetz der Macht“ címen a folyó évben hagyta el a sajtót. A társadalmi élet leghatályosabb tényezőjét, a hatalom befolyását a közületi létre és a gazdasági életre vizsgálja e szép munkájában.

Csak a legfontosabb munkáit érinthetjük itt, pedig e nagy munkákon kívül, melyek mindegyike a tárgyalta kérdés szempontjából alapvető, Wieser még számos kiváló elméleti értekezést és nem egy politikai vonatkozású fontosabb tanulmányt is írt. Igen jelentős munka a „Theorie der städtischen Grundrente“ című értekezése, mely egy elméletileg eléggé elhanyagolt kérdéssel foglalkozik.

Wieser munkásságát kezdettől fogva siker kísérte. Egész fiatal korban lett a bécsi egyetem magántanára és már egy évvel reá a prágai német egyetemre hívták meg rendkívüli tanári minőségben. 1889-ben rendes tanár lett és a tanári testület bizalma 1901-ben az egyetem rektori székébe emelte. Midőn azután 1903-ban Menger nyugalomba vonult, a bécsi egyetem, mint méltó utódot, Wiesert hívta meg e tanszékre, melyet — rövid megszakítással — 1922-ig betöltött. Tanári működésének megszakítása abból származott, hogy miután 1917-ben az osztrák uralkházának tagjává neveztetett ki, még ugyanez évben a kereskedelemügyi miniszeri széklet kellett elfoglalnia. Tanári tevékenysége maradt mégis egyéniségének megfelelően vágyódásának tárgya és mihelyt megszűnt miniszter lenni, ismét visszatért a katedrára. Nyugalombavonulása után is tovább rendszeresen adott elő az egyetemen és a most kezdődő félévre is hirdetett előadást.

Tudományunk történetébe Wieser nevét természetesen elsősorban értékelméleti kutatásaival írta be. Menger csak körvonalozta az új értékelméletet és Wieser Böhöm-Bawerkkal együtt vé-

* Megjelent a Verein für Sozialpolitik 132. kötetében.

gezte a kidolgozás fáradságos munkáját, mely nem egy új eredményt hozott felszínre. Így különösen a *gazdasági beszámítás tana* jelentékeny részben Wieser nevéhez fűződik. Ezzel az osztrák iskola egészen új fejezetet iktatott az értékelméletbe és ügyekezett feltárni a hozadéki érték törvényszerűségeit. Persze olyan módon lezárni az elméletnek ezt a fejezetét, hogy az mindenfelé ellentmondás nélkül elfogadtassék, Wiesernek nem sikerült. Különösen Böhm-Bawerk nézetei e tárgyról nem egyeznek teljesen Wieser felfogásával és a gazdasági beszámítás tana ma is még heves vita tárgya. Az csak természetes, hogy a régi értékelmélet hívei nem fogadják el és Kleinwächter egyenesen a kör négyyszögesítésének nevezte el a gazdasági beszámítást,* amely szerinte semmivel kevesebbet nem akar, mint meghatározni azt, hogy a termény előállításánál közreműködött különböző termelési tényezők mindegyikének mi tulajdonítandó az értékéből. Ezzel szemben azonban Wieser erősen kiemeli, hogy nem igazi értékfelosztásról, hanem csak annak felkutatásáról van szó, hogy milyen eredményt hoznak létre a közreműködött termelési tényezők. És hasonlítja a termelési javak értékelésének folyamatát a büntető jogi beszámításhoz, — innen vette a gazdasági beszámítás elnevezést is, — amidőn nem pontosan az okot akarjuk megállapítani, hanem csupán azt, hogy mily eredmény tulajdonítandó az egyes közreműködött tényezőknek. Bár kivált az úgynevezett specifikus termelési tényezők (tehát azok, amelyek nem pótolhatók, vagy csak egy összetételben használatosak) az értékmeghatározásnak még ma is vitás kérdését alkotják, az kétségtelen, hogy a hozadéki értéknek más magyarázatát, mint amit a gazdasági beszámítás tana nyújt, eddig nem sikerült találni.

Másik nagy alapvető érdeme Wiesernek, hogy *kimutatta a subjektív értékelméletnek a pénzelméletre való alkalmazhatóságát*. A pénzérték kérdésének megoldása egy bizonyos időben holtpontra érkezett és az új értékelmélet tanácstalanul állt a kérdéssel szemben, holott kétségtelen volt, hogy abban az esetben, ha a határhásonelmelet csakugyan az értékelés alapvető tényezői megismerésére jutott el, akkor alapulvételével a pénzérték kérdésének is megoldhatónak kell lennie. És e megoldás lehetőségére Wieser mutatott rá, amidőn meggyőzően kifejtette a pénzértéknek a jövedelem nagyságával való összefüggését, és amidőn ily módon szigorúan szétválasztotta a pénz subjektív és objektív csereértékét. Míg a pénz objektív csereértéke piaci eredmény, addig a pénz subjektív csereértéke objektív csereértékének és a felek jövedelmi helyzetének függvénye.

Wieser nagy gondolatbősége és intuitív képessége lehetővé tette számára azt, hogy aránylag keveset olvasva, a tudomány legkiválóbb képviselői közé küzdhetette fel magát. Munkáiban kevés idézettel találkozunk és a közgazdaságtan története aránylag kevésbé érdekelte. Egyik jó bizonyítéka ennek az, hogy mint a subjektív értékelmélet egyik művelője, egyik megalapozója, nem igen érdeklődött az iránt, hogy már régebbi korban is mennyire foglalkoztatta az érték subjektív eredete a kutatókat. Így hát teljesen elkerülte úgyszólván figyelmét az, hogy kivált Olaszországban és Franciaországban, de Németországban is, már régóta csírázott a subjektív értékelmélet. És hogyha Wieser, Bernouilli és egyéb matematikusok fejtegetéseit ismerte volna, akkor a pénzérték subjektív alapon való megoldásának alapjait már ezekből me-

* V. ö. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik III. F. 59. köt. (1920.) 133. old.

ríthette volna. Így azonban teljesen saját okoskodása alapján kellett eljutnia a fent ismertetett eredményre.

Ha Wieser aránylag kevesebbet olvasott, ez azonban távolról sem abból származott, mintha mások felfogását kevésre becsülte volna. Hogy mennyire a kegyelet hatása alatt állott a régiekkel szemben, legjobban mutatja, hogy a szükséglettelítési alaptörvényt ő keresztelte el „Gossen-féle törvénynek“, az elnevezést azzal indokolva, hogy a tudomány becsületbeli kötelességet teljesít, ha Gossen nevéhez fűzi a törvényszerűséget, melyet Gossen látott meg legelőször. Abból indulva ki, hogy a tudományban a fogalmak kialakítása milyen nagy szerepet tölt be, Wieser igyekezett a fogalmak megfelelő elnevezésére is. Így ő tőle származik a *határhaszon elnevezés* és tudjuk, hogy a hozadéki érték alakulását ő nevezte el *gazdasági beszámításnak*.

Midőn Wieser munkásságának delelőjén állott, úgy látszott, hogy a határhaszonelmélet, melynek kifejlesztésében ő hatalmas részt vett, rövidesen meghódítja az egész világot és teljesen a klasszikusok által alapított rendszer helyébe lép. Olaszországban, az északi államokban, és különösen Amerikában, gyorsan szaporodott a szubjektív értékelmélet híveinek száma és kivált az olasz és az amerikai elmélet erősen az új alapra helyezkedett. Az Egyesült Államoknak akkor legnagyobb theoretiikusa, *J. B. Clark* egész elméletét a határhaszon tételeire építette. Böhm-Bawerk és Wieser gondolataival bőven és legnagyobbreszt helyeslőleg foglalkoztak az amerikai és részben az angol tudósok, amennyiben pedig polémikákra került a sor, Böhm-Bawerk mellett mindenkor tisztelettel meghallgatták Wiesert is. A maga méltányos felfogásában Wieser egyébként mindenkor érezte azt is, hogy eleinte túl élesen formulázták a klasszikus tanítással szemben való ellentétet és Böhm-Bawerkkal együtt ő is igyekezett az ellentét elsimítására különösen a költségtörvény kérdésében. És e téren valóban óriási érdeme van az új értékelméletnek, amennyiben kimutatta azt, hogy a költségtörvény fennáll ugyan, de nem végső törvénye az értékalakulásnak.

Wieser életének utolsó évtizedében a határhaszonelmélettel szemben erősebb és hatályosabb kritikai áramlatok léptek fel, melyek a szubjektívizmust és psychologizmust nagyobb mértékben támadják. A mesternek, aki tanítványaira suggestív hatással volt, meg kellett érnie azt is, hogy régebbi tanítványainak egy része ellene fordult. Így eltávolódott tőle Spann, aki, mikor 1914-ben a „*Theorie der Gesellschaftlichen Wirtschaft*“-ban Wieser összefoglalta és egységesen előadta elméletét, azt a kijelentést tette előttem, hogy a közgazdasági elméletnek igazán klasszikus munkája fekszik előttünk. És amidőn ugyan-e munka 1924-ben második kiadásban jelent meg, Wieser egy másik tanítványa, Amonn tisztelettel bár, de majdnem az egész felépítésében elhibázottnak bélyegezte munkáját.* Igaz, hogy Amonn legújabb könyve tanulása szerint nem az érték szubjektív eredetét tagadja, csak az ellen foglalt állást, hogy erre kellene az egész közgazdaságtant felépíteni. Ezért Wieser szuggesztív hatása környezetére nem szűnt meg és az ő szellemében igyekeznek egyesek most is a határhaszonelméletet továbbfejleszteni (így Hans Mayer, Carl Landauer, Leo Schönfeld stb.)

Az újabb törekvések legalább is azt a központi szerepet nem akarják többé megadni a határhaszonelméletnek, melyet az

* V. ö. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 51. köt.

osztrák iskola eleinte és Wieser mindvégig az elméletnek tulajdonít. De végre is, minden elmélet egy bizonyos idő múlva impulzusát kiadja és ha maradandó eredményt is hagy maga után, újabb gondolatoknak kell, hogy adjon teret. Így volt ez a klasszikus iskolával is és így lesz a határhaszonelmélettel is. Ez azonban nem változtat azon, hogy a tudomány végtelen sokat köszönhet az elméletnek és annak a munkának, melyet annak keretében Wieser kifejtett, ahogyan a klasszikusok tanítása sem enyészett el akkor, amidőn a határhaszon elmélet feltűnt a láthatáron. Az utókor feladata mindenkor az, hogy olyan gondolatokat kellő távlatba helyezzen, melyek felmerülő fényük folytán annyira elvakítják a szemet, hogy minden mást homályba helyeznek. Midőn szemünk hozzászokott az új fényhez, csak akkor látjuk meg a többi környező gondolatokat is és csak akkor tudjuk az új gondolat helyét a többiek között megállapítani. Wieser munkássága is vakító fényben ragyogott és egy ideig széles körben minden mást háttérbe szorított. Ha az általa kifejtett gondolatok elméleti rendszerünkben a kellő helyre fognak kerülni, akkor is hatalmas gazdagodását fogják jelenteni tudásunknak.

H. F.

Edgeworth, Francis Ysidro. (1845—1926.)

Az elméleti közgazdaságtan angol képviselőinek egyik legkimagaslóbb alakja és a Royal Economic Society egyik vezéregyénisége, egyúttal a közgazdaságtan angol művelőinek legidősebb tagja szállt sírba Edgeworth-tal. Az abstract elméleti iránynak volt képviselője és a gazdasági politika területe távol feküdt tőle. Elméleti iránya is főképpen a matematikai módszer keretében mozog. Neve nálunk kevésbé volt ismert, minek okát leginkább abban kell keresnünk, hogy az általa művelt matematikai irány nálunk eddig követőkre alig talált. Mindenfelé azonban, ahol a matematikai közgazdaságtan gyökeret vert, Edgeworth fejtegetéseivel és tételeivel sokat foglalkoztak, mert mélyen szántó és eredeti gondolatok gazdag tárházát nyújtják értekezései.

Régi vagyonos családból származott és igen gondos nevelésben részesült. Képzettsége nagyon sokoldalú volt. A londoni Kings Collegén kezdetben a logikának volt előadója, de nemsokára Tooke tanszékére ment át és közgazdaságtant adott elő, 1891-ben Thorold Rogers halála után az oxfordi egyetemre hívták meg, ahol ugyancsak a közgazdaságtan tanára volt. E tanszéket egész 1922-ig töltötte be. Tanári tevékenysége mellett élénk részt vett a tudományos életben és midőn 1890-ben megalakult a Royal Economic Society, Edgeworth lett annak a titkára. E minőségében kezdetől fogva szerkesztette a társaság kütünő folyóiratát, az Economic Journalt. E tevékenységében a külfölddel fenntartott összeköttetései és széles látóköre nagy előnyére szolgáltak. Az adminisztratív teendők iránt ellenben kevés érzéke volt és így előbb Henry Higgs, később pedig Keynes tanár személyében segítő társat kapott, akik az Economic Journal szerkesztésében is résztvettek Edgeworth mellett. Szerkesztői és tudományos tevékenységét az egyesület nagy tiszteletben tartotta, minek legjobb bizonyítéka, hogy 1923-ban mintegy a társaságtan kifejtett hosszú és érdemdús munkássága elismeréséül Edgeworth értekezéseinek összegyűjtését és kiadását határozta el. E munka három kötetben egyesítve tárja élénk Edgeworth munkásságának nagyjelentőségű eredményeit. A német irodalomban Schumpeter ismertette behatóan e kötetet, melynek gondolataihoz Schumpeter tudományos irányánál fogva közel áll.

Az elmélet legelvonatabb kérdései voltak azok, amelyek Edgeworthot legszívesebben foglalkoztatták. Egy pillantás az előbb említett három kötetre, melyben munkáit összegyűjtötték (*Papers relating to Political Economy*, London, 1925.), meggyőzhet erről. De nemcsak legmagasabb fokú elvontság és matematikai gondolkodás jellemzik fejtegetéseit, hanem az általánosságok kerülése és a különböző lehetőségek vizsgálata. Majdnem elméleti kazuisztikának mondhatnók azt, amít *Edgeworth* értekezéseiben találunk. Bizonyára ez a hajlama az adódó eshetőségek gondos kivizsgálására tartotta vissza attól, hogy rendszeres munkát írjon. Hol a monopólium törvényeinek különböző feltételek mellett való érvényesülését kutatja, hol a növekvő termelékenységek eseteit, vagy az összefüggő költségek törvényeit, hol pedig az adóáthárítás bonyolult kérdéseit feszegeti. Minden kérdést a legnagyobb elméiell ragad meg és a legtanulságosabb módon fejteget. Minden vizsgálatából kitűnik, hogy a gazdasági élet törvényei nem oly egyszerűek, mint ahogyan sokan hiszik, hanem a feltételek változása az eredményeket is a legmesszemenőbben módosítja.

Különös feltűnést keltettek azok az értekezései, amelyek 1894-ben a nemzetközi kereskedelemről és 1897-ben az adózás elméletéről az *Economic Journal*-ban megjelentek. Nagy elismerésében részesült továbbá az *Encyclopaedia Britannica*-ban a valószínűség-számításról írt beható cikke. A *Palgrave-féle Lexikon*-ban is ő írta a matematikai közgazdaság körébe eső cikkeket. Mindenkor éles elmével, tiszta logikával ragadta meg a kérdéseket és minden fejtegetésében eredeti önálló gondolatokra találunk. Munkáinak olvasása azonban nem könnyű feladat, mert az olvasó részéről a legéberebb figyelmet kívánja éleseszű fejtegetéseinek követése. Abban, hogy Angliában ma a matematikai módszer az elméleti közgazdaságtanban annyira előtérben áll, Edgeworthnak is jelentékeny része van.

H. F.

Társadalompolitikai szakértekezlet.

1926 október 28—30. között Vass József népjóléti miniszter kezdeményezésére Budapesten országos társadalompolitikai szakértekezlet fog ülésezni, melynek elnöke Földes Béla, főtitkára Balog Andor, titkára Kovrig Béla. A szakértekezletnek célja megvitatni a szociálpolitika legaktuálisabb kérdéseit s konkrét javaslatokkal előmozdítani azok megoldását. Nyilvánvalólag meglesz azonban az a haszna is, hogy a szociálpolitikai problémák iránt a nagyközönségben is nagyobb érdeklődést fog kelteni s hozzá fog járulni hazánkban is bizonyos szociálpolitikai közhangulat megteremtéséhez s e kérdések helyes fölfogásának kialakulásához. Az értekezletnek csakis meghívottak vehetnek részt és szólhatnak fel. A kongresszus tárgysorozatát velünk az alábbiakban tudatták:

Társadalomerkölcsi és társadalompolitikai nevelés. Elnök: Balogh Jenő, előadó: Kornis Gyula.

A közigazgatási tisztviselők társadalompolitikai kiképzése. Elnök: Navratil Ákos, előadó: Tomcsányi Móric.

A középosztály válsága. Elnök: Apponyi Albert, előadók: Hegedüs Lóránt, Heller Farkas, Konkoly-Thege Gyula és Neményi Imre.

Szegényügy és közjótékonyosság. Elnök: Ripka Ferenc, előadó: dr. Lieber Endre.

Népességi politika. Elnök: br. Szterényi József, előadók: Kovács Alajos és Laky Dezső.

A tanya problémája. Előadók: Gesztelyi Nagy László és Sármezei Endre.

A mezőgazdasági munkások szociális biztosítása. Elnök: gr. Mailáth József, előadó: Mayer Károly.

Társadalompolitikai intézet. Elnök: gr. Zichy János, előadó: Erődi-Harrach Béla.

A munkanélküliség esetére való biztosítás és a munkanélküliség megelőzése. Elnök: Heller Farkas, előadók: Andor Endre, Balogh Andor, Pap Géza.

Munkáslakások. Elnök: Tolnay Kornél, előadók: Palik Ferenc, Szántó Menyhért.

Népélelmezés és tejprobléma. Elnök: Dréhr Imre, előadók: Deutsch Jenő, Gratz Ottó, Berczeller László.

Gyári bizottságok és munkaközösségek. Elnök: Huszár Károly, előadó: Navratil Ákos.

Koalíció és békéltetés. Elnök: Hegedüs Lóránt, előadók: Bencs Zoltán, Jászai Samu, Pap Dezső.

Munkavédelem és munkajóléti intézmények. Elnök: Pap Dezső, előadó: Somogyi Manó.

Szociálpolitika és statisztika. Elnök: Kovács Alajos, előadók: Gál Benő és Kovács Norbert.

A társadalompolitikai szakértekezlet üléseit a Magyar Tudományos Akadémia kistermében fogja tartani.

A szociálpolitikai kongresszussal kapcsolatban október 25—29-ig ülésező *közegészségi értekezlet* a szociálhygiene problémáit fogja tárgyalás alá venni. Elnöke dr. Müller Kálmán báró, főtitkár dr. Parassin József, titkár dr. Gortvay György. Az értekezlet tárgysorozatán szerepelnek a következő kérdések: Az egészségügyi közigazgatás újjászervezése, szülészeti rendtartás, betegápolók kiképzése és szervezése, anya- és csecsemővédelem, gyermekvédelem, iskolaorvosok, iskolástanulók védelme, iskolaegészségügy, különböző járványok elleni küzdelem (vörheny, pertussis, hastífusz, vérhas, malária, trachoma, tuberkulózis). Nemi betegségek, fajegészségügyi, szociálpolitikai feladatok, a család védelme, az alkoholizmus elleni védekezés, iparegészségügy, kórházügy, vízellátás, csatornázás, a levegő pormentesítése, parkok, erdők, lakásügy, mérnökök közegészségügyi továbbképzése.

A közegészségügyi és társadalompolitikai értekezletet 1926 október 24-én d. e. 11 órakor nyitja meg a kormányzó a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében. Megnyitó beszédet Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter mond.

Könyvismertetések.

Gide Charles: Anfangsgründe der Volkswirtschaftslehre. Übersetzt v. Dr. H. Bläch. Halberstadt, Meyer's Buchdruckerei, 1925. 91 l.

Franciaországnak ma legtekintélyesebb és az egész világon legismertebb közgazdasági tudósa, *Gide*, nemrégén megjelent kis könyvében elsősorban a közgazdaságtan népszerűsítését célozza. A bevezetésben kiemeli, hogy könyvecskéje távoiról sem akar rendszeres közgazdaságtant nyújtani, vagy a tudománynak az eredményeit bármily röviden is összefoglalni. Célját, mely a munka megírásánál vezette, szerényen abban jelöli meg, hogy a közgazdaságtan tanulmányozása iránt a kedvet felkeltse olyanokban, akik e tudománnyal eddig még nem foglalkoztak. Mintegy tehát kószolót akar nyújtani abból, hogy milyen kérdésekkel foglalkozik a közgazdaságtan.

Ezt a célt a könyvecske igen nagy mértékben szolgálja. A franciáknak az a nagy tehetsége, hogy nehezebb dolgokról is szinte az egyszerű elbeszélés módján tudnak írni, erre igen alkalmas. *Gide*-nek pedig, amint közgazdasági kézikönyvéből és az annyira elterjedt tantörténetéből kitűnik, melyet *Rist*-tel együtt írt, többi honfitársainál is fokozottabb mértékben van meg a tehetsége arra, hogy elemi, de mégis mindig értékes, tulságos és a tudás iránti vágyat felkeltő módon képes tárgyat fejtegetni. Így tehát ily bevezető megírására *Gide* a legnagyobb mértékben hivatva van.

Az egész könyvecske hét fejezetből áll és sorra veszi a szükségletet és a munkát, a cserét és az értéket, a pénzt, a tulajdont és ennek örökletes voltát, a bérleti és a kölcsönviszonyt (a kamat kérdésével), a munkabért és a vállalkozói nyereséget és végül a versenyt és a gazdasági összeműködést. Az utóbbi két kérdésről szóló utolsó fejezetben teljes mértékben kidomborodik *Gide* szövetkezeti nézőpontja. Amennyire ily szűk keretek között lehetséges, alaposan megvilágítja az önérdek kérdését, szépen összefoglalva az önérdek szerepét a gazdasági életben. Rámutat azonban az önérdek hátrányaira is és itt domborodik ki azután *Gide* felfogása a gazdasági élet jövőjéről és arról, hogy mily nagy szerep betöltését várja e tekintetben a szövetkezeti mozgalomtól. Ment marad felfogásában, mint eddig is, az utópisztikus szélsőségektől, mert a jövőre nézve sem vonja kétségbe az önérdek szerepét a gazdasági téren, de a szövetkezeti mozgalomban látja azt az egyensúlyozó erőt, amely a kollektív érdeket az egyéni érdek mellett érvényre juttatja és így az önérdek szükséges korlátozását viszi keresztül.

Azok számára, kiknek tanulmányaitól egyébként a közgazdaságtan távol fekszik, de mégis általános fogalmat akarnak arról nyerni, hogy e tudomány mivel foglalkozik, igen hasznos lesz e könyvecske, mely e tudományban jobban elmélyedni rá nem érő számára azért is különösen alkalmas, mert a behatóbb vizsgálatokat igénylő kételyeket az egyes pontokban nem érinti és mégis a nagy általánosságot leginkább érdeklő kérdéseket kontradiktórius alapon tárgyalja.

H. F.

Weinberger Otto: Die Grenznutzenschule. Halberstadt, Meyer's Buchdruckerei. 1926. XVI. + 126 l.

Amióta Németországban az elméleti kutatás iránti érdeklődés a történeti irány némi háttérbe szorulásával nagyobb mértékben felébredt, sorra jelennek meg a tantörténet körébe tartozó munkák, melyek egyes elméletek fejlődését irodalomtörténeti alapon tárgyalják. A munkák e csoportjába tartozik Weinberger most megjelent kis könyve is, mely mindenestre az e csoportbeli munkák legjobbjai közé sorolandó. Azt lehetne róla mondani, hogy majdnem nélkülözhetetlen segédeszköze mindenkinek, aki a subjectiv értékelmélet kifejlődésével és azzal az eszmekörrel kíván foglalkozni, amelyből ez az elmélet kinőtt.

Weinberger munkájának súlypontja éppen itten van. Behatóan átkutatta az irodalmat az értéktünemény subjectiv felfogása és a határhaszon-gondolat eredete szempontjából. E kutatásai eredményeképpen kis könyvében azokkal az írókkal foglalkozik legbehatóbban, kik a legkevésbé ismertek és káket legtöbbször másod- vagy harmadkézből vett megjegyzések alapján szokás az irodalomtörténetben letárgyalni. Így különösen behatóan tárgyalja a subjectiv értékelmélet matematikai és természettudományi (főkép pszichofizikai) előzményeit, miközben nagy előnyére szolgál a matematikában való alapos tájékozottsága. Szinte azt lehetne mondani, hogy e tájékozottság bármily fölényt is biztosít Weinbergernek az idevágó irodalom feldolgozásánál, a munkának magának bizonyos hátrányára lesz, amennyiben a matematikában való hasonló jártasságot tételez fel az olvasótól is, aki ezért helyenkint csak nehezebben követheti fejtegetéseit. Persze e hátrányt igen nehéz lett volna elkerülni, mert akkor a kereteket jelentékenyen tágítani kellett volna, hogy a szövegbe fűzhesse valahogyan az idevágó felfogások megértéséhez szükséges matematikai alapismereteket is. Mindenestre igen becses az a fejezet, amely a határhaszon-elmélet matematikai és pszichofizikai kiindulási pontjait a fejlődés alapján föltárja. Nagyon értékes a subjectiv értékelmélet kezdeteiről szóló az a vizsgálat is, mely a régi olasz és francia irodalmat világítja meg ebből a szempontból. Nagy előnye itt Weinbergernek az, hogy az olasz nyelvet teljesen bírja és ennél fogva könnyedén dolgozza magát át a régi olasz irodalmon is. Behatóan használja Graziani: *Storia critica della teoria del valore in Italia*, Milano. 1889. című kitünő munkáját is, mely nálunk — sajnos — meglehetősen ismeretlen. Ahol csak lehetséges, eredeti források alapján dolgozik. A későbbiek folyamán ismét kiválóbb szeretettel fordul a határhaszonelmélet matematikai alapjai felé és igen részletesen ismerteti a két Walras, Gossen és Jevons fejtegetéseit. Aránylag röviden és kissé elnagyolva foglalkozik a szorosabb értelemben vett osztrák iskolával, Mengerrel, Böhm-Bawerkkal és Wieserrel. Erre való tekintettel azt lehetne mondani, hogy nem is adja a határhaszonelmélet fejlődésének egész történetét. A munka értéke mindenestre nagyobb volna, ha az osztrák iskola fejlődését behatóbban vázolná és kitérne a határhaszongondolat amerikai továbbfejlesztésére is. Ez utóbbi teljesen hiányzik a munkából, amennyiben legfeljebb Clark-ra történik egy-két helyen utalás, anélkül azonban, hogy az amerikai gondolatfűzések rendszeresen beilleszkednének a munkába.

E hiány mellett is a munka igen értékes gazdagítása irodalmunknak, mert kivált a határhaszonelmélet kiindulási pontjainak egységes és alapos megvilágítása eddig hiányzott az irodalomban. Az újabb irodalom összefoglalása is értékes lett volna, de ennek elmagyolása-kisebb baj, mert amúgy is többé-kevésbé ismert. *H. F.*

Leroy, Olivier: Essai d'introduction critique à l'étude de l'économie primitive. Les théories de K. Bücher et l'ethnologie moderne. Paris, Librairie orientale P. Geuthner, 1925—XIV+138 p.

Leroy könyvének célja, hogy az ethnologiai kutatás mai eredményeinek világánál kritikai vizsgálat tárgyává tegye *Büchernek* ma már szinte klasszikussá vált és rendkívül elterjedt megállapításait a primitív gazdálkodásról. Bücher erre vonatkozó kutatásait tudvalevőleg a *Die Entstehung der Volkswirtschaft* c. tizenhat kiadást megért könyvének két első tanulmányában, a gazdasági ősállapotról¹ és a primitív népek gazdálkodásáról² szólókban, továbbá *Arbeit und Rhythmus* c. munkájában³ közölte s maga is úgy vélte, hogy elemzéseivel egy összehasonlító gazdaság-történetnek rakja le az alapköveit. L. előbb Bücher módszerét, azután megállapításait teszi alapos boncolás tárgyává. A mai ethnologiai kutatás már alig fogadhatja el a klasszikus evolucionizmus túlegyszerű tanait és a társadalmak és gazdaságok bizonyos egyirányú, egyféle stádiumokon átmenő fejlődésének tételével szemben a tények különbözőségére, az egyes társadalmak mindenkor sajátos életére mutat rá; ugyanaz az intézmény, pl. a tulajdon vagy a házasság tüneménye, két különböző civilizációban egész különböző formákat ölthet fel a többi jelenség, az egész társas milió hatása, színezése folytán. Minden etnográfiai és történeti ténynek tehát a saját miliójével, kíséző jelenségeivel együtt van csak megvilágító, tudományos értéke s nem lehet különböző civilizációkból és társadalmakból összehordott adatokat bizonyos a priori megszerkesztett elméletek támogatására felhasználni. Bücher pedig teljesen így, egy állandó segítésével formálja meg a primitív ember képzetét: egyszerűen feltételez bizonyos magasabbrendű tulajdonságokat a civilizált emberben s ezeket a primitívtől megtagadja. Így kerülnek szembe

altruizmus	egoizmus
szelidség	kegyetlenség
érdektelenség	kapzsiság
tisztesség	lopás
munka	restség
előrelátás	előrelátás hiánya
hála	hálátlanság

A jobboldali sor nyújtja Bücher primitív emberének lelki tulajdonságait, a valóságban azonban ez a konstrukció époly mesterséges, csak kevésbé logikus, mint a „homo oekonomikus“ Bücher által kifogásolt képze. Mindenképen sokkal szövevényesebb feladat megállapítani a primitív ember lélektanát és élet-sajátságait. De Bücher mesterséges konstrukciója még tovább megy: Az „Urzustand“ emberétől megtagadja a gazdálkodás tényét is s mintegy preoekonomikus állapotát rajzolja meg, amidőn az állattól nem különbözve kóborolt a földön. Ez az állapot azonban tisztán logikai csinálmány: az ember mindenütt, történeti vagy prehistorikus időkben egyaránt tudatos gazdasági tulajdonságokkal felruházott homo faberként jelenik meg, e gazdasági sajátosságokat elhagyva elhagyjuk az „ember“ körét s az állattan területére jutunk.

L. ezután egyenként előveszi Bücher tételeit s először is kimutatja, hogy a primitívek egoizmusa a valóságban nem létezik.

¹ Der wirtschaftliche Urzustand 1893.

² Wirtschaft der Naturvölker 1898.

³ I. kiadás 1896.

Bücher legkezdetlegesebb stádiuma, az „egyéni élelemszerzése“, midőn a férfi és nő külön tartja fenn magát, társaival nem törődik, öregekkel és gyerekekkel szemben kegyetlen: egyáltalán nem felel meg az alsóbbbrangú népek gazdálkodásában megállapítható tényeknek. A Veddák, Andamánok stb. apró csoportjaiban tudatos szolidaritás konstatálható, az élelem keresése, még inkább fogyasztása terén a kölcsönös segítség határozott szokásait látjuk ép úgy, mint az öregek és betegek támogatását. Epoly hibásak Bücher tételei a társadalmi szervezetre vonatkozólag. Az „alsóbbbrangú vadászok“-nál szerinte a társadalmi szervezet csaknem teljesen hiányzik, kis bandákban kóborolnak, az állatok farkáihoz hasonlóan, táplálékot keresve. Ezzel szemben a valóság az, hogy a legvisszamaradottabb népeknél is igen határozott társadalmi kapcsolatokat találunk. A gazdasági egység a család. Eltérőleg a régebbi pseudologikus promiskuitás elméletektől ma már kétségtelen megállapítása az ethnológiának, hogy a primitív népek körében a szigorú monogamikus házasság intézménye áll fenn, a legtöbbnél, különösen gyerek születése után jogilag felbonthatatlan. A gyermekkel szemben a szülők részéről ugyanazt a szeretetet és vonzódást látjuk, mint nálunk, a gyermekgyilkosság ténye sem oly általános, mint Bücher hiszi s nem is a legkezdetlegesebb népeknél fordul elő. Egyáltalán nem áll meg Büchernek az a tétele sem, hogy a szülői szeretet csupán a civilizáció fejlődésének terméke.

Bücher a primitív gazdálkodás tisztára egyéni jellegének bizonyítékát látja a szigorúan egyéni tulajdonban, mely szerinte az alsóbbbrangú népek körében a tulajdon egyedül uralkodó formája. Azonban az élet e részt is sokkal szövevényesebb s a tulajdont nem lehet egy formulára visszavezetni, mindenütt látunk egyéni tulajdonjogot a személyiség megnyilvánulásaként s látjuk e személyiség jogának korlátozását a csoport szükségletei szerint: a család, a klán, a törzs szintén tulajdon alanyai. A valóság mindig komplikált: például a kirgizeknél a nyári legelők közös tulajdonban vannak, a téli legelők ellenben, melyek ritkábbak, családi tulajdon tárgyai. Ez is mutatja, hogy az egyes intézmények helyes megérthetése végett azokat saját miliójukba kell visszahelyeznünk. Nem áll meg Büchernek az a tétele sem, hogy a primitív embert jellemzi a lopás. A tulajdon tisztelete általános, bár „szentségének“ magyarázatára eddig nem is kaptunk kielégítő elméletet. A primitív embert komoly megfigyelők legtöbbször rendkívül becsületesnek mondják. Az előrelátás hiányát, amit Bücher a primitív ember további tulajdonságaként elemez, maga a szerszámok készítése cáfolja meg. De élelmiszerek tartalékolását, fiatal növények és állatok kimélését célzó rendszabályokat is találunk náluk.

Végül L. Büchernek a munkáról, cseréről és az állatok domesztikációjáról adott elemzéseit veszi elő. Bücher szerint a valódi munkát megelőzte volna bizonyos játékos félmunka s ebből fejlődött ki a komoly gazdasági tevékenység. Így a játék, a művészet előbb volt, mint a munka. L. úgy ennek az elméletnek, mint a cserenélküli gazdálkodás, a vendégajándék s néma kereskedelemre vonatkozó fejtegetéseknek a tényeken alapuló cáfolatát nyújtja. A munka-játék elméletéből folyik Bücher teóriája a domesztikációra vonatkozólag: az állatok befogása szerinte nem utilitárius eredetű, gazdasági kihasználásukat megelőzi pusztán mulatsághoz való szelidítésük. L. hangsúlyozza, hogy az állatok domesztikációjának kérdése rendkívül komplikált s egyetlen formulára vissza nem vezethető kérdés, különböző fajoknál különböző okok és eredetek lehetnek. Ma csak annyi látszik bizonyosnak, hogy a gazdasági célokra meghódított állatfajok nagy többségének hazája Ázsia, hogy onnan terjedtek-e tovább vagy hogy különböző helye-

ken más módszerekkel és más okokból történtek-e a domesztikációk, ezeket csak részletkutatások tudják eldönteni.

Egyébként L. úgy véli, hogy a primitív lélektan s cselekvési módok, az intézmények kezdeteinek ismerete nem képesít bennünket a jelen megértésére s inkább csak kíváncsiságunkat elégíti ki. Szerinte a genetikus szociológiának értéke igen csekély s nem hogy a múltnak, egy intézmény fejlődésének menete értetné meg velünk a jelent, hanem ellenkezőleg a jelen ismerete világítja meg a múlt eseményeit. Az elszórt általánosítások helyett be kell érniünk a tények sajátos, egyéni színezetének ismeretét hozó, fáradságos utakkal.

Nagy Dénes.

Liefmann, Róbert: Vom Reichtum der Nationen. Untersuchungen über die sogenannten Reparationsfragen und die internationalen Verschuldungs- und Währungsprobleme. Verlag G. Braun in Karlsruhe, 1925. 143. l.

Tekintélyes külföldi írók, u. m. *Cassel, Keynes, Moulton* és *Mac Cuire* nyomán, — akik valamennyien erős bírálat alá vették a Dawes-javaslatokat — szerző azt a nagyfontosságú s egész Európa gazdaságára kiható kérdést veszi alapos elméleti boncolás alá, vajjon a hadisarc fizetése megakasztja-e a vagyon és jövedelem nemzetközi eloszlásának útjait, lehetséges-e valamely nemzetgazdaságot huzamosabb ideig a kulturfokán alul maradó élet-nivóra kényszeríteni, elbírja-e a csereforgalom nemzetközi lebonyolításának technikája azt, hogy a hadisarc által az eloszlás folyamata ne érvényesüljön?

Szerző előbb Németország jóvátételi terheinek ügyét rövid visszapillantásban tárgyalja s aztán áttér a kérdés elméleti részére. Nemzetközi viszonylatban is a javak értékelése azok hozadéka alapján történvén, a jövedelemeloszlás nagyjából a határpárok hozadéka alapján alakul ki, jóllehet föld-, néprajzi — s nem utolsó sorban politikai okok közrejátszhatnak abban, hogy az eloszlási folyamat ne menjen oly szabályszerűen végbe, mint a közgazdaságban. Szabad forgalom mellett a tőketényező helyváltoztatásának alig, a munkatényezőnek pedig szintén csak lényegtelen akadályai vannak, minek következtében az árucseré sémán bonyolódik le. Azt az esetet, amikor az elosztást vámok akadályozzák, Liefmann nem tekinti a kérdés szempontjából lényegesnek, minthogy ezeknek csak az első időben van csökkentő hatásuk s a folyamatot magát végérvényesen megakadályozni nem tudják. A határpárok hozadékának elve alapján úgy a tőke, mint pedig a munkatényező a legjobb elhelyezést keresik, mely irányzat akkor is, ha valamely nemzet hadisarcot tartozik fizetni? A fizetés két módját: effektív aranyra és értékpapíroknak — főleg külföldi értékeknek — átruházását nem számítva, mely két mód a hadisarc óriási összegeit véve tekintetbe, gyakorlati jelentőséggel nem bír — a jóvátételi kötelezettséget áruval, devizával vagy belföldi fizetőeszközzel lehet csökkenteni. Liefmann részletesen megvilágítja valamennyi módot s a világ gazdasági összefüggésekkel bizonyítja azt a fontos tételt, hogy a csere alapuló gazdaságban valamely nemzet egyoldalú s hadisarc alakjában megnyilvánuló szolgáltatása nem mozdítja elő a másoknak meggazdagodását, sőt a hadisarcra kötelezettnek kényszerű elszegényedése kedvezőtlenül hat vissza a győztesre is, illetőleg — minthogy a teljesítő fél dumpinggel élénkíti minden irányba fokozott kivitelét — a világ gazdasá-

ság egyensúly rendjét bontja meg. Politikai okokból lehet előidézni valamely nemzet életszintjének erőszakos leszállítását, de a gazdasági törvények teljes félreismerését jelenti az, ha nem látják, hogy a kieroszakolt elszegényedés egy, a fejlődés minden feltételével rendelkező nép korlátaín belül nem maradhat meg. Lényegében a jóvátételi kötelezettség azt jelenti, hogy a nemzeti jövedelem egy igen tekintélyes része, nemkülönben a nemzeti vagyoné is évek sorozatán át elvonatik, ami a tőkeképződés folyamatának megakasztását, a hadisarcra kötelezett fél behozatalának legmesszebbmenő korlátozását, az adótehernek mind nyomasztóbb súlyosbodását vonja maga után. Németország már átesett azon, amidőn inflációs eszközökkel igyekezett a jóvátételi kötelezettségeknek eleget tenni s most külföldi kölcsönnel stabilizált valuta mellett kénytelen azt folytatni. Liefmann kétségbevonja, hogy a Dawes-javaslatok céljukat elérjék s arra a következtetésre jut, hogy rövid időn belül ismét a márka vásárlóerejének rohamos csökkenése fog bekövetkezni. Az adóáthárítás törvényéből kiindulva a fokozottabb jóvátétellel járó magasabb adókra utal s általános áremelkedést lát, ami a márka belföldi vásárlóerejének súlyosbodását idézi majd elő. Tekintve, hogy az utóbbi huzamosabb ideig nem különíthető el a külföldi vásárlóerőtől, az egész jóvátételi kérdés ismét abba a circulus vitiosusba fog jutni, melyben röviddel ezelőtt volt. Szerző tiszta levezetései messzire nyúlnak: a jóvátételi kérdés s ezzel kapcsolatosan a háborús bel- és külföldi államadósságok ügye az európai gazdaság helyreállításának homlokterébe kerül. A Dawes-javaslatoknak bizonyosra vehető meggyőződése ezt a régóta megoldásra váró kérdést is meg fogja érlelni.

Szerző művének utolsó részét Amerika felhalmozott aranykészletének s ezzel párhuzamosan az európai államok által követendő valutapolitikának szenteli. Ellensége mindenféle ú. n. valuta-kölcsönnek s annak nemcsak szükségtelenségét látja, hanem feleslegességét is hangsúlyozza. Jóllehet Németország ilyen kölcsön nélkül oldotta meg a márka árfolyamának stabilizálását, e felfogást túlzottnak kell mondanunk, mert számos példával igazolható, hogy valutakölcsönöknek igenis kedvező hatásuk van, sőt adott esetben lehetetlen nélkülök a valutaprobléma megoldása. Liefmann a külföldi kölcsönöket csak a magángazdaság részére tartja megengedetteknek, a közület részére folyósítottakat pedig veszélyeseknek. E tekintetben megjegyezhetjük, hogy a közület által felvett külföldi kölcsön igen gyümölcsöző, ha az gazdasági befektetésekre fordíttatik s nem szolgál fogyasztási célokat. Ami pedig az amerikai aranykészletek elosztását illeti, szerző élesen kikel a metallista felfogás s a vele kapcsolatos fedezeti rendszer ellen s eltérőleg korábbi szigorúan nominalista nézeteitől, a „manipulated standard” mellett köti le magát. Hivatkozik e tekintetben az OMB elismert devizapolitikájára s elégségesnek tartja, ha a jegybankok csak minimális aranykészletet tartanak. Szerinte elsősorban Németországnak nagy érdeke, hogy Amerika aranykészleteitől ne tudjon szabadulni mert ez a magasabb árszínvonal további fentartását teszi lehetővé, ami magában rejti azt, hogy a tényleges jóvátételi kötelezettség kisebb.

Liefmann érdekesítő fejtegetései méltán sorakozhatnak eddigi kiváló műveihez. A magunk részéről hisszük, hogy a gazdasági élet törvényszerűségén huzamos ideig még politikai tényezők nem vehetnek erőt s az események szerzőt kétségtelenül igazolni fogják.

Lányi Rezső

Bergmann, Carl: „Der Weg zur Reparation.“ Frankfurt a. Main, Societäts Druckerei 1926. — 445. o.

Bergmann államtitkár könyve, amely a tudományos irodalomban első átfogó elemzése a versailles-i békeszerződés óta a reparációval összefüggő problémáknak, fokozottabb figyelmet érdemel annyiban is, hogy a szerző személyesen vett részt a versaillesi konferenciától kezdve napjainkig majdnem minden nemzetközi tárgyaláson. A mű 5 részre oszlik: az első Versailles-tól a londoni diktatumig, a második a teljesítési politika (*Erfüllungspolitik*) periódusától a moratorium időszakáig, a harmadik a Ruhrmegszállásig terjed, a negyedik rész a Dawesplánt öleli föl, míg az ötödik a jövő kialakulására vet egy futó pillantást. Szerény nézetünk szerint szerző túlságosan hosszú ideig időz a munka első részénél, a versaillesi békediktatumnál. Ez a téma már a német napi és periodikus sajtó által olyan hűen van kommentálva, hogy ha a versaillesi konferenciának külászatikáiról, a tárgyalás mikéntjéről nem olvasnánk újat, ezek a fejezetek nem is érdekelnék azt, aki a német-francia jóvátétel kérdéséhez akarna adatokat gyűjteni. Megemlítésre méltó szerző azon állítása, hogy a jóvátétel nagysága, ami annak a készpénz fizetési részét illeti, már eredetileg magában a békeszerződésben sem volt határozottan leszögezve. A békediktátum egyszáz milliárd aranymárka husz milliárdos első részletéről szól, amely bekezdés nyitva hagyja az ajtót újabb nagy összegek követelésére. Voltaképp a versaillesi békediktátum tragikuma ekként a németek részére abban rejlett, hogy a végleges jóvátételi összeg a szerződésben meghatározva nem volt. Viszont ez a körülmény kellőleg mutatja a szakavatottság hiányát, a nagy gyűlöletet, amely volt ellenségeink oldalán a békeszerződések józan megszerkesztését lehetetlenné tette. Misem természetesebb tehát annál, hogy a németek a teljesítést ugysis lehetetlennek látva, arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a szerződést úgy ahogy és akkor, amikor lehet, de okvetlenül módosítani kell. Jellemző erre nézve, hogy egy, az akkori időből kelt kormány- emlékirat már eleve is lehetetlennek minősít mindennemű készpénz vagy természetbeni szolgáltatást s a kibontakozás egyedüli útját a német állampolgárok által teljesítendő s a reparációt lerovandó robotban látja. A békeszerződésben tudvalevőleg arra az esetre, ha Németország szántszándékkal (*manquement volontaire*) kötelességeinek eleget nem tenne, szankcióként erős kényszereszközök foglaltatnak: határzár, megszállás s minden egyéb olyan intézkedés, amilyent a szövetséges és társult hatalmak az adott helyzetben jónak és célszerűnek ítélnék. A szerződés hozzáfűzi, hogy mindezen szankciók nem tekintendők Németország részéről háborus vagy ellenséges intézkedéseknek. A spaai, brüsseli, londoni konferenciák beható vizsgálata mutatja azt a habozást, amít volt ellenségeink tanúsítottak a teljesítendő hadikárpótlás összegének megállapítása körül. De mindegyik nemzetközi konferencia eredménye a németekre nézve csak provisorikus volt, mert a jóvátételi összeget meghatározni egyik sem tudta, másrészt a reparációs bizottságnál az erkölcsi tekintély is hiányzott, mert Amerika mindig elzárkóztottan viselkedett s a tekintélyben legtöbbet jelentő állam jóváhagyását a reparációs bizottság voltaképpen egész a legutóbbi időkig nélkülözni volt kénytelen. Az első konkrét megoldás a fizetések eszközlésére Spaaban jött létre, ahol határoztak úgy a természetbeni, mint pénzületi jóvátétel tárgyában; ennek a közvetlen folyománya a boulogne-i fizetési tervzet, amelynek főbb pontozatait érdemes ideiktatni. Németország fizet 1921 május 1-től 42 évig egy 3 milliárd arany-

márka értékű annuitást, 1926 május 1-től 37 éven át egy pót-annuitást és pedig 5 éven át 3 milliárdot és a hátralévő 32 éven át 4 milliárdot, összesen tehát 269 milliárd aranymárkát 42 év alatt. Nevezetes még, hogy ezen a konferencián történik először említés egy nemzetközi kölcsön kibocsátásáról, valamint arról, hogy e kölcsön kibocsátása esetén annak garanciáját a német ipari papírok s a vámok szolgáltatják. A németek ajánlata ezzel szemben egy 30 éven át teljesítendő egy milliárd aranymárkás évi fizetés volt. Ha a spaai konferencia nagyobb eredmény nélkül is oszlott szét, mégis szerző szerint nagy fontosságúnak mondható azért, mert egyfelől itt csztotak a medve bőréen, vagyis a szövetséges és társult hatalmak itt állapították meg a reparációban való részesedés kulcsát (Franciaország 52%, Anglia 22%, Olaszország 10% stb.), másfelől ezzel párhuzamosan itt történt az első becslés a németek által okozott háborús károkról (Franciaország 7,319.240.000, Belgium 2,187.992.000 aranymárka).

Ez az az időpont, amidőn a reparációs tervek úgy születnek, mint gomba nő párás melegben a legelőn. Nem is szólunk ezekről a vázlatokról, amelyeket szerző nagy lelkiismeretességgel elősorol. Csak *Seydoux* tervét említjük meg, amely a természetbeni szolgáltatásokra vonatkozólag sok érdekes indítványt tartalmaz. Eltekintve a szénszállításoktól, amelyek a sziléziai zavarok s az árak a reparációs bizottság részéről történt önkényes megállapítása miatt igen rosszul folytak, azt mondhatjuk, hogy nagyjában idáig a szolgáltatások rendben történtek s szerző szerint, — aki ezt egy szakvéleményében hangsúlyozta is — az eddigi szolgálmányok bőven fedték az eredetileg a versailles-i szerződésben első rátaaként leszögeezett 20 milliárd aranymárkát, amely 1921 május 1-től volt esedékes. A további tárgyalások kiindulópontja a Seydoux-féle reparációs tervezett lett, amely a párisi konferencia határozataiba ment át. Ezek Németországtól a következő szolgáltatásokat kívánták 1921 május 1-től:

- 2 milliárd aranymárka a következő évre
- 3 milliárd aranymárka a következő 3 évre
- 4 milliárd aranymárka a következő 3 évre
- 5 milliárd aranymárka a következő 3 évre
- 6 milliárd aranymárka a következő 31 évre

ezenkívül 42 évig egy 12%-os leadás a német kivételből. Ezzel szemben a németek ellenjavaslatára egészen 50 milliárdról és 20 milliárd előszolgáltatásról (*Vorleistung*) szól, a javaslatot dr. Simons, az akkori német külügyminiszter terjesztette a londoni konferencia elé, beszédében az eredetileg kilátásba helyezett összeget még jobban összezsugorítani igyekezve. A németek álláspontja t. i. szerző szerint az volt, hogy ők tulságosan sokat ígértek. Simons beszédében csak 30 milliárd finanszírozásáról volt szó. Kevesek által megértett tervezete, mely a konferencia résztvevőit kellemetlen meglepetésben részesítette, a 30 milliárdot egy 8 milliárdos nemzetközi kölcsönre s egy 22 milliárdos későbbi szolgáltatásra bontotta fel. Így olvadt le a konferencia résztvevői előtt egy hallatlanul magas összeg s lett Simons fejtegetései után, különösen ami annak 2-ik részletét illette, igen problematikus.

Érdekes szerző adatait figyelemmel kísérni abból a szempontból, hogy 1921 május 1-ig, amely dátum fordulópontot jelent a reparációk történetében, mily összegek folytak be a reparációs kasszába? Adatainkból kívüláglik, hogy a tulajdonképeni jóvátétel részére eddig az időpontig semmi sem jutott, mert a német szolgáltatásokat a megszállás örült kiadásai emésztették fel. Maga

a kis amerikai rajnai hadsereg megszállási költségei több mint egy milliárd aranymárkát emésztettek fel. Miután a jóvátételre semmi se fordítottatott, a szövetségesek újabb szankciókkal, sőt a Birodalmi Bank aranykészletének elkobzásával fenyegetőztek. Ezen fenyegetések eredménye volt egy a német kormány részéről előterjesztett újabb jóvátételi tervezet és ez a szerző szerint a legnagyobb szolgáltatásokat tartalmazza, amelyeket a németek valaha is kilátásba helyeztek. A tervezet 50 milliárd aranymárka „jelen értékről” szól, amely az annuitások folytán 200 milliárdos összegre emelkedhetnek. A szövetségesek azonban ezt a látszólag rettenetes összeget sem találták elég magasnak, pedig szerző véleménye szerint annak megfizetése a német gazdaságot teljesen rombadöntötte volna. Ezek után született meg a híres londoni diktátum, amely a versailles-i béke légkörére emlékeztetett s oly rettenetes terheket rakott a német nép vállaira, hogy azoknak lehetetlenségét a németek az el nem fogadással vélik legjobban demonstrálni, inkább egy idegen megszállás veszedelmének téve ki a német nemzetet. Ez volt a helyzet akkor, amikor *Wirth* kormánya a megszállás rémétől rettegve, mégis elfogadta a londoni ultimátumot s a reparáció történetében egy új érárt nyitott meg, amely „a teljesítés politikája” néven ismeretes. Erre a periodusra esik a tragikus véget ért *Rathenau* működése, aki akkoriban a német küldöttséget képviselte Cannesban és Genuában és aki gazdasági szaktudásával megalkotója volt a német javaslatoknak. Az „Erfüllungspolitik” is épen úgy mint későbbi ellenlábasa, a „Passiver Widerstand” csődöt mondott. A cannesi, wiesbadeni, genuai és párisi konferenciák azonban az Erfüllungs-politik útján feljegyzésre méltó tanuságokat szolgáltatottak. A wiesbadeni szerződés pontozatai részben a Dawes-tervezetbe vétettek fel s a megállapodás sok tekintetben még ma is kerete a természetbeni szolgáltatásokra szóló szerződéseknek. Németország minden igyekezete és legjobb akarata dacára sem volt abban a helyzetben, hogy a francia ujjaépítés munkájában kellőleg kivége részét, ami pedig a versailles-i szerződés óta egész máig a jóvátétel sarokköveként szerepel. Tudjuk, hogy a franciák a saját maguk szűkkeblűsége folytán maguk vállalták magukra a rekonstrukció munkáját s áldoztak milliárdokat Franciaország helyreállítására. Nézetünk szerint szerző nem fejtegeti elég részletesen, hogy ennek a problémának annál nagyobb fontossága van, mert ez a természetbeni szolgáltatásokkal szorosan és elválaszthatatlanul függ össze. Egy sokat idézett francia gazdasági író *Stephan Lauzanne** szellemesen úgy írja le a természetbeni szolgáltatásokat s a tőkeátvitelt (transzfert) vagyis a reparációt, hogy az kellő alkalmazás esetén egy olyan szérum, amely a beteg testbe oltva életre kelti a vérkeringést s az árucsere s a nemzetközi forgalom fellendítése által a reparáció problémáját automatikusan oldja meg. Persze ezt az egész világgazdaságra vonatkoztatja, beleértve az Egyesült-Államokat is. Már most, ha a természetbeni szolgáltatások nem is varázsszerek, amelyek új életre keltik a meghaltakat, mégis igazat kell adnunk azoknak az amerikai és angol közgazdászoknak, akik a jóvátételt kizárólag erre az alapra fektetve is megoldhatónak gondolják. Szerintük, mint ahogy azt szerzőnk is belátni kénytelen, az egész reparációs probléma voltaképp tőkeátvitelben vagy az áruszolgáltatásban (cserében) csúcsosodik ki. Ez a nézőpont szolgáltat alapul a nemzetközi kereskedelmi kamarák legutolsó brüsseli kongresszusán hozott határozatnak is, amely még tovább megy akkor,

* L. cikksorozatát a „Matin” a múlt évi szept. számában.

amidőn a Dawes-tervezetet és a nemzetközi adósságokat is erre az alapra véli visszavezethetni és ezen a bázison akarja megoldani nemcsak Európa, de az egész világ gazdasági ujjáépítését is. Sajnos, helyünk nem engedi meg, hogy az „Erfüllungspolitik“ történeténél tovább időzzünk. Még csak annyit akarunk megjegyezni, hogy a Wirth—Rathenau kabinet valószínűleg már előbb megoldotta volna a későbbi Ruhrmegszállás folytán annyira kiélesedett válságot akkor, ha kölcsöntervezete a nagy amerikai bankároknál kedvezőbb fogadtatásra talál. Épen szerző volt az, aki mint hivatalos kiküldött Londonban és Amerikában kísérletezett a kölcsön ügyében, sajnos, csak csekély sikerrel. Az akkori átmeneti márkajuvulás a reparációs teher csökkentésében vetett remény erősödése mellett részben az ő külföldön kifejtett működésének tudható be, mellyel a német birodalom gazdaságának fokozatos feljavulása iránti bizalmat felkeltette. Ettől az időponttól az 1923 január 2—4-iki párisi konferencia feszült légkörének idejéig már nem hosszú az út. A reparációs bizottság újabb sürgetésére a németek új fizetési haladékokkal állnak elő. Végül felmerül egy szállítási hiány a faszolgáltatás lerovása körül (20.000 négyszögméter vágófa és 130.000 távirópózna), amely 1922 december 1-én a német szakértők meghallgatására ad alkalmat. Ez az a mulasztás, amely a Ruhrmegszállás közvetlen indító oka volt, jobban mondva ürügy a szankciók életbeléptetésére, amit szerzőnk nagyon helyesen ki is emel (205. oldal). Poincaré szinte rögeszmeszerűen a versaillesi szerződés integrans végrehajtását követelte, amit unos-untalan hangsúlyozott minden beszédében úgy nemzetközi, mint belföldi fórum előtt. Ezzel az elvvel vitte keresztül a Ruhrvidék megszállását, amelynek kétes gazdasági eredménye ma már mindenki előtt ismeretes. A Ruhrmegszállás romba döntötte a német fizetési eszközt, a dollár legmagasabb árfolyamként 1.000.000 márkát ért el a berlini tőzsdén, de ez a lecke szerző szerint szükséges a német nép meggyőzéséhez, hogy addig a gazdasági ujjáépítésről szó sem lehet, amíg a birodalom egészséges pénz fölött nem rendelkezik.

A „Gewaltpolitik“ után a romok eltakarítása, a rekonstrukció következik. Poincaré diplomáciai győzelme s a Cuno-kabinet veresége, amit maga Stresemann szeptember 26-án formailag is megerősített, nem jelentette azonban azt, hogy a franciák a Ruhrvállalkozást nyereséggel zárták le. Mi egy tanulmányunkban* az ellenkező eredményre jutottunk.

Könyvünk utolsó fejezete a Dawes-tervezettel foglalkozik. Habár e tervezet nem is jelenti az optimumot a reparáció megoldása terén, mégis töle eredt annak a meglátása, amit már fentebb is említettünk, hogy a reparációk kérdése voltaképp nem francia-német, hanem világprobléma, amelynek megoldása csak amerikai-európai perspektívában képzelhető el. A Dawes-tervezet eddigi eredményei teljesen kielégíteni látszanak a franciákat, amennyiben eddig a németek részéről minden fizetés pontos teljesítést nyert.

A német-francia jóvátétel kérdésének megoldása, mint az Bergmann kiváló gazdasági érzékkel és széles látókörrrel megírt művéből kitűnik, csak egy újabb bizonyság a nemzeti gazdaságok szoros egymásra utaltsága és egymáshoz kötöttsége mellett. Ma még a jóvátételnél kisebb problémát sem lehet elszigetelni s a nagy koncepciók láttán, amelyeket szerző oly éles szemmel vesz vizsgálat alá, örömmel tölt el bennünket a tudat, hogy egy — ezelőtt pár évvel még megoldhatatlannak látszó, — kérdés

* „Die Rentabilität der Ruhrbesetzung“. Pester Lloyd 1924 augusztus 17.

komplexum megfejtődik akkor, amidőn azt az emberiség szolidaritásának, egy nagy általános emberi eszmének néző szögébe állítjuk. A közös nyomort ezután már közösen hordozó vállalkozás elviselhetővé teszik a terhet, amely ma még mindnyájunkra oly súlyosan nehezedik.

Csikay Pál.

Dr. v. Ungern-Sternberg R. Die Industriegemeinschaft, ein Weg zur organisatorischen Umbildung der deutschen Industriewirtschaft. Berlin, K. Heymans, 1925 V + 110. l.

A könyv első részében szerző az ipari termelés fejlődését tárgyalja, kezdve a középkori céhrendszertől napjainkig. A céhek feladata volt a termelést a szükségletszabta határok között tartani. Nemcsak a mesterek, hanem a tanoncok és segédek száma is meg volt határozva, gyakran még az egyes mester által termelhető mennyiség is szabályozva volt. A mai értelemben vett tőke bevonulása a gazdasági életbe eltörülte ezt a termelési rendszert és helyébe az iparszabadság lépett. Ez ugyan a termelő erők óriási kibontakozására vezetett, ellenben a vállalatokban mind nagyobb mértékben megkötődő tőke, mely kamatozást és amortizációt igényel, mind fokozottabb termelésre kényszerítette a vállalkozót, most már oly piac számára, melynek felvevőképessége előtte ismeretlen, ami tultermelést és ezzel kapcsolatosan kríziseket eredményezett. Ez újra közelebb hozta egymáshoz a vállalkozókat és a termelés és a fogyasztás szabályozását célzó megállapodások, a kartellek eme első csiráinak létrejöttével a szó legszorosabb értelmében vett iparszabadság korszaka befejezettnek tekintendő. Az első ilyen kartellegyesülések Németországban az 1874–80-as évek gazdasági krízise következtében jöttek létre, innen datálódik az az időpont, melytől kezdve a kartellek domináló szerephez jutnak. 1893-ban alakult meg a Reinisch-Westfalisches Kohlsyndicat és evvel az iparszabadság korszaka effektíve befejeződött.

E syndicatus közgazdasági, valamint az egyes vállalkozóra vonatkozó jelentőségének részletes ismertetése után, szerző foglalkozik a syndicatusok, kartellek és koncernek általános gazdasági jelentőségével, főleg Liefmann nyomán. Az ipari termelés történetének eme áttekintése után, szerző ismerteti az „Industriegemeinschaft“ (ipari közösség) jelentőségét és célját, mely szerint a történelmi fejlődés szükségszerű következménye. Az Industriegemeinschaft, mely mintegy kompromisszum a középkori céhrendszer és a jelenlegi kapitalisztikus termelési rendszer között, egy iparág összes vállalatait egy közös organizációban egyesíti. Ezzel egyrészt lehetségessé válik a termelt mennyiség szabályozása a piac felvevőképességéhez, másrészt a termelés racionalizálása. Az Industriegemeinschaft így eliminálná a krízisek egyik főokát, a tultermelést és olcsóbbítaná a termelést. Hogy az így keletkező monopólium helyzet ne vezethessen a fogyasztók kizsákmányolására, szükséges, hogy ezek az Industriegemeinschaftok az államhatalom messzemenő befolyása alatt álljanak. A könyv végül egy ennek a megvalósítására szolgáló, paragrafusokként részletesen kidolgozott törvényjavaslati mintát tartalmaz.

A mai krízis, mely Európa egyetlen nemzetgazdaságát sem kímélte meg, könnyen vezethet egyeseket arra a meggyőződésre, hogy a kapitalisztikus rendszer a múlté, a jelenlegi krízis memetője annak, hogy az ipari termelés elérkezett ahhoz a ponthoz, melytől a továbbhaladás csak lényeges, életbevágó átalakulások után lehetséges. A kapitalizmus a tőkében rejlő, a tőke által életre keltett és vezetett erők egyensúlyi játékán épül fel. Ha a

háború és annak következményei miatt néhány erő aránytalanul csökkent és néhány megnövekedett, akkor természetes, hogy nyugtalanságnak, krízisnek kell bekövetkeznie, de ez még nem jelenti azt, hogy a régi egyensúlyi helyzet már vissza nem állítható és a megoldás csak a jelenlegi rendszer alapos átkonstruálásával érhető el. Szerző elmulasztotta ennek megvizsgálását, a történelmi fejlődésben és a jelenlegi helyzetben már elegendő bizonyítékot lát egy új termelési rendszerre, az állami felügyelet mellett termelő *Industriegemeinschaft*okra való áttérés szükségességének az indokolására.

A forszírozott termelés a háború alatt, de legfőképpen az inflációs periódus nagy befektetésekre ösztökélte az ipart. A háborús nyereségek, melyek tisztára a nemzetgazdaság forgótőkéjéből kerültek ki és az inflatorikus nyereségek, melyek nagyrészt csak látszólagosak voltak, amennyiben a vállalati forgótőke inflatorikus alakját jelentették, fedezték ezen investíciós költségeket. Ennek pedig az a következménye, hogy ma sokkal kevesebb forgótőke mellett az ipar kapacitása kereken 25%-kal nagyobb, mint volt békében. Ez okozza azt az erőeltolódást, mely az egyensúly megbomlására vezetett és mely szükségessé és indokolttá tesz bizonyos átalakulásokat az ipari termelés terén, mert a háború előlthöz viszonyított 80%-ára megcsappant fogyasztóképességű piacból az ipar ma nem merítheti azokat a tőkefeleslegeket, melyek az egyensúlyi helyzet visszaállítására szükségesek.

Az *Industriegemeinschaft* legegészségesebb gondolata az ipari üzemek összevonásával a termelésnek racionálisabb alapokra való fektetése. Szerző ennek jelentőségét kizárólag csak a termelési költségek csökkenésében látja, pedig talán ennek még sokkal nagyobb jelentősége az lenne, hogy a termelés racionalizálása a forgótőke körforgási sebességének tetemes felgyorsulását eredményezné és az így felszabaduló tőkemennyiségekkel újra helyreállana az egészséges termeléshez szükséges arány a befektetett és forgótőke között. Mindehhez pedig nem kell *Industriegemeinschaft*, mert az ipari üzemek koncentrációjával is elérhető a mai termelési rendszer keretein belül.

Scheibler Hermann.

Ingold, Wilhelm: Zur Grundlegung der Geldwerttheorie. Eine Kritik des Nominalismus. — (Volkswirtschaftsteoretische Abhandlungen. Herausgegeben von Dr. M. R. Weyermann.) Weinfelden. A. G. Neuenschwanderische Verlagsbuchhandlung, 1925. 73. l.

Az értekezés célja a Knapp-féle állami pénzelmélet alapfogalmait bírálat tárgyává tenni, továbbá a követői közül különösen Karl Elster és Bendixen által kiépített nominalisztikus pénzelmélet fontosabb tételeit felülvizsgálni, acélból, hogy a vonatkozó értelmezéseket és magyarázatokat azoknak a kiindulópontig való visszavezetése által igazi jelentőségükben megvilágítsa, s ezáltal *a pénz jószágelméletének* feltételeit megalapozza. A szerző értekezésében meglehetősen bonyolult tárgyalási módot választ a nominalistikus pozíciók vitatására, miért is az áttekinthetőség megkönnyítésére, beosztásától eltérően a tárgyalta anyagot aszerint csoportosítjuk, hogy megállapításával kapcsolatosan, Knappal, Elsterrel vagy Bendixennel kíván-e különösen foglalkozni. Új pénzelméletet a szerző nem ad. Megelégszik az állami elmélet hatása alatt kidolgozott nominalismus tételeinek leépítésével és részben azok bizonyos értelmű tarthatatlanságának bebizonyításával. Véleménye szerint Knapp állami pénzelmélete az értékelmé-

letre nem tisztázólag, hanem zavarólag hatott, ami szerinte oly nagy mértéket öltött, hogy a gazdasági gondolkodás bizonyos fokú kríziséről lehet beszélni. Egyébként is az állami pénzelmélet tételeinek vonatkozásai a gazdasági elméletekéhez még mindig megvilágításra szorulnak. A Knapp-féle elméletet az irodalomban főként kétféleképpen értelmezik. Az egyik szerint kizárólag jogi elmélet (Döhring, Zaglitz). A másik szerint jogi elmélet ugyan, de mellette a gazdasági magyarázatok is megállják helyüket, mely megoldás ellen magának Knappnak sincsen kifogása, sőt ő maga is ilyen értelemben nyilatkozik az „Anhang zur zweiten Auflage der Staatlichen Theorie des Geldes“ című munkájában. Csatlakoznak ezen felfogáshoz Mises, Schumpeter is. Zaglitz pl. azt mondja, hogy csak a jogi kategória primátusáról lehet a gazdasági magyarázatokéval szemben a pénzelméletben beszélni.

Ingold szerint a következő megoldásokat lehet elképzelni: az állami elmélet vagy tisztán jogi elmélet és így a gazdasági funkciók rajta keresztül nem magyarázhatók, vagy pedig a gazdasági szemszög alól nézve (oly értelemben, hogy a gazdasági magyarázat a jogi kategória primátusát el nem ismerheti) az állami elmélet a gazdasággal fedí egymást. A szerző szerint lehetséges egy harmadik megoldási mód is, és pedig az, hogy *a Knapp-féle elmélet egy külön disciplina módjára a gazdasági fogalmi meghatározások területén túl emelkedik, de általa mindig adott marad és elméletére a gazdasági tételek érvényesek.* Ingold azt állítja, hogy a Knapp által megadott fizetési eszköz fogalom *nem jogi fogalom*, nem pedig azért, mert a helyes jogi alapfogalmak feltételeit nem elégíti ki. A Knapp-féle elmélet, mint jogi elmélet, nem állhatja meg helyét, mert minden jogi magyarázati mód, mely a jog igazi alapfogalmaira fel nem építhető, tarthatatlan. Nem a pozitív jogszabály, vagy annak jelenléte valamilyen jogi normában fontos, hanem annak tartalmi lényege, mert csak ez egyedül lehet mértékadó arra nézve, hogy egy adott fogalom jogi fogalom-e, vagy nem. Ha tehát az állami elmélet azt mondja, hogy *„a pénz chartalis fizetési eszköz, proklamatorikus érvénnyel“* és ha az érvény nem pusztán mérlegeléssel, hanem jogi norma alapján lesz meghatározva, de *„a fizetési eszközök olyan mozgékony tárgyak, melyek a jogrend által értékegységek hordozójául tekintetnek“* stb., úgy egy oly fizetési eszköz fogalmáról van szó, mely a jog helyes alapfogalmából le nem vezethető. Az igazi jogi alapfogalomnak a személy, a viszony s a normatív (sollens) fogalmakat kell tartalmaznia.

Az állami elméletben megadott fizetési eszköz fogalma teljesen fedí a pénz empirikus gazdasági értelmét. Nem véletlen tehát, hanem természetes, hogy Knapp a fizetési eszköz fogalmát a fizetési közösségek keretében kialakuló csereeszköz gyanánt vezeti le. Knapp nem hanyagolja el a pénz elméletének gazdasági oldalát s legkevésbé teszi azt céltudatosan, mint ahogy azt többek közt Weber, Döhring állítják, hanem mert nem is gondol erre. Az általa megadott pénz állami és gazdasági értelmezése közt semmi, legalább is lényegesebb különbségek nem is találhatók. (Hogy a szerzőnek ilyenirányú feltevése nem nélkülöz minden alapot, látható Knapp első kiadásának bevezetőjében mondottakból, továbbá Staatliche Theorie des Geldes 394. oldalán: „De wir dies alles vom Standpunkte des Staates aus und nicht nach privaten Wünschen oder Rathschlägen dargestellt haben, so ist es wohl gerechtfertigt, die vorgetragene Theorie obgleich sie eigentlich alle Zahlungsmittel umfasst, nach dem wichtigsten Beispiel als die staatliche Theorie des Geldes zu bezeichnen . . . Aber die staatliche Theorie hat auch die vielen anderen Formen des Zahlungs-

wesens unterzubringen und deren gemeinsame Wurzel aufzu-decken.“)

Ingold fentebbi feltevését K. Elster is megerősíti, mert ő is úgy találja, hogy az állami elmélet és a gazdasági elmélet közt ellentmondás nincsen. Bendixen azonban nemcsak gazdaságilag építi ki az állami elméletet, hanem Elsternél tovább megy, egymás mellé igyekszik állítani őket, s ezzel Knapphoz közelebb jön. Knapp elmélete a pénz értékfogalmának magyarázatánál ütközik nagyobb nehézségekbe,* t. i. nem lehet az állami elmélet keretén belül a pénz értékére nézve az ú. n. jogtörténelmi pénzdefinícióval megelégedni, mert az érték, az gazdasági fogalom, s annak a recurrens csatlakozás alapján történő megadása szigorúan véve definíciónak nem is nevezhető, a pénzérték problémáját egyáltalán nem oldja meg. A recurrens csatlakozás szerinti meghatározás azért sem állhatja meg a helyét, mert a pénz értéke bizonyos gazdasági körülmények behatása alatt tényleg változó, az ú. n. jogi pénzelmélet pedig még gyakorlatilag sem, mert még az állam is ismeri a pénz, nemcsak gazdasági, hanem jogi értelmezésű értékváltozásait. Elég a felértékelési törvényre gondolni ezen a helyen. Ingold Elsternek a pénzre vonatkozó meghatározásait szintén bírálat tárgyává teszi és pedig első helyen azt, hogy három különböző értelmű meghatározást akar egy közös nominalistikus értelmezésben megadni. Ezek a következők: „*das Geld ist ein Beteiligungsmöglichkeit am Socialprodukte*“, „*das Geld ist Zahlungsmittel*“, „*das Geld ist Zahl*“. Könnyen belátható, hogy a „lehetőség“ (Möglichkeit) fogalma csak ítéletekre (Sachverhalt) használható, nem pedig tárgyakra. Egy oly meghatározás tehát, hogy a pénz „lehetőség“, nem állhatja meg helyét. A pénz ellenben igenis részesedési eszköz, de a lehető részesedés eszköze („Mittel möglicher Beteiligung“) és semmi körülmények közt sem részesedési lehetőség („Beteiligungsmöglichkeit“).

Elster a „fizetési eszköz“ megjelölés alatt a részesedési lehetőségnek a fizetési fogalmon keresztül a szociálproduktumra való átvitelezését érti. A harmadik meghatározás, hogy „a pénz szám“. úgy értendő, hogy a gazdálkodó részére, rendelkezésére álló pénzegységek száma adja meg a szociális produktumok összességében történő részesedési lehetőségnek mértékét, mely számszerűen megy végbe a pénznek, mint eszköznek, felhasználásával. A szociálproduktum azonban nem homogen quantum, hanem a legheterogénebb természetű teljesítmények összessége, tehát egy számszerű viszonyal ki nem fejezhető. „A pénz szám“, (mert a pénzegység számolási egység is, „egy abszolút egység“, melynek összege az osztásra kerülő jószágok tömegével áll szemben), annyit jelent, hogy a pénzegység quantitative van megadva, pedig az egység fogalma nem tisztán quantitási, hanem reális quantitási fogalom. Elster szerint egyébként az értékegység fogalma is szám, számolási egység, ami annyit jelent, mint a tárgyaknak különböző tartalmú meghatározásait egy fogalom alá egyesíteni. Az értékegység az áregységgel egyenlő, és pedig azért, mert Elster szerint az értékegység az árakból lesz levezetve, minek magassága az árakéhoz igazodik. Ezen állítása nem egyeztethető össze azon felfogásával, hogy az értékegység szükségszerű fogalmi előzménye a pénzgazdaság minden fejlődési fokozatának. Egyébként ha értékegységgel mérünk értékeket, árakat, úgy azt csak úgy képzelhetjük el, ha

* Lásd Judik József vonatkozó értekezését a Közgazdasági Szemle 69-ik kötet 185–198. oldalán „Knapp elmélete és a pénzérték problémája“ címen, mely igen sok hasonlatosságot mutat.

az értékegység maga is valamilyen értékkel, vagy árral rendelkezik, azt képvisel.

Az értékegység gazdasági tartalmú jelentősége az, ami a nominalisztikus meghatározások jelentőségét megdönti. Bendixen szerint „a pénz absztrakt értékegység“. A becsülendő dolgok értékei, számlálói annak a törtnek, melynek nevezője a pénz. A pénz azt a szerepet játsza az értékszámításban, mint a közös nevező a törtknél. Tekintettel arra, hogy csak egynemű mennyiségeket lehet közös nevezőre hozni s mivel értéket számokkal kifejezni nem lehet, a közösnevező fogalma a pénz értelmezésére nem használható. Az Ingold által közölt további fejezet tulajdonképpen újat nem hoz s ezért részletesebb ismertetésétől eltekinthetünk.

Andreich Jenő.

Steiner, Friedrich: Notenbankpolitik und staatliche Anleihepolitik in den österreich-ungarischen Nachfolgestaaten.
Verlag von Dunker & Humblot, München & Leipzig 1924—80. I. I. VII. mell.

A munka úgy a jegybank, mint az államhitelpolitikát új megvilágításba helyezi az által, hogy a két kérdést egymásba kapcsolva tárgyalja. Fejtegetései, amelyek a volt monarchia felbomlásából keletkezett államok ily irányú tevékenységét mutatják be, újabb bizonyosságot szolgáltatnak amellett, hogy mily hátrányos volt ezt a gazdasági egészet részekre bontani s az utóbbiakat elkülönített életre kényszeríteni. Örömrökre szolgál, hogy ebből a szempontból Hantos már ismertetett művei szerző érvelése által is teljes igazolást nyernek. Gondolatmenetének tengelye az, hogy *activ* fizetési mérlegre irányuló igyekezetnek párosulnia kell *activ* pénzügypolitikával. Ez az a pont, ahol az utódállamok jegybank- és államhitelügye érintkeznek. Valutapolitika, mint elsősorban a jegybankok feladata, nem kezelhető elszigetelten, mert annak egészséges volta előfeltétele a jó pénzügyi politikának, mely utóbbi viszont államhitel részében gyakorolja a legközvetlenebb befolyást az előbbire; a kettő kölcsönös megoldása — egyéb tényezőktől eltekintve — alapja a fizetési-mérleg aktivitásának. Más szóval: az utódállamok létérdeke a világ gazdasággal minél sűrűbb összeköttetésbe jönni; értékálló valuta mint eszköz s *activ* fizetési mérleg mint cél egymásba kapcsolódnak, hiszen állandó hiánnyal záruló fizetésimérleg a nemzetgazdaság veszedelme.

Az utódállamok mindkét irányban nehéz feladat előtt állottak. Mindenek előtt szükséges volt az irányelveknek megszabása a jegybank felállítására s annak üzletvitelére, továbbá annak meghatározása, hogy az államhatalom által a jegybankra ruházott feladat miképpen oldassék meg. Állami, vagy magánvállalkozás legyen-e a jegybank, minő legyen a fedezet, mely üzletágak karoltassanak fel stb., ezek az első részbe eső kérdések, míg az arany-kamatláb és devizapolitikáé a másodikba tartoznak. Kétségtelen, hogy az összeomlást követő idő lehetetlenné tette, hogy a valutaromlás az adó- (pénzügyi) politika rendes eszközeivel megakadályoztassék. Az utódállamok jelzett tevékenysége aszerint mutat tehát különböző képet, amely mértékben történt az áttérés a rendkívüli eszközökről a rendesekre. Az utódállamokban az államhitel és valutapolitika kapcsolatai aszerint szorosabbak vagy lazábbak, amely mértékben vették igénybe a jegybankot. A bankoprésnek állami szolgálatba való állítása a tapasztalatok alapján függetlennek mondható a jegybanknak vagy a jegykibocsátó szervnek vállalati alakjától. A cseh-szlovák bankhivatal és a len-

gyel jegykibocsátó szerv egyaránt állami alakulatok, mégis éges föld különbség van a kettő között. Az utóbbi az állami akarat engedelmes szerve, az előbbi pedig hajthatatlan minden inflációs hitelkísérlettel szemben. Az osztrák, a magyar, a jugoszláv jegybankok részvénytársasági alapon működő intézetek; de míg az első kettőnél az állami beavatkozás a szükséges minimumra van csökkentve, addig az utóbbi szervezetének az a szépséghibája, hogy az állami beavatkozás lehetősége szinte korlátlan. Az elmúlt évek tapasztalata azt a régi vitát, hogy a jegybank állami, vagy magánintézet legyen, nem vitte előbbre; megállapítható azonban, hogy a jegybank szigorú törvények biztosította önállóságát megsejtí, sőt felfüggeszti az államhatalom akkor, ha szorult helyzetben más megoldást nem talál. Az 1921:XIV. törvénycikk intézményesen szándékozott véget vetni az inflációs jegykibocsátásnak s a pénzügyi politika erőtlensége folytán az államhatalom, ha formailag nem is, de lényegileg mégis kényszerült magát túltenni a tilalmon. Üzletvitel s ügykezelés tekintetében az utódállamok jegybankjai jórészt az OMB. szabályzatát vették át. Különbség azonban nemcsak abban mutatkozik, amit a szerző különösen kiemel, hogy a kétötöd fedezeti rendszertől eltérés történt s a lombard anyag csak hosszabb-rövidebb türelmi ideig számítható még be a fedezetbe, hanem abban is, hogy az utódállami jegybankok az OMB. jelzálogüzletét nem folytatják még a legteljesebb különállósági jelleggel sem. A bankjegyadó a békebelihez viszonyítva emelkedett s erős prohibítív jelleggel bír.

Allamhitel és jegybankpolitika azon a ponton találkoznak, hogy a közületi szükségletek fedezése a jegybank igénybevétele útján történik-e? Kezdetől fogva céltudatosan járt el ezen a téren Cseh-Szlovákia, mely Lengyelország mellett a többi utódállamhoz viszonyítva a legkedvezőtlenebb helyzetben volt. Születésének pillanatában nagy külföldi (deviza) adóssággal terhelve, kellő pénzügyi igazgatás s központi szerv nélkül következetesen keresztülvitt deflációval s ügyes államhitel-politikával a nehézségeken átesett. Úgy ő, mint Lengyelország néhány év alatt az államkölcsonök legkülönbözőbb típusait kimerítette, mindig a nehezebb utat választva. A kényszer-, rövid- és hosszúlejáratú kölcsönök sok formáival találkozunk. Míg Lengyelország külföldi hitelműveletei túltengenek (melyek azonban, minthogy fogyasztási célokat szolgáltak, eredménytelenek maradtak), addig a cseh-szlovák köztársaság saját gazdaságából merített tőkét nem egy kibocsátásnál bámulatos eredménnyel. Cseh-Szlovákia külföldi hitelműveletei, az 1919. évi kenyérkölcsonöt nem számítva, a jegykibocsátó szerv ércfedezetének megteremtését és gyarapítását szolgálták. Fordulatos államhitel-politikával találkozunk azonban Ausztriában is, ahol azzal a messzemenő tervvel foglalkoztak, hogy ezen az úton sikerül a teljes deflációt keresztülvinni. A reménysek azonban szertefoszlottak azon a tényen, hogy az ország lehetetlen fizetési mérlege elkerülhetlenné tette az inflációt, melytől csak nemzetközi beavatkozás mellett szabadulhatott. Lényegesen erőtlenebb hitelpolitikát folytatott Jugoszlávia, mely alig egy-két hosszabblejáratú belföldi kölcsönt bocsátott ki, rövidlejáratú pénztárjegyekről nem beszélve. Böven vett fel azonban külföldi kölcsönt, kihasználva azt a rokonszenvező hangulatot, mely vele szemben a háború befejezése után a győztes hatalmaknál megnyilvánult. Magyarország két kényszerkölcsonöt vett fel, mindegyik kevésbé eredményes. Szerző még nem említi a Népszövetségi kölcsönt.

Nélkülözzük azonban a Romániára vonatkozó beszámolót, amelyre pedig, a munka címéből következtetve, jogosan igényt

tarthatunk. Úgy látszik, szerző semmiképpen sem tudott forrásmunkákra szert tenni. A romániai pénzügyi események nem érdektelenek s sok irányban hasznos tanulság levonására alkalmasak. Hiánya tehát a munkának, hogy ezekkel nem foglalkozik. Egyébként a *Schriften des Vereins für Sozialpolitik* kiadványai szerző munkájával is csak nyertek értékben.

Lányi Rezső.

Epstein, E.: Les banques de commerce russes, leur rôle dans l'évolution économique de la Russie, leur nationalisation. Préface par Yves Guyot, 131 old. I—III. mell. Marcel Giard, Paris 1924.

Szerző többet ígér, mint amennyit nyújt. Munkája az orosz hitelszervezet kiépítését, gazdasági jelentőségét, háború alatti szerepét s a bolsevizmus által való lerombolását akarja bemutatni. A leggondosabban kiépített rész az első, mely a háború előtti helyzettel foglalkozik, a másik kettő kevésbé pontos. Amit azonban mond, azt egyenes vonalvezetéssel érdekesen adja elő, aminthogy az orosz gazdasági viszonyokra vonatkozó munkák általában érdekesek, hisz Oroszországot nemcsak a jelenben fedi homály, hanem a múltban is az borította.

Epstein könyve igazolását szolgálja annak, mit jelent valamely nemzetgazdaság fellendítése s a gyors ütemű kapitalisztikus fejlődés szempontjából az egészséges hitelszervezet s a helyes bankpolitika. Az, hogy a 70-es években még jobbágyság-intézményű Oroszország a háború kitörésekor mint izmos óriás áll a világgazdaságra fontos mezőgazdasággal, terjedelmes iparral, széleshálózatú belföldi s gyorsan emelkedő külföldi kereskedelemmel, túlnyomórészt az orosz bankok tevékenységének tulajdonítható, mert ezek összpontosították a belföldi tőkeerőt s teremtettk meg a kapcsolatot a nyugati pénzpiacokkal, honnan oly busásan folyt be legkülönbözőbb formákban hosszú lejáratra a termékenyítőleg ható külföldi tőke. A fejlődésnek ezt a képét szerző élénken festi meg s alapos statisztikai anyaggal támasztja alá mondókáját. A nyugati államok lassú kapitalisztikus fejlődési folyamatát Oroszországban az egyes lépcsőfokok merész átugrásával a bankok gyorsították. Különösképen nagy jelentőségű ennek a bankszervezetnek működése abból a szempontból, hogy segítségével dezolált papírpénzgazdálkodásból rövid idő alatt aranyvalutára lehetett áttérni. A bankoknak három típusa volt az, mely az orosz nemzetgazdaságban rejlő hatalmas erőket életre keltette: 1. a municipiumok nyilvános bankjai, melyeket a törvényhatóságok tápláltak tőkével, 2. a hitelszövetkezetek (*société de crédit mutuel*) és 3. a kereskedelmi bankok (*banques de commerce*). Az első kettőnek csak helyi jelentősége van s a legtöbb helyen igen szomorú kísérletnek bizonyult. Ezek mintegy hivatva voltak a bankári berendezéstől idegenkedő országot az átalakításra előkészíteni. Jelentőségük is alárendelt, hiszen hitelt csakis a betétek bizonyos hányadának erejéig nyújthattak; a váltóleszámlától, lombardhitel, folyószámlahitel stb., ismeretlenek voltak. A törvényhatósági bankok s hitelszövetkezetek ügykezelésében nagy szerepet játszott az ingatlan fedezeti hitel, minek következtében az egész szervezet mozgása is nehézkes. Lendületet csak a nyugatról beplántált kereskedelmi bankok rendszere adott, ez pedig szoros kapcsolatban van az értékpapírkapitalizmusnak Oroszországban való térhódításával. *Epstein* mezőgazdaság, inar. kereskedelem és közlekedés szempontjából mutatja be a bankok előmozdította fejlődés arányait, kitér úgy az aktiv,

mint pedig a passzív bankügyletek kiszélesedett kereteire s valóban meglepő, hogy a betétállomány a háború kitörésével 4,5 milliárd rubelre emelkedett, ami a tőke élénk regenerálódási irányzatát mutatja; nem tér ki azonban — s ez eléggé sajnálható — a hitelszervezet hálózatára, annak a jegybankhoz való kapcsolatára. Ugyszintén nélkülözzük az orosz banktörvényre vonatkozó fejtegetéseket is.

Az orosz hitelszervezet jó alapokon nyugodott és azt a háború sem tudta megingatni oly annyira, hogy a moratorium, melyet kiadtak, csak rövid életű volt. A bankok résztvétele a hadikölcsön jegyzésekben tekintélyes, átlagban az összes kibocsátások 40%-át ők vették fel, de ezen felül mintegy 2 milliárdnyi pénztárjegyet is tárcájukba szívtak. A háborús gazdálkodás ismertetésénél azt az érdekes közlést olvassuk, hogy a bankjegyek teaurálása oly rendkívüli volt, hogy a forgalomnak két-háromszor annyi bankjeggyel való ellátása sem érezte lényeges hatását az árszintre. Amit ezenkívül a háború s a bolsevizmus alatti időre vonatkozólag előad, eseményeknek időrendi sorrendben való elbeszélése. A bank is, mint minden egyéb, köztulajdonba vétetett s ezzel kapcsolatosan életbe léptettek különösen a betétekre nézve oly intézkedéseket, melyeket sajnos nekünk is alkalmunk volt megismerni. Az eltérés a nálunk történt kíséreltől abban nyilvánul, hogy ott az egyes bankok különállóságát teljesen megszüntették, beolvasztván őket egy központi állami szervbe.

Szerző Oroszország gazdasági ujjaépítésének szentel hosszabb időt s ami itt figyelemre méltó, az az, hogy ő ezt a hitelszervezet szempontjából másként nem tudja elképzelni, mint a Federal Reserve Bank rendszerrel. *Yves Guyot*, ki a művet ékes előszóval látta el, kételkedik egy ilyen terv gyakorlati keresztülvitelében. Amerikában a bankszabadság korlátozása vezetett ehhez a rendszerhez. Oroszországban a kereskedelmi bankok teljesen megfeleltek feladatuknak. Nem volna-e tehát célszerűtlen adott esetben a már bevált rendszer helyébe egy még ki nem próbáltat tenni még akkor is, ha Oroszország nagy terjedelménél fogva a jegybanknak tényleg nehezen lehetne áttekintése a hitel helyes szétosztása felett, amin különben más módon is lehetne segíteni? Szerző munkájához eredeti orosz forrásokat használ, de nem kellő mértékben, mert a háborús s a háború utáni időre nézve nem adja nekünk azt, amire vártunk.

Lányi Rezső.

Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch, 1926. II. Jahrgang. Herausgegeben von Dr. Gustav Gratz; Stellvertretender Redakteur Dr. Gustav Bokor. Budapest, 1926. 341 l.

Áttörni a külföldnek velünk szemben még mindig megnyilvánuló közönyét s eloszlatni káros bizalmatlanságát, tájékoztatást nyújtani gazdasági helyzetünkről s a békeszerződés okozta eltolódás dacára már eddig is kifejtett munkánkról, adatokat szolgáltatni a gyakorlati ember és kutató tudós részére, mindig újabb és minél több igaz barátot szerezni: valóban nemes feladat úgy gazdaságilag, mint pedig politikailag. Ebből a szempontból nézve az Ung. Wirtschafts-Jahrbuch most megjelent II. évfolyamát, elmondhatjuk, hogy közgazdasági életünknek Gratz Gusztáv köré sereglett kiválóságai dícséretes és felette hasznos munkát végeztek, mert az a tanulmány- és cikksorozat, melyet a könyv nyújt, kellemetlenül érezhető hézagot pótol, minthogy ily irányú idegen nyelvű állandó kiadványunk nincs és a külföldi gazdasági folyó-

iratokban csak elvétve találkozunk hazánkra vonatkozó értekezésekkel. Ha a cikkírók egy-két elméleti megjegyzésével nem is értünk egyet, megállapíthatjuk, hogy a könyv teljesen megfelel alaprendeltetésének: eloszlatni a gazdasági defetismust, bizonyítani, hogy élet- és fejlődésképesek vagyunk, hogy magyar munka a külföldi hitelezővel szemben vállalt kötelezettségnek kellő jövedelmezőséggel eleget tesz. Fontos dolog ezt kiemelni és a külfölddel megismertetni, mert elérkezett az ideje annak, hogy a tömegesen felkinált rövidlejáratú hitelek helyett hosszúlejáratuak után nézzünk, jobban gyümölesztethetők lévén ez utóbbiak, mint az előbbiek. Éppen ebből az országos fontosságú szempontból nem ártott volna jelzalogintézményeinkre és általában a befektetési piacra még több gondot fordítani. A nagyobb egyöntetűség kedvéért talán ajánlatos volna az egy kérdéskomplexumba tartozó cikkeket lehetőleg egy tanulmányba foglalni, mint külkereskedelmi forgalom, kereskedelmi mérleg, fizetési mérleg. Valamennyi érdekképviseltünk kell, hogy fölkarolja ezt a kiadványt és hathatósan támogassa, hogy a legközelebbi szám gazdasági életünknek eddig itt még fel nem dolgozott kérdéseit is hozhassa, de nemcsak német nyelven, hanem — miként tervezik is — francia és angol nyelven is, hogy minél szélesebb külföldi körrel lehessen annak tartalmát megismertetni.

Lányi Rezső.

Beküldött könyvek jegyzéke.

Közigazgatási évkönyv és szaknaptár 1926. évre. II. évf. Hivatalos adatok alapján összeállított tiszti címtárral és helység-névtárral. Budapest, 1926. A közigazgatásban szükséges tudnivalók gazdag gyűjteménye. Kivált a vármegyei és városi közigazgatásban szükséges tájékozódás megkönnyítését célozza az egyes ágazatokban fennálló törvényes és rendeleti intézkedésekre kiterjedve. Néhány közgazdasági tanulmány is helyet foglal benne. Így Várhidy Lajos a községi hitelügyet, Hoor Tempis Mór pedig a községi és a magánvállalati közüzemek és a magyar városok sürgős feladatait tárgyalják szélesebb keretben.

Bakoss László: Gazdasági baromfitenyésztés. Budapest—Debrecen 1925. A könyv részletesen tárgyalja a baromfitenyésztés, főleg a tyuktenyésztés minden fázisát és a legújabb eljárási irányok részletes ismertetésével kimerítő képét adja ezen igen fontos és hazánkban még nem eléggé méltányolt gazdasági üzemágnak.

Schóber József: A selyem feldolgozása. Budapest, Franklin Társulat, 1926. A könyv a magyar selyemtenyésztés és selyemipar történetét, mai helyzetét, nemzetközi elhelyezkedését, valamint a különböző gyártási ágakat és termékeit ismerteti szakszerű alapon. Bőven kitér a magyar selyemtenyésztés és selyemipar történetére és behatóan ismerteti azután a selyem feldolgozásának technikai kérdéseit.

Tihanyi Lajos: A pengőérték és a valorizáció törvényhozási szabályozása. Budapest, Franklin Társulat 1926. Az élénken írt értekezés a valorizáció kérdésével foglalkozik főképp a közép-osztály szempontjából.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv. XXV. Jahrgang.

Heft 17. *Börsenumsatzsteuer und Bankbedingungen.* A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbe felterjesztése a német birodalmi pénzügyminiszterhez a tőzsdéforgalmiadó tárgyában. — *Merzbach L.: Ist die derzeitige Aktivität der Handelsbilanz ein Zeichen besserer Wirtschaftslage?* Németország behozatala 1925 decemberében 758 millió márka volt, 1926 márciusában 645 millió márkára csökkent. Ezzel szemben a kivitel 1925 decemberében 794 millió márka volt, 1926 márciusában 923 millió márkára emelkedett. A kivitel emelkedése valószínűleg az önkéntes és kényszerfelszámolások következménye. Az ily eredetű áruk értékiük alatt kerülnek piacra. E tekintetben a helyzet az inflációs időszakhoz hasonló. — *Dr. Hüfner: Nochmals die Verfassungswidrigkeit des Bankgesetzes vom 30. August 1924.* Erre Dr. Köppel válasza. — *Hammel, A.: Ungeschriebene Pflichten der Banken.* A bankok közgazdasági kötelességeivel foglalkozik. — *Bírósági döntvények.* — *Könyvismertetések.*

Heft 18. *Urbig, Fr.: Wirkungen und Aussichten des Dawes-Planes.* Külföldi lap számára adott nyilatkozat. — *Hahn, L. A.: Das französische Währungsproblem im Lichte deutscher Inflationserfahrungen.* A francia valutaproblémának a német infláció tapasztalatai alapján való megvilágítása céljából a németországi infláció alakulását mutatja be. Három stádiumot különböztet meg: 1. 1922 tavaszáig; 2. a stabilizálás összeomlásáig: 1923 tavaszáig; 3. a Rentenbank-javaslat végrehajtása napjáig: 1923 nov. 15-éig terjedt. E három stádium főleg a bankjegyforgalom úgynevezett aranyértékének, valamint a Reichsbanknál levő Reichsschatzwechsel-eknek a forgalomban és a bankoknál levő Reichsschatzwechsel-ekhez viszonyított arányának változataiban jut kifejezésre. Franciaország 1926. év eleje óta az infláció második stádiumába jutott. A francia bankjegyforgalom aranyértéke 1923. év végétől 1925. végéig meglehetősen konstans volt, 1926. eleje óta csökkent. A német Reichsschatzwechsel-eknek Franciaországban nem a „Bons de Trésor” felelnek meg, hanem a „bons de la Défense Nationale”, melyek három, hat hónap, vagy egy év alatt esedékesek és rediskontálhatók. Caillaux adatai szerint Franciaország államadóssága 1926. elején: 150 milliárd frank konszolidált adósság, 50 milliárd frank a Francia Banknál és különböző vállalatoknál, 45 milliárd frank Bons de Trésor és 55 milliárd frank bons de la Défense Nationale volt. A növekvő függő adósságot a bankjegyforgalom szaporításával fedezték. Meg kell akadályozni, hogy a latens infláció az áru- és devizapiacra kiható tényleges inflációvá alakuljon át. Szerző oly intézkedéseket ajánl, melyekkel meggátolhatónak véli azt, hogy a „bon de la Défense Nationale”-kat a Francia Banknál való rediskontálás, vagy esedékességgkor meg nem újítás által bankjegyekké cserélhessék át. A Francia Bank aranykészletével a függő adósságot kellene visszavásárolni. A német Reichsnotopfer mintájára „bon de la Défense Nationale”-okban fizetendő vagyonváltás által a függő adósság nagyrésze levonatnék. Önkéntes adományokkal nem lehet oly ország államadósságát csökkenteni, ahol állami kényszereszközökkel sem sikerült a törvényekben előírt adókat kielégítő mértékben behajtani.

A függőadósság kényszerkonszolidálása és nagy külföldi kölcsön felvétele jöhet még számba. A latens infláció ártalmatlanná tételén kívül az újabb infláció megakadályozása céljából a francia budget kiegyenlítésére kell törekedni. — *Haeffner, H.: Die Unmöglichkeit einer regelmässigen Arbeitszeit im Bankgewerbe.* A legutóbbi években megkísérelték a német banküzemek szervezetét úgy kiépíteni, hogy a munkaidő túllépését elkerülhessék. E célt nem sikerült elérni. A Reichsverband der Bankleitung a kötelekbe tartozó bankoknál több hónapon át a napi munkateljesítményről statisztikát állíttatott össze. Az adatokból kitűnik, hogy a banküzlet terjedelme napról-napra előre nem láthatóan változik s ezért a bankoknál a munkaidő szabályos és sematikus betartása lehetetlen. — *Koeppel W.: Die Durchführungsbestimmungen zum Reichsbewertungsgesetz.* — *Bacciocco: Das deutsch-französische Aufwertungsabkommen vom 10. Mai 1926.* — *Bíróági döntvények.* — A statisztikai részben az 1924. és 1925. évi német birodalmi pénzügyekről közöl adatokat.

Heft 19. Glasenapp: Die Banknovelle. A Reichstagban benyújtott német bank-novellával foglalkozik. — *Sulzbach, Walter: Das Problem des deutschen Kapitalmarkts.* Azokat az irányokat jelzi, melyek a német kormány gazdasági ankétjein megvitatandó kérdéseknél szem előtt tartandók a német pénz- és tőkepiacokon beállott eltolódások megállapítása céljából. Különösen fontos problémák: a német nemzeti jövedelem eloszlásának, a tipikus háztartási statisztika, a vállalatok saját és idegen tőkéi közti arány, a tartozásokból és követelésekből a külföldi részesedés, a hosszú- és rövidlejáratu betétek, a pénzintézetek közt fennálló tartozások, a pénzintézeti betevők, valamint az értékpapir vásárlók foglalkozás szerinti megoszlásának, stb. megállapítása. Az áru- és pénzpiac kölcsönös hatásának figyelembevételével világíthatók meg a jelenségek. — *Eberstadt, Georg: Nochmals Aenderung der Pfandbriefaufwertung?* — *Fraenkel: Die Ausführungsbestimmungen zum Einkommensteuergesetz, zum Körperschaftsteuergesetz und über den Steuerabzug vom Kapitalertrag, sowie die Verordnung zur Durchführung des Körperschaftsteuergesetzes.* — *Bíróági döntvények.* — A statisztikai részben a Németbirodalom 1924. és 1925. évi pénzügyeiről szóló közlemény befejezése.

Heft 20. Lotz, Walther: Kritische Gedanken zur Banknovelle. Glasenapp korábbi cikkének bírálata és erre Glasenapp válasza. — *Hermann, Kurt, A.: Der Kapitalexport Amerikas 1924 bis 1925.* Az amerikai tőke kivitel nagy hulláma, mely 1924 októberben, a német reparációs kölcsönnel (Dawes-kölcsön) vette kezdetét s 1926 elején lassú apadás képét nyújtotta, jelenleg egyelőre befejezéshez jutott. Szerző az amerikai tőke kivitel okait, jelentőségét és hatásait vizsgálja. Az 1924 októbertől 1926 márciusáig terjedő amerikai tőke kivitel három feltételen alapult: Európa tőkeszükségletén, a Federal Reserve Board-nak az aranykészletek deszorítására irányuló érdekében és a newyorki értékpapir hausse-on. Az európai tőkeszükséglet jövőbeli fedezésének előfeltétele, hogy Amerika hitelnyújtó készsége tartós legyen és az amerikai tőkepiac a kölcsöncímleteket felvegye. — *Meyer: Steuerabzug vom Kapitalertrag und Realkredit.* — *Dahl, Erich: Der Besserungsschein.* — *Bíróági döntvények.* — *Kaufmann, Arthur: „Die Bindung an den grundbuchlichen Eintragungs-Antrag.“* Breska tavalyi cikkének bírálata és erre Breska válasza. — *Könyvismeretések.*

Heft 21. Göppert, H.: Zum Recht der Unternehmungszusammenfassungen. — *Respondek, E.: Die Zukunft des Dawes-Planes.* A Dawes-tervezet jövője jelenleg élénk nemzetközi vita tárgyát képezi. Behatóan vizsgálják Németországnak jóvátételi célokra történő fizetőképességét. Emellett a jóvátétel átutalásának (Transfer) kérdése is fontos szerepet játszik. A második reparációs év végéig, f. év augusztus 30-ig, a jóvátétel készpénzben való átutalása egyáltalában nem volt megengedve. Franciaország és a többi érdekelt államok a német jóvátételből megillető részhez áruszállítások révén jutottak, Anglia a Recovery Act révén. A német

jóvátétel átutalása készpénzben (arany és devizák), a német export-bevételek egyrészének kényszerű visszatartása és áruszállítások útján történhet. A Reichsbanknál vezetett jóvátételi számlán márkában folynak be az összegek és márkában állanak a Reparationsagent rendelkezésére, aki azok átutalásáról gondoskodik. Ha a jóvátétel átutalása az említett 3 módon nem lehetséges, akkor a Reparationsagent a jóvátételi számlán felszaporodott összegeket Németországon kamatozóan fekteti be Csak fix kamatozású értékpapirokat vásárolhat (részvényeket nem). Még nem ítéltető meg, hogy e befektetés mily hatással lenne a pénz- és tőkepiacra általában Németország közgazdasági életére. — *Opitz, Georg: Der Effektenferngiroverkehr.* — *Friedländer, Heinrich: Vertragsrecht und Satzungsrecht bei Interessengemeinschaften.* — *Hanftmann, Eduard: Der Kündigungsschutz älterer Angestellten und die Wirtschaft.* Szociálpolitikai kérdés megvilágítása. — *Bírósági döntvények.* — *Glahn, Hans Otto: Die Bank von Spanien.* — A statisztikai részben a német részvénytársaságok 1913, 1924. és 1925 évi osztalékairól nyújt kimutatásokat. Sz. K. T.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

III. Folge, Band 69, Fünftes Heft.

v. Zwiedineck-Südenhorst, Otto: Das Problem eines deutsch-österreichischen Zollvereins. Z. a kérdésnek csak gazdasági oldalával foglalkozik, a német-osztrák gazdasági közeledésnek híve, részben nemzeti, részben imperialista megfontolások alapján. Ausztria számára azért is fontos a megegyezés Németországgal, miután a többi szomszédos állam akadályozza a nemzetközi kereskedelmi forgalom szabad kifejlődését. A gazdasági közeledés eszköze preferenciális vámrendszer, vámegylet vagy teljes vámcsatlakozás lehetne. Z. a vámegylet híve, mely mellett egyes különböző vámok fenntarthatók volnának. Utóbbiakra azért van szükség, hogy a különböző nagyságú közvetett adók, valamint a termelési költségek különbözőségének a hatása kiegyensúlyoztassék. — *Winkler, Wilhelm: Statistische Grundfehler oder statistische Zwecke?* W. Seutemann-nal polemizál és azt fejtegeti, hogy a statisztikai elméleti rendszereknek a nagy számok törvénye mellett az egységek hasonlóságának követelményére kell épülniök. — *Seutemann, Karl: Die Theorie der statistischen Urteilskraft.* S. Winkler nézeteivel szembe fordul. — *Müller, Johannes: Die wirtschaftliche Gesetzgebung des Deutschen Reichs in der Zeit vom 1. Jan. bis 31. März 1926.* — *Die Entwicklung des Geldmarktes und der Geldmärkte einzelner Länder während des Jahres 1925.* — *Wernicke: Neuseeland und seine Wirtschaft.* — *Könyvismertetések.* — *Német és másnyelvű folyóiratok tartalommutatója.* — 1926. február—március havi közgazdasági krónika. V. I.

III. Folge, Band 69, Sechstes Heft.

Wolf, Erik: Die soziologischen Grundlagen der Wohlfahrtspflege und des Fürsorgeproblems. W. Max Weber szociológiai nézeteihez csatlakozik és azokat alkalmazza az általa választott vizsgálati területen. A jótékonytságot a szegénység teszi szükségessé, miután a társaséletnek egyik előfeltétele a tagoknak bizonyos fokú egyenlősége. — *Die Entwicklung des internationalen Geldmarktes und der Geldmärkte einzelner Länder während des Jahres 1925.* — *Varga, Stefan: Über die statistische Darstellung von wirtschaftlichen Verhältnissen und Veränderungen.* Gazdasági viszonyok statisztikai szemléltetésekor nem elégséges az átlagos viszonyszámokat közölni, miután azok részben csak számtani absztrakciók. A kiszámított átlagokat legalább is a diszperziós szám megállapításával kell kiegészíteni. A gazdasági konjunktúra változásaira vonatkozó adatközlések feldolgozásánál viszont arra kell ügyelni, hogy a megfelelő statisztikai sorokat alkotó adatok rugalmassága különböző. V. az ilyen sorok értékelő ábrázolására azt ajánlja, hogy a megfigyelé-

sek középértékétől való kilengések a tapasztalat szerinti legnagyobb kilengés százalékában állapíttassanak meg, ami által az éretik el, hogy ezek az ingadozások úgyszólván azonos léptékre átszámítva hasonlíthatók össze egymással. — *Könyvismertetések.* — *Német és másnyelvű folyóiratok tartalommutatója.* — 1926 április havi közgazdasági krónika

III. Folge, Band 70, Erstes Heft.

Halm, Georg: Das Zinsproblem am Geld- und Kapitalmarkt. A dolgozat célja a kamat és konjunktúra elméleti mozzanatok kiemelése által a pénzpiac és tőkepiac közötti megkülönböztető jellemvonások kimerítő megállapítása. Az ehhez vezető út Cassel kamatelmélete által vált járhatóvá, melynek segítségével a két piac a kölcsönzési időtartam és a különböző ármeghatározó tényezők által különítteti el. A konjunkturális lehetőségek emelkedése rövidlejáratú tőkéket igényel, ez a pénzpiacot veszi igénybe, növeli a kamatlábat és csökkenti az előálló tőkehiány folytán a szűkebb értelemben vett technikai termelést, nem érinti ellenben a tőkepiacot. A tőkepiac hiánya azonban a pénzpiac rovására nyer kielégítést.

III. Folge, Band 70, Zweites Heft.

Halm, Georg: Das Zinsproblem am Geld und Kapitalmarkt. (II. folyt. és vége.) A tőkepiac sem teljesen mentes az árviszahatástól, de a már meglevő tartós javak kihasználásakor szükséges tőke utáni kereslethez a tőkepiac kamatlába nem igazodik. Ez a döntő tény a konjunkturális mozgalom természetére nézve a pénzpiacot és a tőkepiacot illetőleg. A tőkepiac közvetlen árviszahatásra nem képes, ellentétben a pénzpiaccal. Minthogy másfelől a tőkepiac kamattétele a hitelpiac kamatláb hullámzásának kialakulására irányadó, joggal nevezhető statikus állandó árnak. Ezzel szemben a pénzpiaci kamattétel a tőkeelhelyezés dinamikus ára. Ennek a ténynek különböző vonatkozásai elemezhetők, ha a hitelpiac fogalmát a tőkepiac és pénzpiac kategóriáján felül további felosztás alá vonjuk, mint termelési-piac, pénztőkekölcsönzési-piac, vállalkozási tőkepiac és kölcsöntőke-piac. A pénzpiac és tőkepiac pénzelméleti megkülönböztetése ismét három arányban lehetséges: 1. mennyiségi, 2. pénztechnikai, 3. pénzhiteleméleti megkülönböztetés, amely utóbbi a formális vásárlóerő felhasználási lehetőségére vonatkozik. Ezek a pénzelméleti megkülönböztetések azonban a kamat és konjunkturaelmélet szempontjából való vizsgálódások eredményét semmi újabb adattal nem gazdagítják. — *Ulrich, Hans. Der Währungsverfall, die Aufwertung und der Wiederaufbau bei den privaten deutschen Lebensversicherungsgesellschaften.* A valutaleromlás egyik hatása az volt, hogy az összes biztosítási üzletágakban 1924 végén a biztosítási állag az 1913 év végén levőnek csupán 20.2 százalékát érte el. Legnagyobb százalékban maradt fenn a földbirtokokra vonatkozó biztosítás, (41.4%) legkisebb arányban az adóslevelekre vonatkozó (1.7%). Az adminisztrációs költségek aránytalan növekvése fokozta a nehéz helyzetet, melyen azután a személyzeti létszám csökkentése és az üzemek racionalizálása átmenetileg enyhített. Végső megoldást a valutastabilizálás és a felértékelési törvény hozott, amely a felértékelt mérleghez arányított s egy megbízott felosztási terve alapján megállapított mérsékelt valorizációt léptetett életbe s megadta a lehetőséget a külföldi hitelezőkkel való kiegyezésre is. Mindezek megoldása után további nehézségek nem merültek fel s a fokozatos fejlődés útján megvan a lehetőség a háború előtti viszonyok elérésére. R. L.

Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche.

50. Jahrgang, Drittes Heft.

Schumpeter Joseph: Gustav v. Schmoller und die Probleme von heute. Újból időszzerű Schmoller személyiségevel és módszerével foglal-

kozni. Amerikában kiújult a közgazdaságtan módszere körüli vita. A régi értelemben vett elméleti kutatás a tények számszerű analizálásával áll szemben. Az utóbbi módszer követői elfoglalták a Schmoller által vezetett újabb történeti iskola helyét. A tudománybölcselet elmélete szempontjából azonban nincs lényeges különbség a közgazdasági tényeknek a részletekbe behatoló történeti módszerű kutatása és statisztikai módszerű vizsgálata között, bármekkora tünik is az eltérés a kettő között. Se a történeti, se a statisztikai vizsgálata a közgazdasági tényeknek nem vezethet eredményhez, ha nem épül elméleti tudásra. Schmoller ennek tudatában is volt mindig. A *gazdaságpolitika* tudományos művelése szempontjából meglepő az, hogy a tények ereje akkora, hogy a legkülönbözőbb pártok, ha uralomra jutnak, gazdasági téren nagyjából azonos kormányzati politikát folytatnak. A tudománynak nem feladata, hogy a gazdaságpolitika céljait megállapítsa, csupán az adott célok megvalósítására alkalmas eszközök megjelölése tartozik hatáskörébe. Schmoller ezt is világosan látta, az ő idejében azonban még művészet volt a helyes eszközöknek eltalálása, ma pedig az technikává lett. — *Mitscherlich, Waldemar: Wirtschaftswissenschaft als Wissenschaft*. Bizonytalannak mondják, hogy a közgazdaságtant a természet- vagy szellemtudományok közé kell-e besorozni. M. szerint nem kétséges, hogy a közgazdaságtan szellemtudomány. A természettudományokat ugyanis az jellemzi, hogy tárgyuk független az emberiség alkotó szellemétől, míg a szellemtudományok tárgyát az emberiség alkotó ereje állandóan módosítja, változtatja, befolyásolja. Ennek következtében a természettudományi megállapítások örök érvényességűek, míg a szellemtudományok megállapításai — s így a közgazdaságtan is — csupán múló érvényességűek. A közgazdaságtan részben megismerő, részben intuiciós gondolkodás eredménye, ennél fogva egyrészt ugyan a valóság tükrözése, másrészt azonban az emberek eszméi alkotása. — *Amonn, Alfred: Sozialpolitik als Wissenschaft*. A szociálpolitikai tudomány feladata a társadalom fennmaradásának biztosítására szükséges, ill. alkalmas eszközök megvizsgálása, ellenőrzése és megállapítása. Az erre a célra alkalmas eszközök tekintetében azt is tisztázni kell, hogy mely mértékben szolgálják a társadalom belső összetartásának erősítését. A szociálpolitika tárgya tehát nem valamely társadalmi eszmény. A szociálpolitikában értékitételeknek csak korlátolt mértékben van helye, akkor, mikor valamely intézkedés célszerűsége felől kell dönten. Ezek az ítéletek inkább „technikaiak“, mint értékitételek. — *Günther, Adolf: Die sociale Seite der deutsch-österreichischen Anschlussfrage*. — *Könyvismertetések*. V. I.

Weltwirtschaftliches Archiv.

1926 Juli. (24. Band, Heft 1.)

Dr. Ziegler, Leopold: „Vom Sinn und Ziel des Wirtschaftens.“ Feleletet keres a kérdésre, hogy mi a gazdálkodás célja. Vákolja a különböző nézeteket, kifejti a két végletet: a katolikus középkor és a marxizmus álláspontját s rámutat arra, hogy sem a kapitalizmusnak, sem a szocializmusnak a felfogása nem kielégítő. — *Dr. Mendelssohn-Bartholdy, A.: „Wirtschaft und Politik in Afrika.“* A versaillesi béke óta a mandatumok kérdése a világpolitika egyik sarokpontja. Kétszeresen fontossá vált újabban, mióta szó van arról, hogy Németország is jusson mandatumokhoz s ilyen módon esetleg visszakapja egyik, vagy másik elvesztett gyarmatát. Mendelssohn tanulmánya tehát a legaktuálisabb kérdések egyikével foglalkozik, a legmodernebb források alapján. A nemzetközi jog újabb fejlődésének tanulmányozói számára is fontos. — *Dr. Sommer, Louise: „Freihandel und Schutzzoll in ihrem Zusammenhang mit Geldtheorie und Währungspolitik.“* A gazdasági politika legérdekesebb és legtöbbet vitatott kérdéseihez nyúl. Megállapítja mindennekeelőtt azt, hogy ma a protek-

cionizmus világszerte erősödő tendenciát mutat. E mozgalom célja: gazdasági autarkikiak. Ennek az autarkikiára való törekvésnek a hátsó gondolata azonban mindenekelőtt: a lehető függetlenedés Európától. Mert Európán kívüli vidékeken nagyszabásu gazdasági közeledéseket látunk, így az amerikai államok egymás között, azután Japán, Kína, India, Ausztrália, szintén egymás között. Ebből az egész nagy világ gazdasági folyamatból Európa valamiképen kikapcsolódik. *Taussig* professzor megállapítása szerint a külkereskedelmi forgalom pénzben kifejezett nyeresége valamely államra nézve egy viszonytól függ, attól a viszonytól, amelyben az importált áruknak az importáló nemzet számára való határhaszna ugyanezen nemzet exportált áruinak a külállamok számára való határhasznához áll. Az európai államok szükségleti skáláin a tengerentúli nyersanyagok első helyen állanak, az európai exportárúk és luxuscikkek viszont a többi világrészben a szükségleti skálán nagyon hátul foglalnak helyet. Ebből következik Európa általános gazdasági süllyedése, ami viszont természetesen mindenütt protekcionizmust váltott ki. A gazdasági élet hullámvonalában együtt haladnak a fellendülés és a szabadkereskedelem egyrészt s a hanyatlás és a protekcionizmus másrészt. Ez a védővamos tendencia ezúttal annál erősebben jelentkezik, mert a gazdasági krízis nemcsak az „árúoldalról“, hanem a „pénzoldalról“ is ered (értve ezen a valuták összeomlását). Szerző szerint az ú. m. „Zahlungsbilanztheorie“, mely a nominalizmus továbbfejlesztése, a devizák esését a fizetési mérleg alakulására vezeti vissza. Ezek szerint tehát a protekcionizmus és a fizetési mérlegtheoria azonos gondolatkörből fakadnak s ezért együtt is járnak. Szerző felhasználja az alkalmat, hogy éles támadást indítson ezen a címen a nacionalizmus és a „deutsche Kriegsideologie“ ellen. Ez az elvakult politikai álláspont azután hátrányosan befolyásolja egyébként értékesen induló fejtegetéseit. — *Dr. Wilbrandt, Robert*: „Das Ende der historisch-ethischen Schule.“ Szerző a háború előtt a német irodalomban *Weber Max* és *Pohle Ludwig* között lefolyt vitába akar bekapcsolódni s új „praktikus tudományt“ akar kiépíteni. — *Dr. Plenge, Joh.*: Zum „Tableau Economique“. — *Dr. Hirsch, Julius*: „Amerikas Wirtschaftsüberlegenheit und die Möglichkeiten des Wiederausgleichs für Deutschland“. A rendkívül érdekes tanulmány a következő részekből áll: I. különbségek a nemzeti jövedelemben és nemzeti teljesítményben. Ennek legfontosabb megállapítása: „Az 1925-ös nemzet aranyárka-egyenértéke az Egyesült Államokban 60 Pfennig, de ugyanazért a munkateljesítményért, amiért Németországban 1 M-át fizettek, az Unióban 4 M-át lehetett kapni“. Szerző a jelenségnek okait kutatja a II. részben. Ezek szerint a következők: 1. a természet ajándékai az Egyesült Államokban bőségesebbek. 2. Egyéb gazdasági előfeltételek is kedvezőbbek a tengertől (piac-, tökeviszonyok, szellemi ügyesség). A III. részben az amerikai gazdasági szervezet főjellemvonásait vizsgálja, továbbá azt, hogy ezekből melyeket lehetne Németországba átültetni. — *Chronik und Archivalien* cikkei. *Sombart Werner*: Ausbau, Anbau, Abbau. „Egy fejezet a modern kapitalizmus kialakulásának történetéből“, mondja a szerző. — *Lestschinsky, Jakob*: „Die soziale und wirtschaftliche Entwicklung der Ostjuden nach dem Kriege“. — *Günther, A.*: Chronik der Bevölkerungspolitik. — *Helander, Sven*: Der Tonnageüberfluss in der Weltwirtschaft. — *Mühlmann, C.*: Die deutschen Bahnunternehmungen in der asiatischen Türkei 1888—1914. — *Haslinger, Franz*: Zur Neuregelung der deutschen Handelsluftfahrt. — *Roscher, Max*: Chronik des Post- und Schnelldachrichtenverkehrs. — *Arzel, Robert*: Die internationalen Metallmärkte in den Jahren 1924 und 1925. — *Löffel, A. Hermann*: Argentinens Nachkriegsentwicklung und das auswärtige Kapital. — *Landmann, Julius*: Die Finanzkrise in Frankreich. — *Schilder, S.*: Die Gebiete der offenen Tür im Jahre 1925. — *Fehlinger*: Internationale sozialpolitische Ausschüsse. — Az irodalomrovatban említést érdemelnek: *Fuchs, Johannes Carl* szép cikke *Knapp*-ról, továbbá *Böhler, Eugen*: Amerikanische Finanzierungsliteratur. Z. L.

Könyvszemle.*

Szociográfia.

- Carver*, Thomas Nixon, The present economic revolution in the United States. Allen and Unwin. pp. 92. 10 sh 6 d.
- Italy*, Report on commercial, industrial and economic situation. H. M. S. O. pp. 40. 3 sh 6 d.
- Jacobsen*, A. P., A többtermelés csodái. Dánia mezőgazdasága. Ford. és a magyar viszonyokkal összehasonlított Pályi Ede. Bpest, Athenaeum. 106 l. K 50.000.
- Ogg*, Frederic Austin, Economic development of modern Europe. With suppl. chapters by Walter R. Shar. Macmillan. 878 p. 16 sh.
- Petroff*, Peter und Irma, Die wirtschaftliche Entwicklung der Sowjet-Union. Berlin: Handelsvertretung d. Ud S S R. 313 S. Gm 8.
- Plachy*, Frank Jun, Britain's economic plight. Benn. pp. 214. 7 sh 6 d.
- Roumania*. Economic conditions. March. 1926. 926. H. M. S. O. 2 sh.
- Ruppin*, Arthur, The agricultural colonisation of the Zionist-organisation in Palestine. M. Hopkinson, pp. 217. 10 sh 6 d.

Statisztika, évkönyvek.

- Aussenhandel der Cechoslowakischen Republik im Jahre 1924*. Spezialhandel. Nebst Warenverzeichnis. Prag Stat. Staatsamt. Boursik und Kohout. 616 S. Kc 90.
- Bowley*, Arthur, Elements of statistics. 5 th ed. Kings. pp. 475. 18 sh.
- Day*, Edmund, Statistical analysis. Macmillan. pp. 487. 17 sh.

- Florence*, P. Sargent, Over-population theory and statistics. K. Paul pp. 76., 2 sh 6 d.
- Kallós János*, Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz. 1926—27. évre. II. évf. 1 kötet. Bpest, Pesti Tőzsde, 200 l. Cpl. K 600.000.
- Katz-Foerstner*, Handbuch der Tschechoslowakischen Wirtschaft. Internationale Verlagsgesellschaft. Berlin. 299 S. Gm 30.
- Katz-Foerstner*, Handbuch der Schweizerischen Wirtschaft. Internationale Verlagsgesellschaft. 325 S. Gm 30.
- Nagy Magyar Compass*. (Azelőtt Mihók-féle) 1925—26. Jubileumi 50-ik évfolyam. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv. I. rész. Pénz- és hitelintézetek, budapesti áru- és értéktőzsde, Budapest város pénzügyei. Bpest, 884 l. K 350.000.
- Pitois*, M., Les augmentations de capital dans les sociétés anonymes depuis 1914. Etude statistique et économique. L. Chaunay et L. Quinsac. 225 p. 25 fr.
- Wolff*, Helmuth, Theoretische Statistik. Mit 7 graph. Darstellungen im Text. Jena, G. Fischer. XXIV., 453 S. Gm 16.

Szociálpolitika.

- Archibald*, Hugh, The four hour day in coal. Pitman, Cr. 5 sh.
- Dadu*, Renée-Marguerite, La condition des travailleurs dans la Russie des Soviets. Dalloz, 200 p. 20 fr.
- Fehlinger*, Hans, Internationaler Arbeiterschutz. Berlin, Carl Heymann IVk. 132 S. Gm 6.

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben, Dorottya-utca 2.

- Möhring*, Helmut. Geschäftsführung der Genossenschaften. E. Philipps Buchhandlung Frankenstein. Gm 8.
- Neudörfer*, Otto, Handbuch für Erwerbs und Wirtschaftsgenossenschaften. 2 Aufl. Wien, C. Gerolds Sohn, XII. 528 S. Gm 8.
- Odum Howard*, Systems of public welfare. Oxford. Oxford Univ Press. 9 sh.
- Oppenheimer*, Franz, Der Arbeitslohn. Krit. Studie. Jena, G. Fischer Verlag. Gm 3.50.
- Perigord*, Paul, The International Labour Organisation of the League of Nations. Appleton and Company. 12 sh 6 d.
- Schreiber*, Arno, Die Konzentration im Genossenschaftswesen. Berlin, P. Parey. 71 S. Gm 3.

Jogtudomány.

- Bozóky Géza*. Magyar váltójog különös tekintettel a hágai nemzetközi váltójogi egyezményre és a külföldi váltójogokra. II. köt. XII., 369—704. l. K 75.000.
- Mirbt*, Hermann, Grundriss des deutschen und preussischen Steuerrechts. Lpzg. A. Deichert 1926, XII. 355 S Gm 9
- Vászay Károly*. A magánalkalmazottak szolgálati és nyugdíjviszonyai. A magánalkalmazottakról szóló összes törvényes rendelkezések és nyugdíjvalorizációs törvény gyakorlati magyarázata. Bpest, Közérdekű Könyvek, 144 l. K 75.000.
- A nyugdíjvalorizációs törvény* (1926 XVI. t.-c.) magyarázó jegyzetekkel. Magyar törvények Grill-féle kiadása. Bpest, 28 l. K 15.000.
- Örley Kálmán—Révffy Lajos*. A fényüzési forgalmi adó. (Az 1920. évi XVI. t.-c.) A 90.000/1920. sz. végrehajtási utasítás és az összes módosító rendeletek, valamint a Közigazgatási Biróság ítéletei. Bpest, Corvin., 1926. 228 l. K 250.000.
- Radnai Árpád—Kacsó Dénes*. Alkalmazottak kereseti adójának utmutatója. Rokkantellátási adó és végrehajtási utasítása. Bpest, Pesti Könyvnyomda. 40 l. K 60.000.
- Schwartz Tibor—Oppler Emil*. A magánalkalmazottak nyugdíjának átértékeléséről szóló törvény kritikai magyarázata és a magántisztviselői

nyugdíjkérdés anyagi jogszabályai, tekintettel az eddigi birói gyakorlatra. Budapest, Hungária. K 50.000.

Elméleti közgazdaságtan.

- Baxa*, Jakob, Geschichte der Produktivitätstheorie. Jena, G. Fischer V, 160 S. Gm 6.50.
- Bock*, August, Das System der Nationalökonomie und Finanzwissenschaft. Tl I. Berlin, Bock. Gm. 3.
- Edie*, Lionel Danforth, Economics. Principles and problems. Newyork, Crowell, 5 dollár.
- Levy*, Volkscharakter und Wirtschaft. Ein wirtschaftliches Essay. Teubner Lpzg. Gm 4.20.
- Seidler—Schmid*, Gustav, Die Systemgedanken der sogenannten Klassischen Volkswirtschaftslehre. Eine krit. Untersuchung. Jena, G. Fischer, Gm 7.50.

Gasdaságtörténet.

- Jennings*, Walter Wilson, A history of economics progress in the United States. Newyork, Crowell, 4 dollár 50 c.
- Sartorius*, v. Walterhausen, Zeittafel zur Wirtschaftsgeschichte. H. Meyer, Halberstadt, Gm 2.80.
- Sée*, Henri, L'activité commerciale de la Hollande a la fin du 17-e siecle. M Riviere. 6 fr.
- Waters*, Charlotte, A short survey of the economic development of England and the colonies. 1874—1914. N. Douglas. pp. 176. 7 sh 6 d.

Kereskedelem.

- Darroz et Molierac*, La propriété commerciale. E. Chiron 6 fr.
- Dubujadoux*, Georges, L'expansion commerciale française et la documentation industrielle. Libr. générale de droit. 176 p. 15 fr.
- Durtstine*, Roy, Reklame die lohnt. Mit 39 Abb. München, R. Oldenbourg VIII., 203 S. Gm 7.50.
- Hedberg*, Anders, Le commerce de gros coopératif international. Les Presses Univ. 80 p. 4 fr.
- Paneth*, Erwin, Entwicklung der Reklame vom Altertum bis zur Gegenwart. Erfolgreiche Mittel d. Geschäfts-, Personen- und Ideen-

reklame aus allen Zeiten und Ländern. München, Oldenburg, 245 S. Gm 12.50.

Schoenebeck, Zoll- und Inlandpreis. Untersuchungen über die Wirkung d. Textilzölle. Berlin, Mittler und Sohn. 135 S. Gm 5.50.

Pénz- és hitelpolitika.

Goldschmidt, Die Aufwertungskrise. Ein Ergebnis der Lehre vom Nominalismus des Geldes und des Rechts. Berlin. Julius Springer, Gm 2.70.

György Ernő. A fizetésektől való mentesség. Bpest, Orsz. Hitelvédelmi Egyesület. 47 l. K 30.000.

Hagelberg, Ernst, Entwicklung und Probleme der neueren Hypothekenpraxis. Tübingen, Mohr. 105 S. Gm 5.

Hartmann, Gerhard, Die Entwicklung und Organisation des kommunalen Bankwesens in Deutschland. Stuttgart, Poeschel, 424 S. Gm 4.80.

Lange, Ludwig. Expansion und volkswirtschaftliche Bedeutung deutscher Überseebanken. Karlsruhe, Braun, Gm 3.

Makai Ödön. Átmenet a pengőkönyvelésre a felértékelés szempontjából. Bpest, Magyar Pénzügy kiadása 222. l. K 125.000.

Thibault, Pierre, Traité pratique de la réglementation des opérations de change et d'exportation des capitaux Mm Riviere. 30 fr.

Debatisse, Armand, Le problème de la devaluation du franc. 256 p. 15 fr.

Fisher, Irving, La pouvoir d'achat de la monnaie. 610 p. 50 fr.

Laures, J., Le problème des changes et la baisse du franc. Étude critique et contribution juridique à la solution. Les Presses Univ. 15 fr.

Pommery, Louis, Changes et monnaies. M. Giard. 110 p. 36 fr.

Robertson, Banking policy and the price level, the theory of the trade cycle. P. S. King pp. 109. sh.

Pénzügytan.

Decoundu, Jean, Le partage des dettes publiques autrichiennes et hongroises 1918—26. Paris, E. Sagot. 18 fr.

Eheberg, K. Th., Grundriss der Finanzwissenschaft. 2. Aufl. A. Deichersche Verlagsbuchhandlung. Leipzig. Gm 3.50.

Guthmann, Harry G., The Analysis of Financial statements. Pitman. pp. 470. 21 sh.

Haensel, Paul, Das Steuersystem Sowjetrusslands. Berlin, Preiss. 176 S. Gm 5.75.

Karger, Alfred, Die Besteuerung der Ausländer und ausländischen Gesellschaften in Deutschchl. Berlin, R. L. Prager 1926. Gm 1.75.

Lévy R. G., Initiation financière. Libr. Hachette. 10 fr.

Most, Otto, Wirtschaft und Gemeinde. Kritisches und Tatsächliches zum Streit um die Gemeindefinanzpolitik. Aufl. Jena, G. Fischer. 38. S. gr 8. Gm 2.

Noyes, Alexander, The war period of American finances, 1908—1925. Putnam, pp. 469. 10 sh 6 d.

Pount, Jean, Le secret des affaires commerciales devant le fisc. Soubiron. 25 fr.

Rosier, Camille, Traité theorique et pratique de legislation fiscale. T. 2. Paris, Libr. gen. de droit. 25 fr.

Wade, A. S., Modern finance and industry. The British financial system and its function in relation to industry and commerce. Pitman, pp. 136. 5 sh.

Világgazdasági visszapillantás az 1925. évre.

III.

Valuta és államháztartás.

1. Az arany.

Európát a háború után papírpénzinfláció sújtotta, Amerikát pedig aranyinfláció. Az Egyesült-Államok netto aranybevitel 1914 január 1-től 1924 végéig 2240 millió dollárt tett ki. Ehhez jön 750 millió saját termelés, igaz, hogy ennek egy részét ipari célokra fordították. Ez idő alatt az Unió aranypénzmenyisége 2623 millió dollárról 4547 millióra emelkedett.

1913 végén az Unió összes bankjainak bankjegyei és letétei 9338 millió dollárt tettek ki, ezzel szemben aranykészletük 1069 millió volt, tehát 11.46%. Ez a fedezeti arány 1924 végéig 15.10%-ra emelkedett, mert a bankoknak 22.509 millió dollárt kitevő kötelezettségeikkel szemben 3398 millió dollár aranykészlet állott rendelkezésükre.¹

2. A szövetségek közti tudósságok.

Európának nemesak az aranya özönlött Amerikába; az európai államok óriási összegekkel is tartoznak az Uniónak. Ez a tartozás összesen 49½ milliárd arany márkát, azaz közel 12 milliárd dollárt tesz ki és a következőképen oszlik fel:

Anglia	19.32	milliárd arany márká (4.8	milliárd dollár
Franciaország	16.758	«	«	(4.21 «
Olaszország	8.463	«	«	(közel 2. — «
Belgium	1.9	«	«	(« 1/2 «

Ezek közül Anglia már az 1925. év folyamán törlesztett, a Mellon Baldwin-féle megegyezés alapján. A főbb adósok közül sikerült a megegyezés 1925-ben az olaszokkal és a belgákkal. Összesen 10 állammal kötött eddig egyezményt visszafizetésre az Unió. Ez a 10 állam 7383 millió dollár tartozása után, évenként 174.27 millió dollárt fizet. Ebből évi 160 millió dollár Angliára esik. A legkisebb Magyarország tartozása, mely a 2 millió dollárt sem éri el. Románia a most befejezett tárgyalásai alapján 46.5 millió dollár tartozás megfizetésére kötelezte magát. Azok között az államok között, melyekkel még nem sikerült a megegyezés, első helyen áll Franciaország, 4.21 milliárd dollár tartozással. Következik Oroszország 255.1 millióval, Jugoszlávia 65.4 millióval, Ausztria 30.5 millióval, Görögország 17.6 millióval és Örményország 14.9 millióval.

A már megkötött és kötendő szerződések alapján Európa 62 éven át lesz függő viszonyban Amerikától pénzügyileg.²

¹ L.: «Amerikanische Währungsverhältnisse» Walther Federntől. Österreichischer Volkswirt 1925, Nr. 10, továbbá: «Die Ver. Staaten und die Währungsreform in Europa», Österr. Volksw. 1925, Nr. 6.

² Teljes összeállítást l.: Wirtschaft und Statistik 1925, Nr. 10.

Anglia tartozik-követel számlája az adósságok terén aktiv ugyan, de, míg ő máris fizet Amerikának, addig adósaitól nem képes behajtani 35½ milliárd aranymárkát kitevő követelését. Ebből Franciaországra esik 10.363 milliárd aranymárka, Oroszországra pedig 11.587 milliárd aranymárka.

Legrosszabbul áll Franciaország, mert ez tartozik Angliának 10.363 milliárd aranymárkával, Amerikának 16.758 milliárd aranymárkával s követel Oroszországon 7.242 milliárdot, minden kilátás nélkül a fizetésre.

A szövetségközi adósságok és az aranynek egészségtelen megoszlása az a két súlyos betegség, amely az európai állampénzügyeknek és úgy az európai, mint az amerikai gazdasági életnek fellendülése elé a legnagyobb akadályt gördíti.

Az európai adósok törlesztései révén az arany előreláthatólag még nagyobb mértékben fog az Unióba ömölni. Az arany egészségtelen megoszlása következtében annak vásárlóerejében már is a következő eltulodások mutatkoznak:

Ha az 1914-i vásárló erőt 100-zal jelöljük, akkor az arany vásárló ereje 1925 elején³

Az Egyesült Államokban	58%
Svédországban	62%
Angliában	63%
Svájceban	66%
Kanadában	68%
Németalföldön	71%
Dániában	72%
Csehországban	76%
Németországban	80%
Olaszországban	89%
Franciaországban	106%
Ausztriában	128%

3. A dollár és az Unió valutapolitikája.

A rendkívüli aranyözönnel szemben az Unió eleinte nagyon ingadozó politikát folytatott. 1921-től fogva azonban nyilvánvalóvá váltak az arany túlhalmozódás veszélyei. Ezek közül főleg a következőktől tartottak az amerikai gazdasági körök:

1. Az árinfláció, a bankhitelek túlságos nagy aranybázisa miatt.

2. Ár- és hitelinfláció, mivel a bankok aranytartaléka teljesen elvesztette a mechanikus szabályozóképeségét.

3. Komoly zavarok az üzleti- és a bankvilágban.

1921 végén a pénzügyminisztérium rendeletet adott ki, hogy a bankok annyi aranyat szorítsanak bele a pénzcirkulációba, amennyit csak képesek. Ennek folytán 1923-ig körülbelül még 300 millió dollár került a pénzforgalomba. A jelenlegi állapotról Will professzornak (Columbia egyetemen) a következő véleménye van:

„Az Egyesült Államoknak 4.5 milliárd dollárnyi aranykészletük van, tehát az egész világkészletnek körülbelül a fele. Ez sokkal több, mint amennyit az Unió valamely okos célra fel tudna használni. Az árnívó kétségbetűtően inflacionálva van. Az indexszám 150—160, szemben az 1913-iki 100-zal. A jegybankok fedezete, 70—75%. Ennek ellenére a pénzforgalomban is óriási aranyfelesleg van. Ugyanekkor a külföldi államok is súlyos aranyinségben szenvednek, míg azokban az országokban, ahol nagy aranytartalékok vannak, olyan magas az árnívó és olyan nagy a cirku-

³ Der Öst. Volkswirt 1925 aug. 29. («Europa als Teuerungsgrund»).

lációban levő arany mennyisége, hogy az aranybázis mégis túl csekély. Ezért minden lehető módon elő kellene mozdítanunk az arany kivitelét“.

Az Unióban kezd végleg megrendülni az aranybavetett hit. *Irving Fisher* szerint: „az aranyinfláció Amerikának a legnagyobb veszélye. Amióta megszűnt az aranypénz nemzetközi használata és az aranytartálok kihasználatlanul hevernek, azóta az arannak az uralma éppen úgy összeomlott, mint az angol királyé. Mindkettő uralma már csak névleges“.

Különböző javaslatokat tettek már egyes tudósok, hogy a bajon segítsenek. *Irving Fisher* az aranypénz helyett „árúpénzt“ kíván. Az angol *Keynes* azáltal akarja függetleníteni a fontot a dollár árfolyamától, hogy az angol bank a pénzpolitikáját ne a valuták paritásától tegye függővé, hanem az angol nagykereskedelmi indextől.

E javaslatok a gyakorlatban nem valósultak meg. A gazdasági bajok azonban kezdik az amerikaiakat lassan megtanítani arra, hogy a nemzetek egymásra vannak utalva s egyiknek a pusztulása a másikat vonja maga után. 1924-ben az amerikai szenátus egy bizottságot küldött ki a helyzet tanulmányozására s ez a bizottság a következőket mondja nemrég publikált jelentésében:

„Az Egyesült Államok saját érdekükből foglalkoznak az európai valutareformokkal. Nemcsak azért kívánjuk azt, hogy az európai államok visszatérjenek az aranyvalutára, mert ez a lépés Európa helyreállítását nagy lépéssel mozdítaná előre, hanem azért is, mert a lépés elmulasztása az Uniónak igen nagy károkat okozna, minthogy nekünk egész pénzrendszerünk és államháztartásunk az aranyon nyugszik. Ha az európai államok tartósan feladnák az aranystandardot, akkor az arany értéke előreláthatólag esni fogna s az Uniónak egy hatalmas áremelkedést kellene átszenvednie. Emellett, az arany vásárlóerejének a csökkenése folytán, Európának az aranytartozása is veszítene értékben. Az arany demonetizálása (= a pénzjelleg elvesztése) azonban a legsúlyosabb csapást a valutára és az államháztartásra gyakorolná, ami a középpont s ami körül kereskedelem, ipar és a nemzet egész gazdasági élete forog“.

Az aranyat kellene tehát Amerikából Európába juttatni. De hogyan történjék ez?

Az Unió kereskedelmi és fizetési mérlegének óriási aktívumai vannak. A fizetési mérleg aktívái átlag 1000 millió dollárra becsülhetők évente. Az U. S. A. Census Bureau adatai szerint az amerikai nemzeti vagyon a háború óta a következőképpen növekedett meg:

	nemzeti vagyon	1 főre esik a lakosságból
1912-ben	180 milliárd dollár	1965.— dollár
1925-ben	320 „ „	2839.75 „

Az arany csak egy módon juthat vissza Európába, akkor, ha az óvilág eltanulja az újtól a munkateljesítménynek azt a fokozását, amelyben az Unió páratlanul áll az egész földön. Az európai fokozott munka elő azonban a békeszerződések csaknem elháríthatatlan akadályt állítanak.

Európa gazdasági talpraállása nemcsak nekünk eminens érdekünk, hanem az Uniónak is. Ezért mondotta Mellon államtitkár 1926 január 5-én: „Az Egyesült Államok összes külföldi követelése nem érnek egy dollárral többet ránk nézve, mint amennyit érne az a hír, hogy Európa gazdasági élete ismét virágzik“.

4. Az angol font.

Az amerikai szenátus kiküldött bizottsága szerint Európában a gazdasági kibontakozás egyedül az aranystandardhoz való visszatérés mellett lehetséges. Ezt a megállapítást persze nagyrészt az önérdek sugallta. Az aranystandardhoz való visszatérést azonban tényleg megvalósította 1925-ben Európa vezető gazdasági hatalmassága: Anglia.

Az angol kormányt egyre jobban támadják most ezért a lépésért, úgy gazdasági, mint politikai körökben. A támadások szerint az aranystandardra való visszatérés lerontotta az angol kiviteli lehetőségeket s ezáltal fokozta volna a munkanélküliséget. (Angliában $1\frac{1}{2}$ millió munkanélküli van.)

Ezek a kritikák túlzottak. Az angol kereskedelmi mérleg romlásának és a munkanélküliségnek sokkal mélyrehatóbb okai vannak. Az aranystandardhoz való visszatérés talán rontott némileg a helyzeten, de ez a romlás már nem volt lényeges. Viszont az angol kormány e lépése óriási előnyökkel járt Anglia kereskedelmi életére; London csak ilyen módon szerezheti vissza a háború alatt elveszített pozícióját: a világkereskedelem irányítását és vezetését.

Nem kell tehát teljes mértékben hitelt adnunk Lloyd Georgenak és társainak; Angliában is szokás az, hogyha a kormányon levő párt valamely mélyreható gazdasági intézkedést tesz, akkor azt az ellenzék okvetlenül, minden körülmények között támadja és rossz színben igyekszik feltüntetni.

a) Az aranyvalutát visszaállító törvény.⁴

A valutateoretikusok számára rendkívül érdekes az a mód, ahogyan Nagybritannia visszatért az aranystandardhoz. A gyakorlati angolok hosszú időre elintézték a különböző valutáris vitákat és tették ezt a legegyszerűbb, a legpraktikusabb módon. Azt hisszük, hogy ez a módszer a jövőben irányadó lesz az egész kontinens számára.

Mindenekelőtt: nem követték a Fisher-Keynes-féle indexvaluta javaslatokat. Másrészt azonban mégsem tértek vissza a klasszikus aranyvalutára, sőt, mi több, a valutabizottság jelentése arra mutat, hogy ezt a közel jövőben nem is szándékoznak megtenni.

Nem átmeneti, hanem végleges állapotról van tehát szó.

A bizottság jelentése ezt mondja:

„Véleményünk szerint a belső pénzcirkuláció számára *luxus az arany használata*, amit a következő pár évben nem engedhetünk meg magunknak. Modern viszonyok között nem okvetlenül szükséges a bankjegyeknek aranyérmékre való beváltása az aranystandard fenntartásához. A banktól mindössze azt kívánhatjuk meg, hogy meghatározott áron adjon el és vásároljon aranyat. Azt hisszük, hogy a papírpénz nemzeti megszokása, amely ma már mélyen begyökeredzett a tömegek lelkébe, elegendő lesz ahhoz, hogy a belföldi pénzforgalom nagyobb tömegű aranyat el ne nyeljen“. (Lásd: a Heller Farkas által kifejtett metallisticus praemissákon nyugvó nominalismust).

Anglia aranyvalutája tehát a jövőben olyanforma lesz, mint amilyen volt a háború előtt az osztrák-magyar monarchiáé, (eltekintve a nálunk a kérdésbe belekapcsolt ezüstről). Egy — látszólag — lényeges különbséggel. Az angolbank ugyanis köteles lesz a jövőben arra, hogy kívánatra bárkinek kiszolgáltasson — bankjegyek ellenében — aranyat, de ennek az aranynak a mennyisége nem lehet kevesebb, mint 400 uncia. Ekkora tömeg aranyat pedig csak export-, vagy ipari célokra fognak kívánni. Ez intézkedés célja tehát valójában ugyanaz, mint volt az osztrák-magyar banknál a devizák leszolgáltatása.

Egyébként a törvény, amely az aranyvalutát bevezeti, inkább úgy hangzik, mintha meg akarná szüntetni azt. Az 1. §. ezt mondja: „Mindaddig, amíg Őfelsége proklamáció útján másként nem intézkedik, az angol bank *nem lesz köteles arra*, hogy az 1883-i Bank of England Act 6. része értelmében bármely bankjegyet törvényes ércpénzre váltson be“. Érdekes, hogy a bankjegybeváltási kötelezettséget csak most szüntették meg. A

⁴ Economist, 1925. máj 9.: «The goldstandard bill.» 903. old.

helyzet ugyanis az volt, hogy a beváltási kötelezettség eddig nem törvény alapján, hanem csak praktikusán szünetelt, amennyiben ugyanis meg volt tiltva az aranykivitel. Ezért azután senkinek sem állott érdekében az, hogy a banktól aranyat kérjen.

b) *A külföldi kölcsönök emissiójának felszabadítása és az angol bank kamatlábpolitikája.*⁵

Az aranystandardhoz való visszatéréshez fűzött balsejtelmek nem váltak be. A törvény életbeléptekor 153 millió font sterling volt az aranytartalék. Ettől fogva állandóan ömlött az arany a bankhoz s 8.6 millió font új aranytömeg felvétele után 1925 aug. 6-án az angol bank 5%-ról 4½%-ra csökkentette a kamatlábat. Pedig ekkor a devizák árfolyama még egy egész kevés disagiot jelentett a fontra nézve.

Október 1-én azután a kamatlábat tovább csökkentették 4%-ra. Úgy látszik, hogy nemcsak a klasszikus jegybankpolitikát, hanem a háborúelőtti klasszikus kamatlábpolitikát is feladták Angliában. A kamatláb-változtatásnak egyedüli célja ma már nem kizárólag a váltóárfolyamok kontrollálása. Nem annyira bank- és valutapolitikai elvek, mint inkább más megfontolások vezetik a kamatlábirányítást.

Az aug. 6-i és október 1-i kamatleszállítás célja például a következő volt: Az államháztartás egyensúlya érdekében az volt a kormánynak a célja, hogy az aránylag magas kamatlábú hadikölcsönöket alacsonyabb kamatozásúakra cserélhesse be. E célból a jelzett idő alatt 400 millió font konverziós kölcsönt bocsájtottak ki s ennek a jegyzési határideje éppen azon a napon volt, mikor a kamatlábat újból leszállították. Nyilvánvaló, hogy az alacsony kamatláb és a külföldi emissziók letiltása egyedül csak azt célozták, hogy a konverziós kölcsön mennél jobb árfolyamot érjen el. Bizonyítja ezt az is, hogy 1925 november elején azután megszüntették a külföldi emissziókra kivetett tilalmat. *Ez volt a második fontos lépés a szabad aranyvaluta felé.* (Első lépés volt a törvény életbeléptetése).

Előrelátható volt, hogy a konverziós kölcsön lebonyolítása után a bankkamatláb nem maradhat tovább is az alacsony 4%, annál is inkább, mert már szeptemberben megszűnt az aranynek a bankba özönlése, sőt, október 1-ig a nettó aranyveszteség már 4½ millió fontra rúgott (április végétől számítva). Így azután december 3-án a bank 5%-ra emelte a kamatlábat, minekutána október 1-től fogva további 14.9 millió font aranyat adott le. Ezt az aranykiáramlást nagyrészt az amerikai bankok kamatláb emelése okozta.

A december 3-i kamatlábemelés hatása azonnal megnyilvánult. Mivel a new-yorki Federal Reserve Bank nem emelte tovább a kamatlábat, ezért az angolbank kamatlábemelésével a londoni pénzpiac vonzóereje egyszerre megnövekedett s a sterling árfolyama New-Yorkban az alsó arany-pont fölé emelkedett.

Amint a fentebbiekből kitűnik, a konservatív kormány intézkedéseinek előnyös hatása már is mutatkozik, bizonyos azonban az, hogy a pénzügyvilág irányításában azt a kizárólagos elsőbbséget, amely a háború előtt illette meg Londont, teljesen visszaszerezni többé sohasem lehet és hogy ezt a pozíciót a londoni city a jövőben kénytelen lesz megosztani a Wall-streettel.

c) *Az angol államháztartás.*⁶

A fentiekben láttuk azt a hatalmas teljesítményt, amit az angol kormány a valutapolitika terén produkált. Nem beszéltünk azonban arról, hogy miként volt ez lehetséges.

⁵ Der Öst. Volksw. okt. 10. és dec. 15. szám.

⁶ Economist 1925. may 2.: «The Churchill budget.» 843. old.

Az aranystandardra való visszatérés előfeltételeit az angol pénzügyi politika teremtette meg.

Az angol államháztartás helyzete jelenleg éppen nem rózsás. Anglia óriási erőfeszítéseket tett a háború után abban az irányban, hogy bele ne essék a kontinentális országok közös betegségébe: az inflációba. Az inflációt és a vele járó bajokat sikerült elkerülni, a háborúért azonban Angliának is meg kellett fizetnie — a munkanélküliséggel és a termelés katasztrófális zavaraiival. A munkanélküli segélyek, a szénbányák szubvencionálása és az óriási amerikai adósságok rendkívül nagy tehertételt jelentenek az államháztartásban és e terhekre a fedezetet megtalálni csak egy módon sikerült: az adók nagyfokú emelésével egyrészt és a hadikiadások csökkentésével másrészt. Az utóbbi momentum az angol pénzügyi politikának a leglényegesebb és legtanulságosabb jellemvonása. Csak ilyen módon lehetett elkerülni az inflációt és csak ezért vált lehetségessé az aranystandardhoz való visszatérés. Évszázados bölcsessége ez az angol pénzügyi politikának. A történelem tanít bennünket arra, hogy *Anglia minden nagy háborúja után csökkentette a hadi kiadásait*; ezért volt képes veszteségeit mindig aránylag rövid idő alatt kiheverni s földrajzi helyzete mellett ez a politika az egyik fő oka annak, hogy ma is irányító hatalmasága a világnak.

A legújabb költségvetés eléggé kedvezőtlen ugyan, mert a szociális terhek és az amerikai adósságok nagy mértékben terhelik. Ezzel szemben azonban 1926 elején sikerült a megegyezés az olaszokkal a háborús adósságok kérdésében s az angol financiaális politikának az ügyessége bizonyára kivezeti az országot mostani bajaiból is.

Churchill 1925/26-iki költségvetése, amely megteremtette az előfeltételeket az aranystandardhoz való visszatéréshez, a következő:

Előirányzat az 1925/26. évre.

	Font sterlingben
Az államadósságok törlesztése és kamatai	355,000.000
Egyéb fundált adósságok [hozzájárulás a községek háztartásához stb.]	36,929.000
Hadügyi kiadások	120,513.000
Nevelés és közoktatás	46,498.000
Szociálpolitika	131,291.000
Egyéb közigazgatás	109,169.000
Összesen:	799,400.000

A bevételek előirányzata 1925/26. évre.

Indirekt adók [vámok, fogyasztási adók stb.]	263,260.000
Egyenes adók [ebből jövedelmi adó 262,000.000]	423,300.000
Egyéb bevételek (posta, kamatok stb.)	114,500.000
Összesen:	801,060.000

Amint látható, a hadügyi kiadások az összes kiadásoknak csak 15%-át teszik ki. Pedig Anglia kénytelen fentartani a világ legnagyobb hajóhadát, sőt most, Franciaország óriási repülő fegyverkezésére, a légi flottáját is kénytelen fejleszteni.

A fentiek igazolására közöljük még a következő összehasonlító táblázatokat:

Anglia adóbevételei 1913/14-ben és 1925/26-ban (millió fontban).

[Lásd: Financial Statement 1925—26. London 1925. H. c. 84/25]

B e v é t e l e k	1913/14	1925/26 (előirányzat)
Jövedelmi adó	47	325
Örökösödési adó	27	66
Földadó, házadó, bányaadó	3	1
Bélyegadó	10	24
Automobiladó	35	17
Fogyasztási adó		
Vámok	40	102
Összesen	162	672

Anglia kiadásai 1913/14-ben és az 1925/26-iki előirányzat szerint (millió fontban).

(Lásd: Dr. Heyer: «Die wirtschaftliche Gesetzgebung Grossbritanniens.» Weltw. Arch. 1926. január).

K i a d á s o k	1913/14	1925/26
Államadósságok törlesztése	24	355
Hadügy	77	120
Egyéb	96	326
Összesen	197	801

a) hadügyi kiadások részletezése (millió fontban)

	1913/14	1925/26
Flotta	48	60·5
Hadsereg	28	44·5
Légi flotta	—	15·5
Összesen	76	120·5

b) létszámok:

	1913/14		1925/26	
Flotta	143.000	fő	103.000	fő
Hadsereg	180.000	«	161.000	«
Légi flotta	—		36.000	«

5. Lengyelország.⁷

Az angol font után lássuk most a lengyel zlotyt, amely az előbbinek minden szempontból ellentéte. Csak egy dologban egyeznek. Az 1925.

⁷ Economist 1925. máj 23., 1027. l. és Österr. Volksw. 1925 dec. 5.

évben a zloty legalább annyi érdekességgel szolgált a valutapolitikusoknak, mint a font.

Ime egy ország, amely ünnepélyesen megállítja a bankóprést, stabilizálja a valutáját s ez a stabilizált valuta — látszólag — minden gazdasági törvény ellenére elkezd esni s olyan ingadozásokat él át, mint akár-melyik inflacionált pénz.

Mindjárt megértjük azonban a zloty történetét, ha közelebbről vizsgáljuk az eseményeket.

1925 június 30-án kezdte meg Lengyelország a vámháborút a Német-birodalom ellen. A *Bank Polski* aranykészlete ekkor 120 millió zlotyt tett ki, 5 hónapra rá, november 20-án, a készlet 132.5 millióra emelkedett. Ez az emelkedés azonban csak látszólagos. Ebből a 132.5 millióból ugyanis 51.5 millió el van zálogosítva a Bank of Englandnál, úgy, hogy november 20-án valójában csak 81 millió zloty felett rendelkezett a bank. A deviza-állomány ugyanezen idő alatt 120 millióról 60 millióra esett. Június 30-án azonban a Bank Polskinak idegen valutákban mindössze 5 millió volt a tartozása, november 20-ig viszont a deviza- és report kötelezettségek 75 millióra emelkedtek. A bank devizamérlege tehát már november 20-án 15 millióval volt passzív és azóta ez a passzivitás csak növekedett, eltekintve a banknak egy átmeneti, merész manőverétől, mikor ugyanis sikerült hamis hírek kolportálásával (egy nemlétező külföldi kölcsön sikerével) a zloty árfolyamát átmenetileg mesterségesen felferni s ezt a manővert a bank a devizakészlet szaporítására használta fel. Az is bizonyos másrészt, hogy ilyen spekulatív trükkök egy államnak a jegybank-jához semmiképen sem méltóak.

A fentiek alapján, ha a november 20-i 15 millió deviza-passzívát levonjuk az érckészletből, akkor 117.5 millió arany fedezet marad. Igaz, hogy június 30-tól november 20-ig a bankjegyforgalom értéke is leesett 503 millióról 349 millióra. Ennek ellenére, már novemberben alig 30%-ot tett ki a fedezeti arány. Ez még mindig elég kedvező volna, a baj csak az, hogy már novemberben csaknem ugyanannyit tett ki a *nem fedezett váltópénz*, mint a bankjegyek. *Itt tehát egy rejtett inflációval állunk szemben.*

Két okból nem lehetett ezek szerint a „stabilizált“ zloty árfolyamát tartani. Az első ok: Lengyelországnak katasztrófálisan rossz kereskedelmi mérlege. Ez okozta a deviza-mérleg passzivitását. E bajon a deviza-forgalom megkötésével akartak segíteni, éppen az ellenkezőjét érték el azonban annak, amit szerettek volna. A forgalom megkötése után ugyanis mindenki szabadulni igyekezett a zlotytól, hogy idegen váltókhoz juthassanak s végeredményben éppen ez az intézkedés vezetett a zloty összeomlásához.

Tanulságos képet nyújt a lengyel kereskedelmi mérleg.

Lengyelország kereskedelmi mérlege (millió zlotyban):

	1924	Bevitel	Kivitel	+/-	A Bank Polski deviza-forgalma
1 negyed	---	104	107	+3	—
2 „	---	134	112	-22	—
3 „	---	97	80	-17	-8
4 „	---	158	123	-35	+12
1925					
1 negyed	---	170	110	-60	-3
Április	---	183	90	-93	-43
Május	---	186	106	-80	-43
Június	---	169	104	-52	-52

Júniusban kezdődött azután a németekkel a vámháború, ami megadta a kegyelemdőfést a kereskedelmi mérlegnek.

A kereskedelmi mérleg passzivitása magában sem vet jó fényt Lengyelország életképességére, még rosszabb színben tünteti azonban fel azt az állampénzügyek helyzete.

Ez a második oka a zloty összeomlásának. És nagyon tanulságos ebből a szempontból az angolokkal való összehasonlítás. Anglia le fogja küzdeni az ő nagy finánciális és gazdasági bajait azzal az előrelátó pénzügyi politikával, melynek sarokpontja a *hadi kiadások csökkentése*. Lengyelország éppen az ellenkező politikát követi. Igaz, hogy kénytelen is erre külpolitikai helyzeténél fogva (mely abból következik, hogy göresösen ragaszkodik a versaillesi békéhez). Csak így reméli megtarthatni a németektől elszedett területeket. Lengyelország kiváló példája az imperialisztikus militarizmusnak; hű tanítványa és szövetségese Franciaországnak.

A lengyel állam és a lengyel gazdasági élet az összeomlás előtt állanak. A budget 1.8 milliárd zlotyt tesz ki; akkora teher, hogy azt az ország nem bírja ki. A legnagyobb lengyel bank, a *Bank Handlowy* kénytelen volt külföldi pénzintézetnek, a *Banca Commerciale Italiana*-nak a kontrollja alá helyezni magát, hogy teljesíthesse a kötelezettségeit. Előbb-utóbb erre a sorsra jut maga Lengyelország is. *A kiadásoknak több, mint 30%-a esik a hadseregére* (Angliában 15%). És novemberben jelentette ki Skrzynski gróf, hogy a hadügyi kiadásokban korlátozásoknak helye nem lehet.

6. Franciaország.

A francia államháztartásnak és a francia franknak 1925-iki története kétségbeesett küzdelem, egyrészt az adózókkal, másrészt a külföldi hitelezőkkel, Angliával és Amerikával. Az utóbbiba bukott bele Caillaux. A francia frankot két malomkö őrlí meg: a militarizmus és a szövetségközi adósságok. Jelenleg a franciák rendelkeznek a világnak a legjobban felszerelt és leghatalmasabb hadseregével, ezzel szemben azonban a legtöbb külföldi adóssággal is.

Amerika egyébként útmutatást adott Franciaországnak arra, hogy mi az *egyetlen lehetséges út* a finánciális kérdések megoldására. Ez az útmutatás a belga adósságok 1925-iki rendezésével történt, célszerű tehát ezzel bővebben foglalkoznunk.

a) A belga-amerikai adósságok rendezése.⁸

Az Unió ugyancsak gondoskodott arról, hogy ez adósságok rendezése ne alkothasson kedvező praecedent Franciaország számára. Sem a tőkéből nem engedtek, sem pedig formális moratóriumot nem adtak a belgáknak. Sőt elutasították még a gondolatát is annak, hogy a teljesítendő fizetéseket a *legtávolabbról is kapcsolatba hozzák a német jóvátételből eredő követelésekkel*. Mindössze a kamatokból engedtek el valamit. A Belgium által elfogadott feltételek egyébként a következők:

Az egész tőkekövetelés visszafizetése, amortizálva $\frac{1}{2}\%$ -kal, 62 éven át; $3\frac{1}{2}\%$ kamattal a 10-ik évtől kezdve. A Mellon-Baldwin egyességtől abban tér el ez a szerződés, hogy az angolok az első 10 évre is kötelesek 3% kamatot fizetni. Ezt a könnyítést a belgák azon a címen kapták meg, hogy „az adós teljesítőképessége kisebb”. Ez az a kitétel, melyhez Franciaországban Caillauxtól kezdve mindenki vérmes reményeket fűzött. A yankeek azonban gondoskodtak róla, hogy Páris számára még ez sem jelenthessen praecedent. A belgáknak adott könnyítés ugyanis „Belgium kedvezőtlen fizetési mérlegével” van megokolva. Ilyesmivel pedig Franciaország (ahol a kereskedelmi mérleg nagyon kedvező) nem dicsekedhetik.

⁸ Österr. Volksw. aug. 26.

Diesekedhetik ellenben a világ első hadseregével és egy ultraimperialista politikával. Az eddigi jelek szerint az amerikaiak nem hajlandók a tulajdonságokat méltányolni.

b) *A francia frank.*⁹

Amerika eredetileg 3.340,000.000 dollárt követelt Franciaországon, 5%-os kamataival ez az összeg 1925 június 15-én 4200 millió dollárra emelkedett.

Érdekes képet nyerünk, ha megvizsgáljuk a Caillaux-féle tárgyalások alkalmával tett első és második francia ajánlatot és ezzel szemben az első és második amerikai ellenjavaslatot. A következő táblázat, melyet az Economist 1925 november 17-iki számában közölt, mutatja ezeket:

Millió dollárban:

Első francia ajánlat

	Évek	Annuitás	
Az első	5 év ...	25 =	125
következő	5 « ...	30 =	150
«	10 « ...	60 =	600
«	42 « ...	90 =	3.780
Összesen 62 év		4.655

Második francia ajánlat

	Évek	Annuitás	
Az első	5 év ...	40 =	200
következő	7 « ...	60 =	420
«	56 « ...	100 =	5.600
Összesen 68 év		6.220

Ezzel szemben, ugyancsak millió dollárban:

Hátralékos tartozás	Év	Első amerikai javaslat				Második amerikai javaslat			
		kamat		a hozzáadandó tőke	egész annuitás	kamat		a hozzáadandó tőke	egész annuitás
		százalék	egy évre			százalék	egy évre		
4.025	1-ső	3	121	65	186	$\frac{1}{2}$	20	65	85
3.960	2-ik	3	119	65	184	$\frac{3}{4}$	30	65	95
3.895	3-ik	3	117	65	182	1	39	65	104
3.830	4-ik	3	115	65	180	$1\frac{1}{4}$	48	65	113
3.765	5-ik	3	113	65	178	$1\frac{1}{2}$	56	65	121
3.700	6-ik	3	111	65	176	$1\frac{3}{4}$	65	65	130
3.635	7-ik	3	109	65	174	2	73	65	138
3.570	8-ik	3	107	65	172	$2\frac{1}{4}$	80	65	145
3.505	9-ik	3	105	65	170	$2\frac{1}{2}$	88	65	153
3.440	10-ik	3	103	65	168	$2\frac{3}{4}$	95	65	160
3.375	11-ik	$3\frac{1}{2}$	118	65	183	3	101	65	166
3.310	12-ik	$3\frac{1}{2}$	116	65	181	$3\frac{1}{4}$	108	65	173
3.245	13-ik	$3\frac{1}{2}$	114	65	179	$3\frac{1}{2}$	114	65	179
3.180	14-ik	$3\frac{1}{2}$	111	65	176	$3\frac{1}{2}$	111	65	176
3.115	15-ik	$3\frac{1}{2}$	109	65	174	$3\frac{1}{2}$	109	65	174

47 hátralévő év összes annuitása 5.612

62 év alatt összesen 8.270

5.612

7.224

⁹ Economist 1925 may 23.

Az ajánlatok közötti eltérést kiküszöbölni teljesen nem sikerült és Caillaux megbukott.

Mindezek következtében tehát a francia frank egyre esik. Kezdi a a zloty útját követni, pedig a gazdasági életet tekintve, Franciaország éppen ellentéte Lengyelországnak. Amott a magángazdaság bankrottja fenyeget; a kereskedelmi mérleg kétségbeejtő, a franciák kereskedelmi mérlege viszont olyan kedvező, hogy a frank esése közben ez képezi egyedüli vígaszukat s egyben kiváló argumentumot nyújt a külföldi hitelezőknek követeléseik számára. 1925 első 7 hónapjában 3238 millió frank aktívuma volt a külföldi országokkal való áruforgalomnak. A mérleg egyenlege a háború előtt átlag $1\frac{1}{2}$ milliárd frankkal volt passzív, igaz, hogy a fizetési mérleg egyéb aktívái bőségesen fedezték ezt.

A francia külkereskedelmi viszonyok kedvező alakulásában természetesen nagy szerepe van a frank leromlásának. A baj csak az, hogy a kereskedelmi mérleg aktíváinak és az idegen forgalomból származó nemzeti jövedelemnek (évi 60–100 millió font sterling) ellenére esik a frank, mert ez összegek nagyrésze vagy a külföldön marad, vagy *oda menekül*.

7. Olaszország.¹⁰

A militarista államok után lássunk most egy országot, mely szintén erősen nacionalista politikát követ, de ezt a politikát képes összhangba hozni az államnak és a gazdasági életnek a teherbíró képességeivel.

1925 júliusában veszedelmesen esett a lira. Ekkor Mussolini a bankvilágból szólított fel egy férfit az állampénzügyek vitelére: Volpi grófot, aki igazgatója volt a *Banca Commerciale*-nak (erről az intézetről már Lengyelországgal kapcsolatban megemlékeztünk). Volpi azután megtalálta a módját annak, hogy megállítsa a lira esését. Mi több, a lira rövidesen emelkedni kezdett s ez az emelkedés különösen szept. elején vált érezhetővé.

Első lényeges intézkedése Volpinak a devizarendelet volt. Lehetetlenné tette ezzel a baissespekulációt és gyors fedezeti vásárlásokra kényszerítette azt. A rendelet ugyanis megtiltja a bankoknak azt, hogy külföldi pénzberek számára lirahiteleket nyissanak és hogy külföldieknek olyan fizetéseket teljesítsenek, melyek nem fedezettek, vagy pedig hogy olyan lira-váltókat eszkomptáljanak, amelyeket külföldi intézetek az ő olaszországi képviselőikre állítottak ki. Minden devisareportot be kell jelenteni a kormánynak s egyben megnevezni a másik szerződő felet is. A bankok csak készfizetés ellenében adhatnak el devizákat. Emellett erős hitelmegszorításokra is kényszerítette a rendelet a pénzintézeteket. A célja ennek az volt, hogy az exportőrök az ő aktíváikat *ne hagyják kinn külföldön*.

Az első hónapokban a kormány erős intervenciós vásárlásokkal is elősegítette a lira emelkedését, bizonyára főleg a várható washingtoni tárgyalásokra való tekintettel. Minekutána nyilvánvalóvá vált, hogy az Unió nem fog a közel kétmilliárd dollárt kitevő követeléséből egy centet sem engedni, attól fogva különösen fontos lett az olasz kormány számára a lira árfolyama. Emellett az olasz ipar is külföldi hiteleket keres és így *úgy az állam hitelképessége, mint a magángazdaság érdekei a valuta megerősödését kívánták*. Szerencséje Olaszországnak, hogy 1925-ben az aratás kiváló volt, ami kedvezően befolyásolta a kereskedelmi mérleget.

A lira közvetlen megerősítése mellett az angolokkal való megegyezés a másik nagy sikere az olasz pénzügyi kormányzatnak. Ez a megegyezés 1925 végén jött létre.

¹⁰ Österr. Volksw. szept. 12.

A britt kincstári hivatalnak 610,840.000 font sterling olasz sterling-kincstári jegy van a birtokában. Ezek a jegyek a most következő 12 hónap különböző napjain esedékesek. Jelenlegi értékük 598 millió font sterling. A brit kincstári hivatalnak másrészt meg kell fizetnie azt a 22,200.000 font sterlinget aranyban, amelyet Olaszország 1915-ben helyezett letétbe, adóssága megfizetésének biztosítékául. Az adósság ennél fogva 570 millió font. Az a nettó annuitás, amelyet a brit kincstári hivatal fog kapni az 1926-tól 1988-ig terjedő 62 év alatt 4 millió fontot fog kitenni. Az olasz kormány egyedül vállalta a felelősséget a fizetésekért.

A fizetéseket nem hozták kapcsolatba a jóvátétellel. Az egyik záradék kimondja, hogy a Balfour jegyzék alapelveinek megfelelően, ha Nagy-britannia valamikor jóvátétel és a szövetségesek részéről való adósság-visszafizetés címén többet kap meg, mint amennyit az Egyesült Államoknak fizetett a brit háborús adósságok címén, akkor ebből a többletből Olaszországnak a javára írják a megfelelő részesedést. *Az olasz-amerikai szabályozással összehasonlítva, az angol-olasz szabályozás általában jelentékenyen kedvezőtlenebb Angliára, a legközelebbi 22 évben azonban kedvezőbb.* A szabályozás az első jelentős könnyítés, amelyet Anglia európai adósaiktól kapott.

8. Északi államok.

1925-ben a dán korona¹¹ erőteljesen emelkedett és csaknem elérte az aranyparitást. Követte ebben az útjában a norvég pénz is. 1924 júniusában még csak az aranyérték 50%-ára becsülték, ma már 80% körül áll. Csökkent a kereskedelmi mérleg passzivitása is, a hiányt egyébként fedezi a turista forgalomból és a kereskedelmi flottából származó bevételek.

9. Csehország.¹²

Lássuk mindezek után a nagy militarista államok kisebbszerű kiadásait: a kis-entente államait. Ezek közül gazdaságilag legerősebb Csehország.

Míg azonban a gazdaságilag sokkal gyengébb balti államok sorra igyekeztek 1925-ben rendezni Angliával szemben fennálló adósságaikat (Észt- és Lettország már megállapodtak Angliával és Litvánia is jó előjelek mellett tárgyal), addig a Times a következőképpen emlékezik meg Csehországról 1925 aug. 19-i számában:

„A szövetségközi adósságok eszünkbe juttatják azt, hogy egy idő óta abszolút semmit sem lehet hallani Csehszlovákiának igazán csekély kis adósságáról. Ez az adósság azáltal keletkezett, hogy mi hazaszállítottuk Szibériából a cseh-szlovák legiókat.”

Mi az oka tehát annak, hogy a csehek ilyen nehezen fizetnek? A budget nem lehet ok. Mert az 1925-ös budget lényegesen különbözik az előzőtől abban, hogy a fiatal köztársaságnak ez az első aktív budgetje. Egy másik lényeges újítás az, hogy a beruházásokról ezúttal nem állítottak ki külön költségvetést, hanem a beruházásokat az egyes reszortokba vonták bele. Ennek a valószínű oka az, hogy így több hadi kiadást lehetett különböző helyeken elrejtteni. A budget maga a következő :

Kiadások	10.070·3	millió	[Előző évben	9·6	milliárd]
Bevételek	10.085·8	«	[« «	9·3	«]
Felesleg	15·5	millió			

¹¹ Economist 1925 June 6., 1140 old. és Österr. Volksw. szept. 26.

¹² Österr. Volksw. aug. 26., szept. 26.

A budget legfontosabb tétele a hadsereg. *Hivatalosan* 1935 milliót fordítanak rá, tehát 120 millióval többet, mint az előző évben. Ez az összes kiadásoknak „csak” 20%-a volna, a valóságban azonban jóval több, azzal, ami a többi tárcában elrejtve szerepel. Ugy látszik, hogy Benes, amióta olyan kiváló szerephez jutott a leszerelési konferencián, azóta fokozottabb figyelmet szentel a hadügyeknek.

Természetes, hogy ilyen óriási kiadások mellett az államháztartás egyensúlya csak a magángazdaságok végső megterhelésével érhető el. Az érdekképviselők sürgősen követelik az adómérsékléseket; a hadsereg azonban nem nélkülözhet semmit s ezért még újabb adókra van kilátás. Egyébként a külföldi adósság maga kb. 50 millió dollár, ehhez jött 1925-ben újabb 50 millió dollár kölcsön, a belső adósságok konszolidálására.

10. Románia.¹³

Az új „Nagy-Románia” minden természetű kincsei ellenére, a lei sehogyan sem akar meggyógyulni. 1925. folyamán a pénzügyminiszter és a román nemzeti bank egy tervezetet terjesztettek a parlament elé, mely tervezet célja éppen a lei szanálása lett volna. Eszerint az állam kötelezi magát arra, hogy a nemzeti bankkal szemben fennálló 10.6 milliárd leit kitevő adósságát (több mint a fele az egész jegyforgalomnak, 19 milliárdnak), 15–20 év alatt 600 millió leit kitevő annuitásokban vissza fogja fizetni. A nemzeti bank belátására van azután bízva az, hogy az állam által visszafizetett összegeket teljesen kivonja-e a forgalomból, vagy pedig a magángazdaságoknak a rendelkezésére bocsátja-e. Az összes emissio azonban sohasem haladhatja túl az 1924 dec. 31-ikét, ami 19.356 millió leit tett ki. A nemzeti bank köteles az aranykészletét állandóan növelni. A bank effektív aranykészlete jelenleg (eltekintve a Moszkvában maradt 315 milliónyi depottól), körülbelül 250 millió arany-lei.

Ez a tervezet tehát az inflációs politika ünnepélyes megszüntetését jelentené. A lei sorsa azonban arra tanít bennünket, hogy az aratás, főleg pedig a bel- és külpolitikai események sokkal fontosabbak a román pénz alakulására, mint az államadósságoknak a törlesztése.

Romániának azok a főbajai, hogy hadserege túlsokba kerül, közigazgatása korrupt, és hogy külföldi hitelképességét elvesztette. Erre nézve csak példát kívánunk felhozni.

Az Egyesült Államok legnagyobb lokomotivgyára, a Baldwin Locomotive Works Ltd., az 1920. évben 60 lokomotivot szállított Romániának. Az egész szállítás körülbelül 3½ millió dollárt tett ki. Az állam nem fizetett pontosan s az amerikai cég már 1924-ben csak úgy tudott egy 300.000 dollárt kitevő törlesztési részlethez jutni, hogy az amerikai követ, Peter Jay magához a román királyhoz ment s azonnali elutazásával fenyegetődzött, arra az esetre, ha Románia nem fizet. Ekkor ünnepélyesen megígérték a követnek, hogy egy konvenciót fognak kötni az amerikai céggel s ezáltal végleg rendezik az ügyet. A Baldwin-gyár erre egy tervezetet terjesztett elő, mely 5 évi részletben kívánta a még hiányzó 1.900.000 dollár megfizetését, 6% késedelmi kamattal. A megegyezést a közlekedésügyi és a pénzügyminiszternek kellett volna aláírnia, utóbbi azonban megtagadta az aláírást. A Baldwin cégnek tehát nem maradt más hátra, mint, hogy a bukaresti törvényszéknél bepanaszolja a román államot. Az első beadványnak csak a bélyegilletékei 2 millió leit tettek ki.

Ennek az államnak a pénzügyminisztere külföldi kölcsönöket keres és csodálkozik, hogy nem kap.

¹³ Österr. Volksw. jun 13.

11. Jugoszlávia.¹⁴

A jugoszláv államháztartás az utolsó két évben a következőképpen fejlődött:

	1924/25		1925/26
Kiadások	10.579·4 millió dinár		11.910 millió dinár
Bevételek	11.190·— „ „		11.910 „ „
	Felesleg 610·6 millió dinár		— millió dinár

A két budget összehasonlításakor nem szabad elfelejtenünk azt, hogy a dinár árfolyama egy év alatt kb. 30%-kal emelkedett, belső vásárlóereje pedig kb. 19%-kal.

A kiadások között a hadügyi kiadások vezetnek 2248 millióval, (az összes kiadások 20%-a).

Ami a kölcsönpolitikát illeti, eltekintve egy 300 millió franc-t kitevő, a hadsereg számára a francia államháztartás által nyújtott kölcsöntől, 3 esztendő telt el anélkül, hogy Jugoszláviának a külföld újabb hitelt nyújtott volna. „Nem azért, mintha a szerb kormány zárkóznék el a külföldi tőke elől, sőt ellenkezőleg, hiszen az adósságcsinálás a radikális pártnak tradícióihoz tartozik, amennyiben Pasicsék pártja aszerint taxálja a pénzügyminiszterét, hogy mennyi pénzt tud külföldön szerezni“, mondja az Österreichischer Volkswirt 1925 szept. 26-i számában.

12. Németország. A Dawes-terv első esztendeje.¹⁵

1924 szeptemberében kijelentette már *Kjellén*, hogy ő nem bízik a Dawes-terv sikerében. Nem bízik benne, mert először is kérdés, hogy Németország elbírja-e majd a rárótt terheket. Másodszor: még nagyobb kérdés az, hogy a Németország által teljesítendő dologi szolgáltatások nem fognak-e nehéz zavarokat okozni a szövetségeseknek, elsősorban Franciaországnak és Belgiumnak a termelésében. Legnagyobb kérdés pedig végül az, hogy nem fogja-e az egész német államháztartást és ezzel együtt a márkát is újból felborítani a tervezetnek az a záradéka, amelynek alapján Franciaországnak bizonyos esetekben jogában áll Németországtól *többet* követelni, mint amennyit a tervezet előír.

Ez a legutolsó veszedelem gyakorlatilag megszűnt a locarnoi szerződés következtében. A másik kettő azonban még mindig fennáll.

1925 őszén kongresszust tartottak a német bankárok. A kongresszus a Dawes-tervvel — nem foglalkozott. „Mert — amint azt *Max Warburg* hamburgi bankár kifejtette — ha kimondjuk nyíltan, hogy nem tudjuk teljesíteni a Dawes-tervet, akkor rosszakarattal vádolnak meg bennünket. Ha viszont azt mondjuk, hogy tudunk fizetni, akkor joggal állíthatuák, hogy könnyelműek vagyunk“.

A Dawes-terv első esztendeje 1925 aug. 31-én telt le. Ebben az esztendőben minden kötelezettségét teljesítette Németország. A jövőre nézve azonban ez még nem jelent semmit. 1 milliárd aranymárkát kellett a birodalomnak az első évben fizetnie, ebből azonban 800 milliót a jóvátételi kölcsönből fedezték, 200 milliót pedig a Reichsbahngesellschaft adott a Dawes-kötvényekre. A Reichskassenak még nem voltak kötelezettségei. A második — jelenleg folyó — esztendőben azonban a Dawes-terv már 500 millióval terheli az államháztartást, a Reichsbahn kamatszolgáltatása 595 millióra emelkedik s ezenkívül a német iparnak most kell kifizetnie az ő jóvátételi bonjaira az első évi kamatot: 125 milliót.

¹⁴ Österr. Volksw. okt. 3.

¹⁵ Österr. Volksw., 1925 szept 26.

Az állam által fizetendő 500 millióból 250 milliót a szállítási adóból fedeznek, a másik 250 milliót a vasuti elsőbbségi kötvények eladásából kívánja a kormány megszerezni. Ez az eladás azonban csak nagy disagioval történhetik s így vagy a különbözetet, vagy az egész összeget (ha a kötvényeket mégsem adják el) a budget lesz kénytelen viselni.

Az első esztendőben átadott 1 milliárdból a jóvátételi ágens 893 millió márka összeget fizetett ki, ebből 47%-ot dologi szolgáltatásokra (szén, kokszt és melléktermékeket, festéket és vegyszert stb., a szállítási költségekkel együtt), 20% a jóvátételi teljesítményre, amely Franciaországba és Angliába irányuló kivitelt terheli, 21% a megszállítási költségekre, körülbelül 8% a jóvátételi kölcsön törlesztésére, 3% pedig az igazgatási és ellenőrzési költségekre esett.

A legnagyobb összeget Franciaország kapta: 396 milliót, Anglia 190 milliót, Belgium 93 milliót, Olaszország 60 milliót, Szerbia 30 milliót, Románia 7.4 milliót, Portugália 4.7 milliót, Japán 3.8 milliót, Görögország 2.6 milliót és Lengyelország 40.179 márkát.

Ebben az első esztendőben a teljesítmény a normális annuitásnak csak 40%-át tette ki. És ennek ellenére, már most nehézségek mutatkoztak a hitelező államokban a szolgáltatások átvételekor. A francia kormány júliusban kénytelen volt letiltani a német szénnek a bevitelét, kivéve a jóvátételi szénét, mivel ellenkező esetben nem tudta volna elhelyezni a drága jóvátételi szént. Szeptemberben a belga pénzügyminiszter intézett körrendeletet a kereskedelmi kamarákhoz, melyben figyelmezteti a kereskedőket, hogy ne tegyék lehetetlenné a jóvátételi terv lebonyolítását azzal, hogy vonakodnak átvenni a Németország által a Dawes-terv alapján küldött árukat. Kijelentette egyben a miniszter, hogy hajlandó előleget adni ez áruk vásárlására.

A francia pénzügyminisztérium most igyekszik megszervezni a dologi szolgáltatások szétosztását.

A Dawes-terv szerint a francia gazdasági élet 1929-ben közel 1 milliárd aranymárka értékű dologi szolgáltatást lesz kénytelen átvenni. Ha addig nem, úgy akkor bizonyára nyilvánvalóvá válnak a tervezet nagy hibái.

13. Az adóterhek.

Az államháztartások rendkívüli nehézségei, az óriási hadseregek, a jóvátételi és szanálási tervek rendkívüli mértékben fokozták az egyes országokban az adóterheket. Mutatja ezt a következő összeállítás:

Fejenkénti adóteher.

	Anglia £. s. d.	Franciaország franc	Olaszország lira	Egy. államok dollár	Németország aranymárka
1913/14-ben	3 11 4	84.5	53.8	6.8	31.3
1924/25-ben	15 7 2	676.1	341.7	26.8	83.9

Megjegyzendő, hogy Németországban a 83.9 aranymárka adóteher a budget alapján van számítva. Ha azonban a *tényleg befolyt* adó alapján számítunk, akkor a fejenkénti adóteher Németországban 1924/25-ben 105.1 aranymárka volt.

Ilyen összehasonlítások persze pontos támpontot nehezen nyújthatnak, hiszen a mai komplikált adórendszerek mellett a fejenkénti adóteher meghatározása csak közelítő lehet.

14. A kibocsájtott papírpénz mennyisége.¹⁰ (Milliókban).

Év vége	Nagybritannia		Ausztria	Belgium	Bulgária	Csehszlovákia	Dánia	Finnország	Franciaország	Németország		Görögország	Magyarország	Jugoszlávia	Hollandia	
	Angol Bankjegyek	Currencyjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Reichsbankjegyek	Reichsmark	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek
1913	29.6	—	—	1.067	189	—	152	113	5.714	2.593	149	245	—	—	313	—
1918	70.2	323.2	—	3.210	2.299	—	450	1.156	31.055	22.188	10.599	1.274	—	—	1.069	69
1921	107.1	325.6	174.115	6.290	3.615	12.130	471	1.356	36.359	113.639	8.523	2.161	—	4.688	1.013	33
1922	102.9	295.4	14.080.177	6.701	3.886	10.064	459	1.421	36.359	1.280.095	13.663	3.149	75.887	5.040	1.012	32
1923	105.1	292.7	713	7.460	4.139	9.599	473	9.352	39.114	496.507	800	4.681	931.357	5.790	1.066	32
1924	101.3	296.3	839	7.590	4.534	8.810	478	1.250	40.885	1.941	1.835	4.821	4.513.990	6.002	935	33
1925—Nov.	87.0	289.4	827	7.615	—	7.921	434	1.253	49.184	2.771	—	—	o	6.071	906	17

ℓ: koronákban. — l: milliárdok. — s: Reichsmárka. — m: Rentenmárka, kibocsájtva a Rentenbank által. — o: pengő.

Év vége	Olaszország		Norvégia	Lengyelország	Románia	Oroszország		Svédország	Schweiz	Ausztria	Kanada	Dél-Afrika	Dél-Kelet-Ázsia	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek
	Bankjegyek	Államjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Államjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek	Bankjegyek
1913	2.284	499	108	—	437	—	—	234	314	10.0	227	2.3	2.2	726	343	424
1918	11.750	2.124	431	—	2.489	—	—	814	976	58.9	530	6.3	44.5	3.402	291	1.144
1921	19.209	2.267	410	—	13.722	—	—	628	1.009	55.5	444	8.8	35.3	3.256	281	1.547
1922	18.012	2.267	385	—	15.126	—	—	584	976	51.8	414	8.3	31.7	3.117	288	1.591
1923	17.247	2.428	396	—	17.917	—	—	576	982	52.2	408	8.8	34.3	2.951	308	1.698
1924	18.114	2.400	394	—	19.397	—	—	537	914	56.9	411	9.1	40.2	2.555	297	1.561
1925—Okt.	19.469	2.100	367	—	20.369	—	—	523	841	—	—	7.4	—	2.381	308	1.355
Nov.	—	—	351	—	20.185	—	—	503	819	—	—	—	—	—	—	—

a: beleszámítva a volt német, orosz és osztrák-magyar bankjegyeket, melyeket beváltak. — b: három jegykibocsátóbank: Olaszbank, Nápolyi bank és Szicíliai bank. — g: Megszűnt a beválthatóság zlotyra. — k: csak a Délafrikai Unióban van forgalomban. — n: 1 zloty = 1,800.000 lengyel márká. — p: ezekben. — q: kivéve az 1 és 2 lírás jegyeket.

¹⁰ The Economist 1925 dec. 25. Monthly supplement.

15. Vallóárfojlamok a londoni tőzsdén.¹⁷
1 angol fontért adtak:

Hónap kezdete	Paris	Bruxel- les	Olasz- ország	Schweiz	Madrid	Amster- dam	Stock- holm	Oslo	Kopen- hága	Berlin	Bécs	New- York
	franc-t	franc-t	lírát	franc-t	pesetát	holland forintot	kronort	kronert	kronert	markát	kronmát	dollárt
Július, 1914.....	25.15	25.35 $\frac{1}{2}$	25.25 $\frac{1}{2}$	25.19 $\frac{1}{2}$	26.10	12.11 $\frac{3}{4}$	18.30	18.25	18.30	20.49 $\frac{1}{2}$	24.55	4.87 $\frac{1}{2}$
Januar, 1919.....	27.97 $\frac{1}{2}$	27.60	30.31 $\frac{1}{4}$	22.95 $\frac{1}{2}$	23.67 $\frac{1}{2}$	11.15	16.29 $\frac{1}{2}$	16.85	17.67 $\frac{1}{2}$	—	—	4.67 $\frac{1}{2}$
Januar, 1920.....	40.93 $\frac{1}{2}$	40.42 $\frac{1}{2}$	50.00	21.16 $\frac{1}{2}$	19.72 $\frac{1}{2}$	10.07	17.50	18.60	19.66 $\frac{1}{2}$	1873 $\frac{1}{4}$	—	3.78 $\frac{1}{4}$
Januar, 1921.....	61.06 $\frac{1}{2}$	58.07 $\frac{1}{2}$	104 $\frac{1}{2}$	23.55	27.46 $\frac{1}{2}$	11.36 $\frac{1}{2}$	17.56	22.42 $\frac{1}{2}$	22.17 $\frac{1}{2}$	262	1,500	3.54 $\frac{1}{2}$
Januar, 1922.....	52.32 $\frac{1}{2}$	54.63 $\frac{1}{2}$	97 $\frac{1}{4}$	21.70 $\frac{1}{2}$	28.19 $\frac{1}{2}$	11.44 $\frac{1}{2}$	16.97 $\frac{1}{2}$	26.99 $\frac{1}{2}$	21.12 $\frac{1}{2}$	791 $\frac{1}{2}$	13,000	4.20
Januar, 1923.....	66.30	72.85	93 $\frac{1}{2}$	24.72 $\frac{1}{2}$	29.73 $\frac{1}{2}$	11.79	17.37 $\frac{1}{2}$	25.12 $\frac{1}{2}$	23.40	48,500	330,000	4.68
Januar, 1924.....	87.85	99.45	100 $\frac{1}{16}$	24.63 $\frac{1}{2}$	33.58 $\frac{1}{2}$	11.36 $\frac{3}{8}$	16.26 $\frac{1}{2}$	29.82 $\frac{1}{2}$	24.44 $\frac{1}{2}$	19 $\frac{1}{2}$ billio arany marka	305,500	4.23 $\frac{1}{4}$
Januar, 1925.....	87.40 $\frac{1}{2}$	94.79 $\frac{1}{2}$	112.35	24.34 $\frac{1}{2}$	33.95 $\frac{1}{2}$	11.71 $\frac{1}{2}$	17.62 $\frac{1}{2}$	31.37 $\frac{1}{2}$	26.85 $\frac{1}{2}$	19.94 $\frac{1}{2}$	837,500	4.743 $\frac{1}{16}$
August, „.....	103.42 $\frac{1}{2}$	107.02 $\frac{1}{2}$	133 $\frac{3}{4}$	25.01	33.65 $\frac{1}{2}$	12.08 $\frac{1}{4}$	18.06 $\frac{1}{2}$	26.42 $\frac{1}{2}$	21.34 $\frac{1}{2}$	20.40 $\frac{1}{2}$	†34.53	4.851 $\frac{1}{16}$
September, „.....	103.45	108.11 $\frac{1}{2}$	121 $\frac{11}{16}$	25.09	34.05	12.043 $\frac{1}{16}$	18.08 $\frac{1}{2}$	22.90	19.27 $\frac{1}{2}$	20.36 $\frac{1}{2}$	†34.35	4.847 $\frac{1}{32}$
October, „.....	103.52 $\frac{1}{2}$	107.55	120 $\frac{1}{4}$	25.09	33.65 $\frac{1}{2}$	12.04 $\frac{1}{4}$	18.02 $\frac{1}{2}$	23.97 $\frac{1}{2}$	20.02 $\frac{1}{2}$	20.33	†34.32 $\frac{1}{2}$	4.841 $\frac{1}{32}$
November, „.....	121.56 $\frac{1}{2}$	106.93 $\frac{1}{4}$	122 $\frac{13}{16}$	25.15	33.89 $\frac{1}{2}$	12.04 $\frac{1}{4}$	18.13	23.84 $\frac{1}{2}$	19.45 $\frac{1}{2}$	20.36	†34.68 $\frac{1}{2}$	4.843 $\frac{1}{16}$
December, „.....	123.43 $\frac{1}{4}$	107.02 $\frac{1}{2}$	120 $\frac{1}{16}$	25.15	33.85 $\frac{1}{2}$	12.06 $\frac{1}{8}$	18.13 $\frac{1}{2}$	23.77 $\frac{1}{2}$	19.37 $\frac{1}{2}$	20.37	†34.39 $\frac{1}{2}$	4.851 $\frac{1}{16}$

† U. o.

† schilling.

16. A kamatlábak.¹⁸

(Az adat mindig a hónap végére vonatkozik).

	1920.		1921.		1922.		1923.			1924.			1925.				
	Sept.	Dec.	Sept.	Dec.	Sept.	Dec.	Mar.	June	Sept.	Mar.	June	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.		
London	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	
Paris	7	7	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
Berlin	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	
New-York *	5	5	8	8	10	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	
Amsterdam	7	7	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
Oslo	4 1/2	4 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	6 1/2	
Stockholm	7	7	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
Kopenhaga	7	7	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
Bruxelles	7	7	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
Madrid	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	
Róma	5	5	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	5 1/2	
Schweiz	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
Helsingfors	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	
Lisbon	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	
Lisbon	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	
Prága	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
Vienna	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	
Warsawa	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
Tokio	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	
Calcutta	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	

* Federal Reserve, † aranyfranc, a : 7 1/2 % 1925 dec. 1-től, b : 6 1/2 % 1925 dec. 1-től, c : 6 % 1925 dec. 3-tól. — is L. u. o.

Amint látható, Róma és Brüsszel kivételével mindenütt vagy csökkenés, vagy pedig változatlanlanság mutatkozik. A pénz tehát az 1925. év folyamán olcsóbbodott.

17. Tőkekibocsájtások.¹⁹

(Milliókban).

Havi átlag	Anglia	Ausztria	Cseh-szlovákia	Dánia	Franciaország	Németország	Olaszország	Hollandia	Angolország	Románia	Svédország	Schweiz	Brit-India	Japán	Egyesült Államok
	£	Kronen	Koruna	Kroner	Franc	Mark	Lira	Gulden	Marki p.	Lei	Kroner	Franc	Rupees	Yen	Dollars
	a	f k	f k m	f k mn	d k m n	f l m	f	c k m n	i k	f k m	f k l m	i	i	i	l m
1913.....	16.3	—	—	1.1	—	103	23	13	—	20	18	44	56	45	137
1918.....	116.1	39	—	21.9	105	138	251	33	—	27	102	77	18	153	112
1921.....	32.4	717	166	1.4	1.100	2.353	288	42	1.139	244	27	70	63	207	220
1922.....	47.8	4.227	98	2.0	1.214	7.059	232	33	2.190	245	27	67	37	180	285
1923.....	22.6	18.206	48	0.7	1.049	p 4,563	332	19	15.964	320	19	62	21	176	300
1925.....	17.4	26.998	31	0.8	709	—	504	30	z 3.0	262	12	51	19	—	268
1923.															
April-Jun. ..	31.7	15.730	43	2.4	1.210	92.954	473	34	6.547	423	26	64	20	159	316
Jul.-Sept. ..	7.4	18.510	79	0.1	455	1.306.538	397	2	10.829	312	16	79	16	197	193
Okt.-Dec. ..	21.5	28.205	47	o	861	p 18.253	185	8	43.810	160	19	53	26	165	296
1924.															
Jan.-Mar. ..	12.0	25.116	58	0.2	1.368	a 19.8	454	16	2,137.642	294	10	76	22	374	264
April-Jun. ..	22.6	42.366	18	3.0	543	28.7	516	55	z 7.3	216	19	40	26	179	246
Jul.-Sept. ..	12.6	20.326	12	o	407	20.5	526	38	z 3.0	108	12	54	29	156	276
Oct.-Dec. ...	24.9	19.891	36	o	518	22.3	525	11	z 0.6	430	8	53	11	—	297
1925.		q													
Jan.-Mar. ..	15.4	4.8	27	2.0	270	91.3	735	11	z 6.8	121	15	93	23	—	394
April-Jun. ..	21.4	0.8	21	0.7	464	51.1	923	22	0.3	265	12	70	34	—	270
Jul.-Sept. ..	7.6	0.9	17	0.0	29	57.7	518	29	5.3	266	11	15	46	—	249
October.....	27.3	1.0	22	0.0	607	108.1	906	6	—	417	45	—	6	—	278
November ..	23.8	1.7	—	0.0	—	—	756	—	—	—	—	—	—	—	—

a: beleszámítva az államköölcsönöket, c: nem számítva bele a kincstári jegyeket és a külföldi kibocsájtásokat, d: kivéve az állami és a hosszulejártatú vasuti kibocsájtásokat, f: részvénytársasági kibocsájtások, g: arany márká, i: csak új kereskedelmi társaságok, k: névérték, l: kibocsájtási árfolyam érték, n: kivéve a konverziókat, o: nem volt kibocsájtás, p: ezer billiókban, q: schillingekben, z: zlotyban.

¹⁹ L. u. o.

18. A fontosabb jeggybankok kimutatásai.

Bank of England.

1925 december 30.

Jegykibocsájtási osztály (Issue Department).

£	£
Kibocsájtott bank- jegyek 162,513.880	A kormány tartozása 11,015.100
162,513.880	Egyéb depozitok 8,731.900
	Vert és ki nem vert arany 142,763.880
	162,513.880

Bankosztály (Banking Department).

£	£
Tulajdonosok tőkéje ... 14,553.000	Allami papírok 45,422.526
Egyéb 3,344.666	Egyéb papírok 79,796.152
Közletetek 8,362.323	Jegyek 16,824.520
Egyéb letétek 160,681.969	Arany és ezüst vert
Hétnapi és egyéb váltók 1.886	pénz 1,818.513
143,861.731	143,861.731

Banque de France.

(Ezer franc-okban).

	1925 dec. 31.	1925 dec. 24.	1925 dec. 17.	1925 jan. 2.	1914 május 18.
Aktívák					
Vert és nem vert arany	5,548.091	5,548.089	5,547.844	5,545.202	} 3,730.625
Ebből nem a bank- nál van	1,864.321	1,864.321	1,864.321	1,864.321	
Vert és nem vert ezüst	321.207	320.076	318.893	305.960	632.650
Váltók és kölesö- nök	6,705.736	6,237.737	6,012.604	8,861.171	2,327.775
Az államnak nyújtott előlegek	35,950.000	34,650.000	34,000.000	21,800.000	—
Passzívák					
Bankjegyek	51,085.133	49,932.826	49,627.523	40,885.178	5,811.875
Állami depozitok ...	11.304	10.989	30.760	12.214	183.700
Magán depozitok ...	3,322.390	3,243.966	3,250.114	2,613.937	845.950

A Reichsbank.

(Ezer Reichsmárkákban).

	1925 dec. 23.	1925 dec. 15.	1925 dec. 7.	1924 dec. 23.
Aktívák				
Még ki nem bocsájtott Reichsbank részvények ...	177.212	177.212	177.212	21.000
Arany	1,207.960	1,207.666	1,207.269	717.646
Idegen valuta tartalék ...	401.811	394.875	402.423	239.215
Váltók és chèquek	1,630.395	1,565.026	1,593.611	1,959.829
Ezüst	63.927	67.363	65.100	44.860
Egyéb német bankok jegye	28.153	29.977	29.956	28.864
Kölesönök	10.246	8.673	4.764	24.183
Beruházások	227.570	226.272	223.957	78.340
Egyéb aktívák	660.753	689.820	675.944	1,782.828
Passzívák				
Redukált tőke	122.788	122.788	122.788	90.000
A tőke megnövekedése (még ki nem bocsájtott részvé- nyek)	177.212	177.212	177.212	210.000
Tartalék	185.807	185.807	185.807	900
Forgalomban levő bank- jegyek	2,623.437	2,566.327	2,734.309	1,765.049
Egyéb kötelezettségek ...	712.409	765.029	631.120	965.774
Egyéb passzívák	576.283	549.721	510.000	1,565.734

1 Reichsmark = 1 Rentenmark = 1 billió papírmárka. Az arany tartalék az új törvényes előírás szerint van számítva. «1 font arany megfelel 1.392 Reichsmarknak.»

Az U. S. Federal Reserve Bankok.

(Ezer dollárookban).

	1925 dec. 26.	1925 dec. 18.	1925 dec. 11.	1925 dec. 11.
Aktívák				
Összes arany tartalékok	2,665.300	2,701.590	2,722.290	2,742.610
Összes leszámított váltók	764.120	619.070	679.370	643.880
Nyílt piacon vásárolt váltók	369.950	352.690	369.550	357.720
Összes állami papírok ...	359.510	308.470	351.870	339.430
Egyéb aktíva ...	1,505.510	1,382.220	1,412.290	1,352.480
Összes aktíva ...	5,151.510	5,269.930	5,061.170	5,078.800
Passívák				
Forgalomban levő bank- jegyek ...	1,895.660	1,788.230	1,765.630	1,742.710
A tag. bankoknak a letét- tartalék számlái ...	2,219.370	2,264.800	2,246.390	2,235.790
Összes letétek ...	2,275.620	2,300.510	2,314.530	2,313.000
Befizetett tőke és felesleg	334.810	334.800	334.700	334.710
Összes passíva ...	5,151.510	5,269.930	5,061.170	5,078.800
Az összes tartalékok aránya a bankjegyekhez és egyéb passívákhoz ...	66.1%	68.7%	69.4%	70.5%

Zelovich László.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1926. évi május—június hónapokban.

A magyarországi szanálásnak az 1924. évben kidolgozott terve szerint a szanálási időszaknak 1926. évi június 30-án kellett bevégeződnie. A Nemzetek Szövetségének ez év júniusi ülésézése az államháztartásnak programmszerű, de a várakozást mégis meghaladó sikerű rendbejöttét megállapította s ellenőrzését könnyítette. A szanálás időszaka június 30-án befejeződött s Smith Jeremiás, ki több mint két esztendeig a Nemzetek Szövetségének magyarországi főbiztosa volt, július elsején elhagyta az országot, miután, saját megállapítása szerint, az általa vállalt feladatnak megfelelt. Ez a feladat kizárólag a magyar pénzügyi és költségvetési helyzet rendbehozatalánál való közreműködésre terjedt ki, miután az általános gazdasági helyzet megjavítása, a megváltozott viszonyokhoz való hozzáidomítása csak Magyarország önerejének teljes latba vetésétől remélhető. Smith Jeremiás főbiztos zárójelentésében a következőket fejtegeti:

„Ámbár a magyar költségvetés színvonala valamivel magasabb annál, amelyet az ujjaépítési tervzet eredetileg számba vett, nincs alapos ok annak kétségbe vonására, hogy lehetséges lesz a költségvetést állandóan ezen a mostani színvonalon fenntartani. Az, vajjon ezt a színvonalat lehetséges lesz-e fenntartani, vagy sem, tisztán a közigazgatás megfelelő voltán múlik és, normális körülmények között, két tényezőtől függ. Ezek közül az egyik az egészséges és konzervatív politika további folytatása a Nemzeti Bank részéről, a pénz értékének állandó fentartása érdekében, a másik a költségvetésnek észszerűen elővigyázatos kezelése.

A Magyar Nemzeti Bank ügyeinek vezetése egészséges mederben folyt és a kellő óvatossággal intéztetett; a bank bőséges devizatartalékokkal rendelkezik és minden jel arra mutat, hogy a bank vezetősége az eddigi politikát továbbra is folytatni fogja.

Kétségtelen, hogy a kormányra erős nyomást fognak gyakorolni oly irányban, hogy a kiadások színvonalát, mindenféle célok érdekében, feljebb emelje; de nyomós, gyakorlati jellegű okok forognak fenn, amelyekről feltehető, hogy a költségvetés egyensúlyának újabb felborítását meg fogják akadályozni. Ha ugyanis túlzott költekezés következtében újból költségvetési hiány találna jelentkezni, ennek fedezése céljából nem lehetne külföldi kölcsönt igénybe venni, amiatt a gyakorlati ok miatt, hogy a békeszerződés értelmében Magyarországnak, a Jóvátételi Bizottság hozzájárulása nélkül, nem szabad semmit sem lekötnie külföldi kölcsön biztosítékául, már pedig ezt a hozzájárulást, ilyen célra, alig lesz lehetséges megkapni, biztosíték nélkül pedig nehéz, ha csak lehetetlen nem lesz külföldi kölcsönre szert tenni; inflációra nem lehet újból támaszkodni, mert a jegy kibocsátás a Nemzeti Banknak kizárólagos joga, a bank pedig független a kormány befolyásától és alapszabályai értelmében a kormánynak nem adhat pénzt kölcsön. A mostani viszonyok között továbbá igen nehéz, ha nem lehetetlen lenne a költségvetési

hiány fedezése céljából belföldi kölcsönt felvenni, melynek a magyar állam vagyonát és jövedelmeit terhelő jóvátételi kötelezettség után sorakozni kellene. Kincstári jegyeket belföldi pénzüzeteknél esetleg el lehetne ugyan helyezni, de ezt a forrást csak igen szűk mértékben lehet kihasználni. Ezek szerint, ha a költségvetés újból fel találna borulni, a kormány rendelkezésére maradó egyetlen forrás csak az adók emelése lenne, már pedig ez a rendszabály annyira népszerűtlen lenne, hogy nagyon is hathatós gyakorlati eszköznek bizonyulna arra, hogy az illetékes tényezőket dőre, túlzott költségeztől visszatartsa.

Reméljük, hogy Smith Jeremiás elgondolása helyesnek fog bizonyulni.

Közületi pénzügyek.

A június 30-án végződött költségvetési év államháztartására vonatkozó ideiglenes számadások szerint az év mintegy 62 millió aranykorona bevételi többlettel záródott. A végleges zárószámadás alighanem valamivel még nagyobb felesleget fog kimutatni. Erre való tekintettel a Nemzetek Szövetségének Tanácsa, a Genfben, június 10-én tartott ülésén, a Tanács Pénzügyi Bizottsága jelentésének meghallgatása után kijelentette, hogy „Magyarország pénzügyeinek stabilitása biztosítva van s így a főbiztos működése, a II. számú jegyzőkönyv VI. cikkének 10. pontja értelmében 1926. évi június 30-án véget ér”. A Nemzetek Szövetsége Tanácsának ezt az elvi s fontos következményekkel járó megállapítását nagy elégtétellel lehetett fogadni, különösen miután a Windischgraetz—Nádossy-féle frankhamisítási ügy utórezgéseként feunállott annak a veszélye, hogy ellenségeink ráveszik a Nemzetek Szövetségének Tanácsát arra, hogy az ellenőrzést minden tárgyi ok nélkül továbbra is tartsa fenn. A népszövetségi főbiztos munkásságának megszüntetése azonban mindenféle ellenőrzésnek és felülvizsgálatnak véget vetett és ezzel a Magyarország pénzügyeinek mikénti intézéseért való teljes felelősség visszazállt Magyarországra.

Ámbár az állami költségvetésnek és általában az ujjaépítési terv keresztülvitelének az ellenőrzése a népszövetségi főbiztos felmentésével véget ért, két kérdést még mindig rendezni kellett. Ezek közül a kérdések közül az egyik az ujjaépítési kölcsön biztosítékképek lekötött állami bevételeknek további kezelésére, a másik pedig az ujjaépítési kölcsön még el nem költött maradványösszegének a felhasználására vonatkozott. Mindkét kérdés a Nemzetek Szövetsége Tanácsának határozatai útján részletes megoldást nyert. az első kérdés tekintetében a szanálásra vonatkozó eredeti jegyzőkönyv amúgy is rendelkezett.

A szanálásra vonatkozó II. számú jegyzőkönyv XI. cikkének 1. pontja értelmében a szanálási kölcsönt Magyarországnak nyújtó hitelezők bizalmi férfia, a népszövetségi főbiztos jogutódja az ujjaépítési kölcsön biztosítékképek lekötött állami bevételeket magában foglaló külön számla kezelését illetőleg és az ő feladata, hogy a kölcsön szolgálatának ellátására szükséges összegek visszatartása után fenmaradó összegeket a magyar kormány rendelkezésére bocsássa. Ezen megbízottnak ter Meulen úr jelöltetett ki.

Az 1924-ben kibocsátott nemzetközi ujjaépítési kölcsönnek mintegy 253 millió aranykoronát kitevő tiszta hozadékanak ismeretesen az volt a rendeltetése, hogy belőle a költségvetési hiányokat lehessen fedezni az alatt a $2\frac{1}{2}$ esztendő alatt, amelyre az akkori számítások szerint a költségvetési egyensúly helyreállítására szükség lett volna. Az 1924 június 30-ával végződő költségvetési év folyamán mintegy 70 millió aranykoronát erre a célra tényleg fel is kellett használni, de azóta az ujjaépítési kölcsön hozadékát ilyen célra egyáltalában nem kellett többé igénybe venni. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa már korábban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar kormány a maradványösszegekből 100 millió aranykoronát beruházások céljára használjon fel, 50 millió aranykoronát az 1926 június

30-ával végződő költségvetési évben lehetett igénybe venni, 1925 decemberben pedig további 50 millió aranykoronának az 1926—27. évi költségvetési év folyamán történő felhasználását engedélyezték. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa mostani júniusi ülésezése során kimondta, hogy a fennmaradó részt — mintegy 81 millió aranykoronát — bármikor folyósítható módon külön számlán kell visszatartani. Ezen számla felől a Nemzetek Szövetségének Pénzügyi Bizottsága részéről megbízott személy rendelkezik, ameunyiben ez az összeg nem kerül felhasználásra a költségvetésen belül, olyan célokra, amelyekre vonatkozólag ezt a felhasználást a Tanács, a Pénzügyi Bizottság javaslatára, időnként netalán engedélyezni találná. Utóbbi ugyancsak ter Meulen urat, az ismert hollandus pénzügyi szakembert jelölte ki megbízottjául, kinek budapesti megbízottjaként viszont Tyler úr, ki korábban Smith Jeremiás főbiztos helyettese volt, fog működni. Következésképpen tehát a magyar kormány az újjáépítési kölcsön maradványösszege felől előreláthatólag csak 1927 július elseje után fog rendelkezhetni, úgy hogy ez a kölcsön, minden előnye mellett, határozottan igen nagy költséggel és kamatvesztéssel járt.

Az állami pénzügyek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Aranykorona (=14.500 papirkoronával.)

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		Az újjáépítési tervvel kapcsolatban készült költségvetés szerinti		K ü l ö n b ö z e t	
	(tisztá) kiadás	(tisztá) bevétel	(tisztá) kiadás	(tisztá) bevétel	1 és 3 között	2 és 4 között
	1	2	3	4	5	6
május	47,818.555	51,238.977	34,125.000	30,825.000	+ 13,693.555	+ 20,413.977
június	39,529.355	39,603.097	34,125.000	30,825.000	+ 5,404.355	+ 8,778.097

Aranykorona (=14.500 papirkorona.)

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen tényleg elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	(nyers) kiadás	(nyers) bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
május	54,431.401	57,851.823	64,900.000	+10,500.000	+7,100.000
június	50,038.170	50,111.912	47,400.000	— 2,600.000	—2,700.000

Májusban az állami alkalmazottak illetményeinek esedékessé válása növelte a kiadásoknak az összegét, másrészt azonban az egyenesadók negyedévi lerovása ugyancsak májusban volt esedékes, ami a bevételeket is megduzzasztotta. Különösen májusban az állami bevételek rendkívül kedvezően alakultak, ép ezért nincs jelentősége annak, hogy a júniusi kezelés hiánnyal zárult. Az 1925—26-os költségvetési év egész bevételi többlete — az olyan összegeknek a tényleges bevételekből való levonása után, melyek az év folyamán, a népszövetségi főbiztos hozzájárulásával, különböző célokra előlegképen adtak, ill. részben elköltettek — mintegy 62 millió aranykorona az ideiglenes zárószámadás szerint. Valószínű, hogy

a végleges zárószámadások ennél is nagyobb összeget fognak bevételi többletként kimutathatni. Az újjáépítési kölcsön szolgálatának biztosítékeként lekötött állami bevételek az 1925—26-os költségvetési évben egymaguk 258 millió aranykorona bevételt szolgáltattak, holott a kölcsön szükséglete évi 33 millió aranykoronának is alatta marad valamivel.

A lekötött bevételek alakulásáról az 1926. év első 6 hónapjában a következő adatok tájékoztatnak:

Millió papírkorona.

A bevételi forrás megjelölése	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Összesen
Vám*	106.573	121.283	147.488	125.077	119.417	114.163	734.001
Dohányjövedék	117.483	111.163	130.952	133.142	138.103	131.180	762.023
Cukoradó	37.371	43.844	25.019	28.987	31.678	31.335	198.234
Sójövedék ...	38.071	18.743	13.014	11.504	9.571	12.903	103.806
Összesen	299.498	295.033	316.473	298.710	298.769	289.581	1,798.064

* Vám fejében, valóságos aranyban, befolyt továbbá januárban 40.524, februárban 16.591, márciusban 3.935, áprilisban 2.110, májusban 10.918 és júniusban 14.426 aranykorona, összesen 83.504 aranykorona.

A lekötött bevételek havi hozadéka, láthatólag, igen állandóan alakul. Az egyes bevételi források havi eredményei ingadozásának mindig könnyű az okát megadni. Mindamellett említésre érdemes, hogy a dohányjövedék áprilisban nagyobb külföldi eladásokból mintegy 3.6 milliárd papírkorona bevételre tett szert.

A hivatalos szanalási periodus befejeztével érdemes az újjáépítési kölcsön számlájának alakulását is szemlélni. Ezen kölcsön tiszta hozadéka volt

az 1924 június 26-i érték szerint ...	253,803.555.13 aranykorona,
amihez árfolyamkülönbsézként 1926 június 30-ig	13,080.656.50 »
járult, úgy hogy az összes teher ...	266,884.211.63 aranykorona
volt. A kiadás volt ezzel szemben kibocsátási költségekre	524,583.95 aranykorona
1924 június 30-ig felmerült költségvetési hiányokra és hátralékos tartozásokra	69,551.482.07 »
Külön tartalékokra	15,618.753.57 »
1925.26. évi beruházásokra	50,000.000.— »
Eztüst vásárlására és pénzverési költségekre adott előlegekre (vissza lesz térítendő)	11,729.546.90 »
úgy hogy 1926 június 30-ig az összes kiadás	147,424.366.49 »
a maradvány pedig	119,459.845.14 »

tesz ki. Ezen maradvány terhére a Nemzetek Szövetségének Tanácsa még 1925 decemberben 50 millió aranykorona kiadást engedélyezett az 1923/27. évi beruházások céljaira, úgy hogy ennek leszámításával 69,459.845.14 aranykorona egyenleg marad rendelkezésre. Ehhez az egyenleghez hozzá kell azonban még adni a magyar kormánynak az új pénzürmék kiverésére való ezüst beszerzésére és egyéb pénzverési költségekre adott előle-

get, minthogy ez a kölcsönszámla javára vissza fog fizettetni, ami által a végső maradvány, amelynek még nincs semmiféle határozott rendelkezése, 81,189.392.04 aranykoronára emelkedik. A kölcsön maradványösszege a következő pénzintézeteknél van elhelyezve:

70,928.643.10	aranykorona érték a Bank of England-nál, London,
6,198.447.74	» » James Speyer & Co.-nál, New-York,
4,935.000.—	» » a National City Bank-nál, New-York,
9,677.928.13	» » a Banca d'Italia-nál, Róma,
7,675.107.12	» » az Union Financière-nál, Genf,
1,011.995.48	» » az Enskilda Bank-nál, Stockholm,
2,949.024.15	» » Hope & Co.-nál, Amsterdam,
16,083.699.42	» » a Magyar Nemzeti Bank-nál, Budapest,

összesen 119,459.845.14 aranykorona érték.

Meg kell jegyezni, hogy a Nemzetek Szövetségének magyarországi főbiztosa zárójelentésében az újjáépítési kölcsönről szóló elszámolásában „tisztá valutanyereség”-ként számolja el azon 13,080.656.50 aranykoronányi árfolyamkülönbséget, mely a kölcsön idegen valutaösszegei aranyértékének ingadozásából keletkezett, a megfelelő valuták értékesítése előtt. Ez a beállítás csak részben helytálló, miután másrészt a kölcsön visszafizetendő terhe is megnőtt, még pedig nagyobb mértékben, 15 millió aranykoronával. A népszövetségi kölcsönnel általában nem gazdálkodtunk a legszerencsésebben. A fennforgó körülmények között azon alig lehetett segíteni, hogy a kölcsön összege után kamatot kelljen fizetni, noha annak felhasználása csak nagy idő múlva vált fokozatosan lehetőséggé. Komolyabb hiba, hogy a kölcsön lira-összegét nem értékesítettük idején s így a lira árfolyamesését elszenvedtük. A kölcsönből befolyt összegből kb. 50 millió lira még mindig rendelkezésre áll. E tekintetben csak némi kárpótlást nyújt az, hogy a lira-adósság tényleges terhe a lira árfolyamesésének arányában ugyancsak enyhült, kb. 5 millió aranykoronával. Igaz, hogy a lira értéke esetleg ismét emelkedhetik s akkor ettől az előnytől megint elesünk.

Az államháztartásra vonatkozó új jogszabályok közül legnevezetesebb az 1926 : XV. t.-c., mely az 1925/26. és az 1926/27. évi állami költségvetésekről szól. Szokatlan, hogy két évi költségvetésre vonatkozó appropriáció egy törvénycikkbé foglaltassék. Ez a mostani eset, feltehetőleg, nem alkot precedenst, miután csupán a pillanatnyi politikai helyzet tette szükségessé. Az appropriációs törvény tárgyalási idejét a nemzetgyűlés házszabályai nem kötik ugyanis különös időbeli korlátokhoz s így csak a két évi appropriációs javaslat egyesített tárgyalása mellett volt az biztosítható, hogy az 1926/27. évi költségvetés a költségvetési év kezdete előtt törvényerőre emelkedjék. Erre egyébként a világháború kezdete óta nem volt eset s ezt a tényt ezért az államháztartás konszolidációja örvendetes formai bizonyítékának kell tekinteni. Az appropriációs törvény, a költségvetés tételein kívül, ismét sok fontos intézkedést is tartalmaz. Mindenekelőtt kimondatik, hogy az 1925/26. évi költségvetési többletet, 400 milliárd papirkoronát, az 1925 : XXIII. t.-c. 1. §-ában nyert felhatalmazás értelmében az ugyanott említett állami alkalmazottak anyagi helyzetének a javítására kell elsősorban fordítani, ami egyébként már régen megtörtént. Az ezután még fennmaradó többlet, valamint az 1926/27. évi költségvetési évnél 623.536 pengővel előirányzott többlete a pénztári készleteket fogja gyarapítani.

A 12. §. kimondja, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által kiküldött főbiztos jelentéseinek megszűnésétől kezdve a pénzügyminiszter köteles a havi költségvetéseket és az állami gyűjtőszámlák eredményeit havonként nyilvánosságra hozni. Így tehát továbbra is lehetséges lesz az államháztartás helyzete felől könnyűszerrel tájékozódni.

A szanálási időszak lejártára való tekintettel kimondatik, hogy a szanálási törvény általános rendelkezései, valamint az idézett törvény alapján kibocsátott rendeletek továbbra is érvényben maradnak.

Az állami beruházási program is fel van véve az appropriációs törvénybe, továbbá kimondatik, hogy az 1925:XXII. t.-c. 1. §-ában a városoknak hasznos beruházási kiadásai céljából engedélyezett külföldi hosszúlejáratú törlesztéses kötvénykölcsön koronaértéke 500 milliárddal 1600 milliárdra felemeltetik. A pénzügyminiszter arra is felhatalmazást nyert, hogy a belügyminiszterrel egyetértve a vármegyék és községek nevében külföldi hosszúlejáratú törlesztéses kötvény-kölcsön felvételére nézve szerződést köthessen s addig is, míg törvényhozási úton intézkedés nem történik, a kölcsönkötvény biztosításának, a kölcsön igénylésének és utalványozásának, biztossága megóvásának, a felmerülő költségek mikénti fedezetének s végül a kölcsönszolgálat ellenőrzésének módját rendelettel szabályozhassa.

Felhatalmaztatik továbbá a pénzügyminiszter, hogy a mezőgazdasági ingatlanokra kötelezvény alapján pénzintézet részéről nyújtott jelzálogos kölcsönökről kiállított kötelezvények és engedményi okiratok illetékét, valamint az ilyen kölcsönöknek és engedményezéseknek telekkönyvi bejegyzése után járó illetéket, végül az ilyen kölcsönök visszafizetéséről szóló nyugta-illetéket szükség esetén rendelettel mérsékelhesse. A pénzügyminiszter arra is felhatalmazást nyert, hogy a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezések alapján házhelyhez jutottak részére a falusi kislakások építésének előmozdítása érdekében nyújtott kölcsönökkel (hitelezésekkel) kapcsolatos okirati illetéket és telekkönyvi bejegyzési illetéket rendelettel szabályozhassa.

A törvény 17. §-a a valorizációs kérdés joganyagába vág.

A rendeletek közül fontosabb a 70.900/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 145.), mely az általános forgalmi adónak *forgalmi adóváltás*g útján való lerovásáról intézkedik. Ez a rendelet az egyes árukra vonatkozóan tervbevett ú. n. fázisrendszer meghonosításának jogi előfeltételeit teremti meg, kimondván, hogy egyes, a jövőben kiadandó külön rendeletekben meghatározandó árúk egymásután következő szállításai után járó több forgalmi adót, az illető rendeletekben megjelölendő időponttól kezdve, egyetlen szállítás alkalmával teljesített adófizetéssel, forgalmi adóváltásg útján kell leróni. A pénzügyi kormány tervbe vette, hogy a forgalmi adóváltásgot több árucikkre vonatkozóan a közel jövőben életbelépteti.

A 91701/1926. P. M. VIII. b. rendelet (Bpesti Közl. 143.) a malmoknak az 1926/27. évben való forgalmi adózásáról intézkedett.

A 81500/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 130.) — a 20500/1926. P. M. rendelet kiegészítve — irányelveket állít fel arra vonatkozóan, miként kell a gazdaérdekeltség jövedelmi- és vagyonadóját kivetni.

Az 5300/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl.) az állami nyugdíjasok helyzetén javít, abból az alkalomból, hogy az államháztartás egyensúlya ismét helyreállt. A 24117/1926. K. M. X. rendelet (Bpesti Közl. 141.) megállapítja azt, hogy a m. kir. központi illetményhivatal 1926 július elsejétől kezdve fokozatosan áttér arra, hogy az általa kiszolgáltatók járandóságokat postautalványokkal utalja ki s ezek megfelelő kezelése tekintetében intézkedik.

A 3700/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 145.) a *kamatjövödelmek illetékéről* szól. A kölcsönkötvények kamatai tekintetében ez nem jelent lényeges újítást, az illeték, az 1924. évi IV. t.-c.-nek megfelelően, a tőkekamat- és járadékadó helyére lép. A kötvények szelvényei általában az utalványozott kamatösszeg 10%-ának megfelelő és a kötvények kibocsátója által lerovandó illeték alá esnek. Ha a kölcsönkötvények kibocsátója fuvarozási illeték fizetésére köteles vasuti vállalat, az illeték csak 5%.

Ez alól az illeték alól mentesek azoknak a kölcsönkötvényeknek szelvényei, amelyeknek kamatjövödelmét külön törvény a tőkekamat- és járadékadó alól felmentette. Fontos, hogy a pénzügyminiszter a *záloglevelek* kamatait az illeték alól szükség esetén, ideiglenesen, rendelettel megállapított feltételek mellett, mentesítheti. A *hitelüzletekkel keresetszerűen foglalkozók részéről fizetett kamatok* tekintetében van lényeges újítás. Az illeték pénzbeli tőkék vagy (az értékpapírok kivételével) más, helyettesíthető dologmennyiségek után kifizetett kamatok 10% illeték alá esnek. Közömbös az illetékkötelezettség szempontjából, — s ez újítás — hogy a vállalat bejegyzett vagy be nem jegyzett cég-e, hogy hitelüzlettel, idegen pénz kezelésével és gyümölcsöztetésével iparigazolvánnyal vagy anélkül foglalkozik-e és hogy ez a tevékenysége megengedett vagy jogszabályba ütköző-e. Nem változtat az sem az illetékkötelezettségen, ha a kamatot oly vállalatok fizetik, amelyek hitelüzletekkel, idegen pénz kezelésével csak mellékesen — más kereskedelmi ügyletek mellett — foglalkoznak. Az illetékkötelezettségre közömbös, hogy a hitelező belföldi vagy külföldi, természetes vagy jogi személy-e, valamint hogy a tőkét mely módon és milyen okirat kiállításával, vagy akár anélkül is, kezelik. Kamatnak kell tekinteni a tőke után bármilyen címen és elnevezéssel fizetett minden összeget. A jóváírás a kifizetéssel egy tekintet alá esik. Nem esik az illeték alá a kamat, ha a tőkét vagyonbetétként vitték be egy kereskedelmi társaságba, továbbá, ha részes az üzleti kockázatban — haszonban és veszteségben egyaránt. Menteseke továbbá az illeték alól a postatakarékpénztár által fizetett kamatok, a törvényes késedelmi kamatok, a perkamatok, a tudományok előmozdítására, a közoktatás és a kegyes vagy jótékony célokra szolgáló alapoknak, alapítványoknak és intézeteknek, valamint a nyugdíjalapoknak és nyugdíjintézeteknek járó kamatok, továbbá azok a kamatok, amelyeket valamely vállalat kap, de csak akkor, ha szabályszerű üzleti könyveket vezet és rendes évi mérlegeket készít. Menteseíthetők a kamatilleték alól — viszonyosság esetében — az idegen államok diplomáciai képviselői és exequaturnyert hivatásos konzulai részére kifizetett kamatok, amennyiben az illetők nem magyar állampolgárok. A pénzügyminiszter az ország területén lakóhellyel nem bíró hitelezőknek járó kamatokra nézve, továbbá általában a takarékbetétek és a folyószámlakövetelések után járó kamatokra nézve az illeték kulcsát mérsékelheti, esetleg ezeket a kamatokat az illeték alól egészen mentesítheti. A mérséklés vagy mentesítés határozott vagy határozatlan időre, feltétlenül vagy feltételhez kötve, léptethető életbe. A határozatlan időre életbeléptetett mérséklés vagy mentesítés bármikor megváltoztatható vagy megszüntethető. A mérséklés vagy mentesítés esetleges feltételei vonatkozhatnak a vállalat részéről a nála elhelyezett tőkék után fizetett kamat mérvére, valamint annak a kamatnak a mérvére is, amelyet a vállalat az általa kihelyezett tőkék után ügyfeleitől szed. A kamatot fizető vállalatnak joga van arra, hogy az illetéket a tőke elhelyezőjével szemben levonja, ha azzal erre nézve másként nem állapodott meg. Ezzel a rendelettel a tőkekamat- és járadékadóról szóló 1875: XXII., 1909: VII. és 1912: LIII. törvényeknek, valamint a pénzintézeteknél elhelyezett tőkékből folyó jövedelmek megadóztatásáról szóló 1883: VII. törvény cikk még hatályos rendelkezései érvényüket veszítik.

A 3800/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 119.) közhírré teszi a magyar és az olasz kormány között 1926. évi március hó 30-án létrejött azon megállapodást, mely a tartozásokra és követelésekre, valamint a magyar honosok Olaszországban levő javainak felszámolására vonatkozó egyezményekben megállapított egyes határidőknek meghosszabbítására vonatkozik.

Meg kell emlékezni arról is, hogy a Nemzetek Szövetségének magyarországi főbiztosa májusban végérvényesen jóváhagyta az újjáépítési kölcsön terhére 1926/27-ben végrehajtandó beruházási programot.

Ez a program, melynek egyes tételeiről már több ízben történt említés, a következőként fest:

	Millió aranykorona
1. A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építésének folytatására	4·9
2. Ármentesítő társulatoknak kölcsönökre	10·0
3. Utak és hidak építésére	9·0
4. A Budapest-bécsi földalatti telefonkábel lefektetésének befejezésére	6·6
5. A posta- és táviró beruházásaira	5·8
6. Építési kölcsönök a földbirtokreform folyamán házhelyekkel ellátottak részére	5·0
7. Az Államvasutak beruházásaira	3·1
8. Lakásépítési kölcsönökre	3·0
9. Kölcsönök községek részére, tenyészállatok beszerzésére	2·0
10. Tejgazdasági szövetkezetek fejlesztésére	0·6
Összesen	50·0

Ezen összegeken felül az 1925/26. költségvetési év végén mutatkozó bevételi többletnek az állami igazgatás zavartalan folytatásához szükséges pénztári készleten felüli részét és a beruházásokra fordított összegekkel kapcsolatban tőketörlesztés és kamat címén az 1925/26. és az 1926/27. években várható bevételeket az 1926/27. évben ugyancsak hasznos beruházásokra fogják fordítani. Az államvasutak és a posta, táviró és távbeszélő 1925/26. évi üzemi feleslegét ezen üzemek beruházásaira használják fel.

Visszatekinthetően megállapítható, hogy az 1925/26. évben az állam hasznos beruházásokra a következő összegeket fordította:

	Papirkorona
A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építésének folytatására	110.200.000.000
A dohánytermelőknek kölcsönökre, dohánypajták építésére	43.500.000.000
A budapesti dohánybevéltő hivatal építkezésére	14.500.000.000
Kispesti munkásházak építésének folytatására	36.250.000.000
A Pénzügyi Központ alaptőkéjének felemelésére és veszteségi tartalékalapjának kiegészítésére	290.000.000.000
Az Országos Központi Hitelszövetkezet alaptőkéjének emelésére	72.500.000.000
Az Iparosok Országos Központi Szövetkezete alaptőkéjének emelésére és veszteségi tartalékalapjának kiegészítésére	29.000.000.000
Rövid lejáratú mezőgazdasági hitelek céljára	145.000.000.000
Mezőgazdasági termények értékesítésének előmozdítására	43.500.000.000
Út- és hidépítési célokra	145.000.000.000
Fa és fémipari szakiskola létesítésére	7.250.000.000
A mezőgazdasági termelés fejlesztését célzó beruházásokra	44.950.000.000
A földbirtokreform során házhelyhez jutottak építkezésének elősegítésére és gazdasági felszerelés megszerzésében való támogatására	87.000.000.000
Földművesiskolák létesítésére	14.500.000.000
Átvitel	

Áthozat	
Ármentesítő társulatoknak beruházási kölcsönökre	290.000,000.000
Társulattá nem szervezkedett érdekeltségek vagy községek által végrehajtandó vízrendezési munkálatok céljaira	14.500,000.000
Állami kislakások építésére és lakásépítési kölcsönökre	174.000,000.000
Közkórházak helyreállítására és felszerelésük pótlására	7.250,000.000
Törvényhatóságoknak, közkórházak mellett létesítendő elmebetegpavillonokra	7.250,000.000
A budapesti Szent János-kórház építésének befejezésére	5.800,000.000
Tüdővész elleni szanatórium létesítésére	21.750,000.000
Tanyai iskolák létesítésére	87.000,000.000
Polgári iskolai építkezésekre	29.000,000.000
Az egyetemek felszerelésének kísérleti célokból való kiegészítésére	14.500,000.000
Budapesti klinikák helyreállítására	14.500,000.000
Szegedi klinikák építésére	14.500,000.000
A posta, távíró és távbeszélő beruházásaira	72.500,000.000
Az államvasutak beruházásaira	58.000,000.000
Az állami vas-, acél- és gépgyárak beruházásaira	50.387,500.000
Az állami erdőgazdasági birtokok beruházásaira	11.600,000.000
Az állami mezőgazdasági birtokok beruházásaira	1.450,000.000
A komlói állami szénbánya beruházásaira	3.697,500.000
Összesen	1,960.835,000.000

papirkorona, azaz kb. 135 millió aranykorona.

A székesfőváros pénzügyeit illetőleg a legfontosabb esemény az volt, hogy a főváros, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank közvetítésével, a Speyer & Co. newyorki bankháztól 2 millió dolláros rövidlejáratú váltókölcsönt vett fel. A kölcsönt lakások építésére fogják fordítani. A főváros eredetileg nagyobb összeget, kb. 20 millió dollárt kívánt hosszú lejáratú amortizációra, többféle beruházás eszközzésére, felvenni, ennek a nagy kölcsönnek a felvételét azonban elhalasztotta arra az időre, amikor a hitelfeltételek kedvezőbbek lesznek. Öröndetes volt, hogy a fővárosnak sok tőkeérdekeltség tett kölcsönajánlatot. A végül is felvett 2 millió dollár egyedüli fedezete egy a polgármester aláírásával ellátott váltó, melynek 1926 december 31-ike a lejárat napja, mely azonban a főváros kívánságára 1927 március 31-ig kitolható. A kölcsön kamata $6\frac{7}{8}\%$.

Szeged városa is felvett egy 300.000 dolláros függő kölcsönt, még pedig az Angol-Magyar Banknál, évi $7\frac{3}{8}\%$ kamat ellenében.

A székesfőváros elhatározta, hogy 1927 január elsejével megszünteti a húsfogyasztási adót. A szállodai szobák bére után eddig fizetendő 15%-os adót pedig január elsejétől kezdődően 5%-ra mérsékelte, mely alól az állandó lakosok mentesek.

Nemzetközi vonatkozásban megemlítendő, hogy a háború előtti magyar-amerikai tartozások rendezésére kiküldött döntőbíró májusban megkezdte működését.

Az általános gazdasági helyzet.

Április óta a m. kir. központi statisztikai hivatal, az Országos Hitelvédő Egylet adatszolgáltatása alapján, átszervezte a fizetési képtelenségi statisztikáját, úgy, hogy az a vonatkozó korábbi adataival nem

hasonlítható össze. Az újszerű adatgyűjtésre vonatkozó kimutatások szerint az új fizetéseképtelenségi esetek száma volt :

1926. évi	Az OHE.-nél, ill. a PK.-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségi esetek száma
	magán- egyezségek	kényszer- egyezségek	csődök száma, melyeket kényszer- egyezségi eljárás nem elő- zött meg	kényszer- egyezségek száma	
	s	z	á	m	a
április --- --- ---	70	128	29	39	266
május --- --- ---	56	148	15	29	248
június --- --- ---	58	130	38	23	249

Ezek az adatok a régebbi hasonló közlésekkel nem hasonlíthatók össze, ezért a számadatok alakulásából nem lehet arra következtetni, vajjon a fizetéseképtelenségi esetek száma miként változott meg. Az új adtgyűjtés részletei mindenestre tanulságosak. A mezőgazdaság terén ritkán fordul elő fizetéseképtelenség, a pénz-, hitel és biztosításügyi vállalatok is csak kis számban inognak meg, a fizetéseképtelenségek zöme a kereskedelmi vállalatokra jut. Jellemző, hogy a fizetéseképtelenségi eseteknek kb. egynegyed része Budapesten fordul elő, ezek passzíváinak összege az összes passzíváknak felét is meghaladja. Megemlítendő az is, hogy a csödesetek legnagyobb része vagyonhiány miatt lesz megszüntetve, ami a szomorú gazdasági viszonyok egyik jellemző tünete.

Figyelembe kell azt is venni, hogy a fizetéseképtelenségekre vonatkozó adatközlés a dolog természete szerint most sem teljes. Így pl. a Magyar élet- és járadékbiztosító r.-t. is nyíltan fizetési zavarokkal küzd, anélkül azonban, hogy az egyeztető eljárást formálisan is megindította volna.

A fizetéseképtelenségi esetek körüli visszaélések, melyek már az Országos Hitelvédő Egylet felállításához is vezettek, indokolják a 69192/1926. K. M. XXII. rendelet (Bpesti Közl. 121.) kiadását. Ez a rendelet módosítja a hitelezők és adósok közötti egyezkedést közvetítő ipar gyakorlásáról szóló 78004/1923. K. M. rendeletet és kimondja, hogy ilyen jellegű közvetítést csak írásos megbízás alapján szabad vállalni s hogy ebben az iparban az üzletszerzéssel nem szabad foglalkozni. Az egyeztetők hirdethetnek ugyan, ezen hirdetések azonban mindössze a cég és az iparág megjelölésére szorítkozhatnak. Új egyeztető irodáknak 500 millió korona biztosítékot kell letenniük. Mielőtt az iparhatóság új iparengedélyt adna ki, tartozik a hely szerint illetékes kereskedelmi és iparkamara véleményét bekérni.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapesten

1926. évi	Üzletnyitás	Üzlet- beszüntetés	Cég- bejegyzés	Cégtörlés
májusban --- --- ---	1011	508	74	45
júniusban --- --- ---	1045	599	79	38

A kereskedelmi mérleg valódiságának helyreállítására vonatkozó jogszabályok gyűjteménye a 3200/1926. P. M. rendelettel (49. sz. szanálási

rendelet) egészítettetett ki, mely a Pénzügyi Központra vonatkozóan állapít meg különleges rendelkezéseket.

Az *építkezések* megindításától szokás a gazdasági helyzet megjavulását reményleni. A kormány tehát mindüntalan új intézkedéseket hoz, amelyeknek célja, az építkezési kedvet felébreszteni. Az 1926: XI. t.-c. kiegészíti az építkezések előmozdítását célzó intézkedésekről szóló 1925: XVIII. törvenycikket. Kimondja, hogy adómérséklés illeti meg azt a házbirtokost is, aki akár bérbeadott, akár bérbe nem adott házáat az 1926. év folyamán kizárólag a saját költségén tataroztatja, ha a tatarozási költségek összege az 1926. évre kivetett házadó alapjának 20%-át eléri vagy meghaladja. Ezen törvény végrehajtási utasítását a 69500/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 129.) és a 6200/1926. N. M. M. rendelet (Bpesti Közl. 144.) adja meg.

A Budapesti Közlöny 144. száma *lakásügyekre* vonatkozó két fontos rendeletet közöl. Az 5200/1926. M. E. rendelet a lakásügynek a városokban való átmeneti szabályozásáról szól. A rendelet meghosszabbítja a szabad rendelkezés alá nem eső épületekben levő lakások bérére és felmondására vonatkozó korlátozásokat, míg az ezek bérbeadását, felhasználását és átruházását korlátozó, valamint az igénybevételekre vonatkozó kivételes szabályok 1926. évi szeptember hó 1-én hatályukat veszítik. Ezen a napon a lakásügyi hatóságok működése megszűnik. A lakások után esedékes bér tovább emelkedik s az 1926. évi november és az 1927. évi februári házbérnegyedben az alapbér 55%-a, 1927. évi májusban az alapbér 60%-a, augusztusban 65%-a és novemberben 70%-a lesz. Az ezután keletkező bérletek bérét a felek közös megegyezéssel szabadon állapíthatják meg. A havi részletfizetés most már végérvényesen kimondatott. A tulajdonos szabad felmondási joga 1927 november hó elsején lép ismét életbe, amikor a bérleményt jogosult lesz 1928. május elsejére felmondani. Ez a rendelet egyébként az egész lakáskérdés kodifikációjának tekintendő, minek következtében minden részletkérdésre is kiterjed s valameányi vonatkozó korábbi jogszabályt hatályon kívül helyez. A rendelet az üzlethelyiségekre semmilyen tekintetben nem vonatkozik. Hatálya Budapest székesfőváros, valamint a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városok területére terjed ki.

A 6198/1926. N. M. M. IX. L. rendelet (Bpesti Közl. 144.) a lakásügyi végrehajtások lebonyolításával megbízott miniszteri biztos hatáskörét több városra kiterjeszti.

Ebben a vonatkozásban meg kell emlékezni a Fővárosi Közmunkák Tanácsának a Budapesti Közlöny 127. számában megjelent hirdetményéről is, mely különböző technikai jellegű építési könnyítéseket állapít meg.

Említésre méltó, hogy a pénzügyminiszter, a beruházási program keretében, újabb ötmillió aranykoronát utalt ki a *falusi kislakások felépítésére alakult szövetkezetnek*.¹ Az új épületeket részben tufa-téglából kívánják felépíteni, ami a téglagyárak körében nagy ellenkezést váltott ki.

A budapesti *zálogházaknak* január—juniusi forgalma volt a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint:

zálogfelvétel... ..	622.000 tétel, 118.733,397.000 korona értékben
zálogkiváltás	439.812 » 79.698,230.500 » »
árverés	6.581 » 684,810.000 » »

A zálogházaknak forgalma március—április hónapokban volt a legnagyobb, azóta fokozatosan csökkent. Ennek azonban az is oka lehet, hogy

¹ Pesti Napló, május 27.

május 14-től kezdve meghatározták minden egyes zálogházi közvetítő napi forgalmát s egyben lényegesen leszállították a kölcsönadható összegek értékhatárát.²

A *valorizációs kérdés* alakulása tekintetében az 1926 : XV. t.-c. (az appropriációs törvény) 17. §-áról kell említést tenni, mely inkább visszafejlődést jelent a birói gyakorlat által mindinkább követett méltányos felfogással szemben, hiszen a célja éppen az, hogy az utóbbinak alkalmazását bizonyos területen kizárja. Ez a §. kimondja ugyanis, hogy a birói eljárást — még pedig annak bármelyik szakában, tehát a keresetlevél vagy a végrehajtási kérvény elintézésekor is — hivatalból fel kell függeszteni arra az időre, amíg a magánjogi pénztartozások átértékelését törvény nem rendezi, legkésőbb azonban az 1927. év végéig, abban az esetben, ha a birói eljárás tárgya belföldi pénznemben érvényesített olyan követelés, amelyet a hitelező az állam, a posta, távíró és távbeszélő, a postatakarékpénztár, törvényhatóság vagy község (város) ellen vagy fuvarozási ügylet alapján közforgalmú vasút ellen a keletkezés kori névértéknél magasabb összegben érvényesít. Mindamellett az idézett törvény életbelépése előtt hozott jogerős birói ítélet vagy egyezség továbbra is végrehajtandó. A szóbanforgó rendelkezést nem lehet továbbá akkor sem alkalmazni, ha a pénzkövetelést a berni vasuti áru-fuvarozási egyezmény alapján érvényesítik.

A pénzügyi helyzet.

Juniustól kezdődően a budapesti Giró- és Pénztáregylet bonyolítja le a budapesti pénzintézetek egymásközötti forgalmában bevált gyorsutalványforgalmat, mely lebonyolítását eddig a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének irodája látta el. Ezen *gyorsutalványforgalom* igénybevétele volt:

1926. évi	Részvett intézetek száma	Üzleti nap	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke, millió korona
			millió korona	gyorsutalványok darabszáma	millió korona	tétel-száma	
május --- ---	28	24	818.878	5643	34.083	235	145.11
juniús --- ---	28	24	851.702	5123	35.487	213	166.25

A Budapesti Leszámlító Egylet giroforgalma a következő volt :

	millió korona
1926 május hó --- --- --- --- --- ---	539.767
1926 június hó --- --- --- --- --- ---	588.313

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege volt

	millió korona
1926. évi május hónapban --- --- ---	1.358.645
1926. évi június hónapban --- --- ---	1.440.015

ami a korábbi hónapokkal való összehasonlításakor az üzleti forgalom lassú fellendülésére enged következtetni.

Az ezen fejezetbe vágó új jogszabályok közül megemlítendő az 1926 : XIII. t.-c., a *Pénzügyintézetek Központjéről* szóló 1920 : XXXVII. t.-c. egyes rendelkezéseinek módosításáról. A törvény újonnan fogalmazza az intézmény célját és némileg módosítja annak feladatkörét. Újítás, hogy a Pénzügyintézeti Központ a jövőben nemcsak pénzügyintézetek ügyeivel foglalkozhatik, hanem arra is jogosult, hogy nyilvános számadásra kötelezett ipari, kereskedelmi és biztosító vállalatok feloszlása esetében felszámolóként vagy hasonló minőségben eljárjon. A Pénzügyintézeti Központ hatásköre más tekintetben némileg szűkítettett és kimondatott, hogy a Pénzügyintézeti Központ tartozik azon ügyleteit lebonyolítani, amelyek a korábbi alapszabályai szerint üzletkörébe tartoztak, de amelyekkel a jövőben nem foglalkozhatik. Ezek az üzletek az állam pénz- és hitelügyi érdekeinek ápolását és előmozdítását célozták. Megszűnt továbbá a Pénzügyintézeti Központnak azon joga is, hogy közérdekű vállalkozásokban résztvehesse.

Az 1926 : XIV. t.-c. a *postatakarékpénztár*ra vonatkozó rendelkezéseket módosította. Mindenekelőtt kimondja, hogy a postatakarékpénztár a jövőben nem a kereskedelemügyi, hanem a pénzügyminiszter rendelkezése alá tartozik. A postatakarékpénztár az állami és a letéti csekkszám-lák álladékanak megfelelő összegeket a Magyar Nemzeti Banknál giró-számlán köteles elhelyezni. Az egyéb betéteinek megfelelő összeget ugyan-csak a Nemzeti Banknál tartozik elhelyezni, jogában áll azonban mégis az utóbbinak egy harmadát a) kamatozó kincstári utalványokban, b) kamatozó magyar államadóssági kötvényekben és állami sorsjegyekben, c) a pénzügyminiszter által kijelölendő kamatozó záloglevelekben és költ-vényekben, vagy d) az általa folytatott kézizálogkölesön-üzletágnál szük-séges forgótökében elhelyezni. Tekintettel arra, hogy a 4623/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 136.) hatályon kívül helyezte a postatakarékpénz-tári csekk és giró- (clearing-) forgalomban a betétek kamatozásának és a belföldre szóló visszafizetések után járó pótlék szedésének 1919-ben tör-tént ideiglenes felfüggesztését és hogy a 7384/1926. K. M. XIV. rendelet (ugyancsak a Bpesti Közl. 136.) július hó elsejétől kezdődően a postataka-rékpénztár csekk- és clearing-üzletágában elhelyezett és legalább 125.000 korona állaggal bíró kereskedelmi jellegű csekkszám-lák követeléseit utáni kamatot évi 2%-ban állapítja meg, a postatakarékpénztár üzeme a jövő-ben deficitel fog záródni, miután az idegen tőkéi nagy része után nem fog kamatot élvezni. Ez a deficit évi 15 milliárd koronára tehető, holott a postatakarékpénztár azelőtt lukratív vállalkozás volt. Nem egészen világos, miért szükséges ez az intézkedés, az állami pénzkészlet fokozott ellenőrzésének kívánsága nem elegendő indok. Az idézett törvénycikk mindenesetre kimondja, hogy a postatakarékpénztár deficitjének fedezé-séről a pénzügyminiszter az állam egyéb bevételeinek terhére gondos-kodik. A törvény egyébként arra is felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy a postatakarékpénztár mellé javasoló, felügyelő és ellenőrző bizott-ságot létesítsen.

Az 5155/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 143.) kimondja, hogy újonnan keletkező vagy az országban eddig nem működött *biztosító vál-lalatok* a működésükhöz szükséges engedélyt 1928 június 30-ig nem kap-hatnak.

A *pénzpiac helyzete* állandóan kedvező volt, a piaci kamatláb las-sau lemorzsolódott, noha a jegyintézeti kamatláb nem változott. Mégis érdekes, hogy a jegybank igénybevétele fokozódott, a váltótárca május 31-én 175 millió pengőt tett ki, igaz, hogy június 30-ára ismét 165 millió pengőre csökkent. A jegyforgalom a két hó végén valamivel alacsonyabb volt 400 millió pengőnél. Az ércékszlet csökkent, április 30-án 242 millió, május 31-én 240 millió és június 30-án 229 millió pengőt tett ki. Megemlí-tendő, hogy a Magyar Nemzeti Bank külföldi tanácsadójának, Siepmann H. A. úrnak működése június 30-án befejeződött.

A postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek álladéka a következőként alakult:

	Április 30.	Május 31.	Junius 30.
	millió aranykorona		
<i>Takarékbetétek:</i>			
a) papirkoronában	129·7	139·5	146·6
b) idegen valutában	9·5	11·4	11·7
<i>Folyószámlabetétek:</i>			
a) papirkoronában	241·5	246·2	264·9
b) idegen valutában	99·5	98·2	92·8
<i>A betétek fősszege:</i>	480·2	495·3	516·0

A betétek gyarapodása tehát fokozatosan tartott. Kétségtelen azonban az is, hogy még messze vagyunk a háború előtti viszonyoktól. Junius 30-án a takarékbetétek állaga mindössze 18.3%-a, a folyószámlabetéteké 48.4%-a és az összes betéteké 32.1%-a volt az 1913. évi december 31-iki állagnak.

A kamatviszonyok az 1926. év első felében fokozatos enyhülést mutattak. Januárban a piaci váltóleszámitolási kamat $11\frac{1}{2}$ – $12\frac{1}{2}$ % volt, ez a kamat márciusban némileg emelkedett, áprilisban azonban már ismét csökkent, junius végén pedig jó váltóanyagot már 10% alatt is lehetett számíttatni. A pénzbőség rendkívüli méreteket öltött s a pénzügyintézetek nem tudtak elegendő jó váltóanyagra szert tenni. Ennek oka az, hogy a kereskedők és gyárosok, a sok fizetéseképtelenségi eset által megfélemlítve, fokozatosan csökkentették a kihitelezéseiket. Emellett azonban az is számba jön, hogy a hitelbe vásárló kereskedő viszont nem ad szívesen váltót.

Külföldi értékre szóló kölcsönökben is nagy volt a kínálat. A dollárkölcsönök kamatlába, iparvállalatok részére, 9–11% volt. Junius végén azonban már 8%-kal is lehetett ilyen kölcsönhöz jutni. Meglepő, hogy az 1–3, esetleg 6 hónapra szóló kölcsönügyleteket még mindig nagyrészt idegen értékben kötik, alighanem azért, mivel ezeknél az utolsó hitelnyújtó többnyire külföldi. A magyar valutában, ugyancsak legalább egy hónapra kötött, azonban váltóval nem fedezett kölcsönügyletek kamata januárban 12–13½% volt s juniusban is kitett még 12%-ot, úgy hogy a dollárkölcsönöknél drágább volt.

A mezőgazdasági kölcsönök feltételeit a kormány által nyújtott kölcsönök és az általa megállapított kondíciók szabályozták. A házra nyújtott jelzálogi kölcsönök piaca sokkal rendszertelenebb volt. Igaz ugyan, hogy egyik-másik budapesti pénzügyintézet is nyújtott ilyen kölcsönöket, s ezek ritkán számítottak 12%-nál magasabb kamatot, az ilyen fajta kölcsönökhöz mégis gyakran 12%-ot is megfizettek.

Emellett természetesen voltak még egyéb drága kölcsönügyletek is. Így a mezőgazdák zöldhitele volt különösen drága. Árúkra is nehéz volt lombard-hitelt kapni s utóbbinál az évi 18% kamat és havi 1% folyósítási jutalék úgyszólván szokásszerű volt.

Junius közepén a budapesti pénzügyintézetek elhatározták, hogy a betéti kamatlábat nem változtatják meg ugyan, a tőkekamatadót azonban a jövőben áthárítják a betevőkre.³

³ Pesti Napló, junius 15.

Az újabb állami hitelakciók közül a legnevezetesebb, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezetnek, az állami beruházási programm keretén belül, 3 millió aranykorona bocsáttatott rendelkezésére, a terményértékesítés megkönnyítésére nyújtandó hitelek céljára.

A mezőgazdaságnak, úgy látszik, most már állandóan megfelelő összegek fognak amortizációs kölcsönök céljaira rendelkezésre állani. Így a Magyar Földhitelintézeteknek sikerült a külföldön újabb 3 millió dollár n. é. záloglevelet elhelyezni, ezuttal a Guaranty Trust Co. of New-York-nál, amely azok alapján bondokat bocsájt ki. A feltételek az utolsó hónapok ilyen jellegű kölcsöneihez képest nem változtak meg.⁴ Igaz azonban, hogy ezen bondokat Amerikában igen kedvező feltételek mellett sikerült elhelyezni s az amerikai bankárok szokatlanul nagy nyereségetalan reményt nyújt arra, hogy a jövőben az eddigi 88%-osnál kedvezőbb árfolyamon fogják a leszámolást a magyar záloglevélkibocsájtó intézetekkel eszközölni. New-Yorkban ugyanis a 7½%-os, 35 év alatt beváltásra kerülő bondokat 95%-os árfolyamon bocsájtották aláírásra s az egész összeg lejegyzése úgyszólván percek alatt megtörtént.⁵

A cukorgyárak a közelgő új campagne lebonyolítására 2 millió angol font kölcsönt vettek fel egy holland-angol pénzeszoportnál, évi 10% ellenében. Ebben a kamatban az összes költségek már bennfoglaltatnak.⁶

A közgazdaság fokozott tőkeszükségletének kielégítését megkönnyítendő, az állam a Pénzintézeti Központ tőkefelemeléséhez 290 milliárddal, az Országos Központi Hitelszövetkezet alaptőkefelemeléséhez 72½ milliárddal és az Iparosok Országos Központi Szövetkezete tőkefelemeléséhez 29 milliárddal hozzájárult.

A Pénzintézeti Központ május 31-én tartott igazgatósági ülése az új pengőmérlegek alapján határozott tagjainak új kuriális beosztásáról.⁷ Az I. kuriába a 10 millió pengőnél nagyobb, a II. kuriába a 3—10 millió pengő saját tőkéjű intézetek kerültek, míg a III. kuriába a 3 millió pengő saját tőkénél kisebb tőkéjű pénzüintézetek kerültek. Az I. kuriába 13 fővárosi bank tartozik, köztük a Wiener Bank-Verein és az Angol-Osztrák Bank budapesti fiókja, valamint az Országos Központi Hitelintézet. A II. kuriába 6 budapesti pénzüintézet került, a III. kuriában is van több budapesti bank, ezek közül azonban kilencnek alaptőkéje közel 2 millió pengő, vagy ennél is több. Ezeknek tekintetében megállapodás jött létre, hogy egy esztendőn belül tőkeemelés révén ki fogják egészíteni saját tőkéjüket 3 millió pengőre s akkor át fognak kerülni a II. kuriába, úgy hogy a III. kuriában úgyszólván kizárólag vidéki pénzüintézetek fognak megmaradni.

A budapesti értékpapírtőzsdén a Giró- és Pénztáregylet leszámolóirodájának adatai szerint tényleges leszállításra, ill. átvételre került forgalom értéke volt:

1926. évi	Fizetési napok száma	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi össz-forgalom	1925. év vonatkozó hónapjának összes forgalma
		millió papirkorona		
május... ..	4	58.124.5	232.498	280.536
junius... ..	5	50.372.0	251.860	396.552

⁴ Pesti Tőzsde, május 24.

⁵ Pester Lloyd, junius 3.

⁶ Pesti Tőzsde, junius 3.

⁷ Pesti Tőzsde, junius 3.

Az 1926. év első felében a budapesti értékpapírpiacon nem tudott egy-
séges irányzatot felmutatni. Az év első három hónapjában az irányzat
inkább lanyhuló volt, amit áprilisban valamelyes megszilárdulás köve-
tett. Májusban ismét visszaesés következett, júniusban viszont újabb szil-
árdulás, mely azonban nem volt oly arányú, hogy ismét az 1925 decem-
ber 31-iki nivóra emelhesse volna az árfolyamokat. A budapesti tőzsdén
jegyzett részvények árfolyamingadozását feltüntető táblázata a következő:⁸

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvény- állományt érintő tőkeváltozások számbavételével						
	1925 XII.	1 9 2 6					
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
		h ó v é g é n					
I. Bankok	6·6	6·3	6·1	6·1	7·0	6·1	6·8
II. Takarékpénztárak	3·5	3·3	3·4	3·3	3·4	3·4	3·3
III. Biztosítótársaságok	3·7	3·8	3·7	3·2	3·1	2·9	3·7
IV. Gőzmalmok	29·9	15·1	11·6	9·8	14·1	10·9	9·8
V. Bányák és téglá- gyárak	23·6	24·3	25·7	25·6	26·2	23·1	28·0
VI. Könyvnyomdák	8·9	8·5	8·1	7·7	7·0	8·3	8·3
VII. Vasművek és gép- gyárak	18·9	18·6	16·7	15·3	15·5	12·6	15·5
VIII. Közlekedési vállalatok	5·1	5·5	5·3	5·8	5·8	5·3	7·6
IX. Cukorgyárak	43·0	45·9	45·0	42·2	42·3	35·8	42·4
X. Gáz- és villamossági vállalatok	23·0	25·4	25·6	23·6	23·7	43·4*	52·1
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	37·2	35·6	35·4	34·2	37·4	36·3	38·3
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	21·6	22·9	23·4	21·9	22·4	22·9	25·1
XIII. Textilipari vállalatok	22·2	21·1	20·5	17·1	18·5	18·4	19·9
XIV. Vegyészeti vállalatok	13·8	13·4	13·9	13·9	15·2	13·2	16·4
XV. Különféle vállalatok	18·5	18·9	18·2	17·2	18·1	17·8	19·5
Az összes részvények indexe	10·2	9·9	9·7	9·4	10·0	9·2	10·1

* A hirtelen ugrást az Általános osztr.-magyar légszeszgyár részvényjegyzésének törlése okozta.

A budapesti értékpapírtőzsdén jegyzett 10 fontosabb értékpapír
árfolyamindexe

1925 december
16·5

1926 január
17·0

1926 február
16·5

1926 március
16·2

1926 április
16·6

1926 május
14·4

1926 június
17·0

A tőzsdei intervenciós bizottság működését újólá, ezuttal 1926. évi
december hó 31-ig meghosszabbította.

A tőzsdei forgalom tárgyát képező háború előtti záloglevelek, vala-
mint a hadikölcsönök árfolyama elég jelentékenyen emelkedett. A közön-

⁸ Magyar Statisztikai Szemle, 1926 július, IV. évf. 460. l.

ség, úgy látszik, bízik ezek valamelyes valorizációjában. A hadikölcsön-piacon nagy zavart okozott annak megállapítása, hogy sok nosztrifikálási bélyegzés hamis. A tőzsdetanács arra az álláspontra helyezkedett, hogy — tekintet nélkül az időközbeni árfolyamváltozásra — a vevő a hamis felülbélyegzésű hadikölcsöncímletek visszaszolgáltatása ellenében csak az általa annak idején fizetett vételárat követelheti vissza.

Az Egyesült Budapest-Főváros Takarékpénztár szanálása a május 19-iki közgyűlésen megvalósult, az intézet vezetését Gratz Gusztáv csoportja vette át. A Magyar Élet- és Járadékbiztosító r.-t. viszont komoly nehézségekkel küzdött s lehetséges, hogy felszámolni lesz kénytelen.

A Nemzetek Szövetsége Főbiztosának utolsó havi jelentése összeállítást közöl a Magyarország (az állam és magánosok) által felvett hosszabb lejáratú külföldi kölcsönökről és a békeszerződési terhekről. Ezek kamatszolgáltatának évi szükséglete 93,783.021 aranykorona. A tekintélyes rövid lejáratú tartozások összegéről és terhéről nem lehet képet nyerni.

A mezőgazdaság helyzete.

A földbirtokreform lebonyolítása még mindig csak lassan halad. A 41.632/1926. P. M. VII. c. rendelet (Bpesti Közl. 127.) megállapítja, hogy még mindig sok panasz merül fel amiatt, hogy az 1000 holdnál nagyobb földbirtokokból vagyonváltság címén leadandó földrészletek hasznbérét a föld volt tulajdonosától követelik még akkor is, ha az illető földrészleteket az Országos Földbirtokrendező Biróság már a földreform végrehajtása folyamán az igényjogosultaknak megítélte, sőt a földrészletet a juttatottaknak ténylegesen is átadta. Ezek a panaszok arra a körülményre vezethetők vissza, hogy a vonatkozó ítéletek és az azok alapján készítendő kataszteri munkálatok nem jutnak kellő időben a pénzügyi hatóságok kezébe.

A 336.660/1926. F. M. rendelet (Bpesti Közl. 142.) az 1924. évi IX. t.-c. alapján engedélyezett *borjavítási célokra felhasználandó borpárlat* megfelelő minőségének ellenőrzése tárgyában adatott ki. Az ezen célra felhasználható borpárlatnak legalább 70 térf. százalék szesztartalommal kell bírnia. A minőségi ellenőrzés a m. kir. szőlő- és borgazdasági központi kísérleti állomás feladata.

A 36.089/1926. F. M. rendelet (Bpesti Közl. 101.) a *kukoricamoly* elleni védekezést kötelezővé teszi és hatósági ellenőrzés alá helyezi.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései a következők voltak:

	Május 31-én	Junius 30-án
	k o r o n a	
76 kg.-os tiszavidéki búza	423.750	428.750
Rozs	226.250	238.500
Takarmányárpa	245.000	240.000
Sörárpa	—	—
Kukorica	212.500	237.500

A chicagói és budapesti métermázsánkénti buzaár összehasonlítása a következőket mutatja:

	Chicago	Budapest
	k o r o n a	
május 31-én	362.000	423.750
junius 30-án	350.000	428.750

Az adatokból még nem lehet arra következtetni, hogy a budapesti buzaár tényleg ennyire meghaladná a chicagói jegyzést, miután az utóbbi, már a júliusi új búzára vonatkozik.

A budapesti árútőzsdén a hivatalos forgalomban azonnali átvételre eladott búzamennyiség volt

	1926	1925	1913
májusban	95.300 q	34.400 q	370.000 q
juniusban	40.100 q	16.000 q	315.000 q

A gabonaüzlet legfontosabb eseménye, hogy juniusban a budapesti gabonatőzsde végre hosszú előkészületek után újból hivatalosan is rendszeresítette a *határidőüzletet* búzában és rozsbán. A gazdatársadalom érdekeit megvédendő, kimondatott, hogy a gabonapiacra határidőüzletet csak hites ügynökök köthetnek, még pedig csupán bejegyzett gabonakereskedőkkel, vagy olyan gazdákkal, akik legalább 600 holdon gazdálkodnak.

A földművelésügyi miniszter nagyszabású akciót indított az agrártermények kedvezőbb értékesítése érdekében. Így a magyar gyümölcs- és zöldség értékesítésének előmozdítására és az e téren nagy lehetőségeket nyújtó kivitel fejlesztésére megállapodás történt a Máv.-val, hogy az a kerti termények kivitelét támogatni fogja. A Máv. e célra lényegesen meggyorsítja a forgalmat, nevezetesen 50 kilométer óránkénti sebességgel járattja ezentúl a gyümölcs- és zöldségszállító vonatokat. Gondoskodnak 300 szellőző berendezéssel ellátott vasuti kocsi forgalombaállításáról is. Teljesen megszűnik a magyar vámszemle és a vámszemleilleték. A vasuti feladási zárórákat a lehetőség szerint meghosszabbították. A Máv. a külföldi vasutakkal is megfelelő megállapodásokat kötött. A díjtételeket leszállították.⁹

Említésre méltó, hogy május elején ismét felfüggesztették a cseh búza- és lisztvámokat, ami a magyar gabona áralakulását kedvezően befolyásolta.

Az ipari helyzet.

Április—májusban a *széntermelés* a következőleg alakult:

1926. évi	Fekete kőszén		Barna kőszén		Lignitszén		Összesen	
	a)	b)	a)	b)	a)	b)	a)	b)
	m é t e r m á z s a							
május	602,269	537.443	3,387.410	3,110.601	105.299	88.661	4,094.978	3,736.705

a) = összes széntermelés, b) = a kereskedelmi forgalomnak átadható széntermelés.

A szénbehozatal volt ugyanakkor

májusban	697.570 q
juniusban	828.326 q

míg a szénkivitel mennyisége

májusban	392.927 q
juniusban	452.057 q

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott *motoráram* mennyisége volt

májusban	4,863.565 kilowattóra
juniusban	4,886.481 »

tehát elég számottevően több, mint az év első hónapjaiban.

⁹ Budapesti Hírlap, május 28.

A munkanélküliség valamennyire, főleg a vidéken, enyhült. A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munkanélkül volt

május végén	---	---	27.598, ebből Budapesten	---	---	17.479
junius	»	---	25.558, »	»	---	16.082

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok száma volt

május végén	---	---	---	---	1410
junius	»	---	---	---	1490

A magyar munkaadók központjában tömörült vállalatok május havában 152.615, júniusban pedig 152.757 munkást foglalkoztattak, e téren tehát semmilyen számbajövő változás nem történt.

A budapesti kerületi munkásbiztosító pénztár taglétszáma volt

	férfi	nő	összesen
május végén	175.738	132.171	307.909
junius »	172.338	124.394	296.732

A hazai széntermelés védelme érdekében a 62856/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 100.) a vámkülföldről behozott szén után fizetendő vámkezelési illetéket felemelte, általában a behozott árú értékének 4%-ára. Huta- és öntődei koksz-küldemények továbbra is mentesek ezen illeték alól. A hazai gázgyárak által világítógáz előállítására saját címükre közvetlenül behozott és átvett gázzsén továbbra is csak értékének 1%-át kitevő illeték alá esik.

A széntermelés nehézségei ismereteseek. A termelt szén elhelyezésének megkönnyítésére a borsodi szénbányák eladási kartellirodát létesítettek.¹⁰ Sok szénbánya elektromos áram termelésére rendezkedik be s a közelebbi-távolabbi vidéket igyekszik ezzel ellátni.¹¹

Az állami vasgyár szép külföldi megrendelésre tett szert, mely több hónapra foglalkoztatja. A bolgár államvasutaknak szállít 1800 waggon sint, kb. 800.000 dollárért. Az állami vasgyár ajánlata kb. 20%-kal volt olcsóbb a nemzetközi sinkartell árajánlatánál.¹² Vasiparunkat viszont kedvezőtlenül érinti, hogy Jugoszlávia nem fogja vasuti waggonjait többé Magyarországon javíttatni, miután 5 új gyára ezen szükségletét teljesen el tudja látni.¹³ A Schlick-Nicholson-gyár, mely a szombathelyi Magyar Motor és Gépgyárat érdekeltségébe vonta, utóbbinak az üzemét júniusban beszüntette.¹⁴ A csavarkartell májusban egy évi szünet után ismét megalakult.¹⁵

Hosszas fenyegetés után végre a tulajdonos belga tőkeérdekeltség a sárvári műselyemgyár üzemét tényleg megszüntette május 20-án. Az ok ismeretes, a gyár nagy veszteséggel dolgozott s a tulajdonosok azt állították, hogy ennek egyedüli oka, hogy a magyar szeszkartell a szeszt túl drágán számította.

Említésre méltó, hogy a bőrgyárkartell február óta hitelkatasztert tart nyilván, melyben feljegyzik, hogy a kartell tagjai kinek mekkora összegű hitelt nyújtottak. Ezáltal remélnék a vevőik túlzott hiteligénybevételétől fenyegető esetleges veszteségeket elkerülni vagy legalább is csökkenteni. A Wolfner-féle bőrgyárat egyébként a cipő-kisiparosok időlegesen bojkottálták, miután polgári használatra is gyárt cipőket s azokat részletfizetés ellenében is árusította.¹⁶

¹⁰ Világ, június 20.

¹¹ Pesti Napló, június 20.

¹² Új Nemzedék, május 18.

¹³ Pesti Napló, május 28.

¹⁴ Népszava, június 20.

¹⁵ Pesti Napló, május 15.

¹⁶ Pesti Napló, május 5.

A szesztermelés az 1925/26. évben elég kezdvezően alakult. Az 1925. évi szeptember hó elseje és 1926. évi április hó 30-ika közötti időszakban összesen 293.628 hl. termeltetett, 40.531 hektoliterrel több, mint az előző év ugyanazon időszakában. A szeszfogyasztás is nagyobb volt, 321.054 hl. az előző évi 289.619 hektoliterrel szemben.

A cukortermelés viszont kisebb volt az előző évinél. 1925 szeptember 1. és 1926 április 30. közötti időszakban 1.472.420 q fogyasztási és 23.112 q nyerscukor termeltetett, ami jóval kevesebb, mint az előző év termelése. Igaz, hogy az 1924—25-ös campagne elején a cukorgyárak úgyszólván semmi készlettel sem rendelkeztek, míg 1925 szeptember elsején 135.719 q fogyasztási és 19.564 q nyerscukor volt a raktáraikban.

E helyt kell megemlíkezni arról, hogy a Magyar Általános Hitelbank cukorgyári érdekeltsége fokozódott. A Schossberger-cég ugyanis, mely banküzletekben nagy veszteségeket szenvedett, a Magyar Cukoripar részvénytársaságnak eladta a selypi cukorgyárat és a hatvani Zsófia gőzmalmot. A vételár, állítólag 120 milliárd korona volt.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal tovább csökkent. A központi statisztikai hivatal *nagykereskedelmi árindexe* volt:

	apr. 30-án	máj. 31-én	jun. 30-án
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	16.148	16.300	16.260
Ipari anyagok és termékek	18.901	16.681	18.684
Az összes árúk átlaga	17.683	17.628	17.612
Változás az előző hónal szemben	— 0.50%	— 0.31%	— 0.06%

A létfenntartási indexek a következő képet mutatják (1913 = 1) :

1926. évi	A Pester Lloyd szerint		A Szakszervezeti Értesítő szerint		A Közgazdasági Figyelő szerint		A Statisztikai Szemle szerint	
	lak-bérrel	lakbér nélkül	lak-bérrel	lakbér nélkül	lak-bérrel	lakbér nélkül	lak-bérrel	lakbér nélkül
április 30.	—	17.224	18.445	—	15.259	17.342	14.512	16.889
május 31.	15.399	17.024	18.580	—	15.475	17.375	14.623	16.714
junius 30.	15.256	16.620	18.671	—	—	—	14.704	16.822

A budapesti közraktárak forgalma a következőleg alakult:

1926. évi	Készlet a hónap elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hónap végén
a) összes forgalom métermázsákban				
május	116.759	37.893	44.824	109.828
junius	109.828	46.361	68.826	87.363
b) biztosítási érték millió koronákban				
május	44.818	13.312	18.031	40.099
junius	40.099	11.118	16.362	34.855

Az ebbe a fejezetbe tartozó újabb jogi rendelkezések mind a vámkérdésre vonatkoznak. Az 51.777/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 107.) és az 58.825/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 118.) újabb vámtarifadöntvényeket és a vámtarifához készített árulajstromon eszközölt újabb módosításokat tartalmaz.

A 66.622/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 136.) az 1926. évi június 30-ig terjedő hatállyal engedélyezett vámhitelek meghosszabbítása körül követendő eljárást szabályozza. A meghosszabbítás általában hat hónapra szól.

Az 5012/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 144.) a gázolaj, stb. vámtételének életbelépését újból kitolja, ezúttal 1927. évi január hó 1-ig.

Az 1926 : X. t.-c. a vámügyi természetű alakiságok egyszerűsítése céljából Genfben 1923. évi november hó 3-án kelt nemzetközi egyezményt becikkelyezte.

A 92.000/1926. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 141.) a vámjog szabályozásáról szóló 1924 : XIX. t.-c. végrehajtási utasítása. A 4980/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 141.) kimondja, hogy az idézett törvénycikk 1926. évi július 1-én lép életbe. A végrehajtási utasítás is számos új rendelkezést tartalmaz. A magyar vámeljárás az eddiginél észszerűbb és liberálisabb alapokra helyeződött.

A külföldi vámtörvényhozásból említésre méltó, hogy június 5-én az új román vámtarifa életbelépett. Csehszlovákia és Ausztria a vámtarifájuk módosítását készítették elő. A jugoszláv-angol új kereskedelmi szerződés fontos azért, mert Jugoszlávia vámtarifájának több minimális tételét leszállította.

Közlekedésügy.

A magyar királyi államvasutak április—júniusi havi személyforgalma, valamint június havi teheráruforgalmára vonatkozó adatok még nem ismeretesek. A Máv. 1926. évi május havi áruforgalmi teljesítménye volt:

Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány		Összesen	
tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
24.091	2,529.375	34.810	4.223.050	1,336.929	162,504.968	1,395.830	169.257.393

A Máv. vonalain átfutó (transitó) forgalom volt májusban 44.616 tonna, 8,461.963 tonnakilométer.

A Máv vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt, ugyancsak májusban:

	tonna	tonnakilométer
Árpa	2.602	335.658
Búza és kétszeres	37.761	4,266.993
Rozs	9.129	1,150.254
Tengeri	19.983	3,137.331
Zab	5.378	629.226
Egyéb gabonaneműek ...	932	138.868
<i>Gabonaneműek összesen</i>	<i>75.785</i>	<i>11,678.330</i>

<i>Ásványszén, koks, bri-</i>		
<i>kett, lignit</i>	292.000	26,629.021
Bányafa	22.047	2,976.345
Gömb- és rönkfa... ..	20.433	3,167.115
Tüzifa... ..	84.553	11,245.549
Fűrészelt, ácsolt és hasí-		
tott fa	55.962	8,338.338
Vasúti talpfa... ..	1.608	221.904
Szöllőkaró	2.145	259.545
<i>Faneműek összesen</i>	186.748	26,208.776

A Máv. életében fontos esemény, hogy májusban megnyílt a forgalom az újonnan épített második Győr—hegyeshalomi vonalon, miáltal a Budapest—bécsi fővonal teljesítőképessége jelentékenyen emelkedett. A Máv. új nyári menetrendje május 15-én lépett életbe. A személyszállítás terén fontos újítás a motoros vasuti forgalomnak több vonalon való kiépítése. A Máv. új díjszabása július elsején lépett életbe. A teherárúk tarifája valamivel olcsóbb lett, a személydíjszabást viszont 15%-kal fölemelték. Utóbbi azonban még mindig olcsóbb maradt, mint a háború előtt volt.

Az Orosháza—gyopárosi új kisvasutat május elsején üzembe helyezték.

Budapest forgalmára vonatkozóan a székesfővárosi statisztikai hivatal következő adatai állanak rendelkezésre:

1926. évi	Behozatal Budapestre		Kivitel Budapestről	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
május	2,810.026	988.221	974.770	95.069
április	3,775.828	1,399.780	992.539	69.342

A Budapestre érkezett hajók száma volt

májusban	1341
júniusban	2212

A Budapestre érkezett idegenek száma volt

májusban	20.030, ezek közül külföldi	6761,
júniusban	20.483, » » »	6929.

Az 1926 : XII. t.-c. az osztrák köztársasággal 1924. évi augusztus hó 29-én a légi forgalom szabályozása tárgyában aláírt ideiglenes szerződést becikkelyezte. A szerződés három hónapra bármikor felmondható.

A 17.418/1926. K. M. rendelet (Bpesti Közl. 138.) a légi postai pótdíjakat leszállította.

Szociálpolitika.

A munkások órábére volt a m. kir. központi statisztikai hivatal kimutatása szerint (koronában)

	Április	Május	Junius
Bádogos	8.321	9.750	10.829
Asztalos	7.746	7.680	7.646
Szabó... ..	8.942	8.155	8.564
Kőműves	9.091	9.404	8.341
Napszámos	6.593	7.667	6.217
Gyári munkásnő	4.050	—	4.144
Napszámosnő	5.582	5.193	5.997

A Budapesti Közlöny 119. száma közli a m. kir. Munkásbiztosítási Biróság 7. sz. döntvényét, mely kimondja, hogy ha a pénztár egy tagját olyan segélyben részesítette, mely azt az érvényben álló törvényes rendelkezések szerint meg nem illette, a pénztárnak *nincs joga* az 1907. évi XIX. t.-c. 29. §-ának első bekezdése értelmében a tagot a felmerült kár erejéig rendes járulékainak kétszeresét meg nem haladó pótdjárulék fizetésére kötelezni, sem a kárt a tag részére későbbi betegsége alatt járó készpénzsegélyből, az 1907. évi XIX. t.-c. 67. §-ának második bekezdése értelmében, e szakaszban meghatározott módon levonni, *ha a tag eljárása vagy magatartása jöhiszemű volí.*

A 137.000/1926. B. M. VII. rendelet (Bpesti Közl. 142.) kimondja, hogy közbiztonsági és általános rendészeti okokból nagyobb lélekszámmal bíró és magasabb kulturájú helyeken, a r. t. városokban és városi törvényhatóságokban hivatásszerűen csak olyan egyének zenélhessenek, akiknek erre hatósági működési engedélyük van. Ennek előfeltétele a magyar honosság, a betöltött 18. életév, megfelelő zenei tudás. Működési engedélyt általában csak az kaphat, aki a fennálló három zenészszövetség egyikének tagja.

Az 5180/1926. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 145.) a nyilvános betegápolás és az állami gyermekvédelem költségeinek fedezésére vonatkozó rendelkezéseket módosította, kimondván, hogy erre a célra a községek által szedendő nyilvános betegápolási és gyermekgondozási pótdó szolgál.

A 42.344/1926. N. M. M. rendelet (Bpesti Közl. 105.) kimondja, hogy a munkanélkülieknek a m. kir. állami gyermekmenhelybe felvett gyermekeit a szülőknek újból való munkához való jutása után a menhely kötelékéből ismét el kell bocsátani.

A 69.633/1926. P. M. VII. rendelet (Bpesti Közl. 125.) közli, hogy több törvényhatóság panasza folytán a közigazgatási bíróság április 20-án 63/1926. K. szám alatt hozott ítéletével kimondta a betegápolási pótdó törvényességét. Ennek következtében az 1925. és 1926. évi adó most behajtandóvá vált, a pénzügyi kormány méltányosságból az említett két évben megelégszik az adó fél tételével, úgy hogy nem 20%, hanem csupán 10% fizetendő.

A 72.100/1926. N. M. M. rendelet (Bpesti Közl. 134.) a községeket és városokat terhelő szegényügyi kiadások fedezésére vonatkozóan ad tanácsokat.

Nevezetesebb *sztrájk* csupán Kaposváron volt, ahol júniusban az építőmunkások hagyták abba a munkát.

A GyOSz. egyik júniusi igazgatósági ülésén újból panasz tárgyává tették a belügyminiszteriumnak azt az eljárását, mellyel magyar textilgyárak külföldi honos vezető embereit és előmunkásait kiutasítja az országból, tekintet nélkül az illető vállalat életbevágó érdekeire. A GyOSz. megállapította, hogy ez minden komoly gazdasági szempontot nélkülöző rendőri gyakorlat, mely sérti a gyári termelés érdekeit s megakasztja a textilipar szép lendületet vett fejlődését, miután ez a nálunk csak újabban gyökeret vert ipar a külföldi szakemberek irányítására rá van utalva. A szövetség a miniszterelnöknél keres orvoslást az eljárás ellen.

Varga István.

Az ipari bizottságok és a munkaközösségek.

A munkaközösség elvének megvalósítása az ipari termelés körén belül azt a célt szolgálja, hogy a munkaadó, illetve az üzemvezetőség és a munkás egymásra találjanak és mind-egyik fél, saját egyoldalú érdekeit félretéve, egyesüljön a közös cél szolgálatában, a termelés előmozdítására. A munkaközösség elve ezt a célt tulajdonképpen úgy óhajtáná megvalósítani, hogy az érdekelt felek egyikének az érdekei se szenvedjenek hátrányt, hanem szinte maguktól olvadjanak fel a közös cél szolgálatában. Ilyféle eszményi berendezés mellett a jogosult, egyoldalú érdekek maguktól találnának kielégülést a közös cél elérésében.

Ezt a szép elvet a gyakorlati élet leginkább az ipari bizottságok útján véli megvalósíthatni. Ezek a nagyipari vállalatokban a munkaadók és a munkások olyan paritásos képviselői, amelyeket munkaadók és munkások a gyárban együtt oly ügyek intézésének az irányítására alkotnak, amelyek őket az üzemben egyaránt érdeklik.

A gazdasági élet terén a nagyipari alakulás, a politikai életben pedig a demokratikus fejlődés idézte elő, hogy ilyféle megoldásra kellett gondolni. A nagyipar a maga sok ezer alkalmazottat is foglalkoztató vállalataival, bürokratikus szervezésével, messze túlnőtt a kisipar patriarchális keretein. A nagyiparban a munkás nemcsak, hogy közvetlenül nincs érdekelve a termelés eredménye iránt, hanem sokszor a munkaadót sem láthatja, aki gyakran nem is fizikai személy. A munkás ekként elvesztette a lelki kapcsolatot, amely a munkaadóhoz és ezen keresztül az üzemhez fűzte. A munkásviszony lelki tartalom nélkül maradt. Viszont a politikai fejlődés megismertette a munkást a demokrácia elveivel. Megtanította rá, hogy a közügyek intézésére mindenkinek befolyása lehet. A maga dolgát, amely annyi sok embertársának közös ügye, ilyen közügynek látta és annak intézéséből magát kirekesztve érezte. A munkás súlya úgyis mint emberé, úgyis mint tömegé, nőtt. De a gazdaságilag és politikailag súlyban gyarapodó munkás

a lelki kielégülést a géptermelés, a nagyipar korszakában nem találhatta meg. A géptermelés és a politikai liberalizmus korát — ez a kettő együtt járt — úgy szokták jellemezni, hogy ez a kor szabadságot adott a munkásnak politikai téren, de ezt a szabadságot gazdasági tartalommal nem töltötte ki. A munkásságnak ekkor kapóra jöttek a szocializmus tanításai. Említett lelki hiányát ennek a jövő társadalomról alkotott ködkepeivel igyekezett kitölteni.

A magántulajdon rendjén álló társadalom a munkáskérdés megoldásának azt a módját, amelyet a szocializmus ajánlj és amely — erről meg vagyok győződve — nem is volna megoldás, nem fogadhatja el. Más megoldásokat keresett. A kísérletezések két irányban történtek, amelyek azonban nem távolodtak egymástól messze el. Az egyik a patriarchalizmus régi elvét akarja átmenteni a nagyipari életbe és fokozott munkásjóléti intézményekkel igyekszik a változott viszonyokat a munkásra nézve elviselhetőkké tenni. Ennek az iránynak csúcspontját a munkásosztalékrendszerben (*participation aux bénéfices, industrial partnership*), célját pedig ezen rendszer általánossá tevésében látom. Ez a nagyjelentőségű intézmény és az, ami ezen a téren eddig már tényleg történt, eléggé bizonyítja, hogy a patriarchális alapon álló munkásreformeszmék egyfelől nem dolgoznak légvárakkal, másfelől pedig nem adják a munkásnak kielégítésül csak azt, aminek a magyar neve: nesze semmi, fogd meg jól. A másik irány szintén igen figyelemreméltó alapgondolatból indul ki. Azt hangsúlyozza, hogy amint a munkásnak a politikai élet megadta az egyéni érvényesülés lehetőségét, úgy, hogy lelki egyensúlya helyreálljon, a gazdasági téren, a saját élete terén való érvényesülés lehetőségét is meg kell adni. Ez az „alkotmányos gyár“ rég ismert gondolata, mely szintén igen tiszteletreméltó kísérletekkel igazolhatja a maga komoly voltát. A politikai élet mintájára érvényesülést akar biztosítani a munkásnak az őt foglalkoztató üzem körében.

A két rendszer említett rokonsága abban áll, hogy mindkettő munkáspolitikájánál a munkáltató egyoldalúan szerepel adó félként. A munkaadó mindkettőnél felemeli magához munkásait, akik tőle kapják boldogulásuk új feltételeit. Éppen ezért nem kell egyik rendszer sem annak a munkásságnak, amely már a szocializmus tanításaival telítve, az osztályuralom alapján áll és nem akar ajándékot elfogadni, hanem követeli azt, ami a felfogása szerint neki jár.

Egy lépéssel közeledünk az ilyképpen tájékozódott munkás gondolatvilágához, ha az állammal adatjuk meg néki azt, amit a magántulajdon elvi alapján álló társadalom állama a munkásnak az üzemében való érvényesülés tekintetében és céljából saját, t. i. az állam magántulajdoni alapelvének sérelme

nélkül megadhat. Ez pedig sem több, sem kevesebb, mint beleszólást engedni a munkásnak az üzem dolgaiba; úgy azonban, hogy ebből a vállalatot kár ne érje. Ez a paritásos, kötelező, ipari bizottságok gondolata, amelyekben egyformán van képviselve a munkáltató- és a munkásérdekeltség olyan ügyek megvitatására és olyan ügyekben való határozathozatalra, amelyek a munkásságot az üzemben különösen érdeklik. Bizonyos fokig itt aztán a munkaközösség magasabb erkölcsisége elve is érvényesülhet, legalább elvileg. Hiszen a munkaadót és a munkást közösen érdeklő dolgok azok, amelyekről ekként szó vagyon. Tényleg azonban a munkás inkább az ő anyagi érdekeit érintő dolgok iránt érdeklődik. És ezt természetesnek is fogjuk találni. Az elhatárolás már most abban az irányban, hogy az őt érintő ügyekben meddig engedjünk beavatkozást a munkásságnak az üzem dolgaiba, fölöttébb bajos. A szó szoros értelmében vett munkásjóléti intézményektől kezdve a vállalat jövedelmezőségéig tulajdonképpen minden érdekli a munkást, mert minden érinti az ő anyagi érdekeit. A magántulajdon elve alapján álló társadalom azonban a saját alapelvének feladása nélkül nehezen fog odáig elmehetni, hogy a vállalat jövedelmezőségi számításaiba a munkásnak betekintést engedjen. Maradna tehát az ú. n. munkásjóléti intézmények, a munkarend és — bizonyos fokig — a bérfizetések kérdése, egyes, az üzem technikai oldalát érintő kérdéseken kívül, mint olyan terület, amelyen a paritásos bizottságok révén a munkásság a maga hatalmi szavát érvényesítheti. Ekként a paritásos ipari bizottságok rendszerében még mindig a magántulajdon alapján álló társadalom elve érvényesül. Ez a társadalom ezzel a gondolatával meg akarja adni a munkásnak azt, amiről úgy érzi, hogy a munkásé, de az üzem tulajdonosának is meg akarja hagyni azt, ami az övé. Békét akar teremteni az üzemben, megegyezést az ellentétes érdekek között.

Az osztályharc és az osztályuralmi elv alapján álló munkásságnak azonban nem célja az ilyen megegyezések béke. Neki a saját osztályának az uralma kell és ennek az elérése érdekében inkább a harcot választja. A világháború után Oroszországból meginduló és onnan folyton tápot nyerő, forradalmi mozgalmak a munkásság üzemi képviseltetésének is új alakját pattantották ki. Ezek az üzemi tanácsok, amelyek az orosz forradalmi rend szerint, a politikai életben érvényesülő tanácsok mintájára, az üzemekben is alkalmasak volnának arra, hogy a hatalmat ott magukhoz ragadják. És hogy míg ekként elragadnák az üzemet, kommunizálva azt a tulajdonostól, másfelől a politikai élet kialakulásának is magjává válnának. Az ilyen üzemi tanácsok az orosz forradalmi eszmévilág szülöttei. A magántulajdon intézményéhez ragaszkodó

társadalom legalább ezzel a formájukkal nem barátkozhatik meg, mert a kommunizmust jelentik.

Van azonban az üzemi tanácsoknak egy más alakjuk is, amely bele tud helyezkedni a mai, a magántulajdon elvén álló Európának háború után forradalom sújtotta egyes országai-ban, így Ausztriában és Németországban, valamint a radikális köztársasági alkotmányú Csehszlovákiában. (A sokkal enyhébb fajtájú üzemi tanácsokkal bíró Norvégiát nem említem.) Mindezekben az államokban az üzemi tanácsok rendszere nincs egyforma radikalizmussal megvalósítva. A magántulajdoni rendnek tett engedmények ezekben az országokban bent hagyják a vállalkozót vállalatában, aki továbbra is tulajdonos marad. Az osztályuralmi elv ezeknek az országoknak az üzemi tanácsaiban, a „tanács“ elnevezésen kívül, abban valósul meg, hogy az üzemi tanács nevű ipari bizottság nem paritásos összetételű, hanem a munkásság egyoldalú érdekképviselője, amely az üzem magántulajdoni alapon álló vezetőségével szemben áll. Sajátságos alakulások, amelyek idegen talajból nőttek ki és csak igen kevésbé gyökereznek a magántulajdon elvét valló társadalom talajában. Éppen ezért életképességükben sem igen bízom. Fennmaradásukat, mint az események mutatják, bizonyos lavirozás biztosítja. Engedmények tevődnek hol az egyik, hol a másik oldalon. Már a német törvény maga is jól mutatja ezt a kompromisszumszerűséget, ezt a kétlakiságot. A törvény végrehajtása pedig még inkább. A vállalkozók egy és más módon, legyezgetve a tanácsok gyengéit, igyekeznek velük szemben érvényesülni, illetve akaratukat általuk az üzemből érvényre juttatni. Akik dicsérik őket, nem ok nélkül esnek annak a gyanujába, hogy segedelmükkel vélik a termelés szocializálását legjobban elérhetni. Védőik közül sokan e gyanu ellen nem is védekeznek. Hanem azért a tanácsok még szocialista oldalról sem részesülnek egyértelmű elismerésben. A német szakszervezetek például, bár az osztályuralom elve alapján állanak, mégis féltik a munkásság feletti hatalmukat az üzemi tanácsoktól, amelyekben a kommunizmus jól megerősített támadó pontokat találhat.

Nézetem szerint rövidlátás volna az ú. n. üzemi tanácsokkal szemben ma egyszerűen a „non possumus“ álláspontjára helyezkedni. Ezek ma mégis az ipari munkásság legaktuálisabb üzemi képviselői formái. A társadalmi és a gazdasági fejlődéssel pedig számolni kell. Csak a vak nem látja és a tájékozatlan nem tudja, hogy az ipari munkásság helyzete a munkásság erőnyilvánulásának javára aránylag rövid idő alatt mily óriási fejlődésen ment keresztül. Fejlődési folyamatok pedig nem szoktak megállni. A gazdasági szabadság rendszerének megszületésekor, mint tudva van, a munka szabad bérszerződés tárgyává lett. Ez akkor óriási vívmány volt

az alsó osztály szempontjából. A fejlődés egy további lépése volt, amikor a munkásság már szerveződött és a béreket a termékek áraihoz igyekezett arányítani. A régi angol szakszervezetek még ebben a bérskála-rendszerben látták a munkás javát szolgáló bérpolitikai megoldás netovábbját. Ma pedig már a jól ismert tarifaszervezők korát éljük. És azt hiszem, egy komolyan gondolkozó nagyvállalkozó sem fogja azt állítani, hogy vállalata ezzel a bérrendszerrel nem volt képes megbarátkozni. Pedig ez a bérrendszer újabb igen nagy haladás a munkásság hatalmi nyomatékának érvényrejuttatása tekintetében. Ez a bérrendszer már a munkásság hatalmi törekvéseinek igen nagyfokú érvényesülését jelenti. Éppen így vagyunk a munkásság üzemi képviselőjének a kérdésével is. Benne a munkásság érvényesülő törekvéseinek jogos mérvű, természetes továbbfejlődését látom. Csak azzal a gondolattal nem tudnék megbarátkozni, amely ezt a képviselőt olyan valaminek tekinti, mint ami a munkásság egyoldalú hatalomra-juttatásának eszköze volna a munkaadóval szemben és amely benne a munkásság politikai hatalomrajutásának is a csiráját látja. Éppen ezért a munkásság érdekeit egyoldalúan szolgáló, tisztán munkásokból alakult üzemi tanácsok rendszerében sem látom az óhajtott irányú fejlődés biztosító zálogát.

A fejlődés egészségesebb irányát mutatják a paritásos ipari bizottságok, amelyek hasonló célok elérésére alakulnak, mint az üzemi tanácsok higgadtabb célkitűzésű fajtái. A különbség közöttük mégis az, hogy ezek az ipari bizottságok nemcsak a munkásság egyoldalú képviselői, amelyekből a munkaadó ki van rekesztve, hanem éppen ellenkezőleg, hivatásszerűen foglal bennök helyet a munkaadóérdekeltség képviselője is. A gondolat maga, t. i., hogy a munkaadó- és a munkásérdekeltség együtt, egymással vitázva és egymást meggyőzve tárgyalja a mindkét felet közösen érdeklő kérdéseket, nem új. A munkabíráóságoknál, a békéltető bizottságoknál régen érvényesül. Az ipari bizottságoknál eddig az angol Whitley-rendszer juttatta legszebben érvényre. Persze a paritás ezeknél sem értendő úgy, mintha az ezen rendszerbe tartozó különböző fokú tanácsok, bizottságok stb. mindegyikénél feltétlenül biztosítva volna mindig az illető tárgyaló testületekben a munkaadó- és munkásérdekeltség képviselőinek egyenlő száma. Ahol lehetséges, a szervezet magasabb fokú alakulataiban, ehhez a paritáshoz is szigorúan ragaszkodnak, de pl. magukban az üzemi bizottságokban, a dolog természeténél fogva, nem lehet az elvhez mereven ragaszkodni. Itt természetesen mindig több a munkások, mint a munkaadó oldalát képviselő fél. De a lényeg nem is a tagszámok egyenlőségében rejlik. Hiszen a Whitley-rendszer értelmében határoza-

tok majorizálással úgy sem jöhetnek létre. Hanem inkább abban áll, hogy mind a két fél benne van, benne szerepel a bizottságban, ott találkozik és ott tárgyal egymással. Az ú. n. ipari bizottságok célja úgy a munkások, mint a munkaadó érdekeit egyformán szem előtt tartva, a termelés érdekeit szolgálni. Eppen ebben az eljárásban valósulna meg a munkaközösség, helyesebben és jobb magyar kifejezéssel, a közös munka gondolata. Nehéz elképzelni, hogy ezt a célt egy oly testület vagy alakulás eredményesen szolgálhassa, amelyből az egyik jelentősen érdekelt fél intézményesen ki van rekesztve. Az eddigi tapasztalatok is azt mutatják, hogy a radikálisabb értelemben vett üzemi tanácsok is akkor tudnak inkább megállni a helyükön, az üzem és a termelés érdekében elérni valamit, ha legalább a kulisszák mögött, érvényesül bennök, illetve valahogyan szóhoz juthat a vállalkozói érdekeltség. Ha ez nincs meg, úgy az üzemi tanácsok csak kiszélesített formái az üzemi ellenőrök, a munkások által választott bizalmi férfiak rendszerének.

Szová kell tennem az ipari bizottságokkal kapcsolatban a munkások és a munkaadók szervezettségének a kérdését is. Illetve meg kell vizsgálnunk, hogy az ilyféle szervezettségek minő hatással vannak ipari bizottságok alakulására. A radikális üzemi tanácsoknál szinte magától értetődik, hogy a munkásság, amelynek érdekeit a tanácsok éppen szolgálni akarják, szervezve van. Az üzemi tanácsok, mint az eddigi fejlemények és tapasztalatok is mutatják, a munkásság szerveződésének olyan további fejlődései, amelyeknek megelőzője a szakszervezeti alakulás. Ezzel távolról sem akarom azt mondani, hogy a szakszervezetekből fejlődnek ki az üzemi tanácsok. Sőt ellenkezőleg, azt látjuk, hogy mihelyt az üzemi tanácsok a szakszervezetek gazdasági vagy politikai felfogásától eltérő irányt követnek, a szakszervezetek azonnal élesen a tanácsok ellen foglalnak állást. De vitathatatlan, hogy leginkább a szakszervezkedés tanította meg a munkásságot arra, hogy az üzemeken belül is szervezkedhetik, vagy legalább is, hogy megkísérelhetne ilyféle szervezkedést. A szakszervezeti mozgalom erősítette meg a munkásságot annyira, hogy túlzólag, az üzemek szocializálására, kommunizálására is gondolhasson. A szakszervezetek ekként az üzemi tanácsokban olyan szellemeket látnak életre kelni, amelyeket maguk hívtak tulajdonképen életre, de amelyekkel aztán nem bírnak. Az üzemi tanácsok alakítása a munkásság szervezkedő erejének nagy bizonyossága. Erre a szervezkedésre pedig a szakszervezeti mozgalom tanította meg a munkásságot, amely most már a tulajdonképeni, a politikai célokat is szolgáló üzemi tanácsok rendszerében saját magukból kinövőleg, egymás fölé helyezkedő szervezeteket is igyekszik teremteni részben gazdaságpolitikai, még inkább azonban osztálypolitikai.

tehát a munkásság érdekében értelmezett általános politikai célok elérésének szolgálatában.

A paritásos ipari bizottságoknál azonban úgy látszik, mintha az ilyen bizottságok alakulásához a munkásság és a munkaadók előzetes szervezettségére nem volna szükség. Tényleg, amennyiben az ipari bizottság inkább a patriarchális, egyes munkaadóktól kiinduló, inkább szórványos munkáspolitikai állásfoglalás eredménye, létrejöhet könnyen minden előzetes szervezettség nélkül. Az ipari bizottságok rendszerének intézményes voltát azonban éppen a mindkét oldalon való, előzetes szervezettség biztosítja. Egy pillantás a Whitley-tanácsok rendszerére, jól mutatja, hogy a szervezettség, ha nem feltétele is éppen az ilyenféle tanácsrendszer kialakulásának, de hogy mégis ez a tanácsrendszer is alapeszméit a munkásság és a munkaadók szervezettségében bírja. Tudtommal az új olasz szakszervezeti törvény is egyenrangú szakszervezetekbe tömöríti a munkásokat és a munkaadókat, hogy ezek szakszervezetei egymás közt intézzék el a munkaviszonyból folyó ügyeket. Ezért hangsúlyozom, hogy az ipari bizottságok létesülésének feltétele, hogy az iparban foglalkozók mind a két oldalon szervezve legyenek. Csak ha úgy a munkaadó-érdekeltség, mint a munkásság szervezve van, jöhetnek ezek a bizottságok mintegy maguktól, az ellentétes érdekeltségűek tárgyalásainak eredményeként, olyképen létre, hogy alakításukban, munkájukban az váljék nyilvánvalóvá, hogy azok, akik végső eredményben közös célra törnek, ellentétes magánérdekeik ellenére is, a közös cél érdekében egymásra találjanak.

Kérdés, mi az állam feladata ma az ipari bizottságokkal szemben? Ha a patriarchalizmus olyan elv volna, amelynek az életerejében a mai termelő és munkásviszonyok között is bízhatnánk, úgy ezen az alapon is általánossá válhatnék az ipari bizottságok létesülése. Sőt, ha ez az elv általános uralomra juthatna, akkor a jegyében létrejött munkásjóléti intézmények — és tág értelemben ide volnának sorozhatók az ipari bizottságok is — sokkal mélyebben volnának megalapozva, lelki gyökerekből szívják magukba az életerőt. Míg, ha állami kényszer útján jönnek létre az ipari bizottságok, csak mintegy ráoktroáztatnak a munkaadókra és a munkásságra egyaránt. Egyfelől azonban a szocializmus vezette munkásságnak sarkalatos, elvi állásfoglalása mindennel szemben, ami az osztályharc elcsendesítésére volna hivatva, sőt ennek kiküszöbölését célozza, másfelől pedig a munkaadó-érdekeltség önzése, melynél a patriarchális érzés inkább ritkaságszámba megy, a paritásos ipari bizottságok létesítését is mindinkább a mindkét oldallal szemben egyaránt kényszerítő erővel fellépni képes állam munkásügyi politikájának a feladatkörébe utalja. De ezzel még nem akarom azt mondani, hogy az ilyféle bizottságoknak kény-

szerítő erővel való létesítése az állam természetes feladata volna. Az állam feladatát az ipari bizottságok terén inkább abban látom, hogy a szabad fejlődést támogatóan abban az irányban biztosítsa, hogy a munkaadók és a munkások közötti viszony rendezésére olyan intézmények, aminők egyebek között az ipari bizottságok is, maguktól, illetve a munkaadók és a munkásság kölcsönös, spontán elhatározásából, létesülhessenek. Az ipari fejlettség tekintetében előttünk járó külföld különböző példái is azt mutatják, hogy az ipar bizottsági szervezése egészségesebb alapokon áll ott, ahol ez a fejlődés állami, kényszerítő beavatkozás nélkül, a közös munka elvének szükségszerű felismerése útján, inkább önkéntesen jön létre. Hozzátehetjük, hogy ekként a fejlődésnek az ethikai alapja is biztosítottnak látszik. Most nem akarom azt különösebben szóvá tenni, hogy az ethikai mozzanat játszik-e egyáltalán és ha igen, mennyire, szerepet a gazdasági élet jelenségei terén általában és különösen például a munkásügyi politika terén. E tekintetben eltérők lehetnek a vélemények. De bármiként gondolkozzunk is ezen a téren, azt mindenki el fogja ismerni, hogy két megoldásmód közül az, amely az érdekeltek érző részvételével jött létre, minden esetre mélyebben lesz megalapozva, mint a másik, amelyiket a résztvevők akaratától függetlenül, pl. az állami parancs kényszerít rájuk.

Amikor azt az álláspontot foglalom el az ipari bizottságok létesítésének a kérdésében, hogy keletkezésük körül az államnak inkább csak támogató, elősegítő feladata legyen, két dolgot még mindenestre hangsúlyozni akarok. Először is: Nem tartom szükségesnek, hogy a fejlődés ebben az irányban mindig békés alakulások eredménye legyen. Sőt valószínű, hogy a szétágazó érdekelletéteknek, a munkaadók és a munkások elágazó érdekei harcának eredménye lesz a köztük való meg egyezés. Jöhetnek közbe a munkásügy fejlődésére kiható, a munkaadóktól, mint a munkásoktól egyaránt távolálló olyan külső mozzanatok, amelyek abban az irányban érvényesíthetik hatásaikat, hogy a munkaadók és a munkásság hamarabb egymásra találjanak. A Whitley-rendszer valószínűleg nem jött volna létre Angliában a háború nélkül. Amint a német, az osztrák és a cseh üzemi tanácsok is a háborúnak és a háború kísérő jelenségeinek köszönik keletkezésüket. Nagy gazdasági válságok, fontos, sok munkást foglalkoztató, nagy tőkéket lekötő iparágaknak válságos helyzete hasonló eredményeket idézhet elő.

Másodszor figyelembe kell venni, és pedig, különösen nekünk — és itt hazánkra, mint az ipari bizottságok esetleges létesülésének színterére vetünk egy pillantást — hogy az állami kényszer nélkül való, a gazdasági liberalizmus jegyében élő és fejlődő munkásügyi politika, aminőnek példáját Anglia

mutatja nekünk, sokkal idegenebb előttünk, mint a közép-európai gazdasági fejlődést jobban jellemző, ennek jobban megfelelő állami beavatkozás. A mi gazdasági életünk közismert, már sokszor megmagyarázott okoknál fogva, nem angol, de inkább német mintára alakul. Az ipari bizottságok kérdésében ez a körülmény olyan jövőt festene elénk, különösen, ha a német alakulások ebben a kérdésben nem volnának inkább politikai erőszak termékei, aminőt, legalább ma és a közeli jövőben ipari életünk fejlődése, de a munkásság érdekében sem tartanék célszerűnek.

Azt hiszem, hogy Magyarország szociálpolitikájának, különösen ipari fejlettségünk mai állapotában és iparunk mai, háború utáni helyzetében az ipari bizottságok terén az állam részéről inkább csak elősegítő, támogató a feladat. Állami kényszerítő beavatkozás az ipari bizottságok és a munkaközösségek irányában kevésbé látszik előttem célszerűnek.

Navratil Ákos.

Tőke és infláció.¹

I.

A vállalatok értéke és gazdasági ereje.

Már megelőzőleg is, de különösen mióta a mérlegvalóság helyreállításáról intézkedő rendelet és utóbb — a pengővaluta törvénybeiktatása után — a pengőmérlegek kidolgozását és közzétételét elrendelő rendelet kiadatott, a gazdaságilag érdekelt, tehát a legszélesebb köröket izgató problémává vált az, hogy a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok háború előtti vagyonuknak mely hányadát mentették át, vagyontárgyaik és terheik újonnanértékelésének tanubizonyossága szerint a megcsonkított Magyarország megcsonkított és sok próbán átesett nemzetgazdaságába. A közhit ugyanis azt vallja, hogy ebből a nemzeti vagyon elváltozásának mértékére nézve is lehet némi következtetést levonni. Ez a feltevés helytelen. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok birtokában a nemzeti vagyonnak csupán kisebb hányada van és lehetséges, hogy a kapitalista számadással dolgozó említett vállalatok ép ezen sajátságuk következtében a pénzromlás idején oly veszteségeket szenvedtek el, amelyekből a naturálisabb alapú és jellegű gazdasági vállalkozások mentesek maradtak. Sőt az is meglehet, hogy ami a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok számára veszteséget jelentett, az a nemzeti vagyon egyéb alanyai egy része számára haszonnal járt. De figyelembe veendő az is, hogy a magánvagyonok pénzértékelését nem szabad átvinni a nemzeti vagyon nagyságának kifejezésére. A nemzeti vagyon statisztikai értékelése ugyan pénzben történik meg, ez azonban csak szükségből van így, miután másként bajos volna a nemzeti vagyon tárgyait közös nevezőre hozni. A nemzeti vagyon azonban naturális fogalom, „a nemzet gazdasági erejének, a szükségletkielégítésre irányított anyagi és szellemi tényezőinek összessége . . . A nemzetgazdaság nézőpontja magasabb, mint a forgalomgazdaságé. Nem a csereérték és annak a forgalmi gazdaságban

¹ A Magyar Közgazdasági Társaságban 1926. évi június hó 8-án tartott előadás némileg bővített szövege.

való realizálási lehetősége alapja a nemzet gazdasági erejének, . . . hanem a gazdasági erő kifejtésre való közvetlen alkalmaság.² A nemzeti vagyonnak pénzértékben való kifejezése sokszor félrevezető, különösen akkor, ha az egyes vagyontárgyak pénzértéke hevesen ingadozik, pl. annak következtében, hogy a tőkebefektetések értékelésére irányadó kapitalizálási kamatláb erősebben megváltozik. Ez ugyanis nem befolyásolja feltétlenül a nemzeti vagyon tárgyainak a nemzetgazdaság szükségletének kielégítésére való képességét és erejét.

A vélelem, mely a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok vagyoni erejének eltolódásaiból akar a nemzeti vagyon alakulására következtetni, ezek szerint nem helytálló. Ezen vállalatok vagyoni erőbeli elváltozásainak figyelemmel kísérése mégis rendkívül fontos. Ezek a vállalatok a tőke magasabb rendű szervező erejének képviselői és hordozói, ők adják meg a kapitalista termelési rendű gazdasági korszaknak sajátos jellegét s így az utóbbinak szempontjából rendkívüli jelentőséggel bírnak. Amellett tekintetbe jön az is, hogy magángazdasági egyedek vagyonának értékelésére vonatkozó adatok csak ezek tekintetében kerülnek a szélesebb körű nyilvánosság elé.

Most, hogy az átértékelt mérlegek jelentékeny hányada immár nyilvánosságra jutott, az összehasonlítást többféleként lehet eszközölni. A szabatosabb mód az, hogy kiindulásul a nyilvános számadásra kötelezett vállalatoknak nem csupán háború előtti vagyonát, tehát alaptőkéjét és kimutatott tartalékjait vesszük számba, hanem tekintettel vagyunk a háború és az azt követő évek folyamán végrehajtott nagyszámú tőkeemelésre, a vállalatok által ezek alkalmával felszívott jelentékeny tőkeösszegekre is. Az ú. n. titkos tartalékok figyelembe vételéről, adatok híján, mindenként le kell mondanunk. De felmerül a kérdés, szabad-e ma egyáltalában még titkos tartalékokról beszélni, mikor — legalább is a tőzsdén jegyzett értékpapírok tekintetében — szembeötlő, hogy a piac azokat jelentékenyen alacsonyabban értékeli a mérlegszerűen kimutatott értéküknél is. S ha vannak is még titkos tartalékok, amennyiben az óvatosan felállított vállalati mérlegekben szereplő számos vagyontárgy forgalmi értéke magasabb annál, amellyel szerepel, ennek csupán az a hatása, hogy az egyes mérlegtételeknek egymáshoz viszonyított *értékarányait* helyesbíteni kell.

Tisztába kell jönni végre, hogy a mérlegadatokat megismerési értéke mekkora. Minduntalan s még a legilletékesebbek szájából is, azt hallani, hogy a legtöbb vállalat valóságos vagyona jelentékenyen meghaladja a mérlegekben kimutatott

² Heller Farkas: Közgazdaságtan. I. kötet. Elméleti közgazdaságtan. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Budapest, 1921. 259 l.

értéket, s hogy a mérlegek összeállítása nagy összegű titkos tartalékolások után történt meg.³ A háború előtti időben vállalatainknak kétségtelenül valóban voltak titkos tartalékaik. Akkor azonban a jó vállalatok részvényeinek tőzsdei értékelése úgyszólván mindig jelentékenyen magasabb volt a mérlegben kimutatott tiszta vagyonból egy részvényre eső összegnél. Ezzel szemben nem lehet elzárkózni azon tény megállapítása elől, hogy ma a piac, a vállalati részvények tőzsdei árfolyamjegyzéseinek tanubizonyossága szerint még a vállalatok által kimutatott saját vagyonról sem vesz tudomást. Ez indokolja, hogy a vállalatok belértékének fogalmát megvizsgáljuk.

A vállalatok belértéke misztikus fogalom. Nincs szabatos definíciója s ilyennel nem is rendelkezhetik, miután a kifejezést többféle értelemárnyalatban használják. Csupán az kétségtelen mindenestre, hogy a „belérték” mindig csak egyes vagyontárgyak értékére vonatkozhatik s félrevezető, ha e fogalmat egész vállalatok értéktömegére kívánják átvinni. A belérték alatt néha az elhasználás és kopás által szükségessé váló törlesztési hányaddal csökkentett beszerzési értéket kell érteni. Másszor ismét az egyes vagyontárgy eladhatási lehetősége szerinti értéket vagy egyszerűen a közönséges forgalmi értéket jelenti. Egyik fajta belértéknek sincs különösebb jelentősége a vállalati vagyonnak, mint egésznek való értékelése szempontjából. Kedvező körülmények között valamely vállalat valószínű értéke meghaladhatja vagyontárgyai az említett módon megállapított belértékének összegét. A többlet ilyenkor a sikeres gazdálkodás eredménye és gazdaságilag nyomatékosan érvényesülő, a haszon- és jövedelemszerzési lehetőségeket fokozó immateriális kategóriáknak tulajdonítandó. Gondoljunk csak a cégre, annak hírnevére, az üzleti életben való bevezettségére, a cég üzleti tapasztalataira és hasonlóakra. Kedvezőtlen körülmények között viszont az is indokolt lehet, hogy a vállalati érték a belérték alatt maradjon. A belérték ugyan ilyenkor is kifejezésre juttatja azt, hogy az illető vállalat felépítése, megszervezése mekkora költséggel járna, nem világosít fel azonban affelől, vajjon szabad és racionális elhagytartozások alapján az adott helyzetben vállalkozna-e bárki ezen vállalatoknak megalapítására. A „Flucht in die Sachwerte” jelszava érthető és indokolt volt a pénzromlás elbódító forgatagában, nincs ok azonban arra, hogy⁴ elméletileg helyeseljünk egy oly értékelési elvet, melytől a gyakorlati élet a tapasztalat szerint s hozzátehetjük, hogy indokoltan, elfordult.

³ Erre hivatkozott pl. legutóbb Makai Ernő dr., a Belvárosi Takarékpénztár r.-t. vezérigazgatója is, a Magyar Közgazdasági Társaságban május 11-én tartott előadásán.

⁴ — miként azt Makai tette. —

A vállalati értéket a rentabilitásra befolyással bíró tényezők jelenléte emeli — kedvező körülmények között — a belérték fölébe, ennek megfelelően viszont ugyancsak a rentabilitás az, ami, ha alacsony, előidézi, hogy bizonyos esetekben a vállalati érték a belértéknek messze alatta maradjon. A rentabilitás alapján való értékelés mellett csupán a kiárúsítási, a liquidációs érték az, mely a vállalatok értékének megállapításánál másodlagosan szóba jöhet. A kétféle értékelési mód közül az az irányadó, amelyik kedvezőbb eredményhez vezet. Ha a vállalat liquidálása lehetővé tenné azt, hogy az állítólagos belérték hiánytalanul pénzzé tétessék, s ha ez magasabb volna, mint ami a vállalat rentabilitásának megfelelő, úgy magán- és közgazdaságilag egyként balgaság volna ezen kedvező lehetőséggel nem élni. Általánosságban ugyanis, bizonyos — itt nem részletezendő — esetektől eltekintve⁵ a közgazdaság érdeke is azt követeli meg, hogy a tőkék a legnagyobb hasznot hajtó befektetések felé vezényeltessenek. Sajnos, arra alig nyílik mód azonban, hogy befektetett tőkéket veszteség nélkül lehessen az üzemekből kivonni és más befektetések felé terelni. Ennek részben technikai okai vannak, de tekintetbe jön az is, hogy a liquidálás többnyire már azért sem lesz lehetséges, mert az elbocsátandó alkalmazottak végkielégítése és nyugdíja elviselhetetlen terhekké járna.

A belérték tehát sohasem lehet a vállalati értékelés alapja, a liquidálási érték pedig többnyire alacsonyabb a rentabilitás alapján megállapítandó értéknél, így tehát nyilvánvaló, hogy rendszerint csak az utóbbit lehet a vállalat értékének a megállapítására felhasználni. A rentabilitás tőkésítése alapján megállapítandó vállalati érték csupán egy korrektívumot tesz szükségessé, amellyel az elméletnek a gyakorlat nyomán számolnia kell s ez a jövőbeli kilátásoknak a számbavétele. A mai rentabilitási érték és a későbbre remélt rentabilitási érték diszkontált mai értéke közötti különbséget az, amire figyelemmel kell lenni.

A vállalatok értéke tehát nem egyéb, mint a nyereségének a szokásos kamatláb szerint tőkésített összege, mely a jövőbeli rentabilitási kilátások anticipált értékével korrigáltatott. Ilyenmód tehát alig lehet kétséges, hogy a magyar vállalatok igazi értékét a piac ítéli meg helyesebben, habár ez az értékelés jóval alacsonyabb a pengőmérlegek amúgy is szerény számadatainál. Pedig arra is van példa, hogy egyik-másik jobb hírű vállalatnak tőzsdei értékelése egy harmadát sem teszi ki annak az értéknek, amelyet az illető vállalat pengőmérlegében tiszta vagyonaként kimutatott. A kifejtettekből azonban az is következik, hogy valamely részvény tulaj-

⁵ Amikor ugyanis a köz- és magánérdek, a közgazdasági produktivitás és a magángazdasági rentabilitás szempontja ellentétbe jut egymással.

dona nem jelent minden tulajdonos számára egyenlő értéket, ép annak kövekeztében, hogy nem mindenkinek biztosít egyenlő jövedelmet. Nemcsak arra gondolok, hogy a részvénytöbbség tulajdonosának és az igazgatóság tagjainak néha tekintélyes az a jövedelme, melyet a kisebbségi részvényes nem élvezhet, miután arra is van eset, hogy a jellemzett tényen sem köz-, sem magángazdasági szempontból semmi kivetni valót sem lehet találni. Gondoljunk csak arra, hogy pl. egy pénzügyintézet oly hányadát szerzi meg valamely vállalat részvényállományának, mely lehetővé teszi számára azt, hogy a vállalat kizárólagos bankárjaként szerepelhessen (amihez gyakran nincs is szüksége a majoritásra). Ilyenkor a bankári teendők ellátása által hajtott tiszta jövedelmi többlet indokolja, ha a pénzügyintézet a szóbanforgó részvények birtokát többre értékeli, mint azt egy magánfél tenné, habár a mérlegébe ezt a többlet-értéket nem is állítja be. E példa sem módosítja, inkább megerősíti megállapításunkat: a liquidálási érték, vagy ha, mint rendesen, magasabb, a jövő kilátásainak megfelelően korrigált rentabilitási érték az, ami a vállalatok értékét meghatározza.

Titkos tartalékolások előfordulhatnak ugyan az egyes mérlegtételeknél, aminek következtében a mérlegek arra is csak kevésbé alkalmasak, hogy a mérlegben szereplő vagyontárgyak közötti értékarányok alakulását szemléltessék, miután utóbbiak helyesbítésre szorulnak. Az egész vállalat szempontjából való titkos tartalékolás pedig semmi esetre sem ítélné meg az egyes tételek esetleges óvatos értékelése alapján.

A „kereskedői mérleg valódiságának helyreállításáról“ beszélni tetszetős, de alapjában véve helytelen eljárás. A vállalatok „valódi“ mérleget soha sem készítenek, ha csak felszámolásukkor nem. A mérlegvalódiság ú. n. helyreállításának eredménye tehát nem is lehet egyéb annál, hogy a vagyontételek új értékelése révén kiküszöböltessék az addigi anomália, hogy a mérlegekben különböző belső értékű, névlegesen azonban egyenlő koronák szerepeljenek csökevényesen egymás mellett. Gyakorlatilag még fontosabb, hogy a mérlegvalódiságról szóló új jogszabályok mentesítik a vállalatokat a pénzügyromlási látszatnyereségek megadóztatása alól és lehetővé teszik, hogy a részvénytársaságok megfelelő osztalékfizetését adózási szempontok ne akadályozzák meg. Különösen a részvénytársaságokra nézve áll ugyanis, hogy nem igaz a mérlegben azon néha még ma is ismételt tanítása, hogy a mérleg a vállalat aktív és passzív vagyonának az egybevetése a tiszta vagyon megállapítása céljából. Ezen összehasonlítás csak titokban tartott összeállítások útján történik meg, a gyakorlat azt mutatja, hogy a közzétett mérleg csak az elhatározott osztaléknak a kimutatandó tiszta nyereséghez és vagyonhoz képest való megfelelő arányban tartását célozza.

A kereskedői mérlegnek a vállalati könyveléssel és leltárral egyetemben a célja az, hogy számot adjon a vállalat egész életéről.⁶ Különbséget kell tenni azonban az egész vállalat és az egyes vagyontárgyak értéke között. Az utóbbiaknak is meg van a maguk könyvviteli jelentősége, a termelési és forgalmi folyamat elkönyvelésénél, eredménye megállapításánál csak utóbbiakkal lehet dolgozni. Magának a mérlegnek az összeállítása azonban igen kényes kérdés és ezen részletek könnyen félrevezethetnek. *Schmidt* szerint pl. a vállalat értékének és a mérleg szerinti tiszta vagyonnak összehasonlítása módot nyújt az üzemi gazdálkodás sikerességének ellenőrzésére. A vállalat összértékét a forgalma hozadékának a szokásos kamatláb mellett való tőkésítése adja meg,⁷ a *Schmidt* által helyesnek vélt „organikus” mérlegben ezzel szemben a vagyontárgyak beszerzési, helyesebben újra beszerzési értékükkel szerepelnek.⁸ Ha már most a vállalati érték nagyobb, mint a vagyontárgyak napi beszerzési értékeinek összege, úgy ez a kedvező, eredményes gazdálkodás jelének lesz tekinthető, míg ellenkező esetben a vállalat átszervezésének szükségessége nyilvánul meg.⁹ *Schmidt* okoskodásának van ugyan helyes magja, egészében azonban még sem fogadható el. Az ő kiindulási pontja az, hogy a mérleg a vagyonszámadásnak áll a szolgáltatásban. Ezen állítása ellentétben van a kereskedelmi gyakorlattal, mely rentabilitási megfontolásokból, a kedvező jövedelmezőség látszatának és az állandó nagyságú osztalékfizetés lehetőségének biztosítása céljából a titkos tartalékok rendszeréhez folyamodik s a valóságos értékeknél kisebb értékeket tesz ki. S midőn *Schmidt* hozzáfűzi, hogy a vagyontételeket a napi beszerzési értékkel s nem az eladási értékkel kell a mérlegbe beállítani, ellentétbe jut azon általános kereskedelmi jogi szabállyal, hogy a mérleg számára való értékelésnél a közönséges forgalmi érték az irányadó, miután utóbbi alatt egyesek — még az álló tőkénél is — az eladhatási értéket, míg a többiek a vagyontárgy célja szerint a (természetesen pénzben értékelt és kifejezett) használati vagy a csereértéket értik. *Schmidt* tanítása ellenmondásban van továbbá a részvénytársaságok mérlegére vonatkozó különleges német jogszabályokkal is, miután azok szerint a legtöbb vagyontárgyat a beszerzési árnál magasabb összeggel nem szabad a mérlegbe beállítani (l. a német kereskedelmi törvény 261. §-át és vele szemben a magyar kereskedelmi törvény 199. §-át).

⁶ Kurt Schmalz: Bilanz. Handwörterbuch der Betriebswirtschaft, kiadja Nicklisch, I. kötet, Stuttgart 1926. 1324. hasáb.

⁷ F. Schmidt: Die organische Bilanz im Rahmen der Wirtschaft. Betriebs- und Finanzwirtschaftliche Forschungen, 14. füzet, Leipzig 1921. 61. l.

⁸ F. Schmidt: I. m. 60. l. és 124. l.

⁹ F. Schmidt: Bilanz (organisch) Handwörterbuch der Betriebswirtschaft, I. kötet, 1350. hasáb.

A magángazdasági üzemtannak csak egy kiváló képviselője az, ki teljesen szakított a könyveléstechnika primitív álláspontjával. *Schmalenbach* — kit e tekintetben néhány jogász¹⁰ megelőzött, — kétségtelenül helyesen azt hangoztatja, hogy a mérleg fő feladata dinamikus, a vállalat eredménye és nyeresége megállapításának a lehetővé tétele. A vagyontárgyak értékelése az eredmény-, nem pedig a vagyonszámítás szemszögéből történik. A statikai, a vagyon megállapítását célzó mérlegre csak kivételesen van szükség, a vállalat liquidálásakor vagy akkor, ha valamely vita elintézéséhez (pl. társas viszony megszüntetéséhez) szükség van a vagyon megállapítására. A mérleg felállításánál a valóságban csak ebben az esetben alkalmazzák szigorúan a kereskedelmi törvénynek a kereskedelmi mérleg felállítására vonatkozó szabályait.¹¹

A vállalatnak, mint egésznek értékét és a vállalat vagyontárgyai értékének összegét tehát szigorúan meg kell különböztetni. A kettő közötti különbséget olyan konjunkturális és vagyoni jogi előnyökre és hátrányokra vezethető vissza, amelyek a vállalat jövedelmezőségére befolyást gyakorolnak s amelyeket a piac ennek következtében megfelelően értékel is. Nincs azonban mód arra, hogy ezen tételek a vállalati mérlegbe egyenként beállíttassanak. Az egyéb gyakorlati okok mellett már a kereskedelmi törvény sem teszi azt lehetővé, bár egyes immateriális értékek (pl. szabadalmak stb.) a mérleg vagyonoldalán szerepeltethetők.

A vállalat, mint egység, a határhaszonelmélet terminológiája szerint, a termelési tényezőknek, materiális és immateriális javaknak egy komplementáris csoportjából áll, melynek csupán együttes értéke állapítható meg, a tiszta pénzhozadéknak tőkésítése révén. Ezen megállapításnak van egy fontos következménye. *Ceteris paribus*, ha a szokásos kamatláb megváltozik, módosul a vállalati érték is, bár a jövő kilátások figyelembevétele mindenesetre enyhíti a tőkebefektetések értékének a kamatláb ingadozásától függő megváltozását.¹² Figyelemre méltó azonban, hogy, ha a vállalat értéke azért változik

¹⁰ L. különösen v. *Wilmowsky*, Preussisches Einkommensteuergesetz vom 24. Juni 1891, 1. kiadás, Breslau 1896. és *Fischer*: Die Bilanzwerte, was sie sind und was sie nicht sind, 2. kötet, Leipzig 1905—1908. és Die Buchführung und Bilanzaufstellung nach Handelsrecht, Leipzig 1913.

¹¹ *E. Schmalenbach* nézeteit illetően l. *Grundlagen dynamischer Bilanzlehre*, 3. kiadás, Leipzig 1925., ahol a 42—43. l. a tárgyra vonatkozó folyóirataik is felsorolva vannak.

¹² Ujabban *Irving Fisher* óv a megtakarításoknak pénztőke formájában való elhelyezésétől, miután azok ki vannak téve a pénz értékváltozásainak. Megfelelkezik azonban arról, hogy ezzel szemben viszont a másfajta tőkebefektetések értéke — a vállalatok prosperitására befolyással bíró egyéb tényezők hatásától teljesen elvonatkoztatva — a piaci kamatláb ingadozása szerint változik, ami pedig a pénztőke összecszerülésére nincs befolyással.

meg, mert egyébként változatlan összegű tiszta hozadékát a megváltozott piaci kamatlábnak megfelelően a korábbtól eltérő kamatlábbal tőkésítik, ez a vállalat gazdasági súlyát úgyszólván csak a hosszú lejáratú tőkebefektetések piacán és az azzal kapcsolatos viszonyok tekintetében módosítja. A kamatláb megváltozása a nemzeti jövedelem alakulására ugyanis általában nincs hatással, miután utóbbi naturál- és nem pénzgazdasági fogalom. Következésképpen meglehet, hogy a befektetett tőke értékének a kapitalizálási kamatláb módosulásával kapcsolatos megváltozása ellenére az továbbra is változatlan magángazdasági jövedelmet hajt s a nemzeti jövedelem ugyanazon hányadának kihasználására nyújt módot. Az ezzel kapcsolatos nehézségek tehát csupán a vállalati mérlegek megszerkesztésével kapcsolatosan jelentkeznek.

De térjünk vissza a kiindulási ponthoz. A vállalatok háborúelőtti vagyonának és az általuk azóta felszívott tőke aranyértékének a ma kimutatott vagyonnal való összemérése helyett helyesebb a vállalatok piaci értékét a mai helyzetre jellemzőeknek tekinteni. Bár az eltérés a kétféle megállapítás között bizonyos esetekben rendkívülien nagy, mindkét mód alkalmas arra, hogy valamelyes képet nyerjünk arról, mekkora sikerrel, lelkiismeretességgel, előrelátással, a bonyolult és sok tekintetben merőben újszerű konjunkturákhoz való alkalmazkodni tudással, legfőképpen azonban talán, hogy *mekkora szerencsével* sáfárkodtak a vállalatok vezetői a részvényesek rájuk bízott vagyonával. Valóban, a szerencsének és a véletlennek rendkívüli nagy volt a szerepe és a hatása. Az összehasonlítás eredményeiből távolról sem szabad egyenes következtetést vonni akarni arra vonatkozóan, hogy a vállalati vezetők mely ügyességgel örködték a védelmük alatt álló anyagi érdekeken és ismerték fel a gazdasági helyzetnek általános és a vállalatuknak különleges konjunkturális lehetőségeit. Mert sok, talán a legtöbb, attól függött, hogy mi volt az egyes vállalatoknak az üzletköre, hogy vagyona üzletkörének jellegéhez mérten, mely dolgokban és kötelmekben volt elhelyezve s milyen fajta terhekkel megróva. Mindezt talán felesleges is részletezni. A békeszerződés gazdasági téren is igazságtalan egyoldalúsága, a pénzromlás, a gazdasági összeomlás zavaros konjunkturájának hatása általánosan ismeretes. Mindenki tudja azt is, mit jelentett a határszűkítés azon vállalatok számára, amelyek annakidején a nagyobb gazdasági terület biztatóbb lehetőségeivel számolva létesültek, mely terhek származtak a külfölddel szemben fennálló eredeti külföldi pénzürtékben visszafizetendő adósságokból, mely veszteségeket okozott a megszállt területre került vállalati érdekeltségek erőszakos nacionalizálása, máskor pedig az, hogy azoknak nagy veszteségeiért helyt kellett állani. Utóbbi tekintetben elég a csehszlovák területre

került magyar bankfiókok sorsára utalni. Mindezen és sok más veszteségnek az elszenvedése elkerülhetetlenül szükségszerű volt és nyilvánvaló, hogy ezek a különböző vállalatokat már üzletkörük és üzletágaik szerint is más és más mértékben sújtották.

Az, hogy a vázolt módok egyike szerint eszközölt összehasonlítás eredményeként megállapíthatóan mi maradt meg az egyes vállalatokba a háború előtt és azóta összesen befektetett vagyonból, távolról sem csupán magángazdasági érdekű. A közgazdasági szemszögből való jelentőségét számos körülmény adja meg. Közgazdaságilag sem lehet közömbös, ha a termelési célra szánt vagyon értékét veszíti, ha az akár csak azért is következik be, mert eltolódások álltak elő a közgazdasági termelő szervezet kitagozódási rendjében, mely automatikusan mindig az egyéni szükségleteknek és az azok kielégítésére egyénenként rendelkezésre álló anyagi eszközöknek, vagyoni jogi hatalomnak megfelelő aránylagosságra törekszik. Az említett eltolódások ugyanis a termelési apparátus eredményességét veszélyeztetik. De közgazdaságilag az is tekintetbe jön, hogy a termelési és szerző vagyonnak a tőkések széles körét érintő elértéktelenedése a gazdálkodó egyedek társadalmi helyzetében oly eltolódásokat idéz elő, amelyeknek kihatásait túlértékelni alig lehetséges.

A háború előtti és utáni helyzet összehasonlítására azonban egy további mód is alkalmas, s hozzátehetjük, hogy közgazdaságilag ez a tanulságosabb. Ennél a vállalatok háború előtti és háború utáni vagyonát hasonlítjuk össze egymással, tekintet nélkül az időközben végrehajtott tőkefelemelésekre. A vállalatok helyzeti jelentőségében, gazdasági erejében bekövetkezett változásokat állapíthatjuk meg ezzel az eljárással. Az eredmény természetesen nagyon eltérő lesz azzal az előbb vázolt eljárással szemben, melynél az időközbeni tőkefelemelések alkalmával befolyt összegeket oly teherként kezeltük, melynek sorsáról a vállalat számadással tartozik. Gondoljunk csak arra, hogy némely nagy vállalatunk kevéssel a pengőmérlegének közzététele előtt kifejezetten azzal a szándékkal emelt — egyik-másik gyors egymásutánban kétszer is — tőkét, hogy anyagi erejének a pengőmérlegének publikálása kapcsán való nyilvánosságra hozatalakor minél nagyobb vagyonnal tudjon hivatkozni. Az ezen utolsó tőkefelemelésekkor — feltehetőleg — készpénzben befolyt összegek igen jelentékenyek voltak. S miután az új részvények kibocsájtási árfolyama a legtöbb esetben elég sokkal meghaladta azoknak mai árfolyamát, rá kell mutatni arra is, hogy a régi részvényeket a piac — ha tőkefelemelés nem következett volna be — ma még a mai árfolyamuknál is alacsonyabban értékelné. Főként pénzintézeteink sorából kerültek ki ezen elkésve tőkét emelő vállalatok. Ezeknél

azonban a tőkeemelést az is indokolta, hogy joggal remélhették, hogy az új tőkét változatlan általános költséggel adminisztrálhatják s ezáltal rentabilitásukat fokozhatják.

A vállalatok háború előtti és utáni vagyonának a gazdasági helyzeti erejükben bekövetkezett eltolódások megállapítása céljából való összehasonlítására nem kívánok rátérni. Ezt a kérdést már többen részletesen taglalták. Csupán arra kívánnék figyelmeztetni, hogy nem mindig elégséges a vállalati vagyonnal egységként operálni, bizonyos esetekben szükséges az egyes mérlegtételeket külön-külön is szemügyre venni. Így pl. főként pénzügyintézeteink mérlegadatainál szembetűnő, hogy az ingatlanvagyon mennyivel nagyobb hányadát teszi most egész vagyonuknak, mint a háborút megelőzően. Így a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének kebelébe tartozó pénzügyintézetek¹³ vagyona 1913-ban 1118 millió pengő volt, ugyanakkor az ingatlanvagyon értéke a mérlegekben 81 millió pengővel, az egész vagyó 7.8%-ával, a mérlegösszegek 1.3%-ával szerepelt. Ugyanazon pénzügyintézetek vagyona az új pengőmérlegek bizonyossága szerint 1925. évi január elsején 257 millió pengő volt, az 1913. évi vagyonnak tehát 23.0%-a. Az ingatlanvagyon most 67 millió pengővel, a háború előtti érték 82.7%-ával szerepeltették, aminek következményeként az most már az egész vagyon 26.1%-ának, az egész mérlegösszeg 10.9%-ának felel meg. Az 1925. január elseje óta végrehajtott tőkefelemelések mindenestre némileg befolyásolják ezen adatokat, az ingatlanoknak a pénzügyintézetek vagyonában elfoglalt viszonylagos jelentőségét csökkentik. Mégis megdöbbenő, ha kiszámítjuk, hogy a budapesti pénzügyintézeteknek 1925. január elsején nem ingatlanokban fekvő vagyona az 1913. évi ilyen vagyonnak mindössze 18.3%-át tette. Ez az értékvesztés annál meglepőbb, miután 1913-ban a pénzügyintézetek egész vagyonának több mint 70%-a értékpapirokban, jórészt más vállalatok részvényeiben volt elhelyezve, vagyis nem egyszerű koronahitelek útján lett kamatoztatva.

Ezen adatok szemléltetik legjobban a pénztőke pusztulását: hisz elvesztek a tőkefelemelések új összegei is. De a közölt átlagos adatok rendkívüli különbségeket takarnak. Vidéken van bank, melynek egész vagyona ingatlanban fekszik, de Budapesten is van több nagyobb fajta előkelő pénzügyintézet, melynek ma kimutatott vagyonából 50—60% — kétségtelenül óvatossággal értékelte — ingatlantulajdonára jut. Lehetséges, talán valószínű is, hogy ez a viszonylag nagy ingatlantulajdon fokozza ezen pénzügyintézeteknek bonitását a hitelezőiknek a szemében. Mindamellet ezt a tényt meg lehet ítélni egy más szempontból is. A pénzügyintézeteknek az a feladata, hogy a különböző ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági vállalatokat, amelyek

¹³ Magyar Statisztikai Szemle, IV. évfolyam, 1926., 302—3. l.

akár szorosabb érdekeltségükhöz is tartozhatnak, tőkével, hitellel lássák el. Saját tőkéjük mellett erre a célra idegen, általuk felszívott tőkét is felhasználnak. Mobilitásuk mindenesetre megköveteli azt, hogy a kihitelezésre szánt saját és az idegen tőkéjük között bizonyos arány álljon fenn. Az ingatlantulajdon előtérbenyomulásával ez az arány hátrányosan eltolódott. A viszonylag túlságos, amellet többnyire csak banképület céljaira szolgáló ingatlantulajdonnal rendelkező intézetek saját mobilis pénztőke híján közgazdasági feladatuknak csak tőkéletlenül felelhetnek meg. Ezeknél a saját vagyon összege hiányosan fejezi ki gazdasági súlyukat. Miután ugyanis hivatásukat csak a rendelkezésükre álló pénztőke segítségével teljesíthetik, valóságos gazdasági jelentőségükre elsősorban csupán az utóbbi a jellemző. Az ingatlantulajdon talán fokozza a hitelképességüket, nem szabad azonban elfelejteni, hogy abban az esetben, ha ingatlanuk értéke saját pénztőke formájában állana rendelkezésükre, viszont kevesebb hitelre szorulnának.

Meg kell állapítanunk azonban, hogy pénzügyintézeteink, noha saját mobilis tőkéjük elapadt s a rendelkezésükre álló idegen tőke összege is távol marad a háború előtti időben rendelkezésükre állt összegektől, a gazdasági életben ma talán nagyobb hatalmat tudnak gyakorolni, mint annak előtte. Ez közgazdaságilag mindenféle tekintetből, a termelés irányítása, a jövedelemelosztás, de a gazdasági politika befolyásolása stb. szempontjából fontos momentum, melynek magyarázata nagyrészt szociológiai és társadalomlélektani téren fekszik. Az ilyen irányú magyarázat megadásának megkísérlésére, bármennyire izgató volna is a probléma, az elkalandozás veszélye nélkül e helyt nem térhetek rá részletesen. A gazdasági élet megszokta a bankok hatalmát, annak elismerését és tűrését még abból az időből, amikor a bankok hatalma reálisabb pilléreken nyugodott, mint ma, miután kihitelezhető hatalmas tőkeösszegekre támaszkodhatott. Szociológiai vonatkozásban tehát a megemlített jelenség magyarázata alighanem akörül a tény körül fekszik, hogy a pénzügyintézetek — a megszokás önbizalmával — úgy mernek fellépni, mintha még mindig a régi pénzügyi — tehát hatalmi — eszközökkel rendelkeznének. A bátor fellépés és cselekedet pedig ezen a téren is eredményes: a tömeg, mint olyan, ha az azt alkotó egyes emberek közül sokan egyénileg ágaskodnak is, elhiszi és tudomásul veszi, hogy a pénzügyintézetek hatalma csorbulatlan. Amivel viszont ismét távolról sem kívánnám azt állítani, hogy a pénzügyintézetek által a közgazdaság tevékenységének irányítására ma is gyakorolt hatalom a magyarországi viszonyok mellett nem szolgálna gyakran, sőt talán általában, minden költségessége ellenére, a közgazdaság egyetemes érdekeinek előnyére.

Az mindenesetre kétségtelen, hogy a jelzett okok következtében a pénzintézetek tőkájüknek általában szükségszerűen nagyobb hányadát veszítették el, mint az ipari vagy — különösen — a mezőgazdasági vállalatok. A gazdasági hatalmat, befolyást illetően azonban egy ezzel párhuzamos eltolódás nem ment végbe. Ebben mindenesetre még néhány, itt megemlíthető körülmény is szerepet játszik. Az egyik az, hogy pénzintézeteinknek számos ipari vállalatban van érdekeltsége, amelyre támaszkodva nagy befolyást tudnak gyakorolni. A nagyipar magyarországi szervezete egyébként is olyan, hogy többnyire a nagy pénzintézetek vezetésének van alárendelve. Ennél még fontosabb azonban az a tény, hogy bankjainknak általános szak- és piaci ismereteit, valamint külföldi relációit az egyéb gazdasági érdekeltségek nem tudják sem nélkülözni, sem pótolni. Az úgyszólván kivétel nélkül immobil ipari vállalatok pénztőkeszükséglete is igen sürgető s ezek számára viszonylag kisebb összegek ma nagyobb jelentőséggel bírnak, mint korábban. Mindehhez azután még bankvezéreink személyes összeköttetéseinek tömege, nagy tekintélye és legfőképpen az járul, hogy nálunk a *captain of industry* szerepére hajlamos és alkalmas egyéniségek ipari viszonyaink és az ipari lehetőségek kis formátuma következtében régtől fogva többnyire a pénzintézetekben való érvényesülésre törekedtek s jórészt valóban azoknak ügyvezetőségében foglalnak helyet. S nem szenvedhet kétséget, hogy az erős akaratú és szerencsés egyének gyakran le tudják küzdeni a gazdasági élet tárgyi természetű követeléseit.¹⁴

II.

A tőkének sorsa.

Az eddigi fejtegetéseimmal távolról sem törekedtem a tárgyalt jelenségek kimerítő leírására és indokolására. Céлом inkább csak néhány érdekesebb tény érintése volt. Szándékos volt, hogy a „tőke“ kifejezés alkalmazását kerültem s helyette olyankor is „vagyon“-ról szóltam, mikor a közkeletű szóhasználat szerint inkább „tőké“-ről kellett volna beszélni. A „vagyon“ szónak megfelelő fogalomnak előnye, hogy az határozott, ha a róla alkotott definíciók között van is némi eltérés. A vagyon fogalma alatt mindig a gazdasági alanyok rendelkezésére álló értékek összességét, illetőleg az azokban rejlő gazdasági erőt¹⁵ értjük. A „tőke“ fogalma már kevésbé egységes, a kifejezést a köznapi szóhasználat és a tudomány

¹⁴ L. e. kérdést illetően Vágó Józsefnek ezen előadáshoz fűzött megjegyzéseit a Pester Lloyd 1926 június 12-iki esti lapjában.

¹⁵ Földes Béla: Társadalmi Gazdaságtan, I. kötet. A társadalmi gazdaságtan elemei. V. kiadás. Budapest 1910. 103. l.

egyaránt sokfajta értelemben használja, ennek már nemcsak a definíciója, hanem maga a fogalma is vitás.¹⁶ Így például a hétköznapi szóhasználat a nem használati vagy élvezeti, hanem kifejezetten termelési célra szánt vagyont, — amilyen a vállalatok vagyona mindig — egész általánosan „tőke-vagyonnak“, vagy röviden „tőké“-nek szokta nevezni.¹⁷ Ezzel szemben a termelő tényezők ugyancsak közkeletű megkülönböztetése a vagyon kategóriáját már szétbontja egyrészt a természetre (földre), másrészt a tőkére, mely alatt ekkor már csak a munkaeszközök és a javak készlete, illetőleg a mind-ezekben rejlő termelő tényezői tulajdonságok értendők.¹⁸ A modern kapitalista világban az utóbbi megkülönböztetés elsősorban már csak termeléstechnikai és a kétfajta tulajdonnal kapcsolatos gazdaságpolitikai és osztályszempontokból bír jelentőséggel, miután a föld és az egyéb termelési javak árképződésének és a tulajdonuk alapján élvezhető járadék-jövedelem kialakulásának szabályait egységesen is lehet kezelni. Az ezen kérdésekre vonatkozó terminológia célszerű megválasztásánál arra is szükséges továbbá ügyelni, hogy a mai gazdasági életben nagy jelentőséggel bíró pénztőke fogalmi önállósága megfelelően kidomboríttassék, mert kétségtelen, hogy a mai gazdasági szervezet mellett bizonyos értelemben a pénztőke az, ami a gazdasági életet mozgásban tartja, a javak cirkulációját lehetővé teszi és a munkamegosztásos efficiens termelést haszonra való törekvése által kikényszeríti.

A „tőke“ elnevezés tehát nem csupán többértelmű, hanem ezen többértelműségnek megvan a jogosultsága is, miután a szóbanforgó jelenségek rendszerezése és megértése csupán többféle fogalom kidolgozása segítségével lehetséges. A tőkék sorsával foglalkozva, mindenesetre világosan meg kell határozni az értelmet, melyben ezt a szót használjuk. Több jeles szerző nyomán helyes a pénztőkét a tőkebefektetésektől megkülönböztetni. Igaz ugyan, hogy a tőkebefektetés gyűjtőfogalomban a föld és az egyéb termelő javak egybefolynak, ez azonban nem baj, mivel, mint említettem, a föld és a szorosabb értelemben vett tőkejavak ár- és jövedelemalakulása egyazon elvek alapján megy végbe, úgyszintén a mindkettő tulajdona alapján gyakorolható szervező- és másfajta gazdasági hatalom jellege és természete is azonos vagy legalább is nagyon hasonló.

Nem szükséges vázolni, miben tér el a pénztőkéknél és a tőkebefektetéseknél gazdasági jellege egymástól, de kétség-

¹⁶ Böhm-Bauek: Positive Theorie des Kapitals, 4. kiadás, I. kötet, Jena 1921., 39. l.

¹⁷ Navrátil Ákos: A társadalmi gazdaságtan és a közháztartástan vázlat. Budapest 1908., 14. l.

¹⁸ Navrátil i. m. 37. l.

telen, hogy e két kategória megkülönböztetésének döntő jelentősége van, ha a tőkék sorsát kívánjuk követni az inflációs időkben. A pénztőkék és a termelési javakként szereplő tőkebefektetések úgy keletkezés, mint megszűnés, valamint értékváltozás tekintetében különbözően viselkednek. S arról sem szabad megfeledkezni, hogy a tőkebefektetések voltak azok az állagértékek, amelyeknek megszerzése révén a pénztőke a nominális számolási egység rohamos értékcsökkenésétől való félelem által kergetve, a hirhedtté vált „Flucht in die Sachwerte“ folyamán értékét megóvni törekedett.

Mindannyian tudjuk, hogy a pénzérték u. n. kvantitási elmélete, mely első hallomásra a legplauzibilisabbnak tűnik, a legélesebb vitáknak áll a középpontjában. Egyesek szerint az ezen elmélet magját képező u. n. forgalmi egyenleg merő tautológiát fejez ki,¹⁹ míg az elmélet hívei szerint nagy ismeretértékkel bír. Az általam tárgyalandó kérdés szempontjából nem szükséges állást foglalni, helyesnek vagy helytelennek tartjuk-e a kvantitási elméletet s egy másik, a háború folyamán sokat feszengetett kérdést érintve, azt sem kell eldöntenünk, vajjon a pénzszaporítás az áremelkedéseknek oka, avagy pedig a következménye-e? Elgondolásunk kiindulási pontjaként megelégedhetünk azon kétségtelen tény leszögezésével, hogy a háború alatt és egy ideig a háború után a pénzszaporítás és a pénzértékcsökkenés korrelációban volt, párhuzamosan jelentkezett.

A pénzértéksorvadás következtében mindazok, akiknek készpénz volt a birtokában, vagy akik pénzre szóló követelések felett rendelkeztek, veszteségeket szenvedtek. Ismételjük azonban, hogy ez a tény addig, amíg új pénztőkének az alkotása nem játszott közbe, mely esetre utóbb fogunk rátérni, közgazdaságilag elsősorban csupán azért érdekes, mivel rendkívül széles rétegek anyagi erejében és gazdasági helyzetében idézett elő eltolódásokat s ezáltal a viszonylag a legnagyobb produktivitást biztosító közgazdasági kitagozódási rendet legalább is időlegesen megzavarta. Egyébként ugyanis ez a tény csak magángazdasági szempontból volna jelentős, miután a nemzeti vagyona — a nemzetgazdaság termelőszervezete produktivitásának az imént jelzett okból bekövetkező átmeneti csökkenésétől eltekintve — nincs befolyással. A pénzre szóló köteleknél a dolog természete szerint nyilvánvaló, hogy, hitelező és adós állván egymással szemben, az egyik vesztesége a másik számára előnyt jelent, bár gyakorlatilag természetesen arra is tekintettel kell lenni, amit az inflációs idők közhangulata és publicisztikája oly sűrűn elfelejtett, hogy t. i. a bankok, de gyárak és kereskedelmi vállalatok is, gazdaságilag gyakran

¹⁹ L. pl. *Laughlin*, *Money and prices*, London 1919, 139. és 146. l.

csak a hitelközvetítő szerepét töltötték be. Ilyenkor ugyanis a pénzromlásból származó nyereség élvezete a kötelmek láncolatának hátrábbi szemét alkotó hitelezési jogügylet adósára tolodott át.

A készpénz viselkedésének a megítélését óvatosan kell kezelnünk. Az államilag emittált pénzt a jogi konstrukciók megítélésétől függetlenül gazdaságilag csak akkor szabad az állam adósságaként felfogni, ha megvan annak a biztosítéka, hogy ez a pénz közjogi járadék formájában rövidesen vissza fog folyni az állampénztárba. Ha azonban a pénz a forgalomban való állandó szereplés céljából jutott be a gazdasági élet vérkeringésébe, vagy legalább is arra kell számítani, hogy abból nem fog lecsapoltatni, egészen félrevezető, logikai alapon, — miként ezt *Moll* kísérelte meg²⁰ — a pénz megszűnésének a problémáját kutatni.

A bankjegyeknél, különösen, ha a készfizetések fel vannak függesztve, ugyanezt a megkülönböztetést kell megtenni. A forgalomban levő bankjegyek egyhányada kereskedelmi hitelműveletek útján jutott forgalomba s ez *recurrens* jellegű, az állami célra igénybevett bankjegytömeg pedig, legalább is a háború folyamán, nem volt az. Az utóbbi tekintetében a gazdasági élet cirkulatorikus jelenségei szempontjából semmi jelentősége sem volt annak a ténynek, hogy az állam, könyvelési forma szerint a jegykibocsátó intézménnyel kötelmi jogviszonyba került, annak adósává vált. S önként értődik, hogy a jegybank által kereskedelmi célokra és az államnak zsirószámlán nyújtott hitelek szerepe, viselkedése és hatása pontosan ugyanaz, mint a bankjegyeké. A jegybankkal szemben fennálló zsiróköveteléseknek és a bankjegyeknek egymásra való áteserélése a jegybank által való minden befolyásolhatóság nélkül megy ugyanis végbe s merőben a forgalom pillanatnyi igényeitől függ, hogy a jegybank által nyújtott hitel zsirószámlán marad-e valakinek (nem okvetlenül a hitel igénybevevőjének) a rendelkezésére, vagy pedig az illető által bankjegyekben felvételik-e. A jegybank által a *recurrálás* kilátásával forgalomba hozott pénz tekintetében is ki kell azonban mindenesetre azt emelni, hogy a pénz forgalombahozatalakor létesült kötelmek egy fontos pontban eltérnek a fentebb említett azon hitelezési jogviszonyoktól, amelyekben a hitelező nem a jegykibocsátó intézmény. A jegybank ugyanis mint hitelező nincs érdekelve a pénz értékváltozásában. Ennek következtében, ha a pénz értéke csökken, a jegybank adósa nyereségre tesz szert, azonban nem a jegybanknak a rovására. A továbbiakban látni fogjuk, hogy a veszteséget miként kell ilyenkor magának az egész közgazdaságnak viselnie.

²⁰ Bruno *Moll*: *Logik des Geldes*, München und Leipzig 1916.

A pénznek, különösen annak a pénznek, melynek recurrálása nincs biztosítva, u. n. utalványelmélete jogászilag sehogys állhat helyt. Ha azonban hasonlatként fogjuk fel az utóbbit, úgy az egészen hűen érzékelteti a gazdasági lényeget, azt t. i., hogy a pénz funkciója az, hogy vele egyrészt pénzre szóló tartozásokat kiegyenlíteni, másrészt pedig a gazdasági forgalomban a társadalmi termékből megszerzendő javakat megfizetni lehessen.²¹ Ha a készpénz adósságok megfizetésére lesz felhasználva, úgy csupán a társadalmi termékkel szemben fennálló utalvány jogosítottjának a személye változik meg. Ha a pénz javak és szolgáltatások megszerzésére szolgál, úgy igaz ugyan, hogy utalvány-jellege jogilag kétségbe vonható, miután a konjunkturáktól függvén, eleve bizonytalan, hogy mekkora ellenértékre lesz a forgalomban beváltható. Más tekintetben azonban mégsem kétséges, hogy a pénz birtokosát abba a helyzetbe juttatja, hogy a társadalmi jószágkészletből meríthessen, ami az utalványszerűség jellegével ruházza fel. Ha a pénz értéke megváltozik, egyúttal megváltozik, képletesen szólva, a merítőcsőbőr ürtartalma, amikor is analógia támad a hasonló esetekben a pénzkötelmeknél előálló következményekkel: a hitelező szerepét betöltő készpénztulajdonosok értékvesztésével vagy nyereségével a közgazdaság az adósoknak megfelelő helyzetben levő jószágtulajdonosainak nyeresége vagy vesztesége áll szemben.

Rátérvén most már arra, hogy a tőke keletkezése és pusztulása miként ment végbe a háború alatt és az azt követő időben, különbséget kell tenni egyrészt az említett folyamat magán- és közgazdasági szemlélete, másrészt pedig, az előbbivel párhuzamosan, bár nem egészen azonos értelemben, a pénztőke és a természetes termelési vagyon viselkedése és sorsa között.

Az eddigi fejtegetéseim során már több ízben utaltam arra, hogy a magángazdasági tőkeállagok megváltozásának mikor felel meg a nemzetgazdasági tőkeállagban bekövetkező eltolódás s itten, anélkül, hogy a kérdést tovább feszegetném, csupán ismételten arra utalok, hogy a nemzetgazdaság szempontjából a magasabbrendű javak készleteinek nem materiális tömege, hanem értéktermelő kapacitása az irányadó. Arról viszont — magától értődőségére való tekintettel — kár több szót vesztegetni, hogy a magasabbrendű jószágkészleteknek, termelő berendezéseknek a háború, a kommunizmus és a román megszállás folyamán egyáltalában nem ritka elpusztítása vagy elhurcolása a tőkebefektetések állagát valóban

²¹ Schumpeter: Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1917—18. — Schumpeter szemlélete merőben statikai, a valósághoz közelebb jutunk, ha a termelésnek egy meghatározott időszakában való eredményét alkotó társadalmi termék helyett az egész társadalmi jószágkészletről beszélünk, miután a jövedelmi jogcímekért tőkejavak is vásárolhatók.

tekintélyes és fájdalmas mértékben csökkentette. Ezen tényeknek vázolója amúgy is távol esnék feladatától, mely annak megállapítására szorítkozik, hogy az utolsó tíz év folyamán a pénztőke mennyiségi változásai mire voltak visszavezethetők s mennyiben és miként befolyásolták a tőkebefektetések állagát. Ezen kérdés eszmeileg tipikus megoldási vázának a megadására pedig többé-kevésbé mechanisztikus elgondolások elégségesek.

Nem kétséges, hogy a pénztőkének nonimális szaporodását elsősorban az idézte elő, hogy az állam igénybevette úgy a bankjegyprest, mint kisebb mértékben a magánvállalkozási pénzintézetek hiteltőkéjét. A forgalomba hozott javakkal való kapcsolatot nélkül kibocsátott pénzjegyeket szokták „fiktív” tőkének nevezni. A jelző megróvó, elítélő színezetének megvan a jogosultsága, betűszerinti értelme szerint azonban kétségtelenül helytelen az elnevezés. Mert ez a pénztőke igen reális gazdasági hatalom gyakorlására tette az államot képessé. Ez a pénztőke tette neki lehetővé, hogy a nemzetgazdaságot a saját háborús szükségletei kielégítésére alkalmas javak termelésére irányítsa s hogy a társadalom jószágkészletéből magának részt követelhesse. A nemzetgazdaság termelésének eredményeivel szemben érvényesíthető részesedési jogosultságokat szaporította ez az új pénz s miután ez állami kívánságra jött létre s az állam rendelkezett föléle először, az állam a nemzetgazdaság javakban megtestesülő termelési eredményének egy hányadát közvetlen és materiális ellenszolgáltatás nélkül tudta magának megszerezni.

A pénzinflációval korreláltan jelentkező pénzértékcsökkenés hatását a fennálló, egyoldalulag pénzre szóló kötelmi jogviszonyokban érdekeltek gazdasági helyzetére már érintetem. A vázolt módon létrejött pénzinflációnak volt azonban még egy további hatása. Az ugyanis, hogy a társadalmi termelés eredményeinek megszerzésében egymással versenyző, fizetési hatalmat biztosító vagyoni jogok nominálisan megszáporodtak, szükségszerűleg még a termelésben közvetlenül résztvevőket is megkárosította, miután az általuk termelt javakért a pénzzel szétbontott, közvetített cserében megszerezhető javak mennyiségének csökkennie kellett. Néhány nagy hadseregszállító konjunkturális nyereségének nem szabad félrevezetnie. Az állami célra történt penzkibocsátás valóságos, nemcsak nominális drágaságot hozott létre, vagyis nemcsak az árakat emelte, hanem még a termelésben résztvevők, elsősorban talán a munkások, életszínvonalának a leszállítását is kikényszerítette. A megállapított tény feltétlenül helytálló, miután a szigorú logika szabályai szerint való következtetés útján lett leszűrve. Általa bebizonyosodik az is, hogy az állami célra történő papírpénzkibocsátás valóban nem más a nemzetgazda-

ságra kivetett adónál (amit nálunk *Teleszky* János hangoztatott több ízben), miután a nemzetgazdaság természetes termelési eredményéből hasít ki állami célokra egy részt. Csak ép igazságtalan, s bár bizonyos esetekben elkerülhetetlen, mégis célszerűtlen ez az adó, miután számos távolról sem kívánatos, sőt egyébként egyenesen elkerülendőnek vélt következményt is maga után von.

A piacon kialakuló jövedelmek árakból tevődnek össze és a forgalomban ismét árakra bomlanak szét. Önként értődik ebből, hogy — stacionär gazdálkodást tételezvé fel, melyben a meglévő tőkebefektetések állaga nem csökken s nem is szaporodik — a nemzetgazdaságban bizonyos időszak alatt keletkező jövedelmek pénzben kifejezett összege matematikai pontossággal megegyezik a szükségletek kielégítésére rendelkezésre álló javak és szolgáltatások pénzárának összegével; hisz azonos azzal.²² Miután a háború alatt a termelési eredmény nemcsak, hogy nem növekedett, hanem a legkülönbözőbb okoknál fogva megcsappant, a benne való részesedést lehetővé tevő jogcímek azonban megszáporodtak, nyilvánvaló, hogy ennek eredményeként egyrészt egy úgyszólván általános ár-emelkedésnek, másrészt pedig az életstandard leszorításának kellett bekövetkeznie. Ha egyes termelők az utóbbinak csak kisebb mértékben voltak kitéve, ennek egyedüli oka az volt, hogy ezek nagy koronaadóssággal tartoztak s a pénzromlásból előnyt húztak.

Az említetteken kívül volt azonban a tőkejavak sorvadásának még egy további, jellegzetesen termelésteknikai és pénzgazdálkodási oka. Idealizálva ugyanis és stacionär vagy fejlődő, tőkejavakban gyarapodó viszonyok mellett a termelési javakba fektetett tőke egy maradandó alapként (permanens fund²³) fogható fel, melynek léte az azt alkotó javak megújuló helyreépítlődésére való tekintettel különválasztandó

²² von *Wieser*, Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft, Grundriss der Sozialökonomik, I. kötet, Tübingen 1914, 310. és köv. l., *Cassel*, Theoretische Sozialökonomik, Leipzig 1919, 48. l. *Liefmann*, Geld und Gold, Stuttgart und Berlin 1916. v. *Zwiedinech-Südenhorst*, Die Einkommensgestaltung als Geldwertbestimmungsgrund, Schmollers Jahrbuch 1919. *Schumpeter*, Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1917—18. *Wagemann*, Allgemeine Geldlehre, I. Band, Theorie des Geldwerts und der Währung, Berlin 1923. — *Hahn*-nak igaza van, de nem cáfolja meg *Liefmann*, mikor (Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits, 2. kiadás, Tübingen 1924., 149. l., 142. jegyzet) azt vitatja, hogy az árak nagysága nem a jövedelmek, hanem a kiadások összegétől függ. Stacionär viszonyok mellett ugyanis nincsenek megtakarítások s így az egész jövedelmek elköltetnek.

²³ J. B. Clark, Essentials of Economic Theory, 1907., 29. l. Clark konstrukciója csak a szöveg megszorításával fogadható el a valóság tényeinek a leírásaként, miután tekintettel kell lenni a tőkejavak esetleg pótlás nélkül véghemenő megsemmisülésére is.

a materiális tőkejavakétól. A termelés és fogyasztás során csupán a konkrét tőkejavak változnak, a tőkebefektetések, vagy legalább is értékállaguk változatlan marad. A termelési javak legnagyobb része közvetlen fogyasztásra egyáltalában nem is alkalmas s habár a bennük fekvő tőkét, értékesítésük révén, magángazdaságilag bármikor ki lehet vonni, ez közgazdaságilag csupán fokozatosan tehető meg, akként, hogy a termelés eredményének azon hányadát, mely a használat és kopás folytán bekövetkező állagvesztés pótlására szolgálna, más felhasználás felé tereljük.

A háború folyamán, nehogy a csökkent termeléssel arányban nem álló fogyasztást túlságosan meg kelljen szorítani, az azelőtt termelési célokat szolgáló tőkebefektetéseknek a termelési folyamat során felszabaduló részeit elvonták természetes rendeltetésüktől s ahelyett, hogy a tőkejavak állagának kiegészítésére használták volna fel, a közgazdaság múltó szükségleteinek kielégítésére fordították. Ez idővel a közgazdaság számára rendkívül hátrányosnak bizonyult s aligha tévedés az az állítás, hogy részben ma is ennek a következményeit sínylünk Magyarországon. A tőkejavak megújításának vázolt menete teszi ugyanis rendszerint azt lehetővé, hogy a termelő apparátus a technika haladásának megfelelően fejlesztessék. Mi azonban, annak következtében, hogy hosszú éveken keresztül feléltük a termelő tőkebefektetésekből felszabaduló értékeket, hosszú időre elestünk attól a lehetőségtől, hogy termelő berendezésünket önerejünkől technikailag felújítsuk: már pedig ez a tény veszélyezteti a külfölddel szemben való versenyképességünket. Elértük tehát azt ugyan, hogy az inflációs időszak alatt, főként annak kezdetén, a közgazdaság fogyasztása csak kisebb mértékben szorítódott meg, mint ahogy azt a termelés csökkenése és az államnak a még nyomdafestékes pénzre támaszkodó megnövekedett fogyasztása egyébként szükségessé tette volna, a következmény azonban az volt, hogy a közgazdaság termelő apparátusa fizikailag megsorvadt. Pedig a háború után ez a termelő szervezet egyébként is sokat veszített efficienciájából és értékéből. A trianoni szerződés, az új határalakulás annyira megváltoztatta a termelés, a nyersanyagok beszerzésének feltételeit, főként pedig az elhelyezés lehetőségeit, hogy a termelő szervezetnek az adott rentabilitási viszonyok szerint való arányossága, amely felé a benne küzdő erők a közgazdaságot automatikusan hajtják, a korábban említett egyéb okok mellett ugyancsak az egész termelő szervezetnek nagyarányú átcsoportosítását tették és teszik szükségessé, ami tekintélyes értékvesztések nélkül nem mehet végbe.

Mindenesetre megállapítható, hogy az infláció elsősorban az államnak hozott hasznot, lehetővé tévén számára előbb a hadviselést, utóbb pedig azt, hogy a racionalitás követelmé-

nyeivel ellentétben álló túlzott nagyságú kiadásait fedezni tudja. Ez alatt az idő alatt az állam a nemzetgazdaság termelésének egy hányadát olyként tudta magának biztosítani, mintha csak valóságos jövedelmi jogcímek felől rendelkezett volna. Ezen játék vesztesei elsősorban a jogos, valóságos jövedelmi jogcímekkel rendelkezők voltak. Utóbbiak veszteségét csökkentette azonban az, hogy a nemzetgazdaságnak módja volt termelési értéktöbbleténél többet fogyasztani, annak következtében, hogy az egyébként a tőkebefektetések felújítására szolgáló hányadokat fogyasztási javak előállítására használta fel és el is fogyasztotta. Az infláció által keletkezett új pénztőke tehát, noha annak feladata az volt, hogy vele a fogyasztási célra rendelkezésre álló javakból szereztessék meg egy hányad, fizetőképes keresletével részben a termelő javak felé fordult. A fogyasztási és termelési javak piaca tehát itt összefolyt. Az infláció végkövetkezményeit a termelő szervezett sínylette meg s ezáltal a nemzetgazdaság minden tagjának érdeke érintve lőn: mert a fogyasztás tartósan csak a termelés értéktöbbletéből táplálkozhatik.

A háború utáni időben fontos probléma volt az ú. n. magáncélok érdekében végbement infláció is, melynek a takarékkorona megalkotása, a jegybank által nyújtott hitelek valorizációja vetett véget. Azok, akik a romlott pénz mellett ilyen valorizálatlan, amellet mégis olcsó kamatlábú hitelt élveztek, jelentékeny magángazdasági nyereségre tettek szert, bár annak nagyságát alighanem túlbecsülte a közvélemény. Németországban pl. egyesek rendkívüli összegű ilyen hiteleket tudtak maguknak — kijárni, Magyarországon azonban már maguk az összegek is viszonylag szerények voltak. Ehhez járult az is, hogy azok, akik a jegybankkal ezen hiteliügyletekben közvetlenül összeköttetésben állottak, több oknál fogva nem tudták a hitelek összegét saját birtokukban teljes mértékben valorizálni. Egyrészt ugyanis a bankok, de az ipari és kereskedelmi vállalatok is, maguk is kénytelenek voltak adósaiknak, vevőiknek hiteleket nyújtani s ha emellet kamatnyereségre is tettek szert, az mégis rendszerint kisebb volt a pénz értékvesztésénél. Így a jegybank által nyújtott valorizálatlan hitelekből az adósoknak jutó nyereség megoszlott. De emellet fontos volt az is, hogy a valorizálatlan hitelek formájában a közgazdaság rendelkezésére álló új pénztőkéket többnyire nem sikerült akként befektetni, hogy aranyértékben veszteségek ne álljanak elő. Idegen pénzt, devizákat és valutákat csak kivételesen lehetett jegyintézeti hitel ellenében vásárolni, a jegyintézet és a devizaközpont szabályai és előírásai azt többnyire lehetetlenné tették. Az egyéb tőkebefektetések pedig, ingók és ingatlanok egyaránt, az infláció legerősebb tobzódása folyamán aranyban nagyrészt túl voltak értékelve, annak következtében, hogy a tu-

lajdonban tartásuk mégis viszonylag bátorságosabb volt a papírpénz birtokánál. A pénzérték stabilizációja után azonban ezen a téren is hatalmas visszaesésnek kellett bekövetkeznie, mely az állagértékek megszerzésével járt haszon egy részét megsemmisítette. Ehhez járult, hogy ezen állagértékek beszerzése sokszor vaktában történt s a liquidálás ugyancsak kisebb-nagyobb veszteségeket vont maga után.

A magáncélok érdekében végbement infláció felsorakoztatott hatásai mind a pénzértékek terén fekszenek s így pusztán magángazdaságiak. A természetes térre való átjátszódásuk mechanikájával azonban nem kell részletesebben foglalkozni, miután az megegyezik az állami célú infláció közgazdasági következményeivel. Elsősorban a fogyasztók szenvednek, utóbb pedig a veszteségek tovább terjednek s a termelőjavak tulajdonosait is utóléri. S a magáncélú infláció újabb ok a termelőszervezet összhangjának és arányosságának a megbolygatására, következésképpen tehát az utóbbinak természetes produktivitása emiatt is megromlik, csökken.

A szanalási korszak legérdekesebb problémáinak egyike, hogy a tőkeképződés miként tudott ismét megindulni. Ennél a kérdésnél sok meddő vita kerülhet elő a pénztőke és a tőkebefektetések gyarapodása problémájának éles szétválasztása révén. A tőkebefektetések egyrészt földből, másrészt a fogyasztási és termelési javak készleteiből állanak. A tőkebefektetések gyűjtőfogalma alatt való összefoglalásukat főként az indokolja, hogy technikailag nem tesz különbséget, hogy a pénztőkét melyikük megszerzésére fordítjuk,²⁴ de tekintetbe jön az is, hogy áralakulásuk azonos elvek szerint történik, termelésüket és termékeiknek piacra hozatalát pedig egyként az áralakulástól függő minél nagyobb hozadék reménye irányítja. Termeléstechikai szempontból már igen jogosult a földnek és az egyéb termelési jószágkészletek kategóriájának a szétválasztása. Természetes értelmű keletkezésről (tőkeképződésről) csak az utóbbinál lehet szó, mert a föld megvan, létező valami, aminek értéknövekedését csupán négy körülmény idézheti elő: *a)* a termelési technika megváltozása, *b)* a népesség szaporodása, *c)* új közlekedési útvonalak és lehetőségek kialakulása és *d)* termelési javak ráfordítása által való gazdagítása. Változatlan technikai ismeretek és készütség mellett mindez azonban a földnél érvényesülő csökkenő hozadékképességi törvény következtében természetesen inkább negative hat. Mikor tehát a köznap „tőkeképződés” problémájával foglalkozunk, hogy az elméletet az utolsó két év konkrét példáira is alkalmazzuk, elégséges a pénztőke és a termelési jószágkészletek keletkezésének folyamatát vizsgálni.

²⁴ Balás Károly: A jövedelemelosztás főágai a kapitalizmus korában. Budapest 1913., 210. l.

A termelt termelési javak tekintetében eléggé egyszerű ez a probléma. Keletkezésükhöz a termelő tényezők egyesítése és idő szükséges. Ennek következtében a termelő tényezők egymagukban nem elégségesek, hanem — s úgyszólván a leglényegesebb körülményként — az is szükséges, hogy a munkaerő fenntartassék a termelt termelési javak előállításának ideje alatt. Ahhoz tehát, hogy a tőkejavak maradandó alapja növekedjék, szükség van arra, hogy a termelés célját tevő fogyasztási javak elkészültének idején kívül a munkaerők fenntartása a tőkejavak gyarapításának idejére is biztosítva legyen.²⁵ Csak éppen félrevezető volna azt hinni, hogy a munkaerők eltartásának szükségessége a tőkejavak akkumulációjának merev határt szab. A gazdasági életben úgyszólván minden, így ez is, elasztikus. Rentabilitási lehetőségek és meggondolások döntik el, hogy a tőkejavak és a munkaerők felhasználása miként oszlik meg a valóságban a fogyasztási és a tőkejavak között, bár a fogyasztási javak termelése egy bizonyos ponton túl természetesen nem szorítható meg. Ezen naturális szemléletnél azonban mindenestre indokolt a tőkejavak gyarapodásának okát a közgazdaság megtakarításaiban látni, csak figyelemmel kell arra is lenni, hogy ezek a megtakarítások nem okvetlenül a kisjövedelmű gazdálkodó egyedek önkéntes elhatározásainak a folyománya, hanem a piaci, rentabilitási helyzet által lesznek kikényszerítve.

A fizetési hatalmat jelentő új pénztőke megalkotásának feladatát a szanálási korszak alatt is nagyrészt a jegybank látta el s ennek megfelelően az általa emittált papírpénz és az általa nyújtott, le nem hívott hitelek révén keletkezett, vele szemben fennálló zsírókövetelések összege az inflációs korszak végekor fennállott állomány sokszoros összegére duzzadt meg. Az infláció megválasztott definícióján múlik, annak kívánjuk-e ezt tekinteni. Azonban kétségtelen, hogy ezen pénzszaporítás ellenére a pénzromlás megszűnt, főként azért, mert a jegybanknak, az állami pénzigények által többé nem ostromolva, egyszerre módjában állt az arany- és valutával devizapolitikai eszközeivel a pénzének értékét megóvni és fenntartani.

A jegybank által az utolsó két év folyamán újonnan alkotott magyar valutájú pénztőke nagyrészt nem egyéb a külföldről beszivárgott tőke ellenértékénél. A külföldről kölcsönvett pénztőke egyik felhasználási módja a külfölddel szemben fennálló esedékes tartozások prolongálása vagy konvertálása. Magába az országba, a magyar fizetési közösség területére külföldi tőke azonban csak kétféleként folyhat be: az ország kül-

²⁵ Ezt a módosított munkabérialap-elméletet nálunk elsősorban Navratil képviseli, l. i. m. 42. l. Ez a felfogás egyébként Böhm-Bawerkra vezethető vissza, l. Positive Theorie des Kapitaless. Első kötet. Negyedik kiadás. Jena 1921., 391. és köv. l.

kereskedelmi mérlegében kimutatott árúforgalomban, amikor is a kereskedelmi mérleg passzív lesz, s akként, hogy a jegybanknak magyar pénztőke ellenében eladják. A jegybank által alkotott új pénztőke tekintetében tehát nem lehet kétséges, hogy az nem „takarékoság” eredménye.

A szóbanforgó időben a magánvállalkozási pénzüintézetek betétállománya és kihitelezett tőkéje ugyancsak tekintélyesen megnövekedett. A közkeletű felfogás hajlandó ezeket az összegeket is gazdasági megtakarításoknak tulajdonítani. Ezzel szemben áll a régebbi irodalomban főként *Macleod*,²⁶ az újabban pedig *Hahn*²⁷ által képviselt felfogás, mely szerint bizonyos esetekben a kezdeményezés a hitelnyújtás oldalán van. Ez az elmélet sem vonja természetesen kétségbe annak a lehetőségét, hogy hitel közgazdasági megtakarítások alapján nyújtsanak. Ilyenkor a hitel, — ahogy mondani szokás —, a megtakarított összegek formájában jelentkező vagyoni erőt valóban eljuttatja attól, akinél fölösleges, ahhoz, aki annak a legjobb hasznát tudja venni, aki igénybevételeért megfelelő biztonság mellett a legmagasabb kamatot hajlandó fizetni. A hitel ilyenkor szaporítja a tőkejavak állagát, miután előrelátható, hogy az, akire a megtakarítást eszközölő egyed vásárlóereje a hitel útján átszáll, azt a termelésben fogja felhasználni. Ebben az esetben pedig az a kérdés, vajjon a hitel abban az értelemben is hozzájárul-e a tőkeképződéshez, hogy általa új javak valószínűséggel is képződnek, tárgyaltan, miután ezen „nem inflatorikus” hitel lényege, hogy egy létező vagy keletkező jószágra való jogosítvány átruháztatik egy másik gazdálkodó egyedre.²⁸ Sajnos azonban nem valószínű, hogy az utolsó két év alatt az ilyen jellegű megtakarítások nagyon jelentékenyek lehettek. A pénzüintézetek idegen tőkéjének mai tényleges nagyságát ilyenmód nem lehet okadatolni.

Számba jön mindenesetre az is, hogy pénzüintézeteink összeköttetések révén tekintélyes összegű külföldi hiteleket vesznek igénybe. Ezeket ma már részben magyar valutában tudják felvenni. Ilyenkor, ha ez az összeg új tőkeként jött a külföldről az országba, az idegen valutának magyar pénzre történt átváltását a jegybank, a külföldivel közvetlenül állván szemben, eszközölte. Az új pénztőkének a belföld számára való forrása ebben az esetben tehát a jegybank, amely esetet előbb már érintettük. A gyakoribb eset azonban mindenesetre

²⁶ H. D. *Macleod*: *Elements of Political Economy*, London 1858., 243. és köv. l. *The Theory and Practice of Banking*, London I. kötet, 6. kiadás, 1902, II. kötet, új kiadás 1911. *The Theory of Credit*, 2. kiadás, London 1897.

²⁷ Albert *Hahn*: „Kredit“ *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, 4. kiadás, V. kötet, 944. és köv. l. *Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits*, 2. kiadás, Tübingen 1924., *Geld und Kredit*, Tübingen 1924.

²⁸ *Hahn* i. cikke a *Handwörterbuchban*, 945. l.

az, hogy a külföld a hitelt idegen értékekben nyújtja. A megfelelő összegeknek a segítségével az ország közgazdaságja részben kitolja a külfölddel szemben fennálló kötelezettségei teljesítésének a határidejét, amikor is az a tőkéknek az országon belül végbemenő képződésére nincs közvetlen befolyással. A külföldi hitel további része azonban, ha eltekintünk attól a nem túlságosan fontos esettől, hogy bizonyos gazdaságoknak szükségük van külföldi pénzben tartott pénztár- és bankkövetelési készletre is, szükségszerűen ugyancsak a jegybankhoz talál utat, a bank vagy adósa csak ott válthatja át magyar valutára. A külföldről származó hiteleknek ebből a hányadából tehát ugyancsak inflatorikus, még pedig a jegybank által létrehozott, pénztőke lesz.

A bankok idegen és kihitelezett tőkéje keletkezésének van még egy harmadik lehetősége is, azonban, bár az említett Hahn-féle elmélet az általam kimutatott második forrásról nem tesz említést és ennek tulajdonítja a legnagyobb jelentőséget, nem valószínű, hogy a konkrét esetben ennek a lehetőségnek a kihasználása nagyon előtérbe nyomulhatott. Ez a pénztőke-forrás a bankok hitelnyújtási kapacitásában rejlik. A bankoknak, az ország fizetési szokásainak és az egyes bankok iránti bizalomnak korlátja között módjában áll gazdálkodó egyedeknek oly összeg erejéig hitelt nyújtani, amely tekintetében bizvást számíthat arra, hogy az más, de esetleg akár ugyanazon gazdálkodók pénztárkészlet²⁹ szükségletét nem fogja meghaladni s ezért, akár más pénzintézetek közvetítése útján, nála betétként, vagy „napi pénz”-ként el fog helyezettetni. A bankok számára, liquiditásukon kívül, mely a passzív és aktív ügyleteik esedékességi határidejének megfelelő összhangján múlik, az a lényeges, hogy azok összegileg nagyjából megegyezzenek. S az elméletnek el kell ismernie, hogy az inflatorikus hitel mellett is lehetséges, amikor is a kezdeményezés a kihitelezés oldalán történik meg.³⁰ Csak éppen nem valószínű, hogy Magyarországon ezidőszerint az ilyenmód keletkezett pénztőke-összegek nagyon jelentékenyek lehetnének. A bankok hitelképességét ugyanis részben már az előbb említett két forrásból táplálkozó betétállomány veszi igénybe, úgy hogy ezen harmadik kihitelezési lehetőséghez már ezért is csak nagyon óvatosan nyúlhattak hozzá. A külföldi, akárcsak rövidlejáratú betétállomány számadatainak ismerete esetében ezt a kérdést illetőleg némileg tisztán láthatnánk. A vonatkozó adatok azonban, sajnos, nem hozzáférhetőek. Mindenesetre lehetségesnek látszik azonban, sőt talán valószínű is, hogy a pénztőke képző-

²⁹ Erről l. Paul Schulz-Kiesow: Die Kassenhaltung, Jena 1925.

³⁰ Az ilyen hitel kívánatossága vagy helytelensége természetesen egészen különálló kérdés: bizonyos fokig mindenesetre serkentőleg hat a termelésre.

désének ezen hitel-inflatorikus módja, mely egy bizonyos pontig a termelésre is serkentőleg hat, a következő években komoly jelentőségre fog szert tenni. Az ugyanis bizonyosság, hogy a hiteltőke összege fokozatosan meg fog duzzadni ismét. Megjegyzendő természetesen, hogy a hiteltőke várható keletkezésének leírt módozata tudatosan mechanisztikus. Amellett persze kétségtelen, hogy pénzüsszegek megtakarítására is szükség van, azonban utóbbi a folyamat *második* — bár az elsővel egyenlő fontos — szakasza.

A belföldön fizetési hatalmat adó pénztőke tehát, mint láttuk, a mai viszonyok mellett nagyrészt inflatörikus eredetű, a forrása pedig majdnem kizárólag a jegybank. Ez kitűnik abból is, hogy a jegybank által kibocsájtott pénzüsszeg nagyobb hányada még csak formailag sincs kapcsolatban a közgazdaság termelési eredményeinek a forgalombahozatalával. A jegybank váltótárcája aránylag meglepően kis összegű.

A pénztőke keletkezésének kérdésével kapcsolatban még egy tényre kell figyelmeztetni. Pénztőke ugyanis a közgazdasági termelés dinamikájában is keletkezhetik. A mai kapitalisztikus gazdasági rendszer mellett a közgazdaság szükségleteinek megfelelő, tehát a piacon elhelyezhető új javak pénzalakot öltenek, vagyis a termelés kiterjesztésének esetében a közgazdaság javainak árösszege megnövekedik. Az előadott módosított mennyiségi pénzelméletnek tekintettel kell tehát arra is lennie, hogy a pénztőke-oldal nagysága részben a tőkejavak oldalával párhuzamosan változik meg, anélkül, hogy az akár az árszínvonalra vagy a pénz vásárlóerejére, akár a jövedelemeloszlásra hatással volna. A kiterjesztett termelés jószág-többlete materiális pénztőke képződésének a bázisául szolgál olyankor, amikor alapjában kereskedelmi váltókat bocsátanak ki s azokat a bankok új hiteltőke ellenében leszámítolják. Ennek szorosabb értelmű inflatorikus következménye csak akkor lehet, ha — ami gyakori eset — a termék a fogyasztóhoz való útján többször s mindig új hitelcímlet ellenében gazdát cserél, úgy, hogy egyszerre forgalomban levő több ilyen címletnek s azok ellenében alkotott új hiteltőkének szolgál alapul. Ebben az esetben a pénztőkék értéke és mennyisége természetesen megváltozik.

Eddigi fejtegetéseimmal bizonyítani reméltem, hogy a pénztőke és a termelt termelési javak keletkezésének és elmulásának a kérdését miért és mennyiben kell elkülönítve taglalni. Van elmélet, mely a tőkejavak keletkezését helyesen érzékelteti, de a pénztökére nem alkalmazható. Ismét van olyan magyarázat is, mely a pénztőke viszonyait kifogástalanul elemezi, a tőkejavak tekintetében azonban csődöt mond. Erőszakosság ezeket az egyoldalú elméleteket olyan területen is alkalmazni akarni, amelyre nem illenek. Még nem eklekticiz-

mus, hanem ellenkezőleg, a fogalmak tisztázása, ha mindkét elmélet érvényességét arra a területre szorítjuk, amelyre egyszerűséggel alkalmazható. Hiába van a köznapi szóhasználat, mely nem tesz különbséget a pénztőke és a termelt termelési javak készletei között, megdönthetetlen tény, hogy a két jelenség különböző s ezért indokolt, két fogalommal operálni s nem lehet meglepő, ha a kétféle tőke, a pénztőke és a tőkejavak sorsát csak különböző elméletek segítségével leegyszerűsítve tudjuk megérteni.

Pénztőke és tőkejavak azonban kapcsolatba jönnek egymással. Az utóbbiakat épen azért nevezhetjük tőkebefektetésekknek is, mivel az előbbinek ép egyik természetes hivatása az, hogy vele tőkejavakat szerezzünk meg.³¹ A pénztőke és a tőkebefektetések egymásra való átcserélésének fontos közgazdasági következményei vannak, az átcserélés ténye magában azonban magángazdasági jelentőségű csupán, miután — s erről semmi esetre sem szabad megfeledkeznünk — az átcserélés révén még sem a tőkebefektetések maradandó állaga, sem a pénztőke nominális összege nem változik meg,³² miután csupán a birtokos személye lesz más. Az inflatorikus — hitel útján keletkező — új pénztőke közgazdasági hatása az, hogy — noha az új pénztőke távolról sem jelenti új tőkejavaknak a létrehozását — a javak eloszlását befolyásolja. A termelő tőkejavak maradandó alapja növekedéséhez az szükséges, hogy a rendelkezésre álló termelési tényezők megfelelő irányítással a fogyasztási javak közvetlen előállításától elvonassanak és termelési kerülők felé tereltesse. A javak elosztásának a fizetési hatalmat jelentő új pénztőke által való befolyásolása előreláthatólag és bizonyos természetszerű korlátok mellett — miután a fogyasztást egy bizonyos ponton túl nehéz megszorítani — a tőkejavak fokozott előállítását idézi elő. Erre annál is inkább lehet számítani, mivel a hitelbe kapott pénztőke utáni kamatfizetési kötelezettség a hitel igénybevevőit egyenesen kényszeríti arra, hogy azt pénzhozadékokat biztosító módon használják fel. S habár tehát kétségtelenül igaz az, hogy tőkejavak csakis a termelés eredményei egyrészének megtakarítása útján jöhetnek létre, viszont el kell azt is ismerni, hogy az új pénztőke megfelelő kezekben összpontosuló fizetési hatalma részben talán a termelés serkentése, főként azonban a fogyasztás egész mechaniztikusan kiváltott megszorítása révén ki tudja kényszeríteni azt, hogy a közgazdaság ilyen megtakarításokat eszközöljön. Pszichológiai meggondolások közre-

³¹ A pénztőkével lehet ugyanis tartozásokat is kiegyenlíteni, személyes szolgáltatásokat megfizetni, fogyasztási javakat beszerezni.

³² Az utóbbi csupán abban az esetben változik meg, ha az adásvételi ügyletegyik szerződő fele egy a hiteltőke létrejöttében közrejátszó intézmény volna.

játszanak ugyan, sőt épp ezek mozgatják a vázolt tényeknek a játékát is. A közgazdaság minden vonatkozásában az emberi elmék a különböző határozódásoknak a kiegyensúlyozására törekszenek, ha azonban a tények, amelyekkel számolnak, megváltoznak, önként értődő, hogy a közgazdaság egész kitagozódási rendjének is meg kell remegnie. Fizetési hatalmat jelentő új pénztőkének a keletkezése pedig épp ilyen tényeket jelent. Csupán azt a kérdést nem lehet tehát elméletileg minden esetben érvényesen eldönteni, hogy az inflatorikus pénztőke serkenthet-e — legalább is átmenetileg — a *meglévő* termelő berendezés intenzívebb kihasználására. Ezt sokszor vitatták, az állításnak azonban csak korlátozott lehet az érvényessége, mert amint a pénztőke nagyobb mértékű inflációja kikezdi a pénznek az értékét, a közgazdaság produktivitásának a legkülönbözőbb okok következtében amúgyis csökkennie kell.³³

Fejtegetéseimnek a végéhez értem. A jelenségek és események, melyeknek okát és összefüggését megadni törekedtem, oly közel esnek még mihozzánk, hogy, akárcsak a fától az erdőt, nehéz az azokat összekapcsoló vonalnak folyamatosságát meglátni és a gazdasági történés mozgó rugóinak mechanizmusát felismerni. Pedig ez érdekfeszítő probléma. S ha az általam vázolni megkísérelt magyarázat nem is egészen kielégítő, remélhetőleg mégis alkalmas annak a bizonyítására, hogy a probléma fontos és érdemes vele foglalkozni.

Varga István.

³³ Németországban és Ausztriában a háborút közvetlenül követő időben az inflációs pénztőkével oly ügyesen operáltak, hogy sikerült a termelő szervezetet részben kibővíteni. Ez ott is olyként ment végbe, hogy a fogyasztás mechanikusan nagy mértékben megszorított, a fogyasztástól elvont javak és munkaenergiák pedig új termelési javak előállítására fordítottak.

A pályaválasztási tanácsadás szervezése.*

Előadásom három kérdésre felel:

1. Miért aktuális ez a kérdés nálunk és mi köze van a m. kir. állami munkaközvetítő hivatalhoz?
2. Hogyan szervezték a pályaválasztási tanácsadást külföldön?
3. Hogyan kellene azt megszervezni nálunk?

I. Miért aktuális ez a kérdés nálunk s mi köze van a m. kir. állami munkaközvetítő hivatalhoz?

A kérdést nálunk aktuálissá teszi a tény, hogy az 1884. évi XVII. t.-cikkbe iktatott ipartörvény módosításáról szóló 1922. évi XII. t.-cikk 77. §-a szerint:

„A kereskedelemügyi miniszter felhatalmazást nyer, hogy a gyermekek és fiatalkorúak helyes pályaválasztásának megkönnyítése érdekében tanácsadó szervezetet létesíthessen és a tanszerződés megkötése előtt az illetékes tanácsadó szerv véleményének kikérését kötelezően megszabhassa.

Ugyancsak felhatalmazást nyer a kereskedelemügyi miniszter, hogy a gyermekek és fiatalkorúak lelki és testi gondozása céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértően megfelelő szervezetet létesíthessen és hogy az ennek működéséhez szükséges anyagi eszközök előteremtése céljából az általuk foglalkoztatott gyermekek és fiatalkorúak után, üzletük minőségének és helyének figyelembevételével a munkaadókat, esetleg amennyiben vagyoni viszonyaik megengedik, a gyermekek és fiatalkorúak szüleit is megfelelő járulékok fizetésére kötelezhessen. Ezeket a járulékokat nemfizetés esetén közigazgatási úton, a közadók módjára kell behajtani.“

Ugyanezen törvény a pályaválasztási tanácsadás életbehívásához magában a törvényben megteszi az első lépést a 76. §-ban foglalt ama rendelkezésével, amely szerint gyermek és fiatalkorú kiképzésére tanszerződés csak abban az esetben köthető, ha a gyermek, illetőleg fiatalkorú hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolja, hogy a kérdéses foglalkozásra alkalmas.

* A II. tehetségvédelmi és pályaválasztási kongresszuson Budapesten, 1926 február hó 3-án tartott előadás.

A kérdésnek a m. kir. állami munkaközvetítő hivatalhoz pedig az a köze van, hogy ez az állami hivatal volt az első olyan állami hivatal, amely a pályaválasztási tanács kérdésével, mint a munkanélküliség elleni küzdelemnek s egyben a munkaközvetítés sikerességének egyik fontos eszközével már keletkezésének első éveiben behatóan foglalkozott. A kereskedelemügyi minisztérium figyelmét e kérdésre, amikor arra alkalom nyílott, felhívta. A székesfőváros részéről a háború alatt és az ú. n. „forradalom“ előtt egyes polgári iskolákban megkezdett kísérletekbe bekapcsolódni igyekezett. A nyugodtabb idők beálltával a székesfőváros tanácsát e dolog fontosságára és újabb felkarolására ösztökélte és általában azon volt, hogy a kérdés iránt érdeklődő hatóságokat, közintézeteket és magánosokat egységes és egyetértő munkára hozza össze.

Az 1919 év folyamán e hivatal a pályaválasztási tanácsadás, a tanoncoktatás, közvetítés és tanoncvédelem körül érdekelt hivatalos és társadalmi szervek bevonásával szakértekezletet is tartott, melyen az alábbi megállapodások jöttek létre:

a) Az értekezlet szükségesnek és üdvösnek tartja, hogy a tanoncközvetítés egységesen, központosítva, hatósági szerv által intéztessék. Helyesli azt az elvet, hogy mielőtt a közvetítő valahová tanoncot közvetítene, előbb győződjék meg arról, hogy a hely úgy a szakmabeli kiképzés, mint a gyermek testi, lelki és erkölcsi épsége szempontjából megnyugtató-e?

b) A pályaválasztási tanácsadó intézményt, mint főleg negatív irányban működő szervet, fontosnak tartja és a pályaválasztás megkönnyítése érdekében az iskolai oktatásnak oly irányú megreformálását kívánja, hogy a gyermek fogékony lelkébe már az iskola padjaiban beoltassék a munka szeretete és az ipari pályák megbecsülése. Erre pedig legjobb mód az összes oktató intézetekbe a *kézügyességi oktatást* kötelezően bevezetni. E révén a hajlamok felismerése is lehetővé válik.

c) A tanoncközvetítésnek és a pályaválasztási tanácsadó intézménynek a legteljesebb szervezése mellett az utólagos tanoncvédelem sem hanyagolható el. A munkaközvetítő a patronázzsal szoros kapcsolatban legyen, az előbbi közvetítsen, az utóbbi, illetőleg a fiataalkorúak felügyelő hatósága, védje a tanoncnak adott ifjakat testi, egészségi és erkölcsi tekintetben, de nemcsak a bűnözőket, hanem valamennyit.

A hivatal megkeresése folytán 1921-től kezdve a székesfőváros tanácsa minden iskolai évben körlevéllel hívja fel a községi, közép, polgári és az elemi iskolák igazgatóit a pályaválasztási tanácsadás fontosságára. Kiosztja a budapesti hatósági munkaközvetítő tanonc-megbízasi űrlapjait s annak a „Pályaválasztási tanácsadó véleménye“ című rovatába, illetőleg a lap hátára feljegyezteti az iskola és a kerületi, illetőleg iskolaorvos véleményét arra nézve, hogy az űrlapon megnevezett iparos

vagy kereskedő tanoncjelölt a választott pályára alkalmas, helyesebben nem alkalmatlan-e?

E lapok a budapesti hatósági munkaközvetítőhöz küldetnek, mely azok adatai alapján a tanulókat ipari és kereskedelmi üzletekbe tanoncokul elhelyezni megkísérli.

Összeköttetést tartott fenn a hivatal, amíg az ipartörvény novella az orvosi vizsgálatot kötelezőleg elő nem írta, a budapesti ker. pénztár által létesített pályaválasztási orvosi tanácsadó intézménnyel is, amely a budapesti hatósági munkaközvetítő által odaküldött tanoncok ingyenes orvosi vizsgálatát szívésségből díjtalanul vállalta.

Végül a hivatal a kereskedelemügyi minisztertől előzetesen kikért engedéllyel otthont adott az első magyar nyilvános *pszichotechnikai* laboratóriumnak, mely *Bálint Antal* pszichotechnikus szakszerű vezetése alatt a VIII., József-u. 33. sz. alatt ma is dolgozik s a budapesti hatósági munkaközvetítő által hozzáküldött gyerekek szüleinek díjtalanul ad szakvéleményt.

Mindezekkel talán némi alapot szerzett a hivatal ahhoz, hogy a pályaválasztási tanácsadás megszervezésének kérdéséhez hozzászóljon s azt a megvalósuláshoz közelebbvinni, illetőleg legalább is az ipartörvény novella rendelkezésének megfelelőleg életrehívni igyekezzék.

II. Hogyan szervezték a pályaválasztási tanácsadást külföldön?

A pályaválasztási tanácsadás külföldön az egész ország területére kiterjedőleg rendszeresen és törvénnyel, *Németországban van szabályozva.*

A munkaközvetítésről szóló 1922. évi július hó 22.-i német törvény a munkaközvetítés birodalmi központi szervét a „Reichsarbeitsvermittlungsamts”-ot, mely az 1922 szeptember 30.-i rendelettel „Reichsarbeitsverwaltung” nevet nyert, 26. §-ában felhatalmazza arra, hogy saját igazgató tanácsának s az érdekelt szak és gazdasági egyesületek meghallgatásával a pályaválasztásra és tanoncközvetítésre általános irányelveket állapítson meg, az e célra szolgáló intézmények felett a szakszerű felügyeletet a tartományi (országos) főhatóságokkal egyetértve gyakorolhassa és *a kibocsátott irányelvek mőkacs figyelmen kívül hagyása esetén az ily intézetek bezárását követelhesse.*

* E hivatal a „Reichsarbeitsministerium”-nak külső főhivatala. Ügykörébe tartozik a munkásbiztosítás kivételével (amelynek főszerve a Reichsarbeitsversicherungsamt) az egész munkaügyi igazgatás. (Munkaközvetítés, sztrájk és békéltetés, kollektív szerződések, munkanélküliek segélyezése, bér-, ár- és munkapiac statisztika.) Hiv. lapja: a Reichsarbeitsblatt.

E törvény alapján a nevezett hivatal egyfelől megállapította a hatósági munkaközvetítő hivataloknál, másrészt e hivatalokon kívül végzett pályaválasztási tanácsadásnak irányelveit. Ezekből érdekel bír kiemelni a következőket:

A tartományi (országos) munkaközvetítő hivatalok (Landesämter für Arbeitsvermittlung) *kötelezve vannak arra, hogy tevékenységüket a pályaválasztási tanácsadásra és a tanoncközvetítésre is kiterjesszék.*

A helyi hatósági munkaközvetítők erre *kötelezve nincsenek ugyan*, de amennyiben tevékenységüket erre kiterjesztik, részletesen előírják az irányelvek azt, hogy mit végezzenek és mily módok mellett. A tartományi főhatóságnak e mellett megvan a joga arra, hogy a területén lévő hatósági (városi) munkaközvetítő hivatalokat a pályaválasztási tanácsadás és a tanoncközvetítés bevezetésére fentemlített irányelvek szem előtt tartásával kötelezhesse is. (Ezzel a joggal eddig a porosz, a württembergi s a thüringeni kormányok éltek).

Egy *tartományi (országos) munkaközvetítő* hivatalnak a pályaválasztási tanácsadás és tanoncközvetítés tekintetében a következő hatásköre van:

a) Közreműködik a kerületében levő hatósági munkaközvetítőknél a pályaválasztási tanácsadás és tanoncközvetítés berendezése és kiépítése körül.

b) Ez intézmények felett szakszerű felügyeletet gyakorol és pedig, ha ezzel a Reichsarbeitsverwaltung megbízza, a hatósági munkaközvetítőkön kívül szervezett ily intézmények felett is.

c) Figyelemmel kíséri a pályaválasztás és tanoncmunkapiacot érdeklő mozgalmakat.

d) Szabályozza a helyközi tanoncközvetítést.

e) Gondoskodik, hogy az érdekelt körök és helyek a pályaválasztás és a tanoncközvetítés körül közremunkáljanak.

f) Gondoskodik a pályaválasztási tanácsadók kiképzéséről.

g) Gyűjti és feldolgozza a pályaválasztási tudományt érdeklő anyagot s hasznosítja azt a gyakorlati pályaválasztás céljaira.

h) Közvetlenül végzi a pályaválasztási tanácsadást ama élethivatások vagy személyek ama csoportjai részére, amelyek részére azt a hatósági (helyi) munkaközvetítők nem vállalhatják.

i) Oda hat, hogy a mezőgazdasági, városi és kézműipar. kereskedelem és háztartási munkára kiképzési lehetőségek teremtesse.

A pályaválasztás körében egyéb feladatokat a Landesamt csak a Reichsarbeitsverwaltung hozzájárulásával vállalhat. A pályaválasztási tanácsadás és tanoncközvetítés ügyvitelét a Landesamt igazgató-bizottsága állapíthatja meg, amely a kér-

déseket tárgyaló üléseire tanácskozási joggal szakértőket hívhat be. Ily egyénekből egy szaktanács is alakítandó, melybe bevonandók a tanférfiak, orvosok, pszichológusok, a népjólétet gondozó és az iparfelügyelői szervek, a pályaválasztási tanácsadást gyakorlatilag művelők (nők is), továbbá a gyári, kézműipar, kereskedelem, mezőgazdaság és háztartás köréből munkaadó és munkások egyenlő számában.

A hatósági munkaközvetítőkre nézve felállított irányelvek szerint, amint fentebb már jeleztük, azok a pályaválasztási tanácsadás és tanoncközvetítés bevezetésére nincsenek kötelezve, de ha bevezetik, megállapítja a kereteket, amelyeken belül ez a működési ágazat végezhető.

A hatósági munkaközvetítők idevágó hatásköre az alábbiakban van körülírva:

a) A fiatalok pályaválasztásának tervszerű előkészítése s a nyilvánosság tájékoztatása a pályaválasztás kérdéséről.

b) A tanácsot kérő mind két nembeli egyéneknek tanácsadás és azok tájékoztatása a pályaválasztás tekintetében úgy a pályarálépés előtt, mint az esetleges pályaválasztásnál, úgyszintén tájékoztatás a kiképzési és továbbképzési lehetőségekről.

c) Felvilágosítás a különböző pályákra kiképző intézetekről.

d) Közvetítés szakmai, egészségügyi és erkölcsi tekintetben kifogástalan tanonchelyekre.

Kiterjedhet ez intézeteknél a pályaválasztási tanácsadás és tanoncközvetítés arra is, hogy a tanácsal ellátott és elhelyezett személyek szakszerű kiképzésének folyamatát ellenőrizze, amennyiben e célra különleges szervek rendelkeznek.

Egyéb feladatok csak a Landesamt hozzájárulásával karolhatók fel.

A hatáskör szabályozása mellett még az alábbi irányelvek követése kötelező:

Avégből, hogy az iskolát elhagyó ifjúsággal tervszerűen lehessen foglalkozni, összeköttetést kell fenntartani a tanácsadó körzetében levő iskolákkal.

A pályaválasztási tanácsadás és tanoncközvetítés, lehetőleg egyesítendő, mindkettőt páratlanul kell teljesíteni és egy bizonyos élethivatás érdekeit alá kell rendelni az általános gazdasági és szociális szempontoknak.

A hatósági munkaközvetítő igazgató-bizottsága állapítja meg ez ágazat ügyvitelét s dönt az ügyvitelt érintő panaszok dolgában.

Az igazgatóságba szakemberek tanácskozási joggal bevonhatók s rendszerint egy szaktanács szervezendő itt is a fent ismertetett alapelvek szerint, melynek elnöke a hatósági munkaközvetítő elnöke, illetőleg helyettese. A pályaválasztási tanács-

adásnak ellátására külön bizottságok szervezendők, illetőleg e célra szakértők bevonhatók.

Igen fontos előírás az, hogy a pályaválasztási tanácsadást intéző egyén bírjon a szükséges szakismerettel a pályaválasztás és az ifjúság gondozásának egész területén, továbbá, hogy ilyenek gyanánt csak olyanok alkalmaztassanak, akiknek e téren legalább 5 évi sikeres gyakorlatuk van, az ifjúsággal való bánásmódhoz értenek és legalább is 28 évesek. Amennyiben valaki több mint 3 évig a pályaválasztási tanácsadást valamely tanfolyamon vagy szak- vagy főiskolán több mint 3 évig tanulta, ez egészben vagy részben az 5 évi gyakorlati időbe beszámítható. Ahol szükséges, a pályaválasztási tanácsadás főfoglalkozása legyen annak, aki ezt végzi; nők részére az ilyen tanácsadás női szakértőre bízandó.

A hatósági munkaközvetítő hivatalokon *kívül* rendszeresen (nem csupán alkalmilag) végzett pályaválasztási tanácsadásra és tanoncközvetítésre a Reichsarbeitsverwaltung idézett rendelete a következő irányelveket állítja fel:

1. Az intézmény nevéből ki kell tűnnie annak, hogy ki tartja fenn s a tanácsadás és közvetítés mily szakmára terjed ki. A névnek olyannak kell lenni, hogy az intézmény lényegéről felvilágosítást adjon s ne legyen alkalmas arra, hogy a hatósági munkaközvetítőknél történő pályaválasztási tanácsadás és munkaközvetítéssel az intézményt össze lehessen téveszteni.

2. Működése pártatlan legyen s megfelelően figyelembe vegye a hajlamot, a testi és a szellemi képességet, a gazdasági és családi viszonyokat, a munkapiac helyzetét s a választandó életpálya kilátásait.

3. A közvetítés csak úgy a szakma szempontjából, mint egészségügyi és erkölcsi szempontból kifogástalan helyre történhetik és nem szabad ennek alkalmát felhasználni arra, hogy gazdasági, vallásos vagy politikai egyesületekbe tagokat tobozzanak.

4. A pályaválasztási tanácsadók személyére nézve itt is elő van írva a 28 éves életkor, szaktudás, több évi gyakorlat és az ifjúsággal bántni tudás.

5. Amely intézmény ügyköre csak bizonyos élethivatásokra terjed ki, azokat, kik nem az illető szakmákra készülnek, a közintézményekhez (hatósági munkaközvetítők) kell hogy utasítsa.

6. Amennyiben az intézmények tanoncközvetítéssel foglalkoznak, kötelesek a Landesamt felhívására közölni a náluk nyilvántartott tanonchelyeket és helykeresőket s a piac kiegyenlítése s a tanoncemunkapiac áttekinthetése céljából szükséges adatokat.

7. Igyekezniök kell együttműködni a hatósági munkaközvetítővel, illetőleg ennek pályaválasztási tanácsadó és tanonc-

közvetítő osztályával. Ha e részben nincs megegyezés, a Landesamt ilyennek létrehozására kell hogy törekedjék.

8. Az összes idevágó intézmények felett a Landesamt gyakorolja a felügyeletet, melynek joga van az ügyvitelbe betekinteni s a felügyeleti jog gyakorlásához szükséges adatokat bekívánni. A felügyeleti jog a helyi hatósági munkaközvetítőkre át nem ruházható.

9. Új intézmény létesítése vagy a meglevő feloszlatása a Landesamtnak bejelentendő s a bejelentésben a vezetőt s annak kvalitásait is fel kell említeni s igazolni. A bejelentésben előadottaktól eltérő változások szintén bejelentendők.

10. Ezenkívül minden év augusztus 15-ig az előző budget évben (július 1-től június 30-ig) végzett munkáról a Reichsarbeitsverwaltung által kiadott nyomtatványon és 2 példányban jelentés teendő.

Északamerikában a Department of Labor (munkaügyi minisztérium) alkalmazási osztályában (U. S. Employment Service) van a pályaválasztási tanácsadás központi szerve (National Office). Ennek az osztálynak két alosztálya van. Az egyik a felnőtteké (Adult division), mely az amerikai állami munkaközvetítés központi irányító szerve. Feladata kizárólag a munkaközvetítés központi irányítása, szervei: a szövetségi központi hivatal, a zóna hivatalok (több államra kiterjedő hatáskörrel), az állami hivatalok (State Service), törvényhatósági hivatalok (Municipal service) és helyi hivatalok (Adult offices).

A másik alosztály az ifjúságé (Junior division). Feladata a pályaválasztási tanácsadás, a munkaközvetítés és az utánjárás, folytatólagos gondozás (Follow up). Együtt dolgozik az iskolákkal és főiskolákkal, a jótékonysági közintézményekkel és az ifjúsági hivatalokkal (junior offices), végül az ifjúságvédelmi magánegyesületekkel. Ennek az alosztálynak egyik tagozata az alkalmazási osztály (Division of Employment), a pályaválasztási tanácsadással és az elhelyezéssel foglalkozik. Emellett az ipar különböző ágaiban specialis vizsgálatokat tart s annak alapján egyes iparágak helyzetéről is felvilágosításokat ad. Foglalkozik továbbá munkaanalizissel és munkamenet leírásokkal is. Másik tagozata a nevelésügyi osztály (Division of Education), mely az ipar terén szerzett információkat hasznosítva, nevelési tanácsokat ad a szülőknek, a foglalkozásokról felvilágosításokat adó, nemkülönben a pályaválasztási tanácsadókat képző tanfolyamokat rendez és az ifjúság jellemének vizsgálatával s fejlesztésének módjaival is foglalkozik.

Amerikában különös súlyt vetnek a pszichológiai vizsgálatokra és pályaválasztási tanácsadók kiképzésére. Nagy üzemek és magánegyesületek is, támogatva az egyetemek által, rendeznek be ily célú intézményeket.

Angliában a munkaközvetítésről szóló 1909. évi szeptember hó 20-án kelt és 1910. február 2-án életbelépett „Labour Exchanges Act” végrehajtó rendelete felhatalmazza az angol kereskedelemügyi minisztert, hogy a fiatalkorú (17 évesnél fiatalabb) munkások munkásmegbízásaira vonatkozólag különleges rendelkezéseket bocsáthasson ki.

Az Anglia és Walesre kibocsátott 1920. évi február hó 7-én kelt ilyen különleges rendeletnek főbb határozmányai ezek:

A munkakeresők jelentkezésére a felnőttekétől eltérő szövegű munkásmegbízás van előírva.

Az ilyen munkások kéréseiket egy a miniszter által e célra alkalmasnak elismert helyen írásban terjeszthetik elő. Ha e kérés azonnal átküldetik egy munkaközvetítőhöz, ott a személyes bejelentésekkel egyenlő módon kezelendő.

A rendelet felhatalmazza a minisztert, hogy az általa megfelelőnek ítélt helyeken külön bizottságot szervezzen az ifjúmunkások foglalkoztatásának gondozására. Ezeknek célja a munkaközvetítőt tanácsal támogatni az ifjú munkások elhelyezése körül s egyben pályaválasztási tanácsadóként működni a szülők, ifjak és leányok részére.

E bizottság tagjai részint olyan egyének, akik a fiatalság nevelése és egyéb viszonyai körül tapasztalatokkal és ismeretekkel rendelkeznek, részint pedig munkaadók és munkások. A tagokat a miniszter nevezi ki és pedig a munkaadókat és munkásokat a hatósági munkaközvetítők mellett szervezett tanácsadó paritásos bizottságok javaslata alapján, a többieket azon hatóságok, szervezetek és személyek meghallgatásával, amelyeket a miniszter ez ügyben való tanácsadásra a leginkább hivatottaknak tart.

A kereskedelemügyi miniszter által kijelölt munkaközvetítő tisztviselők és a kultuszminiszter által kijelölt tanfelügyelők e bizottság ülésein résztvenni kötelesek. Ügyrendjüket a kereskedelemügyi miniszter vagy annak engedelmével ők maguk állíthatják meg.

Ha a felsőbb oktatásnak egyik helyi bizottsága, amelynek törvényes joga van arra, hogy a fiúknak és leányoknak a pályaválasztás és az ezzel összefüggő kérdésekben tanácsot, felvilágosítást vagy támogatást nyújtson, a kultuszminisztérium elé e jog gyakorlására nézve programot terjesztett s azt a miniszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve változatlanul vagy változtatással helybenhagyta, úgy a fenti rendelkezések, amíg a programot a kultuszminiszter megelégedésére hajtják végbe, ezen helyi oktatási hatóság területére az alábbi módosításokkal lépnek hatályba:

a) az ifjú munkásoknak a munkaközvetítőben való előjegyzése a programmal összhangban történjék.

b) A tanácsadó külön bizottság a pályaválasztási tanácsadást csak a programmal összhangban teljesítheti.

c) A kereskedelemügyi miniszter a program szerint összeállítandó bizottságot ismerheti el a fenti rendeletben említett külön bizottság helyett, illetőleg a bizottságot, annak területét vagy összeállítását megváltoztathatja.

Mindennek azonban az az előfeltétele van, hogy a program szerinti bizottság elegendő számú olyan tagból áll, kik kellő tapasztalással és ismeretekkel rendelkeznek a nevelés, valamint az ipari viszonyok terén. A kereskedelemügyi miniszter egyébként, ha a körülmények úgy kívánják, a külön bizottságot, avagy annak területét és összeállítását megváltoztathatja.

Ezekből az tűnik ki, hogy Angliában a pályaválasztási tanácsadás központi irányítója ugyan a kultuszminiszter, de a gyakorlatban szoros kapcsolatba volt hozva az állami munkaközvetítőkkel s a kereskedelmi miniszternek a gyakorlati kivitelben döntő szava van. Legújabbán az 1921. évi nevelési törvény és a munkanélküliségi biztosításra vonatkozó 1923. évi törvénynovella a pályaválasztási tanácsadást a helyi oktatásügyi hatóságok ügykörébe utalja. Főszílyt az angolok a nevelési és gazdasági szempontokra helyezik. A lélektani tudományos kutatásoknak a pályaválasztási tanácsadás kérdésében itt még alárendelt szerep jut.

Olaszországban Róma városa rendezett be nemrég egy pályaválasztási tanácsadó szolgálatot, melynek feladatává tette:

a) középfokú iskolák 4 alsó osztályába járó ifjúságot az utolsó 3 évfolyamban a különböző életpályákról (leírás, előadás, mozifelvétel, iparvállalatok meglátogatása útján stb.) tájékoztatni;

b) szülőkkel és gyermekekkel a különböző életpályák követelményeit megismertetni;

c) a gyerekek szellemi és testi képességeit megállapítani s nekik a pályaválasztást, figyelemmel a munkapiac helyzetére, megkönnyíteni.

E szolgálatot egy szakbizottság intézi, melynek tagjai szakiskolai tanárok, orvosok, psychotechnikusok. E bizottság együtt dolgozik az ipari ellenőrző bizottságokkal, akik a tanoncszerződési feltételek betartása felett őrködnek.

Svájcban a pályaválasztási tanácsadás szövetségileg szabályozva nincs, de kész van idevonatkozólag egy törvényjavaslat. Kantonális törvények azonban már régebben foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Svájcban egyébként az a felfogás, hogy a tanoncügyért a felelősség elsősorban nem az államra, hanem a szaktestületekre és tanítómesterekre hárul. Van azonban egy társadalmi egyesület, a „Schweizer Verband für Berufsberatung u. Lehrlingfürsorge“, mely a pályaválasztási tanácsadás és szakképzés terén dolgozó összes erőket összefogni törekszik és

„Berufsberatung und Berufsbildung“ című szakközlőnyt is ad ki, mely a „Schweizer Gewerbe Zeitung“ mellékleteként jelenik meg.

E Verband 1924/1925. évi jelentése szerint annak tagjai a tanoncüggyel foglalkozó kantonális és helyi hatóságok, nemkülönben az egyes kantonokban fennálló pályaválasztási tanácsadó, tanoneközvetítő — és tanonegondozó szervek, munkaadó és munkásszervezetek, vagy ipari cégek, közhasznú társaságok és intézetek és egyes magánegyesületek.

A Verbandot a szövetségtanács is támogatja (12.000 franc segélyt adott a jelentés évében).

A Verband támogatja a kisebb tanácsadó helyeket, a pályaválasztási gazdasági részéhez szükséges anyaggal, gyűjti a statisztikai adatokat, kiadta létező ösztöndíjak jegyzékét, kidolgozta a pályaválasztási tanácsadás vándorkiállításának tervezetét.

Az egyes kantonok intézményei közül említendő a bazeli előképző iskola (Vorlehrklasse), ahol 1922 óta 2 osztályban a fa- és fémiparban nyernek gyakorlati és elméleti előképzést az iskolát elhagyó azok a növendékek, akiket nem lehetett tanoncul elhelyezni.

Nagy svájci cégek szívesen vesznek innen tanoncokat rövidebb tanidővel s ez az előképző iskola a pszichotechnikai vizsgálati módszerek értékes kiegészítőjének is bizonyult.

Egyébként a pályaválasztási tanácsadás itt is szoros összeköttetésben áll az iskolákkal és a hatósági munkaközvetítőkkel.

Spanyolországban az első állami 1924. évi tanonctörvény óta, a régebben Barcelónában már 1918 óta létezett s államilag támogatott városi pályaválasztási tanácsadó intézeten kívül, hasonlólt létesített az állam Madridban is. Ezek a szervezést végzik s a szükséges tudományos kutatásokat teljesítik. Az ipari szakoktatás központi intézeteihez tagozódnak és az ipari keresk. és munkaügyi miniszter alatt állanak. Ez intézetek alatt állnak a nagyobb ipari városokban szervezett pályahivatalok, melyek a tanácsadást vannak hivatva intézni. Az egész dolog még csak kezdő, de egyben fejlődő stádiumban van.

Franciaországban az idén adtak ki egy kormányrendeletet a pályaválasztási tanácsadásra vonatkozóan. A technikai nevelés államtitkára az ügy főintézője s a kézműves kamarák dolgoznak erőteljesen benne. A nagyobb ipari városokban már meg vannak szervezve a tanácsadó helyek, mindenütt együtt-dolgozva a hatósági munkaközvetítőkkel.

Lengyelországban a pályaválasztási tanácsadók mint a hatósági munkaközvetítők alosztályai kormányrendeletek alapján dolgoznak.

Belgiumban Brüsszelben van egy városközi pályaválasztási tanácsadó, mely úgy a tudományos, mint gazdasági szempontok figyelembevételével berendezve, a hatósági munkaközvetítővel kapcsolatban dolgozik.

Cseh-Szlovákiában a központ a prágai Massaryk akadémia pszichotechnikai intézete, mely szintén a hatósági munkaközvetítő központtal kapcsolatos.

III. Hogyan szervezzük meg a pályaválasztási tanácsadást Magyarországon?

A szervezésnek az 1922. évi XII. t.-c.-ben a kereskedelem-ügyi m. kir. miniszter részére adott felhatalmazás alapjára kell helyezkednie, ha gyorsan akarunk célhoz jutni. Ez a felhatalmazás ugyanis egyfelől törvényszabta útat vág, másfelől a gyerekek és fiatalok testi és lelki gondozása érdekében a szükséges anyagi eszközökről is gondoskodik.

Minthogy azonban az idézett törvénynek 77. §-a külön beszél pályaválasztási tanácsadó és külön a gyerekek és fiatalok lelki és testi gondozását intéző szervezetről, elsőnek az a kérdés merül fel, vajjon a pályaválasztási tanácsadás külön vagy — miután ez is a gyerekek és fiatalok testi és lelki gondozásának egyik ágazata — a testi és lelki gondozást intéző központi szervvel kapcsolatban mint annak egyik osztálya szerveztessék-e meg.

Mi az utóbbi felfogást valljuk már csak azért is, mert a törvény kifejezetten a most említett központi szerv megalkotása és működése számára gondoskodik a megfelelő anyagi eszközök előteremtéséről, midőn a minisztert felhatalmazza, hogy a munkaadókat az általuk foglalkoztatott gyerekek és fiatalok után üzletük minőségének és helyének figyelembevételével megfelelő és közzadó módjára közigazgatási úton behajtható járulékok fizetésére kötelezze, sőt ily járulékokot, amennyiben vagyoni viszonyaik megengedik, a gyerekek szüleire is kivetesse. Ily anyagi eszközök nélkül pedig természetesen az országos pályaválasztási tanácsadó szervezet megalakítása, működése sem lehetséges.

A második kérdés, amely itt felmerül, az, hogy a létesítendő pályaválasztási tanácsadó szervezet hatásköre az összes pályákra nézve, vagy csak az ipari és kereskedelmi pályákra nézve adjon tanácsot.

Felfogásunk szerint a pályaválasztási tanácsadás helyesen, egységesen s az egész országra kiterjedőleg csak úgy szervezhető meg, hogy hatásköre az összes foglalkozási ágakra kiterjesztendő, mert csak az összes foglalkozási ágak munkapiacának és természetének ismerete mellett kerülhető el az egy-

oldalúság, mely ha valahol, úgy itt járhat az egész nemzetű életre káros hatásokkal.

Ezen előzetes kérdések tisztázása után javaslatunk a következő.

A szervezet központja nálunk is a hatósági munkaközvetítés központi szerve, tehát a m. kir. állami munkaközvetítő hivatal legyen. Természetesen abban az esetben, ha, amint mi szeretnők, a pályaválasztási tanácsadás nem csak az ipar, bányászat és kereskedelemre, hanem az összes foglalkozási ágakra adna tanácsot, az állami munkaközvetítő hivatalnak, illetőleg az alája rendelt hatósági munkaközvetítőknél hatásköre is az összes foglalkozásokra ki volna terjesztendő s a betöltendő állások és munkahelyeknek e közvetítőknél kötelező bejelentése törvényben kimondandó lenne.

Ezen belül mint alosztály működnek a pályaválasztási tanácsadó központ pszichotechnikai laboratóriummal, orvosi, pedagógus és pszichotechnikus szakelőadókkal. A hivatali szerv mellé országos szaktanács lenne szervezendő. E tanácsba a paritásos számban behívandó munkaadó és munkaérdekeltség szervezetének képviselői mellett a főiskolák a gazdasági, ipari és kereskedelmi oktató intézetek szaktanárainak, valamint a lelkeszi, tanári, tanítói, nemkülönben az orvosi, mérnöki, ügyvédi közszolgálati szervezetek, tudományos, művészeti, valamint a gyerek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó hivatalok és magán-egyesületek, emberbaráti intézmények és természetesen az összes minisztériumok, valamint az Országos Munkásbiztosító Pénztár képviselői is bevonandók lennének.

A központnak, mint állami szervnek helyi szervei a városok által szervezett helyi pályaválasztási tanácsadók és pedig vidéken, ahol van hatósági munkaközvetítő, azzal kapcsolatban. Budapesten pedig a székesfőváros tanácsa által szervezett központi és körzeti pályaválasztás tanácsadók, amelyeknek központi intéző bizottságában az állami munkaközvetítő hivatal, mint felügyelő szerv részére egy hely biztosítandó, viszont az országos pályaválasztási tanácsban a főváros pályaválasztási tanácsadó intézmény egy, esetleg több kiküldöttje behívandó lenne.

A főváros és a vidéki intézetek költségeit az illető város viselné, de azt a várost, mely a tanácsadást saját területén túlterjedőleg teljesíti, az állam a kivetett járulékból befolyó fedezet terhére segélyezné.

A vidéki intézetek mellé szintén pedagógusok, orvosokból és különböző gazdasági szervezetek képviselőiből helyi szaktanács lenne szervezendő.

Az ipartörvény alapján befolyó járulékokból „Ifjúságvédő Országos Alap” lenne létesítendő. Ennek az alapnak kezelése.

felhasználása a kultuszminiszter ellenőrzése mellett egy kevés számú tagból álló „Ifjúságvédő Országos Bizottság“-ra lenne bízandó, mely az iskolát elhagyó gyermekek és fiatakorúak testi, lelki és erkölcsi gondozását és pályaválasztását központi-
lag egységesen irányítaná, és a ma szétfolyó munkát egységbe fogná karöltve a már létező állami és társadalmi szervezetekkel. (Iskolán kívüli népművelés központja, Levente Egyletek központi szerve, Országos Gyermekvédő Liga, Fiatakorúak Felügyelő Hatósága, Patronage stb.) Ennek a bizottságnak feladata tehát kétirányú lenne.

Egyik a gondozásnak irányítása a „Gondozó Központ“ útján a pályára lépés előtt és után, a másik a pályaválasztási tanácsadás és ezzel kapcsolatban a kiváló tehetségű gyermekek kiválasztása a „Pályaválasztási Tanácsadó Központ“ útján, amely utóbbinak hol és miként leendő megszervezésére fentebb tettünk javaslatot.

Az „Ifjúságvédő Országos Bizottság“-ot, elnökét és tagjait az államfő kellene, hogy kinevezze a miniszterelnök előterjesztése alapján, a nemzetgyűlés tagjai, szaktisztviselők, pedagógusok, orvosok és pszichológusok köréből.

Az „Ifjúságvédő Országos Alap“ költségvetését és zárószámadását az Országos Bizottság készítené el s ő állapítaná meg, hogy a fedezet miként oszoljon meg a gondozási és tanácsadási ágazatok között.

Andor Endre.

Az európai gazdasági hegemonia válsága *

A világháború óta egy kettős irányú eltolódás mutatkozik a világ gazdasági életében. Európa a háborúban szétmarcangolta önmagát. A kontinens egysége, melyet a kereszténység, a gondolat szabadságáért vívott küzdelem és a kapitalizmus teremtettek meg, megszűnt. Európa dezintegrálódott; gyűlölködő népek s a népeken belül gyűlölködő osztályok állanak egymással szemben. A leggazdagabb kontinens elszegényedett, hitelezőből adóssá vált és még a győztes államokban is szüntelen válságok követik egymást. Nagy-Británia és Hollandia kivételével minden európai állam az adósok közé került és a nettó adósságok összege meghaladja a százmilliárd pengőt. *A pénzügyi hatalom súlypontja Európából átköltözött az Atlanti ocean nyugati partjára.* Nemcsak az egyes országok adósodtak el az Egyesült-Államokkal szemben, hanem a magángazdaság is és az Egyesült-Államokba költözött át a világ aranykészletének legnagyobb része.

Ugyanakkor azonban, mikor a gazdasági hatalom súlypontja átköltözött az ocean nyugati partjára, egy másik eltolódás is kezdődött, amelynek a közvélemény még kevésbé ébredt a tudatára: *a tengerentúli színes országok és kolóniák rohamosan nyomulnak előre a gazdasági élet minden területén* és egyre jobban függetlenítik magukat az európa-amerikai kulturkör kapitalizmusától és industrializmusától. Ez a megindult processzus már nemcsak az európai, hanem általában a fehér gazdasági hegemoniát veszélyezteti. Kétségtelen, hogy a huszadik század következő évtizedeiben világszerte egy nagy gazdasági harc fog lejátszódni, amely a színes országok gazdasági függetlenségének elérését célozza. Az európai gazdasági hegemonia válsága ezen a ponton általában *a fehér ember gazdasági hegemoniájának válságává szélesedik ki.*

Ezt a gazdasági függetlenülési processzust a háború hatványozott mértékben lendítette előre. A visszahatása már Európában és Amerikában is érezhető és nem lehet magunktól elutasítani azt a feltevést, hogy az európai és amerikai gazdasági válság okai között a tengerentúl gazdasági függetlenedése is

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1926 február 16-i ülésén tartott előadás kivonata.

szerepel. Az angol parlament a múlt esztendőben Sir Arthur Balfour elnöklete alatt egy bizottságot küldött ki az angol gazdasági válság okainak felderítésére. Az okok mutatis mutandis az összes industrializált államokra alkalmazhatók: *a világ megcsökkenő vásárlóképessége, idegen versenytársak térfoglalása és helyi iparok keletkezése a tengerentúli államokban.* Különösen tapasztalható az utolsó tényező Indiában, Kinában és Japánban. Összevéve e tényezők következése a depresszió és a nagy munkanélküliség, amely jelenleg Nagy-Britanniában másfél millió főre rúg.

A Balfour-féle jelentés sorra veszi az egyes államokat és számszerűleg mutatja ki, hogy a háború alatt és a háború után, mialatt a fehér emberiség önmagát marcangolta, milyen rohamos volt a tengerentúli színes országok ipari és tőkefejlődése. Kifejezésre jut ez különösen a külkereskedelmi statisztikai adatokban. 1913 és 1924 között Nagy-Británia összes külkereskedelmi forgalma 48.4%, Franciaországé 44.4%, az Egyesült-Államoké 87.1% emelkedést, Németországé pedig 36.7% csökkenést tüntet fel. Ezzel szemben Kinánál az emelkedés 104%, Japánnál pedig 154%. Különösen figyelembe kell venni ezeknél az adatoknál, hogy ugyanezen idő alatt a Board of Trade számítása szerint a nagykereskedelmi index 100-ról 159-re emelkedett, vagyis lényegében az Egyesült-Államok kivételével minden fehér ország külkereskedelmi forgalma alatta van a háború előttinek, viszont Japán ezt a nagy emelkedést egy olyan rettenetes földrengés után tünteti fel, amely iparának nagy részét teljesen megbénította. Ha ez a földrengés nem történik, még kirívóbb volna a két csoport közötti óriási differencia. De még az Egyesült-Államok külkereskedelmi forgalmának 87.1%-os emelkedését sem lehet minden kritika nélkül elfogadni. A forgalomból a tulnyomó rész a behozatal emelkedésére esik; vagyis a külföld áruiban fizette meg tartozásait. A kereskedelmi mérleg ezzel szemben erős passzivitást tüntet fel.

Ha ezek után az egyes földrészeket egység gyanánt vizsgáljuk, azt látjuk, hogy Európának a százalékos részesedése a világkereskedelemben ugyanezen idő alatt 66%-ról visszaesett 56.5%-ra. A való helyzetet azonban ez a két szám nem tünteti fel híven, mert a kontinens szétdarabolása következtében a háború előtti belforgalomnak nagyrésze külforgalom jellegét öltötte magára, anélkül, hogy ez tényleges forgalomszaporulatot jelentene. *Valóságban Európa ma a világ összes külkereskedelmi forgalmában legfeljebb 50%-kal részesedik.*

A háború előtt a német-angol ellentét kiegyenlítésének hívei nagyon szerettek arra hivatkozni, hogy a két ország nagyfokú industrializálódása nem lehet ok a féltékenységre, mert hiszen a külkereskedelmi statisztika tanúsága szerint a legjobb vásárlói egymásnak. Elméletileg ez igaz is volt, de csak addig a

pontig, míg a két industrializált országgal szemben állott harmadik tényezőnek, a nyersanyagokat szállító és készgyártmányokat felvevő elmaradottabb, főleg tengerentúli országok tömege. Ha ezekben az országokban megindul a tőkeképződés, aminthogy már megindult, iparok keletkeznek, viszont megcsökken a nyersanyagok és élelmiszerek szolgáltatása, *megszűkül az újkori gazdasági hűbéri rendszer piramisának az alapja.*

Ma a fehér ember civilizációja és kulturája nagyrészt erre a hűbéri rendszerre és a tengerentúli színes országok kiaknázására van felépítve. Kulturánk, tudományunk, művészetünk, színházunk, sőt szórakozásunk nagyrészt annak a különbségnek az eredménye, amely abban jelentkezik, hogy a fehér ember egy-két munkaórájának értékével szerzi meg azt, ami a színes embernek több munkanapjába kerül. A fehér társadalom dísznői mögött, akik kivirágzásai egy túlfinomult életnek, ott lebeg a labradori indián szörmevadász sziluettje, a kantoni kikötőben selyembálak alatt görnyedő kuli alakja és az indiai fonódák pária munkásának árnyéka. Ez a hűbéri szerep az, melyet a színesek nem akarnak tovább vállalni. A tengerentúl államai ipari tekintetben függetlenítik magukat Európától és maguk kezdik feldolgozni azokat a nyersanyagokat, melyeket eddig szállítottak az industrializált európai országok számára.

Ebben jelentkezik az európai ipar és általában az európai kapitalizmus nagy veszedelme. Az Egyesült-Államok példájával majdnem matematikai pontossággal lehet igazolni, hogy az ipari termelés és kivitel növekedésének arányában csökkent a nyersanyagok, főleg gabona és hús kivitele. Ugyanez a folyamat kezdődik most a többi, színes tengerentúli országokban. Az ipari produkció Európában tovább fog drágulni. Ebből következik azonban az a Magyarország szempontjából egyedül vigasztaló momentum, hogy a válságot, amely előreláthatólag még élesedni fog, azok az országok, melyeknek agrárius jellege erősebb, könnyebben fogják elviselni, mint azok, amelyeknek industrializálódása már előrehaladottabb stádiumban van.

A Balfour-féle jelentés foglalja azokkal a módoszatokkal is, amelyek ezzel a folyamattal szemben a védekezés lehetőségét adják meg. Az első volna az *Umstellung*, az európai és amerikai iparok átrendezkedése olyan finomabb cikkek előállítására, amelyeket az új tengerentúli iparok még nem gyártanak. Kétségtelen, hogy ez a megoldás csak ideig-óráig tartó, mert az iparfejlődés másutt is magával hozza a finomabb cikkek előállítását. Egy másik védekezési mód volna Anglia szempontjából a *preferenciális rendszer kiépítése*, amely legalább a kolóniák egy részét biztosítaná az angol ipar számára. Kérdéses azonban, hogy a kolóniák erős gazdasági önállósodási törekvése mellett ez milyen fokig lesz érvényesíthető. Vannak olyan javaslatok is, amelyek a *tőkevándorlást* akarják megakasztani és

azzal a hasonlattal érvelnek, hogy a tőke befektetése színes országokban épen úgy ellentétes a fehér faj érdekeivel, mint mikor egyes országok politikai féltékenységből katonai fegyvereket nyomtak egymás ellen a benszülöttek kezébe. Nagyon kérdéses azonban, hogy mit szólna tőkés elhelyezésének megakasztásához az az amerikai tőkés érdekelttség, amelynek amúgy is a tőkebőség a legnagyobb baja és amely a túlságos tőkefelhalmozódást tartja a válság legfőbb helyi okozójának.

A háború alatt és óta a színes országok nemcsak gazdaságilag haladtak nagyot, hanem politikai öntudatuk és akarásuk is megnövekedett. A világháborúban a fehér ember felsőbbségének és presztízisének tudata kapta a legnagyobb sebet. A színesek nem akarják tovább vállalni a nekik jutott másodrangú szerepet és a hűbéri helyzetet. Minden oldalról döngetik a fehér kapitalizmus várának falait. Gazdasági harcukat azonban a népmozgalmi okok is indokolják és harcuk jogosságát az emberi jogegyenlőség követelményeinek hangoztatásával is alátámasztják. Nyers számokban a fehérek száma mintegy 520 millióra tehető, a sárgáké, vagy mongoloké — ideértve Amerika őslakóinak megmaradt töredékeit is — 620 millióra, a barnáké — értve ezalatt a hindukat, malájokat és Dél-Ázsia különböző népeit — 370 millióra, a feketékét pedig 190 millióra, szóval 1180 millió áll 520 millióval szemben. Még kedvezőtlenebb a fehérek arányszáma, ha leszámítjuk belőlük a délamerikai bastard köztársaságok népeit és mindazokat az európai kontinentális országokat, melyeknek vajmi kevés közük van a világ uralmához. Egyenesen megdöbbenők az adatok, ha a két színes földrész, Ázsia és Amerika fehér lakosságának százalékos számát tekintjük. Ázsiának hattized része áll fehér uralom alatt és a fehérek száma nem éri el az egy százalékot. Afrikát a fehérek egészen felosztották és számuk a fekete földrészen 2.3%. Ennek a csekély fehér lakosságnak túlnyomó része azonban csak Algirra, Tuniszra és a földrész déli részére esik és egyebütt a fehérek száma jóformán csak ezrelékben fejezhető ki.

Míg azonban így világszerte egy törpe minoritás uralkodik a nagy többség fölött, az ötödik világrész, Ausztrália körül viharfelhők gyülekeznek. Ennek a földrésznek a kiterjedése akkora, mint Európa a félszigetek és szigetek nélkül, lakosainak száma pedig valamivel több öt és fél milliónál. A népszaporodása Ausztráliának nagyon csekély, mégis parlamentje azon a címen, hogy a földrészt a fehér ember számára akarja megtartani, bezárja a kapukat a színesek bevándorlása előtt. A szomszédos és túlnépes Japán, Kína és India népe bebocsáttatást követel, de hiába. A gazdasági kérdések mellé így egy etnikai és politikai természetű kérdés is járul. A színesek az emberi jogegyenlőség nevében tiltakoznak a megkülönböztetett bánásmód ellen és főleg a hinduk joggal hivatkoznak arra, hogy ha jók voltak a

háborúban, hogy katonák legyenek, akkor most jók lehetnek arra is, hogy egy másik angol kolóniának polgárai legyenek. Végeredményben pedig problémátikus, hogy a nagyrészt üres Ausztrália meddig tud ellenállni a szomszédos színes országok ostromának.

Egy gazdasági felszabadulási folyamat van folyamatban, melynek az európai közvélemény nagy része a katonai sikerektől megtévesztve Japánban látja a természetes vezetőjét. A dolgok mélyebb vizsgálata azonban azt mutatják, hogy Japán gazdasági nagyhatalmi állásának az alapjai nagyon szűkek. Ugy élelmiszerekben, mint ipari nyersanyagokban erős behozatali többletre szorul. Ezzel szemben Kinának megvan úgy a népereje, mint mindaz a természeti kincse, amely a gazdasági autarkia biztosításához szükséges. *Az Egyesült-Államok mellett Kína az az ország, melyben a helyzeti energiák legnagyobb mennyisége van felhalmozva.* Néhány hónappal ezelőtt az angol kereskedelmi kamarák kiadásában egy nagyon érdekes gazdasági térképgyűjtemény jelent meg *Chambers of Commerce Atlas* néven. Ennek térképei Kínát illetőleg a természeti kincseknek szinte káprázatos gazdagságát tárják fel.

Mindezek a kérdések a magyar közvéleménytől, sőt még annak gazdasági kérdésekkel foglalkozó részétől meglehetősen idegenek. Pedig ezek a kérdések egyetemes jelentőségűek, mert egy olyan mérkőzés árnyékát vetítik előre, hogy amellet az európai országoknak mai torzsalkodásai és viszáljai el fognak törpülni. Lehetséges, hogy a most megkezdődött események egészen új fejezetet nyitnak az emberiség történetében. Anélkül, hogy Oswald Spengler komor képeit idéznénk, mindenesetre rá kell mutatni arra, hogy a fehér emberiségnek, ha nem akarja a saját szerepét teljesen eljátszani és nem akar osztozni a halódó civilizációk sorsában, *meg kell találni önmagát és meg kell találni a gyilkos politikai és szociális viszállyok kiegyenlítésének módzatait*, melyek a fehér emberiség körében a népeket és a népeken belül az osztályokat egymástól elválasztják.

Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy a háborúk a civilizációkat sohasem pusztították el közvetlenül. A civilizációk haldoklása hosszú processzus. Babilon, Memphis, Persepolis még éltek az első idegen invázió után és csak lassan, gazdaságilag mentek tönkre. Nem építettek, nem javítottak, a csatornák beomlottak, a paloták köveit szétszedték kunyhók építésére, nyomoruságukban egymást marták a megmaradtak, elfelejtették a hieroglifákat, ékírást és kulturájuk egyéb tényezőit, azután a környék elhanyagolt földje kiszáradt, kiszikkadt, a termelésre alkalmatlanná vált, az utolsó lakosok is elköltöztek és az összeomlott romok fölött egy holdvilágos éjszakán megjelent az első sakál . . .

Torrelli Sándor.

Közlemények.

Az angol szénstrájk.

Félévi kíméletlen és céltalan sztrájk után, a központi szakszervezetek szövetsége új kéréssel fordult a kormányhoz, hogy igyekezzék az ország gazdasági élete és a munkásokra egyaránt káros szénstrájknak véget vetni. Mire jelen sorok napvilágot látnak, remélhető, hogy a jobb belátás győz és a sztrájk véget ér. Mielőtt azonban ráterrnénk a sztrájk lefolyásának részletes tárgyalására, meg kell állapítanunk azt, hogy a helyzet elmérgesedéséért kizárólag a bányászok vezérei, elsősorban Cook és társai felelősek. Nem csoda, hogy így a bányatulajdonosok elhatározták, hogy a bányászok központi szervezetét mindenáron letörlik és mint a jelek mutatják, ez sikerülni is fog nekik, hiszen a munkások jórésze már eddig is belátta, hogy vezéreik intranzigens magatartása csak bajt és szenvedést hozott rájuk.

Hogy ennek a harcnak az okát jól megértsük, történeti háttérét is meg kell világítanunk. Az angol bányászok már a háború előtt is vezető szerepet játszottak az angol munkásmozgalmakban, az első munkásképviselek bányászok voltak, s a nyolcórás munkaidőt elsőnek a bányászok szakszervezete küzdötte ki. A hosszú sztrájkok szintén nem ismeretlenek az angol közönség előtt, hiszen már a háború előtt is és 1921-ben is hónapokig sztrájkoltak a bányászok, s az 1921. évi sztrájk a mostanihoz hasonlóan a bérredukció miatt történt. A háború után ugyanis a szénárak estek, de a munkások nem akartak nagyobb bérleszállításba beleegyezni. A sztrájk annyira elfajult, hogy a kormány katonákat és matrózokat rendelt ki a bányák megmentésére, miután a biztonsági munkások is beszüntették a munkát. Végül azonban a sztrájk teljesen letört és a munkások kénytelenek voltak sokkal kedvezőtlenebb feltételek mellett munkába állni, mint amit sztrájk nélkül elérhettek volna. Az 1921-es megállapodás 20%-kal magasabb minimális alaphérekkel biztosította a munkásoknak az 1914-es bérnívó felett. Közel három évig dolgoztak ezen bérek mellett az angol bányákban, mikor 1924-ben a munkások új követelésekkel álltak elő. Az új kollektív szerződés 11%-kal emelte a béreket az 1921-es nivó fölé, vagyis 33¼%-kal az 1914-es alaphívó fölé.¹ Mikor az 1924-es megállapodás létrejött, az angol bányák a Ruhrvidéki megszállás következtében jól prosperáltak, minthogy a német termelés ebben az időben jelentékenyen csökkent. Alig vonultak ki azonban a Ruhrvidékről a franciák, a német verseny, különösen az exportpiacokon, újra erősen éreztetni kezdte a hatását. Az árak estek,

¹ A minimális alaphér százalékszámát nem azonos a tényleges, százalékosan kifejezett béremelkedéssel. A sztrájk kitörése előtt a munkások bére mintegy 70%-kal emelkedett a békenívó fölé és így teljes mértékben lépést tartott a megélhetés megdrágulásával.

miután a termelési költség a német szénnél alacsonyabb volt. Az angol bányák csakhamar érezték, hogy az 1924-es kollektív szerződés mellett nem versenyezhetnek a világpiacon és éppen ezért a szerződést 1925 júliusra felmondták.

A helyzet 1925 nyarán olyan volt, hogy a sztrájk kitörése elkerülhetetlennek látszott. Legnagyobb meglepetésként azonban Baldwin, aki előbb állandóan hangoztatta, hogy a kormány nem adhat semmiféle segítséget, hirtelen megváltoztatta addigi álláspontját és kijelentette, hogy a kormány 9 hónapra szubvencionálni fogja a bányaipart s így módon az 1924-es bérek tovább is fenn tarthatók. Hogy a kormánynak ez az elhatározása helyes volt-e vagy sem, arról nagyon eltérők a vélemények. Lord Grey ez év októberében azt mondta, hogy a munkásságot a saját vezérei félrevezették azzal, hogy a szubvenciót a kormány gyöngeségének tulajdonították és elhitették a munkásokkal, hogy a kormány fél szembeszállani velük. Tény az, hogy a munkások még ma is, amikor a vereség elkerülhetetlen, helyett, hogy egy jobb megállapodást igyekeznének kicsikarni, mindig kétségbeesettebb eszközökhöz folyamodnak. Térjünk azonban vissza a történelmi sorrendhez. Baldwin, mikor a 9 havi szubvenciót megadta, ezt azzal indokolta, hogy a szénipar az ország gazdasági boldogulásának az alapja, és éppen ezért egy királyi bizottság a helyzetet gondosan meg fogja vizsgálni és csak ezen bizottság jelentése után fog a kormány határozni. Pár hét múlva a királyi bizottság *Sir Herbert Samuel* elnöke alatt megkezdte működését és több havi tárgyalás és vizsgálat után 1926 március közepén átadta a kormánynak az egész ország által várva-várt jelentést.

A királyi bizottság alapos megfontolás után elveti a munkások azon javaslatát, hogy a bányákat szocializálják, miután a munkások maguk is beismerték, hogy a bányák a közeljövőben még a szocializálás esetén is veszteségre dolgoznának. Különben is ellene van a bizottság minden szocializálásra vonatkozó javaslatnak, annál is inkább, miután a széntermelés szoros összefüggésben van más termelési ágakkal, minők az olaj-, koks-, villamosági iparok és így a szocializálás ezekben az iparágakban is szükségessé válnék. Elveti a bizottság a bányatulajdonosok propositióját is, hogy a megállapodások kerületekként történjenek. A bizottság véleménye az, hogy ha az ország más fontos iparágaiban, mint pl. textil, gép stb. nemzeti kollektív szerződések sikerrel köthetők, úgy a széntermelés sem vonhatja ki magát ezen lehetőség alól. Bizonyos azonban, — állapítja meg a jelentés — hogy a jelenlegi bérek tarthatatlanok és éppen ezért vagy bérredukciónak, vagy hosszabb munkaidőnek kell helyreállítani a bányák versenyképességét. A bizottság inkább bérleszállítást javasol és leghelyesebbnek tartaná, ha az érdekelt felek újra visszatérnének az 1921-es megállapodáshoz, miután az 1924-es bérek tisztán muló konjunkturán alapultak és a normális idők visszatéréssel elvesztették jogosultságukat. A jelentés kiemeli, hogy az 1924-es bérek mellett a bányák 73%-a veszteségre dolgozik és, hogy a szubvenció nem indokolt, amikor a bányászok átlagos hetibére 76 shilling, holott a hajóépítő, avagy a gépiparban, amelyek szintén erősen szenvednek a külföldi versenytől, a szakmunkások átlag 56—57 shilinget keresnek. A szubvenció az államnak 9 hónap alatt 23 millió fontjába került, ilyenformán a szén árából az adózó polgárság 17%-ot fedezett. A bizottság nagyon helyesen arra a konklúzióra jut, hogy a szubvenció teljes összegben ajándék a külföldnek, miután az exportmennyeiségben elért többletet az állam fizette, aminek semmi értelme nincsen.

Nem kívánunk hosszasan foglalkozni a bizottság azon javaslataival, amelyek a bányák jövő újjászervezésére vonatkoznak. Elég felemlítenünk, hogy a királyi bizottság a kisebb bányák összeolvasztását javasolja, miután az üzemvezetési költségek a nagyobb bányákban alacsonyabbak. Továbbá szorgalmaztatni kívánja a jelentés az egységes eladási szindikátusokat, mert különösen a német példa azt mutatja, hogy így a felesleges versengés elkerülhető és jelentékeny összegek megtakaríthatók. Ami a bányák felszerelését illeti, a bizottság megállapítja, hogy bár azok legnagyobb része a technika fejlődésével lépést tart, vannak olyan régi üzemek is, amelyek a kor követelményeinek nem felelnek meg és így azoknak bezárása elkerülhetetlen. Ha a bányák nacionalizálását el is veti a bizottság, szükségesnek tartja azt, hogy a kormány törvényben biztosítsa magának a bányajog (Royalty) kisajátítását, ott, ahol azt szükségesnek találja és hogy a területek jogai, ahol jelenleg az ilyeneknek piaci ára nincs (még nem felfedezett vagy túlmélyen fekvő szén) automatikusan az állam tulajdonának tekintessenek. Mindezek a javaslatok, mint azt a jelentés nyomatékosan kifejezi, arra szolgálnak, hogy a szénbányák jövő prosperitását elősegítsék, azonban a *jelenlegi* helyzeten csakis a munkabérleszállítás segíthet.

Sajnos, azonban a bányászok vezetői alig két héttel a jelentés nyilvánosságra hozatala után kijelentették, hogy ők se bérleszállításba, se hosszabb munkaidőbe bele nem egyeznek. Hiába volt minden közvetlen és közvetett tárgyalás, a sztrájk *május 1-én* kitört. Mint tudjuk, a szénsztrájkot követte az általános sztrájk, amely azonban már a második héten összeomlott. Ekkor a jobb belátású emberek arra törekedtek, hogy a szénsztrájkuknak is véget vessenek, azonban *Cook* megmaradt az ő harci jelszava mellett, hogy egy perccel sem többet dolgozni és egy pennyt nem engedni. „*Not a penny off the pay, not a minute on the day*”. A bányászok vezetői ragaszkodtak ahhoz, hogy előbb a bányatulajdonosok hozzanak áldozatot, vagyis hogy először hajtsák végre az említett újjászervezési javaslatokat, minők az összeolvadás és egységes eladási ügynökség. Ilyenformán természetesen, ha a bányák üzemét folytatni akarták volna, az állam még évekig fizethetett volna szubvenciót, hiszen ezeknek a reorganizálást előmozdító javaslatoknak megvalósítása bizottság szerint is éveket igényel.

Hogy a bizottság jelentése mestermű, azt senki sem vonja kétségbe. Alig pár hónap alatt a szénbányászat helyzetét olyan behatóan megvizsgálni csak a tagok legnagyobb önfeláldozása és munkaképessége által volt lehetséges. Mindazonáltal a bizottság hibát követett el, — mondta Sir Robert Horne (volt kincstári kancellár) — mikor a nyolc órai munkaidő ellen foglalt állást. A bizottság ugyanis azt mondja, hogy ez 130.000 embert hagyna munka nélkül, mert a szén iránt való kereslet *inelasztikus*. Sir Robert Horne szerint ellenben a szén iránt való kereslet tisztán a piaci áráktól függ, különösen Angliában, ahol az olcsóbb szén sok iparágban nagyon ösztönző hatással volna, miután a külfölddel a versenyt jobban fel tudnák venni. Sir Robert Horne az angol nehézipar egyik vezetőembere, aki tudja, hogy mit mond, aki ismeri az angol nehézipar helyzetét és így az ő véleménye nagy súllyal esik latba. A sztrájk második hónapjában *Baldwin* törvényjavaslatot nyújtott be, amelyben az 1919. évi 7 órás munkanap felfüggesztését kérte. Az angol parlament ezt a javaslatot el is fogadta és így lehetőséget adott a munkásoknak és a munkaadóknak arra, hogy új alapon kezdjék meg a tárgyalásokat. Az új törvénynek a hatása csakhamar meg is mutatkozott, mert egyes

területeken, mint Warwickshire, Nottinghamshire és Leicestershire-ban a munkások munkába álltak $7\frac{1}{2}$ és 8 órás munkaidő mellett, a régi béreken. A kormány ugyanis arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha a munkások szívesebben dolgoznak $\frac{1}{2}$ vagy 1 órával többet, úgy ennek ne legyen akadálya. A nyár folyamán azonban alig 50.000 ember állott munkába ilyen feltételek mellett. A munkások nagy része kitartott az intranzigens vezetők mellett. Augusztus végén az angol egyházak vezetői (anglikán, nonkonformista, methodista) tettek egy kompromisszumos javaslatot, amelyett a munkások újra elvetettek. Az angol egyházak magatartását nálunk sokan félremagyarázták, sokan pedig érthetetlennek találták. Erről röviden csak annyit kívánunk mondani, hogy az angol egyházi méltóságok a Canterbury érsekkel az élükön azt az álláspontot képviselik, hogy nekik kötelességük a békét és a testvériséget nemcsak elméletben hirdetni, hanem ezt a gyakorlati életben is aktív közreműködéssel érvényre juttatni. Ami az ügy szociális oldalát illeti, az angol püspökök nagyrésze arra az álláspontra helyezkedett, hogy a bányászok bére elsősorban a régi életstandardot biztosítsa. Bármennyire szép és humánus célok vezették is az egyházi méltóságokat, kétségtelen, hogy a munkabérek megállapításánál elsősorban a munka értéke jöhet számításba és így joggal mondhatta Baldwin augusztusban, hogy „a baj az, hogy nálunk sok az ember, akinek jó a szíve és sok, akinek jó az esze, de olyan emberre van szükség, akinek az esze is és a szíve is a helyén van, mert csak az tud a helyzeten segíteni”. A püspökök békéltető akciójának sikertelensége után a munkások kezdtek lassanként vissza szállingózni a bányákba, különösen a fent említett kerületekben. Szeptemberben *Churchill* új békéltető akciót kezdett, ami már jelentékeny sikerrel kecsegtetett, miután *Macdonald* és társai erősen befolyásolták a bányászok vezetőit abban az irányban, hogy helyezkedjenek racionális álláspontra és fogadjanak el általános 10%-os bérredukciót. Hosszas habozás után a bányászok vezetői fel is ajánlották, hogy hajlandók az 1921-es kollektív szerződés alapján újra munkába állani a 7 órás munkanap betartásával. A bányatulajdonosok azonban határozottan visszautasították az egész országra szóló kollektív szerződést és kijelentették, hogy ők csak kerületenként tárgyalnak. A bányatulajdonosok áprilisban a sztrájk kitörése előtt is csak a kormányelnök erős rábeszelésére mentek bele a nemzeti alapon való tárgyalásba és most, hogy a bányászok hónapokig sztrájkoltak, el vannak tökéelve, hogy a központi szervezeteket még áldozatok árán is, de letörik. Dacára annak, hogy *Baldwin* erősen rosszalta a bányatulajdonosok magatartását és *Churchill* is hangoztatta, hogy a 8 órás munkanapról szóló javaslatot csak azért vitték keresztül a parlamentben, mert remélték, hogy ezzel módot adnak egy országos alapon való egyezkedésre, a kormány kijelentette, hogy épp úgy nem kényszerítheti a tulajdonosokat bizonyos feltételek melletti munkaadásra, mint ahogy nem kényszeríthette a bányászokat a munkavállalásra. *Hogy azonban a bányászokon seajtsen, a kormány választott bíróságok² felállítását* helyezte kilátásba mindazon bányák béreinek felülvizsgálására, ahol a munkaidő több, mint napi 7 óra. *Cook* azonban ezt a javaslatot is visszautasította és ez volt talán a legnagyobb hiba a sok közül. Ugyanis szeptember végén már nyilvánvaló volt, hogy a sztrájk csak teljes megadással végződhet, mint azt mindenki, aki a közgazdasági tényekkel és számokkal tisztában volt, előre tudta. *Cook* maga is

² Arbitration court.

rendszeres és becsületes visszavonulásról beszélt. Öt hónapi sztrájk után felajánlotta azokat a feltételeket, amelyeket a munkaadók májusban szívesen megadtak volna és Anglia elkerülhetne volna az általános sztrájkot és a hatodik hónapja tartó szénkrízist. Azonban *Cook*, ahelyett, hogy belátná, hogy minél előbb vennék fel a munkások a munkát, annál jobb feltételeket kapnának: még mindig üres presztizskérdéseken nyargal.

A következmény persze az, hogy a munkások még többet szenvednek és a sok szenvedéstől egészen elvesztik a fejüket, mint azt a legutóbbi események, p. o. a biztonsági munkások visszarendelése mutatja. Ez már igazán a kétségbeesés legvadabb, de egyben a leghatástalanabb fegyvere. Hatástalan azért, mert a biztonsági munkások legnagyobb része nem a bányász-szakszervezethez tartozik és vezetőjük már többször kijelentette, hogy ők semmiestre nem hagyják abba a munkát. *Cook* azonban folytatja az agitációt és működésének színhelyét a Midlandba helyezte át, ahol már több mint 100.000 bányász dolgozik. A haditanács, ahogy a bányászok sztrájkvezetői nevezik magukat, kétségbeesett propagandát folytat, hogy a dolgozókat a munka újbóli beszüntetésére bírja, a tények azonban azt mutatják, hogy nem nagy sikerrel.

A sztrájk hatodik hónapjának a végén a mérleg a következő: munkában van 270.000 bányász, akik közül több mint 100.000 az utolsó néhány héten jelentkezett munkára. A munkafelvétel az utolsó hetekben nemesak a Midland (Nottingham, Derby, Warwick, Leicester grófságok) kerületben növekszik, hanem Lancashire és Yorkshire kerületekben is és, ha a munkások itt dezavualják a sztrájk vezetését, úgy a sztrájk teljesen letörtnek mondható. Skóciában a munkások szintén lassan visszatérnek, csak az exportáló districtek, mint Dél-Wales és az észak-angliai grófságok, Cumberland, Durham és Northumberland, amelyek mintegy 450.000 embert foglalkoztattak áprilisban, tartanak ki a vezetés mellett. Sajnos, ennek is megvan a magyarázata. Az exportra dolgozó bányák nagyobb részében még a 10%-os bérredukció sem tenné rentabilissá az üzemet, úgy hogy a bányák jórésze valószínűleg egyelőre egyáltalán nem veheti fel a munkát.

A sztrájk kimenetelét illetőleg ma már nem nehéz jóslásokba bocsátkozni. Ha a következő hetekben a bányászok olyan mértékben térnek vissza, mint az az utolsó hetekben történt, úgy kétségtelen, hogy a sztrájk teljesen letört. *Cook* a leghatározottabban felelős azért, hogy a bányászok helyzete ennyire rosszabbodott. Ő nemesak a munkaadókkal szemben tette lehetetlenné magát, hanem a *Macdonald* vezetése alatt álló szociálista pártvezetőséggel és a Trade Union vezetőségével szemben is. Hogy a Labour Party a kormányt támadja a dolgok idejutásáért, az természetes. Végre is ez az ellenzék feladata. *Macdonald* azonban nagyon jól tudja, hogy az áldatlan helyzetért elsősorban *Cook* felelős. *Cook* nem fogadta el májusban az általános sztrájk megszüntetése után a 10%-os bérredukciót annak dacára, hogy Baldwin garantálta volna a heti 45 shilling minimum bért a 7 órás munkaidő mellett. Ma már nagyon kétséges, hogy a tulajdonosok ezt meg tudják-e adni. Nem idetartozik azt fejtegetni, hogy mennyi kárt okozott maga a sztrájk. A Westminster Bank szeptember havi jelentése eddig is 200 millió fontra becsüli az elvesztett munkabérek és hasznát, valamint az általános ipari és kereskedelmi pangás folytán elmaradt üzleti eredményt.³ Ez az összeg a sztrájk elhúzódása miatt napról-rapra növekszik, azonban figyelembe kell azt is venni, hogy

³ Egy másik becslés október végéig közel 500 millió veszteségről beszél.

ez a sztrájk, bármennyire is igyekeznek a bányászvezérek letagadni, nem a bérekért, hanem a szupremáciáért folyik. Erőpróba a tőke és munka között. *Minthogy a közgazdaságban nincsenek véletlenek és minthogy a közgazdaság törvényeit se a humanizmus, se az erőszak egyedül meg nem tudja változtatni, ez az erőpróba azokra fog rosszul végződni, akik ezt oly esztelenül kikényszerítették.*

Kétségtelen, hogy az angol közvélemény nagy szimpátiával kísérte a bányászok küzdelmét a bérredukció ellen, különösen az általános sztrák előtt, de sokan elfordultak tőlük, mikor látták, hogy a munkásokat tévútra vezették. *Frank Hodges*, aki az 1921-es sztrájkot vezette, még áprilisban megmondotta, hogy ez a sztrájk csak megadással végződhetik, mert a munkások nem a bányatulajdonosok, hanem a közgazdasági törvények ellen harcolnak. Minél tovább sztrájkolnak a munkások, annál rosszabb feltételek mellett lesznek majd kénytelenek munkába állani. *Sir Josiah Stamp*, a legelső angol közgazdászok és statisztikusok egyike, a bányássztrájk kezdetén óva intette a munkásokat a szélsőségektől, figyelmeztette őket, hogy a bérük a kereslet és a kínálat törvényétől függ és nincsen az a politikai hatalom vagy diktatura, amely ezeket a törvényeket erőszakkal meg tudja változtatni. A Trade-Union-ok őszi kongresszusán a bányászok újra előálltak a régi követeléseikkel (anyagi segítség, szimpátia-sztrájk stb.) mire *J. H. Thomas*, a vasutasok vezére kemény szavakban ítélte el viselkedésüket: „Ha szép szavakkal és ígéretekkel lehetne segíteni a munkásokon, mi segítenénk, de akkor, mikor 50.000 vasutas van munka nélkül és 200.000 csak heti három napot dolgozhat, tisztességtelen dolog oly harcot hirdetni, amely csak üres jelszavakon nyugszik és előre is halálra van ítélve.”

Tévedés azt hinni, hogy a sztrájkot az oroszok financiozzák. Bizonyos, hogy a kommunisták mindent elkövettek, hogy az angol ipari békét és evvel az egész országot az anarchia szélére vigyék, de abból, amit küldtek, a munkások még két hétig sem tudtak volna megélni. A munkások csakis az angol nép humanus belátásának köszönhetik, hogy bírták és bírják a sztrájkot. A helyi hatóságok élelmezik asszonyaikat és gyermekeiket és éppen ezért igazságtalanság Baldwin kormányát okolni a nélkülözésekért. *Baldwin* követhetett el hibákat, de az bizonyos, hogy kevés politikus mutatott annyi megértést napjaink szociális problémái iránt, mint ő.

A sztrájk hatodik hónapja végén a Trade Unionak központi szervezete újra kérte Baldwint, hogy segítsen békét teremteni a munkások és a munkaadók között. Baldwin ismételten kijelentette, hogy ő minden befolyását latba fogja vetni a megegyezés érdekében, de ezzel szemben elvárja, hogy a munkások komoly tárgyalási alapul szolgálható javaslatot tegyenek, aminek alapján a munka megkezdhető. Visszamenni a királyi bizottság által javasolt feltételekhez már késő: tekintve, hogy *270.000 bányász dolgozik* különféle kerületi megállapodások mellett, *más bérekkel és más munkaidővel*, mindenütt a helyzetnek megfelelő körülmények figyelembevételével. Viszont hangsúlyozta Baldwin, hogy a választott bíróságok mindenütt behatóan meg fogják vizsgálni a helyzetet, ahol a munkások kívánnák és így, ha nemzeti megállapodás nem is lesz, a választott bíróságok mindent el fognak követni, hogy a béreket és a munkaidőt a különböző kerületekben összehangzásba hozzák.

Befejezésül még néhány adatot a munkások számáról és teljesítményéről. 1926 április: 1,107.000 bányász dolgozott. Tekintve, hogy egyes bányák absolute nem rentábilisak, még általános munkafelvétel mellett sem lehet 900.000 embernél többnek a jelen

gazdasági körülmények mellett munkát remélni. Loucheur szerint a világ szénkrízisének az oka az, hogy évi huszonöt millió tonna túltermelés van. Anglia 1913-ban 287 millió tonna szén termelt, amiből 98 millió tonnát exportált, 1925-ben a termelés 244 millió tonnára csökkent, a kivitel pedig 69 millió tonnát tett ki. Miután a kivitel 1925-ben már csak szubvenció mellett volt lehetséges, világos, hogy az angol bányáknak, különösen, amelyek exportra dolgoznak, erősen redukálni kell az üzemet. Fontos még megemlíteni, hogy az angol bányász munkateljesítménye a háború előtti évi 257 tonnáról 1925-ben évi 217 tonnára csökkent, aminek a magyarázata az, hogy a munkaidőt napi 8 óráról 1919-ben 7-re szállították le. Az a remény azonban, hogy a rövidebb munkaidő mellett a termelés nem fog csökkenni, sajnos egyáltalán nem vált be.

Az 1924. évi kollektív szerződés is csak azért volt lehetséges, mert Németország termelése a Ruhr megszállás tartama alatt az átlagos havi 11 millió tonnáról 5—6 millió tonnára csökkent. A jelenlegi sztrájk hatása következtében a német bányák termelése havi 13 millió tonna fölé emelkedett, ami a legmagasabb eredmény 1914 óta.

Havas Jenő.

Országos Társadalompolitikai Értekezlet.

Dr. Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter által egybehívott, Földes Béla v. b. t. t., ny. miniszter elnöklése alatt, Balogh Andor min. o. tanácsos és Dr. Kovrig Béla egyetemi magántanár által rendezett első Országos Társadalompolitikai Értekezlet tárgyalásai valóban országos érdeklődés közepette folytak le. Mindjárt a megnyitó nap eseményei alkalmasak voltak arra, hogy a közvélemény figyelmét azokra a vitákra irányítsák, amelyeknek központjában a magyar társadalomnak legégetőbb kérdései szerepeltek. A Magyarország kormányzójának képviselőjében megjelenő miniszterelnök határozott szavakkal mutatott rá azokra a nyavalyákra, amelyeket a közegészségügyi és társadalompolitikai vonatkozású intézkedésekkel orvosolnunk kell, ha azt akarjuk, hogy az ország népessége kiheverje a háború vérvesztéseit és a forradalmak szociális következményeit. Dr. Vass József miniszter exorzéjában a prophylaxis jelentőségét hangoztatva kijelentette, hogy úgy közegészségügyi, mint társadalompolitikai téren a megelőzés gondolatából sokkal átfogóbb, sokkal tervszerűbb és mélyebb kihatású program vonható le, mint magából az orvoslásból, a bajok kezelésének, a sebek ápolásának célkitűzéséből. Társadalompolitikával kell az élet napos oldalára átvezetni azokat, akik most az árnyékban, az élet országútján haladó társadalom végén masíroznak. A lehetőségek határáig le kell vonni az összes korollariumokat abból az elvből, amely azt hirdeti, hogy mindenkinek joga van a léthez, a lét előfeltételeihez, amelyhez nemcsak a létminimumnak, de a kultura minimumának biztosítása is tartozik. A népjóléti kormányzat mostanáig a romok eltakarításának munkáját végezte el, ami most következik, az alkotás munkája lesz.

Az értekezlet első napján Kornis Gyula, Hornyánszky Gyula, Tomcsányi Mór professzorok, a társadalompolitikai elveknek az általános tanterv és a tisztviselőképzés keretében való terjesztésének módzatait fejtegették.

E tárgyhoz Ugron Gábor, Vadnay és Blaha h. államtitkárok. Huszár Károly, Gaál Jenő szólottak hozzá. A vitában kifejeződő konkrét proposíciók: szociális szellemű nevelés a család és az iskola keretében, történelmi és földrajz oktatásnál a szociális szempontok

kidomborítása, köztisztviselői szakképzés reformja, egyetemi oktatás keretében a szociálpolitikának intensívebb tanítása. — A *középosztály* válságának problémáját a legkitünőbb erők — *Heller Farkas, Hegedüs Loránd, Konkoly-Thege Gyula és Szandtner Pál, Teleszky János, Lukásich* altábornagy, *Geöcze Sarolta* — világították meg. *Hegedüs* és *Teleszky* a fix-kamatozású állampapírok értékvesztésében jelölték meg a középosztály válságának egyik legfőbb okát és a mérsékelt valorizációban annak orvosságát. *Heller prof.* nem egyoldalúlag, nem egy nézőpontból kezelte a kérdést, hanem reámutatott azokra a komplikált összefüggésekre, amelyek a középosztály válságának enyhítését megnehezítik. *Konkoly-Thege Gyula, Javornitzky és Séthy*, a KANSz irányítói, a köztisztviselők helyzetével foglalkoztak azzal a nagy hozzáértéssel és szeretettel, amely munkásságukat mindig kitüntette. — A *szegényügy* vitájának előadója, *Liber Endre*, a szegényügyi igazgatás átszervezésére vonatkozólag terjesztett elő konkrét proposíciókat, *Horváth István* min. tanácsos a népjóléti törvény kodifikálásának szükségességét, *Weiss István* min. o. tanácsos annak felesleges voltát hangsúlyozta, *Csepelyi* min. o. tan. *Horváth* min. tan. nézeteihez csatlakozott, *Hirschler* egyetemi adjunktus a szegényügy általános vonatkozásait fejtegette. — Széles mederben indult meg a második napon a magyar *tanyavilág* kérdésének tárgyalása. *Gesztelyi Nagy László*, a Tisza—Duna-közi Mezőgazdasági Kamara igazgatója, *Hubner* hódmezővásárhelyi tanyai szakértő előadásával. A felszólalók egyértelmű megállapítása szerint a tanyai kérdés elsősorban út, másodsorban a tanyai közigazgatás reformjának kérdése és ezekhez járulnak azok a közegészségügyi, gazdasági és kulturális feladatok, amelyek a tanyai lakosság gazdálkodását megkönnyítenék és a tanyai életet több örömmel telítenék. *Mayer Károly* államtitkár a *társadalmi biztosításnak az agrár-munkásokra és cselédekre való kiterjesztésével* modern felfogásról tanuskodó előadás keretében foglalkozott. *Erődy Harrach Béla* a társadalompolitikai intézet szerepét fejtette ki, *Somogyi Manó* a szociálpolitikai propagandáról beszélt.

A második nap tárgyalásainak központjában a *munkanélküliség* kérdése állott. *Papp Géza, Ador Endre, Balogh Andor, Dréhr Imre, Kovrig Béla, Kiss Géza, Bálint Antal* és még többen, valamennyien egyértelműleg a munkahiány esetére szóló biztosítás megszervezése mellett törtek lándzsát. *Pap Géza* a biztosítás elvi alapjait, *Ador Endre* a munkanélküliség megelőzésére irányuló intézkedések helyességét, *Balogh Andor* a magyar munkapiac szervezésével kapcsolatos kérdéseket, a hatósági munkaközvetítés kiépítését, annak keretében alkalmazandó egyének felvételénél tekintetbe veendő szempontokat, a hatósági és egyesületi munkaközvetítés közötti kapcsolatok kérdését stb. nagy szakszerűséggel fejtegette. *Dréhr Imre* erőteljesen verte vissza a munkanélküliségi biztosítás ellen felhozott érveket. *Kovrig Béla* a tanulatlan munkások kérdését vizsgálta az objektív munkahiány szempontjából, a tanoneképzés reformját, üresen álló laktanyákba helyezendő tanoncotthonok felállításának szükségét hangoztatta és a pályaválasztási tanácsadás és a psychotechnikai analysis összefüggéseit fejtegette.

A harmadik nap tárgyalásai a *tejkérdés* felett meginduló vitával indult meg. A magas színvonalon mozgó vitában *Moussong Géza, Gerley* vezérigazgató, *Náray Tamás* vettek részt.

A *munkaközösségek* kérdését *Narratil Ákos* prof., mint előadó fejtegette, reámutatva azokra a nehézségekre, amelyek e téren felmerülnek, egyszersmind ismertetve az eddig nyert tapasztalatokat. *Narratil* prof. előadásához *Neuhaus Ferenc, Reimesch* tanító

és *Gálócsy Árpád* mérnök szólottak hozzá. Az előbbi az angol whyleismus előnyeit, az utóbbi a munkaközösségek káros oldalait hangoztatva. — A *koalíció és békéltetésügynek* kényes kezelését *Pap Dezső* h. államtitkár, *Kovrig Béla* egyetemi magántanár és *Bencs Zoltán* miniszterelnökségi titkár előadói beszédek keretében tárgyalták. *Pap Dezső* az egyeztető eljárásnak menetét szabályozó javaslatait indokolta, *Kovrig Béla* a szakszervezkedés jogi szabályozása, kollektív szerződések jogi rendezése, egyeztető eljárás és döntőbírói eljárás között fennálló kapcsolatokra utalva, a szociálpolitika e három tagozású kezelésének az előterjesztett javaslatok szellemében való törvényes rendezését sürgette, végül egy *Országos Társadalompolitikai Tanács* felállítását javasolta. *Bencs Zoltán* kizárólag a szakszervezetek kérdésével foglalkozott. Hangsúlyozta az erkölcsi momentum érvényesítésének szükségességét és a koalíciós jognak rendezését javasolta, hogy a szakszervezetek kizárólag csak az ő szerepkörükbe tartozó gazdasági kérdésekkel foglalkozzanak. — A *népességi politika kérdéseit tárgyalva*, *Kovács Alajos* az egykéről szólva, az agrárörökösödési jog reformjában jelölte meg az egyke elleni küzdelem leghathatósabb fegyverét. *Gaál Jenő* értékes felszólalása után *Laky Dezső* a kivándorlási politikáról tartott előadást, szükségesnek tartja, hogy a kivándorlás ügyét oly központi kormányhatóság intézze, ahol az elhatározásoknál elsősorban a szociális és nem a rendészeti szempont jön tekintetbe. *Áldássy József* a visszavándorlók által behurcolt betegségekről és a kivándorlásügy egészségügyi vonatkozásairól beszélt, míg *Schneller Károly* jogakadémiai tanár felszólalását *Kovács Alajosnak* az egykéről mondott szavaiba fűzte. *Heller Farkas* a törvényes munkásvédelemről szóló előadásában a védett kategóriákról, különösen a női és gyermekmunkáról szólt, továbbiak során az anyagi bértvédelem szükséges voltáról beszélt. A *szociális statisztika* problematikáját *Kovács Norbert* min. tanácsos fejtette ki, a háztartási statisztika felvételében jelölve meg a Központi Statisztikai Hivatalra háruló újabb szociálpolitika vonatkozású feladatokat. *Laky Dezső* több cselekvési szabadságot kíván a Központi Statisztikai Hivatal számára és kiemeli az adóügyi statisztikai adatok publikálásának szükségességét. *Mosalovszky* felszólalása után *Szádeczky-Kardoss Tibor* a szociális statisztikának egy elhanyagolt részéről, a lakásügyi statisztikáról értekezett. Az országos értekezőt befejező előadását *Rottenbiller* államtitkár tartotta, aki a *patronage* kezeléséről szólva, ismertette azokat a feladatokat, melyeknek elvégzése a *patronage* szervezetének feladata. *Pétery* tanácselnök, mint az Átmeneti Fiúotthon igazgatója a vezetése alatt álló intézet modernizálásához és bővítéséhez fűződő közérdeknek adott hangot.

A magyar szociálpolitika magyhatében néhai *Müller Kálmán* báró helyett *Tauffer Vilmos* professzor elnöklete alatt tartott, *Barassin József* főorvos és *Gertvay György* orvos, min. o. tanácsos által levelezett *Országos Közegészségügyi Értekezőt* tárgyalási rendjén azok a problémák szerepeltek, amelyeknek bár részleges megoldása is lehetővé tenné, hogy egy fizikailag is megerősödő magyarság vállalja magára a reáharuló történelmi feladatokat.

Az Országos Közegészségügyi és Társadalompolitikai Értekezőt felfedte társadalomunknak legfőbb bajait, megállapította annak orvosszereit, a kormányzatra vár, hogy a tanács-testület diagnózis alapján végrehajtsa majd az operációt.

Beteg társadalomunk mindenestre hálás lehet *Dr. Vass József* miniszternek az országos értekezőt egybehívásáért, az elnököknek, szervezőknek és közreműködő tudósainknak és szakértőinknek derék munkásságáért.

(K. B.)

Verein für Sozialpolitik.

A Verein für Sozialpolitik német tudományos Egyesület ezidei tárgyalásait — alapítása óta immár harmadszor — Bécsben, szeptember hó 22-től 25-ig, tartotta. A kongresszus napirendjén három probléma szerepelt, még pedig: 1. *a világgazdaság válsága*; 2. *Európa túlnépesedése és a munkanélküliség*; 3. *az adóáthárítás*.

Az ülést dr. Herkner tanár, a Verein für Sozialpolitik tiszteletbeli elnöke nyitotta meg a Tudományos Akadémia dísztermében. Utána dr. Hainisch szövetségi elnök üdvözölte a megjelenteket és hosszabb beszédben kifejtette, hogy a szocializálási kísérletek megdőltek és az erre irányuló törekvések — Oroszország kivételével — megakadtak. Ausztria gazdasági válságát területének megcsönkítése és az utódállamok beviteli tilalmai, illetve magas vámtételei okozzák. De nemcsak Ausztria helyzete kedvezőtlen, hanem az összes európai ipari államoké, még a győztes Nagybritanniáé is, ahol a munkanélküliek százaléka nem sokkal kisebb, mint Ausztriában. A kapitalizmus árupiacért küzd. Míg a gazdaságilag hatalmas országok a szabadkereskedelem felé orientálódnak, addig a gazdaságilag gyenge államok ragaszkodnak a védővamos politikához. A világháború katasztrófális hatásának tekinti azt, hogy az agrárállamok zöme ipari államokká fejlődik. Meggyőződése, hogy a jövőben nagyobb gazdasági területek fognak egyesülni és ezek az egyesülések azután statikai gazdasághoz fognak vezetni. Ezt a gazdaságot autarchikusan kellene felépíteni. Az autarchikus gazdaságban a közgazdaság egyes ágait lehet szociálistikusan szervezni, bár nem hiszi, hogy ez az organizáció a nagy tömegek helyzetében lényeges javulást idézne elő. Bizonyos, hogy a munkásságnak teljesítőképességét a legmagasabbra kell fokoznia, életmódját pedig leszorítani a legegyszerűbbre. Szociálpolitikai szempontból a gazdasági élet átalakulása nem mondható kedvezőnek, egy előnye azonban lesz: *a világbéke biztosítása*.

Az osztrák hatóságok és tudományos testületek képviselői részéről mondott üdvözlő beszédek során dr. Waber vicekancellár annak a reményének adott kifejezést, hogy ez a kongresszus, amely az osztrák és a német tudományt egyesíti, jelképezze Németország és Ausztria mielőbbi politikai és gazdasági egyesülését is.

A napirend első pontja a *világgazdaság válságára* vonatkozott. Az idevonatkozó vitát dr. Harms „*A világgazdaság összetételének átalakulása*” (Strukturwandlungen der Weltwirtschaft) című előadása vezette be. Szerinte a kapitalizmus szelleme mindjobban bontakozik ki. Eközben a vezetőszerép Európáról Amerikára száll. Hatalmas tőkeeltolódások okozták ezt. Így az Észak-amerikai Egyesült Államok az utolsó tíz évben mintegy hatvan milliárd márka hitelt nyújtottak Európának és egyidejűleg Európán kívül közel harminc milliárdot investáltak. Anglia — noha igen súlyos szociális megrázkódtatásokon megy keresztül — még sem akar lelépni a kapitalizmus alapjáról. Az energiagazdaságban mutatkozó átalakulások során ismerteti a szénnek az ásványolajjal való küzdelmét, továbbá azt a jelenséget, hogy a vas- és fémipar termelési piaca is Amerikára tolódott át. Sorra veszi aztán a többi iparágakat, részletesebben tárgyalva a selyemipart és ezzel kapcsolatosan a női ruházkodás és a divat elváltozásait az üzleti életre való kihatásukban. Eltolódást jelent még, hogy Németország elvesztette a monopóliumot a festékanyagok és vegyianyagok termelésében és eltolódást jelent a világ bűzatermelésének megváltozása, a nyerscukor győzelme, a közlekedési útvonalak irányváltozása, az automobil és légiközlekedés és végül pedig a nemzetközi kapitalista alakulatok formáinak megváltozása. Ez eltolódások a

nemzetközi munkamegosztás terén igen jelentős elváltozásokat vontak maguk után. A nyersanyagokat termelő államok hozzáidomultak az anyagfeldolgozó államokhoz és a produkeiót mindinkább a nyersanyagot termelő állam szabályozza. Előadását azzal fejezi be, hogy a világgazdaság szerkezetének megváltoztatása akkor terelődne a leghelyesebb mederbe, ha az érdekközösség gondolata olyképpen valósulna meg, hogy ez a változás megszüntetné a kapcsolatosan felmerülhető egyéb válságszerű jelenségeket.

Mint második előadó *Eulenburg a háború utáni idők kereskedelempolitikai eszméiről* értekezett. A háború utáni kereskedelempolitikát két eszme irányítja, mely egymással bizonyos ellentétben áll. Az egyik az elzárkózási politika, mely még a gazdasági háború maradványa, a másik a világgazdasági megértésre törekvés, melyet a túlfeszített elzárkózási politika ki kell, hogy váltson. A jelenkor másik nagy gondolata a népek szolidaritása, amelyet a nemzetközi tőke támogat. A mai kornak még egy jellemzője a technikai előrehaladás, amely áthidalja a népek elzárkózási (Abschliessung) irányzatát. A gazdasági szolidaritást a nemzetközi tőke befolyásolja nemzetközi szervezkedésével, nagy tőketömörüléseivel és kartellmozgalmával. Mindezek a gazdasági áramlatok a szabadkereskedelem és a vámunió megteremtéséhez vezetnek. A világszolidaritás megteremtésének egy másik eszköze: az aranyvaluta. A világgazdasági válság főoka, hogy a világkereskedelem egyharmadával csökkent. *Eulenburg* számításai szerint nem a vámtarifák az okai a lecsökkent világkereskedelmi forgalomnak, hanem az egyre növekvő termelési költségek, a tőkeképződés hiánya, Keleteurópa kikapcsolása és a megromlott fizetési mérleg. Az egyes államok úgy a bel-, mint külkereskedelmi piacért folytatnak küzdelmet.

Az előadók beszédei után megindult vitában *Schüller*, a vámpolitika kitűnő ismerője, azt fejtette ki, hogy szerinte a világ-gazdasági válság főokát abban kell keresni, hogy az európai államok a háború előtt üzött kereskedelempolitikájukhoz tértek vissza, vagyis a protekcionizmushoz. Ennek az elharapódzása komoly veszélybe sodorja Európának amúgy is meggyengített gazdasági szervezetét. A gazdasági krízist nem azon a megfelelő módon igyekeztek megszüntetni, hogy a termelési költségeket csökkentették, ami az árak leszállítására vezetett volna, hanem a termelést korlátozták, aminek következménye lett a munkanélküliség. Ennek okai a szervezetek (szakszervezetek, kartellek, stb.), amelyek meggátolják a munkabérek, illetőleg az árak csökkentését, ami keresztülvihető akkor, ha a termelés a belföldre szorítkozik, ellenben az exportban az árakat mindig a nemzetközi verseny szabályozza. A kartelleknek az exportpiacokért folytatott harca a nemzetközi kartellalakulásokhoz vezetett. Ezeket viszont a bankok támogatják, amelyeknek befolyása nemcsak Amerikában, hanem Angliában is rendkívüli módon emelkedett, mert a nemzetközi adósságok rendezésénél és a valuták stabilizálásánál a pénzügyi köröknek hatalmas erősen megnövekedett. Ily módon tehát a jelenlegi világ-gazdaság vezető tényezőivé a szervezetek lettek. *Schönebeck* miniszteri igazgató (Berlin) szerint a vámtarifa megállapításánál figyelembe kellene venni a munkaadók érdekeit, de ugyanakkor szem előtt kell tartani azokat az elveket is, amelyekkel a munkások érdekeit meg lehet védeni. Általában a vámpolitikának a gazdasági politikában vissza kell nyernie azt a fontos helyet, mely a háború előtti időkben megülte.

Eulenburg tanár ezekkel a fejtegetésekkel nem ért egészen egyet. Felszólalásában kitért a középeurópai vámunió kérdésére, amelynek behatóbb megtárgyalását ajánlotta. Egyben pedig két-

ségbevonta *Schüller* tanár fejtegetéseinek azt a részét, amely olyan fontos szerepet tulajdonít a kartelleknek és egyéb szervezeteknek. Dr. *Hilferding* országgyűlési képviselő (Berlin) kétségbevonja, hogy a kapitalizmus oly erős mértékben volna oka a gazdasági krízisnek, mint ahogyan azt *Harms* tanár fejtegette. A munkásságnak nincs ellenére a kapitalizmusnak még erősebbé való fejlődése. Döntő azonban az a kérdés, hogy mit értenek kapitalizmus alatt.

Lederer tanár (Heidelberg) szerint a világ gazdaság újabb zavaró momentumai közé tartoznak a kartellálási törekvések és az új munkapiacok bevonása a világforgalomba. Szerinte jogosan lehet azt a kérdést felvetni, nem-e múló egyensúlyzavarról van-e szó a világháború utáni válságban, mely el fog múlni, mihelyt a politikai és gazdasági egyensúly ismét helyreáll.

A napirend második pontja *Európa túlnépesedésének és a munkanélküliségnek* kérdésére vonatkozott.

A vitát bevezető előadást dr. *Aereboe* berlini tanár tartotta „*Die Bevölkerungskapazität der Landwirtschaft*” címmel. A földnek erőteljesebb megművelése és kihasználása által a hozadék tetemesen felfokozható, úgy, hogy a mezőgazdaságnak az új körülményekhez, különösen a népesség szaporodásához való alkalmazkodása elsősorban a tőkén és az üzemköltségen múlik. Annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy *amit általában túlnépesedésnek neveznek, az lényegileg nem más, mint a tőkének és a birtoknak helytelen eloszlása*. A nagybirtokok fennmaradása csak alacsony munkabérek mellett lehetséges és ezért van szükség a vándormunkásokra. Fejtegetéseinek további során a hitbizományok megszüntetésének szükségét hangoztatta, továbbá, hogy a nagybirtokok egyrészét át kell engedni a parasztságnak. Végül azt hangoztatja, hogy az egészséges népszaporodás csak hasznára lehet egy országnak, ha ezzel a nép anyagi és szellemi tőkéje arányosan gyarapszik.

A kongresszus ezután áttért a túlnépesedés kérdésének részletes tárgyalására. *Mombert* tanár (Giessen) „*Nyugateurópa túlnépesedési jelenségei*” címen tartott előadásában, noha a legbiztosabb védekezést a kivándorlásban látja, ezt mégsem tartja alkalmasnak a baj megszüntetésére, hanem inkább a pénz vásárlóerejének a belföldi piacon való növelését véli célszerűnek, anélkül azonban, hogy a termelési költségeket emelnék.

Az Osztrák Statisztikai Hivatal részéről dr. *Winkler* kormánytanácsos *a német nyelvterület népesedési viszonyait* teszi szóvá. Beszéde során arra az eredményre jut, hogy Németország és Ausztria túlnépesedése csak átmeneti állapot és éppen ezért nem kivándorlással kell segíteni, mert ezzel nagyobbarányú munkaerőt vonnak ki az országból. Inkább a legnagyobb nehézségek árán is munkanélküli segéllyel és belső telepítéssel kell a munkanélküliség krízisét leküzdeni. A kifejlődött vita során *Oppenheimer* tanár (Frankfurt) a belső telepítésről ismert elméletét vitte a kongresszus elé. Szerinte a belső telepítés az egyetlen mód, amellyel a munkanélküliség válsága megszüntethető. Példákat sorol fel arra, hogy az ilyen munkáskolóniákon letelepedett munkások közül egy sem tért vissza a városba. A frankfurti egyetem külpolitikai tanszékének tanára, dr. *Köbner*, multbeli tapasztalatai alapján utal arra, hogy a népességnek helytelen eloszlását nem csupán gazdasági szempontból, hanem a faji ellentétek szempontjából is meg kell ítélni. Német nézőpontból a kivándorlás a legrosszabb orvosság, mert ehelyett technikai, szociális és gazdasági rendszabályokkal kell a népesség helytelen eloszlásán segíteni.

Mint a napirend harmadik pontja ezután *az adóáthárítás* kérdésének tárgyalása következett. A vitát az *adóáthárítás* kérdé-

séről dr. *Spitzmüller* volt pénzügyminiszter nyitotta meg. Az utóbbi időben — mondotta — újból az a nézet kerekedett felül, hogy általánosadók és jövedelemadók csak a legkisebb mértékben háríthatók át. Eppen ezek miatt az ingadozó nézetek miatt a törvényhozók most már igen keveset törődnek az adók szociális hatásával és következményeivel. Ausztriában igen sok olyan adó van, (inségadó, forgalmiadó, stb.), amelyeknek még adójellegük sincs.

Mann tanár (Königsberg) szerint a forgalmi gazdaságban alapjában minden adó áthárítható volna és minden személy és minden csoport adó alá vethető volna. A tudósok régi ellenvetése dacára az átháríthatatlan adókat még mindig egyenes adóknak, az átháríthatókat pedig közvetett adóknak nevezik. Az áthárítási folyamatból keletkezett bonyodalmak intő például szolgálnak arra, hogy a jelenlegi adórendszeren változtatni nem szabad.

Az adóáthárítási vita másik előadója dr. *Mayer* tanár (Bécs) kifejti, hogy az adóáthárítási kérdés holtpontra jutott. Az Ausztriából és Németországból adódó legújabb tapasztalatok szerint a jövedelmiadó lényegileg áthárítható. Hogy az adóáthárítás igazságtalanságait ki lehessen küszöbölni, egyrészt olyan adókat kell megteremteni, amelyekről biztos, hogy átháríthatók, másrészt olyanokat, amelyek átháríthatatlanok. Szerinte Németország és Ausztria jelenlegi adórendszerét, amelynek alapja a jövedelmi adó, nem lehet a méltányosság ideáljának tekinteni, mert a jövedelmi adó áthárításának lehetősége sokszorosan adva van. Ennél sokkal célszerűbbnek látszik a hozadéki adó erősebb fejlesztése, angol minta szerint. Az elnöklő dr. *Spitzmüller* utalt *Mayer* tanár nagy-jelentőségű javaslatára, amely szerint az abszolút áthárítható és az abszolút átháríthatatlan adók rendszerét ajánlja. Ezután dr. *Bunzel* udvari tanácsos (Bécs) az adóáthárítás gyakorlati jelentőségét fejtegette. A gyakorlat csak azt a tanulságot merítheti az adó áthárításról lefolyt vitából, hogy a jelenlegi gazdasági viszonyok között — ameddig ezek fennállanak — az adók terheit a vagyon-talan és a szervezetlen tömegek viselik.

A folytatólagos vitában *Hänsel* tanár (Moszkva), *Weyermann* (Bern) és *Lotz* tanár (München) vettek részt. Ez utóbbi — *Spitzmüller* dr. véleményével ellentétben — azt hangoztatja, hogy bizalmatlan mindenfivel szemben, aki az adók következményeiről előzetes véleményt alkot.

Könyvismertetések.

Alfred Amonn: Grundzüge der Volkswohlstandslehre. Erster Teil: Der Prozess der Wohlstandsbildung (Die Volkswirtschaft). Deskriptive und theoretische Volkswirtschaftslehre. Jena. 1926. G. Fischer. VI + 403.

Amonn, kit most két évre a tokiói egyetemre hívtak meg, a közgazdaságtan elméletének legkiválóbb művelői közé tartozik. Különösen éles bíráló tehetség jellemzi őt, mely már első nagyobb munkájában feltűnést keltett* és kivált *Wieser* és *Cassel* munkáiról írott éles elméjű és a nevezett munkákba mélyen behatoló bírázataiban fényesen nyilvánult meg.** Miután *Amonn* e bírálatokban egyrészt a határhaszonelmélet gyengéit élesen megvilágította, másrészt pedig *Cassel*-nak az értékelméletet mellőző álláspontjával szemben is elutasítólag nyilatkozott, méltán nagy érdeklődéssel várhattuk *Amonn* pozitív alkotását, melyben annyi bírálati megjegyzés után most már arról kell nyilatkoznia, hogy ő a közgazdaság életfolyamatait miképp látja.

Éles elméjű bírálatai után arra lehattunk elkészülve, hogy egészen sajátos álláspontra fogunk *Amonn*-nál találni. Persze nem olyan értelemben, mint *Liefmann*-ról és *Oppenheimer*-nél, akik az elmélet eddigi eredményeit többé-kevésbé fölretolva alapjában akarják a közgazdaságtan elméletét átalakítani. *Amonn* az elődeivel való beható foglalkozás az eddigi eredmények teljes elutasításától, mint előrelátható volt, megóvta, de arra joggal lehattunk kíváncsiak, hogyan fogja az értékelmélet kérdését tárgyalni, melynek pszichológiai alapjait bírázataiban támadta és hogyan fogja az árelméletet kiépíteni, midőn az osztrák iskola árelméletét elutasította, de *Cassel* árelmélete ellen viszont azt hozta fel, hogy az ár subjektív feltételeit elhanyagolja.

Várakozásunkban annyiban nem is csalódtunk, amennyiben *Amonn* valóban nem az eddigi álláspontok lekicsinylésében, hanem azok továbbfejlesztésében és egységesítésében keresi a közgazdasági élet törvényszerűségeinek rendszerbefoglalását. Könyve azonban — mely egyébként mindenben a szerző éleselméjűségét és szigorú logikáját juttatja érvényre, — újabb beigazolása annak, hogy mennyivel könnyebb már megalkotott rendszereket bírálni, mint a pozitív alkotás terére lépni. *Amonn* ugyanis, miután bírázataiban a határhaszonelmélet jelentékeny gyengéire mutatott rá, e tant mégis fölveszi munkájába és az mégis szerves része az ő közgazdasági rendszerének. Igaz, hogy sokkal alárendeltebb szerepet szán az értékelméletnek, mint az osztrák iskola tanítványától — *Amonn Böhm-Bawerk*-nek és *Wieser*-nek volt tanítványa, — várni lehetne.

* Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomie. Wien u. Leipzig, 1911.

** L. az Archiv für Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik 51. és 53. kötetében. Továbbá a Brentano-emlékkönyvben „Der Stand der Theorie” címen írt kitűnő tanulmányát.

Ez azonban *Amonn* amaz álláspontjából következik, melynél fogva szerinte a közgazdaságtan általában nem a gazdálkodás fogalmára építendő fel. Ehhez *Cassel* kézikönyvéről írt bírálataban részletesen kifejtett álláspontjához hű maradt. Szerinte a közgazdaságtanban nem az a lényeg, hogy gazdasági folyamatokkal foglalkozunk. Ezért tehát szerinte a közgazdaságtannak nem is alapfogalma a gazdálkodás fogalma, mert a lényeg a társadalmi viszonylatban, vagyis abban van, hogy forgalmi azaz csereviszonylatokat tárgyal tudományunk. A közgazdaságtan lényegét is úgy határozza meg, hogy az javak csereje, vagyis *termelési eszközöknek termékekért való kicserélése* (143. old.). Éppen ezért a gazdasági jelleg e folyamatban mellékes, és a folyamat társadalmi jellege a lényeges. Ezt az álláspontját ismételten hangsúlyozza és ennek alapján arra a végeredményre jut, hogy az elméleti közgazdaságtan tisztán mennyiségi viszonylatokkal, t. i. azokkal a mennyiségi összefüggésekkel foglalkozik, amelyek a csereből erednek (33. old.).

Amonn emez álláspontja igen közeledik *Schumpeter* és *Cassel* kiindulási pontjához, mert mindketten a csereviszonylatok mennyiségi vonatkozásait tartják a közgazdasági folyamatban a lényegesnek. Talán csak annyiban határozottabb *Amonn* álláspontja, amennyiben világosan kimondja, hogy termelési eszközök és termékek cserejéről van szó. Mégis alapnézőpontja annyiban ismét eltér úgy *Schumpeter*, mint *Cassel* kiindulási pontjától, amennyiben, bár ők is a mennyiségi viszonylatokat tartják lényegeseknek, mégis *Schumpeter* a gadálkodó egyének gazdasági megfontolásait, *Cassel* pedig a gazdasági szempontot tartja lényegesnek és az összes mennyiségi viszonylatokat is a gazdasági elv kifolyásának tekinti.

Amonn álláspontját nem tarthatjuk szerencsésnek. Ő maga is érzi, hogy kissé sajátos dolog a közgazdaságtant a gazdasági folyamat lényegének kirekesztése nélkül elképzelni. De ezt azért tartja szükségesnek, mert a közgazdaság, melyben a felek jövedelmi különbségeinek oly nagy szerep jut, nem gondolható el tisztán gazdasági folyamatnak, amely más szempontot mint a gazdaságit nem ismerne. Ebben kétségtelenül nem *Cassel*-nak van igaza, aki azt hiszi, hogy az összes társadalomgazdasági viszonylatokban a gazdasági elv érvényesül. De *Amonn*-nak sincsen igaza, mert abból, hogy a közgazdaságban a gazdasági elv a maga tisztaságában éppen a társadalmi szerkezet sajátos mivoltánál fogva nem tud teljesen érvényesülni, még távolról sem következik, hogy a gazdasági szempontnak a közgazdasághoz semmi köze nincsen. Csak arra kell gondolnunk, hogy nem esetleges, hanem ellenkezőleg lényeges az, hogy azok a cserefolyamatok, melyekben *Amonn* a közgazdaság lényegét keresi, gazdasági jellegűek és gazdasági természetűek. A közgazdaság a gazdálkodásból keletkező társadalmi folyamat, tehát éppen annyira gazdasági, mint amennyire társadalmi folyamat. Az egyik szempont kirekesztése a közgazdaságtan fogalmából épp oly hibás, mint a másíknak figyelembe nem vétele. *Voigt* azt mondotta, *Gottl-Ottlilienfeld* törekvéséről, mellyel az értéket akarja a közgazdaságtanból kitörölni, hogy téves azt hinni, hogy ez sikerülhet akkor, ha elkerüljük az érték kifejezés használatát.* Uevanezt mondhatnók *Amonn* törekvéséről is, mert bármennyire hibáztatja is a közgazdaságtannak gazdasági folyamat gyanánt való felfogását, ő maga

* Lásd a Wolf-féle Zeitschrift für Sozialwissenschaft X. évf. (1919.) 597. old.

sem járhat el másképp, és ha a gazdaság szót nem is használja, már abban, ha termelési eszközök és termékek közötti cserének fogja fel a közgazdaságot, lényegileg bent van az is, hogy a gazdasági tevékenységhez csatlakozó tárgyköréről van szó, mert a termelési eszközök és termékek közötti csere az emberek közötti más kölcsönhatásoktól éppen abban különbözik, hogy a gazdálkodás folyamatának folyamánya.

Szerencsére *Amonn* merev ragaszkodása álláspontjához nem akadályozza meg őt abban, hogy a közgazdaság jelenségeit — lényegileg annyira kiemelt alapnézőpontjának elhanyagolásával, — alaposan és igen tanulságos módon fejtegesse. Sőt mint láttuk, még attól sem tartja vissza, hogy az értéktüneteménnyel is foglalkozzék. Így hát végeredményben az a kép, melyet a közgazdaság folyamatairól nyújt, sokkal kevésbé egyoldalú és az eddigi felfogásnak inkább teret engedő, mint pl. *Cassel* rendszere. Egyébként, kivált az áralakulásra és a jövedelemeloszlásra vonatkozó fejtegetéseinél különösen *Schumpeter* és *Cassel* befolyása érezhető. Árelméletében nagyjában *Cassel*-hez csatlakozik és annak árgyenleteit veszi kiindulási pontul. Különösen sikerült árelméletében annak az álláspontnak erős kidomborítása, hogy az árak nem egymástól elkülönült eredmények, hanem voltaképpen egy árrendszerrel állunk szemben, melyben minden egyes árnak megvannak ugyan az alkatelemei és tényezői, de amelynek lényegéhez tartozik, hogy minden egyes ár változása kihat a többiekre is. Igen élesen sikerült *Amonn*-nak azt is kidomborítani, hogy a kínálat és kereslet nemcsak tényezője az áraknak, hanem maga is függ az ártól. E tekintetben *Wicksell* és *Cassel* eredményeire támaszkodik.

Jövedelemelosztási elméletét az az újabban előretörő nézőpont jellemzi, mely a jövedelemeloszlásban áralakulási folyamatot lát. Igaz, hogy nézetem szerint ez álláspontot *Amonn* nem vezeti keresztül egész következetesen, mert akkor közvetlenül az ártörvényekből és határozottan a kereslet és kínálat, valamint az egyéb árösszefüggések fejtegetése alapján kellene a jövedelemeloszlást levezetnie. Idevonatkozó fejtegetései ismét *Schumpeter*-rel mutatnak érintkezést, kivéve a tőkekamat kérdésében, melyet lényegében az agio-elmélet alapján magyaráz.

Külön ki kell emelnünk a szerzőnek a valutáról és a hitelről szóló fejtegetéseit. Ezek a munka legsikerültebb részei közé tartoznak.

Amonn elméletére az organikus iránynak és különösen *Spann*-nak is nagy hatása van. Ebből magyarázható elsősorban, hogy nem az egyes gazdaságokból, hanem a nemzetgazdaság szemszögéből indulva el, kísérli meg a közgazdasági jelenségek vázolását. Ezért először a közgazdaság fölépítéséről és tagozódásáról szól és csak ezután tér rá az individualisztikus forgalmi jelenségek vázolására, melyek középpontjában a piac áll. Ezek után a közgazdaság mozgási jelenségeit (egyensúly megbonlásának folyamatát, a gazdasági fejlődést és a konjunktúrákat) elemzi, végül pedig tudományunk újabb fejlődésével és a módszer kérdésével foglalkozik. Világos és logikus fejtegetései e kérdésben igen tanulságosak.

Mindenesetre érdekes *Amonn* kísérlete arra, hogy a közgazdaság egészét az egyéni gazdaság és annak forgalmi viszonylatai előtt tárgyalja. Különös didaktikai nyereség — nézetem szerint — ebből nem származik, sőt némi hátrány is ered belőle, mert nehéz a közgazdaság szerkezetét addig megmagyarázni, amíg azokkal a cserefolyamatokkal nem vagyunk tisztában, amelyek a közgazdaság szerves folyamatának mintegy kötőszövetét alkotják.

Ha azt kérdezzük, hogy sikerül-e *Amonn*-nak minden követelményeknek megfelelő kézikönyvet nyújtani, akkor erre aligha felelhetünk igazán. Jó kézikönyvnek mindenestre egyik feladata, az olvasót lehető behatóan megismertetni a tudomány eddigi állásával és az abban megnyilatkozó törekvésekkel. A szerzőnek kétségtelenül érvényre kell juttatnia saját álláspontját, mert e nélkül nem lehet egységes a kép, de meg kell adnia a lehetőséget az olvasónak, hogy más álláspontokat is megismerhessen és saját maga is bírálathoz foglalhasson állást a különböző nézőpontokkal szemben. Erre *Amonn* kevés alkalmat ad, mert az irodalommal kevésbé foglalkozik és így, ha a kézikönyv minőségét nézzük, — ha nem is vele egyenlő mértékben — de mégis hasonló hibába esik, mint amelyet *Cassel*-nak szemére vetett. Némileg egyenlőtlenek a kidolgozás arányai is, amennyiben különösen a tantörténetre és a módszer kérdésére vonatkozó rész kissé túl van méretezve.

Természetes, hogy eme hibái, vagy talán inkább kisebb hiányai mellett is *Amonn* munkáját oly kiváló rendszernek kell minősíteni, melyet mindenkinek át kellene tanulmányoznia, aki elméleti közgazdaságtannal tudományosan foglalkozik. De kitűnő szolgáltatot tesz annak is, aki csak általánosságban akar tájékozódni a közgazdaságtan alapkérdéseiről, mert világos és jól átgondolt előadásában, érthetően és átfogóan tárja fel a közgazdaság jelenségeit.

Heller Farkas.

Cassel Gustav: Grundgedanken der theoretischen Ökonomie. Vier Vorlesungen. (Einführung in die Rechts- und Wirtschaftswissenschaft, herausgegeben von Prof. Dr. Julius Hatschek und Dr. Werner Scholl. Bd. 4.) Leipzig 1926. A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Scholl. 88 l.

Cassel az itt közzétett négy előadását az 1925. év nyarán Londonban és Münchenben egyetemi előadássorozat keretében tartotta meg (a könyv címlapján olvassuk, hogy evvel a német kiadással egyidőben angol és amerikai kiadás is jelenik meg. A négy előadás a társadalmi gazdaságtan (Socialökonomie) céljáról és módszeréről (1.), a társadalmi gazdaságtanról mint árelméletről (2.), a korlátoltság elvéről és a költségfogalomról (3.) s végül a pénz korlátoltsági elméletéről (4.) szól. Újjat C. nem mond itt, hanem kivonatos és népszerű formában mutatja be társadalmi gazdaságtani elmélete alaptételeit, amelyeket részletesen exponálva főmunkájában (Theoretische Socialökonomie 3. kiadás, Leipzig, 1923) találhatunk. Így tulajdonképpen nincs mit megjegyeznünk a jelen előadássorozattal szemben, mint hogy kiemeljük szerző világos expozícióját, könnyed és folyékony stílusát és józan és fölényes érvelését. A könyvecske bizonyára hasznos útmutatással fog szolgálni azoknak, akik C. tudományos nézeteit kivonatosan óhajtják megismerni. E nézetek bizonyára hosszú és eredményes tudományos bűvárkodás leszűrődései és nagyszabású eredeti közgazdasági gondolkodásról tanuskodnak, mindamellett azonban nem mentesek bizonyos egyoldalú elfogultságtól, amiért is meg nem állhatjuk, hogy ez alkalomból is állást foglaljunk szerző azon alaptételével szemben, amely szerint a társadalmi gazdaságtan lényegében nem más, mint általános árelmélet s amelynek tanai közül kiküszöbölendő mindennemű értékelmélet, épüljön fel utóbbi „subjectiv” alapon, mint a határhazsónelmélet, vagy iparkodják az értékproblémákat „objectiv” alapokra helyezni, mint a klasszikus vagy a munkaelmélet. C. e nézetével nem áll egyedül; az értékelméleteket legújabb időben különböző támadások érik. Igen érdekes, hogy az értékelmélet

legradikálisabb támadói oly közgazdák soraiból kerülnek ki, akik mint C. maga, vagy pl. *Gottl-Ottlilienfeld* hamburgi egyetemi tanár (v. ö. e szerző munkáját: *Die Wirtschaftliche Dimension. Eine Abrechnung mit der sterbenden Wertlehre.* Jena, 1923), közgazdasági tanulmányaikat megelőzően matematikai-technikai képzettséget szereztek volt meg. Jellemzi felfogásukat, hogy ők a közgazdasági jelenségekben kizárólag adott mennyiségek egymásra való hatását látják és az embereknek e mennyiségekkel szemben való gazdasági állásfoglalásukat (amely az értékítéletek megfogalmazásához vezet!) a mennyiségek keretei által determináltatják. Bizonyos, hogy minden időben számolnia kellett a gazdálkodó társadalomnak a reá nézve releváns dolgok és képességek mennyiségi adottságával, de az az adottság nem külső — az emberi társadalmon kívül álló — tények következménye, hanem a hasznosság felismerése által lesz megrögzítve. Amit úgyis fejezhetünk ki: igaz, hogy a szerves és szervetlen dologi elemek, amelyek összessége adja meg a „külvilág“ fogalmát, sohasem léteztek abszolút korlátlan mennyiségben, azonban minket a gazdálkodás szempontjából ezek közül a dologi elemek közül csak azok érdekelnek, amelyeknek bármily módon fontosságot tulajdonítunk jólétünk szempontjából. A gazdasági elemek korlátolt-sága tehát az emberi felismerésből származik, pontosabban szólva, a korlátoltság *mértékét* nem a természetadta elemmennyiség, de ez elemmennyiségen belül a gazdálkodó ember céltudatos kiválasztása határozza meg, amellyel az összes létező dologi elemek közül kiemeltettek a relevánsok, a fontosak, a hasznosak, a gazdasági jelentőséggel bírók. A kiválasztást gazdasági értékítéleteinkkel visszük keresztül. Egy oly elmélet, amely minden gazdasági jelenséget pusztán árelmélettel akar magyarázni, a kiválasztás folyamatát bevégeztetnek, adótnak, szinte megmásíthatlannak képzele, úgy, hogy könnyűszerrel eltekinthet a kiválasztás szabályainak elemzésétől. Cassel árelmélete, amely az árakat a költségekkel, a költségeket pedig a költségelemek korlátoltságával magyarázza, lényegében mintegy megáll a magyarázatul szolgáló következtetések kellő közepén. Koncedálom, hogy még a viszonylagosan legtökéletesebb értékelméletnek, a határhaszon-elméletnek, a felépítése jelenleg még meglehetősen gyarló és hogy sok javítani és kiegészíteni való akad. De ez a tökéletlenség, amely a teória aránylagos fiatalságával magyarázható, nem szolgálhat ürügyül arra, hogy az értékelméleteket egyszerűen mindenestül a társadalomgazdaságtan elméletéből kiakolbolítsuk. A mennyiségek adottságának feltétele a gazdasági problemakört kellenén túl összeszorítja; Cassel elmélete nem a közgazdaságtan alapelmélete, de a gazdaságpolitikáé, azé a közgazdasági rész-tudományé, amely kifejezetten (történelmi) adottságokból indul ki vizsgálatainál. Amellett szerző sok „új“ gondolatmenete közelebbi vizsgálat után új köntösbe bujtatott régi tannak bizonyul, így pl., amikor a föld különböző termelőképességének az árra való befolyását a föld minőségi osztályainak különböző korlátoltságaival magyarázza. Én ebben a magyarázatban a régi Ricardo-féle különbözeti járadékelméletnek egyszerű megfordítását látom. Ricardo különbözeti járadékát Cassel egyszerűen tőkésíti a különlegesen korlátolt föld árával s így a járadékot egy egyszerű számtani művelettel tünteti el (v. ö. i. m. 64—65. l.). Sok szó fér még ahhoz a felfogáshoz, amellyel Cassel az emberi tevékenységet (munkát) költségelemnek állítja be. Itt szerző határozottan magángazdasági álláspontot képvisel; a munkaadó szempontjából a munkabér természetesen költségelem, de vajjon annak tekinthető-e a társadalom egyeteme szempontjából is?

Kovács Ferenc.

Kereskedelmünk és iparunk az 1925. évben. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának a Kereskedelemügyi Miniszter Urhoz intézett jelentése az 1925. évről. Budapest, 1926. 423 l.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának az 1925. évről szóló jelentése ezúttal is kiváltja a legteljesebb elismerést: az évkönyvnek immár nagyértékű tradícióivá lettek a mind kitünőbb szerkesztés, az igen jó magyarságú írásmód s legfőképen a kereskedelmi és ipari élet összességének s egyes ágazatainak rendkívül világos, tömör, de a lényegét mindig megadó, szintetikus elemzése. Valóban túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy e kamarai jelentések teljes mértékben megfelelnek céljuknak: egyfelől tájékoztatást adnak a kereskedelmi és ipari élet egész helyzetéről úgy általában, mint szakmák szerint az érdekelt gazdasági körök, valamint a kormányzat és a közgazdasági tudomány és gazdaságtörténet művelői részére, másfelől az érdekeltség egységes központi szellemi szervének szemével rámutatnak a problémákra, bírálattal kísérik az állami beavatkozás megnyilvánulásait, jelezve a bajokat és sürgetve azok orvoslását.

A jelentés előszava a kamarai intézmény 75 éves jubileumáról emlékezik meg, azután ezúttal is általános és különös részre, valamint függelékre oszlik. Az első rész egységesen világítja meg a képet, melynek mindenki előtt, aki közgazdasági életünket tárgyilagossággal figyelemmel kísérte, a kereskedelem és ipar 1925. évi küzdelmes helyzetéről többé-kevésbé határozottan ki kellett alakulnia. Az 1924. évi termésnek az előző évinél 40%-kal kedvezőbb hozama sem volt képes országos konjunktureremtő tényezőnek bizonyulni, amit legjobban tipikus magyar iparunknak, a malomiparnak siváran hanyatló képlete jelez. A kereskedelem és ipar fejlődésére akadályozólag hatott, hogy a legfontosabb vonatkozásokban 1925. év végéig nem voltak még tarifaszervezéseinink. A legfőbb nehézségek forrása azonban az államháztartás egyébként megbecsülhetetlen jelentőségű rendbehozásából eredt, ami csakis az adózás túlzott megfeszítésével, a magángazdaságok rendkívüli megterhelésével, sokszor vagyonának elpusztításával sikerült. A magángazdasági válságot jelezték a kényszeregységek és esődök, valamint az öngyilkosságok nagy száma. A jelentés tévesnek ítéli azt a — Smith jelentéseiben is megnyilvánuló — felfogást, mintha az adóbevételek fokozódásából a jólét fokozódására lehetne következtetni s a forgalmi és fogyasztási adók terén elért többletet egyfelől a pénzügyi igazgatás energikus eljárásának, másfelől — igen érdekes, bár jelentőségében tán kissé túlzottnak látszó gondolatfűzéssel — a fogyasztás terén bizonyos sajátos tényezőknek tulajdonítja. Míg ugyanis a mezőgazdasági lakosság fogyasztóképessége kétségtelenül megnövekedett, viszont a városi lakosság legtöbb rétegének gazdasági ereje tagadhatatlanul csökkent. A munkanélküliek tekintélyes száma nagy kiesést jelent a fogyasztás terén. Másrészt egyes rétegek vagyonuk feláldozásával is ragaszkodnak életstandardjukhoz és erejükön felül fogyasztanak. „... ez az erőltetett fogyasztás is rendkívül jellemző még forrongó, kialakuló állapotban levő társadalomgazdaságunkra: veszélyben lévő középosztályunk egyik ösztönszerű pozícióvédelmi mozdulata.” Az állam szanálása után most már átfogó, céltudatos program alapján a közgazdaság szanálásának kell következnie.

Terünk nem engedi meg, hogy a jelentés egyes fejezeteit részletesebben elemezzük, így csupán néhány általánosabb érdekűnek látszó adat és megállapítás idézésére szorítkozunk. A jelentés szerint az ú. n. szanálási válság elsősorban a *kereskedelem* válsá-

gának bizonyult, melynek helyzetét a 3%-ról 2%-ra leszállított forgalmi adó továbbra is rendkívül megnehezítette. A forgalmi adó s a behajtásával járó zaklatások miatti panasz az egyes szakmák tárgyalásánál újra meg újra visszatér. Az 1925. évnek még mindig jellemző tünete a kereskedők szaporodása, ami a különböző létszámapasztásoknál kiesettek létfenntartó kísérleteiből ered. Budapesten például 1925-ben a fűszerkereskedelemben működő önálló keresők száma 2144, szemben az 1914. évi 1114-es létszámmal, a cipőkereskedőké 426, szemben 132-vel. Magában 1925-ben 8217 új üzletnyitás és 4483 üzletbeszüntetés történt, a számbeli szaporodás tehát 3734. Ez a nagy szaporodás kóros tünet, amellyel a verseny mind élesebb formái, az árak esése, igen alacsony vállalkozói nyereség és sok balsiker járnak. A kereskedők helyzetét súlyosbítja a fővárosi üzleti vállalkozások, valamint az államilag támogatott szövetkezetek mind intenzívebb kifejtése. A jelentésnek ez utóbbiakról az a véleménye, hogy „a tetszetős jelszavak alatt életbehívott, úgyszintén folyton újabb meg újabb tőkehozzájárulásokkal támogatott ú. n. szövetkezeti alakulatoknak csupán a jogi formája szövetkezeti, ők maguk azonban lényegében nem egyebek, mint közönséges üzleti célokat követő tőkekoncentrációk, amelyek mindenféle egyéb kedvezmény mellett az állam bőséges támogatásában részesülnek.” Sajnálatosnak jelzi, hogy e részt a kormányzati tényezők részéről a felfogás javulása 1925-ben sem volt tapasztalható.

A *külkereskedelem és vámpolitika* terén a döntő momentum nyilvánvalóan az új vámtarifának 1925. jan. 1-én történt életbe lépése. A tarifa protekciós jellege ellenére, a behozatal lényeges mecsappanása nem következett be, mert az új vámok behozatalcsökkentő hatását lényegesen ellensúlyozta a behozatali tilalmak hatályon kívül helyezése. A jelentés részletes statisztikát közöl a forgalom és külkereskedelmi mérleg alakulásáról s a kereskedelmi szerződések megbeszélésénél erős bírálattal illeti a Lengyel- és Franciaországgal kötött szerződéseket. Viszont az ipari termékeink szempontjából legfontosabb külföldi piacokkal való kereskedelempolitikai viszonyunkat kielégítőnek találja s versenyképességünket e részt elsősorban a hitelviszonyok javulásától teszi függővé, miután egész Európában a magyar kereskedőnek kell a legkedvezőtlenebb hitelviszonyokkal küzdenie. A vámmentes kikészítési eljárással kapcsolatban azt panaszolja a jelentés, hogy ez az intézmény a hatóságoknál nem találkozik azzal a megértéssel és jóakarattal, amelyet ez a kiviteli versenyképességünk szempontjából oly nagyfontosságú intézmény megérdemelne.

A *gyáripár* terén a szépen megindult iparfejlesztő tevékenységet a pénzpiac feszültsége s vámpolitikai helyzetünk megakasztotta. 1925-ben mindössze 28 formailag gyári jellegű, de túlnyomórészt kisebb új ipari alapítás történt. A jelentés elemzi az 1924/25. év költségvetés beruházási programjait, kimutatva, hogy az előírányzott összeg kevés és az előírányzat maga egyoldalú, kevés jut olyan célokra, melyek az ipart munkaalkalomhoz juttatják s döntő hibáik, hogy igen csekély összeget adtak építkezési célokra, holott ezek szereznek legtöbb munkaalkalmat s a lakásínség megszüntetésével a szociális feszültséget is enyhítik. Megemlékezik még a jelentés az idegen ellenőrzésről kiadott rendeletek által okozott sok, elkerülhető vexációról s a testnevelési törvény követelményei által a gyári vállalatokra súlyosodó újabb érzékeny megterhelésről.

A *kézmű- és kisipar* még jobban megérezte a fogyasztási válságot, általánosan jellemzi a termelés esökkenése és a foglalat-

koztatott munkások számának apadása. Az ipartestületekre vonatkozó adatok közül megemlítendőnek tartjuk, hogy Budapesten az ipartestületek száma 34-ről 39-re, tagszámuk 25.434-ről 26.808-ra emelkedett. Nagyértékű e fejezetben a Kamarának a kerület ipartestületeiről készített részletes statisztikai felvétele. A *szociálpolitika* fejezet a munkapiac és szociális biztosítás adatait tárgyalja. A *pénz-, hitel- és biztosításügy* rovata ismét hangsúlyozza, hogy az államháztartás rendezettségének legtokéletesebb garanciája az lenne, ha fokozott figyelemben részesülnének végre most már a gazdasági élet követelményei is. A tőzsdei helyzet az egész év folyamán súlyos depresszió jellegét mutatta, az összes európai tőzsdék közül Budapest ítélte meg legpesszimisztikusabban a gazdasági helyzetet. Örömmel üdvözli a jelentés a határidőüzlet visszaállítást bízában és rozsban, viszont sürgeti annak kiterjesztését a tengeri, zab és repcére nézve is a forgalmi adónak megfelelő rendezésével, mert féltő, hogy e cikkek piaca más tőzsdék felé terelődhetik. A *közlekedést* illetőleg természetes, hogy az általános helyzetkép itt is visszatükröződik az elszállított árucikkeknek 13.9%-kal való súlyedésében az 1924. évhez képest. Viszont nagy haladást jelent a MÁV. tarifapolitikájának gazdaságpolitikai szempontokból való mind fokozottabb áthatottsága. A díjszabási politika terén fontos eseményként megalakult a Magyar Vasutak Állandó Díjszabási Bizottsága az érdekelt gazdasági képviselők bevonásával. A tarifapolitika megoldatlan problémái között ott szerepel a széntarifák nagysága. A *kereskedelmi szakoktatásról* szóló fejezet után, melyben a felső kereskedelmi iskolák tanulmányi eredményeinek évről-évre kedvezőtlenebb alakulásáról emlékezik meg, a jelentés áttér a *Különös részben* az egyes szakmák helyzetének vázolására.

Nyilvánvaló, hogy az egyes ágazatok többé-kevésbé ugyanazon képet tüntetik fel, mint az összhelyzet. Amit a gabonáról szóló fejezetben olvasunk, hogy „az utolsó évtizedben az 1925-ös évhez hasonló súlyos és kedvezőtlen helyzete aligha volt a magyar kereskedelemnek”: visszatér a gyümölcs-, a fűszer- és gyarmatarú-, a faszakma, az állat-, liszt-, szén-, gép-, építőipar stb. terén egyaránt. A szarvasmarhavásár forgalomcsökkenése 1925-ben sem szűnt meg. Budapest lakossága ez évben fejénként átlag 0.7 kg. nyers hússal kevesebbet fogyasztott, mint 1924-ben. Legsomorúbb adatokat a malomipar szolgáltatja, a földolgozott mennyiség a malmok kapacitásának csupán 27%-át jelenti; igaz, hogy a csonka ország átlagos évi terméshozama 24.2 millió mm. gabona, a magyar malomipar összörklőkéessége pedig 64.5 millió mm. Erre az iparra valóban létkérdés a lisztexportnak minden lehető eszközzel való fejlesztése s az érdekeltség a Lengyelországgal kötött első tarifaszereződést azzal vádolja, hogy épen a malomipar érdekeit figyelmen kívül hagyta. Az általános helyzetnek a múlt évvel szemben való javulását egyedül a közlekedési iparágnál olvassuk, a vagongyárak ugyanis a vasúti beruházási program végrehajtása folytán megrendelésekhez jutottak, az autótaxik viszont a gépkocsiipart foglalkoztatták.

A „Függelék”-ben a Kamara gazdag tevékenységéről adatik szám és a kamarai vezetőség, a magyarországi érdekképviselők, végül a jelentés munkatársainak jegyzéke közöltetnek. Utóbbi az egyes szakmáknak összes kiválóbb képviselőit felöleli. A jelentésnek német, francia és angol nyelven való kiadása, hazánk helyzetének a külföld előtt történő tárgyilagos feltárása által kétségkívül hasznos szolgálatot tesz s csak örömmel üdvözölhető.

Nagy Dénes.

Jelentés a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének 1925. évi működéséről. Bpest. 1926.

Hazánk gazdasági életének eseményekben gazdag, jelentőség-teljes évről számol be a TÉBE legutóbbi jelentése. Ahhoz a nehéz munkához, mely állampénzügyeink szanálásának legfőbb eredményeképpen pénzünk értékét stabilizálta és az államháztartás egyensúlyát helyreállította, pénzügyeink is hasznos szolgáltatásokkal járultak. A külföldnek Magyarországi pénzügyi talpraállásába vetett bizalma nagy mértékben biztosította hazánk számára a szükséges külföldi tőkéket, melyek jórésze pénzügyeink közvetítésével jutott gazdasági életünkbe. A pénzünk stabilizálásával megindult belső tőkekepződés a pénzügyi intézetek tőkegyűjtő szerepét újra előtérbe tőlte, amiről a betétállományok múlt évi erőteljes növekedése tanuskodik. Magyarország gazdasági helyzetét a múlt évi jó terméseredmény is kedvezően befolyásolta s ez kereskedelmi mérlegünk javulásában kifejezésre jutott. E kedvező körülmények dacára gazdaságunk 1925-ben súlyos válsaggal, az ú. n. szanálási válsaggal, küzdött. A jelentés a válság egyik okát — helyesen — Európának még mindig nem stabilizálódott gazdasági helyzetében keresi.

A TÉBE múlt évi sokirányú tevékenységének egyik jelentős részét a békeszerződésekkel kapcsolatos ügyek alkotják. Fontos szerep jutott pénzügyeink érdekképviseletére hazánk és Románia között a letétek felszabadítása és a régi osztrák-magyar koronartartozások ügyében létrejött egyezmény végrehajtásánál, valamint az S. H. S. állammal a kölcsönös követelések és tartozások rendezése érdekében folytatott tárgyalásoknál. Ezenkívül a múlt évben olasz, belga és cseh viszonylatban is fontos gazdasági kérdések kerültek szőnyegre. Ha e tárgyalások nem is jártak mind teljes eredménnyel, kétségtelenül elősegítették a kedvezőbb nemzetközi gazdasági viszonyok kialakulását.

A magyar kormányzat ismételten igénybevette a TÉBE vezetőinek szakvéleményét a hitelállattal kapcsolatos fontos jogalkotásoknál, több kérdésben fogadta el álláspontjukat. A pénzügyi intézetek üzleti jelentéseikben általánosan az adók és illetékek súlyos terhe miatt panaszkodnak, ezzel szemben rámutatnak arra, hogy a jelenlegi jövedelmek lényegesen a békenívó alatt maradnak. A TÉBE egyik feladatát éppen abban látja, hogy e teher lényeges leszállítását kieszközölje. A pénzügyminiszter egyik legutóbbi nyilatkozata e kérdés közérdekű, igazságos megoldására reményt nyújt. Pénzügyeinket a múlt évben az adminisztráció egyszerűsítése, olcsóbbbátétele és ezzel kapcsolatban a tisztviselőkérdés is élénken foglalkoztatta. Figyelemreméltó, hogy 1925-ben a gyorsutalványforgalom összege 6000 milliárd koronán felül volt. E forgalom adatait a jelentés részletes kimutatásban közli és grafikonokban szemléltetné teszi.

A gondosan szerkesztett jelentésből, mely a TÉBE egyéb tevékenységeiről, belső adminisztratív ügyeiről, jótékonyágáról is beszámol, megállapítható, hogy gazdasági életünk e tekintélyes érdekképviselete nemcsak a kötelekbe tartozó pénzügyi intézetek, hanem a köz érdekében is hasznos munkát végez. Minden tekintetben öröndetes, hogy a legutóbbi években a TÉBE jelentései szakszerű adataival gazdasági életünk oly területeit világítják meg, melyek korábban a nagyközönség előtt jóformán teljesen ismeretlenek voltak.

Szádeczky-Kardoss Tibor.

Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. A Magyar Filozófiai Társaság Könyvtára 5. szám. A Magyar Filozófiai Társaság kiadása. 1926. 222 oldal.

Örömmel üdvözljük Ottliknak a Magyar Filozófiai Társaság égisze alatt megjelent értékes munkáját, amely különösen összefoglaló munkákban felette szegény társadalomtudományi irodalmunkat gazdagítja. Ottlik kiinduló pontul a Kant filozófiájából nyert azt a megismerést választja, hogy a tudomány lehetőségének kérdését csakis a már létező tudományok valóságának bírálata s nem egy nemlétező tudomány eszmenyének kitűzése céljából lehet felvetni. Ezért a társadalomtan dogmatikus elméleteinek lehetőségét a priori elveti, s a különböző dogmatikus elméletek logikai lehetetlenségének bizonyításával igyekszik igazolni álláspontját. Ezen tisztára filozófiai és logikai nézőpontból vizsgálva Comte, Menger, Mill és Wundt elméleteit, rámutat azok logikai tarthatatlanságára. Álláspontját a filozófiai műnyelv pregnáns kifejező készségének birtokában nagy tudományos apparátussal: a tudományok többi ágaira is kiterjedő széleskörű ismereteinek felhasználásával és rendkívül gazdag irodalmi anyag segítségével védelmezi. A logikai alapon szilárdan áll, de époly biztosnak érzi helyzetét akkor is, ha azt nem a szilárd logika, hanem a jóval hajlékonyabb egyéni meglátás támasztja alá. Okadatolásának meggyőző erejét olykor épen a tömören felépített logikai láncsornak bonyolult volta csökkenti.

Munkája második részében a társadalomtudomány feladatát határozza meg, ami a szellemi értékek reális érvényességének kutatásában áll, szemben az axiológiával, amely a szellemi értékek ideális érvényességét kutatja. Az érvényesség kritériuma a normához való igazodás. A norma vagy autonóm (etikai vagy logikai norma) vagy heteronóm, amikor az a természet vagy a társadalom hatalmának garanciája alatt áll. A társadalom nem általános, hanem határfogalom, ideáltypus; a társadalomtan maga azonban nem ideális, hanem reális tudomány és fogalmai, ha nem is mind tapasztalati úton állapíttatnak meg, tényeken alapulnak. A rendszeres társadalomtudománynak két ága van: a politika és a gazdaságtan. Előbbi a társadalmi statika, utóbbi a társadalmi dinamika. Ezen a megalapozáson építi fel társadalomtanának alaprajzát, s ismerteti a társadalom elemeit, tényezőit, egységesülését és szétbomlását. Végül a társadalomtan határai című fejezetben alapos tudományelméleti tanulmányt ad, ahol a társadalomtan és a történelem egymáshoz való viszonyát állapítja meg és a társadalomtudománynak mint értéktudománynak és mint fogalomtudománynak szerepét határozza meg.

Ottlik mélyenjáró eredeti felfogású munkája bizonyára széleskörű tudományos diskusszióra fog alkalmat nyújtani, s előmozdítja az egységes nézőpontok kialakulását. Nagy tudományos felkészültséggel megírt, eleven előadású, élvezetes munkáját határozott nyereségnek tekintjük. Örömmel látjuk azt is, hogy munkája végén annak tömören összefoglalt tartalmát német nyelven is közli.

ifj. Rácz Lajos.

Caillaux Joseph: Ma Doctrine. Paris, Flammarion, 1926 pp. 279.

Franciaország hatszoros pénzügyminiszterétől származik ez a kötet, amely mint címe is mutatja, igazolása szerzője pénzügyi politikáinak. Igaz, hogy Caillaux nagy evolúción ment át az idők folyamán, s az, aki parlamenti beszédeinek e kiadását olvasva gondolkozik egy kissé a fölött, amit a hangzatos frázisok

sejtetnek, méltán teszi fel a kérdést, hogy lett a jövedelmi adó megalkotójából, s az egyensúlyozott budget-k intranzigens hívéből, a szociálista eszmék előharcosából inflacionista s egyben legelkeseredettebb ellensége a vagyondézsmának (*prélevement sur le capital*). Persze a pénzügyi politika, mint a politika általában, inkább teret enged az ilyen Caillaux-féle pálfordulásoknak s nem annyira absztrakt, mint a teoriák száraz mezeje. Caillaux beszédjei különösen két szempontból érdekelhetnek bennünket. Először is mint tudjuk, ő volt a modern francia adórendszer megalkotója, kiépítője, másodsor, mert a terjedelmes kötetben egy történelmi távlat bontakozik ki előttünk: a francia pénzügyi politika szintézise a forradalom óta. Csodálatos történelmi ismerettel tárja eléünk szerző Franciaországnak a forradalom utáni küzdelmes éveit s művének olvasása, a pénzügyekben való mély elméleti tudása s értékes tapasztalatai által valódi élvezetet nyújt. Caillaux leírja a *Constituante* adórendszerét, amelyből (*la taille* — és a *capitation graduée*-ből) fejlődik azután ki a mai föld- és jövedelmi adó, az első még a *Léon Say* alatti időben is a legtetemesebb részét szolgáltatta a francia adóbevételeknek. Ez is egy érv azok ellen, akik mindig azt hitték és még ma is azt hiszik, hogy a francia földbirtok nem viseli azt a terhet, amely őt a nemzeti teherrészesedésben megilletné, hanem adói lényegesen alatta maradnak a többi forrásból származó adóbevételeknek. Ezt a tételt különben a *Quesnay* hatása alatt álló francia iskola fölfogása is bizonyítani látszik, amely szerint csak a föld volt produktív, így annak is kellett az összes adóterhet viselni (*impôt unique*). A ma is élő francia tekintélyek közül *Caziot* az, a francia Omge elnöke, aki lándzsát tör a francia agráriusok érdekei mellett. Újabbban tartott előadásában is számszerű adatokkal bizonyítja a francia földművescsztály túlterhelését és azt, hogy még ma is az a helyzet, hogy a föld viseli az adóteher legtetemesebb részét.

Caillaux aztán összehasonlításokat próbál tenni az angol income-tax-szal. Nagyon helyesen kiemeli, hogy ilyen összevetések mindig veszedelmesek szoktak lenni. Ez az eset különösen fokozott mértékben áll Angliára, hol az adórendszer nem ment át azokon a fejlődési fokokon, mint Franciaországban. Mint egy angol szerző kiemeli, már csak azért sem lehet pl. az angol és francia jövedelmi adót egymással összehasonlítani, mert Franciaországban az csak egy részből áll (*impôt sur le revenu*), míg Angliában ott van előbb a *general*, majd a *sectional income-tax*, ahol ez utóbbinál különösen az egyéni ismérvek még jobban kidomborodnak, mint a francia jövedelmi adónál.*

Caillaux adópolitikájában rendszerét, a szocialista adókat védi. Talán nem is jogtalanul állítja, hogy az ő jövedelmi adója nem volt kevésbé inkuiziciós, mint a *Bloc National*-nak új adói, ahol nemcsak aprólékos ellenőrzés, de a legnagyobb indiszkréció is uralkodik az adóalanyok bevallásainál. (233. l.) Tényleg igaz az is, hogy az angolokat is bámulatba ejti sokszor a francia örökösödési adó kulesa, amely „*entre étrangers*“ vagyis nem oldalági rokonok között a 97%-ot is eléri.**

Ha a kötet egy külpolitikai tárgyú beszédétől eltekintünk, amelyben Szerző arhaiikus nyelvezete s államférfúi kvalitásai

* Lásd tanulmányomat a párisi „Opinion Républicaine“ szept. 10-iki számában: *Le fiscalité vue de l'Angleterre et la mésestente anglo-américaine* címen, hol bőven fejtegetem e kérdést.

** Lásd a „Nineteenth Century“ cikkét: „*Taxation in France*“ (1926 aug.)

lepnek meg bennünket, úgy a könyvnek kétségkívül legérdekesebb része a háborús pénzügyek kritikája. Caillaux, aki egyébként „*Mes prisons*” és „*Où va la France où va l'Europe*” c. műveiben írta le kálváriáját s a hadi pénzügyeknek éles bírálatát, most újból kikel a francia protekcionizmus ellen. Szerinte Franciaország konzervatív kormányai halálos bűnt követtek el akkor, amikor csak a kontinens apró cseprő bajaira fordították tekintetüket, ahelyett, hogy a tengerentúl felé tekintettek volna. Ez az európai realitások politikája (*politique des réalités européennes*) ma már elévült, sutba vele!

Caillaux békét akar minden nemzettel, de első sorban Németországgal, ez lenne szerinte a — „*politique de paix*”. Leírja, hogy a háború után a győzelmi mámorban úszó Franciaország mily dőre volt, hogy a „*l'Allemagne payera*” jelszava alatt elfecsérelte nemzeti jövedelmének jó részét, s a Mams-ban tartott 1924 augusztus 17-iki beszéde alkalmával még az volt a helyzet, hogy Franciaország 98 milliót költött a reparációra, ahelyett, hogy saját maga egy centime-et is kapott volna Németországtól. Ehhez járult még a kormány ár- és adópolitikája, amelyik azt gazdagította, aki nem ment a frontra, oly jövedelemeloszlási eltulodásokat vonva maga után, amelyeket Franciaország még ma is nyög.

A „*feudális kormány*” mint ahogy Poincaré miniszteriumát Caillaux tiszteli, bűnös mindezért, valamint azért is, hogy Franciaország nem reflektált Bonar Law 1923-ban történt levélbeli ajánlatára a nemzetközi adósságok eltörlése ügyében, akkor pedig szépszerével szabadulhattak volna a franciák minden teherrel. Franciaország rájött végül arra, hogy mint Caillaux mondja, ellenségeit „ki nem írthatja”, tehát meg kell egyezni velük.

A jelen kötet bizonyosság amellett, hogy Franciaországban milyen nehéz a békére való átmenet; s mily nehéz a gazdasági politika, amelyet ő „*politique de reconstitution*”-nak nevez. Ez a könyv, amely tanúsága szerzője ragyogó szónoki képességeinek, igazán nagybecsű és élvezetes olvasmány, stílusának megkapó választékossága, írójának rendkívüli szellemessége mellett számot tarthat pénzügyi theoretikusaink érdeklődésére is. Habár a történeti részt már jóval előtte Gaston Jèze s mások elmondták, mégis sok új dolgot találunk benne, főleg a francia adórendszerre vonatkozólag, amelynek Caillaux legkiválóbb élő ismerője.

Csikay Pál.

Henry Truchy: Les Finances de Guerre de la France. Publications de la Dotation Carnegie Pour la Paix Internationale. Presses Universitaires de France 1926—171. l.

A Carnegie-alapítvány által Franciaországban kiadott háborús gazdasági és történeti sorozat újabb értékes monografiával szaporodott: Truchy professzor gyűjtötte össze nagy szorgalommal az egész francia háborús gazdálkodásra vonatkozó adatokat. Könyvét 8 fejezetre osztotta: 1. Rendes bevételek. 2. A francia háborús államgazdaság és pénzügyi politika méltatása. 3. A Jegybank előlegei az államnak. 4. A kincstári fizetési eszközök. 5. A konszolidációs kölcsönök. 6. Külföldi kölcsönök, igyekezet a kölcsönök elkerülésére. 7. Külföldi kölcsönök, azok modalitásai. 8. A háború pénzügyi mechanizmusa. Truchy e könyvében nem sok új dolgot mond, adatai sem szenzációsak, csupán feldolgozását nyújtja mindennek, ami a parlamenti üléseken elhangzott, vagy ami egyrészt a pénzügyminisztérium s másrészt a Jegybank által kiadott dokumentumokban már közzé tétetett. De a francia háborús gazdasági irodalom amúgy is elég gazdag. Ger-

main Martin, Fabre Luce, Georges Bonnet könyvei értékes monografiák, amelyek szinte évenkénti szabályszerűséggel megjelenve, átfogó képét adták a francia háborús és háború utáni gazdasági és pénzügyi helyzetnek. Elméletet pedig egyáltalán nem ad Truchy professzor könyve, amely régies stílusával inkább egy történeti tankönyv, mint pénzügyi szakmunka benyomását kelti. Az egyedüli elméleti megállapítást az utolsó oldalon fedeztük fel ebben a rövidke mondatban: „*la guerre nourrit la guerre*“. Ezt az igazságot, mint azt szerző maga is bevallja, nem ő vette észre, de érdekes módon ecseteli, miként születtek a túlzott jegykibocsátás révén nagy vagyonok s ez a kibocsátott papírpénzhalmoz, mint vándorolt újból vissza a közpénztárakhoz adó és kölcsönök alakjában. Persze, mint azt Truchy szépen szemlélteti, a megduzzadt papírpénzforgalom csak színleges jele volt a nemzeti gazdaságnak, amely a nemzet nagy elszegényesedését csak rövid ideig bírta leplezni.

Különös figyelmet érdemelnek Truchy adópolitikai fejtegetései, amelyek azonban szintén csak leíró jellegűek. Tudvalevő, hogy Franciaország épp úgy, mint mi, új adórendszerrel ment a háborúba, amely rendszer a régi elvekről való teljes lemondást jelentette. Míg a francia forradalom „*quatre-vingt-trois*“-re alapozott adórendszere általános ismérveken alapult, amely ismérvek ismét csak külsőlegesen voltak, tipikusak és nem egyéniek s végül nem a tényleges, hanem egy feltett jövedelemre voltak alapítva (le revenu était plutôt présumé que constaté), addig a *Caillaux* reformja ezt az objektív adórendszert szubjektívvá tette úgy, hogy az egyéniesítés elve ezentúl sarokköve a francia adórendszernek. Természetes, hogy akkor, amidőn az új jövedelmi adó életbelépett, Franciaországnak sem adófizetői, sem pénzügyi közigazgatási szervei nem voltak szokva ez új adónemhez s innét van, hogy annak jövedelme messze alul maradt a békebeli nívón. Truchy szerint a francia állam egyenes adói (ideértve a jövedelmi adó egy bizonyos faját „*impôt cédulaire*“, valamint a „*taxes assimilées*“-ket) a következőkép alakultak: 1913-ban 772, 1914-ben 764, 1915-ben 704, 1916-ban 731, 1917-ben 972, 1918-ban 994, 1919-ben 1359 millió frank.

Ehhez járult még az is, hogy az új földadó is csak 1915 január 1-én lépett életbe. Hogy mennyire készületlenül érte a franciákat a háború által teremtett rendkívüli helyzet, az kitűnik abból a kapkodásból és zavarból, amely a jövedelmi adó életbeléptetésénél volt észlelhető. Az 1914 július 15-iki törvény szerint 1915 január 1-én lépett volna hatályba, mivel azonban ez időre az adóigazgatás gépezetét átalakítani nem lehetett, újabb haladékok kellett beiktatni 1916 január 1-ig. De még ez sem volt elegendő, mert az 1915. év utolsó heteiben, december 10-ike körül a pénzügyminiszter tudomására hozta a költségvetési bizottságnak, hogy újabb haladékok akar kérni, amelyet azonban a parlament s később a szenátus sem fogadott el.

A háborús gazdálkodás egyik legvitatottabb tétele ma az, hogy mivel célszerűbb az államháztartás megdagadt kiadási tételeit fedezni háború esetén: kölcsönnel-e, vagy adóval? A francia parlamentben is e körül folyt évek hosszatt a vita s talán éppen innen eredt a francia kormány gyöngesége az új adók életbeléptetése körül. Addig, amíg Anglia keztyűtlen kézzel ment neki a háborús jövedelmek megadóztatásának s a hadviselő felek közül elsőnek lépteti életbe a hadi nyereségadót, addig Franciaország még 1916-ban ott áll, hogy miként azt a május 18-án elmondott előadói beszéd említi, az adók kulcsát sem emeli fel.

De ami Truchy szerint Franciaország háborús pénzügyeit a többi országokéitól oly erősen megkülönbözteti, az a következő: 1. Hogy Franciaország iparának és kereskedelmének legnagyobb részét elvesztette mindjárt a háború elején, akkor, amidőn a német betörés s később rablógazdaság szénbányáinak éppen felétől, vas- és acéltermelésének 64, illetőleg 62%-ától fosztotta meg. 2. Hogy a francia állam lakosságának 20%-a vonult a zászlók alá, amely a legmagasabb az egész világon, az egy Szerbiát kivéve. 3. Hogy Franciaország óriási adósságokkal ment bele a háborúba; 1914 január 1-én a francia államadósság 33 milliárdra rúgott, tehát sokkal többre, mint 1876-ban, amikor a vesztes háború gazdasági következményei már teljes mértékben érezhetők voltak. 4. Végül, hogy a budget még a békeidőben sem szavaztatott meg idejében a parlament által s egysége a külön kis budget-ek által csorbát szenvedve, egyensúlyban sohasem volt, dacára a francia gazdasági élet nagy prosperitásának. Ezek voltak azok az okok, amelyek a francia pénzügyekre determinálólólag hatottak s amelyek méhükben hordták a francia pénzügyi összeomlás indító momentumait. Az állam a „*Banque de France*“-szal kötött egyezményeket betartani csak a háború legelején tudta s minél tovább tartott a háború, annál több pénzre volt szükség, ami most már a normális bevételekkel fedezhető nem volt. Mivel az adógépezet nem működött rendesen, csak egy mód volt arra, hogy az állam kiadásait fedezni tudja: a kölcsön. A bank egyezmények hiába szabtak határt az állam rendelkezésére bocsátott előlegeknek, a maximális összeg, a „*plafond*“ mindig áttörtetett újabb és újabb előlegszerzésekkel. Ezen előlegek szédületes gyorsasággal nőttek s míg az állam az 1914 szeptember 21-iki egyezmény értelmében, amely 6.000.000.000-ban szabta meg a határt, csak 3.900.000.000 frankot vett még igénybe, az az összeg 1919-ben, az ellenségeskedések megszűntekor már 25.500.000.000-ra nőtt. A belső kölcsönök sohasem lévén elegendők a törlesztésre, az adósság folyton halmozódott, s természetes, hogy minden későbbi bank egyezmény egyúttal a kibocsátott bankjegymennyiséget is fölemelte s a Truchy által említett utolsó törvényszerű intézkedés (az 1925 június 27-iki törvény) a kibocsátott bankjegyek mennyiségét már 51 milliárdban állapítja meg a békebeli 6.800.000.000 frankkal (1911 december 29-iki banktörvény) szemben.

Truchy azután igen szemlélhetően csoportosítja az állampénztár momentán szükségletet fedező bevételeit, amelyeknek három csoportját különbözteti meg. Elemzi „*Les moyens de Trésorerie*“ címén azokat a trükköket, amelyek révén a kincstár különböző jegyek útján pénzhez jutott. Ezek voltak: 1. A *Bons du Trésorok* (kincstári jegyek). 2. Az adópénztárnak az állampénztárra szóló utalványai, amelyeknek révén az állam már a rendes időben szokásos adóbeszolgáltatás előtt pénzhez jutott. 3. A „*bons*“ és 4. *Obligations de la Défense Nationale intézménye*, amelyet Ribot hívott életre s amelyekről Truchy sem tud mondani 3 fejezeten át semmi más újat, mint azt, amit már előtte Germain Martin és Georges Bonnet elmondtak. 5. Végül foglalkozik egy fejezetben az állami requirálásoknak ilyen bon-okkal való fizetésével. Végül egy fejezetben a belföldi járadékkölcsönökről, a két utolsó pedig a külföldi kölcsönökről s azok mechanizmusáról szól.

Nagy hibája Truchy könyvének, hogy nem fogta meg a háborús pénzügyek jogi oldalát. Nem foglalkozik azokkal a törvényekkel, amelyeket a háború hívott életre s amelyek éppen az infláció folytán, azóta még jobban kibővültek s alkotó elemeivé lettek a mai francia magán- és kereskedelmi jognak. Utalunk

itt elsősorban a moratóriumról szóló törvényes intézkedésekre, amelyek az egész gazdasági élet menetét legalább is egy időre paralizálták. A törvényes kamatnak változásaira, amelyet időről-időre újra megállapítottak. Ezen rendelkezésekről egy szó említés sincsen, pedig egy ilyen monografiában nem kellett volna figyelmen kívül hagyni. Végül a kontraktusok módosítása egész komplexumát vetette fel a jogi gazdasági kérdéseknek, amelyekről említés szintén nem történt, habár erről a háború után kiadott minden nagyobb francia jogi munka megemlékezik.

Csikau Pál.

Die deutschen Banken im Jahre 1924. Zugleich eine Statistik der deutschen Banken seit dem Jahre 1912. Herausgegeben von „Der deutsche Ökonomist“. Verlag Wilhelm Christians. Berlin. 1926.

A háborús évek meglazították a német gazdasági élet és a bankügy korábbi szoros kapcsolatát. A német bankok működési területe a háború alatt a tőzsde bezárása és a tengerentúli üzlet csaknem teljes szünetelése következtében erősen megszűkült s a pénzügyintézetek mindinkább a hadi, pénzügyi feladatok szolgálatába szegődtek. A bankok gyűjtötték össze a hadi-ipar nyereségeiből keletkezett új tőkéket, amelyeket aztán hadikölcsönök formájában az államhoz visszajuttattak. A vesztett háború utáni infláció a német gazdasági élet katasztrófáját jelentette s Németország közgazdaságát alapjaiban rendítette meg. E periodus bankügyi viszonyainak statisztikai feldolgozása a német valuta rohamos zuhanása következtében lehetetlenné vált, mert az összehasonlításra alkalmas alap hiányzott. Csak 1924-ben, a stabilizálás esztendejében, nyílt újra alkalom arra, hogy az aranymárka mérlegek és üzleti jelentések alapján a német bankok működését egybevetésre alkalmas adatokkal számszerűen meg lehessen világítani. Valóban csak akkor tűnt ki, mily rettenetes veszteséget szenvedett Németország nemzeti vagyona az infláció által.

A „Deutsche Ökonomist“ német bankügyi rendszeres kiadványait 1920 óta szüneteltetni volt kénytelen s most fentidézett kötetében az 1924. évi adatok alapján újra megtartja beszámolóját a német bankügy legújabb alakulásáról. Az 1924. stabilizálási év Németország gazdasági életében döntő fordulatot jelent: kiindulási időpontja Németország gazdasági talpraállásának s így e kötet adatai is különös figyelemre tarthatnak számot.

A munka, az 1924. január 1-i aranymárka megnyitó-mérlegek és az 1924. évi zárómérlegek eredményeinek részletes feldolgozásán kívül az egész német bankügy fejlődését 1912-ig visszamenőleg gazdag statisztikai anyag kíséretében ismerteti. Az első részben *Erich Wollstädten* a német *hitelbankok* működését tárgyalva, bevezetésül nagy vonásokkal a háborús és háború utáni viszonyokat vázolja. Rámutat arra, hogy az inflációs időszak alatt a német bankok mindinkább passzív szerepre szorultak. Az ipari koncernek részben függetlenítték magukat tőlük azzal, hogy saját pénzügyintézeteket alapítottak. Az infláció alatti egészségtelen viszonyok a német bankügy minden terén észlelhetők voltak. A látszólagos „Hochkonjunktur“ időszakában nem az erők racionális összevonása értelmében vett koncentráció, hanem az egészségtelen expanzió érvényesült. A konjunkturális nagy nyereségek a márkaleromlás áldozataivá lettek. A bankok csak későn kísérelték meg, hogy a pénz elértéktelenedés káros következményeitől magukat a hitelfeltételek megszorításával megóvják.

A stabilizálással a tőzsde elvesztette vonzó erejét; a spekuláció megszűnt s a tőzsdei és kibocsátási üzletágak összezsugorod-

tak. Új fejezet kezdődött ekkor a német bankügy történetében, amely lebontást, átszervezést és szilárd alapokra való újjáépítést tett szükségessé. Az 1924. évi üzleti jelentések a német hitelbankok nehéz helyzeteéről számolnak be. A nagy arányban megnövesztett üzleti szervezet és a magas adóterhek következtében a költségek a bankok jövedelmének tekintélyes részét felemésztették. Am a szükségessé vált lebontást csak fokozatosan lehetett végrehajtani. Jellemzők a következő adatok: A berlini nagybankok alkalmazottjainak száma 1913-ban 30.000, 1923-ban 140.000 és 1924. év végén 62.000 volt. Az üzemi költségek csökkentése érdekében a német hitelbankok egyik legfőbb gondja a technikai készülékek egyszerűsítése és olcsóbbá tétele. A saját tőkék jelentékeny részének elvesztése a német bankokat súlyos feladatok elé állította. De az 1924. évi adatokból megállapítható, hogy — csekély kivételtől eltekintve — a bankok alapjai elég szilárdaknak bizonyultak az inflációs nehézségek leküzdésére. A német hitelbankok mindent elkövettek, hogy a belföldön gyéren képződő új tőkéket összegyűjtsék és a gazdasági élet produktív céljaira bocsássák. A Reichsbank valuta- és hitelpolitikáját készségesen támogatták, a kivitel financirozásánál közreműködtek és befolyásukkal, a külföldön élvezett bizalom segítségével hozzájárultak ahhoz is, hogy a külföldi tőke Németország gazdasági életét gazdagon megtermékenyítse. A német hitelbankok 1924. évi üzleti tevékenysége általában eredményes volt.

A részletekből említésreméltó, hogy az aranymárkára való áttéréssel kapcsolatban a 7 berlini nagybank részvényeit átlagosan 11⁹/₁₀:1 arányban vonták össze. A nagybankok részesedések által a külföldi nagy tőke- és pénzpiacokon újra felvették a háború alatt megszakadt összeköttetéseiket. A nagybankok koncernje az újabb koncentrációs mozgalom következtében erősen összezsugorodott. A nagybankokkal korábban szoros kapcsolatban állott nagyszámú vidéki pénzintézetek közül csak kevés tartotta meg önállóságát: nagyrésze fúziók révén a nagybankokba olvadt. Emellett az érdekeltségi szférák teljesen eltolódtak. Az üzleti jelentésekben általánosan nyomatékka hangsúlyozzák a költségek magas arányát. 1913-ban a német hitelbankoknál a költségek aránya a bruttó nyereség 35.5%-a volt, 1918-ban 51.8%-ra, 1924-ben pedig 93.8%-ra emelkedett. A bankügy jövőbeli fejlődésénél kétségtelenül a legfontosabb gazdasági szempont a *banküzem racionalizálása* és a *koncentráció* lesz.

A második fejezetben *Eggebrecht* a német *jelzálogbankoknak* az 1899. évi jelzálogbank-törvény után kialakult szervezetére és 1924. januárig terjedő fejlődésére tekint vissza, majd az 1924. január 1-i aranymárka megnyitó-mérlegek eredményeit és az 1924. üzleti év alakulását vizsgálja. Az inflációs időben a német jelzálogbankok különösen nagy veszteséget szenvedtek az üzleti tevékenységüket korlátozó törvényes rendelkezések miatt. Csak a stabil valutára való áttérés után vehették fel újra a jelzálog és záloglevél üzletágakat. Korábbi egyik főtevékenységüktől: a lakásépítkezések financirozásától csaknem teljesen el voltak zárva. Ezzel szemben az utóbbi években a mezőgazdasági hitelek nyújtása lépett előtérbe.

A korábbi ilyenmű kiadványokhoz képest gazdagodást jelent a *közjogi jellegű bankokról* szóló új fejezet beiktatása. E bankok jelentősége a háború alatt, de különösen a háború után lényegesen emelkedett. Jó áttekintést kapunk itt a német közjogi jellegű bankok fogalmáról és fajairól (Staatsbanken, Landesbanken, Girozentralen, Kommunalbanken). A meg nem nevezett szerző az ide tartozó intézetek működési területét elhatárolja és üzleti politikájukat is bírálat tárgyává teszi.

Az utolsó fejezetben *Notzke* a német jegybankok szerepéről rövid történelmi visszapillantást nyújt, valamint a német valuta- és jegybankügy ujjaszervezését és a Reichsbank 1924. évi üzleti eredményeit részletezi.

Látjuk, hogy a munka távolról sem csupán a német bankok 1924. évi mérlegeredményeit kommentálja. Értékes feldolgozásban a háború előtti évekig visszanyúlva a német bankügy legutóbbi alakulását élesen megvilágítja s a német bankügy legújabbkori fejlődésének vizsgálatánál hasznos forrásmunkául szolgálhat.

Szádeczky-Kardoss Tibor.

Pásztor Mihály: Budapest zsebe. Budapest, Athenaeum, 1926. — 314 lap.

Szerényen Budapest zsebének nevezi a szerző a Trianon után ráncszakadt problémát, jóllehet sokkal inkább a magyar problémának illik be az az ismertetés, amit Pásztor Mihály fenti című könyvében rajzol elénk. Maga a tartalom sem fedi a könyv címét, mert nem speciálisan Budapest problémájával, hanem a magyar kérdéssel foglalkozik, mely az ország megcsonkítása óta mindenféle változatban került a szakírók tolla alá és ez a kérdés nem is lesz addig kimerítve, amíg a trianoni békekötés nyomán támadt társadalmi és gazdasági helyzet nyugvópontra nem jut. Ha pedig a várva-várt revízió a békeszerződésre vonatkozólag be nem következik, úgy a probléma sem fogja aktualitását elveszteni, mert az a tömérdek átalakulás, ami a megcsonkított Magyarországon gazdaságilag, társadalmilag és szociálpolitikai téren bekövetkezett, mindaddig a legélénkebb diskusszió tárgyát fogja képezni, ameddig az új területi elhelyezkedés nyomában támadt gazdasági rendszerek bizonyos fejlődési irányban ki nem alakulnak és ezen a fejlődési fokon nem stabilizálódnak. Egyelőre a helyzet úgy fest, hogy új gazdasági rendszerek kialakulása hosszú időt fog igénybe venni, mert a békeszerződések óta eltelt néhány rövid esztendő már beigazolta, hogy a politikai határok egyúttal nem lehetnek gazdasági határok is s jóval hosszabb idő szükséges új termelési rendszerek kialakulásához, fogyasztási piacok megszervezéséhez, mint ahogyan a békeszerződések tervezői annak idején elképzelték.

Ez a hang csendül ki Pásztor Mihály könyvéből, aki Budapest zsebének tárgyalásakor mindig kénytelen kitérni az általános gazdasági viszonyok ismertetésére és amikor arról ír, hogy Budapest népe miből él, kénytelen a megcsonkított Magyarország foglalkozási statisztikájára is rámutatni. Ugyanígy cselekszik akkor is, amidőn Budapest iparát tárgyalja, mert az ország ipari helyzetének ismertetése épen úgy nem kapcsolható ki Budapest gyár-iparának tárgyalásánál, mint ahogy, amikor a főváros lakossága jövedelméről beszél, be kell kapcsolnia fejtegetéseibe az új Magyarország nemzeti jövedelmének alakulását. Az élet minden megnyilvánulási mozzanatára kiterjeszkedik könyvében, végigvezet bennünket a dédelgetett főváros foglalkozási statisztikájától kezdődőleg az idegenforgalom, a színház, a fogyasztási statisztika ismertetésén és alig van Budapestnek, illetőleg a főváros lakosságának olyan, a keresetével, vagyonával, szórakozásával összefüggő problémája, ahova a statisztikus lámpájával be ne világítana. Szerzőnek nem ez az első könyve Budapestről, mert még a háború előtt élénk érdeklődést keltett „Az eladósodott Budapest” című munkája és úgy látszik, hogy ennek a problémának szentelt tevékenysége eredményezte a háború, a forradalmak, az infláció s a szanálás után a maga teljes szegénységében megmutatkozó fővá-

rosról írt újabb művet. Könyve élvezetes olvasmány mindazoknak, akik Budapest bármilyen problémája iránt érdeklődéssel viseltetnek és ha leszámítjuk a könyvnek azon elenyészően csekély lapsusait, amikor elméleti fejtegetései során valamilyen statisztikai adatból levont tanulságot indokolja meg, így pl. a könyv 108. lapján azt mondja: „Mennél több volt az adó, annál jobban nőtt az államjegyforgalom” — mert így a tétel felállítva, semmi esetre sem helyes — úgy a könyvet határozottan értékes alkotásnak kell tekinteni a magyar probléma szempontjából.

Domány Gyula.

Simons A. M.: Social forces in American history. New-York, The International Publishers. 1926. — 325 old.

A társadalmi háfiadásban rejlő dinamikai motívum elsődleges tényezőit szerző fizikai adottságokban és a társadalom ipari alapjában, illetve annak megváltozásaiban látja, a másodlagos tényezőket pedig az elsődlegesekkel változó érdekekben véli felismerni. Különös fontosságot tulajdonít a technikai találmányoknak. Így például az Északamerikai Egyesült Államok történetét sem Amerika felfedezésével kezdi, hanem három találmány fel említésével, mely azt lehetővé tette. Ezek: a puskapor, mely megdöntötte a vérték és várak feudális uralmát, legyőzte Konstantinápolyt és így elzárta a Kelet felé vezető utat; az iránytű, mely megnyitotta az Atlanti óceánt a tengerészek előtt és a könyvnyomtatás, amely megváltoztatta a középkori mentalitást, miszerint a kereskedelem legfőbb szüksége rossz. — A fizikai adottságok jelentőségének mérlegelésére jellemző, hogy szerző például az északi államok szabadságérzetét az északi föld agyagos strukturájából, a déli rabszolgaságot az ottani alluviális iszapból, a heterogen részeket átfogó nemzeti érzést pedig a partközösségből vezeti le. Alapelveihez szerző mindvégig — néha erőszakolt következetességgel — hű marad és ez amúgy is egyszemszögű nézőpontját még egyoldalubbá teszi. Ez a sokszor fatalismusig menő következetesség, valamint egyes európai kérdések naív beállítása levon a könyv értékéből, mely különben bő forrásokból merít, sok újat közöl és élvezetes olvasmány.

Viener Andor.

Baudhuin Fernand: La Structure Économique de la Belgique. Louvain, Éditions de la Société d'Études Morales, Sociales et Juridiques. 1926. — 238 old.

Ez a kis könyv is megérzékelte a laikus előtt azt, amit a statisztikus előtt megvilágít a számok rendezett halmaza: rámutat a bennük kifejezésre jutó tényekre és azokra a problémákra, melyek nyomukban fölvetődnek. Így a nagyközönség számára a statisztika ugyanazzá válik, mint a hivatásos statisztikus kezében: számokba kristályosodott fejlődéssé, — elemévé a történelem végtelen filmjének. A könyv forrásainak gerince az „Annuaire Statistique“, Belgium hivatalos évkönyve, melynek adatait különösen a népességi és lakásviszonyok, valamint a kivitel és behozatal tárgyalásánál használja. Kiegészítjük a hivatalos közléseket azonban a szerző sok fél- és nemhivatalos forrásból vett adataival, melyek egyáltalán nem járulnak hozzá művének autentikus jellegéhez, de kétségkívül közelebb viszik az olvasót a belga nép jelenlegi állapotához. Ugyancsak statisztikai alapvetéssel, de sokszor merész következtetésekkel tárgyalja a belga nemzetgazdaság fő problémáit, amilyen: a nemzeti vagyon változása 1914 óta, a

drágaság, a 8 órai munkaidő és mindenekfölött: a „gazdasági mérleg“. — Végezetül azt a következtetést vonja le, hogy Belgium racionalis pénzügyi politikával véglegesen szanálható. E következtetésnek megfelelően a könyv írója nem tárgyilagos és az egész vonalon nem titkolt optimismussal nézi hazája ügyeit. Hipotéziseiről maga mondja: „nous risquons peut être de voir l'une ou l'autre de nos conclusions infirmées...“ Ez a subjectivismus kétségkívül a könyv céljában leli okát, mely a belga közgazdasági propagandát szolgálja, de mégis alkalmas arra, hogy áthidalja a szakadékot, mely elválasztja a laikust a statisztikustól és hozzáférhetővé tegye a statisztika adatait a nagyközönség számára.

Viener Andor.

Beküldött könyvek jegyzéke.

Gans József: Bevezetés A Kettős Könyvvitelbe. I. Elméleti alapvetés. Budapest, Hajnal, 1925, 48 l. — **Gans József: A zárókimutatás szerkezete. Mérlegtani alapismeretek.** Budapest, November, 1926, 151 l. Közgazdaságtannal foglalkozók gyakran érzik a könyvviteli ismeretek hiányát, mert hiszen sok olyan gazdasági jelenség van, amit könyvviteli tudás nélkül nem vagy csak hiányosan lehet megismerni. A könyvviteli szakkönyvek azonban nem annyira tartalmuknál, mint inkább tendenciájuknál és beosztásuknál fogva általában nem alkalmasak arra, hogy egy közgazdász belőlük szerezzék meg az ő elméleti célokra szükséges könyvviteli ismereteit. A könyvviteli szakkönyvek elsősorban arra törekcsenek, hogy könyvelni tanítsák meg olvasóikat, tehát a mechanikus részekre fektetik a fösúlyt. A fenti két könyv szerzője az anyagnak a régi beosztástól eltérő feldolgozásával a könyvelés mechanikai részétől elkülönítette az elméleti részt s így lehetővé tette, hogy könyveit azok is haszonnal forgathassák, akik nem a könyvelés mechanikáját akarják megtanulni, hanem mindössze arra törekcsenek, hogy a könyvelés által felszínre hozott számadatok elrendezési elvét és jelentőségét megértsék. A *Bevezetés* 48 oldalon fejti ki a kettős könyvvitel lényegét, világos, egyszerű, mégis tömör előadásban, a zárókimutatás szerkezete pedig a nem könyvelő részére is érthetően foglalja össze a könyvvitel ismeretanyagát és jó kalauzul szolgálhat többek között a részvénytársasági mérlegpublikációk útvesztőjében.

A magyar vegyészeti gyárosok országos egyesülete 1925. évi jelentése. Budapest, 1926. — 116 l. Tartalmazza Rechnitz Béla nekrológját, az egyesület 1925. évi tevékenységét ismertető jelentést, a szakmát illető szerződési, hitelügyi stb. problémák tüzetes megvilágításával, s a vegyészeti gyáraknak az állami beruházások és az ipari termelőválság ügyében a kereskedelmi miniszterhez intézett emlékiratát.

Dr. Zerkowitz Zsigmond: A kamatjövödelmek illetve. Budapest, Katz 1926. — 52. l. A tőkekamataadó helyébe lépő illetveket szabályozó rendeleteket s annak magyarázatát adja.

Dr. Fellner Frigyes: Az adózás jelenlegi állása Magyarországon. Budapest, Franklin 1926. — 41 l. Szerzőnek a Budapesti Szemlében megjelent összefoglaló tanulmányairól készült különnyomat.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv.

XXV. Jahrgang.

Heft 22. *James Breit: Der Ausbau des Effektengiroverkehrs und die Aufgabe der Rechtswissenschaft.* Az értékpapírgiro-forgalom kérdését világítja meg a német jogtudomány szempontjából. — *Arwed Koch: Sicherungsübereignung und Rechtsprechung.* A hitelező biztosítása céljából történő tulajdonátruházás (Sicherungsübereignung) gyakorlati alkalmazását vizsgálja a Reichsfinanzhof egyik legutóbbi állásfoglalása kapcsán. — *Brink: Liquidations- und Mobilisierungs-Goldpfandbriefe.* — *Kommerzienrat Adolf Moser †.* A berlini tőzsde egyik tagjának nekrológja. — *Bírósági döntvények.* — *Könyvismertetések.* — A statisztikai részben a német részvénytársaságok 1913., 1924. és 1925. évi osztalékait ismertető közlemény befejező része.

Heft 23. *Hartmann: Reichsmündelsicherheit auch für die Pfandbriefe der Hypothekenbanken.* — *Richard Kerschagl: Goldbilanzen und Ertragsziffern der Grossbanken in Österreich.* Az osztrák nagybankok (Boden-Credit-Anstalt, Niederöst. Escompte-Gesellschaft, Credit-Anstalt, Wiener Bank-Verein, Unionbank, Verkehrsbank, Mercurbank) 1925. évi mérlegeinek főbb eredményeit ismerteti az 1913. évi adatokkal összehasonlítva. E bankok saját tőkéi jelenleg a háború előtti összeg 25%-át képviselik, s ezt a viszonyok figyelembevétele mellett kedvező eredménynek lehet tekinteni. Az osztrák nagybankok 1925. évi osztalékai általában az elsőrendű ipari vállalatok osztalékai mögött maradtak, utóbbiak átlag 10%-ot fizettek. — *Heinrich Veit Simon: Die Wirkung der Einziehung von Vorratsaktien aus dem Reingewinn auf die Bilanz.* — *Ewald Kulschewski: Das polnische Bankwesen und seine Entwicklung.* A lengyel bankügy történeti fejlődését, jelenlegi szervezetét és a lengyel gazdasági életben elfoglalt helyzetét ismerteti. — *Bírósági döntvények.* — *Könyvismertetések.*

Heft 24. *Gustav Stolper: Der Fall „Zentralbank“.* A „Zentralbank der deutschen Sparkassen“ bukásával kapcsolatban az ügyek vezetésével megbízott háromtagú kuratorium és a kiküldött parlamenti vizsgálóbizottság működésével foglalkozik. Vácsolja e pénzügyi intézet történetét. A Zentralbank bukása általában intő példának szolgálhat arra, hogy politikai befolyások érvényesülése banküzleti döntéseknél mily pusztítást vihet végbe. — *Siegfried Wolff: Kreditversicherung als Kreditsicherung.* — *Bernicken: Sind die Allgemeinen Geschäftsbedingungen der Banken stempelpflichtig?* — *Karger: Niessbrauch und Aktienbezugsrecht.* A német kereskedelmi törvény 282. §. gyakorlati alkalmazásának kérdését tárgyalja. — *Bírósági döntvények.* — *Könyvismertetések.*

XXVI. Jahrgang.

Heft 1. Ünnepi szám a Bank-Archiv 25. évfolyamának befejezése alkalmából. — *Riesser: Was wir brachten.* A folyóirat huszonöt éves fennállásának jelentőségét méltatja. Közli a kiválóbb munkatársak névsorát. Körvonalazza a folyóirat céljait. — *Max Schinckel: Arbeitsleistung, ein Massstab für Gedeih und Verderb einer Nation.* — *Karl Lumin: Die Wertsicherungen der Rentenmark in der Verordnung vom 15. Oktober 1923.* A márka stabilizálásának jelentőségét világítja meg a közgazdaság szempontjából. — *Julius Flechtheim: Bilanzfähigkeit noch nicht festgestellter Gewinnanteile.* A Reichsgericht egy mérleg-jogi vonatkozású döntvényével foglalkozik. — *Walther Frisch: Wege der Arbeitstrennung zwischen den Gruppen des deutschen Kreditgewerbes.* A német közjogi jellegű és a magán-bankok egymásközi versenyét vázolja. Kíváncsú, hogy a közjogi jellegű bankok részéről megnyilvánuló propaganda ne történjék a magán-bankok kárára. Az egyes pénz- és hitelintézeti ágak üzleti körének elhatárolása szükséges. Ha a takarékpénztárak takarékpénztári üzleteken kívül banküzletekkel is foglalkoznak, ezt megjelölésükben is kifejezésre kellene juttatni. Hatóságoknak kell elbírálni a takarékpénztárak banküzleti tevékenységére szóló engedély megadását a gazdasági szükséglet figyelembevételével. A közjogi jellegű és magán-bankok közötti viszály a közre nézve ártalmas és ezért a kérdést a német bankügy érdekében rendezni kell. — *Wilhelm Gerloff: Zur Frage der Aktiengesellschaften.* A részvénytársasági adózás kérdését, a fontosabb európai államok és az amerikai Egyesült Államok viszonyainak ismertetésével tárgyalja. A törvényhozásnak az adók csökkentésénél a társulati adókra is tekintettel kell lennie. — *Leopold Merzbach: Die Bedeutung der internationalen Arbitrage.* — *Georg Solmsen: Probleme des Aktienrechts unter besonderer Berücksichtigung ihrer Entwicklung in den Vereinigten Staaten von Amerika.* A tőkeszegény Németország gazdasági életének megerősítéséhez és felvirágoztatásához külföldi tőke támogatására szorul. Ebből a szempontból az amerikai pénzfeslesek bevonása jöhet számításba. Szerző helyteleníti azt a felfogást, mely szükségesnek tartja, hogy a német részvényjogot megfelelő reformok útján az amerikai viszonyokhoz idomítsák és az ottani berendezéseket átültessék. Az Egyesült Államok jogi viszonyainak adoptálása egyrészt nem vezet célhoz, másrészt a német jog alaptételeit felborítaná komolyabb előnyök biztosítása nélkül. A részvényjog reformálására irányuló követelések három csoportra oszthatók: 1. a német részvényjogot az amerikai szokásokhoz alakítani, 2. minden részvényesnek egyenlő jogot biztosítani és egyes kategóriák hatalmi túltengését kiküszöbölni, 3. az igazgatást nagyobb mértékben a részvényesek felügyelete és befolyása alá helyezni, s az igazgatás formáját megváltoztatni.

Ad 1. Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy az Egyesült Államok tőkéjének részvétele Németország közgazdaságában minden reform nélkül 1924-től hatalmas emelkedést mutat föl. (1924-ben 120, 1925-ben 249.7, 1926 első felében 172.3 millió dollár.) Ez világosan mutatja a kedvező megítélést és bizalmat és ezért felesleges a berendezkedést idegen tőke bevonása érdekében teljesen annak szokásaihoz alakítani, mert nem a megfelelő jogi előírások, hanem a magasabb járadék- és a biztonság vonzza a külföldi tőkét. A német jog nem ismeri az Amerikában szokásos hányadrészvényt, a pari alatti kihoesatást, convertible bonds-ot és az alaptőke teljes befizetése előtti tőkeemelést. A részvény fogalma az ottani törvényekben nincs oly világosan körülhatárolva, mint a német kereskedelmi törvénykönyvben, ennek folytán a fogalom tisztasága a gyakorlatban még jobban elhalványul. Nem lehet elzárkózni az elől, hogy a rossz gazdasági viszonyok alkalmával segítségre jövő tőke a fix kamaton felül a fellendülésből eredő konjunkturális haszonban is részesedjék, ezért módot kell adni az optio-jog engedélyezésére. *Ad 2.* Az „egyenlő jogok”

kívánsága a többes szavazati részvények és a szavazásra való meghatalmazás ellen irányul. A többes szavazati jogból eredő kinövéseket meggátolhatja a prospektus-kényszer, a tőzsdei jegyzést engedélyező bizottság, a nem jegyzett részvényeknél a szakértő-érdekeltekből alakult választmány. A német bírói gyakorlat megfelelő védelmet nyújt a visszaélések ellen s az üzleti tisztességbe ütköző közgyűlési határozatokat megsemmisíti. A többes szavazati jog megszüntetése csak a gazdasági fejlődést zavarná. *Ad 3.* Az „igazgatási reformok“ címén összefoglalható követelmények a felügyelőbizottságok megszüntetésére és a szervezetnek amerikai mintára való átalakítására irányulnak. Az amerikai „board of directors“ intézménye nem alkalmas az adoptálásra, itt a vállalat vezetése jóformán ellenőrzés nélkül áll és korlátlan hatalmat nyújt a vezetőségnek. A felügyelőbizottság alkalmas szerv a részvényesek érdekeinek képviselésére. — A nyilvánosság tájékoztatása Amerikában széles alapokon nyugszik s nyugodtabb időkben Németországban is utánozni kell a lehetőség határain belül. A bankok már erre az útra léptek kéthavi jelentéseikkel és ez csak előnyükre szolgál. Fontos sajátága még az amerikai jogfejlődésnek a vállalat alkalmazottainak a vállalatban való részesedése részvényesi minőségben. A mai idők nem alkalmasak a német részvényjog megváltoztatására. De az amerikai fejlődés vizsgálata a gazdasági haladás útját megmutatja. A fejlődés az erők koncentrációja irányában halad, s ezért veszélyes a kis részvényesek védelme címén ennek útjába állni. — *Gustav Sinteris: Schuldverschreibungen mit Umtauschrecht (Convertible Bonds) und mit Bezugsrecht.* — *Wilhelm Kalweram: Die Organisation des amerikanischen Bankwesens.* Az amerikai bankügy jelenlegi szervezetéről általános tájékoztatást nyújt. Ismerteti 1. a túlnyomóan rövid lejáratú hitelt nyújtó bankokat (jegybankok, kereskedelmi bankok, külkereskedelmet előmozdító bankok, speciál bankok), 2. a túlnyomóan hosszú lejáratú hitelt nyújtó bankokat, (takarékbankok, földhitelintézetek Bonds-houses = kibocsátási és értékpapírbankok), 3. hitelüzlettel nem foglalkozó intézeteket, (safe deposit-houses, clearing-houses). Az amerikai bankügynél a magánbankok erős előtérbenyomulása föltűnő. A magánbankok képviselik a legnagyobb tőkeerőt és különösen a kibocsátási s nemzetközi ügyleteknél vezető szerepet játszanak. Ezzel szemben a részvénybankok csekély kivétellel csak helyi jellegűek s működési körük nagyon korlátozott. Az észak-amerikai Egyesült-Államok bankügyét a messzemenő specializálás jellemzi. Az erős munkamegosztással dolgozó speciális intézetek mellett universális bankok is működnek. A nagyfokú állami felügyelet dacára az amerikai bankügy terén is jelentékeny számú esőd és fizetéseképtelenség is mutatkozik. A Federal-Reserve-System bevezetése óta az amerikai bankügy átszervezésével a soliditás, biztonság és liquiditás növekedett. — *Otto Bernstein: Der uneigentliche Eigentumsvorbehalt an gelieferten Waren.* — *Eugen Brink: Die Entwicklung des Realcredits seit 1923.* A németországi reálhitelügy legújabb fejlődését a márka stabilizálása óta tárgyalja.

Heft 2. *A. Zeiler: Kreditgewährung an eine Aktiengesellschaft als Beteiligungsverhältnis.* — *M. J. Stamm: Fiskalischer Buch- und Betriebsprüfungsdienst und Wirtschaft.* — *James Breit: Über die Gefährdung der Bank bei Übernahme von Prozesssicherheitsbürgschaften.* — *Herman Herold: Besteht in Akkreditverkehr eine Verpflichtung des Akkreditstellers zur unverzüglichen Rüge von Mängeln der von der Bank aufgenommenen Dokumente?* — Különféle bankjogi kérdés megvilágítása a német joggyakorlat szempontjából. *Bírósági döntvények.* — *Hermann Anspach: Der Nachwuchs bei den Banken.* — Statisztikai részben a berlini tőzsde határidős értékpapírjainak 1925 októbertől 1926 szeptemberig terjedő árfolyamalakulásáról nyújt táblázatokot grafikonok kíséretében.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

125. Band. III. Folge. 70. Band. Drittes Heft. September 1926.

Scheffler: Die Neugestaltung der Reichsbank. Szerző ismerteti a régi, eredetileg provizorikus jellegűnek szánt 1875. évi banktörvényt, amely mégis életben maradt az 1924. évi új banktörvény életbeléptetéséig. Majd az új banktörvénynek a Dawes-terv által megvont kereteit körvonalozza, amely a banktörvény újjáalakításának irányelveit adta meg. Míg az új törvény a Reichsbanknál a fedezet nélkül kibocsátható bankjegyek összegét százalékos arányban állapítja meg, a magánjegybankoknál a régi törvény intézkedése: az összecszerüleg megállapított mennyiség maradt meg, ami által az egyes államok jegybankjainak jelentősége a Reichsbankhoz képest lényegesen csökkent. Egyik legfontosabb újítás az autonómiának, az államtól való függetlenségnek biztosítása, amely az új szervezeti szabályok alkotása által valósult meg. Nevezetesebb változások a hosszúlejárátú privilegium, a bankjegyek kibocsátása, fedezete és beváltása terén történtek, kisebb változást pedig a váltóelfogadás és diskont terén eszközöltek. Végeredményben azonban az új törvény is csak a régi jól bevált alapokon nyugszik s a túlnyomó részben szükségessé vált újítások is az elméletileg helyesnek ismert rendszabályok alkalmazásából állanak, amelyek az eredeti alapot alig érintették. — *Goitz: Die Studierenden der Volkswirtschaftslehre auf den preussischen Universitäten.* Az 1925/26. téli félévben a 12 porosz egyetem 32132 hallgatója közül 3125 folytatott közgazdasági tanulmányokat, ami az előző félév 3766 hallgatójával szemben némi visszaesést mutat ugyan, de még így is az összes egyetemi hallgatók 10%-át teszi ki. A cikk további része a hallgatók különböző módon való csoportosításának statisztikai adatait közli. R. L.

Schmollers Jahrbuch.

Band 50. Heft 5. Oktober 1926.

Artur Sommer: Mitteilung über ein bisher unbekanntes Werk Friedrichs Lists. List Frigyesnek a párisi akadémiában 1837-ben benyújtott pályamunkájáról eddigi életrajzíróinak is tudomása volt, mert e munkájáról List is több helyen említést tett. Maga a kézirat vagy annak bővebb tartalma azonban eddig ismeretlen volt. Szerző a 165 oldalra terjedő félvlapokon írt kéziratot, melynek főcíme „Lorsqu' une nation se propose d'établir la liberté du commerce“ etc. megtalálta, s úgy arról, mint a pályázat feltételeiről, eldőltenek körülményeiről (a díjat nem adták ki) s a munka bírálatáról terjedelmes ismertetést ad. A munka List eddig ismert művei mellett lényegesebb novumot nem tartalmaz. — *Fritz Beckmann: Der Bauer im Zeitalter des Kapitalismus.* A paraszti gazdálkodás erői, melyek a kapitalizmus kiegyenlítő hatásának ellenállottak, a talaj különböző termőképességében, a különböző Thüneni övekben való fekvésben, a különböző birtokmegosztásban, és az egyenlő képzés és nevelés hiányában találhatók meg. Németország egyetlen vidéke, ahol a paraszti gazdálkodás kapitalisztikus fejlődése megfigyelhető: a Ruhrvidék. Itteni vizsgálódásában szerző 3 korszakot különböztet meg. A kapitalizmus előtti korszak, 1840-ig, a növekvő pénzgazdaságé 1840—70-ig, és az agrárkrízisé 1870—1900-ig. Az utolsó korszakot a talajon kívül álló termelő eszközök alakjában való tökegyarapodás és az egyre növekvő mezőgazdasági vállalkozói tevékenység jellemzi. Ezek a kapitalisztikus fejlődés főhatásai. — *Richard Keyserbrecht: Die Entwicklung der Agrarfrage in Sowjetrussland.* Az új orosz agrárpolitika, az 1922. évi intézkedések, az agrárcodex, az ár és adópolitika mezőgazdasági vonatkozásainak ismertetése. Záró következtetése: Oroszországban a paraszt, az organikus ember küzd a mechanikus-materialista emberrel. A falu a várossal. A város fanatikusán küzd, a falu bízó türelemmel és hittel. A

problémák súlypontja a földön van. S ezen tény felismerése az orosz gazdaság és az új Oroszország feltámadásának kezdete. — *Otto Wittschieben: Die finanzielle Rechtstellung der Länder nach der österreichischen Verfassung.* — *H. W. Braun: Rousseaus Einfluss auf die Hegelsche Staatsphilosophie in ihrer Entwicklung und Vollendung.* — *Otto Hintze: Das Gesetz der Macht.* Kritikai összefoglalás a hatalom lényegéről és a társadalmi cselekvés uralkodó motivumairól. A csökkenő hatalom és a növekvő szabadság és egyenlőség törvénye, mely a heroikus pacifizmus felé nyújt jövőbeli reményeket. — *Edgar Salin: Bachofen als Mythologe der Romantik:* J. J. Bachofen méltatása mint historikusnak és történetbölcsésznek művei új kiadása alkalmából. R. L.

Revue Internationale du Travail.

1926 junius (Vol. XIII. No. 6.).

Irving Fisher: Les relations statistiques entre le chômage et le mouvement des prix. Fisher, az ár- és pénzproblémák egyik legnagyobb tekintélye, ebben a tanulmányában határozott összefüggést állapít meg az árnívó változása és a munkanélküliség számaránya között. Adatai kizárólag az Egyesült Államokra vonatkoznak. — *Cesare Biondi:* La pratique médico-légale en matière d'assurances sociales et le problème de l'unification. Orvostudományi szempontból mutatja ki, hogy mennyire szükséges a szociális biztosításnak egységes szempontok szerinti kezelése. Példákat hoz fel arra nézve, hogy mennyire helytelen az éles megkülönböztetés a közönséges és a hivatásból származó betegség között, vagy a munkából származó baleset és a közönséges baleset között stb. — *Charles R. Clee:* Le respect du contrat d'engagement des marins. E tanulmány első része a Revue májusi számában jelent meg s a kérdés történeti fejlődését tartalmazta. A második rész a problémát gazdasági és jogi szempontból világítja meg. Kimutatja többek között az Egyesült Államok törvényhozásának hatását stb. Külön mellékletben bemutatja a különböző államoknak vonatkozó jogszabályait. Magyarország ezek között természetesen nem szerepel, amennyiben az egész probléma is a mi érdekkörünktől — sajnos — távol esik. — *Rapports et enquêtes:* Les maladies professionnelles — Les conséquences de la journée de huit heures en Suède. (Legérdekesebb megállapítása: a legtöbb esetben a munka intenzitása annyira fokozódott a munkaidő megrövidítése folytán, hogy végeredményben a termelési eredmények ugyanazok, mint hosszabb munkaidő mellett voltak.) — *L'assurance-chômage et le placement en France.* Nálunk különösen aktuális problémát tárgyal. — *La mobilité de la main-d'oeuvre en Suède.*

1926 julius (Vol. XIV. No. 1.).

Ed. Lambert, Paul Pie et P. Garraud: Les sources et l'interprétation de la législation du Travail en France. A Revue Int. d. Travail 1924-ik évfolyamában jelent meg *Gutteridge* tanulmánya, amely az angol munkaügyi jogszabályalkotás forrásait ismertette. Jelen tanulmány a francia forrásokat igyekszik felsorolni. — *P. W. Martin:* Comment remédier à la surproduction et à la sous-consommation? A túltermelés és a fogyasztóképesség csökkenése olyan bajok, amelyek főleg a háború óta éreztetik a hatásukat. Martin tanulmánya e jelenség okait igyekszik felkutatni s gyógyszeres keres reájuk. — *Léon Walther:* Quelques expériences de psychophysiologie professionnelle. A szerző éppen most fejezte be könyvét az ipari munka technikai pszichológiájáról. Jelen tanulmány e könyv egyik részének rövid kivonata; néhány személyesen végrehajtott kísérletet ismertet s azokból von le következtetéseket. A Revue 1922-ik évfolyamában *Claparède* egyik tanulmánya foglalkozott hasonló kérdésekkel. (*Claparède: L'orientation professionnelle. Ses problèmes et ses méthodes.*) — *Rapports et enquêtes:* Projet de réforme de l'assurance-maladie-invalidité en Grande-

Bretagne. — Enquête sur le chômage parmi les jeunes travailleurs en Grande-Bretagne. — L'activité des bureaux de placement en Suède en 1925. — L'inspection du Travail en Russie en 1925. — L'hygiène industrielle en Australie.

1926 augusztus (Vol. XIV. No. 2.).

Albert Thomas: A propos des Huit Heures. Pour „faire le point“. Az olasz fascizmus a 9 órai munkaidő mellé állott, ez és még egyéb, a 8 órás munkanap ellen megnyilvánuló jelenségek készítették a Munkaügyi Hivatal igazgatóját, hogy a Nemzetek Szövetsége által rendezendő világgazdasági konferencia előtt hozzászóljon a kérdéshez. — *La huitième session de la Conférence internationale du Travail.* 1926 május 26-tól június 5-ig folyt le a nyolcadik nemzetközi munkaügyi konferencia, 39 állam részvételével. A konferencián igen érdekes kérdések kerültek szőnyegre s a kivándorlókat illetőleg egy nemzetközi egyezménytervezetben is sikerült megállapodásra jutni. Csonka-Magyarország szerepe a konferencián nem volt oly jelentős, hogy a beszámolóban külön említést érdemelt volna ki magának, talán több eredményt lehetett volna felmutatni, ha, különben igen kiváló tisztviselők helyett valamelyik európai hírű tudósunkat küldtük volna ki. — *Henri Fuss:* L'évolution du chômage en 1925. A munkanélküliségnek az egyes országokban annyi különböző oka van, hogy azokat egységes nézőpont alá vonni lehetetlen. Fuss nem is kísérli meg ezt, hanem csak azokat a jelenségeket emeli ki, amelyek mindenütt összefüggést mutatnak a munkanélküliséggel. Ilyenek: a nagykereskedelmi árak változásai és a nemzetközi árucseré. — *Roger Picard:* Le minimum légal de salaire des ouvrières à domicile en France. Az 1915 július 10-i törvény Franciaországban bevezette a bérminimumot a női otthonmunkások számára. Picard tanulmánya a törvényt és annak hatásait ismerteti, kimutatja, hol és mennyiben szorulna a törvény kiegészítésre és reformokra. — *Rapports et enquêtes:* La situation des syndicats au Japon. Les conflits du travail en Russie des soviets. Elhánné-e az ember, hogy a kommunista államban 1923-ban 2596 összeütközés volt a munka terén, 1924-ben pedig 3979, s ez utóbbiban 728.286 munkás volt érdekelve? — *La condition des jeunes travailleurs en Palestine en 1925.*

1926 szeptember (Vol. XIV. No. 3.).

W. Krüger: Les associations patronales allemandes. Németországban három faja van a munkaadók szervezeteinek, aszerint, hogy milyen célból alakultak meg: 1. a tudományos és technikai egyesülések; 2. a gazdasági egyesülések; 3. a szorosabb értelemben vett munkaadói egyesülések, melyeknek célja a munkaadók és munkások közötti viszonyok szabályozása. Ilyen volt a Zentralstelle der Arbeitgeberverbände és a Verein deutscher Arbeitgeberverbände, amelyek 1904-től 1913-ig egymás mellett dolgoztak, majd 1913-ban egyesültek Vereinigung der deutschen Arbeitgeberverbände néven. Ennek a fejlődésével és szociálpolitikai vonatkozásaival foglalkozik Krüger. — *Gino Corias:* La réforme syndicale en Italie. 1926 április 3-án jött létre az olasz törvény a munkaügyi kérdésekről. Három részből áll: 1. a szindikátusok s egyéb munkásegységek törvényes szabályozása; 2. a munkaügyi bírászkodás; 3. a kizárások és strikeok tilalmazása. Az olasz törvény minden más ország törvényhozásától különbözik abban, hogy nemcsak elismeri a szindikátusokat, hanem törvényes hatáskörrel is ruházza fel azokat. Ezt az olasz törvényt ismerteti Corias tanulmánya. — *Le mouvement syndical dans les pays balkaniques.* A Sófiában 1926 április 9. és 10-én a balkáni munkásszervezetek által tartott nemzetközi munkáskonferenciával és az ott felmerült kérdésekkel foglalkozik. — *Rapports et enquêtes:* Les conditions de travail dans le Tanganyika. — Les maladies professionnelles. La dette rurale au Pendjab. L'hygiène industrielle aux Etats-Unis en 1925. Z. L.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Október 12-én *Éber Antal* elnöklete alatt tartott felolvasó ülésünkön *dr. Lajos Ferenc* ügyvéd tartott előadást „*A kislakás-építés és az állam*” címen. Az ülésen megjelent nagyszámú közönség soraiban ott voltak az Országos Földbirtokrendező Bíróság részéről: Bozóky Máttyás elnöki tanácsos, a földművelésügyi, kereskedelemügyi, pénzügyi és népjóléti miniszteriumok képviselőiben: Holzwarth, Forster, Parniczky és Czako tanácsosok, György Endre, Mattyasovszky Miklós, Elischer Viktor, Csupor József, Tabakovits Dusan stb. Az előadó kifejtette, hogy a kislakásépítés problémáját egyfelől a háború után bekövetkezett lakásinség, másfelől pedig a birtokreform hozta létre, mely, nézete szerint, sem pénzügyileg, sem műszakilag nem volt kellően előkészítve. A probléma megoldásával eddig csak az állam próbálkozott, de kísérletei eredménytelenek maradtak s inkább nyugtalanságot, mint megnyugvást hoztak magukkal. Ennek oka az volt, hogy a megoldással megbízott szervek sem a szükséges, mintegy 500 millió aranykoronányi tőkével, sem kellő műszaki felkészültséggel nem rendelkeztek. Ennél is fontosabb ok azonban az a tény, hogy a kislakásépítés megoldása egyáltalában nem is állami feladat. Lehetetlen és nem is szükséges a túlzott és felcsigázott igények teljes mértékben való kielégítésére törekedni. Elegendő, ha a 250 ezer beépítetlen házhely közül a legközelebbi évek folyamán 50—60 ezer fog beépülni. Azonban *az építkezést a gazdaságilag legerősebb rétegeknek kell elkezdeniök* és nem megfordítva. Ezek támogatását pedig nem az államtól, de a *községtől* kell várni, már csak azért is, mert az építkezések megindulásából a községnek lesz a legtöbb közvetlen haszna s mert a községfejlesztés, közegészségügy, közművek létesítése és más, az építkezéssel összefüggő közügyi feladatok csak úgy lesznek helyesen megoldhatók, ha a község az építkezések lebonyolításából az eddiginél jóval nagyobb részt vállal. A község legfontosabb feladata az lesz, hogy a szervezetlen építtetőik tízezreitől idegenkedő magántőke közreműködését közvetítse és megszerezze. Meg kell állapítani, hogy egy-egy község területén mennyi a komolyan építtetni kívánók száma s ezeknek összesen mekkora tőkére van szükségük. Ezt az összeget a község bocsájtja olcsó, hosszú lejáratú kölcsönök formájában, de csak teljes biztosíték és szigorú feltételek mellett az építtetők rendelkezésére. A hitelek adminisztrálását és behajtását a község intézi. A szükséges összeget a község ugyancsak kölcsön útján szerzi meg, szükség esetén az állam szavatossága mellett. Mindez a község számára nagyon sok munkát, de kevés anyagi kockázatot jelent, az építkezések irányítása, az anyagbeszerzés megkönnyítése pedig jó kezekbe kerül. Az akció országos lebonyolítására egy külön, szakemberekből álló, autonóm szervezetet kell létrehozni. Ez vezeti és irányítja az akciót, közvetíti az érintkezést a községenként megszervezett építtetőik és a magántőke között. Az egységes irányítás és vezetés az építkezést tőkéletesebbé és olcsóbbá teszi. Így is két-három évre lesz szükség az 50—60.000 ház felépítéséhez. Az állam feladata csupán az akció

támogatása és ellenőrzése marad. Arra, hogy a megoldást ezen a nyomon kell keresni, nagyon jó példa Bécs, ahol az utolsó négy év alatt 4800 milliárd korona költséggel 25.000 községi lakást építettek fel minden állami támogatás nélkül.

Az előadáshoz *Dénes István* nemzetgyűlési képviselő szólt hozzá s mindenekelőtt azt kifogásolta, hogy a kislakásépítési akciót az előadó szerint a leghitelképesebb, a gazdaságilag leg-erősebb rétegeknél kell elkezdni. Rámutatott a mezőgazdasági családok borzalmas helyzetére, hogy sokszor egy kislakásban zsúfoltan három-négy család is él együtt s azt kívánja, hogy a kislakásépítési akciónál elsősorban ezek a nincstelen rétegek jöjjenek számba. Az akciónak a községekre való bizását gyakorlatilag nem tartja keresztülvihetőnek, ismervé egyfelől a községek nagy terheit, másfelől a községi képviselőtestületek összetételét, az állam pedig nem kényszerítheti őket a kölcsönök felvételére s ennek az egyes igénylők részére való megadására. De a községek a megfelelő hitelt nem is tudnák megszerezni, minthogy vagyonuk és jövedelmük túl van terhelve. Sem az államnak, sem a községnek nem hivatása az építkezés. A főfeladatot abban látná, hogy azok, akik földhöz jutottak, azt a saját nevükre átirathassák, a föld eredeti tulajdonosai pedig leghelyesebben záloglevelekkel lennének kárpótolhatók. Ha a háztelék átmegy az új házhelyhez juttatott tulajdonába, akkor lesz bázisa az építkezésnek, amit az államnak vasúti kedvezményekkel s más ilyen eszközökkel kell támogatni. *Dr. Vajda Imre* az előadó eredeti felfogásához csatlakozik s azt fejtegeti, hogy a vagyonilag erősebb réteget házhoz juttatva, automatikusan lakáshoz jutnak a szegényebb rétegek is. A probléma lényegét nem abban látja, hogy a mezőgazdasági munkáscsaládok házhoz, hanem, hogy lakáshoz jussanak.

Eber Antal megköszöni az előadónak érdekes fejtegetéseit, arra mutat rá, hogy Bécs városi lakásépítkezési akcióját a falusi kislakásépítésekkel nem lehet párhuzamba állítani. Mert a városi lakás kérdése csak fogyasztási kérdés, ellenben a falusi lakásépítés termelési befektetés, a mezőgazdasági munkásságnak házhoz juttatása a termelés fokozását jelenti, miután ezáltal olyan termények (tojás, baromfi, toll stb.) termeltetnének nagyobb számmal, amelyek épen kivitelünk szempontjából jelentősek s fizetési mérlegünk aktív oldalán ennek hatása megmutatkoznék. Hangsúlyozza azonban, hogy a kislakásépítés problémáját a szociális szempont előretörése tette aktuálissá s annak szellemében kell azt megoldáshoz juttatni. Az akció lebonyolítására az előadó által kontemplált központi autonóm szervet természetesen nem újabb, bürokratikus szervezet formájában kíváná.

*

Október 19-én *Eber Antal* elnöklete mellett *Andor Endre* ny. h. államtitkár tartott előadást „*Téherbírási kérdése a munkahiány esetére szóló biztosításban*” címen. Előadása első részében a vonatkozó törvényjavaslat megvalósítása által szükségelt pénzügyi terhek kérdésével foglalkozott s rámutatott azokra a különböző számításokra, melyeket a Magyar Közgazdasági Társaság folyó évi június havában rendezett tanácskozmányán a különböző előadók előterjesztettek. Kimutatta, hogy a különböző számítási alapok közötti eltérés legfőképpen onnan is ered, hogy a Fenyő-Knob-féle számítás az évi összerhet számítja, míg a Gál Benő-féle számítás csupán a munkaadókra eső terhet vette fel. Kifejti, hogy a munkahiány esetére szóló biztosítás törvénybe iktatása még akkor is, ha a mezőgazdasági munkásokra nem terjesztetik ki, nem jelent elviselhetetlen terhet a bányászat, ipar és forgalmi népesség szempontjából. A Statisztikai Hivatalban a biztosításra

kötelezettek számának alapul vételével végzett számítás alapján 26 millió aranykorona összerterhet állapított meg. Az összteher azonban a valóságban a törvényjavaslat által maximális határként felállított 4%-os kulcson lényegesen alul fog maradni és előreláthatólag a 3%-ot sem fogja elérni. Előadása második részében a terhelés legkisebb mértékre való szorításával s a visszaélések kiküszöbölésével foglalkozott. Szükségesnek tartja, hogy a törvényjavaslat módosíttassék olyan értelemben, hogy az ügyvitel költségei úgy ezen, mint a többi biztosítási ágban, megfelelő megosztás szerint, kizárólag az állam és a községek által viseltessenek s hogy a biztosítási terheknek is legalább $\frac{1}{4}$ részét az állam és a módosabb városok, iparosközségek viseljék. Kimondandó a minden foglalkozási ágra kiterjedő kizárólagos állami munkaközvetítés a munkahelyek bejelentési kötelezettségével. Kimondandó a törvényben nemcsak a járulék és járadék felemelésének és az azok leszállításának lehetősége, hanem a minimum és maximum is. (Járulék 1—4%, járadék 30—60, családosoknál 70%.) A magasabb járadék-kulcs csak iskolába járó gyereket eltartó családnál érvényesítendő. Tanoncok és 16 évnél fiatalabb munkásnők a járadék élvezéséből kizárandók, de utánuk is járulék fizetendő s bizonyos kor elérésekor előző szolgálataik a jogosító idejükbe már beszámíttassanak. Így van az angoloknál is. A szezonmunkások segélyezése nemcsak az előzetes szezon-, hanem az előzetesen nemszezonmunkában töltött hosszabb időtől is tétessék függővé. Az állandó alkalmazottak javára és az ily alkalmazottakat tartó vállalatok javára angol példa szerint, a törvénybe premialis rendelkezések veendőek fel, amelyek a munkásokat munkakedvre, a munkaadókat munkásaik állandó megtartására buzdítják. A szakszervezetek munkanélküli segélyt a törvényes biztosítás alá eső tagjaiknál csak a biztosító-alap által nyújtott 13 heti segélyt követő időben adhassanak, ellenkező esetben a segély $\frac{2}{3}$ része erejéig a biztosítási-alap segélyébe legyen beszámítandó. Végül hangsúlyozta az előadó, hogy a munkahiány esetére szóló biztosítást csakis az ipari munka szabadságáról és a gazdasági szakegyesületekről szóló s a nemzetgyűléshez egy ízben már beterjesztett törvényjavaslattal jünktimba hozva, tartja megvalósítandónak.

Igazgató-választmányi ülés.

Október hó 19-én igazgató-választmányunk tartott ülést *Eber Antal* elnöklete mellett. Jelenvoltak: *György Endre*, *Elischer Viktor*, *Mattyasovszky Miklós*, *Csupor József*, *Tabakovits Dusan*, *Heller Farkas*, *König Tivadar*, *Urbanovits G. Zoltán*, *Kresz Géza*, *Földiák Frigyes*, *Vágó József*, *K. Nagy Dénes*. Az elnök előterjesztette a legközelebbi ülések és tanácskozmányok programját, amit az igazgató-választmány tudomásul vett. Ugyanesak az elnök javaslatára a választmány elhatározta, hogy nagyobb közgazdasági munkák megjelenésének lehetővé tétele céljából kiadmánysorozatot indít meg „Közgazdasági Könyvtár” címen, amely arra lesz hivatva, hogy terjedelmesebb tanulmányokat, melyek nem férnek el a „Közgazdasági Szemle” keretében, a választmány egy-egy tagjának megbírálása, illetve ajánlása alapján önálló könyvek alakjában adja ki. Különösen fontos ez az ifjúságra nézve, amely kellő anyagi eszközök hiányában alig képes nagyobb dolgozatokkal a nyilvánosság elé lépni. A választmány elhatározta, hogy a kiadmány-sorozat első két köteteként *dr. Óvári Papp Zoltánnak* „A jegybank viszonya az államhoz” c. művét és *dr. Künsztler Zoltánnak* „A gabonavámok hatása” c. művét adja ki.

Világgazdasági visszapillantás az 1925. évre.

Szociálpolitika és munkapiac 1925-ben.

IV.

1. A szociálpolitika krízise. A nyolcórás munkaidő akadályai Angliában és Németországban.

Az 1925. év krízist jelent a szociálpolitikában. Nem, mintha az egyes államok törvényhozása nem működött volna eléggé szociálpolitikai téren; a *Revue Internationale du Travail*¹ minden egyes száma hosszú sorát hozza az egyes országokban történt ratifikációknak. Ez a jelenség azonban csak formai, a lényegben nagyon kevés történt.

A kérdés sarokpontja, amint arra dr. August Pieper rámutatott, a következő.² Visszanyerheti-e a mai munkás hivatásának az etikai tudatát, vagy nem? Másszóval: vagy ismét emberré válik a munkás az ő munkájában, vagy pedig életének a súlypontja a szabadidejére fog eltolódni, ami egyet jelent a mennél rövidebb munkaidő követelésével és a munkateljesítmény csökkenésével.³

Gazdasági depressziók különösen alkalmasak arra, hogy felborítsák az emberek etikai gondolkozását; természetes, hogy manapság a munkásság inkább a második állapot felé hajlik, főtürekvése: szabadidejének mennyel hosszabbá tétele.

Míg így egyrészt a munkásság igényeinek a fentartásáról sőt fokozásáról beszélhetünk, addig másrészt a munkaadók követelései is megnöttek. Ennek két oka van, először: a gazdasági depresszió, amely a versenyfeltételeket egyre nehezebbé teszi, másodsor: a munkaadók pozíciójának kétségtelen megerősödése, ami a munkapiac helyzetéből és a politikai viszonyokból folyik. Angliában, Németországban egyaránt elvesztették a munkások hatalmi pozícióiknak legnagyobb részét s a rendkívüli munkanélküliség is csüggesztően hat a munkásmozgalmakra.

E tendenciák következtében az ellentét munkások és munkaadók között egyre élesebb lesz és a szomorú gazdasági viszonyok szinte lehetetlen teszik az ellentét csökkentését.

A szociálpolitika krízisének főoka éppen ebben a gazdasági depresszióban keresendő. A két főiparosállamban, Angliában és Németországban, még mindig nincsen ratifikálva a washingtoni egyezmény s nem is lehet egyelőre reá kilátás, éppen a rossz gazdasági viszonyok miatt.

¹ A Genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Közlönye.

² Ludwig Heyde: Chronik der Sozialpolitik. Weltwirtschaftliches Archiv 1925. okt. 395. oldal.

³ Hasonló eredményre jut Balás Károly «Szociálpolitikai reaktivitás» című tanulmányában: «A közérdek azt kívánja meg, hogy a minden mást megalapozó egyszerű tömegmunkák teljesítőiben meglegyen a hivatásérzet és lelkiismeretesség.» Közgazdasági Szemle 1926. januári szám, 6. oldal.

2. A német szociálpolitika és munkapiac.

A német szociálpolitika állapota legélesebben az 1924. októberében Prágában megtartott szociálpolitikai kongresszuson domborodott ki.⁴ Ezen a kongresszuson *Brentano*, a szabadkereskedelem és a nyolcórás munkaidő régi harcosa tartott váratlanul éleshangú előadást, amelynek lényege az volt, hogy a nyolcórás munkaidő bevezetése Németországban ma lehetetlenség. Ok: a békeszerződés, illetőleg az ebből folyó londoni egyezmény (*Dawees-féle terv*).

A londoni és a washingtoni egyezmény szelleme között ugyanis áthidalhatatlan ellentét áll fenn. A londoni egyezmény óriási mértékű anyagi szállításokra és fizetésre kötelezi Németországot, a washingtoni pedig a nyolcórás munkaidőt kívánja életbe léptetni. Nyolcórás munkaidő mellett viszont Németország nem termelhet annyit, hogy kötelezettségeinek eleget tehessen. *Keynes* is megállapítja ezt egyik cikkében, mely a *Lokalanzeiger*-ben jelent meg 1926 elején.⁵

Brentano az ő prágai előadásában lényegileg a következőket mondta:

A német munkaadók, a nem német munkásvezérek és a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal igazgatója egyetértenek abban, hogy hosszabb munkaidő többtermelést jelent. Ennek következtében a német munkaadók a munkaidő meghosszabbítását követelik, míg *Thomas* igazgató és több külföldi munkásszervezet éppen a német hosszabb munkaidőt támadják. Szerintük Németország a munkaidő meghosszabbítás révén lényegesen alacsonyabb termelési költségekkel dolgozik, mint a külföld s ennek következtében nem lehet felvenni a versenyt a német árúkkal a külföldi piacokon. Ez tulajdonképpen „munkabér-dumping”. A külföldnek tehát a német konkurrencia miatt kell követelnie, hogy Németország ratifikálja a washingtoni egyezményt.

Brentano véleménye a kérdésről az, hogy ezt nem lehet ilyen egyszerűen elintézni, mert a munkaidő meghosszabbítás nem jelent okvetlenül többtermelést. A német munkásvezérek is ezen az alapon követelik a nyolcórás munkaidőt. Kétségtelen azonban az, hogy a londoni egyezmény Németországtól fokozott munkateljesítményt követel. Mivel pedig éppen a külföld véleménye szerint nyolcórás munkaidő mellett ilyen fokozott munkateljesítmény nem lehetséges, azért *Brentano* szerint Németország részéről illoyalitás és kétszínűség lenne az, ha a washingtoni egyezményt ratifikálná.

Megjegyezhetjük itt azt, hogy a washingtoni egyezménynek van egy híres paragrafusa, a XIV., amely bizonyos esetekben felfüggeszti a nyolcórás munkaidő kötelezettségét. *Thomas* szerint ez csak háborús esetekben alkalmazható, szószerint véve azonban akkor is érvényesnek tekinthető, ha Németországot szankciókkal fenyegetnék, mert kötelezettségeit nem teljesíti.

Az igazság ebben a vitában az, hogy a mai viszonyok között általános törvényt nem lehet felállítani arra nézve, vajjon a munkaidő meghosszabbítás okvetlenül többtermelést jelent-e. A legtöbb esetben azonban így áll a dolog. Német munkaadók például gyakran hangoztatják azt, hogy a munkaidő megrövidítése megnehezíti a külföldi tőkék megszerzését, mivel a külföldnek csak akkor van bizalma a német termeléshez, ha az nagy munkateljesítményt mutat fel. Nyilvánvaló, hogy itt ellentét forog fenn, a konkurrens külföldi iparok és az elhelyezést kereső külföldi tőkék érdekei között.

A hosszabb munkaidő ellen szól egyébként a német munkapiac helyzete is. 1925 novemberében 394.096 volt a teljes munkanélküliek száma (10.1%) és 573.446 a részleges munkanélkülieké (16%). A következő táblázat

⁴ *L. Ferenzi*: Der internationale Kongress für Sozialpolitik in Prag We'w. Arch. 1925 I, 203. oldal.

⁵ *L. Yves-Guyot*: «A propos du Rapport de la Banque de France». Journal des Economistes 1926. február 15. 139. oldal. «M. Keynes accuse l'agent général des reparations». M. Parker Gilbert «d'inexactitude» pour conclure que «l'Allemagne est hors d'état d'exécuter les obligations du plan Dawesque tant qu'il sera mis à l'exécution les ouvriers allemands ne pourront espérer une amélioration de leur sort, etc.»

mutatja a munkanélküliségnek és a nagykereskedelmi ár-indexnek a fejlődését Németországban:

	A munkanélküliek száza- lékban		Nagykeres- kedelmi ár- index (1913 = 100)
	teljes munkanélküliek	részleges munkanélküliek	
1924. január	26.5	23.4	117
március	16.6	9.9	121
június	10.5	19.4	116
szeptember	10.5	17.5	127
december	8.1	6.5	131
1925. január	8.1	5.5	138
február	7.3	5.3	137
március	5.8	5.1	134
április	4.3	4.9	131
július	3.7	5.8	135
október	5.8	12.4	124
november	10.1	16.0	121
december	19.4	19.8	132

Amint látható, a nagykereskedelmi index emelkedésével állandóan csökkent a munkanélküliség. Ez volt az irányzat 1925 júliusáig.⁶ Ekkor a nagykereskedelmi index esni kezdett s a munkanélküliség katasztrofálisan felszökött.

A német szociálpolitikusok erőteljesen tiltakoznak ama vád ellen, mely szerint a szociális haladás legnagyobb akadálya éppen Németország volna. Különösen Thomasra szeretnek hivatkozni, aki tényleg kijelentette, hogy a helyzet kulcsa Angliában van,⁷ ahol egyébként a Macdonald kormány bukása óta a washingtoni egyezmény ratifikálása végleg lekerült a napirendről.

Hogy az angliai ratifikálásnak mik a nehézségei, azt az alábbiakban fogjuk látni.

3. Az angol munkanélküliség problémája.

Az angol munkanélküliség ma már nemcsak Anglia belügye, hanem az egész világ gazdaságnak egyik súlyos problémája és ezért is közelebbről érdekel bennünket.

Anglia legnagyobb problémája ma a munkanélküliség, épen úgy, mint az Unionak az aranyinfláció. A munkanélküli segélyek óriási terhet jelentenek az államháztartásban s emellett demoralizálják a munkásságot; a konzervatívok szerint: előkészítik a bolzevizmust. A munkanélküliség következtében óriási károkat szenved az angol nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem. Érthető tehát, hogy Britanniában ma mindenkit az a probléma foglalkoztat, miképpen lehetne a munkanélküliséget megszüntetni. Az alábbiakban be akarjuk mutatni ennek a problémának az 1925 év folyamán beállott fejlődését.

Anglia számára a kérdés két részből áll: 1. mik az okai a munkanélküliségnek, 2. miként lehetne e bajokat orvosolni.

A francia munkaügyi hivatal a munkanélküliségnek 40 különböző lehetséges okát sorolja fel. Ezeket három csoportba lehet osztani.⁸

⁶ L. a kérdést részletesen: «L'évolution du chômage en 1924 et au début de 1925». Revue int. du Tr. Août 1925. 197. old. Kimerítő képet ad az összes államokról.

⁷ L. *Ludwig Heyde* id. tanulmányát a Weltw. Arch.-ban.

⁸ Lásd: *Heller Farkas*: Szociálpolitika. Budapest 1920., 27. oldal.

1. A termelési lehetőségek kimerült volta. Ennek az oka ismét lehet a közgazdaság súlyos helyzete, vagy a túlnépesedés.

2. A nemzeti gazdaság egyes részei között nincsen meg a kellő összműködés. Ez főleg a munkapiac szervezetlenségében nyilvánul meg.

3. Egyéb okok, így munkakedv hiánya, betegség stb.

Az Angliában jelenleg uralkodó munkanélküliség okát nyilván az 1. pontban kereshetjük. A 3. számba nem jöhet, ami pedig a 2-at illeti, elég, ha az angol szociálpolitikának fejlett voltára mutatunk rá.⁹ A Macdonald kormány szomorú története is azt bizonyítja, hogy a jelenlegi helyzet a legcéltudatosabb szociálpolitikával sem javítható meg.

A mai munkanélküliség egy nagy gazdasági válság kísérő tünete és okai a következők:

1. A szénfogyasztás csökkenése. 1924-ben 50 millió tonnával kevesebb angol szenet fogyasztottak, mint 1913-ban. Ennek az okai viszont: a petroleumtüzelés terjedése, a vízierőkre való áttérés sok országban és a Dawees terven alapuló német szénszállítások. Olaszország csaknem kizárólag angol szenet használt a háború előtt, ma Németország köteles neki havonta 180.000 tonna szenet szállítani.

2. Egyes iparágakat a háború alatt túldimenzionáltak, így a hajóipart, mely Anglia egyik legfontosabb iparága.¹⁰

3. A kiviteli lehetőségek csökkenése. A textilipar különösen a Kelet vásárlóerejének (India, Ausztrália) csökkenése miatt szenved. Ehhez jönnek a vámemelések az Egyesült-Államokban és az angol gyarmatokon. Japánban és Franciaországban a valuta romlik, ami szintén vámemelést gyanánt hat. Kinában polgárháború van. Oroszország nagyrészt kikapcsolódott a világforgalomból. Németország is súlyos helyzetben van, a volt osztrák-magyar monarchia helyén pedig az elhibázott békeszerződések tökéletes chaoszt teremtettek. Mindez a körülmény igen nagy mértékben csökkentette a világ fogyasztóképességét. Erre nézve érdekes adatokat tartalmaz a *Balfour*-féle jelentés. „Survey of Overseas Market“ London 1925. A jelentéssel alább foglalkozunk.

4. Növeli a kiviteli nehézségeket az, hogy az angol ipar jóval magasabb termelési költségekkel dolgozik, mint a külföld. Ennek az oka egyrészt a tengerentúli élelmiszerek és nyersanyagok drágulása, másrészt a munkaviszonyok. (Ide lehetne még számítani az aranystandardhoz való visszatérést, ennek a hatása azonban egyre csökken). A bányaiparban 4–5 órás munkanapok vannak, éppen a munkanélküliség csökkenése céljából. A vasiparban egy angol munkás heti keresete 3.3 £, a németé 2.26 £.

Növeli a nehézségeket a Trade Unionok magatartása.¹¹

Nyilvánvaló ezek szerint, hogy a munkanélküliségen csak úgy lehetne segíteni, ha 1. fokozódnék az angol ipar versenyképessége, 2. fokozódnék a külföld fogyasztóképessége.

A versenyképesség szempontjából legnagyobb baj: a magas munkabérek.

A problémával az angol parlament is foglalkozott s e célra 1924 áprilisában külön bizottságot küldtek ki. (Committee of Inquiry upon Industry and Trade). Ennek a bizottságnak a számára készített egy jelentést 1925-ben

⁹ Fontosabb momentumok: Lloyd George alkotása volt a háború alatt a munkanélküliek biztosítása, ami nemcsak a konzervatívoknál, hanem a liberális pártban is erős ellenzést váltott ki. Követte ezt a Whitley-féle National Joint Industrial Council az ő üzemi tanács (works committees) rendszerével.

¹⁰ Az *Economist* írja: «With an annual output capacity of some 3 million tons, British yards have been developed to a potential productivity far in excess of immediately likely world requirements, even if no single ship were built by any other country» (Vol. 100, 10 January 1925. 47. oldal.)

¹¹ A Manchester Guardian Commercial 1925. március 12. számában, a 277. oldalon olvasható: «Shipbuilders state that the principal cause of their inability to compete successfully is the restriction placed by the trade unions in regard to demarcation of work. These rules which the unions rigidly impose, frequently result in large numbers of workmen standing by whilst a particular job which they could easily have done is carried out by a workman who may have to be brought from another part of the yard. This kind of thing when multiplied many times during the construction of the vessel adds enormously to the labour costs.»

a British Engineers' Association. E szerint a munkanélküliség legfőbb oka a magas termelési költségekben keresendő, ezeknek főoka pedig: „népünknek az igyekezete, hogy magasabb gazdasági nivón éljen, mint amennyi megilletné az évi termelés értékének az alapján, másszóval: *egyéni és nemzeti extraragancia*.”¹² Lehetséges, hogy ez a vád kissé túlzott, de alapja mindenesetre van. Az bizonyos, hogy — amint az Economist írja — mielőtt a munkabér magasságát összehasonlítási alapul vesszük a külfölddel szemben, tekintetbe kell venni azt is, hogy a munkás egy nap hány órát dolgozik. Mert 4–5 órás munkanap mellett hiába magas a munkabér.

Nyilvánvaló, hogy a szocialistáknak is meg vannak a maguk indítványai a munkanélküliség enyhítésére. A legkülönlegesebb ezek között az amsterdami internationale főemberének, *Fimmen*-nek a propozíciója. Szerinte az angol munkásoknak az International Federation of Trade Unions (amsterdami internacionále) útján kellene a munkaviszonyok nemzetközi kiegyenlítésével megszüntetnünk a kontinens „bérumping”-jét.

Sokkal komolyabb propozíció ennél a volt miniszteré: Sir Alfréd Mond-é, aki a munkanélküli segély helyett az alkalmas iparágak állami támogatását kívánja. Az ő jelszava: „subsidy”-t (subvenciót) „dole” (almazsna) helyett! Ennek a javaslatnak is van azonban két hibája: 1. a subsidy mellett sem lehetne a dole-t teljesen megszüntetni és 2. a protekcionizmusnak ilyen nagyarányú bevezetése Angliában politikailag lehetetlen.

Hasonló okokból ütközik nehézségekbe az a javaslat is, amely újabb vámok bevezetésével szeretné talpra állítani az angol ipart.

Minden indítvány között legegyszerűbb az Industrial Institute-é, igaz, hogy ez végleges megoldást nem ígér. Ennek a memorandum a úgynevezett „Trade Facilities Act”-ot javasolja, amely az állami támogatást hitelakció útján akarja megoldani, amennyiben elsősorban a fejlődésre képes iparoknak nyújtana az angol bank hitelt.¹³

Amint látható, javaslat van elég, de végleges megoldás addig nem remélhető, amíg a külföld fogyasztóképesége nem emelkedik. Az árucseréről szóló részben láttuk, hogy különösen Nagy-Magyarország mennyire fontos e szempontból Angliára nézve.

Az angol munkanélküliség megszüntetése tehát nem belföldön, hanem külföldön, elsősorban az európai kontinensen keresendő.¹⁴

Hogy ezt Angliában teljesen még ma sem látják be, az kitűnik a Balfour-féle jelentésből.

Ezt a jelentést a Committee on Industry and Trade¹⁵ készítette, Sir Arthur Balfour vezetésével s olyan kutatások és munkának alapján jött létre, amilyen a közgazdasági irodalomban eddig páratlan. Ez a jelentés éppen azért az 1925. év közgazdasági publikációinak leghatalmasabb eseménye.

A jelentés csak első része a probléma megoldására irányuló vizsgálatoknak és a munkanélküliség fő okát keresi. A jelentés fő gondolatmenete a következő: a brit kiviteli nehézségeknek három fő oka van: 1. a külföld fogyasztóképeségének csökkenése. 2. helyi iparok keletkezése az egyes külföldi államokban; 3. a brit kivitel kiszorítása más kivitelek által.

¹² Lásd: Manchester Guardian Commercial X. (1925. április 23.), 432. oldal Az idézett szöveg eredetiben: the attempt of our people to live on a higher economic plane than is justified by their annual out put of new values; in other words, individual and national extravagance. The hours of working are determined not by the economic needs of the situation, but by the bargaining powers of the trade-unions.»

¹³ Lásd: The Financial Times 1925 ápril 26.

¹⁴ Ugyanerre az eredményre jut Prof. Hermann Levy: «Die volks- und weltwirtschaftliche Bedeutung der heutigen englischen Arbitrage» című tanulmányában. (Weltwirtschaftliches Archiv 1925 Juli.).

¹⁵ Parlamenti vizsgálóbizottság. Amint látható, ilyen Angliában is dolgozik. Az ő munkájának az eredménye a Balfour-féle jelentés: Survey of Overseas Markets. Based on material, mainly derived from official sources, with regard to the conditions prevailing in various overseas markets which affect British export trade, together with statistical and other information. With an introduction by the Committee London 1925. Rövid ismertetését lásd a Weltwirtschaftliches Archiv 1926. januári számában.

A termelési- és elosztási költségek problémájával a jelentés nem foglalkozik.

A felsorolt három ok közül a jelentés is az elsőt tekinti a legfőbbnek, de azt reméli, hogy ez csak a háború utóhatása és meg fog szünni. A jelentésnek itt a tévedése: a világ fogyasztóképességét csak részben rontotta meg a háború, a fő baj a békekötésekben rejlik és ezek revíziója előtt a fogyasztóképesség helyreállítását remélni nem lehet.¹⁶

4. Egyesült-Államok.

James J. Davies munkaügyi miniszter kijelentette 1925 szept. 7-én, hogy az Egyesült-Államokban uralkodó munkanélküliség főoka a vállalatoknak és munkásoknak túl nagy száma egyes iparágakban. Ezt az állítást bőséges statisztikai adatokkal igazolta.¹⁷

Amint látható, az amerikai munkanélküliség főoka is a világ fogyasztóképességének a csökkenésében rejlik. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal felfogása szerint a nagykereskedelmi index csökkenése mindenütt a munkanélküliség növekedését idézi elő és fordítva. A Revue Int. du Travail ezt éppen az Egyesült-Államokra vonatkozóan a következő táblázattal kívánja igazolni.¹⁸

	Az alkalmaztatás index száma (1919 = 100)	Nagykereskedelmi ár index (1913 = 100)
1924 jan.	98	151
febr.	99	152
márc.	99	150
ápr.	97	148
május	93	147
június	90	145
július	87	147
aug.	87	150
szept.	90	149
okt.	91	152
nov.	91	153
dec.	93	157
1925 jan.	93	160
febr.	95	161

5. Dánia. Küzdelem a defláció miatt előállott munkanélküliség ellen.

A dán gazdasági élet ránk nézve nem bír fontossággal. Ennek ellenére érdemes foglalkoznunk vele, mert nagyon tanulságos képet nyerünk.¹⁹

1924-ben kijelentette már a dán pénzügyi kormány, hogy célja a koronának fokozatos emelése, parira. Ennek következtében a spekuláció rávetette magát a dán koronára s abban rövidesen igen nagy hausse-ot idézett elő. 1925 februárban a korona értéke 66.17 volt (paritás = 100) és

¹⁶ A munkanélküliség kérdése a parlamentet újabban is foglalkoztatta; így 1925 nov. 26-án. Emellett állandó komissziók foglalkoznak a Safeguarding of Industries problémájával. 1925 végéig 6 komisszió hozta nyilvánosságra a jelentését, ezek között a keztyű-, a csomagoló papiros- és a késipar. Ez utóbbi eseményekről részletes tájékoztatást nyújt az Informations Sociales 1925 dec. 28-iki száma (20–28. old.).

¹⁷ L. részletesen Informations Sociales 1925. dec. 28., 33. old.

¹⁸ L.: «Evolution du chômage en 1924 et 1925». 1925 aug. 234. old.

¹⁹ L. részletesen: Informations Sociales 1925. dec. 28–36. oldal.

augusztus végére már 93.75-re emelkedett. Ennek megfelelően a nagykereskedelmi index hirtelen leesett 234-ről (január) 163-ra (szeptember), ami a munkanélküliség óriási növekedését idézte elő. 1925 november végén 50.000 volt a munkanélküliek száma.

A kormány külön bizottságot küldött ki a kérdés tanulmányozására. A bizottság végleges gyógyszert ajánlani nem tudott s most törvényjavaslatot terjesztettek a parlament elé, amely felhatalmazza a kormányt, hogy a közmunkákat szubvencionálja.

6. A munkanélküliség.

A fentiek után lássuk a munkanélküliekre vonatkozó adatokat az egyes országokban:

1925.

Állam	A munkanélküliek száma							
	március	junius	julius	auguszt.	szept.	október	nov.	dec.
Németország teljes munkanélküliek ...	211.259	130.116	131.966	154.032	168.657	294.054	394.096	—
részleges munkanélk.	158.681	163.461	177.280	214.085	268.186	399.649	573.466	—
Ausztria ...	175.580	118.315	117.183	116.365	119.004	130.921	159.250	—
Belgium ...	9.414	6.483	6.701	5.634	4.758	4.305	—	—
Kanada ...	13.159	9.578	—	—	8.384	—	—	—
Dánia ...	39.475	24.146	22.528	26.347	26.489	35.142	41.400	—
Franciaország ...	1.016	626	637	581	618	523	557	—
Nagybritannia ...	1.307.937	1.406.155	1.326.910	1.440.628	1.423.566	1.354.029	1.313.903	1.243.087
Olaszország ...	142.552	85.532	79.526	72.211	82.764	85.769	112.059	—
Hollandia ...	25.718	18.243	22.791	23.328	21.182	20.189	—	—
Lengyelország ...	185.400	171.340	174.729	184.910	195.044	213.480	249.666	—
Svédország ...	25.824	17.709	16.252	16.728	19.802	23.500	—	—
Szajc ...	10.185	8.084	9.751	9.895	10.356	12.219	15.760	17.027
Csehország ...	60.710	40.200	42.036	45.402	42.440	39.743	—	—
Magyarország ...	36.873	34.015	32.041	27.160	25.488	22.579	26.246	—

A következő táblázat rendkívül tanulságos, mert a munkanélküliséget *százalékban* fejezi ki s ezért sokkal hűebb képét adja a munkanélküliség fokának:²⁰

1925.

Állam	Munkanélküliek százalékban							
	március	junius	julius	auguszt.	szept.	október	nov.	dec.
Németország ...	5·8	3·5 $\frac{1}{2}$	3·7	4·3	4·5	5·8	10·1	—
Belgium ...	1·5	1·0	1·1	0·9	0·8	0·7	—	—
Kanada ...	8·5	6·1	5·2	4·4	5·7	5·1	5·7	—
Dánia ...	15·1	9·0	8·3	9·7	9·9	12·7	18·3	—
Nagybritannia ...	11·1	11·9	11·2	12·1	12·0	11·4	11·0	10·5
Hollandia ...	9·4	6·6	8·3	8·5	7·7	8·1	—	—
Svédország ...	12·0	8·2	7·6	7·7	8·5	10·0	—	—
Magyarország ...	20·5	19·0	17·9	15·2	14·3	13·4	15·6	—

Ausztriáról ilyen százalékszám nem áll rendelkezésre. A táblázatban felsorolt országok közül 1925 októberében a munkanélküliség szempontjából legrosszabbul állott Magyarország, azután következik Dánia, Anglia, Svédország és Hollandia.

7. A szociális biztosítás kérdése. A francia törvényjavaslat.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal az utóbbi időben rendszeresebben foglalkozik a szociális biztosítás kérdésével. 1925 március 17-től 20-ig már összehívtak egy szakértői tanácsot ebben az ügyben.

²⁰ Revue Int. du Travail, Février 1926, 295. old.

A szociális biztosítás rendezése Franciaországra nézve volna a leg-sürgősebb és pedig olyan politikai okokból, melyek a békeszerződésből folynak.

A versaillesi béke ugyanis ismét elszakította Elzász-Lotharingiát Németországtól és újból Franciaországhoz csatolta azt. Ettől fogva az elzászlotharingiai munkásszervezetek állandóan követelik a szociális biztosításnak olyan törvényhozási rendezését, amint az a Német birodalomban van.²¹

A francia kormány 1921 március 22-én valóban be is terjesztette a parlamentbe a szociális biztosításról szóló törvényjavaslatot. A parlament egy külön bizottságnak utalta azt ki. A bizottság jelentése 1923 január 31-én készült el. Azóta még három kiegészítő jelentés is csatlakozott az elsőhöz s az egész kérdés csak most, 1925 végén került a szenátus elé.²² Ez a hosszadalmasság onnan származik, hogy az annyira óhajtott törvényjavaslat a pártokban meglehetősen ellenszenvet váltott ki. A szocialisták régóta követelik; a C. G. T. már 1918-ban bevette a programjába. A törvény szerint azonban a munkabérekből 5%-ot fognának le a szociális biztosításra. Ilyen megoldásba a munkásszervezetek belemenni nem hajlandók; szerintük a munkabért érinteni nem szabad. Hasonlóképpen 5%-ot fizetnének a munkaadók is, ami viszont az ő részükről nem találkozik nagy lelkesedéssel.

A törvényjavaslat sorsa most fog eldőlni. A Journal des Economistes a következőket mondja róla:

Mivel a munkabérek összessége Franciaországban évente körülbelül 45 milliárdot tesz ki, a munkások és munkaadók által évente a szociális biztosításra fizetett összeg 4,5 milliárd francra rúgna. Ilyen módon évente egy hatalmas összeget tartanának vissza a pénzforgalomból. A vállalkozók ez összeg felét adnák s ennyivel kevesebb állana rendelkezésükre, hogy vállalatukat fejlesszék, ameliorációkat végezzenek, ennyivel volnának kénytelenek csökkenteni a generális költségeket.²³

8. Munkabér.

Az itt következő adatok a Genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivataltól származnak. Megértésükhöz szükséges előzőleg bizonyos fogalmak tisztázása.

A munkabéreket a heti 48 órai munkaidő alapján számítják; ez a „névleges munkabér“ (salaire nominel). Ez azonban távolról sem egyenlő — a nemzetközi összehasonlító statisztika szempontjából — a *tényleges munkabérrel*.

A Revue Internationale du Travail definíciója szerint a *tényleges munkabér* nem egyéb, mint a névleges munkabér kifejezve annak az árukkal szemben fennálló vásárlóerejében.²⁴

Idáig a probléma meglehetősen egyszerű, rendkívül komplikálttá válik azonban akkor, ha a közelebbi megoldásról van szó, nevezetesen arról, hogy milyen *árúk* jöjjenek itt figyelembe.

Még pár évvel ezelőtt is az volt az eljárás, hogy egy bizonyos árucikket vettek figyelembe, amely a munkás számára elsőrendű szükségleti cikk volt, így lisztet, húst stb. Nyilvánvaló, hogy ez az eljárás csak nagyon durva eredményeket adhatott.

²¹ L. a Temps 1921. dec. 15-i számát, továbbá: Le Projet de loi gouvernementale sur les assurances sociales comparé à la législation d'assurances actuellement en vigueur en Alsace et en Lorraine. Metz 1921.

²² Lásd részletesen a kérdést Georges de Nouvion: «Les assurances sociales au sénat.» Journal des Economistes, 15 février, 179. old.

²³ L. a Journal des Economistes id. száma, 189. old. A szociális biztosításnak egyéb államokban való állapotára vonatkoznak a köv. tanulmányok: «Les assurances sociales en Pologne.» Revue Int. du Travail 1925. okt. «L'assurance-chômage et le problème de l'unification des assurances sociales aux Pays-Bas.» R. Int. du Tr. 1926. február.

²⁴ «Le salaire réel, dans son acception la plus généralement admise, n'est rien d'autre que le salaire nominal exprimé en termes de marchandises.»

1923 júliusában az angol munkaügyi miniszter indított meg olyan munkálatokat, melyek célja az volt, hogy párhuzamot vonjanak a tényleges munkabérek között Londonban és egyéb fővárosokban. Az angol munkanélküliség problémájánál láttuk, hogy miért volt fontos ez a kérdés a szigetországban.

A londoni eszmét a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal felkapta és 1924 júliusától fogva több enquete-en foglalkozott vele. Legfontosabb ezek közül a Genfi Nemzetközi Munkaügyi Statisztikai kongresszus 1925 áprilisában.^{24a}

Itt bizonyos megállapodásokra jutottak, ezeknek az alapján számítják most a tényleges munkabéreket. Hangoztatják azonban, hogy még ez az elfogadott metódus sem tökéletes. A módszer részletes leírása olvasható a Revue Internationale du Travail 1925 októberi számában, az 505. oldalon.

A tényleges munkabér a fentiek szerint csakis egy viszonyszám lehet. E viszonyszám alapjául a londoni munkabért szokás tenni, amelyet 100-zal tesznek egyenlővé. Ilyen alapon azt kapjuk, hogy 1925 október elsején például a berlini tényleges munkabér 80 volt, tehát a londoninak 80%-a.

A kérdést azonban tovább komplikálja az a körülmény, hogy az egyes országokban nemcsak az árszínvonal különböző, hanem különbözők az elsőrendű szükségleti skálák is, ami a klimatikus viszonyoknak, a faji jellegnek stb. az eltéréséből származik. Ennek következtében a Berlinre felállított reális munkabér csak Berlinben lesz 80%-a a londoninak. Nagy-Britanniában már 63%-ra esökken.

Az itt kifejtettek alapján kell tekinteni az alábbi táblázat adatait:

*A tényleges munkabérek színvonalának indexszámai különböző országokban 1925 október 1-én.*²⁵

Alap: London = 100.

Város	Indexszámok, melyek a különböző ország-csoportokban elfogyasztott élelmiszer-mennyiségek alapján vannak számítva						Átlagos indexszám (a számítás alapja csak az elfogyasztott élelmiszer)	Átlagos indexszám (mely-nél a lakbér is figyelembe van véve)
	Belgium és Franciaország	Közép-Európa	Nagy-Britannia	Dél-Európa	Skandináv államok	Tengerentúli államok		
Amsterdam	87	91	79	84	92	84	86	86
Berlin	64	80	63	66	75	68	69	67
Brüsszel	55	54	52	52	58	53	54	58
Kopenhága	104	135	105	105	137	117	117	121
Lissabon	37	37	35	35	35	38	36	—
Lodz	50	70	43	54	63	57	57	63
London	100	100	100	100	100	100	100	100
Madrid	60	66	53	59	62	58	60	—
Milano	44	52	42	46	50	46	47	50
Oslo	87	107	87	88	111	93	96	98
Philadelphia	181	174	186	184	208	199	189	189
Prága	51	57	49	52	56	51	53	58
Riga	41	55	44	45	53	49	48	46
Stokholm	78	86	84	83	104	92	88	86
Sydney	133	134	146	145	137	148	142	144
Bécs	39	53	42	42	56	47	46	52

^{24a} Részletes jelentést l. erről a Revue Internationale du Travail 1925. júliusi számában

²⁵ L. Revue Internationale du Travail 1926. janvier. 129. oldal.

Ez a táblázat csak úgy használható, ha a londoni munkabéreket ismerjük. Ezek a következők:

Névtelen munkabér Londonban 1925 október 1-én.²⁶

Építőipar.

	Sh.	d.
Kőműves	85	0
Ács	85	0
Asztalos	85	0
Lakatos	85	0
Mázoló	81	0
Kézműves	65	0

Gépipar.

Szerelő	62	2
Öntő	62	2
Alakító	66	10
Kézműves	43	3

Könyvgyártás (nyomdászok).

Kézi szedő	89	0
Gépszedő	96	0
Könyvkötők	80	0
Kézműves	71	0

Az itt következő táblázat²⁷ azután megadja a tényleges munkabérek indexszámainak fejlődését a különböző városokban. Az indexszámok egyedül az élelmiszerek alapján vannak számítva (tehát lakbér nincsen tekintetbe véve). Alap: London, 1924 július = 100.

Városok	1924. július 1.	1924. októ- ber 1.	1925. január 1.	1925. április 1.	1925. július 1.	1925. októ- ber 1.
Amsterdam	89	80	76	84	83	81
Berlin	55	59	57	63	63	65
Brüsszel	59	51	52	55	54	51
Kopenhága	—	—	79	92	93	109
Lisszabon	32	27	38	33	31	34
Lodz	—	—	48	50	54	54
London	100	94	92	98	99	94
Madrid	57	45	52	55	53	56
Milano	46	47	41	45	46	44
Oslo	76	76	74	81	79	89
Paris	73	69	66	65	—	—
Philadelphia	213	207	202	194	18	176
Prága	56	54	54	49	48	49
Riga	—	—	—	—	42	45
Róma	46	45	44	45	45	—
Stockholm	85	79	78	76	78	82
Sidney	—	136	142	148	138	133
Bécs	47	44	44	41	42	43
Varsó	—	—	43	46	49	47

²⁶ 48 órai munkaidőre számítva. I. Revue Int. du Tr. 1926. janvier, 127. oldal.

²⁷ Revue Int. du Travail 1926. janvier, 130. oldal.

9. A munkásszervezetek.

A szociálpolitika krízisének okai között szerepel az a tünet is, hogy a szervezett munkásság mindenütt veszít az erejéből.

Az amsterdami nemzetközi szakszervezeti szövetség adatai szerint²⁸ a szervezett munkásság megoszlása 1924 végén a következő volt:

Állam		Amsterdami Inter-nationale	Vallási organisa-ciók	Szindikalisztikus szervezetek	Kommunista szer-vezetek	Semleges szerve-zetek	Különböző egyéb szervezetek
		E z r e k b e n					
1		2	3	4	5	6	7
Oroszország							
1922	—	—	—	6.875	—	—	—
1923	—	—	—	4.494	—	—	—
1994	—	—	—	4.556	—	—	—
Németország 1924	6.293	1.560	100	—	1.300		
Anglia 1924	4.328	—	—	—	1.077		
Ir szabadállam 1924	—	—	—	—	—	139	
Franciaország 1924	758	125	—	300	163		
Olaszország	235	—	—	—	—	2000(fasiszták)	
Lengyelország	370	120	—	—	—	280	
Románia	33	—	—	16	—	29	
Cseh-szlovákia	329	126	—	90	—	748	
Magyarország	176	15	—	—	—	—	
Ausztria	897	79	—	—	—	102	
Egyesült Államok	—	—	58	—	3542		

Feltűnő jelenség az amsterdami internationale gyengülése az utolsó 3 évben. Kitűnik ez a következő összeállításból:

A világ összes szervezett munkásságának megoszlása (milliókban).

Év	Amsterdami in- ternacionálé	Keresztény szer- vezetek	Anarchista, Syn- dikalista szer- vezetek	Kommunisták	Neutrális szer- vezetek	Egyéb szerveze- tek
1922	22·4	3·7	1·2	7·06	6·57	5·5
1923	18·6	3·0	0·8	5·3	3·9	9·1
1924	16·4	2·3	0·4	5·2	11·9	

²⁸ Drittes Jahrbuch des internationalen Gewerkschaftsbundes 1925, 342. oldal.

Látszik ebből, hogy állandóan csökkent egyben az összes szervezett munkásság száma is.

A világháború kitörésekor mondotta Sir Edward Grey angol külügyi államtitkár, hogy bármiként végződjék is a nagy mérkőzés, Európában a háború után mindenütt szociálista kormányok lesznek. A fegyverszünetek után a szociáldemokraták tényleg a legtöbb országban igen nagy hatalmat szereztek. Ugy látszik, ez a túlságos kilengés kezd most az ellenkező irányba fordulni. A szervezett munkásság számának az utolsó években bekövetkezett csökkenése erre mutat.

Az alábbiakban egészítsük ki még a keresztény szociálistákra vonatkozó adatokat egy kissé már régebbi táblázattal.²⁹

A keresztény munkásszervezetek szakok szerinti részletezése:

Foglalkozás	Német- ország	Francia- ország	Olasz- ország	Magyar- ország	Belgium	Hollandia	Egyéb államok	Összesen
	E z r e k b e n							
Mezőgazdaság ...	175	—	336	12	2	20	546	1.091
Élelmiszeripar ...	15	—	—	—	3	6	—	24
Dohány ...	40	—	—	—	2	13	3	58
Nyomdászok ...	8	—	—	—	2	6	2	18
Textilmunkások ...	130	6	3	—	39	18	18	214
Ruházkodás ...	39	13	—	—	10	5	3	70
Bőripar ...	13	—	—	—	3	8	—	24
Fáipar ...	40	—	—	—	6	10	5	61
Fémipar ...	200	4	—	4	6	22	31	287
Építőipar ...	54	—	—	—	7	35	2	98
Közlekedés ...	100	—	—	—	9	29	5	143
Alkalmazottak ...	500	37	—	—	9	12	19	577
Összesen	1.334	60	339	16	98	184	634	2.665

Németországban 1923-ban a szakszervezetek létszámuknak egy negyed-részt veszítették el. Németausztriában is erős csökkenést látunk. 1925 elején a szakszervezetekben szervezett munkások száma kb. 600.000-re csökkent.

Ugy Németországban, mint Angliában nehéz átalakuláson mennek át a szakszervezetek. Ennek oka az, hogy a szakszervezetek mindkét államban az egyes termelési ágak munkássága közötti szolidaritás alapján alakultak meg. A mai nagyipari üzem azonban a legkülönbözőbb iparágakban dolgozó

²⁹ Revue Int. du Tr. 1922. 210—211. old.

munkások együttműködését követeli meg. A kérdés tehát ma ez: ipari kötelék, vagy foglalkozási ágak szerint alakult szervezet előnyösebb-e? Az utóbbinak meg van az a jó oldala, hogy pillanatnyilag nagyobb befolyást biztosít a munkásnak a munkapiacokon. Ha például az összes üvegesek egy szervezetbe vannak tömörülve, akkor bérharc idején nem lehet egyiket a másikkal helyettesíteni. Az ipari, vagy üzemi kötelékek előnye viszont a nagyobb erőkoncentráció.

9a. A munkásszervezetek anyagi ereje.

Az itt következő táblázatok nem 1925-re vonatkoznak ugyan, de érdekes bepillantást engednek arra, hogy milyen pénzforrások felett rendelkeznek a szakszervezetek. Az amsterdami Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség az ő „Zweites Statistisches Jahrbuch 1923/24” című publikációjában a következő táblázatokat közölte:³⁰

(Megjegyzendő, hogy az A-val jelzett sorok az országos központok (Spitzenverbände) bevételeit, kiadásait és vagyonát jelentik, a B-vel jelölt sorok pedig az egyes alakulatokét, amelyek a központokat alkotják.)

Ország	1919			1920			1921		
	Bevételek	Kiadások	Vagyon	Bevételek	Kiadások	Vagyon	Bevételek	Kiadások	Vagyon
100 hollandi forintban									
Németország	A 254	192	61	653	545	108	649	438	210
	B 41399	33716	22294	37057	26973	13316	44598	32268	18160
Anglia	A 128	162	103	339	165	271	427	429	285
	B —	—	—	—	—	—	—	—	—
Olaszország	A 1047	1008	119	411	333	138	147	190	110
	B —	—	—	—	—	—	—	—	—
Csehszlovákia	A 54	49	11	57	56	18	192	184	39
	B 1580	839	1034	2274	1573	1342	2507	1794	1754
Magyarország	A 9.5	3.1	3.7	3.5	3.3	2.4	3.2	3.3	0.5
	B 317	282	140	217	209	153	237	224	146
Belgium	A 63	13	69	59	22	48	63	55	67
	B 5229	2025	3485	7809	5243	4131	32875	24745	7775
Hollandia	A 150	131	32	875	869	37	1038	535	541
	B 5938	4714	3487	13294	15298	4240	13194	13301	5344
Ausztria	A 34.5	34.8	17.2	17.9	14.8	6.0	27.3	26.0	2.6
	B 2247	1590	1416	1119	784	575	2943	2087	1066
Svédország	A 361	216	1029	1496	1058	1328	455	591	1398
	B 4679	3706	5535	10709	9717	6320	8477	10630	5008
Svájc	A 88	78	24	324	298	42	104	78	60
	B 3894	3120	3775	5572	4728	4481	5443	5266	4720
Dánia	A 283	250	225	194	351	253	917	902	359
	B 16767	17152	7077	10587	12819	4409	21028	21391	1459
Luxemburg	A 1.5	1.1	0.6	14.8	14.6	1.4	22.1	21.8	1.5
	B 31.8	21.0	27.3	39.5	26.8	31.3	53.4	40.0	37.2
Összesen	A 2495	2148	1693	4463	3741	2252	4065	3493	3082
	B 82032	67239	67301	88679	77381	216290	131368	111768	169063

Még érdekesebb a következő táblázat, mely azt mutatja meg, hogy a kiadásokat milyen célokra fordították.³¹

³⁰ 237. old.

³¹ Lásd: „Zweites Statistisches Jahrbuch des Internationalen Gewerkschaftsbundes” 1923/24. Amsterdam 1924. 221—229. oldal.

Kiadások.

Ország		Elöljárók és személyzet fizetései	Hivatali kiadások	Propaganda és kiképzés	Kiadások strike-okra és kizárásokra		Munkanélküli segélyek ³²	Kifizetések betegség, rokkantság, halál stb. esetében	Egyéb	Összesen
					Bel-földön	Kül-földön				
100 hollandi forintban										
Németország										
központ	1919	1169	918	8351	7353	55	4631	2807	584	33716
kerületek	1919	5853	1990							
központ	1920	855	918	6915	5253	75	2672	2381	616	26973
kerületek	1920	5620	1669							
központ	1921	934	595	6971	8641	136	2460	3436	848	32286
kerületek	1921	6446	1820							
Csehszlovákia	1919	158	18	263	31	—	8	84	297	859
	1920	258	71	380	37	3	46	73	704	1573
	1921	280	75	416	297	47	234	176	270	1794
Magyarország	1919	84	11	22	—	—	55	109	—	282
	1920	56	20	31	—	—	19	83	—	209
	1921	67	25	37	—	—	14	81	—	224
Belgium	1919	—	532	198	369	—	203	216	507	2024
	1921	—	608	368	1551	13	1189	624	899	5253
Ausztria	1919	310	205	450	—	—	165	139	319	1590
	1920	504	121	244	—	—	45	65	105	784
	1921	274	201	500	—	—	69	103	640	2087

10. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal és a munkásszervezetek.

Az 1924-iki prágai kongresszus két fő rendezője az Internationale Vereinigung für Gesetzlichen Arbeiterschutz és az Internationale Vereinigung zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit voltak.

Régi terv már az, amely ezt a két hatalmas szervezetet egyesíteni szeretné. Ennek azonban súlyos akadályai vannak. E szervezetekben ugyanis két főáramlat mutatkozik: az első a Nemzetek Szövetsége mellett alakult Nemzetközi Munkásszervezethez való mennél szorosabb csatlakozást kívánja, a másik az emellett legnagyobb önállóságot. Ez utóbbinak fő képviselői a németek.

A Nemzetközi Munkaszervezethez jelenleg 56 állam tartozik. Nem tartoznak hozzá az Egyesült-Államok, Oroszország és Törökország, odatartozik viszont Németország, noha nem tagja a Nemzetek Szövetségének. Egyes államok „szociális attachékat” küldtek Genfbe, így Japán-, Lengyel- és Svédország. A Nemzetközi Munkaszervezet költségvetése évi 7,000.000 svájci frank.

³² Ennek az oszlopnak a számait nem lehet összehasonlítás alapjául venni, mert itt egyes országoknál olyan összegek is szerepelnek, amelyeket az állam, vagy a községek bocsájtottak a célra a szakszervezetek rendelkezésére.

11. A német szociálpolitikai jogszabályalkotás 1925-ben.

Befejezésül lássuk még a szociálpolitika fejlődését a két legfontosabb államban, Németországban és Angliában.

Németországban a legfontosabb esemény ezen a téren az 1925 április 1-én életbe lépett *Dreischichtensystem an Hochöfen und Kokereien*. A vállalkozók kétségbeesetten küzdöttek ellene, de eredménytelenül. Kétségtelen, hogy e rendelet a termelési költségeket igen nagy mértékben emeli, mert a munkásoknak megadja a nyolcórás munkaidőt ebben a termelési ágban.

Németausztriában már az 1923 március 8-iki rendelettel szabályozta a kormány a munkaidőt egy csomó iparágban, így főleg az ólommal foglalkozókban.

12. Az angol szociálpolitika 1925-ben.

1. Az 1924 májusi bérmegegyezést a bányatulajdonosok 1925 augusztus 1-ére felmondották, mert csak veszteség mellett tudták volna tovább vezetni az üzemet. Hosszú tárgyalások után a kormány arra határozta el magát, hogy elvállalja 1926 május 1-éig a túlmagas munkabérek következtében a vállalkozóknál beálló veszteségek megtérítését a vállalkozók számára. Addig egy bizottságot küldtek ki, melynek feladata lenne megállapítani azt, hogy az üzemek gazdaságosabb vezetésével miként lehetne a termelési költségeket csökkenteni. Ha ez nem sikerül, akkor 1926 április végére újabb krízis várható.³³

2. A munkanélküliség-biztosítást az Unemployment Insurance (No. 2.) Act 1924 és az Unemployment Insurance Act 1925 megváltoztatták. Az első törvénynek 1. §-a 1926 június végéig felfüggesztette a „Gap“-et,³⁴ azaz: a munkanélküliek most állandóan kapják a segélyeket, nem pedig mint azelőtt, csak az év bizonyos számú hétjeire. A 2. §. felemeli a férfimunkások segélyét heti 18 s.-re, nőkét 15 s.-re és minden gyermekért 2 s.-re. A takarékalap adóssága 1925 április 1-én még 6 millió £ volt.

Az 1925-iki törvény szerint a segélyekhez a hozzájárulások a következők:

Heti hozzájárulások a munkanélküli segélyekre (d-ben).³⁵

A hozzájárulást fizeti:	munkásokért		munkásnőkért	
	most	később	most	később
Munkaadó.....	8	6	7	5
Munkás.....	7	6	6	4
Állam.....	8	5 ¹ / ₇	6	3 ⁶ / ₇

³³ Weltwirtschaftliches Archiv Januar 1926. F. Heyer: Die wirtschaftliche Gesetzgebung Grossbritanniens im Jahre 1924/25. 45. oldal.

³⁴ Gap magyarul *hiányt* jelent.

³⁵ d = 1 penny 1 £ = 20 shilling; 1 sh = 12 penny

1924/25-ben a munkaadók által munkanélküli segélyekre kifizetett összeg volt 19.2 millió L, a munkások által adott volt 17.3 millió £, az állam fizetett 13.5 milliót, összesen 50 millió. Segélyekre 41 millió £-ot fizettek ki, maga az igazgatás 4.2 millió £-ba került.

3. A Betegség elleni biztosítást végleg rendezte a National Health Insurance act 1924.

4. Az öregek ellátását biztosító törvényhez a munkáskormány egy kis novellát toldott: az Old Age Pensions Act 1924-et. Addig ugyanis a 10 s. teljes nyugdíjat csak azok kapták, akiknek egyéb bevétele nem lépte túl a heti 10 s.-et. Az új törvény ezt a korlátot heti 15 s.-re emelte, abban az esetben, ha ez a jövedelem a munkás félretett pénzéből származik.

Az Old Age Pensions Act teljes átalakítását jelenti a Widows, Orphans and Old Age (Contributory) Pensions Act 1924. Ez a korhatárt 70 évről 65-re csökkenti (de csak 1928-tól). Emellett özvegyek, bármely korúak is, szintén heti 10 s.-et kapnak, azonkívül a legidősebb, 14 évesnél fiatalabb gyermekért (ha a gyermek iskolába jár, akkor 16 évesig) 5 s.-et és minden továbbiért 3 s.-et hetenként. Egészen árváknál a segély $7\frac{1}{2}$ s.-re emelkedik. E kiadások fedezése úgy történik, hogy minden betegségbiztosító tag hozzájárulásra köteleztetik és pedig munkaadók és munkások egyaránt.

5. A munkáskormány a lakáskérdést a Housing (Financial Provisions) Act 1924 által igyekezett megoldani. E törvény legfontosabb rendelkezése a Housing Act 1923 (Chamberlain Act) meghosszabbítása 1939-ig. Enélkül ugyanis utóbbi csak 1925 szept. végéig lett volna érvényben. Míg a régi törvény inkább a középosztály javát szolgálja, addig az új a munkáslakások építését igyekszik elősegíteni.

6. A Rent and Mortgage (Restrictions Continuation) Act 1925 meghosszabbította 1927 végéig az érvényességét a lakbér felső korlátját kimondó törvényét.

Ezek csak a főbb intézkedések, teljes felsorolását az összes törvényeknek és rendeleteknek Angliára, mint minden államra meg lehet találni a *Revue Internationale du Travail* megfelelő számaiban.

13. Egyéb államok.

A *Revue Internationale du Travail* hosszú sorát hozza az egyes államokban történt ratifikációknak, melyek felsorolására itt hely nincsen. Ujabban egyre jobban hódít a feltételes ratifikáció rendszere, elsősorban a washingtoni egyezményrel kapcsolatban. Így Németausztria és Olaszország ratifikálták a washingtoni egyezményt, de egy felfüggesztő feltétellel: ha t. i. a Németbirodalom is ratifikálja azt. Hasonló feltételt tartalmaz a francia törvényjavaslat. Ez a körülmény is csak azt mutatja, hogy általános az a vélemény, mely szerint a nyolcórás munkaidő csökkentőleg hatna a termelésre. Említettük már, hogy ebben a kérdésben állást foglalni itt nem kívánunk. Kétségtelen azonban az, hogy a világgazdaság mai súlyos helyzetén csak fokozott munkával lehet segíteni, s hogy ebből a munkásság is kénytelen viselni a reá háramló terhet. A háborúért fizetni

kell. Még többet kell azonban fizetni az elhibázott békeszerződésekért. Ezt Keynes már 1920-ban megjósolta.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal indexszámai.¹

Dátum (hónap vége)	Németország	Ausztria	Belgium	Bulgária	Kanada	Dánia	Spanyolország	Egyesült-Államok	Finnország	Franciaország	Nagy-Británia	Görögország	Magyarország	Olaszország	Norvégia	Hollandia	Lengyelország	Oroszország	Svédország	Schweiz	Cseh-Szlovákia	
Nagykereskedelmi árak (1913. július = 100)																						
1925.																						
január	138	212	559	—	165	234	191	160	1137	514	171	—	2.307	500	637	279	160	120	178	168	171	1048
április	131	201	538	—	157	216	190	156	1133	512	163	—	2.076	600	638	273	151	119	175	163	163	1006
július	135	197	559	—	158	189	187	160	1118	557	158	—	1.95	1.10	707	254	155	120	174	161	160	993
október	124	183	575	—	157	138	182	158	1121	572	155	—	1.892	400	716	223	154	128	175	154	159	977
dec.	122	181	565	—	164	157	187	156	1120	633	153	—	1.883	200	715	220	155	125	183	156	157	977
Létfenntartási költségek (1914. július = 100)																						
1925.	(1925 = 100)	(1921 = 100)																				
március	136	—	136	3127	147	—	—	—	1210	386	175	1449	1.613	400	602	271	179	147	217	177	—	728
június	138	—	131	3171	146	219	—	174	1191	390	173	1448	1.629	200	596	259	179	144	218	176	168	731
szept.	145	—	139	2786	149	—	—	—	1242	401	176	1503	1.525	300	248	624	179	149	191	175	168	711
dec.	141	190	143	2784	155	—	—	178	1197	421	175	1644	1.474	300	234	649	177	173	210	174	167	703
Élelmiszerárak (1914. július = 100)																						
1925.	(1921 = 100)	(1924 = 100)																				
március	146	268	136	3155	142	—	192	148	1152	415	170	1562	1.931	000	624	284	152	179	226	171	171	844
június	146	270	131	3210	141	210	190	151	1101	422	167	1516	1.907	500	599	261	145	171	219	168	169	846
szept.	153	253	141	2788	147	—	190	155	1187	431	172	1544	1.787	000	643	241	152	171	277	167	170	808
dec.	146	254	147	2766	157	—	183	162	1138	463	171	1718	1.671	400	660	221	154	204	229	163	167	796

¹ Revue Internationale du Travail, Vol. XIII, No 4, avril, 1926, 630. oldal.

Zelovich László.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1926. évi július—augusztus hónapokban.

A szanálási időszak június 30-án befejeződött és július 1-től kezdve a nemzetek szövetségének ellenőrzése csupán az ujjaépítési kölcsönből fennmaradt rész ellenőrzésére szorítkozik. A magyar szanálási időszak két esztendeje alatt az állam pénzügyi helyzete megszilárdult, a felállított Nemzeti Bank bőséges devizakészleteket halmozott fel és a költségvetés egyensúlyát sikerült biztosítani. Hátralevő nagy feladat még az általános gazdasági helyzet megjavítása, a magángazdaság, az ipar és a kereskedelem fellendítése és az ország gazdasági helyzetének a megváltozott viszonyokhoz való hozzáidomítása. A további rekonstrukciós munka alapja biztosítva van és a szükséges külföldi hitelajánlatoknak sem érezzük hiányát. Az adóterhek megfelelő enyhítése, külföldi kereskedelmi szerződések kötése, a termelés növelése, szociális és gazdasági bajaink orvoslása képezik a jövő feladatait, melyek irányában a kezdeményező lépések, jórészt tárgyalások és előkészítő intézkedések már megindultak, de ezek eredményeit még csak a következő hónapok fogják megmutatni.

Közületi pénzügyek.

Az állami pénzügyek alakulását feltüntető költségvetési előirányzat július hónapban jelentékeny hiánnyal számolt, augusztusban pedig csupán egész minimális bevételi többletet vett számításba. Ennek elbírálásánál figyelembe kell venni, hogy hosszú évek tanulsága szerint az állami bevételek szempontjából július hónap bizonyult a legkedvezőtlenebbnek. Az augusztusi bevételek júliushoz képest majdnem 17 millió pengővel magasabban irányoztattak elő, aminek magyarázatát az egyenes adó negyedévi esedékességében találhatjuk. Az augusztusi kiadások mintegy 7 millió pengővel való növekedése pedig az augusztusi lakáspénzek folytán állott elő.

1 aranykorona = 14500 papirkorona.

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen tényleg elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	(nyers) kiadás	(nyers) bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
július ---	51,131.842	42,598.700	44,100.000	—7,000.000	+1,500.000
augusztus ---	59,467.422	59,812.853	66,700.000	+7,200.000	+6,900.000

Pengőben:

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen tényleg elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	(nyers) kiadás	(nyers) bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
július	59,313.257	49,414.412	51,200.000	—8,100.000	+1,700.000
augusztus ...	68,982.210	69,382.910	77,300.000	+8,300.000	+7,900.000

Júliusban még ezenkívül 11.6 millió aranykorona (13.2 millió pengő) folyt be, mely azonban elszámolás szempontjából az előző költségvetési évhez tartozik. Augusztusban pedig az eddig fel nem tüntetett bevételek, melyek közvetlenül kiadásokra használtattak fel, 0.8 millió pengőt, 0.62 millió aranykoronát tettek ki. (Sójövedék és külügyi bevételek.)

A közölt adatokból kitűnik, hogy a bevételek úgy július, mint augusztus hónapokban az előirányzatot lényegesen meghaladták. A múlt évvel szemben főleg az egyenes adók, a vám- és a dohányjövedék bevétele emelkedett, míg a forgalmiadók és a tárcabevételek csökkentek. A forgalmiadóknál mutatkozó csökkenés az általános forgalmiadó kulcsának leszállítására, a tárcabevételek csökkenése pedig a vámkezelési illeték eltörlésére vezethető vissza.

A lekötött bevételekről 1926. év július és augusztus hónapjaiban a következő adatok nyújtanak tájékoztatást:

A bevételi forrás megjelölése	Július		Augusztus	
	millió papirkorona	pengő	millió papirkorona	pengő
vámjövedék	120,373.188	9,629.855	135,559.149	10,844.732
dohányjövedék (brutto) ...	129,450.750	10,356.060	136,847.860	10,947.829
cukoradó	52,845.054	2,627.604	30,800.499	2,464.040
sójövedék (netto)	13,114.836	1,049.187	18,523.919	1,481.913
összesen	295,783.828	23,662.706	321,731.427	25,738.514

Az előirányzatot az összes lekötött bevételek júliusban 1,800.000 pengővel, augusztusban pedig több mint 3,600.000 pengővel haladták túl, amiből látható, hogy a lekötött bevételek nemesak legállandóbb összegű bevételi forrásai az államnak, hanem az előirányzatot felüli bevétel júliusban teljesen, augusztusban pedig felerészben a lekötött bevételekből eredt.

Az új törvények közül fontos az 1926. évi XVI. t.-c. a magánalkalmazottak nyugdíjának, özvegyeik és árváik ellátási járandóságának átértékeléséről.

Az újabb bírói gyakorlatból felemlítjük, hogy a királyi Curia 1878/1926. sz. ítéletében kimondotta, hogy valorizáltan megítélt tőke után 8%-nál magasabb kamat szerződéses kikötés dacára sem ítéltető meg.

A m. kir. közigazgatási bíróság jogegységi tanácsának újabb fontosabb megállapításai:

123. Ha a részvénytársasági terv szerint új részvények kibocsátásával kapcsolatban egyidejűleg a régi részvények névértékét a részvényjegyzők által befizetett összegből emeli fel, az ily rendeltetéssel befizetett teljes összeg alapulvételével kiszabott illetéken felül nem lehet külön illetéket követelni a régi részvények névértékének felemelése után is.

125. A kereskedők és iparúzők által kiállított, saját kereskedelmi vagy iparüzletük tárgyára vonatkozó jogügyletet tartalmazó levelekre az ill. díjj. 59. §. 4. pontja 1. bekezdésében megállapított feltételes illetékmentességet nem szünteti meg, ha a levélen az aláírást, cég aláírást tanuk előtt előttemezik, vagy azt közjegyző hitelesíti.

126. Az ill. díjj. 59. §. 4. pont 1. bekezdésében megállapított feltételes illetékmentesség a kereskedők vagy iparúzők által saját üzletük tárgyára vonatkozóan levél alakjában kiállított kezességi nyilatkozatot is megilleti.

127. Az 1920:XXIV. t.-c. 14. §. 5. pontjában meghatározott I. fokú illeték részvénytársaság által elhatározott és az alapszabályoknak megfelelő módosításával, valamint ennek a kereskedelmi cégjegyzékbe való bejegyzésével fogyanatosított cégváltoztatás alapján akkor is jár, ha a régi cég alatt kibocsátott részvényeknek az új cég alatt kiállítandó részvényekkel való becserélése iránt nem történt intézkedés.

128. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok az 1922/23. üzletévben elért nyereségtöbblet után az 1920:XXXIII. t.-c. 68. §-a alapján nyereségtöbbletadót kötelesek fizetni.

Nevezetesebb közgazdasági vonatkozású rendeletek:

A 90700/926. P. M. rendelet szerint a záloglevelek 1926. évi július hó 1-től kezdődőleg esedékes szelvényei (kamatai) után az 1926. évi 3700. P. M. rendeletben meghatározott 10% illeték helyett további rendelkezésig csak 5% kamatilletéket kell fizetni. A takarékbetéteknek és folyószámlaköveteléseknek f. é. július 1-től kezdve esedékessé vált olyan kamatai után, amelyek külföldi betevőknek (hitelezőknek) járnak, a kamatilletéket további rendelkezésig nem kell leróni. A belföldi hitelezőknek járó kamatok után pedig 10% illeték helyett 5% illetéket kell fizetni.

A 3540/1926. P. M. rendelet a részvénytársaságok és szövetkezetek illetékmentességéről szóló 903/925. P. M. sz. rendelet időbeli hatályát meghosszabbította s a fúziós illetékmentességet 1927. jan. 1-ig kiterjesztette.

A 6441/M. E. sz. rendelet vámtarifa-kérdésekben tartalmaz intézkedést. A 700/1926. P. M. rendelet a kereskedői mérleg valódiságának helyreállításáról és az ezzel kapcsolatos rendelkezésekről szóló 7000/926. P. M. sz. rendeletből kifolyólag a társulati adó tekintetében szükségessé vált intézkedések tárgyában rendelkezik. A rendelet az adóamnesztiát az egyéni cégekre és a társulati adó alá nem eső kereskedelmi társaságokra is kiterjeszti, ha ezek az 1926. évi adóbevallásukat a mérlegvalódiságról szóló rendelet alapján tették meg.

A 39/800. I. M. sz. rendelet a m. kir. Curia a magánalkalmazottak nyugdíjának átértékelésére irányadó arányszám megváltoztatása iránti kérelmek elintézésére szervezett külön bíróság alakulásának, eljárásának és ügyvitelének szabályozását határozza meg.

A 99500/926. P. M. rendelet a belföldön előállított és külföldi országokba bevitt árúkat terhelő általános forgalmiadóvisszatéréséről intézkedik, amire a pénzügyminiszter az 1925:XXIII. t.-c. 10. §-a hatalmazta fel. Adómegtérítésre igényt az a belföldi keresetűző tarthat, aki a rendelet mellékletében felsorolt 182 féle belföldön előállított árút új állapotban közvetlenül külföldre szállítja, és szabályszerű kereskedelmi könyveket

vezet. Az adómegtérítés gépeknél és egyéb járműveknél 3%-ot tesz ki, a legkisebb megtérítés $\frac{1}{2}$ %.

A 119.102/VIII. B. P. M. rendelet a malmok 1926—27. évben való forgalmi adózásának lerovásáról tartalmaz rendelkezést.

A 69.757/926. K. Ü. M. sz. hirdetmény az Amerikai Egyesült Államok vagy állampolgáraik által támasztható kárigények mikénti elbírálására vonatkozólag az Egyesült Államokkal és az osztrák köztársasággal együtt alakított Hármass Bizottság ügyviteli és eljárási szabályait teszi közzé.

A 6651/926. és 6652/926. M. E. sz. rendeletek az Ausztriával kötött kereskedelmi és állategészségügyi egyezmények életbeléptetését rendelik el, a 70.188/926. P. M. sz. rendelet pedig az Ausztriával kötött kereskedelmi pótegyezés értelmében szükséges vámigazgatási kérdésekről intézkedik.

A 80.049/1926. sz. P. M. rendelet új vámtarifadöntvényeket közöl, a csukamájolajemulzió, pamutharisnyák, zsirozó csapszegek, inggombok húsvágógépek kicserélhető kései, sírkődíszítésre szolgáló porcellánfigurák és palackzáró kupakok tárgyában.

A 94.527/1926. sz. P. M. rendelet a fogyasztási adóhitelek után járó kamatot évi 8%-ról évi 4%-ra szállítja le.

A 114.182/926. sz. P. M. rendelet a vámhitel utáni kamatot az 1926 szeptember 1-től hitelezett vámtartozásokra 7%-ra csökkenti.

Az 1926 augusztusi II. sz. pénzügyminiszeri jelentés felsorolja a hasznos beruházások céljából előirányzott kiadásokat. A magyar királyság 1924. évi állami kölcsön terhére megvalósításra kerülő hasznos beruházások összesen 50,000.000 aranykoronás összegének 10 tételét már előző alkalommal közöltük.

Az 1925—26. évi bevételi többlet és a tőketörlesztés és kamat címén visszafolyó összegek terhére megvalósításra kerülő hasznos beruházások összege 56,388.000 aranykoronát tesz ki.

	Ezer aranykorona
1. Wekerle-telepi munkáslakás építés...	345
2. Állami épületek javítása	8500
3. Közutak és közúti hidak építése	2931
4. Mezőgazdasági oktatás	5800
5. Mezőgazdasági többtermelés	2416
6. Ármentesítő társulatok villanyüzemei	1800
7. Mezőgazdasági termés értékesítése	5000
8. Földmunkás, munkásszövetkezetek forgótőke kölcsöne	1000
9. Falusi kislakás építésekre nyújtandó kölcsön	8000
10. Városi lakásépítési kölcsönökre	2000
11. Vármegyei közkórházak fejlesztése	2000
12. Munkaközvetítő hivatal	1200
13. Szegedi klinikák építése	1000
14. Községi népiskolák és óvodák	4000
15. Iskolán kívüli népoktatás	1000
16. Geofizikai intézet építése	500
17. Lőporgyárépítés	3000
18. A posta hasznos beruházásai	3000
19. Állami birtokok beruházásai (Lilla-füredi szálloda)	1434
20. Egyéb kisebb beruházások	1462
Összesen	56388

A kényszerkölcsönből és vagyonváltsághátralékokból befolyó összegek, valamint az állami gabonaakció felszámolása során fennmaradó felesleg, végül az infláció révén fennmaradt összegek térhére a következő kiadások vétettek tervbe:

	Ezer aranykorona
1. Pénzügyi hivatalok elhelyezése	1000
2. Győri ipartelepek előközpontja	1000
3. A Pestvármegyei Dunavölgylecsapoló és öntöző társulat köl- csönére	1276
4. Külföldi borértékesítés előmozdítása	276
5. Földbirtokreformmal kapcsolatos elővételekre	2000
6. Vöröskereszt-egylet	276
7. Klinikák fehérműje	500
8. Debreczeni egyetem építése	1765
9. A népszövetségi főbiztos nevét viselő ösztöndíjalap létesítése ...	241
10. A Berliini Collegium Hungaricum	240
Összesen	8574

Amint ezekből látható, e három különböző címen felhasználható bevételek terhére tervbevett hasznos beruházások összege összesen 114,962.000 aranykoronát (= 133,356.000 pengő) tesz ki, ami az előző évekkel szemben az 1926/1927. költségvetési év javára rendkívül lényeges haladást jelent, s a magángazdaság javulásának előmozdítására is alkalmas.

Az 1926:XV. t.-c.-ben nyert felhatalmazás alapján a vármegyék útépitési és más céljaira 2,250.000 angol font kölcsön felvétele iránt a megegyezés N. M. Rothschild et Sons, Baring Brothers et Co. Ltd. és J. Henry Schroeder et Co. cégekkel jött létre.

A szerződés szerint a kölcsön első részletét képező 1,250.000 angol font névértékű 7½%-os kötvények már kibocsátásra kerültek a londoni piacon és több mint húszszorosan túljegyeztettek. A kölcsön 20 év alatt törlesztetik. Kibocsátási árfolyam 92%, az évi tiszta decursiv kamatláb pedig 9.61%. A kölcsönösszeg 80%-a útépitésre fordítandó, többi részéből közegészségügyi, közigazgatási és szociális célok valósítandók meg.

A Csehországgal való kereskedelmi szerződés megkötésére irányuló tárgyalások kezdetben igen lassan haladtak, sőt sikertelenség esetére vámháború veszélyével látszottak fenyegetni, úgy hogy kereskedelmi és ipari érdekképviselőink körében egyre élénkebbé vált a cseh árúk ez esetben való bojkottjára irányuló mozgalom. A tárgyalások azonban, ha nem is végleges, de ideiglenes megoldást eredményeztek. Először a magyar agrár-import részére minimális vámtételeket biztosító vámprovizórium július 14-től augusztus 15-ig meghosszabbított, azután pedig a f. évi szept. 1-től a legtöbb kedvezmény alapján kereskedelmi provizórium kötött, mely a folyamatban levő végleges szerződés megkötéséig áll fenn, de 1926 december 31-től kezdődőleg 1 havi felmondással megszüntethető.

Jugoszláviával a legtöbb kedvezményen alapuló kereskedelmi szerződést július 24-én írtuk alá. Ezenkívül további fontos szerződések megkötésére irányuló tárgyalások is folynak, amelyek az Adriához vezető vasútvonal és a tengeri kikötő kérdésével is szoros összefüggésben állnak.

A francia kereskedelmi szerződés recíziójára irányuló lépések is megtörténtek s az erre vonatkozó tárgyalások valószínűleg a késő őszi folyamán fognak megkezdődni.

Augusztus 25-től kezdődőleg a Nemzeti Bank a forgalomban levő bankjegyek egy részét pengőfelülbélyegzéssel látta el s a január elsejé-

től életbe lépő pengőszámítás előkészítésére a pénzügyminiszter elrendelte, hogy az adóhivatalok aug. 1-től kezdődőleg számadásaikat pengőben is vezessék. Hasonló rendelet bocsátott ki az egyes számvevősegekhez is. A Magyar Nemzeti Bank már pengőre szóló váltókat is elfogad.

A háború előtti adósságok rendezésére Belgiummal is ratifikáltatott az angol és francia egyezmények mintájára megalkotott clearing-egyezmény. Olaszországgal a tervezet elkészült és ratifikálásra vár. Az osztrák—magyar kereskedelmi szerződés aug. 14-én életbelépett, a magyar—angol kereskedelmi szerződés pedig már mindkét fél által aláírásra került.

Az általános gazdasági helyzet.

A fizetéseképtelenségek száma úgy júliusban, mint augusztusban az előző hónaphoz képest öröndetes csökkenésről tanuskodik. Az esetek száma júliusban 31%-kal, augusztusban újabb 20%-kal csökkent. Az esetek azonban összegükben arányban súlyosabbak az előző haviaknál, mert a bejelentett passzívák összege csupán 11%-os csökkenésnek felel meg.

A magyar királyi központi statisztikai hivatalnak az O. H. E. adat-szolgáltatása alapján átszervezett fizetéseképtelenségi statisztikáját a következő táblázat mutatja:

1926. évi	Az OHE.-nél illetve a PK.-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetőkép-telenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket kényszer-egyezség nem előzött meg	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
Július --- --	28	107	14	23	172
Augusztus ---	18	92	12	17	139

Júliusban néhány jelentékeny mezőgazdasági fizetéseképtelenség is fordult elő, bár az esetek zömét természetesen a kereskedelem szolgáltatta, különben az egyes főfoglalkozási ágak részesedési aránya (kereskedelem 80—85%, ipar 12—15%) csaknem állandósulni látszik. Budapestre az eseteknek körülbelül $\frac{1}{3}$ -a esik, azonban az aktívák és passzívák összegét illetőleg a főváros részesedése 60—70% közt mozog. Ez a jelenség különben a nagyipari és kereskedelmi vállalatok zömének a fővárosban való tömörülése folytán könnyen megmagyarázható. A hitelezői érdekelt-ség körében a fizetéseképtelenségek állandó csökkenése alapján a helyzetet most már kedvezőbben ítélik meg s az egyezségi kvóták fizetése terén is már csökkentek a panaszok. A hitelezői védegyelet a hitelezői válságok periódusát egyelőre befejezettnek látja, s ez, tekintetbe véve, hogy az áru- és pénzhitelezők is újabban igen nagy óvatossággal járnak el, kedvező előjel a jövő szempontjából.*

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapesten:

1926. évi	Üzletnyitás	Üzlet-beszüntetés	Cégbejegyzés	Cégtörlés
Júliusban	848	498	52	27
Augusztusban	776	384	74	18

ami az üzletszaporulat terén az előző hónapokkal szemben lényeges csökkenést mutat; az üzletbeszüntetés terén pedig a csökkenés még valamivel nagyobb, ami a konjunkturális üzletnyitási időnek letűntével hozható összefüggésbe és a gazdasági élet megállapodottságának első előjeléül tekinthető.

Az Országos Hitelvédő Egyesület „Hitelvédelem” címen hivatalos lapot ad ki, mely céljaul a hitelezők autonómiájának kiépítését és a preventív hitelvédelem megszervezését tűzte ki.

A lakásépítés terén újabb lényeges intézkedések nem történtek. Az állam a saját lakásépítési akcióját tovább folytatni nem óhajtja, ellenben a magánosok lakásépítési tevékenységét töle telhetőleg előmozdítani igyekszik. E téren megemlíthetjük, hogy előrehaladott stádiumban vannak már a népjóléti minisztériumnak egy pénzesoporttal folytatott tárgyalásai, egy hárommillió dolláros jelzáloglevélkölcsön ügyében, melyet a pénzesoport az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár útján szándékozik vidéki városok és községek részére köztisztviselői lakásépítések céljára folyósítani.* A kölcsönt a tisztviselők lakbérükből fizetnék vissza az illető városok és községek garanciája mellett. A főváros lakásépítési akcióját tovább szándékozik folytatni s újonnan épült bérházaiban az eredetileg megállapított lakbért mérsékelte. Ezzel szemben feltűnő, hogy az állami kölcsön segítségével épült bérházakban a megállapított lakbérek a békebeli aranybéreket messze túlhaladják, s így szociális szükséglet kielégítésére alig alkalmasak.

A kislakásépítési akció részére a már előirányzatba vett 18 millió aranykorona felhasználásáról heves viták folytak, melyek részben az építkezési anyag minősége és beszerzési módja, részben a felépítendő lakástípusok különböző volta miatt keletkeztek. Bármikép is oldassék meg a kérdés, — akár ötvenmillió, akár tízmillió korona kölcsönsegélyt kapjon egy-egy építtető — nyilvánvaló, hogy ebből luxusépítkezésekre nem telhetik, — ez felesleges is lenne, — az azonban kétségtelen, hogy a tüdővészttől erősen megtámadott falusi lakosságnak szempontjából az építendő házaknál irányadó csakis a hygieniai szempont lehet.

A budapesti zálogházak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következő volt:

júliusban

zálogfelvétel	--- ---	100.866 tétel	19.449,620.000 korona értékben
zálogkiváltás	--- ---	84.433 „	16.201,244.700 „ „
árverés	--- ---	5.541 „	738,810.000 „ „

augusztusban

zálogfelvétel	--- ---	87.769 tétel	16.489,580.000 korona értékben
zálogkiváltás	--- ---	70.392 „	13.294,896.300 „ „
árverés	--- ---	2.483 „	266,605.000 „ „

Az előző félév adataival szemben előnyös változás, hogy a zálogkiállítások száma a zálogfelvétellel szembeállítva lényeges haladást mutat, az árverések száma pedig a zálogfelvételek számához arányítva lényegesen csökkent, amiből az általános gazdasági helyzet némi javulására lehet következtetni. A zálogházi forgalom különben élénkségéből alig veszített, ami másfelől éppen a legszegényebb osztályok még mindig bizonytalan kereseti lehetőségére és gyakori hitelszükségletére mutat, mivel a zálogházi kölcsön természeténél fogva mindig fogyasztási és sohasem termelési szükségletet elégít ki.

A hadikölcsöntulajdonosok országos egyesületbe tömörültek és a hadikölcsönök mérsékelt valorizációját követelik. Úgy látszik, az a merev

* Pesti Napló. aug. 12.

álláspont, amelyet eddig a kormány e kívánsággal szemben elfoglalt, a közvélemény erős követelésének hatása alatt enyhülni fog, legalább is erre vall a hadikölcsönkötvények árfolyamának lassú emelkedése, és egyes időkönben elhangzott kormánynyilatkozatok. Természetesen egyelőre még legfeljebb az úgynevezett karitativ valorizáció gondolata van előtérben, s az eredeti kölcsönjegyzők magasabb percentben való kielégítése.

A 93.591/1926. P. M. sz. rendelet a *biztosító magánvállalatok állami felügyeletével* kapcsolatos egyes magánjogi vonatkozású kérdések szabályozását tartalmazza. Ez a rendelet egyes biztosítótársaságok bukásával kapcsolatban vált szükségessé és kimondja, hogy ha a felügyelőhatóság a fizetéseképtelenség veszélyét látja fennforogni, zárlatot rendelhet el, az igazgatóságot felfüggesztheti és gondnokot rendelhet ki, sőt kimondhatja a kényszerfelszámolást.

A biztosító társaságok ez évben a jégkárbiztosítási üzleteikből igen nagy haszonra tettek szert, mert ez idén jégkár csak elvétve fordult elő, míg a múlt esztendei nagyobb jégkár veszedelmétől indítva, a jégkár-elleni biztosítások száma jelentősen emelkedett.

Az Angol—Magyar Bank volt az első, amelyik a nagy bankok háború alatt abbahagyott szokását felújítva, félévi jelentésben tájékoztatást nyújtott az új üzletév eredményeiről.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalványforgalom igénybevétele volt

1926. évi	Részvett intézetek száma	Üzleti napok száma	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
			pengő	gyorsutalvány darabszáma	pengő	tételszáma	
július	28.	26	69,426.561	5773	2,571.534	214	12.026
augusztus ...	28	25	83,012.874	5559	3,320.514	222	14,933

a Budapesti Leszámítoló Egylet giroforgalma

	millió korona	pengő
1926 július hó	483.948	38,715.840
1926 augusztus hó	451.873	36,149.840

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege volt:

	pengő
1926 július hónapban	108,142.401
1926 augusztus hónapban	119,362.714

Ami az előző hónapokkal szemben az üzleti forgalom élénkülésére mutat, különösen ha figyelembe vesszük azt is, hogy július és augusztus hónapokban rendszerint az üzleti tevékenység a többi hónapokkal szemben némileg vissza szokott maradni.

Július folyamán a tényleges *jegyforgalom* 28.9 millió pengővel emelkedett, azonban a Nemzeti Bank váltótárcájának a termés értékesítésével kapcsolatban várt felduzzadása elmaradt, sőt a bank váltótárcája még az előző július hónappal szemben is csökkenést mutat fel (3.6 millió pengőt). Augusztusban a váltótárca további 2.4 millió pengővel apadt, annak dacára, hogy a Nemzeti Bank a felértékelt mérlegek alapján elkészült a hitelkeretek újból való megállapításával s bár egyes intéze-

teknél, melyeknek mérlegei nagyobb vagyoni veszteséget mutattak fel, a hitelkeretet szűkítette, mégis általánosságban az új megállapítás folytán a hitelkeret lényegesen bővült. Bár a termésnek a rossz időjárás- okozta késői betakarítása és a kiviteli idény eltolódása folytán az export-devizák csak szórványosan jelentkeztek, mégis az érckészlet júliusban 6·6 millió pengővel, augusztusban 16 millió pengővel szaporodott, úgy hogy az alapszabályokban előírt fedezeti arány 54·62%-ra emelkedett. Az érckészletből az aranykészlet értéke 27·4 millió pengővel szaporodott az ezüst- és devizakészlet rovására. Az utóbbi hónapokban sok rövidlejáratú külföldi kölcsönt vett igénybe a magyar gazdasági élet, melynek kamatterhei a már eddig igénybevett hosszúlejáratú kölcsönökkel együtt bizonyos inflatorius hatás kiváltásának lehetőségét teremtették meg. Mint-hogy ez a jelenség különben is passzív fizetési mérlegünk egyensúlyát még jobban veszélyeztetné, másfelől pedig a termelésre ránehezedő magas belföldi kamatok folytán főleg a vidéken valóságos hitelügyi anarchia uralkodik, ezeknek az okoknak behatása alatt a Nemzeti Bank főtanácsa aug. 26-tól kezdődő hatállyal a leszámítolási kamatlábat 7%-ról 6%-ra mérsékelte. Ez az intézkedés természetsszerűleg maga után vonta a bankok részéről a betéti kamatlábak mérséklését, aminek következménye ismét az lehet, hogy az eddig kamatozásra elhelyezett és termelési célokra tovább adott megtakarítások esetleg kalandos konjunkturális vállalkozások táplálására fognak az igazi termeléstől elvonatni. A Nemzeti Bank különben erélyes intézkedéseket szándékszik életbe léptetni a vidéken dúló kamatujszora letörésére s remélhető, hogy az esetleges átmeneti kedvezőtlen mellékkörülmények mellett a Nemzeti Bank kezdeményezése végeredményében a hitelfeltételek enyhítése mellett egészséges kamatpolitika kialakulására és a termelés olcsóbbá tételére fog vezetni.

A kamatmérséklések terén az állam is megtette a kezdeményező lépéseket, amikor a fogyasztási adóhitelek után járó 8% kamatot július 8-tól kezdve 4%-ra és a vámhitelek kamatlábat szept. 1-től kezdődőleg 7%-ra szállította le. Remélhető, hogy az állami kamatmérséklésnek további folytatása rövidesen be fog következni.

A *pénzpiac helyzete* állandóan kedvező volt, pénz mindig bőven állott rendelkezésre. A hitelfeltételek enyhülésére mutat az a tény,* hogy az elfogadványhitelrendszert, mely a háború óta szünetelt s amely szerint a nagy bankok egyes vezető cégeknek, többnyire saját vállalataiknak, minden fedezet nélkül saját váltóikra nyújtanak hitelt, ismét életbeléptették s ezen az alapon újabban megint több nagy tétel került folyósításra évi 10% kamat mellett minden jutalék nélkül.

A postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek álladéka a következőképen alakult:

	Július 31.		Augusztus 31.	
	millió aranykorona	millió pengő	millió aranykorona	millió pengő
<i>Takarékbetétek:</i>				
a) papírkoronában --- --- ---	157·7	182·8	163·7	189·0
b) idegen valutában --- --- ---	12·7	14·7	13·2	15·3
<i>Folyószámlabetétek:</i>				
a) papírkoronában --- --- ---	288·5	334·7	301·1	349·3
b) idegen valutában --- --- ---	86·5	100·3	88·8	103·0
<i>A betétek főösszege:</i>	545·4	632·5	566·8	657·5

* Az Újság, júl. 21.

A pénzügyi betétek úgy júliusban, mint augusztusban öröndes emelkedést mutattak, amennyiben július folyamán 29.4 millió aranykoronával (34.1 millió pengő), augusztusban 21.4 millió aranykoronával (24.8 millió pengő) emelkedett, ami júliusban 5.6%-os, augusztusban pedig további 3.8%-os emelkedésnek felel meg. Úgy júliusban, mint augusztusban a takarékbetétek emelkedése aránylag nagyobb %-ban történt, ami a tényleg megtakarított összegek emelkedésére mutat. Jellemző, hogy e két hónap alatt a betétállomány növekedése megközelíti az előző félév eredményét. Az 1913. év végén levő betétállománynak július végén 34%-át, augusztus végén 35.3%-át érte el az új betétállomány. Sajnos, ezen adatokból a termelés céljaira megtakarított tőke állagára következtetni aligha lehet, mert figyelembe kell venni, hogy ezen betétek jelentékeny része a külföldről felvett kölcsönök ideiglenes elhelyezéséből ered.

A kamatviszonyok enyhülésére és a pénzbőség igazolására szolgál az a körülmény, hogy a fővárosi pénzügyi intézetek kimondották, hogy a vidéki pénzügyi intézeteknek megszüntetik azon kedvezményét, mely szerint betéteiket a rendes egyéb betéteknél fél százalékkal magasabb kamatláb mellett gyümölcösztetik.*

Külföldi hitelajánlatoknak úgy rövid, mint hosszúlejáratú kölcsönökben, bőségében voltunk, sőt egyes külföldi szindikátusok ügynökei nagy- és középvállalatoknak már 2—3 éves kölcsönöket is ajánlottak 7—8% kamatozás mellett.**

A kormány még a Smith által jóváhagyott mezőgazdasági hitelaikéből kifolyólag 10,000,000 aranykorona hitelt bocsátott a mezőgazdaság részére, melynek kihelyezésével az Országos Központi Hitelszövetkezet, a Magyar Földhitelintézetet, az Altruista Bankot, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét, és a Kéve Mezőgazdasági Hitelintézetet bízta meg. A kölcsönt nevezett intézetek kötvény és betáblázás ellenében évi 9% kamat mellett 5 éven belüli visszafizetés kötelezettségével folyósították mezőgazdasági beruházások céljaira. Fenti összegből

4 millió korona a 100 holdon aluli birtokkategóriára

1.7 „ „ a 100 és 1000 hold közti birtokkategóriára

3.3 „ „ az 1000 holdon felüli „ esik.

Fenti kölcsönből augusztus végéig mintegy 70% már ki is helyeztetett.

A borértékesítés elősegítésére a földművelésügyi miniszter három évre szóló hárommilliárd papirkorona segítyt utalt ki a Szőlősgazdák Egyesületének.

Az ipar tőkeszükségletének kielégítésére a kormány és a gyáripar képviselői már régóta tárgyalást folytatnak s a kérdést ipari záloglevelek kibocsátásával óhajtják megoldani. A Pester Lloyd értesülése szerint e célra egy új ipari záloglevél kibocsátó intézet felállítását vették tervbe, és az előkészületek már annyira előrehaladott stádiumban vannak, hogy már ennek az intézetnek alapszabályai is megállapítottak és a szükséges törvényhozási intézkedések előkészítése is megtörtént és a tárgyalások a kölcsön külföldi elhelyezéséről befejezést nyertek. E hír szerint az állam 10 millió pengő tőkét adna, s ennek kapcsán a kibocsátandó záloglevelek névértéke ezen összeg ötszörösét tenné. A döntés a megoldás mikéntjére vonatkozólag már sokáig nem fog magára vártni.

A mezőgazdaság hitelszükségletére hosszúlejáratú kölcsönök alakjában elegendő pénz áll rendelkezésre. Az utóbbi másfél év óta kibocsátott jelzálogkölcsönök összege, vagyis a magyar mezőgazdaság újabb jelzálogterhe jelenleg alig haladja meg a 70 millió aranykoronát, szemben a békebeli 2 milliárd koronával. Ebből a Magyar Földhitelintézet bocsátott ki cca 39 millió koronát, a záloglevélkibocsátásra alakult szövetkezet 25

* Pester Lloyd aug. 3.

** Az Újság júl. 23.

millió koronát, az állam által rendelkezésre bocsátott 10 milióból pedig az ezzel megbízott intézetek körülbelül 7 millió koronát helyeztek ki. Kíváncsnak látszanék egy új típusú 10—20 éves jelzáloglevélkölesön kibocsátása, s ez irányban folynak is a tárgyalások.

Elvétve már a házbirtokra való hosszúlejáratú kölesön adása is előfordult, ez irányban azonban még nem elég nagy az érdeklődés.

A budapesti értéktőzsdén a Gíró- és Pénztáregylet leszámoló irodájának adatai szerint tényleges leszállításra, illetve átvételre került forgalom értéke volt:

1916. évi	Fizetési napok száma	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi összeforgalom	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi összeforgalom
		pengő		millió korona	
július... ---	4	6,372.560	25,490.240	79.657	318.628
augusztus ---	5	5,701.600	28,508.160	71.270	356.352

A budapesti értékpapírpiacon az év első felében mutatott változó irányzattal szemben július és augusztus hónapokban határozottan szilárduló, egységes és állandó irányzatot vett, amiben az egészséges, fejlődő gazdasági életbe vetett bizalom jeleit láthatjuk. Az emelkedés az értékpapírok minden kategóriájára kiterjedt, bár egyes csoportok, mint a gáz- és villamossági vállalatok és a cukorgyárak részvényei különös mértékben is favorizáltak. A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó két hónapban való emelkedését a következő táblázat mutatja:

A részvénytársaságok megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számbavételével				Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1925 XII. 31.	1926 VI. 31.	1926 VII. 21.	1926 VIII. 31.	1925 XII. 31.	1926 VII. 31.	1926 VIII. 31.
I. Bankok ... ---	6.6	6.8	7.0	8.3	8.9	10.3	12.1
II. Takarékpénztárak ...	3.5	3.3	3.4	3.9	6.9	6.9	7.9
III. Biztosítótársaságok ...	3.7	3.7	3.0	3.6	3.6	3.1	3.7
IV. Gőzmalmok ... ---	29.9	9.8	10.4	12.8	37.7	13.7	16.6
V. Bányák és téglagyárak ...	23.6	28.0	28.3	32.2	29.0	36.1	41.1
VI. Könyvnyomdák ... ---	8.9	8.3	8.0	9.7	21.8	18.3	22.9
VII. Vasművek és gépgyárak ... ---	18.9	15.5	15.0	19.0	20.7	17.4	22.2
VIII. Közlekedési vállalatok ...	5.1	7.6	6.0	6.7	7.1	8.0	9.8
IX. Cukorgyárak ... ---	43.0	42.4	41.8	52.4	53.6	47.9	60.3
X. Gyár- és villamossági vállalatok ... ---	23.0	52.1	48.0	59.3	44.9	72.2	92.1
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok ...	37.2	38.3	40.3	46.1	70.1	76.8	86.8
XII. Szállodák és gyógyfürdők ... ---	21.6	25.1	25.4	26.8	37.5	44.2	46.7
XIII. Textilipari vállalatok ...	22.2	19.9	19.9	20.3	25.5	23.7	24.3
XIV. Vegyszeripari vállalatok ...	13.8	16.4	15.4	17.5	15.2	16.8	19.3
XV. Különböző vállalatok ...	18.5	19.5	19.7	21.9	30.1	33.0	36.6
Az összes részvények indexe	10.2	10.1	10.3	12.0	14	14.8	17.3

* Magyar Statisztikai Szemle 1926 július és a II. sz. pénzügyminiszteri jelentés.

A tőzsdei mozgalom felélénkülésének eredményeképpen a tőzsde-tanács augusztus hó 28-ától kezdődőleg szombatot is tőzsdennappá nyilvánította, amivel kapcsolatos az az intézkedés, hogy a pénzügyintézetek pénztárakat az eddigi 12 óra helyett 1 óráig tartják nyitva szombaton is.

A mezőgazdaság helyzete.

Az Országos Földbirtokrendező Biróság eddig végzett munkájáról összefoglaló jelentést bocsátott ki, melynek adatai szerint 1921. év június óta, amióta működését megkezdette, 204.943-an adtak be kérvényt, amelyben a földnélküliek a magyar államtól földet kérnek. Öt évi működése alatt a bíróság 237.953 házhelyet adott ki, törpe- és kisbirtokra pedig 964.165 katasztrális holdat tagolt fel. Ezenfelül kis haszonbérletek alakítására átvett 721 községben 135.400 katasztrális hold földterületet. Önálló házhelyrendelés során 991 községben 37.062 egyén részére 991 katasztrális hold földet utalt ki. Földhözjuttatás végett megváltási eljárás indítását kérték közel öt esztendő alatt 3567 községben, amiből eddig a megváltást 3040 községben 864.489 katasztrális hold földterületre mondott ki a bíróság. Ebből 797 közös legelő, 368.463 törpe- és kisbirtokra, és 200.891 házhely alakult. Ezenfelül az Országos Földbirtokrendező Biróság elővásárlási jogot 209 esetben 19.935 katasztrális hold földterületen gyakorolt, továbbá ingatlant eldaraboltak 290 esetben 73.825 katasztrális hold területen. Ebből 44.342 katasztrális hold eldarabolása folytán földhöz jutott 11.445 egyén.

Előreláthatólag az Országos Földbirtokrendező Biróság 1927 januárjában, de legkésőbb 1927 júniusában befejezheti működését, úgy, hogy ezután további, újabb megváltásokra nem fog sor kerülni.

Az egyes kerületi *mezőgazdasági kamarák* élénk tevékenységet fejtek ki különböző tenyészállatkiállítások rendezésében.

Az idei gazdasági év *terméseredménye* elé a szokatlanul abnormis időjárás folytán mérsékelt reménységgel néznek az illetékes tényezők. Az időjárás különösen a szőlőtermésre volt felette kedvezőtlen, úgy, hogy éppen az ország legkimondottabb bortermelő vidékein, mint Tokaj-Hegyalján és az egri borvidéken a szüret eredményét a legpesszimisztikusabban ítélik meg. Egyéb terményekben az időjárás kedvezőbbé alakulása folytán a kilátások egyre javultak, úgy, hogy a földművelésügyi miniszterium által kiadott termésbecslések, ha a múlt évhez képest csökkenésről számoltak is be, mégis egyre kedvezőbb eredményre biztattak.

A learatott területek szerint kiszámított terméseredmény adatai a múlt év adataival együtt a következő képet mutatják:

	1926. év	1925. év	Különbözet
	m é t e r m á z s a		
Búza	18,833.425	19,506.500	— 673.000
Rozs	7,624.182	8,261.200	— 637.000
Árpa	4,932.435	5,536.820	— 604.000
Zab	3,473.512	3,705.900	— 222.000
Tengeri	20,022.899	22,345.481	— 2,322.000
Burgonya	18,324.408	23,005.057	— 4,770.000
Cukorrépa	13,671.225	14,301.000	— 629.000

Az adatok megfelelő összehasonlításához szükséges még megjegyezni, hogy a kalászos termények vetésterülete a múlt évhez képest a zab kivételével, emelkedett és pedig legnagyobb arányban a búzáé, amiből ez évben körülbelül 97.000 katasztrális holddal nagyobb területet vetettek be. A terméseredmény a viszonyok figyelembevételével kielégítőnek mondható mennyiség tekintetében, míg minőség tekintetében — legtöbbszörre az északi, dombos vidék területén — kissé gyenge. A búza hektóliterenkénti minőségi súlya országos átlagban 75.46 kiló, a rozsé 69.94. Érdekes még egymás mellé állítani a három főkalászosra vonatkozó adatokat a nagybirtokot és kisbirtokot illetőleg.

<i>Búza</i>	Bevetett terület kat. hold	Holdankénti átlagos termés	Összes termés métermázsa	Az egész termésnek hány %-a
nagybirtokon	791.982	8.06	6,379.662	34
kisbirtokon	1,782.457	6.99	12,453.761	66
<i>Rosz</i>				
nagybirtokon	374.815	6.91	2,589.960	34
kisbirtokon	828.702	6.08	5,034.222	66
<i>Arpa</i>				
nagybirtokon	249.817	7.46	1,863.634	37.5
kisbirtokon	481.475	6.38	3,068.801	62.5

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak:

	július 31-én	augusztus 31-én
76 kg.-os tiszavidéki búza ...	367.500	352.500
Rosz	234.000	235.000
Takarmányárpa	222.000	207.000
Kukorica	258.000	264.000

A földművelésügyi miniszter az Országos Vegykísérleti Állomás és Chémiai Intézet keretében, vagy azzal szoros kapcsolatban liszt és malomkísérleti állomást szervez, melynek előmunkálatai már megindultak.*

Az új termés értékesítése még folyamatban van, új piac gyanánt az eddiginél nagyobb mértékben Olaszország jelentkezett, míg burgonyát Görögországba való szállításra kötöttünk le nagyobb tételt.

Gyümölestermésünk a rossz időjárás folytán nemjöl sikerült, úgy, hogy gyümölcs- és zöldségexportunk messze a múlt évi mögött maradt. Ezzel szemben baromfikivitelünk egyre nagyobb arányban növekszik, úgy, hogy baromfiexportunk a békebeli mennyiséget máris túlhaladta.

* Az Újság, aug. 8.

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén- és barnaszénkülkereskedelmi forgalma 1926. év július és augusztus hónapjaiban országok szerint csoportosítva, a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következőképen alakult:

	B e h o z a t a l				K i v i t e l			
	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n							
	július	augusztus			július	augusztus		
Ausztria	3.500	3.350	7.010	4.300	19.400	74.531	21.303	91.120
Cseh-Szlovákia	133.722	1.640	115.491	221	—	15.949	300	20.933
Románia	150	—	100	—	21.300	19.149	31.800	13.866
S. H. S. állam	—	17.200	—	21.350	293.300	88.538	249.650	101.844
Németország	15.400	—	5.100	—	—	—	—	—
Olaszország	—	—	—	—	—	2.800	—	74.500
Lengyelország	596.374	—	684.048	—	—	—	—	—
Összesen	749.146	22.190	811.749	25.871	334.000	200.967	303.053	302.263

vagyis szénbehozatalunk összesen

júliusban 771.336 q
augusztusban 838.620 q-t tett ki,

míg szénkivitelünk mennyisége

júliusban 534.967 q
augusztusban 605.916 q volt.

Hazai szénbányáink ismét teljes üzemmel dolgoztak és a munkások helyzetén a bányatársulások folyamatban levő reformmozgalma is igyekszik javítani.

Megemlítést érdemel, hogy október közepén a békeszerződés értelmében az S. H. S.-királyságnak szállítandó szénmennyiség kötelező kiadása megszűnik, és ezzel ezirányú kötelezettségünk alól felszabadulunk. Szénkivitelünk jelentékeny részét eddig Jugoszláviába voltunk kénytelenek szállítani, most azonban felszabaduló szénexportunk számára Olaszország kedvezőbb piacnak bizonyul, ahol az elsőrangú pécsi szén a hiányzó angol szenet lesz hivatva pótolni.

Szénbehozatalunk mennyisége az előző hónapokhoz képest változást alig mutat fel, míg szénkivitelünk ugyanezen idő alatt az előző hónapokhoz képest 60—80%-al emelkedett, ami bányáink fokozott teljesítőképességének tulajdonítható.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt

júliusban 5.212.076 kilowattóra
augusztusban 5,651.342 „

ami megfelel az előző hónapokban is tapasztalt fokozatos haladás menetének.

A munkanélküliség, főleg a vidéken, bizonyos mértékben enyhült. A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munka nélkül volt:

július végén	24.041	ebből Budapesten	15.497
augusztus végén	22.756	„	14.442

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok száma volt:

július végén	1498
augusztus végén	1554

ami az előző hónappal szemben júliusban 5.6%-os, augusztusban pedig újabb 4.8%-os csökkenésnek felel meg. Még biztatóbbnak látszik a helyzet, ha a múlt év megfelelő hónapjaihoz viszonyítjuk a jelen hónapok adatait, amikor is 22.7, illetve 13.8% csökkenésről adhatunk számot. Kétségtelen, hogy a helyzetet kielégítőnek még így sem lehet tartani, de a fokozatos javulás reménységgel biztat.

A budapesti kerületi munkásbiztosító taglétszáma volt:

	férfi	nő	összesen
július végén	172.030	120.429	292.459
augusztus végén	176.059	121.316	297.375

A magyarországi petroleumfinomítók között *kartelszerződés* jött létre, melynek megszövegezésére bizottságot küldtek ki. A kartell célja az eladási feltételek egyöntetű megállapítása és a veszélyes konkurrencia kiküszöbölése. A kartellben a Magyar Petroleumipar Rt. nem vesz részt, a többiek mind beléptek a kartellbe.*

Az üzemén kívül helyezett *sárvári selyemgyár* támogatására a kormány 1 milliárd építkezési segítyt folyósított.²

A magyar vasgyárak Bulgáriából ismét nagyobb rendelést kaptak. A bolgár kormány körülbelül 70—80 vagon mezőgazdasági gépet és gépalkatrészt rendelt, ami exportmérlegünk helyzetének javítására feleltethető. Mezőgazdasági gépekben különben is kivitelképességünk egyre növekszik, úgy hogy már tengerentúli érdeklődők is jelentkeztek.

A nyugateurópai *vaskartell* ügyében folytatott tárgyalásokkal kapcsolatban a hazai vasgyárak között is tárgyalás indult meg. Az állami vasgyárak egyelőre a kartell ellen foglaltak állást, míg a többi vasgyárak, a Rimamurányival élükön, elvileg nincsenek a kartellbe belépés gondolata ellen, ha kedvező kartellfeltételeket sikerülne kieszközölni.¹

Kartell létesült a *benzinimportőrök* között is, hogy a forgalomba kerülő benzin árát egységesen állapítsák meg.

Az Általános Kőszénbánya R.-T. a Tapolezai Bánya R.-T. tulajdonát képező halimbai és egyéb balatonvidéki alumíniumbányák részvé-

¹ Pester Lloyd, july 28.

² Pester Lloyd, aug. 3.

³ Az Ujság, aug. 11.

¹ Az Ujság, aug. 18.

nyeit, amelyekre à 4 dollár árban még június havában opciót szerzett; mert megvásárolta és a 25.000 darab részvény fejében 100.000 dollárt kifizetett. Így aránylag előnyös árfolyam mellett sikerült a nagy értéket képviselő alumíniumbányákat magyar érdekeltség kezében megtartani.²

A vas- és gépiparban régóta mutatkozó *koncentrációs törekvések* eddig nem vezettek pozitív eredményre. Most a külföldi verseny kényszerítő hatása alatt a Ganz-Danubius, az Állami Gépgyár és a Magyar Általános Gépgyár között kizárólag teherautomobilmek gyártására vonatkozólag koncentráció jött létre, melynek értelmében a Ganz-Danubius lemond a teherautók alvázának gyártásáról és csupán karosszériákat fog készíteni, az Állami Gépgyár az elvázakat fogja készíteni, és a Magyar Általános Gépgyár a motorikus berendezést fogja szállítani.³ A koncentráción kívül maradt a Győri Vagón- és Gépgyár, amely szintén gyárt teherautomobiloikat.

Kereskedelem.

Az *általános árszínvonal* esökkenése lassúbb mértékben bár, de tovább folytatódott. A központi statisztikai hivatal nagykereskedelmi ár-indexe volt:

	jún. 30-án	júl. 31-én	aug. 31-én
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	16.260	16.517	16.062
Ipari anyagok és termékek --- --- ---	18.684	18.728	18.752
Az összes árúk átlaga --- --- --- ---	17.612	17.750	17.562
Változás az előző hónal szemben... ---	— 0·06 ^o / _o	+ 0·8 ^o / _o	— 1·1

Amint látható, az év folyamán való állandó csökkenés július hónapban megakadt és helyébe némi áremelkedés lépett. Mivel azonban augusztus folyamán ismét az olcsóbbodási tendencia érvényesült, mégpedig az előző havi drágulást meghaladó mértékben, remélhető, hogy az élelmiszerek árában augusztus folyamán beállott árcsökkenés a következő hónapokban az ipari anyagok időközben beállott áremelkedésére is mérséklő hatást fog gyakorolni.

A *létfenntartási indexek* a következő képet mutatják:

1926. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Llyod szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
június 30... --- --- ---	14.704	16.822	16.820
július 31... --- --- ---	14.823	16.978	16.876
augusztus 31... --- --- ---	14.538	16.603	16.721

² Pesti Napló, aug. 25.

³ Pesti Napló, aug. 12.

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatai szerint következőleg alakult:

1926. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
július --- --- ---	87.363	28.689	44.191	71.861
augusztus --- --- ---	71.861	47.365	22.086	97.140
b) biztosítási érték millió koronákban				
július --- --- ---	34.854	6.103	10.584	30.373
augusztus --- --- ---	30.373	16.994	9.108	38.259

A kereskedőüzletek 7 órai zárórája kérdésében a budapesti kereskedők között szavazást rendelték el, melynek eredményeképpen leadatott a 7 órai záróra mellett 7649 szavazat, a 6 órai záróra mellett 5786 szavazat. Ennek kapcsán a 7 órai zárórára vonatkozólag tárgyalások indultak meg a többi érdekeltekkel, ezek még azonban ezideig eredményre nem vezettek.

Magyarország külkereskedelmi forgalma az év első két hónapjában a következő képet mutatja:

1926. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
millió aranykorona			
január --- --- ---	53·3	53·5	+ 0·2
február --- --- ---	62·7	50·3	— 12·4
március --- --- ---	70·5	49·1	— 21·4
április --- --- ---	61·9	43·5	— 18·4
május --- --- ---	58·4	49·5	— 8·9
június --- --- ---	60·1	53·1	— 7·0
július --- --- ---	64·5	47·4	— 17·1
összesen --- ---	431·4	346·4	— 85·0

Visszafejlődött a pamut- és gyapjuszövet behozatala, emelkedett a papír, ásványolaj, szén, épületfa behozatal. Emelkedett a gabona, hús és zsírfélék kivitele, csökkent a cukor, gép és készülék kivitel. Baromfikivitelünk London után újabban egyes angol dominiumok felé is utat szerez magának.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasútak június—július havi *személy- és árú-forgalmáról* a következő adatok nyújtanak felvilágosítást:

1926. évi	Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
Június... ---	22.221	2,465.275	39.228	4,869.275	1,426.346	165,486.161
Július --- ---	23.847	2,691.200	43.801	5,170.775	1,466.288	186,663.256

A MÁV. vonalain átfutó *transitóforgalom* júniusban 44.124 tonna, 10.339.413 tonnakilométer, míg júliusban a transitó-forgalom 38.095 tonnára és 8.383.753 tonnakilométerre csökkent, amivel szemben a belföldi forgalom lényeges emelkedése áll, úgy, hogy a MÁV. teljesítménye e hónapokban is sorozatos emelkedést mutat.

A MÁV. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

	J ú n i u s		J ú l i u s	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
Árpa --- --- --- --- ---	1.940	254.140	2.593	337.090
Búza és kétszeres --- --- ---	42.294	4,863.810	56.253	6,582.771
Rozs --- --- --- --- ---	13.509	1,675.116	17.472	2,201.472
Tengeri --- --- --- --- ---	14.555	2,328.800	10.375	1,639.250
Zab --- --- --- --- ---	4.883	561.545	4.130	466.690
Egyéb gabonanemű --- --- ---	831	120.495	487	68.667
Gabonaneműek összesen	78.012	9,803.906	91.310	11,295.940
Ásványszén, koks, briket és lignit --- --- --- --- ---	328.942	31,249.490	371.569	36,042.193
Bányafa --- --- --- --- ---	13.191	1,754.403	8.670	1,065.240
Gömb- és tönkfa --- --- ---	14.780	2,231.780	13.885	2,037.750
Tüzifa --- --- --- --- ---	91.688	12,377.880	103.754	13,591.774
Talpfa --- --- --- --- ---	2.651	357.885	2.543	335.676
Küllőkaró --- --- --- --- ---	714	85.680	156	19.032
Fűrészelt, hasított, ácsolt ---	67.621	10,143.150	57.796	8,842.788
Faneműek összesen	190.645	26,950.778	186.204	25,892.260

A helyiérdekű vasutak új tárgyalásokba kezdtek a MÁV.-val, mivel a MÁV. által részükre folyósított beviteli részesedéssel nincsenek megelégedve.¹

A fővámigazgatóság rendeletében vámraktárnak nyilvánította a vámhatósági ellenőrzés alatt álló vasúti raktárakat is, vagyis a vámfizetési kötelezettség ezen raktárakba tárolt áruknál is csak elszállításkor áll be.²

¹ Az Ujság aug. 4.

² Az Ujság, aug. 27.

A Szombathely—Pinkafő-i vasút részvénytöbbségét 21.000 dollárért egy osztrák vasúti érdekeltség vásárolta meg a felszámolásban levő Centarlbank für Eisenbahnwerte berlini cégtől.

A budapesti HÉV. Rt. a budapest—kalocsai közvetlen vasúti összeköttetés kiépítésére készül, mely a budapest—bajai villamosvonal előkészítője lenne. A Kúnszentmiklós—Dunapataj vonalszakasznak Dunapatajtól Kalocsáig való meghosszabbítására már engedélyt kapott s ez a terv már a komoly megvalósulás stádiumában van.

A központi statisztikai hivatal kimutatása szerint Magyarország gépjárműveinek állománya volt:

	automobil	motor- kerékpár	összesen	ebből vidéken
júliusban	7.990	2.470	10.460	33·6%
augusztusban... ..	8.270	2.629	10.899	33·8%

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivataltól a következő adatok állanak rendelkezésre:

1926. évi	B e h o z a t a l		K i v i t e l	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
júliusban	2.704,085	1.034,923	1.053,678	55,210
augusztusban	—	1.167,256	—	121.747

A budapestre érkezett *hajók* száma volt:

júliusban	1.391
augusztusban	1.843

A Budapestre érkezett *idegenek* száma volt:

júliusban	21.030	ezek közül külföldi	4.853
augusztusban... ..	23.795	« « «	5.403

Szociálpolitika.

A munkások *órabére* volt a m. kir. központi statisztikai hivatal kimutatása szerint (koronában):

	Június	Július	Augusztus
bádogos	10.289	9149	7158
asztalos	7646	7552	7759
szabó	8564	7775	8716
kőműves	8341	8841	9709
napszámos	6217	5883	6153
gyári munkásnő	4144	3854	3953
napszámosnő	5997	4563	6101

Az egyes vállalatok közzétették vagyonuk átmentésének megfelelően azokat az arányszámokat, amelyek a *tisztviselői nyugdíjak valorizációjánál* irányadók lesznek.

Ezen adatoknak megfelelően:

63	vállalat és intézet ad	minimális	30 ⁰ / ₀ -ot
25	« « « «		30—50 ⁰ / ₀ -ot
14	« « « «		50—70 ⁰ / ₀ -ot
19	« « « «		70—100 ⁰ / ₀ -ot
8	« « « «		100 ⁰ / ₀ -ot vagy ezen felül.

Fenti adatokhoz még megjegyezzük, hogy az egyes vállalatok nyugdíjasainak létszámát is figyelembe véve, a helyzet úgy alakul, hogy a tisztviselők közül több mint 40 százalék csak a minimális 30 százalék nyugdíjat kapja, míg alig 10 százalék azon tisztviselők száma, akik a maximális percent arányában élvezhetik a valorizált nyugdíjat.

A fővárosnál felmerült az a terv, hogy a *munka nélkül levő szellemi foglalkozást űzők* számára havi 1.500.000 koronás dotáció mellett körülbelül 1000 személy számára 6 hónapon keresztül a székesfővárosi statisztikai hivatal biztosítson munkát. A terv kivétel alatt van.

A 77.777/926. N. M. M. sz. rendelet a *beköltözési ügyekben* következő eljárás tárgyában intézkedik és részletesen előírja a beköltözési engedély iránti kérelem tárgyában benyújtott kérvények felszerelését.

Nagyobb sztrájk nem fordult elő és a csepeli lőporraktár robbanásakor üzemképtelenné vált gyárak munkásait a gyár vezetősége egy napi szünet után tovább foglalkoztatta.

Ifj. Rácz Lajos.

Adalékok a magyar szociálpolitikai bibliográfiához.

I. Általános és a szociálpolitika történetére vonatkozó munkák.

1. Elvi és összefoglaló munkák.

- Ágoston Péter:* A szolgálati szerződés kialakulásának iránya. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 116—122. p.
- Asbóth János:* Beszédei és nyilatkozatai a munkáskérdésről. Bp.: Pallas, 1890. 20. p.
- Asbóth János:* Társadalompolitikai beszédek. Bp.: Szt. Gellért műint., 1898. XXIV. 640. p.
- Balás Károly:* Szociálpolitikai realitás. Közgazd. Sz. 1926. 50. 69. 1—14. p.
- Balás Károly:* Társadalmi politika. I. rész. Alapvetés. Bp.: Centrum, 1924. 131. p.
- Balás (Károly):* Die Grundlage der Sozialpolitik. Jena: Fischer, 1926. IV, 138. p.
- Bán Zsigmond:* A szociális kérdés hajdan és most. Irta: Dr. Verus. Bp.: Szt. Gellért műint., 1899. VII, 287. p.
- Bartha József:* A hadifogolyügy. (Előadás.) Bp.: Benkő, 1916. 30. p. (Munkanélküliség Ell. Küzd. Magyarorsz. Egy. kiadv. 12. sz.)
- Bernát Gyula:* Anglia szociálpolitikája a háború előtt. M. Gazdák Sz. 1922. 27. 365—372. p.
- Bernát István:* Változások küszöbén. Szociálpolitikai tanulmányok. Bp.: Hornyánszky, 1893. 138. p.
- Bolgár Elek:* A közmunkák szociálpolitikai vonatkozásai. Városi Sz. 1913. 6. 240—271. p.
- Bolgár Elek:* A szociálpolitika. Városi Sz. 1913. 6. 1434—1470. p. (A negyven éves Budapest.)
- Braun Róbert:* Adatok a vidéki munkásság életéhez. Huszad. Száz. 1909. 19. 513—527. p.
- Bud János:* Reflexiók egy angol szociálstatisztikai kiadvány körül. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 695—703. p.
- Buday (László):* Les recensements industriels et ouvriers. Bp.: Pesti könyvny., 1899. 15. p.
- Buday László:* Társadalmi kérdések a statisztikai intézet budapesti ülésén. Huszadik Század. 1901. 342—354. p.
- Buday László:* Szociálpolitikai feljegyzések. Bpi Sz. 1920. 183. 32—54. p.
- Buday László:* Népeségi és szociálpolitika. Népegészségügy. 1922. 10. 11. sz. (10. p.)
- Csekey István:* Szociális kötelességeink. Kecskemét: Szél, 1914. 16. p.
- Czobel E.: Szocializmus és munkáskérdés Magyarországon 1848 előtt. Szocializmus. 1917. 10. 1—2. 64—80. p.*
- Farkas Jenő:* A magyar munkás táplálkozása. Bpi Sz. 1897. 91. 114—130. p.
- Fekete F. Sándor:* Munka és fáradtság. Bp.: Franklin, 1923. 231. p.
- Fenyvessy József:* A munkásstatisztikáról. Közgazd. Sz. 1898. 22. 439—489. p.
- Ferenczi Imre:* A főváros szociálpolitikai programja. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 3—7. p.
- Ferenczi Imre:* A háború szociálpolitikája. A Munkanélküliség Elleni Küzd. III. 1914. október. 10—20. p.
- Ferenczi Imre:* Hadigondozás és szociálpolitika. Előadás és vita. Bp.: Benkő, 1918. 27. p. (A Munkanélküliség Elleni Küzd. Magyarországi Egyesületének kiadv. 17. sz.)
- Fodor Lajos:* A társadalmi kérdés lényege. Bp.: Benkő, 1912. 82. p.

- Földes Béla:* A társadalmi kérdésről. (Lugossy álnév alatt.) Pest: Aigner, 1870. 157. p.
- Földes Béla:* A munkáskérdés elméletéhez. Bpi Sz. 1888. 55. 161—181. p.
- Földes Béla:* Munkásügyek. Bp.: Politzer, 1902. 251—257. p. (Közgazdasági Értekezések. 2. köt.)
- Földes Béla:* Társadalmi politika — társadalmi pädagógia. Bp.: 1904. (Társadalompolitikai közlemények.)
- Földes Béla:* A szociális kérdésről. Bp.: Grill, 1909. 116. p. (Közgazdasági Értekezések. Új sorozat.)
- Földes Béla:* A szociálpolitika. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 177—183. p.
- Földes Béla:* A szociálpolitika. Bp.: Grill, 1914. 143—153. p. (Közgazdasági Értekezések. Új sorozat. 2. k.)
- Fülöp Béla:* Szociális béke felé. Sátoraljaújhely: Löwy, 1907. 46. p.
- Gaál Jenő:* Carlyle Tamás társadalompolitikai rendszere. Bp.: Akadémia, 1887. 77. p.
- Gaál Jenő:* A munkáskérdés hazánkban. Politikai Szemle. 1892. 2.
- Gaál Jenő:* Társadalmi béke a közgazdasági patriarchalizmus alapján. Bp.: 1896. VII, 301. p.
- Gelléri Mór:* Szociális problémák. Bp.: Gelléri jubileumi könyvkiadó bizottság, 1910. 169. p.
- Gelléri Mór:* Szociális napikérdések. Bp.: Singer és Wolfner, 1903. 604. p.
- Geöcze Sarolta:* Községi szociálpolitika Svájcban. Magyar Gazdák Sz. 1898. 3. 948—958. p.
- Geöcze Sarolta:* Francia szociálpolitika. Magyar Gazdák Sz. 1899. 4. 145—153. p.
- Geöcze Sarolta:* Társadalmi politika Magyarországon. Magyar Gazdák Sz. 1899. 4. 359—367. p.
- Gerlóczy Gyula:* A munkamegosztás társadalmi és közgazdasági jelentősége. Pest: Heckenast G., 1869. 31. p.
- Giesswein Sándor:* Keresztényszociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben. Bp.: 1913. 107. p.
- Giesswein Sándor:* A szociális kérdés és a keresztényszocializmus. Bp.: Szt. István-társ. 1914. 35. p.
- György Endre:* A munkáskérdés lényege. Bp.: Kilián, 1916. 21. p.
- Heller Farkas:* Munkaszerződés. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1901. III. köt. 19—21. p.
- Heller Farkas:* A szociálpolitika és a felső osztályok. Bp.: Kilián, 1911. 33. p. (Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete. 18. sz.)
- Heller Farkas:* Szociálpolitika. Bp.: Németh, 1920. 123. p.
- Heller Farkas:* Szociálpolitikai feladataink. Közgazd. Sz. 1920. 44. 62. 639—665. p.
- Heller Farkas:* Magyarország szociálpolitikája. Bp.: Németh, 1923. VII, 252. p.
- Hoffmann Géza:* Csonka munkásosztály. Az amerikai magyarság. Bp.: Pesti kny. 1911. V, 410. p.
- Joób Lajos:* Socialis kérdések. Bpi Sz. 1901. 97. 161—192. p.
- Károlyi Sándor gr.:* Néhány szó a magyar munkáskérdésről. Bp.: Pátria, 1895. 46. p.
- Katona Béla:* A háborús év szociálpolitikája. Szociálpol. Sz. 1915. 5. 134—144. p.
- Kautz Gyula:* A socialis kérdés. Nemzetgazd. Sz. 1880. 4. 321—339. p.
- Kenéz Béla:* Az emberi munkaerő intenzitása az őstermelésben. Bp.: Hornyánszky, 1914. 19. p. (A Farkas Lajos emlékkönyvből.)
- Koerek Jenő:* Társadalmi ellentétek. Bp.: Grill, 1895. 36. p.
- Komoróczy Iván:* Társadalmi káté. Bp.: Szt. István-társ. 1923. 39. p.
- Kovács Alajos:* A magyarországi munkások morbiditása és mortalitása. Bp.: Kilián, 1914. 32. p. (Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványa. 27. sz.)
- Kovrig Béla:* Szociális statisztika. Új Magyarország. 1923.
- Králitz Lajos:* A XX. század szociálpolitikájának történelme. Bp.: Franklin, 1895. 109. p.
- Kubinyi Lajos:* Vezéreszmék jobb-létünk előmozdítására. [1858.] 2. kiad. Pest: Müller, 1862. 148. p.
- Kubovich Gáspár:* A munkáskérdés memoranduma. Ungvár: Szerző („Kelet“ kny.) 1890. 194. p.
- Kunz Jenő:* A munka. Bp.: Kilián, 1901. XI. 382. p.
- Lévai Tibor:* Népjólét és néperő. Bp.: Benkő, 128 p.
- Mailáth József gr.:* Társadalmi program. Bp.: Magyar Gazdaszövetség, 1898.
- Mailáth József gr.:* A társadalmi fejlődés irányai és a szociális ér-

- zés. Bp.: Politzer 1904. 13 p. (Huszadik Századból.)
- Mailáth József gr.*: Szociálpolitikai tanulmányok és beszédek. Bp.: Kilián, 1903. 292 p.
- Mailáth József gr.*: Bismarek mint szociálpolitikus. Bp.: Magyar Gazdaszövetség, 1906.
- Mandello Gyula*: Szociálpolitikai program. Közgazd. Sz. 1905. 29. 33. 81—92. p.
- Mayer Jenő*: A munkaszabályszerződésekről. Nagybeszterek: Pleitz, 1913. 85 p.
- Méhely Kálmán*: A munkáskérdés lényege. Bp.: Pátria, 1916. 104. p.
- Méhely Kálmán*: Adatok a munkáskérdés megvilágításához. (Kivonat az 1916 június 5-én tartott előadásból.) Akadémiai Értesítő, 1916. 27. 569—574. p.
- Méhely Kálmán*: A munkáskérdés háborús fejlődése. Közgazd. Sz. 1918. 42. 59. 5—21. p.
- Nagy József*: Munkásvilág. Pécs: Taizs, 1906. 120. p.
- Nagyiváni Fekete Gyula*: A munkás-ság helyzete. Bpesti Szemle, 1908. 136. 195—233; 365—401. p.
- Návay Lajos*: A vármegye szociálpolitikai hivatása. Bpesti Sz., 1903. 113. 189—213. p.
- Navratil Ákos*: Munkaegyesítés és megosztás. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 742—746. p.)
- Navratil Ákos*: Munkarendszerek. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 765—8. p.)
- Neményi Bertalan*: Smith Ádám és tanai a munkáról. Bp.: Korvin, 1908. 16. p.
- Neuhaus Ferenc*: A munkaközösség. Közgazd. Sz. 1921. 45, 63. 411—425. p.
- Palócz László*: A munkásosztály kiváltságai. Szeged: Endrényi, 1909. 199 p.
- Pap Dezső*: Szolgálati szerződés. Észrevételek a Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. Munkásügyi Sz. 1914. 5. 6—11; 35—41; 86—96 p.
- Pap Dezső*: Békeszerződés és munkaügy. Bp.: Magyar Lap- és Könyvkiadó rt. 1920. VII. 60. p.
- Pikler J. Gyula*: A szociálpolitika költségei. Munkásügyi Sz. 1918. 9. 419—435. p.
- Pólya Jakab*: A társadalmi kérdés. Közgazd. Sz., 1894. 18. 1005—1022. p.
- Pulszky Ágoston*: A munkáskérdés. Bp.: Eggenberger, 1890. 86. p.
- Ráth Zoltán*: Gazdasági haladásunk és a munkásosztály. Közgazd. Sz., 1894. 18. 185—209.; 329—347.; 540—556. p.
- Révai Sám.*: A társadalmi jólét feltételei. Bp.: Révai, 1901. XXXI. 639. p.
- Rónai Zoltán*: A magyar szociálpolitika mérlege. Huszad. Század. 1908. 18. 513—540. p.
- Ruttkay Vilmos*: Munkáskérdések Angliában. Közg. Sz., 1914. 38. 52. 617—627. p.
- Somogyi Manó*: Szociálpolitikai tanulmányok. Bp.: Kilián, 1900. 317. p.
- Somogyi Manó*: Munkásstatisztika. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt.) 803—818. p.
- Somogyi Manó*: Társadalompolitikai közlemények. 2. füzet. Bp.: Politzer, 1904.
- Somogyi Manó*: Egy régi magyar szociális politikus, Szokolay István. Bp.: Kilián, 1922. 23. p. (Különlenyomat a Magyar Munkás Szemléből.)
- Szabó Gyula*: A szocializmus és a szociális társadalmi feladatokról. 2. kiad. Eger: Egri ny., 1924. 239. p.
- Szana Sándor*: Agrárpolitika és szociálpolitika. Szociálpol. Sz., 1918. 8. 1—11. p.
- Szántó Béla*: Modern községi szociálpolitika lehetőségei Magyarországon. Szocializmus, 1909—10. 4. 10—19. p.
- Szántó Béla*: A munkaviszony szabályozása a városi közmunkákban és közszállításoknál. Bp.: Kilián, 1911. 79 p. (Különlenyomat a „Városi Szemlé”-ből.)
- Szász Zsombor*: A munkáspolitikai irányai. Magy. Társadalomtud. Sz. 1908. 1. 938—948. p.
- Szathmáry E.*: A szociális munkáskérdés. Hódmezővásárhely: Lepage, 1895. 62. p.
- Szathmáry György*: Az angol munkásosztály helyzete. Bpesti Sz., 1873. 3. 291—320. p.
- Székely Artur*: Háborús pénzügyi, ipari és szociálpolitika Németországban és nálunk. Huszad. Század. 1915. 31. 329—339. p.
- Szterényi József*: Az utolsó három év szociálpolitikája a külföldön. Bp.:

- Kilián, 1911. 12. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületek kiadványa. 17. sz.)
- Szterényi József: Die Socialpolitik der letzten 3 Jahre. Vortr. Jena: Fischer. 1912. 9. p. (Schriften der ung. Vereinigung f. gesetzl. Arbeiterschutz.)
- Szterényi József: Socialpolitikai conservativismus. Bp.: Kilián, 1914. 13. p. (Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete. 26. sz.)
- Szterényi József: A háború szociálpolitikája. Munkásügyi Sz., 1915. 6. 97—114. p.
- Szterényi József: Szociális feladatok a háború után. Munkásügyi Sz., 1916. 7. 565—576. p.
- Szterényi József: Gazdasági és szociális feladatok a háború után. Bp.: Katz, 1917. 39. p.
- Teleki Pál gr.: Szociálpolitika és hadigondozás. Bp.: Bethlen, 1918. 110. p.
- Ürmösi József: A lelkipásztori gondozás és a gazdasági szociális kérdés. Bp.: Kókay, 1916. 113. p.
- Vadnay Tibor: A magyar jövő. Közgazdasági és szociálpolitikai tanulmány. Bp.: Athenaeum, 1918. 271. p.
- Weis István: A közigazgatás szociális feladatairól. Bp.: Szabad Lyceum, 1920. 28. p. (Szabad Lyceum kiadv. 11.)
- Zichy Jenő gr.: A munkáskérdésről. Bp.: 1883. Révay. 39. p.

2. Bányamunkáskérdés.

- Balázs József: Kritika a magyar bányatörvényjavaslat felett. Pest: 1873.
- Balkay Béla: Ein neues Berggesetz für Ungarn. Wien: Halm, 1909. 293. p.
- Jászai Samu: A magyarországi bányamunkások helyzete és biztosítási viszonya. Munkásügyi Sz., 1915. 6. 305—311. p.
- Lányi Bertalan: A bányajog alapelvei, tekintettel a bányajogi codificatio feladataira. Bp.: 1897. XIV. 362. p.
- Lukács Béla: Az arany rabjai. Elbeszélések Erdély aranyvidékéről s a bányász nép életéből. (1872.) 2. kiad. Bp.: Aigner, 1875. 220. p.
- Sipos Árpád: A bányatörvényjavaslat bírálata. Bp.: 1895. 62. p.
- Szeőke Imre: Bányajog. Bp.: Tisza. 1915. 397. p.

Weltner Jakab: Életbiztonság a bányákban. Munkásügyi Sz., 1915. 6. 402—409. p.

Wenzel Gusztáv: A magyar bányajog rendszere. 1—2. f. (1866.) 2. kiadás. Pest: Athenaeum, 1872—79. p.

3. Mezőgazdasági munkás- és cselédkérdés.

- Bartóky József: A gazdasági munkásügyekről. Bp.: Pallas, 1902. 39. p. Függelék 8 p.
- Bartóky József: A gazdasági munkásügyi törvények, rendeletek, határozatok gyűjteménye. Bp.: Grill, 1902. VII. 398. p.
- Bartóky József: A gazdasági munkástörvény (1898:II. t.-c.) magyarázata. Bp.: Franklin, 1907. XXVIII. 340. p.
- Balkányi Béla: A munkanélküliség és munkatorlódás a magyar mezőgazdaságban, különös tekintettel a Nagyalföld viszonyaira. Bp.: Benkő, 1915. 124. p. (Munkanélküliség elleni küzdelem magyarországi egyesületének kiadványa. 8. szám. 1915.)
- Ballagi Géza: Anglia mezőgazdasági viszonyai s az angol mezői munkások legújabb mozgalma. Bpesti Sz., 1877. 15. 96—115. p.
- Berényi Pál: Törvény a cselédekről. Magyar Nemzetgazda. 1896. XIII. 277—8; 284—5; 301—2; 317—8. p.
- Bíró Gyula: Mezőgazdasági munkáskérdés. M. Gazdák Sz., 1924. 29. 35—47. p.
- Bolgár Elek: A gazdasági munkásmozgalom fejlődéstanához. Bp.: Deutsch, 1908. 20. p. (Huszadik Század, 32. köt.)
- Buday László: A mezőgazdasági munkáskérdés. Társadalomtudomány. 1921. 525—530. p.
- Csérer Lajos: Adatok az erdélyi gazdasági bér munkás szociológiájához. M. Gazdák Sz., 1913. 319—317. p.
- Csillag Gyula: Törvény a gazdasági cselédekről. Észrevételek a cselédek és mezői munkásokról szóló 1876: XIII. t.-c. módosítását célzó törvényjavaslat előadói tervezetére. Bp.: Pátria, 1896. 27. p.
- Csizmadia Sándor: A földművelő munkásság helyzete és feladata. Orosháza: Kellner, 1896. 43. p.
- Czétényi: A mezőgazdasági munkásmozgalom 1907/1908. évben. Magy. Társadalomtud. Sz., 1909. 72—81. p.

- Czettler Jenő*: A magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikája. Bp.: Stephaneum, 1905. 25. p. (Magyar Gazdák Sz.-ból.)
- Czettler Jenő*: Landwirtschaftliches Gesinde in Ungarn. Die neueste Regelung der Rechtsverhältnisse. Berlin: Puttkammer, 1910. 144. p.
- Czettler Jenő*: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. (1914.) Bp.: Studium, 1924. 1103. p.
- Darányi*: A mezőgazdasági munkásokról. M. Gazdák Sz., 1908. 13. 2. 193—205. p.
- Dékány Mihály*: A mezőgazdasági munkáskérdés. Bp.: Országgyűlési Értes. kny., 1895. 52. p.
- Ecseri Lajos*: Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság. Bp.: Lampel, 1898. 240. p.
- Ecseri Lajos*: A szegényember. Közg. tanulmány. Bp.: Franklin, 1909. 48. p. (A Bpesti Szemléből.)
- Ecseri Lajos*: A szegény emberről. Bp.: Franklin, 1912. 123. p.
- Edvi Illés Pál*: A cselédi rendnek romlottságáról és kevesüléséről faluhelyen. Athenaeum, 1834. XI.
- Farkas Geyza*: Önálló üzemalapítás, mint a munkanélküliség elleni biztosítás egyik eszköze a mezőgazdaságban. Munkásügyi Sz., 1913. 4. 682—5. p.
- Gaál Jenő*: Az alföldi munkásmozgalom. Bp.: Athenaeum, 1891. 51. p.
- Gaál Jenő*: A mezőgazdasággal foglalkozó népesség fejlesztése, mint társadalmi feladat. Bp.: Kilián, 1907. (Magyarország Közgazdasági és Társadalmi Politikája a második ezredév küszöbén.)
- Galgóczy Károly*: A gazdasági munkáskérdés. Bp.: Rudnyánszky, 1879. 14. p.
- Gerster Béla*: Az arató munkások megrendszabályozása. Bp.: Márkus ny., 1897. 44. p.
- Gesztelyi Nagy László*: A mezőgazdasági munkáskérdés Magyarországon. Magy. Munkás Sz., 1921. 1. 27—38. p.
- Gesztelyi Nagy László*: A mezőgazdasági kamarák és a mezőgazdasági munkások. Magy. Munkás Sz., 1923. 24—30. p.
- Horváth János*: Mezőgazdasági munkáviszonyaink és az 1898:II. t.-c. Bp.: Franklin, 1898. 46. p. (Magy. Jogászegyl. érték. 148.)
- Ipolyi-Keller Gyula*: Gazdasági munkásügy és szociálpolitika Magyarországon. Bp.: Franklin, 1910. 39. p.
- Jakabffy Elemér*: Mit kell tennünk elsősorban a gazdasági cselédkérdés megoldása érdekében. Bp.: 1904.
- Jeszenszky Ignác*: Mezőgazdasági Munkások. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt.) 668—676. p.
- Kenessey Kálmán*: Mezőgazdasági munkaerő-calamitás. Pest: Ráth, 1868. IV. 54. p.
- Kőrössy Endre*: Munkáskérdés és agrárszocializmus. Katolikus Sz. 1899. 13. 484—497. p.
- Kún Emil*: Socialhistorische Beiträge zur Landarbeiterfrage in Ungarn. Jena: Fischer, 1903. 141. p.
- Leopold Lajos*: Az aratógép szociológiája. Bp.: Pesti könyvny., 1906. 39. p.
- Mailáth József gr.*: A szociális kérdés és a falusi jólét emelése. M. Gazdák Sz., 1899. 4. 694—709. p.
- Mailáth József gr.*: Magyarország mezőgazdasági munkásainak helyzetéről. Közgazd. Sz., 1904. 28. 32. 487—499.; 580—595. p.
- Mailáth József gr.*: Les problèmes agraires et la vie rurale en Hongrie. Bruxelles: Goemaere, 1905. 41—78. p. (Revue Econ. Intern.)
- Mailth Joseph Gr.*: Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn. Wien: Deuticke, 1905. XIII. 157. (Wiener staatswissenschaftliche Studien. Bd. VI. 2.)
- Mailáth József gr.*: A gazdatársadalom szociális feladata. Bp.: Magyar Gazdaszövetség. 1906.
- Mailáth József gr.*: La question ouvrière dans l'exploitation agricole. Rev. d'Econ. polit. 1907. juin. 428—49. p.
- Mailáth József gr.*: A mezőgazdasági munkáskérdésről. Közgazd. Szemle. 1907. 31. 37. 217—228. p.
- Mailáth József gr.*: A mezőgazdasági munkáskérdés. Bp.: Benkő, 1920.
- Mailáth Joseph Gr.*: Die Arbeiterfrage im landwirtschaftlichen Betriebe. Bp.: Benkő, 1920.
- Milhoffer Sándor*: A mezei munkáviszonyok hazánkban. Bp.: Athenaeum, 1898. VII. 327. p.
- Náray Lajos*: Az alföldi munkáskérdés, különös tekintettel a csa-

- nádmegyei munkásviszonyokra. Bpesti Sz., 1895. 84. 36—68. p.
- Náray Lajos*: Az alföldi munkáskérdés. Bpesti Sz., 1898. 94. 1—21.; 178—202. p. 1899. 97. 25—43. p.
- Rudnay Lajos*: A mezőgazdasági cselédek viszonyai Hont vármegye északi részén. Magy. Gazd. Sz., 1905. 10. 491—497; 563—572. p.
- Szeberényi L.*: A parasztok helyzete Magyarországon. Különös tekintettel az alföldi munkásmozgalomra és kivándorlásra. Bp.: Kilián. 1907. 100. p.
- Széchenyi Dénes gr.*: Falusi népiünk elszegényedése. Nemzetgazd. Sz. 1884. 4. 198—205. p.
- Takács József*: A mezőgazdasági munkáskérdés Bp.: Népszava, 1921. 32. p.
- Tallán Béla*: A gazdasági cselédek-ről szóló törvényjavaslat-tervezet indokolása. Bp.: Pátria, 1896. 55. p.
- Vadnay Andor*: A Tisza-mellékről. Tanulmány az alföldi munkáskérdésről. Bp.: Rákosi, 1900. 159. p.
- Vantsó Gyula*: 1907 : XLV. t.-c. a gazda és gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról. Bp.: Ráth, 1907. X. 41. p.
- 4. Ipari munkáskérdés. Tanoncügy.**
- Bányász László*: Dohánygyári munkásviszonyok Magyarországon. Tekintettel az ipari, gyári és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló 1907. 19. t.-c.-re. Bp.: Pesti kny. 1907. 62. p.
- Bernát István* jelentése a felügyelete alatt álló iparostanonciskolák állapotáról a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. 1890/91. Bp.: Egyet. ny. 1892.
- Bresztovszky Ede*: A magyar ipari munkásság életviszonyai a háború alatt. Huszadik Század, 1916. 33. 23—46. p.
- Bród Miksa*: A budapesti ipari munkásság halandósága. Társ. Múzeum Ért. 1910. 2. 230—240. p.
- Farkas Jenő*: Munkásviszonyok egy amerikai gyárban. Bpesti Sz., 1899. 100. 132—137. p.
- Földes Béla*: A munkásviszonyok egy modern gyárban. Bp.: Pallas, 1895. 47. p.
- Földes Béla*: Munkások és munkabérek a budapesti gyárakban az 1875. év első felében. Bp.: Politzer, 1902. (Közgazdasági Értekezések 2. köt.)
- Földvály Máttyás*: Tanonckérdés. Szabadka: Szt. Antal ny., 1910. 88. p.
- Géber Antal*: A magyar gyáripar első üzemi és munkásstatisztikája. Közgazd. Sz., 1904. 28. 121—131. p.
- Heller Farkas*: Ipari foglalkozás és halandóság. Munkásügyi Sz., 1912. 3. 147—156. p.
- Jászai Samu*: A katonai felügyelet alatt álló üzemekben alkalmazott munkások szolgálati, munka- és bérvizonya és a munkásügyi panaszbizottságok. Bp.: Népszava, 1916. 32. p.
- Jászai Samu*: Ipari és munkásviszonyok Magyarországon. Munkásügyi Sz., 1916. 7. 145—151. p.
- Jónás János*: Az ipari munkásság kereskedelmi politikája. Közg. Sz., 1907. 31. 38. 690—703. p.
- Magyarország. Kereskedelemügyi miniszter*: Az 1901—... években a magyar korona országaiban fönállott gyárak üzemi és munkásstatisztikája. Bp.: Athenaeum, 1903—.
- Pap Dezső*: Az ipari munkásviszony. Bp.: 1910. 77. p. (Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új folyam. 7.)
- Pap Géza*: Die industrielle Arbeiterfrage und die gewerbliche Socialpolitik. (Gratz: Ung. Wirtschafts-jahrbuch. Jhg. I. 1925. 239—252. p.)
- Rónai Zoltán*: Az ipari munka háborús rendje. Munkásügyi Sz., 1917. 8. 287—98.; 341—50. p.
- Somogyi Manó*: Az óbudai hajógyár munkásainak helyzete. Bp.: Pesti kny., 1888. 20. p. (Különlenyomat a Statisztikai Havi Füzetekből.)
- Somogyi Manó*: A hazai vándoripar és vándorkereskedés. Bp.: Pallas. 1905. 61. p. (Különlenyomat az „Ünnepi dolgozatok a társadalomtudományok köréből“ c. műből. Földes Bélának, a Bpesti Kir. Magy. Tudományegyetem Nemzetgazdasági és Statisztikai Szemináriumának 25 éves fennállása emlékére átnyújtva.)
- Sugár Ignác*: Tanoncügy. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1901. III. köt. 453—7. p.
- Szabó Ervin*: Az ipari munkásság hullámozása a magyar iparban. Bp.: Huszadik Század, 1913. 32. p.

Szakasits Antal: Az ipari tanoneképzés kérdéséhez. Szocializmus, 1924. 2. (5. p.)

5. Otthonmunka.

Ferenczi Imre: A magyarországi háziipar és a budapesti otthonmunka. Bp.: Pesti kny. 1908. 86. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 8. sz.)

Ferenczi Imre: Die Hausindustrie in Ungarn und die Budapester Heimarbeit. Jena: Fischer, 1908. 94. p. (Schriften der. Ung. Ver. f. gesetzl. Arbeiterschutz. Nr. 3.)

György Aladár: A sweating-rendszer. Közgazd. Sz.: 1897. 27. 361—372. p.

Jekelfalussy József: Magyarország háziipara 1854 elején. Bp.: Athenaeum, 1885. 67. p.

Máday Andor & Marthe de Máday Hentzelt: Enquête sur le travail à domicile chez les bijoutiers du canton de Genève. Genève: Imp. Atar. [1910.] 173. p.

Pap Dezső: Az otthonmunka törvényes szabályozása. Bp.: Kilián, 1912. 36. p. (Törv. Munkásv. Magyarország. Egy. k. 22.)

Pap Dezső: A második nemzetközi otthonmunka kongresszus. (Zürich, 1912 szeptember 7—8.) Munkásügyi Sz., 1912. 3. 752—759. p.)

Pap Dezső: Az otthonmunkások gazdasági védelme. Munkásügyi Sz., 1913. 4. 3—8. p.

6. Házi cselédkérdés.

Balogh Andor: A cselédkérdés napjainkban. (Pályadíjjal kitüntetett munka.) Rend. 1924. 101. sz.

Csiky Kálmán: Cselédek. Közg. Lex. I. köt. Bp.: Pallas, 1898. 477—484. p.

Farkas Geiza: Házi cselédek a falun. Munkásügyi Sz., 1912. 3. 759—766. p.

Ferenczi Imre: Női munkaügy — házi cseléd-kérdés. Munkásügyi Sz. 1918. 9. 211—9. p.

Molnár Lajos: A cselédlügy és a cselédközvetítés rendezéséről. Bp.: Révai, 1896. 75 p.

Mozolovszky Sándor: Néhány adat házi cselédeink társadalomrajzához. Társadalomtudomány. 1926. 6. 168—176. p.

Rácz Gyula: Az új cselédtörvényjavaslat bírálata. Huszadik Század, 1907. 15. 413—446. p.

Szalay Sándor: Városi cselédkérdés. Bp.: May, 1909. 69. p.

7. Magánalkalmazottak.

Bresztovszky Ede: A magánalkalmazottak szerepe a termelésben és a társadalomban. Bp.: Magy. orsz. magántisztv. szöv. 1924. 32. p.

Dóczi Sámuel: Főnök és alkalmazott jogviszonyai. A szolgálati szerződés magyar joganyaga. Bp.: Grill, 1908. 94. p.

Faragó László: A magyar alkalmazotti szociálpolitika. Bp.: Magy. orsz. magántisztv. szöv. 1924. 24. p.

Foltényi Róbert és Hallóssy István: A magánalkalmazottak szolgálati viszonya és a munkaügyi bírászkodás. Bp.: Pesti kny. 1919. 95. p.

Foltényi Róbert és Hallóssy István: Kereskedősegédek és magántisztviselők szolgálati viszonya. Bp.: Pesti kny. 1920. 56. p.

György Ernő: Kereskedelmi alkalmazottak és magántisztviselők felmondása és végkielégítése, valamint egyéb szolgálati viszonyaikat szabályozó 1951/1918. M. E. számú rendelet ismertetése. Bp.: Omke, 1919. 36. p.

Kertész Miklós: A gazdasági válság és a magántisztviselők feladatai. Bp.: Magy. orsz. magántisztv. szöv. 1924. 24. p.

Kreutzer Lipót: A munkaviszony a kereskedelemben. Könyv a magántisztviselőkről. Bp.: Magántisztv. orsz. szöv. 1912. 216. p.

Kuncz Ödön: A kereskedelmi munkajog problémái. Közgazd. Sz., 1924. I. 7—19. p.

Nászay Károly: A magánalkalmazottak szolgálati és nyugdíjviszonyai. Bp.: Ráth, 1926.

Nizsulovszky E.: A magánalkalmazottak nyugdíjának átértékeléséről szóló 1926:XVI. t.-c. magyarázata. Bp.: Tébe, 1926. 172. p. (Tébe kv. 24. sz.)

Rácz Lajos: Kereskedelmi szociálpolitika. A kereskedelmi alkalmazottak jogi, gazdasági és társadalmi helyzete. Debrecen: Csáthy, 1913. 278. p.

Schwartz Tibor: Az alkalmazottak szolgálati viszonyairól szóló anyagi jogszabályok tana, különös tekintettel a bírói gyakorlatra. Bp.: Franklin, 1924. 59. p.

II. Munkásvédelem.

1. Általános rész.

- Andor Endre*: Munkásvédelem a külföldi törvényhozások napirendjén. Politikai hetiszemle, 1895. 2. 35. 9—11. p.
- Ballagi Béla*: Az ipartörvény magyarázata. Bp.: Franklin, 1886. XVIII. 368. p.
- Boroviczenyi Nándor*: A szociális tevékenység kézikönyve. Bp.: Szent István Társulat, 1907. VII. 400. p.
- Földes Béla*: Munkásvédelem és munkajog. Bpesti Sz., 1890. 64. 337—358. p.
- Földes Béla*: Munkástörvényhozás. Bp.: Politzer 1902. 210—235. p. (Közgazdasági értekezések, 2. köt.)
- Gaál Jenő*: A patriarchalizmus. Bp.: Pallas, 1902. (Közgazd. Lexikon. 3. köt.) 183—186. p.
- Gaál Jenő*: A munkásvédelem lehetőleg tüzetes szabályozása törvényekkel. Bp.: Kilián, 1907. (Szerző kisebb munkái. II. köt.)
- Gallai Marcel*: Az angol törvényes munkásvédelem. Közgazd. Sz., 1908. 32. 40. 445—460. p.
- Géber Antal*: Munkásvédelem a közszállítási szabályzatban. Bp.: Kilián, 1909. 20. p. (Törvényes Munkásvéd. Magyarorsz. Egy. kiadv. II.)
- Geöcze Sarolta*: Angol intézmények szociálpolitikai szempontból. M. Gazdák Sz., 1899. 4. 186—194. p.
- Hegedüs Sándor*: Iparunk és az ipartörvény. Bpesti Sz., 1880. 22. 350—370. p.
- Heltai Ferenc*: Az ipartörvény revíziója. Közgazd. Sz., 1883. 7. I.; 11—43.; II. 21—63.; III. 33—56.; IV. 54—73. p.
- Horváth Gusztáv*: Az ipartörvény revíziójához. Szocializmus. 1906—7. I. 628—635.; 654—657.; 697—700.; 761—769. p.
- Kerkápoly Károly*: Az ipartörvény módosításához. Nemzetgazd. Sz. 1877. I. 2. 73—92. p.
- Magyarország. Földművelésügyi miniszter*: Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1891—... évben. Bp.: Pallas, 1893—...
- Magyarország. Kereskedelemügyi miniszter*: A magyar királyi iparfelügyelők tevékenysége az 1899—... években. Bp.: 1901—...
- Mandello Gyula*. Munkásvédelem. Bp.: Pallas, 1901. 74. p. (Különlenyomat a Közgazd. Lexikon III. kötetéből.)
- Márkus Dezső*: Az ipartörvény (1884: XVII. t.-c.) és a reá vonatkozó joganyag. Törvények, rendeletek, joggyakorlat. Bp.: Franklin, 1912. 268. p.
- Marschan Géza*: A szociálpolitikai törvényhozás 1912-ben. Európa és Amerikai E. Á. Társad. Muz. Szemléje, 1913. 5. 159—170. p.
- Marschan Géza*: A szociálpolitikai törvényhozás 1913-ban. Európa és Amerikai Egyesült Államok. Társad. Muz. Sz., 1914. 6. 153—163. p.
- Matlekovits Sándor*: Az ipartörvény revíziója. Közgazd. Sz., 1913. 37. 49. 1—17.; 92—111. p.
- Méhely Kálmán*: A dolgozni kívánó munkások védelmének problémája. Bp.: Pátria, 1913. 45. p.
- Moldoványi István*: Munkásvédelem a svájci gyufagyárakban. Bp.: Gelléri és Székely, 1903. 31. p. (Különlenyomat az Iparegészségügy 1903. évf.)
- Moldoványi István*: A gyufagyári munkások védelme. Közgazd. Sz., 1904. 28. 31. 1—17.; 109—120.; 219—237. p.
- Pach Henrik*: Der ungarische Arbeiterschutz. Lpzg.: Vogel, 1909. 54. p. (Aus: Zeitschr. f. Soz. Medizin.)
- Pap Dávid*: Ipartörvény (1884: XVII. t.-c.) Bp.: Grill, 1909. 159. p.
- Pap Dezső*: Az ipari munkaviszony. Előadás. (Az ipartörvény-tervezet jogi főkérdésének jogászegyleti tárgyalása. III. füzet.) Bp.: Franklin, 1910. 77. p. (Magyar Jogászegyleti Ért. Új f. I. sz.)
- Sugár Ignác*: Az ipartörvény tervezete. Városi Sz., 1908. I. 264—276.; 849—860. p.
- Szakolczai Árpád*: Magyarország szociális törvényhozása. Előadás. Bp.: Franklin, 1897. 17. p. (Magyar Jogászegyl. ért. 125.)
- Szántó Menyhért*: Mezőgazdasági munkástörvényhozásunk kezdetei. Huszadik Század. 1900. I. 39—45. p.
- Szántó Menyhért*: Mezőgazdasági munkásvédő törvényhozásunk kezdetei. Közgazd. Sz. 1901. 25. 22—42. p.

Szántó Menyhért: A külföldi szociális törvényhozás. Munkásügyi Sz., 1910. 1. 424—431. p.

Szterényi (József): Protection légale des travailleurs en Hongrie. Bp.: Pesti kny., 1900. 114. p.

Szterényi József: A munkaviszony általános feltételeit szabályozó szerződés. Előadás. (Az új ipartörvény tervezet jogi főkérdéseinek jogászegyleti tárgyalása. I. füz.) Bp.: Franklin, 1908. (M. J. E. É. 294.)

Szterényi József: A szociális törvényhozás Magyarországon. Munkásügyi Sz., 1910. I. 389—395. p.

Telbisz Károly: Darányi Ignác munkásügyi törvényei. Magy. Gazd. Sz. 1924. 29. 175—182. p.

Varró J.: A munkásvédelmi törvények végrehajtása Magyarországon. Bp.: Pesti kny. 1908. 46. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarorsz. Egy. kiad. 7.)

(Lásd: I. 2.: Bányamunkáskérdés alatt is.)

2. Női és gyermekmunka.

Antal Sándor: A svéd munkásnők életviszonyai. Társad. Muz. É. 1911. 3. 21—35. p.

Báthory Nándorné: Hadiözvegyeink és leányaink jövője. 2. kiad. Bp.: 1917. 55. p.

Böhm Vilmos: A gyermekmunka szabályozásáról. Munkásügyi Sz. 1912. 623—30. p.

Bud János: Adalék a gyermekmunka köréből. M. Társadalomtud. Sz. 1912. 751—61. p.

Chyzer Béla: A gyermekmunka Magyarországon. Bp.: Országos Gyermekvédő Liga, 1909. 122. p.

Doleschall Alfréd: A gyermekvédelem ügyének törvényhozási szabályozása. Bp.: Franklin, 1893. 41. p. (Magyar Jogászegyleti Értekezések. 83.)

Engel Zsigmond: A gyermekvédelem alapkérdései. Bp.: Franklin, 1904. (J. E. É. 242.)

Engel Zsigmond: A gyermekvédelem bölcelete. Szociológiai tanulmányok a gyermekvédelemnek a szocializmussal és a Darwinizmussal való viszonyáról. Bp.: Deutsch, 1909. 414. p.

Fejérváry Imréné br.: A háború és a nők kereseti viszonyai. (Előadás

és vita.) Bp.: Benkő, 1915. 71. p. (Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egy. kiadv. 7.)

Ferenczi Imre: Ankét a gyermekmunka szabályozásáról. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 473—481. p.

Gelléri Mór: A nők munkaköre. Szege: Maróczy, 1878. 198. p.

György Aladár: Gyermekvédelem. Közg. Lex. I. köt. Bp.: Pallas, 1898. 756—760. p.

Heller Farkas: A nők éjjeli munkájának eltiltása és a nők. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 201—207. p.

Heller Farkas: A gyermekmunka szabályozása. Bp.: Pesti kny., 1911. 36. p.

Heller (Farkas): Die Kinderarbeit in Ungarn. Jena: Fischer, 1912.

Heller Farkas: A gyermekmunka szabályozása. Sajtó alá rend.: —. Bp.: Kilián, 1913. 236. p. (Törvényes Munkásvédelem Magyarorsz. Egy. kiadv. 25.)

Heller Farkas: Tanácskozás a gyermekmunkáról és az ólomkérdésről. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 807—810. p.

Heller Farkas: A gyermekmunka kérdése a salzburgi gyermekvédelmi kongresszuson. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 865—873. p.

Heller Farkas: Értekezés a gyermekmunkával kapcsolatos gyermekvédelmi feladatokról. Munkásügyi Sz. 1914. 5. 413—418. p.

Illésy György: A nők munkaképessége és munkajoga. Pest: Rosenberg 1871. 47. p.

Kemény Ferenc: Gyermekmunkások. Gyermekvédelem. 1909. 141—143; 156—161. p.

Kéthly Anna: A gyermekmunka és a gyermekmunkás. Szocializmus. 1923. 13. 486—491. p.

Kovács Aladár: Gyermekápolás Franciaország közigazgatásában. Közg. Sz. 1893. II. 381.

Krajcsik Soma: A gyermekvédelem Oroszországban. Bp.: Franklin, 1891. 22. p. (M. Jogászegyl. Ért. 63.)

Máday Andor: A női munka. Bp.: Pallas, 1899. 92. p.

Máday (Andor): Le droit des femmes en travail Etude sociologique. Paris: Giard & Brière. 1900. 260. p.

Máday Andor: Női munka. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1901. III. köt. 110—117. p.

- Máday Andor*: Die Frauenarbeit in Ungarn. Schweiz, Bl. f. Wirtsch. u. Sozialpolit. 1905. 14. 417—434. p.
- Máday (Andor)*: Le droit des femmes en travail. Paris: Giard & Brière. [1905.] 260. p.
- Moldoványi István*: A gyermekágyas munkásnők védelme. Közgazd. Sz. 1904. 28. 32. 957—963. p.
- Moldoványi István*: Az iparban foglalkoztatott gyermekmunkások védelme. Közgazd. Sz. 1904. 28. 32. 967—974. p.
- Pap Dezső*: A fiatalok munkásnők védelme. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 7—12. p.
- Pap Dezső*: A fiatal munkások és munkásnők védelme. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 6—14. p.
- Pap Dezső*: A gyermekmunka szabályozása. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 385—391. p.
- Ruffy Pál*: A magyar gyermekvédelem. Kath. Sz. 1920. 34. 321—336. p.
- Ruffy Pál*: A gyermekvédelem Magyarországon és a külföld. Kelet Népe. 1924. 1—2. sz. (17. p.)
- Ruffy Pál*: A Save the Children Fund gyermekfoglalkoztatói. Kelet Népe. 1924. febr. (5. p.)
- Szakoleczai Árpád*: A gyermekvédelem Magyarországon, tekintettel az 1898:XXI. törvényekre. Bp.: Franklin, 1899. (M. J. E. É. 176.)
- Szerdahelyi Sándor*: A magyar gyermekvédelem nyomora. Szocializmus. 1923. 1. sz. (9. p.)
- Vágó József*: Gyermekmunka. Közg. Lex. I. köt. Bp.: Pallas, 1898. 754—6. p.
- Zombory László*: Gyermekvédelem a háború alatt. Kath. Sz. 1916. 30. 126—136. p.
- (Lásd: II. 3. a): Munkaidő (általában) és II. 3. b): Éjjeli munka alatt is.)

3. Munkaidő.

a) Általában és összefoglalások.

- Fenyvessy József*: Munkaidő. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 746—752. p.)
- Fenyvessy József*: A normálmunkanap és a munkaközi szünetek. Huszad. Száz. 1902. 5. 520—541. p.
- Fenyvessy József*: A normálmunkanap és a munkaközi szünetek. Bp.: Révai és Salamon, 1906. 25. p. (A

Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 1. sz.)

- Gaál Jenő*: Jelentés a folytonos üzemek munkabeosztásával foglalkozott londoni nemzetközi értekezletéről. Bp.: Kilián, 1912. 23. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadv. 20. sz.)
- Gorove László*: A munkaidő kérdéséhez. Közg. Sz. 1899. 23. 309—336. p.
- György Aladár*: A munkaidő törvényes rendezése a művelt államokban. Közgazd. Sz. 1898. 22. 666—679; 721—740. p. 1899. 23. 73—85. p.

Jászai Samu: A rövidebb munkaidő gazdasági és erkölcsi hatása. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 317—320. p.

Koiss Géza: A vaskohók, hengerművek és üvegyárak munkaidejének a szabályozásáról. Bp.: Pesti kny. 1910. 10. p. (Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadv. 14.)

Pap Dezső: Az iparban alkalmazott nők munkaideje. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 19—25. p.

Varró István: Die Regelung der Maximal-Arbeitszeit der Frauen u. der Jugendlichen in Betrieben mit zehn oder mehr Arbeitern. Jena: G. Fischer, 1911. 10. p. Schriften der ung. Vereinigung F. gesetzl. Arbeiterschutz. 8. Heft.)

b) Éjjeli munka.

- Dóczi Sámuel*: Az iparüzemekben alkalmazott nők éjjeli munkájáról szóló 1911:XXIX. t.-c. Bp.: Orsz. Iparegy. 1912. 44. p.
- Heller Farkas*: A fiatalok éjjeli munkájának tilalmazása és részükre, valamint a nők részére maximális munkanapnak megállapítása. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 645—652. p.
- Máday Andor*: A nők éjjeli munkájának törvényes szabályozása. Huszad. Száz. 1903. 7. 262—288. p.

c) Nyolcórás munkanap.

- Antal István*: A nyolcórás munkaidő az olasz mezőgazdaságban. M. Gazdák Sz. 1922. 27. 542—549. p.
- Bernát István*: Nyolcórás munkaidő. Egészség. 1892. VI. könyv. 66—71. p.

d) Vasárnapi és ünnepnap szünetek.

Barth László: A vasárnapi munkaszünet közegészségi szempontból.

- Bp.: Lampel, 1876. 87. p. (Kiad. „Közegészségi Lapok” szerk.)
- Bernát István:* Vasárnapi munkaszünet. Egészség. 1889. III. könyv. 259—263. p.
- F. Csáky György:* Az ünnepi és vasárnapi munkaszünet. Bp.: Heisler, 1890. 92. p.
- Gaál Jenő:* A vasárnapi munkaszünet. (Képviselőházi beszéd. 1891. márc. 29.) Bp.: Kilián, 1907. (Szerző kisebb munkái. II. köt.)
- Hanauer A. István:* A vasárnapi munkaszünet. Kath. Sz. 1911. 25. 117—132; 243—258. p.
- Heller Farkas:* Törvényjavaslat a vasárnapi munkaszünetről. Munkásügyi Sz. 1914. 5. 377—387. p.
- Jellinek Henrik:* A munkaszünetnapokról. Bp.: Kilián, 1890. 27. p.
- Jezsovics J.:* A vasárnapi munkaszünet szabályozása hazánkban és külföldön. 216. p.
- Kossuth Ferenc:* Törvényjavaslat az ipari munkának vásár- és ünnepnap szüneteléséről. Előadói tervezet. Bp.: Athenaeum, 1908. 75. p.

4. Egészségügyi védelem.

- Baumgarten Nándor:* Ipari veszély. Bp.: Franklin, 1902. 32. p.
- Chyzer Béla:* A magyar agyagiparban előforduló ólommérgezésekről. Bp.: Pesti kny. 1908. 85. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 5. sz.)
- Chyzer Béla:* Az ólomfém-kérdés jelen állása. Társadalmi Muz. Ért. 1909. 1. 233—250; 343—359. p.
- Fáy Aladár:* A szociális egészségügy szerepe a szociális politikában. M. Munkásügyi Sz. 1921. 81—88. p.
- Friedrich Vilmos:* A phosphor okozta megbetegedések, különös tekintettel a magyarországi gyufagyári viszonyokra. Bp.: Pesti Könyvny. 1908. 276. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 4. sz.)
- Garbai Sándor:* Építőmunkások védelme Magyarországon. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 12—17; 73—78. p.
- Gaul Károly:* A közlőművek a balesetvédelem szempontjából. Bp.: Posner, 1916. 125. p. (Társad. Muz. kiadv. 32.)
- Gerster Miklós:* Gyáripari balesetek Magyarországon 1900—1905. Bp.: Markovits és Garai, 1907. 56. p.

- Győry Tibor:* Ipari munkások baleseteinek véleményezése 1497-ben. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 637—644. p.
- Heller Farkas:* Javaslatok az ólommérgezések elhárítására. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 453—459. p.
- Hlavács Kornél:* Milánói nemzetközi technikai kongresszus a munkásbalesetek elhárítására és az ipari egészségügy előmozdítására. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 425—430; 481—485. p.
- Hlavács Kornél:* Óvórendszabályok az ipari betegségek és balesetek elhárítására. Bp.: Iperegészségügy. 1914. VII, 590. p.
- Jezsovits János:* Az ipari alkalmazottak életének, testi épségének és egészségének védelme. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 589—594; 663—668. p. 1912. 3. 58—63. p.
- Lévai József:* A baleseti sérültek munkaképességének megállapításáról. Bp.: Pesti kny. 1915. 13. p. (A Munkásügyi Szemléből.)
- Pach Henrik:* Magyar munkásegészségügy. Bp.: Benkő, 1907. 238. p.
- Pach Henrik:* A malommunkások egészségügye és baleset elleni védelme. M. Társadalomtud. Sz. 1910. 3. 506—522. p.
- Sándy Gyula:* Az építkezési balesetekről. Bp.: Kilián, 1913. 14. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 24. sz.)
- Somogyi Manó:* A gyári balesetek. M. Nemzetg. 1884. 96. V. 201.
- Somogyi Emanuel:* Die Lage der Arbeiter in Ungarn vom hygienischen Standpunkte. Bp.: Schlesinger, 1891. 36. p.
- Szana Sándor:* Az új ipartörvény közegészségügyi szempontból. M. Gy. O. Sz. közl. 45. Bp.: 1908. XII. 30. p.
- Szántó Menyhért:* Balesetügyi, ipar-egészségügyi és munkásjóléti kiállítás Budapest. Közgazd. Sz. 1907. 31, 38. 650—660. p.
- Szegedy-Maszácz Elemér:* A munkásvédelem feladatai a tuberculosis-ellenes küzdelemben. Közgazd. Sz. 1904. 28, 32. 779—795; 840—853. p.
- Vályi Sándor:* A baleseti sérültek munkaképességének megtartása és értékesítése. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 186—192; 245—251. p.
- Vámbery Rusztém:* Építkezési baleset és a büntetőtörvény. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 653—7. p.

Vázsonyi Jenő: Védelmet a balesetek ellen. Bp.: Polytechnikai Sz. 1900 35. p.

Vázsonyi Jenő: A balesetveszedelemről. Bp.: Műszaki irod. és nyomdai r. t., 1904. 34. p.

(Lásd: II. 1.: Munkásvédelem (általános rész), II. 2.: Női és gyermekmunka, II. 7. b): Iparfelügyelet és II. 7. d) Társadalmi múzeumok alatt is.)

5. Bérvédelem.

Agoston Péter: Szükséges-e és mily irányban a munkabérszerződésből eredő követelések biztosítása? Munkásügyi Sz. 1911. 2. 496—501. p.

Giesswein Sándor: A bérminimum törvényes szabályozása. (Előadás.) Bp.: Benkő, 1917. 25. p. (Munkanélküliség Ell. Küzd. Magyarorsz. Egy. kiadv. 14.)

Pap Dezső: Szükséges-e és mily irányban a szolgálati szerződésből eredő követelések biztosítása? Munkásügyi Sz. 1911. 2. 529—34; 557—64; 594—600; 627—632. p.

Szladits Károly: A mezőgazdasági munkások munkabérvédelme. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 724—728. p.

Szladits Károly: A munkabér védelme a munkaviszonyon kívül álló személyekkel szemben. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 709—713. p.

6. Nemzetközi munkásvédelem.

Balogh Andor: A munkaügy nemzetközi szervezete. M. Külügyi Sz. 1923. I—II. sz. (6. p.)

Fenyvessy Adolf: A nemzetközi munkásvédő értekezlet. Nemzetgazd. Sz. 1890. 14. 667—696. p.

Ferenczi Imre: A Munkanélküliség Elleni Küzdelem Nemzetközi Egyesületének bizottsági ülése. (Zürich: 1912. szeptember 5, 6.) Munkásügyi Sz. 1912. 3. 729—734. p.

Ferenczi (Imre): Die vierte internationale Arbeitskonferenz. Jena: Fischer, 1923. (Aus Weltwirtschaftliches Archiv Bd. 19. H. 1. 72—86. p.)

Gaál Jenő: Jelentés a Nemzetközi Törvényes Munkásvédelmi Egyesületnek 1906. évi szeptember 26—29. napjain Genfben tartott nagygyűléséről. Bp.: Révai, 1907. 27. p. (A

Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 2. sz.)

Gaál Jenő: Jelentés a Nemzetközi Törvényes Munkásvédelmi Egyesületnek 1908. évi szeptember 28—30. napjain Luzernben tartott nagygyűléséről. Bp.: Kilián, 1909. 24. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 10. sz.)

Gaál Jenő: Jelentés a Nemzetközi Törvényes Munkásvédelmi Egyesületnek 1910. évi szeptember 28—30. napjain Luganóban tartott nagygyűléséről. Bp.: Kilián, 1911. 26. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 16. sz.)

Gaál Jenő: Jelentés az 1912. szeptember 6—12-én Zürichben tartott szociálpolitikai nemzetközi tanácskozásokról. Bp.: Kilián, 1912. 62. p. (A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 21. sz.)

György Aladár: A munkásvédelemnek nemzetközi jellegűvé alakulása. Közgazd. Sz. 1899. 23. 765—776. p.

Heller Farkas: A luganói nagygyűlés tárgyai. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 549—555. p.

Heller Farkas: A luganói nagygyűlés eredményei. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 651—660. p.

Heller Farkas: A Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének zürichi nagygyűlése. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 655—670. p.

Heller Farkas: A nemzetközi munkásvédelem. Társadalomtud. 1921. 1. 391—405. p.

Heller Farkas: Magyarország és a nemzetközi munkásügyi szervezet. Közgazd. Sz. 1923. 47. 66. 587—589. p.

Heller Farkas: Az 1922. évi genfi munkaügyi konferencia. M. Munkás Sz. 1923. 103—109. p.

Heller, Wolfgang: Ungarn und die Epoche des neuen internationalen Arbeitsschutzes. Soz. Prax. 1924. 118—120; 138—140. p.

Kertész M.: A prágai nemzetközi szociálpolitikai kongresszus. Szocializmus. 1924. 12. 478—481. p.

Máday Andor: A törvényes munkásvédelem nemzetközi szabályozása. (Böv. különlenyomat a Társadalmi Múzeum Értesítőjéből.) Bp.: Posner, 1910. 45. p.

Pap Dezső: A nemzetközi munkaügyi szervezet működése. Közgazd. Sz. 1922. 16. 64. 337. p.

Pap Dezső: A nemzetközi munkaügyi szervezet működése. M. Munkás Sz. 1922. 161—176. p.

Pap Dezső: A nemzetközi munkaügyi szervezet és Magyarország. Bp.: Magy. Nemz. Szövets. 1925. 27. p. (M. Nemz. Szövets. könyvtára. 9.)

Szterényi József: A munkásvédelem nemzetközi vonatkozásai. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 861—863. p.

7. A munkásvédelem szervei.

a) Népjóléti minisztérium és munkaügyi hivatalok.

Batthyány Tivadar gr.: Népjóléti minisztérium. Bp.: Franklin, 1918. 61. p.

Gaál Jenő: A munkásügyi hivatalról. Bp.: Kilián, 1918. 28. p. (Törvényes Munkásvédelem Magyarorsz. Egy. 29.)

Pető Pál: A munkaközvetítés és a népjóléti hivatalok szervezése a vidéki városokban. Bp.: Benkő, 1918. 23. p. (Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete. 15. sz.)

b) Iparfelügyelet.

Andor Endre és Bokor Gusztáv: Iparfelügyelet. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 71—78. p.)

Gaál Jenő: Főrendiházi jelentés az iparfelügyelők tevékenységéről 1913-ban. (Főrendiház iratai 1916.)

Heltai Ferenc: Az iparfelügyelői intézmény Németországban. Bpi Sz. 1881. 28. 467—473. p.

Hlavács Kornél: Az iparfelügyelők tevékenysége 1909. évben. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 685—689; 718—721; 783—791. p.

Hlavács Kornél: Az iparfelügyelők tevékenysége 1910-ben. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 209—213; 281—284; 317—319; 391—395. p.

Hlavács Kornél: Az iparfelügyelők tevékenysége az 1912. évben. Munkásügyi Sz. 1914. 5. 388—392; 418—422. p.

Matlekovits Sándor: Az új ipartörvény-tervezet taglalása. Bp.: Singer és Wolfner, 1908. 98. p.

Moldoványi István: A magyar iparfelügyelői intézmény fejlődése. Bp.: Neumayer, 1899. 13. p. (Különlenyomat a „Magyar Ipar“ 1899. évi június hó 4. számából.)

Moldoványi I.: Az ipari és gyári alkalmazottaknak baleset elleni védelméről és az iparfelügyelőről. Bp.: Pesti kny. 1899.

Somogyi Manó: Gyárfelügyelet és munkásviszonyok. Magyar Nemzetgazd. Sz. 1891. 11—12; 18—19; 27—29; 35—37. p.

Steinacker (Ödön) & Krejcsi (Rezső): XXVIII. Gesetzartikel v. J. 1893 über den Schutz der in Gewerblichen und Fabriksbetrieben Beschäftigten gegen Umfälle u. über die Gewerbeinspektoren. Bp.: Ráth, 1894. 20. p.

Székelly Artur: Az iparfelügyelet mérlege. Szocializmus. 1911—12. 6. 220—227. p.

Szilágyi Gyula: Die Betriebskontrolle der Spiritusfabrikation. Berlin: Brandt, 1907. XV, 457. p.

c) Munkáskamarák.

Ferenczi Imre: A munkáskamarák megteremtése. Közgazd. Sz. 1907. 31, 38. 661—675. p.

Moldoványi István: Munkáskamarák. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 785—797. p.)

Pereszlenyi Pál: Munkáskamarák. Bp.: Saj. kiad. 1918. 24. p.

Rónai Zoltán: A munkásság törvényes érdekképvisellete. Munkásü. Sz. 1918. 9. 335—344. p.

d) Társadalmi múzeumok.

Fenyvessy József: A Musée Social. Közgazd. Sz. 1899. 23. 493—501. p.

Mandello Gyula: Társadalmi múzeum és munkásstatistika. Bp.: 1900. 20. p. (Bpi Szemléből.)

Navratil Ákos: Jelentés a Társadalmi Múzeum berendezéséről és annak első évi munkásságáról. Bp.: Társad. Múz. kiad. 1903. VIII, 347. p.

Navratil Ákos: A társadalmi múzeumi intézmény külföldön és hazánkban. Közgazd. Sz. 1903. 27, 30. 820—834. p.

Szántó Menyhért: A magyar Társadalmi Múzeum feladatai. Közgazd. Sz. 1907. 31, 37. 361—376. p.

Szántó Menyhért: Tájékoztató a magyar orvosok és természetvizsgálók veszprémi vándorgyűlése alkalmával a Társadalmi Múzeum által rendezett népegészségügyi kiállításról. 2. kiad. Bp.: Pesti kny., 1912. 46. p. (Társad. Múz. kiadv. 18.)

Szántó Menyhért: Tájékoztató a Társadalmi Múzeum által rendezett népegészségügyi kiállításról. Bp.: Pesti kny., 1913. 94. p. (Társadalmi Múzeum kiadv. 20.)

Szántó Menyhért: Tájékoztató a Társadalmi Múzeum által Magyar-óvárott rendezett népegészségügyi kiállításról. Bp.: Pesti kny., 1914. 35. p. (Társad. Múz. kiadv. 24.)

Szántó Menyhért: The Museum of social Service in Budapest. 1914. 11. p. (Társad. Múz. kiadv. 26.)

e) *Szociális telepek, munkáskaszinók, munkásoktatás.*

Agoston A.: A nemzetközi munkásoktatás. Szocializmus. 1924. 10. 392—8. p.

Czakó A.: A munkástovábbképzés kérdéséhez. Szocializmus. 1924. 8. 312—6. p.

Czettler Jenő: A svéd népfőiskola. Bp.: Magyar Gazdaszövetség.

Erődi Béla: A főiskolai szociális telep pedagógiai vonatkozásai. Bp.: Franklin, 1912. 11. p.

Földes Béla: Az angol egyetemek és a munkásügy, különös tekintettel a Toynbee Hallra. Bp.: Pfeifer, 1892. 13. p.

Földes Béla. A University Extension jelentősége. Bp.: 1902.

Heller Farkas: Munkáskaszinók. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 797—8. p.)

Szabó Ervin: Munkásképzés és munkáltató érdeke. Bp.: Városi kv. 1917. 15. p. (A Magy. Gyáriparból.)
Varsányi Géza: Népháza, Settlement, Volksheim. Bp.: 1912. 22. p. (Társad. Múz. kiadv. 17.)

8. Munkásjóléti intézmények.

Bányász László: Munkásviszonyok és munkásjóléti intézmények a m. kir. dohánygyárakban. Közgazd. Sz. 1906. 30. 36. 577—590; 805—829. p.

Cséri János: Munkásjóléti intézmények a vasútnál. Bp.: Brózsza, 1906. 16. p. (Különleny. a „Klinikai Füzetek” 1906. évi ápr. füzetéből.)

Fischer Elemér: A Skoda-művek pilseni munkásjóléti intézményeiről. Társad. Múz. Sz. 1914. 6. 284—294; 377—396. p.

Kiss János: Jóléti intézmények a vasútnál. Bp.: Wodianer, 1909. 102. p.
Moldoványi István: A bajorországi ipar munkásjóléti intézményei. Közgazd. Sz. 1907. 31, 38. 612—626. p.

Pach (Henrik): Die Wohlfahrts-einrichtungen in d. klg. ung. Staats-eisenfabriken. Berlin: Heymann, 1908. 10. p.

Szántó Menyhért: Munkásjóléti intézmények. Társad. Múz. Ért. 1909. 1. 3—16. p.

Zsigmond Arpád: Bányamunkásjóléti intézmények és védelmi eszközök. Társad. Múz. Ért. 1909. 1. 117—125; 181—194. p.

(Lásd: II. 4.: Egészségügyi védelem alatt is.)

III. Munkásbiztosítás.

1. Általános rész.

Alapy Győző, *Baumgarten Nándor*, *Vályi Sándor*: Reformatio in pejus. Munkásügyi Sz. 1912. 284—91; 649—54; 717—23. p.

Alapy Viktor: Munkásbiztosítás érvényben levő jogszabályai. Bp.: Hellas, 1922. 224. p.

Ballai Lajos: A kötelező munkásbiztosítás útján nyerhető adatok felvételének bírálata. Bp.: Hungária könyvny., 1894. 16. p.

Balogh Elemér: Mezei munkások biztosítása Franciaországban. M. Gazdák Sz. 1898. 3. 402—6. p.

Bartók János: A munkásbiztosítás mizériái. Magyar Figyelő. 1913. 253—68. p.

Bokor Gusztáv: Die neuen ungarischen Arbeiterversicherungsgesetze. Zges. Versich. Wesen. 1907. 702—9. p.

Bosányi (Endre): Die ungarische Arbeiterversicherung. (Gesetze und Verordnungen.) Bp.: Grill, 1907. XV, 129. p.

Böhm Vilmos: Munkásbiztosítási terhek. Szocializmus. 1913. 444—50. p.

Diószeghy József: A munkásbiztosítás. Közgazd. Sz. 1920. 44. 62. 53—75. p.

Ecseri Lajos: A munkásbiztosítás kérdése. Bp.: Franklin, 1883. 45. p.

- Ecseri Lajos:** A munkássegélyezés ügye Magyarországon, tekintettel a munkásbiztosítás kérdésére. Bp.: Pesti kny., 1884. 172. p.
- Edvi Illés László:** A munkásbiztosítás bajai. Bpesti építőmest., kőműves-, kőfaragó- és ácsmest. ipartest. évkönyvéből. Bp.: 1915. 41. p.
- Enyedi Lukács:** A munkásbiztosításokról. Nemzetgazd. Sz. 1889. 13. 172—195. p.
- Gaál Jenő:** A munkásbiztosítás felel-jen meg saját viszonyainknak. (Parlamenti beszéd 1891 febr. 3-án.) Bp.: Kilián, 1907. (Szerző kisebb munkái, II. köt.)
- Garbai Sándor:** A munkásbiztosítás-ról. Szocializmus. 1911. 207—16. p.
- Halász Aladár:** A munkásbiztosítás kézikönyve. Az 1907:XIX. t.-c. ma-gyarazata a vonatkozó teljes jog-anyag feldolgozásával. [1909.] 3. kiad. Bp.: Munkásügyi Sz. 1916. 426. p.
- Hatvany József:** A munkásbiztosítás reformja. (Előadás.) Bp.: Pallas, 1908. 39. p.
- Herczeg F.:** Munkásbiztosítás a ma-gyar szent korona országaiban. Bp.: Pátria, 1911. 31. p.
- Kálmán Mihály:** A munkásbiztosítás reformjához. M. Munkás Sz. 1923. 82—92. p.
- Kálmár Jenő:** A munkásbiztosítási törvény (1907:XIX. t.-c.) törvény-hozási előmunkálatai. Szabadka: Hungária, 1916. 444. p.
- Kiss Adolf:** Munkásbiztosítás Ma-gyarországon. Szocializmus. 1906—1907. 1. 38—44; 112—118; 151—156; 206—213; 277—283; 314—318; 338—343; 411—416. p.
- Kiss Adolf:** A munkásbiztosítás szer-vezete. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 266—275. p.
- Kiss Adolf:** Háború és munkásbizto-sítás. Munkásügyi Sz. 1915. 6. 155—172. p.
- Kiss Adolf:** A magyarországi mun-kásbiztosítás a háború alatt. Társad. Műz. Sz. 1918—1919. 10—11. 3—23. p.
- Lévai Tibor:** A munkásbiztosítási törvény (1907:XIX. t.-c.) és válasz-tott bírósági eljárás. Kiegészítve a von. jogesetekkel és rendeletekkel. Bp.: Ráth, 1912. XII. 463. p.
- Méhely Kálmán:** Munkásbiztosítá-sunk. Bp.: Pátria, 1914. 140. p.
- Méhely Kálmán:** A képviselőház a munkásbiztosításról. Munkásü. Sz. 1917. 8. 59—68. p.
- Mihályfi Dezső:** Az 1913. és 1914. évi baleseti járulékkirovások. Munkás-ügyi Sz. 1915. 6. 361—366; 413—420. p.
- Mihályfi Dezső:** Az 1915. évi baleseti járulékkirovás a felosztó-kirovó üzletágban. Munkásügyi Sz. 1916. 7. 448—453. p.
- Pach Henrik:** A magyar munkás-biztosítás mérlege 1909-ről. Bp.: Klny. a „Gyógyászat“ 1911. 8. sz.-ból. 10. p.
- Pach Henrik:** A magyar munkás-biztosítás 1911-ben. Társad. Műz. Szemléje. 1913. 77—83; 200—206. p.
- Pap Géza:** A munkásbiztosítási tör-vény reformjához. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 261—267. p.
- Pap Géza:** Az állami munkásbiztosí-tási hivatal judikaturája. Munkás-ügyi Sz. 1911. 2. 402—8. p.
- Pap Géza:** Munkásbiztosítási önkor-mányszat és állami felügyelet. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 41—6. p.
- Pap Géza:** A munkásbiztosítás hatás-köri kérdéseiről. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 51—58. p.
- Pap Géza:** Nemzetközi munkásbizto-sítási értekezetlet. (Zürich, 1912. szeptember 10—11.) Munkásügyi Sz. 1912. 3. 691—703. p.
- Pap Géza:** Munkásbiztosítási jog-gyakorlat. Munkásügyi Sz. 1914. 5. 145—150. p.
- Pap Géza:** A háború és a munkás-biztosítás. A Munkánélkülség Ell. Küzd. III. 1914. október. 5—10. p.
- Pap Géza:** Törvényhozásunk és munkásbiztosítás. Munkásügyi Sz. 1917. 8. 69—80. p.
- Pap Géza:** A módosított munkás-biztosítási törvény. Bp.: Munkás-ügyi Sz. 1918. 283. p.
- Pap Géza:** A munkásbiztosításról. Munkásügyi Közl. 1924. 11. 1—3. p.
- Pap Géza:** Munkásbiztosításunk a háború és a háborút követő évek-ben. Közgazd. Sz. 1925. 49, 68. 590—614. p.
- Ráth Zoltán:** A munkásbiztosítás hazánkban. Nemzetgazd. Szemle. 1891. 15. 54—75. p.
- Ráth Zoltán:** Munkásbiztosítás. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 768—773. p.)

- Sarkadi Ignác:* A munkásbiztosító törvény (1907:XIX. t.-c.) magyarázata és gyakorlati rendszere. Bp.: Pallas, 1907. 285. p.
- Sasvári József:* Háborús munkásbiztosítási jogkérdések. Munkásügyi Sz. 1915. 6. 172—187. p.
- Schulcz Ágost:* A felsőbb bíróságok és hatóságok munkásbiztosítási ügyekben hozott elvi jelentőségű határozatainak tára. 1908—1911. Bp.: Franklin, 1912. 994. p.
- Sigmond Andor:* Szemelvények a munkásbiztosítás köréből. Magyar Társadalomtud. Sz. 1913. 489—519. p.
- Somló Jenő:* A magyar munkásbiztosítás tíz éve. Közgazd. Sz. 1918. 42. 60. 573—609. p.
- Szladits Károly:* Munkásbiztosítás és magánjogi kártérítés. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 3—10; 49—53; 157—163; 296—299; 329—335; 357—361. p.
- Szontágh Jenő:* Munkásbiztosítás Ausztriában és Németországban, von. magyar viszonyokra. Szolnok: Hay, 1905. 98. p.
- Szontágh Jenő:* Az új munkásbiztosítási törvényjavaslat ismertetése és méltatása. Bp.: Európa, 1906. 36. p.
- Szterényi József:* Die Arbeiterversicherung in Ungarn. Bp.: Internat. Arbeiterversicherungskongress. 1905. 91. p.
- Szterényi József:* A munkásbiztosítás törvényes rendezése Magyarországon. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 833—847. p.
- Szterényi József:* A munkásbiztosítás Magyarországon. Munkásügyi Sz. 1915. 6. 33—37. p.
- Tisza István:* A választójog reformja és az ipari munkások. Magyar Figyelő. 1912. 249—256. p.
- Vályi Sándor:* Tanulmányok a magyar munkásbiztosítási jog köréből. Bp.: Különleny. a Munkásügyi Szemléből. (Kiadó nincs.) 1911. 27. p.
- Varga J.:* Az angol szociális biztosítás. Munkásügyi Sz. 1917. 8. 149—54. p.
- Weltner Jakab:* A háború és munkásbiztosítás. Huszad. Száz. 1914. 30. 214—217. p.
- Zuborszky István:* A munkásbiztosítás. M. Munkás Sz. 1922. 135—144; 189—200. p.

2. Betegség és baleset esetére szóló biztosítás.

- Alapy Győző:* Az anyagi baleset-kártalanítási jog módosítása. Bp.: Világosság, 1910. 47. p.
- Alapy Győző:* A gyermekek járadéka (ipari baleset esetén). Munkásügyi Szemle. 1911. 567—71. p.
- Andor Endre:* A munkásbetegsegítés kölcsönössége érdekében kell-e nemzetközi egyezmény? Közgazd. Ért. 1911. 567—729. p.
- Andor Endre:* Munkásbalesetbiztosítási viszonyosság Magyarország és Ausztria között. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 175—180. p.
- Balog Arnold:* Munkások balesetbiztosítása. Tekintettel a törvényjavaslatra. Bp.: Franklin, 1906. 24. p.
- Baumgarten Nándor:* A munkások baleset elleni biztosításáról szóló javaslat. Előadás. Bp.: Franklin, 1903. 35. p. (Magyar Jogászegyleti értekezések. 224.)
- Bokor Gusztáv:* Az ipari munkások baleset ellen való biztosítása. Közgazd. Sz. 1903. 27. 30. 848—860; 936—956. p.
- Bokor Gusztáv:* 1907:XIX. t.-c. az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról. 2. A végrehajtási rendeletekkel bőv. kiad. Bp.: Ráth, 1907. XI, 180. p.
- Bród Miksa:* A lipcei betegsegélyzőpénztár tagjainak megbetegedési és halandósági viszonyai. Társad. Múz. Ért. 1911. 3. 465—482; 623—649. p.
- Buday László:* A Magyar Korona Országainak Betegsegélyzőpénztárai 1898-ban. Bp.: 1901. 125. p. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új évfolyam. XXV. köt.)
- Flórián Károly:* A betegség, gyermekágy és halálozás esetén nyújtandó segélyek az 1907:XIX. t.-c. szerint. Bp.: Benkő, 1909. 36. p. (Bőv. lenyomat a Közg. Sz. 1908. 32. évfolyamából.)
- Gallai Marcell:* A magyarországi szociális balesetbiztosítás költségei. Előadás. Munkásügyi Sz. 1914. 5. 187—224. p.
- Gerő Lajos:* Betegsegélyezés (betegsegélyző pénztárak). Közg. Lex. I. köt. Bp.: Pallas, 1898. 360—364. p.

- Hahn Dezső:** Az ipari betegségek biztosítása. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 829—836; 864—873. p.
- Hahn Dezső:** A baleseti sérülések következményeinek megszokása. Munkásügyi Sz. 1915. 6. 250—255; 280—288. p.
- Harkányi József:** A baleseti veszély és a balesetbiztosítási veszélyességi táblázat. Közgazd. Sz. 1908. 32, 39. 310—321. p.
- Harkányi József:** Az ipari balesetbiztosítás költségeinek fedezése. Társad. Múz. Ért. 1909. 1. 269—278. p.
- Harkányi József:** Az új baleseti veszélyességi táblázat. Munkásügyi Sz. 1918. 9. 66—77; 165—174. p.
- Kármán Elemér:** A betegsegélyző-pénztárak statisztikája 1893—1898-ig. Közgazd. Sz. 1900. 24. 690—700. p.
- Krejcsi Rezső:** Baleset elleni biztosítás. Közg. Lex. I. köt. Bp.: Pallas, 1898. 303—307. p.
- Láng Lajos:** A munkások biztosítása baleset ellen Ausztriában. Nemzetgazd. Szemle. 1889. 13. 58—71. p.
- Magyarország. Állami munkásbiztosítási hivatal.** A m. kir. állami munkásbiztosítási hivatalnak az 1907. évi XIX. t.-c. 177. §-a alapján a kereskedelemügyi m. kir. miniszter elé terjesztett jelentése a kerületi munkásbiztosító pénztárak s a vállalati és magánegyesületi betegsegélyző pénztárak 1907—, évi működéséről. Bp.: Pátria, 1910—.
- Magyarország. Országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztár** első —, évi jelentése. (1908—.) Bp.: Pesti Könyvny., 1909—.
- Mihályfi Dezső:** Üzembesorozás és járulékkirovás. Az 1907:XIX. t.-c. alapján balesetbiztosításra kötelezett üzemek veszélyességi osztályokba való sorozása és a baleseti járulékkirovás gyakorlati ismertetése. Bp.: Munkásügyi Sz. 1917. 382. p.
- Navratil Ákos:** Tanulmányok a balesetbiztosítás köréből. Bp.: Athenaeum, 1903. 144. p.
- Navratil Ákos és Sztéryi József:** A munkások baleset ellen való biztosítása. 1—2. köt. Bp.: 1903.
- Pap Géza:** A külföldiek betegségi és balesetbiztosítása Magyarországon. Bp.: Pesti Könyvny., 1910. 20. p. (Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egy. kiadv. 13. sz.)
- Pikler J. Gyula:** Az országos munkás betegsegélyző és balesetbiztosító pénztár betegsegélyezési anyagának statisztikai értékesítése. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 725—732; 762—6. p.
- Poór Jakab:** Előadási javaslat az ipari munkásoknak balesetre való biztosításáról. Bp.: Bpi Keresk. és Iparkamara. 1902. 160. p.
- Schulz Ágost:** A mozgópostai alkalmazottak vasúti baleseti kártalanítása. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 677—684; 714—717. p.
- Steinacker Ödön és Krejcsi Rezső:** 1893:XXVII. t.-c. az ipari alkalmazottaknak baleset elleni védelméről és az iparfelügyelőkről. Magyarázattal. Bp.: 1893. 22. p.
- Szabados Zádor:** New-York állam balesetbiztosítási törvénye. Munkásügyi Sz. 1915. 6. 494—500. p.
- Szladits Károly:** Az üzemlátogatók önkéntes balesetbiztosításának kérdéséhez. Munkásügyi Sz. 1911. 2. 139—144. p.
- Vályi Sándor:** A baleseti részjáradék és a szociálpolitika. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 88—94. p.
- Vályi Sándor:** Az ifjómunkások baleseti kártalanítása. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 285—291; 320—326. p.
- (Lásd: I. 4.: Ipari munkáskérdés alatt is.)

3. Anyasági biztosítás.

- Pap Géza:** Anyasági biztosítás. Munkásügyi Sz. 1916. 7. 86—99. p.
- Reinitz Ernő:** Anyaságbiztosítás. Huszadik száz. 1916. 33. 126—132. p.
- Sebők Dezső:** Anyasági biztosítás. Bp. Rovo ny., 1917. 82. p.
- Szana Sándor:** Anyasági biztosítás vagy népbiztosítás. Munkásügyi Sz. 1917. 8. 441—8. p.
- Szántó Menyhért:** Anyasági biztosítás. Bp.: Posner, 1914. 8. p.

4. Aggkor és rokkantság esetére szóló biztosítás.

- Goldziher Károly:** Nyugdíjbiztosítás. Előadás. Bp.: Szabad Lyceum, 1919. 95. p.
- Hipper Sándor:** A magyarországi munkások rokkant- és nyugdíj-egyletének 25 éves története. 1893—1918. Bp.: Magyarorsz. munkások rokkantegyl. 1918. 231. p.

Korányi Frigyes: Aggkor és rokkantság elleni biztosítás. Közg. Lex. I. köt. Bp.: Pallas, 1898. 86—96. p.

5. Munkanélküliség esetére szóló biztosítás.

Andor Endre: A munkaközvetítés és a munkanélküliség elleni biztosítás Angliában. Közgazd. Sz. 1921. 45. 63. 484—508. p.

Malasits Géza: Állami munkásközvetítés és munkanélküli biztosítás Angliában. Szocializmus. 1912—3. 7. 535—541. p.

Somogyi Manó: Munkanélküliség esetére való biztosítás. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 761—5. p.)

6. Gazdasági munkások és cselédek biztosítása.

Csillag Gyula: Gazdasági cselédügy, és a munkás- és cselédbiztosítás rendezése. Magyar Gazdák Szemléje. 1896. 1. 94—104. p.

Fáy Gyula: Az Országos Gazdasági munkás- és cselédsegélypénztár. Bp.: Orsz. Közp. Közs. ny. 1904. VII. 112. p.

Fáy Gyula: Gazdasági munkások és cselédek biztosítása Németországban. Bpi Sz. 1909. 137. 372—392. p.

Fáy Gyula: A gazdasági munkások biztosítása. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 302—305; 407—8. p.

Fáy Gyula: A háború hatása a gazdasági munkások biztosítására. Munkásügyi Sz. 1915. 6. 46—48. p.

Mattyasovszky Miklós: A gazdasági munkások és cselédek biztosítása. Közgazd. Sz. 1903. 27. 29. 353—365. p.

Návay Lajos: Gazdasági munkás- és cselédsegély-pénztárak szervezése. Közgazd. Sz. 1901. 25. 35. 85—94. p.

Návay Lajos: A mezőgazdasági munkás- és cselédpénztár. Bpi Sz. 1905. 123. 76—95. p.

Sasvári József: A gazdasági munkások biztosítása. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 356—362. p.

Szántó Menyhért: Mezőgazdasági munkások baleset- és rokkantsági biztosítása. Huszad. Száz. 1900. 1. 454—460. p.

Tallian Béla: Törvényjavaslat a munkások és cselédek sorsának betegség, baleset, rokkantság és aggkor esetére való biztosításról. Bp.: Pátria, 1896. 37. p.

IV. Munkásmozgalom és bérharc.

1. Munkásmozgalom általában.

Bolgár Elek: A gazdasági munkásmozgalom fejlődéséhez. Trade unionizmus és industrial unionizmus. Huszad. Száz. 1908. 17. 417—434. p.

Ferenczi Imre: A magyar ipari munkásság szakszervezeti mozgalmi és sztrájkjai. Közgazd. Sz. 1906. 30. 35. 39—54; 122—131; 185—197; 251—271. p.

Ferenczi Imre: Das Koalitionsrecht in Ungarn. Ein Beitrag zur Geschichte der Arbeiterbewegung. Tübingen: Mohr, 1908. p. 180—220. (Aus: Arch. f. Sozialwiss. 26. 1.)

Ferenczi Imre: A munkások szervezkedése. Bevezetés a munkáskérdés ismeretébe. (Sztrájk és szociálpolitika. I. 1907. címlapkiadás.) Bp.: Grill, 1919. XIII. 529. p.

Földes Béla: A munkásmozgalom legújabb iránya. Bp.: Pesti könyvnyomda, 1873. 12. p.

Géber Antal: Az utolsó évek munkásmozgalmi Magyarországon. M. Társadalomtud. Sz. 1909. 2. 466—491; 543—567. p.

Hegedüs Loránt: Az angol munkásmozgalom iránya. (Felolvasatott a Társadalomtudományi Társaság október 17-i ülésén.) Huszad. Száz. 1902. 6. 361—376. p.

Király Albert: Zwei Jahre Arbeiterbewegung in Ungarn. Wien: Arbeiter Buchh. 1922. 32. p. (Probleme der proletarischen Revolution. Nr. 11.)

Korrig Béla: Az ipari békéről. Bp.: Áll. nyomda, 1925. 59. p. (A Munkanélküliség Ell. Küzdelem Magyarországi Egyesületének kiadv.)

Külföldi Victor: A munkásmozgalom alapjai. Jacoby János nyomán. 2. kiad. Bp.: 1877.

Ladányi Rezső: A földmunkásmozgalom Magyarországon. Szocializmus. 1907—8. 2. 15—26; 57—63; 134—145. p.

- Mailáth József*: Magyar munkásmozgalmak és szociális tevékenység. M. Gazdák Sz. 1904. 9. 511—528; 594—604; 670—680. p.
- Mandello (Gyula)*: Le mouvement social en Hongrie. Paris: Giard et Brière, 1894. 16. p. (Extrait de la Revue Internationale de Sociologie. 1894.)
- Mandello Gyula*: Le mouvement social en Hongrie. Paris: Giard, 1894. 16. p. (Extr. de la Revue intern. de Soc.)
- Ottlik László*: A semleges munkásmozgalom az Egyesült Államokban. M. Munkás Sz. 1922. 33—39. p.
- Ottlik László*: Az angol munkásmozgalom szelleme. M. Munkás Sz. 1922. 1—2. sz. (7. p.)
- Pór Ödön*: Az olasz palackfúvók szakszervezeti és szövetségi mozgalmak. Huszad. Száz. 1911. 23. 508—524; 639—652. p.
- Révész Mihály*: A magyarországi munkásmozgalom története. 1867—1913. — Bp.: Népszava, 1913. 93. p.
- Szabó Ervin*: Visszapillantás az 1902. évi munkásmozgalomra. Bp.: Politzer, 1903. 20. p. (A Huszadik Századból.)
- Szabó Ervin*: A munkásmozgalom 1903-ban. Bp.: Politzer, 1904. 25. p. (Huszadik Század könyvt. 2.)
- Szabó Ervin*: A tőke és a munka harca. Bp.: Politzer, 1911. 126. p.
- Takács József*: A földmunkásmozgalom célja és közelebbi feladata. Bp.: Népszava, 1922. 64. p.
- Weltner Jakab*: Tíz év. A szervezkedésről. Bp.: Krammer és Erhardt, 1903. 32. p.
- Zigány Zoltán*: A szakszervezeti munkásmozgalom. Huszad. Század. 1900. 2. 161—167. p.
- (Lásd: I. 3.: Mezőgazdasági munkáskérdés alatt is.)
- nak fejlődése. Közgazd. Sz. 1905. 29, 34. 765—784; 837—853. p.
- Ferenczi Imre*: Munkásaink szakszervezeti joga és mozgalmak történeti kialakulásukban. Bp.: Pesti kny., 1906. 96. p.
- Földes Béla*: John Stuart Mill és a Trade Unions. Bp.: Grill, 1914. 324—7. (Közgazdasági Értekezések. Új sorozat. 2. k.)
- Gál Benő*: A szakszervezetek működése a háború idején. Bp.: Népszava, 1921. 31. p.
- Horváth János és Farkas István*: A budapesti cipészegedék szakszervelete 25 éves története, 1877—1902. Bp.: 1902. 54. p.
- Jászai Samu*: A szakszervezeti mozgalom Magyarországon. Bp.: Népszava, 1904. 48. p.
- Jászai Samu*: A magyarországi szakszervezetek taktikája. Szocializmus. 1906—7. I. 12. 17. p.
- Jászai Samu*: A munkások szervezkedése és gazdasági küzdelmei Magyarországon. Szocializmus, 1907—8. II. 527—531. p.
- Jászai Samu*: A szakszervezeti mozgalmak fejlődése és irányzatai. Bp.: Világosság, 1911. 48. p.
- Jászai (Samu)*: Die Gewerkschaftsbewegung in Ungarn. Bericht zum 5. Gewerkschaftskongress. Im Auftrage des ungarländischen Gewerkschaftsrates. Bp.: Világosság, 1911. 36. p.
- Jászai Samu*: A szakszervezetek küzdelmei. Huszad. Század. 1911. 23. 219—221. p.
- Jászai Samu*: A szakmozgalom útmutatója. Szerk.: —. Bp.: Népszava, 1918. 183. p.
- Jászai Samu*: A szakszervezetek taktikája. Szocializmus. 1922. XII. 58—61. p.
- Jászai Samu*: A magyar szakszervezetek története. Bp.: Magyarországi szakszervezeti tanács. 1925. 332. p.
- Kertész M.*: Vázlat a harmadik nemzetközi szakszervezeti kongresszusról. Szocializmus. 1924. 7. 257—62. p.
- Kertész Miklós*: A nemzetköziség útja. Öt esztendő a szakszervezeti internacionale történetéből. Bp.: Népszava, 1925. 187. p.
- Králik Emil*: A szakszervezetek haszna és jelentősége. Bp.: Babina, 1891. 20. p.

2. Szakszervezetek.

- Bárd Imre*: Szakszervezeti problémák az Egyesült Államokban. 1912—13. 7. 78—90. p.
- Farkas István*: A magyarországi cipész-, csizmadiamunkások szakszervezeti mozgalmak 1903—1912. Kiadja a szakszervezet. Bp.: Világosság, 1913. 72. p.
- Ferenczi Imre*: A magyar ipari munkásság szakszervezkedési jogá-

- Molnár Sándor:* A szervezetek kialakulása. Bp.: Népszava-könyvkereskedés, 1918. 15. p.
- Rády S.:* A szakszervezetek működése 1923-ban. Szakszerv. Ért. 1924. I, 1—6. p.
- Somogyi Manó:* Munkásegyletek. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 773—784. p.)
- Tanczák János:* Szakszervezeti erő. 2. kiad. Bp.: Népszava, 1917. 16. p. (Szocialista agitációs iratok. 7.)
- Zigány Zoltán:* A magyarországi munkások szakegyletei. Huszadik Század. 1902. 5. 151—7. p. (Lásd: V. 2.: Munkanélküliség alatt is.)
- 3. Sztrájk.**
- Agoston Péter:* A sztrájk jogalapja. Bp.: Franklin, 1907. 31. p. (M. J. E. E. 271. sz.)
- Agoston Péter:* A sztrájk büntetése. Nagyvárad: Sebő, 1908. 75. p.
- Agoston Péter:* A szociálpolitika ellenségei és a sztrájktrórk. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 397—402. p.
- Baumgarten Nándor:* A sztrájk jogi következményei. Jogelemző tanulmány tekintettel a polgári törvénykönyv tervezetére. Bp.: Franklin, 1908. 93. p.
- Bresztóczy Ernő:* Általános sztrájk és választói jog Magyarországon. Bp.: Népszava, 1907. 30. p.
- Csizmadia Sándor:* A dunántúli aratósztrájk. Huszad Száz. 1905. 12. 207—220. p.
- Deák Farkas:* A kolozsvári ötvöslegények sztrájkja 1573-ban és 1576-ban. Bp.: Akad. 1886. 57. p.
- Fenyvessy József:* Az olaszországi strikeok statisztikája. Közgazd. Sz. 1893. 17, 2. 483—490. p.
- Fenyvessy József.* Strike. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1901. III. köt. 349—355. p.
- Ferenczi Imre:* A sztrájk fogalma és jogosultsága társadalmi szempontból. Bp.: Politzer, 1905. 31. p. (A Huszadik Századból.)
- Ferenczi Imre:* A politikai tömegsztrájk. Huszad. Száz. 1905. 12. 462—491. p.
- Ferenczi Imre:* Sztrájkelhárítás és törvényhozás. Huszad. Száz. 1907. 15. 151—167. p.
- Földes Béla:* Az utolsó angol strike-ok. Bpi Sz. 1911. 148. 131—8. p.
- Földes Béla:* Az 1911-iki nagy angol strike-ok. Bp.: Grill, 1914. 119—127. p. (Közgazdasági Értekezések. Új sorozat. 2. k.)
- Géber Antal:* A sztrájkstatisztika. Közgazd. Sz. 1907. 31, 37. 93—114. p.
- Gergely Gy.:* A bányászok sztrájkja. Szocializmus. 1924. 7. 262—5. p.
- Heller Farkas:* Az 1911. évi angol munkaszünetések és azok eredményei. Bpi Sz. 1912. 151. 189—220. p.
- Horváth János:* A strike mint erőhatalom. Bp.: Franklin, 1897. 20. p. (M. J. E. E. 117.)
- Jászai Samu:* A gazdasági harcok számokban. Munkásügyi Sz. 1915. 6. 489—493. p.
- Joób Lajos:* A bérmozgalomról. Bpi Sz. 1902. 111. 468—475. p.
- Kenedi László:* Munkaviszályok Magyarországon. Bp.: Athenaeum. 1915. 92. p.
- Kenéz Béla:* Sztrájkstatisztika. I.: Magyarország ipari sztrájkjainak statisztikája. Bp.: Grill, 1907. 108. p.
- Kenéz Béla:* Városaink és a sztrájkmozgalmak. Városi Sz. 1909. 2. 55—70. p.
- Kovács Norbert:* Munkaviszályok Magyarország szénbányáiban. M. Stat. Sz. 1923. 1. 317—21. p.
- Kovrig Béla:* Az angol erőpróba. Társadalomtudomány. 1926. 6. 177—190. p.
- Magyarország. Kereskedelemügyi minister.* Ipari sztrájkok és munkából való kizárások Magyarországon az 1905—1906. évben. Bp.: Athenaeum, 1907—1908.
- Magyarország. Kereskedelemügyi minister.* Munkabeszünetések és munkakizárások Magyarországon. 1907—. Bp.: Athenaeum, 1909—.
- Migray József:* Az egyház és a keresztényszociális szakszervezetek. Bp.: Népszava, 1925. 38. p.
- Moldoványi István:* Sztrájk esetére való biztosítás. Közgazd. Sz. 1906. 30, 35. 230—241. p.
- Mozolovszky Sándor:* Munkaviszályok a magyarországi szénbányákban 1925-ben. M. Stat. Sz. 1926. 4. 254—8. p.
- Nagyiváni Fekete Gyula:* Strike és büntetőjog. Bpi Sz. 1907. 130. 178—208; 371—402. p.
- Pajor Rudolf:* Egy bérharc története. Bp.: Világosság, 1924. 64. p.
- Polányi, Karl:* Problem des engli-

- schen Generalstreiks. Österreich. Volksw. 1926. 18. Jhg. 971—974. p.
- Radó Richárd*: A vasúti sztrájk. A vasutasok mozgalmának története. Bp.: Érdekes könyvt. 1904. XIV, 203. p.
- Ruttkay Vilmos*: A vasúti munkások sztrájkmozgalma Angliában. Közgazd. Sz. 1908. 32. 39. 32—40. p.
- Ruttkay Vilmos*: Sztrájkmozgalmak Angliában az 1908. évben. Közgazd. Sz. 1909. 33. 42. 529—543. p.
- Ruttkay Vilmos*: Angol szénbányamunkássztrájk. Közgazd. Sz. 1912. 36. 48. 433—442. p.
- Saile Tivadar*: Munkaviszályok a magyarországi szénbányákban az 1923. és 1924. évben. M. Stat. Sz. 1925. 3. 286—291. p.
- Vucskics Gyula*: Munkabér és sztrájk. Nagyvárad: Szt. László ny. 1896. 37 l.

4. Egyeztetés és békéltetés.

- Fodor Ármin*: Az ipari bíróságok Munkásü. Sz. 1914. 5. 241—246. p.
- Földes Béla*: Az ipari békéltetésről. Bp.: 1914. (Közgazdasági értekezések. 160—166. p.)
- György Ernő*: Munkaügyi bírászkodás. A munkaadó és alkalmazott peres ügyeiben a bírói szerves és eljárási szabályok, a IX. néptörvény és a miniszteri rendeletek ismertetése. Bp.: Omke, 1919. 56. p.
- Horváth János*: Iparbíróóságok. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt.: 63—68. p.)
- Jászai Samu*: Munkásügyi panaszbizottság. Bp.: Népszava, 1916. 20. p.
- Kelemen Nándor*: Döntő bírászkodás munkabeszüntetésekben. Bp.: Grill, 1908. IX. 205. p.
- Kramolin Ernő*: Megjegyzések az ipari bírósági javaslatához. Munkásügyi Sz. 1914. 5. 273—289. p.
- Magyary Géza*: Az ipari bírászkodás, tekintettel az ipartörvény reformjára. Közgazd. Sz. 1909. 33. 41. 361—383. p.
- Mandello Gyula*: Conciliation et arbitrage industriels en Hongrie. Rapport. (Congrès International d'Anvers sur la Législation Douanière et la Réglementation du Travail.) 1894. 23. p.
- Méhely Kálmán*: Az ipari bíróságokról szóló törvényjavaslat. Munkásü Sz. 1914. 5. 289—300. p.

Méhely Kálmán: A munkásügyi Panaszbizottságról. Munkásü. Sz. 1917. 8. 195—210. p.

Mérő Gyula: A munkaügyi bírászkodás. (Az 1918: IX. néptörvény és az idevágó rendeletek). Bp.: Népszava, 1919. 40. p.

Pap Géza: Az ipari bírászkodás. Előadás. (Az új ipartörvénytervezet jogi főkérdéseinek jogászegyleti tárgyalása. II. füzet.) Bp.: Franklin, 1909. 103. p. (Magyar Jogászegyleti Értekezések. 298. sz.)

5. Kollektív szerződések.

- Agoston Péter*: A kollektív szerződés. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 801—806. p.
- Agoston Péter*: A kollektív szerződés és a törvényhozás. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 962—7. p.
- Gergely Ernő*: A kollektív munkaszerződés. Munkásügyi Sz. 1918. 9. 519—527; 564—571. p.
- Jászai Samu*: A legújabb kollektív szerződések. Szocializmus. 1908—9. III. 474—5. p.
- Rácz Lajos*: Az ipari béke megvalósítása a kollektív munkaegyezmény által. Bp.: Toldi, 1907. 134. p.
- Szilágyi Gyula*: A kollektív szerződések. Ungvár: Székely és Illés ny., 1918. 80. p.
- Szirtes Artur*: A kollektív munkaszerződés. Bp.: Légrády, 1912. 14. p.

6. Bérkérdés.

- Agoston Péter*: A nagyipar és a nagybirtok ellentétes hatása a munkabérekre. Huszad. Száz. 1909. 19. 44—53; 161—171. p.
- Bernát Gyula*: A gazdasági válság és a munkabérek alakulása. Közg. Sz. 1923. 47. Pótfüzet. 1—15. p.
- Dálnoki-Kováts Jenő*: Munkabérek Ausztriában és Németországban. Közgazd. Figyelő. 1924. 14. 116. p.
- Földes Béla*: A munkabérről és a gyári kereset felosztásáról Franciaországban. Bp.: Politzer, 1902. 236—250. p. (Közgazd. Ért. 2. köt.)
- Földes Béla*: Munkások és munkabérek a budapesti gyárakban 1875. év végével. Bp.: Politzer, 1902. 334—7; 432—5. p. (Közgazdasági Értekezések.)
- Gál Benő*: A bérek, az életszínvonal és a vállalatok teherbíróképességei. Szocializmus. 1923. 6. (13. p.)

- György Endre:** Gyakorlati adatok a munkabér alakulásának kérdéséhez. Nemzetgazd. Sz. 1874. 288—318. p.
- Hajdrik Sándor:** Reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása. Magy. Stat. Sz. 1924. 2. 468—473. p.
- Heller Farkas:** Munkabér. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. II. köt. 736—741. p.
- Heller Farkas:** A középkori munkabérek Magyarországon. Bpi Sz. 1904. 119. 301—309. p.
- Illés Imre:** Mezőgazdasági munkabérstatisztika. Közgazd. Sz. 1912. 36. 48. 461—475. p.
- Kovács Jenő:** Tudományos üzemvezetés és bérfizetési rendszerek. Bp.: Dick, [1918.] 125. p.
- Kovács Norbert:** Adalékok az ipari munkabérek hullámzásához. Magy. Stat. Sz. 1923. 1. 79—84. p.
- Kovács Norbert:** Ujabb adatok az ipari munkabérekről. Magy. Stat. Sz. 1923. 1. 150—3. p.
- Kovács Norbert:** Ipari munkabérek. Magy. Stat. Sz. 1923. 1. 324—332. p.
- Kovács Norbert:** Munkanemek és munkabérek az ipari foglalkozásokban. Magy. Stat. Sz. 1925. 3. 140—153. p.
- Kovács Norbert:** Ipari munkabérek. Magy. Stat. Sz. 1926. 4. 484—497. p.
- Mandello Gyula:** Adalék a középkori munkabérek történetéhez. Közgazd. Sz. 1902. 26, 27. 253—284. p.
- Mandello Gyula:** Mezőgazdasági munkabérek statisztikája. (Felolvasott a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1901. szeptemberi ülésén.) Közgazd. Sz. 1902. 26, 28. 493—510. p.
- Mandello Gyula:** Adalék a középkori munkabérek történetéhez. Bp.: Politzer, 1903. 340. p.
- Márki Sándor:** A középkori munkabérek történetéből. Bp.: Pesti kny. 1903. 6. p. (A Közgazd. Sz.-ból.)
- Méhely Kálmán:** Vitasorozat a Taylor-rendszeréről. Bp.: Pátria. 1913. 69. p.
- Méhely Kálmán:** A munkabérfizetési rendszerek és a Taylor-féle üzemvezetés. Bp.: Pátria, 1913. 61. p.
- Méhely Kálmán:** A munkabérstatisztika. Bp.: 1913.
- Pap Dezső:** A törvényhozás legközelebbi feladatai a bérfizetési rendszerek tekintetében. Huszadik Száz. 1911. 23. 168—171. p.
- Pap (Dezső):** Teuerung, Arbeitslöhne und Lebenshaltung in Ungarn. Gratz: Ung. Wirtschaftsjahrbuch. Jahrg. 1. 1925. 226—238. p.)
- Papp Antal:** Többtermelés és a progressív munkabérek. Közgazd. Sz. 1918. 42, 60. 671—677. p.
- Saile Tivadar:** Az ipari munkabérstatisztika legújabb eredményei. Magy. Stat. Sz. 1923. 1. 236—240. p.
- Somogyi Manó:** A munkásosztalék. Társadalomgazdasági tanulmány. Bp.: Kilián, 1894. II, 151. p.
- Sóváry Emil és Marschan Géza:** A Taylor-rendszer. Társad. Múz. Sz. 1912. 4. 335—351. p.
- Varga Jenő:** Árszínvonal és munkabér. Munkásügyi Sz. 1918. 9. 345—352. p.
- (Lásd: I. 4.: Ipari munkáskérdés. V. 4.: Munkásvándorlások és IV. 3.: Sztrájk alatt is.)

V. Munkapiac.

1. Általában.

- Andor Endre:** A budapesti munkapiac szervezése. Népjóléti Közlöny. 1917. 1. 6. sz.
- Andor Endre:** Az ipari és kereskedelmi munkapiac 1923-ban. M. Stat. Sz. 1924. 2. 102—3. p.
- Andor Endre:** Ipari és kereskedelmi munkapiac 1924-ben. M. Stat. Sz. 1925. 3. 38—41. p.
- Balogh Andor.** A magyar munkapiac újjászervezése. Bp.: Áll. nyomda. 1926. 47. p. (A Munkanélküliség Ellen Küzdelem Magyarországi Egy. kiadv. 22. sz.)
- Balogh Andor:** A hatósági ipari, bányászati és kereskedelmi munkapiac helyzete. Rend. 1926. 65. sz.
- Ferenczi Imre:** A háborús munkapiac helyzete és szervezete hazánkban. A Munkanélküliség Ell. Küzd. IV. 1915. június. 6—14. p.
- Illés Imre:** A mezőgazdasági munkapiac szervezése külföldön és hazánkban. M. Társadalomtud. Sz. 1911. 4. 451—481. p.

- Illés Imre*: A mezőgazdasági munkapiac. Közgazd. Sz. 1911. 35. 45. 236—252. p.
- Kovács Norbert*: Munkapiac és munkanélküliség. M. Stat. Sz. 1923. I. 8—11. p.
- Kovács Norbert*: A munkanélküliség és munkaközvetítés. M. Stat. Sz. 1924. 2. 274—281. p.
- Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete*. A munkapiac megszervezése és a munkaközvetítés. I—II. köt. Ferenczi Imre, Böhm Vilmos, Létay Gusztáv, Farkas Elek, Mayer Károly és Somogyi Manó tanulmányaival. Bp.: Benkő, 1914—1916. (Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarorsz. Egy. kiadv. 3. 11. sz.)
- Somogyi Manó*: A munkapiac a háború után. Bp.: Benkő, 1916. 40. p. (A munkanélküliség elleni küzdelem magyarországi egyesületének kiadványai 1916. 10. szám.)
- Somogyi Manó*: Der Arbeitsmarkt nach dem Kriege. Wien: Perles, 1916. 51. p.

2. Munkanélküliség. (Munkahiány.)

- Andor Endre*: Az ipari munkanélküliség elleni küzdelem Magyarországon a háború után. M. Munkás Sz. 1924. 4. 1. sz.
- Andor Endre*: Hatósági küzdelem a munkanélküliség ellen Magyarországon. (Székfoglaló értekezés a Magyar Statisztikai Társaságban 1926. március 9-én.) Munkaügyi Közlöny.
- Balkányi Béla*: A munkanélküliség és munkatorlódás a magyar mezőgazdaságban. Kül. tek. a Nagy Alföld viszonyaira. Bp.: Benkő, 1915. 124. p. (Munkanélküliség Ell. Küzd. Magyarorsz. Egy. kiadv. 8.)
- Balogh Andor*: Adatok a munkanélküliség kérdéséhez. M. Külügyi Sz. 1923. 1—2. sz.
- Balogh Andor*: A munkanélküliség és az ellene való küzdelem. I—II. közl. Rend. 1924. 67—68. sz.
- Balogh Andor*: Adatok az 1924. évi munkanélküliség kérdéséhez. Rend. 1925. 42. sz.
- Bánffy Miklós gr.*: Mezei munkahiány a német birodalomban. Huszad. Száz. 1901. 3. 37—49. p.
- Böhm Vilmos*: Küzdelem a munkanélküliség ellen. Szocializmus. 1913—14. 8. 71—78. p.
- Bud János*: A munkanélküliség statisztikája Magyarországon. Közgazd. Sz. 1910. 34, 43. 394—398. p.
- Bud János*: A munkanélküliség statisztikája. Közgazd. Sz. 1913. 37, 49. 344—350. p.
- Buday László*: Adatok a munkahiányról. Közgazd. Sz. 1903. 27, 29. 249—259. p.
- Czettler Jenő*: A rokkanttelepítés Németországban és Ausztriában. Bp.: Stephaneum, 1916. 46 p.
- Czettler Jenő*: A hadirokkantak telepítése Magyarországon. Bp. Magyar Gazdaszövetség. Stephaneum, 1916. 24. p.
- Dréhr Imre*: A munkahiány esetére szóló biztosítás. Bp.: Pallas, 1926. 14. p. (Különlenyomat a „Közgazdasági Szemlé”-ből.)
- Ferenczi Imre*: A munkanélküliség kérdése Magyarországon. Közgazd. Sz. 1910. 34, 43. 382—393. p.
- Ferenczi Imre*: A munkanélküliség és a párisi nemzetközi értekezlet. Városi Sz. 1911. 4. 13—38. p.
- Ferenczi Imre*: A munkanélküliség és a nemzetközi munkásvándorlások. Közgazd. Sz. 1912. 36, 48. 735—749. p.
- Ferenczi Imre*: A főváros első munkanélküli akeója. Városi Sz. 1913. 6. 503—538. p.
- Ferenczi Imre*: A genti munkanélküliségi kongresszus. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 905—911. p.
- Ferenczi Imre*: A munkanélküliek első összeírása a fővárosban. Városi Sz. 1914. 7. 394—451; 473—527; 593—704. p.
- Ferenczi Imre*: A munkanélküliek megszámlálása. Munkásügyi Sz. 1914. 5. 126—132. p.
- Ferenczi (Imre)*: Die erste Arbeitslosenzählung in Budapest und in 24 Nachbargemeinden am 22. März 1914. Jena: Fischer, 1915. 158. p.
- Ferenczi Imre*: A rokkantak gazdasági elhelyezkedése. (Előadás és vita.) Bp.: Benkő, 1915. 215. p. (A Munkanélküliség Ell. Küzd. Magyarorsz. Egy. kiadv. 9. sz.)
- Ferenczi Imre*: A leszerelés és a munkanélküliség elleni küzdelem. Bp.: Benkő, 1919. 32. p. (Munkanélküliség Ell. Küzd. Magyarorsz. Egy. kiadv. 18. sz.)

- Ferenczi Imre:* Munkanélküliség és kivándorlás. M. Munkás Sz. 1923. 3. 6—16. p.
- Földes Béla:* Világháború, közgazdaság, munkanélküliség. A Munkanélküliség Elleni Küzdelem. 1914. (okt.) 1—4. p.
- Földes Béla:* A munkanélküliség 1921 végén és újabb javaslatok a munkanélküliség megelőzésére. M. Munkás Sz. 1922. 65—69. p.
- Földes Béla:* Munkanélküliség és pályaválasztás. M. Munkás Sz. 1922. 6—9. p.
- Földes Béla és Pap Dezső:* A munkanélküliség elleni küzdelem. (Beszéd.) Bp.: Hollóssy, 1926. 30. p. (Különlenyomat a „Munkaügyi Közlöny“. XIII. évf. 1—4. sz.-ból.)
- Földes Béla:* A munkanélküliség 1925-ben. Bp.: 1926. (A Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarország. Egy. kiadv.)
- Gelléri Mór:* A munkanélküliség ellenszerei. Bp.: Neumayer, 1898. 52. p.
- Gelléri Mór:* Harc a munkanélküliség ellen. Bp.: Gelléri és Székely, 1900. 121. p.
- Gelléri Mór:* Védekezés a munkanélküliség ellen. Bp.: Neumayer, 1902. 19. p. (A Magyar Iparból.)
- Gratz Gusztáv:* A munkanélküliség és a háború. M. Gyáripár. 1914. 4. 21. 3—6. p.
- Havass Rezső:* A munkanélküliség kérdéséhez. Bp.: Műszaki irod. és nyomdai r.-t. 1913. 22. p.
- Hoffmann Géza:* A munkanélküliség és a bevándorlás az Egyesült Államokban. Bp.: Benkő, 1913. Munkanélküliség elleni küzdelem Magyarországi Egy. kiadv. 2. 68—84. p.
- Jászai Samu:* A munkanélküliség és a szakszervezetek. Szocializmus. 1913—14. VIII. 78—82. p.
- Kenéz Béla:* A munkanélküliség Németországban. Bp.: 1897. p.
- Kenéz Béla:* A munkanélküliség kérdéséhez. Közgazd. Sz. 1898. 22. 16—31. p.
- Kenéz Béla:* A munkanélküliség nemzetközi statisztikájának módszere. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 783—788. p.
- Kenéz Béla:* Javaslat a munkanélküliség statisztikájának szervezésére Magyarországon. Közgazd. Sz. 1913. 37. 49. 335—343. p.
- Kovács Norbert:* Munkanélküliség. M. Stat. Sz. 1924. 2. 370—374. p.
- Kovrig Béla:* A mai munkanélküliség okai és gyógyítószerrei. M. Munkás Sz. 1922. 201—210; 250—258; 326—339. p.
- Kovrig Béla:* A mai munkanélküliség problémája és orvoslása. Bp.: Áll. nyomda, 1924. 59. p. (Munkanélküliség Ell. Küzdelem Magyarorsz. Egy.)
- Kovrig Béla:* Munkanélküliségről. Munkaügyi Közlöny. 1924.
- Kovrig Béla:* Munkanélküliség. Gaea. 1925
- Kreutzer Béla:* A munkanélküliség a német birodalomban. Bp.: Pallas, 1897. 35. p.
- Mandello Gyula:* Nemzetközi értekezés a munkanélküliség ügyében. Közgazd. Sz. 1910. 34. 43. 373—381. p.
- A Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete:* A munkanélküliség elleni küzdelem. Bp.: Benkő, 1911. 30. p. (A Munkanélküliség Ell. Küzd. Magyarorsz. Egy. kiadv. 1. sz.)
- Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete:* A gazdasági helyzet és a munkanélküliség. Bp.: Benkő, 1913. 47. p. (A Munkanélk. Ell. Küzd. Magyarorsz. Egy. kiadv. 4. sz.)
- Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete:* A munkanélküliség és a hadfelszerelési iparágak munkaviszonyai. Bp.: Benkő, 1914. 32. p. (Az egyesület 5. sz. kiadv.)
- Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete:* A munkáshiány és az ideai termés biztosítása. Bp.: Benkő, 1915. 43. p. (Az egyesület 6. sz. kiadv.)
- Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete:* Anyaggyűjtemény a rokkant- és harcotelepítés kérdéséhez. Bp.: Benkő, 1917. 110. p. (Az egyesület 13. sz. kiadv.)
- Pap Dezső:* Küzdelem a munkanélküliség ellen. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 197—202. p.
- Pap Géza:* Munkanélküliség. Munkaügyi Közl. 1924. 11. 5—9. p.
- Somogyi Manó:* Munkanélküliség. Közg. Lex. Bp.: Pallas, 1900. (II. köt. 758—761. p.)

Vágó József: Le chômage en Hongrie, ses causes et ses remèdes. Genève: Bureau Int. du Travail. 1925. 30. p. (Extr. de la Revue Internat. du Travail.)

Varga Jenő: A gazdasági válság és a munkanélküliség. Szocializmus. 1913—14. 8. 57—66. p.

(Lásd: I. 3.: Mezőgazdasági munkáskérdés és II. 6.: Nemzetközi munkásvédelem alatt is.)

3. Munkaközvetítés.

Andor Endre: Városi munkaközvetítő intézetek. Magyar Ipar. 1893. (január 16.-i és 23.-i sz.)

Andor Endre: Közlemény az erdélyrészi menekültek munkaközvetítéséről. Munkanélküliség Elleni Küzdelem. 1917. 6. május 12—30. p.

Andor Endre: Az állami munkaközvetítésről. Bányászati és Kohászati Lapok. 1918. 51. 8. sz. 127—134. p.

Andor Endre: Arbeitsvermittlung für Industrie, Bergbau und Handel in Ungarn. 1917—1923. Der Arbeitsnachweis in Deutschland. 1920. Nr. 9.

Andor Endre: Szervezzünk hatósági munkaközvetítőt. 1921. 103—111. p.

Andor Endre: A munkaközvetítés szabályozása Csehszlovákiában. Lengyel törvényjavaslat a munkaközvetítésről. Román törvény a kizárólagos hatósági munkaközvetítésről. Magyar Gyáripar. 1922. 12. 7—8. sz.

Andor Endre. A hatósági munkaközvetítésről. Magyar Mérnök és Építészegylet közlönye. 1922. 4. és 5. sz.

Andor Endre: A hatósági munkaközvetítés előretörése külföldön. Közgazd. Sz. 1924. 48. 67. 288—301. p.

Andor Endre: A hatósági munkaközvetítés Amerikában. Közgazd. Sz. 1925. 49. 68. 526—533. p.

Balogh Andor: A magyar hatósági munkaközvetítés ujjászervezése. M. Munkás Sz. 1922. 273—283. p.

Böhm Vilmos: A munkaközvetítésről. Szocializmus. 1913—14. 8. 224—237. p.

Bud János: A munkaközvetítés statisztikája. Munkásügyi Sz. 1912. 3. 788—796. p.

Ferenczi Imre: A munkaközvetítés hatósági szervezése. Városi Sz. 1916. 9. 281—330. p.

Ferenczi (Imre): Die behördliche Organisation des Arbeitsnachweises in Ungarn. Wien: Manz 1916. 160—203.

p. (Aus Zeitschrift f. Volkswirtsch. Sozialpol. & Verwalt.)

Ferenczi Imre: A munkaközvetítési törvény végrehajtása. Városi Sz. 1917. 10. 83—98. p.

Ferenczi Imre: Az ipari és a mezőgazdasági hatósági munkaközvetítés viszonya. Előadás és vita. Bp.: Benkő, 1918. 76. p. (Munkanélk. Ell. Küzd. Magy. Egy. K. 16.)

Gál Jenő: Az ipari, bányászati és kereskedelmi munkaközvetítés kérdése. Főrendiházi beszéd 1916. február 25-én. (Főrendiházi iratok).

Kenéz Béla: A munkaközvetítés külföldön és hazánkban. Bp.: 1895. p.

Kreutzer Béla: A munkaközvetítés külföldön és hazánkban. Bp.: Pallas, 1896. 30. p.

Lengyel Géza: A munkaközvetítés az új ipartörvényben. Közgazd. Sz. 1908. 32. 40. 755—772. p.

Magyarország. Állami Munkaközvetítő Hivatal. A magyar királyi állami munkaközvetítő hivatal jelentése a hivatalnak és a felügyeletére bízott hatósági munkaközvetítőknek 1917/18—évi működéséről. Bp.: M. Kir. Áll. Munkaközvetítő Hivatal, 1919—.

Moldoványi István: A bécsi községi munkaközvetítő intézet. Bp.: Neumayer, 1899. 16. p. (Különleny. a M. Ipar 1899. évi április hó 9. sz.-ból.)

Moldoványi István: Munkaközvetítés. Közgazd. Lexikon. Bp.: Pallas, 1900. II. köt. 753—757. p.

Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete. Az ipari és mezőgazdasági hatósági munkaközvetítés viszonya. Bp.: Benkő, 1918. 75. p. (Az Egyesület 16. sz. kiadv.)

Pap Dezső: Törvényjavaslat az ipari, bányászati és kereskedelmi munkaközvetítés hatósági ellátásáról. Munkásügyi Sz. 1916. 7. 15—23. p.

Pap Géza: A munkaközvetítés reformja. A Munkanélküliség Elleni Küzd. V. 1916 április. 21—27. p.

Pettheő Kálmán: Az angol munkaközvetítési rendszer. Társad. Múz. Sz. 1914. 6. 350—359. p.

Szterényi Sándor: Munkaközvetítő intézet Budapesten. Huszad. Száz. 1900. 1. 152—4. p.

Vidacs Gyula. A munkaközvetítés Magyarországon. Közgazd. Sz. 1910. 34. 43. 399—405. p.

(Lásd: I. 6.: Házi- és munkajogi kérdések és II. 7. a.: Népjóléti minisztérium alatt is).

4. Munkásvándorlások.

Balogh Andor: A magyarországi vándormozgalmak újabb alakulása, különös tekintettel a kivándorlásra. Új Magyarország. 1923. 8—9. sz. (Német nyelven, mint referátum kiküldve a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Nemzetközi Egyesületének Luxemburgban, 1923. IX. 9—11. napjain tartott közgyűlésére.)

Bernáth Dezső: Belső munkásvándorlások Magyarországon. Közgazd. Sz. 1902. 26, 28. 582—592. p.

Bolgar Elek: Das Auswanderungsproblem und die Arbeitslosigkeit in Ungarn. Jena: Fischer, 1913. (Aus: Weltwirtschaftl. Archiv 2. 2. 377—92. p.)

Czettler (Jenő): Die innere Kolonisation in Ungarn. Bp.: Magyar Gazdaszövetség.

Eber Ernő: Munkabér és kivándorlás. Bp.: A „Magyar Közgazdaság“ különleny. 1902. 58. p.

Ferenczi (Imre): Le chômage et les migrations internationales des travailleurs. Rapport. Paris: L'association Internationale pour la lutte contre le chômage. 1912. 74. p.

Ferenczi Imre: A munkanélküliség és a munkásvándorlások. Bp.: Benkő, 1913. (Munkanélküliség Ell. Küzd. Magyarorsz. Egy. kiadv. 2. 3—67. p.)

Ferenczi (Imre): Die internationalen Wanderungen und die nächste allgemeine Arbeitskonferenz. Jena: Fischer, 1922. 12. p. (Aus: Soziale Pr. u. Archiv f. Volkswohlfahrt. XXXI. Jahrg.)

Ferenczi Imre: A kontinentális munkásvándorlások szabályozása Európában. Közgazd. Sz. 1924. 48, 67. 199—226. p.

Gaál Jenő: Nemzetközi szociálpolitika a kivándorlási ügy terén. Külföldi magyarság. 1924. 8. 2. p.

Illés Imre: Belső vándorlások Magyarországon. Bp.: Benkő: 1913. (Munkanélküliség Ell. Küzdelem Magyarorsz. Egy. 2. sz. 85—91.)

Laky Dezső: Tizenöt év kivándorlások történetéből. Bp.: Pesti könyvnyomda, 1918.

Mailáth József gr.: A kivándorlásról. Bp.: Magyar Gazdaszövetség, 1900.

Mailáth József gr.: A kivándorlásról. Bp.: 1907. (Különlenyomat a „Katholikus Szemle“ 1907. évfolyamából.) 653—674. p.

Pap Géza: A munkásvándorlások kérdése a genti kongresszuson. Munkásügyi Sz. 1913. 4. 911—8. p.

Thüring Gusztáv: A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság. Bp.: Kilián, 1904. X. 366 p. (Lásd: V. 2.: Munkanélküliség alatt is.)

VI. Munkásháztartás.

Buday Dezső: A háztartások collectivizálódása. Közgazd. Sz. 1918. 42. 60. 459—472. p.

Császár Károly: A háztartás költségvetéséről. Magyar Nemzetgazda. 1887. IV. 270—1. p.

Gál Benő: A munkások és alkalmazottak életszínvonalának alakulása 1922-ben. Szociálizmus. 1923. 13. 53—63. p.

Heller Farkas: A bécsi háztartásstatisztikai felvétel módszere és eredményei. Munkásügyi Sz. 1917. 236—249. p.

Hortobágyi László: Munkásháztartás. (Egy magyar mezőgazdasági munkás gazdaságának leírása és ház-

tartásának statisztikája 1910—11. és 1917-ben). Huszadik Száz. 1918. 38. 289—308. p.

Illés Imre: Egy pozsonyi hivatalnokcsalád háztartási számadása. Közgazd. Sz. 1913. 37. 50. 563—576. p.

Illés Imre: Háztartási statisztika. A háztartási statisztika módszertana és 14 pozsonyi háztartás számadása. Kolozsvár: Corvineum, 1914. 299. p.

Kircz Andorné: Bécsi munkások életviszonyai a háború előtt, háztartási számadások alapján. Közgazd. Sz. 1917. 41. 58. 538—563. p.

Vágó József: Háztartások. Közg. Lex. I. köt. Bp.: Pallas, 1898. 843—847. p.

VII. Munkáslakáskérdés.

- Balás Károly*: A magyar gyáripari munkáslakások statisztikájához. Balás: Statiszt. tanulmányok. 1. 1916. p. 109—37.
- Bród Miksa*: A munkáslakásokról. Szocializmus. 1906—7. 1. 179—183; 213—220; 246—254. p.
- Farkas Jenő*. A munkások lakásairól. Bp.: Franklin, 1895. 28. p.
- Farkas Jenő*: Teendők a munkáslakások ügyében. Közgazd. Sz. 1896. 20. 255—273. p.
- Ferenczi Imre*: A munkáslakáskérdés. Különös tekintettel Budapestre. Bp.: Kilián, 1906. XI. 176. p.
- Ferenczi Imre*: A székesfővárosi VI. kerületi népszálló. Városi Sz. 1911. 4. 899—915. p.
- Gadl Jenő*: Főrendiházi jelentés a Budapesten és környékén állami költségen építendő munkásházak tárgyában. (Főrendiházi iratok. 1908.)
- Halász Manó*: A munkás lakóházak kérdéséhez. Bp.: Pesti Lloyd, 1894. 7. p.
- Hanvai Sándor*. A székesfővárosi V. ker. Népház. Bp.: Társadalmi Múzeum, 1911. 24. p.
- Ipolyi Keller Gyula*: Gazdasági munkásházak. Városi Sz. 1913. 6. 438—447. p.
- Moldoványi István*: A francia lakásügyi törvényhozás. Munkásügyi Sz. 1910. 1. 362—8. p.
- Nemesné M. Márta*: A munkáslakások kérdése Belgiumban. Huszad. Száz. 1907. 15. 260—267; 16. 990—992. p.
- Schulpe György*: A munkáslakásokról. Javaslat a nemzetközi törvényes munkásvédelmi egyesület magyarországi osztálya számára. Pozsony: Wigand, 1902. 18. p.
- Sidó Zoltán*: Munkáskertek. Városi Sz. 1911. 4. 427—437. p.
- Thirring Gusztáv*: A fővárosi szegény néposztályok lakásai. Bp.: Pesti kny., 1894. 22. p.

TÁRGYMUTATÓ.

	Oldal
I. <i>Általános és a szociálpolitika történetére vonatkozó munkák</i>	685
1. Elvi és összefoglaló munkák	685
2. Bányamunkáskérdés	688
3. Mezőgazdasági munkás- és cselédkérdés	688
4. Ipari munkáskérdés. Tanoncügy	690
5. Otthonmunka	691
6. Házicselédkérdés	691
7. Magánalkalmazottak	691
II. <i>Munkásvédelem</i>	692
1. Általános rész	692
2. Női és gyermekmunka	693
3. Munkaidő	
a) általában és összefoglalások	69
b) éjjeli munka	694
c) nyolcórás munkanap	694
d) vasárnapi és ünnepnap szünetek	694
4. Egészségügyi védelem	695
5. Bérvédelem	696
6. Nemzetközi munkásvédelem	696
7. A munkásvédelem szervei	
a) Népjóléti minisztérium és munkaügyi hivatalok	697
b) iparfelügyelet	697
c) munkáskamarák	697
d) Társadalmi múzeumok	697
e) szociális telepek, munkáskaszinók, munkásoktatás	698
8. Munkásjóléti intézmények	698
III. <i>Munkásbiztosítás</i>	698
1. Általános rész	698
2. Betegség és baleset esetére szóló biztosítás	700
3. Anyasági biztosítás	701
4. Aggkor és rokkantság esetére szóló biztosítás	701
5. Munkanélküliség esetére szóló biztosítás	702
6. Gazdasági munkások és cselédek biztosítása	702
IV. <i>Munkásmozgalom és bérharc</i>	702
1. Munkásmozgalom általában	702
2. Szakszervezetek	703
3. Sztrájk	704
4. Egyeztetés és békéltetés	705
5. Kollektív szerződések	705
6. Bérkérdés	705
V. <i>Munkapiac</i>	706
1. Általában	706
2. Munkanélküliség (munkahiány)	707
3. Munkaközvetítés	709
4. Munkásvándorlások	710
VI. <i>Munkásháztartás</i>	710
VII. <i>Munkáslakáskérdés</i>	711

A világgazdasági konferencia.

1. A világgazdaság eszméje és a világkonferencia célja.

A közgazdasági tudományban emberöltő óta folyik a vita a világgazdaság mibenlétéről, fogalmáról és ismérveiről. Míg egyesek a világgazdaságnak, mint önálló gazdasági kategóriának jogosultságát is tagadásba veszik és kétségbe vonják, hogy a világgazdaság a társadalmi gazdaságnak külön alakulata, amely külön törvények uralma alatt áll, mások a gazdasági jelenségek nagy tömegében világgazdasági összefüggéseket állapítanak meg s azokra építik fel gazdasági rendszereiket.¹

A szkeptikusoknak igazuk van abban, hogy világgazdaságról olyan értelemben, mint az egyes nemzetek államilag körülhatárolt és politikailag vezetett közgazdaságairól beszélni nem lehet. Világállam, amely a világgazdaság hordozója volna, világjog, amely rendezője lenne, épp úgy nincsen, mint ahogy hiányzik olyan egyetemes gazdasági szövetség, amely az államokat szerződésileg összetartaná. A világgazdaságban minden egyes állam szuverén és az egymásra utalt és egymással közlekedő nemzeti gazdaságok kapcsolatai és összeköttetései csupán az államok szerződéses oltalma, vagy a köztisztesség védelme alatt állanak, amely utóbbi alól politikai vagy gazdasági hírére kényes nemzet ki nem vonhatja magát.

A világgazdasági kapcsolatok épp oly sokfélék, épp oly változatosak s csaknem olyan sűrűek, mint az egymással érintkező magángazdaságok kapcsolatai. Áruknak ki- és bevitele, nemzetközi forgalom lebonyolítása, ki- és bevándorlás, külföldi tőkék behozatala, nemzetközi fizetések eszközlése megannyi világgazdasági jelenségek. És ha a világgazdasági kapcsolatok a számos ponton hiányzó vagy fogyatékos jogi védelem és jogi kényszer folytán lazábbak is az állami közgazdaságok kapcsolatainál, az egymásrautaltság az egyes nemzeti

¹ A világgazdaságtan az általános közgazdaságtanból kiemelve, önálló tudományággá a németeknél lett. Az első rendszeres munka Harms Bernhard-é, amely 1912-ben *Volkswirtschaft u. Weltwirtschaft. Versuch der Begründung einer Weltwirtschaftslehre* címen megjelent, több kiadást ért. Mellette Safforius von *Waltershausen* „Die Weltwirtschaft u. die staatlich geordneten Verkehrswirtschaften“ Leipzig, 1926. című munkája érdemel figyelmet. A franciák ismerik az *économie mondiale*, az angolok a *worldwide economy* fogalmát, de tudományos rendszerré nem fejlesztették.

közgazdaságok között nem kisebb, mint az egyéni magángazdaságok között.

Az egymásrautaltságot a világforgalom fejlődése és a technika egyéb vívmányai napról-napra növelik és a nemzetek egyre sűrűbb szerződéses megállapodásai a világgazdaság kialakulását elősegítik. Még száz évvel ezelőtt nemcsak országok, hanem szomszédos városok és községek is gazdaságilag idegenül és elszigetelve állottak szemben egymással. Ma hatalmas kontinensek, mint pl. Északamerika Egyesült Államai sem rendezkedhetnek be arra, hogy függetlenítsék a maguk termelését és ellátását a többi földrészek gazdasági sorsától. Az egymásrautalt, egymástól függő nemzeti gazdaságok együttes gazdálkodása adja a világgazdaságot. A világgazdaság az egyes nemzetek közgazdaságából meríti erejét, de mihelyt a világgazdasági szervezet kialakul, maga is olyan erőt képvisel, amelyhez az egyes közgazdaságoknak alkalmazkoniuk kell. A kettő kölcsönhatása végül annyira szoros és sűrű, hogy a nemzetgazdaság és világgazdaság jelenségeinek különválasztása szinte lehetetlenné válik. A tudományos vizsgálat is csak a kettő együttes szemléletéből vonhatja le következtetéseit. Ha a „politikai gazdaságtant” úgy, amint azt az angol tudomány klasszikusai kifejtették, a XVIII. és XIX. század fordulópontján álló Anglia üzleti élete bonctanának lehetett tekinteni,² akkor a társadalmi gazdaságtan úgy, amint az a jelen század első tizedében érte el eddigi fénykorát, nem a nemzeti mikrokosmosok, hanem a világgazdasági makrokosmos élettanának lehet tekinteni. A fejlődési folyamat a múlt század hetvenes éveitől fokozódó erővel tart 1914-ig, amikor a világgazdaság hatalmas gépezetét a háború lökése alkatrészeire törte szét. A háború után a forgalom és a technika elemi ereje ugyan újból összekovácsolta a világgazdaság alkotmányát, de a gazdasági válságok egyre megújuló és elmélyülő rázkódásai aggasztó hasadékokat idéztek fel benne. Ma ott tartunk, hogy a világgazdaság összefüggéseit és egyetemességét inkább a válságok teszik szemléltetőkké, amelyek egyidejűleg lépnek fel a különböző nemzetek gazdasági életében. Ezek a közös eredetre visszavihető válságok sorsszerűleg kényszerítik a nemzeteket arra, hogy a világgazdasági szolidaritás gondolatára reáeszméljenek.

*

A gazdasági szolidaritás felismerése lényeges előfeltétele a népek békés együttműködésének. A Nemzetek Szövetsége megalakulásakor e gondolattal az alapszabályok 23. §-ában számolt, amelynek határozománya értelmében „a szövetségi tagok megteszik a szükséges intézkedéseket arra, hogy a for-

² L. Földes Béla, Társadalomgazdaságtan. VI. kiadás, 4. lap.

galom és az átvitel szabadságát, valamint a kereskedelem igazságos szabályozását fentartsák“. A rendelkezés első részének a Nemzetek Szövetségének forgalmi szervezete (Commission des communications et du transit) igyekszik széleskörű tevékenységével megfelelni. A „kereskedelem igazságos szabályozása“ ellenben a gazdasági bizottság gondjaira tartozik. A fogalom közelebbi értelmezését a szövetséges hatalmak legfőbb tanácsa 1920 március 8-iki nyilatkozatában kísérelte meg, amikor a gazdasági élet minden mesterséges korlátozása ellen foglalt állást. A brüsszeli konferencia tárgította a fogalmat, amikor a kereskedelmi forgalom fokozatos visszaállítását és a mesterséges akadályok eltávolítását sürgette. A génuai konferencia végül a legtöbb kedvezmény záradékát tartalmazó és a viszonyosságon alapuló szerződéseket tekintette a kereskedelem igazságos szabályozásának legközelebbi feladatául.

Ezen inkább akadémikus természetű állásfoglalásokon kívül a Nemzetek Szövetségének gazdasági bizottsága két gyakorlati eredményről is beszámolhat. Az egyik a vám eljárás egyszerűsítése tárgyában létrehozott nemzetközi egyezmény, amelyet eddig 24 tagállam ratifikált, a másik a be- és kiviteli tilalmakra és korlátozásokra vonatkozó egyezménytervezet, amelynek letárgyalása szintén jelentékenyen előrehaladt.

A világgazdaság mélyreható struktúra-változásaival és az azokból folyó gazdasági eltolódásokkal, de különösen a háború után elfajult elzárkózási rendszerrel szemben az eddigi próbálkozások erőtleneknek, az eddigi eredmények ki nem elégítőeknek fognak tetszeni. A mai válság megoldását csak erőteljesebb eszközöknek, új gazdasági módszereknek alkalmazásából lehet remélni, csak az eddigi cél- és iránynélküli gazdálkodásnak új csapásokra való terelésével lehet elérni.

Ebből a meggyőződésből fakadt az az indítvány, amelyet a Nemzetek Szövetsége VI. teljes ülése alkalmával a francia delegáció nevében *Loucheur* terjesztett elő a világgazdasági konferencia egybehívása tárgyában. Az indítvány eleinte angol részről meglehetősen hűvös fogadtatásra talált. A többi nemzet képviselői annál melegebben karolták fel. Belgium képviselője sietett kijelenteni, hogy a világ békéje veszélyeztetve van. „A mostani rendszert a háború termette és az előkészíti a háborút. Az államok gazdaságilag szervezkednek, mintha jövő háborúkra akarnának készülődni, ez az, ami merő ellentétben áll a Nemzetek Szövetsége céljaival.“³ Az összes felszólalók egyhangú állásfoglalása eloszlatta az angol

³ Az angol ellenkezés folytán támadt hangulatot eloszlatta Belgium képviselőjének nyomatékos felszólalása. „La Belgique a besoin du rétablissement de la stabilité économique mondiale pour retrouver sa prospérité. D'autre part, la question de l'assainissement économique est liée à celle de la paix: le régime actuel, créé par la guerre, prépare la guerre“. Journal de la Sixième Assemblée Nr. 13 p. 167.

aggályokat. Teljesen hatástalanok mégsem maradtak, mivel néhány jelentős kérdés, mint a nemzetközi tartozások, a nemzetközi vándorlások, a nyersanyagok felosztásának, a tőke és munka viszonyának kérdései eleve leztorultak a konferencia napirendjéről. A teljes ülés végül is 1925 szeptember 24-én magáévá tette az indítványt azzal, hogy „el van tökéelve mindazoknak az eszközöknek kinyomozására, amelyek alkalmasak a béke uralmának biztosítására és miután meggyőződése szerint a gazdasági béke nagyban fog hozzájárulni a népek biztonságának növeléséhez, szükségét látja ama gazdasági nehézségek tanulmányozásának, amelyek az általános jólétnek útját állják, valamint azon eszközök felderítésének amelyek alkalmasak a nehézségek elhárítására és az összeütközések elkerülésére“.

Ennek a határozatnak elvi alapján folytak a konferencia előkészítő tanácskozásai a társadalom és a gazdasági élet legkülönbözőbb ágaiban érdekelt 35 szakember részéről, akik 21 nemzetet képviseltek. A bizottságnak kettős feladata volt. A konferencia tárgyait kijelölni és az eredményes tárgyalásokhoz szükséges anyagot beszerezni és a konferencia tagjainak előzetes tájékozódására kívánatos tanulmányokat elkészíteni és rendelkezésére bocsátani.

A bizottság 1926 novemberében készült el feladatával. Megállapította a konferencia programját és közzétette az előkészítő anyag első részét. Kiindulva abból, hogy az általános gazdasági konferenciának módot kell nyújtania a világgazdaság összes lényeges problémáinak felvetésére, emellett alkalmat nyújtani bizonyos égető kérdések alapos megvitatására és esetleg gyakorlati megoldására is, a programot ketté osztotta, annak első részét az általános helyzetnek, a második részét a megoldásra váró sürgős problémáknak szentelve.⁴

A konferencia általános vitája a világgazdasági helyzettel fog foglalkozni, s ennek keretében módot ad minden egyes

⁴ A világgazdasági konferencia tárgysorozatát eddig tudtommal magyar nyelven még sehol sem közölték, miért is teljes szövegét ide iktatom:

Első rész. A világgazdasági helyzet.

A világgazdasági helyzet fő vonásai és alapproblémái az egyes országok szempontjából. A kereskedelem és ipar terén mutatkozó egyensúlyzavar gazdasági okainak vizsgálata. Gazdasági irányzatok, amelyek alkalmasak arra, hogy a világbékét befolyásolják.

Második rész. I. Kereskedelem.

1. A kereskedelem szabadsága:

a) be- és kiviteli tilalmak és korlátozások. b) a kereskedelem korlátozása, megrendszabályozása vagy egyedárúsítása, c) gazdasági és adóügyi elbánás külföldi polgárokkal és társaságokkal szemben, amennyiben letelepedésük meg van engedve.

2. Vámtarifák és kereskedelmi szerződések.

A nemzetközi kereskedelem akadályai, amelyek származnak: a) a be- és kiviteli tarifák természetéből, magasságából és gyakori változásából, b) a vámelnevezésekből és osztályozásokból.

országnak arra, hogy a maga sajátos helyzetét a világgazdaság körében feltárja. A nyitány tartalmazza az elkövetkező szövegeket. A „kereskedelem és ipar terén mutatkozó egyensúly-zavar“ és a „gazdasági irányok, melyek a világbéke megbolygatására alkalmasak“, az a két gyújtópont, amely körül a konferencia általános vitája forog.

A konferencia speciális anyaga körében a legnagyobb teret a *kereskedelem problémái* foglalják le. Ennek a domináló szerepnek egyik magyarázata lehet, hogy a világgazdaság helyzetéről egyidejűleg közzétett adatok szerint a világ népesedése és a világ termelése a háború után nagyobb haladást mutat fel, mint a világ kereskedelme. A visszaesés e ponton a legfeltűnőbb.

A kereskedelem problémái négy pontba vannak foglalva: 1. A kereskedelem szabadssága. 2. Vámtarifák és kereskedelmi szerződések. 3. A nemzeti kereskedelem és hajózás védelmére szolgáló közvetett eszközök. 4. A vásárlóerő csökkenésének visszahatása a kereskedelemre. Ezek között a pontok között a leggyakorlatibb jelentőségű a második, amely a nemzetközi kereskedelem azon akadályaival foglalkozik, amelyek a be- és kiviteli tarifák természetéből, magasságából és gyakori változásából, valamint az eltérő vámelnevezésekből és vámosztályozásokból származnak. Nagyon valószínű, hogy az egész konferenciának ez lesz a központi problémája és hogy a konferencia maga nagyarányú és formális hadüzenet lesz az ellen-

3. Közvetett eszközök a nemzeti kereskedelem és a nemzeti hajózás védelmére:

a) Közvetlen és közvetett segélyek. b) Dumping és dumpingellenes törvényhozás. c) Megkülönböztetések, amelyek a szállítási feltételekből erednek. d) Pénzügyi rendszabályok a behozott idegen áru megterhelésére.

4. A vásárlóerő csökkenésének visszahatása a nemzetközi kereskedelemre.

II. Ipar.

1. A főbb iparok helyzete. (Termelési képességük, tényleges termelésük, fogyasztás és munkapiac.)

2. Az ipar jelenlegi nehézségeinek természete, ipari, kereskedelmi és valutáris okai.

3. Megoldási lehetőségek: a) A termelés nemzetközi szervezése, jelesen ipari egyesülések (kartellek) útján. Ezek megítélése a fogyasztás, a termelés és a munka szempontjából; jogi szabályozásuk és összefüggésük a vámkérdésekkel. b) Az ipari termelésre vonatkozó statisztikai adatok egybegyűjtésének és kicserélésének jelentősége.

III. Mezőgazdaság.

1. A mezőgazdaság jelenlegi helyzete, összehasonlítva a háború előtti helyzettel, a termelést, a fogyasztást, a készleteket, az árakat és a mezőgazdasági termelvények szabad kereskedelmét illetőleg.

2. A jelenlegi nehézségek okai.

3. Nemzetközi akciók lehetőségei: a) A termelő és fogyasztó szervezetek nemzetközi együttműködésének fejlesztése, a szövetkezeti szervezkedés különböző rendszereinek tekintetbe vételével. b) A mezőgazdaság helyzetének feltételeire vonatkozó tudományos és technikai kísérletekre, mezőgazdasági hitelre vonatkozó információk állandó kicserélése. c) A mezőgazdák vásárló erejének fejlesztése.

séges rendszabályokkal szemben, amelyeket az államok egymás termelvényei ellen alkalmaznak.

A konferencia másik főtémája az *ipari problémák* sorában található fel. Ez a téma szoros kapcsolatban áll az előbbivel. Ha a vámvédelem túlzásai megszűnnek, mi lesz a féltve ápolt nemzeti iparokkal? Az ipar netán mutatkozó nehézségeinek megoldási módjaképpen kerül ezért a konferencia napirendjére „a termelés nemzetközi szervezése ipari egyesülések (kartellek) útján“. A konferencia egyik kiemelkedő feladata lesz a nemzetközi ipari koncentrációnak lehetőségeit, feltételeit és hatásait megállapítani. Az egyes ipari ágakban már sikeresen működő nemzetközi kartellek a kérdést elsősorban a termelés szempontjából oldották meg. A konferenciának vizsgálnia kell a kérdést a fogyasztás, a munkapiac, a közvetítő kereskedelem és a nemzetközi ellenőrzés szempontjából.

Kevésbé plasztikusan domborodik ki a konferencia anyagából a *mezőgazdaság* problémáinak szánt rész. A mezőgazdasági termelés a földben rejlő nagy regeneráló erő révén a háború után viszonylag a legnagyobb haladást mutatja a termelési ágak között. Még Oroszország nyers- és őstermelése is a Nemzetek Szövetsége statisztikája szerint meghaladja a háború előtti állapotot. A konferencia mindazonáltal a nemzetközi ipari kooperáció analógiájára tervbe veszi a termelő és fogyasztó szervezetek nemzetközi együttműködésének módozatait és fejlesztését.

Ennyi a konferencia kifejezett programja. A világgazdaság többi kérdései a napirend tárgyaival kapcsolatban érintethetők, de külön nem tárgyalhatók. Napjaink uralkodó problémái közül hiányzanak a népesedési, a pénzügyi és a valutáris kérdések. A népesség kérdése Olaszország, Lengyelország, Japán és India, de Spanyol- és Németországok részére is életbevágó problémák. Lehet, hogy politikai kiágazásaik miatt maradtak ki a programból. Ellenben semmi sem indokolja, hogy pl. a jegybankok együttműködésének terve hiányzik a konferencia tárgysorozatán, holott a háború befejezése óta ez volt az első világgazdasági kísérlet, amely eredményre vezetett.

A Nemzetek Szövetsége azonban nemcsak programot ad, hanem megadja a program sikeres megvalósításának előfeltételeit: az egyes problémák vizsgálatához szükséges ténybeli és statisztikai anyagot is. Eddig több füzet jelent meg, amely túlnyomó részben korábbi kiadványok folytatásai. Az egyik füzet, amely a világ termelésére és kereskedelmére vonatkozik, új csapáson halad és kizárólagosan a világgazdasági konferencia céljaira készült.⁵

⁵ Mémorandum sur la Production et le Commerce. Préparé pour le Comité préparatoire de la Conférence internationale économique. Genève, 1926.

A konferencia célja: a tudomány világosságával és a gyakorlat tapasztalataival kimutatni, hogy a nemzetek között folyó lihegő verseny, amelynél az egyik arra számít, hogy a másik lélekzete fogy ki hamarább, csak az eddigieknél súlyosabb meg-rázkódtatásokra vezethet s hogy a kibontakozásnak csupán egy helyes módja van: a gazdasági szolidaritás felismerése és ápolása.

Ezt a célt semmi sem szolgálja jobban, mint a világgazdasági helyzet megismerése és a helyzet okainak feltárása.

2. A világgazdasági helyzet képe.

A világgazdasági viszonyok konszolidálása elsősorban a világgazdasági helyzet alapos diagnózist tételezi fel. Helyes diagnózis a gyógyítás kezdete vagy legalább is a gyógyulási folyamat útjelzője. A világgazdaság nagy szervi átalakulásai következtében a régebbi adatok elavultak és használhatatlannokká váltak. A Nemzetek Szövetségének gazdasági és pénzügyi szakosztálya helyesen ismerte fel a helyzetet, amikor a világgazdasági konferencia előkészítő anyagában elsőnek a világgazdasági aktivitásnak képét tette közzé. Az az emlékirat, amelyet a világgazdasági konferencia előkészítő bizottsága „a termelésről és a kereskedelemről” 1926. év végén hozott nyilvánosságra, sikerült kísérletnek tekinthető a világ népesedésében, a világ nyersanyag- és élelmiszertermelésében és a világkereskedelemben az utolsó 12 év folyamán (1913—1925) beállott változásoknak. A világ ipari termelésében mutatkozó eltolódások, amelyek a világgazdaság mai válságát nagy mértékben felidéztek, statisztikailag megfoghatók nem voltak, mivel a feldolgozó iparról csak kevés országban szolgáltatnak be pontos adatokat. A nyersanyag termelésére, behozatalára és feldolgozására vonatkozó statisztikai adatok nem segítenek a hiányon, mivel az ipari fejlődés egyik lényeges emeltyűje a nyersanyagok egyre tökéletesbülő feldolgozása és nagyon valószínű, hogy azok a mélyreható technikai átalakulások, amelyeken csaknem minden ipar 1913 óta, főleg a háború hatása alatt átment, az ipari termelést nagyobb mértékben fokozták, mintsem arra a nyersanyagok emelkedő fogyasztásából következtetni lehetne.

Ha ettől a hézagtól eltekintünk, a Nemzetek Szövetségének emlékirata tanulságos útmutatást nyújt a következő három kérdésben:

1. Milyen változásokon ment át a föld népessége 1913 óta és milyen eltolódások mutatkoznak ezen népesség területi megoszlásában?

2. Milyen változásokon ment keresztül a legfontosabb nyerstermények és tápanyagoknak termelése az egész világon s annak természetileg elhatárolt főbb részeiben?

3. Milyen változások mutatkoznak a világkereskedelem terjedelmében (volumen) és annak helyi megoszlásában?

Tagadhatatlan, hogy ezek a kérdések helyes érzékkel vannak összeválogatva s a rájuk adott számszerű válaszok sokban járulhatnak hozzá a jelenlegi helyzet megismeréséhez és a gazdasági bajok okainak kinyomozásához. A Nemzetek Szövetségének autoritása tette lehetővé ennek a megbecsülhetetlen anyagnak egybegyűjtését, valamint az garanciája is az adatok megbízhatóságának. Az emlékirat hét kontinensre osztja a világot és mindenekelőtt a népesedés alakulását vizsgálja 1913 óta, majd behatóan foglalkozik a nyersanyag- és élelmiszertermelés statisztikájával és végül a nemzetközi kereskedelem fejlődésének irányával. Vizsgálódásainak eredményét a következő táblázatban összesíti az 1913. évi adatok százalékában:

Földrészek tagozása	Népesség	Nyersanyag-termelés		Kereskedelmi forgalom	
		(mennyiség alapján)			
	1925	1924	1925	1924	1925
Kelet- és Középeurópa Szovjetoroszországgal együtt	99	82	102	62	73
Szovjetoroszország nélkül	103	88	102	71	82
Európa többi részei ...	105	101	107	98	99
Európa Szovjetorosz- ország nélkül	104	94	104	89	94
Európa Szovjetorosz- országgal	101	89	104	84	89
Északamerika	119	114	126	126	137
Középamerika	107	187	170	132	128
Délamerika	122	119	134	91	97
Afrika	107	132	138	97	99
Ázsia Oroszország nélkül	105	119	120	123	136
Ausztrália	116	120	122	118	132
A világ együttese ...	105	106	117	98	105

Jegyzet. Az eredeti táblázatban a nyersanyagtermelésre vonatkozólag eltérő átszámítási módok alkalmazásával kettős adatok fordulnak elő. Mivel az adatok egyike sem számíthat abszolút pontosságra, az egyszerűség kedvéért a két adatnak számtani közeparányosát vettem. Az összes adatok inkább arra valók, hogy a fejlődés és visszafejlődés irányát jelezzék. Oroszországot illetőleg az a helyzet, hogy a Szovjetek Uniójának európai és ázsiai részét nem lehet szétválasztani, mert csak egységes adatok felett rendelkezünk.

A világgazdasági szemlélődés természetes kiinduló pontja a legértékesebb termelőerőnek, az emberi munkaerőnek szaporodása. A népesedési viszonyok statisztikája veti az első árnyékot a mi földrészünkre. A világ összlakossága, amely 1913-ban kereken 1790 milliót számlált. 1925-ben 1885 millióra emelkedett, ami az egész földre vonatkozólag 5.3%-os szaporulatnak felel meg. A szaporulat aránya jelentékenyen összezsugorodik, mihelyt Európáról van szó, amelyen végigpusztított a háborúnak, a forradalmaknak, a betegségeknek és éhínségnek minden nyomora. Európa lakossága 12 esztendő alatt 498 millióról 504 millióra emelkedett, vagyis alig nőtt többet 1%-nál. A legerősebb a népesség gyarapodása Délamerikában, ahol 22, Északamerikában, ahol 19.4 és Oceániában (Ausztrália), ahol 15.6%-ot tesz ki az emelkedés 1913 óta. A legérzékenyebb a veszteség Oroszországban, amelynek mai területén 8 millió lélekkel fogyott meg a népesség.

A világ össznépessége a megfigyelt időszakban 5%-kal szaporodott s nagyon érdekes jelenség, hogy a világkereskedelem növekedése ugyanezen arányban következett be.

Úgy a népességi, mint a külkereskedelmi adatoknál reményteljesebb képet nyújt a *termelési* statisztika.⁶ A nyers-termények és tápanyagok szaporodása gyorsabb ütemet mutat fel és az utolsó békeév állapotát véve alapul, 16—18%-kal haladja meg azt. Az európai emelkedés hányada persze ezen a ponton is messze mögötte marad a világátlagnak s csak az 1925. év rendkívül kedvező termésének tudható be, hogy a háború előtti színvonalat 4—5%-kal felülmulja. Még 1924-ben Kelet- és Középeurópa termelése $\frac{1}{2}$ -del volt kisebb a békebelinél és kérdéses, hogy az 1925. év aránytalanul kedvezőbb terméseredményei jövőbeli számítások alapjául szolgálhatnak-e? Közép- és Kelet-európa összes termelése 1913-ban a világtermésnek 26.9%-át, 1925-ben már csak 23.7%-át tette ki. Európa termése 43.4-ről 38.7-re szállott le. Ha Európa kedvezőtlenebb termelési átlagának a világindexre gyakorolt csökkentő hatásától eltekintենk, azt találjuk, hogy a nyers-termények és tápanyagok produkciója Északamerikában, Ázsiában, Afrikában és Ausztráliában a háború előtti mennyiség negyedével, Amerikában és Afrikában harmadával nőtt, Középamerikában még ennél is nagyobb mértékben emelkedett.

Míg a népesség és a termelés statisztikája Európa lassú, de fokozatos regenerációját mutatja, a világkereskedelem adatai a visszaesésről tesznek tanúságot. Világátlagban a nemzetközi kereskedelem 1925-ben 5%-kal nagyobb ugyan, mint az utolsó

⁶ A termelési statisztika nem adja ugyan az összes termelvények adatait, mégis igen tanulságos, mivel a 14 legfontosabb tápanyagról (hús kivételével) számol be, ezenfelül 42 nyersanyagról, amelyek közé a textilanyagok, fémek, trágyafélék, kémiai anyagok, tüzelők, olajmagvak és gummi tartoznak.

békeévben, de ez az átlag egymástól nagyon is széjjelfekvő indexszámokból tevődik össze. Míg Északamerika kereskedelmi forgalma 37%-os, Ázsiaé 36%-os, Ausztráliaé 32%-os, Középamerikáé 28%-os emelkedést mutat fel, Európában a visszaesés 11% a háború előtti állapottal szemben. Ha az 1924. évre megyünk vissza, az eltolódás még feltűnőbb, Európa egykorú külkereskedelmének 16%-át veszítette el, Közép- és Keleteurópa kereskedelme pedig, még ha Oroszországtól eltekintünk is, korábbi forgalmának 30%-át veszítette el. Európa részesedése a világgazdaság behozatali forgalmában 61.6%-ról 55.1%-ra, azaz 6.5%-kal csökkent, a kivitelben való részvétel 55.23-ról 44.7%-ra, azaz közel 11%-kal esett. Európa gazdasági hegemoniájának elveszte ezekben a számokban jut kifejezésre.

A tanulságos és részben meglepő számok tömegéből lehetővé válik számunkra bizonyos következtetések levonása. Ezek közül az *első* annak a megállapítása, hogy a háború előtti világgazdaság kora lejárt, iránya megváltozott. A föld gravitációs központja elmozdult Európából. Új centrumok keletkeztek a távol Keleten, amelyek nagyobb gazdasági vonzóerőt tudnak kifejteni. Az összes közölt táblázatok a világgazdaságnak Európa hátrányára, Amerika és Ázsia felé való eltolódását mutatják, egyúttal szemléltetik a Csendes Óceán növekvő gazdasági szerepét az Atlanti Óceánnal szemben.⁷ Európa összes jelzőszámai messze elmaradnak a világgazdaság átlagai mögött.

Második tanulságként azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a gazdasági aktivitás világképe nemcsak földrajzilag tolodott el, hanem tartalmilag is megváltozott. A múltban a fokozódó termeléssel együtt járt az emelkedő kereskedelem, ma a kereskedelem messze mögötte marad a termelés fejlődésének. Az utolsó évtized megrázkódtatásai megbontották a piacok solidaritását, meggátolták a pénz- és anyagcsere forgalmát és ezzel megakasztották a termelés és a kereskedelem párhuzamos fejlődését.

A *harmadik* s reánk nézve legszomorúbb tanulság, amelyet az adatokból leszűrhetünk, arra mutat, hogy a depressziós terület — mint ahogy ezt meteorológusok mondani szokták — első sorban Középeurópa felett terül el. Középeurópa ugyan, ami gazdasági súlyát illeti, földrészünk középpontjából a világnak periferiájára tolodott el, mégis a világnak ez a sarka az, amely sok tekintetben a gazdasági időjárást meghatározza.

A statisztikai adatok, valamint az azokból levont következtetések a világgazdaságnak külső képét szemléltetik. Meg-

⁷ Japán és Kína termelési adatai meglepőek. A hit, hogy ott a tea és selyem a főtermékek, téves. Kína gyapottermelés dolgában az Egyesült-Államok és India után következik. Ha megfelelő tőke állana rendelkezésére, valószínűleg első helyre kerülne. A kínai és a japán textilipar hatalmas lendületet vett az utolsó 10 évben és fokozatosan kiszorítja az angol behozatalt. A vas- és acélipar fejlődése hasonlóképpen rendkívüli.

ismerjük belőlük az európai gazdasági válságnak szimptomáit, de nem nyújtanak útmutatást a bajok mélyebben fekvő okai, valamint a kibontakozás módjait illetőleg.

3. A világgazdasági válság okai és ellenszerei.

A világgazdasági válság, amelynek akút tünetei az utolsó időben enyhültek, nyomasztó hatásából azonban mitsem vesztett, a háború hagyatéka. A háború megbontotta a világgazdaság egységét, amikor egyes országokat önellátásra kényszerített, másokat pedig önös céljaik fokozatosabb megvalósítása végett az autarchikus gazdasági rendszer meghonosítására készítetett. A háború befejeztével újjáéledt nemzetközi forgalom ennek az elszigetelési folyamatnak nem tudott gátat emelni. Az önellátás elvére alapított zárt nemzeti gazdaságokban túlsok tőke volt befektetve, gazdasági kereteik túltágra voltak szabva, az egyes államok és az érdekelt magánosok pedig nem rendelkeztek azzal a lelki erővel és azzal a gazdasági belátással, hogy a háború kényszeralkotásait leépítsék vagy megszüntessék. Ellenkezőleg az elzárkózási és önberendezkedési törekvései különböző forrásokból új tápot nyertek. Az egyik, a nemzeti eszmének a háború után tapasztalt fellángolása volt. A másik a valutazavarokban keresendő, amelyek ellen szintén az elzárkózásban kerestek védelmet. Végül nem kis mértékben járult hozzá a világgazdasági erők szétforgácsolásához az a körülmény, hogy a békeszerződések Európát tizennégy új állammal boldogították és ezek a kontinens vámvonalait 6000 km.-rel szaporították.

Ez utóbbi körülmény következménye, hogy bár az egész világon alkalmazást nyertek a háborús gazdasági rend módszerei, azoknak káros hatásai sehol nem érezhetők annyira, mint Európának ország- és vámhatárokkal szétszabdalt kontinensén. Míg a világ népesedési, termelési és kereskedelmi statisztikája a többi világrészekben olyan arányú fejlődést mutat, amely megfelel a háború előtti gyarapodás ütemének, Európában a népesség és a termelés tizenháromesztendős visszaesés után érkezett el újból arra a pontra, amelyen a háború előtt volt, a kereskedelem ellenben még ma is messze mögötte sántikál a korábbi állapotnak.

A világgazdasági válság mélyebb okai elsősorban a világgazdasági területek szervi elváltozásában, a világgazdaság strukturájának átforgatásában keresendő. Ez alatt a régi világgazdasági egységek felbomlását vagy kikapcsolódását új világgazdasági területek és a világgazdasági relációk eltolódását kell érteni. Utóbbi vonatkozásban a legfontosabb jelenség földrészi háttérbe szorulása Amerikával szemben, amely a kapitalizmusnak sokak szerint még előttünk álló fénykorában a vezetés szerepét magához ragadta. A világgazdasági krízis

további oka az ujonnan alkalmazott gazdaságpolitikai rendszabályokban van. Ezek éreztetik hatásukat a termelés, az áralakulás és a fogyasztás terén. A termelés terén annak rendkívüli megdrágulásában, az áralakulás terén annak rendkívüli merevségében és a fogyasztás terén annak rendkívüli megcsappanásában. Míg azelőtt a válságoknak természetes velejárója az emelkedett kínálattal járó árlemorzsolódás volt, most a tartós válság dacára nem következett be sem az árak csökkenése, sem a munkabérek leszállása. A termelés a megcsappant fogyasztásra nem az árak mérséklésével válaszolt, hanem a termelés korlátozásával, a munkanélküliek számának emelésével reagált. A magas árszínvonal magyarázata viszont az összes ármeghatározó tényezők (munkabérek, hitel, adók stb.) emelkedésében, továbbá a termelés holt költségeiben, kihasználatlan termelési keretekben, szociális túlterheltségében, röviden a *gazdasági organizáció* túltengésében és a termelésnek mesterséges eszközökkel való túlfeszítésében keresendő.

A gazdasági észszerűséggel ellenkező állapotot elzárkózással, vámokkal, szubvenciókkal tartják fenn. Amíg ez a közigazgatási protekcionizmus hatályos, a gazdasági logika elvei nem érvényesülhetnek és a gazdasági élet automatikusan működő korrektívumai jótékony hatásukat nem gyakorolhatják.

A világgazdaságnak ma voltaképen csak egy automatikusan működő szelepe van, amelyen át friss levegő árad korhadt szervezetébe, és ez az *aranyvaluta*, amelyre 1927 elejéig közel negyven állam helyezte vissza pénzrendszerét. Az aranyvaluta világgazdasági jelentősége abban van, hogy az árak kiegyenlítését, az árszínvonalak közeledését és a fizetési forgalom megkönnyítését teszi lehetővé. Jótékony hatásai azonban csak akkor állhatnak be, ha a gazdasági és fizetési forgalom útját tiltó rendelkezések vagy egyéb megnehezítések nem állják s ha az arany értéke ingadozásoknak kitéve nincs. A mai helyzet mindkét irányban hagy kívánni valót. A nemzetközi személy-, áru- és tőkeforgalom korlátai különböző mértékben ugyan, de valamelyes vonatkozásban mindenütt fennállanak és az aranyérték stabilizációja jórésztben még ma is az Egyesült Államok jegybankjainak jóvoltától függ. A világgazdasági konferenciának feladata volna a gazdasági forgalom béklyóit ezen a ponton is megoldani és csak sajnálkozni lehet, hogy a vonatkozó problémák kimaradtak a konferencia tárgyalási anyagából.

Annál nagyobb szerepet szán a konferencia programja a háború utáni *kereskedelmi* politika uralkodó irányzatainak. Ez a kereskedelmi politika ott veszi fel a gazdasági összeköttetések fonalát, ahol a háború lökése kettétépte. Az újrafelvétel nem jelent semmi örvendetést. Felélesztése csupán annak a protekciós rendszernek, amely ötven évvel a háború előtt kezdődött, azután állandóan fokozódott, hogy a háború utáni zavaros idők-

ben kitombolja magát. Kereskedelmi szerződések minél sűrűbb hálózatának kiépítése a jelszó a hivatalos gazdasági politikában. Ehhez képest a kormányok örökösen tárgyalnak s mire hosszas tárgyalás után tető alá kerül egy-egy szerződés, már a revíziós tervezet is készen van. Elméletileg kétségkívül az a kereskedelmi politika látszik ajánlatosnak, amely az azonos vagy hasonló gazdasági fokon álló népek között a forgalom mesterséges akadályait csökkenti, végül pedig teljesen eltávolítja. Ezen a gondolaton épült fel az a középeurópai szerződéses hálózat, amelynek száalai a háború előtt Berlinben futottak össze és amely a német birodalom, Ausztria-Magyarország és Oroszország gazdasági csereforgalmát szabályozta. A többi országokkal létesített kereskedelmi megállapodások csak járulékos jellegűek voltak és amazokhoz igazodtak. Ez az évtizedeken át következetesen kiépített külkereskedelmi rendszer alapjainak felborulásával megdőlt. Ma már nem arról van szó, hogy a külkereskedelem a kiegyensúlyozott nemzeti gazdaságok feleslegeit kölcsönösen kicserélje.

A XIX. század kereskedelmi szerződési rendszere a mai viszonyok között túlélte magát s legfeljebb csak gyenge visszfénye az egykori rendszernek. A kereskedelmi szerződések az általuk célba vett megértés helyett a folytonos súrlódások forrásai. Tartalmi körük is összezsugorodott, a ki- és bevitelt szabályozzák, tarifákat állapítanak meg, amelyek adminisztrációs rendszabályokkal kijátszhatók. A világgazdaság válságát ezekkel az erőtlen eszközökkel nem lehet orvosolni. Ehhez a nyersanyagok észszerű elosztására, a piacok megszervezésére, az árak megállapítására van szükség.

*

Európa nyersanyag- és ipari termelésének mai anarchikus állapotából ép azért gyakorlati kivezető utat nem az egymással szemben bizalmatlan államok többé-kevésbé ideiglenes jellegű megállapodásai, hanem azok az újabb törekvések mutatnak, amelyek az érdekelt termelési tényezők megszervezését, az egymással versenyző iparágak együttműködését célozzák. Európa gazdasági újjászervezésében a *nemzetközi kartellmozgalomnak* jut egyre nagyobb szerepe. Egyes gazdasági ágak kartellszerű összeállása a belföldön már a háború előtt is jelentős eredményeket tudott felmutatni és az államok szerinti kartellalakulatok különösen 1920 óta mutatnak fel nagy lendületet. A haladás e téren abban van, hogy a világgazdasági válság nyomása alatt létrejött kartellek túlterjednek az ország- és vámhatárokon és nemzetközi jellegűek. Világgazdasági jelentőségük a kereskedelmi szerződéseknél már azért is nagyobb, mivel utóbbiak két-két országot kapcsolnak össze, míg a nemzetközi kartellek egyszerre több országra, némely esetben egész földrészekre terjednek ki. A nemzetközi kartellek tehát a világgazdasági elv érvé-

nyesülését jelentik, a nemzetek gazdasági szolidaritásának érvényesülését a nemzetek elzárkozási törekvéseivel szemben. A nemzeti gazdasági politika, amely a „nemzeti munka védelme” gyújtó jelszavával vonult a küzdelembe, végül is a dumping-rendszer örvényébe sodorta az önellátó országokat, amelynek lényege, hogy a belföldi fogyasztókat a külföldi export érdekében a külföldi fogyasztók javára magas árakkal terheli. A külföldi termelést ugyanakkor a belföldivel szemben csatasorba állítja. A piacokért folytatott küzdelemben végül is mindkét fél elbukott és a veszített háború költségeit a békekötés után a fogyasztóközönség fizette meg. A nemzetközi kartellek feladata már most a dumpingszerű verseny veszteségeit kizárni és a termelési tényezőknek termelési ágak szerint való megszervezésével egyfelől a racionális, tervszerű termelést előmozdítani és másfelől a termelvények zavartalan elhelyezéséről gondoskodni. A nemzetközi kartellek ilyenformán a világgazdasági termelésnek első jelentős állomásai.

Fontos láncszeme ennek az új világgazdasági kapcsolatnak a *nemzetközi acélkartell*, amelynek feladata a túltermelés, infláció és békeszerződések által desorganizált piaci és árviszonyoknak szabályozása a világpiacon. A vaskartell egyelőre csak termelési kartell. A megengedhető termelés-mennyiséget szétosztja a tagállamok között, míg a kapott kontingens felosztása a belföldi termelők között az egyes országok házi ügye marad. Sem eladási árakról, sem a piacokról nem esik szó a vaskartell alapszabályaiban. Vagyis minden üzem, hacsak belföldi megállapodások nem kötik, eladhat, ahol akar és ahogy tud. Minden ország a háromhavonként megállapított kontingens túllépése esetén tonnaként négy dollár kötbért tartozik fizetni, míg viszont a termelés visszamaradása esetén, ha az tíz százaléknál nem nagyobb, a hátrálék minden tonnája után kettő dollár megtérítés jár. De ez a megtérítés csökken és végül elmarad, ha tartós termelési hátrálékok mutatkoznak, nehogy a fogyatékos teljesítőképesség az összeség terhére még támogatásban is részesüljön. Kötbér és kártalanítás azok az eszközök, amelyekkel a kartell a túlzott kínálatot a világpiacon korlátok közé szorítja. Nincsen ugyan kizárva, hogy az árrombolás egyik vagy másik ország üzeme részéről tovább folyik, de ez csak siettetni fogja a fejlődés második etappját, az árkartell megkötését. Miután a kontinentális Európa csaknem összes országai csatlakoztak az eredetileg szűkebb körben létrejött megállapodásokhoz, felmerült most a terv, a külföldi árakat az angol önköltségek magasságára emelni s ezzel Anglia csatlakozását is elősegíteni. Anglia csatlakozása és a nemzetközi szénegyezmény létrejötte fogja a vas- és acélkartellnek igazi világgazdasági súlyát megadni.

A vaskartell az első nagyszabású kísérlet Európa termelés-

sének, iparának magángazdasági alapon való megszervezésére. A selyem-, az enyv-, az elektromos és a festékiparban, az alumínium-, cső-, drót-, gyufa- és káliiparban, ha nem is ilyen nagyarányú, de hasonló célú egyesülések részben már létrejöttek, részben alakulóban vannak. Mindannyian Európa gazdasági depressziójának szülöttei és alkalmasak is arra, hogy a lihegő verseny túltengését elfojtsák. De a gazdasági válságokat gazdasági fellendülés szokta követni s kérdéses, hogy az általános nyomor kényszere alatt támadt iparóriások nem fognak-e rendkívüli hatalmukkal élni, sőt visszaélni, ha a népek emelkedő jóléte erre nekik lehetőséget nyújt?

A gazdasági együttműködés sorsdöntő fontossága mellett ez az aggodalom is készíthette a Nemzetek Szövetségét arra, hogy a világgazdasági konferencia programjának központjába a nemzetközi kartellek problémáját helyezte. A kartellekkel az érdekeltség eddig a *termelés* szempontjából foglalkozott, most, hogy az európai termelés megszervezése folyamatban van, elérkezett az idő, hogy pártatlan fórum megvizsgálja a szervezkedésnek összes gazdasági, szociális és politikai kihatásait. Erre nincsen alkalmasabb szerv a Nemzetek Szövetségénél és nincsen megfelelőbb alkalom a világgazdasági konferenciánál.

A probléma, mint az ipar jelenlegi nehézségeinek egyik megoldási lehetősége, kerül a konferencia napirendjére. A programpont maga úgy hangzik: „A termelés nemzetközi megszervezése, jelesen ipari egyesülések (kartellek) útján. Ezek megítélése a fogyasztás, a termelés és a munka szempontjából. Jogi szabályozásuk és összefüggésük a vámkérdésekkel.”

A legszembeütközőbbek a nemzetközi gazdasági egyesülések előnyei a *termelés* szempontjából. A munkának vállalatok és országok szerint való megosztása, a termelés észszerűvé tétele, kölcsönös tapasztalatok kicserélése, féltve őrzött ipari titkok közlése belterjesebbé és olcsóbbá teszik a termelést. Hogy a megolcsóbbodott termelésnek közgazdasági vagy inkább magángazdasági hatása van-e, attól függ, hogy az olcsóbbodásnak ki látja hasznát. Ha a termelés megolesóbbodása az eladási árak leszállítását eredményezi, akkor ez a belföldi fogyasztónak is előnye. Ha ellenben a kartellált ipar a magas védvám folytán, vagy egyedárúsági helyzete révén a termelés olcsóbbodását nem az árak mérséklésére, hanem saját nyereségének növelésére használja fel, akkor a haszon ugyan megmarad a közgazdaságban, de a fogyasztó helyett a részvényeseknek jut. Azon nem ritka esetekben pedig, amikor a kartellált ipar nyereségeinek nagy része részvényrésztesedés vagy hitelnyújtás révén a külföldre megy, a hazai közgazdaságnak a racionalizálásból vajmi kevés haszna marad.

A legáltalánosabb ellenvetés a nemzetközi kartellekkel szemben, hogy *drágítólag* fognak hatni a világpiacra. Hiszen

minden kartellszerű megállapodásnak magva, hogy olyan árakat tegyen lehetővé, amelyek mellett még a kedvezőtlen feltételek között dolgozó üzem is haszonhajtóvá válik. Ma a helyzet az, hogy a kartellek a belföldön magasabban szabják meg az árakat avégből, hogy az így elért ártöbbletek fedezetül szolgáljanak az exportáru olcsóbb értékesítéséből eredő hátrányokért. A termelés nemzetközi szabályozása esetén a dumpingból származó hátrányok ugyan meg fognak szűnni, de fenyeget a veszély, hogy a magas belföldi árak most már normálárak lesznek, hogy a szervezkedésnek ez a módja általános drágulást fog előidézni a világpiacon. A termelők elkeseredett versenyét a piacokért a fogyasztók elkeserítő kihasználása váltaná fel. Nincsen kizárva, hogy egyik-másik kartellszerű alakulatban diktatórikus árpolitika fog érvényesülni, mely ellen csakugyan védelemre lesz szükség. A gazdasági észszerűség mégis amellett szól, hogy a kartellek a világpiacon nyújtott árkedvezményeknek legalább egy részét hatályban tartják. A belföldi kartellek eddig csak egyik-másik ország piacát tartották szem előtt, ezen túl érdekük lesz az egész világpiac helyzetével törődni, tekintetüket az összfogyasztásra irányítani, amely csak az árak fokozatos leszállításával lesz emelhető. A világgazdasági élet természetes vérkeringése fog gondoskodni arról, hogy a technikai és üzleti berendezkedések javulásából eredő haszonban a fogyasztó közönség is részesedjék.

A nemzetközi kartellek tevékenységébe az államhatalomnak is nyílik beleszólása. Ez a beleszólás nem volna könnyű, ha a kartellek egyben szabadkereskedelmet jelentenének arra az iparra és arra a területre vonatkozólag, amelyre hatályosak. De erről egyelőre nincs szó. A nemzetközi kartellek dacára az egyes államok üzei ragaszkodnak a fennálló vámokhoz, egyfelől, hogy belföldi áraikat védhessék, másfelől, hogy pozíciójukat a kartellben megtarthassák, mely attól függ, hogy saját belföldi piacukon legalább oly védelemben részesülnek, mint a versenytárs a magáéban. Ily módon a kartellált üzemek kénytelenek keresni az államhatalom jóindulatát, ami viszont utóbbinak módot nyújt, hogy az árak megállapításába a fogyasztóközönség érdekében beavatkozzék. Akik kormány-beavatkozástól féltik a gazdasági életet, azok előtt rokonszenves lesz oly megoldás, amely a kartellek ellenőrzését a fogyasztóközönség szempontjából pártatlan nemzetközi fórumra bízza, amely a Nemzetek Szövetségének fenhatósága alatt a világgazdasági stabilizációnak ezen fontos szerveit felügyelje.

A nemzetközi kartell-ellenőrzőhivatal életrehívását meg kell hogy előzze a *kartelleknek elismerése és szabályozása* az egyes nemzeti törvényhozásokon belül. Mert, ha egyes törvényhozások a nemzetközi kartellekhez való csatlakozást megnehezítik vagy lehetőséget nyújtanak arra, hogy a belföldi tagok

kivonhatják magukat kötelezettségeik alól, akkor az egész mozgalmat veszélyeztetik. Másfelől nem hagyhatja figyelmen kívül a törvényhozás azokat a hátrányokat sem, melyeket a szervezett iparágak egyedárusításából a közre hárulhatnak. A szabályozás feladata volna a kartellek jogi elismerése, bizonyos alaki feltételek teljesítése mellett. A cégjegyzék mintájára a kartellekről nyilvános könyv volna vezetendő, amelybe a lényegesebb megállapodások is bevezettetnének. A kartellek feletti ellenőrzést független bíróság gyakorolná, amely mellett a gazdasági élet gyakorlati és elméleti embereiből szakértő tanács működne. Ha a tanács véleménye szerint az egyik vagy másik kartell tevékenysége a közgazdaság érdekeibe ütközik, akkor a bíróság a kartell feloszlátását elhatározhatja.

Felmerül még a kérdés, miképen viszonylanak a nemzetközi kartellek a háború utáni idők legsúlyosabb problémájához, a munkapiac kérdéséhez, a *munkanélküliséghez*. Közelfekvő a feltevés, hogy a nemzetközi alakulatok fokozni fogják a belföldi kartelleknek azt a törekvését, hogy testi és szellemi munkában takarékoskodjanak, ami a munkanélküliek tömegének szaporítását eredményezné. Az üzemek a nemzetközi megállapodások révén korlátolt termelésük hátrányait igyekezni fognak nagyobb nyereséghányaddal pótolni. A vállalkozók és tőkések javult helyzetével a megdrágult fogyasztás és megcsappant munkaalkalmak állanak szemben.

E feltevésekből eddig annyi vált be, hogy a gazdasági életnek műszaki és szervezeti átalakítása a munkások és alkalmazottak nagyarányú elbocsátásához vezetett. A termelés észszerűvé tétele, az üzemek összevonása, az átalakulási folyamat első szakában logikai szükségszerűséggel munkanélküliséghez vezet. Óvatos becslés szerint Németországban a múlt év végén 100.000 alkalmazott és 400.000 munkás vált ki a termelés racionalizálása folytán a munkaüzemből. Ilyen tömeges elbocsátások nem bonyolódhattak volna le szociális ellenhatás nélkül, ha a munkásság az új termelési politika előnyeit fel nem ismerte volna.

Akik a nemzetközi kartellekben csupán a munkanélküliség újabb forrását látják, azok alábecsülik azokat a veszélyeket, amelyek a munkapiacot a termelés eddigi szervezetlensége és a nemzeti kartellek észszerűtlen versenye folytán fenyegetik. Ha a nagy ipari üzemek egymással folytatott meddő küzdelmükben forgótőkéjüket s kölcsönök felvétele révén idővel állótőkéjüket is elveszítik, akkor újabb munkaerők beállítására nem nyílik alkalom. A nemzetközi kartellek feladata ennek az oktan pazarlásnak és a vele járó veszteségeknek elejét venni és a biztosított termelési hányad révén a munkaalkalmakat stabilizálni. A kockázattól mentesített termelés idővel olcsóbbá válik, ami a fogyasztás emelkedését, a kartellszerű hányadok megnagyob-

bodását és a munkaalkalmak szaporodását fogja eredményezni. A munkanélküliség emelkedése a termelés racionalizálása miatt csak átmeneti jelenség lehet. Ha a szövetkezett üzemek konszolidálása megtörtént, akkor a fejlődés idővel oda vezet, hogy a jobb termelési feltételek és a termelés olcsóbbodása révén a fogyasztás emelkedik. Ez hatásaiban a munkaalkalmak szaporodásával jár. Mindenesetre kívánatos lesz a nemzetközi kartellek működését nemcsak a fogyasztás, hanem a munkapiac szempontjából is figyelemmel kísérni és ellenőrizni. S ha a fogyasztók érdekeinek védelmére valamely új nemzetközi fórum után kutatunk, úgy ez a szerv a munkapiac érdekei szempontjából már készen áll előttünk a Nemzetek Szövetsége égisze alatt működő Nemzetközi Munkaügyi Hivatalban.

Ha szociálista oldalról világnézleti szempontból támadják a kartellmozgalmat s abban a kapitalizmusnak túlhajtasát látják, úgy ez az álláspont a való helyzetnek erős félreismerésére vall. Minden koncentráció ellentéte az individualisztikus gazdasági vezetésnek. Az alkalmazottak száma nő, az egyéni vezetőké fogy. A kartellképződési folyamattal párhuzamosan nyomulnak előtérbe a termelés szociális mozzanatai s ha valami, úgy ez közelíti meg azt az állapotot, ahol a termelés irányítása társadalmi funkcióvá válik. Tényleg a legtökéletesebb koncentráció és racionalizáció hazájában, az Egyesült-Államokban legmagasabb a munkásság élétszínvonala és társadalmi öntudata.

Bármilyen ellenvetések is merüljenek fel a fogyasztás, a munka, a politikai hatalom szempontjából a nemzetközi kartellek ellen, helytelen volna a vállalkozók egyesülési szabadságát meggátolni vagy korlátozni. Ez az eljárás hasonló lenne ahhoz a rövidlátó és szűkkeblű politikához, amellyel még fél-századdal ezelőtt a munkásság szervezkedésének próbálták hatalmi szóval útját állani. A nagyarányú szervezésre Európának szüksége van elsősorban gazdasági okokból, de nem kisebb mértékben azért is, mert a gazdasági küzdelmek a politikai vetélkedések előidézői, a politikai gyúanyagot pedig elsősorban kell csökkenteni. A nemzetközi kartelleknek gazdasági hatásuk mellett nagy politikai és erkölcsi jelentőségük is van: a nemzetek kibékülésének útját egyengethetik.

A világgazdasági szervezet kartellszerű kiépítésének az ipar a természetes talaja. De az ipari termelésnek sem minden ága egyformán alkalmas a kartellszerű összeállásra. A textiliparban belföldi egyesülések is nehezen jönnek létre, nemzetköziek alig hozhatók össze. Még kevésbé képzelhető a koncentrációs folyamatnak ez a módja a *mezőgazdaság* terén. A racionalizálás a mezőgazdaságban nem az egész termelési ágnak, hanem inkább az egyes üzemeknek a dolga. A termelés

fokozása a termelési költségek egyidejű leszállítása mellett a mezőgazdasági racionalizálásnak is vezető elve, de, ellentétben az iparral, ez az elv a mezőgazdaságban elsősorban nem a technikai eszközöknek, hanem a munkaszervezetek tökéletesbülése révén valósítható meg. Az ipar egyesülési törekvéseivel szemben a mezőgazdaságban az ellentétes folyamat tapasztalható. A birtokegységek szaporodása, a nagy- és középbirtok állandó morzsolódása nemcsak azokban az országokban észlelhető, ahol az úgynevezett birtokreformok révén tervszerűen célbaveszik a nagyobb birtoktestek földarabolását és elaprózását, hanem ott is, ahol a természetes fejlődés folyamatát mesterséges eszközökkel nem siettetik.

Amikor tehát a világgazdasági konferencia programjába a mezőgazdasági termelés nemzetközi lehetőségei közé „a termelő és fogyasztó szervezetek nemzetközi együttműködésének fejlesztését” is felveszi, ezzel a szövetkezeti eszmének a mezőgazdaság terén való hatályosabb érvényesülése mellett kíván állást foglalni.

A világgazdasági helyzet egyik sötét pontja a *vásárló erőnek*, a fogyasztóképeségnek általános hanyatlása földrészünkön. Ezek okaira világosságot deríteni, emelésük módjára irányításokat adni, lesz a konferencia egyik elsőrangú feladata. A vásárló erő csökkenése főképpen a tőkeképződés visszafejlődésében, a termelési költségekben leli magyarázatát. Csak ha a tőkeerő a takarékoság eredményeképpen fokozódik, a tőkeképződés gyorsabb lesz, eshetünk túl a válság következményein. Szükség van továbbá azoknak a nagy termelő- és fogyasztóterületeknek bekapcsolódására, amelyek a háború alatt és után Kelet- és Középeurópában kiváltak a világforgalomból.

A világgazdasági helyzet másik sötét pontja a *nemzetközi vándorlások* megakasztása. A háború előtti nagy gazdasági válságoknak egyik fontos levezető útja az volt, hogy Európa népesedési feleslege, amelynek részére itthon gazdasági megélhetés nem kínálkozott, tengeren túl, különösen Északamerika Egyesült-Államaiban talált elhelyezkedést mint kézműves, mint iparos, főleg pedig mint őstermelő. Ha valamelyik ország inséges termékek vagy egyéb körülmények miatt nem tudott árukat kivinni, kénytelen volt embereket exportálni. Ma ez a szomorú alternatíva sem kínálkozik, mivel a világgazdaságnak legértékesebb területei nemcsak áruink, hanem emberfeleslegeink elől is elzárkóznak. A Nemzetek Szövetségének a keretében működő Munkaügyi Hivatal révén módjában volna a kivándorlási országok és a bevándorlási területek között közvetíteni, utóbbiakat a bevándorló munkások megbízhatósága és munkaképessége felől megnyugtatni. A vándorlások fontos kérdése, úgy látszik, a kínai, a japán, az indiai, stb. kivándorlás kényes problémái miatt maradt le a napirendről. A vándorlások kér-

désének kikapesolásával a válság enyhülésének fontos forrása dugult be.

Mindent összevéve azt kell mondanunk, hogy a világgazdasági bajok okai igen sokfélék és mélyen gyökereznek a gazdasági szervezetben. A háború előtti idők periodikusan visszatérő krízisei enyhe influenza-járványok voltak a mostani kétoldali tüdőgyulladásához képest. Ha azoknál a gyengén adagolt aszpirin is megtette hatását, a mostani baj csak drasztikusabb eszközökkel és csupán az egész szervezet erősítésével küzdhető le.

Mit várhatunk ilyen körülmények között a világgazdasági konferenciától?

4. *A világgazdasági konferencia kilátásai.*

Amikor a konferencia eszméje felmerült, az volt a hit, hogy a tervezett gazdasági konferencia közvetlenül gyakorlati célú összejövetel lesz, amelyen a gazdaságilag erősebb államok segítségükre sietnek a gazdaságilag gyengébb országoknak. Ez a felfogás különösen Németországban vált általánossá, ahol a Dawes-féle terhek revízióján megbeszélését óhajtották volna a konferencia elé vinni.

A konferencia feladatának ilyen értelmezése téves. Már a konferenciát előkészítő első bizottsági értekezleten visszaszorítottak angol részről minden olyan törekvést, amely gyakorlati gazdaságpolitikai célzatot tulajdonított a tervnek. Az azóta eltelt két esztendő alatt a konferencia eszméje és most már hivatalos programja is, mind általánosabb és elvontabb jelleget öltött, úgy hogy ma a konferencia anyaga inkább kívánczik a közgazdasági tudósok dolgozószobáiba és a közgazdasági társaságok felolvasóasztalai elé, mint a döntésre hivatott tényezők megfontolása alá.

A világgazdasági konferencia ilyformán nem politikai államakciónak indul, amelyen határozott megállapodásoknak kell létrejönniök, hanem tanácskozásnak, melyen a világ egybe gyűlt szakértői a felvetett problémára nézve javaslatokat fognak tenni. Mi értékük van az ilyen tanácskozásoknak? Valamikor nagyon szkeptikusok voltunk hasonló kísérletekkel szemben. *Nemzetközi gazdasági konferenciák nem tartoztak a gazdaságtörténelem fényes lapjai közé.* Államok, valamint egyes gazdasági ágak képviselői, agráriusok, szabadkereskedők, bankárok több ízben kezdeményeztek és le is folytattak nemzetközi tanácskozásokat, de ezek a próbálkozások vagy egyáltalán nem vezettek eredményre, vagy csak nagyon mérsékelt eredménnyel jártak. A világgazdasági konferenciának előreláthatólag tiszteletre méltóbb hely fog jutni a gazdasági történelemben. Mert ezt a konferenciát a Nemzetek Szövetsége hívta egybe s mióta

a nemzetközi konferenciáknak a Nemzetek Szövetségében állandó szervök támadt és gazdájuk akadt, amely a konferenciák elvi határozatainak súlyt adni és érvényt szerezni képes, azóta ezeknek a konferenciáknak jellege és jelentősége is megváltozott. A brüsszeli (1920) és a genuai (1922) konferenciákat is elnevezték a be nem teljesedett várakozások konferenciáinak.⁸ És mégis ezek a konferenciák végül igen gyakorlati jelentőségre tettek szert. A brüsszeli konferencia határozatai szolgáltak irányelvül a középeurópai államok pénzügyi szanálásánál és az európai valuták stabilizálásánál. A genuai konferencia volt az, amely a jegybankok kooperációjának gondolatát felvetette és keresztülvitele módját megállapította. Az újabb világgazdasági törekvések között nincs egy sem, amely oly értékes gyakorlati eredményekkel járt volna, mint a genuai konferenciának ez az elméletinek képzelt határozománya.

Annyi bizonyos, hogy a világgazdasági konferenciától közvetlen gyakorlati eredményeket nem várhatunk. Épp oly bizonyos azonban, hogy tanácskozásai nem lesznek tisztán akadémikus értékűek sem. A konferencia nem lesz a beteljesülések színhelye, de nem lesz a csalódott remények konferenciája sem. Számos elvi jelentőségű határozaton és gyakorlati útmutatáson kívül a konferencia impozáns megnyilatkozás lesz a *világgazdasági szolidaritás* mellett és a *túlhajtott vámvédelem* ellen.

A *világgazdasági szolidaritás* nem beteges pacifista jelszó. A statisztika rideg adataival bizonyítható, hogy az egyes nemzeti gazdaságok kifejlődése csak a világgazdaságba való fokozottabb bekapcsolódásuk révén vált lehetővé.⁹ A világgazdasági szolidaritás nem is jelent pusztá altruizmust. Minden nemzet csak jogos igényei kielégítése arányában fog világgazdasági kapcsolatba lépni és világgazdasági kötelekben résztvenni. A konferencia elé e tekintetben számos terv fog kerülni és ezen tervek közül azok lesznek a legéletképesebbek, amelyek az egyes országok különleges szükségleteivel legmesszebbmenően számolnak. A háború utáni idők két nagy uralkodó eszméje a nemzeti gondolat és a népek szolidaritásának eszméje gazdasági téren nem állanak ellentétben egymással. Világgazdaság és nemzeti gazdaság kölcsönösen kiegészítik egymást. A technika fejlődése is a gazdasági szolidaritás irányában dolgozik.

⁸ A brüsszeli pénzügyi világkonferencia határozataira és eredményeire vonatkozólag l. „*A pénz jövője*“ (Budapest, 1921.) című munkám VI. fejezetét, a genuai konferencia határozataira vonatkozólag „*A pénz problémája Középeurópában*“ (Budapest, 1925.) c. munkám 121 sk. lk.

⁹ „Es ist die Tragik des nationalen Willens, dass er ohne zunehmende Solidarität der weltwirtschaftlichen Interessen die produktiven Kräfte gar nicht zur Entfaltung bringen kann“ Franz Eulenburg, Weltwirtsch. Archiv, 25 k. 102. l.

Ami a gazdasági szolidaritással merően ellenkezik, az a *vámpolitikai versenyfutás* az egyes nemzetek között, amelyben egyoldalúlag, önhatalmúlag, gyakran a napi politika szeszélyeinek megfelelően emelik vámtételeiket, vagy egyéb protekciós rendszabályokkal, szállítási tarifákkal, forgalmiadókkal, refakciókkal nehezítik az idegen árúk behozatalát. A külkereskedelmi mérleg passzivitásának megjavítása és a nemzeti munka védelme, ez a két jelszó, amelynek cégére alatt az elzárkózási politika olyan nagy sikereket ért el. A világgazdasági konferenciának nem lesz fontosabb hivatása, mint ezzel a két szofizmával leszámolni és kimutatni, hogy a mesterséges intézkedések csak a termelés rendes menetét akasztják meg.

A vámtételek magasságával káros hatásaiban vetekszik azok folytonos *változtatása*. A háború előtt tarifális megállapodások rendszerint tíz évről tíz évre jöttek létre, most egy esztendő a szabály, ezen belül nem egyszer négy heti vagy hat heti felmondás járja. A kereskedelmi szerződések mai rendszere nem felel meg többé sem annak a feladatnak, hogy a vámtételek magasságát enyhítse, sem annak, hogy a tételeket állandósítsa. A világgazdasági konferencia ép azért e rendszer fogytékosságainak megállapítása mellett más módokhoz is kénytelen fordulni. A legtöbb kedvezmény állandósításától az európai vámunió tervéig a lehetőségeknek hosszú skálája fog a konferencia elé kerülni.¹⁰ Nem valószínű, hogy a konferencia ezen lehetőségek bármelyike mellett is állást foglaljon, de minden valószínűség szerint módot fog találni a mai állapot megbélyegzésére, amely a háború folytatása s a jövő háború előkészítése gazdasági eszközökkel. Mert gazdasági téren háborús állapotok vannak még világszerte. A fegyverkezés nem minden államban folyik hadiszerekkel, de minden országban a gazdasági élet fegyvereivel, vámtarifa és szállítási tarifatételekkel, ki- és beviteli tilalmakkal, export és import illetékekkel, valamint a kereskedelem-politika arzenáljának egyéb, rég feledésbe ment rozsdás fegyvereivel. Amint azelőtt a fegyverkezésben igyekeztek a nemzetek egymást túllícitálni, most ugyanez a folyamat tapasztalható a tarifális versengésben és ez a verseny pontosan kimutatható az egymást követő vámtarifák esztelenségig fokozódó tételeiben.

Ha értesüléseim helyesek, a konferencia közvetlen eredményeképpen új szerv fog létesülni, amelynek feladata lesz, hogy a nemzetek ezen káros versengését nyilvántartsa, a gazdasági együttműködéseket figyelemmel kísérje, tanulmányozza és előmozdítsa. A világgazdasági konferencia munkája ebben

¹⁰ A kereskedelempolitikai együttműködés technikai formáira s különösen a monarchia utódállamainak gazdasági egybekapcsolódására vonatkozólag l. „Die Handelspolitik in Mitteleuropa“ (Jena, 1925.) c. munkám 75–111. lapjait.

a szervben állandósulna. A világgazdasági szolidaritásnak ez az orgánuma az emberiség legnemesebb és egyúttal leghasznosabb törekvéseinek lesz letéteményese.

Homlokzatára illeni fog Orániai Vilmos mondása, amelyet egy francia államférfiú valamikor a Népszövetségre alkalmazott: „Il n'est pas nécessaire d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour persévérer“. Nem kell remény ahhoz, hogy kezdeményezzünk és nincs szükség sikerre ahhoz, hogy kitartsunk.

Hantos Elemér.

Az újabb közgazdasági elméletek bölcséleti alapjairól

Az elmúlt félszázad a közgazdasági elméletek történetében két, egymástól élesen elkülönülő időszakra osztható. Az első ezek közül, mely mintegy a múlt század utolsó három évtizedét foglalja magában, a régi klasszikus iskola végleges letűnésének és új, erősen elvont irányú elméletek létrejöttének időszaka. A történeti iskola tanai a hatvanas évek óta nyomultak előtérbe. Ezek azonban egészen általánosan, minden közgazdasági elmélet jogosultságát tagadták s így azoknak szemében, akik elméletre hajlanak, nem voltak alkalmasak arra, hogy a klasszikus irány különös elméleti szempontjait megdöntsék. A hetvenes évek óta ezzel szemben oly tanok kerültek napfényre, melyek a közgazdasági elméletek lehetőségét bár erélyesen megvédték és bár sokat merítettek a klasszikus szempontokból magukból is: végeredményben mégis ez utóbbiaknak erős bírálatához, majd pedig teljes összeomlásához vezettek. Mert a múlt évszázad utolsó negyedének vezető öt elméleti iránya, *a marxista, a bécsi, a lausannei, a cambridgei és az amerikai iskolák*, a klasszikus tanokat azok legsajátabb területén, saját fegyvereikkel támadták meg és győzték le.

Ezt a fejlődési folyamatot ma már egészen tisztán látjuk. Azt is látjuk azonban ma már, hogy az említett öt irány mintegy párhuzamosan a múlt század legvégén érte el fejlődésének csúcspontját. Az eredeti marxista elmélet azóta a tudományos bírálat súlya alatt majdnem teljesen összeroskadt. De a másik négy irány szerencsésillaga is letűnőben van, vagy legalább is elhomályosodott azóta. Közös jellemzője ugyanis ennek a négy iránynak, hogy a határhaszon elmélete mindegyikükben fontos szerepet játszik. És többé-kevésbé éppen a határhaszon uralmának megdöntésére fognak össze azok a legújabb elméleti irányok, melyek a jelen század eleje óta létrejöttek és ma is vezető helyen haladnak.

A gazdaságelméleti fejlődés ezen legutóbbi korszakának vonásait egyelőre még eltakarja előlünk a történeti távlat hiánya. Úgy rémlik azonban, hogy ebben a legutóbbi korszak-

ban is öt különböző irányé a döntő szó: *Cassel elmélete, Liefmann tanai, az új amerikai intézményi iskola, a szociáljogi és az univerzalisztikus gazdaságelmélet* állanak ma a fejlődés előterében. Ennek az öt iránynak részben a marxizmus, részben pedig a határhaszon elmélete elleni támadása körülbelül ugyanolyan mederben halad, mint amilyenben ezen utóbbiaknak a klasszikus tanok elleni küzdelme annak idején lefolyt. A klasszikus iskolát ők győzték le. Vajjon legyőzte-e azóta már őket is a legújabb öt elméleti irány? Ha erre a kérdésre határozott igennel akarunk válaszolni, úgy ezt ma még csak saját felelősségünkre tehetjük. Mert a tudományos tantörténet erre a kérdésre csak később, talán csak tíz-húsz év múlva, majd ha már egyszer történeti távlatból szemlélheti a mai eseményeket, fog válaszolni tudni.

Egyéb helyen bővebben kifejtettem már, hogy mi értelme és mi célja van, ha a közgazdasági elméletek bölcséleti alapjait kutatjuk. Részletesen kíséreltem meg annak ábrázolását is, hogy miként kapcsolódnak a régi és újabb közgazdasági tanok különböző bölcséleti irányokhoz.¹ A következőkben csak rövid egynéhány szóban kívánok rámutatni azokra a bölcséleti forrásokra, amelyekből az elmúlt félszázad említett vezető tíz közgazdasági elmélete táplálkozik. Először arról az öt irányról fogok szólni, amely a múlt század utolsó három évtizedében a klasszicizmust buktatta meg, azután pedig arra a további öt irányra fogok rátérni, amely részben már a jelen század eleje, részben pedig csak a világháború óta uralkodik.

1. §.

A közgazdaságtan történetében a **marxizmus elméletét** a klasszikus iskola tanaival közvetlen kapcsolatba szokták hozni. Nevezetesen arra a közeli rokonságra szokás itt rámutatni, mely *Ricardo munkaérték*-elmélete, azaz az értéknek egyedül az emberi munkából való származtatása és Marx híres *többléérték*-elmélete között fennáll. Általában ezen az alapon szokták azután a klasszikus elmélet és a marxista tanok közötti genetikus kapcsolatot bizonyítani. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk meg Marx gondolatainak rendszerét, meg kell látnunk, hogy annak középpontjában nem a többléérték tana, hanem az *üzemi összpontosulás, a tőkefelgyülemelés, az elszegényedés és a válságok* elmélete áll. — Marx szerint a kapitalisztikus gazdaság fejlődése belső szükségszerűséggel az egyes üzemeknek állandóan gyorsuló nagyobbodásához és *összpontosuláshoz* vezet. Ezzel párhuzamosan a tulajdon egyre kevesebb.

¹ L. „Philosophie in der Volkswirtschaftslehre“ 2 kötet, Jena 1923—26, és *Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts*, Jena 1927.

de annál hatalmasabb és egyúttal annál mohóbb tőkés kezében *gyülemlik fel*. Minél nagyobbra nőnek azonban az üzemek, annál inkább tudnak gépek segítségével való termelésre berendezkedni. Így egyre nagyobb tömegű emberi munka szorul ki a gyárakból s így áll elő a munkanélküliek *ipari tartalékserege*, mely a munkapiacon fellépő versenyével a béreket lehető legalacsonyabb színvonalukra nyomja le. Az egyre növekvő számú proletár ilyképen mindig csak még tovább *szegényedik el*, rongyolódik le; csakhamar arra sem képes többé, hogy az egyre terjeszkedő iparnak részére szánt termékeit megvásárolja s így keletkeznek, ismétlődnek időről-időre a pusztító többtermelési válságok. Ezek pedig előbb-utóbb csak a kapitalisztikus gazdaság összeomlásához és az uralomnak a győzedelmes proletariátus által való átvételéhez vezethetnek. Marx gondolatmenete azért tudott évtizedeken át oly szuggesztív erőt gyakorolni az egész művelt világra, mert a kapitalisztikus gazdasági rendszer bukását annak legbensőbb lényegéből magából bizonyította: a kapitalizmusnak egyedül lehető és szükségszerű fejlődési menete, tehát a *tézis dialektikus mozgása*, önönmagából hozza létre az *antitézist*, a proletariátust. A kettő közötti ellentét pediglen csakis a *szintézisben*, a kapitalisztikus gazdaság összeomlásában és egy új, szocialisztikus társadalmi rend megszületésében egyenlíthető ki.

Tézis, antitézis, szintézis: ez azonban nem más, mint a *hegeli bölcséletnek* jól ismert váza, azé a bölcséleté, amelynek hatása alatt állva teremtetten meg Marx közgazdasági elméletét. De amíg Hegelnél a dialektikus mozgás motorikus ereje az abszolút, korlátlanul uralkodó eszme, addig Marxnál az *emberi társadalom gazdasági fejlődése* veszi át ezt a szerepet. Ezáltal tehát egy tisztán anyagi tényező nyomul előtérbe és ilyképen alakul át a hegeli idealisztikus dialektika Marxnál *materialisztikus dialektikává*. A marxista elmélet ezen anyagi jellegének forrását a *francia felvilágosodás bölcséletében*, különösen pedig Lamettrie és Holbach gondolatvilágában kell keresnünk, akiknek metafizikai és erkölcsi materializmusából Marx az ő *történeti materializmusát* egybekovácsolta. Történeti materializmusát, mely azt tanítja, hogy az emberiség egész társadalmi, politikai és mindenirányú szellemi életének egyedüli alapja és magyarázó elve az anyagi termelés különböző módozataiban foglaltatik. A hegeli dialektika által nyújtott keretekbe Marx tehát új tartalmat önt: történeti materializmusát ülteti be oda és ekképen állítja fel az üzemek összpontosulásáról, a tőke felgyülemmléséről, az elszegényedésről és a válságokról szóló elméleteit. Marx rendszerének közép-pontjában *ezek* a tanok állanak; a többletérték elmélete csak később került hozzájuk. Hordképes, szilárd hidat azonban sosem tudott Marx gondolatai épületének ezen két része között

teremtteni. Ez a hiba okozta később, hogy az egész, fényesen felépített marxista elmélet lassacskán rombadőlt.

2. §.

Marx azonban úgy gondolta, hogy értékelméletét mindenáron rendszerének élére kell állítania. Akkoriban ugyanis hatalmasan uralkodott még a klasszikus iskola szelleme és ennek hatása alatt az volt az általános felfogás, hogy — amint az a klasszikusok tanrendszerében volt — úgy a közgazdasági összefüggések minden egyéb magyarázatának is szükségszerűen a gazdasági érték elméletével kell kezdődnie. Ebből a feltevésből indult ki egynéhány évvel Marx főmunkájának megjelenése után egy másik nagyjelentőségű közgazdasági tan is: a **határhaszon elmélete**. Lényegét csak két szóban: az értéket nem a termelési költségekből származtatja, mint a klasszikus iskola, tehát nem az árak kínálatának tárgyi tényezőiből, hanem a *kereslet* jelenségéből igyekszik annak magyarázatát nyújtani, amennyiben alanyi *szükségleteinkben* látja az érték forrását. Szükségleteink növekvő kielégítésének folyamán azonban az a *haszon*, amelyet nekünk a javak nyújtanak, egyre *fogy*: az első pohár víz talán életét menti meg a sivatagban utazó, szomjazó vándornak, a másodikból már kevesebb haszna van, míg az ötödik vagy tizedik pohár már csak egészen csekély hasznót, a *határhasznót* jelenti számára. Egyiségeinek határhasznára vezethető vissza minden *adott jószág készlet egészének értéke*: ezt mondja ki a *határhaszon törvénye*. És ebből a törvényből iparkodtak Menger Károly és hívei, a bécsi iskola, a *közgazdasági élet minden összefüggését* megmagyarázni.

Ezek a törekvések mindenekelőtt a nagy *módszervita* kirobbanásához vezettek. A bécsi közgazdák ellenfele ebben a vitában a történeti iskola volt, amelyről a 8. §-ban bővebben lesz még szó. A kérdés, amely körül a küzdelem folyt, az volt, hogy vajjon tisztán történeti és *induktív* tudomány-e a közgazdaságtan, vagy pedig eljuthatunk-e területén érvényes ismeretekhez elvont, *deduktív* úton is. Ekképen azonban oly problémakör közepébe sodródott a vita, amelynek szempontjaival különösen behatóan a *neokantisták badeni iskolája* foglalkozott.

A badeni bölcselek ugyanis *Windelband* és *Rickert* kutatásainak nyomán a tudományok oly kettéosztásához jutottak, amelyben az első csoport inkább az induktív, míg a második inkább a deduktív megismerésnek tárgyául kínálkozik. Mikor mármost a közgazdák arról kezdtek egymással vitatkozni, hogy az ő tudományuk vajjon melyik csoporthoz tartozzék, egészen természetes volt, hogy figyelmüket a badeni bölcselek

eredményei felé irányították. Így állott elő az a helyzet, hogy az egész módszervita tulajdonképen azokkal a fegyverekkel folyt le, melyeket a badeni iskola kovácsolt és állított a közgazdák rendelkezésére.

A közgazdaságtan új elméleti iránya és a badeni bölcséleti iskola között azonban van még egy másik érintkezési pont is. Már *Windelband* bölcséletében is a tudás vizsgálatánál nem annak lélektani keletkezésén, hanem a *valóság szempontjából való értékén* volt a súly és az ismeretelmélet már nála egészen közeli kapcsolatba jutott a *normatív etikával és esztétikával*. Az érték eszménye itt már erősen előtérbe nyomult: a gondolkozástól, a tiszta ész működésétől megint a *normához* szállott át a vezényszó. Ezt az irányt építi *Rickert* tovább. Az ismeretelméletben két utat különböztet meg egymástól: a transzcendentális-lélektani és a transzcendentális-logikai megismerési módot. Amáson az úton a valóságnak a valótlanságtól való megkülönböztetéséhez érünk, mikor is valamilyen ítéletről, tehát igenlésről vagy tagadásról, helyeslésről vagy visszautasításról van szó. Ez a magatartásunk azonban már valamilyen *transzcendens normán* alapul, melyet a Rickert szerint fennálló második megismerési úton *transzcendens értékek* kisugárzásának ismerünk fel és amely a megismerő alany tudatvilágával mint attól független és teljesen különböző elv áll szemben. Ilymódon a badeni iskola dualisztikus bölcséletének egész rendszere tulajdonképen az *érték ismeretelméleti fogalmának* alapján áll.

De már a tudományoknak a badeni iskola által bevezetett egyrészt *természettudományokra*, másrészt pedig *társadalmi, történeti vagy kulturtudományokra* való kettéosztása által is előtérbe jut már a *transzcendens értékek* jelentősége. Mert ha a természettudományok általános érvényű törvények megismerésére irányulnak, úgy a kulturtudományok csupán a *kulturérték* egy általánosan elismert rendszerének alapján állva férközhetnek megismerési tárgyuk, az egyéni jelenségek közelebe: ilyen általánosan elismert rendszer alapján nyerik csak el azokat a *kiválasztási elveket*, melyeknek segítségével a sajátosságok vagy egyénszerűségek kutatásánál a tekintetbejövő fontos vonásokat, határozmányokat kiválasztják és megállapítják. A külső világ összes jelenségeit, melyek az idő folyásával változnak, tehát csupán *örökké érvényes értékek* elismerése által vagyunk képesek átfogóan és rendszeresen megismerni: ezek az értékek alkotják azt az *apriorit*, melyen a badeni iskola egész transzcendens idealizmusa felépül. Ekképen az emberi élet céljának rendszeres magyarázata is csak értékeknek valamely szilárdan megálló rendszeréből indulhat ki a badeni bölcselők szerint. Olyan értékekből, melyek elválaszthatatlanul hozzátapadnak a jelenben, a jövőben és az

örökkévalóságban adott mindennemű szociális és aszociális javakhoz és amelyekkel szemben az értékelő alanynak szükség-szerűen állást kell foglalnia. Láthatjuk tehát, hogy itt az egész ismeretelmélet mintegy *értékelméletté oldódik fel* és hogy következésképpen a bölcsélet története helyesen jár el, amidőn a neokantizmus ezen egész irányát *értékelméleti krit. cizmusnak* nevezi.

Részben bizonyosan az érték fogalmának a bölcséletben történt ezen kidomborításából származik a közgazdaságtanban is az a kitartó törekvés, hogy a gazdasági érték elmélete tekintessék az egész közgazdasági tudomány alapjának is kiindulópontjának. A határhaszon hirdetőinek szemében értékelméletük szent és sérthetetlen tabu... Az értékelmélettel áll és bukik árelméletük és jövedelemeloszlási tanuk, gazdaság-elméleti rendszerüknek egész épülete.

3. §.

A *határhaszon* gondolatát egy másik modern gazdaság-elméleti irány is felkarolja: a *lausannei iskola*, melyet körülbelül a bécsi iskola keletkezésének idején *Walras* alapított s mely a románnyelvű országokban még ma is uralmon van. Ennek az elméleti iránynak középpontjában azonban nem a határhaszon tana, hanem egy másik gondolat, a *gazdasági egyensúly* elmélete áll. Oly elmélet, melynek bölcséleti forrásait *Spencer Herbert* gondolatvilágában kell keresnünk.

Spencer a világfolyamat minden konkrét részjelenségének *alapvető elemeit az anyagban és a mozgásban* véli fellelhetni. Minthogy azonban a világegyetemben, amint azt már az ókori bölcselő is felismerte, *minden és állandóan változik*, az összes konkrét jelenségek *legfőbb törvényének* az anyagnak és a mozgásnak egymáshoz való állandóan változó viszonyában kell megnyilvánulnia. Minden, ami létezik, előttünk azáltal jön létre, azaz a nem észlelhető dolgok köréből csak azáltal lép ki, hogy alkatrészei melyek előbb éppen szétszórtságuknak következtében nem voltak észlelhetők, valamiképpen *egésszé alakulnak egybe* és ezáltal *feláldozzák* előbbi külön és független *mozgásukat* — mert hisz tökéletes nyugalom náluk sem létezhetett. Mihelyt azonban az, ami létezik, ismét alkatrészeire bomlik szét és ezáltal ismét a nem észlelhető dolgok körébe húzódik vissza, azaz elmúlik, alkatrészei ismét *visszanyerik önálló mozgásukat*. Más szóval: *a világegyetemben minden azáltal keletkezik és fejlődik, hogy anyaga egybegyűl, integrálódik, mozgása pedig elvész és minden azáltal múlik el, hogy anyaga dezintegrálódik, mozgása azonban ismét helyreáll.*

Hova vezessen azonban a folytonos fejlődés, a szakadatlan differenciálódás és integrálódás? A mozgás szétforgácsos-

lódásának és az anyag összpontosulásának végre is *meg kell állapodnia* valahol! Akkor azonban — így tanítja Spencer — megvalósul a tökéletes, az *abszolút egyensúly* állapota, amelyben minden erő és ellenerő kiegyenlítődött, minden mozgás végkép szétforgácsolódott s ilymódon tökéletes nyugalom következik be. Közben mégis minden létező előbb még a *mozgó egyensúly* állapotába jut, amidőn már csak *egyes részei mozognak tovább*, míg állagának egésze már elérte a nyugalom fokát. Ily mozgó egyensúly uralkodik például naprendszerünkben, amelynek már csak egyes részei, a bolygók keringnek tovább. Az ily mozgó egyensúlynak is azonban minden esetben fokozatosan mozdulatlaná, tökéletes egyensúlyiá kell átváltoznia. Erre azután ismét már csak megint az ellentétes folyamat, a fokozatos feloszlás, *elenyészés* következhetik. És a fejlődésnek és enyészetnek ezen állandó ismétlődéséből áll elő az *örökmentartó, kozmikus ütem!*

Fejlődési elméletének hatalmas koncepcióját először az élettanra és a lélektanra alkalmazza Spencer és csak azután fog hozzá, hogy azt a *szociológia* területén is uralomra vezesse. A társadalmi életet ezen kutatásaiban minden ízében szerves fejlődési folyamatnak fogja fel és azt állandóan *az egységes, általános világegyetemi fejlődés egy részének* tekinti. Fejlődését egyéni szervezetek fejlődésével hasonlítja össze és benne is az anyagnak, a társadalmi köteleknek, egészen ugyanolyan *differentiációját és integrációját*, valamely *jobbán összefüggő és határozottabb állapot felé való ugyanolyan haladását* véli megismerhetni, mint ahogyan azt általános kozmikus fejlődési törvényében megállapította. Nevezetesen a társadalmi életben is minden fejlődési folyamat valamely *egyensúlynak* elérésére törekszik Spencer szerint és itt is csak a feloszlás, a társadalmi szervezetek elenyészése következhetik azután. Ekképen itt is a fejlődésnek, az *emelkedésnek és a pusztulásnak* ugyanannyira elkerülhetetlen végzete uralkodik, mint a nagy világ egyetem valamenyí egyéb megnyilvánulásában.

A *közgazdaságtan* sem kerülhette el ennek a nagyszerű gondolati rendszernek megigéző hatását. A lausannei iskola alapvető munkája, Walras „Éléments d'économie politique pure“-je mintegy *10 évvel* Spencernek az új fejlődési elmélet vezérlő gondolatait tartalmazó műve, a „First Principles“ után jelent meg! A *keresletnek és kínálatnak kölcsönös játéka*, azon sokszoros *hatás és ellenhatás*, melyeknek egymáshoz való viszonyából a lausannei iskola nemcsak az *árképződés* és a *jövedelemeloszlás* kérdését, hanem a közgazdaságnak számos *szervezeti* problémáját is megoldani igyekszik, ugyanolyan módon nyeri magyarázatát, mint ahogy Spencer az általános fejlődési folyamat technikai lebonyolódását ábrázolja. A lausannei iskola szerint a közgazdasági élet

ben is minden összefüggés az eszményi, *tökéletes egyensúly* állapotának elérésére törekszik; ez az állapot azonban a gyakorlatban sosem lesz elérhető. Mert abban a pillanatban, amidőn mégis odaérnénk, az egész közgazdasági élet *megakadna* és lassú, fokozatos enyészetbe süllyedne. Annál nagyobb jelentősége van azonban a gyakorlati közgazdasági élet szempontjából a *mozgó egyensúly* állapotának, melynek a legkülönbözőbb közgazdasági összefüggésekben megnyilvánuló vonatkozásait a lausannei iskola követői nagy lelkesedéssel igyekeznek kifürkészni. Ezen törekvéseikben azonban — habár az esetek túlnyomó részében bizonyára tudatlanul — *Spencer bölcselete alkotja gondolataik forrását és egyúttal azt az összekötő kapcsot is, melynek segítségével a közgazdasági egyensúly elmélete a legáltalánosabb társadalmi, természet-tudományi és kozmikus problémákkal összefüggésbe hozható.*

4. §.

Ugyancsak még a hetvenes években, mint Menger Ausztriában és Walras Svájcban, Angliában *Jevons* épített fel oly gazdaságelméleti rendszert, melyben a *határhaszon* fogalma szintén fontos szerepet játszik. Már a kilencvenes években azonban Jevons tanainak erősen átdolgozott alakja, *Marshall Alfréd* és az általa alapított **cambridgei iskola** elmélete jutott a szigetországban uralomra. Ennek az elméletnek mindenekelőtt fejlett szociáletikai jellege domborodik erősen ki. Mai alakjában messzemenően az *utilitarista* etika azon irányának befolyása alatt áll a cambridgei iskola, melynek *Sidgwick Henrik* a megalapítója. Sidgwick legelőször is *elveti a lélektani hedonizmust*, mely még Spencernél is előtérben állott és amely igen tetszetős módon tudta az utilitarizmust az egoizmussal egybekötni. Ezzel szemben inkább arra fordította figyelmét, hogy az ezen két irány között fennálló *ellentétekre* mutasson lehetőleg élesen rá. Spencer *fejlődéstani erkölcsbölcséletében* ugyan ő is meglátja a helyes gondolatot és készségesen elismeri, hogy az erkölcsi ítéletek keletkezése körül a fejlődési tényezőnek igen nagy szerepe van. Döntő jelentőségűnek ebből a szempontból azonban csak erkölcsi ítélőképességünk forrását tartja, mely szerinte semmiesetre sem tapasztalati, hanem tisztán *intuitív* összetételű. Mert az erkölcsi világrend, melyben hasonló körülmények között valamennyiünknek hasonló erkölcsi kötelességeink vannak, Sidgwick szerint sosem ismerhető fel tapasztalatilag, hanem mindig csak *intuitív úton*, mikor is embertársainkkal szemben való *velünk született jóindulatunknak*, jóakarati ösztönünknek szavára hallgatunk. Ilyképen Sidgwick a régebbi *skót erkölcsbölcsélet gondolatait*, nevezetesen pedig *Butler* tanait, veszi segítségül, ezeket *Kant*

kategorikus imperativusának szempontjaival köti össze és ezáltal új tartalmat önt az *utilitarisztikus etikába*, melynek külső kereteit különben változatlanul veszi át *Benthamtól* és *Stuart Milltől*.

Erre az erkölcsi tanra támaszkodva nyomul a mai angol gazdaságelméletben az *általános jólét* gondolata egyre jobban előtérbe és párhuzamosan egyre inkább *másodrangú jelentősége szorítja vissza* az ottani elvont gazdaságelméletet, mely a modern szubjektív és a régebbi objektív iránynak összeolvadásából állott elő.

5. §.

Az **amerikai közgazdasági elméletnek** még a múlt század végefelé keletkezett vezető áramlata, melyből mérvadó egyéniségként az *idősebbik Clark* alakja emelkedik ki, szintén a *határhaszon tanának* és a klasszikus iskola átdolgozott szempontjainak egybeszővéséből épült fel. Ehhez képest ennek az iránynak bölcséleti forrásait is azokban az általános filozófiai alapokban kell keresnünk, amelyekből az említett két gazdaságelméleti rendszer táplálkozott. Különösen erősen vannak kifejlődve Clark elméletében annak *hedonisztikus* és *utilitarisztikus* vonásai; Clark ellenségei ezeket választják is ki leggyakrabban az ellene irányuló támadások kiindulópontjainul. Ezenfelül azonban Clark elméletének szembeötlően *optimisztikus jellege* is van, amiben az amerikai közgazdaságtannak még *Careytől származó tradíciói* híven megőriztetnek. A közgazdasági szempontok háttérében természetesen itt is *Franklin Benjáminnak* ragyogóan optimisztikus, az életet szerető és dicsőítő bölcsellete áll, melynek az Amerikában általában uralkodó világnézetet oly világos és mégis annyira mélyreható gondolatokban sikerült kifejeznie. Clark iránya innen származó optimizmusát különösen a jövedelemeloszlási elméletben szereplő *határtermelékenységi elvének* erkölcsi átítatásával mutatja ki. Határtermelékenységnek azt a termelés szempontjából való jelentőséget mondjuk, mely a javak előállításánál éppen még igénybevett utolsó termelési tényezőre, tehát pl. az utolsó éppen még foglalkoztatott munkás tevékenységére jut, azaz annak a termelés egész eredményének szempontjából megfelel. És Clark optimizmusa azt tanítja, hogy az egész termelési eredményből az egyes termelési tényezőknek *tényleg kijutó* eredményrészesedés is megfelel az említett módon előálló határtermelékenységüknek. Ez a részesedés pedig egyúttal az *igazságos részesedést* is jelenti, melyet *huzamosabban a társadalom hatalmi viszonyainak befolyása sem csonkíthat meg*.

6. §.

A múlt század utolsó három évtizedében létrejött öt legfontosabb közgazdasági elmélet bölcséleti alapjainak megbeszélése folyamán rámutattunk arra, hogy ezeknek egyik legfontosabbika, a határhaszon tana, értékelméleti felfogását a *badeni bölcséleti iskola* gondolataiból meríti. Ha ezek után mármost áttérünk a *jelen század* vezető új tanaira és ha tekintetünket itt is mindenekelőtt a német tudományra szegezzük, úgy az ezidőszerint kiemelkedő szerepet játszó Cassel- és Liefmann-féle elméletek a *neokantizmusnak Németországban uralkodó második főirányához* fognak elvezetni bennünket. A Cohen Hermann által alapított és halála óta Natorp Pál és Cassirer Ernő által vezetett *marburgi bölcséleti iskola* tanai a badeni bölcselőkével annyiban egyeznek, hogy szintén követik Kant „*Ding an sich*“-jének fogalmát. Ezenfelül azonban a marburgiak az ismeretelméleti pszichologizmusnak is minden fajtát helytelenítik: a bölcsélet feladata szerintük nem lehet az, hogy az egyes egyén ismereteinek keletkezési módozatait vizsgálgassa. A filozófiának sokkal inkább csupán a *tudományos tapasztalat immanens logikai feltételeit* kell megismernie, amidőn is nem annyira valamely önálló ismeretelmélet rendszeres kifejtése a fontos, mint inkább azon *funkcionális vonatkozásoknak logikai taglalása*, melyeknek a *tudományos gondolkodás* alá van vetve. Tudományi eszményüknek elképzelésében a marburgi bölcselők nagymesterüket, Kantot követik: mint valódi tudományok a *matematikai módszerű természet-tudományok* tűnnek fel előttük és ennek következtében általában is erősen hajlanak a *matematikai gondolkodás* felé. Ennek segítségével általános törvényeket nem transzcendens, hanem *transzcendentális* úton vezetnek le, azaz nem apriorisztikus felsőbb tételekből indulnak levezetésüknél ki, hanem mindig az *elgondolt dolgoknak maguknak fogalmán belül* maradnak és azok alárendelt korrelációiként fogják fel az alany és a tárgy közötti kölcsönös vonatkozásokat. Ily módon jut el a marburgi iskola *monisztikus logikai idealizmusához*, melynek értelmében legfőbb feladatát a logikai összetételű tudásterületeken és életfolyamatokban uralkodó *egységes elveknek* és azok különböző *érvényességi módozatainak* megismerésében látja. Ez a szempont természetesen csupán azokra a tudományokra alkalmazható, melyek *módszerükben* többé-kevésbbé *szilárdan meg vannak alapozva*, mert csak amennyiben ilyen alapokon épít tovább, lehet termékeny a tudományos kutatásnak az a módja, melyet a marburgi iskola ajánl.

Az érettségnek ezt a fokát a *közgazdaságtan* is elérte már azoknak a kutatóknak szemében, akik minden módszertani vita figyelmen kívül való hagyásával egyenesen és köz-

vetlenül a közgazdasági összefüggéseknek *logikai és matematikai* úton való kifejtéséhez fognak. Cassel messzemenően a marburgi iskola befolyása alatt áll, amidőn a *határhaszon elméletén gyakorolt bírálatában* azt teljesen *meddő, alaki* tan-nak mondja és vele együtt egy kalap alatt mindjárt az *egész értékelméletet*, mely szerinte már oly végtelenül sok szócsépléshez vezetett, az elméleti közgazdaságtan *felesleges ballasztjához* sorolja. Azt tanítja, hogy a *szűkösség egységes elve* szolgál kulcsul minden közgazdasági jelenség magyarázatánál és erre az elvre építi fel tárgyas szemlélődési módszerének segítségével tisztán logikai úton megszerkesztett gazdaságelméleti rendszerét.

7. §.

Az értékelméletek megtagadásában **Liefmann** is részben hasonló elvek vezetik, mint Casselt és ő is egész elméleti rendszerét *egy egységes elvre, pszichikai hozadéki törvényére*, akarja alapítani. Ennek megfelelően elméletnek általában csak valamely tudomány tapasztalati tárgyának helyesen megismert *azonossági elvéből* való rendszeres magyarázatát tartja. A közgazdaságtanra vonatkoztatva, ennek a magyarázatnak. Liefmann szerint, a *haszonnak és a költségnek* nem anyagiak, sem pedig mennyiségbeli, hanem *tisztán pszichikai összehasonlításából* kell kiindulnia. Ebből az összehasonlításból származik a hozadék, minden közgazdasági jelenség alapvető eleme, amely varázslámpaként világítja és magyarázza meg a gazdasági életnek *valamennyi összefüggését*. Azt sem mulasztja el Liefmann, hogy más közgazdáknak gyakori eljárását, midőn többet foglalkoznak módszertani kérdések megvitatásával, mint a *közgazdaság tulajdonképpeni problémáival*, súlyos szavakkal ostromozza — másrészt azonban ő maga is messzemenően elmélyed különböző irányú módszertani vitatkozásokba.

Liefmann közgazdasági elméletének erősen fejlett *pszichikai jellege* különben azt mutatja, hogy a lélektani nyelven beszélő *badeni bölcelet* is meglehetősen befolyásolja őt. Ezt a befolyást kifejezetten is elismeri és hivatkozik a badeni bölcelőkre. Úgy Liefmannnál, mint pedig Casselnél ezenfelül azon *pragmatikus és realiztikus* felfogás is világosan előtérbe nyomul, melynek az újabb német bölceletben leginkább *Riehl Alajos és Külpe Oswald* a követői. Hiszen Cassel a közgazdaságtan köréből minden olyan gondolatmenetet irgalmatlanul el akar távolítani, amely nem közvetlenül a való közgazdasági jelenségek megismerésére irányul, míg Liefmann elméleti kutatásaiban is állandóan megtartja az ú. n. pénzfátyolt; úgy véli ugyanis, hogy a közgazdasági élet igazi összefüggései csak ezen keresztül ismerhetők meg helyesen.

8. §.

Realisztikus jellegük dacára is azonban úgy Cassel, mint Liefmann elmélete és velük együtt az eddigi §-okban tárgyalt összes közgazdasági tanok mindenekelőtt *individualisztikus* beállításúak. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági élet törvényszerűségeinek kutatásánál valamennyien az *egyes egyének* gazdasági cselekedeteinek megfigyeléséből indulnak ki és ezekből akarják megismerni a társadalom gazdasági életének összefüggéseit is. A társadalmat emellett az egyéneknek alulról felépülő, *mechanisztikus szerkezetű összességének* fogják fel. Ellentétül mindezen közgazdasági tanokhoz, az utóbbi években oly gazdaságelméletek lépnek előtérbe, melyek a társadalomnak nem mechanisztikus és individualisztikus, hanem inkább *organisztikus* és *univerzalisztikus* felfogásából indulnak ki. A társadalmi alakulatokat, mint pl. az államot, a községet, a családot, önmagukban megálló *szerves és élő egészeknek* fogják fel és ezekből származtatják csak azután az egyes egyéneknek társadalmi létét.

Magától értetődik, hogy a társadalomnak ilyen szerves felfogásából egészen másként megépített gazdaságelméleti tanoknak is kell fakadniok, mint az individualisztikusan és mechanisztikusan gondolkozó szociológiából. Teljesen tudatosan szerves társadalmi felfogás alapján állott már a közgazdaságtannak híres német *történeti iskolája*, mely a múlt század második felében vezető szerepet játszott tudományunkban. Ennek az iránynak bölcséleti kútforrása a *német idealisztikus filozófia* ragyogó gondolatai voltak főleg azon alakjukban, ahogyan a *romantika* áramlatában nyilvánultak meg. A történeti iskola vezérlő szempontja az, hogy *minden közgazdasági összefüggés lényegét viszonylagosan* ítéli meg: felismeri ugyanis, hogy azoknak érvénye *helyhez és időhöz* van kötve.

A történeti iskolának végül is túlzott relativizmusa, melynek alapján tagadásba vonta mindennemű közgazdasági elmélet lehetőségét, vált vesztévé. A történeti gondolat maga azonban, mely a közgazdasági életet hely és idő szerint különbözónak, állandóan fejlődöttnek fogja fel, éppen napjainkban hatalmas *újjászületését* éli *Északamerikában*, az u. n. **intézményi iskola** tanaiban. Ez az irány, mely egyre jobban háttérbe szorítja az idősebb Clark csoportját és egyúttal legelső kiindulópontjaiban támad meg minden hedonisztikusan és utilitarisztikusan gondolkozó közgazdasági elméletet, alapjait az „*új pszichológiában*” bírja. Új pszichológián viszont Amerikában azt a részben még a nyolcvanas, nagyobbrészt azonban már a kilencvenes években keletkezett modern tant értik, mely rendszerét *két nagy európai lélektani iskola* elméletéből kovácsolta össze. Ezeknek egyike az angol asszociációs lélektan különösen abban a reformált alakjában, melyet néki

Spencer Herbert adott, míg a másik forrást a német kísérleti lélektan kincsesházában kell keresnünk.

Az asszociációs lélektan részterülete a tapasztalati magyarázó lélektannak, mely ellentétben a tapasztalati leíró lélektannal nem elégszik meg a lelki élet csupán fenomenológiailag adott jelenségeinek vizsgálatával, hanem egyúttal a mögöttük álló lelki készségek lényegét is kutatja. Legkorábbi forrásai még a görög bölcselethez vezetnek vissza. Az eleai *Parmenides*-nek és az apollóniai *Diogenes*-nek egynéhány csupán a feledés jelenségét magyarázó kezdő kísérlete után *Plato* jut el először az emlékezésnek fogalmi boncolgatásához. *Aristoteles* a gondolati asszociáció és reprodukció folyamataira vonatkozólag felette érdekes törvényeket állít fel, melyek a lelki életnek finom megfigyeléséről tanuskodnak. Ennél továbbra jutniok azonban sem a rómaiaknak, kiknek figyelmét főleg mnemotechnikai vizsgálódások kötötték le, sem pedig a középkor scholasztikusainak, kik szerint az emlékezés tárgyait a lélek őrzi meg, nem sikerült.

Továbbfejlődést itt csak a 17. század angol bölcselete, különösen pedig *Hobbes* és *Locke* gondolatai jelentenek; később, *Humenál* pedig az asszociáció fogalma épenséggel az egész lélektan középpontjába nyomult előre. Most az asszociációt már mint az egyik képzettől a másikhoz való megkönnyített áthidalást, átlépést fogják fel és belőle magából igyekeznek az egyszerű és összetett képzeteknek állandóan változó és tovahaladó képét megmagyarázni. Az asszociációkra alapítja ezenfelül Hume egész empirikus ismeretelméletét, amennyiben a valóság tudatát asszociatív kapcsolódó összefüggésekre vezeti vissza. *Hartley* ezzel szemben korábbi francia bölcselőknek, nevezetesen pedig *Descartes*-nak és *Malebranche*-nek idevágó gondolatait eleveníti fel és az asszociáció pszichikai tünetényét az agynak testi folyamataiból igyekszik levezetni. Ezen célból külön pszichofizikai rezgési elméletet állít fel. A francia felvilágosodás eszmeköre felette kedvezett az asszociációs folyamatok ilyen anyagias felfogásának és még a német tudomány is szívesen karolta fel és építette tovább azt a gondolatot, hogy az asszociáció rokon idegszálaknak egyidejűleg való ingerléséből áll elő. Amíg azonban az asszociációs lélektant a kontinensen Kant bölcselete és a romantika áramlata háttérbe szorította, addig hazájában, Angliában, tovább ápolták, sőt az idősebbik *Mill* fejlődésének újabb korszakába juttatta.

Mint a klasszikus gazdaságelmélet, úgy az asszociációs lélektan is csak *Stuart Mill*-től nyerte logikailag tökéletes, szabatos gondolati vázát. *Mill* a gondolatokat, a kedély és az érzékszervek által közvetített érzeteket, valamint az akarat megnyilvánulásait tekinti a tudatállapotok főfajainak, az ezek között fennálló szabályos asszociatív kapcsolatot általános tör-

vényekben foglalja össze és ezeket a törvényeket tartja azután a tudományos lélektan tulajdonképeni tárgyának. *Bain* ezzel szemben a fogalmi egységesítés útjára lép, az egyszerű asszociációkat a hasonlóságból és az érintkezésből származtatja, mellettük azonban még összetett és a képzelet által létrehozott, konstruktív asszociációknak létét is hajlandó elismerni.

Legtökéletesebb, a *fejlődés* gondolata által megtermékenyített alakját az asszociációs lélektan *Spencer*-nél éri el. *Spencer* a pszichológiát általában mindenekelőtt tárgyi és alanyi lélektanra osztja. Amaz a tudat jelenségeinek belső megfigyelésével foglalkozik, míg emez a lelki tüneteményeket csupán az emberek és állatok cselekedeteiből akarja megismerni. A tárgyi értelemben felfogott lélektan, mint az élet általános megnyilvánulásainak egy bizonyos csoportjáról szóló tan, *Spencer* szerint szoros kapcsolatban áll az élettannal és művelőitől ezért az idegrendszer különböző funkcióinak pontos ismeretét is megköveteli. Az objektív idegfunkcióknak szubjektív alapját *Spencer* a lélektani alapatómok vagy tudategységek kombinációjaként képzelel el magának és innen vezeti le a tudat különböző jelenségeit, megnyilvánulásait. Ezeknek a kombinációknak mozgató erejét és konkrét alakját az asszociációkban, még pedig azoknak oly képében pillantja meg, mint ahogyan őket a korábbi angol pszichológusok megfestették. A lelki élet megnyilvánulásai továbbá *Spencer* szerint való lényükben csupán mint fejlődési jelenségek érthetők meg. A fejlődés folyamán a belső, lelki vonatkozások mindig jobban és tökéletesebben hozzásimulnak a külső életviszonyokhoz. Ezáltal az egyre magasabb fejlettségű szerves lényeknek, melyek külső behatásokra egyre különfélebb alakban képesek reagálni, hosszú fokozatsora jön létre. A fejlődés folyamán ilyképen a külvilággal szemben fennálló lelki vonatkozások, nemcsak az egyének saját tapasztalatai, hanem átöröklés által is elősegítve, *egyre jobban differenciálódnak*.

A fejlődés gondolatának kiemelése mellett *Spencer* tehát — amint látjuk — kiadós mértékben merít *Hartley pszichofizikai* elméletéből is; ezenfelül azonban még kifejezetten is hivatkozik *Helmholtz*-nak, a német tudósnak, idevágó újabb kutatásaira is. Tudvalevőleg *Helmholtz* volt az, aki *Müller János* tanainak továbbfejlesztéseként először vizsgálta meg exakt, matematikai alapon az *élettani* és a *lélektani* jelenségek közötti szoros összefüggéseket. Az érzékek lélektanának kiépítése által ő vetette meg tulajdonképeni alapját a *kísérleti pszichológiának*, mely a múlt század második felében Németországban oly hatalmas virágzásra jutott.

Az első pompás vívmányok, melyeket ezen a téren értek, *Weber Ernő Henrik* nevéhez fűződnek, aki már hozzáfogott érzéklésünk velünkszületett eszközeinek pontos vizsgálá-

tához és méréséhez és ehhez már a kísérleti módszert alkalmazta. Weber tanainak és a régebbi lélektani elméleteknek, különösen pedig a Schelling bölcséleti rendszerében uralkodó metafizikai eszmének egybeszövését *Fechner Gusztáv Tivadar* hajtotta végre. A testet és a lelket csupán egyazon alapvető lényeg különböző megnyilvánulási alakjainak tartja. A funkcióik között fennálló kölcsönös vonatkozásokra azután állandó arányviszonyokat és matematikai egyenleteket állít fel, melyeknek összességét egy a lélektan és a fizika között helyet foglaló önálló új tudománnyá, a pszichofizikává építi ki. Időközben más utakon is, még pedig mindenekelőtt az asztronómiai feljegyzések hibáinak sokat vitatott problémája által, oly eredményekhez jutottak, melyek a kísérleti lélektan által megismert összefüggésekkel közletről érintkeznek. *Wundt Vilmos*-é az érdem, hogy mindezeket a különböző irányú kutatásokból származó eredményeket egységes tanrendszerre foglalta össze, melyben az érzéklés tana, az érzékek pszichológiája és ezeknek megkoronázásaként a kísérleti pszichológia szerepelnek, mint a modern lélektani tudomány három legfontosabb területe.

Amíg a kísérleti pszichológiát Németországban különösen a würzburgi iskola műveli tovább, tanai átjutnak *Észak-amerikába* és ott egyesülnek a korábbi asszociációs lélektan szempontjaival, mindenekelőtt azonban Spencer pszichológiai elméletével. Ilyképen áll elő az *új amerikai lélektan*, mely a közgazdaságtan legújabb fejlődésére az Óceánon túl oly nagy befolyást gyakorol. Azon számos amerikai pszichológus közül, akik ennek az új iránynak megalapítására és kiépítésére összefogtak, e helyen csak *James Vilmos, Baldwin, Watson, Thorndike, Cannon, Frank, Berman*, azután *Titchener, Woodworth, Dunlap, Yerkes* és *Angell* nevei nyerjenek említést. Embertani és élettani irányban mindenekelőtt *Lowie, Morgan* és *Bateson* támogatják őket, míg az új tan szociálpszichológiai vonatkozásait különösen *Wallas, Cooley, Mac Dougall, Robinson, Huntington, Ogburn* és — a közgazdasági szempontok erős hangsúlyozásával — *Patten* és *Veblen* fejtegetik. Mint-hogy a jelen összefüggésben eleve le kell mondanunk, hogy ezeknek az íróknak gondolatait egyenként tárgyaljuk, csupán a közgazdaságtan reformja felé irányuló tételeiknek *legfontosabb tartalmát* kíséreljük meg egészen rövid áttekintésben összefoglalni.

Az emberi természet eszerint korántsem oly egyszerű, tisztán értelmi indokok által egységesen irányított jelenség, mint amilyennek azt korábban általánosan felfogni szokták. Benne sokkal inkább egy végtelenül bonyolult pszichofizikai gépezet működik, melyből a külső befolyások váltakozó természetük szerint mindig más visszahatást váltanak ki. Az érte-

lemnek ezen visszahatások, tehát az emberi cselekedetek körül semmiesetre sincsen szuverénül döntő jelentősége, hanem csupán *kiválasztó szerepe* van, amennyiben csupán arra képes, hogy a lehető visszahatásoknak egyes kevésbbé kívánatos fajtaikat visszaszorítsa és ezáltal a megejtendő hasznos cselekvéseket *kiválassza*. Habár ezek a cselekvések végeredményben egyúttal az egyéni és társadalmi életben fellépő szükségletek kielégítéséhez vezetnek, eredetileg csakis természetünknek *pszichofizikai sajátosságai*, velünkszületett ösztöneink váltják ki őket belőlünk és semmiesetre sem tekinthetők józan, értelemszerű megfontolás szüleményeinek. Mert az ilyen megfontolás feladata csupán a keresztülvitelre jelentkező, lelkiileg, *szándékunkban tehát már létező* cselekvések közötti *választás* lehet. Ennek az a tény sem mond ellent, hogy az értelemnek az emberi cselekvésre gyakorolt befolyása a kultúra fejlődésének folyamán állandóan nő és hogy cselekvéseink az emberiség szellemi emelkedésével párhuzamosan egyre inkább olyan alakban jelennek meg, mintha egyedül értelmünk irányítaná őket. Mert tartalmilag itt csupán a *pszichofizikai visszahatásoknak állandóan tökéletesedő differenciálódásáról* van szó, melyekben a változó környezetnek változó behatásai mindig megfelelő válaszra találnak és amelyeknek gyors alkalmazkodó képessége által az ember kiemelkedik a többi élőlény sorából.

Az azonban a gazdasági cselekvésnél is eleve ki van zárva, hogy talán valamely egyetemes érvényű észtörvénynek, mint pld. a hedonisztikus elvnek, uralma alatt jöhetne csak létre. Mert az ember gazdasági magatartása is, annak legaltalanosabb alapelveiig, a *gazdasági intézményeknek, a társadalmi környezetnek mindenkori fejlődési fokához simul* és mindenben ahhoz alkalmazkodik. Emellett az emberi természetnek és a környező gazdasági intézményeknek fejlődése, egészen *Spencer tanainak értelmében, egymással párhuzamosan halad*: minden, még a legparányibb mozgás is az ember részéről a gazdasági környezetben *változásokat* idéz elő, mely változások a maguk részéről azután ezerszeresen megsokszorozódva sugárzanak ismét vissza az emberi természetre és abban további átalakulásokat hoznak létre. A hatásoknak és ellenhatásoknak ez a *kölcsönös hatványozási folyamata* szakadatlanul folyik tovább és mindkét részen *folytonos, párhuzamos fejlődést és átváltozást* tart mozgásban. Minden kétségen felül hasznos dolog, ha az ember gazdasági magatartása és a gazdasági környezet közti vonatkozásokat ennek a fejlődési folyamatnak figyelmen kívül való hagyásával, csupán valamely adott, így pld. a jelen időre szóló érvénnyel tesszük kutatásaink tárgyává. Ezen az úton azonban mindig csak *statikai*, nem pedig *dinamikai* képet nyerünk. Ebben az esetben is hibát

követünk azonban el, ha valamely változatlan és minden egyes esetben egészen általános érvénnyel bekövetkező gazdasági magatartásnak absztrakt és deduktív feltevéséből indulunk ki. Mert minden szükségletünk és kívánságunk, egyéni magatartásunknak céljai, útjai és eszközei, mozgási tere és iránya csupán egy állandóan és sokszorosán változó, végtelenül bonyolult „institucionális“, „intézményi“ fejlődés *funkciói*. A közgazdasági összefüggéseknek való lényegét ekképen csak úgy fogjuk megismerni tudni, ha elmélyedünk a közgazdasági intézményeknek, azok természetének, eredetének, növekedésének, valamint azon elváltozásainak beható vizsgálatába, melyek bennük fejlődésüknek és az emberek gazdasági magatartásának párhuzamos változásaival való kölcsönös behatásaiknak folyamán előállnak.

Röviden vázolva ezek lennének az amerikai közgazdaságtan azon „intézményi“, vagy pedig „magatartási“ tannak nevezett legújabb áramlatának alapelvei, amelynek élén ma *Mitchell, Tugwell, Young, King* és az ifjabbik *Clark* haladnak és amely, az új amerikai lélektanra támaszkodva, az utóbbi évek folyamán egyre jobban előtérbe nyomul. Gondolatainak rendszerében következetesen ismétlődnek a *német kísérleti lélektan*nak, a *Spencer-féle fejlődési elmélet*nek és ezeknek háttérében a *hagyományos angol asszociációs lélektan*nak szempontjai. Emellett persze az sem kerülheti el figyelmünket, hogy azon relativizmus, mely ennek a „modern“ közgazdasági tannak középpontjában áll, szorosan éritkezik a *régi német történeti iskola* alapgondolataival és ezeknek keretén belül is talán leginkább *Hildebrand Brunó* felfogásával.

Az elméleti közgazdaságtannak más művelői, bár figyelmüket nem kevésbé nagy érdeklődéssel fordítják az új amerikai lélektan felé, mégis lényegesen más *eredmények*hez jutnak, mint az intézményi iskola. Bizonyos mértékig az új pszichológia befolyása alá jut ekképen *Fetter* is, ha kifelé meg is igyekszik tagadni ezt az irányt. *Fetter* különben azon fáradozik, hogy közgazdaságtani rendszere egész lélektani meg-alapozásának *voluntarista* jelleget adjon. A lélektani voluntarizmust, mely irány az akarati elemnek lelki életünkben és gyakorlati cselekvéseinkben való fontosságát hangsúlyozza, már a XVIII. század amerikai bölcselei, *Edwards Jonatán, Johnson Sámuel* és *Franklin Benjámín* is hirdették. Ez a tan különösen jól alkalmazkodik az amerikai nép nagyra-törő és optimista hangulatához. *Fetter* mármost ezeken az alapokon állva teljesen elvont gazdaságelméleti tanrendszert épít fel. Hasonlókép *deduktív* összetételű közgazdasági elméletet teremt *Davenport* is, ki szintén erősen kacérkodik az új amerikai lélektannal. Mindketten elfordulnak azonban a határ-haszon elméletétől — így különösen *Fetter* is tudományos fej-

lődésének legutóbbi fokán. Különben is úgylátszik, hogy ez a *határhaszon fogalmával szemben elfoglalt kritikai álláspont* az egyedüli közös vonás, melyben az új amerikai lélektan alapján álló vagy pedig azzal érintkező, pozitív törekvésekben mind- eddig nem egyesült gazdaságelméleti áramlatok *összetalál-koznak*.

9. §.

A történeti iskolával a legújabb német **szociáljogi gazdaságelmélet** is érintkezik bizonyos pontokon.

Két különböző irányban, Casselnél és Liefmannál, beszél- tünk már róla, hogy miként keletkeztek a *marburgi bölcséleti iskola* tanaiból a határhaszon elmélete ellen fellépő hatalmas ellentétes irányú tanok. Ezekhez, ugyanazon bölcséleti forrásból táplálkozva, még egy *harmadik* is csatlakozott. Ez a harmadik irány közvetlenül *Stammler Rudolf* jogbölcselőre, a marburgi iskola hívére vezethető vissza, ki megkísérli, hogy iskolája ismeretelméleti szempontjainak alapján a *társadalombölcsélet- nek* rendszeres elméletét építse fel. A társadalmi élet fejlődését *merőben monisztikusan* fogja fel, amennyiben a társadalomban lejátszódó minden mozgást és változást csupán *már előbbi szociális jelenségekből* iparkodik megmagyarázni és őket a „*társadalmi tapasztalat feltétlen egységében*“ törekszik meg- ismerni: a szociális áramlatoknak önálló, nem a társadalom életéből magából fakadó oksági sorát azonban elismerni nem hajlandó. A társadalmi életnek azt a lényeges vonását, amely- ben különbözik több embernek merőben testi egymásmelletti- ségétől, Stammler a *külső szabályozás* tényében, valamely maguk az emberek által teretmett *jogrend* fennállásában véli megtalálhatni. Társadalmi életen ehhezképest *az embereknek külsőleg megkötő előírások által szabályozott együttélését* érti. Csupán az ilyen külső szabályozás által válik a társadalmi élet Stammler szerint *a megismerés külön tárgyává* és következés- képen *mindennemű társadalomtudományi vizsgálódásnak* *figyelmét végeredményben erre a szabályozásra, annak mine- műségére és összetételére kell fordítania*. A társadalmi élet *for- mája* tehát a *jog*, míg *matériáját a gazdaság* alkotja. Minden közgazdasági tárgyú kutatásnak, ilyenképen annak a jogi for- mának, annak a *jogi keretnek* ismeretén kell alapulnia, amelyen belül lehet csak szó egyáltalán gazdasági élet kelet-kezéséről és fejlődéséről.

Stammler társadalmi bölcséletére támaszkodik a közgaz- daságtanra alkalmazott **szociáljogi** felfogásában *Diehl Károly*. Emellett azonban tanainak előhírnökeiül tekinti *Rodbertust*, *Marxot* és két alább még említendő közgazdát, *Stolzmannt* és *Amonnt* is. A szociáljogi irány az egyéni gazdaságban csupán *a társadalmi gazdaság egész szervezetének szolgáló tagját*, test-

részét látja és azt tanítja, hogy az egyes gazdaság csak a közgazdaságból meríti tevékenységének pontosan meghatározott „módját, mértékét és ütemét”. Ennek következtében a leghatározottabban helyteleníti a közgazdaságtannak az egyéni gazdaság vizsgálatából, az egyes egyén gazdasági cselekvéseinek és szükségleteinek kutatásából való kiindulását és csak a *konkrét jogrendet* hajlandó azon megbízható és szilárd *alapnak*, tekinteni, amelyen közgazdasági élet fejlődhetik ki. Ezért a közgazdaságnak legelemibb jelenségeit is csupán az alapjukat alkotó *jogi szerkezettel* való legszorosabb összefüggésben szabad szerinte vizsgálódásaink tárgyává tennünk, mert csak ezen az úton juthatunk el oly elméleti ismeretekhez, melyek az élő közgazdaság lényegének *valóban* megfelelnek. Diehl tanrendszerében az *értékelméletet*, habár erősen alárendelt szerepben, még megtartja; a határhaszon elméletének elvont módszerét azonban már igen szigorú bírálatban részesíti. — Ezen a ponton *Diehl*-lel *Stolzmann Rudolf* is érintkezik, ki *Stammler* társadalmi bölcseletéhez szintén igen közel áll. Abból különösen minden társadalmi jelenségre vonatkozó *teleológikus felfogását* veszi át: hisz *Stammler* is csupán a társadalom egységes nagy, *célok szerint felépülő rendszerének* elemeiül fogja fel az egyes szociális tényeket. *Stolzmann* vezérlő gondolata a *szociáletikai eszménynek* egy a tanszéki szocializmus felfogása felé közeledő alakja, mely nemcsak gazdaságpolitikai kérdésekben, hanem az elméleti közgazdaságtan problémáinak megoldásánál is állandóan szeméi előtt lebeg. Emellett a közgazdaságnak „természetes” kategóriáit is igénybe veszi gondolatmenetében, ezeket azonban kezdettől fogva *legszorosabban* igyekszik egybekapcsolni a szociáletikai kategóriával. Az elméletnek valamely légüres térben elképzelt, mesebeli „*hipotétikus utópiából*” való kiindulását ő is a leghatározottabban helyteleníti, mert szerinte az ily módon nyert eredmények utólagosan csak nehezen, vagy egyáltalában nem kapcsolhatók össze a való közgazdasági életben uralkodó társadalmi tényező szerepével. *Stolzmann* arra törekszik sokkal inkább, hogy a közgazdaságot már vizsgálódásainak legelső lépéseinél is gyakorlati oldaláról ragadja meg, azt tehát etikai *célok szerint irányuló, valóságos szervezatként* fogja fel. — Részben hasonló, azonban megint inkább szociáljogi szempontok hívévé szegődik a határhaszon iskolájának egyik fiatalabb tagja, *Amonn Alfréd*, ki emellett persze sokat merít a *badeni bölcseleti irány* módszertani eredményeiből is. Ifjúkori munkáiban még jótékonyan közvetítő szerepet vállal a nagy módszervitában a történeti-induktív és az elvont-deduktív irányok között. Annál fájdalmasabban kell érje azonban a tiszta határhaszon-elmélet követőit az a tény, hogy *Amonn* újabban egyre határozottabban *más* gazdaságelméleti irányok

felé hajlik. Most már nevezetesen a közgazdaságtan középpontjában sem az elvont természetű értékprobléma áll szerinte, hanem az árképződésnek teljesen társadalmi beállítású kérdése.

10. §.

Hasonlóan járt a bécsi iskola egy másik reménydus ifjabb követőjével, **Spann Otmár**-ral is. Ő is először *Stammler teleológikus társadalmi bölcséletére* vetette tekintetét. Csakhamar azonban a *német idealisztikus filozófia* befolyása alá került.

A német bölcseletnek a múlt évszázad végefelé történt újjáéledésével az idealisztikus gondolkozás szempontjai is megint előtérbe jutnak. A neokantisták *badeni iskolája* is messzemenően *Fichte idealizmusának* befolyása alatt áll: így van ez már *Windelbandnál* és még kifejezettebben *Rickertnél*, míg *Münsterberg* már majdnem egészen idealisztikus gondolkozású bölcselőnek tekinthető. Ezeknek a filozófusoknak figyelme azonban még erősen az *ismeretkritika* szempontjai felé fordul és *Fichte* befolyása is inkább csak ebben az irányban érvényesül náluk. Tulajdonképen újjászületni a német idealizmus ragyogó hagyományai csak olyan részben megint *metafizikai* beállítású bölcséleti rendszer levegőjében tudtak. amilyent a tavaly elhunyt *Eucken Rudolf* hirdetett. A naturalizmus ellen teljes eréllyel síkra száll és egy magasabb, az egyes alanyok felett álló *szellemi világnak* létezését és uralmát tanítja, amely nélkül az emberek társadalmi életének is önző és csupán saját eudaimonisztikus ösztöneiknek engedelmeskedő egyének közötti értelemnélküli zűrzavarrá kellene sülyednie. Ez a magasabb szellemi világról szóló tan áll *Eucken* bölcséletének középpontjában és az lesz azután a *német filozófia neoidealisztikus áramlatának forrásává*. — Ebből a gondolati körből merít *Spann*, amidőn megkísérli, hogy a német idealizmus szempontjaiban rejlő kincseket a *közgazdaságtan reformjának* javára is értékesítse. Az újabb lélektanban *Diltheyre*, *Brentano Ferenc*re, *Ehrenfelsre*, *Meinongra* és *Külpére*, a történetbölcseletben *Lotzera*, *Windelbandra* és *Rickertre* hivatkozik: ezeknek a férfiaknak munkásságában a mechanisztikus és kauzális gondolkozástól az *organikus* és *teleológikus* felfogás felé haladó, egyre világosabban megnyilvánuló átmenetet vél megpillantani. Különös hangsúllyal azonban az újabb *biológiai metafizikára* utal *Spann*, amely iránynak az élén jól kidolgozott tanrendszerével *Driesch János* halad.

Driesch eredetileg állattani kutatásokkal foglalkozott. Ezeknek folyamán csakhamar Darwin evolucionizmusa ellen kellett fordulnia. Sikeres kísérletei ugyanis azon meggyőződéshez vezetik, hogy az állattan legmélyebben rejtőző igazságai

csakis *teleológikus* szempontok alkalmazásával kutathatók fel és hogy a zoológia központi elve — amint azt hasonló irányú vizsgálódásaik eredményeként az utóbbi évtizedekben már *Hanstein*, *Bunke* és *Reinke* is kimondották — a „*dinamikai vitalizmus*“. Ilyképen lassacskán bölcseleti, nevezetesen pedig *metafizikai* területre tér át Driesch és újabban az itt felmerülő problémáknak szenteli egész tevékenységét. Bölcseletének kiindulópontját a *tudás őstényének* körülbelül Descartes ismert „*cogito ergo sum*“-jának értelmében elképzelt tétele alkotja. Az ebben a fogalomban megnyilvánuló *rendnek* bővebbi kifejtése céljából építi ki azután „*rendtanát*“. Itt többek között a Kant által felállított *kategóriák* tökéletesítését is megkísérli, amennyiben az „*egész és a részek*“ kategóriáját, melyben szerepel a *vitalizmus alapfogalma* van lefektetve, csatolja hozzájuk. Minden szerves lényben, minden egészben, megvannak már valamely *sokféleség csírái*, mely sokféleség foka a fejlődés folyamán magától egyetlen esetben sem nőhet nagyobbra. Metafizikájában azután közelebbről vizsgálja meg Driesch a szerves fejlődés folyamatát, melyet mindennemű mechanisztikus gondolatmenet megtagadásával egységesen és egyedül a *vitalizmus elvének* segítségével igyekezik megmagyarázni. A szervezetek életét azonban Driesch szerint nemcsak fizikai és kémiai természeti tényezők irányítják, hanem az egyének felett álló „*entelechia*“ is uralkodik rajtuk. Ez, ha nem is tekinthető az energia külön megnyilvánulási alakjának, az energia általános elvének mégis alá van vetve; tevékenysége „*rendszerrelátásokban*“, azaz a benne foglalt intenzív sokféleségének kifejtésében áll és lényegét a legjobban talán még a fajtának Plato által felállított eszményével lehetne összehasonlítani. Az entelechiák működése által tagozódnak a különböző szervezetek, melyeknek rendszere következésképpen már bennfoglaltatik az *entelechiák rendszerében*. A rendtan legmagasabb, talán soha el nem érhető célja abban áll, hogy az egész világot mint *egyetlen organizmust* fogja fel: ennek lennének azután az egyes egyének az egészre vonatkozó jelentőségük szempontjából fokozatosan különböző tagjai.

Ennek a Driesch és követői, *Uexküll*, *Jellinek Károly* stb. által kifejtett biológiai metafizikának szempontjait Spann akkor, mikor saját gondolati rendszerének felépítéséhez hozzáfogott, *még nem ismerte*. Figyelme csak később, egészen véletlenül terelődött reájuk. Drieschnek ugyan szemére veti, hogy bölcseletében még megtart egynéhány oly kauzálisan felépített gondolatmenetet, mely a teljesen következetes univerzalisztikus felfogással össze nem fér; ennek dacára azonban szívesen elismeri Spann maga is, hogy *legáltalánosabb vezérlő szempontjai egészen közel állnak a Drieschéihez*. Nem szabad persze szem elől tévesztenünk, hogy a két tudós *különböző utakon* — az egyik

élettani kutatások, a másik pedig társadalomtudományi vizsgálódások által — jutott el ugyanazokhoz az eredményekhez. Gondolati összehasonlításuknak így azonban *csak annál sajátosabbnak és jelentősebbnek* kell feltűnnie.

A vázolt organizztikus és univerzalisztikus szempontokat, melyek Drieschnél is kidomborodnak és a különösen Stammler által élesen kidolgozott teleológiai felfogást Spann újabban a *német romantikus kor bölcséletével* szövi egybe. Ezen az úton teremti meg *kategóriatanát*, melyben univerzalisztikus világnézetét fogalmilag legszabatosabban és leghatározottabban fejti ki. Szerinte nem igaz, hogy a rész korábban léteznék az egésznél; ezzel azonban hamisnak bizonyulnak mindazok az irányok, amelyek ennek a tételnek az alapján állanak. Magukban omlanak tehát össze az atomizmus és a mechanizmus, a szenzualizmus és az individualizmus, a kapitalizmus és a szocializmus, mint gondolati rendszerek. Velük szemben Spann legelső és legfontosabb ontológiai kategóriájaként az *egész* fogalmát emeli ki és benne látja *mindenirányú metafizikai és társadalmi vizsgálódásnak egyedül helyes kiindulópontját*. Az egésznek mint ilyennek Spann szerint *léte nincsen*, azonban ennek dacára az egyes tagok *előtt áll*; az egész *tagjaiban születik meg*, azokkal azonban *nem enyészik el*. Az egészből vezeti azután le Spann *torábbi kategóriáit*: a megfelelést, a fejlődést, a sorsot stb. A mindenség középpontjában szerinte az örökön élő, változatlan és láthatatlan „szikra” áll, melyet mintegy a Driesch által elképzelt entelechiák központi forrásaként foghatnánk fel. Ennek a szikrának fogalmát Spann különben *Eckehart* mestertől, a legnagyobb német misztikus bölcseletől veszi át és annak *Aristotelesnél, Platonnál és Aquinói Tamásnál* való előfordulását is be igyekszik bizonyítani. *Etikai* irányban Spann rendszerében a szabadság és a függőség nem tűnnek fel többé ellentétekként, mert a „tagnak az egészben való megköötöttségében”, a tagság szerves viszonyában, összehasonlítódik a két fogalom. Ebből a szerves viszonyból vezeti azután le Spann nemcsak az erkölcsösséget és az erkölcsi értékeket, hanem, a *közgazdaságtan* területére átlépve, az *egyenlő fontosság* fogalmát is, amellyel tudományos fejlődésének legújabb fokán a határhaszon-iskola helytelennek és tarthatatlannak felismert értékelméletét akarja helyettesíteni.

*

Befejezésül azoknak részére álljon itt még csak egynéhány szó, akik a legújabb elméletek és bölcséleti alapjaik ezen sokféleségének láttára a közgazdaságtan szétforgácsoltságán lennének hajlandók keseregni. Nem lenne igazuk. Mert a közgazdaság épülete olyan, mint valamely hegyesúcs: minél több oldaláról, minél többféle szempontból vizsgálhatjuk vona-

lait, annál plasztikusabban fog kidomborodni előttünk egészének valódi képe. A különböző beállítású gazdaságelméletek csupán egyazon hegyesúcsnak különböző oldalairól felvett fényképei. — Márcsak a munkamegosztásnak és a munkaegyesítésnek a tudomány továbbépítésében változatlanul érvényesülő elve is megkívánja az elméleti szempontoknak sokféleségét. A *munkamegosztásnak* itt azáltal kell előállania, hogy a különböző népek, kulturcsoportok és ezeken belül is az egyes kutatók oly feltevésekből kiindulva és oly módszerek alkalmazásával igyekezzenek megismerni a közgazdasági élet összefüggéseit, melyek legjobban felelnek meg általános szellemi beállításuknak, gondolati készségeiknek. Mert csak a velünk született képességeknek ily tökéletes kihasználásával fogjuk a közgazdaságtan fejlődését tőlünk telhetően a legjobban elősegíteni tudni. Haladást ez a fejlődés azonban csak akkor fog jelenteni, ha a munkamegosztással *munkaegyesítés* párosul: ha a különböző utakon és különböző szempontokból nyert elméleti eredmények a kétes fogalmakat megvilágító és a hibás gondolatmeneteket helyesbítő *tudományos vitákban* mérik össze erejüket. Ilyenkor tulajdonképen csak a hegyesúcsnak különböző oldalairól nyert képeit hasonlítjuk össze egymással: meg egyező vonások pozitív ismeretekké szilárdulnak, míg látszólagos ellentétek könnyen kiküszöbölődnek.

Egyenlő fontossággal bírnak a közgazdaságtan fejlesztésének szempontjából is: a *tézis*, a tudományos kutatás magában véve, azután az *antitézis*, a tudományos kutatás valamely más szempontból és végül a *szintézis*, mely csupán a különböző gazdaságelméleti felfogások küzdelméből állhat elő. Semmi okunk sincs tehát rá, hogy az elméleti közgazdaságtan területén dúló elkeseredett vitákat és az elméletek sokféleségét látva, sötét színekben fessük meg tudományunk jövőjét. *Mert minél hevesebbek az elméleti viták, annál biztosabban halad a fejlődés dialektikus folyamata a jövő egységes, pozitív gazdaságelméletének megteremtése felé.*

Surányi-Unger Tivadar.

Rationalismus a gazdaságpolitikában.

Társadalomgazdasági vizsgálódásainknál három társadalmi alkotóerőnek megnyilatkozásaival találkozunk. A három konstruktív momentum: a hatalom, észszerűség és jótékonyosság, — Sombart szavaival — *potentia*, *ratio* és *caritas*. E három társadalmi alkotóerő formálta az életnek történelmi korszakainkban ismert viszonyait. Uralkodtak együtt nem mint eszmények, nem mint ideálok, hanem a továbbfejlődés hullámmozgásának okozóiként. Mert a hellenismus ideálja volt a szép, a középkori kristianismusé pedig a jó és csak az újkori kapitalisztikus rendszerben emelkednek külön-külön, mintegy eszményi magaslatra a társadalmat alkotó erők: a középkor fáradt fényű vezérlő eszménye a *caritas*, az enciklopedisták hideg világossága a *ratio* és Nietzsche filozófiai költészetében megdicsőült erő, hatalmi elv a *potentia*. Míg a hellenismus aranykorában a *caritas* elve éppen hogy jelentkezik, a középkor társadalmi gazdasági viszonyaiban az észszerűség csak nehezen érvényesül, addig a legújabbkori kapitalizmusban utat tör a hatalmi tényező s a *ratio* egyaránt.

Gazdaságpolitikai irányzatok egymástól aszerint válnak el, hogy az egyikben a hatalmi elv túlzott elismerésben részesül (a tőke szabad érvényesülésének utat nyitó gazdasági liberalizmus), a másik az észszerűséget kívánja *kizárólagos* érvényre juttatni (gazdasági rationalismus), a hatalmi elv érvényesülésében csak elnyomást, kizsákmányolást lát, de eltekint annak organizatórikus szerepétől és a *caritas*ban a nyárspolgári szentimentalizmus eszméjét ócsárolja. A *caritas* jegyében kibontakozó harmadik irányzat: a szociálpolitika. A hatalmi elv érvényesülését korlátozza az ember öncélúságának védelme érdekében és világosan felismeri a rationalismus egyoldalúságának veszélyes következményeit.

A *potentia* és *ratio* a fejlődés — a progrés — tényezői, a *caritas* a rendé és arra irányul, hogy a társadalomgazdasági fejlődést mozgó két tényezőnek, a *potentiának* és a *rationak* bizonyos határon túl különböző irányban ható ereje ne veszélyeztesse a társadalom fennmaradását.

E két erő a kapitalizmusban: a rentabilitásban és a rationalitásban jelentkezik.

Sombart és Max Weber megegyeznek abban, hogy a kapitalizmusban a gazdálkodás a tőke rentabilitását célozza és az utóbbit a ratio érvényesülése teszi lehetővé.

Jól tudjuk, hogy az indusoktól eredő positiós számrendszernek alkalmazása, rationális műszaki berendezés, rationális jogrendszer és jogszolgáltatás voltak azok a nem gazdasági momentumok, amelyek a kapitalizmust kiváltó gazdasági hatóerők mellett a tőke rentabilitására irányuló gazdasági rendszer kifejlődésénél közrehatottak. A korai kapitalizmus kifejlődésekor tehát a rationak egyre fokozódó jelentősége tette lehetővé a tőke rentabilitását és a múlt század gazdaságtörténetéből tudjuk, hogy a kapitalizmusnak és rationalismusnak fejlődési vonala párhuzamosan haladt.

Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy vajjon a rentabilitás elvének érvényesülése nem jelenti-e a hatalmi elvnek, a potentialának érvényesülését. Vajjon nem abból következik-e a rentabilitás, hogy a vállalkozó konkrét gazdasági feladatok megvalósítása céljából rendelkezési hatalmat gyakorol és e hatalom megnyilatkozása a tőkének megnyilatkozása? Úgy vélem, hogy a modern *társadalomgazdaságban* a potentia, a hatalom szervező ereje, magán a tőkén keresztül nyilatkozik meg. Tehát társadalmi gazdaságunkban a gazdasági hatalom megnyilatkozása a vállalkozó által igénybevett tőkének funkciója.

Levezetésünket egybefoglalva: a rationalismus előrehaladása a gazdasági hatalomnak egyre fokozódó jelentőségét mozditja elő és ezért az utóbbi — érdekét felismerve — különösen, mint finánc-tőke maga is mindent racionalizálni törekszik. Jelszó: minden észszerű, ami rentabilis. Rationalis az, ami rentabilis. Miután a gazdálkodó alanynak egyéni érdeke a rentabilitás, az utóbbit pedig a rationalismus mozditja elő: a manchesteri liberálizmust képviselő gazdaságpolitikusok szerint nyilvánvaló, hogy minden gazdálkodó alany rationálisan, észszerűen fog eljárni. Tehát hagyjuk őket szabadon cselekedni: laissez faire, laissez passer.

Valóban ez elv követése a termelésnek és fogyasztásnak addig ismeretlen mértékű kiterjedését idézte elő. De, akiknek figyelniét a tömegnyomor a jövedelemelosztás vizsgálatára készítette, az észszerűségnek új tartalmat tulajdonítottak.

Az „észszerűség“ átértékelését a korai kapitalizmus idejét jellemző tömegnyomor ellenhatásaként kifejlődő caritas idézte elő. A caritas befolyása kezdetben csak owenista kísérletekben és Sismondinak „jótékonysági elméletén“ keresztül jelentkezik. Döntő jelentőségre csak akkor tesz szert, midőn nemcsak magát az eszközmegszerző tevékenységet akarja reformálni, hanem a gazdasági tevékenységnek új, a rentabilitás elvével diametrálisan ellentétes célját jelöli meg. A kapitalizmus kritikussai tüzték ki a társadalmi gazdálkodás új célját.

A kapitalizmus bírálói megegyeznek abban, hogy az uralkodó társadalomgazdasági rendszer anarchikus, mert a termelő erők pazarlásával jár és nem fedezi a társadalomnak tényleges szükségleteit, hanem csak azokét — Rodbertus szerint — akik pénz-ajánlatban kifejezésre jutó kereslettel megszerzik a piacon pénz ellenében kínált javakat. A társadalom szükséglet-fedezése tehát nem a tényleges szükségletek arányában, hanem a különböző alanyok fizetőképességének arányában megy végbe. A kapitalizmus kritikusan megállapítják, hogy a rentabilitás hibás értékmérő, mert csak a tőkével rendelkező gazdasági alanyok eszközmegszerző tevékenységének elbírálására alkalmas, de teljesen használhatatlan a célból, hogy vele megállapítsuk, hogy egy társadalomgazdálkodás mennyiben fedezi a társadalmi szükségletet, tehát azt, hogy a kollektív produkció mennyire fedezi a kollektív fogyasztást. Ez a produktivitás mértéke.

A termelés célja szerintük a társadalmi szükségletnek legfölkétesebb fedezése, amelyet megvalósítani csak úgy lesz lehetséges, ha a termelési tényezőket e cél — a kollektív szükségletkielégítés célja — szempontjából a legészszerűbben csoportosítjuk és a termelő erők felhasználásánál a legnagyobb takarékoság elvét követjük. E cél szolgálatában kell racionalizálni az egész gazdasági életet, nehogy túltermelés vagy a szükségletek kielégítésének hiánya válságot idézzon elő. *A caritas tehát kitűzi a célt: a társadalmi szükséglet fedezésének célját*, eszközéül pedig megjelöli az integrális racionalizálást.

Latjuk tehát, hogy úgy a *hatalmi elv* által vezérelt tőkés érdek, mint a *caritas* követelménye, a társadalmi szükséglet teljes fedezése, az észszerűség, a racionális érvényesítést hangsúlyozza.

A különbség a célvetésben van. Racionalizál a tőkés, hogy növelje rentabilitását, — racionalizálna a kollektív gazdasági alany, hogy növelje a produktivitást. De míg a fináncetke által végrehajtott racionalizálás csak a maximális nyereség határáig folytatódik, addig a társadalmi szükségletfedezést célzó racionalizálás a maximális hozadékra törekszik, tekintet nélkül arra, hogy a maximális produktivitás minő használdozatokkal jár. Bizonyos határokon túl — ami iparonkint, vidékenkint és időnkint változik — a kapitalizmusnak esetleg túlzásba vitt rationalismusa irrentabilis eredményekre vezet. Kifejlődik a *kapitalizmus antinomiája*: a tőkésrendszer két alapelvének, a rentabilitásnak és rationalizmusnak egymás rovására való érvényesülése.

Azt a rendszert, mely az összes gazdasági vonatkozású funkciókat a társadalmi szükséglet fedezése céljából egy előre megállapított egységes terv szerint racionalizálja és koordinálja — *integrális gazdasági rationalizmusnak, a tervgazda-*

sági rendszerek ideáltypusának jelöljük meg. E rendszer valóban — logikailag — egy „teleológikus egység“. Célja a társadalmi szükséglet tökéletes kielégítése, eszköze úgy a termelésnek és szétosztásnak, mint a fogyasztásnak a tökéletes és arányos társadalmi szükségletkiegészítést célzó egységes terv szerinti racionalizálása. Ez az ideáltypus: Az integrális kommunizmus. Elméletének törzsét már Rodbertus fejleszti ki, legfrissebb hajtásának gondozója Bucharin és Piatakov.

A tervgazdasági rendszereknek kevésbé végig gondolt, de a valósággal a kommunista rendszernél jobban számoló válfaja a kollektivizmus, amelynek célja a köztulajdonba vett termelő eszközök szocializálása. A kollektivizmus a kommunizmus torzója, mert nem viszi keresztül a tervgazdálkodási racionalizmus elvét a gazdasági élet összes viszonylataiban. A kollektivizmus elgondolása szerint a racionalizált termelés és az irrationalisnak meghagyott fogyasztás egy gazdasági rendszerbe összeférnek.

Ez átfogó tervgazdasági rendszerhez járulnak Rathenau, Whissel-Müllendorf, Neurath, Horten tervgazdasági rendszerei.

A háború utáni évek politikai életébe bedobott gazdaságpolitikai jelszavak és tervgazdasági „elgondolások“ voltaképpen a háborús kényszergazdálkodás szellemi televényéből burjánzottak ki. A belgiumi német katonai gazdálkodás, a lengyelországi, ukrániai és szerbiai katonai gazdasági igazgatás hatalmas kísérleteknek tekinthetők, amelyeknek helyenkinti sikereiből és kudarcaiból a gazdaságpolitikai kutatók homlok-egyenest ellentétes következtetéseket vontak le. A gazdálkodó alanyoktól függetlenül ítélték meg a katonai gazdálkodás folytán előálló helyzeteket és ahol kudarcot tapasztaltak, azt egy „tökéletesített tervgazdasági rendszer feltalálásával“ vélték orvosolhatónak. Nem vették figyelembe, hogy minden intenzív közhatalmi beavatkozás elvi alapjára emelt gazdaságpolitikai tervezetnél nemcsak magát a közhatalmi befolyás alatt álló gazdasági viszonyokat kell vizsgálódásaink górcsővé alá helyeznünk, hanem azokat az intézményeket is, amelyeknek funkcióiban az állami elhatározás kifejezésre jut. De ez sem lenne elegendő! Annak elbírálása céljából, hogy adott gazdasági körülmények és közületi berendezések, intézmények mellett hol van az a határ, ameddig a gazdálkodás sérelme nélkül az állami beavatkozás érvényesülhet, tekintetbe kell vennünk a közhatalmi gazdaságpolitikának irányítására és keresztülvitelére hivatott közhatóságokban és intézményekben uralkodó szellemet és azt, hogy mennyire tanultak, ügybuzgóak, tárgyilagosak és hozzáférhetetlen jelleműek az állami elhatározások születésénél és azok végrehajtásánál közreműködő alanyi tényezők. Nyilvánvaló, hogy olyan államszervezet keretében, ahol az alanyi tényezők úgy tudás, mint jellem

tekintetében kiválónak minősülnek, az állam számára a gazdaságpolitikus szélesebb feladatú és mélyebb beavatkozást minősíthet gazdasági szempontból veszélytelennek, mint ott, ahol úgy az államhatalom letéteményesei, mint a végrehajtó szervek a kontárság kultusza következtében jutnak ügykörükbe és a gazdasági életbe szóló állami beavatkozás intézményes biztosítása csak a közhatalom pillanatnyi letéteményeseinek magánérdekét szolgálja. Az előrebocsátottakat eléggé indokoljuk, ha Poroszországot és Japánt szembeállítjuk a Balkánnak több államával.

Annak hangoztatása után, hogy az állami intervenció elhatalmasodását jelentő tervgazdasági rendszerek a gazdasági militarizmus jegyében fogantak, továbbá, hogy az állami beavatkozás helyességét és annak határait esetenként kell elbírálni és a vizsgálódást a gazdasági életről ki kell terjeszteni a beavatkozó állam gépezetére és az utóbbit kiszolgáló alanyi tényezőkre, hangsúlyozzuk, hogy mindezek mellett nem hagyható figyelmen kívül a tervgazdasági rendszerek álmodozóinak teljes érzéketlensége a mezőgazdasági termelés problémái iránt. Ha kritikai szemmel egy futó pillantást vetünk a nevezetesebb „*Planwirtschaftler*“-ek tervezeteire, szembeötlik elgondolásuk jellegzetesen ipari színezete és kimutatható a gyárak világának hatása a tervgazdasági eszmék kialakulására.

A *Wissel* és *Möllendorf*-féle tervezet szerint az ipart állami kényszer útján szindikalizálni kell és pedig akként, hogy minden iparág tartozzék egy kényszerszindikátusba, amely mint autonóm közjogi személy, az illető iparágak érdekképviselője és legmagasabb fokú szervezete egyaránt. A szindikátus élén álló ügyvezető bizottságban az állam, az érdekelt munkaadói szövetség, a szakszervezet és a fogyasztók érdekképviselőinek e célra választott képviselői foglalnak helyet, aminek következtében az ipar igazgatásánál a közület általános érdeke, a vállalkozók szempontja, a munkások és fogyasztók érdeke egyaránt érvényesül. A központi ipari szindikátusok, mint ipari autonóm hatóságok irányítják az ipari termelést, elosztják az ipar részére szükséges nyersanyagokat és döntenek új üzemek szervezése és a létezők beszüntetése felett. Az autonóm ipari szindikátusok koordinálása az üzemekint, kerületenkint és a központban alakult paritásos bizottságok feladata, amelyeknek központi delegáltjai az állam és a fogyasztási szervezetek képviselőivel együtt az ország gazdasági parlamentjét alkotják. E központi gazdasági tanács feladata az autonóm ipari szindikátusok működésének koordinálása és a termelési tervnek évenkénti megállapítása. Az állam azonfölül, hogy az ipari szindikátusok bizottságaiban és a központi gazdasági tanácsban ülő hivatalnokai révén befolyását állandóan érvényesítheti, még külön felügyeletet gyako-

rol az egész termelés felett és azonnal közbelép, mihelyt egy „autonom“ szindikátus működését a közület kárára folytatja.

Wissel és *Möllendorf* tervezetében tehát megmarad a kapitalizmus főszereplője a vállalkozó és jogi fundamentuma a magántulajdon. Hilferding és Bauer kancellár a vállalkozói, munkaadói és munkabér, árúkategóriák meghagyása miatt *Wissel* és *Möllendorf* tervezetét a kapitalizmus szervezésének megvalósulási lehetőségének, a kapitalizmus konszolidálásának tartották.

Nézetünk szerint a *Wissel—Möllendorf*-féle tervezet a kényszer-szindikalizáció kiterjesztése az egész ipari termelésre. A hadikommunizmus politikai nagyjainak véleményéből is tudhatjuk, hogy mit jelent az iparra a kollektív üzemvezetés. A kényszer-szindikátusi ipari igazgatás csődjéről szólnak a német köszénbányászat és a káliipar 1919-iki annalesei. Kevés fantáziával is elképzelhető, hogy egységes gazdasági irányítás lehetetlenség ott, ahol az irányító szerv a legellentétesebb érdekeket (köz- és magánérdek, munkaadói és munkavállalói, termelői és fogyasztói érdek) képviselő egyénekből álló kollégium. Az állami onnipotentia elvi alapjaira fektetett *Wissel—Möllendorf*-féle ipari rendszer megvalósítása a gazdasági élet mozgékonyságával összeférhetetlen, centralizmusa és a társas szervek tervezett hatáskörének túltengése következtében nem tervszerű termelésre, hanem annak bizonyára tervszerűtlen bénulásához vezetne.

Míg a *Wissel—Möllendorf*-tervezet tulajdonképpen egy nagyvonalú békéltető intézmény, addig *Horten* mérnöknek elgondolásában a kollektivizmusra irányuló törekvés már könnyen felismerhető. Az ipari termelésben otthonos *Horten* felismerte, hogy a szükségleteknek csak egy része állandó, míg nagy része változó. *Horten* szerint tehát a vállalkozókat két csoportra kell osztani: az első csoportba tartoznak azok a vállalkozók, akik egy új találmányt hasznosítanak, értékesítenek, tökéletesítenek és egy új ipart szerveznek és honcsítanak meg, tehát még fejlődő és állandóan változó szükségletek kielégítésére törekszenek. A második csoportba osztályozhatók az elsőrendű, állandósult szükségleteket fedező javakat előállító kifejlett és bevált, már alig változó technikával dolgozó iparok tőkés vállalkozói. Míg az első kategóriába tartozó feltaláló mérnökvállalkozók aktivitása pótolhatatlan, addig *Horten* szerint a technikai fejlődésre terhes tőkés vállalkozók csoportjának el kell tűnnie és üzemüket, amelyeknek termelése állandó szükségleteket fedez, szocializálni kell.

Horten tervezete szerint eleinte csak négy alapszükségletet (élelmezés, lakás, ruházkodás és közlekedés) fedező iparokat, a létező üzemek 10—15%-át kell az államnak kisajátítania. A köztulajdonba vett üzemeket az állam trösztbe egyesítse, ami

által a leghatalmasabb ipari szervezet birtokában uralkodik az ország gazdasági élete felett. *Horten* beismeri, hogy míg a közüzemek célja eszményi: a közérdek szolgálata, addig üzemvezetésük a legtökéletesebb. Ezért *Horten* mérnök azt ajánlja, hogy a tervezete szerint alakítandó hatalmas állami tröszt részvénytársasági formába burkoltassék, de a részvények 100%-a maradjon az állam tulajdonában. A részvénytársasági forma a tröszt számára biztosítani fogja a magánvállalatok szervezeti formáival járó összes előnyöket.

Horten szerint tehát az állami gazdálkodással szemben hangoztatott aggály, annak bürokratikus volta, megdől, mihelyt az állami üzem részvénytársasági formát nyer. *Horten* nem látja be annak teljesen mellékes voltát, hogy az üzemek állami tulajdonban vannak-e vagy részvényeik 100%-a van-e az állam tulajdonában, hogy vezetőségük nem a kormány által kinevezett igazgatóság, hanem az egyes tárcák tulajdonában levő részvények alapján delegált magasrangú funkcionáriusokból álló igazgatóság. Miként egy parlament létezése még nem jelent parlamentáris kormányzatot, akként részvénytársasági forma még nem jelent vállalati üzemvezetést. *Horten* tervezete tehát a bürokráciától mentes központosított gazdasági igazgatás problémáját megkerülni igyekszik, de azt meg nem oldja.

Míg *Horten* a tervszerű gazdálkodás körének fokozatos észszerű kiterjesztésében látja a kollektív gazdasági formák fejlődésének útját, addig a valósággal keveset törődő *Neurath* felállítja tételét: a tervgazdálkodást megvalósítani csak az egész termelés és fogyasztás racionalizálásával lehet, vagy sehogysem. A termelés részleges racionalizálásának nincs értelme, vagy mindent racionalizálunk, vagy semmit.

Neurath szerint a tervgazdálkodás megvalósításának feltétele „a statisztikai módszerek forradalma“, mert e szerénytelen közgazdász megállapítása szerint a statisztika mai módszereivel a javak mennyisége, a termények forgalma és a gazdasági viszonyok alakulása pontosan meg nem állapítható. *Neurath* rendszerében egy központi tervező hivatal előkészít több termelési és fogyasztási tervezetet, amelyek közül a törvényhozás egyet jóváhagy. A központi gazdasági terv gyakorlati végrehajtása az állami ellenőrzés alatt álló szindikátusok és szakszervezetek feladata.

Neurath rendszerében a köz feladata a termelés egyes ágai, ipar és mezőgazdaság közötti terménycsere megszervezése, mert a tervező szerint, racionalizált gazdálkodás csak pénznélküli terménygazdálkodás lehet.

Neurath tervezete a gazdasági kommunizmustól csak annyiban különbözik, hogy az utóbbi szindikátusokat nem ismer, a „kollektív alany“ gazdasági cselekvéseit egy intéz-

mény sem közvetíti, közintézmény sem, mert az állam elhalálásával minden közintézmény megszűnik. Neurath koncepciójáról elmondhatjuk mindazt, amit a kommunizmussal szemben állíthatunk, megismételhetjük, hogy a termelés és fogyasztás, az ember irrationalis volta és az összes kozmikus eltolódások előzetes megállapításának lehetetlensége miatt, tervszerűleg nem racionalizálható.

Rathenau elgondolása: a kényszerszindikátusokon felépülő hadigazdálkodás rendszerének a békés idők gazdasági viszonyaira való alkalmazása. *Rathenau* gondolatmenetének kiindulási pontja az állam mindenhatósága és az a megállapítás, hogy a termelés, a fogyasztás, a jövedelemelosztás nem magánügy, hanem közügy. Egy központi irányító akaratnak kell meghatározni a javak termelésének és fogyasztásának rendjét. Az államhatalom kényszererejével biztosítja a kormányzat által megállapított termelési és fogyasztási tervezet végrehajtását. Bürokratikus gazdasági igazgatás mellőzése érdekében a termelés műszaki és gazdasági igazgatása, miként *Wissel*—*Möllendorf* és *Neurath* tervgazdasági rendszereiben is, az ipar egyes ágai és a mezőgazdasági termelés élén álló csúcs-szervezetnek, szindikátusoknak feladata. *Fichte* zárt kereskedelmi állam elgondolása *Rathenau* tervezetére is érezteti hatását, ugyanis az utóbbi szerint, a belföldi gazdasági szervezet védelmére, a külkereskedelmet állami monopólium tárgyává kell tenni.

Rathenau szerint szociális adópolitikával kell küzdeni a luxus ellen, erősen progreszív vagyon- és jövedelmi adóval kell megakadályozni a vagyongyűjtést és a vagyoni különbségeket előidéző öröklés lehetőségét csak a kis- és középvagyonokra vonatkozólag szabad fentartani. E koncepció tervezőjének véleménye szerint csak akkor valósulhat meg, ha az összes civilizált államok lakossága e megoldás célszerűségét elismeri, mert ellenkező esetben a *Rathenau*-féle szociális adórendszert alkalmazó állam területéről a tőke más országokba tódul.

Míg a szocialisták utópisztikus ábrándja, a világforradalom kitörése, addig *Rathenau* utópiája az általa elgondolt szociális adórendszernek világszerte és azonos elvek szerint való alkalmazása.

Ami a *Rathenau* tervezete szerinti gazdasági igazgatásnak bürokratikus voltát illeti, megjegyezzük, hogy az üzemek élén meghagyott vállalkozó az állami gazdasági tervezethez igazodó közüzemi főnökké, vezető hivatalnokká „bürokratává” válnék, mihelyt az állam által meghatározott termelési terv vállalkozói tevékenységét lehetetlenné teszi és tőkéletesebb műszaki és kereskedelmi módszerek alkalmazására, felmerülő gazdasági előnyök megragadására és kiaknázására semmi sem

ösztönzi, hiszen *Rathenau* adórendszere mellett többletmunka, invenció, kiváló üzleti képesség gazdasági előnyökben nem realizálható.

Rathenau termelési szervezete a vállalkozói funkciók megszűnése következtében gyorsan bürokratizálódna és az állami igazgatás alatt álló termelő szindikátusok rendszere „állami szindikálizmussá” válnék.

A *Rathenau*-féle rendszer két irányban fejlődhetné ki: erős centralis állami hatalmi szervezet mellett teljes etatizmussá válna, amelyben az „autonom” szindikátusok csak anyiban lennének függetlenek az államtól, mint amennyire valóságban autonomiák a megyei „önkormányzatok”; az állami hatalom gyengesége (tehetségtelen, jellemtelen, vagy megvesztegethető kormányférfiak) esetében pedig *Rathenau* rendszere egy nagyiparos oligarchia által irányított szindikálizmushoz vezetne. Az etatizmus a központosított, bürokratikus igazgatásnak összes súlyos hátrányaival járna, míg a nagyiparosok szindikálizmusa egy ultrakapitalizmus kifejlődését jelentené és az államhatalom, tehetetlen kormányzat irányítása mellett, a jövedelemelosztást arányosító *Rathenau*-féle adórendszert végrehajtani képtelen lenne.

Rathenau rendszere csak háborús esztendőben válhat be, amidőn a militarizmus mellett az államhatalom primátusa a szindikátusok felett kétségbevonhatatlan és a gazdasági szervezés egyetlen célja a termelőerők legteljesebb kiaknázása, eltekintve attól, hogy a maximális teljesítmény kicsikarása után, mint minden háború nyomában, súlyos válság következik.

A tervgazdasági koncepciók, miként láttuk, megegyeznek abban, hogy a termelés racionalizálásának kezdeteként a nagyipari termelés központosítását és szervezését tekintik; kereskedelemellenesek, a mezőgazdasági termelés szervezési problémáit elhanyagolják és a tervgazdaság központosító gazdasági igazgatásából a bürokratizmust kiküszöbölni képtelenek.

*

Bár elvitathatatlan tény, hogy a jövedelem eloszlásának aránytalansága nélkül a Taj-Mahal márvány csodája aligha hirdetné az ind művészetet,¹ az Acciajuolik, Medicik és a quattrocento egyéb kalmár dinasztiainak hatalmas jövedelme nélkül nem pompázna előttünk Flórenzben, a klasszicizmus újjászületésének szelleme és arányos jövedelem elosztás mellett az emberiség egy Versailleshez fűződő művészi kulturával lenne szegényebb. Tagadhatatlan, hogy az egyenlőtlen jövedelemelosztás tette egyedül lehetővé egyesek számára nemes, harmo-

¹ Természetesen jövedelemelosztásról, mint piaci jelenségről szólva, piacot, áralakulást tételezünk fel.

nikus, szép életformák kiélését, örökértékű műalkotások születését, de tagadhatatlan viszont az is, hogy a nagy művészi kulturák fellobbanása alig sem emelte a társadalom alsóbb rétegeinek színvonalát.² Ha tehát igazolást nyerne az a merész állítás, hogy a gazdasági funkciók tervszerű racionalizálása a nélkülözésnek, a nyomornak végét jelentené, úgy mintegy a kristianismus kategórikus imperativusának engedelmeskedve munkálók a nagy társadalomgazdasági reform megvalósítását.

Vizsgáljuk tehát, hogy mennyiben valósítható meg a termelésnek és fogyasztásnak egységes terv szerinti racionalizálása.

Miután az egységes gazdasági terv (Plan) elméleti alapja a társadalmi szükséglet, a terv megvalósításának előfeltétele a társadalmi szükségletnek, tehát az azt fedező javak mennyiségeinek és minőségeinek pontos megállapítása. A termelés szervezéséhez pedig ismernünk kell a termelésbe vonható munkaerőnek és az őstermelés által nyújtott nyersanyagnak mennyiségét és minőségét. A tervszerű gazdálkodás előfeltétele tehát

1. a társadalmi szükségletnek,
2. a termelésbe vonható munkaerőnek és
3. a termeléshez és fogyasztáshoz szükséges nyersanyagok mennyiségének előzetes ismerete.

Ami a társadalmi szükséglet megállapítását illeti, teljesen egyetértünk *Gide*-el és *Rist*-tel, akik szerint a szükségletnek egy kis hányada azonos minden embernél, míg a „kollektív szükségletek“ mellett szerepel az egyéni szükségletek végtelen sokasága. Az izlések skálájának végtelensége, az egyéni szükségletek változékonysága az ember irrationalis természetének megnyilatkozása. Rationalis ember, gólem, robotos nincs, mert az ember természeténél fogva irrationalis.

Miután a gazdasági életben az irrationalis emberek gazdasági értelemben vett cselekedetei, funkciói nyilatkoznak meg, nyilvánvaló, hogy az irrationalis kölcsönhatások összessége nem nyújthatja a szocialista „teleológikus egység“ képét.

Az ember gazdasági cselekvései úgy pozitív (termelés), mint negatív (fogyasztás) irányban irrationalisak, amiből következik, hogy az ember két nagy és a „Planwirtschaft“ szempontjából végzetes ismeretlen hordozója. Az egyik ismeretlen az ember szükségleteinek állandóan változó sorozata, a másik az egyéni cselekvésben, tehát „munkában“ is megnyilatkozó energia változékonysága. Az ember nem tekinthető tehát auto-

² Voltaképen nem a luxus fejlődése, hanem annak demokratizálódása volt egyik okozója annak, hogy a kapitalizmusban szélesebb rétegek élet-színvonalára emelkedett.

matának, amely egy bizonyos kalóriamennyiség befogadása esetén műszakilag meghatározott funkciót teljesít. Az ember nem mechanizmus, hanem irrationalis lény.

Miután a „társadalmi szükséglet“ elvben a társadalom egyes tagjai szükségletének összessége és a „társadalom rendelkezésére álló munkaerő“ a társadalom munkaképes tagjai munkaerejének összessége, világos, hogy az egyénenként különböző és változó szükségletek és munkaerő meghatározatlan volta lehetetlenné teszi a „társadalmi szükséglet“, a „társadalom rendelkezésére álló munkaerő“ megállapítását.

A természet azonban nemcsak az ember formájában emelgátat a gazdasági tervszerűségek megvalósítása elé, hanem a mezőgazdasági termelésre döntő klimatikus elváltozásokban, illetve az utóbbiakat előidéző kozmikus jelenségekben is. Amennyire tagadhatatlan, hogy a modern váltómezőgazdasági rendszerek, talajművelés, agrárkémia, öntözőberendezések stb. segítségével a gazdálkodó sikerrel küzd a természeti csapások ellen, annyira kétségbevonhatatlan, hogy a klimatikus viszonyok a belterjesebb mezőgazdasági üzemeknél is döntő hatással vannak a terméshezam alakulására. A fogyasztás rendelkezésére álló tápszerek és az ipar részére szükséges nyersanyagok egy részénél (gyapot, kender, len, cukorrépa, burgonya, gyógynövények, nyersbőr, szaru stb.) mennyisége az időjárás függvénye. Miként lehetne az egységes tervbe előre felvenni a jövő évi termést, meghatározni a termelt gabonamagvak felosztását és a textilipari nyersanyagoknak üzemenként való elosztását? Városi milieu-ben, ipari és kereskedelmi gócpontokban élő gazdaságpolitikusok fejtegetéseinél szembetűnő a termelés mezőgazdasági vonatkozásainak, valamint a terméseredmények és a gazdasági élet hullámmozgása között mutatkozó összefüggéseknek jóformán teljes ignorálása.

Miként a társadalmi fogyasztás terve figyelmen kívül hagyja az ember irrationalis voltát, akként a társadalmi termelés terve sem számol a termelés alapját alkotó mezőgazdasági produkciónál döntő momentummal, a kozmikus jelenségekkel összefüggő klimatikus viszonyok alakulásával.

Miután a tervgazdálkodás a „Planwirtschaft“ egy, kizárólag ismeretlenekből (társadalmi szükséglet, társadalom rendelkezésére álló munkaerő, a fogyasztáshoz és iparhoz szükséges nyersanyagok mennyisége) álló egyenlet megfejtését teszi szükségessé, a tervgazdálkodás feladatának megoldása nem lehetséges.

A gazdasági viszonyokból az irrationalis momentumot kiküszöbölni nem lehet. Az bennünk él és az embert környező természetben.

Az integrális tervgazdasági rendszernek vázlatos bírálatából levonhatjuk következtetéseinket, hogy az élet uniformi-

zálásával szemben lázongó irrationalis emberi természet, a mezőgazdasági termelésre döntő hatású klimatikus viszonyok és a tervgazdaság kollektív formáiból eredő közigazgatási nehézségek, bürokratizmus következtében, magasabbrendű gazdasági viszonyoknak egységes terv szerint megkísérelt racionalizálása végre nem hajtható, annak erőszakolása a gazdasági viszonyainkat és vele a társadalmat a teljes felbomlás, a chaos állapotába sodorná.

Zárkózzunk el tehát mindennek szocializálása előtt -- csak egyet szocializáljunk: a tudást.

Korrig Béla.

A m. kir. postatakarékpénztár szerepe a közpénzek kezelésében.

A m. kir. postatakarékpénztár üzletágainak az 1889. évi XXXIV. t.-c. alapján a csekk- és kliringforgalommal történt kiegészítésénél a cél az volt, hogy a gazdasági élet követelményeinek megfelelően a forgalomnak minél símább lebonyolításához alkalmas berendezkedés létesíttessék. Annak idején ugyanis készfizetési eszközeink a mindinkább emelkedő forgalom arányaihoz mérten nem voltak elégségesek s közgazdasági életünkben mind erősebben jelentkezett az a szükséglet, hogy a fizetési eszközök — az utalványozási és a kölcsönös leszámolási rendszernek minél szélesebb körben való terjesztése útján — szaporíttassanak, illetve, hogy a követeléseknek és tartozásoknak kölcsönös kiegyenlítése, amennyire lehetséges, készpénz igénybevétele nélkül történjék.

Bár a készfizetési eszközök hiánya folytán jelentkező nehézségek a közpénztárak fizetési forgalmában is észlelhetők voltak s annak hatása alól a magángazdaságokon kívül a hivatalos szervek sem tudták fizetési forgalmukat mentesíteni, mégis nagyon természetesen a csekkforgalom elsősorban a gazdasági élet magánpénzforgalmi viszonylatában vert gyökeret.

A csekkforgalom térhódításával kapcsolatban azonban az tapasztalható, hogy a magánfeleken kívül egyes közhatóságok is mindnagyobb számmal léptek be ebbe a forgalomba. Az évszázados gyakorlat és bürokratikus felfogás megváltoztatásának okát kutatva, két irányban találunk magyarázatot. A m. kir. postatakarékpénztár az 1885. évi IX. t.-c. értelmében állami kezelés és jótállás alatt álló intézmény lévén, a közpénzek kezelésére hivatott szervek a postatakarékpénztár forgalmába annál inkább bekapcsolódhattak, mivel az állami jótállás pénzkeze-

lésükben a legteljesebb biztonságot nyújtotta. Ezeken a szempontokon kívül azonban figyelemmel kell lennünk arra a körülményre is, hogy a postatakarékpénztári kezelés gyors és pontos mivolta mindinkább a köztudatba ment át s ennek következtében azok is, akik az első időkben az intézet ily irányú működését bizonyos idegenkedéssel fogadták, hovatovább maguk is bekapcsolódtak annak forgalmába. Az egyes közhatóságok erősebb és intenzívebb bekapcsolódásának azonban mindenesetre azok a felek voltak a kezdeményezői, akik az egyes közhatósági (állami, vármegyei, városi, községi, stb.) szervekkel közelebbi összeköttetésben állottak s akik a saját érdekükben szorgalmazták a postatakarékpénztári csekk- és kliringforgalom felvételét. Az egyes felek ugyanis saját pénzkezelésükben tapasztalták elsősorban azt az előnyt, amelyet részükre a m. kir. postatakarékpénztárral való üzleti összeköttetés jelentett. A magán- — úgynevezett kereskedelmi — csekkszámlatulajdonosoknak ez az egyéni felfogása később a napi- és szaksajtó közreműködése mellett, az intézetre kedvező közhangulatot eredményezett, amely oda vezetett, hogy a felekkel érintkezésben álló egyes közhatóságok a közóhaj elől továbbra ki nem térhettek. Amikor pedig az első csekkszámlatulajdonos közhatóságok gyakorlatilag is tapasztalták azt az előnyt, amelyet a m. kir. postatakarékpénztár csekk- és kliringforgalma reájuk, mint számlatulajdonosokra — számadástételük és könyvelésük egyszerűsítése szempontjából is — jelentett, önkéntelenül is — csekkszámájukról való kiutalások révén — propagandát csináltak ennek a forgalomnak a még nem számlatulajdonos hatóságok és közhivatalok körében is, amelyek azután a bevált rendszert a saját pénzkezelésükben is meghonosítani igyekeztek. Amikor pedig a készpénztkimélő forgalom kimélyítése állami feladattá vált, az egyes igazgatási ágazatok alternatív rendelkezésekkel kívánták elősegíteni a közpénzek postatakarékpénztári kezelését, míg a szanálást illető megállapodások és rendelkezések végrehajtása során az állami készpénzkezelés imperative a m. kir. postatakarékpénztárhoz koncentráltatott.

A közpénzeknek postatakarékpénztári kezelését az intézet csekkszámlatulajdonosainak tekintélyes száma és a csekkszám-
lapon lebonyolított jelentékeny forgalom nagy mértékben elősegítette. Az intézet számlatulajdonosainak számát és a csekk-

számlák forgalmát, a csekküzletág bevezetésétől kezdve, az alábbi kimutatás tünteti fel:

Év	Számlatulajdonosok száma	A f o r g a l o m		emelkedése az előző évhez viszonyítva (%)
		tételszáma	összege koronákban	
1890	964	425.336	248,402.084	—
1891	1 417	911.076	544,290.334	119.1
1892	1.938	1,298.552	786,072.310	44.4
1893	2.568	1,683.191	988,266.546	25.9
1894	3.181	2,049.029	1,124,102.588	13.8
1895	3.767	2,428.218	1,303,957.404	15.1
1896	4.517	2,832.016	1,512,563.088	15.9
1897	5.244	3,320.489	1,828,599.894	20.8
1898	6.175	3,879.186	2,117,068.231	15.7
1899	6.643	4,604.658	2,278,271.092	7.6
1900	7.222	4,981.888	2,555,768.185	12.1
1901	7.920	5,563.893	2,880,588.656	12.7
1902	8.769	6,300.417	3 211,418.936	11.4
1903	10.312	7,376.843	3,677,120.391	14.5
1904	12.262	8,440.024	4,230,180.176	15.0
1905	13.581	9,762.753	4,665,561.709	10.8
1906	14.928	10,970.163	5,337,492.874	14.4
1907	16.291	11,812.188	6,047,543.526	13.3
1908	17.491	12,413.330	6,366,010.160	5.1
1909	18.906	13,713.826	6,924,717.219	8.7
1910	20.716	15,432.756	7,598,804.453	9.7
1911	22.603	17,089.323	8,939,143.986	17.6
1912	24.104	18,144.392	9,697,801.154	8.4
1913	25.630	19,007.295	9 932,206.531	2.4
1914/15	26.714	15,307.812	22,391,461.872	125.4
1915/16	27.587	16,370.489	25,749,602.630	10.5
1916/17	29.574	15,523.773	31,643,105.778	22.8
1917/18	31 950	15,596.761	34,853,252.482	10.1
1918/19	34.640	9,839.438	36,614,245.572	5.0
1919/20	35.418	2,644.963	31,646,813.827	—15.6
1920/21	38.743	6,707.654	103,327,297.033	226.5
1921/22	42.339	8,915.270	202,810,232.406	96.3
1922/23	46.389	10,021.644	892,923,021.099	340.2
1923/24	50.941	10,080.237	17,843,288,790.507	1900.0
1924/25	52.596	12,763.935	106,486,730,525.988	496.3
1925/26	54.458	16,522.981	140,230 913,014.740	31.6

Az első közhatósági jellegű csekkszámlák már a csekk- és kliringforgalom bevezetésének második évében, 1891-ben nyitattak, amelyeken az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről szóló 1891. évi XIV. t.-c. 22. §-a értelmében fizetendő járuléki összegek nyertek kiutalást és elszámolást, előbb egyes csekkek, majd pedig 1908. évi november hó 1.-étől kezdve az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló 1907. évi XIX.

t.-c. 93. §-a értelmében ú. n. állandó csekkek alapján, mint sui generis járadék kiutalások. E forgalom méreteire — tekintettel arra, hogy az csupán 3 csekkszámlán¹ bonyolódott le — jellemző az alábbi összehasonlítás:

A m u n k á s j á r a d é k u t a l v á n y o z á s				
időpontja	t é t e l b e n		ö s s z e g b e n	
	darab	össztétel- számhoz viszonyítva (%o-ban)	k o r o n a	összforgalom- hoz viszo- nyítva (%o-ban)
1919/20	163.023	6.16	8,806.421	0.02
1920/21	159.515	2.02	14,341.146	0.01
1921/22	146.924	1.64	31,030.305	0.01
1922/23	157.803	1.57	174,353.956	0.01
1923/24	169.094	1.67	3.905,387.224	0.02
1924/25	138.098	1.08	60.841,657.601	0.05
1925/26	135.655	0.82	77.691,673.369	0.05

Az államkinestárt a csekkszámlatulajdonosok között legelőször a tótsóvári m. kir. erdőhivatal miskolci kirendeltsége képviselte, amely már 1895-ben csekkszámlatot nyitattott. Ezt követte 1900-ban az állam két legnagyobb üzemének, a m. kir. államvasutaknak és a m. kir. postaintézetnek a csekkforgalomba való bekapcsolódása. A m. kir. államvasutak igazgatósága egyéb kiutalásain kívül 1906-tól kezdve a Budapesten, az 1925. évtől pedig — az üzletvezetőségek csekkszámlláiról — a vidéken lakó nyugdíjasainak ellátási díjait is a csekkforgalomban utalványozza. A m. kir. postának a jelzett időponttól kezdve a postatakarékpénztár a pénzügyintézet, olyképen, hogy a két intézet között a közvetítő forgalomból eredő elszámolás is nagyrészt ennek csekkszámlláin eszközöltetik.

A közpénzeknek a m. kir. postatakarékpénztár csekkforgalmában való intenzívebb kezelése az 1901. évben kezdődött, amikor az akkori cs. és kir. hadügyminiszter rendelkezése folytán a katonai igazgatásból folyó pénzkezelés a postatakarékpénztár csek- és kliringforgalmába utaltatott s e célból a katonai kincstár 79 intézetével és pénztárával a csekkszámlatulajdonosok sorába lépett.

Az 1901. évben az ugyanezen évi VIII. t.-c. alapján felállított gyermekmenhelyek pénzkezelését a m. kir. postatakarékpénztár vette át, amely még jelenleg is a gyermekmenhelyek részére nyitott csekkszámllákon bonyolódik le. Ebben az évben vétetett fel a csekkforgalomba az Országos gazdasági munkás- és cselédsegélypénztár is.

¹ 36. számú: Orsz. munkásbiztosító pénztár bánya- és kohóüzletág. 50. számú: Országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztár, járadék-számla, tőkefedezet. 75. számú: Országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztár, járadék-számla.

A közigazgatás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. t.-c. 36. §-a szerint a közigazgatási hatóságok a közpénzeket a postatakarékpénztár útján tartozván továbbítani, ennek folyománya-képen elsősorban a közigazgatási hatóságok által kiszabott kihágási büntetéspénzek tereltettek a postatakarékpénztárhoz olyképen, hogy a belügyminiszter intézkedésére az 1903. évben az összes járási főszolgabírák, mint rendőri büntetőbírák és a székesfővárosi m. kir. államrendőrség kerületi kapitányságai, nemkülönben a központi állampénztár, mint a bírságalap kezelője, léptek be a csekkforgalomba.

Az 1904. évben az útlevelek kiállítására jogosult hatóságok, még pedig az alispánok, a törvényhatósági városok rendőrkapitányai, a székesfővárosi államrendőrség főkapitánya és a fiumei kormányzó részére nyitattak csekszámlák. Miután pedig e hatóságok a befolyt összegeket a m. kir. központi állampénztárban kezelt kivándorlási alap javára tartoztak átutalni, ezért a központi állampénztár, mint a kivándorlási alap kezelője részére szintén nyitattott csekkszámla. Ebben az évben a horvát-szlavon-dalmát országos kormány megkeresésére a társországokban útlevelek kiállítására jogosított hatóságok is bekapcsolódtak a csekkforgalomba. Ebben az évben a főszolgabírói átmeneti pénzek kezelése is a postatakarékpénztárra bízott, aminek következtében az összes járási főszolgabírák, mint átmeneti pénzkezelők is beléptek a csekkforgalomba. Ilyképen tehát ettől az időponttól kezdve az egész járási pénzkezelés a postatakarékpénztár csekkforgalma útján bonyolítottatott le, még pedig a most már valamennyi főszolgabíró részére megnyitott rendőri büntetőbírói és átmeneti pénzkezelői csekkszámlákon. Az a körülmény, hogy a főszolgabírói átmeneti pénzek a postatakarékpénztári kezelésre tereltettek, maga után vonta a vármegyék székhelyein levő adóhivataloknak a csekkforgalomba való belépését is, ami által az is lehetővé vált, hogy a községi előjáróságok a vármegyei pénztárt illető összegeket a főszolgabíró közvetítésének mellőzésével, a postatakarékpénztár útján, közvetlenül a vármegyei pénztárba küldhették. A pénzügyminiszter rendelete alapján tehát az említett adóhivatalok, mint vármegyei pénztárak, szintén bekapcsolódtak a csekkforgalomba. Ugyancsak ebben az évben lett csekkszámlatulajdonos a m. kir. vasgyárak központi igazgatósága.

Az 1905. évtől kezdve a katonai nyugdíjasok ellátási díjainak kiutalása — amennyiben az egyes nyugdíjasok azt kifejezetten kívánták — az intézet közvetítésével is történhetett. Ebben az évben a társországok közigazgatási hatóságai az általuk kezelt alapokkal együtt, teljes pénzkezelésük egyszerűbb lebonyolítása érdekében, szintén csatlakoztak a csekkforgalomhoz. Ugyanebben az évben még a selyemfonódák, 1907-ben a székesfőváros fuvartelepe léptek be a csekk- és kliringforga-

lomba, 1908 óta pedig csekkszámlatulajdonos a m. kir. vasúti és hajózási főfelügyelőség, továbbá valamennyi kir. iparfelügyelőség, a gőzkazán és acetylenkészülékek vizsgálati díjainak és kincstári illetékeinek beszedésére.

Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 614/908. kgy. szám alatt az egyenes adóknak és azok járulékainak a m. kir. postatakarékpénztár útján teljesíthető befizetése tárgyában szabályrendeletet alkotott, aminek folyományaképpen ezek a közszolgáltatások 1909. évi január hó 1.-től a kerületi adópénztárak részére nyitott csekkszám lákon kezeltetnek. A székesfőváros az egyenes adók postatakarékpénztári kezelésénél szerzett tapasztalatai alapján 1923-ban a fogyasztási adók, 1924-ben az általános forgalmi adó, az alkalmazottak után fizetett kereseti adó és az inségadó kezelését is a m. kir. postatakarékpénztárra bízta.

A hadköteles kivándorlók a kivándorlásról szóló 1909. évi II. t.-c. 2. §-ának b) pontja értelmében leteendő óvadékaikat az 1909. évtől kezdve az útlevélnkiállító hatóságok postatakarékpénztári csekkszám lái javára kötelesek befizetni. Ebben az évben nagyobb számban csatlakoztak a csekkforgalomhoz a m. kir. honvédség közétkezési és általánypénztárai is. Ekkor nyitattak csekkszám lá a m. kir. mértékhitelítő hivatalok, a m. kir. központi statisztikai hivatal, az egyes kereskedelmi és iparkamarák, továbbá Budapest székesfőváros tanácsa a kenyérgyár és a lóhus-üzem részére.

Az 1910. évben lépett a csekkforgalomba a székesfővárosi gázművek igazgatósága. Ez az év egyébként arról volt nevezetes, hogy már ekkor tétetett beható tanulmányozás tárgyává az állami pénzkezelésnek a m. kir. postatakarékpénztár útján való lebonyolítása, amelyhez az első lépés volt a központi állampénztár csekkszám lá nyitása. Ez a kérdés azonban az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról szóló 1924. évi IV. t.-c. végrehajtásáig függőben maradt.

Az 1911. évben lett csekkszám latulajdonos a m. kir. honvédség hét hadbiztossága és ekkor indult meg a cs. és kir. hadsereg kötelékébe tartozók illetményeinek és nyugdíjainak a m. kir. postatakarékpénztárnál vezetett csekkszám lákról történő kötelező kiutalása, továbbá a hordójelző hivatalok készpénzforgalmának bekapcsolódása a csekkforgalomba.

Az 1912. évben csekkszám lák nyitattak az adóhivatalok részére, amelyeken azok saját pénzkezelésük egy részét bonyolították le. Ugyanebben az évben a kir. horvát-szlavon-dalmát országos kormány a kivándoroltak óvadékainak kezelését bízta a postatakarékpénztárra, továbbá Pozsony sz. kir. város az adóbefizetéseket — a székesfőváros egyenes adó befizetése mintájára — a postatakarékpénztár útján bonyolította le. Ebben az

évben lett csekkszámlatulajdonos a székesfőváros községi élelmiszerárusító üzeme.

A következő 1913. évben a középiskolai tandíjak befizetése utaltatott a postatakarékpénztár ügykörébe. Ebben az évben a városok közül csatlakozott e forgalomhoz Győr és Szeged, míg ettől az időponttól a kir. horvát-szlavon-dalmát orsz. kormány a zágrábi országos pénztárra kiutalt ellátási díjakat a postatakarékpénztár útján fizettette be. Ebben az évben egyébként a bírósági elnöki letéteknek a postatakarékpénztár útján való befizetése tervezetett, amely reform az új perrendtartás megvalósulásával lett volna életbe léptetendő. A birói készpénzletétek kezelése az 1924. évtől kezdve történik csekkszám lákon.

Az 1914/15. költségvetési évben a kereskedelemügyi miniszter, a többi kormányzati ágazattal együtt, számos olyan rendszabályt léptetett életbe, amelynek következtében közpénzek újabb nemei terelődtek az intézet csekkforgalmába, így az állami elmeorvosintézetek javára befolyt ápolási díjak és a betegek részére befizetett magánpénzek, továbbá a belügyminisztérium fordító-osztálya részére befolyó díjak, stb. Számlatulajdonosok lettek a „Fiumei tengerészeti hatóság“, a „Fiumei és Senji tengerészeti segélyalap“, a „Tengeri halászok segélyalapja“ és a „Szerb tengerészek nyugdíjintézete“, továbbá a „Református lelkészek özvegy és árvagyámintézete“ pénztárai.

Azoknak a városoknak a köre, melyek a köztartozásokat az intézet útján bonyolították le, az 1914. évben kibővült Nagyvárad és Miskolc városával. Az 1914. évben a székesfőváros beléptette a csekkforgalomba az elektromosműveket, a konyhakert gazdálkodását és a központi lisztárusítását.

Az 1915/16. költségvetési évben különböző egyházi hivatalok és intézmények, községi pénztárak és főképen különféle katonai pénztárak és intézetek lettek csekkszám latulajdonosokká. Csekkszám lat nyit tatott sokirányú hadsegélyezési és vöröskereszt-akció, hadifogolytáborok, rokkantügyi hivatal és vidéki intézetei, továbbá háborús gazdasági alakulatok. A városok közül Sátoraljaúj hely, Besztercebánya, Arad és Torda nyit tatott csekkszám lat.

Ebben az évben egyébként szó volt a postatakarékpénztári közvetítésnek a székesfőváros háztartásában előforduló pénzkezelés terén való behozataláról, amely egyértelmű lett volna a székesfőváros teljes pénzkezelésének a csekk- és kliringforgalomban való lebonyolításával. A tanácsnak erre vonatkozó javaslatát a közgyűlés elfogadta ugyan, az ezt tárgyaló 144/916. sz. szabályrendeletet azonban a m. kir. belügyminiszter nem hagyta jóvá. Ebben az évben egyébként a székesfőváros zöldség üzeme és közellátási vállalatai részére nyit tatott csekkszám lat.

Az 1916/17. költségvetési évben érte el tetőpontját a katonai csekkszám lák nyitása, amelyek száma 1901-től fokozatosan

emelkedett. Ez egyébként természetes jelenség, mert a hadügyi kormányzat háborús kiadásainak tekintélyesebb részét postatakarékpénztári csekkszámlákon bonyolította le. Így a hadügyi kormányzat a rekvirált lovak és járművekért járó kárpótlási összegek kiutalását a magyar birodalom egész területére 1914. évi augusztus, hó 27.-étől a csekkforgalomban teljesítette, amelyeknek kiutalási forgalma 1915. évi június hó 30.-ig kereken 356.000 tételben 305,000.000 koronát, 1915/16. évben pedig 107.732 tételben 78·7 millió koronát tett ki. A hadbavonult tisztek családtagjainak visszahagyott és részben a bécsi cs. és kir. hadiszámfejtőség, részben a honvéd ker. hadbiztosságok által utalványozott pénzek kezelése is az intézet csekkforgalmában nyert lebonyolítást olyképen, hogy az előbbi számlán havi átlagban cca 3,000.000, az utóbbin pedig 1,000.000 K forgalom volt.²

A háborús forgalom mérvének megvilágítására egyébként jellemző, hogy csupán a két legerősebb forgalmú katonai csekkszámlán³ a kezelés a következőképen alakult:

A f o r g a l o m				
időpontja	t é t e l b e n		ö s s z e g b e n	
	darab	össztétel-számhoz viszonyítva (%-ban)	k o r o n a	összforgalomhoz viszonyítva (%-ban)
1916/17	1,091.279	7·03	109,651.715	0·35
1917/18	1,549.425	9·90	149,431.143	0·43
1918/19	2,274.012	22·80	272,703.152	0·74
1919/20	330.521	12·50	153,237.986	0·49

Az utolsó év csökkenő irányzatot feltüntető adatai már a világháború liquidálására vonatkoznak.

A tulajdonképeni háborús kiadásokon kívül a katonai rokkantjáradékok kiutalása is a m. kir. postatakarékpénztárra bízott, mely forgalmat az alábbi táblázat illusztrálja:

A f o r g a l o m				
időpontja	t é t e l b e n		ö s s z e g b e n	
	darab	össztétel-számhoz viszonyítva (%-ban)	k o r o n a	összforgalomhoz viszonyítva (%-ban)
1920/21	632.784	9·43	204,121.108	0·19
1921/22	1,650.968	18·51	312,840.157	0·15
1922/23	1,573.023	15·69	351,988.966	0·03

² L. Dr. Dencz Ákos: A hadikölcsön című értekezését az 1916-ban megjelent Posta és táviró évkönyvben.

³ K. u. k. Kriegsliquidatur, Wien, 20., és a Pensionsliquidatur der k. u. k. Intendanz des 4. Korps, Budapest, 600. számú csekkszámlája.

Az 1923/24. költségvetési évtől kezdve a vidéken lakó hadi-rokkantak járadékait decentralizáltan a községek fizetik, miért is ettől az időponttól kezdve csupán a fővárosban lakó rokkantak járadékainak kiutalása⁴ maradt az intézetnél, mely forgalom a következőképen alakult:

időpontja	A f o r g a l o m			
	t é t e l b e n		ö s s z e g b e n	
	darab	össztétel-számhoz viszonyítva (%-ban)	k o r o n a	összforgalomhoz viszonyítva (%-ban)
1923/24	338.545	3.36	3.358,289.371	0.01
1924/25	174.115	1.35	14.766,223.371	0.01
1925/26	149.881	1.17	39.418,960.506	0.02

Az 1916/17. költségvetési évben továbbmenőleg az erdőőri szakiskolák, 1917/18-ban és 1918/19-ben a székesfővárosi üzemek, így az ásványvízüzem, a központi tüzelőszerraktár és a ruhaüzem, továbbá egyes községek élelmezési hivatalai, az 1919/20. költségvetési évben a székesfővárosi tejüzem, a m. kir. állami javítóintézetek, 1920/21-ben a testnevelési bizottságok, a m. kir. fővámhivatal, a pénzügyigazgatóság lottóosztálya lettek csekk-számlatulajdonosokká. Az 1921/22. költségvetési évben az 1921. évi XLV. t.-c. 4. §-a alapján a mezőgazdasági ingatlanok vagyonváltsága fejében az egyes m. kir. állampénztáraknál teljesített befizetésekből befolyó összegek a m. kir. postatakarékpénztárnál e célból nyitott csekk-számlákon gyűjtettek. Ebben a költségvetési évben egyébként az állami szénbányák, a székesfőváros gázművei és szeppanfűző üzeme, továbbá étkeztetési akciója kapcsolódtak be a csekkforgalomba.

Az 1922. évi január hó 1.-étől a Budapesten és környékén lakó állami nyugdíjasok, nyugbérések, özvegyek és árvák ellátási díjai — az érdekeltek kívánságára — a postatakarékpénztár útján is kiutalhatók voltak. Kötelező rendelkezés hiányában azonban ez a forgalom nem volt jelentékeny.

Az 1922/23. költségvetési évben a népgondozó kirendeltségek, az iskolán kívüli népművelési bizottságok léptek be a m. kir. postatakarékpénztár csekk- és kliringforgalmába. Ebben a költségvetési évben az általános kereseti adóról szóló 1922. évi XXIII. t.-c. és a közadók kezeléséről szóló 1923. évi VII. t.-c.

⁴ A fő- és székvárosi m. kir. pénzügyigazgatóság m. r. számvevőség 14.778. sz. csekk-számlájáról kiutalva.

lehetővé tette ugyan ezeknek a köztartozásoknak a postatakarékpénztár útján való befizetését, mivel azonban a csekkforgalom kötelező igénybevételét illetőleg imperatív rendelkezést egyik törvény sem tartalmazott, jelentősebb forgalom itt sem bonyolódott le. Ez évben nyitattott továbbá a székesfőváros számlákat a nyugdíjasai ellátási díjainak kiutalására, továbbá hirdetővállalata és csecsemőkelengye-akciója részére.

A vármegyék, városok és községek általában véve már csak a csekkforgalom bevezetését követő első években kezdtek a csekkforgalomhoz csatlakozni, ez a mozgalom az 1923/24. költségvetési évben fokozott mértékben folytatódott, úgy, hogy ennek a költségvetési évnek a végével a csekk- és kliringforgalomhoz csatlakozott vármegyék, városok és községek száma 1536 volt.

Az 1924. év március havában megindult állami kölcsönelőleg, majd állami kölcsönbefizetések különleges befizetési lapok felhasználásával a m. kir. postatakarékpénztárnál nyitott, takarékkorona értékben vezetett, csekkszámmlákra történtek. E forgalom méreteit, annak megindulásától kezdve, az alábbi kimutatás tünteti fel:

A f o r g a l o m				
időpontja	t é t e l b e n		ö s s z e g b e n	
	darab	össztétel-számhoz viszonyítva (‰-ban)	papirkorona *	összforgalomhoz viszonyítva (‰-ban)
1924. III/1—VI/30	670.755	19.95	966,022,039.325	16.25
1925. V/30	822.952	6.44	1,406.973,366.727	1.32
1926. VI/30	867.801	5.25	1,729.997,770.692	1.23

* Az adatok a papirkorona értékben vezetett 5.000 sz. gyűjtőszámlára vonatkoznak.

A közpénzek kezelése szempontjából kétségtelenül a legfontosabb időpont az 1924. évi július hó 1.-e. Ezzel a nappal indult meg ugyanis az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról szóló 1924. évi IV. t.-c. rendelkezései következtében az állami készpénzbevételeknek és kiadásoknak a m. kir. postatakarékpénztár csekkforgalmában való kezelése. E forgalom csekkszámmlákon nyer lebonyolítást olyképen, hogy a bevételek, a kiadások, az illetmények, a nyugdíjak, a fizetési előlegek, a letétek, az alapok és alapítványok, nemkülönben az állami üzemek részére külön-külön számlacsoportok alakítottak.

Az 1924. évi IV. t.-c., az úgynevezett szanálási törvény, illetve az ennek alapján kiadott 5200/1924. P. M. számú Utasítás

határozmányai értelmében megnyitott állami csekkszám-
lák számát az alábbi kimutatás tünteti fel:

A z á l l a m i c s e k k s z á m l á k		
s z á m a		százalékos emelke- dése az előző idő- pont számláinak számához viszo- nyíva (‰-ban)
í d ő p o n t b a n	darab	
1924 július 1.	1.766	—
1925 június 30.	2.246	27.18
1926 június 30.	2.411	7.34
1926 július 1.	3.779	56.73
1926 augusztus 31.	4 026	6.53

Az utolsó rovat adatai azt bizonyítják, hogy e forgalom minél tökéletesebb lebonyolítására, de különösen a számlatulaj-
donos állami hatóságok könyvelésének megkönnyítésére a m.
kir. pénzügyminisztérium mind több és több csekkszám-
lát nyittat.

Az állami készpénzbevételek és kiadások kezelése terén a
szanalási időszak befejeztével továbbra is az 1924:IV. t.-c. által
felállított általános elvek maradtak érvényben.

Az állami készpénzforgalom bevételi részének méreteit az
alábbi táblázat ismerteti:

Az állami csekkszám- lák bevételi forgalmában		
jóváírásként könyveltetett	1924/25	1925/26
	kölségvetési évben	
Befizetési lapok alapján	1,759.127 tétel	1,628 115 tétel
Egyéb jóváírás alapján	329.621 tétel	377.112 tétel
Összesen	2,088.748 tétel	2,005.227 tétel

Abevételi forgalom természetesen lényegesen nagyobb,
mint a kiadási forgalom, amely a következőképen alakul:

Az állami csekkszám- lák kiadási forgalmában		
a megterhelés eszközöltetett	1924/25	1925/26
	kölségvetési évben	
Kliring csekken *	133.856 tétel	117.580 tétel
Fizetési utalványos csekken *	122.571 tétel	88.102 tétel
Egyéb módon	35.681 tétel	35.713 tétel
Összesen	292.108 tétel	241.395 tétel

* Egyes és összesített csekkek

A készpénzkiutalások rendeltetését és mérvét illetőleg a megoszlás a következő:

Az állami csekkszámok fizetési utalvány forgalmában		
kiutalt összeg rendeltetése	1924/25	1925/26
	költségvetési évben	
Illetmény *	131.884 tétel	176.279 tétel
Nyugdíj *	411.683 tétel	590.445 tétel
Gyermekmenhely	84.442 tétel	98.688 tétel
Egyéb kiutalás	398.185 tétel	431.801 tétel
Osszesen	1,026.194 tétel	1.297.213 tétel

* Az illetmény- és nyugdíj-kiutalások 1924. október 1-től.

Az állami csekkszámok egyes csoportjainak forgalmát összecszerülék a következő táblázat szemlélteti:

A számlák és az azokon végzett művelet megnevezése	Összeg koronákban	
	1924/25	1925/26
	költségvetési évben	
Zárt bevételi számlákon befolyt	2,959.797,144.508	3,173.034,580.257
Bevételi számlákon befolyt	5,742.604,114.657	6,284.994,450.249
Költségvetésileg javadalmazott kiadási számlákon kiutaltatott	3,643.721,065.611	4,727.316,322.340
Költségvetésileg javadalmazott beruházási számlákon kiutaltatott	156.340,372.009	748,093,587.871
Minisztériumok által javadalmazott kiadási számlákon kiutaltatott **	1,057.713,779.305	1,437.883,350.532
Illetmény-számlákon kiutaltatott *	1,544.069,676.766	2,246.787,680.810
Nyugdíj-számlákon kiutaltatott *...	677.880,792.070	1,003.947,296.456

* Az illetmény- és nyugdíj-kiutalások 1924. október 1-től.

** A költségvetésileg javadalmazott kiadási számlákról átutalt összegekből.

A szorosabb értelemben vett állami csekkszámok összeforgalma pedig a következőképen alakult:

időpontja	A f o r g a l o m			
	t é t e l b e n		ö s s z e g b e n	
	darab	össztétel-számhoz viszonyítva (%-ban)	k o r o n a	összforgalomhoz viszonyítva (%-ban)
1924/25	3,470.050	26.69	55,731.608,295.952	52.33
1925/26	3,513.835	21.44	72,957.885,883.360	52.02

Az állami készpénzbevételek és kiadások postatakarék-pénztári kezelésével kapcsolatban megvalósult az intézetnek az

a törekvése, hogy ennek a fizetési forgalomnak a lebonyolításával a m. kir. postatakarékpénztár bizassék meg, mint olyan, amely szervezeténél fogva úgy a bevételek összegyűjtésére, mint bel- és külföldi kifizetések teljesítésére egyaránt alkalmas.

A vármegyék, városok és községek háztartásának ugyan- csak az 1924:IV. t.-c. alapján kiadott miniszteri rendelettel történt szabályozása következtében a vármegyék részére is megfelelő csoportosítású számlák nyitattak.

Az állami csekkszám-lák figyelembevételével a közhatósági csekkszám-lák száma az alábbi megoszlást mutatja:

É v	Összes számlák száma	Ebből közhatósági számla	
		darab	az összes számlák számá- hoz viszonyítva (%-ban)
1890	964	—	—
1891	1.417	50	3.52
1892	1.938	50	2.57
1893	2.568	50	1.94
1894	3.181	70	2.20
1895	3.767	79	2.09
1896	4.517	157	3.47
1897	5.244	185	3.52
1898	6.175	246	3.98
1899	6.643	279	4.19
1900	7.222	280	3.87
1901	7.920	370	4.67
1902	8.769	374	4.26
1903	10.312	825	8.—
1904	12.262	1.425	11.62
1905	13.581	1.528	11.24
1906	14.928	1.527	10.21
1907	16.291	1.577	9.67
1908	17.491	1.622	9.27
1909	18.906	1.697	8.44
1910	20.716	1.768	8.53
1911	22.603	1.798	7.95
1912	24.104	1.870	7.75
1913	25.630	1.983	7.65
1914/15	26.714	2.176	8.14
1915/16	27.587	2.263	8.20
1916/17	29.574	2.300	8.43
1917/18	31.950	2.543	8.64
1918/19	34.640	2.840	8.93
1919/20	35.418	2.260	6.81
1920/21	38.743	2.170	5.93
1921/22	42.339	2.285	5.70
1922/23	46.389	2.235	5.06
1923/24	50.941	2.372	4.88
1924/25	52.956	3.847	7.31
1925/26	54.458	4.010	7.84

A közpénzek kezelésére a m. kir. postatakarékpénztár csekküzletága mellett a takarékküzletág is alkalmas. Mivel azonban a közpénzek rendeltetésüknél fogva általánosságban huzamosabb ideig felhasználatlanul nem hevernek s így, mint forgalmi pénzek, — a csekkforgalomban megnyilvánuló tágabbkörű rendelkezési lehetőség következtében — inkább a csekk- és kliringforgalomban való elhelyezésre, illetőleg kezelésre kínálkoznak. Ennek dacára azonban már kezdettől fogva a közhatóságok tekintélyes száma helyezte el fölös pénzeit a postatakarékpénztárnál takarékbetét-számlákon. Összszegszerűleg a legtekintélyesebb forgalom az állami és önkormányzati szervek és üzemek különleges kamatozású takarékbetét számláin bonyolódik le, amelyeken az 1925/26. költségvetési évben az összforgalom 766 tételben 746.355,002.400 K-t tett ki, a takarékküzletág összforgalmának 81.23%-át, míg ezeknek a közpénz jellegű betéteknek álladéka 1926. évi június hó 30.-án 43.765,837.780 K volt, amely összeg ebben az időpontban a takarékösszbetét-állag 34.26%-a.

A m. kir. postatakarékpénztár a közpénzek kezelését minden időben elősegíteni törekedett s ennek következtében — egyöntetű kezelésének megóvása mellett — a közhatóságok különleges kívánságaihoz alkalmazkodott. Így megkülönböztetett nyomtatványokat bocsátott rendelkezésre, különleges nyilvántartásokat vezetett, takarékkoronás számlákat fektetett fel, különféle kimutatásokat állított egybe, stb. Ilyen körülmények között sikerült azután az egyes közhatóságok kezelését a postatakarékpénztár belső kezelésével összhangba hozni oly mértékben, hogy az állami készpénzbevételeknek és kiadásoknak postatakarékpénztári kezelésre való bekapcsolása már minden jelentősebb zökkenő nélkül lehetséges volt.

Körmendy József.

Az angol szakszervezetek és az általános sztrájk következményei

A májusi általános sztrájk az angol közvéleményben olyan mély felháborodást keltett, hogy a kormány komolyan foglalkozik a szakszervezetek működését szabályozó 1906. évi „Trade Disputes Act” módosításával. Ismeretes, hogy az általános sztrájkot az angol bíróság jogtalannak nyilvánította, miután bebizonyosodott, hogy az ország alkotmányát alapjaiban támadta meg. Maguk a mérsékelt szociálista vezérek, mint I. H. Thomas, Clynes, sőt Macdonald is beismerték, hogy az általános sztrájk törvénytelen volt és ezek után nem meglepő, hogy az alsóház erősen készül a szakszervezetek státuszának és a vezetők felelősséget szabályozó törvénynek megváltoztatására.

Mielőtt a jelenlegi helyzettel és az esetleges várható módosító javaslattal behatóan foglalkoznám, feltétlenül szükséges az angol szakszervezetek történetének és fejlődésének alapos ismerete. Az ipari revolúció Angliából indult ki és így természetes, hogy a munkások szervezkedése is ott kezdődött. A bérért dolgozó munkások száma az ipar fejlődésével egyre növekedett. Hosszas titkos, meg nem engedett szervezkedés után Francis Place 1824-ben kivívta Angliában a szakszervezetek hivatalos elismerését, amelyet a parlament szentesített. Így az angol Trade Unionok több mint félszázaddal előzték meg a francia és német szakszervezeteket, amelyeket csak a múlt század vége felé törvényesítettek. Természetes, hogy Francis Place akciója sok vitára adott alkalmat és évtizedeken keresztül a munkások szervezkedése Anglia egyik legfontosabb társadalmi és politikai problémája volt. A szervezkedési jog megadása a Bentham iskola tanainak a diadalát jelenti és természetes következménye a laissez faire politikának. Különös játéka a sorsnak, hogy húsz évvel később Shaftesbury szociális javaslatait már a liberálisak, a laissez faire iskola képviselői ellenzik és a konzervatív párt harcol a munkásság emberségesebb helyzetéért. A konzervatívok ugyanis a humánus álláspontot képviselték, szerintük a dolgozó nők és gyermekek nem tekinthetők egyenrangú félnek a munkáért való küzdelemben és így a munkaadóikkal szemben állami beavatkozásra van szükségük. A manchesteri liberális iskola képviselői a Trade Unionok esküdt ellenségei voltak:

Richard Cobden a szakszervezetek vezéreit tirannusoknak nevezi és minden erejével küzd ellenük. A hetvenes években ismét a konzervatívok küzdenek a szakszervezetek jogainak kiszélesítéséért. *Disraeli* okos politikája volt, hogy a *Trade Unionok*-nak minél több szabadságot kell adni gazdasági helyzetük javítására, mert ő előrelátta, hogy a megelégedett munkásság a legjobb orvosság a szocializmus ellen. Nem is volt nyoma politikának az angol szakszervezetekben és a munkáspárti képviselők hol a liberálisokkal, hol a konzervatívokkal tartottak, ahogy azt érdekeik megkívánták. Sztrájkok természetesen voltak a múlt században is, azonban azok tisztára gazdasági jelleggel bírtak és leggyakrabban béremelést szorgalmaztak. Megbízható statisztikák szerint az angol munkások *reálbérei* a múlt század második felében duplájokra emelkedtek, amiben természetesen nagy része volt a *Trade Union-ok* erkölcsi erejének és szakszerű vezetésének.

A szakszervezetek politikai ambíciói a XX. század elején kezdtek mutatkozni s főleg abban jutottak kifejezésre, hogy megalapították az „Independent Labour Party“-t, amely az 1906-os választásoknál Keir Hardie vezetése alatt 29 mandátumot szerzett. Évtizedeken keresztül nem volt nagyobb nézeteltérés a szakszervezetek jogait illetőleg, midőn 1901-ben a „*Taff Vale Case*“ egyszerre megváltoztatta a helyzetet. Ugyanis a *Lordok Háza* mint legfelsőbb bíróság kimondotta, hogy a szakszervezetek vagyonukkal felelősek vezéreik cselekedeteiért. Az eset olyan nagy jelentőségű volt, hogy az alsóház parlamenti bizottságot küldött ki a *Trade Union-ok* helyzetének a megvizsgálására, hogy az ítélettel elégedetlenkedő szakszervezeteket megbékéltesse.

A *Taff Vale* eset két okból bír nagy jelentőséggel. Egyrészt egybeesik a szakszervezeteknek a politikában való aktív részvételének kezdetével (1900-ban jelent meg az első két „*Labour party*“ képviselő az alsóházban, két bányász), másrészt a konzervatív párt úgynevezett *diehard* csoportja oly módon akarja a szakszervezetek jogait szabályozni, hogy azok felelőssége oly módon állapíttassék meg, mint azt a *Taff Vale* ítélet kimondta volt. A parlamenti bizottság jelentése, de még inkább az 1906. évi választások hatása alatt *Sir Henry Campbell-Bannerman* liberális kormánya kompromisszumot kötött a két tagról 29 tagra emelkedett független munkáspárttal; ennek a megegyezésnek a gyümölcse az olyan sokat vitatott 1906-os „*Trade Disputes Act*“. A törvény, amely a szakszervezetek jogait védelmezi, négy pontból áll. Az első pont jogosnak mondja ki a szervezkedést, ha az a munkásság gazdasági érdekeit szolgálja és felmenti a vezetőket a konspiráció vádjá alól az ebből eredő ténykedésükért. Másodszor törvényesíti a békés sztrájkagitálást (*peaceful picketing*) a munkások között úgy a munkafelületen.

mint házaikban. Harmadszor kimondja, hogy a munka a munkás tulajdona, amely felett szabadon rendelkezik és akkor vonja vissza, amikor jónak látja. A legsúlyosabb kifogás azonban a negyedik pont ellen merült fel, amely világosan törvénybeiktatja azt, hogy a Trade Union-ok és azok vezetői nem felelősek semmiféle törvénytelen cselekedetért (tortious action) és hogy vagyónak teljes immunitást élvez. 1908-ban azonban a Lordok Háza mint legfelsőbb bíróság, Osborne, vasúti szakszervezeti tag perében, amelyben az szakszervezete azon intézkedését kifogásolta, hogy a befolyó pénzeket nem csupán gazdasági és jóléti, hanem politikai célokra is használják fel, kimondta, hogy a szervezetnek ehhez nincs joga. Az elégedetlenség újra kitört a szakszervezetek körében, ahol már azt hitték, hogy az 1906-os Trade Disputes Act minden külső beavatkozástól mentesíti őket. Az ítélet új politikai harcot és agitációt jelentett és hosszas tárgyalások után 1913-ban a parlament törvénybe iktatta az ismert „Political Levy Act”-ot, amely feljogosítja a Trade Union-okat, hogy politikai célokra is költhetnek, ha ebbe titkos szavazás útján tagjaik többsége belemegy. A törvény a kisebbség jogait látszólag biztosította avval, hogy a politikai célokra való hozzájárulástól felmentette őket, ha azt belépésük alkalmával világosan ellenezték. Aki azonban ismeri a szakszervezetek strukturáját, tudhatja, hogy ezen eszközzel nagyon kevesen mertek élni, minthogy nem akarták magukat a vezetőség és társaik haragjának és bosszújának kitenni.

Ez a rövid történeti fejlődése az angol Trade Union-ok jogainak és hatalmának a háborúig. A nagy háború alatt a sztrájkok Angliában törvényben meg voltak tiltva, úgy hogy az 1906-os és 1913-as törvények hiányosságai csak a háború utáni években mutatkoztak. Ha ezen törvények szentesítése idejében voltak is komoly harcok munkások és munkaadók között, az angol szakszervezeti vezetők józanságában és hazafiasságában senki sem kételkedhetett. Az angol munkáspárt határozottan megtagadott mindenféle közösséget a nemzetközi alapon álló szociálistákkal és a szakszervezeti vezetők egyedüli gondja a vezetésükre bízott munkásság életstandardjának emelése volt. A háború után, sajnos, a helyzet gyökeresen megváltozott. Az orosz bolsevizmus és a kontinentális államok szociálista kormányzatai elbódították az angol munkásvezetők egy részét és érdekes, hogy a baloldali túlzók sokkal inkább a szakszervezetekben jelentkeznék, mint a tulajdonképeni parlamentáris Labour Party tagjai között. Az első komoly összezapás 1920-ban történt, amikor a szakszervezeti vezetőség küldöttsége felkereste Lloyd George akkori miniszterelnököt és általános sztrájkkal fenyegetődzött az esetre, ha a kormány nem szünteti be a csapat- és munició-szállítást az irországi felkelők ellen. Lloyd George természetesen ezen követelést a leghatározottabban

visszautasította, mondván, hogy a meghátrálás a demokrácia és az alkotmányos parlamentarizmus végét jelentené. Maguk a szakszervezeti kiküldöttek is beismerték, hogy a kérés teljesítése lehetetlen és el is álltak tőle. A bolsevizmus hatása azonban már nyilvánvaló és a következő évben kitört bányászsztrájk, ha bérkérdést is célzott, tagadhatatlan, hogy politikai erőpróbát jelentett. Szerencsére a vasutasok és a szállítómunkások az utolsó pillanatban lemondtak az általános sztrájkról, úgy hogy a bányászok kénytelenek voltak egyedül harcolni és három és fél havi sztrájk után *Frank Hodges* belátta, hogy a közgazdasági törvények ellen nem lehet győzni és visszavonulásra bírta a bányászokat. Bár az 1921-es sztrájk sok szenvedést és nélkülözést hozott a sztrájkoló bányászokra, hiszen a sztrájk letörése után jóval rosszabb feltételek mellett voltak kénytelenek munkába állni, mint amit békés tárgyalásokkal is elérhettek volna, öt évvel később ismét ők bírták rá a többi munkásokat, hogy az angol szakszervezetek történetében eddig példa nélkül álló lépésre, az úgynevezett „általános sztrájkra” vete-medjenek.

Mint tudjuk, az általános sztrájk nyolc napi kilátástalan harc után csufosan megbukott és a szakszervezeti tanács vezetősége feltétel nélkül visszavonta a sztrájkot. Hogy az általános sztrájk nem volt jogosult, azt Sir John Simon, annak a volt liberális kormánynak a minisztere mutatta ki, aki az 1906. és 1913-as Trade Disputes Act egyik szerzője volt és beszédének hatása országszerte, pártokra való tekintet nélkül, oly nagy volt, hogy e beszéd hatása alatt határozta el magát a szakszervezeti vezetőség a sztrájk visszavonására. Sir John Simon beszéde után közvetlenül egy hivatalos bírói döntés (*Astbury judgment*) is törvényellenesnek bélyegezte a sztrájkot. A hajósok és fűtők szakszervezete ugyanis a bírói döntéstől tette függővé, hogy helyes és jogos-e a sztrájkban való részvétel.

Bármennyire is fontos alkotmányos szempontból, hogy az általános sztrájk jogos volt-e vagy sem, sokkal jelentősebb az az általános felháborodás és visszautasítás, amivel az angol társadalom, osztályra való tekintet nélkül a sztrájkot fogadta és letörte. Mert a sztrájk jogtalansága még korántsem bírná belátásra a rosszakaratú munkásvezéreket és bizonyos, hogy semmiféle új törvény nem riasztaná őket vissza attól, hogy új sztrájkokat, új erőpróbákat rendezzenek, ha sikerre volna kilátásuk.

A háború utáni években nemesak Angliában, de úgyszólván az egész világon, különösen Európában állandóan kísértett az általános sztrájk réme, mint az az eszköz, ami az osztályharc hirdetőinek leghatalmasabb fegyvere a társadalom és a demokratikus alkotmány ellen. Az angol általános sztrájk bukása ezt a fantomot egyszer és mindenkorra eloszlatta. Bebizonyosodott ugyanis, hogy a szocialisták által annyiszor meg-

csúfolt kényelmes bourgeoisie meg tudja védeni az alkotmányos rendet és nem esik prédául a hangos fenyegetődző kisebbségnek. Bebizonyosodott, hogy a polgárság el tudja végezni, ha kell, azt a fizikai munkát, amit a szervezetben tömörült, osztályharcot hirdető munkásság végez és így megdőlt az a rosszakaratú állítás, hogy a szellemi munka vagy a magasabbrendű fizikai munka a polgárság véletlen vagy igazságtalan színekurája. A történetek után a félrevezetett munkásságnak is be kell látni, hogy ez a munkamegosztás természetes rendje és az, hogy az intelligenciával és műveltséggel bíró ember magasabbrendű és kevésbé fáradtságos munkát végez, az még nem jelenti azt, hogy nem képes elvégezni a durvábbat és a *testileg* nehezebbet. Azok a munkásvezérek, akik azt hitték, hogy a technika fejlődése kezükbe adja az ország sorsát, mert csak az ő munkásaik értik a gépek helyes kezelését, láthatták, hogy mint tanulták meg fiatal diákok, öreg hivatalnokok egyaránt, úgyszólván órák alatt a vonatvezetést, az elektromos művek kezelését stb. és így megdőlt az a hit is, hogy a polgárság tudatlansága és tehetetlensége megadásra kényszeríti majd azt. Az az általános munkakészség, az az általános felháborodás, amivel a dolgozó polgárság és munkásság együttesen törte le a szakszervezeti vezérek uralomravágyó kísérleteit, a legjobb bizonyíték arra, hogy demokratikus országban az általános sztrájk csak kudarccal végződhetik.

A másik karakterisztikuma az angol általános sztrájk-nak a munkások magatartása. Kétségtelen az, hogy a szervezett munkásság az első napokban úgyszólván egy emberként követte vezéreit és amennyire sajnálatos az a körülmény, hogy sikerült közel három millió embert sztrájkoltatniok, annyira jellemző az angol munkásság fegyelmezettségére és lojalitására. Sir Ernest Benn újabban „If I were a labour leader“ (Ha én munkásvezér volnék) című könyvében kiválóan jellemzi az angol munkásvezérek hibáit és azt állítja, hogy az ilyen fegyelmezett és jóakarátú munkásság, mint az angol, igazán jobb és tisztességesebb vezetést érdemelne. Hogy a májusi sztrájk mutatja a vezérek iránti lojalitást, az kétségtelen, de mindjárt meg kell állapítanunk, hogy a lojalitást nyomon követte a kijózanodás. Ma még korai volna végleges konklúziókat levonni az általános sztrájk következményeiről, de meg kell állapítanunk, hogy a szakszervezetekben megindult a bomlási folyamat olyannyira, hogyha idejében nem történik mélyreható változás a Trade Union-ok vezetésében és politikájában, úgy az egész munkásmozgalom nagy változás előtt áll. Az általános sztrájk ugyanis bebizonyította, hogy a szakszervezeti tanács vezetősége eltért a józan munkásvédelmi politikától, amikor olyan túlzók kezébe került, akik politikai erőpróbával és fenyegetéssel akarták a kormányt és a közvéleményt köve-

teléseik elfogadására kényszeríteni. A hajósok és fűtők szakszervezete három hónapig tartó szavazás után hatszoros többséggel kimondotta, hogy szakít a Labour Party-val, minthogy nem tartja célirányosnak a tisztán tagjainak jóléti és gazdasági érdekeinek megvédésére alapított szervezetet azonosítani egy politikai párttal. Ennek a határozatnak igen nagy a jelentősége. Havelock *Wilson*, a hajósok és fűtők vezére mindig keményen harcolt a rája bízott munkások anyagi érdekeiért, de nem tartotta szükségesnek, hogy ezt egy politikai párt kebelében vagy azon keresztül tegye és így szervezetét annak programjához kösse. Túlzók voltak a hajósok szervezetében is, hiszen Moszkvában fontosnak találták, hogy a világ minden táján megforduló angol hajósok között egyenletlenséget szítsanak és 1925 nyarán *Wilsonnak* nagyon komoly küzdelmei voltak a bolsevista ügynökökkel, akik a világ öt részében szítottak vad sztrájkokat a vezetőségtől távol levő tájékozatlan hajósok között. *Wilson* erélye letörte ezeket a kísérleteket, s mikor 1926 májusában a szakszervezetek központi vezetősége szimpátia sztrájkra szólította fel a hajósokat, *Wilson* először kikérte emberei véleményét, akik az Astbury ítélet hatása alatt visszautasították a sztrájkban való részvételt és evvel annak erős morális dőfést adtak. Ezekután nem meglepetés, hogy a hajósok szakítottak a politizáló Trade-Unionokkal és bizonyos, hogy más szervezetek is követik majd őket.

A bányászok központi szervezete a „*Miners federation*” szintén súlyos válság előtt áll. Még mindig *Herbert Smith* és *Cook* a bányászok központi szervezetének hivatalos vezérei, úgyhogy a helyi szervezetek egymásután határozzák el kiválásukat és önálló *district* szervezeteket alapítanak gazdasági érdekeik megvédésére. A mozgalom *Nottingham* és *Derby* grófságokban kezdődött, ahol *Spencer* munkáspárti bányász-képviselő már a szénsztrájk alatt nyíltan szembehelyezkedett a kommunista *Cook* befolyása alatt álló központi vezetőséggel, és nagyon helyesen azt a tanácsot adta a köréje csoportosult munkásoknak, hogy hagyják abba a céltalan sztrájkot és vegyék fel a munkát. *A midlandi districtek* elszakadása volt a szénsztrájk letörésének a kezdete. *Spencer* ugyanis nem átalította nyíltan megmondani a munkásoknak, hogy a *Cook* által hirdetett jelszó „*Not a minute on the day, not a penny off the pay*” nem egyéb, mint üres beszéd, és a munkások nem harcolhatnak a közgazdasági tények ellen ilyen üres fenyegetésekkel. Azonban a munkások nem elégedtek meg azzal, hogy eszerbenhagyták *Cookot* a szénsztrájk alatt, hanem újabban kimondották, hogy vele minden kapcsolatot megszakítanak, mert nem akarják, hogy a jövőben megtakarított fillérjeiket, melyet aggkorukra szántak, politikai propagandára költsék el. Az új szervezet, amely *Nottingham* grófságból indult ki, máris

biztosította a békés kooperációt a bányatulajdonosokkal, akik kijelentették, hogy bár a szervezet vezetésébe nem kívánnak beleavatkozni, azt készségesen támogatják és 10.000 fontot bocsájtottak a bányászok nyugdíjegyületének rendelkezésére és további támogatást helyeztek kilátásba. Az utolsó hetekben hasonló elszakadást és új helyi szervezkedést észlelhetünk Wales, Northumberland, Durham stb. districtekből. Mindezek a jelenségek azt bizonyítják, hogy a bányászok is belátják, hogy a kommunista Cook vezetése nem a helyes út és így bátran mondhatjuk a szakszervezetek depolitizálása megkezdődött. Lehetne folytatni még a példákat a többi szakszervezetben végbemenő változások illusztrálására, amelyek mind azt mutatják, hogy a munkásság megelégte a *Trade Union*-ok politizálást és a vezérektől más vezetést kíván. Hogy *Thomas* a vasutasok vezére mindig a mérsékletesség híve volt, az közismert dolog, a vasutasok viselkedése soha nem mutatott szélsőséges tendenciát. A vasutasok ugyan lojálisan résztvettek a sztrájkban, de elismerték annak jogtalanságát és önként olyan szerződést kötöttek a vasúttársaságokkal, amely kizárja, hogy a jövőben ilyen kalandokban részt vegyenek. J. H. *Thomas* ujévi üzenetében, amikor komoly és lojális munkára hívja fel a vasutasokat munkaadóik iránt nyíltan kijelenti, hogy rosszalja az általános sztrájkot és a szakszervezeten belül őszinte megújhodást és békés jóakaratot követel, mint egyetlen eszközt a jövő boldogulás biztosítására.

Reform a szakszervezeteken belül (within the Trade Union) ez a legmarkánsabb kifejezője a jelenlegi állapotoknak. A szakszervezetek fontosságát és létjogosultságát senki nem vonhatja kétségbe, aki a kapitalista világrendet a termelés alapjául elfogadja. Ha azonban a szakszervezetek nem teremtenek rendet belül maguk között, ha nem választanak olyan vezéreket, akik gazdasági érdekeiket kívánják megvédeni, ha nem közösitik ki maguk közül a túlzó elemeket, akik forradalmat és osztályharcot hirdetnek, úgy hiába minden jogi reform, vagy parlamenti beleavatkozás. A szakszervezetek vagy újra szak szervezetek lesznek, vagy fel fognak bomlani és politikai egyesületekké válnak, de akkor ezt nyíltan kell tenniük.

Mielőtt a szakszervezetek jövőjével foglalkoznánk, vissza kell térnünk az általános sztrájk által felvetődött alkotmányjogi anomáliák megvilágítására. A *Trade Unionok* bízva az 1906. és 1913-as évi törvényekben biztosított immunitásban, az általános sztrájkot abban a reményben rendelték el, hogy ezzel az ország alkotmányos kormányát rábírják arra, hogy követeléseiket teljesítse. Lord Grey nagyon helytelenítette a kormány azon eljárását, hogy egyáltalán tárgyalt a szakszervezeti tanáccsal, amíg azok az általános sztrájkkal fenyegetőznek és ily módon igyekeznek a kormányra és a közvéleményre pressziót gyakorolni, egy ipari nézeteltérés elintézésé-

sére. Hogy Lord Grey kritikájában van sok igazság, az bizonyos, azonban kétséges, hogy helyesen cselekedett volna-e a kormány, ha visszautasította volna a békéltető tárgyalásokban a közvetítő szerepét a munkások és a munkaadók között. Mikor az általános sztrájk mégis kitört és Sir John Simon, valamint Astbury bíró annak jogtalanságát kimutatták, a szakszervezetek vezetősége sietett hangoztatni, hogy az tisztára szimpátia sztrájk és hogy ők az alkotmányt evvel nem sértik. Hogy a munkásoknak joguk van dolgozni és sztrájkolni akkor, mikor az nekik tetszik, azt senki nem vitatja, de ha Trade Union-ok központi vezetősége az Eccleston-square-on egy végrehajtóbizottság által rendeleteket és parancsokat ad ki, nyilvánvaló, hogy ez az alkotmányos kormánynak a végét jelentené függetlenül attól, hogy ezek a rendeletek mit tartalmaznak. Így nem marad más hátra, minthogy a jövőben ilyen dolgot vagy egyszerű forradalomnak kell nyilvánítani, vagy az 1906-os és 1913-as törvények azon paragrafusait megváltoztatni, amelyekre támaszkodva, a munkásság meggondolatlan vezérsi ilyen kalandokba vitték a mit sem sejtő munkásokat.

A várható módosítások a következő négy pontban foglalhatók össze:

1. 1906-os Trade Disputes Act-ban biztosított immunitás módosítása;
2. 1913-as Political Levy Act megváltoztatása;
3. A titkos szavazás elrendelése a szakszervezetekben sztrájk esetére;
4. a sztrájkagitáció és az intimidálás kérdésének rendezése.

Az angol törvényhozás sajátossága, hogy a gyakran nem világos törvények interpretálása a bíróságon múlik és mint fentebb láttuk, a *Taff Vale* és az *Osborne* esetben a Lordok háza mint legfelsőbb bíróság ítélezett, és mindkét ítélet új törvényhozást vont maga után. Abban az időben az antagonizmus az angol Parlament két háza között nagyon komoly volt; a liberális alsóház kemény harcot vívott a konzervatív lordok házával. Így született az 1906-os *Trade Disputes Act* amelyet dr. *Shadwell*, az angol munkásviszonyok egyik legkiválóbb ismerője szerint inkább *Trade Disputes Encouraging Act*-nak kellene nevezni. Ha jogosult is volt 1906-ban az ilyen kétértelmű munkásvédelmet szolgáló törvény hozatala, ez csakis a Lordok Háza munkásellenes döntéseinek volt a következménye. Már akkor is komoly hangok hallatszottak az ellen, hogy a munkások szervezeteit és azok vezetőit törvényen felül helyezték és Dicey a híres jogász nem tudott megbékélni a Trade Unionokkal, amelyek szerinte államot képeznek az államban és sértik az alkotmány szuverénitását. Pedig 1906-ban még nem igen volt politika az angol szakszervezetekben, arra

pedig, hogy az angol Trade Union-ok egyrésze bolsevista szimpátiákat hangoztasson és nemzetellenes politikát kövessen, még a szakszervezetek legnagyobb ellenségei sem gondoltak. A májusi események azonban bebizonyították, hogy a szakszervezetek vezetőségének az eljárása komoly bajokat okozhat és így igazán nem lehet csodálkozni azon, hogy az angol közvélemény parlamenti beavatkozást sürget és a vezetők felelősségének kérdését újra konszideráció tárgyává teszi.

Az 1906-os törvényben foglalt immunitás kérdése erősen komplikálódik az 1913-as törvény által jóváhagyott politikai célokra való hozzájárulási díjak szedésével. A szakszervezeti vezetőségek az utóbbi időben úgyszólván kivétel nélkül a Labour Party tagjai voltak és így érthető, hogy igyekeztek kihasználni az 1913-as törvényben biztosított jogukat, mely szerint a szakszervezetek nemcsak jóléti, hanem politikai célokra is szedhetnek járulékokat tagjaiktól. Bár a törvény igyekezett a kisebbség jogait megvédeni, az utolsó évek világosan bebizonyították, hogy bár kevés szakszervezeti tag kért felmentvényt a politikai hozzájárulás fizetésétől, a tagok jelentékeny része nem szimpatizált a szociálista pártpolitikával és csak kényszerből fizette az ilyen díjakat. *Dr. Shadwell* számoltalan konkrét példával igazolja, hogy a helyi szakszervezetek direkt megnehezítették, sőt megfélemlítették a munkásságnak ezirányú kísérleteit. Az 1918-as parlamenti választások idején a Labour Party 2,245.000 szavazatot kapott, pedig ugyanakkor több mint 7 millió tagja volt a szakszervezeteknek. Ezek az adatok bizonyítják legjobban, mennyire téves a szervezett munkásságot azonosítani a Labour Party-val. Hogy milyen lesz a törvény módosítása a politikai hozzájárulást illetőleg, azt még nem lehet tudni, a közvélemény azonban erős nyomást gyakorol a kormányra, hogy ezt a kérdést úgy rendezzék, hogy a szakszervezeti tagoknak opcionális joguk legyen a politikai hozzájárulást illetőleg és a díjak szedése külön történjék jóléti és külön politikai célokra. Ne lehessen politikai klubokat csinálni a gazdasági szervezetekből, ez a cél. Ne történhessék meg a jövőben az, hogy a szakszervezetek vagyonával, szegény munkások keservesen megtakarított fillérei, melyek betegség és aggkor vagy rokkantság esetén segélyül szolgálhattak volna, hiú politikai ábrándokat finanszírozzanak.

A harmadik pont a titkos szavazás kérdése a szakszervezeteken belül. A szociálista munkásvezérek minduntalan hangoztatják, hogy a titkos szavazás a demokrácia első feltétele. Ha azonban saját szervezeteikről van szó, ezt már korántsem veszik olyan szigorúan. Az általános sztrájk idején csak a hajósok és fűtők nyilatkozhattak szabadon, hogy abban részt akarnak-e venni, vagy sem. És a határozat tagadó volt. A többi munkásszervezetek egyszerűen elrendelték, hogy tagjaik

másnap szüntessék be a munkát, tekintet nélkül arra, hogy azok azt akarták-e vagy sem. Világos, hogy ez a sokat hangoztatott demokrácia megcsúfolása és mint a fent említett jelenségek, a hajósok, bányászok és vasutasok új politikától mentes szervezkedése mutatják, nem lehet büntetlenül félrevezetni az angol munkások százezreit. A parlamenti javaslat előreláthatólag kötelezi a vezetőséget arra, hogy 48 órával a sztrájk kimondása előtt tagjait titkosan szavaztassa le és csak abszolút (talán $\frac{2}{3}$) többség esetén szabad elrendelni a sztrájkot. Nagyon valószínű, ha így cselekedtek volna 1926 májusában a vezérek, nem került volna sztrájkra a sor.

Hátra volna még a sztrájkagitálás és az ú. n. megfélemlítés kérdése (peaceful picketing and intimidation). Az általános sztrájk alatt gyakran megtörtént, hogy az 1906-os törvény védelme alatt, amely tudvalevőleg megengedi a békés sztrájkagitációt, egyes munkások fizikai erővel és fenyegetésekkel kényszerítették társaikat a munka beszüntetésére. Valószínű, hogy ez a fejezet is módosítva lesz és józan korlátokat fognak szabni az agitálás tisztaságának biztosítására, és az erőszakoskodó picketeket szigorú büntetéssel sujtják.

Mi is tulajdonképpen ma a Trade Unionak helyzete és mi a jövő politikájuk? Bizonyos, hogy ők is tanultak a sztrájkból hisz Clynes kijelentette, hogy egy sztrájk, amely igazán általános, elsősorban a munkásokat sujtaná, akik 48 órán belül éhhalálnak volnának kitéve. Eltekintve attól, hogy a polgárság és a békés munkásság ellenállása az ilyen kísérletek ellen már magában meggyőzheti a szakszervezeti vezetőket, hogy az általános sztrájk csak kudarcra végződhetik, a Trade Unionok vezetősége nagyon jól tudja, hogy a munkásság jórésze cserbenhagyná őket, ha nem változtatnák meg politikájukat. *Ezért kell a reform.* A reform nem a szakszervezetek ellen van, a reform a szakszervezetek megmentésére kell és ezért a reform előkészítésében a szakszervezetek vezéreinek és tagjainak saját érdekükben lojálisan közre kell működniök. A józan elemeknek nem lehet kifogásuk az ellen, ha a pártpolitikát száműzik a Trade Unionokból, mert a munkásságnak békés fejlődésre van szüksége. Az általános sztrájk kiürítette a szakszervezetek pénztárát, sőt némely Trade Unionnak súlyos adósságai vannak, az angol ipar és az angol munkásság többszáz millió fontot veszített az idei szükségtelen és eredménytelen sztrájkok miatt, tehát itt az ideje, hogy más szellem uralkodjék a munkásokon és a munkaadókon egyaránt.

A jóakarátú kooperáció az egyetlen, ami a magasabb életstandardot a munkások millióinak biztosíthatja. Béke az iparban, új szellem, őszinte jóakarát, ez az, amit az angolok a jövőtől várnak. Nem lehet fokozni a termelést, nem lehet emelni az élelnívót ott, ahol a vezérek belédiktálják a munkásságba,

hogy a termelés rendje rossz, hogy azt fel kell borítani. Nem lehet politikát vinni az iparba. El kell hagyni az osztályharcot, ami a múlt század üres jelszava volt a nincstelenek részére. *Az angol munkás nem nincstelen.* A munkája, a kapitalista termelés folyton emelkedő termelése és a gazdasági érdekeit előmozdító Trade Uniónok tették a 19. század nincstelen munkását rendes lakással és élelemmel bíró és állandóan emelkedő kulturigényekkel rendelkező egyénné, aki ember akar lenni. Kíváncos volna, hogy a józan angol munkásvezérek visszatérjenek Robert Owen tanításaihoz, akinek a marxizmus és a bolsevizmus nem kellett, aki nem politizált, hanem kenyeret, ruhát és kulturát akart a dolgozóknak adni.

Havas Jenő.

Közlemények.

A pénzüintézetek valuta- és értékpapirtárcája az infláció idején.

A fedezetlen bankjegy korlátlan szaporításából táplálkozó inflációs gazdálkodás idején, mely a gazdasági élet minden vonatkozásában mélyreható változásokat idézett elő, a pénzüintézetek működési körében, ezen belül pedig a különböző vagyonalkatrészek, követelések és tartozások jelentőségében is, jellegzetes eltolódás állott be.

Az üzleti tevékenység jellegében egyrésztől annyiban állapítható meg változás, hogy míg az normális gazdasági viszonyok mellett elsősorban a termelés előmozdításához szükséges hitel-igények kielégítésére irányult s ebben a megtakarított kistőkék összegyűjtése igen fontos szerepet játszott, addig a pénzárfolyam s ezzel összefüggőleg az árnivóban mutatkozó viharos ingadozások idején, amikor a termelés nyugodt menetéhez szükséges előfeltételek hiányoztak, amikor tőkegyűjtésre a folytonos pénzértékesökkenés miatt alig lehetett gondolni: bár a hitelszükséglet kielégítésének még mindig fontos szerep jutott, azonban úgy a hitel-forrás, mint a hitelezés célja már egészen más természetű volt. A tovább adott hitel ugyanis már túlnyomólag nem a saját tőkéből, vagy a betétekből került ki, hanem a bankóprést állandóan működésben tartó Jegyintézet lett annak főforrása; a nyújtott hitel pedig már nem a termelés érdekeit szolgálta elsősorban (eltekintve az ú. n. konjunkturális, igen rövid életű vállalatok létesítésére történt hiteligenybevételektől), hanem túlnyomólag spekulatív célokra, avagy a pénznek értékálló objektumokba való elhelyezésére használtatott fel. Másrésztől maguk a pénzüintézetek is avégből, hogy a háború előtt és alatt aranyértékben nyújtott követeléseik devalválódása folytán szenvedett veszteségeiket, valamint külföldi tartozásaik tekintetében a békeszerződésben foglalt súlyos rendelkezésekből rájuk háramló terheket enyhítsék, erősen spekulatív természetű tevékenységet fejtettek ki, realizált nyereségeiket lehető biztos értékekben (ingatlanok, valuta-, deviza-

és értékpapírállomány) igyekeztek konzerválni, vagyoni helyzetüket pedig a rendkívüli viszonyokra tekintettel, titkos tartalékok fokozott képzésével is erősíteni.

Hogy ezt a fokozottabb belső tartalékolást eredményesen keresztülvihessék, a pénzüzetek a konjunktúra idején elért nagy nyereségeiknek aránylag csak igen csékély töredékét fizették ki részvényeseiknek osztalék alakjában. A pénzüzetek anyagi helyzetének megvilágítására tehát ebben az időben a mérlegadatokat magukbanvéve nem nyújtanak kellő támpontot, miután a belső tartalékok elmosódnak mögöttük. Avégből tehát, hogy az intézetek tényleges vagyoni helyzete statisztikai alapon helyesen legyen tárgyalható s az inflációs években oly fontos latens-tartalékok kérdésébe mélyebb bepillantást nyerjünk, a m. kir. központi statisztikai hivatal a tárgyalt évekre vonatkozólag igyekezett a latens-tartalékok nagyságát lehető pontos számítások útján (a tőzsdén jegyzett értékpapírokra vonatkozólag a tőzsdei árfolyam, a tőzsdén nem jegyzettekre nézve pedig a P. K.-nek a tényleges forgalmi értékre támaszkodó pontos becslése alapján) megállapítani s a latens-tartalékok képzésére legalkalmasabb három vagyontételnél: az ingatlanoknál, a valuta- és deviza-, valamint az értékpapírállománynál, a mérlegbe felvett érték mellett ezek forgalmi értékét is kiszámítani.

Vizsgálva már most a latens-képzésre alkalmas vagyontételek utolsó két csoportját, a valutáknál és devizáknál a következő mérleg- és forgalmi érték szerinti állományt találjuk:

I. A pénzüzetek valuta- és devizaállománya mérleg- és forgalmi érték szerint 1921 és 1922-ben.

Év	A budapesti		A vidéki		Az összes	
	hitelintézetek valuta- és devizaállományának					
	mérleg-	forgalmi	mérleg-	forgalmi	mérleg-	forgalmi
	értéke ezer aranykoronákban					
1921	8.274	8.813	642	656	8.916	9.469
1922	5.889	6.439	200	436	6.089	6.875

A valuta- és devizaállománynál e szerint 1921-ben a vidéki pénzüzeteknél 14.000 aranykorona, a budapestieknél 539.000 aranykorona, összesen 553.000 aranykorona latens-tartalék mutatkozik, míg 1922-ben a tartalékolás már jóval nagyobb méretű volt, nevezetesen a vidéki intézeteknél 236.000, a fővárosiaknál 550.000, összesen 786.000 aranykorona. Feltűnő, hogy a vidéki intézetek erősebb arányban tartalékolnak 1922-ben e tételnél, mint a budapestiek, ami azt mutatja, hogy ebben az évben már a vidéki inté-

zetek is nagyobb mértékben tudták kihasználni a konjunktúra nyújtotta előnyöket. A budapesti intézetek devizaállománya úgy 1921-ben, mint 1922-ben jóval nagyobb értékeket képviselt, mint a valutaállomány, míg a vidéki intézeteknél éppen fordított volt a helyzet.

Ez a körülmény természetes is, mert míg a vidéki intézetek a valutát és devizát elsősorban értékkonzerválás szempontjából tartották, tehát ezek adásvétele náluk nagyobb méreteket nem öltött, addig a budapesti intézetek valuta- és devizaállománya az export-kereskedelem kurrens igényeinek kielégítését is volt hivatva biztosítani, ami mellett természetesen a spekulatív adásvételi üzlet is nagyobb szerepet játszott.

A pénzüintézetek tárcájában legnagyobb értékösszeggel a következő valuták és devizák szerepelnek:

II. A pénzüintézetek tárcájában volt legfontosabb valuták és devizák értéke 1921 és 1922-ben.

A valuták és devizák megnevezése	A budapesti		A vidéki		Az összes	
	pénzüintézetek tárcájában az oldalt megnevezett					
	valuták	devizák	valuták	devizák	valuták	devizák
	értéke ezer aranykoronában					
1921						
Dollár	1.583	110	245	2	1.828	112
Cseh korona	731	276	47	54	778	330
Osztrák kor.	83	408	28	106	111	514
Lei	193	204	9	1	202	205
Dinár	132	173	32	22	164	195
Holland forint	83	69	1	—	84	69
Angol font	96	133	1	—	97	132
Svájci frank	129	662	—	—	129	662
1922						
Dollár	722	957	275	2	997	959
Cseh korona	434	1.190	32	18	466	1.208
Osztrák kor.	114	122	7	13	121	135
Lei	188	260	8	7	196	267
Dinár	227	237	18	1	245	238
Holland forint	70	445	1	1	71	446
Angol font	96	214	3	1	99	215
Svájci frank	71	289	1	1	72	290

A valuták és devizák állománynagyságánál kifejezésre jut egyrészt az egyes országokkal lebonyolódó kereskedelmi forgalmuk intenzitása, vagyis az állományban legnagyobb értékösszegekkel azon országok valutái és devizái szerepelnek, melyekkel élénk árúcsere folytatunk, másrészt az egyes pénznemek nemzetközi értékelése is. Látható pl., hogy a dollár, mely a tárgyalt években nemzetközileg a legjobban értékelt valuta volt, leg-

nagyobb értékösszeggel szerepelt az intézetek tárcájában, jóllehet kereskedelmi kapcsolatunkban az Uniónak nincs elsőrangú szerepe.

A valuta- és deviza-latensnél jóval nagyobb jelentőségűek azonban azok a titkos tartalékok, melyek a pénzüintézetek értékpapírállománya mögött rejtőznek. Az idevonatkozó adatokat az alábbi összeállítás mutatja:

III. A pénzüintézetek értékpapírállománya mérleg-, név- és forgalmi érték szerint 1921 és 1922-ben.

Év Intézetek jellege	Az intézetek értékpapír- állománva	
	mérleg szerinti értéke ezer aranykoronában	forgalmi * értéke ezer aranykoronában
1921		
Bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek	42.910	54.650
Szövetkezetek	3 390	3.430
Az összes hitelintézetek	46.300	58.080
Az összes budapesti hitelintézetek	37.910	48.059
1922		
Bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek	17.358	50.811
Szövetkezetek	854	909
Az összes hitelintézetek	18.212	51.720
Az összes budapesti hitelintézetek	15.707	46.801

1921-ben 11.780 ezer aranykoronát, 1922-ben pedig már 33.508 ezer aranykoronát reprezentáltak a pénzüintézeteknek az értékpapírállománynál mutatkozó titkos tartalékai, melyeknek túlnyomórésze természetesen a budapesti intézetekre esik; a vidéki intézetekre 1921-ben 14%, 1922-ben pedig csak 7% jut.

Természetes, hogy belső tartalékok képzéséről csak olyan értékpapiroknál lehet szó, melyeknek forgalmi értéke jóval meghaladhatja a mérlegbe beállított értéket. A pénzüintézetek értékpapírtárcájában azonban jelentékeny mennyiségben olyan értékpapírok is voltak, amelyek a beléjük fektetett aranyértékeknek a koronaárfolyam esökkenésével arányos devalválódása folytán csaknem teljes egészükben veszteséget jelentettek az intézetek számára. Itt elsősorban az államadóssági kötvényekre, továbbá a záloglevelekre és elsőbbségi kötvényekre kell gondolnunk, amelyekben foglalt követelések a tárgyalt években csak névértékük magasságáig terjedő papirkorona értéket jelenthettek, miután a valorizálás lehetőségével abban az időben még nem lehetett számolni. Az intézetek tárcájában volt államadóssági kötvények,

* Államadóssági értékpapiroknál az intézet mérlegeibe felvett értékek.

záloglevelek és elsőbbségi kötvények álladékát az alábbi összeállítás mutatja:

IV. A pénzüintézetek tárcájában volt államadóssági kötvények, záloglevelek és elsőbbségi kötvények álladéka 1921—1922-ben.

Év Az értékpapírok megnevezése	Bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek	Szövetkezetek	Az összes hitelintézetek	Az összes budapesti intézetek
	tulajdonában volt oldalt megnevezett értékpapírok összege ezer aranykoronában			
	forgalmi érték szerint *			
1921				
Államadóssági kötvények	13.215	3.084	16.299	11.258
Más közkölcsonök	545	11	556	402
Záloglevelek és kölcsönkötvények	2.075	31	2.106	1.491
Elsőbbségi kötvények	179	—	179	166
1922				
Államadóssági kötvények	3.784	660	4.444	3.592
Más közkölcsonök	118	2	120	95
Záloglevelek és kölcsönkötvények	992	8	1.000	842
Elsőbbségi kötvények	37	—	37	34

A háború alatt a pénzüintézetek által igen jelentős összegekben jegyzett hadikölcsönök egy részét, még a teljes elértéktelenedés előtt, részben az államnak teljesített fizetések fejében, részben eladások útján sikerült az intézeteknek értékesíteniök, a megmaradó, — mindenesetre tekintélyesebb — résznél mutatkozó veszteségeket pedig leírniök. E leírások folytán az államadóssági kölcsönök mérlegértékei 1921-ben 38%-kal, 1922-ben pedig már 48%-kal voltak alacsonyabbak a névértéknél. Ha már most úgy az államadóssági kötvényeket, mint a zálogleveleket és elsőbbségi kötvényeket forgalmi szempontból csupán névértékük magasságáig értékeljük, ez esetben is 1921-ben 10.1, 1922-ben pedig 3.9 millió aranykorona latens-tartalékot állapíthatunk meg az értékpapírok e kategóriájánál is.

Tekintettel azonban arra, hogy ezen értékpapírok jelenlegi forgalmi értéke úgy a mérleg-, mint a névértéknél jelentősen magasabb s ez az érték a valorizációs remények megszilárdulásá-

* Mérlegbe beállított értékek.

val párhuzamosan emelkedni fog: ennél a vagyontételnél még tete-
mes latensképződés lehetőségével számolhatunk.

Az értékpapírtárca másik csoportja az üzletrész- és részvény-
állomány mögött meghúzódó titkos tartalékok, már jóval nagyobb
jelentőségűek, mint az értékpapírok fent tárgyalt kategóriájánál
mutatkozó latensek, miután a pénzüintézetek értékpapírlatense
csaknem teljes egészében e csoportnál jelentkezik.

Ha a III. és IV. tábla eredményeit összehasonlítjuk, azt
látjuk, hogy a szövetkezetek sokkal kedvezőtlenebb helyzetben vol-
tak, mint a bankok és takarékpénztárak, mivel a szövetkezetek
tárcájában jóval nagyobb arányban voltak a papírkorona névér-
téig devalválódott államadóssági kötvények, záloglevelek és
elsőbbségi kötvények, míg részvényvagyonuk aránylag igen cse-
kély értékkel jelentkezik, úgy, hogy a szövetkezeteknek jelentő-
sebb belső tartalékolásra e tételnél nem igen volt módjuk. A szö-
vetkezetek helyzetét kedvezően mutatja mégis az a körülmény,
hogy a kötvény- és záloglevél-állományoknál bekövetkezett érték-
veszteségeket, miként a pénzüintézetek, szintén le tudták írni.

Összegezve már most az egyes tételeknél megállapított tarta-
lékokat, az összes pénzüintézeteknél 1921-ben 22,518.000 aranykorona,
1922-ben 38,193.000 aranykorona értékű valuta- és értékpapírlatens
mutatkozik.

Ezeket az összegeket nem lehet jelentékenyeknek tartanunk,
ha a pénzüintézeteknek a háború alatt és a békeszerződések követ-
keztében előállott veszteségeit is figyelembe vesszük; nem szabad
továbbá ezek jelentőségének megítélésénél szem elől téveszteni
azt, hogy ezek a latens-tartalékok csak a tárgyalt évekre vonatko-
zólag álltak fenn, s hogy az értékpiacon megromlása folytán ma már
nem ugyanazokat az értékeket jelentik.

Ha az időközbeni esetleges titkos tartalékolásoktól eltekin-
tünk, az 1925. évvégi állapotnak megfelelőleg, a legfontosabb öt
vezető értékpapír árfolyamában bekövetkezett változás alapulvé-
tele mellett, az 1922. évre megállapított belső tartalékok értéke
1925. év végén 9.9 millió aranykoronának felel meg.

A pénzüintézetekre nézve oly kedvező inflációs időszak alatt
elért és az értékpapírvagyonnál titkos tartalékba helyezett nyere-
ségek tehát korántsem maradtak meg a maguk teljes egészében,
kétségtelen azonban, hogy az intézetek számára ezek mégis
jelentős felértékelési bázist jelentettek, ami az új pengőmérlegek-
ből nyilvánvalóan konstatálható.

Hajdrik Sándor.

A magyar gazdasági statisztika kiépítése.

A gazdasági életben a háború után a békeévekkel szemben beállott változások méreteinek pontos megismerése, valamint azoknak a gazdasági jelenségeknek a megrögzítése, melyek a termelés és fogyasztás egyensúlyának megbomlása folytán jelentkeztek, új feladatköröket jelölt ki a statisztikai tevékenység számára. A statisztikai kutatásnak, kivált gazdasági vonatkozásokban, a háború után mind fokozottabb szerep jutott, s ma már tudattá izmosodott az a felfogás, hogy sem az állami, sem a magánháztartás nem nélkülözheti intézkedéseinek megtételénél a statisztika által nyújtott szilárd és megbízható támpontokat.

Az új idők követelményeit felismerve s abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a változott viszonyok és új jelenségek regisztrálása a statisztikai megfigyelésnek minél szélesebb körre való kiterjesztését igényli, a forradalmi idők lezajlása után a magyar hivatalos statisztika is azonnal hozzáfogott gazdaságstatisztikai adatgyűjtő tevékenységének tervszerű és fokozatos kiépítéséhez, hogy tudományos és technikai szempontból minél tökéletesebben legyen felkészülve a gazdasági regenerálódás feladatkörében reá váró feladatok elvégzésénél. Egyrészt az adatgyűjtések átreformálásával, másrészt új adatgyűjtési ágak megszervezésével a statisztikai megfigyelés új terünumai váltak a közelmúlt évek folyamán a gazdasági kutatás számára hozzáférhetőkké s el kell ismernünk, hogy ma már csak szórványosan találunk gazdasági életünkben olyan megrögzíthető jelenséget, melybe a statisztika számai bele ne világítanak.

Az ország termelése és exportja szempontjából mezőgazdasági termelésünk a legnagyobb fontosságú s ezért úgy a többtermelési lehetőségek megteremtése céljából, mint exportpolitikai szempontból egyaránt lényeges az, hogy mezőgazdaságunk helyzetéről és teljesítményéről minél pontosabban legyünk tájékozva. A háború előtti években a mezőgazdasági statisztika e tekintetben nem volt kifogástalan, miután több irányban becslésekre volt felépítve. Nagy haladást jelent tehát ezirányban a központi statisztikai hivatal által végrehajtott reform, mely a mezőgazdasági termelési adatgyűjtésnél, úgy a bevetett területre, mint a terméseredményre vonatkozólag az egyéni bevallás módszerét rendszeresítette. Az adatok megbízhatóságának ellenőrzését az adatgyűjtés átreformálásával egyidejűleg megszervezett cséplési statisztika teszi hatályossá.

A mezőgazdasági adatgyűjtéshez hasonlóan gondos átszervezést, illetőleg kibővítést igényelt a már évtizedek óta változatlan iparstatisztikai adatgyűjtés is; ez az átszervezés 1922-ben került megvalósításra. Az ország gyáriparának fejlődéséről az eddigi rendszer szerint eszközölt felvételek eredményei alapján nem lehetett megbízható képet szereznünk s így örömmel kell fogadnunk az iparstatisztikának nagy gondossággal végrehajtott átszervezését, amire mai viszonyaink között, amikor az ipari termelés gazdasági életünkben a háború előttinél sokkal nagyobb súllyal jelentkezik, kétszeresen szükség volt. Az új adatgyűjtés eredményei alapján nemcsak gyáriparunk helyzetéről, termelési viszonyairól nyerünk évenként megbízható tájékozódást (amire a reformot megelőzőleg csak hosszabb időközönként nyílt mód), hanem a gyáriparral kapcsolatos egyéb kérdések is (munkásjóléti intézmények, munkabérek, a villamosenergia alkalmazásának elterjedtsége stb.) beható megvilágítást nyernek. A gyáripari termelési és, üzemsztatisztika mellett a reform alkalmával programmba vétetett, a kis kézmű és házi iparra kiterjedő adatgyűjtés is, ezeknek a meg-

valósítására azonban — nyilván átmeneti nehézségek miatt — a mai napig sem került sor. Reméljük azonban, hogy az ország egész ipari életének megítélése szempontjából oly fontos ipar-típusok is rövidesen megfigyelés alá fognak kerülni.

A külkereskedelmi statisztikának az önálló vámterület által szükségessé tett ujjaszervezését, az 1921. évi LII. t.-c. rendelte el. A teljesen új alapokra fektetett adatgyűjtésnél gondoskodás történt arról, hogy a külkereskedelmi forgalom minden vonatkozásban alapos megfigyelés alá kerüljön. Az új adatgyűjtés módot nyújt a tulajdonképeni külkereskedelmi forgalom (commerce special), valamint az előjegyzésben vámkezelt forgalom eredményeinek külön vizsgálatára, mely utóbbi különösen a kikészítésre menő és kikészítésből jövő árúk szempontjából bír nagy gazdasági jelentőséggel. Az átviteli forgalom pontosabb megállapítására szintén meg van a lehetőség, sőt ezen belül az előjegyzési raktárak forgalma és a megtört átviteli forgalom alakulása is pontosan megállapítható s így a tranzitó kereskedelem fejlődése allandóan figyelemmel kísérhető. A számlaérték bevallásának rendszeresítése pedig az értékek kiszámításához nyújt biztosabb alapokat.

A háború után különösen erős hullámozású konjunkturális változások minél többoldalú megvilágítása érdekében a központi statisztikai hivatal több új statisztikai adatgyűjtést állított a gazdasági kutatás szolgálatába. Az 1924. évben megszervezett részvényárfolyamokra vonatkozó adatgyűjtés eredményei, a havonként nyilvánosságra kerülő részvényindexek, a részvényekben fekvő nemzeti vagyon értékének időnkinti alakulását vannak hivatva megvilágítani. Rendkívül értékes szolgálatokat tett ez az adatgyűjtés különösen a viharos konjunktúraváltozások idején, amidőn a részvényvagyon kiszámíthatatlan fluktuálását időről-időre megrögzítette. A korona nagy érték hullámozásának megállítása a pénzüzetek betéti üzletágának közgazdasági jelentőségét erősen emelte s így a takarékosági hajlamra jellemző betétállomány alakulásának rövidebb időszakonkénti figyelemmel kísérése elodázhatatlan feladattá vált, melynek elvégzését a statisztikai hivatal a szanálás kezdetén vállalta magára. Ugyancsak 1924-ben készültek el a nagy- és kiskereskedelmi árindexek megállapítására irányuló hivatalos számítások. Régóta érzett hiányt pótolta ezáltal a hivatalos statisztika, mivel a háború utáni éveknek éppen legjellegzetesebb jelensége maradt éveken át a statisztikai megfigyelés körén kívül. Nem hagyhatjuk azonban említés nélkül a hivatalos adatgyűjtésnek azt a nagy hiányát, hogy a háborút közvetlen követő évekre nem terjed ki s így éppen a szertelen áringadozások periódusát hagyta ki kutatásaiból, melynek vizsgálatára magánszámítások nyújtanak csupán módot. A szanálási periódus alatt egyre aggasztóbb méreteket öltő hitelválság alapos megfigyelése szintén elsőrangú feladatává vált a statisztikai kutatásnak, melyet a folyó év elején életbeléptetett fizetéseképtelenségi, valamint az érdekelt minisztériumok részéről már approbált s a közeljövőben végrehajtás alá kerülő, óvatolt váltókra vonatkozó adatgyűjtés van hivatva előmozdítani.

Az ország teher- és személyforgalmára egyre nagyobb jelentőségre emelkedő géperejű járművek számának, illetőleg az állományban időre időre beálló változásoknak megállapítására szerveztetett meg a folyó év elején a hivatalos automobilstatisztikai adatgyűjtés, melynek eredményei a főbb gazdaságstatisztikai adatokkal együtt havonként kerülnek nyilvánosságra. Az adatgyűjtés értékét nagyban emelné, ha az autóbuszjáratokra is, melyeknek különösen az Alföld egymástól távolosó s nem elég

sűrű vasúthálózattal rendelkező vidékein emelkedik újabban a jelentősége, kiterjesztetnék.

A forgalom és hírszolgálat terén mutatkozó fejlődés eredményeinek megismerése végett a légiforgalomra, valamint a rádióvevőberendezések elterjedésére vonatkozólag rendszeresített újabban szintén a központi statisztikai hivatal adatgyűjtéseket.

Azt a kutató munkát, melynek célja az ország közállapotainak s évről évre változó gazdasági viszonyaink feltárása, hivatásából kifolyólag a központi statisztikai hivatal végzi. El kell ismernünk, hogy ezt a feladatot eddigi múltjához méltó lelkiismeretességgel igyekszik teljesíteni s a gazdasági élet bármely területén mutatkozó változásokat, vagy új jelenségeket igyekszik azonnal megfigyelési körébe vonni. Talán nem rajta mult, hogy gazdasági statisztikánk nincs még annyira tökéletesen kiépítve, mint pl. Németországban s hogy ma még megfelelő adatgyűjtés híján nem tudunk kellőképpen tájékozódni olyan jelenségekről, melyek ismerete nélkül gazdasági életünkről tökéletes átfogó képet alkotni nem lehet. Sajnosan nélkülözzük pl. az életstandard megítéléséhez nélkülözhetetlen fogyasztási, valamint a rendszeres munkabér statisztikáját, a kis- és kézműipar helyzetéről, a belkereskedelem alakulásáról, az adóterhek megoszlásáról, a földbirtok megterheléséről, az ingatlanforgalomról, a külföldi hitelek fluktuálásáról, a folyamhajózásról stb. megbízható adatok híján nagyon hézagos ismereteink vannak csupán. Ezeknek a kérdéseknek tisztázásához a statisztika megbízható útmutatásait nem nélkülözhetjük. Nem kételkedünk, hogy a központi statisztikai hivatal, mely eddig is tőle telhetőleg igyekezett a gazdasági kutatás terén felmerült újabb és újabb követelményeknek eleget tenni, gazdaságstatisztikai adatgyűjtésének rendszerében mutatkozó hézagokat ki fogja tölteni s a gazdasági hullámmozgások pontos analízise alapján egy megbízható konjunktúra-statisztika alapjait rövidesen meg fogja teremteni.

Hajdrik Sándor.

Könyvismertetések.

Popovics Sándor: A pénz sorsa a háborúban. Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1926. — 157 l.

A Carnegie-alapítvány a háború befejezése után felvetette a világháború gazdasági és szociális történetének tervét és azt határozták, hogy mindegyik országban irodalmi vezetőséget állítanak fel, a kisebb országok számára pedig egyes szerkesztőkiadókat neveznek ki, akiknek működése saját országuk gazdasági és szociális történetére vonatkozik. Ennek a tervnek a keretében az alapítvány irodalmi vezetősége a magyar valutapolitikusok legkiválóbbját, *dr. Popovics Sándort* bizta meg azzal, hogy a magyar, illetve az osztrák-magyar pénz sorsát a háborúban írja meg. Ez a munka most jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában és a könyv elolvasása teljesen igazolja, hogy a Carnegie-alapítvány az arra legilletékesebb szakértőt kérte meg ennek a történelmi adaléknak a szolgáltatására. *Popovics Sándor*, aki a háború alatt az Osztrák-Magyar Banknak volt kormányzója, majd a háború utolsó szakában mint magyar pénzügyminiszter nyert betekintést a volt monarchia pénz- és hitelügyeibe, az összeomlás után pedig mint az állami Jegyintézetnek, majd most a Magyar Nemzeti Banknak elnöke, a legtevékenyebb részt vett pénzértékünk szanálásában, oly alapos ismerője a volt osztrák-magyar korona leromlása történetének és e mellett annyi objektivitással és mélységes elméleti tudással kezeli a kérdést, hogy a megjelent dolgozat bizonyára egyik legértékesebb forrásműve lesz a háború gazdaság-politikai történetének.

Popovics könyve éles vonásokban ismerteti a háborút megelőzőleg a volt monarchiában fennállott valutáris helyzetet, az Osztrák-Magyar Bank eredményes politikáját, amely az akkori korona valuta-paritásának fentartására és biztosítására vonatkozott, de élesen rávilágít a monarchia államainak a háború előtt már megsúlyosodott gazdasági és pénzügyi helyzetére is és levonja azt a konzekvenciát, hogy a valutáris helyzet akkor elég jó volt arra, hogy nemcsak normális időkben, de átmenő gazdasági krízisek közt is szilárdan álljon, sőt lehet, hogy megfelelt volna annak is, hogy egy kisebb erejű és kiterjedésű háborús bonyodalmon a valuta teljes összeomlása nélkül átvergődjön, azonban erősebb, tartós rohamokkal szemben, aminők a monarchia nagy és hosszú háborúja alatt bekövetkeztek, abszolúte nem tarthatta magát.

Háborús tartalék gyanánt semmi egyéb nem állott rendelkezésre, mint a Jegybank érckészlete, amely — 1200—1300 millió aranykorona — nem szolgálhatott kellő tartalékkal. Általános mozgás esetén már az első három hónapra eső szükséglet 2 milliárd koronával prälimináltatott és miután már ez a 2 milliárd is csak a Jegybank igénybevételével vett előteremthető, *Popo-*

vics Sándor, mint a Jegybank kormányzója, már 1913 április havában figyelmeztette a két állam pénzügyminiszterét, hogy „a monarchiának egy európai háborúja még akkor is, ha ez politikai sikerrel jár, alkalmas nemcsak a mai nemzedék, hanem a jövő nemzedék munkájának kockára tételére”.

Sajnos, ezek a bölcs pénzügyi megfontolások nem játszottak szerepet a háborús kérdés elintézésében s így a volt monarchia lakosságának gazdasági ereje tényleg kockára tétetett.

A bekövetkezett események azután teljesen igazolták a Jegybank vezetőségének komoly aggályait. A monarchia két állama már 1914 augusztus 14-én kincstárjegyekre felvett lombardkölcson alakjában 2 milliárddal, majd 1914 október 7-én sola-váltók ellenében újabb 2 milliárddal vette igénybe az Osztrák-Magyar Bankot, 1915 áprilisban pedig újabb 800 millió ily sola-váltót kellett a két kormánynak a Jegybanknál elhelyeznie. Hiába volt, hogy a két állam kormánya minden erőmegfeszítést megtett az infláció elkerülése érdekében és így hadikölcson-kibocsátásokkal igyekezett az inflációt lecsapolni, hiába volt, hogy a monarchia két állama ezen hadikölcson-kibocsátásokból több mint 50 milliárd koronát vett be, mindez nem volt elégséges a hadi kiadások fedezésére és a két állam kormánya mind rohamosabban volt kénytelen a Jegybankot igénybevenni. 1915-ben még elégséges volt, hogy a most említett sola-váltókon kívül kötelezvények ellenében két alkalommal 3 milliárd koronát vett fel a Jegybanktól, már 1916-ban négyszer kellett egyenként 1½ milliárd, összesen 6 milliárd korona erejéig, majd 1917-ben újból négyszer, szintén együttesen 6 milliárd korona erejéig a Jegybankot igénybevenni, viszont a pénz romlásának folytonos fokozódása 1918-ban már odavezetett, hogy tizenegyszer kellett, egyenként 1500 millió korona erejéig a Jegybankhoz fordulni, annak dacára, hogy maga a Jegybank is kamatozó pénztárjegyeket hozott forgalomba, amelyek produktuma mintegy 3 milliárd korona, szintén a hadviselés céljaira fordítottatott.

Popovics Sándor kitűnő munkájában tárgyalja azt a vádat is, amely később az Osztrák-Magyar Bank vezetősége ellen emeltetett, mintha a bank vezetősége túlkönnyedén állott volna az állam hadügyi céljainak rendelkezésére. De teljesen igaza van Popovicsnak abban, hogy az ellenkező eljárás csak azt idézte volna fel, hogy az államkormányok a bankjegyeken kívül államjegyek kibocsátására is elhatározták volna magukat, ezzel a valutáris helyzet csak még rosszabbodott volna, tehát az egyéni felelősség szempontjából talán kényelmes lett volna a két állam kormánya követeléseinek teljesítését megtagadni, de a közérdek szempontjából még csak katasztrofálisabb helyzet állott volna be, mint amilyen így bekövetkezett. A könyv azután plasztikus képét nyújtja a magángazdaság háborús alakulásának, a magángazdasági élet lassú elsorvadásának, a beteges pénzűbőségnek, a külkereskedelmi mérleg folyton fokozódó passzivitásának, szóval mindama beteges tüneteknek, amelyek lassan, de biztosan az osztrák-magyar korona belértékének sírját megásták. Hogy milyen arányokban ment végbe ez a leromlás a háború alatt, annak illusztrálásul csak néhány adatot hozunk fel. Az Osztrák-Magyar Bank érckészlete, amely 1914 július 31-én, a háború kitörésekor 1269 millió, 1918 végére 663 millió aranykoronára csökkent. A korona-devizának pénzárfolyama Svájcban, amely aranyparitás szerint 105-öt tett ki, 1914 végére 88,5-re, 1915 végére 66,5-re, 1916 végére 48,5-re, 1917 végére 40-re, 1918 szeptember végére 35-re eszikken, ezután pedig az összeomlás és a bekövetkezett forradalmak és az idegen megszállás után kezdődtek végső konzekvenciái annak a helyzetnek, amelyet a Jegybank kormányzója 1913-ban megjósolt.

hogy t. i. az évekig tartó háború kellő pénzügyi felkészültség nélkül indíttatott meg.

A volt monarchia népei a háború alatt el voltak zárva annak lehetőségei elől, hogy mindezeknek a számadatoknak a megvilágításában meglássák a biztosan bekövetkező anyagi pusztulást; most, utólag tragikus erővel hatnak ezek a számadatok, amelyek mesteri tollal egybevetve, élő dokumentumai annak, hogy a közgazdasági törvények ellen való cselekvés miként vonja maga után a gazdasági romlást. Magyar szempontból a könyvből csak egy vigasztaló derül ki és ez az a momentum, hogy Magyarországnak abban a rendkívüli szerencsében lehetett része, hogy a teljes összeomlás után ennek az értékes könyv szerzőjének, valutapolitika legkitünőbb elméleti és gyakorlati ismerőjének kezébe tehetette le az új magyar valuta felépítésének nehéz munkáját, amely éppen ezért tökéletesen sikerült is.

Éber Antal.

Dr. Illyefalvy I. Lajos: Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve. XIV. évf. 1926. — 939. l.

Alig egy évvel azután, hogy a Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatal — a háború által okozott kényszerű késedelmet jóvátéve — közrebocsátotta évkönyvének XIII. évfolyamát (amely az 1921—24. évek anyagát dolgozta fel és még dr. Thirring Gusztáv, a magyar statisztika nagynevű munkásának igazgatósága alatt készült), csodálatra méltó gyorsasággal került a nyilvánosság elé az Évkönyv újabb évfolyama. Ez az Évkönyv az 1926. év megnevezését viseli, megjelenésének évét tehát, külföldi mintára azonban adatközléseinek túlnyomó része 1925-ik évvel zárul, azzal az évvel, amelynek anyaga az Évkönyv sajtó alá rendezéséig feldolgozható volt.

A statisztikai forrásmunkák végtelen becsét nem ismerő laikus egyén talán némi elfogultsággal veszi a kezébe ezt a hatalmas kötetet, melynek a közigazgatási jelentést tartalmazó része 450 lap, a statisztikai Évkönyv pedig XVI + 939 nagy nyolcadrét lap, mely azonban a szakértő értékelésében a futólagos bírálat során is kivételes polcra emelkedik s ezt a polcot bizton tartja meg akkor is, amidőn beható kritikával vesszük sorra a nagy munka jó tulajdonságait vagy esetleg hiányait.

A közigazgatási jelentés tartalmáról, minthogy főcélunk a Statisztikai Évkönyv értékét abból a szempontból lemérni, hogy vajjon az a statisztikai tudomány mérlegelése szerint mennyiben hozott új forrásanyagot, jelen ismertetés keretében talán nem kell bővebben szólni. Noha ennek a jelentésnek is különös jelentőséget kölcsönöz valami: az, t. i., hogy a jelentés Budapest székesfőváros közigazgatási jelentés-sorozatának újra életrekeltése. Az a körülmény, hogy ez a jelentés az 1919-től 1925-ig terjedő időszakot öleli fel, már kellő mértékben kiélezi fontosságát. Hiszen a benne tárgyalt évek a főváros szempontjából is a legmozgalmasabbak, tanulságokban legérdekesebbek s hatásaikban talán a legmeszebb jövőre kihatók voltak azok közül, amelyek a főváros egyesítése óta történetében leperegtek. Az áttekinthető módon csoportosított és folyékony tollal megírt jelentés valóban tiszta képet nyújt a főváros közigazgatásának 6 évi történetéről.

Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Évkönyvei korábban is kitűntek mintaszerű tartalmukkal, gondosan megválogatott, a lehetőséghez mértén a multba visszanyúló adatközléseikkel, melyek a fővárosi életnek szinte minden vonatkozását megragadván, valóban alkalmasak voltak arra, hogy segítségükkel a

kommunális politika szövevényes s nehezen átvilágítható kérdéseit is fáradság nélkül tudjuk vizsgálódásunk körébe vonni. Ezek az Évkönyvek, ismételjük, a statisztika jeles mesterei, Kőrösy József és Thirring Gusztáv műértő, cizelláló munkájának eredményeiképpen emelkedtek arra a kivételes magas fokra, melyet már a világháborút megelőző esztendőekben elértek, s ilyenformán Illyefalvy Lajosnak, az új Évkönyv szerkesztőjének bizonyos mértékben könnyű volt a helyzete akkor, amidőn már ráhárult ennek a nagy munkának egész felelőssége. Illyefalvy azonban nem ujone az évkönyvszerkesztés terén, már az 1921—24. évi Évkönyv előszavában megemlíti Thirring, hogy az Évkönyvet egészében Illyefalvy aligazgató szerkesztette. A tapasztalatok tehát bőségesen rendelkezésre állhattak akkor, amidőn az 1926. évi Évkönyv anyagának összegyűjtésével nagy vállalkozásába fogott.

Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvének vannak olyan, hosszú idők fejlődése folytán szinte standard-nek tekinthető részei, amelyek anyagához a legnagyobb statisztikai találékonyság sem tudna újabb részeket hozzáfűzni, illetőleg azok anyagából valamit elvenni. A fizikai viszonyokra, a topográfiai viszonyokra, épületekre, az álló népességre, a népmozgalomra, községi közigazgatásra, közbiztonságra és tűzoltásra, a községi háztartásra, az adókra és jövedelmekre, az építkezésekre és közmunkákra, a közegészségügyre, az őstermelésre, az iparra és kereskedelemre, a közlekedésre, az egyházi és anyakönyvi ügyekre, a közoktatásügyre, a közművelődésre, a közéletre és közjótékonyságra vonatkozó nagy fejezetek ezek. Illyefalvy sokra becsülendő buzgóságának eredménye az, hogy ezeknek a fejezeteknek az anyagába is számos helyen igyekszik beszúrni újabb adatgyűjteményeket, melyek nagyobb terjedelmet ugyancsak a lakásviszonyoknak társadalmi rétegek szerinti kutatásánál, valamint a rendkívüli háztartások és egyéb bérlemények adatainál s végül az üzlet- és lakásbérek statisztikájánál öltenek, de viszont úgy a tuberkulózis-statisztikai anyag kibővítése, mint a községi üzemekről közölt bővebb adatok sok más egyéb újítással együtt azt mutatják, hogy az Évkönyv új szerkesztője feladatának magaslatán áll. S azt, hogy tőle joggal várhatjuk még azt, hogy a fejlődő városi életnek újra meg újra felvetődő tüneményeit épp oly fürgeséggel és készséggel fogja a statisztikai megfigyelések pórázára fogni, mint amiképpen eddig is láttuk, s mint iziben látjuk.

Vannak ugyanis az Évkönyvnek olyan fejezetei, melyek majd csaknem egész anyagukban ujdonságnak tekintendők, vagy amelyek teljességgel hiányoztak a korábbi Évkönyvek tartalmából. Az első csoportba tartozik a hitelviszonyok statisztikája, amely az Évkönyvnek igen jó kimunkált részévé vált. A Magyar Nemzeti Bank munkájára, a Pénzügyi Központ üzleti tevékenységére, a postatakarékpénztári és 13 más nagy pénzügyi betétek alakulására, az állami árverési csarnok aukcióira, az aranykorona, a magyar korona és a pengő értékelésére, a tőzsdei értékpapírok árjegyzéseire, a részvényindexekre, a devizákra vonatkozó gazdag közlések mind annak bizonyosságai, hogy Illyefalvy munkája anyagának összeválogatásánál teljes mértékben áthatotta az idők szelleme.

De talán fokozott mértékben tűnik ez ki akkor, ha azokon a magyar statisztikában eddig páratlanul dűsan taolt adatokon tekintünk végig, amelyek egyfelől a szociális viszonyokra s másfelől az árak, bérek és fizetés alakulására vonatkoznak. 130 oldal anyaga foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, önmagában is szinte különálló kötet terjedelmével vetekedve.

A drágulás indexszámaira, a munkanélküliségre, a munkaközvetítésre, munkásbiztosításra, a szakszervezetek fejlődésére, a

különböző nagy fogyasztási szövetkezetek tevékenységére s úgy a fővárosi, mint a magánüzemek s az egyes iparok munkásainak munkabereire (sokszor 12 évre visszamenőleg), stb. találunk a „Szociális viszonyok” című fejezetben végtelenül érdekes közléseket, amelyek az érintett kérdések iránt érdeklődő szakembereknek és közönségnek mindmegannyi csemegéi. E sorok írója szinte fájdalommal kénytelen megvallani, mennyire sajnálja azt, hogy az Évkönyvnek a munkabérekre vonatkozó grandiózus közléseit nem ismerhette még akkor, amidőn az ipari munkabéreknél háború alatti és háború utáni fejlődésére vonatkozólag maga is bizonyos számításokat végzett s nem kétli, hogy elért eredményei a kérdést sokkalta több oldalról megvilágítók lettek volna, ha módjában van a fővárosi Statisztikai Hivatal most napvilágra került adatkincsébe előbb bepillantani.

Árstatisztikai adatgyűjteményekben a magyar statisztika ugyancsak nem bővelkedett a múltban s eléggé sajnálatos volt az, hogy a központi statisztikai hivatalunk is azt a jól sikerült kezdeményezést, melyben (Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 44. sz. kötet) az 1867—1911. évek árstatistikáját nyújtotta, a közbejött világháború miatt nem tudta folytatni. Annál nagyobb ügyelmet érdemel Illyefalvy Évkönyvének most tárgyalt része, mely az élelmiszerek, ruházati cikkek, szállodai és fürdőköltségek, iskoláztatási költségek, a szórakozási költségek, a betegápolási költségek, a közlekedési költségek stb., 1925. évi átlagát állítja szembe az 1914-ik átlagával s kimutatja azt is, hogy a bennünket fojtogató árák (aranykoronában) hány %-kal mulják fölül az egykori boldogabb idők árait. Noha a múlt évben, 1926-ban számos árucikk árában némi csökkenés mutatkozott, mégis megdöbbenőek azok a különbségek, melyek sok-sok cikknél mutatkoznak a mai idők árának rovására. Ijesztő áremelkedéseket látunk pl. a gyermekruházati cikkeknel, — 4—5-szörös árkülönbözetet — s hogy a gyermekkel bíró és azokat iskoláztató szülők gondjai öregbedjenek: a tankönyvek áraiban, az iskolai cikkek áraiban is olyan árforradalmat mutat az Évkönyv, hogy ugyancsak gondolkozóba ejti azt, aki ezeken a számokon elmereng.

Az Évkönyvnek ezt a fejezetét szervesen egészítik ki azok a táblázatok, melyek — mint említettük — a bérek és fizetések alakulására vonatkoznak. Nem újság, de mégis újra meg újra előtérbe kívánczik az a még sokkal kedvezőtlenebb helyzet, melyben a fizetésre utalt tisztviselő-elem a munkásokkal szemben volt még 1925-ben is. Ha a tisztviselők háború előtti és 1925. évi fizetéseit hasonlítjuk össze, szinte elvétve akad olyan tisztviselő-kategória, amely ne súlyos veszteséget szenvedne egykori és mai illetményeinek összehasonlítása révén.

Utoljára hagytuk a megbeszélésben az új Évkönyvnek a valóságban is utolsó részét, amely kétfelé tagozódik, s egyfelől a magyar városok számos adatesoportját közli, másfelől pedig a külföldi városi statisztika számos adalékát hozza e részben nagyszabású forrástanulmányok felhasználásával.

Mielőtt e közlésekről érdemben nyilatkoznánk, előbb egy kérdést kell tisztázni. Azt t. i., hogy vajjon jogosult-e Budapest Székesfőváros Évkönyvében, akár a többi magyar városra vonatkozólag adatokat közrebocsátani, akár pedig a külföldi városok adataiból szemelvényeket nyújtani.

Arra vonatkozólag, hogy helyes-e vagy nem helyes Budapesten kívül a többi magyar város statisztikáját legalább részben feldolgozni Budapest Székesfőváros Évkönyvében, a válasz csak kedvező lehet, s csak örülni kell a főváros áldozatkészségének és statisztikai hivatala munkakészségének, hogy ezt a nem költség

és fáradság nélküli munkát vállalta. Ezzel Budapest Évkönyve bizonyos mértékben azt a szerepet tölti be, mint a német városok évkönyve vagy olasz városok évkönyve, melyeknek a múltban kitűnő sorozatait ismertük. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatal — akkor még dr. Thirring Gusztáv koncepciója által segítve — 1908-ról elkészítette már egy ízben a Magyar Városok Évkönyvét, nagy alapossággal fektetve le a magyar városi élet törzskönyvét. Illyefalvi mostani kísérlete nem olyan széleskörű, mint hivatalának korábbi vállalkozása. Nem is lehet, mert szinte a tulajdonképpeni jellegét veszítené el *Budapest* évkönyve, ha abba túlontúl sok anyagot sürítenénk a többi magyar város statisztikájából. Illyefalvy tehát a valóságban csak ízelítőt nyújt a kutatónak abból a sok érdekességből, *melyet az összes magyar városok minden néven nevezendő statisztikai anyagának összehordása és kiadása jelentene a mai időkre vonatkozólag*. A városi települések közviszonyai valóban annyira eltérő képet mutatnak a falusi jellegű településektől, hogy — más városi statisztikai hivatal nemlétében — annyira Budapest székesfőváros statisztikai hivatala természetesen kötelességének látszik a magyar városi statisztika ápolása, hogy bizalommal várjuk azt, hogy a hivatal vezetéségét a mostani siker még fokozott munkára fogja ösztönözni. A mostani anyag túlnyomó részt demográfiai jellegű, kiegészítve a válsalati statisztika és a munkásbiztosítási és közigazgatási stb. statisztika anyagával, ámde kétségtelen, hogy országos statisztika anyagának városok szerint való csoportosítása (gondoljunk pl. az ipari üzemi statisztikára), még sok lehetőséget nyujtana annak a törekvésnek, mely a városi vonatkozású statisztikai adalékok összededegetését tűzi ki célul.

* Budapest Székesfőváros Évkönyve külföldi városi anyagának közzétételével szemben az álláspontunk ugyanaz, mint amelyet a magyar anyaggal szemben kifejtettünk. *A legnagyobb örömmel kell fogadnunk az Évkönyv tartalmának új irányú kibővítését, mely a tisztán magyar anyag mellett magyar forrásműben teszi közzé a külföldi városi statisztikának azokat a fontosabb számaait, melyeket külföldi folyóiratok vagy külföldi statisztikai forrásmunkák, évkönyvek és egyéb közlemények stb. tartalmaznak*, amelyek összekeresése azonban egyes emberre, aki a várospolitikai problémákkal foglalkozik, sokszor szinte legyőzhetlen terhet róna. Számos külföldi állam statisztikai hivatalának évkönyve valóban, ugyanezen megfontolásokból kiindulva rendszeresen közöl nemzetközi összehasonlításokat; így különösen nagy bőségben Franciaország évkönyve, de emellett a Németbirodalomé, Belgiumé, Svédországé stb. is, s e sorok írója jól emlékszik arra, hogy a világháború folyamán a m. kir. központi statisztikai hivatalban is komoly mérlegelések tárgya volt az, hogy nem kellene-e a magyar statisztikai Évkönyv tartalmát fontosabb külföldi adatokkal kiegészíteni.

Amit a statisztikai tudományos közlemény az országos statisztikára vonatkozólag helyesnek ismert el, amit a gyakorlati élet mint ilyet szentesített: azt a városi statisztika szemszögéből is habozás nélkül már eleve kívánatosnak, indokoltnak kell tartani. De még inkább erre a véleményre jutunk, ha a külföldi anyag részleteit nézzük. E részletek nem csupán az álló és mozgó népesség s a halálokok főbb adatait nyújtják, de számos város üzemgazdálkodásáról, építkezéséről, adóbevételeiről, idegenforgalmáról is beszámolnak, emellett itt is — akár csak a magyar anyagban — különös figyelmet szentelnek a munkabérvizonyoknak, a tisztviselőilletményeknek, a drágulási indexeknek s a nagy- és kis-kereskedelmi árak alakulásának (főképp az utóbbiaknak), ennyiben

a tulajdonképpeni fogyasztóközönség megélhetési viszonyait kutatóknak nyújtva értékes támogatást. *Hisszük, hogy Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala rendszeres kapcsolatokat teremtve a külföldi városok statisztikai hivatalaival, az Évkönyvnek azt a részét még fejleszteni tudja.* Ezzel a magyar statisztika érdekében szinte páratlan szolgálatot végezne.

Nem túlzás, ha ismertetésünket azzal zárjuk, hogy a főváros új Évkönyve a magyar statisztikai irodalom előtt új kutatási területeket tár fel. Nincs megállás a statisztikai hivatalok működésében sem, a kor mindig újabb és újabb követelményeket támaszt velük szemben. És csak örülni kell, hogy a városi statisztika élén most is olyan értékes s tetterre kész szakember áll, ki méltó elődeihez.

Laky Dezső.

Barca Imre: Valuta- és ártáblázatok. Budapest, 1926. 45. l.

1926-ban is pontosan megjelent Barca Imrének — a közgazdasági archívumszerű munka egyik legjelesebb magyar reprezentációjának — fenti című sorozatos gyűjteményéből a legfrissebb füzet; méltóan sorakozván a kritika által mindenkor kedvezően fogadott elődeihez s azok amúgy is gazdag tartalmát még tovább fejlesztve. Barca Imre gondos összeállításai hova-tovább a gyakorlati közgazdasági életnek rendkívül becses és alig nélkülözhető segéd-eszközeivé lettek; tartalmuknak rendkívül ügyes összeállításán kívül azért is, mert megjelenésük fürgesége: a közvetlenül elmúlt időkhöz való szoros tapadásuk használhatóságukat (szemben egyéb statisztikai kiadványokéval) nagyban emelte.

A tárgyaljuk-munka tulajdonképpen az abban érintett közgazdasági kérdések roppant aktualitása mellett azért is különös figyelmet érdemelt, mert benne egy rendkívül életrevaló és erős judiciummal bíró magánstatisztikus fáradozásainak gyümölcsét láthattuk. S másfelől a secundár-statisztika körébe vágó vállalkozást is: a füzetben foglalt táblázatok készítője merőben olyan források anyagát gyúrta át statisztikai számokká, melyek nem eredeti rendeltetésük szerint statisztikai célzatúak, de viszont alkalmasak arra, hogy belőlük statisztikai összefoglalásokat készítsünk.

A háború utáni idők egymásba ölelkező válságaiból ébredve, ma már bizonyos mértékben — látszólag — nyugodtabb idők övezetébe kerültünk s némileg talán könnyelmű feledékenységgel gondolunk vissza a szomorú korszakra, amidőn társadalmi osztályok létérdeke fűződött szinte ahhoz, hogy a drágulás indexszámai miképpen alakulnak; hogy a magyar korona zürichi árfolyama milyen átlagot mutat; hogy mit ér Budapesten a dollár; hogy jegyzik a külföldi devizákat; a búza árfolyama milyen hullámzásokat mutat, hogy a kosztikamatlábak milyen százalékos határok között mozognak. S talán remélnünk lehet, hogy örvendetes gazdasági fejlődésünk megóv bennünket olyan megpróbáltatásoktól, mint amelyeknek részesei voltunk a legutóbbi éveken keresztül. Barca Imre munkájának s általában ez irányú munkásságának értékét ez mitsem csökkenti. A gazdasági életből fakadó jogügyletekben még sokáig lesz hivatott útmutató az ő munkája, aminthogy a magyar gazdaságtörténet is forrásai között fogja mindenkor nyilvántartani az ő szépsikerű munkáit.

E sorok írójának több ízben volt módjában meggyőződést szerezni arról, hogy Barca Imre az ő kivételesen kedvező közéleti pozícióját (a budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtárában) örömmel és készséggel használja fel *gyűjtő* tevékenységre s azt hiszi, hogy a közgazdasági irodalom sokat nyerne azzal, ha Barca tökéletes elfogulatlansággal összehordott adatai közül időnként egyet-mást még szintén közzétenne.

Laky Dezső.

Dr. Illyefalvy Vitéz Géza: Államháztartástan. (Pénzügytan.) Debrecen, 1925. VIII.+234. l.

A pénzügytan magyar irodalmában Heller Farkas volt az, aki kísérletet tett arra, hogy itt is, mint közgazdaságtanában, szigorúan válassza egymástól szét az elméleti kérdéseket a pénzügytan politikai elemeitől s mint ismeretes, vállalkozása teljes sikert aratott. Illyefalvy munkája nem ezen csapáson halad, a korábbi felfogásnak hódol akkor, amidőn munkájában az államháztartástanak úgy teoretikus, mint politikai részét egymás mellett párhuzamosan feldolgozza, úgy okoskodván, hogy amidőn a világháború következményei a pénzügytan kutatásait is új elgondolások forrásaihoz és új cselekvések megvalósításáig vezették el, az az olvasóközönségnek és különösen az egyetemi tanulóifjúságnak igényeit elégíti ki akkor, amidőn a pénzügytan újabb fejlődésének mindkét elágazásáról beszámol.

Illyefalvy Államháztartástanára három főrésze oszlik. A bevezető általános rész után külön tárgyalja az állami bevételeket, s külön az állami kiadásokat. Az állami bevételeket magángazdasági és közjogi jellegű bevételekre bontja szét, az állami kiadások sorában pedig az államháztartás alakí rendje mellett az állami hitel és államadósságok kérdését is feldolgozza.

Illyefalvy szerint az államháztartás az állam anyagi érdekében lefolyó és az állam céljaira szolgáló tervszerű tevékenységet, értelmi cselekvőségű kört jelenti. Definícióját megadva, kifejti az állam- és magánháztartás között való különbségeket. Bőven tárgyalja a pénzügyi tudomány kifejlődését és ismerteti a pénzügytanra vonatkozó elméleteket és a pénzügytan művelését, a kameralistákon kívül különösen Smith Ádám munkásságának szentelve nagyobb teret, hogy szemléjét az újabb irodalom eredményeinek leszűrésével fejezze be.

A magángazdasági bevételek tárgyalásánál Illyefalvy előbb az állami birtokok kezelési rendszeréről szól, hogy azután sorra vegye az állami birtokok mellett vagy ellen szóló érveket. Értelme és nagyobb jelentősége szerinte elsősorban agrikultur államokban van az állami birtoknak, noha másfelől élesen kifejti azok hátrányait is. A többi magángazdasági bevételek során figyelmet érdemelnek az állami vállalatokra és monopóliumokra vonatkozó fejtegetések, melyek között Illyefalvy különösen a klasszikus iskola ellenérveit sorakoztatja, de a maga felfogását is kielezi; szerinte az állami monopóliumok kérdésében sem lehet tisztán elvont elvek szerint azok helyességét vagy helytelenségét megítélni, hanem az állam tényleges gazdasági helyzete, a külföldön való viszonyok és sok más körülmény döntenek ebben a tekintetben. Illyefalvy különben az állami monopóliumokat tágabb értelemben veszi, mint általában szokásos; a szorosabban vett finánc-monopóliumokon kívül az állami posta, távirda, telefon, vasút stb. tárgyalásának is itt ad helyet.

A közjogi jellegű bevételeknél az illetékek, a díjak, a járulékok kisebb teret nyernek, de annál bővebben beszél meg Illyefalvy az adóügyet, az adó definíciója után az adóelméleteket, a helyes adórendszer kellékeit. Mikor az arányos és fokozatos adórendszer elveit ismerteti, különös gondossággal állítja egymással szembe a progresszív és degresszív adórendszer előnyeit, John Stuart Mill nyomán utalva a degresszióknak éppen arra a szociális jó hatására, hogy a legszegényebb osztályokat az adófizetés alól az állam megrovíditése nélkül mentesíti, míg a progresszió tulajdonképpen „megrablása” a társadalomnak s így indirekte az államnak. Persze nem téveszti el Illyefalvy azt sem szem elől, hogy végeredményben a progresszió vagy degresszió tulajdonképpen egyre megy.

Az összetett és egyetlen adórendszer kérdése és bírálata, az adózás alkatelemeinek s különösen az adóalany, adóáthárítás és adófizetés kérdéseinek kifejtése után tér át Illyefalvy munkája az egyes adónemekre, melyeket aszerint foglal öt nagy csoportba, hogy az adó tárgya, adóztatás oka lehet vagy *a)* a vagyon maga, *b)* a vagyonnak hozadéka, illetve *c)* az abból vagy más gazdasági forrásból eredő jövedelem vagy pedig *d)* a forgalomba lépés, s végül *e)* a használat ténye.

A hozadéki adórendszer egyes adónemeinek tárgyalását a hozadéki és jövedelmi adók egybevetésével kezdi meg a munka, s kifejti, hogy legmegfelelőbb adórendszer volna a hozadéki adóknak megfelelő nagyságú általános jövedelmi adóval való ügyes egyesítése. Azután a hozadéki adókat sorolja fel egyenkint. Így a földadót, jól megvilágítva a kataszter készítését s különösen azokat az újabb javaslatokat, melyek a földadó hátrányainak kiküszöbölésére vagy legalább csökkentésére történtek. A házadónál Illyefalvynak is az a véleménye, hogy annak minden fajtája könnyen áthárítható s szerinte végeredményben sem a lakásszükséglet kielégítését, sem a fejlődést nem szolgálja az, ha az állam tiltó rendszabályokkal akarja elriasztani a tulajdonosokat az áthárítástól. Az iparadó hátránya Illyefalvy szerint az, hogy az iparadónak az állam és az adózók érdekeit egyaránt kielégítő arányos kivetése: az ipari foglalkozások folyton bővülő hatalmas köre, szerfelett való rugékonysága s a gazdasági viszonyoktól való függése és érzékenysége következtében egyike a pénzügytan legnehezebb megoldásra váró problémáinak. Különösen a pénzügyi organizáció jóságától lehet azonban azt várni, hogy ez adónem érdesége idővel el fog simulni.

A tőkekamat- és járadékadó kérdését is a legújabb törvényhozási, különösen a német törvényhozási eredmények ismertetésével világítja meg Illyefalvy s úgy véli, hogy legcélszerűbb volna a tőkekamatnak bizonyos osztályokba sorozás útján s azokon belül is lépcsőzetesen emelkedő tételek szerint való megadóztatása. A hozadéki adók tárgyalása a munkabéradóval zárul s itt Illyefalvy rámutat azokra az újabb változásokra, amelyek a fix-fizetésű osztály munkabérében történtek a világháború óta.

A jövedelmi adó feldolgozásában Illyefalvy megtartja a szokásos háromfelé tagozást (fejadó, osztályadó és szűkebb értelemben vett jövedelmi adó) s nagy súlyt helyez itt is arra, hogy a jövedelmi adónak tényleg érvényesülő elveit a legfrissebb angol, francia, román, német stb. adórendszerek gondos bemutatásával jól megvilágítsa. E szakasz a háborús bevételek megadóztatásával zárul.

A vagyonadókra vonatkozó szakasz használhatóságát, akár csak a jövedelmi adók szakaszát, szintén az emeli, hogy Illyefalvy felsorakoztatja a háborús és háború utáni törvényhozások idevonatkozó alkotásait is, ezek sorában beszélve a hadinyereségek adójáról is. A manapság akkora fontosságra emelkedett forgalmi adók teszik a munka következő szakaszát; egyfelől az élők között való forgalmi adó (az illetékegyenértékkel együtt) s másrészt az örökösödési adó. Tisztán elméleti szempontokat nézve, nem meglepetés Illyefalvynak az a véleménye, hogy gazdaságilag hátrányos, mert a forgalmat bénító és a fogyasztást drágító, a mindennapi életszükségletek kielégítésére szolgáló ingók, főleg az ú. n. élvezeti cikkek forgalmi adója; sajnos, az élet kényszerűsége sokszor túlteszi magát az elméleteken.

A fogyasztási adók sorában Illyefalvy a közvetett és közvetlen fogyasztási adókról és a vámokról nyújt áttekintést, bővebben csak a két utóbbiról, de érdekes, hogy a napjainkban annyira

fontos vámmal látszólag mégis kurtábban bánt, mint munkájának számos más kérdésével.

A munka az állami kiadásokra vonatkozó résszel végződik. Behatóan foglalkozik itt Illyefalvy a költségvetési és zárszámadási joggal. A költségvetésnél kifejti, hogy bármily nagy közjogi és politikai jelentősége van annak, hogy a költségvetés megállapításának jogát a törvényhozás gyakorolja, ez lényegében mégsem törvényhozási, hanem közigazgatási feladat, melyet alkotmányjogi tekintetektől vontak be a parlamentek saját hatáskörükbe. Az utolsó szakaszok az államadósságok kérdését taglalják.

Illyefalvy munkája egészében nagyon jó benyomást kelt az olvasóban. A pénzügytan hagyományos rendszerét követve, sikeresen építi hozzá a régi alapokhoz az újabb fejleményeket. Könnyen folyó iránya is hozzájárul ahhoz, hogy szívesen menjen végig rajta az, aki tájékozódni akar az államháztartástan tömör foglalatára felől. Munkájában nem eléggé művelt pénzügytani irodalmunk értékes új termékét látjuk.

Laky Dezső.

Dr. Henney Vilmos: A magyar posta története. Budapest, 1926. VI.+299. l.

A magyar gazdaságtörténet irodalmáról, noha számos kiváló alkotásra tekinthet vissza Tagányi, Szentkláray, Eckhardt F., Kovács F., Hóman, Csánki, Iványi, Szádeczky-Kardoss és e tudományszak más jeles művelői révén, mégsem mondhatnók azt, hogy alkotásaink *bőségével* is elkényeztetné az e tudományszak iránt érdeklődő közönséget. Már csak ezért is igen nagy örömmel kell fogadni dr. Henney Vilmos vállalkozását, mely azt a célt tűzte maga elé, hogy a magyar posta, közgazdasági életünk ez annyira fontos tényezőjének, történetén végigvezetve az olvasót: értesse meg azokat a ragyogó eredményeket, melyeket Magyarországon a királyi posta intézménye a világháborút megelőző időkben magáénak mondhatott, s amelyek segítségével az ország megsemmisítése a forradalom és idegen megszállás után is hamar a régi nivóra tudott emelkedni.

A magyar posta történetének szakirodalma nem rendelkezik számos olyan forrásmunkával, melyeket Henney saját művének megírásánál felhasználhatott volna. Annál nagyobb érdeme a szerzőnek, hogy a posta intézmény fejlődésének a messze évszázadokba elvesző nyomai után kutatva, nagy fáradsággal egész sereg oklevelet is dolgozott fel az Országos Levéltárban, a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában és kéziratárában, a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában, a bécsi volt császári és királyi közös pénzügyi levéltárban, a bécsi udvari levéltárban, Budapest Székesfővárosi Levéltárban stb., ilyen módon munkájának a forrásmű jellegét kívánva kölesönözni.

Amint Henney munkája előszavában említi, monográfiájának magva azekben az előadásokban rejtett, melyeket csaknem negyedszáz éven keresztül a m. kir. közlekedési tanfolyamokon tartott. Érdekes, hogy ezekben az előadásokban, amint a most elkészült munka beosztásán első pillanatra látszik, a magyar posta fejlődésének régebbi históriája emelkedett túlsúlyra s a modern fejlődés — a kiegyezés óta tartó — bizonyos mértékben háttérbe is szorult a multtal szemben. A futólagos bírálat ezt esetleg kifogásolhatná. Noha nyilvánvaló az indok. Az t. i., hogy a tanfolyamon a legújabb fejlődést (tényleges helyzetet) bizonyára más előadók is megvilágították s Henneynek csupán az előadásainak befejezése érdekében a teljesség, a kerekesség kedvéért kellett erre az időszakra szintén kiterjeszkedni.

Ami azonban az újabb fejlődés szempontjából — ismételjük, látszólag — nem eléggé kidolgozotttnak tűnik fel, az annál inkább kiélezi a jelentőségét a munka első részének, annak a résznek, mely az ősi futárintézmény ismertetésén kezdve, elvezet bennünket a szabadságharcot követő idők postatörténetéig. Nem habozom éppenséggel azt sem kijelenteni, hogy szerény véleményem szerint, Henney munkája egységesebb hatást keltett volna, ha beéri ennek a, tulajdonképpeni történeti, résznek feldolgozásával.

A munka első fejezete az ősi futárintézmény történetét írja meg 1526-ig. A szerző helyesen utal arra, hogy a kérdés szempontjából merőben nem bir fontossággal az, hogy ezt az intézményt ilyen néven vagy a posta néven nevezzük-e, noha ez a futárintézmény tisztán a király és állam érdekek szolgálatában állott, a Habsburgok idejében meghonosuló posta pedig már a közönségnek is rendelkezésére állott. A futárintézmény fejlődésében három korszakot különböztet meg Henney. Az elsőben a futárszolgálat a földbirtokkal összefüggő alkalmi szolgáltatás; ennek első formái valószínűleg már Szent István király államrendszerében jelentkeztek, hogy azután Szent László és Kálmán király törvényhozása dekrétumokba is foglalja a futárintézmény szervezetét és érdekeit. A XII. század végéig a futárok ellátása közszolgáltatással történt. A rendi királyság kialakulása idején azután a futárszolgálat jelentős változáson megy át; a régi futárok helyébe nagyrészt bérszolgák lépnek, kiknek útközben való ellátásától a nemesség fölmentetvén, az hovatovább szintén a jobbágyok nyakába szakad. Az Anjouk és Mátyás király idejében — az állami élet s a központi királyi hatalom megszilárdulásával — a futárintézmény az udvarnál jól szervezett központot kap s midőn egyfelől a futárok szállításáról és élelmezéséről a fejlődő községek és városok gondoskodnak, maga a nép kevesebb zaklatásban részesül. A középkori Magyarország futárintézménye tehát — mint említettett — eminenter állami célokat szolgáló berendezkedés volt. Hiba volna azonban azt hinni, hogy a hírszolgálat bizonyos egyéb primitív (vagy talán nem is primitív) formáit ez a korszak is nélkülözhetette volna. S valóban, Henney munkájában érdekes adalékokat találunk arra vonatkozólag, hogy a magánforgalom; a városok és vármegyék; a céhek; a mészárosok s a kereskedelem hírszolgálatára milyen volt s mikor látjuk első nyomait az áruszállító járatoknak. A korszak végén föltűnnek a kocsiposta kezdetei is. (Nagyon valószínű, hogy különösen a kereskedelem postája a XIV., XV. században már bizonyos fejlettséget is ért el. Magyarországnak a szomszédos államokkal való élénk forgalma mellett az ellenkező feltevés aligha volna helytálló. S alighanem számos adalékot találna még a magyar gazdaságtörténeti kutatás, ha a levéltárak anyagát még tovább vizsgálná.)

A habsburg házi királyok uralkodása alatt Magyarország nyugati és északi részeiben a királyi postaintézmény merőben átalakul. Erdélyben azonban az ősi futárintézmény (a nép által — közteherként — fenntartva és csak a fejedelem és a közigazgatás szolgálatára) fejlődésének (Henney előadásában) másodvirágzását éli. Az erdélyi törvényhozás számos cikke foglalkozik a lótarató állomások; a postálkodás alól való felmentések; a postálkodás igénybevétele; az utasok ellátásának közterhe és egyéb megterhelések felől, de noha a futárintézmény központi szervezetet nyer és gondos rendtartások szabályozzák annak munkásságát: se szeri, se száma az országgyűlésen a postálkodások ellen felhozott panaszoknak. Érdekes az a rendszer, ami a levéltitok védelme körül alakult ki Erdélyben. A fejedelem és a tisztikar levelei ezt a védelmet élvezték, de nem azok, akik a fejedelem és

az ország ellen gyanúsak voltak, s azok sem, akik a külföldiekkel vagy pedig háború idején váltottak levelet. Az erdélyi fejedelemség bukásával az ősi futárintézmény helyébe ott is a habsburgi királyok postája lépett.

E postaintézmény kezdettől fogva közintézmény, mely állami költségre rendeződött be. A kincstár terhére egységes szervezet létesült s a fentartott állomásokon a felváltás gyorsan és megbízhatóan történt. A felváltásokra nemcsak lovat, hanem futárt is tartottak az állomásokon s a posta által meghatározott útirányokon, előre megszabott menetrenddel állandóan közlekedtek a kocsik, a magánlevelezési és az utasszállítást is lebonyolítva. E postaintézmény első két századának fejlődése három időszakra osztható. Az első időszak a posta első berendezésétől, 1527-től 1622-ig, az első magyar főpostamester kinevezéséig terjed. Ebben az időszakban a posta az uralkodó által átültetett, nyelvben és érzelemben idegen intézmény, melynek az ország csak költségeit viseli. E korszakot jellemezve, Henney beszámol a posta szervezetről, a küldöncök szerepéről, az igazgatás rendszeréről, a postamesteri állások kialakulásáról, a postadíjakról, a hadi postákról, a pénzügyi viszonyokról stb., majd az egyes főpostamesterek, különösen a Paár „dinasztia” működését is behatóan ismerteti. A Paár-család tartotta kezében 1558-tól, csaknem 200 esztendőn keresztül Ausztriában és Magyarországon is a posta legfőbb vezérletét.

1622-től 1680-ig (az utolsó magyar főpostamester működésének végéig) azonban a posta vezetésében és tagjaiban is magyarrá és nemzetivé lesz, s a pozsonyi kamara alá rendeltetvén, fejt ki munkásságát. De csakhamar a hanyatlás jelei mutatkoznak. Jó részük volt ebben a zavaros viszonyoknak, melyek a török hódoltság végefelé s a kurucvilágban a közállapotokat sokszor az áttekinthetlenségig összekuszálták.

1680 után a magyar posta átmeneti önállósága — fokonkint jobban — veszendőbe megy. 1690-ben a már említett Paár-család kieszközli, hogy Magyarországra vonatkozólag is újlag adománylevél biztosítsa jogait. Ettől függetlenül a posta fontossága mindjobban a köztudatba megy át, annyira, hogy midőn II. Rákóczi Ferenc szabadságharcra a fejedelmet ideig-óráig szinte egész Magyarország birtokába juttatta, neki is nagy gondja volt arra, hogy a postaszolgálatot megszervezze és részletes utasításokkal lássa el.

A XVIII. században a török hódoltság megszűnése s Magyarország területének egykézzre kerülése után, mint jól tudjuk, Magyarország bizonyos gazdasági fellendülést élvezett, minek következtében a magyar posta fejlődésében is kedvező fordulat támadt. A magyar törvényhozás a postaügy rendezését még 1723-ban a királyokra bízta s a szervezés munkája során a század közepén a postavonalak már az ország egész területére kiterjedtek. A posta szolgálata ekkor három irányú volt: a rendesszolgálat, mely magában foglalta a leveleknek meghatározott napokon való szállítását; a rendkívüli szolgálat, melynek keretében egyes felek megbízásából a levelezés külön postával küldetett; a különleges szolgálat, ami egyes utasoknak lóháton vagy kocsin való szállítását jelentette. Az uralkodóhoz még 1722-ben megváltja a Paár grófok postai hűbérijogát. II. József pedig a postát (egyéb reformjaihoz híven) szintén alaposan megreformálta, ha a nemzeti ellenállás ideje itt is nem azt az erdeményt szülte volna, mint sok más téren, a hanyatlást, t. i. fejlődés helyett. Pedig a II. József-féle reform a magyar posta önállósulása felé is jelentett bizonyos lépést: a kir. helytartótanácsra szállott át a postai joghatóság.

noha a posta egész belkezelését továbbra is a bécsi főpostaigazgatóság intézte.

A XIX. századtól kezdve a magyar hatóságok befolyása a postára, helyesebben a levélpostára megerősödik, a helytartótanács a kinevezési jogot is gyakorolta, a bécsi postaigazgatóság (a neki még fentartott kezelési és díjszabási ügyekben) a magyar és erdélyi postaállomásoknak ezen illetékes hazai hatóságai útján érintkezett. A kocsiposta vezetése azonban egyelőre osztrák kézben maradt. Ebből a helyzetből eredt az, hogy midőn a század harmincas éveitől az a törekvés nyilvánult meg, hogy a magyar posta közgazdasági irányban fejlesztesék, lépten-nyomon idegen befolyással és ellenhatással kellett találkozni. Ez idegen befolyásnak egyes kinövésai voltak a mindinkább felburjánzó cenzura; a nagy reformmozgalmak idején számos vármegye a rendes postai utat rendezésében mellőzni is kényszerült. Az áldatlan viszonyoknak, melyek a postának kettős függéséből támadtak, érdekes adaléka az ú. n. „gyorsparasztk” postája, mely nemcsak utas- és csomagszállításra terjedt ki, de gyakran levelek csempészésével is foglalkozott. A hivatásos posta fejlődése azért szemmel látható volt, s noha a tarifapolitikában főképp a pénzügyminisztérium volt a döntő, a postaforgalom ez időből szórványosan ráánkmaradt feljegyzései azt mutatják, hogy a forgalom félszázad alatt megsokszorozódott.

Az 1848. évi III. törvénycikk a független magyar minisztériumra bízván az Erdéllyel egyesült Magyarország kormányzását, a postaigazgatás vezetése a földművelés, ipar és kereskedelemügyi minisztérium hatáskörébe került, a postai jövedelmek kivételével, melyek kezelése és ellenőrzése a pénzügyminisztérium feladatává lőn. Az új regime egyik első kötelességének vélte, hogy a levéltitok szigorú megóvását biztosítsa, de azzal, hogy a levéltarifa mérséklése iránt intézkedett, körülbelül be is fejezte reformjait, minthogy a közben kitört szabadságharc megakadályozta a magyar kormányt a posta szervezetének továbbfejlesztésében. 1849-ben a posta ismét osztrák kézre került.

Nem mondhatnók, hogy ez a korszak a posta fejlődése szempontjából kedvezőtlen volt, sőt, aminthogy a magyar pénzügyi jogrendszernek a múlt század 70-es éveiben meginduló kodifikálása az abszolutisztikus korszak pénzügyi vonatkozású rendeleteiben találta alapját, éppen így a posta belső szervezetében is meg lehet állapítani, hogy a posta ebben az időben vette fel azokat a fontos fejlődési elemeket, amelyek a nagyüzemek közgazdasági intézménnyé való átalakulását jelzik. Az újítások közül legnagyobb fontossággal bír a penny-portó behozatala 1866-ban. Majd ekkora jelentőségű volt a levélbélyegjeggyel való bérmentesítés behozatala. Magyarország postája mindinkább belekerült a külföldi forgalomba is, s a posta eszközei között egyre nagyobb szerephez jutott a vasút és hajózás.

Ezzel a tulajdonképpeni történeti rész befejeződik. Az újabbkori fejlődést Hennyey munkájában kétfelé tagolja. Az első rész a kiegyezéstől 1887-ig eltelt időszakot jellemzi, mikor sajátos módon a magyar posta önállósága az osztrák postával szemben még mindig nem teljes mértékben jelentkezett; a második részben 1887-től a világháború kitöréséig eltelt idő hűstörikumát adja, azét az időt, amidőn a belforgalomban teljes mértékben megszűnik az osztrák beavatkozás, s tarifa, a berendezés, s a szolgálat kialakítása egyedül a magyar hatóság szabad elhatározásától függ, s amikor egyúttal a postának az addig különálló távirdával való egyesítése a posta nagyvonalú fejlődésének perspektíváját nyitja

meg. A munka utolsó része (a bibliografián kívül) a világháborútól 1925-ig eltelt mozgalmas idők történetéről számol be.

Ezekben a részekben is, mint a munka egyéb részeiben, Henney igyekszik egyfelől a történeti háttér rövid megfestésével a postaügy fejlődésének bizonyos szint adni s a postaügyet, a postaügy fejlődését így beállítani, s másfelől igen gondos kidolgozást nyújt a szervezetre, a személyzeti viszonyokra, üzleti szolgáltatásra és tarifákra, a reformokra, a nemzetközi viszonyokra és a pénzügyi eredményekre vonatkozó adatok megmunkálása által is. Mégis bizonyos szaggatottság érezhető munkájának ezen a részében; hiába, ezek az idők még nem a történelemé, s megvilágításukhoz hiányzik még a viszonyoknak az a leülepedettsége, mely a nyugodt történelmi kutatás pillére.

Egészen arra az eredményre kell jutni, hogy Henney Vilmos sok fáradsággal összerótt s hiánypótló munkája a magyar közgazdasági irodalomnak igen értékes nyeresége.

Laky Dezső.

Dr. Baron G. H. von Tornyay: „Die Bodenreform und ihre Wirkung auf die Entwicklung der Ungarischen Landwirtschaft“.
Bpest, 1926., 1—100 l.

Szerző Magyarország földbirtokmegoszlását két szempontból vizsgálja. Az egyik a történeti, a másik az üzemi. *Történeti* szempontból kifejti, hogy 1848-ig a földbirtok mintegy 70.000 nemes és 7 millió földnélküli lakóhelye és munkatere volt. Mammuth-latifundiumok és kötött birtokok keletkeztek s ezzel szemben állt a jobbágyság, mely a közhatalommal nem volt közvetlen kapcsolatban. A közvetítő a nemesség volt. A parasztság egyetlen fegyvere a költözködés volt s bár ezt is sokszor megszorították, sőt el is törölték, mégis 1556 körül a szabad költözködést végérvényesen törvénybe iktatták, 1767-ben pedig a jobbágybirtok nagyságát és jogviszonyait megállapították. Ettől kezdve állandó törekvése a központi hatalomnak, hogy az alsó néposztályt — különösen fiskalitási okokból — emelje. Ez azonban Magyarország akkori kormányformája mellett alig sikerülhetett.

Szerző azután kifejti, hogy az ország birtokeloszlása eredetileg hatalmi, jogi és kulturális okokra vezethető vissza, azonban a későbbi fejlődés során ebbe gazdasági okok kapcsolódtak s ezek azok, amelyek a jobbágyfelszabadítás óta sem javították lényegesen a birtokeloszlási viszonyokat. Nevezetesen a felszabadítás nem adta meg az alsó néposztálynak azt az anyagi és szellemi erőt, amely szükséges let volna ahhoz, hogy boldoguljon s a birtokmegoszlást a saját javára megváltoztassa. Szerző szerint 1848 után a kisbirtokosok tömegesen tönkrementek, mert hitelük nem volt és mert a fő gazdasági termények ára csökkenő irányzatot követett. Emellett a közlegelők egy részét is felosztották és szántóvá alakították, ami a kisemberek állattenyésztését károsan befolyásolta. A kisbirtokosok egy része lesüllyedt a munkások osztályába és a nagybirtokon keresett elhelyezkedést.

Szerző már most azt igyekszik kimutatni, hogy az ország birtokeloszlása *üzemi* szempontból mintegy szükségszerű. Mert a kisüzem aránylag keveset tud eladni, azzal szemben amit kénytelen elfogyasztani s emellett a szélsőségesen nehéz és könnyű talajon inkább a nagyüzem tud boldogulni, míg a kisebb üzemek csak a középminőségű talajon verhetnek gyökeret. Az országnak a természettől adott viszonyai tehát üzemtanilag indokolják a nagy- és kisüzem aránytalannak látszó megoszlását. Természetesen kimutatja, hogy búzát, rozsot, árpát stb. többet termel a nagy-

mint a kisüzem. Azután rámutat a népsűrűség és iparosodásnak a birtokmegosztással való összefüggésére.

A Trianon utáni Magyarországra nézve azután kimutatja szerző, hogy a népsűrűség emelkedett, a birtokeloszlás pedig rosszabbodott a régi Magyarországgal szemben, a sűrűbb lakosság elhelyezkedési lehetősége pedig csökkent, mert ipartelepeink nagy részét a periferiákon elvesztettük. Azt azonban nem említi, pedig ez is fontos, hogy a munkásosztály számban és súlyban erősödött Trianon óta. T. i. a kereső népesség %-ában kifejezve, az egész munkásság aránya volt Nagy-M.-on 45·7%, Csonka-M.-on ellenben 52·2%; az ipari munkások aránya pedig volt N.-M.-on 11·2%, míg a mai M.-on 14·4%. (Buday: „Magyarország küzdelmes évei.“ 40. l.)

Könyve második fejezetében szerző az 1920:XXXVI. t.-c.-et s a vagyonváltás-törvényt, valamint a kapcsolatos jogszabályokat ismerteti. Rámutat a pénzügyi megoldás nehézségeire s kifogásolja, hogy az államot még a reform befejezése után is megilleti az elővásárlás és a parcellázásokra vonatkozó felügyeleti jog. Végül ismerteti a földreform eredményeit, bár lojálisan elismeri (38. lap), hogy ma még végleges ítéletet aligha mondhatunk, mert a reform teljes képe még nincs előttünk. Helyesen fejtegeti, hogy a reform végrehajtásánál a szociális szempont volt a döntő s ezért a földnélküliek nagy száma jutott földhöz, míg az új önálló kisüzemek létesítése inkább háttérbe szorult, mert hiszen különben az ország minden nagy- és középbirtokának egész szántó-földterülete sem lett volna elég a reform céljaira. Természetes, hogy könnyű kimutatni, hogy a reform folytán az ország termés-eredménye csökken, mert ma még a nagyüzem nálunk többet termel, mint a kisüzem. Viszont elismeri, hogy a kisüzemeket hathatósan alátámasztják a kiosztott közlegelők s hogy a reform bizonyos fokig megkönnyíti a falusi proletárosztály helyzetét, az önálló üzemeknek nem is tekinthető munkásparellák kiadásával. Rámutat azonban arra, hogy a nagyüzemek ezentúl — a megcsonkítás miatt — kevesebb munkást tudnak majd foglalkoztatni, ami annál hátrányosabb, mert az ipar nálunk aligha fogja a közel jövőben a munkásfelesleget felszívni.

Fejtegetéseit azzal zárja szerzőnk, hogy az új birtokosokat az államnak anyagilag is kellene támogatni, mert ellenkező esetben a kiosztott földeket az erősebb üzemek fogják felszívni. Ezt szerinte a földreform-törvénynek elidegenítést, felosztást, megterhelést, öröklést korlátozó jogszabályai magukban véve nem tudják megakadályozni.

Eredetisége Tornyay tanulmányának, hogy földreformról írva, tudatosan (15. lap) mellőzi a birtokeloszlás arányának tárgyalását, abból indulva ki, hogy a kis- és nagybirtok ilyen vagy olyan részesedése azért nem lehet a reformtörekvések kiindulópontja, mert a birtokkategóriák aránya bizonyos történeti és gazdasági előzmények eredménye. Ilyen okoskodással azonban minden reform céltalanságát ki lehet mutatni, mert hiszen minden emberi berendezés bizonyos történeti, gazdasági stb. előzmények eredménye, amelyeken azonban mégis változtatni kell, ha a viszonyok eredője és főleg ha az emberek felfogása az illető berendezést illetőleg megváltozott.

Apró hiba, de a külföldi olvasóközönség miatt mégis szóvá kell tenni, hogy szerző a földhöz jutottak felsorolásánál (42. lap) a „közszolgálati alkalmazottak“-at „Staatsbeamte“-ra a „kisiparosok“-at pedig „Gewerbetreibende“-ra fordítja, az ipari munkásokat kihagyja és — ami lényeges — nem mondja meg, hogy mindezek csak akkor kaphatnak földet, ha földnélküliek.

Mattyasorszky Miklós.

Tschajanoff A. W.: „Die Landwirtschaft des Sovjetbundes“. Berlin, P. Parey 1926., 1—40. l.

Szerző a moszkvai agrárgazdaságtani intézet igazgatója és gazdasági akadémiai professora az üzemtannak. Tanulmánya első füzeté annak a sorozatnak, amelyet Sering berlini egyetemi tanár szerkeszt „Der Weltmarkt für agrarische Erzeugnisse“ cím alatt. A mémeteknek az a céljuk, hogy az egész világ mezőgazdasági termeléséről és fogyasztásáról áttekinthető képet nyerjenek. Első sorban az agrárexport országait tanulmányozzák, ezek: Oroszország, Argentina, India, Északamerika, Kanada és — a dunai államok. Szomorú ránknézve, hogy Seringnek ebben a gyűjteményében nem mi írjuk le Magyarország mezőgazdasági exportját, hanem egy bécsi magántanár. Azt hiszem, hogy ha megbízható magyar kézből kapna Sering a magyar agrárexportról tanulmányt, ezt is közzétenné s így nem szorulnánk sem mi, sem ő a bécsi szemüvegre.

A magyar agrárirodalom eddig keveset foglalkozott Oroszországgal. Pedig a német, angol vagy francia mezőgazdaságtól sokkal távolabb állunk, mint az oroszról. Talajunk, klímánk, alföldünk sok rokon vonást mutat. A múltban birtokviszonyaink s a családi kisbirtok helyzete is sok tekintetben hasonló volt. Elég erre nézve Bernhardira s Otto Hoetzsch „Russland“-jára hivatkozni.

Tschajanoff, aki egy előző értekezésében („Die Lehre von der bäuerlichen Wirtschaft“) találóan mutatta ki a kűszem és parasztcsalád életének termeléstechnikai összefüggését, most a szovjet mezőgazdaságát ismerteti, a talaj, a hőmérséklet, a levegő nedvessége, a csapadék, a lakosság eloszlása, a vetésterület és végül az aratás eredménye szempontjából. Kimutatja, hogy míg a talajviszonyok eléggé kedvezőek, addig a klíma nagyrészt kedvezőtlen és hogy épen a legszárazabb vidékek azok, amelyekre parasztokat telepítettek.

Az orosz agrárlakosság eloszlása, Tschajanoff szerint, nem alkalmazkodik eléggé a piaci viszonyokhoz vagyis nem ott leg-sűrűbb a lakosság, ahol legnagyobb az agrártermékek ára. A belső népvándorlások nem követik elég gyorsan a piaci konjunkturákat. Ennek következtében a túlnépes vidékeken emelkedik a föld bére, esik a munka bére s a mezőgazdaság természetellenes módon tér át a belterjességre. Ennek az az eredménye, hogy a föld nyers hozama emelkedik ugyan, de a mezőgazdasági lakosság élet-színvonala leszáll, mert ámbár több munkát végez, azért folyton csökkenő bért kap. A gabonafélék vetésterületében 1913-hoz viszonyítva, — szerző szerint — az az eltolódás állt be, hogy a nép élelmezését szolgáló féleségek vetésterülete növekedett a takarmányozásra való terület ellenben csökkent, de még ennél is jobban redukálódott az exportfélék (búza, árpa) vetésterülete, ami a világpiaci kapcsolatok elégtelenségével magyarázható. Végeredményben a gabonafélék egész vetésterülete 1924-ben 80.4%-ka volt az 1913 évinek. Még inkább csökkent 1913-hoz képest azoknak a gazdasági növényeknek 1924. évi vetésterülete, amelyek (pl. cukorrépa, dohány, gyapot) belterjes művelést kívánnak. Viszont — s ezt szerző aláhúzza — 1924-ben, az ezt közvetlenül megelőző évek-hez mérve, a vetésterület majd minden növénynél erős gyarapodást mutat. Az aratás eredménye 1925-ig, az egy napraforgó-mag kivételével (amit a forradalmak alatt főzésre és világításra használtak), minden terménynél visszaesést mutat. A gabonaféléknél a terméseredmény 1925-ben 83.3%-ka volt az 1913. évinek. Mégis, szerző szerint, a gabonaexport — s ez érdekel minket leg-

jobban — 1925-től kezdve, — mert ez volt a háború óta az első jó termésű esztendő — állandóan emelkedik. Adatai azonban csak annyit mondanak, hogy 1923/24-ben az 1909/13. évekhez viszonyítva roszból 144%-ot, búzából ellenben csak 11.4%-ot exportáltak.

A mai Oroszország birtokeloszlási viszonyai Tschajanoff szerint a következők: A mezőgazdasági területből Nagyoroszországban 96.8%, Kisoroszországban 95% van 1919 óta parasztkézen. A többi állami vagy városi nagyüzemben és parasztszövetkezeti kezelésben van. Az állami birtokokon tudományos kísérleteket végeznek, tenyészállatot nevelnek és nemesített vetőmagot termelnek. A parasztbirtokok a forradalom óta a legújabb időkig idegen munkás nélkül dolgoztak. Most azonban — mióta a szovjet engedett doktrinár merevségéből — szerző szerint, kezdenek a parasztbirtokok „differenciálódni“. A nagyobbak munkást fogadnak s ezért a munkakereslet megélénkült.

A munka szempontjából legérdekesebb Tschajanoffnak az a megállapítása, hogy Oroszországban a rendelkezésre álló mezőgazdasági munkaerőnek csak egyharmada lesz teljesen kihasználva, aminek szerinte az az oka, hogy túl nagy az agrárlakosság!

Mattyasovszky Miklós.

Lyon Hastings: Investment. Houghton Mifflin Company, New-York, 1926. 602. pp.

A háború előtt az amerikai közgazdasági irodalomban nem igen találunk munkákat a tőke befektetéséről és annak jelentőségéről. Párhuzamosan ezen üzletág kitejlődésével, különösen a világháború befejezése óta, a szakirodalom is behatóbban foglalkozik a feles tőkék összegyűjtési és azoknak elosztási folyamatával. Kimagasló munka ebben az irányban Professor Hastings Lyon *Investment* című kézikönyve. Egyike a legelső munkáknak, mely tudományosan fogja össze a kérdést és szakszerűen mutatja be az olvasónak.

Lyon mint ügyvéd több mint 25 esztendeje szoros kapcsolatban van különböző bankházakkal és mint az Investment Bankers' Association of America jogtanácsosa megfigyeléseit a tőkebefektetés lefolyásáról közvetlenül a jelenségek praktikus megnyilvánulásából veszi és ülteti át tudományos formába. A 30 fejezetből álló munka első része a tőkebefektetés fogalmának a meghatározásával foglalkozik. A tőke mint termelési tényező keletkezése okául a *takarékosságot* említi, mely tényleg egy gazdaságilag fejlett országban, mint Amerikában, főtenyező. A takarékoságnál, mint pszichológiai jelenséget megtalálhatjuk azt a kérdést, hogy mennyit kapok a jövőben félretett tőkémért? Mennyi lesz a jövedelme a szükségleteim kielégítésére nem fordított javaknak, melyek a pénz formáját felvéve tőkét mutatnak? A jövőbeli jutalomnak akkorának kell lenni, hogy a javak jelenlegi fogyasztására való hajlamot legyőzze. Nyilvánvaló, hogy a jövőbeli jutalom felvételében van egy bizonyos fokú kockázat, mely éppen a jutalmat, a kamatot növeli. Minél biztosabb az elvárt jutalom, annál alacsonyabb lesz ezen összeg. A befektetéssel járó bizonytalanság pedig ezt a jutalmat növeli. Ez a folyamat megtalálható a valószínű kamatban, true interest, és a kockázatért járó prémiumban — premium for risk.

A tőkekamatra vonatkozó emez elmélete inkább az abstinence theoria magvát tartalmazza, de nagyon közel fekszik azon átfogóbb magyarázathoz, hogy a tőkekamat a tőkének a termelésben való használatáért megtérített összeg.

A pontos definíció előtt a különbözet meghatározása céljából párhuzamot von a spekuláció, játék és a befektetés között. Spekuláció alatt a tőke olyannemű átruházását értjük, melynek célja az árváltozásokból szerzendő nyereség, továbbá a kockázat prémiuma a valóságos kamat kétszeresénél több. A játék pedig olyan folyamat, melynél a kockázat csak később, a tranzakcióból keletkezik. Ezzel szemben a tőkebefektetés definíciója a következő:

a) Egy vagyonrésznek, mely felett a tőkés rendelkezik, tőke formájában való meghatározása, hogy a termelésben részt vegyen avval a feltétellel, hogy

b) a tőkés az így meghatározott vagyont egy második személy kezelésére ruházza át, avval az elsődleges céllal, hogy

c) jövedelemre tegyen szert, miután a vagyon a termelésben felhasználatik (megkülönböztetésül az árváltozásból eredő nyereségtől);

d) továbbá a tőkének felhasználása a termelésben nem jár nagyobb kockázattal, mint a valóságos kamat (megkülönböztetésül olyan ügylettől, melynél a nyereség a kockázat elvállalásából eredne) és

e) a veszteség nem lehet nagyobb, mint az átruházandó összeg.

Nagyon fontos a valóságos kamat és a kockázat prémiumának egymással szembe állítása. A valóságos kamatot főleg a tőke kereslet és kínálat határozza meg. A pontos nagyságát nagyon nehéz meghatározni, mert minden tőkebefektetésben van egy bizonyos fokú kockázat. Lyon az amerikai valóságos kamatot 4.25%-ban jelöli meg, alapul véve az amerikai állampapírok és rövidlejáratú kereskedelmi papírok hozadékát. A fenti megállapítás szerint addig, míg a tőkebefektetés kockázatának prémiuma nem nagyobb, mint a 8.50%, investmentről (befektetésről) beszélünk, de ennél nagyobb kamathozadék a spekuláció terhére esik. Ez a megállapítás praktikus szempontból azért fontos, mert a kockázat prémiuma dönti el, hogy az egyes államok avagy vállalatok hitele milyen elbírálásban részesül. Pl. a magyar kötvények hozadéka 7.60%—7.80%, szembeállítva az angol és hollandus kötvények 5%—5.65% hozadékával.

A második fejezet a tőkeátruházás szerződését tárgyalja. A szerződés érvénye két elemtől függ és pedig 1. a fizetési készségről (jóakarát) és 2. a fizetési képességtől. Ezen két tényező közül a második, mint gazdasági-jogi tényező a következőkben találja meg próbáját, avval a feltétellel, hogy a jóakarát minden körülmények között meg van. Általában a befektetés elbírálása is az alábbiakban keresendő: 1. Kölcsöntőke biztosítása. 2. Hozadék. Jövedelem. 3. Jövedelem rendszeres fizetése. 4. Forgalmképesség. 5. Zálogként való letétbehelyezés lehetősége. 6. Adózási viszony. 7. Kötvény gondtalan birtoklása. 8. Elfogadható időtartam. 9. Elfogadható darabolás. 10. Értékemelkedés.

A negyedik fejezettől a tizenegyedik fejezetig a *közületi adósságokat* és azok formáját tárgyalja. Megemlíti, hogy a visszafizetési jóakarát, mint ígéret az állam hitelénél sokkal fontosabb, mint a magánadósságoknál, mert az állami szuverénitás következtében tulajdonképpen felette nincs semmi kényszerítő erő. De, mint a szuverén hatalom ígéretének megtartása, mely a jóakarásban nyilvánul, alapja a közületnek. A közület hitelének az alapja éppen ebben a morális kötelezettségben fekszik. Ezen ígéret erősítésére már a háború előtt keletkeztek különböző kikötések az állami kölcsönök felvételénél. A háború után pedig Németország, Ausztria és Magyarország kölcsönei bizonyos meghatározott biztosítékok alapján becsáttattak ki, melyre a háború előtt senki sem gondolt.

A városok és más municipális közületek kölcsöneinél ez a helyzet nem áll fenn, mert hasonló közületeket az állam kényszeríthet, hogy a kötelezettségeiknek eleget tegyenek, tehát kötelmi jog szempontjából szerződésen alapszik. Az államadóssági kötvények mellett a municipális kölcsönök bírnak legjobb hitellel, miután a múltban legkevesebb szegélyt mutatnak fel. Ez nyilvánvaló, mert a közületi hitel alapja az adóztatási képességben található meg, amellyel, hogy mint a magánszemélyek felett lévő hatalomnak morális kötelezettségei vannak.

A municipális kötvények Amerikában nagyon kedvelt értékpapírok. Különösen a háború óta ezen adósságok összege nagy mértékben emelkedett. Az amerikai municipális adósságok összege 1925 végén 9.829.000.000 dollár volt, mely összevág az Amerika tárcájában lévő idegen értékpapírokkal. Ezen előnyös helyzete főleg az adómentességének tudható be, miért is különösen nagyjövödelmű tőkések keresik. Pl. 100.000—200.000 dollár jövedelem mellett egy adózás alá eső kötvénynek 7.70% hozadékat kell felmutatni, hogy megfeleljen a municipális adómentes kötvény 4% hozadékanak. Hasonlóképpen az amerikai Földhitel bankok kötelevényei is mentesek a jövedelmi adó alól. (XII—XV. fejezet.)

A *kereskedelmi vállalatok és társaságok* értékpapírjaiba való befektetést 10 fejezetben keresztül tárgyalja Lyon, miután ezen probléma sokkal bonyolultabb, mint a fentiek. A befektetés üzletével foglalkozó bankár a következő kockázati osztályokat állítja fel: *a)* állami és municipális, mint legesekegyebb rizikóval bíró, *b)* vasúti, *c)* közérdekű vállalatok, *d)* ipari, mint legnagyobb kockázattal bíró osztály. Ezen osztályozás megnyilvánul a fenti értékpapírok hozadékanak nagyságában. Vagyis pl. a municipális értékpapírok hozadékanak jóval magasabbnak kell lennie, mint pl. ugyanazon ország ipari kötvényei hozadékanak.

Az amerikai vállalatok sokkal nagyobb és fejlettebb értékpapír formákkal bírnak, melyek egymásközi viszonya nagyon fontos. A vállalatok két fő értékpapír-typust mutatnak fel, ez pedig a „*stock*“, vagyis a részvény és a „*bond*“, azaz a kötvény, mely a hitelező-adós viszonyt fejez ki. Ezen főtypusnak azután többféle fajtái vannak. Nagyon fontos tényező a termelésben résztvevő vállalatokra való tőkeátruházási szerződés, mely az átruházás minősége szerinti rizikót tartalmazza, amellyel, hogy meghatározza azt, hogy a körülírt értékpapír milyen arányban részesül a jövedelemből, továbbá, hogy milyen vagyonbiztosítékot élvez.

A *meglehetősen nagy pénzügyi veszteségek ellenére a vasúti értékpapírok képezik az amerikai befektetés gerincét.* (XX—XXI. fejezet). Az amerikai vasutak magántársaságok kezében vannak, az 1913 Interstate Commerce Act által kijelölt Interstate Commerce Commission fennhatósága alatt. Hasonló jellegű mutatnak fel a közérdekű vállalatok is, melyek szintén felügyelet és állami ellenőrzés alatt vannak.

Az ipari értékpapírok tárgyalásánál már sokkal tágabb terére lépünk a tőkebefektetés kérdésének. Az állami, municipális, vasúti és közérdekű vállalatok finanszírozásánál a befektetési kockázat az egyes vállalatoknál a csoportnak megfelelően egyforma. Nem így az ipari vállalatoknál. Itt a kockázat az egész ipart, annak csoportját és végül magát a vállalatot érinti, mely minden lehetőségénél új, mondhatjuk individuális. Ennek következtében sokkal nagyobb körültekintésre is van szükség. Itt valóságban felöleli az ipar összes problémáit. Ennek kiegészítésül felemlítendő az illető ipari vállalatnak a vezetése és a vezetők pénzügyi ügyessége. Ezen problémák főleg az egész iparra vonatkoznak. Ezután a szá-

mitásba jövő vállalat kivizsgálása is szükséges. Kiindulási pontul szolgál a vállalat mérlege, mely alapos vizsgálat követel minden tekintetben. Körültekintően át kell vizsgálni a vállalat vagyoni kimutatását és nyereség-veszteség számlákat.*

Az utolsó fejezetek a kockázat elosztásáról és az investor, a tőkés osztályozásáról szólnak. Számításba jönnek főleg a magántőkések mellett a bankok, biztosító társaságok és takarékpénztárak. Az utolsó két esetben a törvény előírja, hogy milyen értékpapirokat szabad vásárolni.

A tőkék befektetésének módozatai leírásában sok hasznos tanácsot talál az olvasó, mely megvilágítja az amerikai tőkék felszívási és elosztási folyamatát. Amerikában tényleg kifejlődött az investment bankár, ki ezen folyamatot vezeti. Természetes a tőkeátruházási jogi-gazdasági folyamatot az investment bankár végzi el. A tőkés szakértelme nem elég ahhoz, hogy ilyen fontos kérdést meg tudjon érteni, bár végeredményben a befektetés rajta nyugszik, abban, hogy az értékpapírt a bankártól megvásárolja, rendszeren egy „security salesman“, értékpapírok eladásával foglalkozó meghízott útján.

A két utolsó fejezet a kereskedelmi számtan idevágó részeivel és az adózás viszonyával foglalkozik.

A szerző határozottan felöleli a tőkefelszívás és elosztás folyamatának minden fázisát és egységesen mutatja be az olvasónak, miáltal ezen üzletág tisztán emelkedik ki a gazdasági élet egészéből. Már az első oldalon a tiszta gondolatmenetben észre lehet venni, hogy a szerző ügyvéd és az investment bonyolult kérdéseivel tisztában van. A munka nemcsak tudományos szempontból, hanem stilisztikai szempontból is kifogástalan, a mi különös előnyére szolgál az egyetemi hallgatóknak.

Buday Gyula.

Dr. Dalberg R.: Deutsche Währungs und Kreditpolitik. 1923—26. 1926. R. Hobbings. Berlin, 161. l.

A pénzrendszerek történetének mindig egyik legérdekesebb része lesz a német márka addig elképzelhetetlen elértéktelenedését és váratlan, hirtelen újjászervezését tárgyaló fejezet. Dalberg könyve szerző különböző szaklapokban vagy egyéb helyeken megjelent cikkeinek logikus sorrendben való összeállítása, melyeket kisebb-nagyobb betoldásokkal fűz szilárd egységre. Ezen eljárásnak a szerkezet szempontjából káros hatásait ellensúlyozza, hogy a cikkekben megjósolt folyamatoknak (pl. a „Sachwertmanie“ káros hatásainak) bekövetkezéséből a szerző tudására és ítélőképességére igen kedvező ítélet vonható le.

Bevezetésül a német márka rövid vonásokkal megrajzolt történetét adja az aranybevéltásnak a háború másodnapján történt felfüggesztésétől kezdve az aranyvaluta visszaállításáig. A második fejezetben foglalkozik bővebben az infláció tetőpontján követett valutapolitikával. A fősúlyt az aranyszámolás bevezetésének kérdésére fekteti, mert szerinte ez volt előfutárja és előkészítője a későbbi reformoknak és mint ilyen joggal tarthat számot bővebb ismertetésre. E kérdés akkor lett különösen égetővé, mikor 1923 április 20-án a kormány beszüntette a márka mesterséges tartását (1 dollár = M. 20.000) és ennekfolytán a márka értékcsökkenése mindinkább rohamos lett. Többféle kísérlet történt

* Eme bonyolult módszert az amerikai bankárok európai finanszírozásoknál úgy küszöbölik ki, hogy állami, vagy más hasonló garanciát kérnek, mely esetben a fenti kivizsgálás elesik.

értékálló számolás bevezetésére. Legelőször az importárak, majd a gazdasági minisztérium intézkedése folytán a kivitel is rátért valutában való számlázásra. Ahol ez nem volt lehetséges, ott bizonyos alapárak konstruálásával segítettek magukon, melyeket papírmárkában változó indexszel való szorzás útján fejeztek ki. Nagyobb nehézségbe ütközött az értékálló számolás bevezetése a pénzforgalomba. Próbálkozások itt is történtek elég nagy számban. Így p. o. sok kölcsönügylet kötöttetett rozs, búza és szén-értékben. De a Birodalmi Bank ellenállása a Festmark (egyenlő 1/10 dollár) általánossá tételét lehetetlenné tette. Havenstein egészen szeptemberig keresztül vitte elveit: a valorizálatlan márkahitelek folyósítását, a birodalon ellátását újabb és újabb papírpénztömeggel. A márkától, mely feltartóztathatatlanul zuhant, mindenki szabadulni akart: ez fokozta a devizák utáni keresletet akkor, amikor kínálat már egyáltalán nem volt nagyobb mértékben. A reáljavak után való kétségbeesett törekvés (Dalberg Sachwertmanie-nak nevezi) ekkor gyökeredzett meg az emberekben, hogy még jóval később is nagy pusztításokat vigyen végbe Németországban. Végre szeptemberben, miután a Birodalmi Bank júliusban az exportvaluták beszolgáltatása ellenében késznek nyilatkozott aranyjőváírásokat teljesíteni és így az aranydeviza tartálékolás feleslegessé tételével a devizakínálat növelésével egyidejűleg csökkentette a keresletet, megszünteti a valorizálatlan papírmárahitelek továbbfolyósítását. Fokozatosan kívánták a gazdaságot átvezetni a papírgazdálkodásból értékálló számolásra. A márka érték hanyatlásának ijesztő gyorsasága megakadályozta ezen átmeneti intézkedések foganatosítását. A papírmárka mint fizetőeszköz sem volt fenttartható. Dr. Luther miniszter Helfferich tervének átídomításával (Helfferich először rozsértékű pénzt akart bevezetni) kénytelen volt a Rentenbank megteremtésével egy egész új és újszerű valutaferormot végrehajtani. Dalberg összefoglalóan megállapítja, hogy ezen új pénzrendszer sikerét az aranyszámolás keresztülvitele kérdésének megoldása nagyban előkészítette. Különös érdekességgel bír részünkre a javaslat, melyben azt kívánja, hogy a bevezetendő új egység lehetőleg kicsiny legyen. A fejlődés úgy Németországban, mint nálunk, igazolta ezen követelmény pszichológiai jelentőségét az új pénzérték alakulásának és a munkabérvisszcnyoknak szempontjából.

A következő fejezet a stabilizáció által előállott helyzetet jellemzi. A járadékmárka elég nagy tömegben való kibocsátását és ezáltal a birodalomnak az átmeneti időben történő penzellátását a papírforgalom teljes elértéktelenedése folytán (összes bankjegyek értéke 150 millió aranymárka) és a Schacht dr. erélyes intézkedései által a forgalomból kivont kb. 1 milliárd aranymárka szükségpénz helyén előálló légüres tér tette lehetővé. A pénz forgalmi gyorsasága csökkent, a bizalom és ezáltal nagyobb pénzkészletek tartása visszatért. Közben dr. Luthernek sikerült a megoldhatatlannak látszó feladatot megoldani: rövid idő alatt rendbehozni a budget-t. Ezzel a márkastabilizációnak első része megvolt oldva. A márka további stabilizációja érdekében a Birodalmi Bank a hitelek enyhébb kezelésében drákói intézkedéseket léptetett életbe. A hitelkeretet mereven kontingentálták és ezzel a fiktív hitelekkel való gazdálkodást, mely az inflációnak egyik főoka volt, beszüntették. Ez az első időben természetesen a legnagyobb mérvű tőke és pénzhányra vezetett, amit a kamatláb horribilis nagysága is mutatott. De a kormány kitartott politikája mellett. Dalberg joggal mutat rá, hogy a pénz újramegbecsülésének helyreállítása ezen tisztító krízis nélkül elképzelhető nem lenne. A reáljavakhoz való ragaszkodás szomorú hatásait a csődstatisztika

mutatja legjobban. A márka mindenesetre végleg stabilizálva volt. A devizakiutalások egy hónap alatt 1%-ról 100%-ra emelkedtek, ami egyértelmű az aranybeváltás felvételével. A Dawes-törvények csak leszögezték ezen nagy eredményt, de nem változtattak sem a hitelpolitikán, sem a stabilitáson.

Igen érdekes kérdést tárgyal Dalberg könyve negyedik részében. Mennyiben szükséges erőteljes hitelbeosztás esetén a kamatláb pénzügyi szempontból való erős emelése, ill. magas nivón való tartása. Szerinte elégséges a valuta stabilitásának fentartására, a hitelkeretek észszerű megszorítása, míg a túl magas bankkamatláb amellett, hogy közvetlen és a piacon át közvetve nagyon terheli a gazdaságot, még a külföldi hitelek is drágítja. A német bankráta magassága, szerinte nem utolsó oka annak, hogy míg más államok kevésbé megalapozott kölcsönei Newyorkban 4–5% mellett elhelyezhetők voltak, addig a legjobb német kölcsönökért 8½%–9%-ot kellett fizetni. Igen értékesek és figyelemreméltók az 5. fejezet megállapításai a háború és háború utáni idők alatt elpusztult hitelszervezet újjáépítésének szükségességéről. Rámutat, hogy a jegybank és a kormány kötelessége, hogy minden intézkedés megtörténjék az irányban, hogy a közpénzek és megtakarítások a leggyorsabban visszakerüljenek az ügy is eléggé tökeszegény gazdasági életbe. Jól összeválogatott adatokat közöl a német gazdasági élet épülésének ismertetésére. A külföldi hitelek közül csak azokat tartja hasznosaknak, melyek a bevitt szolgálgják és ezáltal módot adnak a kimerült készletek kiegészítésére és termelőjavak pótlására, felújítására. Szigorúan ellenőrizni kívánja a külföldi hitelek igénybevételét a gazdaságosságuk szempontjából. Érdekesekek a közölt adatok a valutarizikó és ezen hiteellenőrzés köréből.

Könyve 7. részében tárgyalja a német és mondhatni joggal nemzetközi pénzpoltika egyik legégetőbb kérdését a transfer problémáját. Főleg Sir Josiah Stamp feltűnést keltett ismert javaslataival foglalkozik behatóan, azokhoz nagyrészt csatlakozva. Igen józanul ítéli meg, hogy az első két év jóvátételi fizetései a német teljesítőképesség kérdésében nem mérvadóak, miután eddig az összes szolgáltatások külföldi hitelek segítségével történtek. Megállapítja azonban, hogy hitelek nélkül, habár azok a jövőben súlyos terheket jelentenek, a német gazdaság talpraállítása és jóvátételi fizetések fogamatossítása lehetetlen lett volna. Amennyiben egy későbbi időpontban ki fog derülni, hogy a jóvátétel, mely csak kiviteli feleslegből fizethető, káros hatású a többi államok gazdaságára. Németországot pedig tönkretenné, akkor a siker nagyobb reményével lehet a kérdés újrendezését egy megváltozott légkörben felvetni.

Művének utolsó részében foglalkozik egy esetleges európai vámunió, ill. pénzrendszer kérdésével. Jellenzi ezen kérdés megoldásának nagy nehézségeit, majd javaslatot tesz egy nemzeti pénzrendszerek felett álló pénz bevezetésére. Magyar szempontból annál is érdekesebb ezen rész, mert Dalberg részletesen foglalkozik benne *Hantos Elemér* külföldön is nagy figyelmet keltett valuta-javaslatával.

Az elért eredmény igazolja az elméletet. A szerző, mint a német gazdasági minisztérium pénz- és gazdaságügyi első referense, maga is résztvett a német pénzrendszer tünneményes újjászervezésében, mely a birodalmat képessé tette arra, hogy annyi veszteség után, most hatalmas fejlődésnek induljon és visszanyerje nagy hatalmi súlyát.

Balogh Tamás.

Chaddock, Robert Emmet: Principles and methods of statistics.
Houghton Mifflin Company, Boston, 1925. 471 old.

Bevezetésében szerző elénk tárja a statisztika szerepét a modern államban. A statisztika minden társadalmi cselekvésnek, így a szociális törvényhozásnak is alapja, közrejátszása felismerhető a kereskedelemben ép úgy, mint a jogtudományban vagy a törvényhozásban (amire klasszikus példa Szent László királyunk törvénye, mely az elszaporodott tolvajokat súlyosabban büntette a gyilkosoknál). A számok bizonyító ereje egész elméleteket dönthet meg.

Az általános szempontok közül különös figyelmet fordít szerző azokra a visszaélésekre, melyek — mint összehasonlíthatatlan adatok egybevetése, százalékszámítás kis csoportoknál stb. — a statisztikát különböző célokat szolgáló szofisztikus következtetések alapjává tehetik. Óvatos kézzel azonban a statisztika kiváló módszer a tudományok szolgálatában és e „módszer módszertana“ feltünteti azokat az eljárásokat, melyek gondos adatgyűjtést és helyes következtetést föltételezve, új igazságokhoz vezetnek. Ez eljárások elsődlegesek és másodlagosok. Az első: indukció, speciális esetekből épít általános szabályt; a másik: dedukció az előbbi alapján. Így jutunk el a primitív, leíró statisztikától a tudományos statisztikához, amely módszer — ellentétben az esetek individualisztikus módszerével — tipizál. Ez magyarázza meg a benne rejlő matematikai motivumot, az egységnek, a közös nevezőnek kétségtelenül föllelhető szerepét. Ép ezért a statisztikai analízis első lépése: egyedeknek homogenitás, illetve heterogenitás alapján való osztályozása, vagyis leegyszerűsítése a hasonlóság oly fokáig, mely reális eredmények elérésére alkalmas. Szemben a „casemethod“ kvalitatív megkülönböztetésével, a statisztikai osztályozás merőben kvantitatív jellegű. A számok mellé itt azonban tömegviszonyok is lépnek — alapjai a későbbi fizikai elemeknek. Fizikai jellegű a minden statisztikai fölvetelnél elkerülhetetlen tökéletlenség is, melyet szerző aláhúz a becslési mozzanat kiemelésével. E „valószínű hibák“ két csoportba sorolhatók: az állandó és eseti hibák csoportjába. Valamennyien megegyeznek abban, hogy nem számításból erednek, hanem egyenlők a leolvasott és a tényleges értékek különbségével. Ámde a statisztikának nincs szüksége matematikai pontosságra, amint nincsen szüksége rá a technikának sem. Lényeges egyedül a viszonylagos pontosság, amely meghatározza a kvantitatív osztályozás lépéseit. Ezek: 1. sorozás (array), az egyedek felsorolása valamely fontos tulajdonságukat jellemző szám szerint; 2. osztályok felállítása és számokkal határolása; 3. az egyes osztályokra vonatkozó frekvenciák feltüntetése. Eszközül — ugyancsak fizikai példára — szerző a kísérltet jelöli meg. Itt tér ki először a grafikus ábrázolásra: ismerteti a „histogram“-ot és az ezen felépülő „polygon“-t, valamint a szimmetrikus haranggörbét (bell-shaped curve), melynél a pozitív és negatív eltérések egyenlők és amely ideális görbe — matematikai limesként — végtelen adatnál adódik ki. (A közelítő görbe pontossága nő az egység kicsiségével: a differenciálszámítás elve).

Az adatok illetőleg osztályozása után következő művelet: azok összefoglalása. Ez tisztán reduktív eljárás, mely négyféle úton érheti el célját, a tömör egyednek, az átlagnak meghatározását. A négy módszer: 1. a számtani közép, 2. a „median“, mely fölfogható súlypontnak, tekintve a statisztika tömegeit, 3. a mértani közép, 4. a „mode“, mely az intenzitás fogalmával magyarázható. Az átlagszámítás e négy módja valamelyikével nyert normától

való eltérés alakjában mérjük az értékegységek variációját, melynek zónái a norma, mint középpont körül elhelyezkedő koncentrikus körgyűrűk. Megkülönböztetünk abszolút és relatív variációt. Előbbi — az átlagszámítás mintájára — nem más, mint a deviáció-egyedek visszavezetése egyetlen értékre; utóbbi: százalékos viszonyszám az átlaghoz. Az abszolút variáció különböző mértékeinek felsorolása és a viszonylagos szóródás képleteinek egyszerű, világos ismertetése után szerző áttér az alapértékekhez viszonyított időrendi sorozatokra: az indexszámításra. Különösen kidomborítja az alapnak fontosságát, melynek választása jellemzi a fölvetelt. Az indexszámítással befejeződik a statisztika közvetlen feladatainak tárgyalása: az adatok osztályozása, összegezése és leírása átlagszámítás, deviációmeghatározás és grafikus ábrázolás segítségével. Még említés tétetik Gauss és La Place kutatásairól, melyek a deviációk gyakoriságának azok kicsiségével való arányosságában és a pozitív és negatív deviációk egyenlő ismétlődésében csúcsosodnak, továbbá az analitikus geometria elemeiről és a valószínűségyszámításról.

A következő fejezetek már a statisztika magasabbrendű feladatait tárgyalják: a fentebb meghatározott egyes adatsorok közti vonatkozásokat. Két adathalmaz közti viszony változhatik a tökéletes függéstől a teljes függetlenségig. A függő változónak vett adatsornak a független változásával szemben tanúsított egyértékű, variációmentes viselkedése: a korreláció, vagy asszociáció. A variáció miatt ez csak eszményi határérték és így maga a korreláció a variáció mértéke. Derékszögű tengelyrendszerben (a tengelyek egy-egy sorozat változásait mutatják) felvett szóródási diagram adja vissza ezt a körülményt. — A korrelációs tábla és Pierson szabályának ismertetése után tárgyalatnak az idősorozatok, illetve az elemi módszerek felhasználása e különleges történeti adatsorokra. Itt új fogalmak lépnek föl. Az eddigi tiszta tömeghatások — statikai elemek — mellé dinamikai tényezők kerülnek. Fizikai mását e jelenségeknek a harmonikus rezgések nyújtják. A primaer, secundaer és tertiaer hullámok szétválasztása pedig egyenesen a „harmonikus analízis“-re utal. Ilyen szétbontás szükséges pl. az ú. n. „ciklusok“ vizsgálatánál, a krízisgörbék kutatásánál, ahol a periódus kiválasztása együtt jár az elsődleges (szezonal) és harmadlagos (általános fejlődési) hullámok kiküszöbölésével. E kérdés, mint sok más, per tangentem tárgyalt, további érdekes problémákat vet föl, szerző azonban, célját szem előtt tartva, nem bocsátkozik részletekbe. Leegyszerűsítve és összesűrítve az eddigi kutatásokat, függőben levő kérdéseket erőszakosan meg nem oldva, de valamennyit fölemlítve, inkább megadja a jövő kutatás irányait. Bonyolultabb és ezáltal pontosabb módszerekre utal csupán, (pl. a frekvenciagörbe egyenleteire), de ismertetésüket mellőzi. Így könyve mindvégig egységes és áttekinthető. Igazi, jó tankönyv. Mert Chaddock statisztikus, de tanár is. A legelemibb ismeretektől vezeti olvasóját addig, hol szorosan vett anyaga véget ér. De ott se bocsátja el üres kézzel: „References“ és „Readings“ alatt kitűnő irodalmi és publicisztikai forrásanyagot gyűjtött össze.

Vienner Andor.

D. H. Robertson: *Das Geld*. Deutsch M. Pályi. *Wirtschaftswissenschaftliche Leitfäden*, II. Band. Springer, 1924—VII. + 149 p.

Robertson a pénztan széles rétegeket érdeklő és érintő kérdéseit könnyen érthetően, szemléletesen ismerteti. A pénz fogalmának meghatározását funkcióiból vezeti le, majd megvizsgálja a pénz használatának kedvező és árnyoldalait. A pénzérték magya-

rázata tekintetében Pigou és Irving Fisher mennyiségi elméleteihez csatlakozik a nagy pénzértékváltozások káros hatásait plastikusan jellemezve. Az indexek megállapításának nagy nehézségeit is ügyesen mutatja be. A pénz különböző fajtáit szemléletesen csoportosítja és határozza meg az egyes kategóriák jellemzőit. A hitelszervezet és politika tekintetében főleg Hawtry után indul. Bemutatja a hitel túlterjedési hajlandóságát és annak káros hatásait a pénzérték változásai által a pénzrendszerre, az egész közgazdaságra. A háború alatt és után a pénzrendszerekben történt változások kérdésében a stabilizáció híve. Keynes ill. Fisher index pénzjavaslatát is tárgyalja, objektíve felsorakoztatva az ellene és mellette szóló érveket. Józanul felismeri, hogy a pénzérték kisebb hullámzásának kikapcsolása kétes jelentőségű volna, míg az erős változások ellen a mai körülmények között az aranyat ismeri el legjobb biztosítéknak. Érdekes állásfoglalása (1922-ben) az angol valutapolitika tekintetében. Mint Keynes, ő is inkább lemondott volna a háborúelőtti aranyparitás visszaállításáról, ha az csak nagy áldozatok árán érhető el. Kérdéses, hogy az azóta bekövetkezett angol és német stabilizáció után fenntartja-e ezen véleményét. Végül kitér, a közvéleményt most különösen foglalkoztató konjunkturaelméletre is. Felfogása ebben a tekintetben azonos a legtöbb angolszász közgazdasági íróval. A pénzérték változásában látja a konjunktura végső okát, mely a hitelkeret kiterjedésétől, illetőleg összehúzódásától függ. A konjunkturák végzetes hatásának letompítására tehát úgy a kamat-lábpolitika megfelelő alakulását, mint a hiteladás szigorú ellenőrzését tartja megfelelő eszköznek. Megállapítja azonban, hogy tisztán pénz- és hitelszervezeti intézkedésekkel oly helyzetet teremteni akarni, mely mindenkit kielégítsen, teljesen utopisztikus törekvés.

Balogh Tamás.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv.

XXVI. Jahrgang.

Heft 3. *Schroeder, F.: Der Ausgleich auf dem Geldmarkt und die Preussische Staatsbank.* — *Haussmann, Fritz: Der Finanzausgleich als Wirtschaftsproblem.* — *Kadelbach, H.: Sicherungsübereignung und Rechtsprechung.* Az utóbbi időben a hitelező biztosítása céljából történő tulajdonátruházás (Sicherungsübereignung) a német irodalomban és joggyakorlatban élénk érdeklődés tárgyát képezi. A Sicherungsübereignung ügyében a Reichsfinanzhof által adott egyik újabb szakvéleménnyel és a Reichsgericht részéről hozott ítélettel kapcsolatban szerző azt vizsgálja, hogy ezáltal keletkezett-e bizonytalanság a Sicherungsübereignung-gal összefüggő kérdésekben, vagy csupán a két hivatalos állásfoglalás jelentőségét becsüli-e túl. Megállapítja, hogy a Sicherungsübereignung továbbra is a hitel biztosítására alkalmas eszköznek tekintendő. — *Schwickerath: Die Sicherungsübereignung von noch nicht bezahlten Waren.* Otto Bernstein-nek a Bank-Archiv XXVI. évf. 1. számában közölt „Der uneigentliche Eigentumsvorbehalt an gelieferten Waren“ című cikkével polemizál. Erre Bernstein válasza. — *Eichholz, M.: Effekten-Giroverkehr und Rechtsprechung.* Németországban a gazdasági élet racionalizálására irányuló kíváncsolom kapcsán az értékpapir-giroforgalomnak legalább a fontosabb bankhelyekre való bevezetését sürgetik. Szerző Breit-nak a Bank-Archiv XXV. évf. 22. számában e kérdés jogi vonatkozásait tárgyaló cikkével foglalkozik. — *Nochmals die Bindung an den grundbuchlichen Eintragungsantrag.* — *Sparkassennettbewerb und Weltspartag.* — Birósági döntvények. — Könyvismertetések. — Statisztikai részben a berlini tőzsde határidős értékpapírjainak 1925. októberétől 1926. szeptemberéig terjedő árfolyamalakulását ismertető közlemény befejező része.

Heft 4. *Die Betätigung der öffentlichen Hand im Erwerbsleben.* A német gazdasági érdekképviselők Berlinben 1926 november 10-én együttes ülést tartottak, melyen a német közületek fokozódó gazdasági tevékenységének veszélyeit és hátrányait hangoztatták. A cikk az ülés állásfoglalásának fontosabb pontjait, a felszólalók névsorát és a német bankok érdekképviselője nevében felszólalt Eduard Mosler beszédének tartalmát közli. — *Wallich, Paul: Arbeitslosigkeit und Kreditpolitik der Banken.* Prof. Julius Hirsch államtitkár a Berliner Tageblatt-ban két cikket közölt s ezekben a német hitelbankok politikája felett éles bírálatot gyakorolt. Hirsch a Reichsbank elnökének közbelépése, vagy a Reichstag által hozandó szükség törvény révén drákói rendszabályokkal akarja a német bankokat a termelés fokozásához szükséges nagyobb hitelnyújtásra kényszeríteni s ezáltal a munkanélküliség elleni küzdelem szolgálatába állítani. Szerző Prof. Hirsch fejtegetésével szemben foglalt állást és a német bankok hitelpolitikáját megvédelmezi. — *Haefner, H.: Die Ausbil-*

dung des Nachwuchses im Bankgewerbe. Az új banktisztviselők gyakorlati és elméleti kiképzésének eddig elhanyagolt kérdését világítja meg. E probléma fontossága újabban a banküzemek átszervezésével, mechanizálásával kapcsolatban jelentékenyen emelkedett. — *Kerschagl, Richard: Das Schicksal der österreichischen Postsparkasse und ihre Geschäfte mit dem Bankhaus Bosel.* Bosel bukásával összefüggésben az osztrák Postatakarékpénztár szerepét és üzleteit ismerteti. — *Wehl, A.: Die rechtlichen Grundlagen des Effektengiroverkehrs.* Eichholz-nak az értékpapír giroforgalom jogi vonatkozásait tárgyaló korábbi cikkével (I. Bank-Archiv XXVI. évf. 3. sz.) polemizál. — *Lemke, K. H.: Industrieller Hypothekarkredit.* — Birósági döntvények. — Könyvismertetések. — Az „Ausschuss für wirtschaftliche Verwaltung“ felhívása.

Heft 5. Riesser: Zur Organisation und Politik des deutschen Bankwesens. Frankfurt a. M. egyetemének újonnan felállított gazdaságtudományi intézetében 1926. november 26-án tartott előadás. A német bankok szervezetét és üzleti politikáját vizsgálja és a bankok jelenlegi politikája felett a nyilvánosság részéről gyakorolt kritikákkal foglalkozik. — *Kohn, Richard: Rationalisierung der Bankbetriebe.* Otto Schoele-nek a banküzem racionalizálásáról a frankfurti egyetem gazdaságtudományi intézetében tartott előadásához (megjelent a „Der Zahlungsverkehr“ című folyóirat VIII. évf. 7. számában) kritikai megjegyzéseket fűz s a kérdést a német magánbankok szempontjából világítja meg. — *Fritz, J.: Bilanz und Einziehung von Aktien aus dem Gewinn unter besonderer Berücksichtigung der Vorratsaktien.* — *Liefmann, Robert: Reparationsagent und Transfer.* Prof. Eucken-nek e címen a Bank-Archiv XXV. évf. 16. számában közölt polemizáló cikkére válaszol. — *Usancen für den Handel in untllich nicht notierten Werten.* — Könyvismertetések. — Birósági döntvények.

Heft 6. Reinhart, Friedrich: Bank- und Kreditfragen im Enquêteausschuss. A „Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes“ által Berlinben 1926. december 15-én rendezett összejövetelen tartott előadás. — *Hilgard: Private und öffentlich-rechtliche Versicherung.* A német gazdasági érdekképviseltek részéről a közületek gazdasági tevékenységével szemben történt állásfoglalások (I. Bank-Archiv. XXVI. évf. 4. sz.) a közjogi jellegű biztosító társaságokat is ellennyilatkozatra készítették. Ezzel szemben Hilgard, aki az érdekképviseltek múlt év nov. 10-i ülésén a magánbiztosító társaságok nevében szólalt fel, ott kifejtett álláspontját e cikkében védelmezi. — *Kerschagl, Richard: Die Liquidierung der österreichischen „Centralbank der deutschen Sparkassen.“* A megbukott wieni Centralbank ügyének végleges szabályozását, a liquidálás részleteit tárgyalja. — *Möhring, Philipp: Die vermittelte Akkreditivstellung.* — *Generalversammlung des Centralverbands des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes.* A Szövetség 1926. december 16-iki közgyűlésének tárgysorozatát ismerteti és az ott előterjesztett 1926. évi üzleti jelentést teljes szövegében közli. — Birósági döntvények.

Heft 7. Hermann, Kurt A.: Zum Goldproblem. Casselnek az arany jövőbeli értékére vonatkozó fejtegetései kapcsán szerző az aranyproblémával foglalkozik. Cassel ma is azon az állásponton van, hogy a jövő tendenciája az arany fokozatos értékesülkésére mutat. Cassel abban lát veszélyt, hogy a világpiaci árak fokozatos esőkésésének kell bekövetkeznie, ami világgazdasági depressziót fog kiváltani. Cassel azt a következtetést vonja le, hogy a világgazdaságnak (elsősorban Európának) az arany, mint fizetési eszköz, használatát korlátozni kell. Szerző nem fogadja el Cassel álláspontját, s azon a nézetem van, hogy a jövőben nem az arany értékesülkésével, hanem inkább a világgazdaságnak aranytelítettségével kell számolni. A kérdést a német birodalmi statisztikai hivatal adatai („Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich, 1926“ és a „Wirtschaft und Statistik“ 6. évf. 12. füzet) alapján világítja meg. A világ

pénzforgalma (váltópénz nélkül) 1913-ban 60 milliárd M. volt és 1925-ben 78.4 milliárd RM-ra emelkedett. A világ pénzforgalma volt millió RM-ban:

	1913. év végén			1925. év végén		
	papír	arany	összesen	papír	arany	összesen
Európa	21.226.9	9.903.3	31.130.2	39.115.1	174.9	39.290.0
Egyesült-Államok .	14.281.6	2.567.1	16.848.7	21.024.0	1.780.0	22.804.0
Egyéb világrészek .	7.601.1	4.460.5	12.061.6	16.247.3	99.8	16.347.1
Összesen:	43.109.6	16.930.9	60.040.5	76.386.4	2.054.7	78.441.1

A világszármazékok árak emelkedése és a bérek névleges növekedése következtében a világ pénzforgalma megduzzadt. A világ pénzforgalma 30%-kal, a világszármazékok árak ellenben 50%-kal emelkedtek. A világ aranykészlete (a forgalomban levő aranyérmék és a papírpénz fedezetére szolgáló aranykészletek összege)

	1913. év végén			1925. év végén		
	közp.	forg.	összesen	közp.	forg.	összesen
Európa	14.375.4	9.903.3	24.278.7	13.221.3	174.9	13.396.2
Egyesült-Államok .	5.370.1	2.567.1	7.937.2	16.727.8	1.780.0	18.507.8
Egyéb világrészek .	4.590.7	4.460.5	9.051.2	9.317.8	99.8	9.417.6
Összesen:	24.336.2	16.930.9	41.267.1	39.266.9	2.054.7	41.321.6

A pénzforgalom növekedése következtében a világ pénzforgalmának arannyal való telítettsége a háború előtti időhöz képest lényegesen kisebbedett. Százalékokban kifejezve

	1913. év	1925. év
Európa	77.99	34.09
Egyesült-Államok	47.11	81.16
Egyéb világrészek	75.04	57.61
Összesen:	68.73	52.68

Szerző arra a megállapításra jut, hogy az arany jövőbeli értékének megítélésénél nem szabad csupán az aranytermelést tekintetbe venni. Sokkal hatékonyabbak e tekintetben azok a változások, melyek az aranyszükségletből, az arany mennyiség felhasználásából adódnak. Már jelenleg is az aranyszükséglet csökkenése mutatkozik és a jövőben további csökkenése várható, mivel a pénz nemzeti és nemzetközi szervezetében lényeges változások történtek. Az arannyal fedezett pénzt a nemzeti forgalomban a bankcsekik és bankszámla szorítja ki. A nemzetközi fizetési forgalomban az aranyat, mint a fizetési mérleg fedezeti formáját, a devizák és értékpapírok szorítják ki. Az aranyat tehát a hitel pótolja. Ehhez járulnak a rejlő aranykészletek (forgalomból eltűnt aranyérmék) és India aranytartálékainak problémái, melyek az aranykínálat gyors emelkedését eredményezhetik és az arany értékcsökkenésének tendenciáját erősíthetik. Az aranyszükséglet szempontjából a jövőben inkább az aranyérték csökkenésével, mint emelkedésével kell számolni. — Weidemann, Karl: *Das Wohnungsbauprogramm und das Problem seiner Finanzierung*. A mai német lakáshiány enyhítésére irányuló lakásépítő program pénzügyi kérdéseit tárgyalja. E probléma kedvező megoldása Németország egész gazdasági életére jótékony hatással lenne. — Theisinger, Karl: *Bezugsrechtsberechnung vom Ertragswert*. — Pudol, Siegfried: *Der Wiederaufbau des deutschen Überseebankwesens*. A német kivitel fellendítéséhez a háború előtt a német bankok is nagymértékben hozzájárultak. Cikk a háborúval megszakadt tengerentúli bankösszeköttetések újrafelvételének kérdését ismerteti. — Hirschstein, Hans: *Zur indischen Währungsreform*. — Bírószági döntvények. — Könyvismeretetések. — Statisztikai részben Paul Kroszewski a német hitelbankok legújabb fejlődését vázolja 1924 január 1-től 1926 június 30-ig terjedő adatok kíséretében. Sz. K. T.

Revue Internationale du Travail.

1926 octobre. (Vol. XIV. No. 4.)

Jean Morellet: La compétence de l'organisation internationale du Travail. A hágai „Cour permanente de Justice internationale“ 1926 július 23-iki határozata szerint a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet illetékesége fennáll arra nézve, hogy szabályozza a munkaadó egyéni munkáját is az üzemekben. A tanulmány ezzel a határozattal foglalkozik jogi és szociálpolitikai szempontból. — *Karl Pribram:* Les tâches de la statistique du travail. Az 1927 október 18-án összeülő genfi nemzetközi statisztikai konferenciára váró fontosabb kérdésekkel foglalkozik, úgy mint: Mi a munkaügyi statisztikus? Melyek a munka statisztikájának céljai és határai? Nem kell-e attól félnünk, hogy a munka statisztikája oly problémákat is magához von, amelyek tulajdonképpen a statisztika más ágaihoz tartoznak? Pribram tanulmánya e kérdésekre kíván válaszolni. Kiindulási pontja az, hogy a statisztika nem független tudomány, hanem más tudományok szolgálatára kell hogy álljon. Így tehát a munka statisztikája a szociálpolitika alá van rendelve s az utóbbinak céljai szabják meg a munkastatisztikának a feladatkörét. — *Nils Cederblad:* L'enquête suédoise de 1923 sur les budgets familiaux. A genfi statisztikai konferencia programján szerepel a háztartási statisztikák enquetjének a kérdése. Ebből az alkalomból a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kiadványai között megjelentetett egy tanulmányt ezeknek az enqueteeknek az irányelveiről, főleg a praktikus keresztülvitelről. Cederblad tanulmánya tulajdonképpen ennek a kiadványnak a kiegészítése, amennyiben részletesen ismerteti a Svédországban 1923-ban tartott enqueteeket. — La neuvième session de la conférence internationale du Travail. A Genfben 1926 június 7-től 24-ig tartott 9-ik munkaügyi konferenciáról szóló jelentés. A konferencia úgyszólván kizárólag tengeri hajózási kérdésekkel foglalkozott. — *Rapports et enquêtes:* Les maladies professionnelles (szembetegségek, túleröltetés, kényelmetlen helyzet, idegesség stb.). La situation des employés privés en Suède. L'inspection du travail en Norvège en 1924.

1926 novembre. (Vol. XIV. No. 5.)

W. Gorham Rice: La constitutionnalité de la législation du travail aux États-Unis. Az Egyesült-Államok alkotmánya pontosan elkülönítette egymástól az egyes államoknak s az egész államszövetségnek a hatáskörét, nehogy összeütközések keletkezzenek. A munkaügyi törvényszéknél azonban nehéz az elkülönítés s könnyen előállhatnak ellentmondások. A tanulmány ezeknek a vizsgálatát tartalmazza, érdekes képet nyújt egyben az Unio egész szociálpolitikai törvényhozásáról is. — *Le conciliation et l'arbitrage des conflits du travail.* E tanulmány két részre oszlik, első része a következő: I. La nature de la conciliation et de l'arbitrage. Az egyeztetés és döntőbíráskodás kérdésével foglalkozik munkaügyi konfliktusok esetében. Tárgyalja a konfliktusok megelőzésének és elhárításának másik két módszerét is: az enquete-eket és a munkabérek megszabását is. — *Les contrats collectifs de travail dans l'agriculture en Italie.* Foglalkozik az olasz mezőgazdaság helyzetével s a munkásokkal, azután áttér a kollektív szerződések jogi és szociálpolitikai méltatására. — *Le chômage en Russie de 1917 à 1925.* Az orosz munkanélküliség okaival foglalkozik. A probléma legfőbb pontja — szerinte — az, hogy a mezőgazdaságban túlságosan sok a ki nem használt munkaerő, amely azután a városokban keres elhelyezést. Mivel pedig az államosított ipari termelés előreláthatóan nem fejlődhetik ennek megfelelően, azért még hosszú ideig számolni kell Oroszországban a munkanélküliséggel. — *Rapports et enquêtes:* Les salaires et le cout de la vie en Hongrie. Pap Dezső értékes tanulmánya, mely a Gratz-féle Ungarisches Wirtschaftsjahrbuchban is megjelent. — *L'assurance-maladie en Palestine.* — *L'apprentissage*

dans l'industrie au Japon. — Les conditions du travail indigène au Kénie.

Décembre 1926. (Vol. XIV. No. 6.)

W. Gorham Rice: La constitutionnalité de la législation du travail aux États-Unis. Folytatás a novemberi számból. A tanulmánynak ez a része az egyes államok és az egyének között lehetséges ellentéteket tárgyalja a következő esetekben: Munkabér, balesetekért való felelősség. Foglalkozik ezután a konfliktusok szabályozásának és megszüntetésének módjával, végül a jövőben várható fejlődéssel. — Les congés payés des travailleurs et les conventions collectives. A Revue 1925 januári számában ismertette a különböző országok vonatkozó jogszabályait. Ez a tanulmány azonban nem merítette ki teljesen a tárgyat, mert nagy szerepet játszanak itt a kollektív szerződések is. Jelen értekezés ebből a szempontból tárgyalja a kérdést. — Conciliation et l'arbitrage des conflits du travail. Folytatás a novemberi számból; ez a második rész: Analyse du mécanisme de la conciliation et de l'arbitrage. A konfliktusok különböző fajtái szempontjából tárgyalja az egyeztetés és a döntőbíráskodás metódusait — Le nouvelle loi japonaise sur l'assurance maladie-invalidité. Az 1926 július 1-i japán törvénnyel s annak előzményeivel foglalkozik. — *Rapports et enquêtes:* L'inspection du travail au Japon en 1924. — L'orientation professionnelle en Allemagne en 1924—1925. — L'assurance-chômage aux Pays-Bas en 1924.

Z. L.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

125. Band. III. Folge. 70. Band. Viertes Heft. Oktober 1926.

Walter Eucken: Die Ursachen der potenzierten Wirkung des vermehrten Geldumlaufs auf das Preisniveau. Valutaesés idején megfigyelhető, hogy az árnívó emelkedése erősebb, mint az infláció mértéke, ennek oka az, hogy a megnövelt pénzmennyiség egy bizonyos időponttól kezdve potenciális hatást gyakorol az árnívóra. Ennek a hatásnak a keletkezésére két theoria van. Egyik az értékét vesztő pénztől való menekvés theoriája, a másik szerint a bizalmatlanság, mint önálló faktor gyakorol erős hatást a pénz értékcsökkenésére. Eucken az utóbbi magyarázat helyességét bizonyítja, s ezáltal a mennyiségi elméletet védelmezi meg. — *E. Böhler:* Amerikanische Finanzierungsmethoden. Az amerikai részvénytípusok, kibocsátások és tőkevállalkozási módszerek ismertetése. — *W. Granitz:* Die Stellung der einzelnen Erdteile und Ländergruppen auf dem Weltmarkt. — *Wernecke:* Das Wirtschaftsleben des Staatenbundes von Südafrika.

125. Band. III. Folge. 70. Band. Fünftes Heft. November 1926.

L. H. Ad. Geck: Thesen über Wesen und Aufgabe der theoretischen Sozialökonomik. Szerző a theoria lényegét azáltal világítja meg, hogy éles határvonalat igyekszik megvonni a hypothezis, a törvény, a tudományos tan vagy doktrina fogalmai és az elmélet fogalma között. Elmélet és hypothezis főleg valószínűségük fokozati különbségében térnek el. Elmélet és törvény között a különbség funkcionális jellegükben van, olykor lehetnek identikusak, leginkább azonban a törvény vagy eszköze az elméletnek, vagy az elmélet célja a törvény megtalálása. Végül a doktrinának az elmélettől eltérő sajátága az, hogy a doktrina egy jövőbeli be nem bizonyítható fejlődésre irányul, vagy érték ítélet által van meghatározva. Az elméleti társadalmi gazdaságtan lényegéből tehát minden filozófiai, etikai és jogi nézőpontot kikapcsol és csak a tulajdonképeni társadalomgazdaságtudományi nézőpontokat veszi figyelembe. Ezen lényeg határozza meg az elméleti társadalmi gazdaságtan felada-

taik is, amelyek a múlt és a jelen társadalmi gazdálkodására és ennek jelenségeire irányulnak. Az egyes társadalomgazdasági elméletek feladata a megvilágítandó jelenségek szerint különböző. — *E. Hugo Vogel: Amerikanische Betriebssysteme und ihre Anwendbarkeit auf das deutsche Wirtschaftsleben.* Taylor, Ford és Gantt üzemi módszereinek a német gazdasági életben való alkalmazásának lehetőségét és módját vizsgálja a szerző s arra az eredményre jut, hogy jelenleg nem annyira a tömegtermelésre organizált és typizált munkamódszer, mint inkább a legszigorúbb racionalizálás mellett a koncentrált nagyüzemekre irányuló módszer kerülhet alkalmazásba. — *Apolant: Die wirtschaftliche Leistungen der wirtschaftsfriedlichen Verbände.* — *H. Fehlinger: Die Gewerkschaften in Grossbritannien.* — *Schmölders: Der soziale Alkoholismus und seine statistische Erfassung.*

Sechstes Heft. Dezember. 1926.

A. v. Hayek: Friedrich Freiherr v. Wieser. Wieser életének, tevékenységének és irodalmi munkássának méltatása és összes műveinek jegyzéke. Kisebb cikkek: Feig: Ergebnisse aus den Jahresberichten der Gewerbeaufsichtsbeamten für das Jahr 1925. Fehlinger: Löhne und Arbeitszeit in Grossbritannien. Sperlich: Das Getreidemonopol in der Schweiz.

R. L.

Schmollers Jahrbuch.

Band 50. Heft 6. Dezember. 1926.

Wilhelm Stieda: Die Reihe als Mittel zur Einschränkung der Konkurrenz. A konkurrencia fogalmi és elméleti lényegének fő ismertetése után a középkor kereskedelmi és ipari üzemének különböző korlátozásait ismerteti. Ezek közt foglalt helyet a sortartás korlátozása, mely szerint a termelők vagy vállalkozók csak egy előre meghatározott sorrend szerint hozhatták piacra áruikat, meghatározott áron és meghatározott mennyiségben. A bányaiparban, sörgyártásban, a sütőiparban, a belvízi hajózásban, tengerhajózásban és a fuvarozásban állt fenn ilyenmű korlátozás. A mostani idők korlátlan versenyében főleg az önségély (egyezmények) és kis mértékben a törvény korlátozza a féktelen konkurrencia kinövéseit. — *Fritz Milkowski: Die Bedeutung von Christian Jacob Kraus für die Geschichte der Volkswirtschaftslehre.* Kraus világnézetének és államgazdaságtani tanításának ismertetése, rendszerének és ismeretelméleti felfogásának összehasonlító tárgyalása, abból a célból, hogy Krausnak, mint önálló gondolkozónak, igazságot szolgáltatson az eddigi felfogással szemben, mely őt vagy nem értékelte, vagy csak mint Smith Adam követőjét méltatta. — *O. Quelle: Landbau und ländlicher Grundbesitz in Brasilien.* Brazília földművelésének, termelési ágainak, munkáviszonyainak, birtokmegosztásának ismertetése, és a nagybirtok kialakulásának története. — *Adolf Tecklenburg: Der Wille des Wählers und das Mass seiner Verwirklichung.* A többségi és arányossági elv, történeti kialakulásainak ismertetése után, a fennálló német választótörvényt vizsgálva, arra az eredményre jut, hogy a többségi elv lényeges vonásai-ban fenntartható az arányossági elvre való áttérés mellett. — *H. Müller: Zwei tschechische Schriften über Währungsreform.* Rasin: „Mein Finanzplan“ és Fort: Grundriss eines Währungsstabilisierungsplanes című műveinek beható ismertetése és a cseh pénzügyi politika elemzése. R. L.

Könyvszemle.*

Szociográfia.

- Lousquel, G. H.* La restauration monétaire et financière de l'Autriche. Paris. M. Rivière. 158 p. 9 fr.
- Köttgen, K.* Das wirtschaftliche Amerika. Berlin. Ude Verlag. 183 S. Gm 5.
- Le commerce et l'industrie de la Hongrie en 1925.* Publié par la Chambre de Commerce et Industrie de Budapest. Bpest. 209. p. P 4.80.
- Lemonon, E.* La nouvelle Europe et son bilan économique. Paris, F. Alcan. 178 p. 12 fr.
- McPhee, A.* The economic revolution in British West Afrika. London. Routledge. pp. 334. 12 sh 6 d.
- Rommenhoeler, C. G.* La grande Roumanie, sa structure économique, sociale, financière, politique et particulièrement ses richesses Paris. Nijhoff. 720 p. 13 fr.
- Wiedenfeld, K.* Russland in der Weltwirtschaft. Lpzg. Quelle und Meyer. 31 S. Gm 1.20.
- Zágonyi S.* Kanada egy európai bevándorló megvilágításában. Grill-Benkő biz. Budapest és Bridgeport. 210. l. P 5.76.

Statisztika, évkönyvek, címtárak.

- Beresovsky-Chestov.* Statistique intellectuelle de la France. 1923—24. Presses Univ. de la France. 128 p. 35 fr.
- Csonkamagyarország* közüzemű villamos-műveinek 1924—25. évi leíró statisztikája. Bpest, 63 l. P. 12.
- Les méthodes de la statistique des conflits du travail.* Genf. Bureau International du Travail. 51 p. Gm. 1.

- Magyar gyáripari és üzemi címtár.* Haassenstein és Vogler. Bpest. 947 l. P 48.
- Magyarország Helységnévtára.* 1926. Szerkeszti és kiadja a Központi Statiszt. Hivatal. Bpest. 412 l. P 28.
- Magyarország keresk., ipari és mezőgazdasági címtára.* Bpest. R. Mosse 1826 l. P 70.

Szociálpolitika.

- Cassau, Th.* Die Gewerkschaftsbewegung, ihre Soziologie und ihr Kampf. Meyer. Halberstadt. 364 S. Gm 10.
- Hermes, G.* Die geistige Gestalt des marxistischen Arbeiters und die Arbeiterbildungsfrage Tübingen. Mohr. 331 S. Gm 16.50.
- Walder, E.* Die Beteiligung der Frau an der amerikanischen Gewerkschaftsbewegung. Weinfelden. A. Neuenschwandersche Verlb. 183 S. Gm 6.40.

Szocialismus.

- Adler, M.* Der Marxismus als proletarische Lebenslehre. 2. Aufl. Berlin. E. Laub. 64 S. Gm 1.
- Damaschke, A.* Marxismus und Bodenreform. G. Fischer Jena. 48 S. Gm 1.
- Massa, E. H.* La décadence socialiste. Discussion des méthodes politiques et économiques actuelles. Paris. Jouve et Cie 300 p. 12 fr.

Jogtudomány.

- Bedő, M.* A magyar váltójog kézikönyve. Bpest. Grill Károly. P 10.
- Gierke, J.* Handelsrecht und Schiffartsrecht. Berlin. W. de Gruyter. 618 S. Gm. 18.

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben. Dorottya-utca 2.

Moye, M. Précis élémentaire de législation financière. Paris. Recueil Sirey 442 p. 25 fr.

Rabinovitsch, N. Rechtsfragen des deutsch-russischen Handels. Berlin. Prager. 75 S. Gm 1.20.

Szende, P. P. A kereskedelmi törvény kézikönyve. Bpest. Grill Károly. 1036 l. P 20.

Elméleti közgazdaságtan

Lexis, W. Allgemeine Volkswirtschaftslehre. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 260 S. Gm 12.

Malynski, E. Le system économique de l'avenir. Libr. Cervantes. Paris. 500 p. 15 fr.

Oppenheimer, F. Grundriss der theoretischen Ökonomik. 1. 2. Jena. G. Fischer. 180 S. Gm 5.

Phillipovich, E. Grundriss der politischen Ökonomie. Tübingen. J. C. B. Mohr. I. Allgemeine Volkswirtschaftslehre. Gm 10.

Pietri-Tonelli. Traité d'économie rationnelle. Paris. M. Giard. 639 fr. 90 fr.

Schumpeter, J. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Eine Untersuchung über Unternehmergewinn, Kapital, Kredit, Zins u. d. Konjunkturzyklus. München. Duncker und Humblot. 369 S. Gm 14.50.

Stillich, O. Einführung in die Nationalökonomie. Bd. 4. Theorie der Verteilung. Würzburg. Kabisch. 152 S. Gm 2.50.

Streller, N. Statik und Dynamik in der theoretischen Nationalökonomie. R. Steller, Leipzig. Gm 5.

Wygodzinski, W. Einführung in die Volkswirtschaftslehre. Leipzig. Quelle und Meyer. 149 S. Gm. 1.80.

Zawadski, N. Esquisse d'une theorie de la production. Paris. M. Rivière. 180 p. 15 fr.

Gazdaságtörténet.

Calhoun, G. The business life of ancient Athens, Chicago, Univ. Press. pp. 125. 2 dollár.

Knight, M. M. Economic history of Europe to the end of the middle ages. Houghton. Boston. 3. dollár.

Langenbeck, W. Geschichte des Welt Handels der Neuzeit. Leipzig. J. Weber. 215 S. Gm 5.

Mermeix, N. Histoire du franc Paris. A. Michel. 350 p. 15 fr.

Noyes, A. The war period of American finance. 1908—1925. New-York. Putnam. 2.50 dollár.

Redford, A. Labour migration in England 1800—1850. London. Longmans. pp. 190. 15 sh.

Shermann, W. Roderich. The diplomatic and commercial relations of the United States and Chile. 1820—1914. Boston. Badger. 2 dollár.

Williams. The history of commerce. Pitman. London. 5 sh.

Gazdaságpolitika.

Domány, Gy. A magyar szanalás. Grill. Budapest. 1927. 160 l. K P 10.

Balogh, A. A magyar munkapiac újjászervezése. Grill-Benkő. Bpest. 47 l. P 1.60.

Clark, J. Social control of business. Chicago. Univ. Press. 4 dollár.

Deloge, L. G. L'organisation commerciale et industrielle. Paris. Dunod. 29.40 fr.

Friedländer, R. Chronische Arbeitskrise, ihre Ursache, ihre Bekämpfung. Berlin, Verlag Wirtschaft und Geschäft. 39 S Gm 1.

Gide, C. Principes d'économie politique. Paris, Soc. An. Sirey. 786 p. 25 fr.

Hultrsch, H. Arbeitsstudien bei Ford. Berlin. A. Köhler. 96 S. Gm 1.50.

Poirier, A. Les crises économiques, commerciales et financières. Paris. Langlois. 60 p. 10 fr.

Közlekedésügy.

Brunet, Durand et de Fourcauld. Les transports internationaux par voie ferrée. Paris, Soc. An. Sirey 949 p. 70 fr.

Cunningham, B. Port economics. An elementary study of port affaires. London, Pitman. 6 sh.

Gossen, N. Die Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs. Berlin. Prager. Gm 14.

Monkswell, Lord. The railways of Great Britain. London. G. Bles 254 p. 12 sh 6 d.

Kereskedelem.

Dennis, A. P. The romance of world trade, III. New-York. pp. 150. 4 sh.

- Hoyt, E. E.* Primitiv trade, its psychology and economics. London. K. Paul 7 sh 6 d.
- Kähler, N.* Welthandel und deutsche Einfuhr. Haberland. Leipzig. Gm 9.
- Mataja, V.* Die Reklame. Eine Untersuchung über Ankündigungswesen und Werbetätigkeit im Geschäftsleben. München. Duncker und Humblot. 391 S. Gm. 14.50.
- Soddemann, A.* Die Reform des kaufmännischen Arbeitsnachweises. Leipzig. Gloeckner. 77 S. Gm 3.50.
- Spain.* Industries and commerce. H. M. S. O. London. 2 sh 6 d.
- Wündrich, H.* Der Prospekt als geschäftliches Werbemittel. Wien. Barth. 1927. 234 S. Gm 8.
- Cover, J.* Advertising, its problems and methods. With a chapter of market analysis by Percival White. London, Appleton. 12 sh 6 d.
- Pénz- és hitelpolitika.**
- Bendixen, F.* Das Wesen des Geldes. München. Duncker und Humblot. 66 S. Gm 3.
- Bernicken, H.* Bankbetriebslehre. Stuttgart. E. Poeschl. 163 S. Gm 6.50.
- Cat, V.* L'inflation, ses profiteurs, ses victimes. Paris. Bureau d'éditions. 104 p. 4.50 fr.
- Cioricéanu, G.* La problem monétaire roumain. M. Giard. 24 p. 6 fr.
- Fendler, A.* Zur Kapitalkonzentration der Berliner Grossbanken von 1914—1923. Berlin. Christians. 109 S. Gm 2.
- Fourgeaud, A.* La deprecation et la revalorisation allemand et les enseignements de l'experience monétaire allemande. Paris, Payot. 30 fr.
- Germain, M.* La reglementation des operations de change. Paris, Dalloz. 222 p. 24 fr.
- Jankovich, N.* Beiträge zur Theorie des Geldes auf Grund der Erfahrungen in den Jahren 1914- bis 1924. Wien. Manz. Gm 5.
- Johannsen, U.* Die skandinavische Münzunion in der Entwicklung des dänischen Geldwesens. Nürnberg. Köhler. 92 S. Gm 4.80.
- Lacout, G.* Le retour a l'étalon or. La politique monétaire de l'Angleterre. (1914—1926.) Payot. 256 p. 12 fr.
- Leaf, W.* Banking. London. Williams and N. 255 pp. 2 sh.
- Légal, A.* Le contrat de dépôt de titres en banque. Paris. Recueil Sirey. 158 p. 25 fr.
- Masteau, J.* La concentration des capitaux. Paris. Presse Univ. de France. 20 fr.
- Michel, G.* La dépréciation monétaire. Paris. Ch. Beranger. 7 fr.
- Pommery, L.* Changes et monnaies. Paris. M. Giard. 36 fr.
- Popovics, S.* A pénz sorsa a háborúban. Bp. Akadémia. 160 l. P 9.
- Ruotte, J.* Operations et travaux de banque. 12e édit. Paris. M. Rivière. 444 p. 20 fr.
- Sazy, G.* Stabilisation. Paris. Edit. des cahiers. 5 fr.
- Smolka, J.* Hitelbiztosítás különös tekintettel az export-hitel kérdésére. Bpest. Tébe, 256 l. P 12.
- Állami pénzügy.**
- Boissonet, J. B.* Réforme des finances locales. Paris. Rousseau et Cie. 190 p. 20 fr.
- Haristoy, J.* La loi américaine sur la réduction des imports. Paris. M. Giard. 81 p. 9 fr.
- Homberg, O.* La grande injustice. (Les dettes interalliées). Paris. B. Grasset. 100 p. 5 fr.
- Nagy B.* A fényüzési forgalmi adó Bp. Omke Kvtár. 260 l. P. 8.
- Shirras, Z.* The science of public finance. New-York. Mac-Millan. 7 dol.
- Levriéras, J.* Questions fiscales intéressant les sociétés. Paris, Emil Baum. 40 fr.
- Hönig, F.* Zur Liquidation der österreichischen Staatsschuld. Perles. Wien. 76 S. Gm. 3.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

November 18-án Vágó József elnöklése mellett *Zsengeri Manó* ny. bankigazgató tartott előadást „*Modern üzem- és üzletvezetés*” címen. Az elmúlt század végén Amerikából indult ki a törekvés, mely a magángazdaságban az üzemi költségek leszállítását célozta az idővel, az anyaggal, az energiával és a munkával való takarékoság által.

Az idővel való takarékoság, illetve a munkaidő leszorítása által a vállalatoknak jelentékenyen kisebb anyagkészleteket kellene tartaniuk. Az anyaggazdálkodás terén eddig elképzelhetetlen pazarlás folyt, mely által óriási értékek mentek veszendőbe. Az energiagazdálkodásnál egyfelől arra kell törekedni, hogy minél olcsóbb üzemelőt alkalmazzunk, másfelől, hogy a rendelkezésre álló erőt minél tökéletesebben használjuk fel.

A munkamegtakarításnál fontos elv a megfelelő munkások és alkalmazottak kiválasztása, ami ma már nagy részben a pszichotechnika segítségével is történik. Époly fontos a munka előkészítése s menetének helyes megállapítása, továbbá a megfelelő eszközök és berendezések alkalmazása. Emellett a munka intenzitásának fokozását a munkaadók megfelelő munkabér-rendszerrel is igyekeznek elérni. Nagy szerepet játszik a modern üzletvezetésnél a munka szellemi és technikai részének teljes kettéválasztása. A modern irodai gépek is erre szolgálnak. A könyvelő, regisztráló, cím-író stb. gépek átveszik a munka technikai részének elvégzését és a munka szellemi részét képező helyes beállítást bízzák csupán az emberre.

Nagyon fontosak a modern üzletvezetés szempontjából az üzleti tevékenység minden részletéről készülő tájékoztató kimutatások, melyek által a vezetők tudomást szereznek arról, hogy nincs-e valahol hiba vagy hiány, nem lehetne-e megjavítani vagy fokozni a tevékenységet vagy eredményt.

Az új rendszer úgy a munkáltató, mint a munkás részére jobb helyzetet teremt. A munkáltató üzletét biztosabb alapokra helyezi, megbízhatóbbak az áralkulációi. A munkás jobb viszonyok közé kerül, többet keres, ez által önmagát és családját jobban elláthatja, kulturális igényeit is kielégítheti. Az üzemek racionalizálása lehetővé teszi az árak olcsóbbodását, ami által a jólét az eddigieknél szélesebb rétegekre fog kiterjedni.

*

November 25-én Vágó József elnöklése mellett Kovrig Béla egyetemi magántanár tartott előadást „*Rationalismus a gazdaságpolitikában*” címen. Tanulmányát a „Közgazdasági Szemle” jelen száma egész terjedelemben közli.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1926 évi szeptember—október hónapokban.

A gazdasági élet megerősítésére irányuló tevékenység szeptember—október hónapokban sem szünetelt, bár az állam részéről remélt könnyítések és adóenyhítések még nem következtek be. A termés értékesítése folytán előállott bevételek, az újabb városi kölcsön, az egészségesebb hitelviszonyok kialakulására tett intézkedések, az állam, a főváros, a vármegyék és városok beruházásai friss keringést hoztak a gazdasági életbe. A munkanélküliség lassan bár, de csökken, a kereskedői válságok ritkábbak, a pénzintézetek bőven el vannak látva pénzzel, a hitelviszonyokat megnehezítő bizalomhiány is lassan szűnőben van, minden külső feltétel elősegíti a további haladást.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás alakulását feltüntető költségvetési előirányzat szeptember hónapban némi felesleggel számol az előző év ezen hónapjára előirányzott minimális hiánnyal szemben, október hónapban pedig az előirányzat is számottevő bevételi többletre számít, ez azonban az előző év ugyanezen hónapjára eső bevételi többletnél kevesebb, aminek okát az óvatos előirányzat mellett, főleg az állami adósságok terhének növekedésében és az időközben már teljesen végrehajtott tisztviselői fizetésjavítás okozta kiadási többletben találhatjuk. Szeptemberre jelentékeny kiadási többlet az előző hónapokkal szemben az az angol-magyar egyezmény szerint fizetendő 250.000 font sterling és az egyes intézmények téli fűtési beszerzésének előirányzása, októberben pedig rendkívüli kiadás a 4%-os magyar aranyjáraadékkal kapcsolatban a prágai egyezmény értelmében fizetendő 1.3 millió pengő. A dologi kiadások csökkenésének főoka, hogy e hónapban a dohányjövédéknél dohányvásárlás nem irányoztatott elő, míg a kiadást bizonyos mértékben növeli, hogy a 15 éven felüli szolgálattal bíró nyugdíjasok ellátási díjainál az eddigi levonás megszűnt és az 1924. IV. t.-c. szerint járó többlet 1926 július 1-től járó részei októbertől kezdődőleg kerülnek kifizetésre. Az állami pénzügyek szeptember—október havi előirányzatáról és eredményéről a következő kimutatás ad tájékoztatást:

1 aranykorona = 14.500 papírkorona = 1.16 pengő.

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen elért tényleges nyers bevétel	Hozzávetőleges különbség	
	(nyers) kiadás	(nyers) bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
szeptember	54,200.000	54,400.000	57,600.000	+ 3,400.000	+ 3,200.000
október	45,100.000	50,300.000	64,400.000	+19,300.000	+14,100.000

és ugyanez pengőben

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen elért tényleges nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	(nyers) kiadás	(nyers) bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
szeptember	62,800.000	63,000.000	66,800.000	+ 4.000.000	+ 3,800.000
október	52,300.000	58,300.000	74,700.000	+22,400.000	+16,400.000

Ezek szerint az állami közigazgatás összes bevételei, a sójővedék és a külügyi tárca közvetlen kiadásra felhasznált bevételeit is figyelembe véve, az előirányzatot szeptember hónapban 3.8 millió pengővel, október hónapban pedig 16.4 millió pengővel haladták túl. A szeptemberi bevételi többlet főleg a vámjővedék kedvező eredményére vezethető vissza, míg a sójővedék és az egyenes adók eredménye alúhmaradt az előirányzatban. Az október havi jelentékeny bevételi többlet okát az előző évek tapasztalatai alapján abban találjuk, hogy Magyarországon, mint első-sorban mezőgazdasági termeléssel foglalkozó államban, a termés betakarítása és értékesítése folytán ez időben mutatkoznak a legnagyobb bevételei a magángazdaságnak is.

A lekötött bevételeknek, az állam ezen legbiztosabban megalapozott bevételi forrásainak alakulását a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	Szeptember		Október	
	millió papirkorona	pengő	millió papirkorona	pengő
Vámjővedék	158,441.223	12,675.298	157,637.072	12,610.966
Dohányjővedék (brutto)	141,031.334	11,282.507	134,388.754	10,751.100
Cukoradó	37,013.450	2,961.076	37,331.508	2,986.521
Sójővedék (netto)	18,256.390	1,460.511	18,468.511	1,477.481
Összesen	354,742.397	28,379.392	347,825.845	27,826.068

Az összes lekötött bevételek az előirányzatot szeptemberben 4.663.000 pengővel, októberben pedig 4.440.000 pengővel haladták túl, s ezen előirányzatot felüli bevételi többletnek több mint $\frac{3}{4}$ része mindkét hónapban a vámjővedék bevételeiből eredt, míg szeptemberben a cukoradó, októberben pedig a sójővedék bevétele az előirányzat alatt maradt. A lekötött bevételek az összes bevételeknek szeptemberben mintegy 42%-át, októberben pedig mintegy 31%-át tették, míg az előirányzatot felüli bevételek szeptemberben teljesen, októberben pedig 37%-ban a lekötött bevételekből állottak elő.

A nevezetesebb közgazdasági vonatkozású rendeletek sorát szeptemberben már az egyes állami intézmények különböző szolgáltatásainak pengődíjszabását megállapító rendeletek nyitják meg, amelyek túlnyomó részben egyszerű átszámítást tartalmazzanak. Megemlítjük ezek közül a

39.600/926. F. M. rendeletet, mely a vegyikísérleti állomások által végzett szakvizsgálatok és egyéb szolgáltatások díjának pengőátszámítását,

a 35.835/926. IX. 2. F. M. rendeletet, amely a *vetőmagvizsgáló állomások* által,

a 39.849/926. F. M. sz. rendeletet, mely az *országos m. kir. gyapjúminősítő intézet* által végzett szakvizsgálatok, elemzések és egyéb szolgáltatások után felszámított díjak pengőátszámítását tartalmazza, míg az

5200/926. P. M. sz. rendelet az italmérési engedély és a szeszesital forgalmi illetékének pengőértékben való megállapításáról szól

A 109.178/926. P. M. sz. rendelet újabb *vámtarifadöntvényeket* közöl, a két vagy többretegű pamutszövet, a Siemens füstvizsgáló készülék, a korongalakba öntött viasz, a hullámos papírlemez-doboz és az automobil-tengelyt védő peremes csövek tárgyában.

A 126.595/926. P. M. sz. rendelet szerint a *nyúlshőrméből* készült használati tárgyakat csak azon esetben terheli *fényüzési adó*, ha a vételár egy darab nyúlshőrmére eső hányada a 200.000 K-t nem haladja túl, kivéve a selyemmel bélelt használati tárgyakat, amelyek mindig fényüzési adó alá esnek. Az adófizetésre kötelezett eszerint tartozik raktárkönyvében feljegyezni, hogy a nyúlshőrméből készült használati tárgy hány darab hőrméből áll.

A 128.029/926. P. M. sz. rendelet a *cukorrépa-forgalmiadó* alapjául szolgáló egységárat 33.000 K-ban állapítja meg métermázsanként.

A 38.042/X. 926. K. M. sz. rendelet az *Albániával* való mindkétirányú postautalványforgalom felvételét és szabályozását közli.

A 117.200/926. P. M. sz. rendelet a *magánalkalmazottak nyugdíjának* átértékelése tárgyában folytatott bírósági eljárásokban lerovandó *törvénykezési illetekeket* állapítja meg, mely szerint a pertárgy értékéül egy évi járandóság összege veendő s ha ez az 1500 pengőt nem haladja túl, 2% ítéleti illeték rovandó le, az illeték ezután fokozatosan emelkedik és a rendes 3% illetéket 100.000 pengőnél éri el. Ugyanez a rendelet szabályozza az arányszám-ügyekben lerovandó illetekeket is.

A 8502/926. M. E. sz. rendelet a *Török köztársasággal* létrejött ideiglenes kereskedelempolitikai megállapodást 1926 szept. 1-től kezdődőleg 6 hónapra meghosszabbítja.

A 8590/926. M. E. sz. rendelet az *Amerikai Egyesült-Államokkal* 1925 június 4-én Washingtonban kötött barátsági kereskedelmi és konzuli egyezmény életbeléptetéséről intézkedik.

A *Cseh-Szlovákiával* még július hó végén megkezdődött s végleges tarifális kereskedelmi szerződés megkötését célzó tárgyalások még folyamatban vannak, mert a tárgyalási anyag nagy terjedelme sok időt vesz igénybe.

A *francia provisorium* revisiojára vonatkozó tárgyalások megindultak s ezután előreláthatólag a *lengyel-magyar* kereskedelmi szerződés revisiojának tárgyalására fog kerülni a sor.

A *népszövetségi kölcsön* állandékából szeptember hónapban 33.120 angol fontot (cca 916.800 pengő) a pengőpénz előállításához szükséges ezüst vásárlására fordított a Nemzeti Bank, azonban a kölcsön állománya ezen kiadás dacára sem csökkent, mert a lira árfolyamemelkedése a hiányt helyrehozta. Október folyamán a lira további árfolyamemelkedése és a cca 13.000 svéd koronát kitevő kamatoknak a tőkéhez csatolása folytán a kölcsön még rendelkezésre álló állománya közel 1.2 millió pengővel emelkedett.

Az 1925:XXII. t.-c.-ben, illetőleg az 1926:XV. t.-c.-ben nyert felhatalmazás alapján 32 város (ezek közül 8 törvényhatósági joggal felruházott) egy, a Speyer & Co. newyorki bankház vezetése alatt álló konzorciumtól 6 millió dollár névértékű kölcsönt vett fel 89% árfolyamon húsz esztendőre 7% kamatozás mellett kötvényekre. Minden város csak az általa felvett kölcsönért szavatol, ezért azonban összes jövedelmeivel és vagyonával az 1925. évi városi kölcsönt követő rangsorban. Fedezetül az illető városok kereseti és forgalmi adóból eredő összes jövedelmei köttetnek le, épp úgy,

mint az előző városi kölcsönnél. A kölcsön hat havi felmondással bármikor visszaváltható, 3 éven belül 2%, a negyedik évben 1% stornodijért, azután díjmentesen. A kölcsönkötvényeket Amerikában 15-szörösen túljegyezték. A kölcsönigény a városok részéről eredetileg 15 millió dollár volt, a pénzügyminiszter azonban csak az elsőrangú beruházási szükségletek céljára engedélyezte a kölcsön felvételét s egyben arról is intézkedett, hogy a főváros, a vármegyék, városok és községek a jövőben külföldi, vagy külföldi fizetési eszközre szóló kölcsöntárgyalásokat csak a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulásával indíthatnak.

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a háború óta felvett nagyobb külföldi kölcsönök kamatterhei kb. 30 millió aranykoronát tesznek ki évente,¹ míg az ország összes kamatterhe, melyben a háborúelőtti tartozások részben valorizált kamatterhei is bentfoglaltatnak, évi 93,783.021 aranykoronára rug.² Ezen összegből 18,246.526 aranykorona a magángazdaságot, míg 75,537.455 aranykorona az államot és közttestületeket terheli.

Kecskemét városa 10 milliárd korona váltókölcsönt vett fel, melyet több ajánlattevő közül egyik pesti nagyintézet 7.9% kamat mellett hocsátott rendelkezésre minden jutalék és költség mellőzésével.

Az általános gazdasági helyzet.

A *fizetéseképtelenségek* száma szeptemberben ismét további előnyös javulást mutat fel s az esetek számát tekintve, a múlt hónaphoz képest 26%-os, a passzíváknál 29%-os, a passzíváknak az aktívákat meghaladó többleténél 28%-os a csökkenés. Októberben azonban az áprilistól kezdődő folytonos javulás folyamata megakadt s a *fizetéseképtelenségek* száma 36%-kal emelkedett az előző hónaphoz képest, amely kedvezőtlen eredményt némileg az enyhíti, hogy a passzívák összege csupán 23%-kal emelkedett; ez még mindig a kisebb existenciák nehéz és könnyebben megingatható gazdasági helyzetére mutat.

A magyar kir. központi statisztikai hivatalnak az OHE adatszolgáltatása alapján összeállított fizetéseképtelenségi statisztikája a következőket mutatja:

1926. évi	Az OHE.-nél, illetve a PK.-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetésképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket kényszer-egyezség nem előzött meg	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
szeptember...	20	60	15	8	103
október ...	28	79	22	11	140

Szeptemberben a mezőgazdasági fizetéseképtelenségek száma némileg növekedett, egyébként azonban e két hónapban is a fizetéseképtelenségeknek egyes szakmák szerinti megoszlása, valamint a főváros és a vidék közötti aránya a már kialakult és szinte állandónak tekinthető ezirányú arányszámokat lényegesen nem módosította.

Az OHE egyébként új tervezetet dolgozott ki a csődönkívüli kényszer-egyezségi eljárásra vonatkozólag, mely főleg a hitelezők, de részben az adósok védelmét is jobban előmozdítaná s ezt a tervet különböző érdekképviselők és jogászai fórumok által le is tárgyalta, ahol a tervezet nem teljesen egyöntetű fogadtatásra talált, bár sok újítását mindenütt kíváncsnak tartották. Az új tervezet a megvalósítás stádiumától még elég messze van.

¹ Az Ujság okt. 9.

² Az Ujság nov. 7.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapest:

1926. évi	Üzletnyitás	Üzlet-beszüntetés	Cég-bejegyzés	Cégtörlés
szeptemberben ...	838	432	45	19
októberben ...	1026	675	58	33

Ami a két hónap eredményeit összefoglalva a cégbejegyzés és cégtörlés terén alig figyelembevehető változást mutat, ellenben az üzlet-beszüntetések terén 25% emelkedést, az üzletnyitások terén pedig 15%-os emelkedést találunk. Végeredményében az üzletek száma tényleg szaporodott, ami esetleg az újból fellendülő vállalkozói kedv eredménye is lehet. A következő hónapok eredményei fogják megmutatni, hogy beszélhetünk-e ily irányú tendenciáról.

A lakásépítés terén újabb lényeges változás nem történt. Az állam, úgy látszik, a maga részéről a további lakásépítési akciót be akarja szüntetni s inkább a városok és a magánosok lakásépítési akcióját mozdítaná elő. Az állami kölcsön igénybevételével felépült néhány bérházban azonban a lakások ára annyira felette van a teljes aranyparitásnak és a kívánt hosszú bérleti szerződések és burkolt hozzájárulások annyira megdrágították az új lakásokat, hogy az építkezés ezen módja a szociális szükséglet kielégítésére nem látszik alkalmasnak. A köztisztviselői lakásépítési kölcsönök híre fel-felmerül gyakorta, azonban úgy látszik, hogy az esetleges ajánlatok drágaságuk miatt nem vehetők figyelembe. A téglagyárak felkészültek az építkezésekhez, mert szeptember végéig 59.000.000 darab téglát gyártottak s az év végéig ez a szám el fogja érni a 80 milliót, ami már csak 30%-kal marad a békebeli produkció alatt.³

A falusi kislakásépítkezéshez a kislakásépítő szövetkezet 22 milliárd korona árú faanyagot rendelt, mivel terv szerint anyaghitelt szándékszik nyújtani az építetőknek.⁴ Ez a famennyiség körülbelül 3000 kislakás faanyagához elegendő.

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következő volt:

Szeptemberben:

zálogfelvétel ...	90.166 tétel	19.126,760.000	korona értékben
zálogkiváltás ...	103.723 "	19.274,916.000	" "
árverés ...	5.051 "	738,810.000	" "

Októberben:

zálogfelvétel ...	90.339 tétel	18.477,800.000	korona értékben
zálogkiváltás ...	119.487 "	21.547,790.000	" "
árverés ...	7.114 "	819,070.000	" "

Az előző hónapok adataival szemben előnyös változás, hogy a zálogkiváltások száma lényegesen felülmúlja a zálogfelvételek számát, míg eddig fordított volt a helyzet. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy épp ezek az őszi hónapok azok, mikor a tavasszal zálogba tett téli ruhaneműt kell kiváltani, ebből még kedvező eredményre következtetni alig lehet, különösen ha az árverések majdnem 80%-kal emelkedett számát látjuk, ami éppen a legszegényebb osztály teljesen szomorú gazdasági helyzetére mutat. A zálogházi forgalom úgy tételszámban, mint összegben emelkedést tüntet fel, ami talán lehetővé tenné, hogy a legszegényebb osztályok

³ Az Ujság okt. 24.

⁴ Pesti Napló okt. 6.

emez egyetlen hitelforrása olcsóbb hitelhez juttassa őket. Ujabban különben több zálogházi fiókot nyitottak meg, ami szintén arra mutat, hogy a zálogházi üzlet elég rentábilis.

Részben a növekvő szénszükségletnek, főleg pedig az angliai szén-sztrájk okozta szénellátási nehézségek következménye gyanánt tekinthető, hogy a Borsodvidéki gyengébb minőségű szenet termelő bányák közül, amelyek üzemüket pár éve beszüntették, az Erzsébet-bányát szeptember elsejétől fogva újból üzembe helyezték.⁵

A fővárosi pénzügyintézetek újból hozzálátanak vidéki hálózatuk és összeköttetések kiépítéséhez. Ennek jeléül tekinthető, hogy a Kereskedelmi Bank megszerezte a Soproni Takarékpénztár részvénytöbbségét.⁶ Érdekes különben, hogy az elszakított nyugatmagyarországi területek hitelszükségletüket Magyarországon és nem Ausztriában elégítik ki s így továbbra is inkább a magyar gazdasági élet vérkeringésébe kapcsolódnak bele. Ennek oka főleg abban rejlik, hogy a határmenti telekkönyvek a legutóbbi időkig Magyarországon voltak, másfelől azonban nálunk ügylátszik, kisebb a hitelszűke, mint a Lajtán túl.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalványforgalom igénybevétele volt:

1926. évi	Üzleti napok száma	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
		pengő	gyorsutalvány darabszáma	pengő	tétel-száma	
szeptember ...	25	83,703 859	5587	3,348.157	223	14.982
október ...	26	90,415.298	6406	3,477.511	246	14.114

A Budapesti Leszámloló Egylet giroforgalma volt:

	millió korona	pengő
1926 szeptemberben ...	367.975	29,438.000
1926 októberben ...	456.800	36,544.000

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege volt:

	pengő
1926 szeptemberben ...	113,141.859
1926 októberben ...	126,959.298

Ez a kimutatás az előző hónapokkal szemben némi élénkülését tünteti fel különösen a gyorsutalványforgalomnak, ahol főleg a gyorsutalványok átlagos értékének emelkedésére mutatunk rá.

A tényleges jegyforgalom szeptemberben 9.8 millió pengővel, októberben pedig további 40.8 millió pengővel emelkedett, míg, az azonnal lejáró tartozásokat beleszámítva, a tényleges és virtuális jegyforgalom emelkedése szeptemberben 13.8 millió, októberben 59.4 millió pengőt tesz ki. A váltótárca is, ellentétben a két előző hónappal, mindkét hónapban emelkedett, bár a maximumot nem érte el. A váltótárca emelkedése szeptemberben 22.7 millió pengővel, októberben pedig 5.5 millió pengővel haladta meg az előző utolsó álladékat, ami a bankkamatlábnak augusztus végén történt leszállítása folytán előre látható volt. A leszámlolási hitel igénybevétele mindkét hó folyamán élénk volt, ami részben az egész rövid lejáratú

⁵ Pesti Napló okt. 2.

⁶ Pesti Napló okt. 2.

külföldi hiteleknek elhanyagolása folytán következett be. Az egy- és háromhónapi külföldi kölcsönök helyett pénzügyintézeteink most már inkább csak hat havi lejáratú rövid hitelt vesznek igénybe.⁷

A Nemzeti Bank résztvett a jegybankok szövetségének akciójában, mely a belga frank stabilizációjára irányult s az általa nyújtott hitel összege kb. 500.000 fontot tesz ki. Ez a lépés nemcsak a Nemzeti Bank jó megalapozottságát, hanem ennek külföldi teljes elismerését is dokumentálja.

Az érc- és devizakészlet szeptember folyamán 1.6 millió pengővel csökkent. Ennek okát főleg az esedékes külföldi fizetések nagyobb mennyiségében látjuk. Október folyamán az érc- és devizakészlet 33.4 millió pengővel szaporodott, ami a vármegyei kölcsönből rendelkezésre álló devizák beváltásán kívül a fokozott exporttevékenységre vezethető vissza. A jegyforgalom és az érckészlet fenti változásaiából következik, hogy az alapszabályszerű fedezeti arány szeptemberben az augusztusi 55.02%-ról 52.94%-ra csökkent, október végén pedig újból emelkedve, 53.46%-ot tett ki.

A Nemzeti Bank élénk tevékenységet fejtett ki a vidéki magas kamatláb letörésére. Hozzájárult ehhez a pénzügyminiszter rendelkezése, mely szerint a vidéki és fővárosi intézetek a vármegyei kölcsönökből eredő betétek után a bankkamatlábnál legfeljebb 2%-kal magasabb kamatot téríthetnek és a betéteket legfeljebb 12% kamatra helyezhetik ki.

A pénzpiac helyzete kedvező volt, állandóan kellő mennyiségű pénz állott rendelkezésre. Fővárosi nagy intézetek 8—7³/₄% kamattal mellett is számítottak le elsőrendű váltókat, de a békébeli helyzettől, mikor a magánhitel kamatlába a bankkamatláb alatt is állott, még igen messze tartunk.

A főváros tanácsa megengedte, hogy a borfogyasztási adót a behozataltól számított 6 hó után lehet fizetni és a hitelezett adó után 4% kamaot számít. A hitel minimuma 50 millió korona, maximuma 300 millió korona.⁸ A postatakarékpénztár a betéti kamatlábat rendes betétek után 6%-ban, lekötött betétek után 6¹/₂%-ban állapította meg.⁹ Szeptember folyamán cseh-szlovák intézetek részéről gyakran nagyobb betétek érkeztek pesti intézetekhez, aminek okát nem igen a kamatdifferenciában kereshetjük.¹⁰

A postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek álladéka a következőképpen alakult:

	Szeptember 30.		Október 31.	
	millió arany- korona	millió pengő	millió arany- korona	millió pengő
<i>Takarékbetétek:</i>				
a) papirkoronában	166.7	193.4	171.5	198.9
b) idegen valutában	13.9	16.1	14.3	16.6
<i>Folyószámlabetétek:</i>				
a) papirkoronában	241.9	338.6	510.1	359.7
b) idegen valutában	94.9	110.0	104.3	120.9
A betétek főösszege:	567.4	658.1	600.2	696.1

A pénzügyintézeti betétek álladéka szeptemberben csak kis mértékben emelkedett, mert az augusztus végi kamatláb-leszállítás folytán sokan inkább megbízható vidéki intézeteknél helyezték el betéteiket. Október

⁷ Pesti Napló okt. 3.

⁸ Pesti Napló okt. 7.

⁹ Pester Lloyd okt. 1.

¹⁰ Pester Lloyd szept. 30.

folyamán azonban már a takarékbetétek száma ismét lényeges emelkedést mutat s az 1913. évi állománynak a takarékbetétek 21.5%-át, a folyószámlabetétek pedig 56.1%-át érték el, együtt pedig az összes betétek 37.5%-át. Különösen a takarékbetétek emelkedése öröndetes, mert az inkább a tényleges megtakarításokat mutatja, míg a folyószámlákon gyakorta a forgalom céljára szánt, ideiglenesen elhelyezett kölcsönök is szerepelnek.

Külföldi kölcsönajánlatok e hónapban is bőven állottak rendelkezésre. A londoni Rotschild-bankház vezetése alatt egy konzorcium a Duna-Tisza csatorna építésére tett ajánlatot.⁹ Az újabb mezőgazdasági hitel és az ipari hitel ügyében a pénzügyminiszterium folytatja a tárgyalásokat.

Nagyobb pénzintézetek közül már több fővárosi házakra is folyósít kölcsönöket jelzáloglevélkölcsön alakjában 35 évre 8.8—9%-os annuitás mellett 88—90½% árfolyamon. A fővárosi háztulajdonosok azonban egyelőre inkább a rövidlejáratú kölcsönök iránt érdeklődnek, úgy hogy házakra hosszulejáratú kölcsön összesen legfeljebb 100 esetben folyósított. Annál élénkebb a háborúelőtti házterhek alóli felszabadulás, úgy hogy ma már igen kevés fővárosi ház van, amelyet még a békében felvett hosszulejáratú kölcsön terhelne.

A Pénzügyi Központ október végéig több mint 500 vidéki pénzintézet revízióját végezte el és ez évben még körülbelül 150 vidéki intézet fog revízió alá kerülni. A jelentések túlnyomó többségben teljesen kedvezők s a revizorok főleg a kihitelezések ellenőrzésére fordítanak nagy gondot.

A hat fővárosi pénzintézet részvételével alakult záloglevélkibocsátó szövetkezet közzétett kimutatása szerint 5,056.973 dollárnyi összeget hitelezett ki, melynek fedezetül 25,090.915 dollár becsértékű ingatlan szolgál. Ezzel az alkalmi szövetkezés által kibocsátott amerikai záloglevélhitel első részlete kimerült.

A Magyar Földhitelintézet azon tapasztalat hatása alatt, hogy főleg a vidéki gazdaközönség nem szívesen látja a pari alatt kibocsátott záloglevélkölcsönöket, új típusú záloglevélkölcsönt folyósít 100%-os árfolyamon, melynél a rendes 4.4%-os annuitás helyett az első tíz félévben valamivel magasabb annuitás fizetendő.

Hitel szempontjából nehéz viszonyok közt vannak azok a földbirtokosok, kiknek ingatlana a határ mentén fekszik és a vonatkozó telekkönyvek még megszállt területen vannak. Tervbe van véve, hogy ezek számára is valamely módon legalább rövid lejáratú hitelt fog a pénzügyminiszter az altruista intézetek által rendelkezésre bocsátani. Legelőnyösebb volna azonban a telekkönyvek kicserélésére vonatkozó tárgyalások gyors lefolytatása.

A Viktória-malom külföldi hitelezőivel folytatott újabb tárgyalások azzal az eredménnyel végződtek, hogy az eddigi hiteleket további három évre prolongálták, az eddig lejárt és ki nem fizetett kamatokat elengedték és a malmokra bekebelezett kb. 70 milliárd papírkorona kölcsönt a jelzálogi biztosítás alól feloldották, úgy hogy a jövőben a Molinum Rt. ismét hitelképes szervezet lesz.¹⁰

A budapesti értéktőzsdén a Giró- és Pénztáregylet leszámítoló iródájánál tényleges leszálljtásra, illetve átvételre került forgalom értéke volt:

1926. évi	Fizetési napok száma	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi összeforgalom	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi összeforgalom
		pengő		millió korona	
szeptember ...	4	13,363.840	53,455.360	167.048	668.192
október ...	5	11,941.184	59,705.920	149.265	746.324

¹¹ Pesti Napló okt. 7.

¹² Pester Lloyd okt. 10.

Az értékpapírpiacon a július és augusztus hónapokban mutatkozó élenkülő forgalom továbbra is tartott és az előző hónapokban még oly élenk fix kamatozású értékek piaca helyett, ahol a valorizációs spekuláció üzte játékait, most a komolyabb reális értékek felé terelődött a forgalom. Az emelkedés a jegyzés szerinti kategóriák többségére kiterjedt s főleg a biztosító társaságok és könyvnyomdák részvényei emelkedtek lényegesebben.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó három hónapban való emelkedését a következő táblázat mutatja.¹¹

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével				Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1925 XII. 31.	1926 VIII. 31.	1926 IX. 30.	1926 X. 31.	1925 XII. 31.	1926 IX. 30.	1926 X. 31.
I. Bankok	6·6	8·3	8·1	8·8	8·9	11·9	12·9
II. Takarékpénztárak	3·5	3·9	3·8	4·8	6·9	7·9	9·6
III. Biztosítótársaságok	3·7	3·6	4·9	6·1	3·6	5·0	6·2
IV. Gözmalmok	29·9	12·8	15·5	17·1	37·7	19·5	21·9
V. Bányák és téglagyárak	23·6	32·2	34·6	37·4	29·0	44·0	47·7
VI. Könyvnyomdák	8·9	9·7	14·5	17·1	21·8	33·0	39·3
VII. Vasművek és gép- gyárak	18·9	19·0	20·6	23·8	20·7	23·9	27·5
VIII. Közlekedési vállalatok	5·1	6·7	6·9	8·6	7·1	10·0	12·2
IX. Cukorgyárak	43·0	52·4	54·9	60·2	53·6	63·0	69·3
X. Gyár- és villamossági vállalatok	23·0	59·3	58·9	64·2	44·9	91·4	99·9
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	37·2	46·1	47·3	50·9	70·1	89·6	94·6
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	21·6	26·8	27·7	33·2	37·5	48·3	57·8
XIII. Textilipari vállalatok	22·2	20·3	21·4	28·4	25·5	25·6	37·7
XIV. Vegyészeti vállalatok	13·8	17·5	17·3	20·1	15·2	19·2	22·3
XV. Különféle vállalatok	18·5	21·9	22·9	27·7	30·1	38·5	46·2
Az összes részvények indexe	10·2	12·0	12·5	14·0	14·0	17·9	20·1

A hamisított nosztrifikálású hadikölcsönkötvények okozta zavarok elkerülése végett a tőzsdetanács elhatározta, hogy a nosztrifikált hadikölcsönkötvények számjegyzékét elkészítteti. A számjegyzék október folyamán elkészült és áttekinthetően sorolja fel a különböző kibocsátású nosztrifikált hadikölcsönkötvények számait.

A mezőgazdaság helyzete.

Az enyhe őszi időjárás kedvező volt az őszi termények betakarítására és a vetési munkák elvégzésére. Az őszi gabonavetések jól keltek és szépen fejlődnek. A takarmánykészlet mennyisége elegendő, de minőségileg gyenge. Az állategészségügy kielégítő. A szüretet már október végén mindenütt befejezték s az eredmény igen gyenge és vidékenként és a szőlők fekvése szerint változó. A múlt évi 9 hektoliteres átlagterméssel szemben ez évben az országos átlag 2—3 hektoliter. Minősége jó, cukortartalma a klosterneuburgi mustmérő szerint 16—24 fok között váltakozik.

¹¹ Magyar Statisztikai Szemle 1926 október és IV. p. II. miniszteri jelentés.

A föld intenzívebb megművelése céljából még a kisebb gazdák közt is egyre inkább tért hódít a mezőgazdasági gépek használata. Az egyes mezőgazdasági kamarák készülnek, hogy gépkezelői tanfolyamokat rendezzenek. A német gazdaifjakkal való csereviszony, amely a multban is előnyös eredményeket mutatott fel, szélesebb alapokra helyeztetett. Az egyes mezőgazdasági kamarák úgy a termelés fokozása, mint annak kedvező értékesítése, a gazdaközönség oktatása és nevelése terén igen hasznos tevékenységet fejtenek ki.

A budapesti *gabonatőzsde jegyzései* voltak:

	szeptember 30-án	október 30-án
76 kg.-os tiszavidéki búza ...	351.150	386.000
Rozs ...	253.750	301.000
Takarmányárpa ...	15.000	250.000
Kukorica ...	249.000	253.000

Ez évben előreláthatólag 15—16.000 vagon cukortermésre számíthatunk, amelyből mintegy 9000 vagon a hazai szükséglet fedezésére kell, 6—7000 vagon pedig exportálható lesz. Eddig az idei termésből külföldön 2000 vagon cukor került értékesítésre.

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén- és barnakőszén-külkereskedelmi forgalma 1926 évi szeptember és október hónapjaiban országok szerint csoportosítva a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következőképpen alakult:

	Behozatal				Kivitel			
	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén
	mennyiség métermázsokban							
	szeptember	október	szeptember	október	szeptember	október	szeptember	október
Ausztria ...	6.750	5.300	9.458	7.150	16.130	73.919	14.440	87.731
Cseh-Szlovákia ...	155.126	789	152.896	378	—	17.017	—	22.095
Románia ...	100	—	—	—	23.600	22.137	14.600	20.547
S. H. S. állam ...	—	20.400	—	24.100	243.250	101.624	107.800	110.151
Németország ...	5.800	—	1.100	—	—	—	—	—
Olaszország ...	—	—	—	—	10.600	117.800	87.600	331.002
Lengyelország ...	638.643	—	692.741	—	—	—	—	Gör.orsz. 1.050
Összesen ...	806.419	26.489	856.195	31.568	293.580	332.497	224.440	577.576

vagyis szénbehozatalunk összesen

szeptemberben ... 832.908 q-t
októberben ... 887.783 q-t tett ki.

míg szénkivitelünk mennyisége

szeptemberben ... 626.077 q.
októberben ... 797.016 q volt,

ami főleg barnaszénexportunk kedvező emelkedésére mutat, míg a kőszén-behozatalunkhoz szükséges mennyiséget Lengyelországból az angol szén-sztrájk folytán fennálló nehézségek dacára is sikerült biztosítani.

Széntermelésünkről az utóbbi hónapokban a következő kimutatás tájékoztat:

	Kőszén	Barnaszén
június	633.213 q	3,806.413 q
július	669.110 «	4.217.940 «
augusztus	667.584 «	4,465.907 «

Ez év első nyolc hónapjában kőszéntermelésünk összesen 5,183.729 q-t (az egész múlt éven 7,054.555 q), barnaszéntermelésünk pedig 33,435.034 q-t tett ki (az egész múlt éven 50,368.373 q-t), ami a havonta fokozódó termelést is figyelembe véve, némi többletet mutat. Ezzel kapcsolatban szénfogyasztásunk is meglepően növekedett. Barnaszénünk számára Olaszország épp oly jó piacot nyújt, mint a kőszén számára is. Új piac gyanánt Görögország jelentkezett.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt:

szeptemberben	5,457.017 kilowattóra
októberben	5,300.425 «

ami az előző hónapok fogyasztásához arányítva, lényeges változást nem mutat fel.

A munkanélküliség továbbra is öröndetes csökkenést mutat, amely hosszú hónapok tanúsága szerint állandó jellegű javulásnak ígérkezik. A szociáldemokrata szakszervezet kimutatása szerint tagjaik közül munka nélkül volt:

szeptember végén ...	19.849, ebből Budapest	13.003
október végén ...	18.680, »	11.997

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok száma volt:

szeptember végén	1483
október végén	1468

A két kimutatás összefoglalása után megállapíthatjuk, hogy a munkanélküliek száma szeptemberben 12.3%-al, októberben további 5.6%-kal csökkent. A múlt év megfelelő hónapjához viszonyítva a helyzet szeptemberben 19.8%-os, októberben pedig 37.6%-os javulást mutat. Lényeges eltolódás sem területi megoszlás, sem a nemek aránya szerint nem észlelhető. Bár a helyzet a folytonos javulás dacára is csak relative nevezhető jónak, a javulási irányzat állandósulása feletté kedvező.

A budapesti kerületi munkásbiztosító taglétszáma volt:

	férfi	nő	összesen
szeptember végén	186.715	128.353	315.068
október végén	188.335	135.465	323.800

Az itt mutatkozó taglétszámemelkedést abból a szempontból tekinthetjük előnyösnek, mert ez arra mutat, hogy a munkanélküliség csökkenése elsősorban az újabb munkaalkalmak keletkezésével magyarázható.

A magyar mezőgazdasági gépgyártás már a külföldön is kedvező hírnévnek örvend és a nagy szállítási költségek ellenére is messze távolból is állandóan érkeznek megrendelések. Szőlészeti és földmégmunkáló gépeket szállítunk Törökországba, rostákat és darálókat Görögország keres, sőt egy vetőgép-szállítmányt Chilébe is exportáltunk. A gépgyárak mind teljes üzemmel dolgoznak és igen jelentékeny külföldi megrendelésnek kell eleget tenniök.

A nyugateurópai vaskartell ügyében a megegyezés szeptember végén létrejött. A német, francia, belga, luxemburgi és saarvidéki acélművek kontinentális nyersacélkartellt alakítottak, mely 5 évi tartamra október 1-től lép életbe. A kartell quota-elosztása nem állandó, mert az össztermelés változásával nem egyenlő arányban állapíttatnak meg az egyes államok quotáit. Ha a jelenlegi 25.287 ezer tonnányi termelés, ami remélhető, 32 ezer tonnáig emelkednék, a következő változás állana be:

	régi quota	új quota
német	40·45	43·17
francia	31·89	31·18
belga	12·57	11·57
luxemburgi	8·55	8·30
saarvidéki	6·54	5·78

Amennyiben az utódállamokkal is létrejönne a belépésre vonatkozó megegyezés, úgy Németország növekvő kvótájából történnék az utódállamok részesedése. A kartellbe való belépés ügye nálunk is napirenden van, az érdemleges tárgyalás azonban ez irányban valószínűleg a jövő évre marad.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal szeptemberben alig észrevehetően, októberben azonban már 2·5%-kal emelkedett. A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex következő:

	aug. 31.	szept. 30.	okt. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	16.062	16.134	17·095
Ipari anyagok és termékek	18.752	18.777	18.801
Az összes árúk átlaga	17.562	17.608	18.046
Változás az előző hónal szemben	—1.1%	+0.3%	+2.5%
Aranykorona alapon számított index ...	1.22	1.22	1.25

Szeptemberben a liszt, a burgonya, a tengeri, a pamut és a bőr olcsóbbodott, az élő szarvasmarha, a húsneműek és a rozs drágult. A nyers pamut árának több mint 10%-os csökkenése reményt nyújt arra, hogy a békeparitást e téren rövidesen megközelíthetjük. Októberben az élelmiszerek, hús, tojás, kenyér és cukor drágultak, a fűtési és világítási költségek indexszáma pedig szinte ugrásszerűen emelkedett. Ennek oka a fűtési szezonnal beálló kisebb konjunkturális drágulás mellett elsősorban az angliai szénstrájk okozta feszültség volt. A nyerspamut és pamutfonalak áresése októberben is folytatódott, s ez ellensúlyozta az ipari anyagok csoportjában a szén áremelkedését.

A létfenntartási indexek a következő képet mutatják:

1926. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakkbér nélkül
	lakkbérrel	lakkbér nélkül	
augusztus 31.	14.538	16.603	16.721
szeptember 30.	14.593	16.675	17.527
október 31.	14.883	17.057	16.494

A két kimutatás közötti, a tendenciában is mutatkozó különbséget főleg a kimutatás alapját képező tényezők különböző összeállítása okozza. a tényleges helyzethez inkább a bizonyos mértékű, bár nem jelentékeny áremelkedés folytán előálló emelkedő indexszám áll közelebb.

A budapesti *kőraktárak forgalma* a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következőleg alakult:

1926. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
szeptember	97.140	126.989	39.527	184.602
október	184.602	157.951	73.576	268.977
b) biztosítási érték millió koronákban				
szeptember	38.259·8	40.249·7	11.213·9	67.295·6
október	67.295·6	59.671·9	23.265·5	103.705·0

A *vámközvetítő cégeknek* az engedélyét — kb. 160 engedély volt kibocsátva, — a fővámigazgatóság revízió alá vonta és körülbelül 60 engedélyt visszavont.¹⁴

Magyarország *külkereskedelmi forgalmáról* a Központi Statisztikai Hivatal az év első kilenc hónapjában a következő táblázatot állította össze:

1926. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
millió aranykorona			
január	53·3	53·5	+ 0·2
február	62·7	50·3	— 12·4
március	70·5	49·1	— 21·4
április	61·9	43·5	— 18·4
május	58·4	49·5	— 8·9
június	60·1	53·1	— 7·0
július	64·9	47·5	— 17·4
augusztus	68·3	70·4	+ 2·1
szeptember	77·2	78·7	+ 1·5
Összesen ...	577·3	495·6	— 81·7

A múlt év megfelelő időszakához viszonyítva, dacára a külkereskedelem fejlődésére nézve kedvezőtlen európai gazdasági konstellációnak, behozatalunk mintegy 10%-kal, kivitelünk pedig nem egész 5%-kal növekedett. Az utolsó két hónap forgalmának növekedésében már az osztrák kereskedelmi szerződés és a Cseh-Szlovákiával a legnagyobb kedvezmény elvén alapuló külkereskedelmi megállapodás hatását véljük felfedezni,

¹⁴ Az Újság okt. 15.

azonban ennek bizonyosságát csak a következő hónapok lesznek hivatva szolgáltatni. A múlt évhez képest a passzivum az első háromnegyed évben 52.5 millió aranykoronáról 81.7 millió aranykoronára emelkedett, aminek oka főleg a kikészítési és javítási forgalom csökkenése. Csökkent a gyapjú-szövetek és a déligyümölcsök importja, növekedett a fa, szén, ásványolaj, dohány, papír és kaucsukáruk behozatala. A kivitelnél legszembetűnőbb a lisztexport visszaesése mellett a javítási munkák visszafejlődése, míg a vágó- és ígásállatok exportja megélénkült.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak augusztus—szeptember havi áru-forgalmáról a következő adatok nyújtanak felvilágosítást:

1926. évi	Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
augusztus	22.336	2,541.475	42.388	5,198.800	1,718.555	211,646.774
szeptember	22.411	2,617.200	38.967	4,903.700	2,028.805	231,077.558

A Máv. vonalain átfutó transitó forgalom augusztusban 39.830 tonna, 8,983.975 tonnakilométer, szeptemberben 38.957 tonna, 8,240.860 tonnakilométer, októberben 49.200 tonna és 9,290.310 tonnakilométer volt, ami nagyjában a Máv. eddigi teljesítményével megegyező volt.

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

1926. évi	Augusztus		Szeptember	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
árpa	7.449	960.921	14.825	1,912.425
búza és kétszeres	152.761	19,247.886	106.196	13,380.696
rozs	43.336	5,460.336	39.898	5,027.148
tengeri	6.753	1,060.221	8.431	1,323.667
zab	7.948	929.916	7.392	864.864
egyéb gabonanemű	1.371	204.279	956	142.444
gabonaneműek összesen	219.618	27,863.559	177.698	22,651.244
ásványszén, koks, briket és lignit	383.238	35,257.896	434.612	39,984.304
bányafa	9.204	1,242.540	9.279	1,252.665
gömb- és rönkfa	12.224	1,894.720	11.519	1,785.445
tüzifa	140.592	18,698.736	202.360	26,913.880
talpfa	2.408	332.304	2.723	375.774
szőlőkaró	89	10.769	294	35.574
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	63.978	9,532.722	70.190	10,458.310
faneműek összesen	229.495	31,711.791	296.365	40,821.648

Az Arad—Csanádi Egyesült Vasutak főrésztvényesei, a Hitelbank és Vasútforgalmi Rt., valamint a belga csoport a Népszövetség elé vitték a vasút rendezésének az ügyét, amely úgy döntött, hogy a románoknak december elején egyezkedniök kell a résztvényesekkel. A román kormány már elvben hozzá is járult a megegyezéshez, amely szerint külön résztvénytársaságokká fog alakulni a vasút román és magyar hálózata.¹⁵

Egy érdekeltség Szob—Márianosztra—Kóspallag közt motoros vasúti üzemet akar létesíteni. A vállalat élén egyik nagybankunk vasútérdekelt-sége áll.¹⁶

A központi statisztikai hivatal adatai szerint Magyarország *gépjár-műveinek állománya volt:*

	automobil	motorkerékpár	összesen	ebből vidéken
szeptemberben	8.623	251	11.394	34·6 ⁰ / ₁₀
októberben	8.864	268	11.709	35·1 ⁰ / ₁₀

ami az előző hónapok adataival egybevetve, állandó emelkedést és a vidék arányszámának javulását mutatja.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1926. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
m é t e r m á z s a				
szeptemberben	3,415.278	1,504.976	1,613.911	164 712
októberben	4,079.049	1,449.919	1,358.474	122.094

A Budapestre érkezett *hajók* száma volt:

szeptemberben	2.154
októberben	1.766

A Budapestre érkezett *hajók* száma volt:

szeptemberben	22.914,	ezek közül megszállott területről	2.459	külföldi	5.402
októberben	22.859,	« « « «	2.581	«	4.697

¹⁵ Pesti Napló nov. 9.
¹⁶ Az Újság okt. 26.

Szociálpolitika.

A munkások órabére volt a központi statisztikai hivatal kiemutatása szerint (koronában):

	Augusztus	Szeptember [*]	Október
bádogos --- --- ---	7.158	9.933	9.457
asztalos --- --- ---	7.759	7.277	7.749
szabó --- --- ---	8.716	7.849	8.251
közműves --- --- ---	9.709	9.743	10.103
napszámos --- --- ---	6.153	5.776	5.634
gyári munkásnő ---	3.953	3.340	3.053
napszámosnő --- ---	6.101	6.324	5.951

Az 5200/1924. M. E. rendelet 42. §-ának 2. bekezdésében gyökeredző jogánál fogva a népjóléti m. kir. miniszter 11140/1926. N. M. sz. rendeletében a háztulajdonosok szabad rendelkezési jogát 17 községben további intézkedésig, 12 községben pedig 1927. május 1-ig felfüggesztette.

A 67674/1926. K. M. sz. rendelet a gyárakban alkalmazni kívánt gyermekek és fiatalkorúak hatósági orvosi megvizsgálását rendeli el és a munkakönyv kiállítását az orvosi vizsgálat eredményétől teszi függővé. A munkakönyv nélküli fiatalkorú alkalmazását büntető szankcióval sújtja.

A Kereskedelmi Bank igazgatósága elhatározta, hogy az 50%-os nyugdíjakat 55%-ra emeli fel és a jelenleg aktív szolgálatban levőknek 40 évi szolgálat után 100% nyugdíjat biztosít.¹⁷

Ifj. Rác Lajos.

¹⁷ A Bank. II. évf. 10. szám.

Kérelem

a Közgazdasági Szemle előfizetőihez.

A Közgazdasági Szemle régebbi évfolyamai teljesen elfogytak s még egyes számok sem állanak a szerkesztőség és kiadóhivatal rendelkezésére. Ilyen módon a régebbi évfolyamok számainak megküldésére vonatkozó kérélmeket nincs módunkban teljesíteni. Ez annál sajnálatosabb, mert gyakran nagy hazai és külföldi tudományos intézetek és könyvtárak fordulnak hozzánk egy-egy hiányzó szám vagy évfolyam megküldése végett s tudományos és nemzeti érdekek megkívánák, hogy az ilyen kéréseket teljesíthessük. Épen azért azon kéréssel fordulunk a Magyar Közgazdasági Társaság tagjaihoz és előfizetőihez, hogy amennyiben a Közgazdasági Szemle régebbi évfolyamaiból fölös példányaik volnának, illetve amennyiben akár egyes példányokat, akár egész évfolyamokat szíveségből, vagy más példányokkal, vagy egyéb könyvekkel való csere fejében, esetleg térítés ellenében is átengedni szívesek volnának, szíveskedjenek erről K. Nagy Dénes titkárt (I., Budafoki-út 5. II. 8. Tel. J. 31-64.) értesíteni. Az átengedett füzetekért elküldünk. Szükségünk volna a legrégibb évfolyamoktól kezdődőleg a legujabbakig, miután már az 1924. évi számok is tagjainknak évközből való gyors szaporodásánál fogva csaknem mind kifogytak.

Konyhasó

háztartási célra és az
élelmezési ipar részére

Marhasó

gazdaságok,
állattartók részére

Iparsó

mindenféle technikai célra

A Sóelosztó- Bizottságnál

BUDAPEST

V., Vilmos császár-út 26. IV.

TELEFON: 73—42.

1—6

Magyar Posztógyár Részvény-Társaság

CSEPEL-BUDAPEST

Városi iroda: Budapest, V., Mérleg-utca 3.

A városi iroda

telefonjai: 12—05, 35—48.

A gyár telefonja: József 134—21.

A városi iroda sürgőnycíme:

«Textilkonzern Budapest.»

„EXPRESS” szállítványozási, nagyfuvarozási és forgalmi részvénytársaság BUDAPEST.

Központi iroda: V., Béla-utca 2. sz.

Telefon: 39—85 és 30—24.

Sürgőnycim: EXPRESSPED.

Nemzetközi és belföldi szállítások. Gyűjtőforgalmak a bel- és külföld valamennyi állomására. Vámkezelés. Beraktározás. Áruk vételének és eladásának bizományi közvetítése. Helyi fuvarozások átalányárak vagy napibér ellenében. Speciális berendezések gépek, káznok és nagy térfogatú súlyos tárgyak szállítására. — Különleges rendszerített áruforgalom Romániába, Jugoszláviába és a Balkán államokba. 1—2

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Aufsätze

<i>Balás, K.</i> : Sozialpolitische Realität	1
<i>Goldziher, K.</i> : Grundprinzipien der Feuerversicherungs-Statistik	15
<i>Varga, I.</i> : Die Ungleichmässigkeit der ungarischen Landbesitzverteilung und die Bodenreform	25
<i>Gazda, K.</i> : Wirtschaftliche Wirkungen der Bilanzaufwertung	36

Miszellen

Georg Friedrich Knapp (H. F.)	49
Gestaltung der Lebenskosten im Jahre 1925 (Dálnoki-Kováts, E.)	50

Bücherbesprechungen

<i>Gesztehy Nagy, L.</i> : Die Ungarische Ebene (H. F.). — <i>Sebess, D.</i> : Die neuen Agriardemokratien (R-s.). — <i>Weis, I.</i> : Grundsätze der Volksgesundheitspolitik (Varga, S.). — <i>Kerschagl, R.</i> : Einführung in die Methodenlehre der Nationalökonomie (Óvári Papp Z.). — <i>Hantos, Elemér</i> : Die Handelspolitik in Mitteleuropa (Lányi R.). — <i>Lewinsohn, R.</i> : Die Umschichtung der europäischen Vermögen (Nagy D.). — <i>Martin, G.</i> : Les finances publiques de la France et la fortune privée (ifj. Rácz L.). — <i>Gottl-Ottilienfeld, F.</i> : Fordismus? (H. F.). — <i>Isaac, A.</i> : Betriebswirtschaftliche Statistik (Varga I.). — <i>Annuaire International du Travail</i> . Partie I. Organisation Internationale du Travail. Partie II. Organisations Ouvrières (D. A.). — Ausländische Zeitschriften. — Bibliographie	55
--	----

Volkswirtschaftliche Kronik	84
Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	115

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

Directeur:
W. Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Balás, Ch.</i> : La réalité dans la politique sociale	1
<i>Goldziher, Ch.</i> : Les principes fondamentaux de la statistique de l'assurance contre l'incendie	15
<i>Varga, I.</i> : L'inégalité de la distribution des propriétés foncières en Hongrie et la reform agraire	25
<i>Gazda, Ch.</i> : Les conséquences économiques de la reconstruction des bilans en valeur d'or	36

Notes

Georg Friedrich Knapp (H. F.)	49
Les contes de vie en 1925 (Dálnoki-Kováts E.)	50

Revues

<i>Gesztehy Nagy, I.</i> : La grande Plaine Hongroise (H. F.). — <i>Sebess, D.</i> : Les nouvelles democracies agraires (R-s.). — <i>Weis, I.</i> : Principes de la politique d'hygiène publique (Varga, E.). — <i>Kerschagl, R.</i> : Einführung in die Methodenlehre der Nationalökonomie (Óvári Papp Z.). — <i>Hantos Elemér</i> : Die Handelspolitik in Mitteleuropa (Lányi R.). — <i>Lewinsohn, R.</i> : Die Umschichtung der europäischen Vermögen (Nagy D.). — <i>Martin, G.</i> : Les finances publiques de la France et la fortune privée (ifj. Rácz L.). — <i>Gottl-Ottilienfeld, F.</i> : Fordismus? (H. F.). — <i>Isaac, A.</i> : Betriebswirtschaftliche Statistik (Varga I.). — <i>Annuaire International du Travail</i> . Partie I. Organisation Internationale du Travail. Partie II. Organisations Ouvrières (D. A.). — Revue des périodiques étrangères. — Bibliographie	55
--	----

Chronique économique	84
Société Hongroise d'économie politique	115

L. ÉVFOLYAM

1926

69. KÖTET 3-4. SZÁM

MÁRCIUS — ÁPRILIS

HAVA

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Éber Antal</i> : Matlekovits Sándor	121
<i>Neumann Károly</i> : A nagykereskedelmi árak és a vasuti fuvardíjak változásának összefüggése	133
<i>Kuncz Ödön</i> : Az ötven esztendő Kereskedelmi Törvény és annak reformja	143

Közlemények

A részvényjog reformja (<i>Doroghi Ervin, Baumgarten Nándor, Rapoch Jenő, Tihanyi Lajos</i>)	161
Ingó-jelzálogjog külföldön (<i>Tunyogi Szücs Kálmán</i>)	174
Az építőipari törvénytervezet (<i>Mattyasovszky László</i>)	177

Könyvismertetések

<i>Laum, B.</i> : Heiliges Geld (Nagy D.). — <i>Hermann, Fr. B. W.</i> : Staatswirtschaftliche Untersuchungen, 3. Aufl. (Heller F.). — <i>Honegger, H.</i> : Volkswirtschaftliche Gedankenströmungen (Heller F.). — <i>Sommer, L.</i> : Die oesterreichischen Kame-ralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung (Varga I.). — <i>Diehl, K.</i> : Die Diktatur des Proletariats und das Rätesystem, 2. Aufl. (gr. Mailáth J.). — <i>Schneller Károly</i> : Magyarország városi és vidéki népessége (Szádeczky-Kardoss T.). — <i>Zdziechowsky, G.</i> : Les finances de la Pologne en 1924 et 1925 (Blasovszky M.). — <i>Lüddecke, Th.</i> : Das amerikanische Wirtschaftstempo als Bedrohung Europas (Nagy D.). — <i>Czeisel, R.</i> : A banküzem mechanizálása (Szádeczky-Kardoss T.).	179
---	-----

Folyóiratok szemléje

Bankarchiv.—Jahrbücher für Nationalökon. und Statistik.—Schmollers
Jahrbuch.—Weltwirtschaftl. Archiv.—Revue Internationale du Travail

Könyvszemle	213
Magyar Közgazdasági Társaság	216
Közgazdasági krónika	221

1926.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKŐ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Aufsätze

<i>Balás, K.</i> : Sozialpolitische Realität	1
<i>Goldziher, K.</i> : Grundprinzipien der Feuerversicherungs-Statistik	15
<i>Varga, I.</i> : Die Ungleichmässigkeit der ungarischen Landbesitzverteilung und die Bodenreform	25
<i>Gazda, K.</i> : Wirtschaftliche Wirkungen der Bilanzanzwertung	36

Miszellen

Georg Friedrich Knapp (H. F.)	49
Gestaltung der Lebenskosten im Jahre 1925 (Dálnoki-Kováts, E.)	50

Bücherbesprechungen

<i>Gesztehy Nagy, L.</i> : Die Ungarische Ebene (H. F.). — <i>Sebess, D.</i> : Die neuen Agrardemokratien (R-s.). — <i>Weiss, I.</i> : Grundsätze der Volksgesundheitspolitik (Varga, S.). — <i>Kerschagl, R.</i> : Einführung in die Methodenlehre der Nationalökonomie (Óvári Papp Z.). — <i>Hantos, Elemér</i> : Die Handelspolitik in Mitteleuropa (Lányi R.). — <i>Lewinsohn, R.</i> : Die Umschichtung der europäischen Vermögen (Nagy D.). — <i>Martin, G.</i> : Les finances publiques de la France et la fortune privée (ifj. Rác L.). — <i>Gottl-Ottlilienfeld, F.</i> : Fordismus? (H. F.). — <i>Isaac, A.</i> : Betriebswirtschaftliche Statistik (Varga I.). — <i>Annuaire International du Travail</i> . Partie I. Organisation internationale du Travail. Partie II. Organisations Ouvrières (D. A.). — Ausländische Zeitschriften. — Bibliographie	55
--	----

Volkswirtschaftliche Kronik	84
Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	115

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

Directeur:
W. Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Balás, Ch.</i> : La réalité dans la politique sociale	1
<i>Goldziher, Ch.</i> : Les principes fondamentaux de la statistique de l'assurance contre l'incendie	15
<i>Varga, I.</i> : L'inégalité de la distribution des propriétés foncières en Hongrie et la reform agraire	25
<i>Gazda, Ch.</i> : Les conséquences économiques de la reconstruction des bilans en valeur d'or	36

Notes

Georg Friedrich Knapp (H. F.)	49
Les coutes de vie en 1925 (Dálnoki-Kováts E.)	50

Revues

<i>Gesztehy Nagy, I.</i> : La grande Plaine Hongroise (H. F.). — <i>Sebess, D.</i> : Les nouvelles democraties agraires (R-s.). — <i>Weiss, I.</i> : Principes de la politique d'hygiène publique (Varga, E.). — <i>Kerschagl, R.</i> : Einführung in die Methodenlehre der Nationalökonomie (Óvári Papp Z.). — <i>Hantos Elemér</i> : Die Handelspolitik in Mitteleuropa (Lányi R.). — <i>Lewinsohn, R.</i> : Die Umschichtung der europäischen Vermögen (Nagy D.). — <i>Martin, G.</i> : Les finances publiques de la France et la fortune privée (ifj. Rác L.). — <i>Gottl-Ottlilienfeld, F.</i> : Fordismus? (H. F.). — <i>Isaac, A.</i> : Betriebswirtschaftliche Statistik (Varga I.). — <i>Annuaire International du Travail</i> . Partie I. Organisation internationale du Travail. Partie II. Organisations Ouvrières (D. A.). — Revue des périodiques étrangers. — Bibliographie	55
--	----

Chronique économique	84
Société Hongroise d'économie politique	115

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Éber Antal</i> : Matlekovits Sándor	121
<i>Neumann Károly</i> : A nagykereskedelmi árak és a vasuti fuvardíjak változásának összefüggése	133
<i>Kuncz Ödön</i> : Az ötven esztendő Kereskedelmi Törvény és annak reformja	143

Közlemények

A részvényjog reformja (<i>Doroghi Ervin, Baumgarten Nándor,</i> <i>Rapoch Jenő, Tihanyi Lajos</i>)	161
Ingó-jelzálogjog külföldön (<i>Tunyogi Szücs Kálmán</i>)	174
Az építőipari törvénytervezet (<i>Mattyasovszky László</i>)	177

Könyvismertetések 179

Laum, B.: Heiliges Geld (Nagy D.). — *Hermann, Fr. B. W.*: Staatswirtschaftliche Untersuchungen, 3. Aufl. (Heller F.). — *Honegger, H.*: Volkswirtschaftliche Gedankenströmungen (Heller F.). — *Sommer, L.*: Die oesterreichischen Kame-
ralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung (Varga I.). — *Diehl, K.*: Die
Diktatur des Proletariats und das Rätessystem, 2. Aufl. (gr. Mailáth J.). —
Schneller Károly: Magyarország városi és vidéki népessége (Szádeczky-Kardoss
T.). — *Zdziechowsky, G.*: Les finances de la Pologne en 1924 et 1925
(Blasovszky M.). — *Lüddecke, Th.*: Das amerikanische Wirtschaftstempo als
Bedrohung Europas (Nagy D.). — *Czeisel, R.*: A banküzem mechanizálása
(Szádeczky-Kardoss T.).

Folyóiratok szemléje 205

Bankarchiv.—Jahrbücher für Nationalökon. und Statistik.—Schmollers
Jahrbuch.—Weltwirtschaftl. Archiv.—Revue Internationale du Travail

Könyvszemle 213

Magyar Közgazdasági Társaság 216

Közgazdasági krónika 221

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ivnyi terjedelemben hirdetési függelékkal.

Előfizetési ára egész évre 300.000 kor.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉnek szánt közlemé-
nyek HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Múgyetem-rakpart 3). Telefon : József 9—46. ::**

**Segédszerkesztő : K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára (I., Budafoki-út 5).
Telefon : József 31—64.**

Kérelem

a Közgazdasági Szemle előfizetőihez.

A Közgazdasági Szemle régebbi évfolyamai teljesen elfogytak s még egyes számok sem állanak a szerkesztőség és kiadóhivatal rendelkezésére. Ilyen módon a régebbi évfolyamok számainak megküldésére vonatkozó kérelmeket nincs módunkban teljesíteni. Ez annál sajnálatosabb, mert gyakran nagy hazai és külföldi tudományos intézetek és könyvtárak fordulnak hozzánk egy-egy hiányzó szám vagy évfolyam megküldése végett s tudományos és nemzeti érdekek megkívánnák, hogy az ilyen kéréseket teljesíthessük. Épen azért azon kéréssel fordulunk a Magyar Közgazdasági Társaság tagjaihoz és előfizetőihez, hogy amennyiben a Közgazdasági Szemle régebbi évfolyamaiból fölös példányaik volnának, illetve amennyiben akár egyes példányokat, akár egész évfolyamokat szíveségből, vagy más példányokkal, vagy egyéb könyvekkel való csere fejében, esetleg térítés ellenében is átengedni szívesek volnának, szíveskedjenek erről K. Nagy Dénes főtítkárt (I., Budafoki-út 5. II. 8. Tel. J. 31-64.) értesíteni. Az átengedett füzetekért elküldünk. Szükségünk volna a legrégibb évfolyamoktól kezdődőleg a legujabbakig, miután már az 1924. évi számok is tagjainknak évközből való gyors szaporodásánál fogva csaknem mind kifogytak.

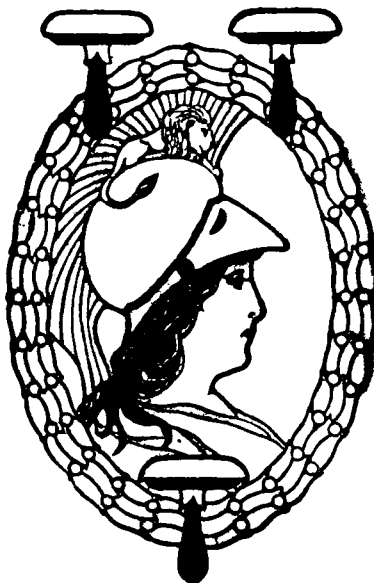
**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros
címére küldendők (IX., Ferenc-körút 39.).**

PALLAS

**IRODALMI ÉS NYOMDAI
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BUDAPEST**

V., HONVÉD-U. 10.

TELEFON 5-67, 5-68, 5-69

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Aufsätze

<i>Éber, A.</i> : Alexander von Matlekovits	121
<i>Neumann, K.</i> : Einfluss der Eisenbahntarife auf die Grosshandelspreise	133
<i>Kuncz, E.</i> : Das fünfzigjährige Handelsgesetzbuch und seine Reform	143

Miszellen

Die Reform des Aktienrechts (<i>Doroghi, E., Baumgarten, F., Rapoch, E., Tihanyi, Z.</i>)	161
Das Hypothekenrecht auf Mobilien im Auslande (<i>Tunyogi Szűcs, K.</i>)	174
Der Entwurf des neuen Baugesetzes (<i>Mattyasovszky L.</i>)	177

Bücherbesprechungen

<i>Laum, B.</i> : Heiliges Geld (Nagy D.). — <i>Hermann, Fr. B. W.</i> : Staatswirtschaftliche Untersuchungen, 3. Aufl. (Heller F.). — <i>Honegger, H.</i> : Volkswirtschaftliche Gedankenströmungen (Heller F.). — <i>Sommer, L.</i> : Die oesterreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung (Varga I.). — <i>Diehl, K.</i> : Die Diktatur des Proletariats und das Rätesystem 2. Aufl. (gr. Mailáth J.). — <i>Schneller, K.</i> : Die städtische und Landbevölkerung Ungarns (Szádeczky-Kardoss T.). — <i>Zdziechowsky, G.</i> : Les finances de la Pologne en 1924 et 1925 (Blasovszky M.). — <i>Lüddecke, Th.</i> : Das amerikanische Wirtschaftstempo als Bedrohung Europas (Nagy D.). — <i>Czeisel, R.</i> : Mechanisierung des Bankbetriebes (Szádeczky-Kardoss T.).	179
---	-----

Ausländische Zeitschriften

	205
--	-----

Bibliographie

	213
--	-----

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft

	116
--	-----

Volkswirtschaftliche Kronik

	221
--	-----

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

Directeur:
W. Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Éber, A.</i> : Alexandre Matlekovits	121
<i>Neumann, Ch.</i> : L'influence des tarifs des chemins de fer sur les prix de grand commerce	133
<i>Kuncz, E.</i> : Le cinquantenaire du Code de Commerce et sa reforme	143

Notes

La reforme du droit actionnaire. (<i>Doroghi, E., Baumgarten, F., Rapoch, E., Tihanyi Z.</i>)	161
Le droit de hypothèque mobil en étranger (<i>Tunyogi Szűcs, K.</i>)	174
Le nouveau projet de loi de construction (<i>Mattyasovszky L.</i>)	177

Revue

<i>Laum, B.</i> : Heiliges Geld (Nagy D.). — <i>Hermann, Fr. B. W.</i> : Staatswirtschaftliche Untersuchungen, 3. Aufl. (Heller F.). — <i>Honegger, H.</i> : Volkswirtschaftliche Gedankenströmungen (Heller F.). — <i>Sommer, L.</i> : Die oesterreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung (Varga I.). — <i>Diehl, K.</i> : Die Diktatur des Proletariats und das Rätesystem, 2. Auf. (gr. Mailáth J.). — <i>Schneller, Ch.</i> : La population des villes et de la campagne en Hongrie (Szádeczky-Kardoss T.). — <i>Zdziechowsky, G.</i> : Les finances de la Pologne en 1924 et 1925 (Blasovszky M.). — <i>Lüddecke, Th.</i> : Das amerikanische Wirtschaftstempo als Bedrohung Europas (Nagy D.). — <i>Czeisel, K.</i> : La mechanisation des banques (Szádeczky-Kardoss T.).	179
---	-----

Revue des Revues

	205
--	-----

Bibliographie

	213
--	-----

Société Hongroise d'économie politique

	216
--	-----

Chronique économique

	221
--	-----

MÁJUS — JUNIUS

HAVA

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Heller Farkas</i> : Támadások a közgazdaságtan néhány alaptétele ellen	253	π. 1
<i>Dréhr Imre</i> : A munkahiány esetére szóló biztosítás	265	π. 5
<i>Pap Dezső</i> : Jegyzetek a munkanélküliség elleni biztosítás kérdéséhez	277	»
<i>Urbanovich G. Zoltán</i> : Budapest városi-vasúti problémái és a Beszkárt	291	π. 10

Közlemények

Knut Wicksell (1851—1926) (H. F.)	309	π. 1
Robert Zuckerkandl (1856—1926) (H. F.)	310	»
Richard van der Borgh (1861—1926) (H. F.)	310	»
A fizetésképtelenségi válságról (<i>György Ernő</i>)	311	»
A szegedi kereskedelmi és iparkamara pályázata	317	

Könyvismertetések 318

Mauss, M.: Essai sur le Don, Forme archaïque de l'Echange (Nagy Dénes). — *Heller, W.*: Nationalökonomie (Kováts Ferenc). — *Hantos, E.*: Das Kulturproblem in Mitteleuropa (Lányi R.). — *Mitzakis, M.*: Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations (Szádeczky-Kardoss, T.). — *Kovrig, B.*: Az új Oroszország 1917—1926 (Trócsányi György). — *Krolopp, H.*: A szeszadótörvények befolyása a szeszipar fejlődésére. (Varga I.) — A m. kir. kormány jelentése 1913—1918. évi működéséről (H.). — *Cohen, A.*: Besteuerung und Geldentwertung (Lányi R.). — *Reibnitz, K.*: Amerikas internationale Kapitalwanderungen (Varga I.). — *Berger, E.*: Arbeitsmarktpolitik (Br. V.).

Folyóiratok szemléje 333

Könyvszemle 341

Magyar Közgazdasági Társaság π. 5 h., π. 11. g. 1. 344

Tanácskozmány a munkahiány esetére szóló biztosításról (Andor Endre, Fenyő Miksa, Gál Benő, Balogh Andor, Kovács Norbert, Pap Dezső, Bakonyi Pál, Kovrig Béla, Knob Sándor, Györki Imre, Latinák Jenő, Dréhr Imre, Eber Antal) 345

Világ gazdasági visszapillantás az 1925. évre (Zelovich László) 360 π. 2

Közigazdasági krónika (Varga István) 380

1926.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKŐ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 60.000 K

^A **KÖZGAZDASÁGI SZEMLE**

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ivnyi terjedelemben hirdetési függelékkal.

Előfizetési ára egész évre 300.000 kor.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLEnek szánt közlemé-
nyek **HELLER FARKAS** szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::

Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára (I., Budafoki-út 5).
Telefon: József 31—64.

Kérelem

a Közgazdasági Szemle előfizetőihez.

A Közgazdasági Szemle régebbi évfolyamai teljesen elfogytak s még egyes számok sem állanak a szerkesztőség és kiadóhivatal rendelkezésére. Ilyen módon a régebbi évfolyamok számainak megküldésére vonatkozó kérelmeket nincs módunkban teljesíteni. Ez annál sajnálatosabb, mert gyakran nagy hazai és külföldi tudományos intézetek és könyvtárak fordulnak hozzánk egy-egy hiányzó szám vagy évfolyam megküldése végett s tudományos és nemzeti érdekek meg kívánnák, hogy az ilyen kéréseket teljesíthessük. Épen azért azon kéréssel fordulunk a Magyar Közgazdasági Társaság tagjaihoz és előfizetőihez, hogy amennyiben a Közgazdasági Szemle régebbi évfolyamaiból fölös példányaik volnának, illetve amennyiben akár egyes példányokat, akár egész évfolyamokat szíveseségből, vagy más példányokkal, vagy egyéb könyvekkel való csere fejében, esetleg térítés ellenében is átengedni szívesek volnának, szíveskedjenek erről **K. Nagy Dénes** főtítkárt (I., Budafoki-út 5. II. 8. Tel. J. 31-64.) értesíteni. Az átengedett füzetekért elküldünk. Szükségünk volna a legrégibb évfolyamoktól kezdődőleg a legujabbakig, miután már az 1924. évi számok is tagjainknak évközből való gyors szaporodásánál fogva csaknem mind kifizogtak.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpenztáros
címére küldendők (IX., Ferenc-körút 39.).

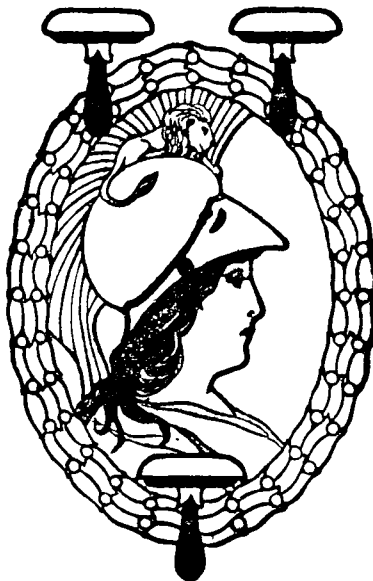
PALLAS

**IRODALMI ÉS NYOMDAI
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG**

BUDAPEST

V., HONVÉD-U. 10.

TELEFON 5-67, 5-68, 5-69

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Aufsätze

Heller, W.: Angriffe gegen einige Grundsätze der Volkswirtschaftslehre	253
Dréhr, I.: Die Versicherung gegen Arbeitslosigkeit	265
Pap, D.: Bemerkungen zur Frage der Versicherung gegen Arbeitslosigkeit	277
Urbanovich, G. Z.: Die Strassenbahnprobleme der Stadt Budapest und die «Besz-kárt» A. G.	291

Miszellen

Knut Wicksell (1851—1926) (H. F.)	309
Robert Zuckerkandl (1856—1926) (H. F.)	310
Richard van der Borgh (1861—1926) (H. F.)	310
Die Insolvenzenkrise (György E.)	311
Preisausschreiben der Szegediner Handels- und Gewerbekammer	317

Bücherbesprechungen

Mauss, M.: Essai sur le Don, Forme archaïque de l'Échange (Nagy D.). — Heller, W.: Nationalökonomie (Kováts F.). — Hantos, E.: Das Kulturproblem in Mitteleuropa (Lányi R.). — Mitzakis, M.: Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations (Szádeczky-Kardoss, T.). — Kovrig, B.: Das neue Russland 1917—1926 (Trócsányi, Gy.). — Krolopp, H.: Einfluss der Spiritussteuergesetzen auf die Entwicklung der Spiritusindustrie (Varga, I.). — Bericht der k. ung. Regierung von den Jahren 1913—18. (H.). — Cohen, A.: Besteuerung und Geldentwertung (Lányi R.). — Reibnitz, K.: Amerikas internationale Kapitalwanderungen (Varga I.). — Berger, E.: Arbeitsmarktpolitik (Br. V.)	318
--	-----

Ausländische Zeitschriften	333
-----------------------------------	-----

Bibliographie	341
----------------------	-----

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	344
---	-----

Beratung über die Versicherung gegen Arbeitslosigkeit (Andor E., Fenyő M., Gál B., Balogh A., Kovács N., Pap D., Bakonyi P., Kovrig B., Knob S., Györki E., Latinák E., Dréhr E., Éber A.)	345
---	-----

Rückblick auf die Weltwirtschaft im Jahre 1925 (Zelovich L.)	360
---	-----

Volkswirtschaftliche Kronik (Varga I.)	380
---	-----

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

Directeur:
W. Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

Heller, W.: Attaques contre quelques doctrines fondamentales de l'économie politique	253
Dréhr, E.: L'assurance contre le chômage involontaire	265
Papp, D.: Remarques sur la question de l'assurance contre le chômage involontaire	277
Urbanovich G. L.: Les problèmes des tramways de Budapest et la Soc. an. «Beszkárt»	291

Notes

Knut Wicksell (1851—1926) (H. F.)	309
Robert Zuckerkandl (1856—1926) (H. F.)	310
Richard van der Borgh (1861—1926) (H. F.)	310
La crise de l'insolvabilité (György, A.)	311
Concours de la Chambre de Commerce de Szeged	317

Revue	318
--------------	-----

Mauss, M.: Essai sur le Don, Forme archaïque de l'Échange (Nagy D.). — Heller, W.: Nationalökonomie (Kováts F.). — Hantos, E.: Das Kulturproblem in Mitteleuropa (Lányi R.). — Mitzakis, M.: Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations (Szádeczky-Kardoss, T.). — Kovrig, B.: La nouvelle Russie 1917—1926 (Trócsányi, Gy.). — Krolopp, H.: L'influence des droits sur l'Alcool au point de vue du développement de l'industrie de distillation. (Varga I.). — Rapport du gouvernement royal Hongrois sur les années 1913—18. (H.). — Cohen, A.: Besteuerung und Geldentwertung (Lányi R.). — Reibnitz, K.: Amerikas internationale Kapitalwanderungen (Varga I.). — Berger, E.: Arbeitsmarktpolitik (Br. V.)	333
--	-----

Revue des Revues	341
-------------------------	-----

Bibliographie	344
----------------------	-----

Société Hongroise d'économie politique

Enquête sur l'assurance contre le chômage involontaire (Andor E., Fenyő M., Gál B., Balogh A., Kovács N., Pap D., Bakonyi P., Kovrig B., Knob S., Györki E., Latinák E., Dréhr E., Éber A.)	345
--	-----

L'économie mondiale en 1925 (Zelovich L.)	360
--	-----

Chronique économique (Varga I.)	380
--	-----

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Szigeti Gyula</i> : Magyarország nemzetközi gazdasági kapcsolatai az 1924. évi fizetési mérleg alapján	405
<i>Balás Károly</i> : A munkanélküli biztosítás javasolt módja	418
<i>Domány Gyula</i> : Bankpolitika, különös tekintettel a hitelpolitikára	432
<i>Nagy Dénes</i> : Filozófia a közgazdaságtanban	459

Közlemények

Báró Wieser Frigyes (H. F.)	473
Edgeworth Francis Isidor (H. F.)	477
Társadalompolitikai szakértekezlet	478

Könyvismertetések

	480
--	-----

Gide, Ch.: Anfangsgründe der Volkswirtschaftslehre (H. F.). — *Weinberger, O.*: Die Grenznutzenschule (H. F.). — *Leroy, O.*: Essai d'introduction critique à l'étude de l'économie primitive (Nagy D.). — *Liefmann, R.*: Vom Reichtum der Nationen (Lányi R.). — *Bergmann, C.*: Der Weg zur Reparation (Csikay P.). — *Dr. v. Ungern-Sternberg, R.*: Die Industriegemeinschaft (Scheibler H.). — *Ingold, W.*: Zur Grundlegung der Geldwerttheorie (Andreich J.). — *Sieiner, F.*: Notenbankpolitik und staatliche Anleihepolitik in den österreich-ungarischen Nachfolgestaaten (Lányi R.). — *Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1926* (Lányi R.). — Beküldött könyvek jegyzéke.

Külföldi folyóiratok szemléje	498
-------------------------------	-----

Könyvszemle	505
-------------	-----

Világ gazdasági visszapillantás az 1925. évre (Zelovich László)	508
---	-----

Közgazdasági krónika (Varga István)	529
-------------------------------------	-----

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ívnyi terjedelemben hirdetési függelékekkel.

Előfizetési ára egész évre 300.000 kor.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLEnek szánt közlemé-
nyek **HELLER FARKAS** szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::

Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára (I., Budafoki-út 5).
Telefon: József 31—64.

Kérelem

a Közgazdasági Szemle előfizetőihez.

A Közgazdasági Szemle régebbi évfolyamai teljesen elfogytak s még egyes számok sem állanak a szerkesztőség és kiadóhivatal rendelkezésére. Ilyen módon a régebbi évfolyamok számainak megküldésére vonatkozó kérelmeket nincs módunkban teljesíteni. Ez annál sajnálatosabb, mert gyakran nagy hazai és külföldi tudományos intézetek és könyvtárak fordulnak hozzánk egy-egy hiányzó szám vagy évfolyam megküldése végett s tudományos és nemzeti érdekek megkívánnák, hogy az ilyen kéréseket teljesíthessük. Éppen azért azon kéréssel fordulunk a Magyar Közgazdasági Társaság tagjaihoz és előfizetőihez, hogy amennyiben a Közgazdasági Szemle régebbi évfolyamaiból fölös példányaik volnának, illetve amennyiben akár egyes példányokat, akár egész évfolyamokat szíveségből, vagy más példányokkal, vagy egyéb könyvekkel való csere fejében, esetleg térítés ellenében is átengedni szívesek volnának, szíveskedjenek erről **K. Nagy Dénes főtítkárt** (I., Budafoki-út 5. II. 8. Tel. J. 31-64.) értesíteni. Az átengedett füzetekért elküldünk. Szükségünk volna a legrégibb évfolyamoktól kezdődőleg a legújabbakig, miután már az 1924. évi számok is tagjainknak évközben való gyors szaporodásánál fogva csaknem mind kifogytak.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros
címére küldendők (IX., Ferenc-körút 39.).**

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

Directeur:
W. Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Szigeti, J.</i> : Les relations économiques internationales de la Hongrie sur la base de la balance des comptes de l'année 1924	405
<i>Balás, Ch.</i> : Le projet de l'assurance contre le chômage involontaire	418
<i>Domány, J.</i> : La politique des banques et la question du crédit	432
<i>Nagy, D.</i> : Philosophie dans l'économie politique	459

Notes

Baron Friedrich von Wieser (H. F.)	473
Francis Isidor Edgeworth (H. F.)	477
Un congrès de politique sociale	478

Revue

Gide, Ch.: Anfangsgründe der Volkswirtschaftslehre (H. F.). — *Weinberger, O.*: Die Grenznutzenschule (H. F.) — *Leroy, O.*: Essai d'introduction critique à l'étude de l'économie primitive (Nagy D.). — *Liefmann, R.*: Vom Reichtum der Nationen (Lányi R.). — *Bergmann, C.*: Der Weg zur Reparation (Csikay P.). — *Dr. v. Ungern-Sternberg R.*: Die Industriegemeinschaft (Scheibler, H.). — *Ingold, W.*: Zur Grundlegung der Geldwerttheorie (Andreich J.). — *Steiner, F.*: Notenbankpolitik und staatliche Anleihepolitik in den österreich-ungarischen Nachfolgestaaten (Lányi R.). — *Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1926* (Lányi R.)

Revue des Revues

Bibliographie

L'économie mondiale en 1925 (Zelovich L.)

Chronique économique (Varga I.)

JAHRGANG L
JULI—AUGUST 1926
BAND 69, HEFT 7—8

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Aufsätze

<i>Szigeti, J.</i> : Ungarns internationale volkswirtschaftliche Verbindungen auf Grund der Zahlungsbilanz vom Jahre 1924 ...	405
<i>Balás, K.</i> : Das Projekt der Versicherung gegen Arbeitslosigkeit	418
<i>Domány, J.</i> : Bankpolitik, mit besonderer Rücksicht auf die Kreditfrage ...	482
<i>Nagy, D.</i> : Philosophie in der Volkswirtschaftslehre ...	459

Miszellen

Baron Friedrich von Wieser (<i>H. F.</i>) ...	473
Francis Isidor Edgeworth (<i>H. F.</i>) ...	477
Socialpolitischer Kongress ...	478

Bücherbesprechungen ... 480

Gide, Ch.: Anfangsgründe der Volkswirtschaftslehre (*H. F.*) — *Weinberger, O.*: Die Grenznutzenschule (*H. F.*) — *Leroy, O.*: Essai d'introduction critique à l'étude de l'économie primitive (*Nagy D.*) — *Liefmann R.*: Vom Reichtum der Nationen (*Lányi R.*) — *Bergmann, C.*: Der Weg zur Reparation (*Csikay P.*) — *Dr. v. Ungern-Sternberg R.*: Die Industriegemeinschaft (*Scheibler H.*) — *Ingold, W.*: Zur Grundlegung der Geldwerttheorie (*Andreich J.*) — *Steiner, F.*: Notenbankpolitik und staatliche Anleihepolitik in den österreich-ungarischen Nachfolgestaaten (*Lányi R.*) — *Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1926* (*Lányi R.*).

Ausländische Zeitschriften ... 498

Bibliographie ... 505

Rückblick auf die Weltwirtschaft im Jahre 1925 (Zelovich L.) ... 508

Volkswirtschaftliche Kronik (Varga St.) ... 529

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

Navratil Ákos: Az ipari bizottságok és a munkaközösségek	Π. 11. 6. 1	553
Varga István: Tőke és infláció	Π. 5. c	562
Andor Endre: A pályaválasztási tanács szervezése	Π. 11. 9. 1	589
Tonelli Sándor: Az európai gazdasági hegemonia válsága	Π. 2	602

Közlemények

Az angol szénstrájk (Havas J.)	Π. 11. 9	607
Országos Társadalompolitikai Értekezlet (K. B.)	Π. 1. 2	613
Verein für Sozialpolitik)	616

Könyvismertetések 620

Amonn, Alfréd: Grundzüge der Volkswohlslandslehre (Heller F.). — Cassel, Gustav: Grundgedanken der theoretischen Ökonomi (Kovács F.). — *Kereskedelmünk és iparunk az 1925. évben.* A Budapesti Ker. és Iparkamara jelentése (Nagy D.). — *Jelentés a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének 1925. évi működéséről* (Szádeczky-Kardoss T.). — Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája (ifj. Rácz L.). — Caillaux, Joseph: Ma Doctrine (Csikay P.). — Truchy, Henry: Les Finances de guerre de la France (Csikay P.). — *Die deutschen Banken im Jahre 1924* (Szádeczky-Kardoss T.). — Pásztor Mihály: Budapest zsebe (Domány Gy.). — Simons, A. N.: Social forces in American history (Viener, A.). — Baudhuin, F.: La structure économique de la Belgique (Viener, A.). — Beküldött könyvek jegyzéke.

Folyóiratok szemléje	639
Magyar Közgazdasági Társaság	645
Világgazdasági visszapillantás az 1925. évre (Zelovich L.)	648
Közgazdasági Krónika (ifj. Rácz L.)	665
Adalékok a magyar szociálpolitikai bibliográfiához	685

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ívnvi terjedelemben hirdetési függelékkal.

Előfizetési ára egész évre 300.000 kor.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemé-
nyek HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::**

**Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: József 31—64.**

Közgazdasági Könyvtár

Kiadja

a Magyar Közgazdasági Társaság.

I. kötet: Dr. Óvári Papp Zoltán: A jegybankok
viszonya az államhoz. Éber Antal elő-
szavával. Ára 5 pengő.

II. kötet: Dr. Künsztler Zoltán: A gabona-
vámok hatása. Fellner Frigyes előszavával.
Ára 5 pengő.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros
címére küldendők. (IX., Ferenc-körut 39.)**

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

Directeur :
W. Heller

SOMMAIRE :

Dissertations

<i>Navratil, Á.</i> : Commissions industrielles et communautés de travail	553
<i>Varga, E.</i> : Inflation et capital	562
<i>Andor, E.</i> : L'organisation du Conseil pour le choix de vocation	589
<i>Tonelli, S.</i> : La crise de la prépondérance économique de l'Europe	602

Notes

La grève des mineurs anglais (<i>Havas E.</i>)	607
Congrès national de politique sociale (<i>K. B.</i>)	613
Verein für Sozialpolitik	616

Revue	620
--------------	-----

Amonn, Alfréd: Grundzüge der Volkswohlstandslehre (Heller F.).
Cassel, Gustav: Grundgedanken der theoretischen Ökonomie (Kovács F.). — *Rapport de la Chambre de commerce de Budapest de l'année 1925* (Nagy D.). — *Rapport de l'Association Nationale des Banques et des Caisses d'Épargne de l'Année 1925* (Szádeczky-Kardoss T.). — *Ottlik, L.*: Philosophie de science sociale (Rácz L.). — *Caillaux, Joseph*: Ma Doctrine (Csikay P.). — *Truchy, Henry*: Les Finances de guerre de la France (Csikay P.). — *Die deutschen Banken im Jahre 1924* (Szádeczky-Kardoss T.). — *Pásztor, M.*: La bourse de Budapest (Domány Gy.). — *Simons, A. N.*: Social forces in American history (Viener, A.). — *Baudhuin, F.*: La structure économique de la Belgique (Viener, A.). — Liste des livres envoyés à la rédaction.

Revue des Revues	639
Société Hongroise d'Économie politique	645
L'économie mondiale en 1925 (Zelovich L.)	648
Chronique économique (Rácz L.)	665
Bibliographie de politique sociale	685

JAHRGANG L
SEPTEMBER—OKTOBER 1926
BAND 69, HEFT 9—10

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Studien

<i>Navratil, A.</i> : Gewerbe-Ausschüsse und Arbeitsgemeinschaften	553
<i>Varga, E.</i> : Kapital und Inflation	562
<i>Andor, E.</i> : Organisation der Ratgebung für Berufswahl	589
<i>Tonelli, S.</i> : Die Krise der europäischen wirtschaftlichen Hegemonie	602

Miscellen

Der Streik der englischen Kohlenbergwerkarbeiter (<i>Havas J.</i>)	607
Sozialpolitischer Landes-Congress (<i>K. B.</i>)	613
Verein für Sozialpolitik	616

Bücherbesprechungen

<i>Amonn, Alfréd</i> : Grundzüge der Volkswohlfstandslehre (Heller F.). — <i>Cassel, Gustav</i> : Grundgedanken der theoretischen Ökonomie (Kovács F.). — Bericht des Budapester Handels- und Gewerkekammern über Handel und Gewerbe in Ungarn im Jahre 1925 (Nagy D.). — Bericht des ung. Landes-Vereines der Banken und Sparkassen im Jahre 1925 (Szádeczky-Kardoss, T.). — <i>Ottlik, L.</i> : Philosophie der Gesellschaftslehre (Rácz L.). — <i>Caillaux, Joseph</i> : Ma Doctrine (Csikay P.). — <i>Truchy, Henry</i> : Les Finances de guerre de la France (Csikay P.). — <i>Die deutschen Banken im Jahre 1924</i> (Szádeczky-Kardoss, T.). — <i>Pásztor, M.</i> : Der Geldsack von Budapest (Domány J.). — <i>Simons, A. N.</i> : Social forces in American history (Viener, A.). — <i>Baudhuin, F.</i> : La structure économique de la Belgique (Viener, A.). — Eingesandte Bücher.	639
---	-----

Ausländische Zeitschriften

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	645
--	-----

Rückblick auf die Weltwirtschaft im Jahre 1925

(Zelovich L.)	648
---------------	-----

Volkswirtschaftliche Kronik (Rácz, L.)	665
--	-----

Beiträge zur ungarischen Bibliographie der Sozialpolitik	685
--	-----

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Hantos Elemér</i> : A világgazdasági konferencia ... <i>III.1a</i> ...	713	33.06
<i>Surányi-Unger Tivadar</i> : Az újabb közgazdasági elméletek bölcséleti alapjairól ... <i>III.1</i> ...	736	33.01
<i>Kovrig Béla</i> : Rationalismus a gazdaságpolitikában ... <i>III.1</i> ...	758	33.01
<i>Körmendy József</i> : A m. kir. postatakarékpénztár szerepe a közpénzek kezelésében ... <i>III.5.d</i> ...	771	332.22
<i>Havas Jenő</i> : Az angol szakszervezetek és az általános sztrájk következményei ... <i>III.11.f</i> ...	785	331.88 331.89

Közlemények

A pénzügyintézetek valuta- és értékpapírtárcája az infláció idején (<i>Hajdrik S.</i>)	796	<i>III.5.d</i>
A magyar gazdasági statisztika kiépítése (<i>Hajdrik S.</i>)	802	<i>III.4</i>

Könyvismertetések

<i>Popovics Sándor</i> : A pénz sorsa a háborúban (<i>Éber A.</i>). — <i>Illyefalvi I. Lajos</i> : Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve XIV. évf. 1926. (<i>Laky D.</i>). — <i>Barca Imre</i> : Valuta- és ártáblázatok (<i>Laky D.</i>). — <i>Illyefalvi Vitéz Géza</i> : Államháztartástan (<i>Laky D.</i>). — <i>Hennyey Vilmos</i> : A magyar posta története (<i>Laky D.</i>). — <i>Br. v. Toronyay G. H.</i> : Die Bodenreform und ihre Wirkung auf die Entwicklung der ungarischen Landwirtschaft (<i>Mattyasovszky M.</i>). — <i>Tschajanoff A. W.</i> : Die Landwirtschaft des Sowjetbundes (<i>Mattyasovszky M.</i>). — <i>Hastings Lyon</i> : Investment (<i>Buday J.</i>). — <i>Dalberg R.</i> : Deutsche Währungs- und Kreditpolitik 1923—26. (<i>Balogh T.</i>). — <i>Chaddock, R. E.</i> : Principles and Methods of statistics (<i>Viener A.</i>). — <i>Robertson</i> : Das Geld (<i>Balogh T.</i>).	830
---	-----

Folyóiratok szemléje ...	830
Könyvszemle ...	836
Magyar Közgazdasági Társaság ...	839
Közigazdasági Krónika (íjf. Rác L.) ... <i>III.2</i> ...	841

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület

igazgatósága 1927 február 9-én tartott ülésében megállapította az 1926. üzletév mérlegét, amely 22¹/₂ milliárd K tiszta nyereséggel zárul és elhatározta, hogy a február hó 26-án tartandó 87. rendes közgyűlésnek javasolni fogja, hogy ezen nyereségből 2 milliárd K a rendes tartalékalapra, 2 milliárd K az egyesületi nyugdijalapra, 1 milliárd K a tisztviselők külön jutalmazására fordíttassék, osztalékképen pedig a tavalyi 100.000 K-val szemben 125.000 K, vagyis 10 P kerüljön kifizetésre, míg 507 millió K új számlára vitessék elő.

Elhatározta továbbá az igazgatóság azt is, hogy a közgyűlésnek az egyesület 12.500.000 P alaptőkéjének 35 000 darab részvény kibocsátása után 16.000.000 P-re leendő felemelésére fog javaslatot tenni olyképen, hogy a fel nem osztható töredéktől eltekintve, a kibocsátásra kerülő részvények 4 : 1 arányban a régi részvényeseknek ajánltassanak fel. A kibocsátási árfolyam későbbi megállapítás tárgyát fogja képezni. A tőkefelemelésre a jelenlegi időpontot azért tartotta alkalmasnak az igazgatóság, mert azon nagy feladatokra való tekintettel, amelyek az intézetre Magyarország közgazdasági ujjaszületése során várnak, saját tőkében is kellő anyagi felkészültséget kíván teremteni, viszont a tőkeemelés mérvére befolyással volt az is, hogy régi részvényeseinek és a piacnak felvevőképességét nem óhajtja a multhatatlanul szükségesnél nagyobb mértékben igénybevenni.

Az intézet mérlege további nagyarányú örvendetes fejlődésről tesz tanubizonyságot, amennyiben a könyvecskékre elhelyezett betétek 77%-kal 313,294.623 313,72 K-ról 554.973.126 851,89 K-ra, a folyószámlán elhelyezett tőkék 576.411.610.428,49 K-ról 698 949.305.289,93 K-ra, az intézetnél elhelyezett összes tőkék pedig 889.706.233.742,21 K-ról 1.253.922.432.141,82 K-ra emelkedtek. A váltótárca álladék 733.522.640.990 K-t tesz és a tavalyihoz képest 262.452.985.077,63 K emelkedést tüntet fel. Különösen nagymérvű fellendülés volt észlelhető a jelzálog és községi kölcsönüzletben és az eddig ily címen folyósításra került törlesztéses kölcsönök összege 171.260.525.875 K-ra rug. A pénztárforgalom a tavalyi 8.269.300.285.156,35 K-val szemben 11.434.190.205.143,33 K, az összes forgalom pedig 61.425.676.516.815,76 K-t tett az 1925. évi 41.973.711.234.542,62 K-val szemben, míg az egyesület saját és a reábizott idegen tőkék összege 1.667.837.852.202,63 K-t tesz. Tekintettel egyrészt arra, hogy az egyesület értékpapírtárcája a tavalyinál nem magasabb árfolyamokon képezte mérlegelés tárgyát, másrészt, hogy a tárcájában lévő értékpapírok árfolyama a lefolyt évben tekintélyes emelkedést mutat, ez a körülmény, ugyisintén az intézet egyéb vagyontárgyaiban beállott érték-emelkedés a latens tartalékoknak nagyobb mérvű növekedését eredményezte.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ívnyi terjedelemben hirdetési függelékekkel.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők :: (I. Műgyetem-rakpart 3). Telefon : József 9—46. ::

**Segédszerkesztő : K. NAGY DÉNES, a Magyar Közgazdasági Társaság főtítkára. (I. Budafoki-út 5.)
Telefon : József 31—64.**

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

Directeur :
W. Heller

SOMMAIRE :

Dissertations

<i>Hantos, E.</i> : La conférence d'économie mondiale	713
<i>Surányi-Unger, Th.</i> : Fondements philosophiques des théories économiques modernes	736
<i>Kovrig, B.</i> : Rationalisme dans la politique économique	758
<i>Körmendy, J.</i> : Le rôle de la Caisse d'épargne de la Poste royale Hongroise dans le maniement des argents publiques... ..	771
<i>Havas, E.</i> : Les syndicats des ouvriers anglais et les conséquences de la grève générale	785

Notes

Changes et valeurs dans les caisses des Instituts financiers pendant l'inflation (<i>Hajdrik, A.</i>)	796
La fondation de la statistique économique Hongroise (<i>Hajdrik, A.</i>)	802

Revue	805
---------------------	-----

Popovics, A.: Le sort de la monnaie dans le guerre (Éber, A.). — *Illyefalvi I. L.*: Annuaire statistique de la ville Budapest, XIV. 1926. (Laky D.). — *Barca, E.*: Tabelles de changes et de prix (Laky D.). — *Illyefalvi Vitéz, G.*: Manuel des finances publiques (Laky D.). — *Hennyey, V.*: L'histoire de la poste Hongroise (Laky D.). — *Br. v. Tornay G. H.*: Die Bodenreform und ihre Wirkung auf die Entwicklung der ungarischen Landwirtschaft (Mattyasovszky M.). — *Tschajanoff, A. W.*: Die Landwirtschaft des Sovjethundes (Mattyasovszky M.). — *Hastings, Lyon*: Investment (Buday J.). — *Dalberg R.*: Deutsche Währungs- und Kreditpolitik 1923—26. (Balogh T.). — *Chaddock, R. E.*: Principles and methods of statistics (Viener A.). — *Robertson*: Das Geld (Balogh T.).

Revue des periodiques étrangères	830
Bibliographie	836
Société Hongroise d'économie politique	839
Chronique économique (Rác L.)	841

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Studien

<i>Hantos E.</i> : Die weltwirtschaftliche Konferenz	713
<i>Surányi-Unger Th.</i> : Philosophische Grundlagen der neueren volkswirtschaftlichen Theorien	736
<i>Kovrig, B.</i> : Rationalismus in der Wirtschaftspolitik	758
<i>Körmendy, J.</i> : Der Anteil der kön. ung. Postsparkasse in der Handhabung der staatlichen Gelder	771
<i>Havas, E.</i> : Die englischen Genossenschaften und die Folgen des Generalstreiks	785

Miscellen

Währungs- und Effektenbestand der Geldinstituten zur Zeit der Inflation (<i>Hajdrik, A.</i>)	796
Ausbau der ungarischen Wirtschaftsstatistik (<i>Hajdrik, A.</i>)	802

Bücherbesprechungen

<i>Popovics, A.</i> : Das Schicksal des Geldes im Kriege (Éber A.). — <i>Illyefalvi I. L.</i> : Statistisches Jahrbuch der Hauptstadt Budapest XIV. 1926. (Laky D.). — <i>Barca, E.</i> : Währungs- und Preistabellen (Laky D.). — <i>Illyefalvi Vitéz G.</i> : Staatshaushaltslehre (Laky D.). — <i>Hennyei V.</i> : Geschichte der ungarischen Post (Laky D.). — <i>Br. v. Toronyay, G. H.</i> : Die Bodenreform und ihre Wirkung auf die Entwicklung der ungarischen Landwirtschaft (Mattyasovszky M.). — <i>Tschajanoff, A. W.</i> : Die Landwirtschaft des Sowjetbundes (Mattyasovszky M.). — <i>Hastings, Lyon</i> : Investment (Buday J.). — <i>Dalberg, R.</i> : Deutsche Währungs- und Kreditpolitik 1923—26. (Balogh T.). — <i>Chaddock, R. E.</i> : Principles and methods of statistics (Viener A.). — <i>Robertson</i> : Das Geld (Balogh T.).	805
---	-----

Ausländische Zeitschriften

Bibliographie

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft

Volkswirtschaftliche Kronik (Rácz, L.)